
ÆDES CHRISTI
in Academia Oxoniensi

Som Bestyrer af de til Udgivelse og Bearbeidelse af historiske Kildeskrifter bevilgede Midler har jeg efter Bemyndigelse den Ære at oversende

Hr. Dr. Gudbr. Vigfusson

et Exemplar af det efter offentlig Foranstaltning udgivne Skrift:

Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger, H. 3.

~~hvoraf Fortsættelsen i sin Tid skal følge.~~

Christiania. Rigsarchivet den 17. Decbr. 1885.

Christiania, Rigsarchivet den 17. Decbr. 1000.

M. Birkeland

Mulige Uordener i den fremtidige Forsendelse bedes velvillig meddelte, for at de i Tide kunne rettes.

Biskop Jens Nilssøns visitatsbøger.

Biskop

Jens Nilssøns

Visitatsbøger og reiseoptegnelser

1574—1597

Udgivne efter offentlig foranstaltning

ved

Dr. Yngvar Nielsen

Kristiania

A. W. Brøggers Bogtrykkeri

1885

Indhold.

BISKOP JENS NILSSÖNS LIV OG VIRKSOMHED

1538—1600.

I.

Inden den norske geistlighed fra det første aarhundrede efter reformationen indtager den lærde og nidkjære biskop over Oslo og Hamars forenede stifter, magister Jens Nilssøn en fremtrædende plads, som en af vor gamle kirkes mest udmærkede personligheder. Der er faa skikkelser fra hin tid, ved hvilke det gjør saa godt at dvæle, som ved Jens Nilssøns, og faa, hvis minde i samme grad som hans kan fortjene at opfriskes og paa ny at bringes i erindring. Medens flertallet af de mænd, der virkede hos os i reformationens aarhundrede, paa grund af de bevarede kilders utilstrækkelighed, staa for efterslægten i et uklart lys, idet vi af dem alene kunne danne os dunkle billeder som af udblegede, blodløse skikkelser, saa er forholdet et helt andet for Jens Nilssøns vedkommende. Kilderne flyde her mere rigelig, og det bliver derigjennem ogsaa muligt at give en fyldigere skildring af hans personlighed.

Vi se i ham en mand, der staar paa høiden af sin tids dannelse, som en af humanismens faa repræsentanter i vort fædreland. Vi se tillige i ham en oprigtig og troende kristensjæl, der forkynder den rene lære med reformatorernes brændende tro og med levende taknemlighed over, at hans land er udrevet af fortidens vildfarelser; men ved siden deraf mærkes det ogsaa, at han ikke har formaaet at frigjøre sig for samtidens overtro. Jens Nilssøn har inden den norske kirke udrettet en betydningsfuld og velsignelsesrig gjerning, der alene i og for sig vilde været tilstrækkelig til at lade hans navn gaa til efterverdenen som en af sin tids mest fortjente og mest udmærkede mænd. Han fremtræder allerede som en ganske mærkelig personlighed derigjennem, at han er blandt de faa indfødte Nordmænd, der paa den

tid opnaa kirkens høieste værdighed; men han er tillige noget langt mere, idet han fylder sin plads paa en maade, der, saavidt der nu kan dømmes derom, maa regnes ham til megen ære. I Oslo og Hamars stifter, hvis superintendent eller biskop han var gjennem en længere aarrække, har han i grunden afsluttet reformationsverket ved at udrydde levningerne af gamle dages overtro; han har gjennemført den nødvendige administrative orden i kirkestyrelsen. Jens Nilssøns virksomhed maatte paa grund af den stilling, han indtog inden kirken, falde over en særdeles vidtstrakt del af landet, og hans embedspligter lagde beslag paa en stor del af hans tid. I det billede, som nutiden kan danne sig af hans personlighed, maa der lægges megen vægt paa den virksomhed, han udfoldede i organiserende og styrende retning. Som geistlig taler indtager han derhos en høi rang mellem sine samtidige, og han er en af de yderst faatallige blandt det 16de aarhundredes norske geistlighed, der har efterladt skrevne og trykte prædikener.

I literaturen fyldte Jens Nilssøn allerede i levende live en bredere plads end de fleste af sine samtidige landsmænd, skjønt det rigtignok her kan siges, at hans utrykte arbeider og optegnelser ikke alene have et langt større omfang, men ogsaa for nutiden besidde et betydeligere værd end alt, hvad han selv har udgivet i trykken. Det er især hans efterladte optegnelser, der i nyere tid have gjort hans navn bekjendt; de have nemlig, uagtet de først nu foreligge fuldstændig trykte, allerede længe været benyttede som en vigtig historisk kilde for kjendskaben til Norges indre forhold paa den tid, da de bleve nedskrevne.

I disse sine utrykte optegnelser og arbeider viser Jens Nilssøn sig tillige fra en anden side, der giver ham forøget krav paa vor opmærksomhed, nemlig som en kjender af fædrelandets historie med dets gamle sprog og literatur. Han var en samtidig og en bekjendt af Peder Claussøn Friis, og de samme interesser, der besjælede denne prestemand, fandt ogsaa i Jens Nilssøn en ivrig dyrker, som derhos ved sin samlervirksomhed har reddet flere oplysninger for efterslægten, der uden ham vilde været tabte. Aarhundredets humanistiske retning havde hos ham, som hos flere andre i hans samtid, ledet hans opmærksomhed hen paa hans eget folks fortid og paa de skriftlige mindesmærker, som endnu vare bevarede fra denne. Jens Nilssøn var selv midtpunk-

tet for en liden kreds af ældre og yngre lærde, der levede i Oslo eller ialfald i en kortere afstand fra denne by, og som sysselsatte sig med forfattervirksomhed i tidens smag, men som ved siden deraf ogsaa dyrkede den ældre norske historie og literatur. Flere latinske digte ere bevarede fra medlemmer af denne kreds, og hvis forfatterne havde havt lettere adgang til at se sine aandsfostre udgivne i trykken, vilde der utvivlsomt været mange flere, som man havde kjendt, i stedet for at de nu ere sporløst tabte.

Saaledes, som den lærde og nidkjære Oslobiskop staar for os, maa han i flere henseender stilles sammen med andre norske forfattere fra samme aarhundrede, som Absalon Pederssøn, Peder Claussøn Friis o. a.; men den lighed, som her unegtelig findes, er dog ikke aldeles gjennemgaaende. Gjennem sine theologiske skrifter har han bl. a. givet os adgang til at kjende en side af hans livsgjerning, der ikke kjendes hos de tvende ovenfor nævnte mænd. Jens Nilssøns kjærlighed til fædrelandet var maaske ogsaa af en noget anden art end f. ex. Absalon Pederssøns. Der møder ikke i de af hans skrifter, der ere komne til os, saadanne udtalelser af sorg over Norges svundne herlighed, som de, der forekomme hos den bergenske forfatter, og det er neppe heller rimeligt, at de to overhovedet have tænkt om denne sag paa samme maade. Der kan ikke mærkes andet, end at Jens Nilssøn har taget den politiske stilling, fædrelandet engang havde faaet, noksaa rolig; han var forsonet med denne og tænkte sig, som det synes, overhovedet ikke muligheden af, at den kunde være en anden. Gjennem flere ophold i Danmark saavelsom ved sine personlige bekjendtskaber i dette land var han traadt i et nærmere forhold dertil. Han stod saaledes Danmark, der tillige var hans faders hjemland, meget nærmere end de norske forfattere, der paa hans tid boede i Stavangers og Bergens stifter.

Hvad der i den henseende gjælder Jens Nilssøn, finder ogsaa for en væsentlig del anvendelse paa den kreds, der omgav ham i hans eget stift. Af denne humanistiske skare var der flere, som havde faaet sin uddannelse ved tyske lærdomssæder, medens Jens Nilssøn selv udenfor Norge blot havde seet Halland og Skaane, de danske øer, det sydlige Jylland og lidt af Slesvig. Men han stod ogsaa selv i forbindelse med Tyskland, og han var, ligesom hans omgivelser, i høiere grad end andre norske lærde og forfattere, en repræsentant for den mere kosmopolitiske dannelse. Han havde kastet sig over mange grene af denne og var

bl. a. i besiddelse af astronomiske kundskaber, hvilke han, Tyge Brahes personlige ven, paa flere steder i sine skrifter har fundet anledning til at lægge for dagen. Man ser, at Jens Nilssøn, ligesom den store danske stjerneforsker, aldrig nogen dag glemte at optegne sine iagttagelser om veirliget.

Dertil kommer endnu en levende interesse for naturen, der tildels i sin form kan minde om den maade, hvorpaa denne betragtes i det 19de aarhundrede. Jens Nilssøn er vistnok den første digter, der har givet skildringer af norsk natur og folkeliv, i hvilke der gjennem sprogets fremmede klædebon klinger en varm følelse for samme, der igjen har sin dybeste rod i en frisk og sund kjærlighed til land og folk. Hans digte fortjene derfor større opmærksomhed, end der hidtil er blevet dem tildel.

Om Jens Nilssøns liv og virksomhed, saavelsom om hans familieforhold er der, som allerede antydet, bevaret adskillige oplysninger, og flere end der i almindelighed haves om personligheder fra det 16de aarhundrede i Norge. Meget deraf har han selv leveret i sine trykte og utrykte skrifter, paa Latin som paa modersmaalet; der findes saaledes værdifulde oplysninger om hans ydre livsforhold, og navnlig tillade de saakaldte visitatsbøger at gjøre ham følge paa hans talrige reiser og stifte bekjendtskab med ham i en virksomhed, hvorom der for andre samtidige biskopers vedkommende kun vides meget lidet. Selv hans barndom og ungdom er noksaa godt kjendt, hvad ellers kun sjelden er tilfældet med hin tids mænd. Saaledes foreligger der paa mange maader et tilstrækkeligt stof for en levnetsbeskrivelse af Jens Nilssøn, der tillige i flere henseender maa blive et bidrag til Norges historie i det 16de aarhundredes anden halvdel.[1]

---

[1] Den vigtigste kilde for alt, som med sikkerhed vides om Jens Nilssøns livsforhold i hans første aar, er hans nedenfor s. 565—569 trykte levnetsbeskrivelse paa Latin, som ogsaa i det følgende vil blive lagt til grund for fremstillingen. Den kan imidlertid paa flere punkter forøges med forskjellige oplysninger, hentede fra andre kilder, for hvilke der paa hvert sted vil blive gjort nærmere rede. Hans egen levnetsbeskrivelse vil derimod kun undtagelsesvis blive paaberaabt som kilde i den følgende fremstilling. Allerede for adskillige aar tilbage er der i 1859 af daværende adjunkt, nuværende skoledirektør P. Coucheron i Kgl. norske videnskabers selskabs skrifter i det 19de aarhundrede, IV. s. 179 flg. leveret en levnetsbeskrivelse af Jens Nilssøn. Efter den tid er der imidlertid fremkommet ikke saa lidet nyt stof, og da der nu tillige har været anledning til at benytte flere kilder, deriblandt biskopens egne trykte verker, til hvilke Coucheron ikke

II.

Jens Nilssøn var født i Oslo 1538; kun aaret, ikke dagen, kjendes. Faderen, Nils Jørgenssøn, var født dansk, men synes at have været bosat i Oslo og var gift med en kvinde af norsk herkomst, Hilleborg Jonsdatter. Der er i forskjellige skrifter tillagt Jens Nilssøn familienavne som Hack eller Sass;[1] men disse nævnes ikke i samtidige skrifter og synes at bero paa en misforstaaelse. Derimod siger han selv, at faderen kaldtes „Frendesonius“, hvilket maaske kan opfattes som et familienavn. Foruden Jens havde dette ægtepar mindst to andre børn, Povel og Margrete, af hvilke Povel (senest i 1575) blev sogneprest til Sande ved Drammen,[2] medens Margrete ægtede

havde adgang, kan det ikke regnes for en overflødig gjerning at skrive en ny levnetsbeskrivelse, der som en indledning kan ledsage nærværende udgave af den gamle biskops visitatsbøger. Men dette lader sig ikke gjøre uden tillige at rette en udtalelse af erkjendtlighed til min forgjænger, der ved sit arbeide paa mange maader har lettet mit.

[1] I Krafts og Nyerups literaturlexikon, I. s. 215 opføres Jens Nilssøn under familienavnet Hack, der ogsaa findes omtalt i Giessings jubellærere, II, 1, s. 89 og II, 2, s. 320. Om navnet Sass kan henvises til Kgl. norske videnskabers selskabs skr. i det 19de aarh., IV, s. 183, note 1. — Giessing har i sit ovenfor anførte skrift søgt at knytte Jens Nilssøn til familien Hack, idet han paaberaaber sig Wielands Nye tidender om lærde og curieuse sager, samlede udi aaret 1726, s. 681 flg. og 689—700, hvor der meddeles forskjellige opgaver om denne slægt. Men der foreligger intet, som kan berettige til at opstille nogen saadan tilknytning, og denne er, ligesom den hele paastand om Jens Nilssøns forbindelse med familien Hack, aldeles greben ud af luften. Smlgn. Illustreret Nyhedsblad for 1860, no. 4, hvor Coucherons beskrivelse af Jens Nilssøns levnet er anmeldt af h. h. (H. J. Huitfeldt). I denne anmeldelse er det navnlig fremholdt, at kilden til den hele beretning om Jens Nilssøns forbindelse med familien Hack er den ukritiske justitsraad Hammer, der ikke har havt nogen hjemmel for den paastand, han saaledes har sat ud i verden, men som alligevel i nogen tid havde en vis kurs og først i det 19de aarhundrede er henvist der, hvor den hører hjemme.

[2] Hr. Povel Nilssøn var allerede 1575 (smlgn. nedenfor, s. 83, note 3) sogneprest til Sande. I Elegidion in obitum filiolæ suæ Catharinæ (1581) omtaler Jens Nilssøn ham paa en maade, der viser, at de have været brødre; smlgn. de i det følgende meddelte uddrag af det nævnte digt. Hr. Povel var, efter hvad der meddeles nedenfor, s. 96, gift med en Kirstin, og det maa altsaa være denne broder, til hvem der sigtes s. 56, hvor Jens Nilssøn nævner sin broders hustru Kirstine, Bent Haards datter, om hvem han fortæller, at hun eiede den ene af de to gaarde Bønsnæs i Hole paa Ringerike. Naar man ved, at Jens Nilssøn og Povel Nilssøn vare brødre, bliver det forklarligt, at den førstnævnte en enkelt gang paa sine visitatsreiser har opholdt sig for-

sognepresten til Trykstad, hr. Sivord Pederssøn og døde 27 Marts 1584.[1] Om de dertil endnu have havt flere andre børn, vides ikke.

Faderen, Nils Jørgenssøn, døde allerede 28 Februar 1549, da Jens Nilssøn endnu kun var 11 aar gammel. I det følgende aar, 1550, reiste moderen med ham tilsøs til Danmark, hvor hun først satte ham i Kjøbenhavns, senere i Roskilde skole. Den første af disse skoler styredes dengang af magister Jens Kristjernssøn, der rimeligvis umiddelbart havde efterfulgt magister

holdsvis længe paa Sande prestegaard, f. ex. 1576 fra 12—15 Marts, og at han, efter hvad der oplyses i fortalen til Elegidion, i August 1581 havde sat flere andre stevne der, Rasmus Hjort, Halvard Gunnarssøn og Claus Berg. — Bent Anderssøn Haard, hr. Povel Nilssøns svigerfader, var ifølge Diplomatarium Norvegicum, III, no. 1165 og I, no. 1111, allerede 3 Juli og 27 November 1548 lagmand paa Oplandene, i hvilken stilling han ved begge leiligheder tillige med flere andre var nærværende i Oslo og deltog i udstedelsen af vidnesbyrd og domme. Han fik imidlertid først 11 Juli (?) 1549 kongens udnævnelse. Norske rigsregistranter, I, s. 117. 10 November 1550 har han paa Hamar raadstue udfærdiget en dom. Dipl. Norv., III, no. 1169. 16 Januar 1551 og 22 (23 ?) Januar 1554 var han tilstede i Oslo ved afsigelsen af domme. Dipl. Norv., IX, no. 770 og 774. 5 Marts 1553 var han paa Hof i Thoten og udstedte der et vidnesbyrd. Dipl. Norv. X, no. 742. — Jens Müller (Forsøg til en beskrivelse over Jarlsbergs provsti, s. 77) kalder hr. Povel Nilssøn magister og siger, at han var provst over Bragernæs provsti: „*Hans mange Latinske Provste-Breve fandtes paa Sande Præstegaard længe, men nu ere de forlorne. Han blev en ældgammel Mand, og var blind nogle Aar, førend han døde, dog prædikede han selv.*“ Efter denne kilde var Povel Nilssøn gift med sin formands enke og havde i 24 aar sin søn, hr. Nils Povelssøn, til kapellan. Da denne døde, kom hr. Mogens Larssøn til ham som kapellan. Han blev gift med hr. Povels datterdatter og blev hans eftermand, da hr. Povel døde i 1623. I 1630 døde hr. Mogens og alle hans syv børn i pesten.

[1] Smlgn. nedenfor, s. 43. Ifølge B. Svendsens haandskrevne efterretninger om geistligheden i Kristiania stift, II, 1, s. 586 skal hr. Sivord Pederssøn være kommen til Trykstad i 1578 og have været sognepræst der lige til 1619, da han afstod kaldet til sin kapellan, Peder Povelssøn. Et vidnesbyrd fra ham, dat. Trykstad 7 April 1580, er trykt i Kgl. norske vidensk. selsk.s skr. i 19 aarh., IV, s. 204 flg. Ægteparret havde en datter, Rønnoug Sivordsdatter, som 14 Januar 1588 blev gift med sognepresten i Nannestad, hr. Laurits Frantssøn. Smlgn. nedenfor, s. 53. Et af deres børn, en pige, der var født 26 August 1594 og blev opkaldt efter biskopens moder, sin egen mormoders moder, Hilleborg, blev døbt 23 September s. a., hvorved Jens Nilssøn selv stod fadder til den lille. Smlgn. nedenfor, s. 68 og 328. Om den formodning, der er opstillet, om at Jens Nilssøn endnu skulde havt en anden broder, Laurits, kan henvises til s. XVI, note 1.

Jon Anderssøn, da denne i 1549 fra at være skolemester i Kjøbenhavn blev forflyttet til Oslo skole som læsemester eller *lector theologiæ*.[1] Roskilde skole, der fra en noget tidligere tid omtales som *vera eruditionis officina*, var maaske fremdeles meget anseet; i begyndelsen af det 17de aarhundrede omtales den saaledes fremdeles med stor berømmelse.[2] Dog kan det nok være, at en del af den ros, hvormed der saaledes ødsledes ved omtalen af denne skole, ikke maa tages aldeles efter ordene og heller ikke har været ment ganske bogstavelig. Da Jens Nilssøn gik i Roskilde skole, var magister Johannes Blaccius dens rektor, men han var allerede i 1550 reist bort fra Danmark og opholdt sig bl. a. i Paris; han kom neppe nogensinde tilbage og døde i Rom 1555. Maaske er skolen under den egentlige rektors fravær bleven bestyret af mag. Franciscus Andreæ, der senere fik embedet.[3] Det er vel muligt, at det netop er denne mangel af en rektor, der har været aarsag til, at Jens Nilssøn saa hurtig blev tagen ud af skolen og sendt hjem. Thi hele dette ophold i faderens fødeland blev ikke af længere varighed, og allerede i 1551 kom Jens Nilssøn tilbage til Oslo, hvor han nu i nogle aar fortsatte sine studier paa den derværende skole. Dennes rektor var paa den tid Laurits Haraldssøn;[4] men rimeligvis har allerede den gang Rasmus Hjort eller Erasmus Cervinus, som han kaldtes med sit latiniserede navn, været ansat ved skolen.[5] For anden gang blev Jens Nilssøn, som da var 16 aar gammel, i 1554 sendt til Danmark, hvor han derefter i to aar gik paa skolen (*schola trivialis*) i Kjøbenhavn. Han er altsaa bleven sat ind i denne skole, da den paa ny aabnedes efter i 1553—54 at have været lukket paa grund af den i Kjøbenhavn herskende pest,[6] og er saa bleven student i 1556;

---

[1] Dr. Holger Rørdam, Kjøbenhavns universitets historie, I, s. 675 flg.

[2] Ny kirkehistoriske samlinger, IV, 318, og tredie række, III, 266 og 285.

[3] Dr. S. N. I. Bloch, Bidrag til Roskilde domskoles historie, I, s. 37.

[4] Norske rigsregistranter, I, s. 173.

[5] I fortalen til sit latinske digt Elegidion in obitum filiolæ suæ Catharinæ (1581) dedicerer Jens Nilssøn dette til *Dn. Erasmo Cervino . . . . suo præceptori, amico ac affini, summa semper observantia colendo*. Der er ingen anden tid, paa hvilken Rasmus Hjort kan have været Jens Nilssøns *præceptor* end netop i aarene 1551—1554.

[6] Dr. Holger Rørdam, Kjøbenhavns universitets historie, I, s. 675 flg.

derefter har han rimeligvis i nogen tid opholdt sig ved Kjøbenhavns universitet og der drevet sine studier, maaske ligetil 1558.[1]

[1] Efterat Jens Kristjernssøn formodentlig allerede i 1557 havde forladt Kjøbenhavns skole, fik denne 1558 en ny rektor i magister Anders Pederssøn Kjøge (*Andreas Petrejus Coagius*), som derefter forestod den indtil 1564. Dr. Holger Rørdam, Kjøbenhavns universitets historie, II, s. 708. I hans tid var der en anden bekjendt Nordmand, der besøgte Kjøbenhavns *schola trivialis*, nemlig den senere Jesuit Laurits Nilssøn (*Laurentius Nicolai*), som almindelig gaar under navnet Klosterlasse (*Closterlassius*). Efter en i 1606 nedskreven beretning (Ny kirkehistoriske samlinger, V, s. 222) skulde han *ante annos 50* have gaaet i denne skole *sub præceptore Andrea Petrejo*. Er dette at tage efter ordene, kan Klosterlasse først være kommen ind paa skolen, efterat Jens Nilssøn havde forladt den; men det er dog ogsaa i dette tilfælde muligt, at de til samme tid kunne have opholdt sig i Kjøbenhavn. Klosterlasse var født 1538 — altsaa samme aar som Jens Nilssøn — ikke, som det almindelig heder efter den gjængse beretning, i Tønsberg, men i Oslo. 1562 skal han være bleven viet til prest, hvad der dog kan være noget tvivlsomt, og i det følgende aar i Löwen optagen i Jesuiterordenen. Efter at have flakket om i forskjellige af Europas lande, kom han 1576 til Sverige som katholsk missionær og blev der til 1580; derpaa fulgte nye omflakninger med længere ophold i Olmütz, Prag og Braunsberg, indtil han i 1606 dukkede op i Danmark, hvorfra han, som det hed sig, i private anliggender søgte om at maatte komme til Norge. Men dette negtedes, og han blev sendt over til Tyskland. Han døde i Vilna 5 Mai 1622. Dr. H. Rørdam, Kjøbenhavns universitets historie, III, s. 170 flg. E. Pontoppidan, Annales ecclesiæ Danicæ, III, s. 557 flg. Augustin Theiner, Schweden und seine stellung zum heiligen stuhl, paa flere steder. Jens Worm, Lexicon over danske, norske og isl. lærde mænd, II, s. 118 flg. Smlgn. en afhandling, Norske apostater (af Fr. Bætzmann) i Illustreret Nyhedsblad for 1865, no. 43, 45 og 46, og den lille „Kort beskrivelse over Tønsberg" (et uden forfatterens samtykke foranstaltet optryk af L. Daaes artikler i „Morgenbladet" til Tønsbergs tusindaarsfest 23 Juni 1871), hvor det s. 31 i en note oplyses, at nuværende rektor ved Tromsø skole A. E. Eriksen „er af flere grunde kommen til den ret interessante slutning, at Klosterlasse maa have været en broder af den bekjendte Oslobisp, mag. Jens Nilssøn." Saavidt bekjendt, støttes den omtalte slutning bl. a. paa den omstændighed, at Klosterlasse fører navnet *Frende*, der minder om tilnavnet *Frendesonius*, hvormed Jens Nilssøn benævner sin fader, og derpaa, at Jens Nilssøn selv havde en søn, der hed Laurits; men denne kan være opkaldt efter mange andre. Det er i sig selv neppe rimeligt, at en saa nidkjær protestant som Jens Nilssøn, om han har havt en broder, der ikke alene var frafalden, men endog Jesuit, netop skulde have valgt hans navn for en af sine sønner, medens han ikke opkaldte hr. Povel paa Sande, med hvem han jævnlig omgikkes, og hvem han synes at have gjort meget af. Det var neppe heller brug at opkalde levende mennesker, og Jens Nilssøn synes selv kun at have opkaldt sine børn efter afdøde slægtninge. Havde Klosterlasse været en broder af biskopen i Oslo, var dette rimeligvis ogsaa paa en eller anden maade kommen

I dette aar var han atter hjemme i Oslo og blev der hører ved stedets skole, hvor nu Rasmus Hjort var rektor. Forholdet mellem ham og den unge hører var, efter hvad derom vides, et aldeles udmærket. Som den ældre og overordnede synes Rasmus Hjort at have taget sig meget af Jens Nilssøn, der paa sin side viste sig erkjendtlig, og der udviklede sig mellem dem et varmt venskabsforhold, der senere stod sin prøve gjennem mange aar. Efter Jens Nilssøns dom skal Rasmus Hjort have været en meget dygtig rektor.[1] Jens Nilssøn blev ikke længe i denne stilling. Allerede 1559 forlod han nemlig Oslo og drog for tredie gang til Kjøbenhavn, hvor han nu fortsatte sine studier ved universitetet.[2] Dette ophold blev af længere varighed, og overhovedet maa disse aar, i hvilke han boede i Kjøbenhavn, betragtes som hans bedste og egentlige studietid, den, hvori han især uddannede sig for sin fremtidige virksomhed og lagde den endelige grundvold for sin lærdom. Ved siden deraf havde han nu tillige leilighed til at stifte bekjendtskab med mange, saavel inden professorernes, som inden studenternes kreds. Netop i det samme aar, da Jens Nilssøn drog til Kjøbenhavn, i 1559, kom ogsaa Tyge Brahe til universitetet, hvor han studerede i nogle aar, indtil sin afreise fra Danmark 14de Februar 1562.[3] Den venskabelige forbindelse, der

---

frem ved hans besøg i Danmark 1606, da han blev examineret om sit forhold og derunder bl. a. omtalte sin skolegang. Efter hvad der hidtil er offentliggjort, synes der ikke at være meget stærke grunde, som tale for dette slægtskab.

[1] I fortalen til Elegidion (1581) siger Jens Nilssøn, at han har ønsket at dedicere dette digt til sin tidligere rektor *studio declarandi mei erga te officii pro multis beneficiis tuis in me collatis, tuaque singulari beneuolentia, qua me semper indeusque ab eo tempore, quo in hac schola Asloensi (cui annis aliquot magna cum laude et iuuentutis fructu præfuisti) tuum collaboratorem agere cœpi, humanissime complexus es atque etiamnum complecteris.*

[2] Der har for at forklare grunden til Jens Nilssøns hyppige reiser frem og tilbage mellem Oslo og Kjøbenhavn været opstillet den formodning, at han efter sine forældres (o: sin faders) død befandt sig i smaa kaar, og at han havde faaet understøttelse af nogle paarørende i Danmark. Pontoppidans annales, III, s. 191. Smlgn. Kgl. norske vidensk. selsk. skr. i 19 aarh. IV, 182 flg. Men der er i kilderne intet, som kan give nogen støtte for en saadan forklaring. Snarere kunde det formodes, at han af mangel paa midler har været nødsaget til at afbryde sine studier og i mellemtiden at opholde sig hjemme i Oslo, indtil han fik samlet det nødvendige for et nyt ophold ved universitetet.

[3] F. R. Friis, Tyge Brahe, s. 6—12.

senere bestod mellem disse mænd, og som vedvarede, lige til Tyge Brahe for stedse forlod sit fædreland, maa altsaa være grundlagt netop i disse aar, da de begge havde anledning til at blive kjendte med hinanden under sit ophold ved universitetet. Ligesom Jens Nilssøn senere vekslede breve med Tyge Brahe, har han ogsaa staaet i lignende forbindelse med andre anseede mænd i Danmark, Povel Madssøn, Peder Vinstrup og Rasmus Glad, som paa denne tid vare lærere ved Kjøbenhavns universitet, og med hvem han saaledes ogsaa netop nu maa have stiftet bekjendtskab.

Medens Jens Nilssøn opholdt sig ved universitetet, fik han, til understøttelse ved sine studier, i April 1561 et vikariat ved Oslo Mariakirke, paa den betingelse, at naar han ikke studerede ved noget universitet, saa skulde han bo ved domkirken i Oslo og have alle de samme forpligtelser, som andre residerende vikarier.[1] Inden endnu et aar var hengaaet, efter at han havde faaet denne understøttelse, havde han taget graden som baccalaureus. Den 12te Februar 1562 underkastede han sig i Kjøbenhavn den dertil hørende private examen, og den 17de den offentlige; den 20de disputerede han privat og den 21de offentlig, hvorefter han den 26de promoveredes til baccalaureus. Universitetets rektor var den gang den paa sin tid meget bekjendte forfatter Erasmus Lætus (Rasmus Glad),[2] som imidlertid kort efter maatte træde tilbage, inden endnu tiden for hans rektorat var udløben.

III.

Efter dette sees Jens Nilssøn endnu i nogen tid at have opholdt sig i Kjøbenhavn. Et exemplar af Carions verdenshistorie, der nu findes paa universitets-bibliotheket, bærer nemlig en paaskrift med hans haand, hvoraf sees, at han 29de Juni 1562 kjøbte bogen i Kjøbenhavn.[3] Formodentlig er han da senere ud paa sommeren eller om høsten vendt tilbage til Oslo, denne sin „fædrene by", som han kalder den, og her blev han 23de April 1563 kaldet til rektor eller skolemester, hvilken post han til-

---

[1] Norske rigsregistranter, II, s. 812. Smlgn. s. XXVI.

[2] Smlgn. nedenfor, s. 569.

[3] Paa titelbladet har Jens Nilssøn selv skrevet: *1562. Ioannes Nicolaj Asloensis me possidet. D. 29 Junij.* og paa bindets indvendige side: *Emptus Hafniæ 1562. D. 29 Junij.* Ved hans død er bogen gaaet over til hans søn, Evert Jenssøn, der ogsaa indvendig paa bindet har skrevet sit navn: *Everhardus Joannis 1600;* men allerede i 1609 har den faaet en ny eier.

traadte den derpaa følgende 3die Mai. Han efterfulgte i denne stilling Rasmus Hjort, der i det foregaaende aar (ved kongebrev af 24 Februar 1562) havde faaet en anden, meget vel aflagt stilling som provst paa livstid over Tønsbergs provsti.[1] Efter den tidligere provst, Laurits Matssøn, havde biskopen, magister Frants Berg, nu havt dette i nogen tid og saa med kongens samtykke overdraget det til Rasmus Hjort, der formodentlig allerede paa denne tid var bleven hans svigersøn. Provsten over Tønsberg provsti var sogneprest ved Laurentiuskirken i Tønsberg, hvis betydelige gods fremdeles var forblevet samlet og nu forlenedes til den, som var provst, ved et formeligt lensbrev, med forpligtelse til at „opholde“ skolen i Tønsberg og forsørge de fattige i hospitalet, samt at give kongen en afgift af de til provstiet hørende kongetiender af Tønsberg len. Det var altsaa en blandet stilling; senere hen deltes den ogsaa i to, saaledes at provstiet blev en verdslig forlening, der ikke knyttedes til sogneprestembedet ved Laurentiuskirken. Da Rasmus Hjort overtog denne visselig meget indbringende stilling, blev der plads for Jens Nilssøn som rektor. Han var derved ogsaa kommen i et godt embede i den endnu unge alder af kun 25 aar, og kun faa maaneder efter sin tiltrædelse blev han (10 Oktober 1563) trolovet med biskopens datter, den syttenaarige Magdalena Berg;[2] den 16de Januar

---

[1] Norske rigsregistranter, I, s. 331. Smlgn. Samlinger til det norske folks sprog og historie, II, s. 362 flg.

[2] Magdalena Berg var, efter hvad der oplyses nedenfor, s. 565, født i Ribe 1ste Mai 1546. Frants Berg, som 1548 blev biskop i Oslo og Hamar stifter, var paa den tid ansat i Ribe, sandsynligvis som sogneprest, og var gift med en søsterdatter af provst Svend i Vestervig, ved navn Karine Lauritsdatter Hans forældre vare igjen Claus Berg, om hvem det paastaaes, at han tilhørte en patricierslægt fra Lübeck, og som efter at være indkaldt til Danmark forfærdigede den berømte altertavle i Graabrødrekirken i Odense, og Margrete Grott fra Rendsburg, en datter af Evert Grott. Fra denne er navnet Evert kommen ind i de fra ægteparret stammende slægter, idet Frants Bergs svigersønner, Jens Nilssøn og Rasmus Hjort, hver kaldte en søn med dette navn, Evert Jenssøn og Evert Rasmussøn. Danske magasin, I, s. 24 flg. og E. Pontoppidan, Annales ecclesiæ Danicæ, III, s. 188—190. Smlgn. Ny kirkehistoriske samlinger, III, s. 506 flg. Det siges undertiden, at Jens Nilssøns hustru var opkaldt efter sin farmoder og hed Margrete; men dette er aldeles urigtigt. Jens Nilssøn kalder hende saavel i sin levnetsbeskrivelse som i fortalen til sit oftere anførte digt, Elegidion, Magdalena. Den datter af Frants Berg, der var gift med Rasmus Hjort, hed Gidse, paa Latin Gide-

1564 stod deres bryllup i Oslo, og fra nu af var Jens Nilssøn gjennem sit hele følgende liv fast knyttet til denne by, hvor han virkede til sin død.

Ved sit giftermaal blev Jens Nilssøn nær forbunden med Frants Berg, — en forbindelse, der hørte til de bedste, han overhovedet kunde vente at opnaa. Det er muligt, at biskopen allerede inden hans hjemkomst har udseet ham til sin svigersøn, og at ogsaa dette hensyn har været medvirkende, da han foretog den ordning, hvorved Rasmus Hjort opgav Oslo skole. Han blev ogsaa besvogret med denne sidste, hvilket yderligere tjente til at befæste venskabsbaandet. I tidens løb dannede der sig, som senere vil blive omtalt, omkring disse mænd en literær kreds, der for sin tid var noget aldeles enestaaende i vort fædreland.

Om Oslo skole og dens forhold i de aar, i hvilke Jens Nilssøn var dens rektor, haves der kun faa oplysninger; men det er ikke uberettiget at antage, at han har været en dygtig og nidkjær mand ogsaa i denne stilling, og at han med iver har taget sig af den ungdom, der var betroet til hans omsorg. Skolen havde sin bygning i det gamle Olafskloster, som allerede umiddelbart efter reformationen af kongen var bestemt til at anvendes i dette øiemed og i 1546 udtrykkelig var givet dertil; foreløbig havde det ikke kunnet benyttes, da bygningerne vare meget daarlige, hvorfor der i 1550 maatte skaffes penge til istandsættelsen ved at sælge en af klostrets kjældere; i 1552 synes „læsestuen" at have været i brug.[1] En anden del af klosterbygningerne var overdraget Frants Berg som eiendom;[2] skolen havde en gaardsplads, der i den gamle tid havde været munkenes *„prattel"*, hvorved formodentlig menes den indbyggede klostergaard.[3] Rektor har formodentlig havt sin bolig i skolens bygning, hvor ogsaa læsemesteren skulde boet efter bestemmelsen fra 1546. Men ialfald i 1556 boede denne med de øvrige kanniker paa kannikegaarden, der ogsaa laa i nærheden.[4] Læsemesteren, *lector*

---

sia; i fortalen til Elegidion omtaler Jens Nilssøn hende som *matrona pudicissima ac honestissima*; han taler der ogsaa om ægteparrets *filii ac filiæ multissimi*.

[1] Norske rigsregistranter, I, s. 87, 119 og 149.

[2] Norske rigsregistranter, I, s. 149. Smlgn. C. C. A. Lange. De norske klostres historie (2. udg.), s. 442.

[3] Diplomatarium Norvegicum, I, no. 1117.

[4] Smlgn. det i foregaaende note anførte sted.

theologiæ, havde en meget anseelig stilling som den, der i kapitlet var den nærmeste efter selve biskopen, og stod betydelig over rektor, skolemesteren, der ved siden af ham var en forholdsvis underordnet mand. Det er saaledes naturligt nok, at der forekommer exempler paa, at en rektor er bleven befordret til lektor.

Da Jens Nilssøn tiltraadte sit embede, forefandt han netop en saadan læsemester, der tidligere havde været rektor, nemlig den før nævnte magister Jon Anderssøn, der i 1549 var kommen til Oslo fra Kjøbenhavns skole. I den første tid, hvori denne mand var i Oslo, vakte han, ligesom han ogsaa havde gjort i sin tidligere stilling, forargelse ved sin drikfældighed og forvoldte Frants Berg saadanne vanskeligheder, at denne erklærede, at han hellere vilde opgive sit embede end finde sig i hans forargelige levnet. Efter en skarp formaningsskrivelse fra Sjællands biskop, selve Petrus Palladius, synes imidlertid Jon Anderssøn at have forbedret sig noget, og han blev saaledes staaende som lektor indtil sin død, der indtraf i 1577.[1] Medens Jens Nilssøn forestod skolen, var Jon Anderssøn formodentlig endnu nogenlunde brugbar, skjønt han, efter hvad der kjendes til ham, neppe har været noget særdeles udmærket som ungdommens lærer. Skolens underordnede personale bestod maaske kun af to lærere, en øverste hører og en anden hører, der lønnedes med en del af kapitlets gods. De norske skoler havde i hine dage kun faa lærere. Om skolen i Tønsberg, der underholdtes af provsten ved Laurentiuskirken, oplystes saaledes i 1555, efter provsten hr. Laurits Matssøns død, at han altid havde havt tre personer til at gjøre tjeneste i kirken og ved skolen;[2] af dem har formodentlig den ene været rektor, den anden hører og den tredie provstens kapellan. Men det maa dog herved haves for øie, at skolen i Tønsberg var den i Oslo langt underordnet og vistnok meget tarvelig udstyret.

Ligesom Rasmus Hjort, enten som lærer eller som overordnet, havde knyttet Jens Nilssøn nær til sig, saaledes virkede ogsaa denne i samme aand paa sine disciple. Nogle af de bedste blandt disse vedbleve altid senere i livet at staa sin fordums lærer meget nær og traadte tildels i slægtskabsforhold til ham.

---

[1] Dr. Holger Rørdam, Kjøbenhavns universitets historie, I, s. 647 flg. Smlgn. A. E. Eriksen, Acrostichis, s. 8 flg.

[2] Diplomatarium Norvegicum, I, no. 1116.

Der er tre af Jens Nilssøns disciple, der særlig ere bekjendte. Den ene var adelsmanden Peder Iverssøn Jernskjæg fra Fritsø, der i nogle aar nød hans undervisning i Oslo skole, medens Jens Nilssøn var hører.[1] Han blev senere eier af sin fædrenegaard, hvor Jens Nilssøn mange aar senere besøgte sin gamle elev, der altid vedblev at staa i et venskabeligt forhold til sin lærer. Fremdeles møder man i discipelskaren den bekjendte theologiske og historiske forfatter Halvard Gunnarssøn,[2] der synes at have været fra Sarpsborgkanten, og endelig som den tredie, Peder Vemundssøn, der var født i nærheden af Bergen og senere var prest i Sandehered og provst, til sin død i 1621.[3] Foruden disse tre mænd har sandsynligvis ogsaa et stort antal af dem, som senere hen bleve prester i Oslo stift, i denne tid nydt godt af Jens Nilssøns undervisning, og han har paa sin side fra denne skolevirksomhed havt nøie kjendskab til adskillige af dem, der siden, da han var rykket høiere op, bleve hans underordnede.

Norges lærde skolevæsen stod i sin almindelighed ikke meget høit paa den tid, da Jens Nilssøn var rektor. Skjønt de norske skoler efter kirkeordinansen skulde være indrettede paa samme maade som de danske, for de størres vedkommende med

---

[1] Hans Jakobssøn Jersin, Tuende lijgprædichener o. s. v. 1616 og 1617, fol. Biij. Her siges om Peder Iverssøn, da han af sine forældre blev sat i Oslo skole: *„Dernest haffue de indskicket hannem til Opslo Schole, der at informeris vdi Boglige konster, Scriffuen, Læsen, oc anden Gudelighed, Tuctighed oc gode sæder, Oc vaar hand i samme optuctelse i try Aar.“* Peder Iverssøn var født $^{22}/_{1}$ 1551; da han, til han blev 19 aar, ifølge Jersins ligprædiken havde været 3 aar i Oslo, 3 aar i Rostock, 3 aar hos en af sine slægtninge i Danmark og i 3 aar deltaget i krigen mod Sverige i Kristofer Valkendorfs tjeneste, skulde hans skolegang i Oslo have faldt mellem 1558 og 1561. Saaledes har han kun nydt Jens Nilssøns undervisning, medens denne var hører.

[2] Saaledes beretter Halvard Gunnarssøn selv i sit 1603 udkomne skrift, Evangeliorum dominicalium et festivalium anniversariorum paraphrasis, hvor han i fortalen henvender sig til Peder Vemundssøn i følgende ord: *„Qvod autem, venerande Dn. Præposite, sub nomine tuo libellum hunc in lucem prodire tibique nuncupare volui, factum est eo, qvod ab ineunte ætate ante anno 40 in schola Asloensi, cujus condiscipuli tum temporis ambo eramus, me ut amicum fraterna qvasi necessitudine devinctum coluisti.“* Smlgn. Halvardi Gunnarii Acrostichis, udg. af A. E. Eriksen, s. 6 og 35.

[3] Smlgn. sidst anførte note og Norske samlinger, I, s. 86, samt Gjessings jubelbærere, III, 1, s. 99 flg.

5 klasser, for de mindres med 2,[1] er det neppe rimeligt, at de allerede paa denne tid skulde være komne i fuld orden. Men det synes, som om Jens Nilssøn og maaske allerede Rasmus Hjort med held have arbeidet paa at hæve skolen i Oslo. Medens tidligere de, der ønskede, at deres børn maatte drive det til noget høiere end det lavmaal af kundskaber, som tiden krævede for at blive prest, som oftest vare henviste til at lade sine børn, ialfald i nogle aar, besøge danske skoler, synes dette at aftage omkring 1560. Frants Berg havde selv i 1555 sendt sin søn til Odense og Kjøbenhavn, ligesom ogsaa Jens Nilssøn var i Danmark under en del af sin skolegang. Nu derimod sees endog adelsmænd at lade sine sønner gaa paa Oslo skole, og andre dygtige mænd forlade ikke denne, forinden de umiddelbart kunne gaa over til de tyske universiteter. Desværre ere kilderne kun sparsomme og ufuldstændige, saaledes at det tør være noget dristigt at drage bestemte slutninger paa grundlag af dem; men der foreligger dog i det, som her er fremført, antydninger i retning af, at skolen er bleven forbedret.

Jens Nilssøn har selv udgivet en skolebog, den første, der vides at være forfattet af en norsk skolemand; den er rigtignok først udkommen adskillige aar efter, at han havde forladt rektoratet, og den vedkommer nærmest den del af skolens gjerning, der var henlagt under dens *lector theologiæ*. Men den giver dog, ialfald indtil en vis grad, en veiledning til ogsaa at lære de anskuelser at kjende, som han selv havde om undervisningen og dens methode, medens han var rektor.

Dette skrift, der nærmere vil blive omtalt i det følgende under oversigten over Jens Nilssøns forfattervirksomhed, heder Εκδειγμα *seu specimen commentationis meditationisque sacrarum literarum, in gratiam tyronum gymnasij Asloënsis*. Deri gjennemgaaes første kapitel af første Mosebog, hvorved anledningen gribes til at komme ind paa forskjellige videnskaber. Under forklaringen af skabelseshistorien kunde saaledes læreren benytte omtalen af himmelens skabelse til at give sine disciple en oversigt over astronomien, og paa samme maade kunde han finde

---

[1] Smlgn. R. Nyerup, Historisk statistisk skildring af tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere tider, III, 1, s. 5-75 og Dr. theol. A. Chr. Bang, Udsigt over den norske kirkes historie efter reformationen, s. 30.

anledning til at gjennemgaa geografien, zoologien og botaniken for dem. Man faar i denne lille bibelfortolkning bl. a. en kort fremstilling af stjernebillederne og en opregning af Europas vigtigste byer, indsøer og floder, hvorved der selvfølgelig tages adskilligt hensyn til fædrelandet.

Som det er at vente efter hele det 16de aarhundredes tankegang, er theologien det hovedsagelige; den er det midtpunkt, om hvilket den øvrige undervisning maa ordne sig. Men uagtet Jens Nilssøn vil have de øvrige skolefag, der efter den i hans tid herskende opfatning ikke skulde indgaa som selvstændige led i undervisningen, indordnede under den lærer, som foredrager theologi, har han dog øie for deres betydning. For nutidens skolemænd maa det tage sig underligt ud, at man for 300 aar siden tog anledning af skabelseshistorien til at fremstille f. ex. astronomiens og geografiens grundtræk for skoleungdommen. Men i det 16de aarhundrede betegner dette et fremskridt, et mere aabent blik for betydningen af videnskaber, som først langt nede i tiden ere blevne indordnede i rækken af de fag, der danne grundlaget for den almindelige dannelse. Før Jens Nilssøns tid har der paa de norske skoler neppe været foredraget meget om saadanne ting, medens de, efterat han havde skrevet sin lille bog, maa for en tid være blevne faste læregjenstande baade i Oslos og i andre skoler, hvor den kan være bleven benyttet. Om nogen omfattende undervisning i disse fag kan der imidlertid ikke have været tale.

Det var en meget urolig tid, i hvilken Jens Nilssøn forestod skolen i sin fødeby, og dette maa i flere henseender ogsaa have øvet en hemmende indflydelse paa skolens og dens rektors virksomhed. Den nordiske syvaarskrig udbrød netop i det aar, i hvilket han blev ansat som rektor, og Jens Nilssøn maatte med byens øvrige indbyggere bære sin del af de skatter, som bleve udskrevne i anledning af krigen. Dette kan have faldt ham tungt nok.[1] Inden krigen havde raset til ende, blev derhos Oslo umiddelbart hjemsøgt af dens ulykker. Da Svenskerne i Februar 1567 rykkede frem mod byen, blev den opbrændt af sine borgere for ikke at give fienden noget tilhold, og hvad der efter dette var tilbage, blev senere ødelagt af fienderne. Skolen, biskopsgaarden

[1] Norske rigsregistranter, I, s. 396, hvor der tales om den skat, Jens Nilssøn skulde betale i 1564.

og stadens øvrige offentlige bygninger brændte, og hvad der stod igjen, kan alene have været murene af de faa stenhuse og de enkelte hvælvede kjældere, der fandtes i byen. Massen af dennes huse, der næsten alle vare af træ, maa have ligget aldeles i grus. Oslo var ikke længere noget blivende sted, og enhver, som kunde, flygtede bort. Man finder saadanne flygtninge af Oslos rigere familier helt henne i Nedenæs,[1] og Jens Nilssøn selv tog den samme vei. Skolens virksomhed var stanset, dens rektor og disciple spredte for alle vinde. Jens Nilssøn fandt i denne tvungne fritid en sysselsættelse ved at afskrive det haandskrift af kongesagaerne, som gaar under navn af Jøfraskinna. Hans afskrift er bevaret til vor tid og vil blive nærmere omtalt nedenfor; af de bemærkninger, som Jens Nilssøn har nedskrevet i denne bog, sees, at han 21de Mai 1567 var paa gaarden Rinde i Sandøkedal, hvor han fremdeles opholdt sig den 22de, 23de og 25de i samme maaned. Den 29de var han ogsaa paa reisen, men synes da at have opholdt sig noget mere østlig, formodentlig paa veien hjemover mod Oslo. Stedet, hvor han da var, kan dog ikke med bestemthed paavises, da navnet er skrevet med lidt utydelige træk.

Efterat Oslo igjen var forladt af fienderne, maa indbyggerne efterhaanden være vendt tilbage og have begyndt at indrette sig paa de gamle tomter. Men med byens gjenopførelse gik det neppe meget hurtig. Det blev nemlig bragt paa tale at flytte den over paa den anden side af Bjørviken og bygge den op under Akershus's mure, og denne plan fremkaldte endog et kongebrev, der befalede borgerne at flytte sin by og forlade brandtomterne i Oslo.[2] Skjønt dette bud allerede blev tilbagekaldt i 1568, aaret efter den store ødelæggelse, maa det dog have bidraget sit til at forsinke gjenopførelsen. Der er rigtignok ingen grund til at tro, at borgerne samvittighedsfuldt have overholdt forbudet mod at bygge paa de gamle tomter; men ganske uden virkning kan det dog ikke have været, og navnlig maa det antages, at der i hele den tid, hvori der forhandledes om byens flytning, ikke for alvor er gjort noget skridt til at sætte de afbrændte offentlige bygninger i stand. Skolen er ialfald neppe kommen i gang i 1568, og det kan vel være tvivlsomt, om den overhovedet

[1] Smlgn. nedenfor, s. 568 flg., hvor Jens Nilssøn omtaler Oluf Glads flugt til Asdal, Norske magasin, I, s. 166, note 2, og Historisk Tidsskrift, II, 3, s. 273.

[2] Om planerne til Oslos flytning i 1567—1568, og hvad dermed staar i forbindelse, se L. Daae, Det gamle Christiania, s. 15 flg.

har faaet sin bygning istand og er bleven aabnet paa ny i de aar, i hvilke Jens Nilssøn fremdeles stod som dens rektor. Naar saavel Halvardskirken som biskopsgaarden endnu i de første maaneder af 1572 ikke vare istandsatte, er det neppe rimeligt, at man var kommen længere med skolen, der laa i samme klynge af bygninger. Skolen kan dog have hjulpet sig med et midlertidigt lokale, i hvilket dens lærere kunde gjenoptage sin virksomhed.

Jens Nilssøn blev efter denne tid ikke længe staaende som skolemester. Han har visselig bestandig havt en tanke paa, at denne stilling for ham kun var en gjennemgang til en mere betydelig, og med det for øie har han rimeligvis i hele den tid, hvori han forestod skolen i Oslo, fortsat sine videnskabelige studier. Som den naturlige afslutning paa disse stod graden som *magister philosophiæ*, og mod den sigtede ogsaa Jens Nilssøn, der ved at tage denne grad kunde haabe at erhverve de nødvendige betingelser for at opnaa de bedste stillinger, som den norske kirke havde at byde. Hans indtægter bleve ogsaa i denne tid noget forbedrede; i 1570 fik han saaledes ved et kongebrev, udstedt i Nykjøbing 27de Oktober,[1] et ledigt kannikedømme, uden at der samtidig nævnes noget om, hvorvidt han ved siden deraf skulde beholde det, som han tidligere havde havt; det vides imidlertid, at han samtidig har indehavt begge disse kanonikater og beholdt dem til sin død. Derefter bestyrede han kun i nogle maaneder sin skole, uden at han dog med det samme fuldstændig opgav rektoratet.

IV.

Magistergraden maatte tages i Kjøbenhavn, hvis man ikke vilde søge helt til Rostock eller endnu længere bort. Den 2den Juli 1571 reiste derfor Jens Nilssøn fra Oslo og kom den 18de til universitetsstaden, hvor han derefter maatte opholde sig i adskillige uger, inden tiden kom for ham til at aflægge de prøver, der maatte gaa forud for opnaaelsen af magistergraden. Først 5te September underkastede han sig den private og den følgende dag den offentlige examen; derefter disputerede han den 15de og

[1] Norske rigsregistranter, I, s. 671. Smlgn. ovenfor s. XVIII og hvad der i det følgende oplyses om fordelingen af Oslo domkapitels jordegods mellem dets enkelte medlemmer.

modtog magisterværdigheden den 18de.[1] Sammen med ham disputerede 5 andre, samtlige danske, for denne grad. De *themata*, hvortil de ved denne leilighed skulde svare, bleve opstillede af den fysiske professor, Klaus Lauritssøn Scavenius. De bleve i sin tid trykte, men ere ikke nu længere bevarede.[2] Det maa dog antages, at de have angaaet mathematiske og fysiske spørgsmaal. For øvrigt vides der ikke noget nærmere om dette Jens Nilssøns besøg i Kjøbenhavn; han maa imidlertid nu atter have opfrisket mange gamle bekjendtskaber og muligens ogsaa have stiftet nye, saaledes at reisen heller ikke i denne henseende kan have været uden udbytte for ham selv.

Efterat have taget sin grad forlod Jens Nilssøn som magister Kjøbenhavn og vendte tilbage til Oslo, og her fratraadte han 19de Oktober 1571 sin stilling ved skolen, uden at der tales noget om, at han til samme tid er gaaet over i nogen anden. Det kan imidlertid ikke vel tænkes, at han uden vederlag skulde have villet opgive en stilling som rektoratet i Oslo, og han maa derfor sikkerlig allerede den gang have havt grundet udsigt til at skulle overtage en anden, der var mere betydelig Der hengaar fra nu af fulde to aar, i hvilke Jens Nilssøn ikke omtales som beklædende nogen offentlig stilling; det bliver derfor rimeligt, at han allerede nu gjennem en privat overenskomst med svigerfaderen har paataget sig at hjælpe denne ved bestyrelsen af hans to vidløftige stifter, og at meningen dermed tillige har været at forberede overgangen til en ordning, hvorved Jens Nilssøn ogsaa blev offentlig erkjendt som den gamle biskops medhjælper. Naar der sees hen til, hvad der senere foregik, bliver dette den eneste rimelige forklaring til, at Jens Nilssøn traadte af som rektor, umiddelbart efter at han var vendt tilbage fra Danmark med sin nyerhvervede magistergrad, der jo netop maatte give ham krav paa at komme i betragtning ved betydeligere og fordelagtigere stillinger.

Svigerfaderen, Frants Berg, var ved denne tid gammel og svag, og naar der kort efter høres om, at det navnlig faldt ham vanskeligt at besørge visitatserne i sine to vidløftige stifter, er det af denne grund rimeligt, at han allerede i 1571 har anseet det nødvendigt at have en medhjælper ved bestyrelsen af sit embede. Dertil kunde der inden de to stifter neppe paavises nogen,

[1] Smlgn. nedenfor, s. 569.

[2] Dr. H. Rørdam, Kjøbenhavns universitets historie, II, s. 490.

der var mere skikket end Jens Nilssøn, som desuden ogsaa stod i et nært forhold til Frants Berg. Reisen til Danmark og erhvervelsen af magistergraden kommer under denne forudsætning til at staa i nøie forbindelse med hans egne og svigerfaderens forhaabninger om, at han skulde blive dennes medhjælper; at ialfald magistergraden maatte forøge hans udsigter til at komme i betragtning ved valget af en saadan, er indlysende, og med de gode forbindelser, Frants Berg fra ældre tider maa have havt ved det danske hof, er det ialfald ikke urimeligt at antage, at Jens Nilssøn ogsaa under sit ophold i Danmark ved personlig opvartning har søgt efter bedste evne at forberede sagen. Kongen og kancelliet var heller ikke langt fra Kjøbenhavn i den tid, Jens Nilssøn nu opholdt sig i denne by, og der var, om han ønskede at anbefale sig, ikke lang vei for ham ud til Frederiksborg, hvor kongen var.

Det maa nu i ethvert fald ansees for sandsynligt, at han allerede fra denne tid har begyndt at yde sin svigerfader bistand ved bestyrelsen af hans embedsforretninger. Men dette kunde selvfølgelig ikke gaa i længden, uden at deres overenskomst fik kongens stadfæstelse, og det sees ogsaa, at Frants Berg kort efter henvendte sig til kongen for at erholde hans samtykke til at antage en medhjælper ved bestyrelsen af sit embede. Derved blev der dog ikke omtalt noget navn; men det var visselig stiltiende forudsat, at Jens Nilssøn skulde blive den, der alene skulde komme i betragtning. Formodentlig har det allerede været i de sidste maaneder af 1571, senest i begyndelsen af 1572, at den gamle biskop nedsendte sin ansøgning til Danmark. I denne synes han i almindelige ord at have anholdt om, at der som medhjælper maatte tilforordnes ham „en god, forstandig, lærd mand", der kunde hjælpe ham med visitatserne og for øvrigt med, hvad der hørte til hans embede. Ansøgningen er ikke længere bevaret; men dens indhold kjendes af omtalen i det ved den fremkaldte kongebrev, dateret Frederiksborg 29 April 1572.[2] Ved dette paalagdes kapitlet ved Oslo og Hamars domkirker at forsamles med det allerførste til beleilig tid og tilkalde „nogre af de lærdeste og forstandigste prestemænd udi begge stigterne", for sammen med disse og med superintendentens „bevilling og samtykke" at udvælge „en god, gudfrygtig, lærd og forstandig mand",

---

[1] Smlgn. nedenfor, s. 565.

[2] Norske rigsregistranter, II, s. 30 flg.

som kunde bistaa Frants Berg i hans embedsgjerning; naar valget var foregaaet, skulde det meldes til kongen, som derefter vilde give den valgte brev paa hans bestilling.

Allerede fra denne tid, inden der endnu var foretaget noget valg, foreligger der enkelte antydninger af, at Jens Nilssøn havde begyndt at bistaa den gamle biskop i hans embedsgjerning. Fra den samme dag som det ovenfor nævnte brev, og overhovedet fra den anden halvdel af April 1572, haves der ikke faa, tildels meget vigtige kongebreve, der vedkomme Oslo og Hamars stifter, deres kapitler og øvrige geistlige forhold. Det synes, som om der samtidig maa være forelagt kongen en hel række andragender, der angik de to stifter, hvilke da paa omtrent samme tid ere blevne afgjorte. Det er baade muligt og sandsynligt, at man heri har at se de første spor af Jens Nilssøns virksomhed som sin gamle svigerfaders medhjælper, og at han saaledes straks med iver har taget sig af arbeidet med det meget, som der nu var at rette paa i de to vidløftige stifter ovenpaa al den uro, som den nordiske syvaarskrig havde medført. Denne havde jo særlig raset i disse egne, og saavel Hamar som Oslo vare begge blevne hjemsøgte. Saaledes var her overordentlig meget at udrette for en ung, virkelysten og dygtig mand. I de foregaaende aar var der kun gjort lidet for disse stifter; hvor der i rigsregistranterne fra 1563 til 1571 forekommer et sted, paa hvilket deres geistlige forhold omtales, er det næsten alene breve, der vedkomme uddelingen af et kannikedømme eller lignende, medens den overordnede administrations mellemkomst for øvrigt ikke er bleven paakaldt. I denne henseende danner netop den anden halvdel af April 1572 en stærkt iøinefaldende modsætning til de foregaaende aar, og dette kan neppe finde nogen anden tilfredsstillende forklaring, end at der ved siden af den gamle biskop er kommet en ny, arbeidskraftig mand, som med iver og omhu har taget sig af forretningerne. Der blev saaledes nu truffet en ordning med kannikernes forpligtelse til at opholde sig ved sin domkirke, der blev givet bestemmelser om gjenopførelsen af de to domkirker i Oslo og Hamar, udstedt en anordning for skolen paa det sidstnævnte sted m. m.[1] Altsammen var det foranstaltninger af paatrængende nødvendighed, med hvilke der ikke vel kunde udsættes længer, men som alligevel først nu bleve trufne.

---

[1] Norske rigsregistranter, II, s. 19—31.

Det siges ogsaa tildels, at der i forveien var indhentet erklæring fra biskopen; men om denne kan være afgiven i Frants Bergs navn, saa er det dog rimeligt, at det er Jens Nilssøn, som især har været den virksomme ved dens affattelse. Det er fra 1571, ikke først fra hans offentlige udnævnelse, at den store forandring kan iagttages, som er foregaaet ved bestyrelsen af Oslo og Hamars stifter.

Under forudsætning af, at Jens Nilssøn paa den her antydede maade lige fra sin hjemkomst om høsten 1571 har været sin svigerfaders medhjælper ved hans embedes bestyrelse, er der i ethvert tilfælde hengaaet en forholdsvis lang tid, inden han fik den bekræftelse derpaa, som maa have været forudsat ligefra begyndelsen af. Efter udstedelsen af det kongebrev, hvorved bestemtes, at der skulde vælges en medhjælper for biskopen, tog det nemlig halvandet aar, inden der blev foretaget et saadant valg, uden at noget kan oplyses om, hvad der har været aarsag til en saa lang udsættelse. Valget fandt først sted i Oslo kapitelshus 27de Oktober 1573, og her faldt begge kapitlers stemmer paa Jens Nilssøn, hvis valg ogsaa fik den tilstedeværende statholder Povel Huitfeldts bifald. Derefter blev der sendt en indberetning til Kjøbenhavn, og saa fik valget kongens stadfæstelse ved et aabent brev, dateret Frederiksborg 14de Februar 1574. Jens Nilssøn skulde saaledes fra nu af være „mester Frants's medhjælper udi religionen og udi andre superintendentens bestillinger“, mellem hvilke der lagdes en særlig vægt paa visitatsreiserne i begge stifter; ved siden deraf gaves der ham ogsaa tilsagn om at blive svigerfaderens efterfølger, naar denne enten afgik ved døden eller frasagde sig biskopsembedet, med paalæg om, at han i dette tilfælde skulde indfinde sig hos kongen og aflægge sin ed til ham.[1]

Som sin svigerfaders medhjælper og fremtidige efterfølger havde saaledes Jens Nilssøn nu opnaaet den næsthøieste geistlige stilling i de to stifter. Der tales ikke om, at Jens Nilssøn har faaet nogen indvielse, og det vides med sikkerhed, at han i de aar, da han stod som svigerfaderens medhjælper, ikke har

---

[1] Valgdagen opgives af Jens Nilssøn selv nedenfor, s. 569. I det aabne brev, ved hvilket han bekræftedes i sin nye stilling, siges, at de to kapitler „nu endrægteligen har udvalgt“ ham. Norske rigsregistranter, II, s. 87 flg.

indviet prester.[1] For at kunne gjøre dette maatte han nemlig have den biskopelige indvielse, og denne fik han først 1580. Han nøiedes altsaa med den prestevielse, han havde erholdt i 1571 (s. 569: *sacris initiatus*). Han havde først modtaget denne, efter i mange aar at have været rektor; i modsætning dertil haves fra en af hans eftermænd exempel paa, at en rektor straks efter sin udnævnelse har faaet prestelig vielse.[2] En sammenligning med den maade, hvorpaa i 1578 magister Hans Mogenssøn blev ansat som medhjælper hos den gamle biskop Hans Gaas i Trondhjem, viser, at der da har været anvendt en noget anden fremgangsmaade end den, som fulgtes ved Jens Nilssøns ansættelse. Medens nemlig denne i 1574 kun fik paalæg om at aflægge sin ed til kongen, naar han i fremtiden efterfulgte svigerfaderen, maatte Hans Mogenssøn aflægge eden med det samme;[3] det bliver da ogsaa rimeligt, at han samtidig har modtaget den biskopelige indvielse.[4] Jens Nilssøn var altsaa kun en biskopen adjungeret prest. Hvis ikke hans indvielse i 1571 udtrykkelig var omtalt, maatte den alligevel ansees som sikker, idet der nemlig kan paavises et sted, hvor han omtales paa en maade, der godtgjør, at han har været presteviet. I nogle optegnelser, der ere nedskrevne paa et par blade af et *Missale Nidrosiense* fra Ringsakers kirke, der nu opbevares paa det store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn, findes en notits om, at *reverendus vir, dominus Joannes Nicolai* i 1576 visiterede paa Ringsaker; paa denne maade betegnedes kun viede prester.[5]

---

1 Dette siges udtrykkelig i overskriften til den 28de prædiken i hans i det følgende (pag. CVI) omtalte prædikensamling.

2 Smlgn. nedenfor, s. 566, hvor Jakob Volf omtales.

3 Norske rigsregistranter, II, s. 292

4 L. Daae, Throndhjems stifts geistlige historie, s. 43 flg. Hans Mogenssøn var i forveien ansat som prest. Dr. H. Rørdam, Kjøbenhavns universitets historie, II, s. 508 flg. — Foruden Jens Nilssøn og Hans Mogénssøn kjendes endnu en tredie norsk hjælpebiskop, nemlig hr. Nils Henrikssøn Hess, sogneprest paa Voss, der i 1556 ansattes som *suffraganeus* hos biskopen i Bergen, Gjeble Pederssøn, men som alligevel ved dennes død, der allerede indtraf i det følgende aar, ikke blev hans eftermand. N. Nicolaysen, Norske magasin, I, s. 286.

5 Jens Nilssøn har, som det kan sees af overskrifterne til flere af hans prædikener, ligesom af et sted i hans optegnelser (s. 35), jævnlig holdt prædikener, inden han blev viet til biskop.

V.

Som biskopens medhjælper forefandt Jens Nilssøn et omfattende felt for sin virksomhed. De to stifter vare hvert for sig store nok for en enkelt mand, og tilsammenlagte kunde de give særdeles meget at bestille. Det var hovedsagelig erkjendelsen af, at den gamle biskop ikke alene kunde overkomme det personlige tilsyn, som det paalaa ham at føre med samtlige prester, der havde foranlediget Jens Nilssøns ansættelse. Han gik ogsaa til denne del af sin nye gjerning med megen virkelyst og var snart i fuld gang med visitatsarbeidet, der synes at have givet ham fult op at udrette. I de følgende aar for han utrættelig omkring over de to stifter og træffes paa de mest afsides steder af disse; reiserne vare paa den tid, med dens lidet udviklede samfærselsmidler, særdeles besværlige og krævede en uforholdsmæssig lang tid. I sine optegnelser har Jens Nilssøn givet en oversigt over alle sine visitatsreiser,[1] som, hvor kortfattet den er, dog er tilstrækkelig til, at man paa grundlag deraf kan følge gangen i disse reiser. De foregik til alle aarstider. Den første visitatsreise fandt allerede sted om sommeren 1574, da Jens Nilssøn i maanederne Juli og August samt i den første uge af September visiterede i Thelemarken og i Skien. I Januar og Februar 1575 visiterede han i Borgesyssel og Marker, og i Juli samme aar bereiste han i lignende øiemed Hadeland, Thoten, Land og Ringerike, Modum, Sigdal, Numedal og Tinn. I Januar og Februar 1576 gik visitatsreisen over Hedemarken til Gudbrandsdalen, hvor Jens Nilssøn kom helt op til Lom og Lesja, medens han paa tilbagereisen var indom i Birid og Vardal, og i Marts samme aar fik han endnu tid til at foretage to mindre visitatsreiser, en til Røken, Hurum og Sande, samt en til Enebak. I Mai visiterede han Tønsberg- og Brunlalen og gjorde senere i Juli paa ny en kort embedsreise til Tønsberg og Skien, hvorpaa han satte over fjorden til Onsø og visiterede i Baahuslen og Borgesyssel i hele August og September maaneder, saaledes at han ikke kom tilbage til Oslo førend i den første uge af Oktober. Ovenpaa denne rastløse omflakning i 1576 holdt han sig i de to følgende aar mere i ro. 1577 nøiedes han saaledes med en visitatsreise til Romerike, Østerdalen, Solør og Odalen i Januar og Februar, og i 1578 med en kortere visitatsreise til Øvre Borgesyssel og

---

[1] Smlgn. nedenfor, s. 23—34.

Marker paa omtrent 3 uger i Januar og Februar. I 1579 visiteredes kirkerne paa Hadeland, Thoten, Vardal, Birid, Gudbrandsdalen og Ringerike i Januar og Februar, hvorpaa han i Juni og Juli visiterede paa Skienskanten og i Thelemarken og i begyndelsen af August kom tilbage til Oslo. Derefter fulgte i Januar og Februar 1580 en omfattende visitatsreise over Hedemarken, Østerdalen, Solør, Odalen og Romerike, den sidste, som Jens Nilssøn foretog i sin egenskab af medhjælper hos den gamle biskop, forinden han selv blev indviet til virkelig biskop.

Det maa erkjendes, at Jens Nilssøn i sin virksomhed som visitator i disse 7 aar har været meget ivrig. Men sandsynligvis har det ogsaa været høist fornødent, at han tog sig saa varmt deraf, da visitatserne i de nærmest foregaaende aar maa have været meget forsømte; de fjernereliggende dele af de to stifter havde overhovedet kun sjelden været visiterede. Saaledes havde Tønsæt, da Jens Nilssøn i Januar 1580 kom derop, ikke været visiteret paa omkring 100 aar; men Jens Nilssøn rak baade didhen og til andre afsides og forsømte kald. Hensigten med hans ansættelse var saaledes i denne henseende fuldstændig opnaaet. Der stod nu ved den gamle biskops side en ung virkelysten mand, der havde de fornødne legemlige kræfter til at kunne varetage den besværligste del af hans forretninger. Men Jens Nilssøns virkelyst og arbeidskraft har ogsaa strakt sig betydelig videre.

I sin embedsvirksomhed havde Jens Nilssøn det held at kunne støtte sig til en verdslig embedsmand, der efter alt, hvad der nu vides om ham, selv maa have været en dygtig og meget virkelysten mand, som med en iver, der svarede til Jens Nilssøns egen, har taget sig af ordningen af de geistlige forhold i de to stifter. Denne mand var Povel Huitfeldt til Snidstrup, der i 1572 efterfulgte Kristjern Munk som befalingsmand over Akershus len og ved siden deraf blev udnævnt til kongelig statholder over hele Norge.[1] Povel Huitfeldt, der var den første, som førte titel af statholder, havde ved sin ansættelse bl. a. faaet udtrykkeligt paalæg om at tage sig af de geistlige forhold i Norge. Saaledes skulde han ved sine fogder lade optage en fortegnelse over alle hoved- og annexkirker samt over alle tiendeydere; han skulde have „befaling over alle prester og prestesager" og deri handle „efter ordinansens lydelse, som om religionen er udgivet, og efter

[1] Norske rigsregistranter, II, s. 23—24.

superintendentens raad", — samt navnlig paase, at biskoperne vare omhyggelige i sit embede og udførte sine visitatser. Af forskjellige træk synes det at fremgaa, at Povel Huitfeldt har taget sig meget af denne del af sit embedes forretninger. Jens Nilssøn var ifølge sin nye stilling henvist til at arbeide sammen med statholderen i mange tilfælde, hvor der handledes om den kirkelige administration, og fandt i ham en kraftig hjælper, der i de faa aar, i hvilke han beklædte dette sit embede, ikke arbeidede lidet. Da statholderen og biskopen ved mange leiligheder maatte optræde i fællesskab, og da ved saadanne tilfælde den ene neppe kunde fatte nogen vigtig beslutning uden at have raadført sig med den anden, er det som oftest ikke muligt at afgjøre, hvem der har været den mest virksomme. I ethvert fald ere de faa aar, i hvilke disse to mænd virkede ved hinandens side, en reformernes tid, hvori der endelig for alvor lagdes haand paa det kirkelige organisationsarbeide i Oslo og Hamars stifter. Fortjenesten af at have sat dette i gang tilkommer fremfor nogen anden Jens Nilssøn og Povel Huitfeldt. Den første var nærmest henvist til at tage sig af de rent kirkelige forhold, geistlighedens levevis, gudstjenestens ordning, menighedernes aandelige tilstand o. s. v., medens statholderen igjen blev hovedmanden i alle administrative spørgsmaal, i alt, som angik geistligheden og kirkernes økonomiske forhold m. m.

Der er bevaret en indberetning fra Povel Huitfeldt om hans virksomhed i de første aar efter hans embedstiltrædelse. Da dennes indhold for en væsentlig del omhandler hans foranstaltninger „om religionens handel" og om kirkernes gods og indtægter, meddeles den her fuldstændig:[1]

---

[1] Originalen findes i det danske geheimearkiv; den afskrift, hvorefter dokumentet her er trykt, tilhører kildeskriftfondets samlinger og opbevares med disse i rigsarkivet. N. Nicolaysen har i Norske magasin, II, s. 75—79 meddelt et uddrag; han henfører i en note dens affattelse nærmest til 1575, ialfald *„senere end Februar 1574, men før 10 Juli 1577"*. Før 14 Febr. 1574 kan indberetningen ikke være skreven, da deri omtales, at Jens Nilssøn havde faaet kongens konfirmation og stadfæstelse. Den maa være skreven nogen tid før 22 Februar 1576; thi da omtales det i et kongebrev til Povel Huitfeldt, at han over hele Norge efter kongens befaling og instruktion havde „forordineret og tilskikket svorne stiftsskrivere", medens han i indberetningen først foreslaar at ansætte saadanne. (Smlgn. Norske rigsregistranter, II, s. 181). Sandsynligvis er den ogsaa ældre end 12 Mai 1575, da Povel Huitfeldt ved et kongebrev af denne dag (Norske rigsregistranter, II, s. 156) blev fri-

Wiid tenne efterschreffune beskeed haffuer ieg Pouell Huidtfeldt vdreth minn bestilling vdi Norrige som mig aff Kong:l Matt:s minn allernaadigts herre, er ther sammestedtz befallit ad udrette, effter min instructions lindelse.

1. Haffuer ieg thuenne gonge besøgt denn laugtinng vdj Bergenn, en laugtinng vdj Trundheim, saa och siiddit och holdit laugtinng vdj Oslo, saa tiidt som aff, gammill tiidt, seduonnligt haffuer werriidt, och der medt laugmendende, forhiielpiidt enn huer fattige och riig tiill loug och redt, vdj alle the sagger, som ther samme stedtz, lougligenn for mig vdj rette haffuer werriidt indsteffnnidt, och enn huer bekommidt daam for siig effter Norriigis louug.

2. Som mig och vdj minn instruction befallis vdj besønderlighed, adt forhiielpe en huer tiill rette som haffuer siig adt beolage[1] offuer lennsmendt, och fougdernne ther vdj Noriige saa haffuer ieg paa forne threnndе laugtinnge, ladit minn fuldmagts breff, obennbarliige leesse och forkønnde och tiilbudit enn huer som siig haffuer adt beolage thennum adt wiille forhiielpe tiill loug och redt, saa er engenn sønderliig klagemaaell mig vdj thenn sagh endnu for kommidt huor effter nogenn kunde haffue siig adt rette vdj nogenne maade.

3. Som mig och befalliis, adt haffue fliitoge opsiundt medt, adt engenn aff lennssmendenne eller dieriis fougder vdsuer eller beskatter nogenn Kong:l Matt:s vndersaatter eller och dennum nogenn nye vdseduonndliige besweriinge paa ligge, saa haffuer ieg vdj liigge maade tiillbudiit, enn huer som siig vdj saa maade kunde haffue adt beolage, adt wiille forhiielpe thenum tiill redte egienn, saa haffuer och engenn elagmaaell enndnu fremkommidt vdj sadann sag, huor effter nogenn kunde haffue siig adt rette.

---

tagen for sin aarlige reise til lagthinget i Bergen, om hvilken han i sin indberetning meddeler, at han havde foretaget den to gange (1572 og 1573 eller 1573 og 1574). Den instruktion, hvortil Povel Huitfeldt henholder sig i indberetningen, maa være den oprindelige, som han fik ved sin ansættelse i 1572 (Norske rigsregistr., II, s. 43), og ikke den nye, der udfærdigedes for ham 27 Febr. 1574 (Norske rigsregistr. II, s. 93—95); thi kun i den første omtales det paalæg om at *„lade forfare og lade udspørge, om noget gods er kommen fra kronen eller jordegne bønder"* (smstds. s. 93), hvilket omtales i indberetningen. I den sidste af disse instruktioner siges, at der nu skal ansættes stiftsskrivere i Norge, og de ord, hvori dette nye embede omtales, har en saa stor overensstemmelse med dem, hvori Povel Huitfeldt selv i sin indberetning har foreslaaet dets oprettelse, at det kan se ud, som om det er denne, der har foranlediget vedkommende paragrafers optagelse i instruxen af 1574. I dette tilfælde skulde altsaa indberetningen være skreven midt imellem 14 og 27 Februar 1574, omtrent den 20de. Men tiden bliver da meget knap. At en skrivelse, som d. 20de eller 21de afgaar fra statholderen paa Akershus, allerede skulde være besvaret fra kongen paa Frederiksborg den 27de, er vistnok ikke umuligt; men det forudsætter en adskillig hurtigere expedition i kancelliet, end man ellers er vant til at møde paa hin tid. Derimod lod vanskeligheden sig i denne henseende løse, hvis det kunde antages, at Povel Huitfeldt i Februar 1574 selv har været paa Sjæland og der i dagene efter Jens Nilssøns udnævnelse har afgivet sin indberetning.

[1] Det med spærret tryk er halvt udslettet.

4. Om Konng:[l] Matt:[s] renndte pendinge och regennskaab, aarligenn tiill Phiilipi & Iacobi dag, adt laade fremfordire, saa haffuer ieg der om tiillschreffuuidt enn huer lennsmanndt som medt kronnens eller stiigtens leenn vdj Norriige, paa regennskab eller genanndth forlenndt er, adt enn huer siig ther effter nocksommeligenn skall kunde wiide adt rette, och Konng:[l] Matt:[s] wiillige adt efterkomme.

5. Om religionens handell, haffuer ieg vdj enn huer stiigt, granndgiiffueliigen forfaariidt huiis brøst och breck ther paa feerde er, tha befinndis vdj besønnderliighed forsømmilsse medt prestemendt och annden religionens personner vdj Trundheims och Oslo stiigter, formiddelst biispernis alderdaam och skrøbliighed thersamme stedtz adtj icke saa tiidt som thennum burde kand visitere theiriis sognne prester, och siielff forfaare huis mangiill som hoss thennum kand findis, och efterdj Kong:[l] Matt:[s] nu haffuer confirmerit och stadfest enn wng dugliige manndt som vdj Oslo stiigt kand werre for[ne] thend gamble biispiis medhielpere, siuntiis migth erfaare godt och raadeliigt, adt tiill for[ne] Trundheims stigt och bleff elegerit och wduold, enn vnng dueliige manndt, som och kunde werre for[ne] then gamble biispiis medhiielper ther samme stedtz, och vdj hans fraaweriilsse besøgge presternne offuer ald stigtet och tiilhiielpe adt bringe thennum tiill rette egienn huor behouff giørdiis, saa møgiidt mist mougligt kanndt werre.

6. Siunnis mig och raadeliigt, paa Kong:[l] Matt:[s] goude behauug, adt vdj Norriige maatte bliiffue tiillforordineriidt — tre sornne stiigtschriiffuer, enn vdj Trundheims stiigt, enn vdj Bergenn och Stauangers stiigter, och enn vdj Oslo och Hammers stiigter, som aarliigenn vdj enn huer stiigt kunde omdragge, och aff kiierckwergenne anname clar regennskab, paa kiierckennis goodtz renndter och indkompst, thi kiierckernne bliiffuer fluxss nedder faldenne. Arsaggenn adt kiierckwergenne annamer kiierckennis opbørssiill wiid thenn weerdt som thed vdj gammell dagge haffuer giieldenn, och naar dj laader bøgge nogenn riinge vnødtiige bøgning paa kiierckennis egenne, tha anslaer dj thed dyrrer end som thed nogenn tiid kunde werre werdt, saa kierckenne bliiffuer dennum altiidt skiildiige. Ther finndis vdj Oslo och Hammer stiigter nogiidt goodtz adt liigge tiill enn huer kiiercke [som dj hoffmenndtz proffuiister vdj fordum tiid haffuer fuld] kaldiis breffue løssenn goodtz medt huiilckit manndt samme schriiffuer kunde affliegge, wdj dj ander stiigter haffuer ieg endnu enndtit om samme breffue løssninngs goodtz forfariidt, om ther nogiidt sadanndt goodtz tiilligger eller och icke, thj mig er nu niiligenn ther om bleffuet beredt, och haffuer samme goodtz altidt weriidt tiill samme kiierckir, och icke weriidt entenn aff kronnens eller stiigtenns goodtz, och ey heiller aff tiendenn. Thi geistliche proffuister som offuer presternne haffuer befallinnge kunde mand och vdlegge enn huer nogiidt der vd aff for dieriis wmagge saa altinngiste thermedt kunde gonge retteligenn tiill.

7. Som mig vdj minn instructs befalliis adt forfaare och vdranndtzage, huiis goodtz som er kommidt entenn kronnen eller jordeegnne bønnder fraa, saa haffuer ieg ther om tiilschreffuidt enn huer lennsmanndt offuer ald Norriige, som er forlennidt, entenn med kronnens eller stiigtenns leenn, adt the enn huer vdj sinn befallinnge, skulle vdgranndske och forfaare huiis vdj saa maade wlougliigenn er kommidt, entenn fraa kronnen, stiigtiit eller odelbønder eller vdj anadere maade som kronnen kunde were skaadeliige, och haffuer ieg siielff vdj liigge maade forwenndt minn idderste fliid, vdranndtzagiidt och forfaariidt huiis goodtz, som er

magskiifft bordt vdj Aggershussiis leenn. Tha findiis adtskiillige mageskiiffter som saalige Peder Hansonn och Iffuer Iennsen, haffuer giørdt med stiigtiidt, huor paa dj och haffuer forhwerffuiidt saaliige och hoglofflige i hukommilsse konning Christians stadfestelsse breffue paa huiilcke for^ne^ mageskiiffter ieg haffuer laadiit befat enn claar regiister och fortiegnilsse, huordaff Konng:^l^ Matt:^s^ nocksommeligenn skall kunde haffue siig adt rette, och sønnis mig adt samme mageskiiffter er retteliigenn nock tiill gongenn, vndertaggenndiis enn gaardt for^ne^ Iffuer Iennsenn haffuer maglaugd siig tiill fraa hospiitallidt vdj Oslo, liiggendiis hoss for^ne^ Iffuer Iensenns boffuiidtgaardt Fresse, till huilckenn for^ne^ gaard for^ne^ Iffuer Iensenn haffuer nu siiddenn ladit optagge, edt Laxe fiiskinde, saa herliighedenn ther vdaff wor bedere end thenn gaardts herliighed som hanndt gaff hospiitallidt egienn, huor faare ieg nu haffuer tald for^ne^ Iffuer Iennsiis arffuinnge |tiill ther om, och paa Konng:^l^ Matt:^s^ goude behaung giørdt medt thennum sadaenn enn forhanndeling ther paa, adt aff for^ne^ gaardts herlighed schall aarligenn tiill ewiige tiid, vdgiiffuiis tuo tønner laxs tiill for^ne^ hospiitaell vdj Oslo, huor medt hospiitalenns forstanndere paa the fattigiis wegnne saare well nøgiis, och erre der medt tiill fredts. Wdj liigge maade finndis adt Eriick Rosennkranndtz haffuer bekommidt edt prebend fraa Trundhiems domkiiercke, som hanns foreldere ther samme stedtz haffuer stiigtit tiill edt altar, paa huiilckiit hanndt hafuer forhuerffuiidt Kong:^l^ Matt:^s^ breff, tiill canniokernne ther samme stedtz, adt di hannum samme prebenda skulle laade følge, effter saaliige och høglofflliche i hukommilsse konning Christians hans Matt:^s^ kiiere her fadders recessis liuudelsse, om thet geistliiche goodtz vdgangenn er, adt huor som nogiidt goodtz vdj saa maade fanndtz adt werre funderiit tiill nogenn capelle, och icke bleff holdenn saadan tienniste der vdaff, som fundatzenn formelder skulle samme goodtz wiigge tiill rette arffuinnge egienn. Sammeledis haffuer hand och vdj andere maade giørdt mageskiifft med canniokernne vdj Bergenns domkiiercke, paa huilcke magskiiffter, ieg sender Kong:^l^ Matt:^s^ enn clar regiister och fortegnelsse, huor vdaff Kong:^l^ Matt:^s^ siig nocksomeligenn skal kunde wiidde adt rette. Och haffuer ieg tiill spurdt biispenn sampt dj eldeste vdj capiitteliidt ther samme stedtz, om samme mageskiiffte, tha beredter dj alle for mig samme mageskiiffte adt were thennum gaffnnlige och icke skaddeliige, och haffuer før dieriis goudts egien bekommidt godt beleigliigtt goodtz vdj steddenn huormedt dj well nogiis och erre tiill fredtz, och indtiit der paa haffuer thennum adt beclage, menn huiis mageskiiffte som er gangenn emellum hermend, prestemenndt, fougder borgere eller bønnder thennum haffuer ieg icke alle laadit registere eller optegnne, efterdj ded haffuer icke tiill thenne dag vdj nogere kongers tiid werriidt for buddene hermend adt iu matte handele, mageskiiffte, panndte och selge med odelbønnderne førinnd nu thed vdj min instruction aff Kong:^l^ Matt:^s^ min aldernnadiigt^e^ herre er forbuddenn, nogere lennsmenndt adt mageskiiffte eller kiøbe siig nogiidt friidt odellgoodtz tiill, vdthenn adt thed kunde skee medt Kong:^l^ Matt:^s^ willige och samtøcke, menn tiilfornne haffuer thed weriidt enn huer friidt faare hermenndt, leensmennd, fougder, prester, borger bønder och anndere som medt huer anndere haffuer kiøbt och magskiifft och icke haffuer weriidt entenn emodt Noriigiis loug eller emodt rettebødernne i nogere maade. Och huiis goodtz som odelbønnderne nu eygge och besiidde, haffuer vdj gammill tiid meste partenn weriidt hermende goodtz, och erre nu kommenn tiill agters och nedderfaldh, saa dj erre bliffuenn tiill bønnder. Menn huis Konng:^l^ Matt:^s^ [sampt hanns Matts:^s^ raad]

nu effter thenne dag willle laade giøre enn annden forordning der paa, kanndt menn siig ther effter wiidde adt rette. The cannicker vdj Oslo och Hammer, haffuer ieg och forre holdenn, adt dj granndgiiffueliigen skall vdranndtsage och forfaare, om nogiidt godts vlougliigenn er bordt kommidt, fraa stigternne, tha hafuer dj her tiill dags giiffuiit mig for suar, adt Christiern Munck haffuer medt siig nedderførdt tiill Danmarck stigtenns bog, som kaaldiis thenn rødde bogh, huor vdj ald stigtenns goodts haffuer werridt opschreffnne. Nu haffuer Christiernn Munck anndtwordiit samme bog tiill enn aff cannickernne i Opslo egienn, saa mannd nu her effter medt tiiddenn kanndt vdrandzage och forfaare, om nogiidt goodts vdj saa maade wlougligenn er kommidt fraa stiigternne, och siiddenn ther effter nocksommeliigenn adt giiffue Konng:[1] Matt:[s] tiill kiennde, huor altingiste siig der medt tiill dragger.

Der vil senere, i det afsnit, som særlig kommer til at omhandle Jens Nilssøns geistlige embedsvirksomhed, ogsaa blive meddelt nærmere oplysninger om, hvad der nu kjendes til denne i de aar, da han arbeidede sammen med Povel Huitfeldt. Imidlertid kunde Jens Nilssøn, som den, der naturlig blev statholderens raadgiver, ved enkelte leiligheder ogsaa blive indblandet i anliggender, der ikke vedkom hans stifter, men som indbragtes for statholderen. Af saadanne sager, ved hvilke Jens Nilssøn deltog i afgjørelsen, ialfald som raadgiver, kjendes en, der paa sin tid vakte megen opsigt og fremkaldte langvarige forhandlinger, inden den kunde bringes til en endelig og varig ordning. Dette var tiendestriden i Stavanger stift, mellem biskopen og almuen i dette stift. Jens Nilssøn beretter selv,[1] at han i Juli 1576 foretog en reise til Skien og opholdt sig der i en otte dages tid „om nogle religionis hverv og ærinde“, men uden at han oplyser noget nærmere om, hvad dette var. Heldigvis er der fra andre kanter bevaret tilstrækkelige efterretninger om, hvad der foregik, og af disse kan man faa fuld rede paa, hvad det var, som nu bragte ham til Skien.[2]

---

[1] Smlgn. nedenfor, s. 27.

[2] Om denne tiendestrid og mødet i Skien kan henvises til Pontoppidan, Annales ecclesiæ Danicæ, III, s. 458, A. Fayes afhandling om Jørgen Erikssøn i Theologisk tidsskrift, II, s. 206 flg., Hattings prestehistorie, I, s. 212, (den trykte del in 8vo), samt den nyeste, paa aktstykker byggede fremstilling i Samlede skrifter af Peder Claussøn Friis, udg. af Dr. Gustav Storm, pag. XVI seqv., s. 227 og 237. Derhos kan eftersees Norske rigsregistranter, II, s. 131 flg., 147 flg. og flere steder, og Kgl. Norske vidensk. selsk. skr. i 19. aarh., IV, s. 186, hvor udgiveren, Coucheron, først har fremsat som formodning, at Jens Nilssøn var tilstede i Skien, hvilket med sikkerhed fremgaar af hans eget udsagn i fortegnelsen over hans visitatsreiser, som er anført ovenfor i texten. Tidligere har i almindelighed 12 Juli 1576 været angivet som den dag, da mødet

Der var i 1573 truffet en ordning om tiendens ydelse, som imidlertid ikke blev adlydt af almuen. Heller ikke en ny anordning af Povel Huitfeldt frugtede mere, og da der efter denne hos kongen indfandt sig udsendinge fra almuen i Ryfylke, Dalerne og Jæderen, paalagde kongen i Januar 1575 statholderen at holde et møde med biskopen i Stavanger, de „fornemste“ bønder i de nævnte distrikter, samt „lagmændene og andre forstandige mænd“, for med dem at træffe en saadan ordning med tienden, at baade biskopen og almuen kunde blive tilfredse. I henhold hertil blev der nu i Juli 1576 holdt et møde i Skien, hvortil foruden statholderen ogsaa indfandt sig biskopen i Stavanger med nogle af stiftets prester, tretten af de bedste bønder i Stavanger len, de søndenfjeldske lagmænd og flere „velbyrdige og vise mænd“. Af Jens Nilssøns egen beretning vides, at han ogsaa var tilstede i Skien paa samme tid; men for øvrigt høres der intet om hans virksomhed under mødet. Dette endte med, at der vedtoges en ordning af tiendeforholdene, som for Ryfylkes, Dalernes og Jæderens vedkommende var tilfredsstillende for alle parter og derfor her traadte i kraft, hvorimod det ikke lykkedes at vinde stemning for denne hos almuen i de øvrige dele af Stavanger stift. Paa Agdesiden tog det endnu mange aar ud at faa sagen ordnet, og i Raabygdelaget vilde bønderne aldeles ikke gaa ind paa de fremsatte forslag.

Mellem de prester fra Stavanger stift, som ledsagede sin biskop til Skien, var ogsaa hr. Peder Claussøn Friis, med hvem Jens Nilssøn saaledes nu fik anledning til at stifte bekjendtskab. Der var mellem disse tvende mænd saa meget fællesskab i interesser, at det neppe er tænkeligt, at de ikke ved denne leilighed have meddelt sig til hinanden om alt, hvad der laa dem paa hjerte. Desværre vides der ikke noget om, hvorvidt det saaledes indledede bekjendtskab er blevet fortsat, og om de to

---

i Skien fattede sin beslutning; i det mellem kildeskriftfondets afskrifter (no. 77) i rigsarkivet opbevarede dokument staar imidlertid 17 Juli, og denne dag er da ogsaa angivet hos Dr. Storm. At alene denne dag er den rette, bestyrkes ogsaa af, hvad Jens Nilssøn beretter om, at han reiste 9de Juli fra Oslo; thi da kan han med den tids befordringsmidler ikke have naaet Skien før den 11te om aftenen, ja neppe nok før den 12te, og under denne forudsætning er det ikke vel tænkeligt, at der skulde være fattet nogen beslutning, forinden biskopens medhjælper fra Oslo var kommen, eller endog blot umiddelbart efter hans ankomst. Derimod bliver den 17de ogsaa da en meget sandsynlig dag for beslutningen.

lærde geistlige i den følgende tid have staaet i literær forbindelse; dette er imidlertid høist sandsynligt. For Peder Claussøn maatte Jens Nilssøn være en meget god kilde at øse kundskab til Norges topografi af; han kjendte allerede nu, som visitator, en betydelig del af sine to store stifter og erhvervede i den følgende tid et endnu mere indtrængende kjendskab til disse. Det er sikkert, at Peder Claussøn har benyttet sit bekjendtskab med Povel Huitfeldt til at erhverve oplysninger om Island, som han senere har tilgodegjort i sit skrift om denne ø. Med Povel Huitfeldt var han netop sammen under dette møde, medens det er usikkert, om han ved andre leiligheder, saasom paa statholderens reiser til Bergen, har havt anledning til at træffe denne. Naar Povel Huitfeldt, der kun for en kortere tid boede i landet, paa den maade har bistaaet den utrættelige Peder Claussøn, er det neppe tænkeligt, at ikke denne ogsaa har søgt at faa oplysninger om de dele af Norge, som Jens Nilssøn kjendte bedre end nogen anden, og at han ogsaa efter mødet i 1576 har fortsat sin forbindelse med denne. For saadanne egne, som Oplandene, Østerdalen, Gudbrandsdalen o. lign., vare Jens Nilssøns meddelelser overhovedet en af de bedste kilder, som i det 16de aarhundrede kunde opdrives i Norge, og det vilde ligefrem været besynderligt, om ikke Peder Claussøn saavel i 1576 som senere hen havde søgt at føre sig dette bekjendtskab til nytte. Der er rigtignok intet sted i Peder Claussøns berømte hovedverk, hans Norges beskrivelse, der med bestemthed tyder paa, at han har indhentet oplysninger hos Jens Nilssøn. Men der er dog afsnit i denne, om hvilke der med stor rimelighed lader sig opstille den formodning, at en meddelelse fra Jens Nilssøn har været kilden. Hvad Peder Claussøn fortæller om Oslos ødelæggelse i 1567, skyldes maaske en beretning fra byens daværende skolemester. Sikkert er imidlertid kun, at de to lærde geistlige, der begge nærede en varm interesse for fædrelandets historie, literatur og topografi og begge indtage en smuk plads i tidens literatur, i 1576 fik anledning til at gjøre hinandens bekjendtskab.

VI.

I 6 aar stod Jens Nilssøn som sin svigerfaders medhjælper, indtil den tid kom, da denne overdrog ham det hele embede. Derved indtraadte det, som allerede var forudsat, da han i 1574 fik sin første udnævnelse, og han maatte saaledes for at aflægge

sin ed og modtage den biskopelige vielse foretage en reise til Danmark. Forinden han forlod Norge, henvendte den gamle biskop sig til den daværende statholder, Ludvig Munk, med hvis samtykke han nu traf en ordning om overdragelsen af sit embede til Jens Nilssøn. Denne maatte bagefter forelægges kongen for at faa hans samtykke, og dette kunde da ske med det samme, naar Jens Nilssøn drog til Danmark. Saavel statholderen, som biskopen henvendte sig i denne anledning til kongen; efter hvad der var foregaaet i 1574, kunde der for øvrigt ikke vel være nogen tvivl om, at Jens Nilssøn ogsaa vilde faa sin endelige udnævnelse til biskop, naar han fremstillede sig for kongen.

Der er fra denne tid bevaret et brev, som den gamle biskop, magister Frants Berg, i anledning af svigersønnens forestaaende reise har skrevet til en ven i Danmark, der neppe kan være nogen anden end Sjælands biskop, Dr. Povel Madssøn.[1] Dette brev lyder, forsaavidt det lader sig læse, saaledes:

Myn god n (?) doctor sonderlige guode wenn betacker ieg eder for alle guode i mig altiid giortt oc bewiist haffuer huylkett [ieg[2] y skulle altiid fynde mig willig oc redeboden att forskullde. Giffuer ieg eder vdj wenlighedt tilkende then gamble cannick vdj Opslo som her Claus myn søn skulle haffue canonien epter er nu er nu (sic) heden soffued vdj herren [døde han hasteligen nu Lætare sø[3] oc epter her Claus [haffuer[4] breff hand haffuer paa canonien lyder hand maa[5] then anamme strax epter for^ne her Clemidt dødt oc affgangen er haffuer ieg beted[6] Loduig samme hans breff oc lad thet vdj thesse dage lesse før capitell oc haffuer her Clauss consensum captuli oc captuli . . . . . . ther paa oc formoder vden løcken er thes verre hand then oc epter kongens breff bekommer om nogen icke wilde hindre[7] hannem samme can. der nest att annamme strax epter hans dødt oc wilde legge sig epter hender thaa sender ieg[8] eder paa eptter^ne seddell huorledis Kong. Matt.^s breff lyder ther om. .

---

[1] Coucheron har — med nyere retskrivning — i Kgl. norske Vidensk. selsk. skr. i 19. aarh., IV, s. 187, trykt en del af dette brev, der nu findes i Kristiania bispearkiv (2, e) i rigsarkivet. Det er kun et meget utydeligt koncept, hvis læsning paa flere punkter volder vanskelighed; haanden er neppe nogen anden end Frants Bergs egen. Konceptet er skrevet paa bagsiden af en formaningsskrivelse til presterne. I den haandskrevne fortegnelse, der ligger inde i vedkommende bind af bispearkivets dokumenter, er brevets indhold tildels ganske misforstaaet.

[2] Senere udstrøget.

[3] Udstrøget og over linjen tilføiet: *om natten.*

[4] Synes at være udstrøget.

[5] Oprindelig stod: *skall.*

[6] Foran dette er udstrøget: *nu ladet.*

[7] Oprindelig: *wilde legge sig,* som atter er udstrøget.

[8] Skrevet to gange.

Reuerende d doctor sonderlige gode wen betacke ieg eder fremledes for alle guode ære oc diigd i mig altiid wforschilt giord och bewist haffuer huilket altid [ieg] er redeboden etc. som eder well witterligt er ieg er ieg (sic) nu vdj lang tiid som er tolff oc tyffue aar weridtt haffuer vdj thesse tuende stigter haffuer arbedt vdj superintendentis embede oc bestilling oc giøris nu gammell oc skrøplig att ieg for myn alderdom oc sorøbelighet skuld icke nu lenger gidder eller kand [være religionens bestilling[1] saa haffuer ieg nu med fuld beredt hug opladt magistro genero meo samme myt superintendentz embede om thet ske kand met Kong. Ma.tz willig oc samtøcke [om ieg hannem som[2] epter Kong. Ma. breff formelder naar ieg icke lenger gyder oc [om[3] ieg hannom same myn superintendentz embede opsigendis worder thaa skall han[4] presentere sig Kong. Matt. att hand hannom consenterer[5] oc stadfester saa er hand nu paa sin rette reise neder till kongen ther om om Hans Kong. Matt. hannom ther vdj samtøcke confirmere will dog att ieg myn liiffs tiid maa nyde en part aff samme bestilling epter som wy thett emellom os sielffuer giortt haffuer attj myn gode d doctor her vdj wille hielpe tiill att thet kand gange for seg epter som wij thet emellom os med[6] then gode mandz Loduig Munoks raadt [giordt[7] oc samtøckt haffue oc haffuer hand stadholders oc myn schriffuelse till Kong. Matt. med sig therom att ieg motte mig epter myn tunge tieniste oc stor arbed at [ieg saa mange aar[8] haffuer hengd (?) i thesse tuende stigter.

Om sommeren 1580 foregik reisen til Danmark. Efter at have tilendebragt sin visitationsreise i Baahuslen i Mai fortsatte Jens Nilssøn sin reise sydover, uden at vende hjem til Oslo. Han reiste fra Baahus til Nya Lödöse i Sverige, kom snart efter ind paa dansk grund og reiste over Varberg og Falkenberg til Halmstad, hvorhen han kom 31te Mai. Der blev han liggende i to dage som gjæst hos sin gamle bekjendt, Povel Huitfeldt, der nu boede i denne by. Derpaa fortsatte han sin reise over Helsingborg, Helsingør, Kjøbenhavn, Korsør og Nyborg, samt videre gjennem Fyen over Odense til Middelfart og saa tilsidst over til Kolding, hvor han maatte hen for at træffe kongen, som opholdt sig paa Koldinghus. Der var ogsaa kancelliet, i hvilket Jens Nilssøn skulde have udrettet forskjellige ting. Han ankom til

[1] Over linjen er, uden nogen udstrygning i texten, tilføiet: *stande samme embede for*.
[2] Senere udstrøget.
[3] Senere udstrøget.
[4] Over linjen: *eder*.
[5] Tilføiet over linjen i stedet for nogle udstrøgne ulæselige bogstaver.
[6] Her foran er udstrøget: *beslutted*.
[7] Tilføiet over linjen i stedet for: *beslutted*.
[8] Er gjentaget.

denne by om aftenen 10de Juni og havde da altsaa brugt fulde otte dage paa veien mellem Halmstad og Kolding, af hvilke dog en var anvendt til ophold i Kjøbenhavn.[1] I Kolding lader det til at have gaaet hurtig for Jens Nilssøn. Allerede inden 13de Juni havde han aflagt sin ed til kongen, og samme dag udstedtes et aabent brev til „menige adel og ridderskab, samt fogder og lensmænd“ i Oslo og Hamar stifter om, at Jens Nilssøn nu var „retteligen udvalgt og kaldet til at være superintendent“ i disse to stifter, efter at Frants Berg „for hans alderdom og skrøbelighed“ havde nedlagt sit embede, hvorfor de nu skulde yde den nye biskop al nødvendig bistand og beskytte ham mod „overvold og uret“.

Samtidig blev der ved et andet kongebrev truffet bestemmelse om den fratrædende biskops underholdning, hvorefter han for sin levetid skulde oppebære halvdelen af de 300 daler, som hvert aar udbetaltes biskopen i Oslo af befalingsmanden over Akershus slot og len. Jens Nilssøn fik derimod for sit vedkommende stadfæstelse paa de avlsgaarde og enge, som fra gammel tid havde ligget „til hans kald og embede“, samt et andet brev paa et kannikedømme i Hamar domkirke. Fremdeles fik statholderen paalæg om at istandsætte hans embedsbolig i Oslo.[2]

Ved siden heraf havde Jens Nilssøn endnu forskjellige ting at ordne under opholdet i Kolding. Han siger selv, at han fik tretten kongebreve, og han har saaledes i de dage, hvori han var i Kolding, givet det kongelige kancelli nok at bestille; af disse breve ere dog kun de ti indførte i kancelliets kopibøger.[3] For de fires vedkommende er indholdet omtalt ovenfor, medens de andre nærmere ville blive omhandlede i det følgende. Fra den 11te til 17de Juni var Jens Nilssøn sysselsat med at afgjøre disse forretninger, og derefter reiste han den 18de til Ribe, hvor han tog ind hos den derværende biskop, magister Jakob Madssøn. Den 20de prædikede Jens Nilssøn i Ribe domkirke og reiste samme dag til Haderslev, samt videre over Lillebelt, „fjorden“, som han efter sine norske forestillinger kalder det, til Assens. Dermed var han igjen paa Fyen, hvor han nu reiste over til

---

[1] Smlgn. nedenfor, s. 34 flg.
[2] Norske rigsregistranter, II, s. 387—389.
[3] Norske rigsregistranter, II, s. 386—390.

Odense; han satte over Storebelt og kom derfra til Antvorskov og Sorø, og tilsidst over Ringsted og Roskilde til Kjøbenhavn. Til denne sidste by kom han 25de Juni, og, som det synes, endnu samme dag henvendte han sig til biskopen i Sjæland, Dr. Povel Madssøn, „med kongens breve“, eller, som han selv siger, „besøgte“ ham med disse.[1] Han har altsaa for Povel Madssøn fremlagt de dokumenter, hvorved han selv var bleven udnævnt til sin nye stilling, som selvstændig biskop i svigerfaderens sted, og kom nu i henhold dertil for at forlange kirkens vielse som saadan.

Dr. Povel Madssøn, Nils Hemmingssøns gode ven, var en af sin tids mest anseede theologer i Danmark og en overmaade virksom biskop.[2] Han var i besiddelse af megen geistlig erfaring, og Jens Nilssøn kunde saaledes hos ham vente at faa gode raad for sin fremtidige virksomhed. Sandsynligvis have de to biskoper paa denne tid allerede havt personligt bekjendtskab til hinanden gjennem mange aar.[3] Da Jens Nilssøn fra 1554 gik paa skole og senerehen studerede ved universitetet i Kjøbenhavn, var Povel Madssøn, som i 1554 blev magister, professor pædagogicus, og da Jens Nilssøn i 1571 atter var i Danmark, var den anden allerede Sjælands biskop, den danske og norske kirkes første mand. I 1580 var derhos Jens Nilssøn ovenikjøbet fra svigerfaderen hjemme i Oslo anbefalet til Povel Madssøn.

Han vendte sig da ogsaa nu til denne for at høre hans mening om mange forhold i hans egne stifter, paa hvilke han som svigerfaderens medhjælper havde fæstet sin opmærksomhed under sine visitatsreiser. Der var i Oslo og Hamars stifter megen ulighed i kirkeskikkene, og denne ønskede nu den nye biskop at faa fjernet og afløst af regelmæssighed. Han havde rigtignok ordinansen at holde sig til; men da denne neppe i alle tilfælde kunde give tilstrækkelige oplysninger, henvendte han sig til Povel Madssøn. Saaledes fremkom den til denne rettede samling af spørgsmaal vedkommende forholdene i de to norske stifter, som endnu er bevaret, tillige med den danske biskops svar paa disse spørgsmaal.[4] Af Jens Nilssøns visitatsbøger viser

---

[1] Se nedenfor, s. 85, hvor Jens Nilssøns egne optegnelser om denne reise ere trykte.

[2] Smlgn. ovenfor, s. XLI.

[3] Smlgn. Dr. Holger Rørdam, Kjøbenhavns universitets historie, II, s. 455—462, med de der anførte kilder.

[4] Nyeste samling af det kgl. norske videnskabers-selskabs skrif-

det sig ikke alene, at han under sin paafølgende embedsvirksomhed med iver søgte at rette paa de uordnede kirkeforhold i det omfattende distrikt, der var henlagt under hans overtilsyn, men ogsaa at der var overmaade meget, der krævede hans indgriben. I det følgende, hvor den del af Jens Nilssøns virksomhed skal omtales, vil der ogsaa blive anledning til at dvæle nærmere ved de her omtalte spørgsmaal. De ere med de tilføiede svar et vigtigt aktstykke for det 16de aarhundredes kirkeskikke.

Under dette ophold i Kjøbenhavn blev ogsaa Jens Nilssøn af Sjælands biskop høitidelig indviet til sit nye embede. Denne handling foregik 2den Juli i Frue kirke; den nye biskop prædikede selv over evangeliet „om Mariæ bjergegang" i Lukas 1ste kapitel.[1] For øvrigt vides der intet nærmere om, hvad der ved denne leilighed er forefaldt. Da Jens Nilssøn, som ovenfor oplyst, allerede tidligere maa have modtaget vielse som prest, kunde den ved kirkeordinansen foreskrevne fremgangsmaade følges i alle punkter.

I Kjøbenhavn forblev Jens Nilssøn til den 5te Juli, da han tiltraadte hjemreisen. Han gik først paa to dage tilsøs til Marstrand med et skib, der tilhørte en borger i denne by ved navn Povel Friis; i Marstrand laa han over en dag, som anvendtes til at visitere stedets kirke og skole. Den videre reise gik overland gjennem Baahuslen til Svinesund og derfra over Berg, Skjeberg, Tune, Raade og Rygge til Moss, hvor han gik i baaden og den 26de Juli kom tilbage til sit hjem i Oslo. Uagtet det kun for Marstrands vedkommende siges, at han visiterede paa denne reise, synes det dog, da den gik meget langsomt og han tilbragte en hel dag paa enkelte steder, rimeligt, at han ogsaa har benyttet leiligheden til at holde visitats hos flere af de prester, som i Baahuslen boede langs hans vei.[2]

---

ter, I, s. 61—68. Smlgn. nedenfor, s. 35. Naar disse Jens Nilssøns spørgsmaal bære datum *XX Juni 1580*, maa dette være en skriv- eller trykfeil for *XXV* eller maaske snarest *XXX Juni 1580*. I den afskrift, som med Jens Nilssøns egen haand er indtagen i Ny kgl. saml. 277 g, 8vo., er intet datum anført.

[1] Jens Nilssøns prædiken ved sin indvielse findes i hans prædikensamling og er efter denne trykt nedenfor, s. 605 flg. Smlgn. hans egne meddelelser, der ere trykte nedenfor, s. 577 flg. Derimod nævner Jens Nilssøn intet om bispevielsen i den s. 35 meddelte beretning om opholdet i Danmark.

[2] Smlgn. nedenfor, s. 35 flg., hvor Jens Nilssøns egne meddelelser om hjemreisen ere trykte.

Efter hjemkomsten blev Jens Nilssøn af svigerfaderen indsat som dennes efterfølger. Dette foregik i Oslo domkapitels hus, formodentlig det samme som sakristiet i Halvardskirken, den 29de Juli 1580, og dermed var han i enhver henseende berettiget til at optræde som de to stifters geistlige overhoved.[1]

Efter reisen til Danmark forblev Jens Nilssøn, som det synes, rolig hjemme i 1580, hvorimod han fra det følgende aar med sin gamle iver gjenoptog visitatserne og i mange aar fortsatte dermed. Det er her fremdeles hans egne optegnelser, som ere den vigtigste kilde for, hvad der vides om denne del af hans biskopelige gjerning.

Om sommeren 1581 visiteredes først Numedalen og Tinn, og senere mod slutningen af aaret Follo og Nedre Borgesyssel;[2] i

---

[1] Smlgn. nedenfor, s. 578.

[2] Som det nedenfor, s. 87, fortælles, maatte Jens Nilssøn afbryde den første visitatsreise i 1581 paa Sande prestegaard, da han der fik efterretning om, at hans datter Catharina, eller Karine, var død. I fortalen til sit i Decbr. s. a. afsluttede digt, Elegidion in obitum filiolæ suæ, Catharinæ, fortæller han herom nærmere: „*Cvm ante semestre ex Telemarchia reuersus, ecclesiam Sandenensem, portui Drammen vulgò nuncupato propinquam, ratione officij inspecturus essem: Humanissime Dn. Erasme, præceptor, amice ac affinis omnium carissime: Nihil æquè in votis habui, quam vt mihi tecum in collucotionem venire, et de mea profectione tam longinqua, totque periculis, curis ac molestiis obnoxia, deque nostris rebus ac negociis præsertim ad religionem pertinentibus sermones sociare mihi liceret. Proinde nuncio confestim ad te misso Tonsbergiam, acceptoque inde responso, te mihi præsentiam tui propediem facturum: oppidò sanè quàm lætabar, èo quod id temporis præstò apud me adessent quidam ex amicis ac pernecessariis vtriusque nostrûm, qui mihi reduci, pro sua humanitate, gratulantes, prospera quæque de vxore mea carissima ac liberis dulcissimis, reliquisque domesticis atque intimis meis familiaribus annunciarunt, simulque literas Hafnia nuper Asloiam, me absente, perlatas, et à Reuerendo Magnifico et undiquaque doctissimo viro, Dn. Doctore PAVLO MATTHIÆ, Sacræ Theologiæ in alma Academia Hafniensi professore primario, et Sielandicæ Diœceseos præsule vigilantissimo, tuo veteri amico, meoque Mæcenate ac Domino reuerenter obseruando, ad me datas obtulerunt, vnà cum codicillis aliquot venerando seni Dn. Magistro FRANCISCO BERGIO, socero nostro carissimo, ac tibi mihique ab eodem dono missis: quibus adiuncta erat optimi viri M. NICOLAI SCAUENII epistola peramanter ad me scripta. Vnde incredibilem voluptatis et gaudij vim ac copiam percepi: quæ tamen in longum tempus haud perdurauit. Postridie namque eius diei, quo ad pastorem prænominatæ ecclesiæ, quæ est in parochia SANDENE, veni (nempe 5. Auguste) cùm literas Magnifici veréque Nobilis ac celeberrimi viri Dn. Doctoris ERASMI LÆTI inspicerem: ab adolescente quodam, qui eas mihi reddidit, significatum est, filiolam meam vnicè caram vespere præterito fatis (pro dolor) concessisse.*“

1582 holdtes visitats paa begge sider af fjorden, i 1583 paa Romerike og senere i Thelemarken og i 1584 paa Hedemarken og i Gudbrandsdalen, hvorhos der under den samme aar foretagne reise til Danmark visiteredes paa Borre og flere steder i Baahuslen; i December havde Jens Nilssøn endnu tid til at foretage en kort visitatsreise paa Romerike. I 1585 visiteredes Hedemarken, Østerdalen og Solør, i 1586 Borgesyssel og Follo, i 1587 vestsiden af fjorden, Follo og Borgesyssel, og i 1588 den øvre del af sidstnævnte landskab. I 1589 visiteredes Bamble, Thelemarken, Sandsvær og Lier, samt senere hen Hedemarken. I 1590 holdtes kun en visitats, nemlig paa Nesodden; og i de følgende aar visiteredes Hadeland, Romerike, Hedemarken, Gudbrandsdalen, samt egnene i vest for Oslofjorden, Borgesyssel og Baahuslen. Derefter fulgte de visitatsreiser, over hvilke der endnu er bevaret de udførlige beskrivelser, fra 1593—1597, i Borgesyssel, Baahuslen, Hadeland, Thelemarken, Numedalen, Thelemarken, Romerike, Odalen, Solør og tilsidst igjen i 1597 i Borgesyssel og Baahuslen. Dermed ender rækken af de visitatsreiser, hvilke Jens Nilssøn selv har omtalt eller beskrevet;[1] men det vides med sikkerhed, at han ogsaa efter 1597 i det mindste har foretaget een reise i saadant øiemed. I 1598 sees det nemlig af andre kilder, at han visiterede i Eidsberg, hvor den gang hr. Gudbrand Thorbjørnssøn var sogneprest, hvorhos det er muligt, at han da ogsaa var i det nærliggende Trykstad for at visitere.[2] Hvorvidt han ogsaa i 1599

Han skildrer derefter den heftige sorg, der greb ham ved modtagelsen af dette sorgens budskab. I digtet nævnes Halvard Gunnarssøn som en af de venner, der mødte biskopen paa Sande prestegaard og bragte ham gode efterretninger fra hjemmet. Rasmus Hjort og Jens Nilssøn havde den gang, efter hvad der videre nævnes i fortalen, ikke seet hinanden paa mindst hele tre aar (*toto integro triennio aut eo amplius*).

[1] Smlgn. nedenfor, s. 36—74.

[2] J. N. Wilse, Reise-iagttagelser, II, s. 166 flg.: „*Tilforn have Sognepræsterne holdt personel Capellaner; og besidder jeg en Tegnebog, som har tilhørt en saadan Capellan i Sognepræsten Guldbrand Torbiørnsens Tid, som døde 1618. Der staar iblant mange andre mærkværdige Optegnelser: Anno Domini 1598 drog jeg ud i Visitatz med hæderlige og høilærde M. Jens Nilssøn, Superintendent, som var den 8 Junii, og da jeg kom til Hr. Guldbrand paa Edsberg, blev jeg hos ham at skulle være hans Medtiener, og satte jeg den gode Mand Tieneste et Aars Tid, derfor skulle han give mig 10 Daler.*“ Den største af de to klokker, der nu hænge i taarnet i Trykstad hovedkirke, er ifølge sin indskrift støbt og skjænket 1598; dette kan maaske sættes i forbin-

har været tilstrækkelig frisk og rask til at kunne foretage sine visitatsreiser, er ubekjendt.

VII.

I sit ægteskab med Magdalena Berg havde Jens Nilssøn ialt ni børn,[1] af hvilke den ældste fødtes 14 Mai 1565 og efter sin farfader kaldtes Nils, men allerede døde den 24de i samme maaned. Derpaa fulgte i 1566 en datter, som hed Anna og blev i live, og saa 28 Februar 1570 en søn Laurits (*Laurentius*), der rimeligvis er opkaldt efter Frants Bergs svigerfader.[2] Saa kom i 1572 Kristofer og i 1573 Maren, der døde, inden hun havde fyldt sin anden maaned. Heller ikke det derpaa følgende barn, en søn, der fødtes i 1575 og efter sin afdøde broder fik navnet Nils, levede mere end i nogle faa maaneder. Saa kom i 1578 Karine (*Catharina*), der maa være opkaldt efter Frants Bergs kone, Karine Lauritsdatter, men som allerede døde i 1581. Hun synes i en særlig grad at have været gjenstand for sin faders kjærlighed, forsaavidt derom kan dømmes af det digt, som han skrev under sin sorg over hendes død. Det følgende barn var igjen en datter, der fødtes i 1579 og fik navnet Hilleborg efter Jens Nilssøns moder, og efter hende fødtes i 1581 ægteparrets sidste barn, Evert (*Everhardus*).[3]

I 1578, 29 Marts, mistede Jens Nilssøn sin moder, Hilleborg Jonsdatter,[4] som den gang maa have været en kone paa 60 aar eller mere. Først efter hendes død sees han at have opkaldt en af sine døtre efter hende; dette var efter tidens almindelige sædvane, at man ikke opkaldte levende mennesker.[5] Maaske har Hilleborg Jonsdatter paa sine gamle dage været optagen i sønnens hus og har da tilbragt sine sidste leveaar i Oslo bispegaard. Om hendes ydre livsforhold høres intet, uden at hun i 29 aar levede som enke. Forsaavidt det sees, at hun selv fulgte sin søn paa hans første reise til Danmark, da tyder dette paa, at hun

delse med visitatsreisen i samme aar, der formodentlig ogsaa fra Eidsberg er udstrakt til det nærliggende Trykstad, hvor desuden biskopens egen svoger, hr. Sivord Pederssøn, var sogneprest. Smlgn. s. XIV, note 1.

[1] Smlgn. nedenfor, s. 566 flg.

[2] Smlgn. ovenfor, s. XIX, note 2.

[3] Om dennes navn se ovenfor, s. XIX, note 2.

[4] Smlgn. nedenfor, s. 565.

[5] Smlgn. ovenfor, s. XVI, note 1.

har været en øm og dygtig moder, og det tør nok hænde, at hun har havt en god indflydelse paa sine børn. Da Jens Nilssøn efter moderens død ikke foretog nogen visitatsreise i det hele aar, er det muligt, at dette kan sættes i forbindelse med hans sorg over hendes bortgang.

Den næste, der ved døden blev reven ud af Jens Nilssøns familiekreds, var hans ægtefælle, Magdalena. Hun døde efter henimod tyve aars ægteskab, 12 Februar 1583, paa barselseng, inden endnu forløsningen havde fundet sted, og er formodentlig nogle dage senere bleven begraven i Halvardskirken, hvor andre af hendes slægt have fundet sit sidste hvilested. For Jens Nilssøn har dødsfaldet været et haardt slag. Han synes at have holdt meget af denne sin mangeaarige livsledsagerinde; den maade, hvorpaa han i sit nedenfor nærmere omhandlede digt over sin lille datters død taler om kone og børn, tyder paa, at der inden hans familiekreds har bestaaet et smukt forhold, og i det nedenfor anførte brev fra Rasmus Hjort omtales Magdalena Berg som en kvinde, der var dygtig i husets gjerning. I fortalen til sit skrift *Epideigma seu specimen commentationis meditationisque sacrarum literarum* omtaler Jens Nilssøn ogsaa sin da nylig afhøde hustru i varme udtryk, med haab om gjensyn paa den yderste dag. Denne fortale er dateret Oslo 4de April 1583 og er stilet til svigerfaderen, Frants Berg, til hvem bogen er dediceret. Han siger: „*Si qua mihi esset animi vis et ingenij robur ad huius modi negocia conficienda, id omne occupationes continuæ et crebræ interpellationes facilè mihi adimerent, præsertim in hoc ægritudinis et acerbitatis meæ casu, qui quantus sit, et tua paternitas optimè nouit et sentit, extincta filia sua, erga quam fuit magnum amoris incendium, et omnes pij parentes et coniuges, præsertim illi quorum pectoribus* στοργάς *Deus flagrantiores ingenerarat, facilè cogitatione comprehendunt. Non enim (vt eleganter et verè poëta cecinit) dolor est maior quàm cum violentia mortis vnanimi soluit corda ligata fide. Sed meam voluntatem cælestis et generis humani amantissimi patris voluntati propiciæ reuerenter subjicio: qui eam, quam dederat mihi fidam vitæ sociam, piam, honestam, pudicam, sobriam, industriam, quamque suo sapienti consilio ex hac ærumnosa lachrymarum valle ad suæ diuinæ lucis, sapientiæ, iustitiæ et vitæ æternæ fruitionem, die mensis Februarij 12. hora 4. matutina euocatam traduxit, in nouissimo die, qui dies est restitutionis omnium, mihi benignè restituet. Interim virtutum et meri-*

torum eius dulcissimæque consuetudinis, cuius fructum 20. ferme annos percepi, quoad vixero, recordabor: et Deum toto pectore precabor, vt in his ærumnis et doloribus nos consoletur, erigat ac sustentet, et ex præsentibus confusionibus ac periculis ecclesiæ et reipublicæ Christianæ imminentibus liberet, ac nobis εὐθανασίαν ἐν εὐφημίᾳ *seu felicem et faustam ex hac vita migrationem, cum inuocatione et celebratione sui sanctissimi nominis, ad cælestem Paradisum et veram ac dulcem patriam nostram clementer largiatur.*"

Dødsbudskabet blev fra den sørgende enkemand og hans børn meddelt slægt og venner, og fra dem er der da igjen indløbet svarskrivelser. Af disse er, saavidt vides, kun en bevaret, nemlig svogeren Rasmus Hjorts latinske trøstebrev, der er trykt i den foran nævnte bog. Det er svar paa den meddelelse om dødsbudskabet, som han bl. a. havde faaet fra biskopens søn, Kristofer Jenssøn, og lyder saaledes:

CLARISSIMO VIRO, DOCTRINA PIETAte et virtutibus ornatissimo, magistro IOANNI NICOLAI, diœcesium Asloënsis et Hammarensis superintendenti vigilantissimo, amico meo ac affini omni semper obseruantia colendo. Salutem æternam in filio Dei Domino nostro Iesu Christo.

Quantum in mœrorem, Reuerende Domine Superintendens, amice ac affinis amantissime, nuncium id nimis triste de obitu dilectissimæ coniugis præstantiæ tuæ, sororis nostræ carissimæ, nos coniecerit, dici vix potest. Literas filioli tui Christophori, querelarum ac lamentorum plenissimas (nam eas primùm in manus sumpsi) legere sine lachrymis non potui. Quis n. hîc à fletu temperaret, nisi ἄστοργος aliquis, ἀπαθής et qui omnes affectus humanos prorsus exuit. Non itaque mirum mihi videtur quòd maritum charissimum in luctu acerbissimo nunc versari audiam. Est ita natura comparatum, vt amissionem amicorum, eorum maximè quibus cum familiarissimè et coniunctissimè viximus, feramus quàm grauissimè. Nam si columbis rationis expertibus eam natura affectionem inseuit, vt comparem quouis amissum casu, querulo requirat gemitu: quid de hominibus censendum est ijs præsertim, quorum pectoribus naturæ author Deus στοργάς flagrantiores multò ingenerârat, ij certé à natura generosa nihil alienum videntur admittere, quòd in comparis sui decessu, grauiter afficiantur. Dolorem igitur talem ac luctum quoniam ὀργὴ ardentior exprimit, non modò sapientes Ethnici saniores concedunt, sed probant etiam sacræ literæ, vt exempla passim occurrentia, itemque sententiæ multæ insignes testantur. Vnde et S. Paulus luctum admittit in amicorum decessu, sed vult tamen moderatum esse nec nimium, qualis est gentium, quæ spem non habent. Nihil igitur magis hîc humanissime affinis optârim, quàm vt præstantia tua crucem hanc æquius et moderatius ferat, ac omnes tristes cogitationes animo penitus euellat. Quod eni[m] vxor charissima hoc tempore hoc modo ad coeleste sanctissimorum angelorum et animarum contubernium euocata sit, oracula diuina certissimos nos reddunt, id ita Deo sciente et volente factum esse, qui pro æterna sapientia numerum mensium nostrorum in conspectu habet, ac numerum dierum ac tempus

eique præscripsit, qui item pro immensa et inexhausta bonitate ac misericordia, nostri curam indefessam gerit. Est pater noster cœlestis, qui nos στοργῇ infinitis partibus ardentiore quàm vlla mater etiam φιλοστοργωτάτη infantem vteri sui tenerrimum complectitur. Quem suum nostri amorem non modò in creatione, gubernatione, conseruatione, sustentatione, voluntatis suæ propriæ reuelatione, sed maximè missione filij vnigeniti in carnem et alijs donis et beneficijs spiritualibus et corporalibus abundé declarauit in diesque declarat. Quod cum ita sit, non dubium est ob emolumenta certa ita factum esse. Vixit coniunx suauissima, et ante matrimonium, et postquam fœdus id connubij sanctissimum inijt, in timore Dei, humilitate, patientia, innocatione assidua, exercitia pietatis publica et priuata nunquam intermissa sunt, obedientiæ parentibus et marito debitæ nihil usquam decessit, adfuit modestia, adfuit grauitas morum suauitate temperata, amoris ac fidei coniugalis semper memor, laborum, molestiarum, curarum (quæ non paucæ œconomiam administrantibus hoc præsertim infelici ac infido operarum seculo sese ingerunt) fidam simul ac sedulam se sociam declarauit, in rebus tristibus solatium præsentissimum extitit, in dubijs et perplexis consilium tutissimum ac promptissimum, quin adiutorium diuinum præstitit. Post varios vocationis labores exantlatos voluit Deus in hoc partus opere vt verè admirando ita longè difficillimo, eam miro spiritus sui sancti robore firmatam, superato agone acerrimo, præcipuarum virtutum vt viuæ et exporrectæ in filium Dei verum omnium propiciatorium fiduciæ, innocationis ardentissimæ, patientiæ admirandæ, perseuerantiæ singularis insigne exemplum omnibus esse, quod imitentur, atque ita demum huius vitæ miserijs, aduersitatibus periculis exemptam, æternæ vitæ bonis inæstimabilibus, diuina luce, sapientia, iusticia et gaudijs veris, sinceris, perfectis, perpetuis cumulari. Quia igitur Deo patri nostro clementissimo ita visum est, decessus hic felicissimus et lætissimus habendus est. Si diuinæ sapientiæ alius visus fuisset commodior, eum indubiè (vt inenarrabilis est bonitatis) concessisset. Eo igitur nos solemur, et consilium diuinum quo id ità factum est, grati recolamus, simulque ardentibus votis precemur Deum, vt is nobis etiam spiritu suo adesse, nos regere dignetur, vt cum hora nouissima aduenerit, viua fiducia et innocatione ardenti in Christi sinum nos reclinare, eique spiritus nostros commendare possimus. Video quidem crucem hanc, præstantiæ tuæ, optime Domine Superintendens perquam acerbam esse: sed ea tamen non caret veris magnarum vtilitatum fructibus, vt ex verbo Dei liquet. Scio quoque virtutum earum, quibus ornabatur coniunx, summæ item animorum vestrorum coniunctionis memoriam persæpe recurrere, mœrorique ansam non exiguam præbere. Sit ea potius causa dolorem leniens, vel amouens etiam. Nullum vnquam voluntatum vestrarum vel tantillum auditum est dissidiolum. Voluit ea cùm in viuis hîc ageret, vt maritus charissimus munia vocationis arduæ necessaria lætus obiret, ne remoram vllam negocijs publicis priuatisue expediundis cogitationes tristes objicerent. Ita minimè dubium est animæ in manu Dei nunc agentis eandem omnino voluntatem esse, vt maritus superstes, nullo mœrore, nullis angoribus se maceret sui decessus causa: cui si impendantur, nihil prosint: impendenti verò obsint plurimum: sed multó magis diuinæ se voluntati reuerenter subijciat, tristiciam omnem remoueat, animum veris solatijs é verbo Dei petitis, amicorumque colloquiis suauibus recreet ac confirmet, quo sic commodius in vocatione sublimi, gloriæ Dei, ecclesiarum multarum saluti promouendæ, liberorum item suorum et amicorum vnicus necessarijs seruiat. Ab hac eius voluntate diuinæ omnino conformi, cui vota quoque accedunt reuerendi

senis soceri nostri omni obseruantia dignissimi, liberorum dulcissimorum et amicorum, quibus opera tua inprimis opus est, si etiam hîc præstantia tua non recesserit, argumentum id erit certissimum non obliteratæ, sed post funera etiam durantis ac maximé vigentis veræ animorum vestrorum concordiæ, quæ vt ante hæc nunquam infructuosa fuit, ita nunc non proprij modò corporis incolumitati, sed et ecclesiarum harum ac necessariorum vtilitati optimè consulet. Explodatur igitur rogo amanter et quam maximè possum, charissime affinis, optime Domine Superintendens, spiritus tristis qui exiccat ossa, mœrorem omnem ac cogitationes mœstas, quoties obrepunt, excutiant protinus tum iucunda amicorum (vt dixi) colloquia, tum consolationes diuinæ suauissimæ, quibus et pium præstantiæ tuæ pectus abundare scio, et opus illud aureum viri omni laude dignissimi Chrytræi de morte et vita, est refertissimum. Quod κειμηλίου preciosissimi, quod continet, et authoris quoque ipsius nomine noui præstantiæ tuæ esse acceptissimum. Precor votis intimis æternum patrem Domini nostri Iesu Christi, vt is per eundem filium suum vnigenitum spiritus sui gratia præstantiæ tuæ semper adesse, eamque suo robore confirmare velit in gloriam nominis sui sempiternam, et ecclesiarum harum emolumenta perpetua אמן. His festinanter exaratis valeat præstantia tua cum liberis charissimis et tota familia quàm felicissimè. Tonsbergiæ, 17. Martij. Anno Domini 1583.

Erasmus Cervinus.

Medens Jens Nilssøn var enkemand, blev hans ældste barn, Anna, 27de August 1584 forlovet med Jakob Jakobssøn Volf, der samme dag overtog rektoratet ved Oslo skole og 4de Oktober s. a. indviedes som prest. Bryllupet stod derefter Søndagen 3die Januar 1585 i Oslo. Jakob Volf havde da allerede været gift en gang tidligere, nemlig med en datter af professor Nils Krag, og var enkemand.[1]

Inden datterens forlovelse havde Jens Nilssøn i det samme aar selv bragt sin ældste søn til Danmark, for at han der kunde begynde sine studier ved Kjøbenhavns universitet. Kristofer Jenssøn var den gang endnu ikke mere end 12 aar gammel,

[1] Jakob Volf var ifølge Worms lexikon over lærde mænd, II, s. 617 flg. født 24de Aug. 1554 i Odense, hvor hans fader, der ogsaa hed Jakob Volf, var kobbersmed. Han gik først i Odense skole, senere, fra 1572, i Ribe skole og var siden en tid i Slesvig, forinden han drog til Kjøbenhavn og der blev indskreven som student. 1583 blev han rektor i Ringsted og forflyttedes i 1584 til Oslo i samme stilling (efter hvad der oplyses i Norske rigsregistranter, II, s. 551 flg., med tilsagn om at faa det første ledigblivende kannikedømme; smlgn. samme verk, II, s. 706). 1594 tog han magistergraden ved Kjøbenhavns universitet og blev samme aar forflyttet til Odense som *lector theologiæ*. Han døde 31te Marts 1635. — Om bryllupet smlgn. nedenfor, s. 566, hvor der ogsaa forekommer endel andre oplysninger om denne mand. Hans formand som rektor i Oslo var hr. Peder Matssøn Morsing, som i 1583 blev valgt til sogneprest i Gran, men i 1584 blev slotsprest paa Akershus. Maaske har der mellem Jens Nilssøn og Jakob Volf ikke været nogen anden rektor i Oslo.

hvilket dog ikke var nogen hindring. Han ledsagede først sin fader paa dennes visitatsreise i Baahuslen og fulgte ham derfra paa veien til Danmark, hvor han sammen med faderen fik leilighed til at overvære den unge hertug Kristians, den senere kong Kristian den fjerdes, hylding.

Om denne reise, den femte, han foretog til Danmark, meddeler Jens Nilssøn selv forskjellige oplysninger.[1] Af disse fremgaar, at han afbrød sin visitats i Kongelf og saa reiste over Lødøse, Guldberg og Elfsborg til Varberg og Halmstad, hvor han atter blev buden til gjæst af sin gamle kjending Povel Huitfeldt. Videre reiste han over Helsingborg og Helsingør til Kjøbenhavn, hvor han spiste hos universitetets rektor, og derefter over Roskilde, Ringsted og Slagelse til Korsør. Her gik han med færgen over Storebelt og holdt derombord en prædiken for de mange, som vare med. Jens Nilssøn kom 24de Juni til Odense, hvor hertug Kristians hylding for Fyen fandt sted den 27de. Den 25de „kom kongen og dronningen med stor stat ridendes i byen", og med dem maa da ogsaa thronfølgeren, „hertug Kristian Frederikssøn", være kommen. Efterat hyldingen havde fundet sted, reiste Jens Nilssøn den 29de over beltet og kom den følgende dag til Slagelse, hvor han blev i ro omtrent en hel uge, og hvor han prædikede 2den Juli. Den 7de reiste han til Ringsted, hvor hertugens hylding for Sjæland foregik den følgende dag; efterat denne var færdig, reiste han samme dag til Roskilde og saa den 9de Juli til Kjøbenhavn, hvor han blev til den 12te. Han reiste da til Rungsted og satte derfra over til Hveen, hvor han besøgte Uranienborg; han aflagde et besøg i Helsingør, kom atter til Hveen, og reiste endelig den 15de fra Helsingør med et skib, som tre dage senere satte ham iland i Karlsund i Baahuslen, hvorfra han roede til Bjørnlands kirke paa Hisingen og der gjenoptog sin tidligere afbrudte visitatsreise. Den 7de August kom han igjen tilbage til Oslo.

Kristofer Jenssøn blev paa denne reise 12te Juli indskreven som student og sat i huset hos Dr. Anders Lauritssøn, for at begynde sine studier.[2] Da faderen traf kongen, benyttede han ogsaa anledningen til at skaffe sønnen de fornødne midler til underholdning, medens han laa ved universitetet; ved et kongebrev,

---

[1] Smlgn. nedenfor, s. 44 flg.

[2] Smlgn. nedenfor, s. 566.

dateret Antvorskov 6te Juli 1584,[1] fik han Catharinæ præbende i Hamar domkapitel, med forpligtelse til at residere ved domkirken, naar han ikke studerede eller, som det heder, lod sig bruge i kirke- eller skoletjeneste.

I henimod 3 aar forblev Jens Nilssøn enkemand, — indtil han 14de November 1585 paa ny blev trolovet med en ganske ung pige, Anna, en datter af borgermester Oluf Glad i Oslo. Hun var født i Oslo 28de Marts 1570 og altsaa omtrent 32 aar yngre end den nu 47aarige biskop. I sit *Idyllion de cordis humani pressura*, der maa være skrevet om høsten 1585, altsaa i trolovelsestiden, taler Jens Nilssøn om sin unge brud:

— — — — — — — — — — — — — — —

Et cum connubij sis fautor et autor honesti
　　Fac subeat thalamos nympha pudica meos,
Nympha pudica pijs prognata parentibus ANNA
　　Cui Aglaia decens nomina clara dedit.
Hæc mihi læticiæ (neque enim me nomen et omen
　　Fallit) erit dulcis, te mihi dante, comes
Et probitate sua curas mihi Læta molestas
　　Leniet ac verbis officijsque pijs
Viuat Læta mihi sociali fœdere iuncta
　　Et peragat lætos ambrosiosque dies
Feminei lumen sexus, virtutis auitæ
　　Gloria, splendor honos, eximiumque decus.
Hæc precor, his votis superûm rex annue nostris
　　Auspice quo Lætis, tempora læta fluunt.
Quæ mihi si dederis promptus sacra verba tuebor
　　Perpetua constans et tua iussa fide.
Ac nomen numenque tuum venerabor et vsque
　　Laudibus æternum te celebrabo Deum.
Haec licet imparibus numeris et forsan agresti
　　Consignata stylo consule quæso boni.
En tu rectori supplex Iacobe supremo
　　Vota scholæ rector funde precesque Deo:
Casta cui pietas cui virtus inclyta cordi est,
　　Perplacet et cunctus cum pietate pudor.
Quemque Medusæi clarissima numina fontis
　　Ter tria delectant Leucadiusque Deus
Et Dryades Nymphæ, Vallonia, florida Chloris,
　　Pallas, Amor, Charites et Iocus atque Cypris,
Cypris honesta sacri nutrix, et mater Amoris
　　Et thalami casti connubialis Hymen
Vt faueat nobis bonitas diuina precare

[1] Norske rigsregistranter, II, s. 557.

Semper, et vt nostris rebus adesse velit.
Nostraque longæua cum prosperitate secundet
Et læti ac liciti gaudia læta thori.
LÆTA suo tales noua nupta in pectore flammas
Concipiat quales hoc cor amoris habet.
Longaque Cumææ viuat mihi secula vatis,
Et recté valeat, tu quoque viue vale.

Bryllupet stod den 16de Januar 1586 i Oslo; men for øvrigt er derom intet nærmere bekjendt, uden forsaavidt et til anledningen skrevet bryllupsdigt endnu er bevaret. Dette epithalamium er forfattet af den daværende rektor ved skolen i Vang paa Hedemarken, Jakob Hvid (*Jacobus Albinus*), og er trykt som tillæg til Jens Nilssøns ovenfor omtalte skrift *Idyllion de cordis humani pressura*, der udkom samme aar, efterat bryllupet havde fundet sted. Det indeholder ingen oplysninger om brudeparret, men er ved sin hele tone, navnlig mod slutningen, meget betegnende for den i samtiden herskende opfatning af, hvad der kunde omtales ved en bryllupsfest. Det meddeles her fuldstændig.

EPITHALAMION
CLARISSIMO VIRO, PRÆclara eruditione et doctrina, pietate et prudentia, cæterisque donis et virtutibus eximijs excellenti D. M. IOANNI NICOLAO, Præsuli Diœcesium Asloiensis et Hammarensis vigilantissimo, Mecænati suo: Et castæ ac pudicæ virgini, ANNÆ, OLAI LÆTI Consulis Asloiensis spectatissimi, F.
Scriptum à
IACOBO OLAO ALBINO
τῆς φιλίας ergò. Anno 1586.

DVM præsul bellam socias tibi docte puellam,
Et thalami limen tædifer intrat Hymen:
Nos tibi gratantes, Hymeneiaque cœpta iuuantes,
Numen adoramus grataque vota damus:
Vt tua placato fiant connubia fato,
Fœderibusque ratis pignoribusque datis.
Et thalami custos, paribus Deus ignibus vstos
Copulet, amborum concilietque thorum.
Namque Deo lætæ celebrantur præside tædæ:
Sexum hic vtrumque creat, coniugiumque beat.
Hunc imploremus thalamique ad sacra vocemus:
Qui nisi sit præsens, vita laborat egens.
Sic olim ritum Cana celebrante maritum,
Cum vinum deerat, tristior hospes erat.
At non pertæsus miserorum limen IESVs.

Flumina sincerum dum facit esse merum:
Atque exhausta bono replet triclinia dono:
Hospes vina sapit, lætitiamque capit.
Sic animis fautor castis et coniugis autor
Ille Panomphæus qui regit omne Deus,
Nunc tædis adsit, faustasque per omnia faxit:
Vos sacra flamma regat, numinis vmbra tegat.
Non fera tempestas, sed Sol oriatur & æstas:
Sit vobis requies et sine nube dies.
Tu graue solamen, tu vitæ dulce leuamen
In sponsa quod ames candide præsul habes.
Tempus aget lætum comes optatissima tecum,
Effulgens plenis Anna pudica genis:
Anna placens vultu, morum gratissima cultu
Quæ tibi honore parem nunc es adepta marem,
Hunc cole, qui plenas tibi laxat amoris habenas,
Coniugiique tui gaudet honore frui.
Mutua vos tangat pietas, mala cura nec angat,
Vobis pectus idem præstet vbique fidem.
Totque Deo gratos fœcundi gignite natos,
Nupta citò mater facta, marite pater:
Auri quot plenas Tagus, et vehit imus arenas
Flumine Pactolus: quod tenet astra polus:
Sunt syluis quot aues, vasto quot in æquore naues:
Quot dant formosas tempore verno rosas.
Tunc quoque corde faces flagrent in vtroque tenaces
Cum vir erit canus, nuptaque fiet anus.

Om familien Glad vides for denne tids vedkommende ikke meget. Oluf Glad, der allerede i 1580 nævnes som borgermester i Oslo, levede fremdeles i 1593, men omtales i 1595 som død.[1] Familien holdt sig siden længe i Oslo og Kristiania, hvor den indtil den sidste tid har levet, ialfald i kognatiske led.

I biskopens andet ægteskab fødtes ialt 5 børn. En datter, Magdalena, der blev født i 1587 og opkaldtes efter den første kone, blev kun nogle uger gammel; derefter fulgte i 1588 og 1590 to sønner, Oluf og Nils, af hvilke den første allerede døde i en alder af to aar. En ny Oluf blev født i 1591 og døde i 1595. Det yngste af alle børnene var datteren Margrete, der blev født i 1593 og opkaldtes efter Frants Bergs moder. Da Oluf Glad levede paa den tid, bispens sønner af navnet Oluf kom til verden, er det rimeligt, at de ikke ere opkaldte efter ham, men efter en anden slægtning, der havde det samme navn.

---

[1] Smlgn. nedenfor, s. 90 og 340, samt Norske rigsregistranter, III, s. 563.

Den gamle Frants Berg overlevede i adskillige aar sin datter og opnaaede en betydelig alder. Han døde 2den November 1591 og blev 3 dage senere begraven i Halvardskirken ved prædikestolen; Jens Nilssøn holdt ligtalen over ham. Efter sin egen beretning skulde Frants Berg da have været henved 90 aar, medens mange mente, at han var vel 100 aar. En enkelt beretning gaar endog ud paa, at han ved sin død var 125 aar gammel. Dette sidste synes dog noget urimeligt.[1]

Jens Nilssøn var ikke meget fornøiet med sin ældste søn Kristofer. Da han i November 1585 kom tilbage til fædrelandet, fandt ikke biskopen, at han havde gjort synderlige fremskridt, og beholdt ham hjemme i nogle aar; 1588—1589 var Kristofer i Rostock, 1590—1591 i Skotland og derefter 1593—1594 hos Tyge Brahe paa Uranienborg.[2] 1595 blev han sogneprest til Stange og ægtede i det følgende aar Margrete Pedersdatter, en datter af fogden paa Hadeland.[3] Af biskopens øvrige børn ægtede Hilleborg i 1597 borgermester Erik Olufssøn i Oslo, som havde mistet sin forrige hustru 10 Mai s. a. Evert Jenssøn gik i 1594—1597 i skole i Vang ved Hamar.

VIII.

Der indtraf i Oslo i de sidste tiaar af det 16de aarhundrede ikke mange begivenheder, der fremkaldte nogen større afveksling i det daglige livs ensformighed. Af og til høres der dog om større offentlige festligheder, i hvilke ogsaa biskopen tog del, ja, hvortil han for en del selv gav stødet. Dette gjælder saaledes den for hin tid muligens enestaaende festligholdelse af en kongelig begravelses-

---

[1] Hovedkilden er her Jens Nilssøns angivelse af svigerfaderens alder, der er trykt nedenfor, s. 577. Paa de pag. XXXI omtalte blade af et Missale Nidrosiense, der har tilhørt Ringsaker kirke, findes følgende notits: „*Anno 1591 obiit magister Franciscus Berg, episcopus Asloënsis et canonicus Ripensis aetat. 125. Ipsius successor, magister Joannes Nicolai Asloënsis, qui obiit anno 1600 een Onsday morgen*". Professor Dr. L. Daae har gjort mig opmærksom paa dette sted, saavelsom paa den tidligere omtalte notits, der er hentet fra samme blade.

[2] Smlgn. nedenfor, s. 77 flg., noten, og s. 566 flg. Norske samlinger, I, s. 87. Kristofer Jenssøn kom til Uranienborg 5te Mai 1593. Tyge Brahes meteorologiske dagbog, s. 209. I 1596 var en søn af Rasmus Hjort, *Christophorus Cervinus*, hos Tyge Brahe; smlgn. den meteorologiske dagbog, s. 251 flg.

[3] Smlgn. nedenfor, s. 309 flg. og 567.

dag ogsaa i en norsk by, og herom er der heldigvis bevaret nogle, om end faa oplysninger, der kunne vise, hvorledes dermed gik til.

Da Frederik II. var død paa Antvorskov 4de April 1588, kom Oslo skoles rektor, Jakob Jakobssøn Volf, paa den tanke, at han i den anledning kunde give sine disciple en fremstilling af kongens levnet *pro exercitationis styli argumento*. Da biskopen blev underrettet derom, opfordrede han rektor til at udarbeide den paatænkte fremstilling til en formelig festtale, og det ikke alene for disciplene, men saaledes at ogsaa andre kunde faa høre den; biskopen foreslog ham at holde talen paa Oslo skole i en forsamling paa den samme dag, da den afdøde konges lig skulde føres til sit sidste hvilested i Roskilde domkirke. Dette gav anledning til, at der virkelig blev holdt en festlighed paa den nævnte dag, og da rektorens tale gjorde lykke, besluttede han sig til at udgive den i trykken.

Talen blev derefter trykt i Rostock samme aar hos Stephan Möllmann med titelen: *Cenotaphivm Illustrissimo Principi ac Domino, Domino Frederico II. Danorum et Norvegianorum Regi &c. scriptum & die 5. Junij, Anno 88. quo tempore eius funeri Roschildiæ iusta fiebant, in Gymnasio Asloensi recitatum à Jacobo Jacobæo Volfio.* Talen er dediceret til *Reuerendo et clarissimo viro eruditione, virtute et dignitate præstanti M. Ioanni Nicolai diœcesium Asloensis et Hammarensis Superintendenti vigilantissimo, socero obseruandissimo,* og indledes med et forord, der indeholder oplysninger om, hvad der har foranlediget dens tilblivelse saavelsom dens udgivelse i trykken. Indholdet er hovedsagelig en kort fremstilling af Frederik II.s liv, hvorunder bl. a. nævnes hans norske hylding i 1548, og en skildring af hans personlighed. Taleren dvæler med tilfredshed ved Norges lykkelige stilling under Frederik II., og skjønt han selv var født dansk, have dog disse hans ord sin betydning derved, at de holdtes for en forsamling af Nordmænd. Han siger her: *Sed hic præterire non possum, quin tuam ô Norvegia felicitatem tibi in memoriam reuocem, tuam felicitatem, quæ iam regibus Danis pares. Audiuimus ex viris fide dignis et multa ætate prouectis, numquam res Noruagicas in tranquilliori statu, atque sub Danis regibus fuisse, atque hæc se ex maiorum relatu habere affirmarunt. Hoc verisimile, imò verum esse historiæ testantur: assiduè enim tam motibus intestinis quàm externis incursionibus tumultus auditi sunt, antequam Margareta regis*

Haquini nostri vidua post obitum patris sui Valdemari III. Daniæ sceptrum adepta, Noruegiam Daniæ imperio adiunxit, ex quo tempore Noruegia Daniæ quasi hereditate adiecta floruit, nullis bellis intestinis, nullis factionibus auditis, nullis hostium copijs visis, præter eas quas proximo Suecico bello vidimus.

Quid quæso beatius tibi contingere potest? quam tanta pace sub tam pacifico principe frui? Quamvis fortè acerbum tibi fuit propria manu ædes cum multa supellectili incensas deflagrare, ne latibula hostium arci Agershusiensi expugnandæ idonea fierent: tamen hanc acerbitatem lenit et mitigat tam diuturna pax 18 annorum, quo tempore nulla tributa tibi regia clementia imperauit, nulla dedisti, sed tanquam Dominus in tua possessione sedisti. Tanta clementia et benignitate serenissimus Rex detrimentum tuum in bello factum resarcire voluit: imò non modò non tributa exegit, sed sua insuper liberalitate te affecit, te priuilegijs pro tuis postulatis sæpius impertiuit et alijs benignitatis nominibus tuæ necessitati subuenit et profuit.

I 1589 blev der i Oslo holdt et kongeligt bryllup, der bragte et ellers ukjendt liv i den lille norske kjøbstad. Jens Nilssøn kom derved personlig i berøring med en af sin tids fremmede fyrster og modtog af ham ved samme leilighed synlige tegn paa hans agtelse. Dette bryllup kan saaledes ikke forbigaaes i en skildring af hans levnet, uagtet det ikke havde nogen større betydning for hans egen paafølgende virksomhed.

Kristian IV.s søster, prinsesse Anna, var bestemt til den skotske konge Jakob VI.s brud. I August 1589 var ægteskabskontrakten undertegnet i Danmark, hvorhen der i dette øiemed var kommet en skotsk gesandt, og 1ste September afreiste den unge prinsesse tilsøs for at naa sit nye hjemland. Men seiladsen hindredes af voldsomme storme, og endnu 1ste Oktober var man ikke kommen længere end til Flekkerø, hvor de tre medlemmer af det danske rigsraad, der ledsagede prinsessen, bestemte sig for at vende tilbage til Kjøbenhavn med hende. Paa tilskyndelse af en ny gesandt, der kom over fra Skotland, drog prinsessen nu til Oslo, medens flaaden gik til Kjøbenhavn, hvor den ankom 12te Oktober.[1] Prinsessen selv fik flere anmodninger om at reise overland til Danmark, men kom først dertil som dronning af Skotland. Thi imidlertid havde kong Jakob selv forladt sit rige og var dragen

[1] Kr. Erslev, Rigsraadets og stændermødernes historie, s. 86 flg.

over til Norge for der at holde sit bryllup uden videre forhaling, og saaledes kom dette til at staa i Oslo. Han kom 3die November til Flekkerø og reiste efter et ophold i denne havn med sine skibe til Langesund, videre til Sandehered og Tønsberg, samt overland til Oslo, hvor han ankom den 19de. Bryllupet stod den 23de November, og den 22de December reiste det nygifte kongepar fra Oslo overland gjennem Baahuslen, Sverige og Halland til Kjøbenhavn.[1]

Det var festlige dage i Oslo, medens de fyrstelige personer opholdt sig der, og Jens Nilssøn var stadig med, naar der var noget paafærde. Da prinsessen, „frøken", som hun efter tidens skik kaldtes, kom til Oslo, var han saaledes tilstede ved hendes høitidelige indtog; den 5te November spiste han paa indbydelse til aften hos hende, og den 9de prædikede han for prinsessen med hendes hof og øvrige ledsagere, hvorpaa han spiste middag ved hendes taffel. Den 11te fik biskopen meddelelse om, at prinsessen den følgende dag vilde komme i Halvardskirken og høre hans prædiken, hvorfor der maatte indrettes en stol til hende. Prinsessen kom ogsaa den 12te i kirken med hele sit følge, og biskopen prædikede da over brevet til de Efeser, 2. kap. 8. vers.

Ogsaa ved kong Jakobs ankomst til Oslo 19de November var biskopen tilstede. Det heder i den gamle beretning om disse festligheder, at da kongen kom til det sted, hvor biskopen stod med kannikerne, „da stod han stille, og bispen gik frem og gav hannem paa det ydmygeligste haand og havde en liden latine oration til hannem, udi hvilken han ønskede H. Maj. til lykke Og H. Kgl. Maj. tog sin hat af og straks satte den paa igjen og gav nøie agt paa, hvad bispen talede, og der orationen var endt, tog H. M. hatten atter af og gav bispen haand, takkendes hannem ærbødigen."

Da det „fyrstelige beylager" stod den 23de November „udi Kristen Mules gaard, i den store sal, med saadan herlighed, som paa den tid og sted var evne til", var ogsaa Jens Nilssøn tilstede. Vielsen forrettedes af den skotske hofprædikant, David Lindsay,

---

[1] En udførlig beskrivelse af prinsesse Annas og kong Jakobs reise, af bryllupet og reisen til Danmark og videre til Skotland er trykt i Norske Samlinger, I, s. 450—512. Smlgn. N. Slange, Kristian den fjerdes historie, s. 29. Enkelte oplysninger om nedreisen til Danmark findes derhos i Historisk tidsskrift, II, 4, s. 201 flg. De nedenfor ordret gjengivne afsnit ere tagne af den førstnævnte beskrivelse.

sognepræst i Leith, som ogsaa holdt den egentlige bryllupsprædiken paa Fransk. Da kongen forlod salen, hvor vielsen forrettedes, heder det, at „bispen saluterede H. Kgl. Maj. paa Latin og ønskede hannem lykke i sit ny begyndte ægteskab og et lyksaligt regimente. Hvortil H. Maj. svarede: *Hoc scio te ex corde precari*. Det er: Jeg ved, at I ønsker det af hjertet. Og hans kansler, som stod derhos, sagde: *Certe ex corde precatur*, det er: visserligen ønsker han det af hjertet. Da svarede H. Maj. og sagde: *Hoc lubens accipio*, det er: det er mig kjært."

To dage senere spiste David Lindsay med to skotske herremænd og dronningens hofprædikant, mag. Johan Serringius, til middag hos biskopen. Under 27de November heder det i den gamle beretning: „Den 27de November haver hofmesterinderne ladet den skotske kansler anmode ved bispen, m. Jens om en intercession for en skotsk herremand, som havde været med der den greve blev ihjelslagen udi Skotland, som hørte kongen nær til, hos H. Maj. Hvorfor og kansleren med greven og de andre adelige personer, desligeste hofmester og begge hofmesterinderne med fruer og jomfruer ginge hen i bispegaarden til kongen og fik paa deres begjæring en naadig audiens, saa at den skotske herremand fik fred igjen".

Senere modtog biskopen flere synlige beviser paa den tilfredshed, kongen nærede med hans optræden. Saaledes heder det: „Den 16de December sendte H. M. 2 forgyldte sølvfade til bispen med hans egen tjenere, en meget vel klædt karl, kunde ikke Latine, talede ei heller Skotsk med bispen, men alene ved en tolk sagde: Kongen lod sige Eder en god dag; her er noget, som han sender Eder til foræring, bedendes I det vilde tage tiltakke. For hvilket bispen og kansleren H. Kgl. Maj. paa det ydmygeligste betakkede med devot lykønske paa H. Maj. foretagne reise etc. — — Den 19de December sendte H. Maj. hofprædiker m. David Lyndesius ved sin søn m. David Lyndesio juniore et stykke guld, paa hvilket stod Hans Maj. effigies eller efterlignelse, og angav, at bispen mundeligen skulde takke H. Maj. for foræringen. Samme dag kom Guilielmus Schou og bad bispen op til kongen, og der bispen blev indvist paa kongens kammer, var H. Maj. ikke selv derinde; thi han sad i dronningens gemak og legede med hende; dette skede ved 2 slet. Men henved 3 slet kom H. Maj. ind i hans eget gemak med nogle herremænd og talede $^1/_2$ time med bispen om H. Maj. reise fra Skotland og hid og ellers havde anden al-

mindelig diskurs. Og der bispen paa det allerydmygeligste takkede H. Maj. for hans kongelige liberalitet imod hannem, svarede H. Maj. det at være en ringe foræring; derefter drak H. Maj. bispen til med et kredens fuld af vin, og der han havde ladet iskjænke paa ny, tog H. Maj. selv kredensen og antvordede bispen det. Det Guilielmus berettede, H. Maj. aldrig at have gjort ved nogen."

Dette var kong Jakobs afskedsgave til Jens Nilssøn. Tre dage senere forlod det kongelige brudepar Oslo og drog overland til Danmark, hvorfra de i det paafølgende foraar kom til Skotland.

Af hvad der berettes om den maade, hvorpaa den skotske konge, der selv var en efter tidens forhold lærd mand, behandlede Jens Nilssøn, viser det sig, at han har udmærket ham og sat pris paa at have truffet en mand af hans lærdom. I den gamle beretning, hvoraf der ovenfor er anført flere brudstykker, lægges der øiensynlig megen vægt paa Jens Nilssøns personlighed; han er en af dem, som i den træde mest frem. Saafremt beretningen, som det er antaget, har den unge dronnings hofprædikant, Andreas Serringius, til sin forfatter, er det jo noksaa rimeligt, at han med særlig omhu har dvælet ved alt, som angik bispen, og navnlig naar han saa, at denne behandledes med udmærkelse af kongeparret.

Efter kong Jakobs og dronning Annas afreise blev det atter stille i Oslo, indtil der om vaaren 1591 kom et nyt fyrsteligt besøg, der bragte liv og afveksling. Denne gang var det den unge kong Kristian IV., som for første gang i sin regjeringstid besøgte Norge for at modtage stændernes hylding. Kongen, der ledsagedes af kansleren, Nils Kaas, og to andre rigsraader, Peder Munk og Kristofer Valkendorf, reiste 25de Mai fra Kjøbenhavn[1] og var i god tid paa Akershus, til at hyldingen kunde foregaa paa den allerede i begyndelsen af aaret fastsatte dag, 8de Juni.[2]

---

[1] I Tyge Brahes meteorologiske dagbog, s. 178, heder det under 25de Mai 1591: *Naves regiæ Hafnia solutæ Helsingoram Norvegiam versus venerunt vesperi*, og under 26de Mai: *Naves regiæ stationem apud Helsingoram relinquentes cum principe Ch. Norvegiam versus perrexerunt.* Den tidligere almindelige angivelse, hvorefter kongen skulde være kommen til Norge den 25de, støtter sig til et sted hos N. Slange, s. 47, men kan efter dette ikke være rigtig; den 25de nævnes hos Kr. Erslev, Rigsraadets og stændermødernes historie, s. 44.

[2] Kr. Erslev, anf. st. — Kongen maa allerede være kommen til Akershus senest 5te Juni. Norsk historisk tidsskrift, III, s. 504.

Som sædvanligt, var der til hyldingen paa den saakaldte Hovedtange nedenfor Akershus Slot opført en stor, med rødt tøi betrukken forhøining. Midt paa denne var kongens throne anbragt. Derhos var der paa nordsiden opført en anden tribune, hvorfra kvinderne kunde se hyldingen. Kongen red, omgiven af et talrigt følge, ned fra slottet til Hovedtangen. Alle de norske biskoper havde indfundet sig, Hans Mogenssøn fra Throndhjem, Anders Foss fra Bergen, Jørgen Erikssøn fra Stavanger og Jens Nilssøn fra Oslo. Ogsaa den høit bedagede Frants Berg havde givet møde ved hyldingen.[1]

Nils Kaas holdt en tale, hvorefter han forelæste formularen for den ed, som aflagdes af alle tilstedeværende, først af adelen, saa af lagmændene, geistligheden, borgerskabet og sidst af bønderne, mellem hvilke Thelemarkingerne, der mødte med buer og pile, særlig fremhæves.[2] Ved hyldingen var der ogsaa nogle russiske gesandter tilstede, der bl. a. skulde aftale et nyt grænsemøde. Efterat den høitidelige handling var afsluttet, blev hyldingstribunen given til pris for folket, som rev den ned og plyndrede den for

---

[1] Hyldingen beskrives udførlig i Halvardi Gunarii Acrostichis, trykt i Rostock 1606 og paa ny udgiven af A. E. Eriksen (Kristiania 1870). Anders Foss nævnes i dette digt mellem de tilstedeværende. Sandsynligvis er han kommen i kongens følge fra Danmark, hvor han 24de Mai var paa Uranienborg hos sin ven Tyge Brahe. Smlgn. Tyge Brahes meteorologiske dagbog, s. 178. Af denne dagbog sees, at Anders Foss oftere har aflagt saadanne besøg paa Uranienborg. 8de Mai 1592 var hans hustru der med to døtre (s. 195). Selv var han paa Uranienborg 25 Juni—14 Juli 1595 (s. 236 flg.) og kom igjen 8 Septbr. (s. 239). 12te Mai 1596 kom han paa ny til Tyge Brahe med kone og datter *et licentiato quodam medico Henrico nomine* (s. 249). Ligeledes var han der i Juli og August samme aar (s. 253). Smlgn. Dr. H. Rørdam, Monumenta historiæ Danicæ, II, s. 552 og 556.

[2] Halvard Gunnarssøns skildring af disse „*Tylemarchici*“ har stor interesse som et af de yderst faa bidrag, vi have til kundskaben om livet i de norske bygder i det 16de aarhundrede. Han skildrer deres udseende og klædedragt, omtaler deres tidligere vildskab, men siger, at denne nu var afløst af omgjængelighed og gjæstfrihed; det nævnes ogsaa, at Thelemarkingerne havde udmærket sig under den nordiske Syvaarskrig, hvorom der ellers ikke haves nogen efterretning fra andre kilder. Den hele skildring synes at være naturtro og at skrive sig fra en mand, der personlig har havt anledning til at lære Thelemarkens befolkning at kjende i deres hjem. Maaske har Halvard Gunnarssøn fulgt Jens Nilssøn paa en af hans visitatsreiser til denne landsdel. I ethvert fald danner den del af Acrostichis, i hvilken Thelemarkingerne omtales, et værdifuldt tillæg til de oplysninger, som Jens Nilssøn selv meddeler i Elegidion, og hvoraf der i det følgende vil blive trykt et uddrag.

det tøi, hvormed den var betrukken. Kongen blev bagefter endnu nogle dage paa Akershus og tiltraadte derefter tilbagereisen til Danmark.

I den tid, hvori Jens Nilssøn efter denne hylding vedblev at staa som biskop i Oslo, har han endnu mindst een gang seet kong Kristian IV. i Norge. Kongen aflagde nemlig i slutningen af Mai 1597 et kort besøg paa Akershus.[1] Derhos er det muligt, at Jens Nilssøn atter kan have seet ham i 1598, idet kongen i dette aar var i Tønsberg i Juli og maaske da kan have udstrakt sin reise ogsaa til Akershus. Herom vides dog intet.[2]

IX.

Biskopen i Oslo havde sin naturlige omgangskreds dels mellem de geistlige og den høiere borgerstand i denne by, dels mellem omegnens og stiftets adelsmænd og geistlige. I Jens Nilssøns tid, ligesom ogsaa tildels i hans svigerfaders, var Oslo samlingsstedet for en liden udvalgt, humanistisk dannet kreds, der paa een gang dyrkede studiet af fædrelandets historie saavelsom af naturen og i en ikke ringe udstrækning sysselsatte sig med den latinske digtekunst i datidens smag. Inden denne kreds, til hvilken der ogsaa slutter sig enkelte prester udenfor byen, men dog i en mindre afstand fra denne, findes de fleste repræsentanter, som Norge i det 16de aarhundrede kunde opvise for den humanistiske aandsretning, og hos dens medlemmer var der samlet en virkelig lærdomsfylde, som der her tillands i ældre tider kun sjelden var anledning til at træffe.

Jens Nilssøn var midtpunktet i denne lærde og literære kreds. Ved hans side maa først nævnes hans formand, Frants Berg, der fremdeles nød en stor anseelse. Han ældedes og led af sygdom, men var dog endnu faa maaneder før sin død saavidt frisk, at han ved kongehyldingen 8de Juni 1591 kunde kjøre fra Oslo

---

[1] Norsk historisk tidsskrift, III, s. 504 flg.

[2] Dette Kristian IV.s besøg i Tønsberg 1598 er ikke medtaget i den fortegnelse over hans norske reiser, der er meddelt i Norsk historisk tidsskrift, s. 502 flg. Det nævnes af Jens Møller, Beskrivelse over Tønsberg, s. 62 flg. Kongen var i Tønsberg 25 Juli ledsaget af sin broder, hertug Ulrik, sin svoger, markgreve August af Brandenburg, Sigvard Grubbe, Henning Gøye, Mogens Gøye, Hans Bülow, Peder Basse, Joakim Bülow, Iver Fris, Børge Trolle, Herluf Daa, Baltzar Fuchs, Erik Urne, Rudolf Vietumber, Henning van Waldenfels og hofprædikanten, Anders Bentssøn Dalin.

til Hovedtangen for personlig at være tilstede. Han levede imidlertid ikke mange maaneder efter, idet han, som allerede ovenfor[1] er omtalt, afgik ved døden i den paafølgende November maaned. Frants Berg var som en patriark mellem sine omgivelser. Den skildring, som Halvard Gunnarssøn giver i Acrostichis af hans færd fra Oslo til hyldingen 1591, er ogsaa ganske betegnende:

Nec te prætercam, venerande senex pie Bergi
Francisce, ipse licet senio morboque gravatus;
At tamen ad regis festum properare volebas,
In rheda vectus, suffultus in aëra multis
Presbyteris, languentia qui tua membra levabant,
Scilicet ut melius regem spectare liceret.

Frants Berg efterlod en søn, Claus Berg,[2] der i længere tid var kantor i Oslo, men i 1590 blev valgt til *decanus capituli.* Denne Jens Nilssøns svoger var en mand med literære interesser, der havde studeret ved forskjellige udenlandske universiteter, og som har efterladt nogle skrifter. Han er ogsaa bleven bekjendt gjennem sit arbeide med stiftets gamle jordebog, den saakaldte røde bog; han var en dygtig mand i at læse gamle haandskrifter og havde rimeligvis interesse for oldsproget, uden at han imidlertid havde skaffet sig en tilsvarende kjendskab til dette.[3] Saavel svogerskabsforholdet som Claus Bergs embedsstilling i Oslo maatte bringe ham i en nær stilling til biskopen, og det kan ikke be-

---

[1] Pag. LVII.

[2] Ifølge sine egne optegnelser, trykte i Danske magasin, I, s. 24—28, var Claus Berg født i Kjøbenhavn 1546. Hvis dette aarstal er rigtigt, synes det næsten, som om han maatte være en tvillingbroder af Magdalena, der efter sin mands angivelse var født i det nævnte aar, men i Ribe. Imidlertid kan han jo, hvis der ikke er en feil i angivelsen af aaret og stedet, være født i begyndelsen af aaret og søsteren i de sidste dage, eller omvendt. 1555 blev Claus Berg af sin fader sendt til Odense og 1565 til Kjøbenhavn. 1570 drog han til Rostock og besøgte senere Wittenberg, Leipzig, Strassburg og andre steder, hvorpaa han 1574 kom til Kjøbenhavn og derfra til Norge. Den 13de Mai 1575 ægtede han Inger Jensdatter Bagge, med hvem han fik 7 sønner og 5 døtre. Efterat hun var død 7 Mai 1593, blev han 2 Juni 1594 for anden gang gift med Elsebe Teiste, en datter af Oluf Teiste til Bjelland; med hende havde han 8 børn. Efter længe at have været kantor blev han 1590 valgt til decanus capituli. Saavidt hans egne optegnelser. Han døde i 1614. Claus Bergs levetid falder altsaa paa det nærmeste sammen med Peder Claussøn Friis's.

[3] Biskop Eysteins jordebog (den røde bog), udg. af H. J. Huitfeldt, pag. VII.

tvivles, at der mellem disse to mænd har været mange berøringspunkter. Claus Berg fyldte sin plads i Oslos lille kreds af lærde.

Den frugtbareste forfatter mellem de mænd, der omgave Jens Nilssøn, var imidlertid magister Halvard Gunnarssøn (*Halvardus Gunarius*), der i slutningen af syttiaarene efterfulgte Jon Anderssøn som *lector theologiæ* eller læsemester ved Oslo skole.[1] Mester Halvard er en af de interessanteste literære personligheder, som Norge har at fremvise fra det 16de aarhundrede.[2] Han synes først at have gaaet paa skole i Sarpsborg og gik derefter under Rasmus Hjort og Jens Nilssøn i Oslo skole, hvor han gjorde bekjendtskab med Peder Vemundssøn og Peder Iverssøn[3] og med dem knyttede et venskab, der varede for livet. Fra Oslo drog Halvard til Kjøbenhavn og saa til Rostock, hvor samtidig Peder Vemundssøn og Claus Berg studerede, og hvor han 27de Marts 1572 blev kreeret til magister. Efter et kortere ophold ved Wittenbergs universitet synes han i 1573 at være reist hjem og ialfald da at være kommen saa langt som til Danmark. Efter sin tilbagekomst til Oslo maatte han først i nogen tid vente paa en ansættelse, men fik saa en af de bedste, der var at faa i Oslo, da han blev læsemester.[4] Som saadan udfoldede mester Halvard en meget betydelig, mangesidig literær virksomhed og blev i sin samtid Norges mest produktive forfatter. Som latinsk digter indtog han en respektabel plads, og det verk, hvori han gav en poetisk skildring af sit fædrelands historie, har adskillig interesse, bl. a. ved den anskuelighed, hvormed han omtaler folkeslag og steder. For øvrigt har han — ligeledes i latinske vers — behandlet den almindelige verdenshistorie samt hovedsagelig theologiske emner. Iblandt de sidste er ogsaa hans eneste skrift paa modersmaalet, der har overlevet alle de andre og oplevet talrige oplag, lige ind i anden halvdel af det 19de aarhundrede. Dette er „En liden aandelig spørgsmaalsbog", en oversættelse af en tysk original af den sachsiske hofprædikant Michael Saxe, der udkom i 1593. Bogen indeholder spørgsmaal og svar, om hvilke almuen med god grund har ment, at spørgsmaalene nok kunde sætte selv den mest bibelstærke mand fast. Dette er grunden

[1] Smlgn. ovenfor, pag. XXI.
[2] Hans levnetsbeskrivelse er som indledning forudskikket A. E. Eriksens udgave af hans Acrostichis.
[3] Smlgn. ovenfor, s. XXII.
[4] Smlgn. ovenfor, s. XXI.

til, at bogen i folkemunde er kommen til at gaa under navn af „Prestepinen", et navn, der er blevet saa almindeligt, at de nyere optryk endog have faaet det anbragt paa smudstitelbladet. Halvard Gunnarssøns skrifter ere alle trykte i Rostock i aarene 1596—1607; men det er rimeligt, at de ikke alle ere forfattede i disse aar, og at de tildels endog ere meget ældre. Hans forlægger var Stefan Möllmann (pag. CXLIII).

Ogsaa Jakob Jakobssøn Volf, der var rektor i Oslo i aarene 1584—1594, var en af sin tids latinske digtere.[1] Han har, foruden den ovenfor nævnte tale over Frederik II, skrevet et bryllupsvers til kong Jakobs og dronning Annas formæling[2] og to tragedier. Men han levede dog kun for en kortere tid i Oslo. En svigersøn af ham var den i det følgende aarhundrede meget bekjendte Dr. med. & jur. Peder Alfssøn; men denne var i Jens Nilssøns tid endnu vel ung til at kunne komme med som medlem af den literære kreds, der omgav biskopen. Peder Alfssøn var imidlertid en indfødt Oslomand og maa i sin barndom have modtaget undervisning af Halvard Gunnarssøn, og at han da som gut kan have vanket i biskopens hus, er ialfald ikke umuligt. Han hørte senere til Jernskjægslægtens omgangskreds.

Derimod maa Peder Jakobssøn Flemløse (f. omkring 1554, d. 1599), en af Tyge Brahes disciple, der i nogle aar, formodentlig 1588—1590, boede paa Akershus som læge hos statholderen, i denne tid have hørt til biskopens omgang. Denne mand var forfatter af en „Elementisk og jordisk astrologia om luftens forandring", der først blev trykt paa Uranienborg i 1591 og senere paa ny oplagdes to gange, i 1644 og 1745.[3] Jens Nilssøn, der var en ven af Tyge Brahe og selv syslede med astronomiske studier, kunde neppe undgaa at komme i berørelse med en saadan mand, der formodentlig ogsaa har været anbefalet til ham fra Uranienborg.

De her nævnte mænd levede alle i Oslo og kunde daglig omgaaes biskopen. At der ogsaa for øvrigt i denne by har været en eller anden geistlig mand, et medlem af domkapitlet, der syslede med lærde studier og navnlig med latinsk digtekunst, er ikke

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. LII, noten.

[2] Budstikken, III, s. 339.

[3] Smlgn. Peder Jakobssøn Flemløses elementiske og jordiske astronomi, paa ny udgiven af F. R. Friis (Kbhvn. 1865), med dertil hørende fortale.

umuligt, endskjønt derom savnes nærmere oplysninger. Saa meget vides dog, at rektoren ved Vangs skole paa Hedemarken, Jacobus Albinus, var latinsk digter;[1] han har maaske i sine unge dage været en discipel af Jens Nilssøn, medens denne var rektor i Oslo.

Af stifternes geistlighed, udenfor Oslo, kjendes flere, der stode i stadig forbindelse med biskopen og maa henregnes til denne kreds. Her møder os først hans egen broder, hr. Povel Nilssøn paa Sande, hans svoger hr. Rasmus Hjort i Tønsberg, hans gamle discipel, hr. Peder Vemundssøn i Sandehered, hr. Laurits Kristoferssøn paa Eker og hr. Hans Einarssøn i Vardal. Hr. Povel paa Sande havde et af de større prestekald ved Oslofjorden og lader til at have været en god Latiner.[2] Hr. Rasmus var jo Jens Nilssøns formand ved skolen og en paa sin tid anseet mand. Hr. Peder var en ivrig humanist; om ham fortælles det, at han paa sin prestegaard opførte en bygning, som han kaldte Florents, et ganske godt fingerpeg om den retning, hvori hans interesser hovedsagelig gik.[3] Endelig var hr. Laurits, efter hvad Jens Nilssøn selv oplyser i sit digt *Elegidion*, en lærd og velstuderet og dertil meget veltalende mand. Han synes, hvis man tør lægge nogen vægt paa de i familierne anvendte navne, at have været beslægtet med biskopen.

Med sine literære venner mellem presterne havde biskopen jævnlig anledning til at vedligeholde en personlig omgang, og for øvrigt stod han rimeligvis i brevveksling med dem. Men desforuden sees han ogsaa at have staaet i en lignende skriftlig forbindelse med andre lærde mænd, der boede udenfor landet. Med de to berømte theologer i Rostock, David Chytræus[4] og Johannes Frederus (pag. CXLIII) vekslede han breve, og den sidste tilegnede ham sit i 1584 trykte skrift *Articulorum symboli apostolici de filio Dei, dn. nostro Jesu Christo explicatio.*[5] I fortalen til *Elegidion*[6] beretter endvidere Jens Nilssøn selv, at han

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. LV.

[2] Smlgn. ovenfor, s. XIV.

[3] Smlgn. nedenfor, s 59.

[4] Chytræi Epistolæ, pag. 689.

[5] Meddelt forfatteren af Dr. Holger Rørdam, der i Personalhistorisk tidsskrift, IV, s. 163 har skrevet en kort biografi af Jens Nilssøn.

[6] Vedkommende sted af fortalen, hvor dette fortælles, er gjengivet ovenfor, s. XLVI, note 2.

har modtaget breve fra Sjælands biskop, saavelsom fra professorerne Nicolaus Scavenius og Erasmus Lætus; ligeledes kjendes et brev til ham fra Peder Vinstrup.[1] Den mest berømte og betydeligste af alle de videnskabsmænd, med hvem Jens Nilssøn har vekslet breve, var imidlertid Tyge Brahe paa Uranienborg.[2] Her var der jo, som det synes allerede under begges samtidige ophold ved Kjøbenhavns universitet, knyttet et bekjendtskab, der senere stadig fortsattes. I 1584 besøgte Jens Nilssøn selv Uranienborg, hvor han var ikke mindre end to gange, og i 1593 sendte han sin søn til Tyge Brahe for at blive et aar hos denne mellem de øvrige studenter, som jævnlig gik ham tilhaande under hans videnskabelige arbeider.

Paa sine reiser var Jens Nilssøn i regelen ledsaget af yngre mænd, som derunder kunde nyde godt af hans veiledning.[3] Ogsaa disse maa, om de end væsentlig forholdt sig som de modtagende, regnes med, for at man kan faa et rigtigt billede af den kreds, hvori biskopen bevægede sig. Thi det er lidet sandsynligt, at han, naar han var hjemme i sin stiftsstad, ikke da ogsaa skulle have ført noget tilsyn med de samme unge mennesker, der fulgte ham omkring i stifterne. Disse vare tildels endnu disciple af Oslo skole, tildels nylig udgaaede fra denne, der stod under biskopens overtilsyn. At han særlig har interesseret sig for skolegjerningen, fremgaar deraf, at han som biskop skrev en skolebog. De unge mænd, der, efter først at have gjennemgaaet skolen, fik lov at være med paa visitatsreiserne, kunde endnu under selve reisen faa ansættelse som kapellaner i de større kald.[4]

Disse unge mennesker nævnes jævnlig i visitatsbøgerne som studenter, bispens drenge o. s. v. En af dem var Oluf Børgessøn, der altid var med paa de reiser, for hvilke der nu er bevaret udførlige visitatsbøger; en anden var Mats Pors, der ogsaa nævnes flere gange. Den mærkeligste af disse biskopens ledsagere er

[1] Findes i ny kgl. saml. 277, g, 8vo, paa det kgl. bibliothek i Kjøbenhavn og vil blive trykt nedenfor under beskrivelsen af Jens Nilssøns haandskrevne literære efterladenskaber.

[2] Jens Nilssøn omtaler selv udtrykkelig, at han i 1593 har faaet flere breve fra den lærde stjerneforsker paa Uranienborg; se nedenfor s. 567. Smlgn. i det foregaaende s. XVIII.

[3] Foruden de i visitatsbøgerne forekommende oplysninger er her særlig at mærke Jens Nilssøns egne udtalelser i *Elegidion* om de *alumni ac pueri*, der ledsagede ham paa reisen til Thelemarken i 1581.

[4] Smlgn. ovenfor, s. XLVII, note 2.

dog maaske hr. Finn (*Vincentius Sigvardini*), der senere, rigtignok efter Jens Nilssøns død, kom under jesuitisk paavirkning paa sine udenlandsreiser. Hr. Finn kan muligens have været en søstersøn af biskopen.[1]

Jens Nilssøns omgangskreds indbefattede ikke alene mænd af den lærde stand. Til den hørte endvidere landets fornemste slægter og dets høieste verdslige embedsmænd, mellem hvilke ogsaa biskopen færdedes, og hos hvem han baade paa sine visitatsreiser og ved andre leiligheder var en hædret gjæst. Inden adelen var neppe nogen slægt, med hvilken Jens Nilssøn saa længe havde været inderlig forbunden, som med familien Jernskjæg paa Fritsø. Til denne var han knyttet meget nær, lige fra den tid, da han i Oslo skole havde Peder Iverssøn Jernskjæg[2]

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 473, hvor det omtales, at *hr. Find Siuerdsøn* 1597 drog i visitats med biskopen, og at *Anne Siuerdsdaatter* kom ned paa bryggen for at tage afsked med dem. Er denne Anne opkaldt efter den samme, som Jens Nilssøns ældste datter, og en datter af hans søster Margrete (pag. XIII seqv.), der var i biskopens hus, er det heller ikke urimeligt, at hr. Finn var hendes broder.

[2] Peder Iverssøn Jernskjæg var ifølge Hans Jakobssøn Jersins *Tuende lijgprædickener* (1617, 4to) født paa Fritsø „*Torssdagen nest for S. Pauli conversionis*". Smlgn. ovenfor, s. XXII, note 1. Hans forældre vare Peder Iverssøn, kgl. befalingsmand over Bratsberg len og Gimsø kloster, og fru Karen Galde, datter af Oluf Galde til Tom. Indtil han var 7 aar gammel, opdroges han hjemme, gik derpaa 3 aar i Oslo skole og blev saa sendt „*til Rostock at lære sprocket, saa oc beuandre sig vdi andre Tydske Stæder, oc øffue sig vdi atskillige Ridderlige gierninger, huor den S. Mand haffuer opholdet sig paa try Aars tijd*". Derefter tilbragte han 3 aar hos sin slægtning (faderens brodersøn) Hans Lauritssøn til Odenstrup i Sjæland, der var kongens skibsadmiral. Derefter blev Peder Iverssøn „*sæt til Erlig oc Velbyrdig Christopher Valckendorp til Glorup, oc paa try Aars tijd vdi hans Tieniste, lod sig bruge vdi den anden Suenske Feyde, som en Erlig Adels mand vel anstod*". Da nu i mellemtiden hans fader, Iver Pederssøn, var bleven svag og skrøbelig, blev han kaldt hjem til denne paa Fritsø, „*oc der hand haffde været hiemme paa it halff Aars tijd, kallede Gud hans salig Fader*". Peder Iverssøn levede saa i 10 aar paa sin fædrene gaard sammen med sin søster, jomfru Ulvilde Iversdatter, indtil han 28 Oktober 1579 ægtede Margrete Breide. (Smlgn. Norsk historisk tidsskr. 2. række, II, s. 387). Bryllupet blev holdt af Povel Huitfeldt i Halmstad. Seks aar efter bryllupet blev han af kongen forlenet med Brunla og Numedals len, som han havde i 31 aar, „*oc i midler tid sig beflitet at holde huer ved Norgis Low oc Ræt, den Fattige lige saa vel som den Rige, oc altid lagt sig effter at vilde haffue alle oc en huer baade fattig oc rig til Vens, saa meget mueligt vaar: huilcket hand oc erlanget haffuer, saa at mangen baade inden oc vden Lands, kiender hans Naffn oc rycte til gode, oc veed der aff at sige*". Peder Iverssøn var en mand, der flittig

som sin discipel. Med dennes hustru, fru Margrete Breide, har Jens Nilssøn rimeligvis allerede stiftet det første bekjendtskab, medens hendes pleiefader Povel Huitfeldt var statholder paa Akershus. Bekjendtskabet varede, saalænge Jens Nilssøn levede, og han var

---

søgte sin sognekirke i Hedrum og der nød det høiværdige sakramente, hvorhos han ogsaa *„selff hiemme vdi sit Huss haffuer øffuet oc beflitet sig vdi all Gudfryctighed met daglig oc idelig Bøn til Gud, oc læsning, vdi atskillige Bøger, vddragne af den hellige Scrifft“*. Presterne holdt han altid i ære. Da han i sine sidste leveaar blev *„saa besuæcket oc skrøbelig, at hand sin sognekircke icke kunde besøge, haffuer hand dog icke kundet eller vildet ladet falde oc offuergiffue det, som han aff Baarnsbeen vaar vdi optuctet oc opdragen, som er G Vds fryct: men haffuer selff ladet ordinere Hoffprædickantere paa sin Gaard Fritzøe, oc dennem rigelig oc vel betalt oc lønnet, paa det hand altid kunde haffue dennem neruærendes hoss sig, tale oc conferere met dennem, om det som Gud oc hans egen Salighed tilhørds oc der effter om Søndagen oc hellige Dage, kunde haffue den sæduanlige Kircketieniste, met Bøn, met Messe, met det hellig oc høyuærdig Sacramentis vddelelse, oc IEsu Christi Euangelij forklaring oc vdleggelse“*. I denne stilling havde han først hr. Kristofer Hanssøn, som derefter blev sogneprest til Stokke i Tønsberg len, og kaldte siden hr. Hans Jakobssøn Jersin, som i 5 aar var *„Hoffprædicker, paa forneffnde hans Gaard Fridtzøe“*, og saa (i 1613) blev sogneprest til Hedrum. Efter denne tid gav Peder Iverssøn Hans Jakobssøn og hr. Kristofer Pederssøn, *„som vdi lige maade er hans sognepræst til en hans sædegaarde Brunlaug“*, hver en aarlig pension for at holde gudstjeneste for ham paa hans gaard. *„Vdi samme sin Gaards Kircke“* nød han ofte sakramentet; vare han og hans hustru saa svage *„at de icke kunde formaa at gaa op til Kircken, da haffuer han ladet holde tieniste i sin Fruerstue, for sig, sin Hustru, børn og folk“*. I kirken havde han stadig med sig en bønnebog, hvorefter han straks gjorde sin bøn til Gud, samt ligeledes, saasnart evangeliet var læst for alteret, og siden efter velsignelsen og naar tjenesten var endt. Peder Iverssøn var en meget godgjørende mand og var meget afholdt af sine tjenere. I sit ægteskab havde han 2 børn, datteren Emerentse, der ægtede Claus Brockenhus til Søndergaard og overlevede sin fader, samt sønnen Iver Pederssøn, der døde i 1615. Sorgen over denne bidrog meget til at fremskynde Peder Iverssøns død. I de første dage af Oktober 1616 havde han paa Fritsø besøg af befalingsmanden over Tønsberg len, Gunde Lange, samt hans hustru, fru Anne, fru Bodel Galde, Alexander Nettelhorst og Anders Blomme, hvilke det faldt ham vanskeligt at skilles fra. De reiste den 3die ved middagstid, og Peder Iverssøn sagde da, at de ikke saaes mere i denne verden. En times tid efter blev han meget daarligere og lod da kalde til sig Dr. Peder Alfssøn, som var paa Fritsø og gjorde sig al mulig flid med at helbrede ham. Om natten tilbød hans hustru, fru Margrete Breide,* hans datter fru Emerentse og hendes mand Claus Brockenhus, hans svoger Knud Knudssøn med hans hustru, fru Karen Prosdatter, og fru Inger, Nils Munds, at ville vaage hos ham, hvad han dog ikke vilde tilstede, idet han sagde, at han vilde tilkalde dem, hvis han følte sig svagere. Han sagde ogsaa: *„Denne er min Fødsels Nat, den bliffuer ocsaa min Døds nat.“* Om morgenen bleve de, som vare paa Fritsø, tilkaldte,

gjentagne gange til gjæst paa Fritsø. Da fru Margrete[1] havde faaet sin eneste søn, blev biskopen kaldt ned til ægteparrets gaard for at døbe denne og modtoges der med ærefuld gjæstfrihed. Sønnen var den unge Iver Pederssøn, der blev slægtens sidste mand.[2] Peder Iverssøn og fru Margrete overlevede begge Jens

---

nemlig, foruden de allerede nævnte, jomfru Berite Knudsdatter, Jørgen Urup, jomfru Emerentse Rosenkrantz, jomfru Karen Lange, jomfru Margrete Ascherslebon og Pros Mund. Jomfru Berite havde vaaget hos den døende med Hans Jersin, Dr. Peder Alfssøn og to af hans tjenere. Døden indtraf om morgenen kl. 8 den 4de Oktober.

[1] Fru Margrete Breide var ifølge den anden af Hans Jakobssøn Jersins ovenfor nævnte to ligprædikener født 1563 paa Voergaard i Slesvig. Hendes forældre vare Jokum Breide til Voergaard og fru Emerentse Emmiksdatter til Tystrup. 5 aar gammel fik hun en skolemester, der lærte hende at læse og skrive; fra sit 7de til 10de aar var hun i Preskloster hos jomfru Anna Pentz, som var abbedisse der. Hun var derefter et aar ved hertuginden af Sønderborgs hof og kom saa hjem til sin fader, som kort efter døde. Hendes moster, fru Margrete Breide, der var gift med Povel Huitfeldt, lod hende da kalde til sig paa Akershus og bad fru Dorthe, Fredrik Langes, hente hende, naar hun reiste til Danmark. Da fru Dorthe blev længe i Danmark, omtrent et aar, blev jomfru Margrete i denne tid hos hende og kom derefter til Akershus, hvor hun var i 3 aar (1574 – 1577); da Povel Huitfeldt reiste til Danmark, anholdt Peder Iverssøn om hendes haand, og de blev saa trolovede i Halmstad 1577. Bryllupet stod sammesteds 1579. Efter hendes mands død var hun meget svagelig og blev syg 29de Decbr. 1616. Den 31te tilkaldte Claus Brockenhus hendes *„gode Naboer, Slect og Venner her neruærende i Egnen“*, nemlig Gunde Lange til Aggersvold med hans hustru, fru Anna, Alexander Rabe von Papenheim til Libanow og hans hustru, fru Rigitse Grubbe, samt fru Inger, Nils Munds til Birketsvold, der kom snarest muligt. Døden indtraf 2den Januar 1617, en Thorsdag aften mellem kl. 7 og 8.

[2] Iver Pederssøn Jernskjæg opnaaede kun en alder af 22 aar. Af den over ham holdte ligprædiken af magister Joachimus Westphalius (8vo) kjendes for tiden kun et eneste exemplar, som findes i hr. kgl. fuldmægtig Thv. Boecks betydelige og paa sjeldenheder rige bibliothek i Kristiania. Det er af sin nuværende eier erhvervet fra Viborg; desværre mangler der nogle blade, deriblandt titelbladet og et af de første blade af personalierne. Da forfatteren var en Tysker, er bogen rimeligvis oversat af Dr. Peder Alfssøn. Fortalen er dateret Rostock 18 Oktober 1616. Ifølge denne ligprædiken var *„Erlig welbyrdig Juncker Iuer Pedersøn, fød oc baaren paa Fritze i Norge Anno 1593. den 3. Augusti, som var Fredagen effter Laurentij, vdaff gammel Erlig berømmelige Adel, oc Ridderlig Slect oc Stamme“*. Efter først at have nydt undervisning hjemme blev han sat i skole i Oslo, hvor dengang magister Herman Nilssøn, senere professor i Kjøbenhavn, var rektor, og hvor han af faderen blev anbefalet til dennes *privatæ et publicæ institutioni, Disciplin oc Lerdom.* Hos Herman Nilssøn var han derefter i 3½ aar, i hvilke det heder, at han

Nilssøn i mange aar, og de vare jo begge adskillig yngre end han; de synes at have sat megen pris paa ham og at have været

---

„haffuer sig — —, med hørsomhed oc ære, Lerdom oc kierlighed, fliteligen oc tacknemmeligen forholdet, at hand icke alleniste haffuer weret hans Præceptori kier oc werdig, men ocsaa hans commilitonibus vdi medfødde wenlighed, demødighed, fromhed oc Adelige Sæder, oc vdi Lerdom oc flittighed, som it trefligt Exempel foregaait, oc til alle gode lofflige Seder weret hengiffuen, huilcket hannem oc selff til løst oc beuogenhed haffuer opuecket, oc hoss laade [*sic*] *sin kiere Præceptorem oc Meddiscipler, ædle oc vædle, Fattige oc Rige, sig efterlat, menge* [*sic*] *lensel* [*sic*] *oc bedrøffuelse, den tid hand fra forbenæffende Opslo Skole oc til sin kiere Faders gaard, bleff hiemkaldit, Saa at de samptligen, meget gierne øndskede oc begierede, at de hans gode oc wenlig omgiengelse (dennem til glede) altid motte haffue nøt“*. Efter tilbagekomsten fra Oslo var Iver Pederssøn i 3 aar hjemme hos sine forældre paa Fritsø, hvor han under veiledning af Dr. med. Peder Alfssøn fortsatte sin uddannelse i *„sande frie oc berømmelige Konster, som er Dialecticæ, Rhetoricæ, Eloqventiæ, Arithmeticæ, Mathematicæ oc andre des lige“*. Efter disse 3 aars forløb blev han af sine forældre *„paa fremmede Steder forskicket, paa det hand ydermere kunde Tracte effter alt det, som saadan en Person til Adelig Ornament oc god prydelse tienligt war, vdi huilcken Peregrination hand haffuer Nederland, Franckrig, Welskland oc Thydsland, Behmen, Dannemarck oc gandske Norge, med stor møde, arbeid oc bekostning igennem wandret, Saa hand icke aleniste vdi huert Landskab, de fornemmeste Steder, Slaat oc Feste, oc ellers huad synderligt vdi fremmede Orter war til at see, haffuer beskuet, men ocsaa hans studia saauit mueligt haffuer weret, paa reisen ingenlunde forsømmet, disligeste haffuer hand continueret oc hafft vdi god act, alle andre ridderlige øffuelser, der hos haffuer hand oc en rom tid werret vdi de berømmeste Academijs Europæ wed 4 maaneder vdi Engeland, vdi Academia Cantabriensi oc Oxoniensi i Franckrige til Orliens, Paris oc Turon halffandit Aar. Dereffter haffuer hand igennem reist gandske Welskeland, til Rom, Neapolis, Florentz oc Padua omtrent 9 Maaneder. Oc der hand kom til Tydsland igen, til Leiptzig et fierding Aar, derfra oc til Leyden vdi Holland, huor hand it gandske Aar, med synderlig nøtte oc forfremmelse haffuer sig forholdet, oc vdi alle Ridderlige øffuelser, med største loff oc berømmelse sig beflittet, saa at foruden hans Latiniske Spraag haffuer hand sig øffuet vdi de andre fremmede Spraag, som er Frantzøske, Italianske oc Tydske, oc det med sønderlige flid, at hand icke allene zirligen oc wel haffuer dennem lært, men ocsaa redeligen i sin Tale kunde fremføre“*. Den 1ste September 1613 kom han tilbage til Fritsø og blev saa hjemme den paafølgende vinter og det meste af sommeren 1614. Derefter blev han ansat i kancelliet som sekretær, og i den derpaa følgende vinter blev han sammen med Mogens Ulfeld, Jørgen Lunge og Jens Bjelke overdraget at bereise Norge i offentlige ærinder. Paa denne reise laa han syg i 6 uger. Reisen gjaldt, efter hvad der vides fra andre kilder (Yngvar Nielsen, Jens Bjelke til Østraat, s. 45 flg.), ordningen af Norges militære forhold; men undersøgelserne ledede ikke til noget blivende resultat, kun til forslag. I April 1615 var den norske reise afsluttet, og Iver Pederssøn vendte da tilbage til Kjøbenhavn, hvor hans sygdom, der aldrig var bleven ganske helbredet, atter brød ud. Efter læger-

hans virkelige omgangsvenner, forsaavidt et saadant ord kan finde sin anvendelse paa forholdene i det 16de aarhundrede.

Jens Nilssøns omgang med hin tids norske adel var ikke indskrænket til familien paa Fritsø. Den var overhovedet meget udstrakt, og han har paa det nærmeste havt bekjendtskab med alle de mere fremtrædende adelsslægter af norsk eller dansk oprindelse, der levede i det søndenfjeldske Norge, saavelsom med de danske adelsmænd, der i hans tid indehavde rigets høieste stillinger. Mellem disse var igjen statholderen den høieste og den, med hvem biskopen i Oslo til enhver tid havde mest at bestille, idet deres embedsforretninger paa flere maader grebe ind i hverandre.

Af statholderne er i det foregaaende[1] allerede nævnt Povel Huitfeldt til Snidstrup, der kom til Norge i 1572 og indehavde dette embede paa den tid, da Jens Nilssøn blev Frants Bergs medhjælper. Povel Huitfeldt maa, efter det lille, som derom vides, have været en mand med interesser, og Jens Nilssøn stod altid paa en meget god fod med ham. Efterat Povel Huitfeldt om sommeren 1577 var traadt af som statholder og havde flyttet til Halmstad, fortsattes forbindelsen mellem ham og Jens Nilssøn fremdeles. Hver gang Jens Nilssøn reiste til Danmark, lagde han veien derhen over Halmstad og var der den tidligere statholders gjæst.[2] Da dennes pleiedatter, Margrete Breide, i 1579 blev gift med Peder Iverssøn,[3] har dette formodentlig atter givet et nyt tilknytningspunkt mellem Povel Huitfeldt og biskopen.[4]

Povel Huitfeldts eftermand som statholder over Norge og befalingsmand paa Akershus var Ludvig Munk, der blev ansat i 1577 og blev staaende i denne stilling til 1583. Han var saaledes statholder paa den tid, da Jens Nilssøn i 1580 blev selv-

nes raad reiste han, ledsaget af Dr. med. Caspar Bartholin til Karlsbad. I Ruppin blev han saa syg, at han kun tænkte paa at komme hjem og dø i sin families skjød, hvorfor han reiste til Rostock for der at søge skibsleilighed til Norge. Han kom til denne by 23de August 1615 og døde der den paafølgende midnat, kun lidt over 22 aar gammel. Naar det fortælles, at Iver Pederssøn døde som student, da er dette urigtigt; han havde overhovedet neppe nogensinde studeret i Rostock.

[1] Pag. XXXIII seqv.

[2] Smlgn. ovenfor, pag. XLII og LIII.

[3] Smlgn. ovenfor, pag. LXXII, note 1.

[4] Povel Huitfeldt døde 1592.

stændig biskop. I den anledning nævnes Ludvig Munk;[1] men for øvrigt vides der intet om, hvorledes forholdet har været mellem disse to mænd. Derimod lader det til, at biskopen har været adskillig sammen med Ove Juel, der efterfulgte Ludvig Munk og var befalingsmand paa Akershus fra 1583—1588, dog uden tillige at have titel og værdighed som statholder over Norge.

I 1588 blev Axel Gyldenstjerne til Lyngby udnævnt til statholder over Norge og befalingsmand paa Akershus og vedblev at være dette, saa længe Jens Nilssøn levede. Axel Gyldenstjerne var en slægtning og god ven af Tyge Brahe, hvis discipel Peder Jakobssøn Flemløse var hos ham paa Akershus i det første par aar af hans ophold dersteds. Han omtales i Tyge Brahes „astronomiske breve" paa en venskabelig maade og gjorde ialfald ved en leilighed den store astronom en tjeneste.[2] Axel Gyldenstjernes navn er selvstændig bekjendt i literaturhistorien, forsaavidt som han længe har været tillagt forfatterskabet til et bekjendt arbeide over den nordiske syvaarskrig. Nu ansees han rigtignok ikke for at være dettes egentlige forfatter; men man gaar dog fremdeles ud fra, at det er bygget paa hans forarbeider og optegnelser. Man ser, at Axel Gyldenstjerne endnu i sine sidste dage har ført en dagbog over, hvad han oplevede under en mærkelig reise, og det synes, som om han har havt baade den sans og den interesse, som driver en mand til at nedskrive sine bemærkninger om, hvad han oplever. Paa flere maader har

---

[1] Smlgn. ovenfor, pag. XLI sqv.

[2] Landgreve Vilhelm af Hessen havde forskjellige gange anmodet Tyge Brahe om at skaffe ham nogle rensdyr, (*rangifer*, eller urigtig *rix* eller *orix*, om hvilke der i Tyskland var udbredt meget overdrevne forestillinger), og denne henvendte sig igjen til Axel Gyldenstjerne. Omsider lykkedes det efter megen korrespondanse og søgen at faa fat paa 5 elsdyr, af hvilke 2 bragtes til Uranienborg; men da disse dyr naaede saa langt, var landgreven død, og Tyge Brahe skrev i den anledning til hans søn, landgreve Maurits, om ikke han vilde have dem, og lod dem afgaa. Dette sidste brev er dateret Uranienborg 22 December 1596. Tychonis Brahe Epistolæ astronomicæ (Uranienborg, 1596), s. 195, 200, 204, 210, 214, 306. Smlgn. Tychonis Brahei vita, authore Petro Gassendo (ed. 2da, Hagæ-Comitum 1655), s. 119 og 125, hvor den samme beretning om Axel Gyldenstjerne er omtalt. Hos Gassendus staar der i denne anledning en ganske mærkelig notits om skiløbning, at der i Norge var folk, *qui per altas & nive coopertas rupes levigatis asseribus ad pedum plantas subligatis, ea velocitate currunt, ut etiam cervos assequuntur.* Kilden herfor er en meddelelse fra Axel Gyldenstjerne til Tyge Brahe (Epist. astr., s. 214). Smlgn. ogsaa Danske magasin, II, s. 280.

Axel Gyldenstjerne lagt for dagen, at han var villig til at understøtte og fremme lærdom og dannelse, og at han i almindelighed havde interesse for videnskabelig forskning. Det var saaledes ham, der opfordrede Peder Claussøn Friis til at oversætte Snorre Sturlassøn.[1]

Mellem statholderen og biskopen maa der have været mange berøringspunkter. Deres interesser faldt i mange henseender sammen; de vare begge venner eller bekjendte af Tyge Brahe, og mødtes ogsaa paa andre maader. Om Axel Gyldenstjerne end selv har savnet kjendskab til det gamle norske sprog, har han dog sat pris paa den literatur, som var skreven i dette, og der havde han en aandsfrænde i Jens Nilssøn. Ingen i Norge var nærmere til at vække denne interesse for den gamle literatur hos Axel Gyldenstjerne end netop biskopen, og naar statholderen ønskede at faa nærmere rede paa landets fortid, da havde han i sin nærhed to udmærkede kilder i Jens Nilssøn og Halvard Gunnarssøn. Axel Gyldenstjerne var en af sin tids mere fremragende personligheder. En af hans samtidige[2] har sagt om ham: „*majorum imaginibus et propria virtute fulgentissimus, judicio et ingenio mirandus, consilio, vita et moribus magnificus, ad quævis expediunda alacris et industrius, et rebus arduis et momenti maximi quasi natus*“. Heri kan der naturligvis være overdrivelser; men dog maa denne skildring, efter hvad der ellers vides, for en del være ganske beføiet.

Selvfølgelig kunde ikke biskopen staa paa samme fod i sin omgang med Axel Gyldenstjerne, der var en af rigernes mest høisættede adelsmænd og medlem af det danske rigsraad, som med sine egne standsfæller i og omkring stiftsstaden. Men han har dog havt jævnlig adgang til statholderen i de aar, hvori de virkede sammen, og der kan da neppe heller være tvivl om, at de have havt sin opmærksomhed henvendt paa andet end de blotte embedsforretninger. Saaledes maa ogsaa Axel Gyldenstjerne henregnes til Jens Nilssøns lærde omgangsvenner.

Med de adelige familier, der boede paa sine gaarde i landdistrikterne, kom Jens Nilssøn jævnlig i berørelse. Dels besøgte han dem paa sine reiser, dels synes der at have været visse aars-

---

[1] Samlede skrifter af Peder Claussøn Friis, udg. af Dr. Gustav Storm, p. LXI.

[2] Dr. Holger Rørdam, Klavs Christoffersen Lyskanders levned, s. 191. Smlgn. den samme forfatters Monumenta historiæ Danicæ, II, 222.

tider, paa hvilke adelen strømmede sammen til Oslo for at afgjøre sine forretninger, og paa hvilke de tillige traf sammen med biskopen. Navnlig gjælder det tiden omkring 1ste Februar, der gjennem aarhundreder har været en termin for befolkningen i en stor del af det søndenfjeldske Norge, som da paa vinterføret har gjort sine regelmæssige byreiser. I gamle dage havde rigsraadet ofte været samlet i Oslo de første maaneder af nyaaret, og efter dets afskaffelse kan det alligevel have holdt sig som en sædvane, at fornemme folk kom sammen i Oslo til den samme aarstid. Om rigsraadet var forsvundet, saa holdt der sig nemlig et marked i byen, der gav anledning til liv og rørelse. Det er neppe nogen dristig slutning, at dette marked, der fra Oslo overflyttedes til Kristiania, oprindelig er opstaaet netop gjennem den tilstrømning af folk af alle samfundsklasser, der nødvendig maatte følge med rigsraadsmøderne, paa hvilke der tilsidst næsten udelukkende afgjordes retstvister. En saadan anledning som Oslo marked, hvor slægtninge og venner kunde sætte hverandre stevne fra nær og fjern, frembød en ypperlig leilighed til at holde familiefester, og denne er formodentlig bleven benyttet i en langt større udstrækning, end man nu som oftest kjender til. Naar saaledes Jens Nilssøn 28de Januar 1582 i Halvardskirken viede Anders Huitfeldt og Margrete Pedersdatter Basse, har det ikke været nogen tilfældighed, som bestemte valget af denne tid. Grunden har neppe været nogen anden end den, at det fornemme brudepar da kunde se en saa meget større skare af bryllupsgjæster omkring sig, end det ellers kunde være dem muligt at samle.

De fornemmere slægter, til hvilke Jens Nilssøn var traadt i et nærmere eller fjernere bekjendtskabsforhold, var familien Brockenhus paa Elline og paa Ise, Normand de la Navete paa Kalnes og Galde paa Tom, Ugerup paa Skjersnes, Basse paa Sæm, familien Lange paa Falkensten, Hørby i Skien, Krukow paa Tjerne o. a. Undertiden blev biskopen hentet til disse i anledning af en eller anden familiebegivenhed, hvad enten det var en barnedaab, et bryllup eller en begravelse. Det var hovedsagelig ved saadanne leiligheder, at man i det 16de aarhundrede, i adelens som i de øvrige stænders huse, mødtes til festlige sammenkomster. Hvorledes derved gik til, skildres paa et par steder i Jens Nilssøns optegnelser med en udførlighed og en anskuelighed, hvortil der kun haves faa sidestykker fra hine dage.

Hvor kjær en gjæst end Jens Nilssøn var hos disse familier,

saa kunde han dog aldrig ganske komme til at føle sig som deres lige. De laa alle over den klasse af samfundet, af hvilken han var udgaaet. Kun inden de lavere og mindst bemidlede adelsslægter kunde en mand som f. ex. Claus Berg finde sig en brud. Jens Nilssøn søgte sin anden hustru inden det høiere borgerskab, og til dette eller til geistligheden, samt for en del ogsaa til de underordnede verdslige embedsmænd, som fogder og skrivere, hørte hans hele slægtskabskreds. Forsaavidt der endnu ikke havde udviklet sig nogen væsentligere forskjel mellem byernes og landets befolkning, er det heller ikke overraskende at erfare, hvad der i hans visitatsbøger oplyses om, at hans anden kone ogsaa havde slægtninge inden bondestanden. Men iblandt disse borgere, prester og underordnede embedsmænd paa landet, der var igjen biskopen ubestridt den første. Naar han saa en af dem, som Ebbe skrædder i 1594, ved sit bord, eller naar han, som i 1595 ved hr. Thomas Lagessøns bryllup var brudemand, da maatte dette være en ære for den, som den blev vist. Jens Nilssøn var ogsaa oftere gjæst ved brylluper og andre familiefester hos mænd af borgerstanden eller af geistligheden, maaske dog især, naar de vedkom en af hans egne slægtninge. Ogsaa inden disse kredse var det, som hos adelen; det daglige liv gik maaske endnu mere stille og rolig, og i regelen bragtes der i dette ingen afveksling uden ved vigtigere familiebegivenheder. Da samledes man fra fjerne hold for at feire et barns fødsel eller et bryllup eller ogsaa for at vise en afdød den sidste ære og bagefter drikke gravøl.

X.

Jens Nilssøn var ikke alene paa grund af sin stilling, men ogsaa gjennem sin mangeartede literære virksomhed selvskreven til at være sjælen i det lille lærde samfund, der i hans tid levede i og omkring Oslo. Lyschander har givet ham en hædrende omtale i følgende ord:[1] „*Joannes Nicolai, Episcopus Asloensis in Norvegia, artium liberalium magister, in secularibus disciplinis excellenter doctus et in sacris literis summa cum laude et fructu versatus, ingenio dives, consiliis promptus et veterum lectione insignis*". Dette er store ord; men det kan være, at de have været vel beføiede. I ethvert fald er Jens Nilssøn, ved siden af Halvard

---

[1] Dr. Holger Rørdam, Klavs Christoffersen Lyskanders levned, samt hans bog om danske skribenter, s. 262.

Gunnarssøn, saagodtsom enestaaende mellem det 16de aarhundredes Nordmænd, idet han, foruden at efterlade sig haandskrevne arbeider, ogsaa i en temmelig stor udstrækning er optraadt som forfatter af trykte skrifter, af hvilke muligvis ikke engang alle ere bevarede til vor tid. Da nu alle Jens Nilssøns skrifter ere store sjeldenheder, vil der her foruden opregningen af deres titler ogsaa passende kunne leveres et uddrag, som kan give en nærmere forestilling om deres indhold og om hans egenskaber som forfatter. Derved følges den kronologiske rækkefølge for deres udgivelse.

1. De portentoso cometa, qvi anno MDLXXVII. apparuit, terrifico magna ex parte sidere, et non leuiter piato, vt loquitur Plinius. Carmen Johannes Nicolai diœcesium Asloiensis et Hammarensis in Noruuegia superintendentis. Rostochii. Impressit Stephanus Myliander. Anno MDLXXVII. [8 pagg. 4to].

Skriftet begynder med følgende bemærkning: *Conspectvs avtem et obseruatus primum est hîc cometa Asloiæ in Noruegia, anno M.D.LXXVII. decimo die Nouembris, inter quartam & quintam post occasum solis.* Digtets indhold er først en skildring af kometen, saaledes som den viste sig paa himmelen, og dernæst en betragtning over, hvad det er, som den nu skal varsle om. Forfatteren finder i tidernes slethed en tilstrækkelig grund til, at der kan ventes en straffedom; hans samtid bryder sig jo ikke om Herrens truende advarsler:

Imminet ergo grauis ceruicibus vltio nostris,
    Dura fames, ensis, tu quoque dira lues
Inque dies casus varij et discrimina rerum
    Euenient posthac, quæ latuêre prius.
Nam liquido constat nunquam sine clade cometas,
    Et cælo ardentes enituisse faces.
Quod certe annales, quod longi temporis vsus
    Testantur, quod nos tristia multa docent.
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
Nate DEI fer opem, nostroque medêre dolori,
    Parce tuo precor huic, optime Christe, gregi.

Digtet maa have vakt opsigt og have fundet afsætning, forsaavidt man kan slutte noget deraf, at det allerede i det følgende aar udkom i et nyt oplag. Dette har følgende titel:

De portentoso cometa, qvi anno præterito appa-

rvit, terrifico etc. Carmen Iohannis Nicolai Asloiensis. Hafniæ. Impressit Andreas Gutterwitz. Anno 1578. [8 pagg. 4to]. Andet oplag er udstyret med et raat træsnit: *Schema coeli, positum exhibens siderum, ad tempvs conivnctionis solis et lvnæ in scorpio, quod cometam grandem et horribili specie produxit, mense Nouembri, anno etc. 1577.* Den komet, som er beskrevet, og hvis sandsynlige frygtelige følger nærmere omhandles i Jens Nilssøns digt, var ved sin tilsynekomst gjenstand for en ganske overordentlig opmærksomhed. Tyge Brahe har saaledes ofret den en meget udførlig omtale og har *de cometa anni 1577* sammenskrevet en afhandling, der paa tryk indtager over 200 tæt- og fintrykte kvartsider.[1] Jens Nilssøn havde i Oslo iagttaget kometen 10de November, medens Tyge Brahe først opdagede den tre dage senere; dog, siger han, *non defuere, qui 10. die Nouembris hanc eandem crinitam se conspexisse asseverarent, præsertim ex iis, qui Oceanum Noruagicum noctibus antecedentibus navigantes sereniore aura usi fuerant.*[2] Foruden Tyge Brahe er der endnu en mangfoldighed af tyske forfattere, der have offentliggjort sine iagttagelser og bemærkninger over kometen af 1577, saaledes at der om denne findes en hel literatur.

2. Elegidion in obitvm filiolæ svæ Catharinæ, qvæ mortalitatem explevit, ad coelites migrans pridie Nonas Augustas, anno Christi redemptoris MDLXXXI. Scriptum a Johanne Nicolai diœcesium Asloiensis et Hammarensis in Noruegia superintendente. Rostochii. Typis Stephani Myliandri. [48 pagg. 4to].

Dette digt er af alle Jens Nilssøns trykte arbeider det interessanteste, saavel gjennem de oplysninger, som deri meddeles om hans forhold, og gjennem de vink, det giver til en klar opfatning af hans forfatterpersonlighed, som gjennem sit indhold i almindelighed. Det er dediceret til forfatterens ven, hr. Rasmus Hjort (*Erasmus Cervinus*), provst i Tønsberg og indledes med en til ham stilet fortale, der er dateret Oslo 13de December 1581. I denne gjør Jens Nilssøn nærmere rede for de forhold, der havde bevæget ham til at skrive dette digt,[3] hvorledes han i August s. a.

---

[1] Tychonis Brahe opera omnia sive astronomiæ instauratæ progymnasmata (Frankfurterudgaven af 1648), hvoraf den anden del (217 pagg.) handler „*de mundi ætherei recentioribus et phænomenis.*

[2] Gassendi vita Tychonis Brahei, p. 43. Danske magasin, II, s. 202.

[3] Smlgn. det afsnit af fortalen, der er meddelt i det foregaaende, pag. XLVI, note 1.

paa hjemveien fra sin visitatsreise i Sigdal, Numedalen og Thelemarken paa Sande prestegaard modtog det uventede budskab om, at hans 3½ aar gamle datter Catharina var afgaaen ved døden, og hvorledes sorgen virkede paa hans sind. Han havde den gang ventet at træffe Rasmus Hjort paa Sande prestegaard, hvorhen han havde sat ham stevne; idet han nu søgte trøst over sit store tab *dulci Musarum commercio sacrisque exerciciis*, havde han *successiuis horis* sammenskrevet dette sørgedigt og dediceret det til sin gamle lærer og overordnede ved skolen.[1] Han erkjender, at det stof, han har valgt til sit digt, kan være *pertenue*, ligesaa *stylus exilis ac rudis, carmen nec arte satis nec industria formatum aut acri iudicio firmatum elaboratumque*, og at det maaske havde været bedre, om han havde fulgt Horats's regel: *Omne carmen reprendite, quod non multa dies et multa litura coërcuit*, og: *Perfectum decies non castigauit ad unguem.* Men hvor meget der end kunde indvendes mod hans digt, havde han dog villet dedicere det til Rasmus Hjort; det maatte nu vise sig, at naar han mindedes sin i Christo hensovede datters kjærlighed og deres gjensidige venskabsforhold, saa var han ingen utaknemlig: *nec prorsus à bonarum artium atque poëtices studis abhorrere, quæ nunc à multis, præsertim à naturis distortis ac monstrosis, hoc peruerso seculo, proh dolor, fastidiuntur.* Han haabede imidlertid paa overbærenhed fra sagkyndige og bad, at de, hvor de fandt mangler, for en del vilde søge skylden i hans stadige arbeide og sysselsættelse, *quibus animus variè distractus implicatur et à quibus hæc ardua ac difficilis functio nunquàm solet esse immunis.* Hos Rasmus Hjort var han derimod sikker paa at finde en god modtagelse for disse elegier: *Constat enim te non modo fælici fæcundoque ingenio, acri iudicio, insigni facundia, disciplinarum omnium scientia, ac linguarum peritia, ita eximiè præditum atque ornatum esse, vt laudem inter insigniter doctos non postremam habeas: verumetiam Musica harmonia vel numerosa oratione affici delectarique plurimum, in eaque excolenda singularem industriam et præclara studia posuisse. Id quod ingenij tui fætus, et egregia, quæ domi supprimis monumenta, facilè testantur, quæ vt in lucem aliquando prodeant opto, et tam vtilis fæcundusque labor, eorum scriptis ac laboribus adnumeretur, qui et suum honestum nomen poste-*

[1] Smlgn. ovenfor, pag. XV, note 5.

ritati consecrârunt et aliorum famam ab interitu vindicârunt, de quibus præclarè Lucanus in hunc modum cecinit:

O sacer et magnus vatum labor, omnia fato
Eripis, ac donas populis mortalibus æuum.

For øvrigt taler han i hædrende ordelag om sin svogers *singulari modestia ac incredibili morum suavitate vitæque innocentia pariter ac in officio diligentia.* Fortalen ender med hilsener og ønsker om velgaaende.

Derefter begynder digtet:

Qvisqvis amœna cupit bijugæ viridaria rupis
Leneque Pegasei flumen adire lacus,
Clarus vt vbertim, Clarijs è fontibus haustos
Ingenio faciles, condat et arte, modos:
Questibus et lachrymis, curisque solutus et expers
Ille doloris erit, luctificique metus.
Non etenim sæuos gemitus, pauidosque labantis
Mærores animi, sustinuisse potest,
Qui Musis grandi referens impendia fœtu
Præclarum, vena diuite, pangat opus.

Derpaa fortsættes med en udvikling af, hvorledes det af sorgen tyngede sind ikke er skikket til at sysselsætte sig med digtning, og derefter skulde heller ikke forfatteren nu selv være den rette mand for en saadan opgave. Imidlertid vil han ikke trække sig tilbage, men i et digt søge at skildre faderhjertets følelser ved tabet af den elskede datter. Saa vil han først beskrive alt, hvad dermed staar i forbindelse, og gjøre begyndelsen med sin reise i Thelemarken, hvor han skildrer naturen omkring Tinnsjøen og Vestfjorddalen og Tinndølernes liv:

Est locus, aërias vbi THINNA parœcia rupes
Inter, et anfractus, vndique pressa iacet,
Quem non dure silex modò, formidandaque cautes,
Plurima circumstat, syluaque opaca nimis:
Sed nubes etiam, nebulæque, niuesque perennes,
Atque profunda, tetris, stagna refusa, vadis.
Stagna salebroso, latè circumdata, flexu
Prolongæ ac dubiæ difficilisque viæ,
Quam crebris, nullo, pedibus, terit ordine plebis,
Agrestis, velox, indomitaque cohors,
Sunt vbi quadrupedum contermina lustra ferarum,
Culminibus tecti Rollauiane tui,
GOVSTAdicique, suas vbi barbarus accola, montis
Atque ferox, rigidas gestit adire casas,
Qui licet algores turritis Alpibus istis,

Sentiat ac duri frigora dira poli:
Attamen oppositis plantis talaria nectens,
Transit inoffenso, per iuga celsa, gradu,
Præpetibusque suis lyncesque vrsosque sagittis,
Figit ouans, tereti transadigitue globo.
Quo cum forte meis venio comitatus alumnis
Ac pueris, fidus, quos mihi iunxit, amor,
Ante Deum supplex tales è pectore questus,
Cum gemitu fundo sollitasque preces:
O æterne Deus, cœlique, solique, marisque
Conditor et rector maxime, dexter ades.

Han beder om Guds velsignelse, om hans beskyttelse paa reisen og om, at Herren atter vil lade ham mødes frisk og rask med sine i hjemmet efterladte kjære. Men neppe har han sluttet sin bøn, før han gribes af en ængstelse og frygt, som han forgjæves søger at forjage ved at hengive sig til *officiis colloquiisque piis;* intet nytter, og ikke engang om natten finder han hvile:

Donec inexcultos, obliquo tramite, colles
Impiger atque rudes fortè pererro casas,
Ipsaque clivosi Telemarcica culmina ruris,
Incolumis dia transeo fretus ope.

Saaledes reiser han over fjeldene og følger den rette vei til hjemmet, idet han under sin reise besøger presterne,

Inter qvos veteri, quidam, mihi cognitus vsu
Dulcis amicicia, vir venerandus erat,
CHRISTOphori soboles, cui nobilis omine dextro
LAVREA præclarum nomen habere dedit.

Paa denne maade betegnes sognepresten paa Eker, hr. Laurits Kristoferssøn (*Laurentius Christophori*), om hvem det videre heder:

Is siquidem vera pietate viretque, vigetque
Ingenio fœlix, eloquioque potens.
Inque sua statione vigil, pia munera Christo
Fert placidè et magni, grande, laboris onus.
Dum facit officium, studijsque incumbit honestis,
Ac sibi commissum curat alitque gregem,
Integer et reliquis vita ac virtute ministris,
Doctrinaque graui consilioque præest.

Underveis træffes ogsaa presten paa Sande, hr. Povel Nilssøn, der efter den maade, hvorpaa han omtales i digtet, maa have været biskopens broder:

Tu quoque Paule aderas cari stirps vera parentis
Nicolei, eximia vir probitate nitens,

SANDENA quo pastore frequens ecclesia gaudet,
Sandena Drammensi tota propinqua salo.
Fidus vterque comes, dubio mihi quà sit eundum
Monstrat arenosis ad losa cincta vadis:
Quæ Sabuli sunt dicta quidem de nomine: ad ipsa
Fraternæ quondam limina nota domus.

I umiddelbar fortsættelse af dette følger derpaa en beskrivelse af egnen ved Sande kirke og prestegaard:

Huc vbi pastoris caput effert splendida sedes
Sandenici, et magnis stant sacra templa dijs,
Huc vbi sunt pinguis, cultissima iugera glebæ
Huc vbi fœcundos flumen inundat agros,
Flumen, squamigero quod pisce, alimenta ministris,
Verbi, grata, pijs suppeditante scatet,
Vt verò celeri per prata virentia cursu,
Huc veni ad notæ tecta laresque domus,
Collegas binos vidi prope limina stantes,
Morum conspicuos integritate viros.

Han spørger da disse om, hvorledes det staar til i hans hjem, og navnlig vil han (*lacrymis obortis*) vide, om hans hustru er i live. Grunden, hvorfor han netop med hensyn til hende er saa ængstelig, angives ikke i digtet, men er let at forstaa; han havde forladt Oslo ti dage efter, at hun var nedkommen med sønnen Evert. De to kolleger, der kom fra Oslo, vare Halvard Gunnarssøn og Claus Berg (*Niclaus Bergius*). Halvard Gunnarssøn svarede, at alt stod vel til i hans hjem. I anledning af deres ankomst til Sande indflettes der nu i digtet en længere beskrivelse af dem og af Claus Bergs fader, den gamle, ottiaarige biskop. Denne har sin interesse som et bidrag til de tre mænds karakteristik:

Huc siquidem Asloïca venit digressus ab vrbe
HALVARDVS patriæ lausque decusque suæ,
Vir pius ac animi recto candore probatus,
Tam mihi quàm reliquis, integritate, fide:
Qui sacra iustifici tractans mysteria verbi
Ad Christum monstrat dulce salutis iter.
Tuque sodalitij consors et fautor honesti
BERGI, præclaris annumerande viris.
Quem cum flexanimo, mirè, Tritonia, Phœbo
PALLAS amat, miris ingeniosa modis,
Dum tua conatur victricia nomina, victrix
Ipsa, peritorum ferre per ora virûm,
Et facit vt Musis placeas lepidisque Camœnis
Sacra lites: summum quod solet esse decus.
Macte animi grauitate tuos NICLaë coæuos

Vince bonis studijs, officijsque pijs.
Perge, vt cœpisti, rectam non interituræ
Strenuus, ac veræ laudis, inire viam.
Rectus ad ingenuas, temet (sic) ferat impetus artes,
Regula sit vitæ, pagina sacra, tuæ:
Cumque ortus ducas haud obscuros, venerando
Præsule FRANCISCO de genitore satus:
Doctrina pariter vera et pietate colendi,
Tu benefacta tui rite imitare patris:
Quem non alba comas modò veris laudibus ætas,
Sed virtus etiam tollit ad astra virum.
Quamuis acta graui, sint huîc confectaque pridem
Fœlici cursu, lustra bis octo, seni,
Coniunctis tamen id votis optabimus omnes,
Vt videat vitæ secula longa suæ.
O vtinam vegeta viuat vigeatque senecta
Nestoreosque dies, vir venerandus agat.
Semper enim studuit multis prodesse: pieque
Profuit officijs, ore, labore, manu.
Hunc socerum, pie Christe, meum solare benignum
Perpetuaque senem prosperitate bea.
Des illi pacem, tranquillaque gaudia mentis,
Gaudia, quæ nullo sint peritura die.
Cumque satur vitæ fuerit, plenusque dierum
In Christo moriens cœlica regna petat.

Her afbrydes der pludselig i skildringen af den ærværdige gamle biskop, og forfatteren gjenoptager i stedet sin fortælling om, hvad der hændte ved hans ankomst til Sande prestegaard. Hans to kolleger vare komne derhen tilsøs; nu fortalte han dem selv om sin farefulde reise og spurgte gjentagne gange med taarer,

Vt valeat proles nostra tenella doni.

De berolige ham imidlertid med sine forsikringer, og aftenen gaar med uskyldig munterhed. Men glæden varer kun kort; endnu samme aften overfaldes Jens Nilssøn paa ny af sin gamle ængstelse, og da den næste morgen bryder frem, faar han budskabet om sin lille datters død, der kommer overvældende for ham. Saa følger der en skildring af det hensovede barn:

Sicné iaces CATHARina patri matrique voluptas,
Funere crudeli sicné perempta iaces?
Sicné taces? nostris nec fletibus vlla moueris?
Blandula, dulce decus, filia, sicné taces?
Oscula vterque parens roseis iucunda labellis
Quàm dedit, ô dulcis filia, sæpe tuis?
Cincta quod hæc teneris circumque plicata lacertis
Colla, atque amplexu sint adamata tuo.

Te quia præpoperè vis morbi inuasit, et atra
Sustulit atque ferox ac inopina lues,
Et quia nobiscum saltem trieterida plenam
Vixisti, et menses sex totidemque dies,
Non potis est sæuos animo deponere luctus
Mater, lachrymulas non inhibere graues.

Tidligere har han mistet fire andre børn, og nu er da ogsaa Catharina vandret efter.

Derpaa følger digtets hovedafsnit, en lang skildring af de følelser og tanker, der vækkes hos forfatteren ved dødsbudskabet, en skildring, der har sit værd og sin interesse. Det er et fuldstændigt digterapparat, laant fra den klassiske oldtid, gjennem hvilket der bryder frem stærke glimt af en sand og levende kristentro. Saaledes heder det:

Mors est dura nimis? quid tum? solamen in ipsa
Morte tibi Christus, Christus asylon erit.
Christus asylon erit: cui si te dedere possis,
Æterna cœli sede beatus eris.
Ipse etenim nostra est et vita et viuida virtus,
Ex hoc fonte fluens, vita beata salit.
Hoc duce dura tui fati, sortisque tremendæ,
Ac rigidæ mortis victa trophæa ruunt.
Sis memor ergô tuæ mortis pariterque salutis:
Certa pijs mors est: sed mage certa salus.
Non mala sed bona mors iustorum, cumque benigna
Coniunctum, et magna est vtilitate decus.
Mors decus et lucrum iustis: mors vna piorum
Est in conspectu, res preciosa Dei.
Fœlicem quicumque vigil sua munia curat,
Committens domino cuncta regenda Deo,
Qui moritur vera Christi agnitione: parata est
Huic mollis dulci tecta sopore quies.

Digtet ender med følgende vers:

Viue beata Deo viuo, æternoque parenti,
Cui post hacplaceas: viue beata Deo,
Cum Christo, qua nunc frueris, semperque frueris,
Sit tibi grata quies, sit tibi grata salus.
Quamuis nulla tui nostros obliuia sensus
Sic capiunt, vt te non meminisse queant,
Ne tamen et Christum videar læsisse, tuosque
Manes: sit finis luctibus hisce meis.
Fallor? an est omnis spes in virtute locanda:
Tu virtus, tu spes vnica Christe Deus.
Tu sol, et scutum, turris, pax, triumphus,

Præsidium, columen, dux, via, vita, decus,
Imperium, clypeus, victoria, gloria, palma,
Confugium nostrum, nostraque Christe salus.

Dermed ender digtet. Det er velklingende vers, hvori forfatteren har skildret sine varme følelser og sin tro, ligesom sine indtryk af den norske natur og af sit samliv med gode venner. Hvorvidt digtet er blevet paaagtet i samtiden, vides ikke; sikkert synes at være, at det ikke nød den samme ære som forfatterens forudgaaende arbeide, at blive optrykt paa ny og det allerede aaret efter sin første udgivelse. Men for efterslægten har *Elegidion* et ganske andet værd end de spaadomme om kometens truende følger, hvormed Jens Nilssøn var optraadt i 1577.

3. ΕΠΙΔΕΙΓΜΑ sev Specimen commentationis meditationisque Sacrarum Literarum, in gratiam tyronum Gymnasij Asloënsis, explicatione primi capitis geneseos Exhibitum A Iohanne Nicolai, Asloensis et Hammarensis Diæcesium in Noruegia Superintendente. Rostochii. Typis Stephani Myliandri Anno Gratiæ M.D.LXXXIII. [52 pag. in 4to].

Bogen er dediceret til *Reuerendo et clarissimo viro, pietate, doctrina, dignitate et humanitate singulari, cæterisque virtutibus præcellenti, DN. M. FRANCISCO BERGIO, APVD ASLOENSES ANTIstiti et Canonico Ripensi longe dignissimo, suo socero, amico ac domino summa semper obseruantia colendo.* Til ham er da ogsaa fortalen stilet. Den er dateret Oslo 4de April 1583 og begynder saaledes: „*Quanquam recens hic et acerbus animi dolor ac luctus incredibilis ex obitu charissimæ coniugis meæ susceptus, et negociorum quibus inuoluor fluctus ac labyrinthi meis honestis conatibus impedimentum inijcunt, venerande senex, ita vt quibus ego verbis vel pares. T. P. gratias agere, vel mei consilij rationem, quam in hac editiuncula secutus sum, rectè explicare possim, non inueniam: Quia tamen et occasio postulat et res ipsa, vt pro tuis beneficijs, quæ latissime patent, et in me quoque profecta sunt plurima, gratæ mentis specimen aliquod exhibeam: committere non possum quin cum honorifica tuæ dignitatis et laudis mentione, intentionis meæ propositique rationem hìc quàm breuissimè patefaciam. Cum exploratè compertum haberem, quantopere referret, non modò seipsum pia meditatione et tractatione doctrinæ cœlestis exercere, et ad studium benè in his terris viuendi exuscitare: verùm etiam alios, præcipuè verò iuuentutem, quæ optima*

pars est generis humani et Ecclesiæ flos ac seminarium, ad præclara pietatis et laudandarum artium studia capessenda, vitamque laudabiliter instituendam cohortari: totum illud tempus, quod mihi à laboribus visitationis et multis alijs occupationibus, quas ingerit hæc functio, vacuum fuit, Musarum exercitijs et sacris lectionibus impendere cœpi: vt me meosque auditores ad hæc ipsa pietatis ac humanitatis studia excitarem. Cumque diligenter mecum reputarem, quænam illius κεμηλίου *preciosissimi, quod Deus immensa misericordia et inexhausta bonitate Ecclesiæ suæ contribuit, et in quô essentiam suam et voluntatem eidem reuelauit, præcipua pars esset, breuiter totam pietatis doctrinam ceu Aphorismis quibusdam complectens: animaduerti primum Mosi volumen, et præsertim tria prima in eo capita, præcipua oracula continere, ad quæ, velut fundamentum et scopum seu metam, tota reliqua Scriptura, et omnes omnium piorum Ecclesiæ Doctorum lucubrationes, quibus illa suis euoluta sensibus illustratur, directæ sunt: eandem sacræ Canonicæ Scripturæ partem rudioribus pro mea tenuitate expositam tradere constitui, eamque ob causam in primum saltem caput enarrationem hanc qualemcunque conscripsi. Et quamuis cùm eam meditarer, non erat mihi animus: vt hæc tam vilis inchoata atque imperfecta commentatio seu abortio potius, præcipitatâ editione publicaretur, præsertim cum infirmitalis ingenij et virium mearum imbecillitatis ipsemet optimè mihi sim conscius, et extare non ignorem Lutheri, Chytræi et aliorum doctissimorum virorum lucubrationes in hunc ipsum textum quem suscepi, conscriptas: tamen euulgandam, tuoque nomini inscribendam esse duxi, cum ut eorum qui literarium hoc Gymnasium in hac mea patria vrbe frequentantes in studijs sese exercent, aliorumque amicorum petitioni et expectationi satisfacerem: tum verò præcipuè, vt tuum erga me paternum amorem cum liberalitate quadam satis prolixa et ampla coniunctum, meamque in te vicissim obseruantiam hisce qualibuscunque laborum meorum primitijs publicè testarer: et qui aliàs arcto affinitatis vinculo tibi adstrictus obligatusque sum, nunc hac ratione tibi multò deuinctior ac commendatur forem. Quocirca te reuerenter et submissè rogo, vt cùm non minus eruditionis, candoris et humanitatis singularis, omniumque aliarum virtutum amplitudine, quàm dignitate et autoritate, addo etiam, veneranda canicie, eximiè decoratus sis, hoc qualecunque literarium munusculum et hanc animi mei piam et gratam significationem benigno vultu, quo aliorum conatus honestos approbare soles, accipere et æqui bonique consulere digneris. Id si feceris,*

non parum mihi fiduciæ addes, suspectum negotium, Deo propicio et adiuuante, ad metam vsque perducendi. Quod si verò cuiquam in hac re ingenij mei vires minus consuluisse videbor, ab eo permanter et obnixé peto, vt non vires, sed voluntatem meam æstimet et conatum, qui suum etiam in rebus arduis, modò sit honestus, apud omnes probos laudem meretur et inuenit." Derefter følger det ovenfor (pag. XXXXIX) aftrykte stykke, der gaar henimod fortalens slutning; denne ender med en hilsen til svigerfaderen og hans familie, samt med nogle bemærkninger om, at den er skreven 1182 aar efter den dag, da kirkefaderen Ambrosius *ex hac ærumnosa vita ad cœlites migrauit.*

Efter fortalen følger det brev, som hr. Rasmus Hjort i 1583 skrev til Jens Nilssøn, og som er aftrykt ovenfor, pag. L seqv. Derpaa begynder selve bogen:

ARGVMENTVM PRI-
mi capitis Geneseos.

DEVS sex dierum spacio per verbum condidit cœlum, terram ac creaturas omnes, quibus hominem ad imaginem suam formatum præfecit, vt iis vteretur ac. dominaretur.

OECONOMIA SEV DISPO
sitio I. Cap.

Distinguitur hoc caput in	Locos 4. præcipuos, quorum	1.	est de	Deo, deque S. S. Trinitatis mysterio.
		2.		Creatione Mundi & rerum omnium.
		3.		Imagine Dei, ad quam in initio conditus est homo.
		4.		Prouidentia.
	Et versus 31. quorum	10.	generalis fit mentio creatonis cœli & terræ.	
		2.		Terra & abysso.
		3.		Luce.
		6.		Firmamento siue cœlo.
		10.		Apellationibus terræ & maris.
		14.		Luminaribus, nempe Sole, Luna, deque stellis.
		21.		Piscibus & volatilibus.
		24.		Iumentis seu bestijs terræ.
		26.		Formatione hominis.
		29.		Vigenerandi homini diuinitus insita, deque eius dominio in reliquas sibi subiectas creaturas.
		30 & 31.		Prouidentia Dei de victu.

Videre fortsættes med *expositio textus*, vers for vers. Under gjennemgaaelsen af Guds gjerninger paa skabelsens anden dag

kommer forfatteren ind paa omtalen af himmellegemerne, af hvilke de vigtigste omtales, og fortsætter derefter: „*Deinde etiam terra lustranda est, quæ distinguitur in Regiones, Principatus, Ducatus, Comitatus et Prouincias, cuiusmodi sunt, Germania, Dania, Noruegia, Suecia, Italia, Gallia, Anglia, Scotia, Hollandia, Brabantia, Saxonia, etc. Et ciuitates, vt sunt, Roma, Lutecia, Basilea, Colonia, Antuerpia, Louanium, Rostochium, Hamburgum, Lubeca, Hafnia, Lunda, Asloia, Nidarosia, etc. In quibus visuntur aquæ, Stagna, Fontes, Thermæ et fluuij, vt Albis, Borysthenes, Danubius, Rhenus, Vernouius, Moenus, Mosa Belgicæ et Mosa flu[u]ius Noruegiæ in prouincia Hedemarchiana, Rhodanus, Visurgis et alij*". I umiddelbar fortsættelse heraf opregnes forskjellige fiske, træer, urter, kornsorter, metaller, stene, pattedyr, krybdyr og fugle. I anledning af Guds gjerninger paa skabelsens fjerde dag kommer forfatteren ind paa at omtale astrologien og astronomien, hvilken han ofrer flere sider. Bogen afsluttes med et ΣΤΙΧΙΔΙΟΝ *vsvm primi capitis et doctrinas præcipuas complectens* og *Vsvs secvndi capitis*, hvilke tilsammen optage 7 sider. Om skriftet kan for øvrigt henvises til de bemærkninger, som derom ere meddelte i det foregaaende, pag. XXIII seqv. Af en paategning paa det exemplar af bogen, der tilhører det store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn, sees, at dette i 1595 af forfatteren er skjænket til en, ikke nærmere betegnet mand.

4. Idyllion de cordis hvmani pressvra et anxietate, quà misera piorum in hac præsenti vita conditio συμβολικῶς exprimitur, Scriptum à Iohanne Nicolai Asloenssi et Hammarensis Diœceseon Superintendente. Rostochii. Excudebat Stephanus Myliander. Anno MDXIVC. [8 blade in 4to].

Paa bagsiden af titelbladet læses: *D. AVGVSTINVS. Psal.* xxxix. *Nemo sibi promittat, qvod evangelivm non promittit. Non nobis promittvnt scriptvræ nostræ in hoc secvlo nisi tribvlationes, pressvras, angvstias. Ad ista nos præcipve paremus ne imparati deficiamus.* Paa andet blad findes paa første side et raat træsnit, der fremstiller et brændende hjerte, som er lagt i en presse; over og under hjertet læses: *I. N. A. — M.D.LXXXV*, og rundt omkring: *Omnis spes in virtvte locanda.* Under træsnittet staar dette distichon:

Hostilis mundi subigit pressura pium COR
Quod micat, et summi flagrat amore DEI.

Paa den anden side af samme blad følger derefter tilegnelsen: *HVMANISSIMO VIRO DOctrina pariter et virtutibus eximiè decorato, DN. IACOBO IACOBI, Scholæ Asloensis in Noruegia Rectori fidelissimo, suo genero et amico charissimo. I. N. A.* Umiddelbart efter følger digtet, der fremstiller de forskjellige farer og fristelser, som møde i verden, og imod hvilke der alene er trøst hos Gud. Det er skrevet i den tid, da biskopen var forlovet med Anne Glad, men er først trykt efter deres bryllup og formodentlig kommet til Norge i den første del af sommeren 1586. Begyndelsen lyder saaledes:

AOnij dudum sitiens sacra pocula fontis
Hæc peramande tibi carmina mitto gener
Quæ Latias inter cecinit Themis alma sorores,
Ocia secreti dulcia ruris agens.
Tempore quo lapsu Hesperias se misit in vndas
Crus matutino Bellerophontis equi.
Post ter quingentos septemque decemque
Lustra inde à cunis Maxime Christe tuis.
Hîc vbi VVollini campos citus irrigat amnis,
Atque suburbani iugera læta soli,
Impiger Asloicis quâ sese mœnibus infert,
Eoa veniens parte viator ouans,
Et vidit acoliui munitas aggere turres,
Quà subit occiduas Phœbus ephebus aquas.
Parrhasiæque notat rutilantia virginis astra,
Sex fermè decies inde remota gradus.

Længere nede i digtet taler forfatteren ogsaa om sig selv:

Postquam me pietas, summi, diuina parentis
Quo fungor voluit munus obire sacrum
Nil magis exopto quàm ut quæ mea functio poscit
Iurata constans exequar illa fide,
Et mea legitimè quia iusta negotia cœpti
Propositique tenax vrgeo sæpe mei.
Ah quoties feriunt hoc tela volantia pectus
Tincta venanatis pessima tela dolis,
Inuidia, sathanas, onerat me, obseruat et odit
Mundus et hoc diris deuouet vsque caput
Gaudet et impensè miserum nil tale merentem
Sæpius hostili me petijsse manu.
— — — — — — — — — — — —
Nil moror hæc, mihi Christus enim saluator Iesus
Dulce leuamen erit, spes, medicina, salus.

Længere nede følger det ovenfor pag. LIV seqv. gjengivne stykke om Anne Glad, og med dette ender digtets hovedafsnit. Der-

efter følger endnu et kort stykke med overskrift: *Aduersus calumniam* ὑπερασπιστῆς *I. N. A.* Dette er det sidste afsnit. Bogen afsluttes med det ovenfor pag. LV seqv. aftrykte bryllupsdigt af Jacobus Albinus. I det exemplar af bogen, som findes i Hielmstiernes samling (no. 1233) paa det store kongelige bibliothek i Kjøbenhavn, er der endnu tilskrevet et *Epigramma in doctissimum clarissimi viri M. Halvardi super chronica Philippi compendium, carmine elegiaco redditum.* Forfatteren er en Olaus Nicolai. Dette exemplar er af Jens Nilssøn selv skjænket til Jacobus Albinus, i hvilken anledning biskopen paa titelbladet har skrevet: *Egregie docto ac probo viro Jacobo Olao Albino scholæ Vangicæ in Hedmarchia Rectorj fidelissimo suo amico charissimo dono misit honoris ergò. I. N. A. die 18 Junij A° D. 1586.* Denne mand var rektor ved skolen i Vang og omtales ovenfor pag. LV.

5. En Bøn daglige at bede, imod Synden oc Guds Vredis Straff, oc i allehonde Nød oc Fare. I. N. A. Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Matz Wingaard, 1588.

Paa titelbladets bagside læses: *Ps. 50. Kalde paa mig i din Nød. Jeg vil frelse dig, oc du skall prise mig.*

Den hele bog er paa 4 blade, af hvilke titelbladet er det ene; bønnen selv er trykt paa 5 sider, saaledes at bogens sidste side er ren. Bønnen lyder saaledes:

O HERRE ALsommectigste Naadefulde oc Barmhiertige Gud og kiere Himmelske Fader, du som nu retferdelige truer oss met din grumme Vredis Straff oc haarde Plaffuer for vore Synders oc Misgierningers skyld: Wi arme Adams Børn oc elendige Menniske, beder dig ydmygelige, at du for din kiere Søns IEsu CHristi vor HErris skyld, vilt naadelige forbarme dig offuer oss, oc icke straffe oss effter voris fortieniste. Du haffuer selff sagt, at du icke altid vil trette met Syndere, oc icke vere vred euindelige. Men du vilt vere Taalmodig for dit hellige Naffns æris skyld, oc holde dem deris Synd oc Forseelse til gode, som sig retter oc bedrer imod dig. Paa det at de icke skulle forderffuis oc ødeleggis. Der til forlader wi oss, Thi wi wide, oc giffuer det mact i vore Hierter, At du est Sanddru, Hellig, Mild oc God, fuld aff Naade oc Miskundhed, oc at din Vrede varer icke euindelige imod dem, som sig omuender fra sit wgudelige væsen, oc i Troen oc Haabet tilbeder oc paakalder dig, oc foruenter din Faderlige hielp effter dit Ord oc effter dit Løffte oc Tilsauffn. See, wi bekiende wore mangfoldige Synder met Anger oc Ruelse, og omuender oss til dig aff vort gantske Hierte, met faste oc met suck oc graad. Skiul icke dit Ansigt for oss, Men beuiss oss din Naade, oc forlad oss alle vore Synder, met huilcke wi haffue fortø[r]net dig. Tag icke din Velsignelse oc gode Gaffuer fra oss, Men ver altid neruærendis tilstede hoss oss, met din Guddommelige hielp oc beskermelse, befri oss fra Dieffuelen oc alle vore Fiender oc wuenner, og naadelig bevar oss fra Pestilentz, Hunger oc Dyr tid, Kri, Orloff oc Blodstyrtning, oc alle andre velfortiente Plaffuer, Legemlige oc Aandelige, Forlæ[n] oss met Fred oc Rolighed,

oc beholt oss ved dit Guddommelige Ord, oc i den sande rene oc saliggiørendis Lærdoms varhafftige bekiendelse, oc giff oss din Naade der til at wi kunde leffue efter dit Ord, i din sande Fryct, altid tiene dig oc vor Neste, med glade Hierter og en god Samuittighed. Beuar vor naadige Herre oc Konge, Kong Friderich, i din Guddommelige beskyttelse oc beskermelse, med languarendis Sundhed oc karskhed, oc it lycksaligt oc fredsommeligt Regimente. Du vilt see naadelige til hans Naadis høybaarne Førstinde, Dronning Sophia, den vnge Herre, Hertog Christian, oc de andre deris elskelige Børn, oc til Danmarckis oc Norgis Rigers Raad oc menige Adel, at de med all Christelig Øffrighed, oc tro Vndersaatte kunde altid glæde sig aff din Guddommelige beskermelse, hielp oc bistand, Du vilt ocsaa for din godheds skyld, trøste oss allesammen, oc bestyrcke vore Hierter i all Sorg, Angist oc Bedrøffuelse, oc altid vere oss naadig oc miskundelig, Saa skulle wi altid leffue oc tack siunge dig, og fryde oss aff din hielp oc vor Saligheds trøst euindelige, AMEN.

Paa det exemplar af skriftet, der findes i det store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn (Hielmstiernes samling, no. 1488), er nederst paa titelbladet skrevet: *M. Joannes Nicolaj: S: dedit A°.* Aarstallet er ved en senere indbinding bortskaaret. Nederst paa tredie og fjerde blad er skrevet: *Anno 1588. den 4 Aprilis døde salig Kong Friderich. 2. Høglofflig ihukommelse. Gud giffue vor vdualde Konge H. Christian den 4. eth lycksaligt languarende och fredsommeligt Regement.*

Anno 1588 den. 5. Februarij bleff denne Bøn lest aff predickestolen i Oslo domkircke.

6. En Bøn som bleff læst aff Predicke Stolen i Oslo de tre Almindelige Bede Dage, 17. 18. oc 19. Martij, An. 89. Oc kand brugis i all Nød oc Fare, Besynderlige i Bedrøffuelse, oc Elendigheds Tid, mod Synden oc Guds Vredis Heffn oc straff. I. N. A.

Titelbladet er prydet med et tarveligt træsnit, der fremstiller den korsfæstede Christus, som tilbedes af engle og mennesker, og har paa bagsiden følgende sentenser: *Iudith. 9. Humilium & mansuetorum semper Deo placuit deprecatio. — D. Gregorius. Ille Deo veram orationem exhibet, qui semetipsum, quia puluis sit humiliter videt: qui nihil sibi virtutis tribuit, qui bona, quæ agit, esse de misericordia conditoris agnoscit.*

Bogen er i det hele paa 4 blade; bønnen er trykt paa det andet og tredie samt paa første side af fjerde blad. Denne lyder saaledes:

O Euige Almectige Gud oc kiære Himmelske Fader. Vi arme Adams Børn bekiende oc aff hiertet fortryde vore Synder oc Misgierninger, met huilcke wi dig fortørnet haffue, oc opuact din grumme vredis heffn oc Straff offuer oss. Men vi

haabes til din Hielp oc Trøst i vor sorrig oc bedrøffuelse. Thi wi vide, at du est barmhiertig, taalmodig oc megit miskundelig, Du straffer oc trøster igen, Du opholder dem som falde, oc opløffter alle dem, som ere nedslagne, Du haffuer selff loffuit at du vilt icke altid trætte oc icke vere vred euindelige. Men beuise Barmhiertighed mod dem som bekiende oc fortryde Synden oc søge Naade met grædendes taare. See, wi raabe til dig aff det Dybe i vor store Angist og Nød, Hielp oss for din kiere Søns IEsu CHristi skyld, oc giff din Naade til at wi som ere faldne fra dine Bud oc din Ræt, kunde opstaa igen, oc at wi som haffue faret vild, kunde komme til den rette Vey igen oc vocte oss fra Affguderi, Gerighed, Hoffmodighed, oc all Ondskabs Synd oc Last, som forhindrer os at wi icke kun de effter dit Bud oc din behagelige vilie tiene dig oc vor Næste i Kierlighed, Retfærdighed, oc Sandhed alle vore Liffs Dage. Du est den Høyeste oc Allmectigste, ophøyet offuer alle Himle, oc haffuer din bolig i Euighed, i Høyheden oc i Helligdommen oc i de ydmyge oc Synderknusede Hierter, huilcke du besøger oc Vederqveger. Du est Barmhiertighedz Fader oc all Trøstes GVd. Miskunde oc forbarme dig offuer oss dine elendige Børn oc forlad oss alle vore Synder. Thi dig hør Miskundhed oc Forladelse til, oc Hoss dig er idel Naade oc Gunst oc en offuerflødig igenløselse. Styrck oss i Troen oc i din sande Kundskab, formedelst dit Guddommelige Ord oc Aand, paa det wi effter kummer oc drøffuelse kunde haffue Glæde oc Trøst, oc glemme vor Iammer og Hiertens Sorrig. Giff oss en bestandig oc languarendis Fred oc Rolighed, Oc Naadelige beuar i din Guddommelig Beskyttelse oc Beskermelse vor Naadigste Dronning, Dronning Sophia met vor Vdualde Printz oc Konge H. Christian oc de andre Kongelige Børn. Oc see Naadelige til Rigens Raad oc menige Adel, oc all Christelig Øffrighed. Holt din Fred offuer dem oc oss allesammen, oc beuar oss Naadelige fra Krig oc Orloffs Plager, fra Pestilentz oc dyr Tid, oc alt andet huad oss skadeligt er, oc giff oss hues deel som wi haffue behoff til Liffs oc Siæls Euige Velfærd.

Saa skulle wi glæde oss aff hiertet i dig, O GVD, oc loffue dig, wi som ere dine vdualde oc prise din Godhed til Euig tid. Amen.

Umiddelbart efter, paa samme side, staar: *Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Matz Vingaardt, Anno 1589.*

Paa den nederste del af titelbladet af exemplaret i Hielmstiernes samling (no. 1183) har forfatteren skrevet: *Domino Johannj Enarj In Vardall s*[*uo*] *veterj amico I. N. A. S: mitt*[*it*]. De manglende bogstaver ere bortskaarne ved bogens indbinding.

Denne og den umiddelbart foran anførte bøn er alt, hvad der til vor tid er bevaret af saadanne smaaskrifter fra Jens Nilssøns haand. Det er imidlertid sikkert, at der har været flere saadanne *precatiunculæ*. Nedenfor, s. 293 og paa flere andre steder, omtales der saaledes fire forskjellige, for aarene 1590, 1591, 1592 og 1593, og det synes derfor, som om han i regelen har forfattet og ladet trykke en saadan for hvert aar, ialfald i en længere tid. Men ingen af disse er bevaret og har heller ikke paa mange aar været kjendt. Af hvad der siges s. 308 kan sees,

at de tildels have været bestemte til at fæstes paa tavler og saaledes ophænges i kirkerne.

7. Ligpredicken, Som wdi Erlig Velbyrdig oc Salig Henrick Brockenhusis Begraffuelse bleff Predicket i Oensø Kircke i Norge den 16. Junij Aar etc. 1588. Aff Jens Nielsøn Superintendent i Oslo oc Hammers Sticter. Apoc: 14. Cap. Salige ere de Døde, som dø i HERren, De huile aff deris Arbeyd, Thi deris Gjerninger følge dem effter. Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Matz Vingaard. 1590.

Denne ligprædiken, der er trykt i liden oktav, paa 124 sider, indledes med en længere fortale, der er dateret Oslo Allehelgensdag 1589. Ifølge de i prædikenen meddelte biografiske data var Henrik Brockenhus født paa Elline 1542 og var en søn af Eiler Brockenhus til Elline, der igjen var en søn af Henrik Brockenhus til Søndergaard i Fyen og fru Margrete Bilde, en søster af Nils Bilde til Ravnholt. Den yngre Henrik Brockenhus's moder var fru Kirstine Eriksdatter, en datter af Erik Erikssøn til Elline. Eiler Brockenhus og fru Kirstine bleve gifte i 1541 og havde indtil hans død i 1547 først sønnen Henrik og videre Erik Brockenhus til Strøm, der døde 16de Februar 1583 og blev begraven i Onsø kirke Palmesøndag 24de Marts næstefter, Peder Brockenhus og fru Margrete Brockenhus. Henrik Brockenhus roses meget for sin *„medfødde godhed"*. Han var først forlenet med Stavanger len, senere med Bratsberg len, Onsø, Værnekloster *„oc andre flere"*. I 1566 blev han gift med fru Elisabeth Pedersdatter, en datter af Peder Hanssøn, fordum slotsherre paa Akershus, og havde i dette ægteskab sønnerne Eiler, Nils og Peder, hvilke to sidste døde i sin ungdom, og døtrene Ingjerd, Margrete og Eline, hvilken sidste døde ganske ung. Dette ægteskab varede i ti aar, indtil fru Elisabeth (1576) blev bortkaldt *„fra dette Elende til Himmerigis Glæde, oc det euige Liff"*. Senere hen blef han for anden gang gift med fru Dorthe Juel, datter af den afdøde Nils Juel til Aaberg; bryllupet stod i Oslo 19de September 1585. I dette ægteskab fødtes først en søn, *„som bleff kallet Erick effter sin Salige Farbroder Erick Brockenhus, met huilcke[n] hand nu findis glad hoss Christum, oc alle Guds Vdvalde i Himmerige, formedelst Døden betilige Did henfaren, den 25 Ianuarij, som vaar S. Pouels Omuendelses Dag, i det forgangne Aar 87. Thi hand behagede Gud, oc vaar hannem kier"*. Derhos fik Henrik

Brockenhus i samme ægteskab en datter, jomfru Sofia Brockenhus.

De oplysninger, der i ligprædikenen efter tidens sædvane meddeles om den afdødes sidste øieblikke, ere nedskrevne af „*Hederlig Mand, Herr Rasmus Nielsøn, Predickere oc Scholemester i Skien, som der da vaar tilstede, oc hørde denne Salige Mands herlige Bekendelse, oc Scrifftemaal, oc hannem i sin Sot oc Siugdom, trøstede met Guds ord, oc det Høyuerdige Sacramente*“.[1] Det heder i disse-oplysninger: „*Der han i dette næruerendis Aar 1588. paa en Tisdag, den 30. Aprilis. sidst forleden paa sin Gaard Eded liggendis ved Skiene vaar nu bleffuen siug, oc det fornam om Afftenen som hand skulde legge sig til at soffue, da ydmygede han sig strax, vnder Guds veldige Haand, oc gaff sig til en god Taalmodighed*“. Da sygdommen om Thorsdagen forværredes, beredte han sig straks paa døden „*oc met en hast lod kalde Hederlig Mand, Her Thomes Andersøn, Religions Prouest der sammesteds, oc forneffnde Her Rasmus til sig*“. Fredag 3die Mai kom den syges venner til ham, først Pros Lauritssøn til Nørholm og hans husfrue, fru Kirstine Iversdatter, og senere borgermester og raad fra Skien „*oc andre erlige Folk, vdi hues næruerelse hand gladelige oc met tacksigelse annamede IEsu CHRisti Legeme oc Blod*“. Lørdag var den syge meget svag og begjærede da af sin frue, „*at hans Salige Lijg maatte føris hid til Oensø, og her i hans Sognekircke begraffuis i sin Fæderne Graff*“. Siden bad han hende hilse alle hans venner og slægtninge og talede med Pros Lauritssøn, fru Kirstine og borgermester og raad. Sønnen, Eiler Brockenhus, var fraværende. „*Dernæst kallede hand sin kiere Daatter, Jomfrw Ingerd Brockenhus til sig, og formanede hende til Guds Fryct, oc til alle gode Dyder, Oc at hun vilde beuise sin kiere Moder lydighed. Han lod oc strax tage sin kiere lille Daatter, Jomfrw Sophia op aff Vuggen, som laa oc soff, hand rørde ved hendis Ansigt met sin Haand, oc vacte hende saa sactelige op. Oc der hun vaagnede, kyste han hende paa sin Mund oc velsignede hende, og sagde: Abrahams, Isaacs oc Jacobs Gud, den Gud, som er vor Herris Jesu CHristi euige Fader, velsigne*

[1] Paa samme maade fik Jens Nilssøn, da han i 1595 reiste fra Oslo til Skien for at holde ligprædiken over Pros Lauritssøn og var kommen til Laurdals prestegaard, der en meddelelse fra sognepresten, hr. Thomas Anderssøn, om den afdødes herkomst, liv og levnet, hans sygdom og endeligt, der skulde benyttes i ligprædikenen. Smlgn. nedenfor, s. 424.

dig baade til Liff oc Siæl.“ Videre bestemte han, „*huorledis det skulde vere met hans Folck, Fogeder, Scriffuere oc andre som haffde tient hannem trolige, at de skulde vel belønis, huer effter sit kald oc bestilling.*“ Senere lod han sin frues „*Piger oc Quindfolck, komme for sig, bad dem skicke sig vel, oc vere hende tro i Herrens Fryct.*“ Søndag lod han holde prædiken for sig og alle, som vare hos ham, hvorhos der i Skiens kirke blev bedt for ham. Mandag 6te Mai mellem kl. 3 og 4 efterm. afgik han ved døden. Bogens første afdeling ender med følgende ord: „*DEtte er nu saa enfoldelige sagt om det første Stycke, som i denne Lijgpredicken bleff fremset, vdi hvilket Erlige, Velbyrdige oc Salige Henrick Brockenhusis Leffnit oc Omgengelse, Christelige Affgang oc Endeligt met anden omstendighed er kaartelig befattet, hues Loff oc Ihukommelse skal altid (som Salomon siger om de Retferdige) bliffue i euig velsignelse. Nu følger her effter en føye forklaring paa denne Dags Euangelium.*“ Derpaa følger den anden afdeling, som indeholder den egentlige prædiken.

Denne er den første trykte ligprædiken fra Jens Nilssøns haand, der nu kjendes; det er ikke rimeligt, at han tidligere har ladet trykke noget skrift af denne art. Det synes overhovedet, som om der aldrig har været kjendt mere end tre ligprædikener, som han har udgivet i trykken, og de øvrige prædikener af denne art, som han ved forskjellige leiligheder har holdt, ere saaledes blevne henliggende i haandskrift. Det gjælder bl. a. den ligprædiken, han i 1596 i Skien holdt over Pros Lauritssøn (s. 427). De to andre trykte ligprædikener af Jens Nilssøn ere over Henrik Gyldenstjerne og over Axel Gyldenstjernes frue.

8. En Kaart Vdleggelse oc enfoldig Forklaring paa den anden oc fyrretiuende Dauidis Psalme. Som bleff forhandlit Vdi Erlig Velbyrdig oc Salig Henrik Gyldenstiern til Aagaard hans begraffuelse i Kongelffs Kircke vdi Norge den 14. *Maij.* Aar 1592. Aff Jens Nielsøn *Superintendent* offuer Oslo oc Hammers Stigter. Sapient. 3. De Retferdiges Siæle ere i Guds haand, Oc der skal ingen Pine røre ved dem. [102 pagg. 8vo].

Paa sidste side staar: „*Prenntet i Kiøbenhaffn, Aff Matz Wiingaard. Anno M.D.XCIIII.*

Ligprædikenen er dediceret til den afdødes enke, fru Mette

Rud til Aagaard, og indledes med en lang fortale, der er dateret Oslo 20de Juli 1592. Derpaa kommer den paa titelbladet angivne text, og saa den sædvanlige beskrivelse af den afdødes levnet. Henrik Gyldenstjerne var født paa Estrup 1ste Januar 1540: *„Hans Fader vaar Erlig, Velbyrdig oc Salig Knud Gyldenstiern, til Aagaard, som vaar en aff de fornemste vdi Kong Frederich den førstis Raad, Oc haffde Religionen vdi befaling oc forsuar offuer alt Fyns Stigt, huilcken hand megit forfremmede, oc der til met lod sig bruge vdi Verdslige Regimentis atskillige Bestillinger, i Danmarck oc her vdi Norge, sin Herre oc Konge til ære oc tieniste, oc disse Land oc Riger til gaffn oc beste.“* Moderen var fru Jutte Podebusk, datter af Predbjørn Podebusk. I en alder af 8 aar blev Henrik Gyldenstjerne sat i skole, først i Viborg hos magister Kjeld, *fordum Superintendent der sammesteds, huor hand vaar paa try Aars tid. Siden til Erlig, Velbyrdig oc Salig Erick Podebusk til Kiørup, Oc vaar hand hoss hannom paa andit Aar.“* Derfra kom han til kongens hof, hvor han tjente som kammerdreng. Efter Kristian III.s død friede han til jomfru Lizebeth Brahe, en datter af Otte Brahe til Knudstrup og søster af Tyge Brahe, og da han var 24 aar, gjorde kongen deres bryllup paa Kjøbenhavns slot. Han levede med denne sin første kone *„nogit paa andit Aar“*, da hun døde, efterladende en datter, Lizebeth, der siden ægtede Oluf Rosensparre til Skarholt. I syvaarskrigen gjorde han tjeneste paa flaaden som *„Lutenant“* under Otte Rud til Møgelkjær. Efter at have været enkemand i endel aar ægtede han dennes datter, jomfru Mette Rud, *„som paa den tid vaar hos Høybaarne Førstinde, Dronning Sophie vdi hendis Naadis Jomfru Kammer.“* Bryllupet blev holdt i Kjøbenhavn 1574 af brudens moder, fru Pernille, som da var enke. Den 11te Juni 1576 overtog Henrik Gyldenstjerne Baahus slot og len, hvilket han havde til sin død. I sit andet ægteskab havde han 4 børn, Knud, Pernille, Otte (død 23 Febr. 1579 og begraven i Kongelf kirke) og Jutte. Han modtog 23de Mai 1583 Frederik II. paa Baahus og senere kong Jakob og dronning Anna af Skotland. I 1591 var Henrik Gyldenstjerne tilstede ved Kristian IV.s norske hylding, 8de Juni. Derefter drog han til Kjøbenhavn og kom paa tilbageveien 18de Juli til sin svigersøn og datter paa Landskrone slot. Hos dem blev han liggende syg i henimod ti uger; han annammede der alterens sakrament. Hans hustru, der altsaa har ledsaget ham paa reisen, lod hente lægen, Dr. Jakob Hasebart. Da Henrik

Gyldenstjerne derefter blev noget bedre, drog han hjem til Baahus, hvor han kom 27de Oktober. Han vedblev her at være meget daarlig, men skjulte for sin hustru, hvor syg han i grunden var. Han døde Søndag 2den April 1592, mellem kl. 8 og 9 om formiddagen.

Efter denne kortfattede levnetsbeskrivelse følger, efter den sædvanlige brug i saadanne skrifter, den egentlige ligprædiken, der falder i tre „hovedstykker". I anledning af den i Davids 42de psalme omtalte hjort, der skriger efter fersk vand, gives der i det første af disse en kort skildring af hjortens natur, med de fiender, der efterstræbe den (derimellem *„it slags Ederkop, som kaldis Phalangium, huilcken er hannom met sit forgifftige sting icke mindre, end som Menniskene til Liffuct skadelig oc forderffuelig"*). Hjorten sammenlignes med den kristne kirke, der ogsaa har *„mange oc atskillige slags Fiender, som hende hade oc forfølge."*

9. En PRedicken, Som i Erlige Velbyrdige oc Salige Fru Karine Gyldenstierns Lijgs Begraffuelse bleff forhandlit i Oslo Domkircke i Norge, Quasi modo geniti, Søndag, som vaar den 18. Aprilis, Aar etc. M.D.XCVI. Vdi mange Ædel oc Naffnkundige Folckis oc den gantske Menigheds næruerelse der sammestedtz. Aff Jens Nielsøn Superintendent offuer Oslo oc Hammers Sticter. Psalm. 4. Jeg ligger oc soffuer aldelis med Fred: Thi du HErre hielper mig allene. Prentet i Kiøbenhaffn aff Matz Wingaard. 1596.

Denne ligprædiken er dediceret til den afdøde fru Karines efterladte mand, Axel Gyldenstjerne til Lyngbygaard, statholder i Norge og høvedsmand paa Akershus. Den derpaa følgende indledning er dateret Oslo 14de Mai 1596. Første part af den egentlige ligprædiken indeholder den afdødes levnetsbeskrivelse. Karine Gyldenstjerne var født paa Estrup Søndag 21de April 1542, kl. 7 formiddag og var datter af Knud Gyldenstjerne og fru Jutte Podebusk. Da hun var 7 aar gammel, paa det ottende, blev hun af sin fader, som da var forlenet med Økloster i Jylland, overantvordet til *„en aff Kloster Jomfruerne, ved Naffn Jomfru Birgitte Munckes Daatter, hos huilcken hun lærde at læse oc schriffue, endog hun kunde det oc tilforn, saa oc at knytte, kniple, sprange oc andet saadant, som Ungdommen pleyer at tilholdis."* Da hun havde lært saa meget, som hendes forældre syntes passende,

toge de hende til sig. De boede nemlig ikke meget paa Økloster, men for det meste paa sine eiendomme, Aagaard og Vosgaard, samt paa Vestervig, som de havde i forlening sammen med Økloster. I August 1559 blev hun tilsagt Hillebrand Gyldenstjerne til Thim, samtidig med at hendes søster blev tilsagt Holger Tønnessøn til Næs, en broder af Korfits Tønnessøn til Næs. Hillebrand Gyldenstjerne døde 30te November 1563 i Lund og blev begraven i den derværende domkirke, og Kyndelsmisse 1564 døde Holger Tønnessøn i samme by og blev ligeledes begraven i Lunds domkirke. Senere, 14de November 1567 blev jomfru Karen paa Restrup i Jylland tilsagt Axel Gyldenstjerne til Lyngbygaard og gift med ham i 1571. I begyndelsen af 1596 var hun med sin mand i Danmark og kom med ham tilbage til Akershus 29de Februar; hun blev da straks efter saa syg, at hun maatte gaa tilsengs og selv mærkede, at hun ikke havde lang tid igjen at leve. Hun døde ogsaa Mandag 8de Marts s. a., mellem kl. 8 og 9 formiddag.

Derpaa kommer „*det Andit Stycke — — —, vdi huilcket mand haffuer at acte disse Tre Lærdomme. Den Første. Om denne timelige Døds Nytte oc gaffn oc Betenckelse. Den Anden. Om Siælens Wdødelighed, oc Legomens Opstandelse. Den Tredie. Om mand maa ynske sig Døden, meget heller end Liffuit i Kaars oc drøffuelsis tid. Saa der hos huilckit monne vere bedre, lenge at leffue, eller oc en stackit tid her paa jorden.*“

Jens Nilssøn mener, at døden gjør den nytte, at „*der met bortdøer aldelis i dem den oprindelig Synd, oc metfødde Vanart, som ocsaa findis i dem.*“ Saa længe mennesket lever, kan det, tiltrods for den ved Christi død erhvervede tilgivelse, ikke blive af med sin syndefuldhed, forinden legemet er nedlagt i graven, medens sjælen da straks kommer i Abrahams skjød. Senere skulle de atter forenes „*oc beprydis met megit herligere Vilkaar.*“ Menneskets sjæl er aandelig og udødelig og bor dog i det dødelige legeme, ligesom i et mørkt fængsel, hvorhos den ogsaa aufægtes af verden og Satan; ved adskillelsen fra legemet annammes den af Christus. Sjælens udødelighed bevises paa flere maader, ligesom legemets opstandelse. Paa den tredie lærdom finder forfatteren det vanskeligt at give noget bestemt svar; her anføres Theognis, Sofokles og Euripides (Alkestis), filosofen Seusippus og Homer. Den kristne skal være taalmodig og bære det kors, som Herren lægger paa ham.

XI.

De af Jens Nilssøns skrifter, som han ikke selv udgav i sit levende live, og som derhos for en stor del kun vare beregnede paa hans eget personlige brug, ere i omfang ulige større end hans trykte bøger og have tillige for en del betydelig større umiddelbar interesse for nutiden som kildeskrifter. I denne henseende maa navnlig udhæves de saakaldte visitatsbøger og hans fortegnelse over biskoperne i Hamar. Men ogsaa de øvrige optegnelser, der skyldes Jens Nilssøns ihærdige samlerflid, have sin betydning. Det maa derfor beklages, at meget af, hvad han havde nedskrevet og samlet, er gaaet tabt; det, som nu kjendes, er tilstrækkeligt til at vise, at vi, om alt havde været bevaret, vilde havt et uvurderligt historisk og topografisk stof.

Den del af Jens Nilssøns efterladte utrykte arbeider, der hidtil har været mindst paaagtet, er hans store prædikensamling. Sammen med nogle enkelte ligprædikener, af hvilke de, der skyldes Jens Nilssøn, ere opregnede ovenfor, repræsenterer denne samling hele den norske homiletiske literatur fra det 16de aarhundrede, og den fortjener som saadan en ganske anden opmærksomhed end den, der hidtil er bleven den tildel. Vi begynde derfor ogsaa her gjennemgaaelsen af Jens Nilssøns haandskrevne arbeider netop med dette bind.

1. Manuscr. Thott. 379 4to i det store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn indeholder en samling af treti prædikener, som Jens Nilssøn har holdt til forskjellige tider i aarene 1578—1583, ordnede til en aargang, som rigtignok ikke er aldeles fuldstændig. Det ser ud, som om biskopen har samlet forskjellige afskrifter, som han har havt af sine prædikener, og ladet disse indbinde. Ialfald har samlingen 41 aar efter hans død været indbunden i det samme bind, som den fremdeles har. Paa det første blad i bogen, der oprindelig har været rent, er tilføiet titelen: *Postilla paa Dansch och Jerusalems beschriffuelse. Ano 1641.*" Ovenover staar: *„Tenne bog hør mig A. . N. thil medt rette 1647"* (aarstallet skrevet med en anden haand og med andet blæk end det øvrige) og med en, som det synes, noget yngre haand: *„Heren for freme alle di hannem icke forglemer."* Naar bindet angives at indeholde en „Jerusalems beskrivelse", maa derved sigtes til den 19de prædiken, der handler om Jerusalems ødelæggelse, maaske ogsaa til den 25de. Bindet, der (foruden det første blad) tæller 619 paginerede blade, indeholder følgende prædikener:

1. *In nativitate Christj, anno 1581 in 82. Euangelium Luc.* 1. Af denne kan mærkes følgende stykker: (fol. 14, b) „*Thi Christus haffuer formedelst sin arme fødtzell, formedelst sin predicken, sin daarlige predicken (som verden holt Christi lerdom icke vden for en stor daarlighed, dog at den er Gudtz euige visdom) och med sin pine och dødt saadant vdrettedt: som icke Salomon medt al sin visdom, icke Samson medt sin styrcke, icke Crassus eller Croesus medt sin rigdom och velde, icke Pompeius, icke Alexander Magnus, icke keyser Julius kunde i nogen maade vdrette*"; samt videre (fol. 15, b): „*For det femte och sidste ville Christus her medt giffue thilkiende, huadt handt er for en konge, och at hans rige er icke aff thenne verden: men en himmelske och euige och aandelig konge. Thi ellers haffde handt iche ladet sig føde aff en fattig foractelig jomfru, i en asen stoldt, och suøbis i nogle paltrede klude och leggis hen i en krybbe: men handt haffde vell ladet sig fødis aff keyser Augusti daatter heller kong Herodis daatter, i herre hoff och konge saell, der som fruer och jomfruer ridder och suene vancker: hand haffde vell kommet i gyllende vugge, paa duendyner och silcke puder, suøbt vdi fløffuell och damask i purpur och bliant och gyldene stycker; och handt haffde ført then statdz all sin liffs thidt, som andre store herrer och førster pleiger at føre.*"

2. *Concio habita Asloiæ die circumcisionis anno 1581.*

3. Den nedenfor s. 588—604 aftrykte prædiken, som Jens Nilssøn holdt i Oslo 28de Januar 1582 ved Anders Huitfeldts bryllup med Margrete Pedersdatter.

4. *Concio habita in templo Agger, ciuitati Aslöensi propinquo, die ♄ 2 Februa: nempe ipso die purificationis Mariæ, seu in festo oblationis Christi anno 1583.* Efter at have forklaret oprindelsen til det sidst anførte af festdagens to navne fortsætter forfatteren (fol. 68, a): „*I paffuedomet kallede the Mariæ renselsis høigthid, och slemmelige misbrugte thenne fest i mange och adskillige maader, met helligens paakaldelse och anden affgudtz dyrkelse. I det att de thilbad iomfru Marie, och giorde hende thill deris patron, och optende mange lius for hendes billede, och fick barselquinder lius vdi henderne, naar the skulle gaa vdi kircke: och lerde och vnderuiste folcket, at alle quinder effther deris barnefødtzell vaare vrene och vederstyggelige for Gudt, emeden och all thend stund the vaare vden kircke, tha skulle the actes och ansees lige som hedninge. Huilcken vaar en vrang och falsk lerdom.*"

5. *Exordium concionis die annunciationis*, der optager et blad hvorpaa følger: *Euangelium Lucæ 1° die annunciationis Mariæ. Concio habita Asloiæ primum die 22 Martii anno 1578. Deinde repetita (sed locis paulo aliter dispositis) die ♄ 18 Martii Palmeløffuerdag a° 1581.* Det heder heri bl. a.: „*Men att hand elscher os och haffuer os af hiertet inderlige kier saa som sine kiere brødre som sine lemmer, saa som sit eget kiød och blod, som Bernardus skriffuer merchelige herom och siger: Plane Deus iam nos despicere non potest; frater enim et caro nostra est.*"

6. *Concio habita Asloiæ Dominica Reminiscere d: 19. Feb: 1581. Euangelium de muliere Cananea. Matth: 15.*"

7. *Den Søndag efter Medfaste euangelium Joh: 8. Jøderne, vilde stenet Jesum. Concio habita Asloiæ die 12 Martii a° 1581.*

8. *In die Paschæ concio habita Asloiæ summo mane die 19. April: a° 1679. Euangelium Marci 16: cap.*

9. *Dominica Quasi modo geniti conciuncula Asloiæ habita die 10. April: a° 1580. Euangelium Joh: 20. cap.*

10. *Den første Søndag effter Paaske. Euangelium Joh: 20. Concio habita Asloiæ 2 die April: anno 1581.*

11. *Euangelium Joh: 16. Pussillum non videbitis me. Concio habita die 10 Maij in templo cathedrali Asloiæ anno 1579.*

12. *Concio de cruce habita in ciuitate Schediensi die 31 Julij in visitatione 1579. Locus Tobiæ 13.* Det heder i denne Prædiken (fol. 236, a): „*Kiere huad orsage er der til al den vsselhed, kummer, iammer och elendighed, som vij ere undergiffuen och det megit onde, som vij lider her i verden? Hueden kommer det? Och huo legger os korsit paa? De lerdiste, som haffuer verit blant hedningerne, och huor de end nu findis ij verden best forfaren i boglige konster och verslig philosophie, saadane merchelige vise och forstandige mend som Plato, Aristotiles, Demosthenes, Cicero och andre flere, de haffuer disputerit dybelig och drabelig noch der om och grandgiffuelig randsagit och frittit her efter och laggt vind paa att de kunde faa att vide, huad orsage der monne vere till att saadan en herlig ædel och ypperlig creature, som menischen er, skall vere vndergiffuen saa megen vselhed fram for alle andre creaturer i verden. Och de kunde dog iche komme til den rette forstand herpaa. Den ene haffde een meenig, den anden en anden. Men vij christne*" o. s. v.

13. *Vor Herris Jesu Christi himmelferdtz dag. Euangelium Marci 16. Concio habita in templo Agger vrbi Asloënsi vicino in*

visitatione die 28 Maij a° 1579. Denne visitats i Akers kirke omtales ikke i biskopens fortegnelse over sine visitatser.

14. *Concio habita in die Pentecostes Kongelffuie in prouincia Bahusiensi, cum ibi visitaret M: Joannes Nicolai die Vincentij 22 Maij anno 1580.* Af biskopens fortegnelse over sine visitatsreiser (s. 34) sees, at han fra 21de til 27de Mai 1580 var i Kongelf og paa Baahus.

15. *Euangelium Johannis 3. Sic Deus dilexit mundum. Concio habita in templo cathedrali die 8. Junij anno 1579.* I denne prædiken heder det (fol. 292 a): „*Disligeste haffuer vij och exempell i mange tyranner och vgudelige menniskers deris forskreckelige affgang som haffuer fangit en skendelige død aff denne verden, saadan som Saul Nero, Caligula, Judas och andre flere, huilchet er itt vist tegn och itt sant vidnisbyrd till att Gud hand for ingen deel elsker synden, men handt hader den och straffer den paa thet haardiste.*“

16. *Den første Søndag effther Trinitatis. Euangelium Luc: 16. Om den rige frossere. Concio habita Asloiæ Calendis Junii anno 1578.* I denne prædiken anføres (fol. 309, a) i anledning af Lazarus og den rige mand ordsproget: „*Cum moritur dives, concurrunt vndique cives. Cum moritur pauper, vix cernitur vnus et alter.*“ Videre heder det (fol. 311, b flg.): „*Monne den rige mand ochsaa haffue nogle stalbrødre den dag idag er? O, ia visselige mange. Det er neppelig tael paa dem, som gaar smucktt i den rige mandtz fodspoer. Jeg vill icke her nu tale megit om den store offuerflødighed och vskickelighed som findis hoes største parten aff mennisken i verden eblant alle stater, eblant høige och laffue ædel och vædel leg och lerd bønder och borger och prester saa vel som andre hos mand och quinde med deris klede dregt. Det giffuer daglig forfarenhed vel tilkiende och gamelt folck vid megit der om att sige, att det haffuer sig nu langt anderledis end som i fordom tid. Vore forældre vore gudfrøgtige, kierlige, ydmyge, endfoldige gode och fromme, skickelige i deris liff och leffnet, huor lidet gaar vij j deris fodspaar; liden gudfrøgtighed er her nu till, kierlighed er forkøldet ia saa gaat som aldelis bortfrøsen i menniskens hierte, al dygd och fromhed settis bag døren, synd och last haffuer sin fremgang, och haffuer faaitt offuerhand, besynderlig had och affuind, hoffmodighed och gerighed: Huo der nu kand prale mest med sine klæder och guldkæder och føre stor brask och bram, hand hollis for den geffuisste: Hermend gaar nu kled och vstafferet som*

konger och førster, ia langt ydermere end som konger i fordom tid. Fruer och jomfruer fører større stat end drottninger och førstinder førde paa den tid: borgere holder sig lige ved herremend: bønder ligesom borgere: de fattige baade mender och quinder vil nu holle sig lige vid de rige, saa klæder och smycker de sig offuermaade saa att det er icke vnder att alting er nu dyrt och er kommen i villereigde och slaar i bister maade. Thi faa ere de som vil steffne effther effnen (som mand pleger att sige) och holle sig effter sin vilkor: gerighed, hoffmodighed, drick, daabbel regierer nu veldeligen al verden omkring, gandske faa ere de, som vil betencke de fattige, saa att mand maa vel sige effter det gamble sprock:

Det gaar nu saa til med de arme,
Och ingen vil sig offuer dem forbarme."

17. *Paa S. Hans Baptistæ dag euangelium Lucæ 1.*

18. Den nedenfor, s. 605—616, aftrykte prædiken ved bispeindvielsen i Kjøbenhavn 2den Juli 1580. Smlgn. pag. XLV.

19. *Conciuncula Asloiæ recitata die 21. Augusti. a°. 1580. Euangelium de surdo & muto Marci. 7. Dominica 12. post Trinitatis.*

20. *Concio habita Asloiæ die [1]4 Augusti, den thiende Søndag effther Trinitatis, anno 1583. Euangelium Luc. 19. Om Jerusalems forstørring.* I denne prædiken meddeles bl. a. en historisk fremstilling af Jerusalems ødelæggelse; ligeledes fortælles der om forskjellige jertegn, som gik forud for denne begivenhed.

21. *Concio habita Asloiæ de 10 leprosis die 4 Septem: a° 1580. Dominica 14ª post Trinitatis Luc. 17.*

22. *Paa S: Michels dag. Euangelium Matth. 18. Concio habita Asloiæ die ♃ 29 Septemb: anno 1580.* I „den første part" af denne prædiken beskrives englene, der ligesom menneskene ere skabte af Gud, i hans billede og efter hans lignelse; de have visdom, forstand og fri vilje, ere uskyldige, retfærdige, udødelige, kyske, sanddrue og have andre herlige dyder; de ere levende personer, men kun aandelige, ikke legemlige skabninger, altsaa ikke ligesom menneskene.

23. *Euangelium de paralytico sanato Matth: 9. Dominica 19. post Trinitatis. Asloiæ d. 9. Octob. anno 1580.*

24. *Conciuncula habita Asloiæ in templo cathedralj in festo omnium sanctorum, nempe die ♃ 1° Nouembris. anno 1582. Euangelium Matth. 5.*

25. *Euangelium de censu dando Cæsarj. Matth. 22. Concio habita Asloiæ die 6 Nouemb: anno 1580.*

26. *Conciuncula. Euangelium Matth: 9. De hæmorrhousa & primate seu archisynagogo. Dominica 24 post Trinitatis habita in templo Raadensj in prouincia Borresysle die ☿ 16 Nouemb: in visitatione anno 1586.* a I. N. A. Smlgn. nedenfor, s. 49.

27. *Euangelium Matth: 24 den 25 Søndag effther Trinitatis. Om ødeleggelsens veerstyggelighed. Concio habita in templo cathedrali Asloiæ die 16. Nouemb: a° 1578.* I denne prædiken tales bl. a. om jertegn paa himmelen o. lign., om jordskjælv, om misfostre, om at elementerne omskiftes, *saa vand vendis om till blod, brød til aske (huilchet och er sked nyligen i disse lande)*, o. s. v. Ligeledes tales her igjen om de tegn, der gik forud for Jerusalems ødelæggelse.

28. *Breuis sermo factus in templo cathedrali die. 2. Octobris anno 1580. cum sacris initiaretur Nicolaus Joannis Danus qui primus erat cuj M. Joannes Nicolaj commisit sacrum verbi ministerium Asloiæ.* Smlgn. ovenfor, pag. XXX seqv.

29. *Sermo in templo cathedrali factus die 7 Maij anno 1581. cum sacris initiarentur Hemmingus Joannis Roschildensis Seuerinus Tostani Gulbrandsdalensis Carolus Olai Jemptus.*

30. *Den anden Søndag i Aduent. Euangelium Luc: 21. Concio habita Asloiæ die Barbaræ 4 Decemb: a° 1580.* I denne prædiken fortælles, at solen nu er jorden nærmere, „*end som hun vor i Ptolemæi tid heden vid 9976 thyske mile om vinteren, naar hun er paa det laffuiste.*“ Ligeledes omtales, at der i Seeland 1571 omkom 80,000 mennesker og 150,000 kreaturer og heste.

31. *Concio recitata die 18. Decemb: Asloiæ anno 1580. Euangelium Dominica 4ª aduentus. Thet er Johannis vidnisbyrd &c. Joh: 1.*

32. *Paa Christi fødtzels dag. Euangelium Lucæ 2. Concio habita Asloiæ die 25 Decemb: anno 1579.*

2. Manuscr. Ny Kgl. Saml. 277, g 8vo i det store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn er et lidet samlehefte, skrevet med Jens Nilssøns haand, hvilket i 1870 erhvervedes til bibliotheket paa auktionen efter provst Brasen i Skjelskør. Det har i forrige aarhundrede været benyttet af Langebek, blandt hvis excerpter i det store kgl. bibliothek der findes adskillige afskrifter af de deri forekommende stykker. Paa den indvendige side af bindet har Jens Nilssøn nedskrevet følgende vers:

„Amicj mores noueris, non oderis.
Du skalt veel kiende din væns seder oc lader,
Men see dog til at du hannem icke hader.
Saa skal det gaa dig vden tuil ret saare vel.
Oc hand skal giøre dig saa uist det samme skiel.
I. N. A.
In suburbano Vollin die 10 Augustj a° etc. 1598.“

Bogen tæller ialt 316 blade. Af disse ere de to første ubeskrevne, hvorefter der kommer følgende redegjørelse for bogens indhold: *„Collectanea ex ordinatione regia, et varijs cæremoniarum obseruationibus in vsum Danicarum ecclesiarum, pro maiori concordia religionis ab ipsis superintendentibus vnanimi consensu correctis ac emendatis in synodo Hafniensi anno Domini 1540, die 20 Augusti: et ex decretis synodi Antuorschoënsis, quibus regia ordinatio non modo explicatur, verum etiam crebriori vsu demandatur parochis siue pastoribus a superintendentibus ecclesiarum Daniæ: ibi mandato regio congregatis videlicet a Petro Palladio Sacræ Theologiæ doctore et superintendente Sielandico, Francisco Vormandi episcopo Schaniensi, Johanne Taussøn Ripensi, Georgio Johannis Fionensi, Jacobo Schiøning Viburgensi, Mathia Langio Arhusiensi, vnâ cum viris egregijs et eximijs Johanne Machabæo Olao Chrysostomo et Johanne Andreæ Seningio Sacræ Theologiæ doctoribus et professoribus scholæ Hafniensis die 24 Octobris anno Christi 1546. — Item, aff den optegnelse och forklaring, ia den vnderuisning och formaning til prouisterne och sognepresterne vdi Danmarckis rige om nogle besønderlige artickler vdi Kong: Maitz. ordinantz som brøst vdi findis, i det at mange icke vid mackt holdes, tilsammen schreffuit och berammit aff alle superintendenterne der vdi riget, der de vore aff Kong: Maitz: høgmectiges befalning forsamlet vdi Kiøbenhaffn anno 1555 den 12 Maij.*

Et ex ijs quæ in synodo Lundensi promulgata sunt, de vniformitate cæremoniarum servanda in omnibus ecclesijs ex mandato regiæ maiestatis anno 1568. die 20 Julij.

Ex ijs item quæ in conventu episcopi et 12 præpositorum in Fionia, nuper statuta sunt anno 1592. 18 Maij.“

Bogen indeholder følgende stykker:

1. *In synod: Haff: a° 1540. 20 Augusti, præfatio ad lectorem.* Af disse bestemmelser fra bispemødet i Kjøbenhavn den 10de August 1540, der ere trykte hos Dr. H. Fr. Rørdam,

Danske kirkelove 1536—1683, I, s. 153 flg., meddeles kun fortalen (s. 151—153).

2. *Decretorum syn: Antuorschoensis præfatio.*

3. *Ex synod: Lundens: præfatio.*

4. *En kort extract aff ordinantsen, met hindis forklaring, som bleff prentet y Kiøbenhaffn paa ny igien aar MD.LXX.* Til dette uddrag er der igjen knyttet stykker af forskjellige synodalbeslutninger, deriblandt ogsaa fra Bergen under Anders Foss. Uddraget gaar til s. 136, hvor det afbrydes, idet her er indtaget Jens Nilssøns ovenfor (pag. XLIV) omtalte skrivelse til Povel Madssøn med dennes svar, der gaar til s. 160. Der findes af denne skrivelse en afskrift i Ny kgl. samling 4to, no. 1550 i det store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn, hvoraf der igjen er taget en afskrift for kildeskriftfondets regning, som opbevares i dettes samlinger (no. 274). Skrivelsen er tidligere trykt i Nyeste samling af det kgl. norske videnskabers selskabs skrifter, I, s. 61—68. Den lyder saaledes:

Responsio D. Doctoris Pauli Mathiæ Sialandicæ dioecesis (sic) episcopi ad interrogatiunculas ei consulationis ergo propositas Hafniæ die . . Junij anno 1580. A Iohanne Nicolai Asloënsis et Hammarensis dioecesium superintendente.

Haffuer proffuisterne vdi Oslo oc Hammers stigter beklagitt, huilckit ieg oc sielff haffuer forfarit, at vdi for^{ne} stigter findis en stor wenighed vdi cæremonier och kiercke skick, saa att der holdis neppelige den skick i den ene kiercke som i den anden: Thi at en part aff kiercкethiennerne, haffuer hertil efftерfylgit, huad dennem siuntis selff ret och gott at vere, en anden part, efftеrfølge denn skick som de haffue seett andenstedts, somme efftеrfølge psalmebøgerne och nogle gamble haandbøger som nu vel motte huile sig, oc i den sted bruge disse nye handbøger eller alterbøger vdi huilcke alting (Gud ske loff) ere bedre berammit och befallit, end i de gamble. Paa dett siste ville [1] och nogle, som och ret er, efftеrfølge ordinantsen. Herforvden maa vell skee findis end ochsaa de som blander disse stycker tilsammen, tagendis nogit aff huert och giøre sig selff en skick aff. Efftеrdi saadan wenighed findis, haffuer prouisterne saadant effter haanden optegnit, efftеrsom dennem och vor befalit, at de skulle aluorligen giffue acht paa saadant, aff den aarsage at mange forstandige och forfarne folck, vide sig her om megit at beklage, och sige, at dett gaar uligelige til med sang og lectser, och anden kiercke skick, effter som dette register indeholder och vduisser, vdi huilckit enddog der findis nogit som ikke kommer kiercke tieniste vid, er det alligeuel set her i en god mening, och foruenter herhos schrifftlige svar paa samme stycker efter leiglígheden.

J. N.

---

[1] Efter *ville* er udstrøget: *vy*.

Nogle artickle religionen andrørendis om huis brøst, som findis i Oslo oc Hammers stigther.

I.

Om tienniste paa de thre Christi hoffuit høygtider met sang oc leotzer, enten paa Latine eller Danske, med prefatz eller vden præfatz. Noch med offer, enthen for predicken effter ordinantzen, eller och effter, som M. Nielsses gradual formelder, huorledis dermed skal holdis.

Responsum.

Almindelig holdis tieniste paa Latine de thræ fester, effter ordinantzen. Præfationem interdum excludit temporis breuitas. Oblationes fiant à concione, quando ecclesia est collecta &c. quod etiam obseruatur Hafniæ.

II.

Om Christmesse paa Jule morgen, skal holdis almindelig, och huad euangelium enthen det samme mand haffuer til høymesse eller og det Johan: 1. In principio &c.

R.

Christ messe er aldelis afflagt, for megen vskickelighed skyld, och holdis ikon høymesse, men huor almuen kand komme til kiercken, der predickis ocsaa til afften sang. Ligesaa om Poske dag och Pintze dag.

III.

Om børn at døbe enthen ante introitum eller Haleluia er siunget effter den vis som skier Hafniæ.

R.

Efterdi Kong: Maitz: breff er vdgangen, at mand skulle holde sig effter de ceremonier i Kiøbenhaffn, da er det got at doben skier, effter Alleluia nisi necessitas fortè aliud postulauerit.

IV.

Om huor flere børn ere paa en tid at døbe end it, och om mand skal bliffue vid alterbogen, och huerckenn tilsette eller fratage der nogit, och om kors och skarmeslag offuer børnene i denn exorcismo. *Jeg besuer dig du vrenne aand etc.*

R.

Verba exorcismi simpliciter recitantur foruden ald skermerslag. Quomodo autem agendum sit, cum pluribus simul babtisandis, et si qui fortè domi sint babtizati, habetur in novo manuali.

V.

Jtem om den der døber, skal icke sielff holde barnit, den tid hand døber det, thi en part lader quinden som ber dett til doben, holde det, men de øsser paa.

R.

*H*er hos oss holder en aff quinderne barnit offuer funten, ministro tantum aquam aspergente.

VI.

*H*uorledis mand skal handle med de skiøger, som begiere at ville ledis i kiercke, effter deris barnefødtsel: och disligiste med jomfru krenckere och obenbare skiørleffnere.

R.

*S*kiøger och løsse quinder skal mand icke lede i kiercke, vt sit discrimen inter honestas personas et inhonestas, quod semper obseruatum fuit, virginum viciatores et scortatores, vtile est publice absolui, vt cæteri timorem habeant.

VII.

*Jtem e*ffterdi ordinantsen formelder at mand skal altid ende catechismi explicationem effter den form i Luth: paruo catechismo. Da spørgis, om mand skal da explicere symb: apostolicum, och finere hinde effter de 3. hoffuit parter, træ gange, eller explicere en artickel huer Søndag, indtil enden, och huorledis mand skal da finere huer artickel.

R.

*S*ymboli articulos præstat sigillatim explicare.

VIII.

*O*m vore bede dage, som almindelige holdis ante assensionem (sic) Domini och huad text til huer dag, thi somme tage her och der text, effter deris egit hoffuit.

R.

*C*onsultum videtur, textum eligi ab episcopo, qui præsenti tempori maxime videtur accommodus.

IX.

*O*m lius skal tendis paa alterit, naar mand haffuer icke communicantes, och om der skal ikon eniste tho lius tendis och icke flere.

R.

*D*uas candelas incendi satis est, etiam quando non sunt communicantes.

X.

*Jtem. N*aar mand kand icke faa vin och ablether tilkiøbs (som der er fører skiet) huor mand da skal bere sig att, med tiennisten, enten i kiercken eller hos de siuge.

R.

*H*ic nihil leviter aut temerè est mutandum, sed magis danda opera, vt ædiles, aut quorum hoc interest, ecclesiæ semper de vino prospiciant.

XI.

Item om menigheden skal paamindis at staa op i kircken saa vel naar de tho siste vers i troen siungis, som naar det første siungis?

R.

Det er best, de staa op, men alle try vers siungis, fordi naar de ligger ned, da tier de gierne och siunge intid.

XII.

Om det skal giøris fornøden behoff, at presten skal vere tilstede hiemme i huset, huor folck troloffuis tilsammen, och huorledis der med skal holdis.

R.

Possunt quidem sponsalia fieri, non præsente ministro verbi, sed qvatenus rata sint habenda, cognoscetur, Deo volente, ex libello, qui paratur de casibus matrimonialibus.

XIII.

At mand kunde bekomme en viss form, effter huilcken mand kand lede quinder i kircke, sommestedtz kommer mand dennem til at falde paa kne, vdi kirckedøren, sommestedtz leder mand dennem ind met lius och sommestedtz anderledis, saa den ene holder icke som den anden.

R.

Formam introducendi mulieres facilè præscribit episcopus. Nusquam autem hîc, quod sciam, in genua procumbunt. Fit autem introductio absque candelis, quas jam dudum papæ remisimus.

XIV.

Om det maa tilstedis nogen prest, at tage flere for sig att skriffte, end en och en tillige.

R.

Generalis absolutio omninò est abroganda, et sigillatim singuli examinandi et absolvendi, propter causas admodum necessarias, quas nemo non, opinor, facilè intelligit.

XV.

Om det motte bliffue tilstedt, at holde synodum prouincialem engang om aarit offuer begge stigterne, som presterne holder den her i Danmark, thi sommestedtz i forne stigter, haffuer de den holdit och endnu holder, och sommestedtz icke.

R.

Vtile esset, si primò generalis, deinde provincialis, synodus institueretur, semel in anno, circa festum Johannis. Sed abusus diligenter est cavendus, quem potissimum parit nimius luxus, celebretur igitur synodus provincialis, iuxta formam à pulledio P. M. præscriptam.

XVI.

Jtem Eders gode raad, huorledis mand motte afflegge de lange maaltider i bryllup och giestebud, och den vskiekelighed som dermed følger, och de vgudelige giestebudtz minde med Gud Faders skaal at dricke, Gud Søns och den Hellig Aands. At mand kunde faa en bedre skick derpaa, som icke var saa megit groff.

R.

*S*i ea mala non possunt emendari, neque episcopi et pastorum admonitionibus, neque præsidis authoritate, necesse fuerit ad regem confugere.

XVII.

Om det er tilbørligt oc maa tilstedis, at presterne skal flytte aff it gield oc til it andit, vden saa er, at de kommer til nogen høyre kald och embede, end at vere sogneprest paa landtzbygden.

R.

*H*ujusmodi cambium, liceat enim rem obsoletam, obsoleto notare vocabulo, omnino non debet concedi, nisi præsidis et episcopi consilio idque propter singularem aliquam necessitatem, quam ipsi pro sua prudentia cognoscent.

XVIII.

*N*aar nogen sogneprest døer och affgaar, som troligen och vel haffuer staait sit kald for och bygt och forbedrit prestegaarden, at hans effterleffuendis hustru kunde bequemmeligen bliffue forsørgit, imidlertid, der hun endnu haffer sit muldaar eller annum gratiæ, huis det saa kunde bliffue beskickit, at ingen skulle bekomme sognemendenis eller aldmuens kaldtzbreff, førend hindis mulaar er ude, det er mange høygelig begierendis. Thi ellers skal mange fattige encker med sine smaa børn lide stor trang och nød som tilforen skeett er, icke foruden stor ynckelighed oc jammerlig klagemaal.

R.

*S*i vidua est juuencula, aut filia forte nubilis, honestæ famæ credo pium esse et Deo gratum officium, si huiusmodi cura habeatur, post mortem pastoris, ita tamen ut etiam ecclesiæ, cujus potior est habenda ratio, utili et commodo ministro prospiciatur. Jnterim cauendum ne res eô deveniat, ut parochiæ videantur hæreditariæ.

Derefter fortsættes igjen med uddragene af ordinansen, afvekslende med uddrag af synodalbeslutninger og af recessen. Blandt det øvrige kan her mærkes en afskrift af kong Haakon V.s retterbod om landløbere af 29de Mai 1303 (Norges gamle love, III, s. 58). Fremdeles regler for det fyenske prestekabs aarlige sammenkomster og et brev fra Dr. Peder Vinstrup til Jens Nilssøn, saalydende:

Litera D: Doctoris Petri Vinstrupii, de electione pastorum juxta ordinationem ad superintend: scriptæ ex mandato Regiæ Majestatis aº 1597. die .27. Nouembris.

Reverendo et clarissimo viro eruditione, pietate et prudentiâ præstanti Dno. *M. Iohanni Nicolai*, episcopo diœceseos Asloensis vigilantiss: amico et fratri in Christo dilecto.

S. P. Reverende et doctiss: Domine Episcope, amice et frater dilecte, innotuit Serenissimæ Regiæ Maiestati, vsu passim venisse, in omnibus ferè diœcesibus horum regnorum Majestatis ipsius imperio subjectorum pastores sæpenumero filios suos, qvos aliqvandò in studiis aluêre, vel, si filiis destituantur, adolescentes alios, ob spem futuri inter illos et filias suas conjugii, in societatem laborum suorum adsciscere, et in comministros, nulla vrgente necessitate, eligere. Id autem vt facilius obtineant, valetudinem afflictam vel senium, quibus sibi ademptam vim vigoremque corporis queruntur, qvo minus officio suo ampliùs ritè perfungi qveant, prætendunt. Hinc sæpenumerò fit, vt jure veluti hæreditario et continua successione á parentibus in filios, vel ipsorum generos, functiones ecclesiasticæ devoluantur, atque ius illud eligendi pastores, parochianis in ordinatione ecclesiastica indultum, nescio qvibus mediis, pastores aucupentur: magis suum ipsorum commodum, qvàm Dei gloriam, aut gregis sibi commissi salutem spectantes. Qvapropter Majestas ipsius Regia in comitiis jampridem celebratis, piè et prudenter, re cum præcipuis regni senatoribus deliberata, sancivit, et mihi, præsente reverendo episcopo Schaniensi M. Magno Matthiæ, in mandatis coram dedit: vt Maiestatis ipsius hac de re districtam voluntatem et maturum decretum omnibus superintendentibus, literis hisce significarem, et injungerem: vt postmodùm in sua qvisque diœcesi, hanc pastorum consuetudinem cum ordinatione pugnantem (quam prorsus sublatam abrogatamque velit) pro virili impediant. Verùm si pastor aliqvis ægritudine aut senio pressus confectusque fuerit, adeò, vt officio ecclesiastico par esse neqveat, sed alterius opera in perficiendo sacro ministerio vti necesse habeat: a loci superintendente (penes qvem solum in posterum potestas erit, doctum et honestum symmystam pastori emerito adjungere) petat, qvi ejus, in sacrorum administratione vicem suppleat: Ita tamen, vt non ex filiis pastorum, sed aliqvem alium, qvem maximè idoneum superintendens noverit, eligat: ne amplius ius eligendi et vocandi pastores, invitis vel corruptis parochianis, illicitè ad se transferant. Evocato veró per mortem pastore, tunc tandem liberum erit ecclesiæ orbatæ incolis, pro arbitratu, juxta ordinationem, dirigente et confirmanto vocationem provinciæ præposito, alium pastorem eligere; siue pastori defuncto necessitudinis vinculo conjunctus fuerit, siue non. Hæc sunt qvæ breviter tuæ H. significare volui, nihil de tua vigilantia dubitans, qvin summâ fide et diligentiâ, hoc Serenissimi Regis nostri mandatum sis exeqvaturus. Bené et feliciter vale in Christo Iesu, officiosè à me meisque, vnâ cum dilecta tua conjuge liberis et tota ecclesia domestica, salutatus. Hafniæ 26. Nouemb[r]is. Anno 1597.

T. A. & F.
Petrus Iohannes (sic)
Winstrupius
S. S.

Efter dette brev følger der i haandskriftet en *Tractatus in qvo breviter indicatur quo modo Superintendens cum varijs suæ diœce-*

seos ordinibus agat, et suum officium ad gloriam Dei et Ecclesiæ ædificationem faciat. Af denne afhandling er tidligere det første afsnit trykt i Ny kirkehistoriske samlinger, I, s. 350 flg. efter en nyere afskrift af originalen. Dertil er der i et senere bind af samme verk (VI, s. 131, note 1) føiet en fortegnelse over nogle feil i det første aftryk, da originalen i mellemtiden var kommen for en dag og i enkelte punkter viste sig at afvige noget fra den først benyttede afskrift. Samtidig blev ogsaa den del af afhandlingen, som ikke tidligere var trykt, udgiven i de nævnte samlinger (VI, s. 130—139). Dette aftryk afviger imidlertid noget fra originalen, forsaavidt som begyndelsen, saadan som den er meddelt i Ny kirkehist. saml., ikke forefindes i denne sidste. Denne gaar nemlig fra stykket *cum nobilibus* umiddelbart over til det følgende, *cum præpositis.* Efter hvad der paa sidst anførte sted meddeles af udgiveren, Dr. Holger Rørdam, er dette indholdsrige stykke „uden tvivl den anvisning, som D. Peder Palladius medgav mester Jørgen Mortensen Boringholm, da han 1558 tiltraadte embedet som superintendent i Vendelbo stift, og hvori han meddelte en fortræffelig veiledning med hensyn til hele hans fremtidige embedsvirksomhed. Stykket kan til en vis grad siges at være et udtog af Palladius's visitatsbog; men det har dog selvstændig interesse. Navnlig godtgjør det den store betydning, Peder Palladius har havt for gjennemførelse af en ret evangelisk kirkeorden, ikke blot i Sjælands stift, men i hele riget. Vi have nemlig bevis for, at han paa lignende maade har instrueret flere af de andre superintendenter, og da navnlig broderen Nils Palladius i Lund, ikke at tale om den indflydelse, han ad anden vei udøvede paa hele kirkestyrelsen“.[1] Senere meddeler udgiveren, at den første del af afhandlingen indeholder kronologiske momenter, der godtgjøre, „at anvisningen fra først af er forfattet mellem aarene 1550 og 1554, og ventelig 1552, da Nils Palladius blev biskop i Lund“.

Det lille bind afsluttes med en afskrift af et kongebrev af 7 Oktober 1597 *„om presternis kald“*.

Samlingen er istandbragt efter 1592 — smlgn. udtrykket: *nuper statuta sunt anno 1592. 18 Maij* — og har maaske fundet sin afslutning i 1598. Den skriver sig altsaa fra Jens Nilssøns senere

[1] I en note s. 130 oplyser Dr. Rørdam ogsaa, at der paa et foregaaende sted i haandskriftet er optaget et brudstykke af det i Ny kirkehist. saml., IV, s. 469 flg. meddelte „mærkelige sendebrev fra Bugenhagen til de danske superintendenter“.

leveaar, hvad ogsaa haandskriften synes at vise. Ligeledes er den i sit udstyr aldeles overensstemmende med et andet lidet samlebind, der ogsaa med sikkerhed lader sig henføre til biskopens sidste leveaar; smlgn. nedenfor, under 9, pag. CXXI.

Efter den her meddelte redegjørelse for indholdet af dette lille haandskrift vende vi os til det omfangsrigeste og mest bekjendte af samtlige de haandskrevne arbeider, der skyldes Jens Nilssøns initiativ og ere knyttede til hans navn, nemlig de saakaldte visitatsbøger. Disse bestaa af flere særskilte haandskrifter, som her først ville blive beskrevne hvert for sig.

3. Manuscr. 354, 4to i det kgl. norske videnskabers-selskabs bibliothek i Throndhjem, indeholdende den nedenfor, s. 77—98 trykte beretning om Jens Nilssøns reise til Fritsø i 1593. Haandskriftet er tidligere udgivet af P. Coucheron i det nævnte selskabs skrifter, IV, s. 179—250. Det indeholder 24 beskrevne kvartblade, samt et rent blad foran og bag. Paa det første af disse er der med en moderne haand skrevet følgende titel: *„Biskop i Oslo Jens Nielsens Itinerarium fra Oslo til Fritsø Aar 1593“*. Haandskriftet er forsynet med stivt bind med læderryg, som det dog først har faaet i nyere tid. Udenfor den i nærværende udgave meddelte text findes der ingen bemærkninger tilført, med undtagelse af, at der i nyere tid paa den indre side af bindet er tilskrevet en henvisning til det verk, hvor beretningen første gang er bleven trykt. Haandskriftet omtales i den 1808 trykte katalog over videnskabsselskabets samlinger, som „biskop Jens Nielsens dagbog paa hans visitatsreise i Oslo stift 1593“, mellem de „manuskripter, som engang har været i samlingen, men nu savnes“. Senere er det imidlertid atter kommet frem.

4. Manuscr. Thott. 1583, 4to i det store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn, indeholder den nedenfor s. 99—268 trykte beretning om Jens Nilssøns visitatsreise til Borgesyssel og Baahuslen i 1594. Haandskriftet tæller 29 læg af forskjellig tykkelse og er, rimeligvis straks efter, at det var færdigt, blevet indbundet i to pergamentsblade af et middelaldersk missale, som formodentlig er taget fra en af Oslos kirker eller klostre. Det har ingen titel. Catalog. Langebek. s. 579, no. 487. Catalog. Thott. VII, s. 463.

5. Manuscr. Thott. 1581, 4to indeholder beretningen om den i 1594 foretagne visitatsreise til Hadeland og Hedemarken,

der er trykt nedenfor, s. 269—336. Haandskriftet er indbundet i to pergamentsblade af et middelaldersk breviarium. Paa det første af disse blade er titelen skreven, saaledes som den er trykt s. 269. Indvendig er der i hast nedskrevet en del bibelsprog af det nye testamente (2 Timoth. 3, Ephes. 3 og Math. 3) samt et sted af Exodus (6 kap. 2). Dette er, som det sees af visitatsbeskrivelsen (s. 281, 286, 290, 304, 328) texter, over hvilke enten biskopen selv har prædiket, eller de prester, hos hvilke han paa denne reise har visiteret. Det er dog der ikke Exodus 6, men Leviticus 6, hvorover der prædikes (s. 286). Videre er der med samme hurtige haand skrevet: „*profectj . . . . Hole 3 hora pom . . . . ad Nordrog 4 hora 3 Septeb. klart veir still*", hvorefter der følger et par helt ulæselige linjer. Haandskriftet tæller 10 læg. Catalog. Langebek. s. 558, no. 99. Catalog. Thott. VII, s. 463.

6. Manuscr. Thott. 1582, 4to indeholder beretningen om den i 1595 foretagne visitatsreise til Thelemarken, der er trykt nedenfor, s. 337—420. Haandskriftet tæller 13 læg af forskjellig tykkelse. Paa første side har Jens Nilssøn egenhændig skrevet den s. 337 trykte notits om Olaus Magnus's historie. Haandskriftet har oprindelig været indheftet i to blade af et gammelt missale, af hvilke nu kun det første er bevaret. Paa dette staar den s. 337 trykte titel. Catalog. Thott. VII, s. 463.

7. Manuscr. Thott. 1584, 4to bestaar af to dele, der ere sammenheftede. Den første del indeholder beretningen om vinterreisen i 1596 til Pros Lauritssøns begravelse i Skien, der er trykt nedenfor, s. 421—436; den der gjengivne titel staar øverst paa det første, for øvrigt rene blad. Haandskriftet tæller 3 læg af forskjellig tykkelse. For tiden er kun ryggen indheftet i et stykke af et pergamentsblad af et haandskrevet missale. Den anden del indeholder beretningen om visitatsreisen i Januar 1597, trykt nedenfor, s. 437—468. Haandskriftet er indheftet i et pergamentsblad af et gammelt missale, som dog ikke strækker til for at dække bagsiden. Paa dette omslag staar den s. 437 gjengivne titel. Haandskriftet tæller 5 læg af forskjellig tykkelse. Catalog. Langebek. s. 573, no. 360; Catalog. Thott. VII, s. 463.

8. Manuscr. Thott. 1585, 4to indeholder beretningen om den i 1597 foretagne visitatsreise til Baahuslen, som er trykt nedenfor, s. 469—562. Haandskriftet, der er indheftet i et pergamentsblad, som kun dækker forsiden, tæller 11 læg af forskjel-

lig tykkelse. Paa første side af pergamentsbladet staar *26 Martij 1597* og paa den anden *7 Aprilis 79*, og foran dette nogle ulæselige ord. Catalog. Langebek. s. 559, no. 112. Catalog. Thott. VII, s. 463.

De her under no. 3—8 opregnede haandskrifter have under navn af Jens Nilssøns visitatsbøger gjennem lange tider været meget bekjendte og jævnlig benyttede af historikerne. De ere dog ikke nedskrevne af biskopen selv; men af hans „dreng", Oluf Børgessøn, der har ledsaget ham paa samtlige i disse bøger beskrevne reiser. Der har mellem de forskjellige videnskabsmænd, der have gjennemgaaet og benyttet disse visitatsbøger, hersket megen tvivl om, hvem der var deres forfatter, og der er opstillet forskjellige gisninger derover. Sagen er imidlertid aldeles klar, allerede derved, at et af haandskrifterne giver al fornøden oplysning i denne henseende.

Den nedenfor, s. 294 gjengivne korte notits, hvorefter *„ieg Oluff Byrgerssen"* overleverede hr. Laurits Jakobssøn den daler, som atten dage tidligere var betalt til biskopen under hans reise, maa her være aldeles afgjørende som sikkert bevis for, at samtlige Jens Nilssøns visitatsbøger, der ere bevarede til denne tid, ere førte i pennen af Oluf Børgessøn. Vedkommende notits er indskudt i texten, efterat visitatsreisen var afsluttet og biskopen med hans følge vendt tilbage til Oslo. Men den er skreven med den samme haand, som gjenfindes i samtlige visitatsbøger. Da det saaledes er sikkert, at denne haand er Oluf Børgessøns, er det overflødigt at indgaa i nogen nærmere undersøgelse af de grunde, som tidligere ere fremførte til belysning af det længe omtvistede spørgsmaal om, hvem der havde ført visitatsbøgerne i pennen.

Selv om denne notits tilfældigvis ikke skulde være bleven bevaret, burde der alligevel ikke været nogen synderlig tvivl om, at samtlige disse haandskrifter vare skrevne med Oluf Børgessøns haand. Det fremgaar nemlig af disse, at den, som har skrevet dem, har været med paa samtlige reiser. Det heder stedse: vi reiste derfra, vi kom derhen, en mand kom til os, o. s. v. Men den, som udtrykker sig saaledes, kan ikke have været biskopen; thi overalt, hvor denne omtales, sker dette sikkert i tredie person. Følgelig kan nedskriveren ikke have været ham selv, men maa søges blandt hans ledsagere. Nu forholder det sig saa, at Oluf Børgessøn netop er den eneste, som har ledsaget bisko-

pen paa samtlige de reiser, der beskrives i de nu kjendte visitatsbøger. Af de mange ledsagere, som deri nævnes, er der ingen anden, som ved alle disse leiligheder har været med ham.[1] Allerede dette maatte ansees som fyldestgjørende bevis, selv om ikke den ovenfor omtalte notits havde indeholdt en udtrykkelig tilkjendegivelse af, hvem der var manden.

Men om det saaledes er sikkert, at den haand, hvormed visitatsbøgerne ere skrevne, ikke er biskopens egen, men en af de unge mænds, der ledsagede ham, naar han drog om i stifterne, er der alligevel ingen grund til at fravige den hævdede udtryksmaade og i fremtiden benævne dem efter Oluf Børgessøn, ikke efter Jens Nilssøn. Dette vilde være at lægge altfor megen vægt paa hans befatning med arbeidet, der ikke har været en saa stor, at den kunde berettige til at give ham forfatternavnet. Dette maa fremdeles, ligesom hidtil, hævdes for hans foresatte, for Jens Nilssøn. Hvad Oluf Børgessøn har leveret, er nemlig ingenlunde noget aldeles selvstændigt arbeide; han har kun skrevet paa biskopens vegne og efter hans anvisning. Ikke alene er denne hovedpersonen i samtlige reiseberetninger; men det viser sig tillige af hele deres affattelsesmaade, at de ere nedskrevne for at være biskopen til nytte i fremtiden. Biskopen maa have anvist den anden, hvad der skulde medtages, naar han nedskrev beretningen om, hvad der var forefaldt underveis; rimeligvis har han ogsaa, medens de færdedes ude, særlig fremhævet for denne, hvad han ansaa for mærkværdigt og interessant. Biskopen var den, som bestemte stoffet, medens den anden overalt var henvist til at rette sig efter ham. Oluf Børgessøn er saaledes nærmest kun den, der har ført beretningen i pennen. Der maa ganske vist gives ham en større andel i forfatterskabet end en almindelig afskriver, der blindt følger en andens diktat; men han er ikke derfor at betragte som forfatter i ordets fulde betydning.

Haandskrifterne have været indheftede i sine pergamentsomslag, inden disse reiser begyndte. Dette kan sees deraf, at paa visitatsreisen i September 1594 er der allerede en af de første dage (smlgn. ovenfor, pag. CXVI) paa omslaget i hast nedrablet en bemærkning om reisen, der skulde tjene Oluf Børgessøn til veiledning, naar han straks bagefter indførte beretningen om dagens begivenheder. Hvis der ikke fra begyndelsen af var ind-

[1] Smlgn. ovenfor, pag. LXIX.

sat tilstrækkeligt papir for den hele reise, var der bagefter anledning til at hefte flere læg ind i det bøielige omslag. Optegnelserne ere førte under selve reisen og have rimeligvis stadig været holdte à jour. Paa reisen i September 1594 sees det ialfald (s. 294), at beretningen om, hvad der foregik den 10de, maa have været nedskreven, inden de reisende den 26de kom hjem til Oslo. Ellers havde ikke Oluf Børgessøn den 28de behøvet at indkile en notis paa den maade, som han har gjort, i fortællingen om, hvad der skede den 10de. Noget tilsvarende sees s. 283, hvor der til fortællingen om, hvad der foregik paa reisen 4de September 1594, efter hjemkomsten med andet blæk er gjort en tilføielse om noget, som samme dag skede i Oslo, og som først da blev fortalt biskopen. Sandsynligvis har det paa reiserne været Oluf Børgessøns sædvanlige aftensgjerning at nedskrive beretningen om, hvad der havde tildraget sig i dagens løb. Der forekommer ogsaa udtryk, som vise, at dette er skeet samme dag, som de beskrevne begivenheder fandt sted (smlgn. f. ex. s. 148 og 436). I denne henseende tale haandskrifterne selv med al ønskelig klarhed. Skriften er overalt god og tydelig, og der er intet, som røber, at nedskriveren har søgt at skaffe sig arbeidet fra haanden med en hurtighed, der var til skade for tydeligheden.

Oluf Børgessøn kan neppe have været andet end Nordmand. Sproget i de nu bevarede haandskrifter peger ialfald paa flere steder i denne retning. Saaledes skriver han navnene Hovedøen og Hadeland efter den norske udtale (s. 79 og 278). Udtryk som „kaller'en“ (s. 85 — smlgn. s. 210) kunne maaske antyde en født Nordmand;[1] sikkert er dette med „ende i nord“ (s. 323, 340). Muligens har han været fra Hedemarken; det kan pege i den retning, hvad der s. 320 fortælles om en gaard i Romedal: *„der boer Christopher Børgerssøn“*. Denne kan da maaske have været Olufs broder. Andet end en løs gjætning bliver dog ikke dette. Oluf Børgessøn har formodentlig vedblevet at staa i Jens Nilssøns tjeneste som „dreng“, saalænge denne var biskop. Senere blev han, nogle aar efter Jens Nilssøns død, tolvprest ved St. Halvards kirke i Oslo, kom derfra i 1614 som hjælpeprest til Urskog, hvor han siden blev sogneprest og virkede til sin død, der indtraf 1643.[2]

---

[1] Derimod ere udtryk som „behollet“ (s. 322), „bekiendet“ (s. 329) og „ædit“ (s. 462) mere danske.

[2] A. Heyerdahl, Urskogs beskrivelse, s. 85.

Benævnelsen „visitatsbøger" er betegnende for indholdet af 5 blandt de reiseberetninger, som nu haves, medens den ikke passer for de 2 øvrige, idet vedkommende reiser ikke ere foretagne i det øiemed at visitere kirkerne. Som en kort fællesbetegnelse kan den dog i mangel af nogen bedre forsvare sin plads. Oprindelig maa der have været flere af disse visitatsbøger. Saaledes omtales der s. 85 en, der synes at have omhandlet reisen i August og September 1591 (s. 58 flg.), og s. 235 henvises der atter til en tidligere visitatsberetning for Baahuslen, formodentlig fra 1592 (s. 60 flg.). Disse ere dog nu sporløst tabte. Det samme gjælder ogsaa den saakaldte „tegnebog", der omtales s. 272, men som blot kan have været en notitsbog, hvori biskopen straks nedskrev sine bemærkninger.

Samtlige her opregnede seks haandskrifter maa ved Jens Nilssøns død være blevne liggende igjen i Oslo bispegaard og i nogen tid have været opbevarede der, uagtet de oprindelig vare ganske private optegnelser. Det første, der nu er i Throndhjem, er formodentlig tidligst bragt bort; de øvrige tog biskop Peder Hersleb ved sin afreise til Danmark med sig og indlemmede dem i sine egne samlinger.[1] Derved bleve de reddede for historien; hvis de vare blevne ved bispestolen, er der al rimelighed for, at ogsaa de nu bevarede haandskrifter snart vare blevne tabte. Paa Herslebs auktion bleve de kjøbte af Langebek, og da dennes bibliothek blev solgt, gik de over til Brandt, der formodentlig har overladt dem til Otto Thott, med hvis øvrige samlinger de saa gik over til det store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn. I de ældre kataloger opføres de som 4 numere, i den Thottske som 5; formodentlig er da et haandskrift opløst i to dele, da det kom i Otto Thotts besiddelse.

Jens Nilssøns visitatsbøger ere tidlig blevne paaagtede; de have været gjennemgaaede, excerperede og afskrevne af mere end een historiker, ligesom det længe har været paatænkt at gjøre dem almindelig tilgjængelige ved at foranstalte en udgave af den hele række. Dette er dog først nu skeet. Da de saakaldte visitatsbøger staa i den nøieste forbindelse med en del af det under 9 omhandlede haandskrift, manuscr. Thott. 502, 8vo, og da de altid have været benyttede sammen med dette, vil den naturlige plads til at meddele oplysninger om den tidligere stykkevise

[1] Bibliotheca Herslebiana (Hafn. 1758), pag. 572, no. 84—87.

bearbeidelse eller udgivelse være efter beskrivelsen af sidstnævnte haandskrift (pag. CXXVII).

Visitatsbøgerne indeholde et righoldigt, historisk og topografisk stof. Samtidens geistlige historie har i dem en af sine hovedkilder, og til den almindelige kulturhistorie leveres her talrige bidrag. Den udførlighed, hvormed den hele skildring af reiserne er affattet, tillader os at kaste et blik ind i mangt et hus fra det 16de aarhundredes sidste tiaar. Da de for en væsentlig del netop omhandle reiser i Baahuslen, have de forsaavidt efter dette landskabs afstaaelse til Sverige ogsaa stor interesse for svenske historikere, der allerede have benyttet dem i en ikke ringe udstrækning, medens denne udgave har været under trykning. De følgende afsnit af nærværende oversigt over Jens Nilssøns liv og virksomhed ville tildels blive byggede paa det materiale, som deri indeholdes; men dermed er kun en ringe del af visitatsbøgernes rige stof bleven udtømt. De ere i sin art en enestaaende kilde for hine tiders historie og maa under visse synspunkter stilles ved siden af det 16de aarhundredes bergenske krøniker og optegnelser. Men der er selvfølgelig ved siden deraf en stor indre forskjel mellem disse kildeskrifter. Nær til visitatsbøgerne slutter sig for en væsentlig del et andet haandskrift, til hvilket vi nu skulle gaa over.

9. Manuscr. Thott. 502, 8vo i det store kongelige bibliothek i Kjøbenhavn tæller 195 blade, paa hvilke der findes nedskrevet en række egenhændige optegnelser af Jens Nilssøn, der for det meste ere trykte nedenfor. Formatet er ganske lidet, det samme, som er anvendt i det ovenfor under 2 beskrevne samlehefte; begge disse haandskrifter, gjøre, saavel gjennem sit udstyr som ved samlerens haand, indtryk af at være omtrent fra samme tid, hvad ogsaa fremgaar af andre grunde. Dette nitide, i flere henseender vigtige og mærkelige haandskrift, der viser sig at være istandbragt i løbet af 1598, er af følgende indhold:

1. *Sylvula seu rudis quædam congeries et farrago* γενεθλίων καὶ γαμικῶν *et aliorum negociorum, ad me meamque familiam spectantium*, tillige med det derpaa følgende stykke, *Tempus examinis, ordinationis et promotionis apud Hafnienses, necnon visitationis meæ apud Telemarchienses hîc in Norveg: susceptæ et inchoatæ anno 74.* Disse to afsnit ere meddelte nedenfor, s. 565—569. Indholdet er tidligere gjengivet af R. Nyerup i Nyeste samling af det kgl. norske videnskabers-selskabs skrifter, I, (1798),

s. 46—48, hvorhos begge afsnit, dog ikke aldeles fuldstændig, ere trykte af N. Nicolaysen i Norske magasin, II, s. 126—130. Tilsammen indeholde de den mest fuldstændige række af oplysninger, der haves om deres forfatters livsvilkaar og familieforhold, og ere, som allerede bemærket pag. XII, note 1, den vigtigste kilde for kundskaben om Jens Nilssøns liv i hans studieaar. Som forfatteren selv siger (s. 568), ere de indførte i haandskriftet 14de April 1598. Man har undertiden kaldt det hele haandskrift *sylvula*, hvad dog er urigtigt. *Sylvula* er nemlig alene titelen paa det første afsnit.

2. *Register paa alle sogner, hoffuidkircker oc annexer i Oslo oc Hammers sticter, optegnit a° 1591. først, oc nu siden anno 1598.* Af dette register, der er trykt fuldstændig nedenfor, s. 1—19, er tidligere meddelt et uddrag af Nyerup paa anf. st., s. 48—50. Som det siges i overskriften, er det oprindelig forfattet 1591 og 7 aar senere indført i dette haandskrift. Det er biskopens eget arbeide, bygget paa de oplysninger, som han under sine reiser havde rig anledning til at indhente. Registeret peger ogsaa gjennem sin hele affattelsesmaade hen paa, at det er blevet til gjennem personlige forespørgsler. Det er for Oslo stifts vedkommende aldeles uafhængigt af den røde bog og af det til denne af Claus Berg udarbeidede register, saavelsom af Povel Huitfeldts stiftsbog.

3. *Konnunga ætth*, trykt nedenfor, s. 570 flg. Dette er en afskrift af den i lovhaandskriftet C. 16 qv. i rigsbibliotheket i Stockholm indtagne kongerække, som tidligere ved siden af den latinske oversættelse er trykt i Monumenta historica Norvegiæ af Dr. Gustav Storm, s. 182 flg. I fortalen til dette skrift, pag. LIIII seqv., meddeles nærmere oplysninger om kongerækkens tilblivelse m. m. Ifølge disse er Jens Nilssøns afskrift, foruden det stockholmske haandskrift, „det eneste levnede exemplar af den gamle kongerække paa oldsproget". Overskriften *Konnunga ætth* findes alene hos Jens Nilssøn. Det stockholmske haandskrift var paa hans tid opbevaret i Skien, hvorfra formodentlig lagmanden har udlaant det til benyttelse for Jens Nilssøn.

4. *Ein stutt tilvijsan, vm alla þa einwalds konninga, sem verit hafua i Norege til þessa dags*, trykt nedenfor, s. 571—575. Ogsaa dette stykke er kun en afskrift af en i det 16de aarhundrede almindelig gjængs kongerække, om hvilken kan henvises til Dr. Gustav Storms afhandling i Kristiania videnskabs-sel-

skabs forhandlinger for 1879, no. 14, s. 27. Denne kongerække er en fra *konnunga ætth* forskjellig redaktion og forekommer i mange lovhaandskrifter fra det 16de aarhundrede. Den skal egentlig ende med Kristofer af Bayern, men er dog ofte ført længere ned i tiden. Jens Nilssøn synes at have taget sin afskrift efter et lovhaandskrift fra omtrent 1580 (nu no. 11 i det Deichmanske bibliothek), hvori kongerækken er ført ned til den da regjerende konge, Frederik II. (Smlgn. Storm paa anf. st. i Kristiania vidensk.-selsk.s forhandl. no. 14, s. 50). Den der meddelte kongerække har den samme overskrift som hos Jens Nilssøn og er i sin helhed fulgt af denne; dog er der ved kongerne 1—10 og 37 gjort nogle tillæg af Jens Nilssøn, af hvilke den ved 3 meddelte oplysning om, at Haakon den gode er begraven i en houg paa Sæm paa Vestfold, formodentlig er kommen fra *konnunga ætth*. Ved 22 har Jens Nilssøn *broder*, medens der i kongerækken i Cod. Deichm. 11 tydelig læses *faudur*. De i anden spalte hos Jens Nilssøn vedføiede tillæg findes paa een undtagelse nær ikke i cod. Deichm. 11. Alene den til 16 føiede bemærkning om Magnus barfod staar i denne, tilskrevet med en anden haand bagefter kongerækkens afslutning. Flere linjer i cod. Deichm. 11 ere nu blevne noget utydelige, men lade sig dog, ialfald ved at sammenholdes med afskriften, nogenlunde godt læse; det sees, at Jens Nilssøn har fulgt sin original noksaa nøiagtig, men at han dog ikke altid har læst dens bogstaver ganske rigtig.

5. Fortegnelser over de norske erkebiskoper og biskoper, trykte nedenfor, s. 575—587. Smlgn. R. Nyerup, anf. st., s. 51—54. Fortegnelserne ere (s. 578) indførte i haandskriftet 25de Marts 1598 (med nærmest foregaaende og efterfølgende dage?). Disse biskopsrækker ere af Jens Nilssøn afskrevne efter det samme stockholmske lovhaandskrift (C. 16 qv.), der ovenfor er omtalt som hans kilde for *konnunga ætth*. Men hertil har Jens Nilssøn føiet en del oplysninger om de sidste biskoper i Oslo, der give hans afskrift selvstændigt værd, hvorhos denne tillige for den hamarske bisperækkes vedkommende er bygget paa kilder, som ikke længere kjendes fra andre kanter. Formodentlig har han her nærmest holdt sig til en ved domkapitlet i Hamar opbevaret, mere udførlig bisperække, hvis original efter hans død er gaaet tabt; med sine unøiagtigheder har saaledes Jens Nilssøns afskrift ogsaa her virkelig historisk værd. Gamle norske bisperækker ere tidligere trykte i Huitfeldts bispekrønike, paa de sidste

blade, og i Scriptores rerum Danicarum, VI, s. 615—620. Huitfeldt har en særskilt erkebiskopsrække, indskudt mellem de øvrige fortegnelser, der er meddelt efter Henrik Høier; denne er senere optrykt i Storm's monumenta, s. 291. En anden erkebiskopsrække er først trykt af Benzelius i Diarium Vazstenense, s. 243—246, og derefter indskudt i Script. rer. Dan. VI, s. 616 flg., hvor for øvrigt de fortegnelser ere benyttede, som findes i Cod. Arnamagn. 309, 4to (smlgn. Kristiania vidensk.-selsk. forhandl. 1879, no. 14, s. 5), og som antages at skrive sig fra midten af det 14de aarhundrede. Da dette haandskrift i anden halvdel af det 16de aarhundrede var i Bergen, og Huitfeldt fik oplysninger fra denne by gjennem Henrik Høier, har det rimeligvis ogsaa været hans oprindelige kilde, forøget med Høiers tillæg.

Den første spalte i de nedenfor aftrykte biskopsrækker giver den text, som Jens Nilssøn har benyttet af den stockholmske codex C. 16 qv., selvfølgelig med adskillige, tildels paa feillæsning beroende orthografiske unøiagtigheder. De enkelte tillæg, som ere gjorte ogsaa i første spalte (ved de to første biskoper og ved no. 12 af erkebiskoperne i Nidaros), skrive sig ligeledes fra Jens Nilssøn; de findes ikke i hans original. En sammenligning mellem rækkerne, saaledes som de findes i cod. C. 16 qv., hos Jens Nilssøn, hos Huitfeldt og i Script. rer. Dan., giver følgende resultat.

Fortegnelsen over de første biskoper i Nidaros er (med undtagelse af Jens Nilssøns tillæg ved 1 og 2) ens hos alle, paa det nær, at Huitfeldt i stedet for 8, Sigurd har *Siguardus 2* og *Siguardus* 3. Den kortfattede række af erkebiskoperne, der ikke forekommer i denne form hos Huitfeldt, er paa de øvrige tre steder enslydende til og med 15. Derpaa følger i Scriptores Arne, Olaf og Throud, hvormed den der meddelte fortegnelse stanser. Ogsaa i cod. C. 16 qv. har rækken oprindelig sluttet med Throud; de derpaa følgende 4 erkebiskoper, til og med Gaute, ere tilføiede i dette haandskrift med en anden haand, og de 5 sidste navne findes alene i Jens Nilssøns afskrift.

Biskopsrækken for Oslo har den egenhed i cod. C. 16 qv. og hos Jens Nilssøn, at Helge og Salomon staa som 2 og 3, medens Helge mellem 17 og 18 mangler. De skille sig herved fra de 2 andre kilder, i hvilke derimod 19, Gyrd, mangler. I cod. C. 16 qv. stanser den oprindelige haand ved 22, og 23—28, det sidste numer

i dens række, ere tilføiede med en anden haand. I Scriptores og Huitfeldts bispekrønike tilføies endnu Anders Mus, Hans Mule (der mangler hos Jens Nilssøn) og Hans Reff. De efter denne forekommende navne findes alene hos Jens Nilssøn.

Biskopsrækken for Hamar gaar i cod. C. 16 qv. til Karl Segerssøn, i Scriptores og bispekrøniken til Mogens.

Biskopsrækken for Stavanger er hos Jens Nilssøn og cod. C. 16 qv. den samme, til og med 19, Eilif. I bispekrøniken tilføies endnu Hoskold, medens Scriptores stanser ved 13, Botolf. Saavel bispekrøniken som Scriptores have nogle flere navne.

Biskopsrækken for Bergen er paa alle fire steder den samme til og med 13, Arne. Formen *Askatim* ved 11 hos Jens Nilssøn er ligetil afskrevet efter hans original. Efter 14, Olaf, har cod. C. 16 qv. nogle navne, som kun med vanskelighed lade sig læse, men som sees ikke at være aldeles de samme, som forekomme i Scriptores og i bispekrøniken, der fra 14 have sin egen navnerække. Fortegnelsen i Scriptores stanser med Jakob, i bispekrøniken med den sidste biskop Olaf. Navnet ved 16, som Jens Nilssøn ikke har kunnet læse, staar i C. 16 qv. rigtig, Finboge.

Biskopsrækken for Orknøerne stanser hos Jens Nilssøn, i overensstemmelse med hans original, med Dolfinn. I Scriptores, der efter ham har 2 navne, og i bispekrøniken, der efter disse fremdeles har 4, ere 2 og 3 ombyttede. Mellem 5 og 6 har bispekrøniken Thorolf.

Biskopsrækken for Færøerne har i cod. C. 16 qv. og hos Jens Nilssøn 10 navne, hvortil Scriptores føie 4 og bispekrøniken dertil endnu 8; den sidste har mellem 6 og 7 Peter.

Biskopsrækken for Skaalholt har i cod. C. 16 qv. og hos Jens Nilssøn de samme 8 navne; dertil føier rækken i Scriptores endnu 8 navne. Bispekrøniken er her mere vidtløftig. Dermed stanser de i cod. C. 16 qv. indførte fortegnelser. Jens Nilssøn har endnu begyndt paa en grønlandsk biskopsrække, men har stanset med dennes første navn. Biskoperne i Hole synes aldeles at være forbigaaede af ham, da de ikke fandtes i hans original; hans afskrift er imidlertid indrettet saaledes, at der i tilfælde havde været god anledning til senere at udfylde, hvad der maatte mangle.

6. *Ioannis Nicolai Asloensis et Hammarensis diœcesivm superintendentis tabellæ continentes hodæpericon visitationis ipsius Aslojâ (quæ in meditullio ferè harum diœcesium sita est) in omnes*

earundem ecclesias primarias, trykt nedenfor, s. 21—64, og delvis hos N. Nicolaysen, Norske magasin, II, s. 136—164; smlgn. Nyerup, anf. st., s. 54—60. Denne fortegnelse over biskopens visitatsreiser stanser med den 3die September 1597; ifølge overskriften er ogsaa den indført i bogen 1598, og da i begyndelsen efter en ældre fortegnelse, som kun omfattede de 3 aar 1574—1577.

7. *Tabula calendarii recens castigati et emendati, verum locum solis et ejusdem præcipuorumque syderum immobilium primi mobilis ortum et occasum nec non qvantitatem dierum ac noctium in singulos dies cujuslibet mensis, per totius anni circuitum vnâ cum festis fixis perpetuò ac immutabiliter ferè exhibens: Ad eleuationem poli Borealis 60 graduum, qvæ Aslojæ est, contexta et accommodata: Autore IOHANNE NICOLAI Asloënsis et Hammarensis diœcesium superintendente.* Umiddelbart efter denne overskrift har Jens Nilssøn selv tilføiet: „*Hîc ita sunt diebus appositj gradus signorum anno 1576. vt in Ephemeridibus habentur; ita vt primo diej Januarij respondeat 20. 49 m., vltimo vero diej nempe 31. Decembris 20. 35 m. Sic etiam anno 1588*". Derpaa kommer en kalender, med søndagsbogstaver, gyldental, festdage, samt tiderne for solens op- og nedgang. Efter kalenderen følger en ganske kort notits: „*De nova lvna et plenilvnio. Aureus numerus in hoc calendario positus diem mensis cujuslibet indicat et horam medii nouilunii supputatione astronomica, plenilunium facilé invenitur inde numerando 14. vel 15. dies*". Saa fortsættes med tabeller over fixstjernernes op- og nedgang, først beregnet til Oslos og siden til Hamars polhøide: „*Hæc ex tabulis Bergensibus folio 224 transscripta 1598*". Umiddelbart derefter kommer følgende bemærkning: „*De recta fixarum asscensione vide tabulas Bergenses Stadij pag. 190. et tabulam ascensionum rectarum quære inter tabulas resolutas Regiomontanj pag. 48., Qui tabulam condere vult stellarum fixarum cum ortu occasu ac coelj mediatione ad quamcumque eleuationem, consulat problema 57 tabularum primi mobilis: vel 13 tabularum divertionum doniss. mathematici Iohannis Regiomontanj. Tabulam reducendi ortum et occasum ☉ item quantitatem diej ac noctis ad diuersas polj altitudines vide in Ephem: Leouitij*". Videre følger „*TABVLA loca longitudinis et latitudinis item ortus et occasus cælique mediationes stellarum fixarum maxime insignium exhibens ab a° 1556 ad annum Dominj labentem 1587. vtcumque constituta et rectificata ad lat. 599. long: 27. 30*". Efter denne staar: „*Loca ortus et occasus*

cœlique inclinationis harum stellarum huc adscribenda sunt". Dette er imidlertid ikke skeet.

Haandskriftets rene blade ere, som det synes i aarene 1744 flg., blevne benyttede til derpaa at gjøre optegnelser dels af mathematisk indhold, dels om levering af bøgeved. Det synes da at have været i Danmark. Sandsynligvis er det allerede bragt derhen i det 17de aarhundrede. Ialfald opføres i P. J. Resenii bibliotheca (1685), s. 134 (caps. VI, ord. III, in 4to, 23, 18–19) de to første numere af haandskriftets indhold (Sylvula og registeret over kirkerne). Dette kan dog, efter den maade, hvorpaa de omtales, kun have været afskrifter af nævnte 2 stykker; men det er dog rimeligt, at der her sigtes til originalen, som altsaa i 1685 med Resens øvrige samlinger gik over til universitets-bibliotheket i Kjøbenhavn.

Det er under denne forudsætning maaske kommet tidligere til Danmark end de større visitatsbøger. Saafremt dette var originalen, har den heldigvis undgaaet den ødelæggelse, der rammede bibliotheket ved Kjøbenhavns store brand.[1] Man hører derefter paa en stund ikke noget til dets skjæbne, forinden det kom i Langebeks besiddelse (Catalog. Langebek. s. 586, no. 52) og derefter i den Thottske samling (Catalog. Thott. s. VII, 530 flg.), med hvilken det indlemmedes i det store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn.

Den, som først henledede den almindelige opmærksomhed paa dette haandskrift, var R. Nyerup, der i Nyeste samling af det kgl. norske videnskabers-selskabs skrifter, I, s. 43—61, meddelte en oversigt over dets indhold. Han siger: „I de endnu utrykte sidste hefter af den Schøningske reise, som ogsaa gjemmes paa bemeldte bibliothek, citeres den adskillige steder, og kaldes der snart en almanakbog, og snart visitatsbog. Navnet tegnebog synes at være det bekvemmeste, da det er saa almindeligt, og kan indbefatte begge de andre under sig". Nyerup har indskrænket sig til at levere et kort uddrag af haandskriftets enkelte dele og gjør derhos paa nogle steder sine bemærkninger om disse.

Efter Nyerup kommer i rækken af dem, som have gjennem-

---

[1] Om haandskrifter, der have tilhørt det gamle universitets-bibliothek og fremdeles ere bevarede, smlgn. S. Birket Smith, Kjøbenhavns universitets-bibliothek før 1728, s. 61 flg.

gaaet og benyttet dette haandskrift, J. Chr. Berg. Han har gjort omfattende udtog deraf og jævnlig benyttet disse i de forskjellige skrifter, til hvilke han leverede anmærkninger.

N. Nicolaysen har i sin tid afskrevet dele af det samme haandskrift og udgivet disse i Norske magasin, II, s. 121—164. Hvad der meddeles, er Jens Nilssøns oplysninger om sit liv, sin slægt og sine examina (tildels i noget forkortet skikkelse), den sidste del af bisperækken for Oslo (Anders Matssøn, Frants Berg og Jens Nilssøn), samt den hele bisperække for Hamar. Dertil føies en mindre del af visitatsbøgerne og den kortere oversigt over reiserne, fra 27de Januar 1580 (s. 32, nedenfor), begge dele i udtog og indblandede i hinanden. Udtoget af manuscr. Thott. 502, 8vo er lagt til grund, og dertil er i klammere føiet de afsnit af de udførligere visitatsbøger, som udgiveren har anseet det ønskeligt at medtage. Det i Throndhjem opbevarede haandskrift af reisen til Fritsø blev 1859 udgivet af P. Coucheron (pag. CXV) og dermed tilgjængeligt for almenheden.

Under et ophold i Kjøbenhavn 1860—61 afskrev nuværende professor Dr. Ludvig Daae den hele samling, og denne afskrift er visselig baade den fuldstændigste og paalideligste, som har været tagen, indtil der af kildeskriftfondets bestyrer blev truffet foranstaltninger til at forberede nærværende udgave. Dr. Daae har paa flere steder i sine egne skrifter benyttet visitatsbøgerne og har derhos jævnlig stillet sine afskrifter til raadighed for andre; disse have saaledes gjort megen nytte. Det maa overhovedet siges, at indtil visitatsbøgerne bleve afskrevne for kildeskriftfondets regning, var det Daaes afskrifter, hvorigjennem disse vare tilgjængelige for den norske historieforskning.

Flere aar efter Daae har nuværende rektor A. E. Eriksen i større udstrækning beskjæftiget sig med de originale haandskrifter, som det var hans agt at udgive i trykken. Der var i den anledning truffet aftale mellem ham og kildeskriftfondets bestyrer om at besørge en udgave af visitatsbøgerne med noter og ledsaget af en levnetsbeskrivelse af Jens Nilssøn, til hvilken Eriksen havde gjort omfattende forarbeider. Da han imidlertid blev udnævnt til rektor paa Tromsø, forinden der endnu var taget fat paa trykningen, saa han sig nødsaget til at frasige sig den fortsatte befatning med dette foretagende, der saaledes maatte overdrages til en anden. Verket kom derved ikke til at nyde godt af de studier, som den oprindelig paatænkte udgiver havde gjort,

netop med dette formaal for øie, og denne mangel vil visselig paa flere steder, maaske allermest i fortalen, vise sig for den sagkyndige læser. Der var imidlertid for den endelige udgiver intet valg levnet; spørgsmaalet var enten at besørge visitatsbøgerne i trykken, med de forudsætninger, han havde, eller at lade dem henligge endnu længere utrykte. Udgivelsen har beklageligvis ogsaa, som sagerne nu staa, lidt en ganske betydelig forsinkelse, idet trykningen har varet henimod 5 aar.

Den afskrift, hvorefter nærværende udgave er bleven trykt, er tagen i Kjøbenhavn ved forskjellige. En del deraf er besørget af hr. translatør A. Larsen.

I den tid, hvori trykningen har staaet paa, have samtlige originale haandskrifter været udlaante til benyttelse i Kristiania, saaledes at korrekturen overalt har kunnet læses efter disse. Ved udgivelsen har det været lagt an paa at levere et saa paalideligt, bogstavret aftryk af originalerne, som overhovedet muligt; dog er det anseet overflødigt at gjengive disses uregelmæssige anvendelse af store og smaa begyndelsesbogstaver, saaledes at der som regel er fulgt den grundsætning at benytte smaa begyndelsesbogstaver, undtagen i navne og efter punktum. Overalt, hvor der i manuscr. Thott. 502, 8vo er anvendt røde bogstaver, ere disse gjengivne ved kursiv.

10. Codex Arna Magnæanus 37, fol., kaldet Codex Norvegicus eller Codex Wormianus, — det sidste, fordi den i sin tid har tilhørt biskop Kristian Worm i Kjøbenhavn (død 1737), fra hvem den i 1709 kom til Arne Magnussøn, indeholder en afskrift med Jens Nilssøns haand efter det gamle sagahaandskrift, der af Torfæus fik navnet Jøfraskinna.[1] Dette haandskrift, der antages at være skrevet ved 1260—1270, maa i anden halvdel af det 16de aarhundrede have været opbevaret i Oslo eller ikke langt derfra. 1655 blev det indleveret til Kjøbenhavns universitetsbibliothek, men blev i 1681 tillige med andre haandskrifter udlaant til Torfæus, som tog dem med sig til Norge og beholdt dem her til 1704, da de alle, deriblandt ogsaa Jøfraskinna, bleve bragte tilbage til Danmark, hvor de brændte med universitets-bibliothekets øvrige haandskrifter i 1728. Smlgn. herom Gustav Storm, Snorre Sturlassøns historieskriv-

---

[1] Torfæus, Historia Norvegica, prolegomena, s. 10.

ning, s. 207—209, og S. Birket Smith, Kjøbenhavns universitetsbibliothek før 1728, s. 48 flg.

Jens Nilssøns afskrift er nu ikke fuldstændig bevaret. Den begynder med kap. 31 af Ynglingasaga (s. 25 i C. R. Ungers udgave: *goldit Dønum*) og gaar til kap. 73 af Olaf den helliges saga (s. 282^{5} i C. R. Ungers udgave). De manglende kapitler af Ynglingasaga ere udfyldte med en nyere afskrivers haand og indbundne foran Jens Nilssøns arbeide. Gjennem de notitser, Jens Nilssøn paa forskjellige steder har gjort inde i initialerne, kan afskrivningens gang nøiagtig følges. I initialet til kap. 1 i Harald Graafelds og Haakon jarls saga læses: *Hæc ipso die Halvardi martyris 1567.* I det store Þ, der begynder kap. 57 i Olaf Tryggvasøns saga (*þà var Olafr* o. s. v.) læses: *Ritad a Rindini i Sanikivdalsokn þan. XXI. Maij. ar. 1567. Ioannes. Nicolai. Osloensis.* I initialet til kap. 10 i Olaf Tryggvasøns saga staar: *22 Maij. a°. 1567. I. N. O.* og foran kap. 1 i Olaf den helliges saga: *22. Maij. 1567.* Foran kap. 25 i samme saga læses: *25. Maij. in ipso die Trinitatis 1567 in Rindene. I. N. O.* I kap. 71 (Ungers udg. 278^{2}) læses: *29. Maij. 1567. . . . essid.* (?) *skier* og endelig staar *1568 den 11 Januar.* i det store U i *undarligt* o. s. v. i kap. 73 af Heimskringla, umiddelbart foran den sidste linje i afskriften.[1] Denne har sandsynligvis oprindelig gaaet længere, uden at det nu vides, hvor langt dette var. Ovenfor (pag. XXV) er det paavist, at Jens Nilssøn dengang, da han tog denne afskrift, var flygtet fra Oslo under det svenske indfald og af den grund opholdt sig i landskaberne paa den vestlige side af Kristianiafjordens indløb og endnu mere vestlig. Maaske har han paa denne reise stødt paa Jøfraskinna; maaske har han taget den med sig fra Oslo for at redde den fra undergang, naar byen gik op i luer. I dette tilfælde er det altsaa Jens Nilssøn, hvem det skyldes, at der overhovedet har kunnet existere nogen afskrift af dette gamle haandskrift. Hvis dets begyndelse havde været bevaret, vilde man der sandsynligvis i en bemærkning enten i margen eller i et initial have fundet en angivelse af et datum, der kunde vise, om han havde begyndt sit arbeide i Oslo eller efter sin flugt derfra. Hvorvidt Jens Nilssøn, da han i Januar 1568 skrev paa Olaf den helliges saga, var vendt tilbage til Oslo,

---

[1] Af disse er initialet til kap. 57 i Olaf Tryggvasøns saga gjengivet i faksimile i folioudgaven af kongesagaerne.

vides ikke; men det kan dog være tvivlsomt, om han allerede saa tidlig havde gjenoptaget sin virksomhed i denne by, hvor der ved samme tid neppe var levnet ham husrum, og hvor der neppe var nogen discipel i hans skole (pag. XXV seqv.). Fra dette datum kan der saaledes ikke drages nogen sikker slutning om, hvor Jøfraskinna opbevaredes i det 16de aarhundrede. Det rimeligste sted bliver dog vistnok Oslo, hvor den maa antages at have tilhørt domkapitlets bogsamling.[1]

XII.

Jens Nilssøns forfatter-personlighed viser sig i hans trykte og utrykte skrifter fra forskjellige sider, dels som den dygtige humanist, dels som den for fædrelandets fortid og for dets natur varmt interesserede samler og forsker, dels som den fremragende geistlige taler og virksomme kirkehyrde. Mellem hans humanistiske, fædrelandske og geistlige forfattervirksomhed er der imidlertid en naturlig indre forbindelse; det er humanismen, som har bestemt hans hele stilling i sin samtids literatur. Det er den, der har beaandet hans literære virksomhed, baade naar han i sine digte skildrede Norges natur samt sine egne stemninger, og naar han med forkjærlighed kastede sig over studiet af fædrelandets historiske og naturlige forhold. Ogsaa som theolog staar han for en væsentlig del paa humanistisk grundlag.

Humanismen havde fra sin første fremtræden ikke alene betegnet en tilbagevenden til den klassiske oldtid og fortabelse i denne, men havde netop godtgjort sin berettigelse ved at bringe nyt liv i historieforskningen, som i andre videnskaber; denne nye aandsretning havde straks tændt en fakkel, der ikke skulde slukkes, og som var bestemt til at skinne viden om. I det 14de og endnu mere i det 15de aarhundrede trængte nye synsmaader, støttede til det gjenoplivede klassiske studium, fra Italien ud over de øvrige lande i Europa, og de naaede, om end først sent, frem til Norden. I de tvende aarhundreder, som ere humanismens

---

[1] Dr. Gustav Storm, Sigurd Ranessøns proces, s. 45. — Cod. Arna Magn. 37 fol. har med den Arnamagnæanske kommissions velvillige tilladelse været udlaant til benyttelse ved denne udgave i Kristiania. Den stockholmske codex C. 16 qv. har til samme tid været udlaant til benyttelse for professor Dr. Gustav Storm, der har tilladt udgiveren at benytte den ogsaa ved sit arbeide, og som derhos paa flere punkter i dette afsnit har givet ham nyttige vink og oplysninger.

rette blomstringstid, det 15de og det 16de, bevarer denne mægtige strømning i det store taget sin ensartede karakter, men undergaar dog i enkelthederne visse ret betydelige afændringer, der tildels ere fremkaldte ved de forskjelligartede forhold i de lande, til hvilke den trængte frem.[1]

Humanismen kaldte, hvor den kom, studiet af landenes historie og natur til et liv, som de tidligere havde savnet; den var her banebrydende, og stødet gik paa samme maade fra Italien til Tyskland, fra Tyskland til Norden. Den romerske literaturs bedste forfattere bleve mønstre for fremstillingens kunst; men i valget af sine emner havde de af den nye retning paavirkede forfattere et friere valg, og de vendte sig der paa een gang mod oldtiden, mod middelalderen og mod sin egen samtid. Humanismens dyrkere lærte snart at forstaa betydningen af den gamle middelalderske literatur. I Tyskland var det saaledes dem, der atter fremledte og udgav Hrotsvithas komedier, og det var ligeledes dem, som foranledigede de første beskrivelser over land og folk. Den humanistiske aand opildnede historikerne til at skrive som patrioter, med det bevidste formaal at hæve sit eget folk, og deres forskning bar ofte altfor tydelige spor af, hvad de

---

[1] En aldeles fuldstændig og udtømmende, klassisk fremstilling af humanismens almene kulturhistoriske betydning gives endnu ikke. Die wiederbelebung des classischen alterthums af Georg Voigt (anden omarbeidede udgave, i 2 bind, Berlin 1880—1881) er med rette anseet som et særdeles godt verk, men omfatter kun humanismens første aarhundrede i Italien. L. Geiger, Renaissance und humanismus in Italien und Deutschland (Berlin 1882) er vistnok mere omfattende, forsaavidt det gaar længere ned i tiden og medtager Tyskland; men forfatteren kan dog ikke siges at have løst opgaven. For Tysklands vedkommende er adskilligt at finde i Deutschlands literarische und religiöse verhältnisse im reformationszeitalter af Dr. Karl Hagen, I (Erlangen 1841), et verk, som imidlertid lider under adskillig ensidighed. I de større verker over den dansk-norske literatur er der maaske intet afsnit, der er saa utilfredsstillende behandlet som det, hvori der var anledning til at paavise den store humanistiske bevægelses indflydelse paa aandslivet i Norden. Hos N. M. Petersen, for hvem det var en hovedsag at dele literaturen i den lærde og den folkelige, forekommer neppe engang ordet „humanisme“. Ulige bedre er det endnu ikke afsluttede literaturhistoriske verk af P. Hansen; men ogsaa her maatte man kunne ventet en mere indgaaende betragtning af, hvad der var humanismens væsen. Bedst er Dr. H. Rørdams korte skildring i Kjøbenhavns universitets historie 1537—1621, I, s. 29 flg.; men han har gjennem sit emne været henvist til kun at berøre enkelte sider.

havde betragtet som sin vigtigste opgave. Men denne historieforskning kom ogsaa ind paa andre nye baner; der begyndte hos mere end en af dens repræsentanter at vaagne en kritisk sans, som rigtignok ikke med det samme naaede fuld modenhed.

Humanismen i Norden er væsentlig en aflægger af den tyske og har fra denne laant sit præg. Ganske som i Tyskland vender den sig ogsaa i Norden mod behandlingen af fædrelandets historie og samtidige forhold. I Danmark vaagner der i det 16de aarhundrede en af humanismen præget, levende historisk interesse, der ikke alene er indskrænket til kredsen af universitetets lærde, og i Norge gaar der en lignende bevægelse, samtidig med den, der foregaar i det sydlige broderland. Medens hos Peder Claussøn Friis og Absalon Pederssøn Beyer humanismens umiddelbare indflydelse ikke lader sig paavise med den ønskelige klarhed, saa frembyder Jens Nilssøn og hans vennekreds i og omkring Oslo et fortrinligt exempel, der netop viser, hvorledes den norske humanisme artede sig. De to førstnævnte norske forfattere arbeidede ogsaa under paavirkning af sin samtids mest fremtrædende literære retning; men de havde sandsynligvis kun paa fjernere haand modtaget indtrykkene fra denne, skjønt disse vare stærke nok til at vække dem begge til en virksomhed, der har efterladt sig uforglemmelige spor.

Hos Absalon Pederssøn og Peder Claussøn spores kun i mindre grad den humanistiske ramme om deres forfatterskab, og efterverdenen kunde derved endog let fristes til at overse, at det var paa denne almene retning i tiden, de dog i grunden havde bygget. Men med hensyn paa Jens Nilssøn skal ingen glemme, hvor han egentlig hører hjemme.

Hos Jens Nilssøn træffes hele det humanistiske apparat. Han kjender den gamle mythologi og forstaar at bruge den med hele den rutine, som hans samtid havde tilegnet sig. Ogsaa hans personlige omgang var anlagt i ægte humanistisk aand. Omstændighederne havde føiet det saa, at han kunde tilbringe sit liv sammen med andre mænd, der stode paa samme grundlag af dannelse som han, og som delte hans interesser. Hans omgangskreds blev i Norge noget aldeles tilsvarende af de smaa humanistiske cirkler, der i det 16de aarhundrede havde dannet sig paa mange steder i Tyskland. Forbindelsen mellem medlemmerne af denne kreds indbyrdes saavelsom mellem dem og an-

dre videnskabelige kredse vedligeholdtes gjennem en stadig brevveksling.

I Norge, som i sydligere lande, hører den stadige, meget udviklede brevskrivning med til de eiendommelige sider ved den virksomhed, der øvedes af humanisterne. Selv hvor humanismens repræsentanter mest fordybede sig i studiet af sit eget lands forhold, bevarede de dog gjennem sin udstrakte brevveksling sin forsknings almene karakter. Paa en vis maade kunde det siges, at hvad tidsskrifterne udrette i det 19de aarhundrede, det var i det 15de og 16de brevskrivningens opgave. Men disse venner, der førte sit videnskabelige og literære samliv i breve, de havde tillige en stærk tilbøielighed til at beundre hinanden, under forudsætning af gjensidighed, og dette ledede til store overdrivelser. Det literære koterivæsen med den gjensidige beundring har neppe ofte været større end paa hine tider. Jens Nilssøn lagde selv megen vægt paa sine gode forbindelser i brevskriverveien; han følte rimeligvis sin egen literære betydning vokse, naar han erindrede, hvilke literære venner han havde.

Det er det latinske sprog, der altid anvendtes i saadanne breve. Det er ogsaa dette, som Jens Nilssøn med forkjærlighed benytter i sine trykte skrifter. Modersmaalet kommer blot til anvendelse i hans bønner og prædikener. Han fulgte her sin samtids skik. Latinen var det alt beherskende universalsprog, og den, som vilde gjøre regning paa at blive læst af et større publikum inden samtidens dannede mænd, var henvist til at benytte sig deraf. En altfor udbredt skjævhed i den historiske opfatning, der er vokset op af den grundtvigianske betragtningsmaade, har foranlediget, at de store literaturhistoriske arbeider over den dansk-norske literatur tildels have betragtet dette datidens herredømme i et falskt lys, og at de have bedømt forholdene i det 16de aarhundrede efter de skjævheder, som de have fundet i senere tider. Den har bragt dem til at overse den store betydning, som anvendelsen af dette sprog har havt baade under og efter reformationstiden, og derigjennem ere de komne til at give ensidige fremstillinger, af hvilke ingen læser skal kunne faa rede paa, hvad der virkelig er det sande forhold. Det var netop humanismen, der gav anledning til gjenoplivelsen af den middelalderske historie, og det var den, som bragte blikket til at vende sig mod hjemlandets egne forhold; langt fra at hemme udviklingen, var Latinen her det befordrende og befrugtende element,

og gjennem den vandt kjendskabet til de forskjellige landes forhold i nutid og fortid en udbredelse, som den under andre omstændigheder ikke kunde have faaet. Hvad f. ex. Jens Nilssøn i Elegidion skrev om Thelemarken, kunde nu læses i Tyskland, og det fremtraadte desuden i en form, der var ganske anderledes fuldendt end den, han kunde have givet det ved at benytte sit modersmaal. Videnskab og digtekunst behøvede just at fremholde sin almene karakter, og de bleve styrkede, ikke kuede af Latinen. I dennes ly fremvoksede netop i stilhed den literatur, der skulde hæve „vulgærsprogene" op til den rang, der tilkom dem, og den latinske historieskrivning blev ialfald ikke i Norden fremmet paa bekostning af den nationale.

I sine latinske skrifter fremtræder Jens Nilssøn som den ægte humanist. Hans skildringer af fædrelandets natur ere i formen digtede efter de klassiske mønstre, saaledes som de opfattedes i det 16de aarhundrede, og deres ydre apparat er det, som gjenfindes hos de latinske digtere. Men den tankegang, som gaar igjennem dem, minder stærkt om den moderne tids opfatning. Jens Nilssøn skildrer naturen efter den virkning, den har paa beskueren; der er mellem ham og den en indre vekselvirkning, der var middelalderen aldeles ukjendt. Han staar der ikke som den kolde og ligegyldige betragter, men som den, der gribes og i sine følelser og stemninger stærkt paavirkes af fædrelandets storartede natur. Denne vækker ham og stemmer ham til andagt og bøn.

Det rent personlige følelsesliv indtager en meget fremtrædende plads i Jens Nilssøns latinske digtning. Han lægger sine sorger, sine religiøse stemninger frem for læseren og lader ham tage del deri. Det er dog her ikke alene theologen, men simpelthen den troende kristen, der har ordet. Digteren hører ikke til den talrige skare af humanister, for hvem digtekunsten var et middel til at udbrede letsindighed; han er den lutherske humanist, for hvem saadant er den rene vederstyggelighed. Ved ham er der ikke det ringeste stænk af det humanistiske hedenskab, og man kan den dag idag føle sig tiltalt af den oprigtige tro, der taler til os gjennem hans digte.

Som geistlig taler indtog Jens Nilssøn utvivlsomt en fremtrædende plads mellem sin samtids norske og danske geistlige, og allerede af denne grund vilde en samlet udgave af samtlige hans prædikener være et nyttigt og betimeligt foretagende. Han

taler med fyndig kraft, med troens overbevisning, og enkelte af hans prædikener vilde med nogle mindre forandringer kunne passe til alle tider. Til at kunne fælde en fuldt berettiget dom over denne del af hans literære virksomhed udkræves der imidlertid forudsætninger, af hvilke blot den uddannede theolog kan være i besiddelse; dertil fordres ikke alene kjendskab til de samtidige geistlige i Norge, saavelsom i Danmark, men overhovedet til hele det 16de aarhundredes lutherske theologi. Der vil i vor literatur fremdeles være plads for en afhandling over Jens Nilssøn som geistlig taler og theologisk forfatter paa grundlag af, hvad han selv har efterladt. Lægmanden kan her alene dømme om det varme, friske indtryk, som udtalelserne af hans levende tro maa gjøre paa enhver. Man føler her det stærke pust fra reformationens aarhundrede med dens pulserende troesliv og forstaar, at man befinder sig overfor en geistlig veltalenhed af høi rang. Troens varme og inderlighed er imidlertid ogsaa hos ham parret med nogle udvækster, som kun vare altfor almindelige paa hin tid.

Som ægte humanist befattede Jens Nilssøn sig nemlig med de den gang moderne og høit skattede astrologiske studier, der i løbet af dette aarhundrede havde sysselsat mange mænd af mere eller mindre grundfæstet ry, og hvis realitet neppe nogen vovede at benegte. Jens Nilssøns hovedinteresse paa dette felt var maaske mere astronomisk end astrologisk; men han kunde dog ikke løsrive sig fra den gjængse opfatning af disse videnskaber. Han saa i stjernernes gang, i kometernes tilsynekomst forbud om mærkelige begivenheder, der skulde times paa jorden. Men ikke alene i denne henseende delte han samtidens overtro. I hans prædikener forekommer der flere ytringer, som vise, at han troede paa trolddom og hekseri, og at han nærede de gjængse forestillinger om de onde magters indgriben i livet. Det kan saaledes neppe betvivles, at da det store syn saaes paa himmelen i Oslo 20de Januar 1580, som paa hin tid vakte stor opsigt i landet og udlagdes som et varsel om kommende store ulykker, eller da den mærkelige vanskabning af en gris blev født i Oslo 7de Juli 1581, der gav anledning til udgivelsen af skriftet „*Die nordtsche sau*“, da har Jens Nilssøn ikke heller undladt at gruble over, hvad dette havde at betyde. Om begge disse efter den dalevende slægts anskuelser opsigtvækkende begivenheder udkom der snart efter trykte skrifter, som nu forlængst ere sporløst

forsvundne, og hvis forfattere ere ubekjendte. Af digtet om grisen kjendes jo en del, af hvilken erfares, at det er forfattet af en mand, der selv havde seet vidunderdyret.[1] Der er ingen, hvem man særlig kunde antage for at være forfatter; men det er dog muligt, at han ikke er at søge langt fra Jens Nilssøn, om just ikke i dennes nærmeste omgangskreds. Ingen dalevende mand i Norge vilde have betvivlet den vanskabte grises betydning som varsel fra himmelen, og naar Jens Nilssøn kunde skrive sit digt om kometen af 1577, var der for den sags skyld intet til hinder for, at han ogsaa kunde have skrevet om himmelsynet af 1580 og jærtegnet af 1581. Det sees ogsaa, at hvor der paa visitatsreiserne blev berettet for biskopen om overtroiske hændelser, hvilke han lod sin dreng, Oluf Børgessøn, optegne, da var dette med den opfatning, at de virkelig havde tildraget sig (s. 393 og 397).

Naar Jens Nilssøn lod optegne, hvad han hørte af denne art, var det imidlertid ogsaa af andre grunde. Han nærede en stærk interesse for alt, hvad der vedkom hans land og hans folk, og derfor medtog han i sine optegnelser ethvert træk, der kunde have betydning for hans kjendskab til disse. Denne interesse kom bl. a. tilsyne under hans syslen med kilderne til fædrelandets historie, der har optaget ham gjennem den største del af hans liv. Ogsaa her var han en ægte humanist, et norsk sidestykke til mangfoldige samlere og forskere, der til samme tid vare spredte ud over alle lande. Jens Nilssøns virksomhed er et af de exempler, man i Norge har paa, at den vaagnende videnskabelige aand i det 16de aarhundrede formaaede at redde middelalderske kildeskrifter, som ellers vilde været sporløst tabte; han har i den henseende gjort det samme, som mange andre humanister.

Om humanismen end ikke udelukkende har æren for at have fremkaldt den gjenopblomstring af de historiske studier i Danmark og Norge, som udmærker det 16de aarhundrede, saa har den dog en ganske væsentlig andel deri. Man havde i Norden den gamle norskislandske literatur at vende sig til, og det blev da her denne, som fornemmelig eftersporedes og blev gjenstand for undersøgelser. Af dette arbeide tog Jens Nilssøn sin del. Ligesom de første humanister i det 14de og 15de aarhundrede havde fremhentet og

---

[1] N. Nicolaysen, Norske magasin, II, s. 44 flg.

med egen haand afskrevet de gamle latinske og græske codices, saaledes syslede han længe med at afskrive og gjennemgaa de gamle norske og islandske haandskrifter. Han benyttede en tvungen fritid til at afskrive Jøfraskinna, og til sine sidste levedage har han beskjæftiget sig med at gjøre uddrag af andre haandskrifter, som stode til hans raadighed. Formodentlig er det, som nu er bevaret, kun en ringe del af alle de afskrifter, han i sin tid har taget.

Jens Nilssøns forfattervirksomhed blev af en noget anden art end Absalon Pederssøns og Peder Claussøns. Han vides ikke at have efterladt sig noget større skrift, der svarede til dem, som haves fra de to nævnte forfatteres haand; de af hans arbeider over fædrelandets historie, der ere bevarede, have aldrig været beregnede paa at læses af andre, men kun paa hans eget brug. Men han viser sig dog i dem som et barn af den samme tid; forskende og samlende har han, som de, vendt blikket tilbage mod de fjerne tider, samtidig med, at han viede fædrelandets forhold, som de vare i hans egne dage, en levende opmærksomhed. Han er varmt interesseret i, hvad der foregaar omkring ham; alt maa undersøges og noteres. Gamle sagn, mærkelige naturspil o. lign. faa sin plads i de optegnelser, der altid føres paa hans reiser, og han erhverver sig et omfattende lokalkjendskab til fædrelandet. Han har færdets overalt i de dele af Norge, som ligge mellem Skien og Dovrefjeld, samt i hele Baahuslen, og han har reist der med opladte øine. Hvor han har havt anledning til at skildre sine reiseoplevelser i velklingende hexametre, mærkes det let, at han har seet paa fædrelandet med kjærlighed, at han har havt digterens syn paa dets natur, og at han med varme har hængt ved dets folk. Men han klager ikke over dets lod; naar han betragter fortiden, er det ikke med suk over, at denne nu er svunden. Jens Nilssøn var en sand fædrelandsven, og disse hans følelser maa ikke betragtes i lys af senere tiders forhold; det vilde give en falsk opfatning af ham. Han tog tingene, som de forelaa, og fæstede sig derved, at der var en fremgang at mærke; hans syn paa fædrelandets stilling rammes vistnok bedst ved de ovenfor (pag. LVIII seqv.) gjengivne ytringer af Jakob Volf. Som disse to mænd tænkte formodentlig en stor del af hin tids Nordmænd. Frederik II. var for dem den naturlige arvtager efter Harald Haarfagre, og de havde ingen forstaaelse af, hvori det egentlig var, der var foregaaet en forandring, ligesaa lidt som

Jens Nilssøn selv, naar han syslede med sine undersøgelser over Norge og dets fortid, har havt nogen anelse om, at han derigjennem selv var med paa at yde et lidet bidrag til en ny tids frembrud, hvori en forandret opfatning af forholdene kom til at gjøre sig gjældende.

Den blivende, umiddelbare betydning for folkets nationale liv af den fædrelandske virksomhed, som udfoldedes af Jens Nilssøn og de andre af humanismen paavirkede forfattere, lader sig neppe paavise i synlige træk. Den interesse, der vaktes for land og folk, var hovedsagelig en literær, og dens indflydelse bliver meget vanskelig at vurdere. Imidlertid havde dog et bølgeslag af en stor almen bevægelse skyllet op imod vore kyster, og det viste sig, at det norske folk, der i det 15de aarhundrede havde levet et aandeligt dvaleliv, dog atter havde erhvervet nogle betingelser for at træde ind ved siden af de andre nationer.[1]

Det vilde her været meget heldigt, om der havde været adgang til nærmere at kjende forholdet mellem Jens Nilssøn og Peder Claussøn og mellem disse to mænd og Aksel Gyldenstjerne. Man havde da klarere kunnet dømme om den betydning, som Jens Nilssøn kunde havt for Peder Claussøn, og navnlig havt paa det rene, hvorvidt det var ham, der først henledede statholderens opmærksomhed paa den sidstnævnte. Nu er der her neppe engang plads for gjætninger, uden forsaavidt det maa ansees for sikkert, at begge disse Nordmænd i det mindste ved en enkelt anledning (pag. XL) have været sammen. Endnu mindre vides der noget om, at der har bestaaet forbindelser mellem Jens Nilssøn og de bergenske krønikeskrivere og samlere. Dette er dog i sig selv ikke rimeligt; den literære virksomhed i Bergen havde kun ringe berøringspunkter med den. som foregik omkring Jens Nilssøn. Selv var han aldrig længere vest end til Skien, og fra Bergen kom ikke mange til Oslo. Saaledes er det muligt, at han kan have været aldeles uvidende om, hvad der udrettedes i Bergen, medmindre statholderen fra sine reiser kunde bringe ham nogen besked derom. Absalon Pederssøns død indtraf desuden saa tidlig (1573—75), at der mellem ham og Jens Nilssøn neppe kunde have bestaaet nogen synderlig forbindelse; han var allerede død, inden den sidstnævnte havde truffet Peder Claussøn.

---

[1] Smlgn. udgiverens lille, i 1884 som manuskript trykte brochure, *Om betingelserne for det norske folks politiske udvikling i tiden før 1814*, s. 12, hvor der i korthed hentydes til disse forhold.

I forbigaaende maa her endnu nævnes Jens Nilssøns omsorg og interesse for skolevæsenet, der ligeledes er et kjendemærke paa, at han er den ægte humanist. Den nye retning havde fremkaldt en forandret opfatning af skolens opgave, og i alle lande var der fremstaaet dygtige mænd, som viede skolen sit arbeide. Til dem, som i Norge opofrede sig for denne gjerning, hørte ogsaa Jens Nilssøn; men desværre ere kilderne her utilstrækkelige til, at man kan tegne et billede af denne del af hans virksomhed, uden i ganske vage omrids.

Hvorledes Jens Nilssøn lærte det gamle norske sprog, oplyses ikke paa noget sted i hans egne skrifter. Der har dog ikke manglet anledning til at lære det, og kjendskabet til oldsproget har maaske været mere udbredt, end man nu i almindelighed er tilbøielig til at tro. Jens Nilssøn fortæller selv (s. 217) om en thrøndersk adelsmand, der boede i Baahuslen, og som baade kunde det gamle sprog og Latin. Af et gammelt lovhaandskrift (Cod. Thott. 1275, fol. i det store kgl. bibl. i Kjøbenhavn) sees, at der i 1600 levede en mand i Oslo, der kunde skrive det gamle sprog. At lagmændene i regelen kunde forstaa oldsproget, var vel fremdeles regel, ialfald i de aar, da Jens Nilssøn begyndte at sysselsætte sig med afskrivning af de gamle bøger. Gjennem de mange dokumenter, der fandtes ved kapitelsarkivet og biskopens eget arkiv, saavelsom rundt om i landet ved prestearkiverne, og som fremdeles jævnlig benyttedes, havde desuden en mand i hans stilling, selv om han ikke paa forhaand havde kjendt det, al mulig opfordring til at erhverve sig nogen kundskab til landets gamle sprog. Om dette selv var uddød som skriftsprog, og om det som talesprog baade var meget forandret og trængt tilbage, saa var der dog altid inden enkelte kredse vedligeholdt noget kjendskab til dets former og ordforraad, fordi dette medførtes af det praktiske livs krav. Det var ikke kjendskabet til sproget, men til den deri skrevne literatur, som gjenoplivedes i det 16de aarhundrede. Deri ligger, hvad man gjerne kan kalde den norske renaissance.

Om Jens Nilssøns kundskaber og om hans læsning meddele hans efterladte skrifter adskillige oplysninger. Hans dannelse var, som tidens i det hele, en meget encyklopædisk. I Latin var han vel bevandret, og han baade skrev og talte dette sprog med stor færdighed. Derhos har han vistnok ogsaa været godt hjemme i Græsk, uagtet her ikke foreligger bestemte vidnesbyrd. Han anfører flere græske forfattere, som han rimeligvis har læst, Ho-

mer, Theognis, Seusippos, Sofokles, Euripides, Platon, Aristoteles og Demosthenes. Lyschander har rimeligvis havt god grund til at kalde ham *veterum lectione insignis*. I den almindelige historie og i kirkehistorien har han været noksaa vel bevandret, og det er rimeligt, at han har kjendt nogle af kirkefædrenes skrifter. I Nordens historie havde han endel læsning i trykte skrifter og sandsynligvis adskilligt kjendskab til den gamle utrykte literatur. I medicin og astronomi har han havt en del kundskaber, og for øvrigt har han været hjemme i noget af hvert, deriblandt i geografi og i de forskjellige grene af naturvidenskaberne. De kundskaber, som han under sin skolegang og under sit ophold ved universitetet havde erhvervet, bleve senere ved stadig læsning og ved fortsat studium vedligeholdte og udvidede.

Humanisterne yndede at omgive sig med bøger. Det var for dem en nydelse at arbeide midt imellem sine bogskatte, som de stadig søgte at forøge, og dette træk gaar igjen overalt, fra Italien til Norge. Bibliothek og studerekammer vare for dem det samme; for dem var det gaaet op, at videnskabsmanden opmuntres og styrkes i sit arbeide, naar han omgives af det, som er frembragt af hans forgjængere og aandsfæller. Humanisterne have opdaget eller gjenopdaget det trylleri, som arbeidet under saadanne omgivelser maa øve.

I denne som i andre henseender har Jens Nilssøn fulgt med sin tid. Han synes tidlig at være begyndt paa at samle og stadig at have fortsat dermed. I Oslo bispegaard havde han sit mindre bibliothek; paa sine gamle dage indrettede han der et nyt studerekammer, der synes at have været hans stolthed (s. 336), og heri har han havt de bøger opstillede, som han eiede. Om disse kan desværre nu kun faa oplysninger tilveiebringes. Han eiede fra sine yngre dage Carions verdenshistorie (pag. XVIII), og selv fortæller han (s. 337), at han eiede en kvartudgave af Olaus Magnus, som han i 1595 havde laanebyttet til sognepresten i Ullensaker mod en denne tilhørende anden udgave. Særdeles betydeligt har biskopens bibliothek neppe været, om end noksaa respektabelt; for en væsentlig del har han været henvist til at laane bøger af sine omgangsvenner og af enkelte prester, som til gjengjæld kunde gjøre regning paa at faa lignende adgang til hans bøger. Han har saaledes rimeligvis laant et gammelt lovhaandskrift fra Skien (pag. CXXII). I 1593 laante biskopen af her Jon Bang i Tune en haandskreven dansk lægebog, som han

leverede tilbage i 1597 (s. 551), og da han i 1597 visiterede paa Øvre Romerike, fik han hos sognepresten i Storenæs se Leonhard Fuchs's Institutiones medicinæ, som han i Marts s. a., efter sin hjemkomst til Oslo, bad om at faa tillaans, idet han forsikrede eieren om, at han kunde være vis paa at faa den tilbage (s. 424, 463). Man faar her et indtryk af, at mængden af bøger, der har tilhørt private mænd i Norge, ikke kan have været særdeles stor, og at den enkelte bog har været betragtet som en ikke liden skat. Bøger vare kostbare, baade trykte og haandskrevne, og adgangen til at erhverve dem stod ikke aaben for alle.

Saalænge der ikke inden Norges grænser fandtes en boghandel, maatte det være forbundet med store vanskeligheder at faa opdrevet bøger, endog bibler. Jens Nilssøn lader til selv at have været mellemmand, hvor det gjaldt at skaffe presterne i hans stifter et exemplar af den hellige skrift; naar han krævede forskudsvis betaling, forinden han sendte dem bibelen, har dette rimeligvis været, fordi han af erfaring vidste, at det ikke var let at faa sit udlæg erstattet (s. 424). Men i længden kunde det ikke gaa for biskopen at være en saadan mellemmand ved bogkjøb, og der maatte tænkes paa at tilveiebringe en anden ordning, der bedre svarede til sit øiemed. Allerede imedens Frants Berg levede, var der tale om at faa en „bogfører" eller boghandler til at nedsætte sig i Oslo og der handle med saadanne theologiske og filosofiske bøger, der kunde tiltrænges af prester, skoleelever o. a. Ved et kongebrev af 22de Januar 1575[1] blev der forundt en saadan mand frihed for al skat og alle byrder, som ellers paahvilede byens borgere, hvis han vilde aabne en handel i Oslo, og biskopen fik tilhold om at have opsyn med, at der ikke i denne solgtes nogen „sektiske eller hæretiske bøger". Der var imidlertid ingen boghandler, som fandt de betingelser, der bleve ham budne, tilstrækkelig betryggende, og Oslo vedblev som tidligere at være uden boghandel.

Heller ikke var der noget bogtrykkeri. Den, som vilde have en bog trykt, maatte derfor henvende sig enten i Kjøbenhavn eller Rostock. Jens Nilssøn foretrak for det meste det sidstnævnte sted, naar han skulde have trykt et af sine latinske skrifter. Han benyttede her Stephan Möllmanns eller Myllanders bogtrykkeri, der var oprettet i

---

[1] Norske rigsregistranter, II, s. 145 flg.

1561 og bestod langt ind i det følgende aarhundrede; dette var for øvrigt ikke Rostocks universitets-bogtrykkeri og skal heller ikke have været særdeles anseet.[1] Det er i aarene 1577—1586, Jens Nilssøn har benyttet Mylianders bogtrykkeri, og efter dette stanser ogsaa hans virksomhed som latinsk forfatter. I 1597 havde han skrevet et digt, rimeligvis paa Latin, som det da var hans tanke at faa trykt; men hvis dette er skeet, er vedkommende digt atter sporløst forsvundet (s. 513).

Hvad der fortælles om dette digt, er oplysende for tidens literære forhold. Biskopen havde selv haandskriftet med sig paa en visitatsreise til Kongelf, hvor han overleverede det til byfogden, Peder Kolding, som lovede at skaffe det med et paalideligt bud frem til Rostock. I den anledning lod biskopen inden afreisen fra Kongelf skrive et brev til Johannes Frederus, theologisk professor og superintendent i Rostock, der altsaa skulde være hans mellemmand ved digtets trykning og maaske tidligere har gjort ham den samme tjeneste. Et personligt bekjendtskabsforhold kan neppe have bestaaet mellem disse to mænd, som vistnok aldrig have havt anledning til at se hinanden (pag. LXVIII); rimeligvis ere de komne i forbindelse gjennem fælles bekjendte i Danmark, og de have formodentlig allerede tidligere vekslet breve.

Jens Nilssøns skrifter i modersmaalet udkom alle i Kjøbenhavn, hvor de bleve trykte hos Mads Wingaard. Den udgave af hans latinske digt om kometen af 1577, der blev trykt i Kjøbenhavn af Andreas Gutterwitz, er maaske kun et optryk, som bogtrykkeren har foranstaltet paa egen haand.

XIII.

Jens Nilssøns arbeide var ikke indskrænket til det stille liv i hans studerekammer i Oslo bispegaard, ligesaa lidt som det udelukkende var viet til den videnskabelige forskning. Han har som biskop udfoldet en betydelig virksomhed, og hvad han har udrettet som kirkelig administrator, er et ikke ringe arbeide. Her har man hans egentlige hovedgjerning i livet. I en ung alder havde han faaet det hverv at staa ved den gamle Frants

---

[1] Dr. Otto Krabbe, Die universität Rostock, I, s. 619, hvor det fortælles, at universitetet holdt Mylianders trykkeri under censur, da det blev godtgjort, at han havde ladet trykke smædebreve.

Bergs side og overtage en del af hans forretninger, og siden arbeidede han med usvækket iver og nidkjærhed indtil sine sidste levedage. Tiden mellem reformationens indførelse og Jens Nilssøns ansættelse som Frants Bergs medhjælper er nærmest en overgangstid, hvori reformationsverket endnu ikke var kommet til nogen virkelig afslutning. Ved reformationens pludselige indførelse var ganske vist døren aabnet for et nyt og bedre kirkeligt liv i Norge; men den var dog foregaaet paa en saadan maade, at der i de første aartier derefter ligesaa meget kan tales om fortsat tilbagegang som om begyndende fremgang. Det tog her tid ud, forinden den kirkelige opløsning lod sig stanse og en virkelig fast grundvold for den nye tilstand kunde lægges.

Med den katholske læres fald skulde i Norge som i Danmark den biskopelige værdighed være afskaffet. I de gamle biskopers sted skulde der med betydelig indskrænket myndighed træde saakaldte superintendenter eller superattendenter, en i hvert stift. Men den gamle benævnelse, biskop, holdt sig dog og forekommer endog enkeltvis i den nye lutherske kirkeordinans for Danmark af 1539. Denne ordinans blev foreløbig ogsaa sat i kraft for Norges vedkommende, uagtet det erkjendtes, at forholdene her i flere henseender vare saadanne, at de udkrævede en særegen kirkelig lovgivning. Men det i 1539 givne løfte om udstedelsen af en norsk kirkeordinans var endnu ved Jens Nilssøns død ikke opfyldt.

Superintendenterne eller biskoperne, hvilken sidste titel snart igjen blev den almindelig gjængse, skulde i sammenligning med sine katholske forgjængere indtage en meget beskeden stilling. Der skulde ikke gives dem anledning til at udfolde stor ydre pomp og til at optræde som kirkefyrster. Ordinansen af 1539 gik derfor endog ind paa saadanne enkeltheder som at fastslaa, hvor mange tjenere og tjenestepiger det skulde være en af de nye biskoper tilladt at holde; deriblandt var der ogsaa en „dreng", som han stedse kunde have hos sig, og som kunde holdes til bogen for senere at blive sogneprest eller skolemester. Biskoperne skulde ikke længere kaldes til nogen ørkesløshed, men til stort arbeide; de skulde paa Latin „traktere" og lære andre den hellige skrift, forkynde Guds ord for folket over hele sit stift, holde kongens undersaatter til at være fredsommelige og lydagtige og belære dem om de pligter, de vare sit herskab skyldige. De skulde paase, at presterne „retsindelig og endrægtelig lære Christi

hellige evangelium", og at de med sine husfolk førte „et høvisk levnet". Undersøgelsen af de nye presters duelighed og deres endelige ansættelse lagdes i biskopens haand, under forbehold af, at den paa kongens vegne stadfæstedes af lensherren, ligesom det blev biskopens sag at skride ind, naar en prest viste sig uværdig til at beklæde sit embede. Alle sager, „som samvittighederne ere anrørendes, om hvilke man spørge raad af Guds ord", skulde behandles af biskoperne. Disse skulde ogsaa, naar noget forelagdes dem til besvarelse fra kongen, raadføre sig med sine kolleger „eller noger af de forstandigste prædikere", for saa at give et „vist og fast svar". Ægteskabssager skulde henvises til kongen eller lensherren, i kjøbstæderne til borgermester eller raad, hvis der var nogen særlig forargelse tilstede, eller der skulde „siges overljust dom af"; i andre tilfælde skulde biskoperne „befrie samvittighederne i disse saa vel som andre sager og efter ordsens ljudelse give gode bestandige raad". I verdslige sager maatte de ikke dømme uden særligt paalæg. I kjøbstæderne skulde de undersøge skolerne og i forening med lensherren paase, at alting der gik rigtig til; det tilkom dem at indsætte skolemestere efter først at have undersøgt deres kundskaber sammen med sognepresten og „de bedste udi raadet". Derhos skulde de undersøge, hvorledes der forholdtes med de fattiges forsørgelse, i hvilket øiemed der i hver kjøbstad skulde oprettes „en menige kiste for de fattige". Biskopen og lensherren skulde sørge for, at alle, der havde ansættelse i kirkens og skolens tjeneste, kunde faa tilstrækkelig løn, og de skulde herom gjøre indberetning til kongen.

Som et særligt hverv, een gang for alle, blev det ved ordinansen af 1539 paalagt biskoperne, at de med lensherrerne skulde besøge alle sognekirker, for derpaa at optage et fuldstændigt register over alt dertil hørende gods, saaledes, at man altid kunde have rede paa dette; hvor der ikke var tilstrækkelig underholdning for en sogneprest, skulde de lægge to kald sammen eller paa andre maader sørge for, at saavel presten som degnen kunde faa tilstrækkelig underholdning. Som regel skulde biskopen een gang om aaret besøge alle kirker i sit stift og da være sammen med lensherren.

Af disse ordinansens bestemmelser viser sig, hvad der var de nye biskopers stilling: de skulde være kirkelige tilsynsmænd, hvis myndighed ikke maatte gribe ud over kirkens egne anliggender. Saasnart disse berørte det økonomiske eller overhovedet

det verdslige, kunde biskopen intet foretage uden lensherrens medvirkning.

For Oslo og Hamar stifter var der indtil Jens Nilssøns ansættelse neppe foretaget noget skridt for at opfylde ordinansens bud om udarbeidelse af et register over alt det kirkelige jordegods. Han tog sig imidlertid straks af dette arbeide i fællesskab med Povel Huitfeldt (pag. XXXIII). I dennes instruktion af 1572 var sagen paa ny udtrykkelig bragt i erindring; men først efterat Jens Nilssøn var bleven biskopens medhjælper i 1574, blev der taget fat paa arbeidet. I løbet af aarene 1574—1577 blev det fuldendt, og dets resultat foreligger i den saakaldte Povel Huitfeldts stiftsbog. Denne er i sin nuværende skikkelse en i pap indbunden foliant, der med det gamle Oslo og Kristiania bispearkiv er gaaet over i rigsarkivet, hvor den er numereret 2 k blandt bispestolens arkivalier. Den indeholder foruden titelbladet 214 folierede blade. Paa titelbladet staar: *„Stigss bogh och richtig forteignelsse paa alle præstebolss, tilleggelsse och inndchombst wdj Oslou och Hammer stichter, effter welbiurdige Pouell Huittfelldtzs annfordrinngh, forferdiget anno 1575“*. Paa de følgende blade indeholdes en fortegnelse over prestebolenes og kirkernes eiendomme og indtægter samt tildels deres inventarium. Denne begynder med prestegjældene Asker, Aker og Næsodden, for hvilke der paa Akershus er optaget fortegnelser i dagene fra 8—14 Decbr. 1574. Efter disse følger fortegnelserne for Aas (dateret 8 Januar 1575), Krokstad (7 Jan. 1575), Vestby (20 Januar), Hobøl (8 Jan.), Spydeberg (12 Jan.), Skiptvet (13 Jan.), Eidsberg (16 Januar), Trøgstad (20 Jan.), Askim (18 Jan.), Rødenæs (22 Jan.), Aremark (28 Januar), Rakkestad (30 Jan.), Id (2 Februar), Berg (4 Febr.), Skeberg (9 Februar), Borge (12 Febr.), Hvaler (12 Febr.), Fredeniksstad (14 Febr.), Vaaler (10 Januar), Raade (18 Februar), Rygge (20 Febr.) og Tune (15 Januar). Derefter følger fortegnelsen for Gjerpen, som er dateret 18de Marts 1575, saa for Hiterdal (20 Marts), Saude (22 Marts), Bø (24 Marts), Holden (26 Marts), Drangedal (28 Marts), Bamle (29 Marts), Skien (6 April), Solum (8 April), Eidanger (10 April), Tjølling (17 April), Brunlanæs (20 April), Hedrum (22 April), Sandehered (22 April), Tønsberg (27 April), Borre (28 April), Sæm (30 April), Nøtterø (2 Mai), Stokke (3 Mai), Andebo (5 Mai), Ramnæs (8 Mai), Vaaler (10 Mai), Botne (12 Mai), Hof (14 Mai), Lærdal (16 Mai), Sandsvær (18 Mai), Eker (12 Juni), Lier (14 Juni), Sande (16 Juni),

Hudrum (18 Juni), Røken (20 Juni), Ullensaker (7 Juli), Gjerdrum (9 Juli), Nannestad (11 Juli), Eidsvold (13 Juli), Næs (15 Juli), Odalen (17 Juli), Vinger (19 Juli), Grue (21 Juli), Hof (23 Juli), Sørum paa Nedre Romerike (27 Juli), Aurskog (29 Juli), Høland (31 Juli), Enebak (2 August), Fet (4 Aug.) og Skedsmo (6 August). Derpaa følger fortegnelserne for Hedemarken, hvor Næs kommer først, 6 September 1576, og saa uden angivelse af nogen dag, Ballishol, Ringsaker, Vang, Løiten og Romedal; den derpaa følgende fortegnelse er for Stange og dateret 10de September 1577. Saa kommer Gudbrandsdalen, hvor begyndelsen gjøres med Faaberg, med en ikke dateret fortegnelse; derefter følger Gausdal (13 August 1576) og videre udaterede fortegnelser for Øier og Ringebo, saa Froen (10 Aug. 1577) og derefter igjen udaterede fortegnelser for Vaage og Lom. Derpaa følger et tillæg til jordebogen over Thelemarken og saa fortegnelsen for Lesja, der ikke er dateret. Efter dette kommer Biri, Vardal, Land (alle 3 fortegnelser udaterede), Thoten (dateret 14de September 1577), Gran, Norderhov og Hole (alle fortegnelser udaterede). Saa følger Aamot i Østerdalen (udateret), Elverum (29 Aug. 1577) og Tønset (29 Juli 1577), Modum og Sigdal (begge udaterede), videre Hjærtdal, Siljord, Lardal, Vinje, Føresdal, Hviteseid og Tinn (alle udaterede). Derefter kommer tilsidst Rollag og Flesberg (begge udaterede).

Ved at sammenholde de her angivne dage med biskopens visitatser i de samme aar faar man nærmere begreb om, hvorledes de i stiftsbogen meddelte fortegnelser ere blevne til. De i 1574 udarbeidede fortegnelser over kirke- og prestegods ere optagne paa Akershus ved dertil indkaldte mænd, sandsynligvis i nærværelse af statholderen og biskopen. I Januar og Februar 1575 visiteredes forskjellige prestegjæld i Borgesyssel, og her viser det sig, at de fleste af de fortegnelser fra denne kant, der ere indtagne i stiftsbogen, netop ere underskrevne paa de dage, da biskopen opholdt sig i vedkommende prestegjæld. Nogle af disse fortegnelser ere fra prestegjæld, til hvilke biskopen ikke kom paa denne reise, og en enkelt (for Tune) er optagen 3 uger, før han kom til stedet. For denne landsdel kan der altsaa paavises en forbindelse mellem visitatsreisen i 1575 og fortegnelserne.

Derimod kan det ikke afgjøres, hvem det er, som har reist omkring og modtaget den derpaa følgende række af fortegnelser, der begynder med Gjerpen 18de Marts 1575 og ender med Skedsmo

6te August s. a. Her maa imidlertid en eller flere personer, der vare udstyrede med fuldmagt fra statholderen og maaske ogsaa fra biskopen, have foretaget en fuldstændig rundreise. Sandsynligvis er der i forveien udgaaet meddelelse til samtlige sogneprester om hver at forberede en saadan fortegnelse, og naar saa den omreisende kommissær indfandt sig, var det en let sag at faa den ført i pennen og undertegnet, hvorpaa han tog den med sig til Akershus.

Med de sidste fortegnelser i stiftsbogen, der for den største del savne datering, er det vanskeligere at paavise nogen lignende rækkefølge i tiden for deres affattelse. Sandsynligvis har biskopen paa sine visitatsreiser bragt dem i erindring, og hvor han ikke selv kunde række hen i disse aar, maa han eller statholderen have skrevet til presterne for at paaskynde arbeidet.

Ved ordinansen var det fastsat, at der skulde være to exemplarer af registrene over det geistlige gods, et hos statholderen og et hos biskopen. Hvorvidt dette bud er blevet opfyldt for Oslo og Hamar stifter, vides ikke, idet nu kun det ene exemplar, der tilhørte biskopen, er bevaret; men det er vistnok rimeligt, at der oprindelig har været to. Originalerne ere nu forlængst tabte; thi hvad der er bevaret i bispearkivet, er kun en afskrift, der synes at være skreven et stykke ind i det 17de aarhundrede og i ethvert tilfælde er tagen længe efter baade Povel Huitfeldts og Jens Nilssøns tid. Disse have kun havt løse fortegnelser for hvert prestegjæld, og de have ikke indført dem i nogen protokol. Dette er først skeet efter deres død; medens der i det 16de aarhundrede, da de begge levede, ikke kjendtes nogen „stiftsbog", saa er denne først istandbragt, da der i det 17de aarhundrede viste sig trang til at have afskrifter, som da for nemheds skyld bleve indførte i en og samme bog. At dette er sammenhængen, vil vise sig ved en noksaa flygtig undersøgelse af stiftsbogen.

Det er imidlertid sandsynligt, at Jens Nilssøn har ladet de originale fortegnelser indhefte sammen, og at det er disse, hvortil der sigtes, naar afskriveren paa et par steder (fol. 137, b og fol. 145, b) taler om „den forseglede bog" eller om „den gamle forseglede jordebog". I afskriften er der ogsaa indskudt yngre stykker, der gaa lige ned til 1600 (fol. 145, b). De i afskriften indeholdte oplysninger om det i 1580 oprettede Vænebygdens annex (fol. 145, b) siges udtrykkelig ikke at have staaet i originalen. Afskriften er ikke tagen med synderlig omhu, men maa

snarest siges at være meget skjødesløs. Saaledes følger fortsættelsen af fol. 119, b først paa fol. 128, og paa fol. 153, b til 154 er der i Gudbrandsdalen indskudt et stykke, der hører hjemme i Thelemarken. Det er muligt, at det har været en mangel ved den oprindelige indbinding, der er aarsag i, at afskriveren har gjort saadanne feil; men det er dog paafaldende, at han kan have overseet, at ikke alt var i orden.[1]

Den, som i det 17de aarhundrede først gav stiftsbogen dette navn, har været vidende om den befaling, som Povel Huitfeldt havde ladet udgaa om at optage de fortegnelser, som man i afskrift indførte deri. Denne er nu tabt; men det maa ansees som sikkert, at det er statholderen, som har undertegnet de skrivelser, der først foranledigede iverksættelsen af de undersøgelser, som i ethvert prestegjæld maatte gaa forud, inden man kunde nedskrive et register over det geistlige gods. Men af hvad der i det foregaaende er oplyst, vil det fremgaa, at Jens Nilssøn ogsaa har en væsentlig andel i, at de fortegnelser kom istand, der nu i afskrift ere samlede i den saakaldte Povel Huitfeldts stiftsbog. Denne er netop en frugt af begge disse mænds samarbeide.

Stiftsbogen omfatter ikke Baahuslen, og der er ikke noget bekjendt om, at Jens Nilssøn i forening med den derværende lensherre har gjort noget skridt for at faa istandbragt tilsvarende fortegnelser. Om ogsaa saadanne have existeret for dette lens vedkommende, ere de ialfald ikke medtagne ved afskrivningen i det 17de aarhundrede. Efter 1660 var der heller ingen synderlig grund for Jens Nilssøns efterfølgere paa Oslo bispestol til at vaage over deres bevarelse, idet de da havde tabt sin praktiske betydning for biskoperne.

Stiftsbogen er, ogsaa i sin nuværende skikkelse, en vigtig historisk kilde, fra hvilken der kan hentes oplysning om adskillige forhold i det 17de aarhundrede. Den benyttes allerede nu ikke saa lidet, men vil dog først rigtig kunne gjøre nytte, naar den engang kunde blive udgiven i trykken.

Der fandtes i Jens Nilssøns tid ved kapitlets arkiv en gammel jordebog over det geistlige gods i Oslo bispedømme, der var optagen omkring aar 1400 paa foranstaltning af biskop Eystein.

---

[1] Professor Oluf Rygh har først paavist sammenhængen med den saakaldte stiftsbogs tilblivelse, og hans bemærkninger derom findes nu tilskrevne paa et blad, der er indheftet foran i denne.

Den omfatter ikke Hamar bispedømme. Det er denne jordebog, som allerede paa Jens Nilssøns tid var kjendt under navnet „den røde bog“, og som i 1879 er udgiven af H. J. Huitfeldt. Den var ved Kristjern Munks afreise fra Akershus af ham ført til Danmark, hvor den forblev i nogen tid, indtil den atter blev leveret til en af kannikerne fra Oslo, som deponerede den i kapitlets arkiv (pag. XXXVIII). Efter den ødelæggelse, der under Syvaarskrigen overgik mange prestegjæld, hvis arkiver opbrændtes ved fiendens indfald, blev det nødvendigt at foranstalte udskrifter af den røde bog, der i fremtiden kunde opbevares paa prestegaardene. Da Jens Nilssøn i 1580 var i Danmark, hørte ogsaa dette anliggende til dem, som han der forebragte for kongen, og han udvirkede da et kongebrev af 13de Juni 1580,[1] i hvilket det paalagdes Oslo kapitel at skaffe hver af stiftets prester en udskrift af den røde bog, som kunde vise, „hvad derudi kan findes prestebolige eller kirkegods udi hver gjæld i fornævnte stifter anrørendes og tjenligt“. Dette kongebud blev i de følgende aar gjennemført, om end temmelig langsomt. Af visitatsbøgerne (s. 205) sees saaledes, at der endnu i 1594 ikke var tilveiebragt nogen udskrift for Tegneby i Baahuslen, hvorover den derværende prest beklagede sig. Biskopen gav ham da løfte om at skaffe ham, hvad han ønskede; i dette prestegjæld omtales udtrykkelig, at arkivet var brændt i Syvaarskrigen. For tiden kjendes kun en eneste af de originale udskrifter af den røde bog, der bleve tagne i Jens Nilssøns tid, og denne er for Tune prestegjæld.[2] Udskriften er besørget af Claus Berg, der formodentlig ogsaa har besørget alle de øvrige.

I Jens Nilssøns sidste leveaar synes der atter at have været tale om at overdrage den røde bog til universitets-bibliotheket i Kjøbenhavn, idet Axel Gyldenstjerne skal have tilbudt den som gave, hvis professorerne vilde lade den afhente i Oslo.[3] Men dette tilbud blev ikke modtaget, saaledes at den røde bog endnu i længere tid blev i Oslo, hvor den rettelig hørte hjemme.

Paa sine visitatsreiser førte Jens Nilssøn jævnlig tilsyn med de geistlige arkiver. Ved hans besøg i Vang paa Hedemar-

---

[1] Samlinger til den danske historie (1784), II, 3, s. 207 flg.

[2] Trykt i fortalen til H. J. Huitfeldts udgave, pag. VIII.

[3] Dr. Holger Rørdam, Monumenta histor. Danic., II, s. 218 og Ny kirkehistoriske samlinger, V, s. 106.

ken September 1594 gjennemgik han saaledes „den lille brevkiste“, hvori kapitlets gamle breve opbevaredes (s. 313). Disse maa saaledes, ialfald for en del, have undgaaet ødelæggelsen i Syvaarskrigen. Paa tilbagereisen til Oslo gjennemgik han ligeledes de gamle breve, som fandtes i Eidsvolds prestearkiv (s. 324). Ovenfor er talt om det opbrændte arkiv i Tegneby. Selv hvor intet nævnes om en undersøgelse af arkivet, er det dog rimeligt, at biskopen har skaffet sig oplysninger om dets tilstand. Dertil har han ialfald ved tidligere besøg ogsaa havt tilstrækkelig anledning.

De vigtigste geistlige arkiver i de to stifter vare dog biskopens og kapitlets arkiver i Oslo, mellem hvilke det allerede for denne tids vedkommende neppe altid er muligt at trække bestemte grænser. Kapitlets arkiv gik efterhaanden op i biskopens. Dette var vistnok gjenstand for Jens Nilssøns særlige omhu og synes at være blevet ordnet i hans tid.

Fraregnet et par undtagelser, ere samtlige de ældste dokumenter, der findes i det nyere bispearkiv, det, som omfatter tiden efter reformationen, fra Jens Nilssøns tid. Det er ham, som har samlet og ordnet dette arkiv, der før hans tid neppe var i den bedste orden, og det er rimeligt, at han ogsaa har fortjenesten af at have reddet det meste af, hvad der har været i arkivet fra ældre tider. Under Syvaarskrigen synes ogsaa biskopens og kapitlets arkiv at være kommet i uorden, og det siges udtrykkelig, at mange af de gamle breve dengang kom bort; men det er ogsaa sikkert, at adskilligt blev reddet. De nu bevarede protokoller over domkapitlets forhandlinger begynde først efter 1600; men det er sandsynligt, at der allerede i Jens Nilssøns tid har været holdt ordentlige kapitelsbøger. Derimod er der bevaret andre protokoller, der bære vidnesbyrd om den virksomhed, Jens Nilssøn har udfoldet for at ordne og bevare bispestolens og kapitlets arkivsager.

Da de i 1574—1577 optagne fortegnelser over kirkernes og presternes gods hverken omfattede Oslo eller Hamar kapitels jordeiendomme, lod Jens Nilssøn sig det være magtpaaliggende at tilveiebringe paalidelige exemplarer af jordebøgerne for begge kapitler. Paa denne maade blev der tilveiebragt en fuldstændig jordebog for begge kapitler, hvilken fremdeles haves.[1]

---

[1] Ogsaa denne jordebog er, paa en enkelt undtagelse nær, utrykt, men kunde

Udarbeidelsen af denne jordebog er ingen enkeltstaaende foranstaltning. I aarene efter 1588 sees formynderstyrelsen at have virket meget for at faa tilveiebragt fortegnelser over det offentlige jordegods. Under 25de April 1591 udgik der en almindelig befaling til samtlige lensherrer om at lade udarbeide jordebøger over sine len, og 6te Marts 1592 kom der et lignende paalæg om at skaffe en jordebog over alt det geistlige gods i Bergens stift. Ligeledes blev der omtrent ved samme tid tilstillet kapitlerne ved Oslo og Hamar domkirker en befaling om ogsaa at lade udarbeide en saadan jordebog over deres eiendomme og indtægter. Men dette bud var endnu i de første maaneder af aaret 1595 ikke blevet opfyldt, hvorfor der 22de Februar blev udfærdiget et nyt kongebrev[1] i samme anledning. Regjeringsraaderne sige i dette brev, at de ikke lidet forundrede sig over en saadan forsømmelighed fra kapitlets side, som netop „burde at være andre med tilbørlig kristelig hørsomhed og lydighed imod øvrigheden til exempel“, og at de derfor nu vilde „alvorligen byde og befale“ dem, at de med det allerførste skulde „forfatte og udskrive en klar og rigtig jordebog paa alt det gods og rente“, som var henlagt til de to domkirker, med nøiagtig angivelse af den præbende, alter, kapel, kirke eller lignende, hvortil godset oprindelig var givet, samt navnet paa den, der for øieblikket var forlenet dermed; ogsaa kommunets gods skulde medtages i jordebogen. Af denne skulde der udfærdiges tre exemplarer, et for at opbevares ved Oslo domkapitel, et for at leveres til statholderen og et for at indsendes til det danske kancelli, hvorfra det rimeligvis med det samme blev overleveret til rentekammeret, i hvis arkiv det havde sit naturlige forvaringssted.

Befalingen blev denne gang efterkommet, nøiagtig som den var givet, og meget hurtig; den nye jordebog er den samme, som nu foreligger i kapitlets exemplar. Dette er forsynet med følgende titel: „*Jordebog offuer alt dett godtz, som nu ligger til capittelidt wdj Osloe, med hues anditt godtz, som der frakomid er, och tilfførn tilliggid haffuer. Klarligen forfatted och summeridt,*

vel fortjene at blive tilgjængelig i trykken. Hvad der vedkommer Hamar kommuns eiendomme (s. 253—263), er aftrykt som bilag til en afhandling: Om Hamars gamle skole og det saakaldte kommunitet ved Kristiania latinskole af Yngvar Nielsen, der er udgivet som bilag ved Hedemarkens amtsformandskabs forhandlinger for 1871.

[1] Norske rigsregistranter, III, s. 271 flg.

huer altargodtz och præbende sæer och besunderlig med fortegnellsse ther hoss, huem samme godtz och rente nu føllger, och lader oppebherre. Actum Osloe. Anno 1595". Jordebogen findes nu i rigsarkivet (Kristiania bispearkiv, 2, hh).

Jordebogen omfatter kun Oslo domkapitel; den afsluttes med en forklaring om, at der under Syvaarskrigen var kommet megen uorden ind med hensyn til kapitlets gaarde, hvorfor det nu ikke havde været saa ganske let i alle tilfælde at fastslaa, hvad der var den rette gaard; kapitlet haabede imidlertid med tiden at faa bedre rede paa forholdene og skulde da give nærmere meddelelse derom. Det taler i en meget ydmyg tone og har formodentlig havt sine grunde derfor, ligesom til at skynde sig. Jordebogen sees nemlig at være istandbragt paa 4—5 maaneder.

Foruden denne original findes der i det til rigsarkivet overførte Kristiania bispearkiv (2, f) en afskrift „efter den beseglede jordebog, som findes i Kong. Maj.tis renteri", hvilken er tagen af Jens Nilssøns efterfølger paa bispestolen, Anders Bentssøn Dalin, inden han i 1601 reiste til Oslo. I denne afskrift er ogsaa medtagen „*En ret jordebog paa all rente, som nu ligger till capittelet udi Hammers domkircke, skreven anno M.D.L.VI*". Dette aarstal kan dog alene have hensyn til, hvad der anføres om kommunets gods, hvilket kommer først, hvorimod fortegnelsen over de enkelte altere og præbender ialfald har faaet nogle tillæg og saaledes ikke er indskrænket til at være en afskrift af en næsten 50 aar ældre jordebog.

Foruden stiftsbogen af 1575 og kapitels-jordebøgerne af 1595 findes der fremdeles i bispearkivet fra Jens Nilssøns dage to bind med aktstykker (2, d og e). Disse ere for det meste netop skrevne i hans tid; det er dels koncepter, dels afskrifter, dels originaler. De ere øiensynlig samlede paa biskopens foranstaltning og bestemte til vedvarende opbevaring i hans arkiv, hvorimod de først i begyndelsen af det følgende aarhundrede ere blevne indbundne. Der er da ogsaa indkommet i samlingen enkelte dokumenter, som ere lidt yngre. Men dennes hovedmasse er dog fra Jens Nilssøns dage og repræsenterer, hvad der fra hans funktionstid er levnet af dokumenter i Oslo bispearkiv. Dette har neppe heller i hans tid været meget stort. Ødelæggelsen i Syvaarskrigen,[1] der allerede er omtalt i det foregaaende (pag. CLI), maa have forringet dets omfang. Selv maa han

[1] Norske rigsregistranter, I, s. 594; II, s. 389. Det gamle rigsarkiv,

have modtaget det i en meget mislig forfatning. Rimeligvis er det kun gjennem indbindingen, at det senere er lykkets at redde disse faa levninger fra undergang, idet det saaledes er blevet vanskeligere, at de enkelte aktstykker kunde forsvinde. Hvad der nu er levnet i bispearkivet, indeholder meget af interesse og værdi, og det er en ikke uvigtig kilde for Norges indre historie i det 16de aarhundrede, fornemlig for de geistlige forholds vedkommende. Saaledes findes derimellem ganske gode oplysninger om Oslo kapitel.

Nærmest under biskopen stod, som en levning fra den katholske tid, et domkapitel, hvis medlemmer kaldtes kanniker. Ved reformationen var der ikke lagt nogen haand paa det tildels ret betydelige gods, der var henlagt til kapitlerne, og deres fortsatte bestaaen anerkjendtes i kirkeordinansen af 1539. Det blev imidlertid fra nu af regjeringen, som var kapitlernes foresatte, og det var den, som bestemte, hvem der skulde være deres medlemmer. I navnet havde kapitlerne maaske fremdeles bevaret retten til at vælge disse, og det omtales ialfald for det hamarske kapitels vedkommende ved flere leiligheder, at det selv havde uddelt sine præbender.[1] Men dette var dog altid under forbehold af kongens stadfæstelse. Da de hamarske præbender vare smaa og altsaa lidet fristende, kan dette være grunden til, at man netop der tildels lod kapitlet beholde denne ret, hvoraf følgen igjen blev, at de fleste hamarske præbender uddeltes til oplandske prester, som da samtidig bleve kanniker ved domkapitlet. I Oslo derimod synes meget tidlig retten til at uddele præbenderne at være gleden helt ud af kapitlets hænder, og dermed var det berøvet den sikreste støtte for sin bestaaen som selvstændig korporation.

Den enkelte kannik havde sit ophold af det til et alter henlagte gods eller af en præbende (kanonikat, vikariat o. s. v.). Da den særlige altertjeneste ophørte med reformationen, kunde ogsaa det til dens ydre vedligeholdelse bestemte gods anvendes til kannikernes underhold. Antallet var i den katholske tid bestemt, og der haves ialfald een efterretning om, at det i Kristian

---

eller maaske snarere kanslerens arkiv, var ogsaa i nogle aar indsat i Oslo domkirke, paa foranstaltning af kansleren Peder Huitfeldt, men var før 1564 overført til Akershus. Smstds. I, s. 404.

[1] Smlgn. om den kooptationsret, der kan have tilkommet domkapitlet i Hamar, Norske rigsregistranter, II, s. 391, 703; III, s. 371.

III's tid for Oslo skal være fastsat til 12;[1] men senere foretoges der store forandringer med sammenlægning af præbenderne og med udstykning i mindre dele, saaledes at det allerede ved slutningen af det 16de aarhundrede kan være vanskeligt at gjenkjende den middelalderske inddeling. Ved reformationen var i Oslo det til Mariakirken hørende kapitel slaaet sammen med domkapitlet, medens den fuldstændige sammensmeltning mellem dette og Hamar domkapitel først foregik langsomt udover i det 16de og tildels i det 17de aarhundrede. Kapitlet i Hamar havde dog fra det øieblik, bispesædet dersteds nedlagdes, tabt al selvstændig betydning, og forsaavidt det i Jens Nilssøns tid virkelig har øvet nogen virksomhed, da maa denne have været en meget liden.

Kannikerne selv havde kun lidet at udrette udenfor den forefaldende tjeneste i domkirken og afsigelse af domme i ægteskabssager, og da de i Oslo vare ganske godt aflagte, aabnedes derved snart døren for en ny praxis, idet kanonikaterne anvendtes til at forsørge mænd, som ellers ikke kunde opnaa nogen god stilling, eller til at forbedre en allerede forud given løn. Man gik her stedse videre, og saaledes kom det dertil, at der mellem indehaverne af domkapitlernes gods kunde findes mænd i høist forskjellige stillinger. Hyppig understøttedes paa denne maade yngre mænd til sine studier ved det danske eller ved fremmede universiteter; men som oftest var det dog til mere fjerntliggende formaal, at regjeringen ansaa sig berettiget til saaledes at raade over indkomsterne af kapitelgodset. Dette vil nærmere vise sig af en oversigt over kapitelsgodsets fordeling, saaledes som denne var i Jens Nilssøns tid. Den er bygget paa den ovenfor omhandlede jordebog af 1595, som er sammenholdt med rigsregistranterne, der jævnlig indeholde kongebreve, som angaa kapitelsgodsets anvendelse.

1. **Jens Nilssøns egen præbende**, som han havde faaet efter den fordums kannik i Oslo hr. Hans Olssøn; denne præbende bestod af den gamle Delevigs præbende, der havde hørt til Mariæ alter i Mariakirken. Derhos havde han Frue alter i Mariakirkens nordre kor, hvis gods tidligere havde været delt i to parter; af disse fik Jens Nilssøn den ene ved et kongebrev af 25de April 1561 efter hr. Einar Gjerulssøn, medens han fik den anden efter presten i Aker hr. Mats Anderssøn. Den sidste part an-

[1] Norske rigsregistranter, II, s. 386 flg.

vendte Jens Nilssøn til „studii ophold“ for hr. Hans Haagenssøn, for Kristen Jenssøn, der var Jens skrædders søn i Oslo, og for sin egen søn, Kristofer Jenssøn. Til dette kom endnu „kommuneparten“ og „portio choralium“. En del af dette gods, nemlig Delevigs præbende m. m., var fast henlagt til biskopens underholdning og blev derfor under 7de Mai 1600, efter Jens Nilssøns død, overdragen til hans eftermand, Anders Bentssøn Dalin; med resten var han derimod kun „forlenet pro persona“, og derpaa fik hans ældste søn allerede expektancebrev under 11te August 1587.

2. Den baahuslenske adelsmand Anders Gren til Sundsby havde en præbende, der foruden kommuneparten og portio choralium bestod af det gods, der var henlagt til St. Olafs og St. Dorotheas altere i Mariakirken og til „Svenne altar“, formodentlig i samme kirke; han benyttede 1595 Jens Lauritssøn som forvalter. Anders Gren fik denne præbende, medens han var kancelli-sekretær, ved kongebrev af 17de April 1579, da den var ledig efter Hans Stigssøn, der var tolder nordenfjelds og havde faaet præbenden ved kongebrev af 28de Mai 1573, paa betingelse af, at han skulde residere ved domkirken, naar han ikke længere var i kongens tjeneste. Han fik den igjen efter lagmanden Nils Stub, som atter havde den efter Jakob Kristenssøn.

3. Renteskriver, senere mønsterskriver Hans Mechelborg fik ved kongebrev af 12te Juli 1574 et kannikedømme i Oslo domkirke, der var ledigt efter Oluf Kuldt, med forpligtelse til at residere ved kapitlet, naar han ikke længer gjorde daglig tjeneste i kongens renteri; dette kannikedømme bestod i 1595, foruden kommuneparten, af St. Laurentii alters gods og Hovin præbende af domkirkens gods. Som forvalter nævnes i 1595 Søfren Mogenssøn.[1]

4. Kancelliskriver Sivord Pederssøn, senere borgermester i Odense, fik ved kongebrev af 22de Marts 1580, med forpligtelse til at residere ved domkirken, naar han ikke længere var i kongens daglige tjeneste, en præbende, der var ledig efter den af-

[1] Omtales i et kongebrev af 29de Oktbr. 1602 (Norske rigsregistr., III, s. 697 flg.) som raadmand i Oslo sammen med Mikkel Funtin (smlgn. nedenfor, s. 90 og 464 flg.), i anledning af en arv efter den tidligere kansler, Oluf Kalips, paa hvilken de, imod den afdødes enke, gjorde krav paa sine hustruers og de øvrige arvingers vegne. Senere nævnes han som anden borgermester i Oslo.

døde lagmand i Oslo Nils Stub; denne var tidligere overdraget til Paul Paulssøn, indtil Nils Stub fik den ifølge et kongebrev af 28de Februar 1574, med forpligtelse til at „residere og bo hos Oslo domkirke og gjøre slig tynge og tjeneste uden kirken og inden deraf, som andre kanniker sammesteds". Saavel Paul Paulssøn, som Nils Stub maatte imidlertid overlade halvdelen af præbendens indtægter til slotsskriveren paa Akershus, Simon skriver; dette synes dog at være ophørt i 1580. Efter Sivord Pederssøns død blev præbenden under 10de Februar 1600 overdragen til den kongelige sekretær Laurits Mule. Den bestod i 1595, da Laurits Mikkelssøn var Sivord Pederssøns forvalter, af St. Annæ præbende af domkirkens gods, korsets alter af Mariakirken, hvoraf dog den ene part var overdragen kansleren, Hans Pederssøn til Sæm, Mariakirkens sakristirente, med undtagelse af en gaard i Svendal, der var overdragen til Jens Nilssøn, samt endvidere af Maria Magdalenas alter og Hole præbende af domkirkens gods; dertil kom da ogsaa her kommuneparten og portio choralium. Korsets alter var ved kongebrev af 30te August 1584 efter „hr. Rasmus i Follegaard" overdraget til hr. Hans Bang i Tune. Da der ikke nævnes noget derom i jordebogen af 1595, er det rimeligt, at der i de mellemliggende 11 aar er truffet en anden ordning, som ellers ikke kjendes: dog er det heller ikke umuligt, naar der tages hensyn til, hvad der ellers vides at være skeet med kanonikaterne, at hr. Hans Bang aldrig er kommet i besiddelse af det, som var ham lovet i 1584.

5. Rentemester Envold Kruse fik ved kongebrev af 18de November 1582 et kannikedømme i Oslo, der var ledigt efter den bekjendte Dr. Erasmus Lætus, som igjen, i henhold til et expektancebrev af 6te Juli 1577, havde faaet det efter mester Nils Olufssøn.[1] Dette bestod i 1595 af kommuneparten og portio choralium, af St. Laurentii alters gods af Mariakirken og Løiten præbende af domkirken. Om den sidste meddeles i jordebogen følgende oplysninger: „Denne præbende havde salige hr. Engelbret, sogneprest udi Gjerpen, og blev efter hans død skiftet efter Kong. Maj. hans mandats brev emellum de tolv residerende kanniker her udi Oslo, vel mere end 32 aar forleden [ɔ: omkring

[1] Erasmus Lætus var ogsaa fra 18 Januar 1574 forlenet med Gjerpen prestekalds store gods, der efter ham i 1582 blev overdraget til Absalon Juel til Meilgaard og derefter i 1583 til Anders Vedel. Norske rigsregistranter, II, s. 81, 494 og 547.

1563]. Og blev siden, anno 80 efterladt s. doctor Erasmus Lætus, at han samme præbenda maatte beholde, der han var den venligen begjærendes. Men nu efter s. doctor R. L. afgang følger Envold Kruse, den gode mand, al denne rente, disse næst efterskrevne gaarde, som dog ikke er tilfyldeste halvparten af denne rente". Envold Kruses forvalter var i 1595 Søfren Hanssøn.

6. Skolemesteren i Oslo, Jakob Jakobssøn Volf, senere læsemester i Odense, Jens Nilssøns svigersøn, (smlgn. nedenfor, s. 65, 103 og 566) fik ved et kongebrev af 29de Februar 1584 tilsagn om, „at naar han nogen tid sig udi for^ne^ tjeneste og skolemesters bestilling flitteligen haver ladet bruge, skal han bekomme det første ledigblivende kannikedømme udi Oslo domkirke", paa betingelse af, at han fremlagde superintendentens vidnesbyrd. Efter thronskiftet 1588[1] blev løftet fornyet under 14de Juni 1589, og formodentlig er det saa inden kort tid blevet indfriet. I 1595 besad han et saadant kannikedømme, foruden kommuneparten, bestaaende af Hofs præbende af Mariakirkens og Thingvolds præbende af domkirkens gods.

7. Hr. Hans Søfrenssøn, slotsprest paa Akershus, fik ved kongebrev af 21de Juni 1577 løfte paa det første ledige kannikedømme i Hamar eller Stavanger, „efter kapitels statuter", og derefter erholdt han ved et nyt kongebrev af 2den Januar 1570 det ledige præbende, Stilkens gods. Senere fik han atter, under 16de Juni 1580, løfte om det første ledige kannikedømme ved Oslo domkirke; dette sidste løfte opfyldtes ved et nyt kongebrev af 17de August 1583, da han fik det kannikedømme, hvormed tidligere den nu afdøde renteskriver, senere borgermester i Kjøbenhavn, Nils Pederssøn havde været forlenet. Dette bestod i 1595, foruden kommuneparten og portio choralium, af Ulvin og Stilkens præbender samt Annæ alter, alt af domkirkens gods. Om Stilkens præbende oplyses i jordebogen, at den af biskop Anders Mus var lagt til Vor frue tiders alter i Stilken i domkirken til underholdning for to prester, og at den var delt i to parter, hvoraf hr. Hans Søfrenssøn havde den ene efter salig hr. Mats Finde. Ved kongebrev af 12te November 1599 blev kannikedømmet, da hr. Hans var død, overdraget til hr. Peder Matssøn Morsing.

---

[1] Han havde dog allerede da i 1587 faaet kongebrev paa den saakaldte Thingvolds præbende i Viken. Norske rigsregistranter, II, s. 706.

8. **Magister Halvard Gunnarssøn**, lector theologiæ i Oslo, havde efter sin forgjænger, Jon Anderssøn, et kannikedømme, der bestod af Sikulands præbende, Edmunds, Andreas og Martins alteres gods, samtlige af domkirken, foruden kommuneparten og portio choralium, samt af to gaarde, der oprindelig tilhørte Løiten præbende og efter hr. Engelbret i Gjerpens død vare overdragne Jon Anderssøn, senere havde fulgt Halvard Gunnarssøn, derpaa Dr. Erasmus Lætus og nu Envold Kruse. Allerede 10de August 1573 havde magister Halvard Gunnarssøn faaet kongebrev paa „St. Martins altaris præbende, som han nu selv udi værge har". 28de Juni 1575 fik han derhos expektancebrev paa at erholde efter mester Jons død det kannikedømme, som denne havde. Da mester Jon 19de Marts 1577 fik et expektancebrev paa at faa det første ledigtblivende kannikedømme ved domkirken, ser det ud, som om han i mellemtiden har maattet overlade mester Halvard det, som han tidligere havde havt for sit lektorat; det nye skulde da blive *pro persona*. Ved kongebrev af 7de Juli 1584 blev læsemesterens præbende „perpetueret", d. v. s. det bestemtes, at det gods, der var henlagt til mag. Halvard, bestandig skulde tilhøre hans efterfølgere i embedet.

9. **Hr. Claus Berg**, kantor ved St. Halvardskirken, havde i 1595 et kanonikat, der, foruden kommuneparten og portio choralium, bestod af Bergs præbende, St. Annæ alter og kantoriet af domkirken og Catharinæ præbende af Catharinæ alters gods i Mariakirken. Dette kanonikat havde han faaet efter sin formand som kantor, hr. Klemet Pederssøn. I et kongebrev af 27de November 1577 loves der, at hr. Claus, mod at afstaa sit tidligere kanonikat i Hamar og mod forpligtelse til at residere ved Oslo domkirke, skulde faa det kanonikat, som nu var ledigt i denne efter den nævnte kantor. Det viste sig dog snart, at dette kanonikat ikke var ledigt, og hr. Claus skulde have adskillige vanskeligheder at overvinde, forinden det lykkedes ham at komme i besiddelse deraf. Thi ogsaa hr. Klemets søn, hr. Kristen, havde stor lyst paa at faa det, naar engang hans fader afgik ved døden. Han havde allerede under 26de December 1577 faaet løfte om det første kannikedømme, som „efter kapitels statuter" blev ledigt i Oslo domkirke, og det ser ud, som om derved har været sigtet paa det, som fremdeles indehavdes af hans fader. Men Claus Berg, der i denne sag maa være støttet af sin fader, Frants Berg, og sin svoger, Jens Nilssøn, satte sig paa sin side straks i bevæ-

gelse og opnaaede saa et kongebrev af 19de Juni 1578, hvorved der gaves ham tilsagn om hr. Klemet kantors kanonikat, saafremt han overlevede denne. Ingen af parterne synes dog at have stolet paa sine adkomstdokumenter og foretrak derfor at slutte et mindeligt forlig, forinden der blev ledighed i kanonikàtet. De enedes da om, at hr. Claus kunde vælge dette, hvis han ønskede det, men kun mod at afstaa til den anden sit sognekald, Ske i Baahuslen, og denne ordning fik 1ste Januar 1580 kongelig stadfæstelse. De indrettede sig derefter begge i overensstemmelse dermed. Hr. Kristen fik under 22de Marts 1580 kongebrev paa en af de præbender, der vare ledige i Oslo domkirke efter Nils Stub (smlgn. pag. CLVI seqv.). Saa døde hr. Klemet, og da Jens Nilssøn kort efter reiste til Danmark, skrev den gamle Frants Berg med ham et brev, der skulde hjælpe sønnen Claus til at komme i besiddelse af det længe eftertragtede kanonikat. Først 9de December 1581 fik han kongebrev paa dette, som kun betegnes: St. Catharinæ alter. I jordebogen af 1595 siges, at hr. Claus Berg allerede i 1578 havde faaet det hele kannikedømme umiddelbart efter hr. Klemet, hvilket dog, efter det her oplyste, ikke kan forholde sig saa. Den anden, hr. Kristen, blev sogneprest til Ske. (Smlgn. s. 118).

10. Kancelliskriver Carsten Vogt, hvis fuldmægtig var Peder Paasche, havde i 1595 et kanonikat, bestaaende af kommuneparten og Velo præbende af domkirkens gods. Dette var ham overdraget 17de November 1592 efter den kongelige sekretær Korfits Grubbe, der igjen havde faaet det 20de November 1588 efter renteskriveren Nils skriver.

11. Hr. Peder Matssøn (Morsing), skolemester i Oslo og senere Guds ords tjener paa Akershus, havde i 1595 et kanonikat, der bestod af den saakaldte „Visør præbende i Gudbrandsdal“ og præbenda S. Michaelis. Til den første præbende hørte bl. a. den afgift af Gudbrandsdalen, der kaldtes visøre, hvoraf den havde sit navn. Det lader til, at hr. Peder oprindelig har havt denne præbende som skolemester; men da han fratraadte, fik han ved kongebrev af 16de Marts 1584 tillladelse til fremdeles at beholde den „indtil videre“. 6te Juli 1584 fik han ved et nyt kongebrev løfte paa det første ledige kannikedømme.

12. Sognepresten ved St. Halvardskirken, hr. Nils Olssøn havde i 1595 foruden kommuneparten og portio choralium Aas præbende (Hvadvalder præbende) og *altare salvatoris*, samt des-

uden domkirkens sakristirente og hele den indtægt, som havde ligget til de to nedlagte kirker i Oslo, korskirken og Klemenskirken. Sogneprestens præbende var „perpetueret" i 1584.

13. Oluf Nilssøn, kapellan ved domkirken, havde Hegs præbende af dennes gods.

14. Mikkel Pederssøn, klokker ved domkirken, havde *reditus æditui*.

15. Skolemesteren i Oslo (1595 Peder Matssøn) havde som sin „perpetuerede rente" foruden kommuneparten og portio scholæ, Hjelmunger præbende og *altare militum*, begge af domkirkens gods.

16. Peder Jenssøn Holm havde i 1595 for hans tjeneste til tolvprædiken udi Oslo domkirke: „Stilkens præbende: den anden part af Vor Frue altar gods i stilken udi domkirken, som var skiftet udi tvende parter, hvoraf hr. Hans Søfrenssøn følger den ene og jeg [ɔ: P. J. H.] den anden part, som jeg bekom efter hr. Hans Pederssøn hører".

17. Jens Jenssøn, øverste hører i Oslo skole, havde ifølge jordebogen af 1595 det jordegods, der havde ligget til St. Birgittas alter i Mariakirken.

18. Hans Pederssøn, anden hører i Oslo skole, havde ifølge samme jordebog det jordegods, som havde ligget til *altare sanctæ crucis* i Mariakirken. Ved et kongebrev af 7de Juli 1584 vare ogsaa disse to sidstnævnte præbender (17 og 18) „perpetuerede" til to hørere; det maa herved bemærkes, at det nævnte alters gods ogsaa omtales som hørende til andre præbender (4 og 21), saaledes at Hans Pederssøn blot kan have havt en mindre del deraf.

19. Hans Glad, der senere blev lagmand paa Oplandene, havde efter jordebogen af 1595 til understøttelse, medens han studerede, faaet Medelvalder præbende af statholderen, Ludvig Munk, med kapitlets samtykke, under forbehold af kongens paafølgende stadfæstelse.

20. Kristofer Rasmussøn Hjort havde til understøttelse ved sine studier faaet den saakaldte Marianæ præbende, der i 1595 var henlagt til „succentorem i Oslo".

21. Hans Pederssøn til Sæm, Norges riges kansler, havde i 1595 en præbende, bestaaende af store St. Annæ alter, halvparten af Mariakirkens kors-alter, hvoraf Sivord Pederssøn (4)

havde den anden halve del, og lille St. Annæ alter af Mariakirken.[1]

Til disse 21 præbender kom endnu de saakaldte *bona communia*, der efter gammel sædvane aarlig skulde deles mellem de residerende kanniker. Disse bestode af tienden af Tune, Onsø og Enebak, ledingen af Vaaler, Rygge og Follo, samt endel gaarde, fiskerier m. m., rundt om i landet, der havde tilhørt begge kapitler. Hovedmassen af kapitlets fælleseiendom, kummunet, var delt mellem præbenderne, som den saakaldte „kommunepart“. Den saakaldte *portio choralium* anvendtes til at holde en discipel i latinskolen, den saakaldte choral.

Hamar domkapitel var forholdsvis lidet bemidlet ved siden af det i Oslo. Urimeligheden af de overdrevne forestillinger, hvormed man længe har betragtet det gamle Hamar, viser sig ogsaa af det ringe jordegods, hvormed det derværende kapitel var udstyret. Der var ved domkapitlet ikke saa faa altere og præbender, men til hvert af disse var der kun henlagt lidet gods. Det største jordegods var henlagt til kommunet, som kapitlets fælles eiendom, og var mod slutningen af det 16de aarhundrede overdraget til skolen i Vang. Desforuden opregnes der i den ovenfor omtalte jordebog følgende altere og præbender:

1. Altare Nicolai var oprindelig overdraget hr. Baard paa Stange. 17de April 1572 fik kanniken mester Ture Hummer kongebrev paa at faa dette kanonikat efter hr. Baards død; men under 29de s. m. fik dennes søn, lagmanden Mogens Baardssøn Rosensværd, brev saavel paa Nicolai som paa Michaelis alter, og han maa være kommen i besiddelse deraf. Under 2den Mai 1575 blev det overdraget til Mogens Svale, hvis enke, fru Maren Bjelke, fik alterets gods ved et kongebrev af 17de Februar 1582, der altsaa maa have ophævet det tilsagn, der under 20de Oktober 1581 var givet Mogens Baardssøn om paa ny at faa dette gods. Fru Maren havde det til sin død, hvorefter det ved kongebrev af 4de Juni 1594 overdroges til Hans Pederssøn, der ogsaa nævnes som dets indehaver i jordebogen af 1595.

2. Gausdals præbende var først henlagt til sognepresten

[1] I et kongebrev af 5te Aug. 1589 omtales ogsaa en præbende i Oslo, der var forlenet til Mikael Lang, tolder i Kjøbenhavn. Ved et kongebrev af 12te Decbr. 1578 fik renteskriver „Unge Nils Pederssøn“ brev paa det kanonikat i Oslo, som var ledigt efter Jørgen Nilssøn.

i Gausdal, hr. Frants, derefter til hr. Hans Søfrenssøn, slotspresten paa Akershus. Ved kongebrev af 13de Juni 1580 fik imidlertid Jens Nilssøn sig selv overdraget denne præbende, medens hr Hans nogle dage senere fik løfte paa det første kanonikat, der blev ledigt i Oslo. (Smlgn. ovenfor, under Oslo kapitel, 7). Præbenden kaldes i jordebogen „Gousta", hvilket maa bero paa en feilskrivning; navnet kommer utvivlsomt alene deraf, at præbenden til en tid har været henlagt til presten i Gausdal.

3. Altare Trinitatis, formodentlig domkirkens hovedalter, blev 14de Februar 1574 overdraget til Claus Berg efter mester Amund Ellingssøn. Under 27de November 1577 fik han befaling om at opgive dette kanonikat (smlgn. ovenfor under Oslo domkapitel, 9), som under 28de December 1577 blev overdraget Morten Knutssøn. Han fik ogsaa under 9de December 1579 kongetienden af Gran paa Hadeland. Begge dele bleve 25de September 1586 overdragne til Dr. Eskild Kristenssøn, hvis brev derpaa atter fornyedes 20de Oktober 1587. I 1595 omtales han som den, der har præbenden, med fogden paa Hadeland, Peder Knutssøn, som fuldmægtig, hvorimod tienden da var overdragen til hr. Haagen Mogenssøn, sogneprest til Vang paa Hedemarken.[1]

4. Ottestad præbende var i 1595 overdraget til sognepresten til Løiten, hr. Peder Svendssøn. Ifølge et kongebrev af 22de Februar 1595 var denne lille præbende bevilget ham af kapitlet, og det stilledes i udsigt, at han skulde faa kgl. bekræftelse derpaa. Ved kongebrev af 28de Juli 1577 blev denne præbende, som da var ledig efter mester Torben Olssøn, overdraget mester Nils Sael, der var sogneprest til Stange, og som 17de September 1575 havde faaet brev paa det første ledige kanonikat i Hamar kapitel. Efter ham blev præbenden under 6te Juni 1585 overdraget hr. Helmerik Hanssøn, kapellan ved St. Laurentii kirke i Tønsberg. Hvor længe han havde præbenden, vides ikke.

5. Oustad præbende var i 1595 overdraget til sognepresten hr. Kjeld Jørgenssøn i Romedal.

6. Altare Catharinæ og Alms præbende vare i 1595

---

[1] Denne fik ved kongebrev af 19de Juli 1593 overdraget en præbende, der var ledig efter sognepresten til Thoten, hr. Karl Thordssøn, men uden at dens navn nævnes. Heller ikke angives navnet paa den præbende, som ved kongebrev af 13de Oktober 1593 blev tilsagt hr. Chilian Thøgerssøn efter hr. Jens Thomissøns død.

overdragne til biskopens søn, hr. Kristofer Jenssøn. Han havde faaet det første ved kongebrev af 6te Juli 1584, den sidste ved kongebrev af 4de Marts 1595 efter den afdøde sogneprest til Stange, hr. Kristen Kristenssøn, der havde faaet den 11te Juli 1580.

7. Sakristirenten var i 1595 overdraget til sognepresten paa Elverum, hr. Laurits, som tillige under 4de April 1587 havde faaet kongetienden af Stange og Løiten.

8. Altare quinque vulnerum blev efter mester Ture Hummer under 28de September 1584 overdraget til hr. Peder Matssøn Morsing og under 22de Mai 1592 til den gudbrandsdalske sogneprest hr. Mats Gram, der fremdeles havde det i 1595.

9. Altare crucis var i 1595 overdraget hr. Thorsten Søfrenssøn Morsing, sogneprest til Gran.

10. Hammerstad præbende var i 1595 overdraget hr. Jens Lauritssøn Bugge, sogneprest til Ringsaker.

11. Huringstad præbende var i 1595 overdraget til Kristen Ellingssøn.

12. St. Jørgens alter og Michaels alter vare i 1595 overdragne til hr. Peder Matssøn Morsing. Paa det første havde mester Ture Hummer den 29de April 1572 faaet expektancebrev efter mester Torben Olssøn, og det sidste var samme dag, tilligemed Nicolai alter (1), overdraget til Mogens Baardssøn; efter hans død blev det 19de Juli 1593 overdraget til hr. Peder Matssøn. Allerede under 2den Marts 1585 havde han faaet St. Jørgens alter.

13. Rise præbende og Horgens præbende vare i 1595 overdragne til Jakob Jakobssøn Volf, der bestyrede dem ved Jon Svendssøn, borger i Oslo.

At vedligeholde domkapitlernes gamle indretning var i længden ikke muligt. Efterat cølibatet var afskaffet, maatte man sent eller tidlig opgive alle forsøg paa at bevare en saadan skik, som den, at alle kanniker skulde gaa til samme bord. Endog den forudsætning, at kannikerne skulde opholde sig eller, som det stedse heder, residere ved selve kapitlet, kunde, saaledes som forholdene stillede sig, vanskelig opretholdes gjennem en noget længere tid. En fordring af denne art lod sig med nogen grund blot stille til dem, der havde geistlige stillinger i den by, hvor kapitlet var, og naar flertallet af dem, der indehavde et kanonikat, var mænd, der paa grund af sin embedsstilling maatte opholde sig paa et andet sted, var det umuligt at kræve af dem,

at de skulde „residere“ ved kapitlet. Imidlertid varede det dog en stund, inden man fra regjeringens side ligefrem opgav denne fordring, og der toges ved uddelingen af kanonikater stadig det forbehold, at indehaveren skulde residere, naar han ikke længere var i sin tjeneste. Men det maa ansees som sikkert, at det aldrig har hændt, at en, der var forlenet med et kanonikat i Oslo, paa sine gamle dage har slaaet sig ned i denne by og levet der som residerende kannik.

Det var nu engang paa grund af omstændighedernes medfør blevet uundgaaeligt, at forholdene udviklede sig paa denne maade: Med kapitlernes kooptationsret var den eneste skranke bortryddet, der lod sig stille derimod. Men dette kunde ikke forhindre, at de virkelig residerende kanniker, der maatte udføre domkapitlets forretninger, gjøre den daglige tjeneste og bære de byrder, som overhovedet fulgte med at bo paa stedet, hvor domkirken var, følte sig lidet tjente med denne ordning. Thi det viste sig, at de ikke residerende herrer udelukkende betragtede sine kanonikater som indtægtskilder og unddroge sig opfyldelsen af alle dermed følgende pligter, saaledes at de ikke engang holdt sin choral ved skolen; der førtes ogsaa klage over, at der indsneg sig uorden og urede ved det til saadanne kanonikater hørende jordegods. Her var der meget at udrette for Jens Nilssøn, og det ser ogsaa ud, som om han allerede, inden han havde faaet sin udnævnelse til svigerfaderens medhjælper, har taget sig af disse forhold (pag. XXVIII seqv.).

Under 20de April 1572[1] blev der paa foranledning fra Oslo udstedt et kongebrev om domkirkens kanonikater, der skulde rette paa de tidligere mangler. Ved dette bestemtes, at de ikke residerende kanniker ligesaavel som de residerende herefter skulde „holde en choral, som skal gange udi skolen og i lærdommen sig forfremme og at være tilstede udi kirken at sjunge, saa ofte tjeneste er der sammesteds, og samme choral forsørge med nødtørftige underholdning til mad og drikke“. Ligeledes bestemtes, at enhver, som ikke residerede, skulde „have sin procuratorem hos domkirken boendes, som hermed skal have flittig tilsyn, at det saa holdes og fuldkommes“. I forsømmelsestilfælde fik de resi-

---

[1] Da samtlige her paaberaabte kongebreve efter sit datum kunne findes i udgaven af de norske rigsregistranter, vil det være overflødigt for hver gang at anføre disse i noterne.

derende kanniker ret til at tage de fornødne penge til choralens underhold af vedkommendes indtægter af kanonikatet. Dette var i overensstemmelse med kirkeordinansen, der paabød, at alle prælater og kanniker ved domkirkerne skulde holde en choral, hvortil helst skulde tages personer, som endnu gik i skole og stode under tugt, medens det dog ogsaa var tilladt at vælge en fattig prestemand eller en student med gode vidnesbyrd, indtil han paa anden maade kunde blive forsørget.[1]

Den i 1572 givne befaling synes ikke at have baaret nogen frugt. Det viste sig, at det hverken stod i regjeringens eller i Povel Huitfeldts og Jens Nilssøns magt at fremkalde nogen forandring, saalænge man overhovedet opgav kravet om, at enhver indehaver af et kanonikat skulde residere ved domkirken. Det varede heller ikke mange aar, forinden der indkom nye klager over, at de residerende kannikers tal var altfor lidet, og dette foranledigede et nyt kongebrev, af 7de Juli 1575, hvorved det indskjærpedes alle indehavere af kanonikater ved Oslo domkirke, at dermed ogsaa fulgte en forpligtelse til at residere ved denne og at udføre sine forretninger, medmindre vedkommende var i kongens tjeneste; saafremt nogen ikke nu overholdt sin forpligtelse i denne henseende, blev det udtrykkelig sagt, at han da vilde miste sit kanonikat.

Den nye befaling synes ikke at være bleven mere overholdt end den foregaaende, saaledes at der i 1579 atter kom klager over, at kanonikaternes indehavere vare uvillige til at residere ved domkirken. Dette fremkaldte et tredie kongebrev, af 5te Mai 1579, der gjentog og skjærpede paabudet fra 1575. Men heller ikke dette lader til at have havt den tilsigtede virkning, og da Jens Nilssøn om sommeren 1580 var i Danmark, havde han ogsaa i denne anledning at forebringe en klage fra Oslo domkapitel; han udvirkede derved det fjerde kongebrev paa otte aar om det samme emne, af 13de Juni 1580, hvorved det bestemt paalagdes alle indehavere af kanonikater ved dette kapitel, som ikke vare i kongens „daglige tjeneste til hove“, at residere ved domkirken og der istandsætte sine residenser, saafremt de ikke vilde udsætte sig for at tabe det hele. Den gamle bestemmelse om, at der mindst skulde være 12 residerende kanniker, „som

[1] Ved midten af det 17de aarh. var det sidste blevet almindeligt i Oslo kapitel. Men man søgte da atter at komme tilbage til den anden ordning, der stemte mere med den oprindelige tanke.

kunde sidde kapitlet og fuldgjøre daglig tjeneste udi kirken", blev ved denne leilighed atter sat i kraft. Dog forudsattes det, at kongen kunde „af synderlig aarsag" fritage en eller anden for at bo i Oslo.

Hermed synes man foreløbig at være bleven staaende, enten fordi der virkelig er indtraadt nogen, om end liden forbedring, eller fordi man omsider har indseet det haabløse i at ville ved kongebreve gjennemdrive en ordning, der hindredes ved hele regjeringens praxis. Thi naar der stadig uddeltes kanonikater til mænd, hvis stilling for øvrigt gjorde det umuligt for dem at residere, var det aldrig at haabe, at kapitlet, selv med noksaa mange kongebreve i haanden, kunde gjennemdrive opretholdelsen af den ordning, som det ansaa for ønskelig. Man ser, at kapitlet noget senere har forsøgt at modsætte sig uddelingen af et kanonikat til rentemester Envold Kruse og gjort fordring paa, at det maatte overdrages til en, som kunde residere ved domkirken. Men deraf havde de ingen glæde, idet det simpelthen ved et kongebrev af 25de Februar 1583 blev dem meddelt, at kongen havde givet ham samme kanonikat, og at de ikke maatte lægge ham nogen hindringer i veien. Saaledes blev den sag afgjort.

Hvad der virkelig synes at være opnaaet, var det, at de ikke residerende kanniker dog omsider fandt sig i at benytte fuldmægtige, der kunde holde orden paa deres jordegods. I denne henseende giver jordebogen af 1595 oplysninger, der vise, at formaningerne havde udrettet noget. Men med hensyn til choralerne synes det at have været en meget vanskelig sag at faa den gamle uorden afløst af en bedre tilstand; i dette punkt lader det til, at de ikke residerende kanniker have været meget vanskelige at bevæge til at opfylde sine forpligtelser. I 1587 blev der atter fra kapitlets side klaget over denne deres efterladenhed; men ved kongebrev af 11te August 1587 blev der kun givet klagerne ringe trøst. Kapitlet blev blot henvist til at paase, at man rettede sig efter kongebrevet af 1580 og dettes forgjængere, der indeholdt tilstrækkelige regler for, hvad der skulde gjøres, naar en ikke residerende kannik forsømte at holde en choral; kongen kunde derfor blot forundre sig over, at de ikke bragte disse i anvendelse, men i stedet kom til ham med klager. Dermed høres der i Jens Nilssøns tid ikke mere om disse forhold. Maaske har det virkelig lykkets for ham at faa de ældre bestemmelser gjennem-

førte i dette punkt, medens der aldrig mere kunde blive tale om, at samtlige indehavere af kanonikater skulde residere.

Mellem indehaverne af kanonikater, baade i Oslo og Hamar kapitel, møder man Jens Nilssøns navn; han oppebar paa den maade en ikke uvigtig del af sin løn, først som rektor, siden som biskop. Det er paafaldende, at der ikke paa samme maade tales om, at Frants Berg har været forsørget med et indbringende kanonikat, og at der ikke ved hans død bliver et saadant ledigt. Alt, hvad han i denne henseende har havt, synes at være tre fjerdedele af den til Oslo læsemester henlagte indtægt, hvilke bleve ham overdragne ved ét kongebrev af 20de August 1550, og som formodentlig ved hans død i 1591 uden videre ere tilfaldne Halvard Gunnarssøn. Derhos havde han i aarene 1555—1562 indtægten af Tønsberg provstigods. I kong Kristian III.s tid var det bestemt, at Frants Berg som biskop hvert aar skulde faa sig udbetalt af Akershus len 300 daler, og dette blev yderligere bekræftet af Frederik II. under 12te Mai 1575. Saalænge Jens Nilssøn stod som Frants Bergs medhjælper, er det vel tvivlsomt, hvorvidt han har havt andre indtægter end dem, som han kunde have af sine kanonikater. I 1580 blev derimod mellem ham og den afgaaende biskop truffet en overenskomst, der under 13de Juni fik kongens bekræftelse, hvorefter Jens Nilssøn skulde have halvdelen af de nævnte 300 daler, medens Frants Berg, foruden hvad der tidligere var ham personlig bevilget, for sin levetid fik den anden halve part, som en art pension. Dette blev altsaa et tillæg til Jens Nilssøns kanonikater samt til de til biskopens embede henlagte avlsgaarde og enge udenfor Oslo. Disse sidste vare temmelig betydelige og have formodentlig afgivet et ganske godt bidrag til husholdningen. En af disse gaarde og enge var Etterstad med Vaalen, hvor Jens Nilssøn oftere sees at have tilbragt sommeren, og hvis omgivelser han skildrer i sine latinske digte. I den forbirindende elv havde biskopen her to sagbrug, Vaalen kværner.[1] Jens Nilssøn var selv meget ivrig og omhyggelig for at passe paa det til ham henlagte gods og sørgede sta-

[1] Norske rigsregistranter, III, s. 71, 125 flg. Om Vaalen smlgn. pag. XCI, CVII og s. 272. I 1589 forsøgte en Peder Svendssøn paa Munketvet at trænge sig ind paa Vaalen og Etterstad og benytte biskopens hestehage. (Kristiania bispearkiv, 2, d.). I den anledning oplystes, at byens fæhavn grænsede ind paa denne hestehage, og at der i elven ved Vaalen kværner var en dam.

dig for at paatale sin ret, hvor nogen vilde gaa denne for nær. I denne henseende havde han et ikke ringe arbeide, og han maatte jævnlig lade andre paa sine vegne møde frem paa thingene for at hævde besiddelsen af bygselretten til forskjellige gaarde.

Saalænge den fratraadte biskop levede, fandt Jens Nilssøn sig ikke fornøiet med de til hans embede henlagte indtægter. Han ansøgte derfor i 1587, da han, som det heder, med dem ikke kunde „tilkomme til sit huses ophold“, om at faa en daler af hver hovedkirke, som han visiterede i sine stifter, „til hans underholdnings behov“. Det hed sig udtrykkelig, at dette alene var, fordi han, saalænge svigerfaderen levede, maatte savne halvdelen af de til bispestolen henlagte faste indtægter, og at den nye understøttelse kun var beregnet paa at vedvare, saalænge hans formand var i live, eller indtil kongen derom traf en anden bestemmelse. Andragendet indvilgedes ved et kongebrev, som blev udstedt i Silkeborg 11te August 1587. Dermed gik det dog ikke ganske, som det var forudsat. Thi uagtet den gamle biskop allerede døde i 1591 og Jens Nilssøn saaledes da fik hans part af de 300 daler fra Akershus, vedblev han dog at opkræve sin daler af hver hovedkirke, som han visiterede, endnu i flere aar (s. 328), indtil det ved et kongebrev af 4de Marts 1595 blev ham forbudt at gjøre dette oftere. Der var da ført klager over, at kirkerne ikke kunde undvære den daler, som de paa denne maade vare nødsagede til at afgive til superintendenten, og disse klager naaede frem til regjeringsraadet. Følgen deraf blev udstedelsen af omhandlede kongebrev, ved hvilket det i betragtning af, at Jens Nilssøn „rigeligen nok er forsørget med underholdning for hans bestilling baade med kanonikater, præbender og udi andre maader, foruden hvis som med rette ligger til superintendentens underholdning“, blev bestemt, at kirkerne for fremtiden skulde fritages for denne afgift. Det maa erkjendes, at de kunde have billigt krav paa at oppebære hver sin daler, medens biskopen paa sin side maatte siges, ialfald fra 1591 af, at være ganske vel forsørget. Fra nu af og til hans død synes der ikke at være foretaget nogen forandring med hensyn til bispeembedets indtægter.

Saavel biskopen som samtlige kanniker ved Oslo domkapitel skulde have sine embedsboliger omkring Halvardskirken. Her var der efter reformationen indrømmet skolen plads i det gamle Olafskloster, og i en anden af dettes fløie fik biskopen anvist sit

lokale. I nærheden laa kannikegaarden, der formodentlig har været en større klynge af huse, hvori hver kannik har havt sin residens, tilligemed deres fælles bygning. Fjernere, hinsides elven laa endelig hospitalet; dette havde overtaget det gamle minoriterklosters huse. Ved den ødelæggelse, som hjemsøgte Oslo i 1567, bleve formodentlig alle disse bygninger lagte i aske; nogle af dem have rimeligvis været helt af træ, medens andre kunne have havt en underbygning af sten, ovenpaa hvilken der igjen var bygget af tømmer, — en bygningsmaade, der sikkerlig har været ganske almindelig hertillands i middelalderen ved offentlige bygninger.

Efterat Oslo atter var taget i besiddelse af sine tidligere beboere, blev istandsættelsen og gjenopførelsen af domkirken, bispegaarden, skolen og kannikegaarden en sag af paatrængende vigtighed. Men det gik dog meget langsomt dermed, og mere end et brev veksledes mellem Jens Nilssøn og regjeringen, forinden alt her kom i orden. Hvor grunden til denne langsomhed egentlig er at søge, er ikke let at faa rede paa; men den var dog noget, som var fælles for en mængde administrative foranstaltninger paa hin tid. Hvad der var lettest at træffe en bestemmelse om, var den gamle katholske bispegaard, der var bleven opgivet og forladt efter kirkeforandringen, da de nye protestantiske biskoper ikke havde brug for den, men kunde nøies med et langt ringere lokale. Bygningen var saaledes bleven staaende øde og var i 1567 brændt med den øvrige by; murene bleve imidlertid staaende, og disse kunde fremdeles benyttes. Bygningen blev ogsaa under 5te Mai 1579 overdragen borgermesteren i Oslo, Kristen Mule, til eiendom, som erstatning for det laan af 250 gamle dalere, hvormed han i krigens tid havde forstrukket den kongelige befalingsmand paa Akershus.

Dermed var man for bestandig kvit den katholske bispegaard, i hvilken Kristen Mule formodentlig snart indrettede sig; det var denne gaard, i hvis store sal kongebryllupet fandt sted i 1589, og som fremdeles staar under navn af Oslo ladegaard. Paa gjenopførelsen af den protestantiske bispegaard synes der først at være tænkt i 1572. Fra dette aar haves der et kongebrev til Povel Huitfeldt af 20de Mai om at gjenopføre „superintendentens residens, saa han der kan fange en god og bekvem vaaning og værelse“. Men i slutningen af 1579 heder det i et kongebrev, „at udi vor kjøbsted Oslo skal ingen vis residens være, som

superintendenten kan udi bo", og af den grund blev det da, 9de December 1579, bestemt, at han skulde faa sig overdraget den tomt, paa hvilken kannikernes kommun tidligere havde staaet, saaledes at han i fremtiden der skulde have sin „visse bolig og værelse". Udtrykkene i dette kongebrev tyde paa, at der nu skulde istandbringes en ny bygning paa et andet sted. Formodentlig har man taget hensyn til, at den del af Olafsklosteret, der tidligere var benyttet af Frants Berg, maatte betragtes som hans eiendom, og har derfor bestemt opførelsen af en ny bispegaard. Men dette blev atter opgivet, og allerede 13de Juni 1580 kom der kongelig befaling til statholderen om, at han skulde istandsætte biskopens bolig, der sagdes at være „meget bygfalden". Dette maa sigte til klostret, til den bolig, som Frants Berg havde havt i dette siden 1552. Sammenhængen mellem de to kongebreve, af 9de December 1579 og 13de Juni 1580, kan nu ikke opklares; det synes paafaldende, at der med saa kort mellemrum er udstedt to befalinger, der gaa stik imod hinanden, og det kan derfor være rimeligt nok, at der her har ytret sig to indflydelser, der have gaaet i modsat retning. Da det sidste kongebrev er udfærdiget paa en tid, da Jens Nilssøn personlig var i Danmark, paa det sted, hvor kongen og kancelliet var tilstede, og da det maa ansees som sikkert, at det tillige med flere andre samtidig udstedte kongebreve skyldes hans forestillinger til kongen, bliver det mindre sandsynligt, at det skulde være ham eller hans svigerfader, der har foranlediget udfærdigelsen af det første kongebrev, ifølge hvilket biskopen skulde flytte fra prædikebrødrenes kloster til kommunet. Den maade, hvorpaa brevene ere affattede, synes heller ikke at tilstede den forklaring, at det tilsigtedes at skaffe to forskjellige boliger, en for den ældre og en for den yngre biskop. Men heller ikke i den første tid efter 1580 er der for alvor taget fat paa byggearbeidet, saaledes at prædikebrødrenes kloster endnu ikke paa nogen tid kunde siges at være i fuldfærdig stand til at benyttes som bispegaard. I 1584 maa Jens Nilssøn igjen have klaget over, at hans bispegaard fremdeles ikke var i brugelig stand, og der blev da under 6te Juli givet en ny befaling om at fuldføre arbeidet. I 1589 har det rimeligvis i det væsentlige været færdigt, men var neppe meget omhyggelig gjort. Thi straks efter Jens Nilssøns død høres der nye klager over den mislige tilstand, hvori bispegaarden befandt sig. Denne maa have bestaaet af det gamle klosters østlige fløi,

der med sine svære spidsbuede hvælv har dannet første etage, og ovenpaa denne er der efter 1567 sat en ny anden etage, som har afgivet de egentlige beboelsesrum. Rummet har ikke været særdeles stort, men blev dog ikke udvidet i omtrent 200 aar.

St. Halvardskirken, stiftets gamle domkirke, der laa i den nye bispegaards umiddelbare nærhed, var ogsaa bleven rammet af den store ødelæggelse i 1567 og maatte nu gjenopføres med stiftsstadens øvrige bygninger. Ved et kongebrev af 15de Juni 1568 blev al den indtægt, som tilhørte Hamar kapitels kommun, bestemt til dens og Oslo skoles istandsættelse, og den paafølgende 6te August fik Oslo kapitel en paamindelse om at drive paa med denne. Arbeidet blev dog neppe hurtig fremmet, maaske især paa grund af, at der hos regjeringen opstod tvivl, om det var rigtigt at give indtægterne af det hamarske kommun en saadan anvendelse; ved et kongebrev af 1ste December 1569 blev det paalagt befalingsmanden paa Akershus og biskopen at afgive betænkning derover. Først ved et kongebrev af 19de April 1572 blev denne sag ordnet, og saaledes, at domkirkens gjenopførelse ikke kom til at fremmes ved kommunets indtægter. Samtidig blev det bestemt, at Halvardskirken, foruden at være domkirke for biskopen og kapitlet, tillige skulde være sognekirke for Oslo; følgelig skulde borgerne i denne by nu bære udgifterne ved dens istandsættelse, forsaavidt ikke kapitlet havde de fornødne midler til at bestride disse. Ved kongebrev af 29de April s. a. fik derhos kapitlet som hjælp dertil ret til at oppebære halvdelen af kirkernes tiende i stiftet. I dette omtales ogsaa, at „hvælvingen nu stander paa støtter". Først ved kongebrev af 5te Mai 1579 mistede kirken denne midlertidige indtægt, og den skulde altsaa nu have været paa det nærmeste færdig, ialfald saavidt, at dens egne indtægter kunde strække til dens fuldstændige istandsættelse. Fra nu af høres der paa en længere aarrække intet om Halvardskirken, som ogsaa var bleven byens sognekirke, førend der under 25de September 1596 udgaar et kongebrev, hvori det heder, at den „skal være meget brøstholden og forfalden"; som grund hertil var det angivet, at kirkens indtægter vare blevne henlagte til sogneprestens underholdning. I den anledning paalagdes det nu statholder og kansler at undersøge forholdene og derefter træffe en saadan ordning, at kirken fik de indkomster, som tilkom den. Derefter høres der i Jens Nilssøns tid ikke mere om

kirkens forfatning. Men faa aar efter hans død kom der nye klager over dens brøstfældighed.

Kannikegaarden, der maa have indbefattet saavel kapitlets kommun, som de enkelte kannike-residenser, laa i nærheden af domkirken og den nye bispegaard. Allerede et kongebrev af 4de Juli 1551 omtaler kannikernes ulyst til at beholde sine residenser, i hvis sted de foretrak at bo i sine egne huse ude i byen.[1] Efter ødelæggelsen i 1567 kunde det derfor ikke forbause, om denne tilbøielighed til at opgive residenserne var i voksende. Kommunet, hvis tomt i 1579 omtales som bestemt til plads for en bispegaard, er neppe mere blevet gjenopført. Derimod maa efterhaanden flere af de enkelte boliger for de ved domkirken residerende kanniker være satte i beboelig stand; men ogsaa af disse synes mange at have ligget øde i hele den tid, i hvilken Jens Nilssøn var medhjælper hos sin svigerfader, og de ere overhovedet neppe senere blevne gjenopførte. De gamle residenser havde staaet fra den katholske tid; de vare der nu engang, og om ogsaa indehaveren af den præbende, som var knyttet til den enkelte residens, ikke selv boede i den eller opholdt sig ved domkirken, var det dog ikke nogen stor sag at vedligeholde huset. Men efter den store ødelæggelse i 1567[2] krævedes der et betydeligt udlæg for den, der vilde sætte sin kannike-residens istand, og derfor var det meget rimeligt, at de, der havde præbender ved domkapitlet, men ikke opholdt sig i Oslo, nu søgte at unddrage sig denne udgift. De kanniker, som levede ved domkirken, vare derimod nødsagede til at skaffe sig hus, og der indtraadte paa denne maade et misforhold mellem de byrder, som hvilede paa de forskjellige kanniker. Jens Nilssøn synes her at have staaet paa de residerende kannikers side. Forpligtelsen til at bygge residenserne op igjen var netop et hovedhensyn, som stærkt kom frem under de langvarige forhandlinger angaaende de ikke residerende kanniker; men det lykkedes neppe at tvinge dem til at opfylde denne del af sine pligter.[3]

Skolen, der ligesom biskopen, havde faaet sit lokale i en af Olafsklosterets fløie (pag. XX), var ogsaa brændt med de øvrige

[1] Smlgn. kongebrev af 4de Juni 1565.

[2] I kongebrev af 15de Juni 1568 omtales, at residenserne vare afbrændte, og ved kongebrev af 6te August 1568 fik kapitlet paalæg om at gjenopføre dem.

[3] Til hvad der ovenfor er anført om disse forhold, kommer endnu den klage, som Jens Nilssøn indgav i 1585, der er trykt nedenfor, pag. CLXXX. seqv.

tilstødende bygninger, og under 6te August 1568 fik kapitlet paalæg om at tage sig af dens gjenopførelse; formodentlig er dette arbeide blevet fuldendt i løbet af syttiaarene. Den skole, som i middelalderen underholdtes af Mariakirkens kapitel, er rimeligvis, da dette blev forenet med domkapitlet, slaaet sammen med den anden skole, saaledes at der efter reformationen ikke var mere end een skole i Oslo.

Endnu et byggeforetagende, hvis fremme i særlig grad synes at have ligget Jens Nilssøn paa hjerte, var gjenopførelsen af Oslo hospital. Først i 1580 blev der, og da efter al sandsynlighed paa Jens Nilssøns forestilling, truffet foranstaltning til at sætte hospitalets bygninger i stand. Ved et kongebrev af 13de Juni 1580 blev det paalagt statholderen, at han paa kongens bekostning skulde „lade bygge et hospitals-hus og vaaning udi Oslo, Gud til lov og de fattige, syge og saare sammesteds til hjælp og trøst", og derved indhente „undervisning" af biskopen og kannikerne. Der tillagdes altsaa disse det hverv at have opsyn med, at hospitalet fik en beleilig plads, og at dets bygning kom i sin tilbørlige stand. Da de gamle mure fremdeles stode efter branden, var det naturligt, at man benyttede disse; udtrykkene i brevet give for øvrigt ingen oplysning om, hvorvidt det var hensigten at gjenopføre hospitalet paa dets tidligere plads, og kun forsaavidt der tales om „de saare og syge hospitalslemmer, sammesteds ere eller herefter indtages," kan det overhovedet af dets udtryk sees, at hospitalet var en bestaaende indretning. Det maa antages, at der i den følgende tid efterhaanden er truffet de fornødne foranstaltninger til atter at faa hospitalet istandsat, og det er saaledes rimeligvis snart igjen traadt i fuld virksomhed.

En lignende ødelæggelse som den, der rammede Oslo, havde ogsaa hjemsøgt det gamle bispesæde paa Hamar, hvor domkirken og de til den hørende geistlige bygninger ligeledes bleve afbrændte. Ogsaa for dette steds vedkommende paatænktes der en gjenopførelse og istandsættelse, som dog aldrig blev til virkelighed. Det har øiensynlig været meningen, at domkirken skulde istandsættes og domkapitlet paa ny komme i fuld virksomhed. Under forudsætning af, at Jens Nilssøn allerede i April 1572 har havt indflydelse paa de to stifters anliggender, er det rimeligt, at det da var ham, som udvirkede det kongebrev af 19de April d. a., der oprettede en ny skole paa Hamar og til denne overdrog kommunets indtægter. I 1584 blev denne skole flyttet til

Vang, hvor den allerede 30te Mai 1585 blev visiteret af Jens Nilssøn. Dens skolemester var i regelen kapellan til Vang. I 1594 blev den paa ny visiteret af Jens Nilssøn, som da i skolen anbragte sin søn Evert. Efter Jens Nilssøns død blev skolen nedlagt i 1602 og dens jordegods overdraget til Oslo skole, hvor det siden dannede det saakaldte kommunitet.[1] Det er muligt, at denne hedemarkske latinskole med Jens Nilssøn har tabt sin bedste støtte, og at den maaske havde faaet en længere tilværelse, hvis han ikke var død saa tidlig.

Efter dette skulle vi gaa over til at betragte Jens Nilssøn i hans forhold til stifternes underordnede geistlighed. Det presteskab, som han forefandt ved sin tiltrædelse af bispeembedet, var meget langt fra at være, som det skulde, og hvormeget han end i sin embedstid søgte at rette paa de misligheder, som han forefandt, kan det ikke siges, at personalet i nogen væsentlig grad var blevet forbedret ved hans bortgang. Presterne stode kun lidet over almuens standpunkt; dette var saare lavt, og geistligheden, som levede mellem bønderne, var i regelen altfor tilbøielig til at synke ned mellem dem og antage deres sæder og skikke. Herfra gaves der dog allerede i det 16de aarhundrede enkelte

---

[1] Herom kan henvises til den ovenfor, pag. CLII, note omtalte afhandling, Om Hamars gamle skole og det saakaldte kommunitet ved Kristiania latin-skole, s. 14—17. Til de der som bilag meddelte aktstykker kan her endnu føies en klage med det derpaa af Jens Nilssøn afgivne svar ved herredagen i Oslo 1585, der lyder saaledes:

Menige bønder oc almue
j Ringsagger sogen.

Beretter, att thend stund bispen holt husz paa Hammer, kom en thiende fran Ringsagger kiercke wnder kommunit thil forne Hammer, huor offuer kiercken er meget brøstholden och bygfalden. Begierendis paa thett wnderdannigste, efftherthj samme comun jcke nu lenger holdis wed macht, att samme thiende motte egien følge forne Ringsagger kiercke, att kiercken thermedt kunde holdis wed macht.

Her thil suarer mester Jens, superintendent wdj Opslo, att wdj bispernis thiid bleff kierckens partt aff thienden aff Weller, som er annexe thill Ringsagger, lagt thill comunit j Hammer, som kand beløbe seg thill xx thønder eller xxiiij thr: paa thett høigste, huilcken thiende Hammers skolle nu annamer och oppeber effther kon: matts: breff, som formelder, adt alld then comune renthe, som er funderit och lagdt thill skollen wdj Hammer och ther thill ligget haffuer, jnthett wnderthagett, maa och skall effther thenne dag wdj liige maade werre och bliffue thill forne skolle, som nu er fløtt thill thett neste prestegield Wong att holdis, och skall wdj lige maade oppeberris anleggis och foruendis thill the skollebørns wnderhollinge liige som thilforn, thend thiid thend wor wdj Hamer, ellers haffuer hoffuit kiercken wdj Ringsager selff sin thiende.

undtagelser; men enkelte mænd kunde her ikke udrette meget til varig forbedring. Dertil krævedes der længere tid.

Der haves ingen bedre kilde til at lære disse forhold at kjende end visitatsbøgerne, der fremstille biskopen i hans berøring med den ham underordnede geistlighed. Man ser, hvorledes Jens Nilssøn paa sine reiser altid havde det travlt med at irettesætte de prester, som førte et misligt liv, og som havde gjort sig skyldige i drik, slagsmaal, usædelighed, forargeligt familieliv o. l.[1] Det kan have truffet, at enkelte her ere blevne uretfærdig angivne af personlige fiender inden menigheden, og der forekommer derfor ogsaa tilfælde, hvori presterne negte at være skyldige i de forseelser, der tillægges dem. De kunne saaledes indimellem gaa fri, medens det ved andre leiligheder har været en uafviselig nødvendighed at straffe dem. Saaledes bliver i 1596 en prest for en tid suspenderet med det tillæg, at han heller ikke senere faar tilladelse til at gjenindsættes i sit tidligere embede (s. 429). Jens Nilssøn gik her altid frem med lempe, og dette var ogsaa det mest hensigtsmæssige, han kunde gjøre. Han greb saaledes nødig til det haarde middel at afsætte en prest, men foretrak at advare og formane i det længste, saalænge der kunde være noget haab om forbedring. Herved maatte ogsaa et andet hensyn gjøre sig gjældende; om nemlig biskopen kunde fjerne en prest, saa var det ikke altid saa let en sag at skaffe en anden i hans sted, der var bedre. Det forraad, af hvilket der kunde tages, var ikke altid stort, og de yngre mænd, der attraaede at komme i geistlig stilling, vare ingenlunde bedre end de, som allerede vare blevne prester. Hertil kom endnu en anden omstændighed, som gjorde det vanskeligt for stiftsstyrelsen at gribe ind med den tilbørlige kraft, og det var den herskende tilbøielighed til at lade presteembederne gaa i arv, hvorved disses indehavere fik anledning til at sikre sine efterladte. Naar en biskop vilde afsætte en saadan prest, der havde skaffet sin søn eller svigersøn løfte om embedet efter hans død, krydsede han ikke alene disses, men i mange tilfælde ogsaa almuens interesser.

Kaldsretten var som regel henlagt til menighederne;[2] men

---

[1] Exempler herpaa forefindes i mængde; smlgn. bl. a. nedenfor s. 126, 142 flg., 146, 153, 202, 206, 210, 215—217, 227 flg., 335, 511, 537.

[2] I Gjerpen havde den, som var forlenet med dette prestekalds store jordegods, ogsaa retten til at udnævne presten. Dr. Erasmus Lætus havde saaledes ansat hr. Sten Lauritssøn som sogneprest dersteds; men da denne ikke følte sig sikker,

denne havde ikke den betydning, som man i vore dage let kan være tilbøielig til at tillægge den. Valget af sogneprest foretoges nemlig ikke af den hele almue i prestegjældet, men alene af et udvalg paa syv, undertiden tolv mænd; nogen anden repræsentation for menigheden kjendtes ikke. Men selv i denne indskrænkede valgret fandt der stadige indgreb sted, for ikke at tale om de faa menigheder, hvis valgret faktisk var ophævet. Der var saaledes for det første gjennem lovgivningen aabnet adgang for biskop og provst til at deltage i udøvelsen af valgretten, og i virkeligheden øvede disse hyppig en indflydelse paa prestekaldenes besættelse, der var langt større end den, som var dem lovlig hjemlet. Dertil kom endnu den indflydelse, som presterne selv øvede, naar det gjaldt om at sikre deres efterladte, enten enken eller en af børnene, fremtidig forsørgelse gjennem kaldet.[1]

Denne besættelsesmaade, at efterfølgerne kunde faa sig tilsikret et kald, endnu medens formanden levede, opnaaede endog at faa et slags officielt stempel derved, at kongen ikke saa ganske sjelden meddelte enkelte personer sit skriftlige tilsagn om at skaffe dem et kald. Saadanne kongebreve kunde i mange tilfælde blot være affattede i form af en anbefaling til vedkommende

---

„efterdi samme Gjerpen gjæld ofte forandres og forlenes fra en til anden", fik han under 28de Septbr. 1584 kgl. stadfæstelse paa kaldet. Norske rigsregistranter, II, s. 575. Her haves altsaa en ganske eiendommelig afvigelse fra det sædvanlige forhold, som dog kan have sin naturlige forklaringsgrund. I den nedenfor nævnte afhandling af L. Daae, Om geistliges kaldelse o. s. v., s. 80, udtales den formodning, at Peder Iverssøn havde kaldsret til Stokke og Hedrum; men dette ligger neppe i ordene paa det anførte sted af H. Jersins ligprædiken. Smlgn. ovenfor, pag. LXXI, noten. — Nedenfor, s. 527 flg., omtales Vincents Bildts paastand paa *jus patronatus* til en kirke, der stod paa hans grund. — Akers prestegjæld blev ved kongebrev af 4de April 1587 (Norske rigsregistr., II, s. 702) henlagt som annex under slotsprædikanten paa Akershus, og dermed maa rimeligvis almuen i dette store prestegjæld have tabt sin selvstændige kaldsret. — Da Solum og Mælum henlagdes som annexer til Skien, mistede ogsaa deres almue sin kaldsret, der overførtes til borgermestere og raad, som efter ordinansen havde denne ret i kjøbstæderne (s. 429).

[1] Hovedstedet for alt, der vedkommer besættelsen af de geistlige embeder i det 16de aarhundrede, er „Om geistlige embeders besættelse i Norge efter reformationen af Ludvig Daae (1869), særaftryk af Luthersk kirketidende, hvoraf der i 1879 udkom en ny, udvidet og omarbeidet udgave, der er i boghandelen, hvad den første ikke var. Denne har titelen: Geistliges kaldelse i den norske kirke efter reformationen.

biskop om, at han vilde hjælpe manden til et passende kald. Derved gjordes i regelen den tilføielse: „dog saa, at alting gaar til efter ordinansen“, og ligeledes træffes der breve, i hvilke menigheden forbeholdes sin kaldsret, et forbehold, som dog i dette tilfælde neppe har havt meget at betyde. Ogsaa kunde det hænde, at der til anbefalingen knyttedes den betingelse, at biskopen først maatte undersøge, om vedkommende var „dygtig og skikkelig udi lærdom og levnet til presteembede“.[1] Forsaavidt var der altsaa taget hensyn til, at vedkommende ansøger maatte have de nødvendige forudsætninger. Men det bliver altid et aabent spørgsmaal, hvorvidt man derved har vist tilstrækkelig samvittighedsfuldhed, saaledes at alle fordringer ere blevne opfyldte.[2]

Ved siden af de breve, der i almindelighed anbefalede en mand til at faa kald, blev der ogsaa udstedt andre, der lød paa navngivne prestegjæld. Dette kunde gaa saavidt, at der endog sikredes bestemte personer ret til at faa et bestemt kald efter indehaverens død, selv om efterfølgeren til den tid ikke havde opnaaet den nødvendige alder eller erhvervet de fornødne kundskaber. Et oplysende tilfælde af denne art indtraf i Jens Nilssøns tid i Rakkestad. Her fik ved sognepresten hr. Østen Baardssøns død hans søn, Jens, i 1587 brev paa at blive faderens efterfølger; men da han paa denne tid opholdt sig ved universitetet og ønskede at fortsætte sine studier, blev det ham tilladt foreløbig at holde en kapellan i kaldet, som biskopen dertil ansaa tjenlig. Først i 1592 høres der atter om hr. Jens Østenssøn, som da erhvervede et nyt kongebrev. Han havde nu faaet kaldsbrev fra sognemændene i Rakkestad og havde „gode testimonia“; biskopen skulde dog først „forhøre og examinere ham“, hvorpaa stat-

---

[1] Exempler paa, at Jens Nilssøn har faaet saadanne anbefalinger fra kongen findes i Norske rigsregistranter, III, s. 249 flg. og 271 flg. (hvor det tilføies, at ordinansen maa overholdes), III, s. 270 (hvor menighedens kaldsret forbeholdes) og III, s. 173 (hvor det paalægges biskopen at prøve ansøgerens forudsætninger for presteembedet). Disse breve ere alle fra 1591 og 1592. Et brev fra 1596 med tillæg, at alting maa gaa efter ordinansen, smstds. s. 443.

[2] I bispearkivet, 2, e, no. 51, findes afskrift af et brev fra Ove Juel og Jens Nilssøn af 6te Aug 1585, hvori de meddele almuen i Rollag, at de havde faaet kongens anbefalingsskrivelse for hr. Henrik Lauritssøn til et ledigt kald, hvorfor de nu bede den om at „samtykke og kalde ham“ til sogneprest og sjælesørger.

holderen skulde give ham sin „kollats“.[1] Det mangler ikke paa lignende tilfælde fra Jens Nilssøns tid i hans stifter. Saaledes har presten i Tanum (Baahuslen), hr. Hans Bang i Tune og hr. Frants Italus i Nannestad faaet breve paa, at deres sønner skulde efterfølge dem, rigtignok tildels under forudsætning af, at de bleve valgte af menigheden, og fra andre stifter kjendes en række breve, hvorved der ogsaa tilstodes saadan successionsret for andre end prestesønner.[2]

Ved alle disse tilfælde, selv hvor det ikke ligefrem er udtalt, maa forudsætningen have været den, at biskopen i overensstemmelse med ordinansens udtrykkelige bud skulde underkaste vedkommende en examen, forinden han meddelte ham den geistlige vielse og derved satte ham istand til at tiltræde kaldet.[3] Kun paa den maade var der anledning til at skaffe sikkerhed for, at ingen anden end virkelig „lærde“ personer kom i geistlig stilling. Et mærkeligt exempel paa en saadan bispeexamen forekom ved hyldingen i 1591, da biskopen i Bergen, Anders Foss, fik kgl. befaling til at examinere en prestesøn fra Voss, som af gjældets almue var kaldet til at være sin faders efterfølger. Han bestod ikke prøven og fik derfor paalæg om at opholde sig et eller to aar ved et universitet, for saa, naar han kom tilbage, at blive prøvet paa ny og, hvis han da havde den fornødne dygtighed, at blive hjulpen til det første ledige kald i stiftet.[4]

---

[1] Norske rigsregistranter, II, s. 690 og III, s. 288.

[2] Norske rigsregistranter, II, s. 245, 278, 410, 690; III, s. 228, 288, 367, 376, 378, 379 flg., 386.

[3] Efter 1569 skulde egentlig ingen kunne vies til præst, med mindre han havde studeret ved Kjøbenhavns universitet eller var examineret af dets professorer. Men det er neppe rimeligt, at dette bud kan have fundet nogen synderlig anvendelse paa Norge.

[4] Norske rigsregistranter, III, s. 181, 189. I Ove Juels kollats for hr. Jørgen Jørgenssøn som sogneprest i Skien af 3die April 1584 (afskrift i rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 4) omtales, at han *„er examinerit och offuerhøritt, aff hederliigh och høglerdtt mandtt mester Jenns Nielsenn, superintendens i Oslo, och Hammer stigtt, och aff hannum kiendtt att were dueliigh och bequem till enn Gudtz ordtz tienere“*. Lignende udtryk forekomme i Ove Juels kollats af 1ste Juli 1583 for hr. Theophilus Svenningssøn som sogneprest i Rollag, for hr. Kristen Kristenssøn som sogneprest til Stange af 22de Juni 1583 og for hr. Peder Hanssøn som sogneprest til Eidanger af 12te Mai 1587 (smstds. no. 5—7), ligesom de forekomme i Ludvig Munks kollats for hr. Jens Svan som sogneprest til Jøvnaker af 6te April 1583 (smstds. no. 13) og i Axel Gyldenstjernes kollats for hr. Anders Kristenssøn Holdegaard som sogneprest i Faa-

Med presternes ansættelse synes det overhovedet at have gaaet mindre regelmæssigt til. Almuen og de, som havde indflydelse paa den, søgte at faa de ledige kald hurtigst mulig besatte; men derved blev det en umulighed at faa de ansøgere, der havde kongens anbefaling til biskopen, forestillede for menigheden, med forespørgsel, om den vilde have dem til prest. Biskoperne maa jævnlig have følt, hvilke vanskeligheder derved beredede dem, og saaledes fandt Jens Nilssøn sig ved herredagen i Oslo 1585[1] foranlediget til at henlede regjeringens opmærksomhed paa denne sag, ved siden af flere andre. Hele hans forestilling i denne anledning lyder saaledes:

Nogle artickler, som superintendenten wdi Opslo haffuer optegnet at giffue kon: mat: paa relegionens wegne wdi Opslo oc Hamer stichter.

1. For thett første beretter, att the fatthige skolle børn wdj Opslo møget forsømmis paa theris lehrdom, wdj thett att the nødis och fororsagis thill tho gange om aaret att gaa wd paa sognerne effther almisze, huilcket er thennom møgett thil skade paa theris lerdoms forfremelsze saa och giffuer møgen orsage thill drick och anden wskicheligheld. Och paa thett the kunde bliffue hiemme wed skollen och thesz bedre thage ware paa theris lehrdom och opdragis wdj gudts fryckt, bogellige konster thuckt och gode seeder gud thill ehre och relegionen thill bestørckelsze, haffuer hand begieritt, att kon: matt: naadigst wille komme samme skolle thill hielp med noget thill wnderhollinge enthen med kronnens partt aff thienden aff noglle sogner saa och bonde lutten aff samme thiender, som ere aff Egger, Ringerige, Halland och Thoden, eller och Nunne closters godtz wdj Opslo, huilcket laa skollen møggett well beleyligt; och ther som skollenn faar thinderne, att bønderne tha motte føre thend thilsammen paa ett sted wdj huertt gield enthen wdj prestegaarden eller andenstedtzs, att thett siiden kunde komme thill skollen.

2. For thett andett begieris, att the, som ehre forlent med giestlige godtz och channickedomme wdj Opslo domkiercke, motte lade bygge theris residentzer, och the, som icke holder theris choraler, att the wille holde thennom saa och haffue theris procuratores ther hoesz Opslo domkiercke residerendis effther kon: mat: breffs

---

berg af 11te Novbr. 1589 (smstds. no. 44). Derimod tales der ikke her om nogen examen. Ludvig Munks kollats for hr. Nils Olssøn som sogneprest til Øier efter hr. Laurits Pederssøn (smstds. no. 14). S. 519 og 521 omtales en prest, der uden biskopens samtykke havde taget kald og faaet kollats, men som til straf derfor skulde afsættes.

[1] De kongelige kommissærer ved denne herredag vare Jørgen Skram, Absalon Gjøe, Jakob Seefeld og Anders Green; de kom til Oslo 16de Juli og afseilede igjen derfra 23de August 1585. De til dem indgivne andragender ere nedskrevne i et sammenheftet læg paa 38 folioblade, hvoraf de 36 ere beskrevne; dette findes i det danske geheimearkiv, signeret: „supplement til registrant 89, nr. 5" (ældre betegnelse: „skab 17, pakke 8"). Jens Nilssøns andragende (fol. 25—28) er allerede benyttet af L. Daae i afhandlingen om geistliges kaldelse; det trykkes her efter en afskrift, der er tagen af hr. cand. mag. F. Jessen.

liedelse, thennom ther om er giffuen, huilked breff och formelder, at ther skulle were xij residerendis channicker hoss Opslo domkiercke althid thilstede at giøre thenge och thienniste, huor aff joke nu er wden fem eller sex thilstede; the andre ere wdj Danmarck.

3. For thett thredie, effther som ordinantsen formelder, att naar nogen sognepreѕt er død och affgangen, skulle prouesten holde seg ther hen thill sognet och formanne almuen thil adt bede gud om en goed siellesørger wdj hans sted igien, tha giffuer superintendenten thillkiende, att en part wnder staar seg strax sammestundis, før end thend døde bliffuer begraffuet, eller och ther hand endnu leffuendis er bleffuen kald wdj jorden, att thage kald paa gieldett, huilcket offthe giffuer stoer orsage thill bulder och threttte besønderlige ther som enthen prouesten forgitten eller andre, som ère ther neruerendis thilstede, strax forhielpe hannem thill kald, før end enthenn stigs regient [sic] eller thend, som paa relegionens wegnne skulle haffue thillsiun wdj stichted, kand faa thett att wiide. Nu er almuen gierne saa thilsindtt, att thend, som the først kalder och giffuer stemme paa, wille the haffue och ingen anden (som theris kaldtsbreff thett well wnderthiiden wduisser) vanseet om samme persoens wilckor kand end findis saadan, att handt for saget skyld icke well maa eller kand sambthøckis, enthen aff thend orsage hand er vduellig och wbequem thil saadant kaldt, eller hand er forsørget med kald paa ett andett sted och maa for thend sagh skyld joke saa lettellig slippe ett kald och strax thage ett andett, eller och om ther findis nogen anden orsage thill, huor for thett kand hannem med rette nechtis, och besønderlige om kon: matt: haffuer meddeelt noggenn anden persoen sitt breff och will haffue hannem forsørget. Hues thett saa skulle staa hoesz almuen aldene och bliffue thennom aldellis thilsted saa hastelligen effther theris eget sind och samthøcke att giffue nogen kald forwden for vden [sic] wiidere betenckende, tha wed mand icke, huad the skulle kunde wdrette, som aff kon: matt: er befallet ad haffue jnspection och thillsiun wdj saadanne relegions werff och ehrinde.

Settiss thill kon: mat:, om hans matt: kunde siunis thett saa att gaa skickeligere thill, att prouesten først skulle besøge almuen och formanne thennom thill en gudelig bøn om en goed gudfrychtig sogneprest och siellesørgere, och hand siden strax med sin skriffuelsze skulle giffue sin superintendent thilkiende, att thett geld wor ledigt och behøffuett en sogneprest, paa thett att hues ther wor nogen, som kon: matt: formedelst sitt breff wille haffue forsørget med kald, at thend samme tha sielff kunde presenthere seg och forhøre, om the wille kalde hannem, och hues almuen tha med skiellig sag wiste hannem thett adt benechte, och the heller wille haffue en anden, som dog kunde findis duellig och bequem ther thill och kiendis goed ther forre, saa kunde the thend well bekomme effther ordinantzen och effther kon: matt: wilge.

4. For thett fierde, naar nogen sogneprest døer och affgaar, som haffuer bygd och forbederitt prestegaarden och staaet sitt embede och kald throlligen och well fore, att hans fattige efftherleffuerske, som och haffuer skichet seg ehrligen och haffuer gode raad hielp och thrøst fornøden behoff effther sin hoszbonnde, joke skulle strax med sinne fattige børnn wdluckis, om hun kunde saa bliffue forsørgett med giffthermaall, att hun motte bliffue ther fremdellis.

5. For thett fembte giffues thillkiende, adt ther thess werre findis mange, som ligge j ett løst leffnit, holde boellskab, huor med the forthørner gud och giff-

uer mange chresten ett forargelligt exempell, och naar the ther om paa mindis aff gudtz ordtz thiennere, at the skulle thennom rette och bedre, skiøder the ther aldellis jnthett om.

6. For thett siette berettis, att ther findis en stoer wskichellighed wdj brøllup och giestebud mangestedtz besønderlig paa landtzbygdenn wdj saa maade, att the setter thennom thill aleme drick søndags natt och andre hellige dage och kommer saa drucken wdj kieroken, att the ere huercken bequemme thil ad høre gudtz ord eller giøre theris bøn thill gud eller nogett gott att wdrette; saadan wskicheligħed och wgudellig handell, meener superintendenteñ, kunde nest gudtz hielp affskaffis eller j nogre maade formindskis, ther som kon: matt: wille lade sit breff wdhgaa thill almuen j Opslo och Hammer stichter, at the thennom aligt skulle wndholde.

7. For thett siuffuende, effetherthj adt thett lille gield Thønnesette, ligendis søuerst j Østerdallen emellom Thrundhiem og Hammer, haffuer thilforn werit ett annexe thill Opdall wdj Thrundhiems sticht, huilckett thett joke nu er, men haffuer sinn egen sogneprest, som er wdj Opslo ordineritt och forskichet thiid, och samme gield ligger wnder Hammers forleninge, tha wnderstaar seg eligeuell somme och formeener, att forne gield Thønnesetther skulle høre thill Thrundhiems stigt, huorfore superintendenten er wnderdannigst begierendis ett suar her paa, om hand skal visitere ther her efftther, som hand thilforn giortt haffuer, eller joke, paa thet hand kunde wide, huor effther hand skulle rette seg.

Nogen forandring i forholdene synes ikke at være fremkaldt ved denne Jens Nilssøns forestilling, forsaavidt vedkom fremgangsmaaden ved sognepresternes kaldelse. Alt synes at have gaaet i den samme gjænge, indtil der under 7de Oktober 1597 kom en ny forordning om prestekaldenes besættelse. Denne er foranlediget ved det misbrug, som havde indsneget sig, at prestesønner eller svigersønner af prester, tildels med en mislig livsvandel, imod biskopernes ønske og vilje, ved almuens imødekommen[1] bleve valgte til at efterfølge sine fædre, medens disse endnu levede. Det bestemtes nu, at intet valg skulde være gyldigt, der blev foretaget, forinden et kald virkelig var ledigt ved sin foregaaende indehavers død, og at efterfølgeren da skulde vælges efter ordinansen. Enhver tidligere kaldelse skulde da være ugyldig; de, som havde udstedt den, skulde straffes, og de, der havde modtaget den, kunde ikke mere faa kald.

Efterat denne forordning var udfærdiget, skrev biskop Peder Vinstrup efter kongens paalæg til Jens Nilssøn saavelsom til de øvrige biskoper om dens indhold. Brevet er trykt ovenfor, pag.

---

[1] Da valget foretoges af nogle faa lagrettesmænd, blev der saa meget lettere adgang for sognepresterne til at paavirke disse og vinde dem for den, som de ønskede at faa ansat.

CXIII. Det fremgaar deraf, at det var blevet almindeligt, at de prester, som ønskede at skaffe sine sønner eller svigersønner adgang til at blive deres efterfølgere, foregave at være saa svækkede af alderdom og anden skrøbelighed, at de ikke kunde forestaa sit embede.[1] Disse bleve da kapellaner og gled saa, naar den gamle prest døde, umærkelig over i hans kald, og menighedernes kaldsret blev en ren formalitet. Peder Vinstrup vilde, at hvis en prest virkelig kom i den stilling, at han maatte overdrage sit embedes bestyrelse til en anden, da skulde han søge biskopen om at faa en passende person dertil, og denne skulde da skaffe ham en saadan, uden at derved paa nogen maade gjordes indgreb i menighedens valgret, naar kaldet blev ledigt.

Der kjendes fra Jens Nilssøns tid i hans stifter saadanne overenskomster, hvorved en kapellan paatog sig at bestyre en andens prestekald. Hr. Oluf Iverssøn, sogneprest til Grue i Solør, havde for sin levetid truffet aftale med kapellanen, hr. Oluf Hanssøn, om, at denne skulde gjøre hans tjeneste mod at oppebære halvdelen af alle prestelige indtægter i kaldet. Denne overenskomst blev 1ste Februar 1592 bekræftet af Axel Gyldenstjerne og Jens Nilssøn.[2] Hr. Oluf Iverssøn døde 22de Juni 1594, og den anden hr. Oluf, som allerede i forveien var examineret af biskopen, blev nu, med provstens, hr. Søfren Iverssøns, samtykke valgt af almuen til hans eftermand; derefter blev der, 30te Juni s. a., skrevet til statholderen for at faa hans stadfæstelse, den saakaldte „kollats".[3]

---

[1] Presten valgte i regelen selv sin kapellan. 27de Marts 1587 skrev Rasmus Jenssøn „Allsleuff", sogneprest til Solberg i Baahuslen, til Jens Nilssøn, at han havde kaldet Laurits Nilssøn „Skoungh" til sin medtjener, og bad om, at Jens Nilssøn efter sit løfte og tilsagn vilde ordinere ham. (Bispearkivet, 2, e, no. 23). Smlgn. s. 223. Undtagelser fra denne regel gaves dog; smlgn. pag. CLXXXVII, note 3. I bispearkivet (2, e, no. 27) findes en forpligtelse af Nicolaus Mathiæ Thystadensis, dat. Kongelf 1587, 22de Juli, der af biskopen har faaet løfte om at hjælpes til et kapellani, om at leve og læse efter Guds befaling, den apostoliske skik og ordinansens lydelse.

[2] Rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 5.

[3] Smstds., no. 15. — Nedenfor, s. 460, omtales en noget lignende overenskomst om en deling af Hof prestegjæld i Solør, hvorved kapellanen fik Vaaler annex med halvdelen af hele prestegjældets indtægter og derhos selve prestegaarden til bolig. — En del af et prestegjælds indtægter kunde ogsaa anvendes til at pensionere gamle prester. Saaledes havde en forhenværende sogneprest i Øier, hr. Jens Hanssøn, endnu i sin anden eftermands tid den indtægt, som hørte til

En fremgangsmaade, der neppe brugtes saa ganske sjelden, naar der var ledighed i et prestekald, var den, at menigheden henvendte sig til biskopen og bad ham sende dem en mand paa prøve. Da der omkring 1580 var død en prest i Jævnaker paa Hadeland, sendte almuen med sin provst, hr. Claus Hjort,[1] bud til Jens Nilssøn og bad om at faa en mand op til sig paa prøve. Han sendte dem da en mand ved navn Jens Svan, og dennes lærdom og undervisning faldt i deres smag, saaledes at de kaldte ham til sin sjælesørger, hvad han bagefter blev.[2] Ogsaa da hr. Svend Svendssøn i Vaaler ved Moss var død, synes det, som om samme fremgangsmaade er bleven anvendt. Det siges rigtignok ikke, at almuen havde henvendt sig til biskopen; men ialfald havde Ludvig Munk, Jens Nilssøn *„och andre gode herrer wdj Opslo kapitell"* sendt en mand ved navn Nils Erikssøn derhen for at besørge gudstjenesten, saalænge kaldet var ledigt. Formodentlig har da dette nærmest været for, at almuen med det samme kunde prøve ham. Almuen fandt behag i ham og valgte ham 16de Juni 1582 til sin sogneprest i nærværelse af religionsprovsten over Borgesyssel, hr. Jakob Villadssøn. Derefter anholdt de om bekræftelse paa valget. Nils Erikssøn blev examineret af Jens Nilssøn og befunden duelig, hvorpaa han 28de April 1583 fik kollats af Ludvig Munk.[3] I 1588, da hr. Nils Krabbe i Løiten var død, sendte Ove Juel og Jens Nilssøn Peder Svendssøn derhen for at prædike; han vandt almuens behag og blev valgt. Efter at være examineret fik han 8de Juli Ove Juels kollats.[4]

Paa samme maade fik Jens Nilssøn sin søn Kristofer anbragt som sogneprest til Stange. Kristofer Jenssøn indfandt sig der 19de Januar 1595 med en skrivelse fra statholder og biskop, hvori oplystes, at han af øvrigheden var sendt derhen for at prædike og holde tjeneste for almuen, og at denne skulde kalde ham,

---

Trettens annex, og som efter hans død igjen skulde tilfalde den virkelige sogneprest. (Bispearkivet, 2, e, no. 14).

[1] Da hr. Claus Hjort var død, kaarede 12 mand i Gran slotsprædikanten, hr. Peder Matssøn, 16de August 1583 til hans eftermand. Smstds. no. 20.

[2] Bispearkivet, 2, e, no. 11.

[3] Smstds. 2, e, no. 8 og 9.

[4] Smstds. 2, e, no. 42 og 43. Smstds. no. 46 sees, at sognemændene i Nøterø og Tjømø, da der i 1585 var ledighed i deres prestegjæld, henvendte sig til hr. Rasmus Hjort og bade ham om at lade skolemesteren, hr. Simon Lauritssøn, slippe for sin tjeneste. Da dette blev tilstaaet, valgte de ham til sin sogneprest og anholdt om Ove Juels og Jens Nilssøns samtykke, 25de Juli 1585.

hvis den fandt behag i ham. Han blev da valgt, og der blev skrevet til statholderen med anmodning om, at han maatte faa kollats. Valget foregik med raad af provsten og nogle andre medlemmer af Hamars kapitel.[1] Ved denne leilighed blev en anden ansøger, der havde været kapellan hos den foregaaende prest og ægtet dennes enke, skudt aldeles tilside, i den grad, at han ikke engang fik lov til at beholde sin plads som kapellan i prestegjældet. Han indgav i den anledning klage, og der blev 28de November 1596 udfærdiget en kongelig befaling til biskopen om at erklære sig angaaende sagen, hvorhos vedkommende fik den sædvanlige kongelige anbefaling til at faa det første kald, der blev ledigt, med iagttagelse af ordinansens bestemmelser. (Smlgn. s. 492). Man ved intet om, hvad udfald sagen fik; men det skulde dog været aldeles i sin orden, at der intet hensyn blev taget til en kapellan, der havde ægtet enken efter den foregaaende prest. Et ganske eiendommeligt tilfælde indtraf i Baahuslen i 1587, da biskopen bød almuen i Tanum en ny prest, der havde kongens anbefaling til ham. Kapellanen i Sotenæs, hr. Bent (s. 227), paastod da først at have krav paa at faa kaldet, men frafaldt dette senere. Herom faar man nærmere oplysninger i følgende dokument:[2]

Kiendis wy eftterⁿᵉ Jens Pedersen, Prest y Thonum och preuist wdy Wigens och Jenns Gudesønn Gudts ordts thienere wdy Quiille, att anno 1587 denn 8 Augustj, hørde och saage wy y Thonum, att effthj som woriis superintendent mester Jenns Nielsønn wdy siin wisitats hagde weriitt paa Sodenes, och der paa siitt embedz wegnne besøchtt kirkenn, och effthj att Gudt y himmelenn, haffuer kalliitt her Lauritz thiill siigh, da thiilbødt mester Jenns denom ygenn, ein godt lerdt mandt wedt naffn her Jenns, som baade wdy synn lerdom och leffnit wor dueliigh att schulle were deriis sogneprest, effthj att mester Jenns hagde fangiitt Kong. Matts breff, att schulle forse forᵈᵉ her Jenns huor først waceritt, och her Benntt paa Sodenes samme thiidt siigiitt der ymodt, och kom da strax her Benntt denn thredie dagh der epter thiill Thonum, thiill mestir Jenns, och welluiilliigh sagde siigh att wiille affthrede och oplade denn meniingh och thancke hanndt hagde om Sodenes att bekomme, och wiille gannske gernne aff itt gott hierthe effthir synn formuge forhielpe baade hos bønderne och y anndenn maade huor hanndt kanndt, att her Jenns kunde fannge kaldt paa Sodenes, och derpaa rachte her Bennt mester Jenns synn handt, och badt mester Jens gernne, att huis hanndt y den maade, ellir anndre hagde forsett siigh modt hanom, att hanndt wiill hanom det forlade, att saa y sandhed er som forᵘⁱᵗ stannder, setthir wy woriis siignethir her neden vnder

datum vt supra

(L S)

Johannes Petræus	Joannes Guidonis propria manu.

[1] Brevets væsentlige indhold er gjengivet ovenfor, s. 77 flg., note 2.

[2] Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 24.

At biskopen i almindelighed havde anledning til at øve indflydelse paa prestekaldenes besættelse, var noget, som erkjendtes fra alle sider. Det var derfor ganske naturligt, at prester, som ønskede at faa sine sønner med tiden godt anbragte, henvendte sig til biskopen og bade ham om at hjælpe dem (s. 162), ligesom kapellaner, der vilde have sig et godt sognekald, paa samme maade søgte at faa ham paa sin side (s. 89). En saadan bistand kunde neppe ydes paa nogen bedre maade, end naar biskopen paa prøve sendte dem ud i en menighed, der havde mistet sin prest. Paa sin side har Jens Nilssøn anbefalet en prest til en dansk biskop (s. 190).

Kapellanerne skulde, efter hvad der foran er oplyst, ikke have noget krav paa at rykke op ved sin sogneprests afgang og arve hans embede. Det har imidlertid jævnlig hændt, at de gled over i dette, uagtet Jens Nilssøn ialfald ved enkelte leiligheder har været imod, at der uddannede sig en saadan praxis. Oplysende i denne henseende er en forpligtelse, som Fynboen Rasmus Madssøn har udstedt i Oslo 21de Februar 1600[1] under haand og segl til Jens Nilssøn, hvem han kalder *„min kiere superintendent"*. Han var af Jens Nilssøn bleven *„rettelig kaldit, samtycht och ordineritt — — till dett hellige prediche embede att vere en medtienere hos hederlig mand her Hans Olsen, sogneprest till Tynnesether j Østerdalen"*.[2] Foruden at den nye kapellan afgav den sædvanlige forpligtelse til at forholde sig rigtig i sit embede, heder det videre: *„Forplicter ieg mig ocsaa vdj dette capellants kaldt att bliffue saa lenge Gud vill mig i andre maade forsee oc huerchen dissimellem eller nogen tidt att ville affectère eller ved nogens intercession lade mig promouere oc forfremme till nogen pastoris eller sogneprestis kaldt her vdj Oslois oc Hammers stigter imod Kong. Matts. ordinantze oc forbemelte superintendentis villie oc samtyche for nogen som for mig lenge oc vell haffuer her vdj stigtett thient vdj cappellantz eller scholetieneris kaldt oc embede till fortrengsell oc forargelse vdj nogen maade. Oc huorsom ieg icke kand beholle lenger samme kaldt louligen, som ieg er nu till kaldit, men enthen nødis derfra, heller sielff siger mig derfraa: da loffuer ieg paa min gode tro oc loffue at iche ville besuere min superintendent om nogit andit kaldt, førendt Gud vill ieg loffligen epther ordinantzen kand med it kaldt bliffue igen forsørgit"*. Yder-

[1] Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 16.

[2] Om Tønsæts geistlige forhold smlgn. pag. CLXXXII og s. 32 flg.

ligere aflagde kapellanen det løfte, ikke at gifte sig med noget berygtet fruentimmer og at være superintendenten og provsten lydig. Kapellanerne kaldtes jævnlig presternes „medtjenere“ (s. 553) og paa Latin undertiden *„comministri“* (s. 152). Det kunde hænde, at de vare gamle mænd, som ovenikjøbet vare daarlig studerede (s. 186, 192). Ogsaa høres der om mindre godt forhold mellem sogneprest og kapellan; der haves endog exempel paa, at en mand ganske paa egen haand har nedsat sig som kapellan for en del af en andens prestegjæld (s. 205, 211, 222 flg., 227), skjønt der rigtignok kunde være meget at klage over hans virksomhed i denne selvtagne stilling (s. 526 flg.). En kapellan fik kun ringe løn. Ovenfor (pag. XLVII, note 2) er omtalt en kapellan, der havde truffet overenskomst med sognepresten om at tjene for 10 daler om aaret; dette synes at have været en almindelig kapellanløn.[1] I 1589 ydede Peder Iverssøn og jomfru Ulvild tilskud til at lønne en kapellan i Hedrum.[2] Man maa skjelne mellem to slags kapellaner, de (personelle), som boede hos sognepresten og hjalp ham i almindelighed med hans embeds-forretninger, og de (residerende), som udførte disse i en bestemt del af prestegjældet. Saadanne omtales i Baahuslen[3] og Solør. Sognepresten i Skien, der tillige var sogneprest til Solum og Mælum, havde to kapellaner, en, som kaldtes af borgermestere og raad for kjøbstadsmenigheden, og en, som han selv kaldte for de to landsogne (s. 429).[4]

Mellem geistligheden indtoge efter reformationen provsterne en egen stilling, idet de fra sin tidligere stilling som oppebør-

---

[1] Norske rigsregistranter, III, s. 178. – Nedenfor, s. 429, omtales en kapellan, der faar 12 daler om aaret.

[2] Bispearkivet, 2, e, no. 50.

[3] En mærkelig ansættelse af en kapellan omtales i 1587 (bispestolens breve, 2, e, no. 26). 7 mænd i Getviken, Fæviken og Oksviken, med samtykke af Nils Pederssøn, Knut Grubbes foged til Dragsmark kloster, love og tilsige Jens Nilssøn, *„at Jørgenn Jørgensenn (huillckendt wii haffuer kallidt thill woriss sielle sørgere) skall bliffue woriss medtienere och kappelaenn y Gudts ordt her hoess oss, y forne Giedtwigsunndt, saalennge hannd skicker sig throligh, erligh och well vdti hanss kalldt och embede och eii hannom adt førskiude y naagenn maade vdenn stoer och skielligh aarsage“*. Brevet er dateret Getviksund 4de Marts 1587. Her foreligger altsaa et tilfælde, hvori en kapellan er valgt af menigheden i den del af prestegjældet, hvor han skulde fungere.

[4] I bispearkivet, 2, e, no. 39 findes et pas, som sognepresten til Stadsbygden ved Throndhjem har udstedt for sin kapellan, Henrik Tøgerssøn, der agtede at reise til Tønsberg for at besøge sine forældre, slægtninge og venner og saa atter vende tilbage til Stadsbygden.

selsbetjente for geistligheden gik over til at være, hvad de siden have været i vor kirke. Man skjelnede derfor nu mellem de nye „religionsprovster" og de gamle saakaldte „regnskabsprovster", af hvilke der endnu udover i det 16de aarhundrede var enkelte tilbage, som f. ex. provsten i Tønsberg. Ifølge ordinansen af 1539 skulde de nye provster vælges af presteskabet med superintendenten. I Jens Nilssøns visitatsbøger indeholdes forskjellige oplysninger om fremgangsmaaden ved provstevalget. Naar der var ledighed, forsamlede biskopen paa sine visitatsreiser provstiets geistlighed og talte til dem om at vælge en ny provst, hvorpaa presterne gik for sig selv og foretoge valget. Naar dette var tilendebragt, kom de atter frem for biskopen og anholdt om hans samtykke; derpaa udstedtes deres kaldsbrev, i hvilket de tillige anholdt om, at lensherren og biskopen vilde bekræfte det foregaaede valg.[1] (Smlgn. s. 232 flg., hvor et saadant kaldsbrev

[1] Selvfølgelig kunde ogsaa provstevalg foretages, selv om biskopen ikke var paa visitatsreise. I Kristiania bispearkiv, 2, e, findes tre breve om provsters valg, af hvilke det ene (no. 1) er ganske mærkeligt. Presterne i Føresdal, Siljord, Lardal og Vinje kundgjøre, at de 7de Juli 1597 efter biskopens skrivelse vare samlede i Hviteseid prestegaard for at vælge en religionsprovst i stedet for den gamle og svagelige hr. Jens Jakobssøn (smlgn. s. 399). De valgte da først hr. Nils Olssøn i Hjartdal, som undskyldte sig med sin skrøbelighed; efter ham faldt valget paa hr. Kristen i Hviteseid, som imidlertid ogsaa undskyldte sig. Da satte de, som de udtrykke sig, sagen ind til Gud med bøn og paakaldelse om samme udvælgelse, og idet de saa kastede lod, traf loddet hr. Kristen, som de da kaldte til sin provst. Det andet brev (no. 10) er fra Ove Juel og Jens Nilssøn og dateret 30te Januar 1589. De hilse fogder, prester og bønder i Thelemarken; da provsten, hr Hans Haakenssøn, sogneprest i Skien, er død, forordne de i hans sted hr. Thomas Anderssøn, sogneprest i Solum hered, til at være provst. Smlgn. s. 403, note 2. Det tredie brev (no. 25) lyder saaledes: „*Wy epterne Gulbrand Torbiernssøn sogneprest til Eidtzberg Christen Nielsøn sogneprest thill Aass, Siuord Pederssøn sogneprest till Trygstad, Peder Lauritzen sogneprest til Vesby, Arffuid Henningssen sogneprest thill Skiptued, Otther Torgierssen sogneprest till Rødenæs, Christopher Lauritzen sogneprest til Askim, Jens Kiældssen sogneprest thill Krogstad Jens Bertellssøn sogneprest thill Aremark, Karll . . . . sogneprest paa Næssodden och Lauritz Darum Gudtz ords tienner thill Rackestad, Kiendes och giør vitterligt, at wi vaare paa Eidtzberg prestegaard then 8. Januarij a. 1592. offuerurerendis hederlig och høglerd mand mester Jens Nielssøn superattendent offuer Oslo och Hammers stigter, som oss till forne stedt haffde ladet sammenkalde, att eptherdj den aleommectigste Gud haffuer hedenkallet aff denne verden hederlig och vellerd mand her Christopher Mickelssøn fordum sogneprest thill Hobbøl och religionsprouist vdj øffre Borgesyssel, wi da skulle vdvælge en*

er aftrykt, og s. 292). Tilsidst kom lensherrens bekræftelse, svarende til kollatsen for prester.[1] Jens Nilssøn pleiede at formane provsterne og belære dem om deres pligter; en af disse var at føre tilsyn med presternes vandel, navnlig at holde dem fra drukkenskab (s. 261). Naar en provst ikke længere kunde beklæde sin stilling, maatte han henvende sig til bispen for at faa afsked (s. 399, 403). Provsti-inddelingen var paa denne tid neppe aldeles fæstnet (s. 216).

Naar en prest havde faaet et kald, blev han der i regelen til sin dødsdag. Exempler paa, at der er foregaaet forflyttelser, ere overmaade sjeldne. I sit ovenfor meddelte andragende ved herredagen i 1585 har Jens Nilssøn udtalt sig misbilligende om geistlighedens bestræbelser for at skaffe sig nye kald, og allerede i 1580 har han rettet en forespørgsel om samme sag til Sjælands biskop (pag. CXII). Han gjorde dog da en undtagelse for det tilfælde, at presterne fik noget høiere kald og embede end at være sogneprest paa landsbygden. I svaret heder det, at saadant kun bør tilstedes i særegne tilfælde, og da blot med lensherrens og biskopens samtykke.

Den maade, hvorpaa kaldsretten var ordnet, bidrog ikke meget til at hæve det standpunkt af moral og dannelse, hvorpaa den underordnede geistlighed befandt sig. Uagtet skolevæsenet utvivlsomt havde gjort adskillig fremgang, saa lod det dog endnu meget tilbage at ønske, og naar de unge mennesker efter sin udgang fra skolen fremstillede sig som ansøgere, kunde der som

---

iblant oss, som skulle være religions prouist i for[ne] her Christophers stedt, da haffue wi nu endrecteligen met vor kiere superintendentis raad och samtøcke vduald och nu met thette vort obne breff vduelge hederlig och vellerd mand, her Helmerich Hansson sogneprest till Spydeberg thill vores religions prouist vdj for[ne] her Christophers stedt, huorfor er vor ydmygelige bøn thill vor kiere æffrighed erlig och velbyrdig mand, Axell Gyldenstiern thill Lyngbygaard Kong. Matts. statholder her vdj Norge och høffuitzmand paa Aggershuss och hederlig och høglerd mand mester Jens Nielssøn superattendent offuer Oslo och Hammers stigter att de denne vor elex och kaarelsse ville samtøcke och stadfeste, wi ville der imod beuisse vor kiere æffrighed all ydmyg, plictig och tilbørlige tienistactighed och thenne vor vdwalde prouist den lydighed, som vi paa hans embedtz vegne plictige er. Thill vidnisbyrd trøcker wi vore signetter her neden vnder. Datum die et loco vt supra".

[1] Axel Gyldenstjernes bekræftelse for sognepresten til Gran, hr. Torsten Søfrenssøn, som provst over Hadeland, dat. 23de Novbr. 1594. (Bispearkivet, 2, e, no. 45).

oftest være meget at udsætte paa dem. Jens Nilssøn havde allerede i 1585 forstaaet, at det her gjaldt at angribe ondet i roden ved at forhindre den saakaldte sognegang, at skolebørnene to gange om aaret vandrede om i landsbygderne for at erhverve sig sit underhold.[1] Hans forestillinger have henledet opmærksomheden paa mislighederne ved dette forhold; men først 2 aar efter hans død blev det ved et kongebrev formelig stanset. Ved disse vandringer lagdes ikke den bedste grundvold for en mands moral, og naar disse samme unge mennesker bagefter kom til et kald, hørtes der ofte om megen raahed fra deres side.

Om presternes drikfældighed tales jævnlig, og paa visitatsreiserne havde Jens Nilssøn i den anledning stadig et haardt arbeide; men hvor meget han end her greb ind som den advarende og formanende, som den truende og straffende, saa hjalp det kun lidet. Stort bedre stod det ikke til med presternes og deres familiers sædelighed. Hvor galt det i denne henseende var fat, viser sig bl. a. tydelig af de kongebreve, som under 30te Juli 1593 udgik til de norske bisper og hovedlensmænd i anledning af presternes drikfældighed og usædelige levnet. Dette males i brevene med mørke farver. Der er allerede omtalt et exempel paa, at en ung geistlig maatte love Jens Nilssøn, at han ikke skulde ægte nogen berygtet kvinde, og naar biskopen ansaa det nødvendigt at tage et saadant løfte, saa har det sikkert været paa gode grunde. En anden ung mand, Mads Jenssøn, maatte ogsaa give et lignende løfte; biskopen havde viet ham til prest, men med forbehold af, at han først i et aar skulde skaffe sig flere kundskaber og saa indfinde sig i Oslo for at lade sine fremskridt prøve; med hensyn til ægteskab, da lovede han aldrig at gifte sig uden øvrighedens og sine venners raad.[2] I Marts 1580, da Jens Nilssøn en aften kl. 7, til sædvanlig tid, sad ved maaltid sammen med sin svoger fra Trykstad, kom presten paa Næsodden, hr. Jens, ind til ham i beruset tilstand og skjældte ham ud,

---

[1] I 1595 mødte Jens Nilssøn en saadan vandrende „skoledegn" i Hiterdals prestegaard.

[2] Bispearkivet, 2, e, no. 52. — I visitatsbøgerne (s. 458) omtales, hvorledes en kapellan beder biskopen om hans samtykke til at ægte sognepræstens datter: det kan vel være, at kapellanen derved ogsaa har villet skaffe sig et stiltiende samtykke til at blive sin tilkommende svigerfaders eftermand. — Dette gik dog ikke.

saa han maatte vises døren.[1] Prester, der havde leiermaalshistorier paa sig, var det ikke saa sjeldent at træffe, og der forekommer breve, hvori der oplyses meget slemme træk i denne henseende.[2] Presternes døtre, stifdøtre og søstre vare ingenlunde pletfrie, og der høres da ogsaa mislige historier om deres forhold (s. 329).[3] Hvor en prest var synderen og der forelaa et særlig graverende tilfælde, kunde han paa nogle aar forvises fra de to stifter, men fik efter denne tids udløb tilladelse til at komme tilbage.[4] Betegnende for tilstanden er den ovenfor omtalte kongelige forordning. Denne forudsætter endog, at biskoperne ikke kunde fritages for skyld, forsaavidt de havde været forsømmelige med Tilsynet med sine underordnede. Men denne bebreidelse kan dog ikke have rammet Jens Nilssøn.

I 1592 omtales en prest ved navn hr. Augustinus, der havde vist megen vrangvillighed mod biskopen og gjort offentlig skandale ved at kaste altervinen i ansigtet paa kirkevergen. Han skulde i den anledning sættes under tiltale.[5] I visitatsbøgerne (s. 168) omtales en prest, der først efter alvorlige paamindelser vilde bekvemme sig til at holde gudstjeneste paa Langfredag, og paa samme maade lader det til, at en prest i Hviteseid, hr. Hans Jakobssøn, jævnlig brugte at forsømme gudstjenesten om Søndagene. Han maatte derfor i 1582 indfinde sig i Hiterdal og der 3die Juni i provstens nærværelse forpligte sig til ikke at forsømme tjenesten i sin kirke over en Søndag uden at skaffe en anden i sit sted.[6] Saadanne historier vise, at tilstanden mellem den norske geistlighed ingenlunde var den bedste, og at ordets forkyndere ikke altid have været særdeles grebne af dets magt. Selv de bedste prester, Jens Nilssøns egne omgangsvenner kunde paadrage sig irettesættelser af den nidkjære biskop, fordi de ikke i tilstrækkelig grad passede paa sine sognebørn. Et mærkeligt

---

[1] Brev herom trykt i Kgl. norske vidensk.-selsk. skr. i 19 aarh. IV, s. 201 flg.

[2] Anf. st., s. 206 flg.

[3] Anf. st., s. 205 flg.

[4] Hr. Claus Hjorts datter havde i 1585 en leiermaalshistorie paa sig, der kom for kapitlet. Synderen var hr. Hans Anderssøn. Bispearkivet, 2, e, no. 48.

[5] Norske rigsregistranter, III, s. 232 flg.

[6] Bispearkivet, 2. e, no. 22. Ogsaa over hans eftermand, hr. Hans Bentssøn, førte almuen svære klager, og han blev i den anledning under 16de Mai 1590 suspenderet af Axel Gyldenstjerne og Jens Nilssøn, indtil han havde renset sig for de mod ham fremkomne klagemaal (2, e, no. 34 og 35).

exempel herpaa er det, som i 1595 hændte med sognepresten til Eker (s. 419). Men det var dem neppe bestandig let at holde tilstrækkeligt opsyn med sognefolket.

Som prædikanter vare mange prester tarvelige. Hvor biskopen kom for at holde visitats, lagde han nøie mærke til deres duelighed som ordets forkyndere, og hans domme ere gjerne nedskrevne i visitatsbøgerne. Var en prest altfor daarlig, fik han advarsel om at forbedre sig i denne henseende. En af de mærkeligste prædikanter, som Jens Nilssøn hørte, var den s. 298 omtalte hr. Didrik i Land. Undertiden sees biskopen at have valgt texten (s. 349). I Jens Nilssøn havde hans underordnede et udmærket forbillede som geistlig taler, og da han jævnlig prædikede paa sine visitatsreiser, manglede det ikke paa anledning til at høre ham.

Presternes tid og interesse optoges udenfor deres embedsforretninger af mangehaande ting, der vare deres geistlige stilling uvedkommende. Saaledes var det ikke ualmindeligt, at de kunde drive handel med de varer, som frembragtes i deres bygder, til stor forargelse for borgerne i Oslo, som derved saa sig hindrede i sin næring. Paa foranledning af en fra disse indkommen klage blev der da ogsaa i Frants Bergs tid (mellem 1577 og 1580) udstedt følgende rundskrivelse til de to stifters sogneprester (bispearkivet, 2, e, no. 31):

Jeg Frandtz Berrig, superattendent offuer Oslo och Hammers stigter hellser Ether dannemænd som sogneprester ere vdi thisse twende stigter kierligen medt Gudt. Giffuer ieg Ether dannemænd vdi wenlighed thillkiende, att hoss borgerne vdi Oslo er itt stort klagemaall offuer thet kiøbenskab och kiøbmandtz handell, att I bruger att somme af Ether drager op vdi landett och opkiøber huess kiøbmandtz ware der faller och borgerne skulle haffue att nere sig aff; dissligiste och att I icke kiøber for Ether sielffuer menn och for andre Ethers kaarmider [sic], thessligiste och att I beder Ethers sognemendt, huess kiøbmanndtz ware the haffuer att sellie att the wille lade Ether haffue thennom; therfore naar borgerne ther opkommer, tha er same ware optingett och opkiøbt att the kandt lidet fange. Saadant haffuer forsch[ne] borgere wdi Oslo offte beklagett for then gode mand Luduig Munck Kong: Mattz: stadtholler, begierendis att ther motte føris itt raad thill attj skulle icke nødis att giffue Kong: Mattz: saadant thillkiende. Saa haffuer for[ne] stadtzholler hafft capitell wdi Oslo forsamlett och raadslaget medt thennom ther om och bleff besluttitt att Ether dannemendt skulle thillschriffuis ther om och paamindis, att I wille haffue saadant fordrag och betencker dannemendt att saadant er imodt Kong: Mattz: ordinantz att prester skall icke wiidere kiøbslaa end de haffuer behoff thill theris vnderhollning icke thill att vdsellie andre, men saa møgit som the haffue behoff thill sig sielffuer och betencker I dannemend att I ere prestmend der

skall stadere i den hellige schrifft och haffue Christi hiord wdi befalling, att den icke forsømmis wdi theris salighedz sag, huem thet skall giøre handt kandt icke well tage ware paa kiøbenskab eller befatte sig medt anden werdslig handel om handt will staa sitt embede well for, thi hans bog och hans embede handt er kallid thill, skall faa hannom nock att thage ware paa, saa hannd skall icke haffue behoff att bekymre sig med anden werdslig handell. Thi will thet icke skicke sig att en prestmand skall were en kiøbmand. Thi er best att en kiøbmand bliffuer en kiøbmandt och en prestmandt bliffuer en prestmandt. Huadt prestmand her effter icke will skicke sig i thisse tuende stigter, men will will [sic] heller were en kiøbmandt end en prestmand,[1] then er aff Kong: Matts: stadholler och capitell i Oslo beslutit hanndt skall were aff medt sitt gielldt och en anden god gudtsfrychtig mandt som will tage ware paa sitt embed thillskickis i hans sted igienn. Saadant I dannemend maa alle were, thi att thet giellder icke om ringe ting, menn om Gudts ære och om menniskens salighedt, huess thenn forspillis skall the suare thill som haffuer religionen wdi befalling, och betencker I dannemend, ther I bleffue ordineret, tha bleff I icke ordineret thill kiøbmend menn thill prestmend. Thessligeste tencker och huad handschrifft I mig giffuit haffuer saa mange som af mig ordineret er att I skulle icke befatte Ether med verslig handell, men tage ware paa Ethers bog och skicke Ether som prestmend bør att giøre. Jeg willde nødig thet skulle komme vdi Kong: Matt: øren att ieg haffuer ordineret kiøbmendt thill prestmend. Her kunde I dannemend wide att rette Ether effter.

At drive kjøbmandskab var i almindelighed presterne forbudt under strenge straffe; ordinansen indeholdt et skarpt forbud derimod, som ydermere var gjentaget og skjærpet 1555,[2] men, som det viser sig, uden at det egentlig kan have hjulpet meget i de første 25 aar. Efter denne tid synes det derimod, som om der er foregaaet en forandring, og at der ialfald er indtraadt nogen forbedring. I visitatsbøgerne (s. 482) omtales rigtignok en prest, som havde solgt noget trælast til en mand fra Aalborg; men da dette ikke har foranlediget nogen indskriden fra biskopens side, er det rimeligt, at presten har hugget tømmeret i en til prestegaarden eller prestebolet hørende skov, hvilket ikke var stridende mod ordinansen.

Ved de samme anordninger, der forbød presterne at drive kjøbmandskab, var der ogsaa fastsat regler for deres dragt. I ordinansen heder det: „og altid skulle de gaa udi en ret presteklæde, som kan sømme en Guds ords tjenere“, og i 1555 gaves følgende mere udførlige bestemmelse som forklaring dertil: „Prester skulle ikke holde sig anderledes i deres klæder, hjemme eller af byen, end som en ærlig prestemand sømmer, saa at ingen færdes med

[1] Herefter er udstreget: „*Hand skall affsettis aff*“.
[2] Danske kirkelove, udgivne af Dr. Holger Rørdam, I, s. 100 og 466.

hine stumpede kapper, fyrrør eller anden usømmelig værge, som ærlige prestemænd ikke sømmer at færdes med. Og saa skulle ærlige prestehustruer have sig efter deres husbondes kald med sømmelig klædedragt og smykke uden fløiels kraver, damaskes trøier, guldkjæder og andet, som deres stat ikke bekvemmer". Disse bud ere imidlertid ikke blevne saa nøie overholdte. En baahuslensk prest blev saaledes irettesat af Jens Nilssøn „for hans klædebon; thi han havde en høi hue med et rævskinds brem, ligesom en hofkarl, og en stakket livkjortel" (s. 202 flg.).

Naar presterne i almindelighed befandt sig paa et meget lavt standpunkt, var der endnu mindre at vente af deres nærmeste underordnede, klokkerne. Ogsaa for disses vedkommende levere visitatsbøgerne flere interessante oplysninger, der bl. a. vise, at klokkerne paa den tid kunde være nogle særdeles egenraadige personer. En klokker i Baahuslen havde saaledes paa egen haand taget sig for at døbe et barn i kirken og vilde, da han bagefter blev stævnet til at svare for denne handling, ikke give møde (s. 152, 192, 199). Paa Vestby var der i 1597 en klokker, en født Jæmtelænding, der omtales som en „stiv og trodsig kompan", og med hvem der forefaldt saadanne historier, at biskopen med fuld ret paalagde vedkommende sogneprest at afskedige manden (s. 475 flg.); i hans sted skaffede biskopen senere en anden, der før havde været klokker i Hvaler (s. 544). I Berg ved Svinesund var der i 1594 en klokker, som boede paa Lille Lundestad (s. 242), hvorimod der ikke synes at have været nogen paa Id. I 1597 fortalte den derværende sogneprest, at der hverken i hans eller i hans formands tid havde været klokker, og at de derfor selv havde oppebaaret klokkertolden; i den anledning traf Jens Nilssøn foranstaltning til at faa ansat en klokker og til at skaffe ham en klokkerbolig (s. 487). I 1597 forhørte biskopen sig ved visitatsen i Solør, om der var klokkerjord i Hof, og fik da den besked af sognepresten, at der tæt ved kirken laa et stykke jord, paa hvilket klokkeren i gamle dage havde boet (s. 460). Ved visitatsen i Kareby i Baahuslen 1593 foreholdt biskopen almuen, at de skulde holde klokker og give ham rettighed (s. 179),[2] og da der endnu i 1597 ikke

[1] S. 496 omtales en uenighed, der var opkommen imellem to prester i anledning af en kappe, som den ene havde laant af den anden; denne var dog bilagt, da biskopen vilde indhente oplysninger desangaaende.

[2] I Biri oplystes ved visitatsen i 1594 (s. 308), at den daværende prestegaard oprindelig havde været klokkergaard.

var gjort noget for at skaffe klokker, overhørte biskopen en liden dreng i sang, hvem kirkeværgerne anholdt om at faa til klokker, og ansatte ham saa med det samme (s. 508).

Det fremgaar af alle disse oplysninger, at Jens Nilssøn har lagt megen vægt paa, at der i hvert prestegjæld maatte ansættes klokkere, som underholdtes af almuen ved en særegen klokkertold, og som derhos havde brugen af et stykke jord, med tilhørende bolig. Allerede i 1580, da han var i Danmark, havde han udvirket et kongebrev (af 13de Juni) om, at der af kirkegodset i hvert prestegjæld ved brugerens afgang skulde udlægges en ved hovedkirken beleilig liggende gaard til degnebolig. At gjennemføre denne anordning blev senere hen en af hans opgaver, der sysselsatte ham til hans sidste leveaar. Her synes det ogsaa, som om Jens Nilssøn virkelig har udrettet noget; det er ham, som har faaet det indført som almindelig regel, at hvert prestegjæld i hans stifter skulde have en klokker.

Af det nævnte kongebrev fremgaar det, at klokkerne, foruden at lede sangen i kirken, skulde undervise ungdommen i dens børnelærdom. Forsaavidt vare de presternes medhjælpere, der ingenlunde havde en uvigtig stilling. Den kristelige børnelærdom var alt, hvad ungdommen paa landet ansaaes for at behøve af kundskaber; ved biskopens visitatser blev „det unge folk" overhørt i sin katechismus og deres kundskab i børnelærdommen derved prøvet. Ofte bleve ogsaa ved visitatserne de gamle i bygden prøvede paa samme maade. Saaledes erhvervede Jens Nilssøn sig et godt kjendskab til det standpunkt, hvorpaa almuen i almindelighed befandt sig med hensyn til kristendomskundskab.

Paa samme maade, som biskopen, naar han reiste i visitats paa landet, paasaa, at ungdommen var hjemme i sin kristelige børnelærdom, førte han ogsaa i kjøbstæderne tilsyn med de derværende tarvelige skoler og deres skolemestre. I visitatsbøgerne meddeles enkelte oplysninger om disse skoler. I Oddevald holdtes skolen paa en loftstue. Det var en „dansk skole", idet kun to af børnene lærte Latin; det synes, som om skolen kun nød ringe tillid hos byens folk (s. 144, 499). I Marstrand synes tilstanden at have været noget bedre (s. 195, 518 flg.), uagtet bispen ogsaa der, ligesom i Oddevald, ansaa det nødvendigt at give borgerskabet tilhold om ikke at lade sin skole komme i forfald. I den tredie af de baahuslenske byer, Kongelf, var der kun en „dansk skole", hvori der neppe meddeltes undervisning i mere

end den egentlige børnelærdom (s. 184), samt formodentlig i læsning, skrivning og regning. Skolen i Skien omtales ogsaa i forbigaaende; denne bestyredes af den af borgermestere og raad ansatte kapellan (s. 429). Ogsaa i Vang paa Hedemarken var kapellanen skolemester; om den derværende skole meddeles de bedste oplysninger, som overhovedet haves om nogen af de mindre norske skoler (s. 309—312, 316). Den er allerede omtalt i det foregaaende, pag. CLXXIV seqv. Endelig omtales s. 548 skolen i Fredriksstad paa en noksaa rosende maade. Derhos var der en mindre skole i Tønsberg.

Lærernes stilling ved disse mindre skoler har neppe været nogen god. Hvor de tillige vare kapellaner, havde de som saadanne et lidet tillæg til sine indtægter; i enkelte byer er det muligt, at den samme mand har forenet de to stillinger som skolemester og klokker. Hvor skolemesteren alene var henvist til at leve af denne stilling, maa det vistnok have været meget knebent for ham, da det overalt skimter igjennem, at borgermestere og raad ikke vare meget villige til at skaffe ham indtægter. Jens Nilssøn, der selv havde været skolemester, rigtignok i stiftsstaden, havde altid sin opmærksomhed henvendt paa skolevæsenets tilstand; han har utvivlsomt indlagt sig fortjenester af dette, navnlig ved at sikre og forbedre lærernes lønninger. Men saalænge det ikke lod sig gjøre at forbedre de mindre skolers økonomiske forhold, maatte forholdene i mange henseender blive mislige; at skaffe dem hjælp ved præbender var vistnok at betragte som en umulighed. Det sees ogsaa, at en enkelt borger i en by, hvor der var en liden skole, alligevel har sendt sin søn til Danmark for der at gaa i skole (s. 430), og en prest i Baahuslen sendte paa samme maade 2 sønner til skolen i Odense (s. 162). Saadant vilde neppe være skeet, hvis der havde været grund til at nære tilfredshed med den undervisning, som blev budt i de mindre byskoler. I de rigere familier paa landet var det almindeligt at holde en privat skolemester til at lære yngre børn (s. 433).

Sammen med lensherrerne paa Akershus og Baahus havde Jens Nilssøn som biskop den pligt at paase, at k i r k e r n e i hans stifter vare i ordentlig stand, og at kontrollere deres regnskaber. Da han paa sin reise til Baahuslen 1593 fik underretning om, at en kirke i Sotenæs holdt paa at falde ned, lod han straks vedkommende skrive en indberetning derom til Axel Gyldenstjerne,

hvilken han selv vilde overbringe (s. 227). Paa mange steder er der i visitatsbøgerne indført bemærkninger over den tilstand, hvori han forefandt kirkerne, saavel i by som i bygd. Undertiden var denne god; men paa mange steder vare kirkerne i en høist forfalden tilstand, og det samme var ogsaa oftere tilfældet med kirkegaardene. Der omtales kirker, som vare mørke, og hvori Jens Nilssøn drog omsorg for at faa anbragt flere vinduer (s. 204).[1] I mange kirker synes der fremdeles indtil hans tid at være bibeholdt meget af den gamle katholske indredning; men i denne henseende er der i Jens Nilssøns tid foretaget store forandringer, og ved aar 1600 kan det antages, at alle kirker i hans stifter havde faaet et udseende, der passede for deres fremtidige bestemmelse som protestantiske gudshuse. De kors og smaa altere, som tidligere vare skaanede, vare nu bortfjernede, og ligesaa alt andet, som kunde minde om den katholske gudstjeneste. Jens Nilssøn har rimeligvis ogsaa sørget for, at enhver kirke kunde have sin egen bibel; imidlertid omtales der endnu i 1593 en kirke, som manglede saadan (s. 232). Hvor han i en kirke traf katholske billeder, sørgede han for at faa dem fjernede.

Almuen havde i almindelighed paa denne tid bevaret mange katholske forestillinger, der tydeligst viste sig i vedhængen ved gamle skikke. Hvor Jens Nilssøn paa sine reiser fik høre om saadanne, advarede han alvorlig derimod og paalagde geistligheden at gjøre, hvad den formaaede, for at faa dem afskaffede. Saaledes havde han særlig et vaagent øie med de gamle kirkemesser, som fremdeles holdtes i hævd i de mere afsides bygder, bl. a. over en stor del af Thelemarken, ja endogsaa i en bygd som Lardal (s. 380). Hans ihærdige arbeide i denne henseende kan ikke have undladt at bære frugt, skjønt rigtignok ikke i den udstrækning, hvori han ønskede det. Længe efter hans tid holdt der sig mellem almuen skikke og sædvaner, der for den nidkjære biskop vare den rene vederstyggelighed. Dertil hørte f. ex. den brug at drikke skaaler for hver af de 3 personer i guddommen, hvorover han allerede i 1580 har ført klage (pag. CXII). Dette var ligesaa indgroet i almuens bevidsthed, som de lange gjæste-

[1] I Tønsberg len sees Jens Nilssøn at have havt bistand af Rasmus Hjort ved spørgsmaal om kirkebygningernes forfatning (s. 408). — S. 275 omtales en mislig kirkeværge. — S. 419 nævnes sognepresten paa Eker i anledning af, at han havde vist sig forsømmelig med kirkernes regnskab i sit prestegjeld.

bud, med drik og anden uterlighed, mod hvilke han ogsaa ivrede.[1]

Ved siden af udryddelsen af de katholske skikke lagde Jens Nilssøn ogsaa vægt paa at faa gjennemført ensartethed i gudstjenestens ordning. Her var der efter reformationen optaget høist forskjellige skikke, og da Jens Nilssøn 1580 var paa sin reise i Danmark, indhentede han i den anledning nærmere raad af Sjælands biskop (pag. XLIV, CVIII seqv.) og har rimeligvis i sin senere virksomhed søgt at indføre en ensartet ordning i overensstemmelse med de raad, som han ved denne leilighed modtog. De spørgsmaal, som han forelagde den danske biskop, vare optegnede af ham efter samraad med provsterne, der saaledes nu optræde som virkelige medhjælpere for sin overordnede.

Endel af disse spørgsmaal angik gudstjenestens ordning, hvorvidt der paa de tre store høitider skulde prædikes paa Latin, hvorledes der skulde forholdes med offeret, om man skulde holde den saakaldte Kristmesse paa Julemorgenen, om naar barnedaaben skulde foretages og om fremgangsmaaden ved denne, samt om den dertil hørende exorcisme, om løse kvinders kirkegang, om skjørlevneres absolution, om alterlys, om hvorledes der skulde forholdes, naar der ikke kunde erholdes vin og oblater tilkjøbs til altergangen, om menigheden skulde reise sig ved afsyngelsen af „troen“, og om fremgangsmaaden ved kvinders kirkegang og ved skriftemaalet. Fremdeles gjaldt et spørgsmaal nødvendigheden af, at presten var tilstede ved trolovelse hjemme i huset.

Af særlig vigtighed er det 15de spørgsmaal, om der skulde holdes en provincialsynode een gang om aaret for Oslo og Hamar stifter, i lighed med hvad der var skik i Danmark. Jens Nilssøn oplyste, at saadanne synoder endnu holdtes paa nogle steder i hans stifter. Peder Madssøn svarede dertil, at det vilde være nyttigt, om der kunde holdes først en almindelig norsk sy-

[1] Her maa ogsaa tænkes paa det aabne brev af 30te Juli 1593 til de fem hovedlensmænd i Norge „om kors, signelse, læsning og anden ugudelig og uchristelig handel anrørendes“, der er trykt i Norske rigsregistranter, III, s. 302. Dette giver noget indblik i de overtroiske forestillinger, som næredes af datidens norske almue. Naar mænd som Jens Nilssøn og andre kunde ivre derimod, var det ikke, fordi de ansaa det for taabelig overtro, men fordi de gik ud fra, at de stakkels mennesker, som hengave sig til disse skikke, derved virkelig øvede djævelens gjerning og bleve hans bytte. Det er forskjellen mellem den oplyste og den uoplyste mands standpunkt i det 16de aarhundrede. Maaske troede ingen mere paa hekse end de, som lode dem brænde paa baal.

node, og derpaa een gang om aaret en provincialsynode, hvorved dog al luxus maatte forhindres. Der tales efter 1580 aldrig om afholdelse af nogen synode i de to stifter, og det er da heller ikke rimeligt, at man har holdt saadanne. Allerede de store afstande maatte her lægge hindringer i veien, saaledes at Jens Nilssøn ikke lettelig kunde følge de fra Bergen og Stavanger givne exempler, hvor der under Anders Foss og Jørgen Erikssøn virkelig holdtes synoder. I det sted har han imidlertid paa sine reiser, naar han traf sammen med flere prester til samme tid, med dem overveiet, hvad der skulde gjøres for at raade bod paa misligheder, og har da givet anordninger, der efter sit indhold maa betragtes som svarende til de sædvanlige synodalbeslutninger. Under sit ophold i Skien i Februar 1596 samlede saaledes biskopen 8 der tilstedeværende prester fra Bamle og Thelemarken og traf med dem en anordning om de mislige moralske forhold hos almuen i disse landsdele, ganske som om de havde befundet sig paa en synode (s. 429). Formodentlig have de synoder, hvortil Jens Nilssøn sigter i sit omtalte spørgsmaal, netop været af denne art.

Det 18de og sidste spørgsmaal angik presteenkernes forsørgelse, om det saakaldte „muldaar“ eller naadsens aar (*annus gratiæ*). Peder Madssøn mente, at man nok kunde tage hensyn til forsørgelsen af den afdøde prests enke eller døtre, naar blot hovedvægten lagdes paa kirkens tarv, og naar der sørgedes for, at ikke prestekaldene bleve arvelige. „Muldaaret“ var neppe overalt en hævdet skik. I 1577 omtales det, at den tidligere læsemester Jon Anderssøns enke, Cecilie, afstod sin ret til muldaaret, mod at eftermanden, magister Halvard, overtog en del forpligtelser, bl. a. til at bygge sin kannikeresidens, hvilke hendes mand ikke havde opfyldt.[1] Derimod lader det til, at der paa Thoten i 1594 ikke har været sørget for underhold til enken efter den sidste sogneprest (s. 292). Overhovedet maa det her haves for øie, at naar en presteenke ikke ægtede den nye prest, kjendtes der i det 16de aarhundrede ingen regelmæssig udvei til at faa hende forsørget.

Om fordelingen af gudstjenesterne mellem de enkelte sogne haves der fra Jens Nilssøns tid nogle oplysninger. Om presten i Tanum (Brunlanæs), der havde 3 kirker, vides det, at han hver Søndag skulde forrette i hovedkirken og i Bergs annexkirke, samt hver fjerde Søndag i Tjose annexkirke; naar han fik

---

[1] Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 40.

kapellan, skulde der prædikes i alle kirker hver Søndag (s. 433, note 2). I Solberg prestegjæld med 3 kirker, men uden kapellan, holdtes der i 1594 hver Søndag tjeneste i dem alle 3 (s. 174). I Næsinge bestemte biskopen samme aar, paa anmodning af de ypperste bønder, at presten hver Søndag skulde prædike i 2 af prestegjældets 3 kirker (s. 118). I Fregne prestegjæld med 4 kirker skulde der hver Søndag prædikes i dem alle, naar der var kapellan, ellers kun i 2 (s. 153).[1] Saadant kunde dog ikke ske i alle dele af landet, da paa flere steder afstanden mellem kirkerne var for stor, til at presten paa samme dag kunde holde gudstjeneste i mere end en af dem. Men hvor det tilstededes af forholdene, har det rimeligvis været almindelig skik, at der hver Søndag mindst skulde prædikes i 2 af et prestegjælds kirker.

Med hensyn til den evangeliske lære, da har rimeligvis Jens Nilssøn undgaaet enhver indblanding i de stridigheder om denne, som fandt sted i hans dage. Selv synes han at have holdt nøie opsigt med sine underordnede, at de ikke afveg fra den hævdede Lutherdom, og for sit eget vedkommende var han i denne henseende ikke udsat for nogen mistanke. Forsaavidt kunde han med ro tage den henvendelse, som under 10de April 1591 udgik fra formynderstyrelsen til de norske biskoper om, at de skulde paase, at ingen prester eller lærere i deres stifter vakte nogen „nye disputatser“, men at alle holdt sig til den augsburgske konfession. Et lignende paalæg findes ogsaa i det svar paa de af den norske adel indgivne punkter, der blev meddelt under 31te Juli 1591.[2] Begge dele ere mere vidnesbyrd om, at der udenfor Norge var uro og tvivl i sindene, end om, at der i Jens Nilssøns stifter aabent er fremtraadt vranglære.

Men om der end ikke netop i denne henseende var uro i tiden, saa var der dog en stadig bevægelighed. Forsaavidt blev det 16de aarhundrede, vandringens aarhundrede, sig ligt til det sidste. Heller ikke i Norge holdt folket sig i ro, og visitatsbøgerne meddele ogsaa i denne henseende flere oplysninger. Slægterne blandes fra alle kanter af landet. En prest i Sigdal

---

[1] Smlgn. s. 476 flg. om gudstjenestens fordeling i Vestby prestegjæld. Ved de længere bortliggende annexer har presten vistnok i regelen taget ind paa en af de gaarde, der laa nærmest ved kirken. S. 397 omtales, at sognepresten i Hjartdal havde bygget „et skjønt nyt hus“ til at bo i, naar han havde forretning i Saulands kirke.

[2] Norske rigsregistranter, III, s. 169 flg., 199 flg.

har en kone fra Jæmteland, som har været i tjeneste i Oslo (s. 353). En prest i Drangedal har to døtre, af hvilke den ene kommer til Sverige, medens den anden ægter en baahuslensk prest (s. 153). En tysk prest vandrer om i Norge, efter tidens brug med sin stambog, men dog ikke finere, end at han ved skilsmissen fra biskopen af denne modtager 20 skilling (s. 484). Ved en anden leilighed støder biskopen paa en gammel mand fra Lübeck, der er paa reise fra Oslo til sit hjemsted (s. 177). I Thelemarken lever der Tyskere (s. 380). Overhovedet har der været en stadig uro i befolkningen, som den, der forudsætter et mere udviklet kommunikationsvæsen, ikke altid har let for at fatte. Men denne omtumlende slægt var tillige vild og raa; der høres om forbrydelser, rov og mord, fra alle kanter. Paa Eidskogen huser der rømlinge (s. 453), og i Baahuslen gjøres veiene usikre af røvere (s. 501), der ikke lade sig skræmme af de galger og steiler, der prydede egnen. En af disse steiler klædtes af de omvankende skotske kræmmere, som havde overfaldt og myrdet en sogneprest i Solberg (s. 173).[1] Ogsaa dette mord er saaledes et bidrag til tidsalderens vandringshistorie.

I dette samfund færdedes da Jens Nilssøn omkring som den utrættelige visitator. At foretage visitatser og derunder føre nøie tilsyn med presterne, betragtedes som et af de vigtigste hverv, der var paalagt de protestantiske biskoper, og saaledes opfattedes det ogsaa af Jens Nilssøn selv. Paa disse reiser var der ogsaa jævnlig for biskopen anledning til at tage del i udøvelsen af den geistlige jurisdiktion, navnlig ved paakjendelse af sager, der angik ægteskabsbrud og anden usædelighed. Naar han var i Oslo, sad han i kapitlet, hvor saadanne sager behandledes; men de fulgte ham ogsaa ud paa hans reiser. Paa Baahus dømte han i 1597 sammen med lensherren i nogle saadanne sager, af hvilke en endte med, at synderen blev kastet i fængsel (s. 511 flg.). Samme aar bleve andre sager forelagte bispen; han forligte i den ene parterne med hinanden, medens den anden henvistes til provsten og derefter til lensherren eller kapitlet (s. 522 flg., smlgn. s. 530, 537 flg.). Undertiden kunde der, naar tillige lensherren var tilstede, paakjendes mange sager paa een gang, saaledes som i Kongelf 1594 (s. 188 flg.).

---

[1] Nærmere oplysninger om dette mord i Dr. Holger Rørdams Monumenta historiæ Danicæ, I, s. 655.

I det foregaaende (pag. XXXII seqv. og XLVI seqv.) er der meddelt en oversigt over den udstrækning og orden, i hvilken Jens Nilssøn foretog sine visitatsreiser. Af visitatsbøgerne sees, hvorledes han indrettede sig paa disse, og hvorledes han der i almindelighed havde det. Nogen tid forinden sin afreise fra Oslo udsendte biskopen et visitatsbrev til samtlige prester, hos hvem det var hans agt at visitere, og i dette opgav han sin reiserute. Saadanne breve ere trykte nedenfor, s. 100 flg., s. 270 flg., s. 338 flg., s. 437 flg. og s. 470 flg. Naar reiseplanen ikke helt ud kunde følges, saaledes at der maatte foretages ændringer i denne, blev derom i særegne breve sendt meddelelse til vedkommende prester (s. 439 flg. og s. 472). Brevene besørgedes ved leilighed, af biskopens landbønder og lignende (s. 439), eller ved særlige brevbærere, som befordredes fra prest til prest (s. 102, 174). Paa hjemreisen fra Skien i 1596 skrev biskopen en „tankeseddel" om befordring, som han fra Fritsø lod befordre til presterne ved en af sine folk (s. 432).

Skydsen eller det saakaldte „forenskab" blev tilveiebragt ved sognepresterne, som derom underrettede de faste „skydsskikkere" eller, hvor det gjaldt vandskyds, „skydsskipperne" (s. 97). Dette var at „bestyre skydsheste" (s. 513). Undertiden kom ogsaa biskopens landbønder med sine heste for at skydse ham (s. 81, 340). Naar reisen foregik tilvands fra Oslo, var det slotsfogden paa Akershus, som skulde skaffe rorsfolk (s. 340); men det kunde hænde, at disse ikke indfandt sig, og biskopen maatte da selv leie sig folk, som han betalte. I Akers sogn var der ogsaa lignende ugreie med landskydsen (s. 440), saaledes at biskopen maatte benytte egne heste; hændte saadant paa reisen, maatte presterne overlade ham sine heste (s. 97). Midtveis imellem 2 prestegaarde skiftedes i regelen heste. Der mødte presten paa det sted, hvortil reisen gik, med friske dyr, medens den prest, hos hvem der senest var visiteret, tog afsked og reiste hjem; naar presten var syg, kunde i hans sted kapellanen eller klokkeren gjøre bispen følge paa veien. At undlade at møde biskopen ansaaes for en stor forsømmelse (s. 368).

Traf biskopen underveis sammen med andre reisende, slog han gjerne følge med dem, saaledes med den paa flere steder omtalte Laurits Plomgaard (s. 86 flg., 408, 410 flg., 413). Ligeledes benyttede han anledningen, hvor saadan tilbød sig, til at faa afgjort sine egne private forretninger paa de steder, hvor han

kom. Man ser saaledes bl. a., at han paa en reise til Hedemarken sørger for at faa bestilt humle (s. 303). At visitatserne kunde forenes med besøg i brylluper, var naturligt; de vare jo netop en leilighed, hvorved mange folk kom sammen. Bispen var desuden baade i brylluper og barnedaab en hædersgjæst, som man gjerne vilde have med i det festlige lag. Hans reiser gave altid anledning til, at der holdtes mindre selskaber; men der var ogsaa folk, endog meget fornemme, som forgjæves søgte at faa Jens Nilssøn til at gaa ind i deres hus (s. 415). Ved visitatserne søgte presterne at samle bygdens bedste folk for at gjøre biskopen selskab; men udvalget var som oftest ikke stort. I de større og rigere bygder, hvor der boede adelige slægter, vare disse ved saadanne anledninger selvskrevne gjæster (s. 416); men de holdt sig ikke for gode til at være i selskab med bønder, haandverkere og unge kjøbsvende fra Bragernæs. Tidens stærke standsforskjel kom ikke tilsyne paa den maade.

Biskopen skulde, naar han kom paa visitats, selvfølgelig have det bedste værelse i prestegaarden, det saakaldte „herremag“. Men de bekvemmeligheder, som der bødes, kunde ofte være helt daarlige, saaledes som det klages over paa Gjerpens prestegaard (s. 425). Hofs prestegaard i Solør var ogsaa i denne henseende slet udstyret; bispens værelse var mørkt, og det røg af skorstenen; det ene vindue var slaaet ud, og presten havde nøiet sig med at sætte et hynde ind i stedet (s. 459). Der maatte da den gamle biskop tilbringe en nat i Januar maaned.

En eiendommelig skik var det, at biskopen ved sin afreise fra enhver prestegaard skjænkede prestekonen og undertiden børnene paa stedet en sum penge, gjerne 1 daler, men ofte mindre; dette var en godtgjørelse for det bryderi, som han havde voldet; naar prestekonen vas syg, fik pigen eller den, som kogte maden, disse penge (s. 317). Det kunde ogsaa hænde, at biskopen, saaledes som i Kongelf 1594, ved en af sine ledsagere ofrede til presten (s. 181). Til gjengjæld kunde en prestekone sende biskopens kone en gave, som f. ex. et par fløiels tøfler (s. 418), ligesom en bondekone sendte gaver til bispens sønner (s. 299).

[1] En mand, til hvem biskopens søn Kristofer synes at have staaet i pekuniære forpligtelser, og til hvem faderen i den anledning maatte henvende sig, var mester Beda (s. 503), der maa være den i de norske rigsregistranter for disse aar hyppig omtalte skibsbygmester Hugo Beda (Bedau, Bedow) eller Nicolaus Beda, hvilken sidste havde bestyrelsen af jernhytterne ved Skien.

Fra en adelig dame modtog biskopen selv værdifulde gaver, for hvilke han skriftlig takkede (s. 556). Naar han paa reiserne var i barnedaab eller bryllup, gav han ogsaa fadder- og bryllupsgaver (s. 280, 292); som honorar kunde biskopen da faa et sølvkrus eller lignende, som dog først maatte paanødes ham (s. 92).

Af særlig interesse er det at se biskopen paa disse visitatsreiser i berøring med befolkningen i almindelighed og at iagttage den omhyggelighed, hvormed han lader mange smaatræk nedtegne, som vedkomme denne. Selvfølgelig er det hovedsagelig bønder, hvem det saaledes bliver anledning til at omtale. Som oftest er det i prestegaardene, biskopen træffer sammen med bønderne, af hvilke gjerne et par „smukke mænd“ nyde den hæder at indbydes til at spise sammen med ham. Men ogsaa paa landeveien omtales af og til møder mellem biskopen og bønder. Engang har saaledes biskopen været inde hos en bonde og drukket, medens der skiftedes heste (s. 348). Fremdeles nævnes, at bonden paa gaarden, hvor der skiftes heste, kommer ud og skjænker bispen (s. 446). Paa et andet sted har han sendt bud ind for at bede om nogle nødder, hvorpaa konen kom ud med en pot øl og gav biskopen at drikke (s. 86). Engang bliver der paa samme maade budt biskopen øl paa en bondegaard; men han afslaar det, da han endnu om morgenen er fastende (s. 477). Paa andre steder, navnlig hvor der kunde have tildraget sig en eller anden opsigtsvækkende ulykke (s. 401, 406, 411), var bispen enten inde hos folkene eller lod forhøre om tilstanden.[1]

---

[1] Undertiden har biskopen paa reiserne selv medbragt proviant. Navnlig var dette tilfældet, naar han reiste fra Oslo paa baad, idet han underveis pleiede at tage sit maaltid af den hjemmefra medbragte mad (s. 79). Han medførte en proviantkurv, med tinfad, tintallerkener, en tinflaske og en liden bimpel, hvilket alt blev sendt tilbage med skydsfolkene (s. 341, 474). Som regel har bispen paa alle reiser medbragt en flaske vin, som han dels selv har drukket, dels skjænket til andre i sit sølvstøb (s. 506). Det almindelige var at benytte flasker o. lign af tin; men Askerpresten havde en glasflaske (s. 420). Ogsaa byfogden i Oddevald sendte i en saadan vin til bispen (s. 501). Et sted kjøber bispen paa landeveien tinsager af en reisende fremmed mand (s. 96). Der omtales forskjellige sorter vin, rhinskvin (s. 403, 513), sec vin (s. 501), vin-tint (s. 85) o. s. v., ligesom aqva vitæ nævnes (s. 483). Lehnsherren paa Baahus bryggede i 1597 øl af Enula campana. I 1594 nævnes god vin og godt ferskt Rostockerøl sammen; det sidste var kun 2–3 uger gammelt (s. 144). Men det hændte ikke altid, at øllet var godt. Paa Flesberg prestegaard fik biskopen „gansse sudt øl“ (s. 359).

Om selve reisemaaden bringe visitatsbøgerne naturligvis de fuldstændigste efterretninger. Da landet i det 16de aarhundrede endnu savnede ethvert tilløb til byggede veie og al færsel var henvist til de fra gammel tid af opgaaede raak gjennem dalene og over fjeldene, var det selvfølgeligt, at vogne ikke kunde anvendes. Om sommeren færdedes enhver reisende, uanseet kjøn eller alder, tilfods eller tilhest, og naar man kom til en fjord eller et vand, tog man en baad. Om vinteren kom slæderne frem for at bruges, saalænge der var føre. Om vinteren laa bro over alle elve og vande; om sommeren satte man over disse paa baade eller flaader (s. 363). En saadan reisemaade maatte, tiltrods for slægtens haardførhed og fortrolighed med disse forhold, blive opslidende for den, som var naaet lidt op i aarene, og det bliver let forstaaeligt, at Frants Berg maatte holde op med at drage om som visitator. Jens Nilssøn synes at have holdt ud til det sidste. Han naaede hen til dele af sine stifter, hvor der ikke paa umindelige tider havde været nogen biskop, saadan som paa Hvaler (s. 543) og paa det afsidesliggende Tønset, om hvilket det ikke engang var rigtig sikkert, hvorvidt det hørte til Throndhjems eller Hamar stift (s. 32, pag. CLXXXII). Med interesse benyttede han paa disse mærkelige færder anledningen til at gjøre sig bekjendt med allehaande naturmærkværdigheder, med gamle sagn, med endnu levende historisk tradition o. lign.[1] Paa denne maade er der reddet adskillige træk af gammelt norsk folkeliv.

Paa visitatsreiserne, som overalt ellers, var Jens Nilssøn en virksom mand. Et saadant tilsyn som det, han førte med sin underordnede geistlighed, var ukjendt, siden reformationen blev indført, og om han ogsaa kun oplevede at se faa synlige frugter af sin virksomhed, saa har han dog gjort en god og fortjenstfuld gjerning, der maatte mærkes langt ned i tiden, længe efterat han styrede Oslo og Hamar stifter. Virkelysten og arbeidskraftig, som Jens Nilssøn var, har han aldrig manglet stof for sit arbeide; snarere var der for meget end for lidet, og han gav sig ikast med alt. Som geistlig administrator bliver han saaledes for sin tid en mangesidig mand, og denne hans mangesidighed har sikkerlig været adskillig større, end det nu lader sig paavise.

[1] Smlgn., foruden hvad der er anført pag. CXXXVII seqv., s. 366 om Gausta, s. 87, 156, 160 flg., 164, 167, 216, 234, 253, 303, 376, 409, 516 og navnlig s. 261. Fremdeles s. 533 flg.

Thi hvor udførlig end den her meddelte oversigt har været, saa kunde der dog være leveret et ganske anderledes omfangsrigt arbeide, hvis alle hans brevskaber og bøger havde været bevarede til vore dage. Saafremt hans visitatsbøger havde været bevarede ligefra 1574 af, — hvis man blot havde noget saadant som „den danske kopibog", der omtales, saa vilde man allerede havt et ganske anderledes rigt stof for en skildring af hans liv og virksomhed end det, som nu foreligger.

XIV.

Under sit utrættelige arbeide begyndte imidlertid Jens Nilssøn at drage lidt paa aarene. I 1598 var han bleven 60 aar gammel og kunde da ikke mere være ligesaa kraftig og rask, som da han for 24 aar siden havde taget fat paa sin første reise som visitator. Der høres dog ikke noget om, at han følte sig trykket af sin høie alder, og han træffes i 1598 som tidligere paa visitatsreiser (pag. XLVII seqv.). Fra 1599 kjendes der ikke noget til, at han har foretaget saadanne; men ligesaa lidt tales der om, at han har lidt af nogen helbredssvækkelse eller af sygdom. I rigsregistranterne for sidstnævnte aar forekommer ikke engang hans navn, hvilket muligens kan tyde paa, at han ikke selv har udfoldet nogen synderlig virksomhed. I begyndelsen af det følgende aar, 1600, afgik han ved døden, uden at dog hans dødsdag er bekjendt. Det angives i en enkelt kilde, at han er død i aaret 1600 paa en Onsdagsmorgen, hvilket rigtignok ikke giver megen veiledning (pag. LVII, note 1); han omtales som levende 21de Februar 1600 (pag. CLXXXVI), hvorimod han i et kongebrev af 7de Mai s. a. kaldes afgangne mag. Jens Nilssøn; ved dette disponeres der over hans præbende i Oslo domkapitel. Saaledes maa han være død imellem disse to dage; nærmere er det for tiden umuligt at komme hans dødsdag. Han maa være begraven i Halvardskirken, hvor der dog ikke ved de i nyere tid foretagne gravninger er fundet nogen gravsten over ham.

Uagtet Jens Nilssøn ikke havde savnet gode indtægter, lader det dog til, at hans familie ved hans bortgang ikke var i den gunstigste stilling i økonomisk henseende. Biskopen havde vistnok sørget godt for sin ældste søn, hvem han ved sin indflydelse havde skaffet det store Stange prestekald; men han havde inden sin død ikke havt nogen anledning til at faa de yngre sønner ligesaa godt anbragte, og hans enke, der var mange

aar yngre end han selv, var der neppe sikret noget blivende underhold, naar naadsensaaret udløb. En bispeenke havde desuden ikke den samme adgang til at blive forsørget ved giftermaal med mandens efterfølger, som benyttedes af mange presteenker. Da bispegaarden ved Jens Nilssøns død viste sig at være forfalden, blev det, under kongens ophold paa Akershus, 26de April 1601 paalagt hans efterleverske og arvinger at istandsætte den. Arbeidet blev sat igang, men var endnu ikke færdigt, da kongen i September det følgende aar atter kom til Akershus. Det viste sig da ogsaa, at Jens Nilssøns arvinger ikke kunde udrede omkostningerne ved denne reparation, hvilke derfor ved et kongebrev af 12te September 1602 bleve paalagte Akershus len. Saaledes vare arvingerne altsaa ude af stand til at tilsvare aaboden, hvilket vel maa ansees som et tegn paa, at de ikke havde meget god raad.

Om Jens Nilssøns udseende er der ikke bevaret nogen skriftlig optegnelse. Derimod findes der i sakristiet ved Vor Frelsers kirke i Kristiania et portræt af ham i rækken af de der ophængte billeder af stiftets biskoper; men uheldigvis er det ikke paa det rene, hvilket af disse der fremstiller Jens Nilssøn. Thi ved en eller anden leilighed ere portræterne tagne ud af sine rammer, og da de atter sattes ind i disse, er Oluf Boessøns portræt kommet i den ramme, der bærer Jens Nilssøns navn. Saaledes er der før biskop Rosings tid i hele denne samling neppe andre sikre portræter end af Frants Berg og af Oluf Boessøn, og det er ikke muligt at angive med fuld sikkerhed, hvilket portræt der gjengiver Jens Nilssøns træk. Som en følge deraf har det heller ikke været muligt at pryde dette verk med hans billede.

Om biskopens hustru, mor Anne, som hun jævnlig kaldes i visitatsbøgerne, haves der efter hans død ingen efterretninger. Forholdet mellem de to ægtefæller maa, til trods for den store forskjel i alder, have været et meget kjærligt. Paa sine reiser maatte biskopen stadig skrive eller lade skrive breve hjem til „sin kjære hustru“ i Oslo, og han modtog ligesaa jævnlig breve fra hende (s. 174, 199, 240, 265, 292, 328, 332 flg., 350, 447, 478, 484, 488, 493, 509). Engang nævnes det, at biskopen under en visitatsreise modtager konfekt, som mor Anne sender ham (s. 446).

Af Jens Nilssøns sønner har, foruden Kristofer, kun Evert og maaske Nils overlevet ham. Rimeligvis have de alle som smaa

været udsatte paa landet, saaledes som det i 1594 (s. 283) berettes om den lille Oluf, der døde i det følgende aar. Evert blev senere sogneprest i Høland. Med Kristofers søn Jens (s. 78 noten) tabe Jens Nilssøns efterkommere sig ganske; men dermed er det ikke givet, at slægten er uddød. Ingen af dem synes at have slægtet sin fader paa; ialfald er der ikke bevaret nogen efterretning, som tyder i denne retning.

Af synlige minder om Jens Nilssøn er der nu ikke levnet meget. Man har nogle af hans haandskrifter og en af hans bøger,[1] hvortil endnu kommer hans portræt, saafremt det kan lykkes at bestemme dette.

Til denne skildring af Jens Nilssøns livsforhold og af de forskjellige sider ved hans virksomhed maa udgiveren her fremdeles føie en tak til alle, der paa den ene eller anden maade have ydet ham sin velvillige bistand til verkets fremme, til hr. justitsraad Chr. Bruun, bibliothekar ved det store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn, til direktionen for det kgl. norske videnskabers-selskab i Throndhjem, til den arnamagnæanske kommission i Kjøbenhavn og til direktionen for Roeskilde adelige jomfrukloster, der have udlaant de forskjellige trykte og utrykte skrifter af Jens Nilssøn til benyttelse i Kristiania, medens verket har været under trykning, til hr. kgl. fuldmægtig Thv. Boeck, der har givet mig adgang til skrifter, der tildels kun findes i hans bibliothek, til dhrr. professorer Dr. Ludvig Daae og Dr. Gustav Storm, der dels have henledet min opmærksomhed paa kilder, der kunde være til nytte under fortalens udarbeidelse, dels have meddelt forskjellige oplysninger og stillet sine samlinger til min raadighed, samt til hr. professor Oluf Rygh, der har meddelt mig talrige bemærkninger, som tildels ville finde plads i den udgaven vedføiede fortegnelse over trykfeil, rettelser og tillæg.

Kristiania 18de December 1884.

Dr. Yngvar Nielsen.

---

[1] Til hvad der om disse er meddelt pag. CXLI seqv. kan endnu føies, at der i hr. kgl. fuldmægtig Thv. Boecks bekjendte bibliothek findes et exemplar af den første trykte udgave af Saxo Grammaticus, paa hvis titelblad staar skrevet *Joannes Nicolai* med en haand, som ialfald kan være Jens Nilssøns og rimeligvis ogsaa er hans.

REGISTER

PAA ALLE SOGNER, HOFFUIDKIRCKER OC ANNEXER I OSLO OC HAMMERS STICTER, OPTEGNIT A° 1591 FÖRST OC NU SIDEN ANNO 1598.

I.

I Bragenes Prosteri.

Eicker.

Hougs kircke paa Eicker, haffuer ekon en annex, som heder *Fiskem kircke*, oc flere haffuer der icke verit; dog haffuer der verrit en capel, som kaldis *Bergs capel*, i huilcken der giordis tieniste 2 eller 3 gange om aarit, men det er nu plat ødelagt, nedbrot i grunden[1].

Lijder.

Froune kircke, haffuer tuende annexer, den ene heder *Traneby kircke*, den anden *Syllinge kircke*, oc flere annexer der til ved ingen mand aff at sige; dog haffuer der verit trende capeller i fordom tid, vdi huilcke der giordis vndertiden tieniste vdi, før end religionen bleff reformerit; den ene hed *Huals capel*, den anden *Egge capel*, den 3. *Huseby capel;* de ere funditus vasteret, vndertagendis *Huseby capel*, som end nu staar, dog paa fallendis fode[2].

Aske.

Aske kircke, haffuer tuende annexer, den ene heder *Thonelms kircke*[3], i Vestre Berim, den anden heder *Haslems kircke* i Østre Bærim. Och flere ved ingen mand aff at sige.

---

[1] Dette Bergs kapel var en stenkirke, (efter Biskop Eysteins jordebog, den røde bog, udg. ved H. J. Huitfeldt, s. 91, indviet til St. Margrete), hvis grundvold endnu saaes i anden halvdel af 18de aarh. H. Strøm, beskrivelse over Eker prestegjæld, s. 257. Dets jordegods opføres i Povel Huitfeldts stiftsbog af 1575, fol. 84, a. (Rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 2 k.).

[2] Kapellet paa Huseby var ifølge den røde bog, s. 98 indviet til St. Olaf.. Ogsaa de tvende andre kapeller omtales i den røde bog, s. 97 og 100. I Povel Huitfeldts stiftsbog opføres af disse 3 kapeller kun „*Egge capels guoedts, som nu er laugt till hoffuidtkierckenn*“. (Fol. 86).

[3] Tanums kirke.

Røcken.

Røcken kircke, haffuer ingen annex, icke ved heller nogen, at der haffuer nogen tid verit nogen annex til.

Hudrem.

Hoffs kircke, haffuer kon en annex, som heder *Strøms kircke*, icke haffuer ieg heller hørt, at der skulle verit flere.

Sanden.

Sanden kircke, haffuer ikon en annex, som heder *Skouge kircke*, oc haffuer ingen mand hørt, at der haffuer liggit flere annexer til i sine dage[1].

Modem.

Hæggen kircke, haffuer trende annexer, *1. Nykircke*, *2. Snarems kircke*, *3. Vige kircke*[2], oc aldrig haffuer mand hørt, at der haffuer liggit flere til nogen tid.

Sigdal.

Holmeims kircke haffuer tuende annexer, *1. Vlbergs kircke*[3], oc ligger i Kreysherrit, men den *2.* heder *Hofflands kircke* oc ligger i Eggedal. Derforuden haffuer der oc verit en kircke, som heder *Wadtzaas kircke*[4]; hun ligger langt i fra bygden, borte i en vilden skoug, for sig selff, vdi huilcken der giordis tieniste (før end doctrina coelestis bleff repugnerit) S. Botholphi dag, oc siger mand, at der vor da en stor højtid oc concursus religionis ergo, disligiste hellig kaarss dag om vaaren oc høsten; men denne kircke er nu plat ødelagt oc forfalden, oc alle klocker oc ornamenter, som der laage til, ere lenge siden tagen derfra.

---

[1] **Skouger** var annex under Sande indtil 1752. J. **Müller, Beskrivelse over Jarlsbergs provsti**, s. 23 og 74.

[2] **Viker** kirke stod i nærheden af skydsskiftet og jernbanestationen Vikersund. N. **Nicolaysen, Norske fornlevninger**, s. 159. I **Povel Huitfeldts stiftsbog** (fol. 183, b) siges, at denne kirkes landskyld da var lagt under Heggen kirke.

[3] **Olberg** kirke ved Krøderen.

[4] **Vatnaas** kirke ligger omtrent ret i syd for Sigdals hovedkirke, ved Løvnesvandet, der har afløb til Soneren. Den omtales ikke i **Povel Huitfeldts stiftsbog** og har altsaa da været betragtet som nedlagt, men er senere atter indrettet til gudstjeneste.

Aggersherrit.

Aggers kircke, huor mange annexer hun nu haffuer eller i fordom tid hafft haffuer, staar til at forfare etc.

*D*et er nu saaledis opspurt oc forfaret.

1. *D*er haffuer staaet en trækircke ved Fyrresetter i gamel tid; den er aldelis ødelagt oc nederbryt, saa mand kand intid see til hende [1].

2. *D*er haffuer ocsaa staaet en steenkircke vid Hoffuin, oc den er ocsaa nederbryt, vden alleniste nogit aff muren staar igen [2].

3. *D*isligiste eth capel vid Smidtzstad aff træ, oc den staar endnu nogit aff, som mand kand see hinder, oc der holtis ocsaa prædicken i hinder, alt men Aggers kircke vor wferdig [3].

4. *Marittedals kircke* staar endnu vid mact, oc holdis prædicken vdi 3 gange om aarit, som er 3. Juledag, 3. Paaskedag, oc tredie Pintzedag [4].

[II.]

Register paa hoffuit kircker oc annexer i Tonsbergis prouesteri.

Nøtterøen er hoffuit kircken oc ligger i Tonsbergs prostie, men *Tiømme* er annexen oc ligger til Brunlagleen oc prouestie.

Stocke hoffuit kircke; *Skiedog* [5] *oc Arnedal* ere annexerne oc vid macht.

---

[1] Furuset i den saakaldte Gjelleraas fjerding i den nordøstlige del af [Østre] Akers prestegjæld. I Povel Huitfeldts stiftsbog opføres mellem „*kierckennes inndkumpst*“ i Aker ogsaa „*Furresether* — *4* ß“.

[2] Hovin hospital mangler nu i den røde bog, men har ifølge Claus Bergs register til denne været omtalt paa et af de nu tabte blade. Smlgn. Lange, De norske klostres historie, 2den udg., s. 487 og Norsk historisk tidsskrift, IV, s. 229.

[3] Smedstad kapel mangler ligeledes i den røde bog, ligesom der savnes oplysninger, om det nogensinde har været omtalt der.

[4] Maridalens kapel skal efter Claus Bergs register tidligere have været nævnt i den røde bog, men mangler nu. Af dette kapel findes der fremdeles ruiner paa gaarden Kirkebø ved Maridalsvandets nordre Ende. Ingen af disse fire kapeller nævnes i Povel Huitfeldts stiftsbog.

[5] Sked kirke kaldes i den røde bog, s. 60 *kirkian a Skæidhaughum*. Registeret har saaledes her en form, der nærmer sig den oprindelige. I Povel Huitfeldts stiftsbog forekommer baade formen *Skeds* (fol. 69, b) og *Skedog* (fol. 70, b).

Anebo.

Andebo hoffuit kircke; *Hougierd* och *Quodal*[1] ere 2 annexer oc vid macht end nu holdne.

Lagerdal.

Suarffuestad hoffuid kircke; *Hem*, *Styreuold* ere 2 annexer oc vid macht.

Sandsuer.

Effteløthe hoffuid kircke; *Hedenstad*, *Kopmandsnes oc Tuffte* ere 3 annexer, alle ved macht endnu.

Haaff hoffuid kircke; *Vatzaass* annexen oc vid macht.

Botne hoffuid kircke; *Hillestad* annex oc vid macht.

Vaale hoffuit kircke; *Vndremsdal* annex oc vid macht.

Ramness, hoffuit kircken; *Fodne*, *Viuelstad* ere 2 annexer oc vid macht.

Borre, hoffuid kircken; *Nykircke* er en annex oc vid mact. *D*er er en muret *capel* paa en øe, kaldis *Lofføen*, oc kaldis den *S. Halduords capel*[2]; den er nu øde, saa at der icke i mange aar haffuer verit hollid tienniste, men det folck paa øen oc der om søger til *Borre*, hoffuit kircken. Ellers er der icke nogen annex øde i det proisti.

Sem, hoffuid kircken; *Slagn* annexen oc vid macnt.

[III].

Register paa Brunlaglens kircker med deris annexer.

Heydrem.

Til *Heydrems* kircke er disse 2 annexer, *Quelle oc Huernes*, som er gamle oc end nu hollis vid mact.

---

[1] Ogsaa i Povel Huitfeldts stiftsbog forekommer formerne *Hougierdt* og *Quodal* (fol. 71, b).

[2] Kapellet paa Løvøen var ifølge den røde bog, s. 71 indviet til St. Halvard og St. Martin. Om dets gjenopførelse i det 18de aarh. se L. Daae, Norske bygdesagn, anden saml., s. 73—76. Et lidet billede, der skal have været anvendt som altertavle, findes nu tillige med et bæger, som skal have gjort tjeneste som kalk i dette kapel, i marinens museum paa Horten. Kapellets jordegods anføres i Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 67).

Nessit.

Til *Tonnems* kircke er disse 2 annexer, *Berg oc Kioser*, som ere gamle oc end nu holdis vid lige.

Tiødling.

Til *Tiødlings* kircke er ingen annex vden en liden *capel*, hed *Istre capel;* den brende de Suenske op[1].

Sande.

Til *Sande* kircke er ingen annex.

Nummedal.

Til *Rollaug* ere 3 annexer, *Vegli, Nore sogen oc Opdall*, ere gamle oc holdis end nu ved lige. Oc ligger *Vegli* fra hoffuit kircken en stackit mil, *Norsogen* fra hoffuit kiercken 3 mile, *Opdal* fra hoffuit kircken 5 mile.

Til *Flesbergs* kircke er en annex, som heder *Suein* kircke, er gamel oc holdis end nu vid lige.

[IV.]

Register paa huis kiercker paa øffre Rommerige oc i Solløyer haffuer verit i gamel tid oc nu.

Hoff i Solløyer haffuer 2 annexer, *Aasnes oc Vale. Kirckemo capel* ligger øde[2].

Gruffue hoffuid kircke, haffuer 2 annexer, *Furulund oc Berger*[3].

---

[1] Denne *Istra kirkia*, der stod paa gaarden Istre, omtales i den røde bog, s. 54. Thjødlings hovedkirke var efter samme kilde (s. 51) viet til Maria og Mikael. I et diplom af 1460 (Dipl. Norveg. V, no. 823, s. 596) kaldes den imidlertid *ecclesia parochialis sanctæ Sunnivæ, quæ vocatur Thiodolingæ*. I Krafts haandbog (s. 287) siges ogsaa, at den i et pergamentsbrev af 1549 kaldes St. Sunnivas kirke. Det sidste beror dog sandsynligvis kun paa en forveksling med diplomet af 1460. Smlgn. Krafts Norges beskrivelse, II (2 udg.), s. 317.

[2] Vaaler er først ved kgl. resol. af 12 Juli 1848 udskilt fra Hof som eget prestegjæld. Kirkemo ligger i Hofs hovedsogn. Dette kapel omtales ikke i Povel Huitfeldts stiftsbog; derimod nævnes *Moo kirkia* i den røde bog, s. 425.

[3] Disse tvende kirker, der begge laa i det nuværende Brandvolds sogn, ere senere nedlagte. Den første laa paa Glommens vestlige, den anden paa dens østlige

Vinger hoffuit kircke, haffuer 2 annexer, *Medskoug oc Øyesetter*. *Midskovff* vid mact, oc *Øyesetter* øde[1].

Strøm, hoffuid kircken, haffuer 3 annexer, *Opstad*, *Jugremo*, *Sand*, oc en *capel*, heder Vllern; men *Sand* ligger øde[2].

Næss hoffuid kircke med sine 6 *capeller*, *1. Fænestad*, *2. Henden*, *3. Drogenes*, *4. Oulin*, *5. Frøyhoff*, *6. Vddønis capel*[3].

Vllensagers hoffuid kircke, haffuer en annex, *Hoffuin*, oc 5 capeller, *1. Furusetter*, *2. Holt*, *3. Kios*, *Lund*, øde, *Hellig Gudmundtz capel paa Moen*[4].

Gierdrum hoffuit kircke, haffuer en annex, *Herien*[5].

Nannestad hoffuit kircke, haffuer en annex, som heder *Holter*, *oc 2* capeller, *Fos*, øde, *Bircke*, holdis vid magt[6].

Eidtzvold, hoffuid kircken, haffuer 3 capeller, *Feyring*, *2. Huldal*, *3. oc Torning*[7].

---

bred. *Fyrirlunda kirkia* omtales i den røde bog, s. 458. flg., og *Bærgha kirkia* smstds., s. 459 flg. Begge kirker omtales i Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 103.

[1] Midtskogens eller Eidskogens kirke har sandsynligvis fra først af været et kapel ved det sælehus, som fra gammel tid var indrettet ved alfarveien over Eidskogen, og som omtales i Haakon Haakonssøns saga, kap. 110. Smlgn. Norsk histor. tidsskrift, IV. s. 231, Dipl. Norv. I, no. 545, og den røde bog, s. 461—463. Kirken var indviet til St. Olaf. *Øysæters kirkia* var indviet til St. Margreta. Den røde bog, s. 463 flg.

[2] I Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 100 flg. nævnes Opstad, Mo, Sand og Ullern som annexer til Strøms hovedkirke. Dog kan det ikke af denne kilde sees, hvorvidt Sands kapel den gang har været benyttet. Rimeligvis har dog dette ikke været tilfældet, da det heder: *Sannd capels guoedtz er nu lagtt vnder hoffuid kiercken.* I den røde bog kaldes Mo kirke Ingremo kirke.

[3] Samtlige disse kirker og kapeller nævnes i den røde bog, s. 471 flg. og i Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 98 flg., hvor det dog heder om no. 3, 4 og 6, at deres gods er lagt under hovedkirken.

[4] Furuseters, Holte, Hovin, Kjos og Lunds kirker nævnes i den røde bog, s. 425 flg. og 434 flg. I Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 92, b nævnes *Lund* og *Kiuss* kapeller med den bemærkning, at deres gods er lagt under hovedkirken, samt *Hovin* annex. Om Hellig Gudmunds kapel se L. Daae, Norges helgener, s. 211.

[5] Heni kirke, der nævnes saavel i den røde bog, s... som i Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 98 flg.

[6] Foss kirke nævnes i den røde bog, s. 423, men ikke i Povel Huitfeldts stiftsbog.

[7] *Therning capels guodtz* anføres i Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 96, b.

[V.]

Register paa kirckerne oc annexerne offuer Nedre Rommerige.

Eignebacke kircke, haffuer ingen annex.

Fæd hoffuid kircke, haffuer 2 annexer, *Reling* staar paa fallende fod, *Faller*, *Byrgen øde*[1].

Skeidtsmo kircke, haffuer 2 annexer, *Leurenskouff oc Dal*[2], 2 capeller, øde, *Asack*[3] *oc Hackedal.*

Sødrum hoffuid kircke, annexer 2, *Frouner*, vid macht, *Resssen kirke*, øde, *Imisshoug capel*, aldeles øde[4].

Aur[5] kircke, haffuer en annex, *Blaker*, er vid macht.

Høylands kirke, haffuer en annex, *Hemnes*, er vid macht.

[VI.]

Register paa alle hoffuid kircker med annexerne i Øffre Borgesyssel oc paa Follou.

Wesby hoffuit kircke, med sine 2 annexer, *Soner oc Garder.*

Aas, med sine 3 annexer, *Froun*, *Nordby*, *oc Kroer*[6].

Krogestad hoffuid kircke, med sin ene annex, *Skee.*

Hobbel hoffuit kircke, met sin ene annex, *Tompter.*

Askim hoffuid kircke, haffuer ingen annex.

Trøgstad hoffuid kircke, med sin ene annex, *Baadstad.*

Rødenes hoffuid kircke, med sin ene annex, *Romskouff;* en øde capel, heder *Klondi Kienbi*[7].

Aremarch hoffuit kircke, med sin ene annex, *Ødemarck.*

Rackestad hoffuit kircke, med sine 2 annexer, *Degnes oc Auffs*[8].

---

[1] Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 12) nævner kun Reling som annex til Fet. Den røde bog, s. 407 flg. har baade *Falla* og *Byrgina kirkia.*

[2] Dal er nu Nitedals hovedkirke.

[3] Gudleiks Asaks kapel nævnes i den røde bog, s. 414. Det nævnes endnu som annex i Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 113.

[4] Rifsheims og Imishaugs kirker nævnes i den røde bog, s. 442 flg.

[5] Aur kirke kaldes i Povel Huitfeldts stiftsbog *Ourskoug.*

[6] Fron hørte tidligere som annex til Aas prestegjæld, indtil det skiltes derfra i 1823 og henlagdes til det da nyoprettede Drøbaks prestegjæld.

[7] Gaarden Kload ligger i Rødenes hovedsogn, paa den østlige side af Ørjesøen. *Klunds kirkia* omtales i den røde bog, s. 150 flg., derimod ikke i Povel Huitfeldts stiftsbog. *Kienbi* er uforklarligt; rimeligvis er det kun en feilskrift for *kiercke.*

[8] *Oss kirkia* omtales i den røde bog, s. 163.

Eidtzberig hoffuid kircke, med sine 2 annexer, *Herland oc Trondborg.* 2 øde capeller, *Flackenborg, Thenor* [1].

Skygtued hoffuid kircke, med sine annexer, *Skoff*, *Hierby*; giøris icke vden en gang tieniste i om aaret [2].

Spiudeberig hoffuit kircke, med sine 2 annexer, *Hoffuin, Helline kircke*; giøris icke vden en gang tieniste om aarit, men nu giøris tieniste 3 gange om aarit, som er 3. dag Paaske, 3. Pintzedag, oc 3. dag Jul, men vdi *Hoffuin* huer 3. søndag.

Næssodden, hoffuid kircken, med sin annex, *Oppegaard.*

[VII.]

Register paa alle hoffuidkirckerne med annexerne i Nedre Borgesysel.

Bergs kircke, haffuer en annex, heder *Rocke*, der i giøris altid tieniste; men en anden er ødelagt, kaldis *Asacke*, der vdi giøris ingen tieniste, men er ødelagt, oc renten ligger til hoffuid kircken [3].

Skioberg kircke, haffuer 2 annexer, *Ingedal oc Vllerud;* der vdi giøris tieniste h[u]er anden søndag i huer, men i hoffuit kircken altid.

Torssnes haffuer oc 2 kircker eller annexer, *Holm oc Borge. Borge*, som de mener at vere annex til Holm, er bedre en hoffuid kircken. I de kircker giøris altid tieniste.

Thune kircke, haffuer en annex, heder *Glemimg* [sic] *paa Rolffsøen;* giøris altid tieniste vdi, men der herre folck it stund bode paa

---

[1] *Hærolanda kirkia* nævnes i den røde bog, s. 169; *Treghins borgh kirkia* smstds. s. 172. *Folkinsborgh kirkia* og *Þenols kirkia* smstds. s. 171—173. I Povel Huitfeldts stiftsbog nævnes kun de to første af disse kirker (fol. 18 flg.). Af disse skal den sidste være bleven ødelagt af Svenskerne under Syvaarskrigen. Kraft, Norges beskrivelse, I (2. udg.), s. 59.

[2] Formen Skygtued ligger meget nær den oprindelige. Den røde bog, s. 173 har *Skygþuæita kirkia.* Smstds. s. 175 flg. nævnes *Skoghs* og *Viflastada kirkia.* Skogs kirke var en gavekirke. Kraft, Norges beskrivelse, I (2. udg.), s. 62. Ingen af disse kirker omtales i Povel Huitfeldts stiftsbog, hvor der for Skipthvet prestegjæld kun anføres en kirke, nemlig hovedkirken. *Hierby* er et ubekjendt sted; nogen gaard af dette navn anføres ikke i matrikulen. Maaske beror det ogsaa paa en feillæsning af *kircke.* Smlgn. ovenfor under Rødenes s. 9, note 7.

[3] Hermed kan sammenlignes, hvad der anføres i biskopens udførlige visitatsbog for 21 April 1594.

Holdeby, holt de selff en træ capel vid macht, hede *Holdeby* capel; den er nu ødelagt, oc haffuer icke verit tieniste der i vdi 30 aar[1].

Raade, haffde en stund en annex, hede *Tessal capel*; der vdi vor icke giortt tieniste vdi lang tid[2].

Til Vaale ligger en annex, heder *Suindal*, der vdi giøris nu aarligen tieniste.

Til Sarpsborig oc nu til *Frederichstad* ligger en liden annex, heder *Varteig*, 2 mile fra byen, der vdi giøris end nu altid tieniste[3].

Rygge.

Onsøe.

Hualer.

Id.

[VIII.]

Register paa hoffuid kirckerne oc annexerne i Søndre Nørdre Vigen.

Kraagestad med sine 2 annexer, *Sande oc Heyde.*

Faas med sine 3 annexer, *Hobøy*, *Suarteborg*, *Thosseyde.*

Bruu oc Stangenes med sine 2 annexer, *Bragesetter*[4] *oc Lyse.*

Thossen eller Sodenes med sine 2 annexer, *Askim oc Berffuerdal.*

Quille med sine 3 annexer, *Botne, Sueneby oc Wrin*[5].

Thonim med sine 2 annexer, *Luur*, *Thonums Borsse*[6].

Skiede med sin annex, *Tiernno.*

Nessingen med sine 2 annexer, *Lumeland oc Hougdal.*

Naffuerstad hoffuid kircke, med sine 2 annexer, *Moo oc Eningdal*[7].

---

[1] Holleby kapel nævnes hverken i den røde bog eller i Povel Huitfeldts stiftsbog. Smlgn. Kraft, Norges beskrivelse, I (2. udg.), s. 85.

[2] Dette Tessal kapel stod paa gaarden Huseby i Raade. Den nævnes i den røde bog, s. 489, men ikke i Povel Huitfeldts stiftsbog.

[3] Ifølge Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 32, b flg. var det gods, som havde ligget til kirkerne i Sarpsborg, overdraget Frederikstads kirke.

[4] Nu Brastad. Holmberg, Bohusläns historia och beskrifning, 2dra upl., II, s. 154 flg.

[5] Vrems annex existerer ikke nu længere. Holmberg, anf. st. II, s. 107 flg., 111. Sognets gamle navn var Roeim. Røde bog, s. 384.

[6] Dette er en ellers ubekjendt kirke.

[7] Enningdalen havde i den katholske tid sin egen prest. Dipl. Norv. IV, s. 182. I middelalderen regnedes det til Ranrike, men betragtedes i 1616 som en del af Ide og Markers len. Uagtet det paa den tid, da Baahuslen afstodes

[IX.]

Register paa hoffuidkirckerne oc annexerne vdi Bahusleen.

Tiørn.

Hoffuidkircke *Stenkircke*, annexerne *Valle oc Kleffuedal.*

Ordost.

Hoffuidkircken *Tegneby*, annexerne *Stale, Røre oc Mollendal*[1].

Møgleby.

Hoffuidkircken *Møgleby*, annexerne *Langeland oc Torp. Bogenes vid Draxmarck closter.*

Herrestad.

Hoffuitkircken *Herrestad*, annexerne *Skresuig*, *Høgaas*, *Ryren*[2], oc hand haffuer ingen cappellan.

Fregne.

Hoffuidkircken *Fossel*[3], annexerne *Risterods sogen, Liunge kiercke oc Grinderødts sogen.* Her Niels holder ingen capelan, oc Hendrich Gyldenstierne er derfor fortørnit.

Ødtsmaal.

Ødtsmaal hoffuid kircken, annex *Weklum.*

Spigerud.

Hoffuidkircken *Spegerød*, annexen *Norum*[4].

Hiertum.

Hoffuidkircken *Hiertum*, annexen *Vesterlandts* kircke.

Karleby.

Hoffuidkircken *Karleby*, annexit *Rommelands kircke.*

---

til Sverige, hørte til Naverstad prestegjæld, som for øvrigt laa under dette len, blev der dog ved grænseopgangen i 1661 fra norsk side nedlagt paastand om, at sognet skulde være norsk, og det lykkedes at sætte denne igjennem. (Ifølge en af rigsarkivar M. Birkeland i 1872 til departementet for det indre afgiven erklæring „om den sydligste del af grænsen mellem Norge og Sverige").

[1] Mollendal er Morlanda, som indtil 1681 hørte under Tegneby, men nu er et eget pastorat. Holmberg, anf. st. II, s. 290, 308 flg.

[2] Ryrs sogn er nu henlagt under Uddevalla.

[3] Forshälla hovedkirke i Fräkne pastorat.

[4] Uklum er nu annex til Spekeröd, Norum derimod til Ödsmål.

Hissing.

Hoffuidkircken *Biørnlands kircke*, annexerne *Siøffue sogn*[1], *Backesogn*, *Thouidtslands sogen oc Øckero.*

Thorsby.

Hoffuidkircken *Torsby*, annexerne *Herrestad kircke oc Lycke sogen.*

Solberg.

Hoffuidkircken *Solberg*, annexerne *Holte sogen oc Jorlands sogen.*

[X.]

Register paa kirckerne oc annexerne paa Hedmarcken oc i Østerdallen.

Ringesager hoffuid kircken; annexer, som nu holdis vid lige, ere *Filckisager oc Brottum. Gyldstads* kircke staar end nu; Jørgen Kruckhoff er begierendis, at der maatte giøris tieniste, naar den bliffuer ferdig. *Røss kircke*, *Berss kircke*, *Stang kircke*, *Skrydesole kircke*, disse ere nedfalden oc opbrende[2].

Vang hoffuid kircke, med sine annexer *Humblestadts oc Deglems kircke*, som nu kaldis *Furnees;* i disse 2 kircker holdis tieniste. *Skattems kircke*, *Hoffuene kircke*, *Nasag kircke*, *Michils kircke*, *Vaardens kircke*, *Korss capelle oc Aas kircke* ere øde[3].

Ness hoffuid kircke, med sine annexer, *Ballesol*, holdis vid lige, *Berskircke*, *Stenroffs kircke*, øde[4].

---

[1] Säfve sogn i pastoratet af samme navn, hvortil nu Bjørlanda og Bakke ere annexer.

[2] Filckisager er det gamle *Fylkisakr*, nu *Flisaker*, den gaard, hvorpaa Veldre annexsogns kirke er opført. Gyldstad er det gamle *Geilastaðir*, nu *Gjølstad*, hvor der ligesom paa gaardene Rør (*Reyr*), Berg (*Berg*) Stang (*Stang*) og *Skriðishól* før reformationen stod kirker, som efter denne ere forsvundne. — Sædegaarden Tjerne i Ringsaker eiedes i det 16de aarhundrede af familien Kruckow.

[3] Paa gaarden *Hamkustaðir* (nu Hommelstad) er der nu ingen kirke. Furnæs kirke stod før paa *Deigalheim* (nu Dæglum), men er nu flyttet til den nærliggende gaard Bjerke. Kirkerne paa *Skattheim*, *Hofvin*, *Nashaugr*, *Varðheimr* og *Áss*, samt *kross kirkja* og Mikaelskirken findes ikke mere. I Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 126, b) nævnes i Vang kun annexerne *Homblestad* og *Furness.*

[4] De to sidstnævnte kirker ere forlængst nedrevne.

Rommedal hoffuit kircke, med sine annexer, oc giøris ingen tieniste vdi *Vallesetter oc Hoffs kiercke*[1].

Leuthen hoffuid kircke, med sine annexer, *Rochu kircke*, er vden tieniste[2].

Stange hoffuid kircke, med sine annexer, *Otestadts kircke*, holdis tieniste i, *Linestadtz kircke*, *Saastadtz kircke*, *Nittels kircke*, *Husseby kircke*, *Vike kircke*, disse fem ere øde[3].

Østerdalen.

Elffuerim hoffuid kircke, med sine annexer *Trysille*, *Idre*, *Cerle*, holdis tieniste i dem alle, vdi sin tid. *Hellig Torloffs capel* er it lidit huss, som staar paa Elffuerims kirckegaard oc i bispernis tid haffde sin synderlig kirckewerge oc rente[4].

Aamod hoffuid kircke, med sine annexer, *Elffuedal Øtther*, ligger 6 mile fra hoffuid kircken, *Ytthre Rindal*, ligger 10 mile fra Aamod, *oc Øffre Rindal*, ligger 12 mile der fra; oc holdis tieniste i dem alle[5].

Tøldal hoffuit kircke, med sine annexer, *Queckne*, *Tøndsette*, *oc Vindgild*[6], er tieniste i dem alle.

[XI.]

Register paa hoffuidkirckerne oc annexerne vdi Guldbrandsdalen.

Til Lessø hoffuit kircke er en annex, *Dobre*.

Til Lum hoffuid kircke ere 3 annexer, som vid macht holdis alle, *Hoff*[7], *Skeager oc Garmo*.

Til Vaage hoffuid kircke er 2 annexer, *Sil oc Hedal*, som endnu ere vid magt.

---

[1] Ingen af de to sidstnævnte kirker findes nu længer. I Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 180) omtales i dette prestegjæld ingen andre kirker end Romedals hovedkirke.

[2] Roko kirke blev opbrændt under Syvaarskrigen. Smlgn. Kraft, Norges beskrivelse, I. (2. udg.), s. 288. Den omtales heller ikke i Povel Huitfeldts stiftsbog, hvor der i Løiten kun nævnes hovedkirken.

[3] Kirkerne paa Linstad, Saastad, Nøsle, Huseby og Vik ere forlængst forsvundne. Den paa Huseby har uden tvivl staaet i forbindelse med den gjæstebudshal, som af kong Haakon Haakonssøn opførtes paa denne gaard. Smlgn. s. 15.

[4] Smlgn. L. Daae, Norges helgener, s. 193. I bispernes tid vil sige i de katholske biskopers tid.

[5] Smlgn. om disse kirker s. 32 nedenfor.

[6] Vingelen, nu annex til Tolgen. Smlgn. s. 32 nedenfor.

[7] Hofs kirke i Lom er forlængst nedreven.

Til Froens prestegield er tre annexer, som vid mackt holdis, *Quam, Søddorff oc Quichne. Herforuden* er paa Søddrop en liden forfalden kircke strax hos den anden. Vdi Rustebygden[1] staa nogit igen aff en gamel annex vid den gaard *Bøø.*

Paa Froen staar en forfalden kircke paa den gaard *Steig*, en halff fierding veys østen for hoffuid kircken[2].

Vdi Rydtsland, som er aleniste 12 gaarde, staar en gamel forfaldenn annex hos dė gaarde *Kiørstad*[3].

Til Ringebo hoffuid kircke er 2 annexer, *Foduangs oc Vennebygd kircker.*

Til Øyer hoffuid kircke er it annex vid macht, som kaldis *Trættan.* Hos denne kircke, som er nest forgangen bygt op aff nyt, staa der en gammel forfalden oc farlig stenkiercke.

Til Gusdal hoffuit kircke ere 3 annexer vid mact, som ere *Follebo, Bødal oc Suartzum kircker.*

Til Faaberg ere 2 annexer vid mact, som er *Bleggint*[4] *oc Lillehammer.*

[XII.]

Register paa cappel oc annexer til huer hoffuid kircke i Tindtaget.

Solum er en annex til Skien, som holdis vid mact oc giøris tieniste vdi huer 3. søndag effter gamel seduane; *2.* annex *Mælum.*

Til Seude kircke er en annex, som kaldis Ness kircke.

Til Bøø kircke ligger en annex, som kaldis *Lønde*, oc en capel vid naffn *Gaardene*[5].

Til Hollen kircke er tuende annexer, som kaldis *Romnes oc Helgen* oc giøris tieniste vdi effter gamel seduane.

Til Bamble kircke er en annex, som kaldis *Sannickedal* oc hollis vid mact oc giøris tieniste i.

Gierpen er alleniste en kircke foruden annex.

---

[1] Rustebygden ved Sødorp, hvor i gammel tid grænsen mellem Gudbrandsdalens to halvdele regnedes.

[2] Kirken paa Steig har rimeligvis staaet i forbindelse med den der af Haakon Haakonssøn opførte gjæstebudshal. Smlgn. ovenfor s. 8 og 14 og Norsk histor. tidsskr. IV, s. 282 og 284.

[3] Gaarden Kjørstad paa Fron ligger i et bygdelag, som kaldes Ruisland.

[4] Kirken paa Bleken er forlængst nedreven. Den skal ifølge en bemærkning, der af D. N. Bech er tilføiet i rigsarkivets exemplar af Krafts Norges beskr., endnu have staaet i 1631.

[5] Den røde bog, s. 10.

Til Edangers kircke er en annex, som er *Sillie kircke* i Slemdal [1].

Til Drangedal er en annex, som er *Tyredal.*

[XIII.]

Register paa annexer, som liger vnder huer hoffuid kircke i Øffuer Tellemarck, som giøris tieniste vdi.

Heiderdals hoffuid kircke, liggende i Tindtagit; vnder den ligger en liden annex *(Lilleherit)*, som haffuer aff gammel tid liggit vnder *Hiardal i Skatland.*

Hiardals hoffuid kircke, liggendis i Skatlandet; vnder den ligger *Seudland, Grandesherits oc Tuddal.*

Syllegiords hoffuid kircke; vnder den ligger *Fladdal oc Vinsdal* [2], huilke Vinsdal haffuer liggit i fordom tid vnder *Hiardal.*

Huidesiø hoffuid kircke; vnder den ligger *Rodal, Nissedal, Trædung oc Brunckeberg*, huilckit Brunckeberg der haffuer liggit i fordom tid vnder *Sillegiord.*

Fyrersdal hoffuit kircke (eller *Moland*); vnder den ligger *Heggeland,* [3] *Vee, Skaffse oc Moe* annex.

Lauerdals hoffuid kircke; vnder den ligger *Heidelsmaae, Edsborg oc Ødefelds* annex.

Vennie hoffuid kircke; vnder den ligger *Netland oc Rolland Strands* annex. [Noch, Hoff er en annex [4]].

Tindals hoffuid kircke; vnder den ligger, *Meel, Dall oc Hoffuen* annex.

Oc findis ingen flere kircker eller capeller, vden vid 2 eller 3, som haffuer verit til i pauedommet oc er nu lang tid forleden nederbraatt.

[XIV.]

Register paa hoffuid kirckerne oc annexerne vdi Hadelands prouisti.

Hoffs kircke, hoffuid kircke til *Thoten;* der til ligger 2 annexer, som giøris tieniste vdi, som er *Balcke,* liggendis en fierding

---

[1] Den røde bog, s. 48. Ogsaa i Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 54, b) omtales denne annexkirke som *Sillie kiercke i Slemdall, annex till Edanager.*

[2] Vistnok Aamotsdal.

[3] Hæglands sogn er ifølge kgl. resol. af 4 Decbr. 1848 indlagt under hovedsognet.

[4] Tilføiet med en anden gammel haand. Matrikulen nævner intet Hof i Vinje.

veyes fra hoffuid kircken, oc *Kaallebo* — $^1/_2$ mil fra hoffuid kircken. Herforuden er en kircke, kaldis *Aasemarck*, er ødelagt, giøris ingen tieniste vdi, men her Karl giorde der en gang tieniste om aarit, S. Michils tid. Strax vid hoffuid kircken, 2 eller 3 pilskud vesten fra, staar en liden kircke, kaldis *Alffuestads* kircke; der i giøris ingen tieniste [1].

Hadeland.

Hoffuit kircken heder *Grans kircke*, annexerne ere *Jeffnager*, liggendis en mil fra Gran, *Lunder kircke*, 3 fierringer fra Gran, *Næss kiercke*, en stackit mil fra Gran, *Grindager kircke*, en fierding fra Gran.

De kircker, som icke giøris tieniste vdi:

Hofflands kircke, ligger en mil fra Gran.

Berge kircke, ligger en fierding fra Gran.

Hægon kircke, ligger $^1/_2$ fierding fra Gran.

Tingestad kircke, ligger $^1/_2$ fierding fra Gran.

Biellemo kircke, en fierding fra Gran.

Tioss, en mil fra Gran.

Duergesti kircke, en halff fierding fra Gran [2].

Til *Norderhoff* er 2 annexer, den ene heder *Hougs kiercke*, ligger i Vangs bygden, en halff mil fra hoffuit kircken, den anden heder *Hole*, huilckit haffuer sin egen sogneprest, oc er der til et annex, kaldis *Næs*, op i dallen liggendis $4^1/_2$ mil fra Hole. Herforuden er en kircke, vid naffn *Bønnisnæs*, oc en capel, heder *Stens capel*, oc giøris ingen tieniste i dennem [3].

[*Vardal* haffuer tho annexer, som giøris tiæniste vdi, vdi huer huer anden søndag: *Hunn*, $^1/_2$ mill, och *Braastad* [4], 3 fierding fra Vardall [5].]

---

[1] Hverken „Aasemarks" eller Alfstads kirker nævnes i Povel Huitfeldts stiftsbog. Hr. Karl maa være hr. Karl Thordssøn, som ifølge samme bog var prest paa Thoten i 1577. Om „Aasemarks" kirke se Kraft, Norges beskrivelse, II (2. udg.), s. 19, note.

[2] I Povel Huitfeldts stiftsbog (fol 166 flg.) nævnes foruden de to kirker paa Gran følgende annexer: Næs, Grindaker, Bjørge, Hovland, Kjos, Thingelstad, Bilden, Horgen, Lunde, Jævnaker.

[3] I Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 174, b) er ved annexerne Bønsnes og Sten tilføiet med en lidt yngre haand: *„Disse tuenne annexer ligge nu thill Hole kirke och skeer ingen thienniste i dennem"*.

[4] Braastad kirke nedreves mellem 1820 og 1830.

[5] Det sidste stykke om Vardal er tilføiet med en anden gammel haand.

Hoffuid kirckerne paa landsbygden offuer begge stigterne ere hen vid *124*, vndertagne kiøbstedtz kirckerne oc Nessod-kircken.

Summa Summarum paa hoffuit kirckerne er *133* baade med landskierckerne oc kiøbstederne, vndertagen Hole oc Jeffnager.

Vdi Oslo stigt.

Prester ——————
Kircker ——————

Laugmender 6.

En i Bahussleen. En i Borgesøssel. En i Oslo. En i Tonsberg leen. En i Skien och En vnder Augde.

Vdi Hammers stigt.

Prester ——————
Kircker ——————

En laugmand paa Hedmarcken.

Leen oc fougderi vdi Oslo oc Hammers stigter.

Vdi Oslo stigt.

Bradtzbergleen, som er tuende fogderi.
Tellemarcken oc Bamble.
Brunlagleen oc Nummedal.
Tonsbergleen.
Bragenesleen.

Vdi Hammers stigt.

Buskerødtzleen.
Totens, Hadelands, Vallers oc Ringerigis fogderi.
Gudbrandsdal.
Hedmarcken.
Soløier oc Rommerige.
Folloug.
Maass.
Vernekloster.

Mossedal.
Vemme skibrede.
Heggen oc Frølands skiffrede.
Rackestade leen.
Thune oc Odensøe.
Skiobergleen.
Idde oc Marckier.

Vdi Oslo stigt.

Vdi Vigen oc Bahusleen ere 5 fogderi, som er

Norderuigen.
Søndervigen.
Tiørn och Oroust.
Indland.
Hiissingen.

Vdi Staffangers stigt.

Listeleen.
Mandalsleen.
Nædenesleen.

JOANNIS NICOLAI ASLOENSIS ET HAMMA: DIOECESIVM SVPERINTENDENTIS

TABELLÆ

continentes hodœpericon visitationis ipsius Aslojâ (qvæ in meditullio ferè harum dioecesium sita est) in omnes earundem ecclesias primarias.

Disse effter^{ne} sognekircker i Oslo oc Hammers stigter haffuer ieg Jens Nielsøn visiterit oc besøgt paa halfftredie aars tid, regnit huer dag fra det første, ieg begynde at visitere, som vor den 3. Julij A: 1574, indtil den 13. dag Februarij i det aar 1577, oc beløber sig ald den reise mere end 400 mile, oc siden til dette aaer 1598 megit flere.

Først i Tellemarcken

ANNO 1574.

Dagene. *Julij.*		*Milene oc fierding.*
3.	Fra Oslo oc till Aske	2.
4.	Der fra til Lier.	2.
5.	Fra Lier til Eger	2.
6.	Der fra til Sandsuerd.	2.
7.	Til Hitterdall	4½.
10.	*Der begynte ieg visitas i Tellemarcken den 10 Julij.*	
11.	Oc anden dag der fra til Sølands kiercke, som er en annex til Hierdal.	2.
12.	Der fra til Hierdal	2.
14.	Til Sillegiorde, til en gaard, heder Langeliid.	3.
15.	Oc siden anden dag der fra oc til Venie. .	3.
17.	Der fra paa veyen ti Fyrisdal	½ m. 1 f.
18.	Til Moos kircke.	
19.	Til Lauerdal.	
22.	Der fra til Huidesø	2.
24.	Til Sillegiorde	2.
27.	Til Bøø.	2.
30.	Til Søudeherrit	1½.
Augus:		
5.	Fra Søude til Hollene	2.
9.	Til Drangedal	4½.
13.	Til Bamble	4.
17.	Til Edanger	1 m. 1 f.
19.	Til Ykiden[1]	1½.
22.	Til Solem	1 f.
24.	Til Geryen[2]	½.
26.	Til Slemdal annex	1.
27.	Til Lauerdal søndre	2.
29.	Til Sandsuerg	2.
31.	Til Eger	2.

[1] Rimeligvis en feilskrift for Skiden (smlgn. nedenfor under 9 Juli 1576, s. 27).

[2] Feilskrift for *Gerpen*.

Dagene.		*Milene.*
Septemb.		
2.	Fra Eger oc til Lier	2.
4.	Til Aske	2.
6.	Hiem til Oslo.	
	Visitats i Borgesysle oc Marcker anno 1575.	
Janua:		
5.	Fra Oslo til Krogstad	3.
7.	Til Haabøl	1.
9.	Til Vaale	1.
11.	Til Spydeberg	2.
13.	Til Skidtued	1.
15.	Til Esberg	½.
18.	Til Askem.	1.
20.	Til Trøgstad	1.
23.	Til Rødenes i Marcker	1½.
25.	Til Aremarck.	3.
29.	Til Rackestad	2½.
Februa:		
1.	Til Iid	4.
3.	Til Berg	1.
5.	Til Tune, dog besøgte ieg icke kircken der den gang, men for tidsens leiglighed skyld drog fra Berg oc igennem Tune . . .	2.
	oc Haabel til Oslo	4½.
7.	oc endit den visitats.	
	Samme aar 75 om sommeren der effter visiterit ieg disse effterne gield.	
Junij.		
30.	Fra Oslo til Hagedal paa veyen til Hadeland	3½.
Julij.		
1.	Til Gran	3½.
4.	Til Toten	6.
6.	Til Land	4.
8.	Tilbage igen til Gran	4.
	Til baads oc til lands	1.
9.	Til Jeffnager annex	1.
11.	Til Norderhoff paa Ringerige	1.
13.	Til Hole annex	½.

Dagene.		Milene.
Julij.		
15.	Til Modem	3.
17.	Til Sigdal	3.
19.	Til Flesberig i Nummedal	3½.
22.	Til Rolfflag	3.
25.	Til Ting i Tellemarcken	5.
29.	Til Rollaug igen	5.
30.	Til Fleskeberg igen	3.
Augus:		
1.	Saa der fra paa hiemveyen igennem Eger .	3½.
	Oc siden frem at Lider	2.
4.	Oc fra Aske til Oslo	2.
	Anno 1576 bleff disse effterne kircker paa Hedmarcken oc i Guldbrandsdalen visiteret.	
Januarij.		
2.	Fra Oslo til Vllensager	5.
3.	Til Eidtzuold.	3.
4.	Fra Eidtzuold offuer Moskoffuen oc siden anden dag til Stange der nest effter .	5½.
6.	*Oc der begynte ieg den visitatz oc besøgte Stange kircke.*	
7.	Siden dagen der nest effter till Rommedal .	½.
9.	Til Leuten	1.
11.	Til Vang	1.
13.	Til Ringesager.	2.
16.	Til Faaberg	3½.
18.	Til Gousdal	2.
21.	Til Ringebo	3.
24.	Til Frougn	1.
26.	Fra Frougn til en gaar, heder Brede . . .	3.
27.	Siden til Vaage	3.
29.	Til Lum	2.
	Der fra den siste Januarij tilbage igennem Lum oc hen at Sild annex til Lum[1], oc saa der fra oc til Lessøø den første Februarij	4.

[1] Sell er og var ogsaa paa Jens Nilssøns tid annex til Vaage, ikke til Lom.

Dagene. *Februa:*		*Milene.*
3.	Fra Lessøø oc Doure til Brede igen . . .	5.
4.	Atter til Frougn	3.
6.	Oc saa den dag nest effter igennem Ringebo.	1.
7.	Oc den dag til Øyer	3.
9.	Fra Øyer paa veyen til Børget[1]	4.
12.	Fra Børget til Vardal	2½.
14.	Offuer Møes til Nes	4½.
17.	Fra Nes til Hammer	1.
18.	Oc samme dag til Stange paa hiemueyen igen.	1.
19.	Saa der fra igennem Eidtzuold	5½.
20.	Oc Vllensager til Oslo	5.
	Siden der effter drog ieg vd den 8. Martij samme vinter oc visiteret disse efftern:	
Martij.		
8.	Først til Røgen	3.
10.	Saa til Hudrum	2.
12.	Fra Hudrum til Sandene	2.
15. 16.	Saa der fra hiem igien til Oslo anden dag der effter	6.
26.	Oc nogit dereffter drog ieg til Enebacke.	
Maij. 3.	*Der effter om vaaren den første Maij i forn: aar 75 drog ieg [i] visitats til Tonsberg oc Brunlaugleen oc begynte paa Borre den dag Maij, oc drog ieg did offuer land* .	9.
5.	Fra Borre oc til Tonsberg	1. 1 f.
7.	Til Nøtterøen	1 f.
8.	Til Tiønne annex	1.
10.	Til Stocke	1.
12.	Til Sandeherret	1.
14.	Til Tiøling	1.
16.	Til Nessid	1.
18.	Til Hedrim	1½.
19.	Til Annebo	2.
21.	Til Hoff	2.

[1] Birid ved Mjøsen. Smlgn. s. 29.

Dagene.		*Milene.*
Maij.		
24.	Til Botne	1.
26.	Til Vaale	½. 1 f.
28.	Til Raffnes	1.
30.	Fra Raffnes til Sem	1.
Junij.		
1.	Til Tonsberg, siden thil baads hiem til Oslo.	8.
	Fra Oslo til Nesodden	½vgesøs.
[*Julij*].	*Siden om sommeren den*	
9.	*Julij samme aar 76 drog ieg fra Oslo, paa veien til Skiden, om nogle religionis verff oc erinde, oc vor der paa 8 dagis tid, siden der fra til Tonsberig, oc saa offuer fioren til*	(20).
22.	*Odensø i Borgesysle nedre den 22. Julij oc der da begynte den visitats ad Vigen oc hid op igen at Borgesysle, som her effter følger.*	
23.	Fra Odensøen til Fredricksstad	½.
25.	Til Berg	2.
	oc saa strax andendag til Nessing i vigen .	1.
28.	Til Skiede.	1.
30.	Til Naffuerstad	2.
Augusti.		
1.	Fra Nauerstad til Krogstad.	1.
3.	Til Fos.	1.
5.	Til Herrestad	1½.
7.	Til Oddenald.	1 f.
9.	Til Fregne	½.
11.	Til Hiertem	1½.
13.	Til Øsmaal.	1½.
15.	Til Spegerud.	½.
17.	Til Soleberg	½. 1 f.
19.	Til Kareby	½.
21.	Til Kongel.	½.
25.	Til Biørneland paa Hisingen	1.
26.	Til Torsby	1.
27.	Til Marstrand	½.
30.	Til Tiøren en vgesøs	1.

Dagene.		*Milene.*
Septem.:		
1.	Fra Tiøren til Tegneby paa Ordoust . . .	1.
2.	Til Møgleby	1.
5.	Til Dragsmarck en [v]egesøs	1.
7.	Til Stangenes til søes oc lands	1½.
8.	Til Sodenes ½ vegesøs	½.
11.	Til Kuille	1.
13.	Til Tonnem	1.
15.	Til Skioberg paa veyen fram	
17.	at Skede	2.
18.	Berg.	4½.
20.	Fra Skioberg oc til Torsnes	½.
22.	Fra Torsnes til Hualer 1½ vgesøs	1½.
24.	Fra Hualer frem om Frederich stad oc til Tune 2 vgesøs	2.
27.	Fra Tune til Raade	1½.
29.	Til Rygge	1.
Octob.:		
1.	Fra Rygge til Vesby	2½.
3.	Til Aas.	½.
5.	Der fra til Oslo	3.
	Anno 1577 den 3. Januarij drog ieg i visitats at Rommerige, Østerdalen, Soløyer oc Odal oc begynte paa Skismo den 4. dag Januarij.	3.
Januarij.		
5.	Til Gerdrem	1½.
7.	Til Nannestad	1½.
9.	Til Eidtzuold.	2.
	Siden der fra til Hammer paa Hedmarcken, oc saa fra Hammer til Elffrem i Østerda-	
17.	len den 17 dag Januarij, oc visiterit der	6.
18.	kircken den 18. Januarij	
19.	Fra Elffrem til Aamod	4.
21.	Siden der fra til Hoff i Soløer	4.
22.	frem om Elffrem igen	6.
24.	Til Grue	1.
26.	Til Vinger.	4.
28.	Til Strøm i Odal	2.
30.	Til Nes.	2.

Dagene.		*Milene.*
Februarij.		
1.	Til Vllensager	2.
3.	Til Sødrem	1.
5.	Til Offuerskouff[1]	2.
7.	Til Høland	2.
9.	Til Fæt	3.
11.	Til Enebacke.	2.
13.	Fra Enebacke hiem til Oslo	4.
	Anno 1578 visiterit ieg disse effter^ne^ kircker vdi Øffre Borgesøssell.	
Januarij.		
24.	Fra Oslo oc til Krogestad	3.
26.	Fra Krogstad oc til Hobel.	½.
28.	Fra Hobel oc til Vaale	1.
30.	Fra Vaale oc til Spiudeberg.	
Februa:		
1.	Fra Spiudeberig oc til Skiøgtued	1.
3.	Fra Skiøgtued oc til Esberig	½.
5.	Fra Esberig oc til Rackestad	1.
7.	Fra Rackestad oc til Aremarck	3.
10.	Fra Aremarck til Rødenes	3.
13.	Fra Rødenes til Trøgstad	1½.
15.	Fra Trøgstad til Askem.	
17.	Fra Askem oc hiem til Oslo	5½.
	Anno 1579 visitats offuer Haland, Toten oc Gudbrantsdalen.	
Januarii.		
19.	Fra Oslo oc den 20. Januarij till Gran . .	7.
22.	Fra Gran oc til Toten	6.
24.	Fra Toten oc til Vardal.	2½.
26.	Fra Vardal oc til Børid[2]	2½.
28.	Fra Børid oc til Faaberg	3.
29.	Fra Faaberg oc til Øier.	1.

[1]) I Jens Nilssøns register over kirkerne (s. 9) kaldt Aur.

[2]) Birid, smlgn. ovenfor s. 26.

Dagene. *Februarij.*		*Milene.*
1.	Fra Øier oc til Ringebo	2.
3.	Fra Ringebo oc til Frogn	1.
5.	Fra Frogn oc til Vaage, den 6. dag kom ieg did.	7.
8.	Fra Voge oc til Lum	2.
10.	Fra Lum oc til Voge igen.	
11.	Fra Vaage offuer Giette feeld til Lessø[1] . .	4.
13.	Fra Lessøe oc til Dofre	2.
14.	Till Frogn	7.
15.	Fra Frogn til Ringebo	1.
16.	Fra Ringebo til Gousdal	3.
18.	Fra Gousdal til Faaberg.	
20.	Fra Faaberg oc til Børed	3.
21.	Fra Børred til Vaardal oc saa samme dag til Land	2.
23.	Fra Land oc til Gran	5.
24.	Fra Gran oc til Jeffnager.	
26.	Fra Jeffnager til Norderhoff.	
28.	Fra Norderhoff til Hole.	
Martij. 2.	Fra Hole offuer Kleffuen oc hiem til Oslo .	7.
	Anno 1579 visitatz vdi Skieleen oc Tellemarcken.	
Junij. 13.	Fra Oslo til Nessaaden til vands	3 f.
15.	Fra Nessaaden til Oslo igen	3 f.
22.	Fra Oslo til Aske oc Lier	4.
25.	Fra Lier til Sandssuerd	4.
27.	Fra Sandssuerd til Seude	6.
30.	Fra Seude til Hitterdal	2.
Julij. 2.	Fra Hitterdal oc kom den 3. dag til Hierdal.	
5.	Fra Hierdal oc kom den 6. til Venie.	

[1] Jettafjeldet ligger mellem Vaage og Dovre. Da biskopen ved denne leilighed reiste til Lesja, har han sandsynligvis ikke lagt veien over det egentlige Jettafjeld, men lige i nord over Slaadalen. Derimod maa det antages, at han 22 Februar 1584 (se nedenfor s. 42) tog over Jetta, da han reiste fra Vaage til Dovre.

Dagene.		*Milene.*
Julij.		
8.	Fra Venie til Laugerdal.	
10.	Fra Lauerdall til Førrisdal	4.
13.	Fra Førrisdal til Huidesøe	6.
16.	Fra Huidesøe til Sillegiord	2.
18.	Fra Sillegiord til Bøe til land oc vand . .	4½.
20.	Fra Bøe til Hollen	2.
22.	Fra Hollen til Drangedal	4½.
24.	Fra Drangedal til Bamble	5.
27.	Fra Bamble oc til Edanger	1.
28.	Fra Edanger til Skien.	
Augus:		
1.	Fra Skien til Solim.	
2.	Fra Solim oc til Skien igen.	
4.	Fra Skien til Gierpen	½.
5.	Fra Gerpen offuer Slemdalshæd till Laugerdal.	2. 1 f.
7.	Fra Laugerdal igennem Sandsuerd oc Hoff oc til Sandene	3.
8.	Fra Sanden offuer Drammen til Røgen oc Slimestad[1] oc saa offuer fiorden hiem til Oslo.	6.
	Anno 1580 Hedemarcken, Østerdal, Solløer oc Rommerige[2].	
Januarij.		
2.	Fra Oslo til Skitzmo	3.
4.	Fra Skidtzmo til Gierdrum	1½.
5.	Fra Gierdrum til Nannestad	2.
7.	Fra Nannestad til Esuold	2.
8	Fra Esuold offuer Morskouen oc den 9. til Stange	5.
11.	Fra Stange til Rommedal	½.
12.	Fra Rommedal til Vang	½.
14.	Fra Vang til Hammer	½.
16.	Fra Hammer til Ness	½.

[1] Gaarden Slemmestad ligger ved en liden bugt paa Kristianiafjordens østlige side, i Røkens prestegjæld, straks i syd for grænsen mellem dette og Asker.

[2] Her begynder det afsnit af disse optegnelser, som i uddrag er trykt af N. Nicolaysen i Norske magasin, II, s. 136—164.

Dagene. Januarij.		*Milene.*
18.	Fra Nes til Ringsager	1½.
19.	Fra Ringsager til Leuten	4.
21.	Fra Leuten til Elffuerim	2.
23.	Fra Elffuerim til Aamod	3.
25.	Fra Aamod til Tønssetter (først)	
26.	Fram om Løsset til Lummenes	5.
27.	*F*ra Lummenes frem om S. Peders kircke i Rindsdalen oc om S. Simons kircke i øffre Rinddalen, liggendis fra S. Peders kircke *2 mile* oc fra Aamod *12 mile*, oc kom saa til en gaard, liggendis fra Lummenes *3 mile*, saa der fra til en skoug *4 mile* lang oc ret ond veig[1], der fra oc i itt bygdelag, heder Tyldal, som ligger til Tynnesetter 2 mile der fra paa denne side, oc *17* fra Aamod.	
28.	*D*er fra igennem *Dalstruben*[2] til Tunnesetter, oc er emellum Aamod oc Tunnesetter .	19.
	*H*uorledis det haffuer sig met det gield Tunnesetter, om det hører til Tronhiems stigt eller Hammers stigt, findis nogen besked oc antegnelse eller beretning i min visitatzbog anno 1580. Fra den tid at biscop Goute visiterede det gield Tonnesetter, som er mere end hundrede aar siden, haffuer her indtil icke nogen biscop det visiteret[3].	

---

[1] Den saakaldte Tyldalskjøl, hvorover veien fremdeles gaar.

[2] Dalstruben, nu Struben, paa Tønsetkjølen, den høide, som skiller mellem Tyldalen og Tønset. Den østerdalske hovedlandevei gaar derover. Biskopen har paa sin reise faret netop efter den samme vei, som vistnok lige fra middelalderen af i det væsentlige har været det almindelige færselsstrøg paa denne kant.

[3] Da biskopens udførligere visitatsbog for aaret 1580 er tabt, kjendes ikke de oplysninger, som han deri har ladet nedskrive om Tønsets geistlige forhold i middelalderen. Ikke alene Tønset, men ogsaa Kvikne og Vingelen synes da at have hørt til Nidaros erkestift. P. A. Munch, Norge i middelalderen, s. 140. Kvikne var i Jens Nilssøns tid annex under Tønset. Her siges, at

Dagene. Januarij.		*Milene.*
	*D*er i Tonsetters kircke staar vdgraffuen disse ord:	
	Anno ab incarnatione Dni M. CCXI. XIII. Kl. Septemb: consecrata est ecclesia ista a Therricho archiepiscopo, in honorem S: Laurentij M: S: Thomæ episcopi et S: Margaretæ virginis.[1]	
30.	Fra Tonnesetter tilbage igen til Aamod.	
Febru:		
1. 3.	Fra Aamod igen oc den 3. til Elffuerim . .	3.
6.	Fra Elffuerim til Hoff	6.
9.	Fra Hoff til Gruffue	1.
12.	Fra Gruffue til Vinger	4.
13.	Fra Vinger til Strøm	2.
15.	Fra Strøm til Næss	2.
17.	Fra Nes til Vllensager	2.
18.	Fra Vllensager til Sørum	1.
19.	Fra Sørum offuer Blacker sund til Offuerskoug.	2.
20.	Fra Offuerskoug til Høland	2.
22.	Fra Hølaud til Fæd	3.
23.	Fra Fæd til Enebacke	2.
26.	Fra Enebacke oc hiem til Oslo	4.
	Summa, ald denne visitatz er lige hundrede mile.	
	Anno 1580. Visitats i Vigen, oc reisen der fra til Danmarck.	
Maij.		
3.	Fra Oslo til baads til Emelstad haffn[2] . .	

Tyldal „ligger til" Tønset, hvorimod det i registeret over kirkerne (s. 14 ovenfor) heder, at Tyldals kirke var hovedkirke og Kvikne, Tønset og Vingelen annexer dertil. Erkebiskop Gaute indehavde denne stilling fra 1474—1510. I Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 180 flg.) regnes de her omhandlede sogne til Østerdalen.

[1] Therrichus er den latiniserede form af Thore. Denne var erkebiskop 1207—14.

[2] Emmestad er en plads i Vestby prestegjæld paa Kristianiafjordens østlige side, ved en liden bugt, der gaar ind straks i syd for Hvidsten, og hvor der i det syttende aarhundrede var en ladeplads for trælast.

Dagene. *Maij.*		*Milene.*
4.	Der fra til Hualer haffn.	
5.	Der fra til Skie i Vigen.	
9.	Fra Skie til Naffuerstad	2.
10.	Fra Naffuerstad til Krogstad.	
11.	Fra Krogstad til Fos	1.
13.	Fra Fos til Herrestad	1½.
14.	Fra Herritzstad til Oddeuald	½.
15.	Fra Oddeuald til Fregne.	½.
16.	Fra Fregne til Hiertim	1½.
17.	Fra Hiertin [sic] til Øssmaal	1½.
18.	Fra Øssmaal til Spegerud	½.
19.	Fra Spegerud til Solberig	½.
20.	Fra Solberg til Kareby	½.
21.	Fra Kareby til Kongelff	1.
25.	Til slottet Bahuss.	
	Reigsen til Danmarck.	
27.	Fra Bahuss til baads til Nyløsse.	
28.	Fra Nyløsse til en leensmand Oluff i Aasse.	
29.	Vor ieg i Varberg by.	
	Er emellum Bahus oc Varberg. . . .	7.
31.	Fra Varberg til Falckenberg, end samme dag	
	fra Falckenberg till Halmstad	7.
Junii.		
1.	Pouel Huitfelds giest. [1]	
3.	Fra Halmstad, oc reigste den dag 7 mile .	7.
4.	Til Helsingborg, giestede hos Thomes Holst.	
	Er emellum Halmstad oc Helsinborig .	9.
5.	Der fra til Helsingøer til vands	1.
6.	Til Kiøbenhaffn, herbergede til M. Claus Schaboes	5.
7.	Der fra til Korssøer, herbergede til Jens Schriffuers.	
9.	Fra Korssøer oc til Nyborig, eodem die fra Nyborig til Otensø oc kom did sent paa natten; herbergerid hos Lauritz Isserkremmer.	

[1] Povel Huitfeldt havde fra 1571 til 1577 været statholder i Norge.

Dagene. *Junij.*		*Milene.*
10.	Fra Ottensøe till Meelfar	6.
	Der fra til Colding samme dag oc kom der om afftenen, herbergede hos her Niels Hansøn.	
11. 12. 13. 14.	Expedita sunt negotia apud regem.	
15. 16. 17.	Literæ regiæ acceptæ duodecim.[1]	
18.	Til Ribe, herbergede hos M. Jacob Matzøn. Emellum Colding oc Ribe er	8.
20.	Concionem habui in templo Ripensi.	
	Eodem die fra Ribe, fram om Gram til Hadersløff i lante Holsten oc vandrede den gandske nat.	
21.	Fra Hadersløff offuer fiorden til vands til Assens	2.
	Samme dag fra Assens til Otensøe.	
23.	Offuer Belt til Korssøer, saa til Anderskoug oc Soer, oc siden til Ringstad.	
24.	Fra Ringstad til Roskilde	4.
25.	Fra Roskilde til Kiøbenhaffn, der besøgte D. Pouel[2] med Kongens breffue	4.
Julij. 5.	*Fra* Kiøbenhaffn med Pouel Frissis, borgere i Marstrand, hans skib, oc samme dag til Helsingøer til vands	5.

[1] Af disse breve ere 10 trykte i Norske rigsregistranter, II, s. 386—390, samtlige daterede Kolding 13 og 16 Juni 1580.

[2] Dr. Povel Madssøn, 1569—1590 Sjælands biskop. Dr. Holger Rørdam, Kjøbenhavns universitets historie, II, s. 455—462. Fra dette besøg skriver sig de spørgsmaal, som Jens Nilssøn skriftlig fremsatte for Dr. Povel, der som biskop i hovedstaden indtog en stilling som en slags overbiskop over samtlige andre biskoper i Danmark og Norge, uden at han egentlig var indsat dertil. De ere trykte i Nyeste samling af det kgl. norske videnskabers-selskabs skrifter I. (1798), s. 61—68, hvor de bære datoen 20 Juni 1580, hvilket imidlertid neppe kan være rigtigt, da det viser sig, at Jens Nilssøn paa denne dag var i Ribe. Formodentlig er derfor dagen der tilføiet af udgiveren, uden at denne har havt nogen sikker angivelse at holde sig til.

Dagene. Julij.		Milene.
6.	Seglede fra Helsingør,	
7.	Kom til Marstrand, gieste til Pouel Frisis.	
8.	Visitatio templi et scholæ Marstrand:	
9.	Fra Marstrand offuer vandit til Torsby.	
10.	Fra Torsby offuer elffuen til Hisingen.	
11.	Fra Hissingen til Kongelff.	
	Der fra til Hendrich Gyldenstiernis gaard,	
12.	paa Guldøen [1] oc vor der.	
13.	Fra Kongelff offuer it sund til Tiørn, er til lands oc vands	1½.
14.	Fra Tiørn til Tegneby.	
16.	Fra Tegneby oc til Møckleby.	
	Eodem die fra Møckleby neder til en haffn Egge vid naffn	½.
	Siden offuer en fiord	½ vges.
	Kom saa til Dragsmarck.	
17.	Fra Dragsmarck til Gedeuigs sund, oc offuer Guldmaren til Stangenes til lands oc vands.	2. 1 f.
19.	Til Sodenes.	
	Til Quille samme dag.	
21.	Til Tonnum.	
23.	Til Skee.	
	Til Nessing samme dag.	
24.	Fra Nessing offuer Suinsund til Berg.	
25.	Til Skioberg.	
	Til Tune samme dag oc	
	Til Raae.	
26.	Til Røgge oc saa til Moss, strax der til baads oc hiem til Oslo.	
	Anno 1581. Øffreborgesøssel.	
Januarij.		
4.	Fra Oslo.	
5.	Til Hobel.	

[1] **Gullø** er nu indlemmet i Kastellegaarden ved Kongelf og existerer saaledes ikke længer som egen Gaard. Henrik Gyldenstjerne til Aagaard var i aarene 1576—1592 forlenet med Baahus slot og len og døde i denne stilling i den første halvdel af aaret 1592.

Dagene. *Januarij.*		*Milene.*
7.	Til Vaale.	
9.	Til Spiudeberg	2.
11.	Til Skituid.	
13.	Til Esberg.	½.
16.	Til Rackestad	1½.
18.	Til Aremarck.	3.
21.	Til Rødenes	3.
23.	Til Trøgstad	1. 1 f.
26.	Til Askim	1.
28.	Til Krogstad.	
29.	Der fra hiem til Oslo.	2½.
	Anno 1581. Bragnes, Numedal oc Tellemarck.	
Julij.		
15.	Fra Oslo til Aske.	
17.	Til Lier.	
19.	Til Eger.	
21.	Til Modum.	
24.	Til Sigdal.	
26.	Til Roulaug.	
28.	Til Tinsdal. [1] I Tinsdal liger Gousta field.	
31.	Fra Tinsdal paa veigen til Fleskeberg.	
Augusti.		
1.	Kom offuer it vand, Lougen, til Fleskberig .	5.
3.	Til Eger.	
4.	Til Sanden	3.
5.	Der fra iligen offuer Drammen, fram om Lindisnes, [2] til Røgen prestegaard, saa igennem Slimestad, til en gaard Arnestad [3] i Aske sogen oc wfortøffuit hiem til Oslo, propter obitum filiæ suæ Catharinæ.	

[1] Tinsdalen skal efter M. B. Landstad, Norske folkeviser, s. 423 være det ældre navn paa den øvre del af Vestfjorddalen, men bruges dog her maaske om hele Tinns prestegjæld.

[2] Linnæs i Lier.

[3] Denne gang gik biskopen altsaa ikke i baaden allerede ved Slemmestad, som s. 31, men fortsatte „gjennem" denne gaard langs stranden til Arnestad, som paa denne kant er en af de første gaarde i Asker prestegjæld.

Dagene. *Decemb:*		*Milene.*
	Anno 1581. Follaug oc Nedre Borgesyssel.	
28.	Til Aass	3.
29.	Til Vesby	½.
31.	Til Rygge.	
Januarij.		
2.	Til Raade.	
3.	Fra Raade frem om Ysse, Erick Brockenhusis gaard,[1] til Tune.	
5.	Til Skioberg.	
7.	Til Berg.	
9.	Til Ijd.	
10.	Igen til Berg.	
11.	Til Skioberg.	
12.	Til Tune.	
	Eodem die fra Tune fram om Raade, Røgge, Soner, oc til Vesby.	
13.	Fra Vesby frem om Fron oc hiem til Oslo.	
	Anno 1582. Tonsberg leen.	
Julij.		
16.	Frem om Slimestad oc til Røcken.	
19.	Til Hudrum.	
21.	Til Sande.	
24.	Til Borre	3.
26.	Til Tonsberg	1. 1 f.
28.	Til Nytterøen.	
30.	Til Stocke.	
Augus:		
1.	Til Sandeherrit	1.
4.	Til Tiølling.	
6.	Om Fritzø til Tunnums kircke paa Nessit.	
8.	Til Hedrum.	

[1] Ise i Tune har aldrig været sædegaard, men har dog i længere tid hørt med til de adelige godser i Smaalenene. I 1649 laa den under Sande, som i 1581 eiedes af Peder Brockenhus, der igjen var en broder af Erik Brockenhus. Dansk histor. tidsskrift, 4de række, V, s. 151. Den sidste, der ellers eiede Kanestrøm paa Nordmøre, var fra 1574 til sin død i 1583 forlenet med Skjeberg. Kanestrøm arvedes efter ham af broderen, Henrik Brockenhus.

Dagene. Augus:		Milene.
10.	Til Annebo til lands oc vands.	2.
11.	Til Hoff	2.
13.	Til Bottne.	1.
14.	Til Vaale.	
16.	Til Ramnes.	
18.	Til Sem.	
20.	Til Tonsberg.	
21.	Til Børre.	
22.	Fra Børre saa neder til Horten, oc saa til søes hiem til Oslo.	
	Anno 1582. Nedreborgesøssel.	
Septemb:		
11.	Fra Oslo til baads hen at Bonden.[1]	
12.	Til Vesby.	
	Eodem die til Røgge.	
13.	Til Oenssøe	1½. 1 f.
15.	Til Sande i Røgge sogen til lands oc vands.	
16.	Stod Jørgen Krugis oc jomfru Margrettis bryllup.[2]	
18.	Til Frederichstad til baads.	
19.	Visitatur ecclesia Fredrichstadiensis.	
20.	Visitatur schola.	
	Eodem die til Torssnes.	
22.	Til Hualer.	
23.	Visitatur ecclesia.	
24.	Seglede fra Hualer met en sterck storm sud-suduest vind til Fredricstad, om *Korss-haffn* frem att *Krogerøe*, der fra om Bisp-*krogen*, som sigis at haffue sit naffn aff en biscop, som der i fordom tid skulle	

[1] Bunden ved den indre ende af Bundefjorden.

[2] Jørgen Kruckow til Tjerne (omtalt ovenfor s. 13) og Margrete Brockenhus, datter af Eiler Brockenhus paa Værne kloster og søster af Henrik Brockenhus († 6te Maj 1588), hvis datter Sofia ved sit giftermaal med Jens Bjelke bragte denne sin faders eiendomme, Ellingaard og Kanestrøm. Samlinger til det norske folks spr. og hist., I, s. 412. Henrik Brockenhus var gift med fru Dorthe Juel.

Dagene. *Septemb:*		*Milene.*
	haffue verit med sin kritzmact emod dronning Margrette aff Danmarck, som da oc laa i Vigen met sit kritzfolck paa en sted, som endnu kallis *Snertebønder*. Siden om *Haubortzholm* paa Fredrichstads øe, huilcken som saa kaldis aff *Haubord Kongsøn*, som der bleff hengt. Oc lidit der fra ligger *Salborig*, paa huilcken *Zigne* kongens daatter, brende sig i sit egit burd.[1]	
24.	Saa samme dag, som er den 24., fra Fredrichstad til Oensø.	
25.	Til Røgge.	
26.	Saa fra Røgge til Moss, kom der fra til baads til Soen oc saa til Vesby.	
27.	Fra Vesby til Baanden oc hiem til Oslo.	
	Anno 1583. Rommerige.	
Janua:		
3.	Fra Oslo til Skismo	3.
5.	Til Gierdrum.	1½.
7.	Til Nannestad.	2.
9.	Til Esuold.	2.
10.	Til Neess.	
12.	Til Vllensager.	
14.	Til Sørum	1.
16.	Offuer Blacker sund til Offuerskouff.	
18.	Til Høland	2.
20.	Til Fæd.	
22.	Til Enebacke	
24.	Til Oslo	4.
	Anno 1583. Tellemarcken.	
Maij.		
21.	Til vands til Redestad i Aske sogn . . .	2.
	Oc igennem Aske sogen til Lider	2.
23.	A concione til Sandsuerd	4.

[1] Biskopen sees her at have seilet paa den vestlige side af Kirkeøen, den ø, hvorpaa Hvaløernes kirke er opført. Der ligger ogsaa gaarden Korshavn.

Dagene. *Maij.*		*Milene.*
25.	Til Seude	6.
27.	Til Hitterdal til land oc vands	2.
29.	Til Hierdal	4.
30.	Der fra paa veigen.	
31.	Oc kom til Venie	5½.
Junij.		
2.	Fra Venie offuer sundet til Lauerdal . . .	4.
4.	Fra Lauerdal offuer Bondag til Fyrrisdal. .	4½.
6	Til Huidesøe.	5.
7.	Der fra til baads offuer Huidesund oc til Syllegiord	1½.
8.	Der fra til Bø til lands och vands	2.
10.	Til Hollen.	
11.	Fra Hollen paa veigen til Drangedal.	
12.	Oc kom saa til Drangedal	4½.
13.	Til Bamble	5.
15.	Fra Bamble offuer Langsund til Edanger. .	1.
16.	Til Skieen.	
17.	Til Gierpen oc strax igen til Skien.	
	Eodem die der fra offuer Slemdals hed oc til Lauerdal	
18.	Oc kom did, der solen gick op.	
19.	Fra Lauerdal igennem Hoff offuer Hannekløfften oc til Sandene.	
20.	Fra Sandene offuer Drammen till Røgen, saa til Aske, der fra til en gaard Siorstad, oc siden til baads hiem till Oslo.	
	Anno 1584. Hedmarcken.	
Januari.		
	Vltimo die fra Oslo.	
Februa:		
1.	Til Gran.	
3.	Til Hoffs kircke paa Toten.	
5.	Fra Toten til Vardal.	
6.	Der fra til Land.	

Dagene. Februa:		Milene.
8.	Offuer Hareschouff, frem om Stocke til Sicstad.[1]	
9.	Visiteret kircken paa Sicstad.	
10.	Fra Sicstad offuer en ijs 2 mile oc en bygdt en mil, saa til Lilleammer.	
	Samme dag til Faaberig.	
12.	Til Goutzdal.	
14.	Til Ringebo	3.
15.	Til Fron	1.
17.	Der fra først frem om Quam oc til kongsgaarden Brede oc kom saa	
18.	Til Vaage.	
20.	Til Lumb.	
21.	Til Voge igen.	
22.	Offuer Giættefield til Doffre prestegaard[2]. .	2½.
23.	Der fra frem om Sild, til Brede.	
24.	Til Fron	4.
25.	Til Ringebo	1.
	Samme dag til Øier	3.
26.	Fra Øier frem om Lilleammer til Ringisager.	3.
29.	Til Ness	2.
	Eodem die til Stange	1.
Martii.		
1.	Visiterit kircken.	
	Eodem die sepelitur funus Catherinæ matris Magni Borderi, qvo tempore ego I. N. A. concionem habui funebrem[3].	
2.	Til Hammer.	
3.	Til Vang.	
5.	Til Leuten.	
7.	Til Romedal.	

[1] Sigstad i Birid.

[2] Smlgn. s. 30 ovenfor. Dovre var for øvrigt paa denne tid ikke eget prestegjæld, men annex til Lesja (s. 14).

[3] Om fru Karine Thjøstulfsdatter, gift med sognepresten til Stange, hr. Baard Rolfssøn (af familien Rosensværd eller Hartgenger) se Samlinger til det norske folks sprog og historie, I, s. 419. Deres søn, Mogens Baardssøn, var lagmand i Oslo.

Dagene. Martij.		Milene.
8.	Til Stange.	1.
	Samme dag offuer Miøs til Lauritz Hanssøn paa Rumstad, oc til fogeden Peder Knutzøn.	
9.	Der fra til Gran.	
10.	Fra Gran til Oslo.	
28.	Fra Oslo oc til Trøgstad til min søsters Margrette Nielsdaatters begraffuelse, som døde den 27. Martii inter 5. et 6. matutinam anno 1584, bleff begraffuen 29. Martij.	
	Der fra frem om Aarenæs i Fæd sogen oc saa til Oslo igen, med stor wmage oc liffs fare.	
	Anno 1584. Visitatio in Vigen et profectio in Daniam. M. I. N. A.	
Maij.		
7.	Fra Oslo til Horten i Borre sogen,	
9.	oc kom til Borre.	
10.	Visitatur ecclesia.	
	Der gick fru Dorethe i kircke. Item hindis barn bleff christnet, oc tho hindis tieniste folck vid til sammen.	
	Finita concione til Falckensteen, Frederich Langis gaard.[1]	
11.	Til Tonsberg.	
12.	Til den øe Bolleren	1.
13.	Fra Hanckesund offuer fioren till Suinsund, til en gaar Helle har [sic] emod Nessing.	
14.	Til Nessing.	
15.	Til Skeen.	
16.	Til Naffuerstad.	
18.	Til Krogstad	1.
20.	Til Fos	1.
22.	Til Herrestad.	
23.	Til Aaddeuald.	
25.	Til F[r]egne	1.

[1] Frederik Lange, eier af Falkensten, gift med Dorthe Kristofersdatter Lindenow.

Dagene. *Maij.*		Milene.
27.	Til Hiertem	1½.
29.	Til Øssmaal.	
Junij.	Til Spegerud.	
	Der fra frem om Irlands kircke.	
2.	Til Solberig.	
4.	Til Kareby.	
5.	Til Kongelff.	
6.	Til Bahus slott.	
	Ibi vnâ aderat Doctor Johannes Varuichius.	
7.	Ibi concionem habui.	
8.	Aff Bahus til Kongelff igen.	
	Oc min søn Christoffer Jenssøn bleff der igen hos Knud Gyldenstiern.	
9.	Til slottit igen.	
11.	Til baads fra Bahus omkring Løsse i Suerige, om Guldberg oc Eltzborg slot.	
12.	Til Brandsrod en haffn, oc komme den dag paa 2 mile ner Warberig.	
13.	Til Varberig igennem byen til slottid, Anders Bing, slotzherren, vor icke hiemme, men vor dragen til hyldingen *Christiani 3*[1] som skulle skee	
	1. Først, i Judland *Trinita*: *søndag.*	
	2. Siden, i Otthenssø *Iohan*: *Baptis*: *dag.*	
	3. Oc dernest, i Sieland *den 8. Iulij.*	
	4. Oc saa, i Skaane *den 20. Iulij.*	
14.	Til Halmstad, oc herbergede till Jens Tuissøns. Inuitatus à Paulo Huitfeldio.	
15.	Til Lagholm	3.
	Eodem die till Hallandsaas.	
16.	Der fra om Engelholm oc Lagholm.	
	Er emellum Engelholm oc Lagholm . .	3.
	Oc saa til Helsingborg oc strax offuer til Helsingør til Jens Holm.	
17.	Visum est grande saxum prope fossam castri Croneburgensis hoc signo et hac inscriptione	

[1] o: 4.

Dagene. *Junii.*		*Milene.*
	ANNO 1577.	
	Fridericus 2. Daniæ rex, curauit hoc saxum primo suo loco, vbi vicissim alius subrogatus est lapis, in hunc deuolui locum.	
17.	Predicto die nempe 17 Hafniam appuli oc	
18.	kom der ind den 18. dag; ibi invitatus ad prandium rectoris	5.
19.	Drog ieg med min søn Christoffer Jenssøn fram om Roschilde	4.
	Oc til Ringstad	4.
	Der saa wi *Beenløsse* liggendis icke langt fra.	
20.	Fra Ringstad huor pallatzet vor giort til hyllingen oc saa frem om Soer.	2.
	Slaugelse eller Anderskoug.	2.
	Oc saa til Korssøer.	
24.	S. Hansdag der fra offuer Belt til Nyborig.	
	Offuer Beelt.	
	Der fergen gick vnder segel concionatus est I. N. A. præsente Glop Krabbe et multis aliis auditoribus.	
	Eodem die til Ottenssøe, kom did, der 12 slog om midtnat, oc herberget til M. Hans Langes.	
25.	M. Georgium Alburgensem conueni qui tunc ibi fuit.	
	Der klocken vor 9, kom kongen oc droningen med stor stat ridendis i byen.	
27.	Stod hertug Christian Fredrichsøns hylling i Otthensøe.	
29.	Fra Othensøe til Nyborig oc saa offuer Beelt.	
30.	Til Slaugelse.	
Julij.		
2.	Visitationis Mariæ concionem habuit Slaglosiæ I. N. A.	
5.	Obijt liber baro Dn: Christophorus von Dun-	

Dagene. *Julij.*		*Milene.*
	nau Othoniæ morbo correptus et Neoburgum vectus.	
7.	Fra Slagelse til Ringstad.	
8.	Stod hyllingen i Ringstad.	
	Eodem die til Roschilde.	
9.	Til Kiøbenhaffn.	
12.	Fra Kiøbenhaffn til Rogensti.	
13.	Fra Rogensti offuer til Hueen.	
14.	Fra Huæen til Helsingør.	
	Samme dag fra Helsingør oc til Hueen igen effter Tyge Braes begiering.	
15.	Til Helsingøer igen, der gick til skibs oc kom til det promuntorium, som kaldis *Bonden*, om afftenen, oc siden seglede ald natten.	
16.	Loffuerede med skibet oc kom i en haffn *Hierter*, 2 mile norden for *Varberg*.	
17.	Aff Hierter haffn oc kom nogit ner vnder *Nidingen*, som ligger emod *Mollesund*.	
18.	Til Karlsund, der fra til baads til Biørnlands kiercke paa Hisingen.	
19.	Visitatur ecclesia.	
	Samme dag til Kongelff.	
20.	Til Torsby.	
21.	Til Marstrand.	
23.	Til Tiørn.	
25.	Til Tegneby.	
27.	Til Møckleby.	
28.	Til Dragsmarck.	
29.	Fra Dragsmarck offuer Guldmaren til Bro eller Stangenes.	
33.[1]	Fra Bro offuer Aaby fiord ti Sodenes.	
August:		
2.	Til Quille.	
3.	Til Tunnum.	
4.	Til Skiee.	
5.	Fra Skæen til Hoffdal kircke, offuer Suinsund til Skioberg.	

[1] sic!

Dagene.		Milene.
August:		
6.	Fra Skioberig, offuer Sandesund igennem Tune, fram om Raae, oc til Røgge.	
7.	Fra Røgge til Vesby oc hiem til Oslo.	
	Anno 1585. Rommerige.	
Decemb:		
4.	Fra Oslo til Skesmo.	
5.	Til Gierdrum.	
8.	Til Nannestad.	
9.	Til Edtzuold.	
11.	Til Næs.	
13.	Til Vllensager.	
15.	Til Sørum.	
	Samme dag til Fæd.	
17.	Fra Fæd oc saa hiem til Oslo.	
	Anno 1585. Hedmarcken, Østerdal oc Soløier.	
Maij.		
23.	Visiterit Aggers kircke.	
24.	Drog fra byen offuer Gielderaassen oc til Vllenssager.	5.
26.	Til Edtzuold.	
27.	Offuer Miøes til Stange.	
28.	Til Vang.	
30.	Pintze dag visita: ecclesiam et scholam in Vang.	
31.	Til Hammer.	
Junij.		
1.	Til Leuthen.	
2.	Til Elffuerim.	
3.	Til Aamod.	
5.	Til Elffuerim igen.	
	Elffuerim haffuer en annex, heder *Trøssel*, til hende er *13 mile* veigs, der giøris tieniste 4 gange om aarit, *Jul*, *Paaske*, *S: Hansdag oc S: Michels dag*. Den anden annex heder *Serne*, der giør presten paa Elffuerim tieniste *3* gange om aaret, *Jul*, *Paaske oc S. Hans dag*; disse tuende annexer ligge øster fra hoffuit kircken, oc er fra	

Dagene. Junij.		Milene.
	Irøssel oc til *Serne 14 mile.* Den 3. annex, *Irre*, ligger *5 mile* i nord fra *Serne.*	
7.	Fra Elffuerim til Hoff.	
9.	Til Grue.	
12.	Til Vinger.	
14.	Til Strøm.	
16.	Til Næss.	
17.	Til Vllensager.	
18.	Fra Vllensager offuer Leersund, Nyttesund oc Gielderaassen, oc saa hiem igen til Oslo.	
	Anno 1585. Borgesøssel.	
Januarij. 29.	Fra Oslo til Krogstad.	
Februa: 1.	Til Hobel.	
3.	Til Vole.	
6.	Til Spiudeberg.	
8.	Til Skygtued.	
10.	Til Edtzberg.	
12.	Til Rackestad.	
15.	Til Aremarck.	
18.	Til Rødenes.	
22.	Til Trøgstad.	
25.	Til Askiem.	
27.	Fra Askiem til Oslo.	
	Anno 1586 paa Folloug.	
	Der ieg vor paa Odensøe til erlig oc velbiurdig Hendrich Brockenhusis frues, fru Dorothe Juels kirckegang[1], bleff 4 eller 5 kircker visiterit paa hiemreisen.	
Nouemb: 8.	Reigste ieg fra Aggershus med slotzherren, erlig oc velbiurdig mand Offue Jul, til søes paa en jackt.	
9.	Til Odensøe emod afftenen.	

[1]) Smlgn. ovenfor, s. 39, note 1.

Dagene. *Novemb.:*		*Milene.*
13.	Introducitur domina et baptisatur infans, cui nomen inditum Eric: Brochenhus.	
	Eodem die celebratur conuiuium in Elline.	
15.	Til Raade.	
17.	Til Rygge.	
19.	Til Vesby.	
	Samme dag till Aas.	
22.	Fra Aas till Oppegaard.	
23.	Der fra til Oslo.	
	Anno 1586. Tonsberg oc Brunlagleen.	
Maij.		
14.	Fra Oslo tilbaads igennem Hunsund frem om Nessøen til den gaard Aaby [1] i Aske sogen.	
15.	Der fra til Aske kircke oc der visiterede samme dag.	
16.	Til Lier.	
18.	Til Sanden.	
19.	Til Vaale.	
20.	Til Ramnes.	
	Samme dag til Tonsberg.	
23.	Til Sem oc tilbage igen til Tonsberg.	
24.	Til Nøtterøen.	
25.	Fra Nøtterøen omkring Tiømø annex offuer Grimholdtsund [2] til Thiømø	1.
26.	Til Stocke.	
28.	Til Sanden.	
30.	Til Tiødling	1.
Junii.		
1.	Til Neess.	
3.	Til Fritzø, der var Peder Jffuersøns giest [3].	1 f.
	Samme dag vor bispen vid stranden, at besee, i den haffn, som kallis *Naffueren* [4], 1 fierding fra Tunnems kirke paa Nessit,	

[1] I prestegjældets sydligste del, nær Blakestad.

[2] Vistnok det samme sund, som nu almindelig gaar under navn af Vrængen.

[3] Peder Iverssøn af familien Jernskjæg. Smlgn. N. Nicolaysen, Norske magasin, II, s. 141.

[4] Naverfjorden, mellem Frederiksværn og Nevlunghavn.

Dagene. Junii.		Milene.
	en vnderlig sten liggendis i stranbredden: i saadan skickelse, som det vore en stor kløngе snoger, eller andre orme, kallis ophites.	
4.	Til Heidrim	½.
5.	Finita concione til Mellum jomfru Vlffuildis gaard, oc vor der hindis giest.[1] . . .	1 f.
6.	Fra Mellum til Annebo, til lands oc vands .	2.
8.	Fra Annebo frem om Vibestad	½.
	Oc siden til Hoff.	
9.	Til Botne.	
11.	Om Strøm Hudrims annex, oc saa offuer Strømmen til Hudrim.	
13.	Til Røgen.	
14.	Fra Røgen til en gaard Slimstad	1 f.
	Oc saa der fra hiem til Oslo til vands . .	1½
	Anno 1587. Folloug och Vigen.	
Junii.		
19.	Kom M. Jens ind paa slotzherens Offue Juls jackt oc fuldis med hannom til en gaard, heder Sand, der sagde de huer andre gode netter.	
	Der fra til Vesby.	
21.	Til Rygge.	
22.	Til Odensøe.	
23.	Til Frederichsstad.	
24.	S. Hans dag begynte hand denne visitatz.	
26.	Besøgte scholen.	
	Samme dag der fra til Torssnes.	
28.	Oluff Kalips[2] giest paa Tøshoff.	
	Samme dag til Hualer.	
30.	Fra Hualer til baads til den gaard Dyne .	1.
	Der fra til Nessing prestegaard.	
Julij.		
3.	Til Skiede.	

[1] Jomfru Ulfhild var Peder Iverssøns søster. Hun var født 1542 og døde 1614.

[2] Olaf Kalips til Thorsø havde tidligere i nogle aar været Norges kansler.

Dagene. Julij.		Milene.
5.	Til Nafferstad	2.
7.	Til Krogstad	1.
	[*Nota* at forgangen aar 1586. den 7. *Januarii*. bleff her Niels Bagge, som vor sogneprest i Krogstad, ihielslagen aff en leenssmand, som hed Jon Hanssøn, bode paa Sandager, der hand vor hieme i forne leenssmands gaard oc vor hans giest].	
8.	Til Fos.	2.
10.	Til Herrestad	1.
11.	Til Oddeuold, effter kircken och scholen vor visiterit.	
12.	Til Fregne.	½.
14.	Til Hiertim	2.
15.	Til Øssmaal	2.
17.	Til Spegerud	½.
18.	Til Solberg	½.
	Vden for præstegaard, der ere de Skaatter stegled, som myrde och brende her Arne, sogneprest i Solberg.	
20.	Til Kareby	1 f. [1]
21.	Til Kongelff.	
23.	Bleff Niels Matzøn ordinerit der i kircken, oc siden haffde M. I. N. A. prædicken.	
25.	Til Hisingen.	
26.	Til den fergested *Herrestadbeck* oc til Torsby.	
27.	Til Lyckebacke, ligendis vid stranden, som mand pleiger at komme til bodtz offuer at Marstrand, oc da ville M: Jens verit der offuer, men [for] stor storm kunde icke komme, oc derfor red til Solberg.	
28.	Der fra til baads offuer fiorden oc til den gaard *Møllenhus* oc red der fra til Tiørn.	
31.	Fra Tiørn, red neder til stranden oc foer til søes til Tegneby.	
Augusti.		
1.	Til Myckleby.	

[1] Staar i haandskriftet lige efter Solberg, hvor det dog neppe hører hen.

Dagene. *Augusti.*		*Milene.*
3.	Der fra neder til stranden Eng, oc saa til vands til Dragsmarck.	
4.	Der fra til Giedeuig sund, oc offuer Guldmaren til Fiskebeck, oc saa til lands til Bro.	
5.	Der fra til stranden, som kaldis *Røde*, oc foer offuer oc kom till Sodenes.	
6.	Besøgte ieg kircken, oc talde med almuen, om de ville giffue her Jens kald, oc det bleff opset til Hendrich Gyldenstiernes hiemkomst.	
	Samme dag till Quille.	
8.	Fra her Goute i Quille, til Tønnum. . . .	1.
10.	Til Skiede	2.
11.	Derfra til en gaard, kallis Pillegaard, liggendis vid stranden, der gick biscopen till baads oc kom til Ijd.	
12.	Til Berg.	
14.	Til Skioberg.	
15.	Til Tune.	
17.	Der fra igennem Raade, oc offuer Vandsiøe til Vaale.	
19.	Til Krogstad.	
21.	Der fra, igennem Aas, neder til stranden oc der til baads fra Baanden oc hiem til Oslo.	

Anno 1588. Øffreborgesyssell.

Decemb.:		
30.	Fra Oslo til Krogstad.	
31.	Til Haabel.	
Janua.:		
2.	Til Spiudeberg.	
4.	Til Skygtueit.	
5.	Til Esberg.	
6.	Til Rackestad.	
8.	Til Aremarck.	
10.	Der fra til Tord Annundeby lensmand, oc saa der fra til Rødenes.	

Dagene. *Janua.:*		*Milene.*
12.	Der fra offuer *Hylletungefield* oc siden *Herlandskrogen*, liggendis til Edtzbergs prestegield, oc er	2.
	Samme dag til Askim.	
13.	Til Trøgstad.	
	Da kom ocsaa her Lauritz Fransøn aff Nannestad, som skulle haffue der bryllup med min søsterdaatter Ronnoug Siuordsdaatter, oc kom med hannem her Niels sogneprest i Vllensager, strax der effter kom Oluff Glad borgemester, et filia ejus vxor mea, Anna Oluffsdaater, oc andre venner.	
14.	Nuptiæ D. Laurentii et Ronnouiæ Siguardinæ.	
16.	Der fra et vxor et socer meus Olaus Lætus vnâ mecum offuer ijsen til Enebacke.	
18.	Der fra til Lang	1.
	Oc siden den lange jis	1. 1 f.
	Saa til Oslo	1½.
	Anno 1589 per prouincias Tonsbergensem et Brunlagiensem til Skielend, Tellemarcken oc Bragenesleen.	
Januarij.		
	Drog ieg I. N. A. aff Oslo med erlig oc velbiurdig mand Axel Gyllenstiern[1] til erlig oc v. frw Helge Marsuin, e. och v. Axel Vgerups husfrues kirckegang[2].	
7.	Fra Oslo frem om Aske kircke.	
	Til Lier	4.
8.	Til Sandene.	
9.	Til Vaale.	
10.	Til Tonsberg.	
12.	Introducitur nobilis domina à I. N. A. et	

[1] Axel Gyldenstjerne til Lyngby i Skaane var 1588—1601 befalingsmand over Akershus slot og len og som saadan tillige Norges statholder.

[2] Axel Ugerup, søn af Henrik Ugerup til Skjersnes, der døde 1567, var født paa Akershus 1564. Familien, der havde navn efter gaarden Ugerup i Skaane, kom ind til Norge paa reformationstiden. Smlgn. s. 89, note 5.

Dagene. Januarij.		Milene.
	baptizatur infans, Georgius Vgerup nomine.	
	Eodem die nuptiæ ancillæ Axelij Vgerups.	
13.	Fra Skiersnæs, vbi celebratur puerperium, til Peder Iffuersøn til Fredsøe.	
14.	Til Thonom paa Nessit, saa strax der fra til Edanger, er fra Fredsøe oc til Edanger.	2½.
15.	Til Gierpen	1.
17.	Concionem habui Schienæ.	
18.	Til Bamble	2.
20.	Til Drangedal	4.
21.	Til Hollene	3 eller 4.
	Saa saare ond veig, at ingen bisp, prouist eller fouget haffuer den farit tilforn.	
23.	Der fra frem om *Hundebacke* til Bøe . . .	2.
25.	Offuer Gieruigshed ond veig igennem Sillegiord til Huidesøe.	
	Fra Bøe oc til Huidesøe.	5 store.
	I Huidesøe fands it breff, som bisp Øysten haffde giort oc giffuit paa prestegaarden hos Bøe kircke paa Grønlande Mortens misso afften a° dni. mccclxxx° sexto. om Lunder annex til Bøe, cuius descriptum invenitur in libro visitationis meæ.	
27.	Fra Huidesøe til Lauerdal	4.
28.	Offuer Bondagen med stor liffsfare til Fyrrisdal	4.
29.	Paa veigen til Venie til Kittil Billestad oc der herberget om naten.	
30.	Siden derfra offuer *Guldbergekleff*, huor offuer aldrig nogen bisp vor kommen, thi der motte mand vinde slederne neder for bergit met toug.[1]	
	Emellum Fyrrisdal oc Venie	8.

[1] Billestad ligger i Skafse, straks søndenfor Dalen ved Bandaksvandet. Guldbergkleven er maaske den høie bakke, som fra Skafsebygden fører ned til Bandak. Maaske kan den ogsaa søges mellem Børtevandet og Vinjevandet, i hvilket tilfælde biskopen er reist over Mo til Vinje.

Dagene.		*Milene.*
Januarij.		
31.	Fra Venie oc til en bonde gaard, heder Bredland, kom did sille i mørkit oc i en suar halcke, bonden kom vd paa skouffen lang veig emod mig med tyrreblus, at mand kunde nogit see veien.	
Februarij.		
1.	Der fra oc til Sillegiord.	
	Er fra Venie oc did	6. 3 f.
3.	Der fra til Hierdal	2.
4.	Til Hitterdal	4.
6.	Til Seude	2.
8.	Til Sandsuer	5.
10.	Til Lier.	5.
11.	Til Aske	2.
12.	Fra Aske hiem til Oslo	2.
	Anno 1589. Hedmarken.	
Julij.		
8.	Fra Oslo til Vllensager	5.
9.	Til Edtzuold	3.
	Til Stange med baad.	
12.	Til Ness	1.
	Der fra til Ringsager.	
13.	Giorde Jørgen Kruke til Tierne her Jens Bugges oc Zephretz brylup, brudeuigselen oc prædickenn haffde effter deris begiering et nuptiis interfuit I. N. A.	
15.	Fra den gode mand Jørgen Krukes gaard oc til Næs.	
16.	Visiterit Næs kirke, tunc horrendum et formidabile tonitru.	
	Samme dag til Vang offuer Miøs	1.
18.	Til Leuten	1.
19.	Hodie sponsalia domini Petri et Annæ.	
	Eodem die til Rommedal.	
	Samme dag fra Rommedal oc til Edtzuold, først fra Rommedal til en ødegaard, kallis Korsødegaard	1½.

Dagene. Julij.		Milene.
	Der fra til baads oc kom midnatztid til Edtzuold.	
21.	A concione til Vllensager.	
22.	Hiem til Oslo igen.	
	Anno 1590. Næssaadden.	
Augusti. 9.	Visiterit ieg Nessaadde kirke, med nogle gode venner, oc samme dag drog hiem igen til Oslo.	
	Anno 1591. Hadeland.	
Februa.: 9.	Fra Oslo til Houger i Skismosogen.	
10.	Til Gran.	
12.	Til Toten	5.
14.	Til Vardal.	2.
16.	Til Børid.	
18.	Til Vardal igen.	
	Samme dag til Land.	
20.	Til Jeffnager.	
23.	Der fra til Ringerige, en gaard, heder Biørnestad, oc saa til Bønesnæss, 2 gaarde, saa heder den ene, er kongens, staar en liden kircke hoss. *Der sigis kong Oluff at vere født.*[1] Den anden Bønesnæss kommer min broders hustru til, Chirstine, *Bentt Haards daatter.*	
	Samme dag til Hole.	
25.	Siden til øen der, som bispen i Hammer haffde i gamel dage sinn woning. En skiøn mured' gaard staar end nu til siune,[2]	

[1] Kong Olaf den hellige. Sagnet om, at han skal være født paa denne gaard, skriver sig formodentlig derfra, at hans moder siden ægtede Sigurd Syr, der var konge paa Ringerike, og som efter traditionen ligeledes skal have boet paa Bønsnes. Smlgn. Topographisk journal, XXX, s. 119 flg.

[2] Efterat denne bygning var nedfalden, bleve dens murede kjældere i nogen tid liggende tildækkede og først efter længere tids forløb gjenfundne. Topografisk journal, XXX, s. 130 flg. N. Nicolaysen, Norske fornlevninger, s. 137 flg.

Dagene. *Februarij.*		*Milene.*
	oc saa der fra offuer Kraage kleffuen[1] oc hiem till Oslo.	
	Anno 1591. Rommerige, Hedmarck oc Gudbrandsdall.	
Februarij.		
11.	Fra Oslo til Skismo	3.
12.	Til Gierdrum.	
13.	Til Nannestad.	
14.	Til Edtzuold	2.
16.	Der fra paa Miøesen til Stange	5.
	Vdi Miøes ere atskillige slags fisk, som er:	
	(*1.* hørr; den er nogit ner som sig oc haffuer brune finder, *2.* giedde, *3.* øret, *4.* sig, *5.* brasen, *6.* abor, *7.* skal, *8.* lage, *9.* lagesild, *10.* krøgling, *11.* bug, den er nogit ner som vng brassen, *12.* negenogen).	
17.	Fra Stange til Vang	1.
	Samme dag til Ringisager	2.
18.	Fra Ringisager offuer Miøs til Faaberg . .	4½.
19.	Til Gousdal	2.
20.	Til Øier	2.
22.	Til Ringebo	3.
23.	Til Frogn	1.
25.	Til Vaage	6.
27.	Til Lumb; der vor ieg megit siug oc kranck.	2.
Martij.		
1.	Til Vaage igen.	
2.	Der fra til Brede kongsgaarden oc saa til Frogn.	
3.	Der fra til Ringebo oc saa till Faaberg. Er emellem Froge [sic] oc Faaberg . .	5.
4.	Til Ringesager oc til Vang.	

[1] Den klev, som omtales her og nedenfor, s. 67, er ikke den samme, som den, hvorover veien siden begyndelsen af dette aarhundrede har gaaet. Før gik veien nemlig op fra Stensfjorden et godt stykke længere mod nord.

Dagene. *Martij.*		*Milene.*
5.	Fra Vang til Stange, oc strax til Edtzuold.	
6.	Fra Edtzuold til Vllensager	3.
	Samme dag fra Vllensager til Oslo.	
	Anno 1591. Bragenes, Skien, Brunlag. Tonsberg.	
Augusti.		
13.	Fra Oslo til den gaard Slimestad i Røgen sogen.	
14.	Til Røgen prestegaard.	
16.	Offuer Drammen til Sanden	
18.	Offuer Hanekløffuen til Hoff.	
19.	Til Lauerdal.	2.
20.	Kom Christoffer Jenssøn[1] fra Tonsberg oc vor da nylige kommen aff Skotland.	
21.	Igennem Slemdal oc til Gierpene.	
22.	Til Skien	
	Denne dag giorde Pross Lauritzøn sin daatters jomfru Karens brølup med Knud Knudsøn. Axel Gyldenstiern oc Offue Jul vore brudmend.[2]	½.
	Bispen I. N. A. giorde tienisten med bruduigsel oc predicken.	
	Siden kom om afftenen til Gierpen.	
23.	Fra Gierpene til byen igen oc om afftenen til Gierpene.	
24.	Til Edanger.	
26.	Til Bamble.	
28.	Fra Bamble offuer haffuet til Nessit.	
30.	Til Heidrem	1.

---

[1] Biskopens søn, den samme, som omtales nedenfor, s. 77. Om hans reise til Skotland og overhovedet om hans livsforhold kan ogsaa henvises til Det kgl. norske videnskabers-selskabs skrifter i det 19de aarh., IV, s. 228 flg.

[2] Pros Lauritssøn til Nørholm i Nedenæs var paa denne tid lagmand i Skien. Knud Knudssøn, som i 1591 ægtede hans (ældste?) datter, Karen eller Karine, og med hende arvede Nørholm, blev senere ogsaa lagmand i Skien, men blev som saadan ifølge kgl. befaling afsat i 1608. Axel Gyldenstjerne var den daværende statholder, (s. 58, note 1); Ove Juel hans formand som befalingsmand paa Akershus. Han var siden 1588 forlenet med Bratsberg len.

Dagene. *Septemb.:*		*Milene.*
1.	Til Tiølling.	
2.	Der fra til Sanden, herberget i den ny gaard, her Peder Væmunsøn[1] lod nylige bygge oc kalled *Florentz.*	
3.	Der tieniste vor vde, foer ieg med her Peder Væmunssøn oc min søn Christoffer oc nogle andre til it saare høigt field, heder *Mofield*, huor mand kand see langt vdi haffuit, oc mange gield der omkring.	½ f.
4.	Til Stocke.	
6.	Til Nøtterøen.	
7.	Oc saa der fra til Tonsberg.	
8.	Besøgte der vor frue kircke.	
9.	Til Sem.	
10.	Til Ramnes.	
11.	Til Annebo.	
13.	Til Vaale.	
15.	Til Botne	½.
	Samme dag besøgte kircken, der predicken vor vde, der fra til en haffn *Holmestrand*, oc offuer fioren oc op i Strømmen til Hudrem.	
17.	Der fra neder til stranden til bods hiem til Oslo.	
	Anno 1592. Borresyssel oc Rommerige.	
Decemb: 31.	I forgangit aar fra Oslo oc til Enebacke.	
Janua.: 3.	Til Haabøl.	
4.	Til Spydeberg.	
5.	Til Skygtued.	
7.	Til Edtzberg.	
8.	Til Rackestad.	
10.	Til Aremarck.	

[1] Om hr. Peder Vemundssøn, sogneprest i Sandeherred 1567—1626, se Det kgl. norske videnskabers-selskabs skrifter i det 19de aarh., IV, s. 288.

Dagene. *Janua:*		*Milene.*
11.	Til Rødenes.	
13.	Til Askiem	2½.
15.	Til Trøgstad.	
17.	Til Høland.	2.
18.	Til Offuerskouff	2.
19.	Der fra offuer *Blaackersund.*	
	Til Sødrum.	
20.	Til Fæd.	
22.	Fra Fæd oc hiem til Oslo.	
	Anno 1592. Vigen oc Bahussleen.	
Maij.		
	Til e. oc v. Hendrich Gyldenstiernis begraffuelse.[1]	
2.	Fra Oslo igennem Aas til Vesby.	
3.	Til Rygge, oc saa til Raade oc til Thune.	
4.	Fra Thune til Skioberg, oc saa til Berg, oc til søes til Nessing.	
5.	Til Skiede, til Thonnom oc til Quille.	
6.	Til Sodenes, oc saa offuer Aaby fiord, oc til en gaar Buer vid Liussekild.	
7.	Fra Buer, offuer Guldmaren til Dragsmarck, til Tegneby, der fra offuer Suandsund til Øesmaal, strax der fra til Spegerud, saa frem om Jorlands kircke til Solberg, kom did om midnatz tide.	
8.	Til Kongelff.	
9.	Til slotet Bahus.	
	Samme dag bleff hustru Anna begraffuen i Kongelffs kircke i choret; her Michil sognepresten haffde ligpredicken offuer hende.	
14.	Pintzedag for M. Jens til slotet oc fulde s. Hendrich Gyldenstiernis lig neder til byen oc der haffde ligprediken.	
15.	Til Bahus igen.	

[1] Den jydske adelsmand Henrik Gyldenstjerne til Aagaard, befalingsmand over Baahus slot og len; ogsaa omtalt ovenfor, s. 36.

Dagene. Maij.	*Visitatz paa hiem reigsen fra Bahus.*	Milene.
16.	Fra Kongelff til Torssby.	1.
18.	Til Marstrand til lands oc vands	2.
19.	Til Tiørn oc til Tegneby.	
20.	Til Guldholmen, did kom Axel Gyldenstiern, oc ieg fulde hannem offuer Hermandsund om Guldholmen oc kom i Liusekil; ibi valedixi Axelio oc saa reigste hen til en gaard, Buer, og bleff der om natten.	
21.	Til Bro.	
	Strax synden for prestegaarden ligger 2 gaarde, kallis *Broberg*, østen for den nordre gaard (huilcke gaarde haffue verit herregaard i gamel dage) ligger en hou, der paa ere 3 graffue, murede inden til met graa steen, oc er huer graff 5 alne lang oc 2 alne bred, oc 1 alen høig, oc iorden offuen paa 12 eller 16 alne, de[r] haffue de foruarid (vden tuil) deris skat oc klenodie for siørøffuere oc for ildebrand.	
	Samme dag til Aaby oc til Sodenes.	
22.	Til Quille.	
23.	Til Thønnom.	
	Emellem Quille oc Thennem liger nogle gaarde, kallis *Anros;* mit paa engen vid for^{ne} Anros vor en graff 1 pilskud vesten fra almanne veien, som bleff opkast A^{o} 1591, oc ingen ved huorledis det er sked. Presterne, som fuldis med mig, mente, at det skulle verit skedt ipso die annunciationis Mariæ, thi da skede it jordskiel baade i Quille oc Sodenes sogner, i Quille skede det ret lige, som tienisten vor vde i kircken, paa den samme tid mente de, at for^{ne} graff skulle bleffuet opkast, saa at græsstørffuen bleff kast saa heel op,	

Dagene. Maij.		Milene.
	som graffuen vor lang oc bred, oc den tørff laag end da oc ligger end nu vesten for graffuen hen vid 4 norske alne der fra, oc er graffuen 4 norske alne lang oc 5 quarter bred vid hoffuedit oc en alne vid føderne, som vender i vester; øster fra samme graff, 12 norske alne der fra er it lidet runt hul ned i iorden; oppe emod almanne veien, strax vesten for samme graff, rinder en beck, kallis *Anros beck*, kommer synden fra en gaard, heder *Brecke*, 3 eller 4 pilskud.	
24.	Til Skiede, til Nessing, strax der fra til en gaard *Hælle*	$1\frac{1}{2}$ f.
	Saa til Splitzboderne[1] til søes	$1\frac{1}{2}$.
	oc til Berg prestegaard.	
25.	Til Skioberg, oc til Frederichstad.	
26.	Visiterit kircken i Fredrichsstad concionem habui, de magistratu, oc siden til vands til Raade.	
27.	Til Vaale.	
	Offuer *Vandsøe*, som saa kallis, fordi han er van oc ond at finde, for de monge øer, holmer oc viger skyld, som der vdi ere. Thi det sigis, at der skal vere saa mange øer oc holmer, som der ere dage i aarit. *Vdi samme Vandsiøe fangis atskillige slags fiske, som er: 1.* brasen, *2.* giedde, *3.* aabor, *4.* giørs, *5.* naass eller krøigleng, *6.* siil 2 slags, det ene heder mauresil, kommer aff myrer oc ere fulde aff rogn, *7.* lacke, *8.* it slag fisk kallis surre, haffuer røde finder, lige som aabor blankt skal, *9.* murt, *10.* aal. *Item* it slags fisk, kallis løffuer, er lige som smaa murt, leger 4 eller 6 gange om aarit, blancke lige som smaae sil, oc icke større end	

[1] Dette sted maa vistnok søges i eller ved Svinesund.

Dagene. Maij.		*Milene.*
	hendis lige, fangis i Skielfosaaen. *Item* it slaug, kallis *bug*, haffuer bredt hoffuid, smal som en murt, *noch* it slaug. kallis *sugger* (eller *kolbas* germanice), der ligger 2 been i hoffuedit, dem bruger de emod steensott, oc er samme fisk nogit ner som Aabor.	
28.	Til Krogestad.	
29.	Till Oslo.	
	Samme dag bleff Sigrid Jon Buskes begraffuen, som døde den 27 Maij nest forgangen. Oc samme dag døde Simen Schriffuer.	
	Anno 1592. Min reise til Maass.	
Augusti. 5.	Drog min hustrues fader, Oluff Glad, borgemester oc ieg paa baad sammen til Maas, der at møde den gode mand Axel Gyldenstiern, Kongl. Maiet. statholder, om en saugefoss paa de fattigis vegne her i Oslo hospital.	
	Wij fore vd igennem Maass fioren oc komme til Maas.	
6.	Kom Axel Gyldenstierne, Offue Jul, Fredrich Lange, Oluff Galle, Peder Brockenhus, Anders Huitfeld, Knud Gyllenstiern, Claus Jenssøn, Laugmand i Vigen,[1] oc monge andre, med 12 lagrettis mend at dømme om en saugedam, som Michil Mortensøn foget i Vernekloster, ville haffue opbygt, oc kom de fattige i hospitalit til etc.; de dømbte *Luduig Munckis* dom vid macht, oc at de fattige skulle raade for deris	

[1] Om Axel Gyldenstjerne og Ove Juel se foran s. 53 og 58, noterne, og om Frederik Lange s. 48. Oluf Galde omtales s. 73 og s. 79, note 1, Peder Brockenhus s. 38, note 1. Anders Huitfeldt er stamfader for den nulevende norske gren af denne familie, søn af Klaus Huitfeldt til Krumstrup og eier af Thronstad i Hurum m. m. Han synes at være død omtr. 1608. Knud Gyldenstjerne, søn af den s. 60 omtalte Henrik G., blev senere (1619—1627) befalingsmand paa Bergenhus og døde der. Klaus Jenssøn forekommer som lagmand i Viken i aarene 1580—1594.

Dagene. Augusti.		*Milene.*
	sag, som de trettede om, oc det skede den	
7.	7. dag.	
8.	Fra Maass oc hiem til Oslo.	
	Anno 1593. Min reise til Peder Iffuersøn i Brunlagleen.[1]	
Septemb:		
18.	Til baads fra byen til den gaard Oest.	
	Saa til den gaard Reiestad i Aske sogen oc offuer Askeskouffen til Lier.	
19.	Fra Lier offuer Drammen som i gamel tid kalledis *Drag* eller *Drumen*, til Sanden.	2.
	Strax der fra offuer Angers kleff til Vaale .	2.
20.	Fra Vaale igenem Raffnæs sogen, offuer Vglene bro, til Stocke	3.
21.	Til Sande i Brunlagleen.	
22.	Fra Sande offuer den elff *Louen* til Fredsiø.	1½.
23.	Introductio nobilis dominæ Margaretæ Bredes, concionem habuit I. N. A. et post introductionem baptizauit infantem, som bleff kallit Iffuer.	
24.	Nuptiæ ancillarum quarundam domini Petri Ivari.	
25.	Til Sande oc der fra frem om Skiede i Stocke sogen, offuer Vglene bro til Vole.	
26.	Fra Vaale til Anger kleff, saa til Sandene, oc der fra til Kniffue stranden oc Drammen til Lier.	
27.	Til Aske	2.
	Hiem til Oslo	2.
	Anno 1594. Borgesøssel, Vigen oc Bahus leen.	
Marij.		
1.	Fra Oslo til Aaes	3.
2.	Til Vesby om Soner annex	1.

[1] Her begynder den første af de nu bevarede udførligere dagbøger over biskopens reiser, der omfatter tiden fra 18de til 27de September 1593, trykt i det følgende, s. 77 flg., og tidligere i Det kgl. norske videnskabersselskabs skrifter i det 19de aarhundrede, IV, s. 228—250, hvor tillige udgiveren, P. Coucheron, har meddelt en udførlig indledning og noter.

Dagene. Martij.		Milene.
	Til Maas	1.
	Til Rygge	½.
4.	Til Raade.	
	Samme dag til Tune.	
5.	Til Skioberg.	
	Samme dag, derfra frem om Engedal til Berg.	
6.	Der fra offuer Suinsund til Hodals kircke annex til Nessing oc saa til Nessing.	
7.	Til Skiede.	
9.	Til Naffuerstad	2½.
11.	Til Krogstad	2.
13.	Til Faas.	
15.	Til Herrestad.	
	Did kom min suoger M. Jacob Jacobsøn [1] skolemester i Oslo til mig, oc agtede sig til Danmarck.	
16.	Til Oddeuald	1½.
17.	Visit: kircken oc scholen.	
	Samme dag til Fregne.	
19.	Visit: Førsel kircke, som er hoffuit kircken i Fregne.	
20.	Til Hiertim.	
	Der ligger emellum Fregne oc Hiertim en gaard kallis *Moen*, oc der hos en liung mo, kallis Kaallerøds Mo, der sigis at haffue verit en kiøbsted, oc er der en vid platz omkring, oc den kiøbsted skulle hedt *Kaallerøes Moe*; strax østen for 2 eller 3 pilskud, ligge 2. store stene paa it field kaldes *Filckis stie*, der siges at S. Oluff skulle haffue sidet, oc giort maaltid, oc sendt bud til Kolleroes Mo, effter øel, oc bekom det icke, oc der for skulle staden vere ødelagt.	
	Emellum Fregne oc Hiertim	1½.
	I norost fra Hiertim 2. mile rinder it stort	

[1] Jakob Jakobssøn Wolf fra Fyen, rektor ved skolen i Oslo 1584--1594.

Dageue. *Martij.*		*Milene.*
	ferst vand i Suerige, kallis *Venner*, er 24 mile langt, der aff rinder en stor elff, strax hos Hiertim prestegaard oc neder til Bahus 3 store mile.	
22.	Til Øessmaal.	
23.	Quando celebrabatur festum annunciationis iuxta ordinationem.	
	Samme dag til Spegerud.	
25.	Til Solberg.	
	Der bleff samme dag en quinde halshuggen med en bred øxe paa Skedeberg, for sit barn hun haffde myrt.	
27.	Til Kareby.	
29.	Til Kongelff.	
31.	Til Bahus.	
Aprilis.		
1.	Fra Bahus til Kongelff igen.	
	Samme dag besøgte kircken oc scholen.	
	Samme dag til Hisingen, frem om Guldøen.	
3.	Kom Hannibal Gyldenstiern[1] fra slottet til byen, oc der hørde wij echteskabssager, oc huad trette som der vor emellum presterne.	
	Samme dag fra Kongelff til baads	1½.
	Til Herrestadbeck, siden til lands till Torsby.	
4.	Der fra til stranden oc siden igienem it smalt sund kallis *Albretsund* emellum Koøen oc Kloffuerøen.	
6.	Til Tiørn.	
7.	Til Tegneby.	
9.	Til Møckleby	1.
11.	Til Dragsmarck.	
13.	Til Giedeuigsund offuer Guldmaren til Bro.	
15.	Til Sodenes.	
16.	Til Quille.	

[1] Hannibal Gyldenstjerne til Restrup, der efterfulgte Henrik Gyldenstjerne som befalingsmand paa Baahus.

Dagene. *Aprilis.*		*Milene.*
18.	Til Thennem.	
19.	Til Skiede.	2. 1. f.
	Samme dag igen til Nessing oc til stranden til baads offuer Idde fiorden, emellum Nessing oc Iid til lands oc vands . .	1.
21.	Der fra til baads til Lundestad	
	Saa til Iid oc Berg	2.
22.	Vor Fru Margrette Hardenberg til giest, effter predicken.	
23.	Til Skioberg	1.
24.	Til Tune.	
25.	Effter tienisten vor holdet, vor til giest desse gode folck, capeten Normand, fru Marine Lycke oc nogle andre.	
26.	Til Kalnes capeten Normands gaard oc siden til Raade.	
27.	Offuer Vandsiøe til Vaale	1½.
29.	Til Krogstad.	
30.	Til Aaas [sic].	
Maij.		
1.	Til Bonden der til baads oc hiem til Oslo.	
	Anno 1594 Hadeand oc Hedmarcken.	
Septemb:		
2.	Fra Oslo, offuer Faa bro, om Haslen offuer Krogekleffuen oc sundet til Hole . . .	5.
3.	Til Norderhoff.	
4.	Til Ieffnager.	
5.	Til Gran.	
	(Offuer alt Hadeland er 13 kircker baade de som giøris tieniste vdi oc de som icke giøris tieniste vdi).	
6.	I Gran besøgte kircken, oc er der 2 kircker, den ene S. Nicolai kirke, som er vid macht oc hollis tieniste vdi, den 2. vor Frue kircke, er ødelagt.	
	Til Peder Knudsøns gaard Hellingestad, saa	

Dagene. Septemb.		Milene.
	til prestegaarden paa Thoten, der forsamledis monge samme tid.	
	Visit: oc vigde her Thomes Lagesøn, oc Margrette Olsdaatter, Peder Knudsøns stigdaatter sammen, oc kom med dem en stor forsamling til kircke, der fra til Hellingstad igen der giorde Peder Knudsøn en skiøn brøllups kost.	
9.	Colloquium cum pastoribus.	
10.	Til Vardal.	
11.	Til Land.	
12.	Til Byred.	
13.	Til Ringsager.	
14.	Til Ness til Lands.	
16.	Der fra til baads offuer Miøs oc til Vang.	
17.	Til Leuten.	
18.	Til Romedal.	
19.	Til Stange	½.
20.	Der fra langs Miøs til her Suends øde gaard Daar 4½ mil, oc en mil fra Daar til Edtsuold.	
22.	Til Nannestad.	
23.	Visit: Finita concione, christnede prouisten her Seueren min søsterdaatters Ronnogs barn, quam peperit Dn? Laurentio Francisci. Ego vnus eram in susceptoribus, refert illa nomen matris meæ Hilleburgiæ.	
Aug. 26.	Prodiit autem in lucem eadem filiola Dni. Laurentii inter 8 et 9 vespertinam.	
Septb. 24.	Fra Nannestad frem om Holter offuer Leien til Gierdrum.	
25.	Til Skismo.	
26.	Fra Skismo hiem til Oslo.	
	Anno 1595 Thellemarken.	
Julij. 1.	Til Aske med baad	2.
	oc til Lier	2.

Dagene. Julij.		Milene.
3.	Til Modem	5.
5.	Til Sigdal.	3.
7.	Til Fleskeberg	4.
8.	Til Rollaug	3.
10.	Der fra offuer en slem kleff oc stort berg, oc til Thind, paa huilckit berg voxer Gentiana eller Skiersøde offuerflødige, der findis oc Rhabarbarum monachorum, stor skiøn oc krafftig oc Angelica, synderlig paa Thins field oc Goustad field.	
	Fra Rollaug til Thin	5.
11.	Der fra til baads paa Thingsiøen, som er 4 mile lang, kom i land vid annexen, der fra til den 2. annex Medels kircke, liggendis vnder *Goustadfield.* it forferdeligt høigt field, haffuer sit naffn aff en gaard heder *Goustad*, der boer leensmanden, saa foer ieg til Sonins gaarde liggendis vnder fieldet, der huilde om natten.	
12.	Der fra op at fieldet ½ mil, siden lang veig oc ond offuer fieldens myrer oc moratser oc ferske vand.	
	Emellum Thind oc Vænie er	9.1.f.ring.
	(Her fanger mand skiøn fed øret oc andre gode fiske, oc de som findis i staaendis vand paa fieldene, ere aller fedest oc nydeligst).	
13.	Til Laugerdall	4.
16.	Offuer Bondaffvandet til Fyrisdal.	4.
17.	Til Huidesiøe	5½.
19.	Der fra offuer vandet oc offuer Brunckeberg skoug til Sillegiord	2. 1. f.
	Der er 2 steen kircker paa en kirckegaard, lige som paa Gran, den ene holdis vid macht, den anden er forfalden, som de bergsgeselder haffue i gamel dage bygt.	
21.	Til Hierdal	2.
23.	Til Heiderdal	4½.

Dagene.		*Milene.*
Julij.		
24.	Til Seude	2. 1. f.
26.	Til Sandsuer	4. 3. f.
	Heri gieldit slog torden en qujnde ihiel, nylige, disligist oc saa i Seude.	
27.	Til Eiger	2.
30.	Til baads til Drammen, oc der offuer til Michil Nielsøn, fogden i Bragenes leen, oc til Aske	2.
31.	Til Oslo	2.
	Anno 1596 til Pros Lauritsøns laugmand i Skien hans begraffuelse.	
Febru.		
6.	Fra Oslo offuer Fornebo, huor ijsen vor megit skrøbelig, egennem Aske oc til Lier. .	4.
7.	Til Sande.	
	Strax til Hoff offuer Hanekleffuen til Laugerdal frem om Skieruene, huor de gode folck Fredrich Lange, oc hans frue fru Dorethe Lindenaa vore.	
	Emellem Hoff oc Laugerdal	2.
8.	Der fra igenem Styrelands sogn, Slemdals hed til Gierpene.	
	Emellum Gierpene oc Laugerdal.	3.
10.	Til Skien	$\frac{1}{2}$. f.
	Begraffuis S. Pros Lauritsøns lig i Gierpene kircke. Saa til Skien igen	$\frac{1}{2}$. f.
13.	Fra Skien om Ocklangsheden til Fredsiø .	3.
16.	Til Stocke.	
17.	Til Vaale	3.
	Samme dag offuer Hanekleffuen.	
	Til Sandene	2.
18.	Til Lier	2.
	Samme dag til Aske oc hiem til Oslo . .	4.
	Anno 1597 Rommerige Odal oc Soløier.	
Decemb.		
31.	Anno 1596 in 97 fra Oslo til Fæd.	

Dagene. Janu.		Milene.
1.	Nyaars dag A° 1597 visit: kircken i Fæd.	
3.	Til Høland	3.
4.	Til Offuerskouff	2.
5.	Til Næs	3.
8.	Til Strøm	2.
10.	Til Vinger	2.
12.	Til Grue	4.
13.	Visit: kircken. Da bleff her Oluffs barn christnet, oc kaldit Magdalena effter min salige hustru.	
	Samme dag til Hoff	1.
14.	Til Grue igen.	
15.	Til Vinger.	
16.	Til Strøm.	
17.	Til Næs.	
18.	Til Sødrum	2.
20.	Der fra igennem Lørenskouffuen oc hiem til Oslo	5.
	Anno 1597 Borgesyssel, Vigen oc Bahussleen.	
Julij. 9.	Fra Oslo til baads vdi Bonden	2.
	Til Vesby	2.
11.	Til siøs til Mos	2.
	oc til Røgge	½.
13.	Til Raade	1.
	Samme dag til Tune	1½.
14.	Visit: oc kom capeten Normand oc hans frue.	
15.	Vor ieg capetens giest paa Kalnes	1. f.
	Samme dag til Tune igen	1. f.
	Noch til Skioberig	3. f.
16.	Til Berg.	
17.	Visit: oc der vor den gode mand captin Durham.	
18.	Til Skiede offuer vandet frem om Biørneland.	
19.	Til Tønnem.	

Dagene. *Julij.*		*Milene.*
20.	Til Quille	1.
21.	Til Faas	1½.
22.	Til Oddeuald om it ness heder lille Oddeuald, der vor første gang den by Oddeuald stifftet.	
	Emellem Fos oc Oddeuald	1½.
24.	Til Fregne.	
26.	Til Liungskilen oc der til baads til Øessmaal.	
	Emellum Freg[n]e og Øessmaal	1½.
27.	Did kom Seffren Soffrensøn fogit i Jemteland, oc actede sig da til Danmarck, samme dag til Spegerud	1½. f.
28.	Til Solberg	½.
29.	Til Kareby	1. f.
30.	Til Kongelff	1. f.
August:		
1.	Til den gode mand Sten Maltesøn K. M. befalningsmand paa Bahus.	
2.	Til Kongelff igen, oc offuer elffuen til Hisingen, for storm, regn, oc wuer skyld.	
3.	Offuer elffuen til Herrestad beck, til Torsby.	1.
4.	Til Lyckebacke offuer til Marstrand.	
5.	Visit: vor ieg den gode mands Axel Gyldenstiernis giest til borgemesters, da foer hand til Danmarck.	
6.	Til Tiørn.	
	Da haffde der i de dage tilforne verit en forferdelig storm, i huilcken bleffue mange skib, vden for Ordaaist oc ander steds.	
8.	Peder Knudsøns giest paa hans sædegaard *Ageruig.*	
	Samme dag til prestegaarden igien.	
9.	Til Tegneby til lands oc vands	1½.
10.	Til Myckleby	1.
12.	Til Dragsmarck til lands oc vands	2.
13.	Til Bro.	
	Der ligger it berg 2. pilskud suduest fra pre-	

Dagene. *August.*		*Milene.*
	stegaarden heder *Brufield*; der er it huld ind i bierget 6. alne bred oc 6½ alne langt, indgangen er saare sneffuer oc trang, oc ligger der vden for hulet saare mange store stene, der krøb Bispen ind, oc de unge personer som fuldis med hannem, oc haffde lius oc løcte met sig, thi der vor saare mørcktt i berget, oc det berettis, at en bonde som vor kommen i skade for mandslet skulle haffue dølt sig derinde i 7. aar oc hans quinde bar mad oc dricke did til hannem.	
15.	Til Sodenes.	
17.	Til Quille	1.
	Samme dag til Tennem	1.
18.	Til Skieden	2.
	Samme dag til Nessing	1.
20.	Fra Nessing til Dynekil, oc vest offuer Hualerfiord til vands.	1.
	Det er farligt at komme fra Nessing oc til Hualer, naar der blesser storn [sic] aff vesten, gaar der en forferlig siøe, men det er bedre at komme fra Hualer oc til Nessing, thi mand haffuer da vinden med sig.	
22.	Offuer fiorden til Torsnes, oc prouisten her Jacob Villatzøn med mig.	
23.	Til Fredrichstad.	
24.	Visit: kircken oc scholen.	
	Vor der i kircken oc siden giest boden til her Jacob prouisten disse efft:ne captin Durham, capetin Normand, fru Dorethe Jul, oc Christoffer Galde.	
25.	Til Odensøe	½.
27.	Til Raade.	
38.	Visit: Der vor de e. oc v. folck, Oluff Galde, hans frue fru Dorethe, deris børn, Gude Galde oc Mauritz Galde, Jomfru Bodel oc Jomfru Karin Galde.	

Dagene. *August.*		*Milene.*
29.	Offuer Vandssiøe til Vaale	1½.
30.	Til Hobel	1.
Septemb.		
1.	Til Krogstad	½.
2.	Til Aaes	½.
3.	Fra Aaes den veig offuer Hellerrasten oc hiem til Oslo	3.

DAGBOGS-OPTEGNELSER

OM

BISKOP JENS NILSSÖNS REISER

I OSLO OG HAMARS STIFTER

1593—1597.

I.

Optegnelser om reisen til Fritsø 18—27 September 1593 [1].

Anno 1593.

♂ Then 18 Septembris om morgenen tilig antuorde bispenn Bent Olssen it breff til Christopher Jenssenn [2], hoss huilckit vaar indelucht i it stycke perme sex g. daler och Christophers kiste nøgel och en liden nøgel der hoss til en liden henge laass som stod for Christophers kiste, och vaar atter suøbt vden om breffuit och for:ne penninge och nøgler it stycke perme och beseiglit.

---

[1] Smlgn. s. 64, note. Det originale haandskrift har ingen titel, hvorfor denne ligesom titelen paa s. 75 er tilføiet af udgiveren.

[2] Denne var biskopens tredie (ældste dalevende) søn, født 25 Februar 1572. Han fulgte i 1584 faderen paa dennes reise til Danmark (s. 44 flg. ovfr.) og blev der 12 Juli indskreven som student ved Kjøbenhavns universitet, hvor faderen satte ham i kost hos Dr. Anders Lauritssøn, ligesom han udvirkede ham et kongebrev (af 6 Juli 1584) paa et kannikedømme i Hamars domkirke. Norske rigsregistranter, II, s. 557. Efter noget over et aars ophold ved universitetet kom han hjem i November 1585 og blev derefter, da faderen fandt, at han i Kjøbenhavn kun havde gjort maadelige fremskridt, 8 Juli 1588 sendt til Rostock, hvor han er indtegnet mellem studenterne i August s. a. Et aar tidligere havde han (11 August 1587) erholdt kongebrev paa at maatte efterfølge sin fader i dennes kannikedømme i Oslo. Norske rigsregistr. II, 718 flg. I November 1589 kom han tilbage til Oslo og gjorde i 1590—1591 en reise til Skotland, hvorpaa han igjen var hjemme fra 20 August 1591 (s. 58 ovenfor) til 19 Marts 1593, da han fulgte en indbydelse fra Tyge Brahe til at besøge denne paa Hveen. Hos Tyge Brahe opholdt han sig over et aar og kom saa atter tilbage til Oslo. I det følgende aar blev han (19 Januar 1595) kaldet til sogneprest for Stange menighed paa Hedemarken. I kaldsbrevet, hvis original findes i rigsarkivet (Kristiania bispearkiv, 2 e, no. 17), og som er udstedt den nævnte dag af syv lagrettesmænd, heder det, at paa denne dag „udi Stange hovedkirke, overværendis provsten med nogle af de andre dannemænd i Hammers kapitel, vores foged, Morten Sigerssøn og den største part af sognemændene, som samme dag kirke søgte, kom for os hæderlig og vellærd Kristofer Jenssøn med vor kjære øvrigheds, den gode herre, Axel Gyldenstjernes, statholderens og den gode mand, bispens skrivelser, indeholdendes, at førnævnde Kristofer Jenssøn af førnævnde vor kjære øvrighed var forskikket til os at prædike og gjøre tjeniste hos os, og at vi skulde kaare og kalde hannem til vor sogneprest og sjælesørger i afgangne salige hr. Kristians

Samme tid antuordet bispen Bent Christophers kiste som Ouden paa canichegaarden[1] och bispens dreng Knud Jørgenssen bar hiem til hannem, vdj huilcken vaare nogle aff Christophers bøger, it par spegelaxe, 4 eller 5 oster, 3 beffuerskind, 1 reffskind och

sted, dersom han kunde os behage. Saa haver vi efter vor kjære øvrigheds skrivelse hørt hans prædiken og kunde hannem derudi intet andet skylde end godt, saa at han med Guds hjælp udi sin prædiken og lærdom kand blive den, vi kunde vel være hjulpne med. Haver vi derfor endrægtelige raadslagit med hverandre og udi Guds navn med de dannemænd udi Hammer kapitel, som da tilstede var, deris raad og samtykke efter vor kjære øvrigheds brev og gunstig vilje paa menige almues vegne udi Stange gjæld kaldit og nu med dette vort aabne brev kalder for^ne Kristofer Jenssøn til voris sogneprest og sjælesørger, dog med saadan vilkaar, at han efter kongelige majestæts ordinants skal prædike og holde os ved Guds rene ord og sande religion og ingen at gjøre nogen uret med nogen ny paalæg, men lade sig nøie med det, som gammelt haver været, og nu af øvrighed samtykt er, som de dannemænd, for hannem værit haver, gjort haver. Samme rettighed lover og tilsiger vi os og godvilligen udi rette tide hannem at give og fornøie. Bede vi derfor ganske ydmygelige vor gunstige og kjære øvrighed, den gode herre Axel Gyldenstjern, statholderen, at han ville dette vort kald konfirmere og stadfæste". S. d. udstedte Hamars kapitel et brev (rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 2 e, no. 18), hvorved han erholdt „den lille præbende, salig hr. Kristjern paa Stange var forlenet med, som kaldes Alms præbende", da han nu havde „bekommet kapitels samtykke og bøndernes kald paa Stange gjæld, og er dertil skikkelig udi lærdom og omgjængelse, saa at han kan blive duglig til en medbroder udi kapitlet". Dette fik kongelig stadfæstelse under 4 Marts 1595. Norske rigsregistr. III, 374. Ved Kristofers ansættelse som sogneprest i Stange blev formandens kapellan, hr. Daniel Jørgenssøn Svaning, som havde ægtet hr. Kristians enke, forbigaaet, hvorfor han indgav en klage over biskopen til kongen, hvilken havde til følge, at biskopen ved et kongebrev af 28 November 1596 (Norske rigsregistranter, III, s. 449) blev paalagt at afgive sin erklæring om de grunde, som havde foranlediget ham til at indsætte sønnen i dette prestegjæld, medens han ikke en gang vilde lade hr. Daniel vedblive i sin tidligere stilling, som kapellan. Sagens udfald er ubekjendt. Det kan være, at biskopen har havt gode grunde til at forbigaa kapellanen, og i alle tilfælde vedblev hans søn, Kristofer Jenssøn, at være sogneprest til Stange indtil 1611, da han forflyttedes til Thoten. I dette kald blev han imidlertid ikke længe, da han allerede i samme aar afgik ved døden, kun 39 aar gammel. Han skal være begraven i hovedkirken paa (Østre) Thoten, hvor ogsaa hans portræt findes med mottoet: *Media vita in morte sumus.* I 1596 ægtede han Margrete, en datter af Peder Knudssøn, foged paa Hadeland; af børnene blev sønnen, Jens prest paa Ringsaker (1635—1666). Smlgn. Kgl. norske videnskabers-selskabs skrifter i 19 aarh. IV, 228, noten.

[1]) Kannikegaarden i Oslo maa efter dette endnu i det sidste tiaar af det 16de aarhundrede have været i brug.

nogle egerne skind. Dette altsammen loffuit Bent at forskaffe til Christopher oc at flj bispen vis beskied tilbage igien. Och loffuit bispen hannem it las hö for sin wmag.

Samme dags morgen sende Oluff Galde[1] bud til bispenn, och begierede at bispen ville tøffue hiemme til ij morgen betiligenn, da suarede bispen at hand kunde det icke giøre fordj hand achtet at besøge nogle kircker paa veyen, och at hand vaar da alt ferdig at drage aff.

Samme dag den 18 Septemb. strax derefften, inter 6. & 7. horam drog bispen aff paa veyen ad Brunlaglæn til Peder Iffuerssen[2] fra Oslo i suduest til baads til Hudøen[3], der wi kom ieffnte Hudøen droge wi imellum hende och slottet i vester 1 strig til synder, oc haffde hende paa venstre haand, saa i vester 1 strig til synder om Ladegaardsøen huilcken wi haffde paa høgre haand. Saa droge wi vdj vester offuer Fornebofiorden.

Siden kom wi vd til Ost, och droge wi omkring Ost i nord huilket wi haffde paa venstre haand, och lagde wi i land paa en øe heder Grimsøe ved it sund kallis Snarøesund, da var klocken ved 11 formiddag, huor wi finge mad, och vaar paa baaden met bispenn ingen vden hans eigit folck som vaar først den fremmede studenter Peder Jørgenssen, och Mattis Portz choralis, och bispens eigen dreng Oluf Børgessen, item Ouden paa canickegaarden och bispens arbeidsdreng Knud og Peder Pederssen som rode, och haffde wi en suare suduest vind imod oss der wi waare paa fiorden, siden bleff det stille der wi kom vnder landet. Och er fra byen och til Ost en stor mijll.

Siden der bispenn och hans folk haffde faait mad, droge wi

---

[1] Oluf Galde boede paa sin fædrene gaard, Thom i Raade. Han var en kort tid forlenet med Mandals len og oftere under statholdernes fravær midlertidig høvedsmand paa Akershus. Statholderen var netop paa denne tid i Danmark.

[2] Peder Iverssøn Jernskjæg (omtalt ovenfor, s. 49) boede paa Fritsø og eiede desuden Brunlaug med adskillig andet jordegods. Gjennem sin moder Karine, der var en datter af den ældre Oluf Galde, var han nær beslægtet med denne familie. Peder Iverssøn var selv 1586—1616 befalingsmand over Brunlaug len, hvortil den gang ogsaa Numedalen hørte. Han døde 4 Oktober 1616 i en alder af 66 aar og fulgtes faa maaneder efter af sin hustru, Margrete Jokumsdatter Breide fra Voergaard i Slesvig, som døde 2 Januar 1617 i en alder af 53 aar. Deres eneste søn var Iver Pederssøn, hvis daab var anledning til denne biskopens reise; han døde allerede 23 August 1615 i Rostock, og med ham uddøde familiens mandslinie.

[3] o: Hovedøen. Den her anvendte skrivemaade kan maaske antyde, at navnet allerede den gang har været udtalt af befolkningen i Osloegnen, som nu: Husia.

nord igiennem it sund, kaldis Snarøye sund och haffde Snarøen paa den høgre hand. Saa droge wi i vester offuer Sleben[1] och saa i vester imellum Ostlandet liggendis paa venstrehaand och Nessøelandet paa den høgre haand och vaar det smucht stille vær, der er fiorden small 1 pilskud bred. Der wi slap Ostland, rode wi fram om en øe kallis Brunøen, 1 fiering lang och er derpaa 1 gaard kallis Brunøen i norduest paa øen. Saa rode wi i vester derfra 1 frg til Siuerdsstad stranden i Askesogn, der lagde wi i land, saa komme strax her Peder paa Aske[2] och hans capellann met hannem met skiusheste, och bispenn lod strax sale oc lod saa sit folck drage hiem igienn medt baaden.

Siden drog bispenn, her Peder paa Aske och hans capellan, och bispens eigne karle, Mattis Pors och Peder Jørgenssen och bispens dreng paa veyen ad Lier, och droge wi i vester 2 eller 3 pilskud fraa stranden om Siuerdstad paa den venstre haand ret frem om husen, saa therfra och fram om bispens gaard Roydestad[3], liggendis paa den venstre haand noget lidet fra veyen i vestsuduest fra Siuerdstad 1 pilskud. Saa derfra i vester til en gaard heder Hoffstad 1 pilskud paa den høgre haand. Saa therfra i vester om 2 gaarde kaldis Høen[4] och igiennem den ene gaard huor skiusskipperen Tosten boer, liggendis strax hos Hoffstad, saa droge wi derfra offuer slette enger til lendsmandsgaarden Aske, strax sønden for kircken liggendis och häffde den paa den høgre haand ret frem om portenn, saa droge wi strax therfra i suduest ned for en backe, och saa offuer en bro kallis Askebro, vnder huilcken rinder en elff[5] som kommer norden thill, aff it vand kallis Sembs vand, liggendis strax der norden faare 4 eller 6 pilskud och løber sønder vd.

Saa droge wi therfra i vester oc norduest offuer Askeskougen[6]

---

[1] Slæben er navnet paa den strækning af Asker prestegjæld, der ligger nærmest omkring Sandviken, tillige med de udenfor liggende øer. Her sees det ogsaa at være anvendt om den af disse dannede bugt. De reisende passerede Vendelsundet mellem Næsøen og Brønøen og kom derpaa over Holmenfjorden frem til stranden nedenfor Syverstad, som ligger ret imod dette sund.

[2] Hr. Peder Jonssøn nævnes endnu 1611 som sogneprest i Asker prestegjæld.

[3] Reistad, strax ovenfor Syverstad.

[4] Kan ogsaa læses Hønn. Omtrent i samme retning gaar endnu en gangsti.

[5] Askerelven.

[6] Den skovrige, lidet beboede strækning mellem Asker og Lier. Grænsen mellem Akershus og Buskeruds amter gaar i vore dage herover og følger den heromtalte bæk, efter hvilken ogsaa gaardene Stabæk (i Asker) have faaet navn.

1 mil, oc offuer en beck kallis Stabeck, liggendis mit paa skougen, huilcken kommer norden aff fieldet och løber sønder vd. Saa droge wi lidet i sønder och saa i vester och norduest til en bro kallis Grobro[1], saa theroffuer i norduest, der wi lidet ther omkring gaff bispen her Peder paa Aske och hans capellann forloff at drage hiem, thj bispens landbo Euind Haffskaal møtte hannem der paa skougen. Saa droge wi fra Grobro i vester och norduest til Hellebeck $1^1/_2$ fiering, denne beck kommer och norden til aff fielden, och løber vd i sønder.

Saa droge wi derfra i vester 1 fiering til it varp[2] paa den venstre haand liggendis, siden droge wi i vester och suduest vd for fieldet och om 2 gaarder kaldis Ouin paa den venstre och den høgre haand liggendis, saa komme wi siden til Haffskoll, liggendis paa den høgre haand, saa droge wi offuer Haffskaal bro en høy bro, der vnder løber Hegsaa, som kommer norden til aff 2 vand, det ene heder Klyttre ligger imellum Modenn [sic] och Lier aller øffuerst i aalmerckit i norduest 2 eller 3. mijl, det andet vand som hun kommer aff heder Sandungen, ligger i nordost, och løber samme Hexaa[3] vd i synder och suduest ved her Nielssis gaard Lindnæss[4] som ligger østen for elffuen.

Siden droge wi fra broen til Lier prestegaard i vester och

---

[1] Ifølge P. A. Munch, Historisk-geografisk beskrivelse over Norge i middelalderen, s. 161, er *Gró* det gamle navn paa den elv, som kommer ovenfra Krokskoven, gjennemløber de smaa vande ved Dikkemarks tidligere jernverk og Gjellumvandet og derpaa gaar gjennem Røken prestegjæld ud i den indre del af Kristianiafjorden. Efter at have passeret broen over denne elv (Grobro) kom de reisende til Gjellebæk, der maa være den samme bæk, som her i texten kaldes Hellebæk. Derfra maa de paa det nærmeste have fulgt den gamle veilinje over Paradisbakkerne ned til gaardene Auvi (det gamle *Auvini*) og Hafskjold (*Háskōlt*).

[2] *Varp* eller *verp* efter Ivar Aasen: en sammenkastet stenhob.

[3] Hegsaaen, hvorover der allerede paa denne tid var bygget en bro nedenfor Hafskjold, er den samme elv, som nu kaldes Lierelven. Den har et af sine hovedtilløb fra det store Glitrevand, der ligger langt inde paa høiderne mellem Lier og Modum; et af dens øvrige tilløb kommer fra Sandungen, et mindre vand, der ligger paa den sydligste del af Krokskoven, noget i vest for Semsvandet (s. 80). Forfatteren har saaledes her vidst nøiagtig besked. I det følgende (s. 83) giver han denne elv et andet navn, Nitiun. *Nitja* eller *Nitjá* er ellers det gamle navn paa Nitedalselven paa Romerike. Aalmærke o: almenning.

[4] Gaarden Linnæs omtales ogsaa s. 37. Den ene gaard af dette navn i Lier prestegjæld ligger paa østsiden af Lierelvens udløb i Dramsfjorden. Hr. Nils nævnes straks nedenfor som kapellan i Lier.

norduest $^1/_2$ fiering. Och der wi komme hart imod prestegaarden op for en backe møtte her Oluff i Lier[1] oss, saa droge wi til Lier prestegaard ved 5. slæt om afftenen, och bleffue der om nattenn. Och er fra Aske och til Lier 2 mill.

Samme dag som vaar den 18. Septemb. der wi droge offuer Aske skoug berettet her Peder paa Asche for bispen at hand haffde faait Biørn Rolffsens[2] breff om en brun hest at liuse effther, huilcken hest Biørn skulle haffue kiøbt ved Pindstid, och er strax bortkommen, och her Peder liuste effther den nu i Søndags. Dette breff lod her Peder bispen samme tid som de rode see och vaar det schreffuit i Oslo den 12 Septembris, som vaar 2 dage effther at Marin Biørn Rolffsens haffde taget denne brune hest hoss Niels Øckern, som bispen saa nu i Søndags afften der Niels vaar hos hannem met den. Her Peder berettet och at Biørn kiøpte hesten aff Seffrenn Haluordsen i Oslo, och her Peder forstragte Biørnn penninge dertil.

Samme dags afften fick bispenn mad neder i stuen hoss her Oluff.

Samme dag 18 Septemb. smucht klart solskienn, en stiff søduest formiddag, effthermiddag norduest.

☿ Then 19. Septembris om morgenen ved 7. slet droge wi fra her Oluff i Lier i sødoust ved en halffierding til Michel Nielssens gaard Huseby ret igiennem fægaarden och haffde it gammelt capell som der staar och kallis S. Oluffs kapell[3], paa denn venstre haand. Saa der fra i synder och i sudoust 3 pilskud til Hexaa och er fra prestegaarden och did en $^1/_2$ fiering. Der lagde wi vd met baad ved her Nielssis gaard Lindnæss, som ligger paa hin side elffuen i øst ret ved elffuen, oc her Niels kapelanen i Lier vaar met oss. Saa rode wi i synder it lidet stycke, i det samme kom her Oluff i Lier effther, och lagde wi i land och tog hannem paa baaden met. Saa rode wi 3 eller 4 pilskud i sønder aff

---

[1] Hr. Oluf Pederssøn nævnes ogsaa i 1595 som prest i Lier.

[2] Bjørn Rolfssøn var 1589 raadmand i Oslo og g. m. Ursula, en datter af Throond Jonssøn, borgermester i Oslo, og Kirstine Throndsdatter. Hans familie, som man har villet sætte i forbindelse med den gamle slægt Darre, lever fremdeles og fører dette navn. Bjørn Rolfssøns fader, Rolf Olufssøn, var borgermester i Oslo og g. m. Maren, en datter af Bjørn Gunnarssøn, 1544 borgermester i Oslo. Bernt Moe, Tidsskrift for den norske personalhistorie, II, 365.

[3] Smlgn. hvad der er anført om dette kapel s. 3 ovenfor.

Hexaa som och kallis der Nittiun[1], saa kom wi vdj Drems aa, som kallis paa gammel Norske Drag eller Drummen[2], huilcken strecker sig vdj øster och vester och er j stor fiering bred. Der droge wi tuert offuer i synder til Nordbystrand, der lagde wi i land, och waar her Pouell paa Sanden[3], ther samme tid tilstede met hester, saa fick bispen her Oluff her Pouell och her Niels mad. Och der maaltid vaar giort, gaff bispen her Oluff och her Niels forloff, saa droge de tilbage igienn och en studenter met dem, hed Christopher Nielssønn, siden drog bispen och her Pouel och de som vaare met bispen vd til Sanden. Och droge wi fra Nordbystranden i sønder 2 eller 3 pilskud til en gaard kallis Nordby paa den venstre haand liggendis, saa therfra i sønder 3 eller 4 pilskud til 3 gaarde kallis Solem, liggendis i rad i sønder och nord fra hin anden paa den høgre haand, saa therfra til en gaard kallis Eeg 2 pilskud i sønder paa den høgre haand, saa therfra 1 pilskud i sødoust om Kniffue gaardene .2. paa den venstre haandt, saa droge wi i sønder offuer en dall kallis Lindemsdal oc saa til Lindem, och er fra Nordbystranden och did 1 fiering. Saa [droge] wi i sønder $^1/_2$ fiering om en gaard kallis Backe paa den høgre haand, saa offuer en bro kallis Backe bro, vnder huilcken rinder Leeraaen. Siden droge wi offuer en skoug $1^1/_2$ fiering i sønder noget till vester. Saa komme vi fram om 4 gaarde kallis Lærem de ligger noget fra hin anden i sønder och nord och de andre der sønden faare ret i hob, och haffde wi dem noget langt fra os paa en backe paa den venstre haand, siden droge wi it lidet stycke i suduest, fram om Bollem, lendzmandsgaarden liggendis paa den høgre haand, och offuer en bro kallis Bollem bro, der nedenfaare stod en saug som de nu bygde efther at den nu nylige vaar aff-

---

[1] Smlgn. s. 81 note 3 ovenfor.

[2] Paa Oldnorsk hed denne elv *Drøfn*; ogsaa fjorden havde det samme navn. Undertiden kaldtes den sidste *Drafnarfjørðr*. Ogsaa formerne *Dramn* og *Dramnarfjörðr* forekomme. Biskopen og hans følge roede for øvrigt ikke denne gang over selve Dramselven, men over fjorden fra Linnæs til stranden ved Nordby, straks udenfor Drammens nuværende bygrænse. Derfra toge de en vei, som nøiagtig svarer til den ældre veilinje, som var i brug, indtil veien gjennem dalen ved Kobbervik blev anlagt. Længere frem, hvor de reiste om Lærum, Bølum og Galleberg frem til Sande kirke, var veilinjen den samme, som endnu benyttes.

[3] Hr. Povel Nilssøn nævnes i Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 88) som prest i Sande 16 Juni 1575.

brent. Saa droge wi i sønder $1/2$ fiering til en gaard kallis Galliebierg paa den venstre haand ret fram om hussene, saa droge wi therfra 1 fiering i suduest til Sanden och komme wi ther middagstid, der bytte wi heste, och droge saa strax therfraa och hen ad Botne och Vaale. Och droge wi fraa Sanden først i sønder om 3 gaarde kallis Reffuog[1] och haffde de tho paa den høgre haand och den østerste paa den venstre haand, ret hos veyen. Saa droge wi derfra i synder noget til øster om 2. gaarde kallis Aarsnæss den ene paa den høgre haand noget ifra veyen och den anden paa den venstre haand. Och droge wi der offuer en stor bro kallis Aarsnæss bro, saa droge wi i synder noget til øster om 2 gaarde kallis Veegaarde liggendis paa den høgre haand ret hos huer andre, siden droge wi i sønder om en gaard kallis Holm liggendis paa den høgre haand, paa en høu, siden om en gaard kallis Skieruig paa den høgre haand och er 1 fiering fra Sanden och did. Siden droge wi i sønder 2 pilskud och offuer en aa kallis Skieruigs aa, 2 gange, thj hun grener sig der och løber vdj Sandefiorden, som løber ind til Skieruigsengen och baatner der. Denne forsch^ne^ aa kommer vestenn af fielden.

Siden droge wi ij synder noget til øster it lidet stycke, saa komme wi til Angerskleffuen[2], huilcken er 1 stor fiering op fore, saare ond vey, der droge wi opfaare i sødoust, och maatte gaa der op, for klipper och stenner skyld.

Siden der wi slap kleffuenn droge wi i synder 2 eller 3 pilskud, saa red bispenn, her Pouel och wj andre som vaare met lidet aff veyen i øster til it forferdeligt flog[3], som kaldis Ramberg-

---

[1] Gaarden Revaa har gjennem længere tid været et bekjendt skydsskifte. Derfra fulgte de reisende et stykke den endnu benyttede vei langs Sandefjorden indtil den lille bæk, som ved Skjervik falder ud i denne. At fjorden „botner" her, er ikke ganske nøiagtigt, da den fortsættes længere ind mod nordvest.

[2] Angerskleven har sit navn efter Sande, som i vort gamle sprog hed *Angr*. Den laa straks søndenfor dette prestegjælds grænse, i Botne. Medens den nyere vei fra Bogen gaar rundt Engenæs og fører videre langs fjorden ned til Holmestrand, tog den oprindelige vei her lige op. Denne klev var længe meget berygtet som et overordentlig farligt veistykke. Saaledes har grev Kr. Rantzau i et brev fra 1732 udtalt sig meget stærkt om dens farlige tilstand. Danske samlinger, anden række, II, 332 flg. Den nuværende vei, hvorved man ikke længer behøver at tage over den gamle Angersklev, er af et meget nyere datum. Efter at være kommen op paa høiden naaede man Ramberg, hvor biskopen og hans ledsagere gik ud paa pynten af den bratte fjeldvæg, som her styrter lige ned i Sandefjorden.

[3] *Flog* er efter Ivar Aasen en ubestigelig fjeldvæg.

kast aff en gaard liggendis strax synden faare kaldis Ramberg, der ginge wi vd paa och saae ned faare, och vaar der saare dybt ned, paa dette flog sette bispen sig, och her Pouel, och drack aff sin flaske, vdj huilcken hand haffde it slags vin kaldis vintint[1], och gaff de andre met sig.

Siden droge wi derfra i sønder 2 eller 3 pilskud fram om forne gaard Ramberg, liggendis paa den venstre haand i Baatne sogn, huor der vaar vaan altid at komme en juttil (som de kalleren) ind til bonden om jule afftenn, for huilckenn bonden och alt hans folck maatte rømme stuenn om natten, som ther sigis.

Saa droge wi derfra i sønder noget til øster til en gaard kallis Goubaass liggendis 1 fiering fra kleffuen. Der holt her Jørgen paa Baatne och hans capellan her Pouel Christophersenn[2] met hester oc her Bent Christophersen[3]. Saa skifftet wi hester, och bispenn gaff her Pouel paa Sanden forloff at drage hiem. Der effther droge wi derfra i sønder och sødoust 1 fiering til Baatne kircke, saa droge wi øster ad, norden for kirken och saa sønder ad, østen for prestegaarden, der gaff bispen her Jørgen forloff, saa droge vi i sudoust och i sønder 1 fiering til en gaard kallis Quan[4] och her Pouel fulde oss, der wi komme til Quan saae wi huorledis at mod vester derfra 2 pilskud brand der en gaard aff heder Basteskie liggendis i Vaale sognn, huor der bode en encke, som haffde en voxen søn huilcken lang tid haffuer verit i kongens tienniste, och brand ther aff 1 stue och raffn[5] och 1 stegers.

Saa droge wi therfra 1 fiering i sønder och sudoust til Vaale ved 4 slet om afftenenn. Huor wi bleff om natten och her Pouel Christophersen fick forloff at drage hiem.

Huad ydermere er at forfare paa den vey imellum Baatne och Vaale er tilforn schreffuet. Och er imellum Lier och Sanden kircke 2 mijll, och fra Sanden och til Vaale kircke 2 mijll.

---

[1] o: Vino tinto.

[2] Hr. Jørgen Jakobssøn nævnes i Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 77) 12 Mai 1575 som prest til Botne. I 1602 efterfulgtes han som saadan af sin her nævnte kapellan (Paulus Christophori Asloensis).

[3] Hr. Bent var paa denne tid kapellan i Vaale prestegjæld, hvor han senere blev sogneprest efter hr. Rasmus Søfrenssøn, som nævnes straks nedenfor og allerede havde denne stilling i 1564.

[4] Kvan er en af de sydligste gaarde i Botne prestegjæld.

[5] Ordet *raffn* ikke ganske sikkert. Paa Oldnorsk er *ráf* et skur.

Constitutio aërea.

Samme dag den 19. Septemb. smucht klart vær, suduest vind bleste stifft, men i denne forgangen nat en norduest storm, indtil dagenn.

♃ Thenn 20. Septembris droge wi fra Vaale om morgenen ved 9. slæt, och fulde her Rasmus och her Bent oss paa veyen ad Stocke, och droge wi først i synder och vndertiden i sudoust, ind til wi komme til en ødegaard som hør her Rasmus til, der offuer droge wi i suduest, saa sønder til en gaard kallis Backe liggendis 1 fiering fra prestegaarden. Men lidet førend wi kom til ødegaardenn møtte os her Christiernn paa Stoche. Saa gaff bispenn her Rasmus forloff der wi kom til for^ᵉ Backe[1]. Vdj dette Backe haffuer hospitalit it $^1/_2$ pund.

Samme tid der wi kom til Backe vaar Lauritz Plommgaard der, huilcken vaar nylige kommen fra Sandzsuer. Hand kom vd til oss och giorde oss selschab paa veyen. Til denne gaard Backe sende bispen bud fram om nogle nøtter, saa kom quinden vd met nogle, och 1 paat øll och skienckte bispenn, och red wi fram om gaarden i sudoust liggendis paa den venstre haand. Siden droge wi therfra i synder til her Rasmussis ødegaard liggendis strax norden for Fossembro, en $^1/_2$ mijll fra Vaale.

Saa droge wi til Fossembro och der offuer i sudoust och haffde den nordre Fossem gaard paa den venstre haand, och den søndre paa den andre side elffuen liggendis paa den høgre haand i suduest.

Saa droge wi derfra i synder noget til øster 1 fiering til Valler til lendsmandsgaarden ij Raffnesognn[2]. Der skiffte wi skiusheste. Samme thid antuorde en bispenn der her Lauritzis breff paa Raffnæs, vdj huilckit hand sig vndskyldit at hand icke møtte bispenn ther paa Veller. Det liudde och om her Oluff Nielssen[3].

Samme tid gaff bispenn her Bent forloff at drage hiem igienn.

Siden droge wi ther fra i synder och sudoust til Lindestadt gaardene liggendis paa den høgre haand, der wi kom der omkring møtte wi her Oluff Nielssønn som da kom fra Tonsberg, hand giorde os sellskab til Stocke. Saa rede wi til Fadem gaardene,

---

[1] Hr. Kristjern Mikkelssøn forekommer allerede 3 Mai 1575 som sogneprest i Stokke. Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 70.

[2] Veller, nu Valle, Oldn. Vellir, i Ramnes prestegjæld.

[3] Hr. Laurits Lauritssøn var allerede 8 Mai 1575 sogneprest i Ramnes. Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 73. Hr. Oluf var hans kapellan.

som ere 3. den ene paa venstre haand och de 2 paa høgre, saa droge wi ther fra i øster och i sudoust offuer myrer 4. pilskud der kom wi til raden, der skildis Lauritz Plomegaard fra oss och drog til Tonsberg och tog hen paa den venstre haand almanne veyen til Tonsberg[1]. Saa droge wi i suduest ad raenn, och komme strax til Aassgaardene liggendis paa den venstre haand, der ere suare stenrøss, och sigis ther, at de ville der haffue bygt Sembs kircke, men huad de bygde om dagen det bleff nedbrut om natten. Der stod och 2 store lange stene opreist som som [sic] stetten skulle haffue verit. Som wi haffde paa den venstre haand.

Saa droge wi ther fra i suduest til Vglem bro, och er en $^1/_2$ fiering fra veyeskillet och til broenn, saa droge wi offuer broen i vester. Der effther droge wi atter langs ad raen i suduest om en gaard kallis Vglum[2] paa den venstre haand liggendis iche langt fra broen. Siden droge wi om itt vand, ther wi kom hen ved $^1/_2$ fiering fra broen, kallis Ackers vand liggendis paa den venstre haand. Och haffuer det sit naffn aff en gaard liggendis norden for vandet ved enden. Det kommer aff en myer ligger vesten for gaarden. Løber samme vand i Melsomuig en ladstedt, i sudsuduest och er 1 fiering langt[3].

---

[1] De reisende toge ikke her om kirken, men droge i sydøstlig retning fra Valle til Linnestad og videre gjennem myrerne over til Fadumgaardene, en vei, som let kan findes paa de større karter. Derfra toge de ret op paa det store ra, den mærkelige moræne, som her strækker sig nedover i nogen afstand fra kysten, og hvis høideryg vistnok fra meget langt tilbage i tiden har været benyttet som vei. De maa være komne op paa dette ra ved det nuværende skydskifte Fyldpaa, hvor den store vei til Tønsberg fremdeles tager af. Biskopen og hans ledsagere reiste her i sydvestlig retning forbi Aasgaardene, hvor veien fremdeles gaar, og hvor man fremdeles ser den her omtalte svære stenrøs. Den ene af de i texten omtalte lange stene staar der ogsaa den dag i dag. Stet er efter Iver Aasen en liden trappe eller forhøining til at stige an paa foran en dør.

[2] Ved Auli bro er det før omtalte ra afbrudt af Aulielven (Mærkedamselven), men fortsættes igjen paa dennes anden side, hvor nogle pladse have navn efter det (Ra). Her laa den gamle gaard Aulin, nu Auli, engang ladegaard for St. Olafsklostret i Tønsberg. Ved oprettelsen af grevskabet Griffenfeld, det nuværende Jarlsberg, blev Auli langt ind under dettes hovedgaard. Af de adelsmænd, der vare forlenede med det nævnte klosters gods, har Erik Ugerup, der fik det allerede i 1582, skrevet sig til denne gaard (Ullen). Paa Jens Nilssøns tid var klostergodset og dermed ogsaa Auli forlenet til Frederik Lange. Nu er gaarden delt mellem flere pladse; der sees grundmure af en større bygning.

[3] Melsomvik ligger ved Tønsbergfjorden, paa det sted, hvor den fra Akersvandet kommende elv falder ud i denne. Elven løber for øvrigt i sydost, ikke i sydsydvest. Den store Akersmyr ligger i vest for gaarden Aker.

Der wi haffde dragit 3 fieringer fra broen hen ad raen[1] som krøgte meer och meer til vester, tog wi aff och droge i synder, 4 eller 5. pilskud, igiennem skougen, saa i vdj [sic] øster, it gaat stycke, saa atter i synder til Stocke prestegaarden och er fra raen ther wi droge vdaff 1 stor fiering.

Jmellum Vaale och Stocke ere .3. mill. Och komme wi til Stocke imellum 3. och 4. effthermiddag, da vaar der før oss 2 aff slotz knectene, som vaar Hans Brand och Oluff Skaaning som droge fore och bestilte forenschab for Oluff Galde. De droge sidenn sin kaass, imod afftenen.

Men wi bleffue paa Stocke om natten der wi vaare komne til Stocke gaff bispenn her Oluff Nielssen forloff at drage hiem igien til Ramnæs.

Constit: aërea. Samme dag den 20 Septemb. klart solskienn vesten vind, storm.

♀ Thenn 21. Septemb. der bispenn haffde giort maaltid drog hand fra Stocke och til Sande der klocken vaar 11 formiddag. Och fulde her Christiernn hannem. Der wi vaare komne 1 fiering fra Stocke møtte her Hans Christophersen her Peder Væmundssens[2] capellan oss, saa droge wi fort hen til Sande igiennem en skoug och komme wi til Sande, inter 12 & 1 horam. Vor kaass vaar i syduest och i synder. Och er 1 mil imellum Stocke och Sande.

Samme tid der wi komme til Sande kircke kom her Peder och møtte oss, och Hans Brand och Oluff Skaaning met hannem. Och bispenn gick saa ind i kirckenn met her Peder och besaae den. Siden gick hand ned i her Peders gaard. Och bleff ther om natten. Och de hoffkarle met.

Constit: aërea. Samme dag klart solskienn norduest vind storm vær.

♄ Then 22 Septembris ved middags tid der maaltid vaar giort, droge bispen och hans selschab fra Sande først i nord 2 pilskud offuer en bro, saa therfra i norduest om lendtzmandsgaarden liggendis paa den høgre haand halffparten aff en $^1/_2$ fiering fra her Peders gaard, saa atter i norduest ind til wi komme paa raen 1 fiering fra Sande, huor her Hans Christopherssen kom effther oss paa veyen och giorde oss selschab til Fridziø. Vaar ochsaa met oss her Peder som er capellan i Rollaug, huilcken i dag antuor-

---

[1] Raet bliver et stykke søndenfor Auli bro mere og mere udpræget. Det gaar noget vestenfor Stokke kirke. Hovedveien følger dets høide, forbi Ske kirke.

[2] Smlgn. s. 59 ovenfor. Kapellanen, hr. Hans, omtales ogsaa i det følgende.

det bispen her Lauritzis[1] breff paa Heidrem hos her Peder Væmundssøn, och vaar begierendis om bispenn ville forhielpe hannem til det gield Rollaug, da suarit bispen hannem at her Anders[2] capellan i byen haffuer beskied der paa, och loffuit bispen at hand ville forhielpe hannem til it andet stedt naar leyligheden kunde sig der til begiffue, och der wi komme noget langt vd paa raen hen ved 1 fiering drog her Peder till Heidrem. Saa droge wi alt fort hen ad raen i suduest ind til en gaard kallis Ringdall liggendis paa den høyre haand, saa hen ad raen i suduest til en gaard heder Raabøll $^1/_2$ fiering och paa høgre haand liggendis noget langt fra veyen. Saa therfra i suduest ad raen alt ind til Loffuenn[3] 1 fiering. Saa droge wi offuer Lowen i vester, siden igiennem Sundgaarden som kallis Farrit liggendis ret hos elffuen. Saa therfra saa gaat som i vester it lidit stycke til en gaard heder Tostueid paa den høyre haand, siden igiennem en liden skoug i vest suduest ind til wi komme i Peder Iffuersens gierde. Saa krøgte wi norduest och i nord til Fridsiø[4] en fiering fraa Lowen, men $1^1/_2$ mijll fra Sande och til Fridziø. Och komme wi til Fridtziø hora 3. à meridie. Strax som wi kom i gaarden kom fru Helge Marsuin och fru Karin Knud Knudssens som vaare foregangs fruer[5] och fick bispen haand, och Hans Dresselberg[6] kom och

Litteræ Dn. Laurentij in Heidrem acceptæ.

---

[1] Hr. Laurits Nilssøn var 1589 sogneprest til Hedrum.

[2] Hr. Anders Lauritssøn nævnes 1590 som prest i Oslo.

[3] Laagen, hvorover der den gang ikke var bygget nogen bro.

[4] Den gamle Fritsø gaard laa ved Farrisvandet og blev 1653 tagen ud ved et stort jordskred.

[5] Fru Helge Marsvin var gift med Axel Ugerup til Vognø, der var født 1564 og døde 1601. Denne var en søn af den i Sæms kirke ved Jarlsberg begravne Henrik Ugerup († 1567), der var gift med Peder Iverssøns søster, Karen (f. 1538 † 1587), og var en søn af Erik Ugerup til Allerup og Auli († 12 Februar 1571). Erik Ugerup havde igjen været gift med Anne († 1557), en datter af fru Inger Ottesdatter til Østraat. Fru Karen Prosdatter, en datter af lagmanden Pros Lauritssøn Hørby og Peder Iverssøns søster Kristine, var gift med den frisiske adelsmand Knud Knudssøn, der en tid var lagmand i Skien, men i 1603 blev afsat fra denne stilling. Disse to adelige damer vare ved denne leilighed forgangsfruer eller, som det s. 92 heder, dragefruer. Ordet „forgangskone" bruges endnu i de norske dialekter om dem, som besørge anretningen i et gjæstebud. — Om familierne Jernskjæg og Ugerup findes en del optegnelser i en lovkodex i den Arnamagnæanske samling, no. 80 qvarto.

[6] Hans Dresselberg var en dansk mand, gift med en datter af Tønne Galde. Han var kjøgemester i selskabet. Der forekommer ogsaa andre medlemmer af den samme familie her i landet.

viste bispenn det kammer som ther vaar lauget til hannem. Saa gick bispen ther op met hannem. Och Hans gick strax fra hannem. En liden stund der effther kom Peder Iffuersen sielff ned paa kammeret til bispen och talede met hannem.

Siden kom Hans Dresselberg ned til bispenn och bad hannem at hand ville gaa op paa salenn och faa mad. Saa gick bispen. Da vaar der en hell hob folck baade herrefolck och andre, aff Skien och Tonsberg. Och strax bispen haffde giort maaltid gick hand neder i sit kammer igienn. Och Peder Iffuersen fulde hannem ned.

Constitutio aërea.

Samme dag som vaar den 22. Septemb. om morgenen sky vær, och begynte at regne smaat regnn, men noget vd paa dagen, bleff klart solskien. Norduest vind.

Anno 1593.

☉ Thenn 23. Septembris antuordet Michel Funthin[1] bispenn borgmesters Oluff Glads[2] breff om her Oluff Nielsenn at maatte bliffue capellan i Oslo i her Anderssis sted.

Samme dag kom M. Haluord[3] och hans høstru Anne Rasmusdaatter, her Peder Væmundsen, Erich Olssen, Jens Jacobssen och flere aff Tonsberg til Fridziø. Samme dag denn 23. Septembris ledde bispenn Peder Iffuersens frue, fru Margrete Brede i kircke efther sin barneføssell som skiede hiemme paa Fridziø i den store ny saell. Ther effther christnet hand barnet, och døbte det dog iche. Thj det vaar hiemmedøbt, fru Kirstine Proszis bar barnet. Oluff Galle och Prosz Lauritz[4] ledde fru Margrete, Chri-

---

[1] Mikkel Funtin forekommer i aarene 1577—1602 som borger og raadmand i Oslo, hvor han havde privilegium paa at holde vinkjælder under raadstuen.

[2] Oluf Glad var allerede 1580 borgermester i Oslo. Biskopen var i andet ægteskab fra 1589 gift med hans datter, Anna.

[3] Mag. Halvard Gunnarssøn, den bekjendte forfatter; fra sin skolegang i Oslo var han en barndomsven af Peder Iverssøn, saavelsom af Peder Vemundssøn, og havde der selv nydt biskopens undervisning, da denne var rektor ved skolen. 1572 blev han magister ved Rostocks universitetet. Han blev senere lektor i Oslo og døde i 1608. Nærmere oplysninger om ham i A. E. Eriksens udgave af hans Acrostichis (Kristiania 1870).

[4] Pros Lauritssøn Hørby, fra 1559 af lagmand paa forskjellige steder (Oslo, Nordland og Finmarken og Skien), død 1596. I 1560 ægtede han Peder Iverssøns søster, Kirstine (f. 1545 † 1604).

stopher Galle [1] och Axel Vggerup ledde fru Kirstine som bar barnet, huilcket vaar kallet Jffuer, effther Peder Jffuersens fader, der effther fulte alle fruerne och jomfruerne som der vaare tilstede, ind paa salen.

Siden ther effther begynte her Lauritz paa Heidrem Messen paa forsch^te^ sael, och bispenn predickit det euangelium de deo & mammone.

Och bleff alle herremenderne sat til bords paa denne ene side ad salen och neden for dem presterne, saa alle de andre, laugmanden aff Skien, och Tonsberg borgmester och de andre. Jtem Michel Funtin, Erick Olssen, Jens Jacobssøn.

Paa den andre side sad alle fruer oc jomfruerne paa forsettet och vende sig fram ad. Siden der predicken vaar vde gick fru Margrete op och offret, och saa fru Kirstin Prossis.

Siden herremenderne och saa ginge de hen och antuordet fra sig faddergaffuerne, der effther bispen och M. Haluord som och vaare fadder. Saa de aff Skien, Tonsberg, och de af Oslo. Saa fruerne. Der effther som alting vaar vde ginge de alle vd aff salen, och paa sine kammerssir, saa bleffue alle bordene duget och lagt brød der paa. Saa kaldet kiøgemesteren Hans Dresselberg allt folckit op igien til bords.

Och sad der ved det ene langbord først Peder Iffuersen, saa Pross Lauritzen, Christopher Galde; der tuert offuer paa faarsettet sad Oluff Galle och Axell Vggerup, saa Oluff Gallis sønn.

Siden sad bispenn op i bencken nest Christopher Galde, dernest M. Haluord, her Peder Væmundssøn, her Peder paa Tiødling, som kom effther de vore gangit til bords, her Lauritz paa Heidrem, her Pouel paa Fleskberg, her Niels paa Nessit, her Peder som er capellan i Rollaug, her Hanss Christopherssenn. Jtem her Matz Hanssen Lo [2] som sad paa forsettet nest Jon Christenssen. Jtem

---

[1] Søn af Tønne Galde. Han døde ugift 1632.

[2] Af de her nævnte prester omtales hr. Peder Kristenssøn allerede 17 April 1575 som sogneprest til Thjødling (Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 56, b). Hr. Povel Jenssøn nævnes ogsaa som prest i Flesberg 1596. Hr. Nils Jenssøn i Næssets prestegjæld fik kollatsbrev 17 Juli 1592. Kapellanen hr. Peder i Rollag er maaske den samme, som den Petrus Laurentii Scanius, der var prest i dette prestegjæld 1615 og 1623, men som dog under forudsætning af, at den føromtalte kapellan i Oslo, hr. Anders, i 1593 virkelig blev sogneprest til Rollag, neppe har været hans umiddelbare efterfølger. Hr. Mats Hanssøn Lo har maa-

Jørgen Lauritzen, laugmandt i Tonsberg[1], Peder Jørgenssen i Skien[2], Christen Jørgenssøn, byfogeden i Tonsberg, Michel Funtin, Erick Olssen och Jens Jacobssønn och mange flere.

Siden sad Fruerne ved it andet langbord, som vaar først fru Margrete Breide Peder Jffuersens fru Kirstin Jffuersdatter Pross Lauritzens, fru Daarethe Mouritzdaatter[3] Oluff Gallis, fru Margrete Pedersdaatter Anders Huidfelds[4] fru Berte Galle Hans Dresselbergs fru Elzeby Peder Brockenhussis[5], fru Marin Lycke capiten Normands[6] fru Dorethe Jull[7].

Jtem jomfru Vlffuild Jffuersdaatter, jomfru Jngier Prosdaatter, jomfru Anne Hansdaatter Hans Pedersens daatter, jomfru Margrete Brockenhuss jomfru Sophia Brockenhuss, jomfru Boël Galde, Oluff Galdis daatter, jomfru Karin Galde. Disse sadde nu i Bencken. Jtem fremmerste paa forsettet, dragefruerne, fru Helge Marsuin Axell Wggerups oc fru Karin Prossdaatter Knud Knudssens, item jomfru Marin Liustrup, jomfru Karin Frijss Peder Frisis daatter som vaar fordum laugmand i Skien och jomfru Adeluss Liustrup. Siden nogle ret smaa jomfruer[8]. Och vdj borgestuerne vaare den gemeine mand, bordene alt vdsett, och de vaare alle lystige och glade.

Den store ny sall, som folckit vaare til giest vdj, vaar megit

---

ske været en søn af den tidligere lagmand i Skien, Hans Jakobssøn Lo (Low eller Lou), der var ansat som saadan i 1567 og 1571—1573 havde samme stilling i Tønsberg.

[1] Jørgen Lauritssøn var lagmand i Tønsberg 1581—1600.

[2] Peder Jørgenssøn var raadmand i Skien.

[3] Hun tilhørte den danske familie Ravensbjerg.

[4] Fru Margrete var en datter af Peder Hanssøn Litle og gift med Anders Huitfeldt til Thronstad i Hurum.

[5] Peder Brockenhus til Hovinsholm († 1608), fra 1583 forlenet med Skeberg.

[6] Thomas Norman de la Navete, forlenet med Rakkestad.

[7] S. 89.

[8] Af de her nævnte adelige jomfruer var Ulfhild († 1614) en søster af Peder Iverssøn. Ingerd Prosdatter blev siden gift med Nils Mund og moder til admiralen Pros Mund, der faldt i 1644. Margrete og Sofia Brockenhus vare døtre af Henrik Brockenhus (s. 89), Sofia ægtede 1610 Jens Bjelke og døde 1656. Boel Galde var en datter af Oluf Galde og blev senere to gange gift. Karin Galde døde ugift. Marin og Adelus Lystrup vare rimeligvis døtre af Engelbret Lystrup og fru Adelus Teiste. Karen Frises moder tilhørte ogsaa denne familie. Hendes fader, Peder Fris, nævnes som lagmand i Tønsberg 1572, hvor han efterfulgte Jørgen Klaussøn, og i Skien 1573 og 1575.

stor, och panelet rund omkring baade vegger och tag, och vaar megit statteligt giort och vdgraffuet. Och vaar altsammen farffuit met guel farffue och somesteds suart besprengd och met olie-farffue, saa at det glimmet deraff.

Samme dag den 23. Septembris smucht klart solskienn vesten vind, och frost om natten thil samme dag.

Constitutio.

¶ Then 24. Septembris om morgenen tilig gick bispenn hen vd och besaag Peder Jffuersens sauger som ere 5.

Samme tid kom til bispen en bonde aff Tonsberglenn ved naffn Peder Pouelssenn och talede met hannem om en echteskabs sag, och antuordet bispen breff och segel om it par folck som hør huer andre til vdj 3 och 4. leed, och ere begierendis til-echte, saa schreff bispen her Rasmus Hiort [1] til, at dersom de hørde huer anden icke nermere til, daa maatte de bo sammen.

Samme dag der effther kom Peder Jffuersenn ind paa kammeret til bispen och M. Haluord, och talede met bispenn om en bonde aff Sandesogn hed Thore Melost som vaar komen i barneskade huilcken vaar der met tilstede. Och fick hand den beskied, at hand skal giffue 3. daler til hospitalet, at betale til jull. Och efftherdj at proffs breffuit vaar da iche skreffuit, skal hand sende det ind met det første.

Samme dag bleff der viet tre par brudfolck aff Peder Jffuersens tiennere, de 2 fich piger, och den tredie en quinde, och bleff de sammen giffne paa salen hiemme til Peder Jffuersens af her Peder her Lauritzis capellan paa Heidrem. Och giorde Peder Jffuersen deris brøllup, och haffde hand alle de samme giester som der vaare igaar paa salenn, vndertagendis her Peder Væmundsen som drog aff 2 dag tilige.

Samme dags afften den 24. Septemb. der bispen gick ned aff salen fulde Peder Jffuersen hannem ind paa sit kammer, och bleff der inde en stund. Strax der effther kom der ind fru Margrete Brede, met en liden ny sølffkande forgylt baade vden och inden och skienckte bispen den, huilcken bispen for ingen deel ville haffue anammet, men de vrgeret saa fast, saa hand maatte den anamme. Siden der effther en liden stund gick Peder Jffuersøn

---

[1] Hr. Rasmus Hjort (Erasmus Cervinus) var gift med en søster af biskopens første kone og havde været hans formand som rektor i Oslo. Fra 1562—1604 var han provst i Tønsberg. Hans datter Anna var gift med Mag. Halvard Gunnarssøn.

och fru Margrete vdt aff kammeret och bispen bød dem gode natt.

Siden sad bispenn, M. Haluord, Giese her Rasmus Hiortis och Anne M. Haluords och snackede met huer andre langt vd paa afftenen.

Samme dag som vaar den 24. Septemb. skienckte her Peder her Lauritzis capelan paa Heidrem bispen 1 spæge lax.

Constitut: aërea. Samme dag formiddag klart solskien effthermiddag vndertiden noget skyet, stille vær.

♂ Then 25. Septembris om morgenen imellum 5. och 6. gick bispenn fra Fridsiø noget hen paa veyen och M. Haluord fulde hannem, saa møtte bispens karl Petrus Georgij bispenn met hester och saler, saa stege wi til hest, och bispen bød M. Haluord god nat, saa gick M. Haluord tilbage til Fridsiø igienn. Och wi droge vor kaass henn til Sande til her Peder Væmundsøn lige den samme vey som wi droge til Fridsiø, vdj Lørdags. Och komme wi til Sande der klocken vaar imellum 8. och 9. formiddag, och er $1^1/_2$ mijll imellum Fridsiø och Sande. Och tøffuit wi paa Sande och fick mad, samme tid talede her Peder met bispenn om en bonde ther i Sande sogn hed Oluff Rud som er kommen i skade for sit barn. Och loffuit her Peder vd, paa bondens vegne 3. daler eller 1 tønne høst makril til de fattige vdj hospitalit at betale medt det første. Och skal hand da haffue proffsbreffuit medt sig, thj det vaar icke nu schreffuit. Siden der maaltid vaar giort skienchte her Peder bispenn en firkantet hallensk ost, huilcken her Peder sagde at Peder Jffuerssen skienckte hannem.

Samme dag den 25. Septemb. der klocken vaar imellum it och 12. droge wi fra Sande, och her Peder Væmundssen giorde os selschab paa veyen. Och droge wi først i nord offuer her Peders ødegaard och haffde husen paa den venstre haand, der wi slap ødegaarden droge wi i nord en gienuey offuer en liden skoug, saa komme wi paa raen en halffierding fra Sande. Saa droge wi nordoust hen ad raen alt indtil Skiede kircke, annex til Stocke[1], som staar mit paa raenn 1 mijl fraa Sande. Der wi komme did vaar her Christiernn paa Stocke der met hester, saa gick bispenn ind i Skiede kircke met her Peder och her Christiernn och besaae den, och vaar der giort it ny pulpitum nedre ved dørren. Siden ginge de vd och stege til deris hester, och bispenn

[1] Smlgn. s. 5.

bød saa her Peder god nat, saa drog her Peder hiem, och wi droge hen atter ad raen i nordoust først 5. eller 6. pilskud, saa kom wi til den vey som holt aff raën til Stocke som wi droge hinn anden dag, huilcken wi droge nu forbj och fram ad raen i nordoust til Vglem bro then samme vey [wi] fore i sidstis. Der wi kom offuer Vglem bro och 4 eller 5. pilskud nord omkring hender, møtte her Peder Jørgenssen som er capellan paa Semb och vdj Tonsberg, bispenn strax ved Aass gaardene och vaar hand gaaendis, saa fulde hand oss fram til Aass gaarderne huor hand haffde bestillet hester, der skiffte wi hester, och bispen gaff her Peder forloff, fordj hand beklagit sig at hand skulle predicke i morgen i Tonsberg, saa droge wi fra Aass gaardene then samme vey som wi droge i sidstis til Valler, och møtte her Lauritz paa Ramnæs oss paa veyen strax vesten for Fademgaardene. Der wi kom till Valler lendtzmands gaarden i Ramnessogn skiffte wi hester, der gaff bispenn her Christiernn paa Stocke forloff at drage hiem, men her Lauritz fulde oss til Vaale. Och droge wi fra Valler den samme vey tilbage wi droge i sidstis, til Vaale. Och vaar det soleglad wi vaar paa Valler, saa komme wi til Vaale om afftenen der klocken vaar siu.

Och der wi vaar paa Valler glemde bispens karl Peder Jørgenssøn denn store ost ther igien som her Peder skienchte bispen, och kom den icke ihu førend wi vaar 1 fiering derfra, saa sende bispen forne Peder och her Bent Christopherssøn, som møtte oss paa Valler, tilbage igien effther samme ost. Och komme de til oss paa Vaale noget langt vd paa afftenen.

Samme dags afften den 25. Septemb. der wi vaare komne til Vaale antuorde Matz Portz bispenn it knippe fra Christopher Jenssen som bleffue Matz antuordet i dag ved Skiede kircke paa raën aff Hans Pederssens[1] tiennere huilcken møtte bispenn och hans selskab i dag ved Skiede kircke och talede slet intet her om.

Samme afften giorde bispen maaltid met her Rasmus Ellin och her Lauritz paa Ramnæs vdj kammeret som bispenn laag. Och der maaltid vaar giort ginge de vd fra bispen.

Samme dag som vaar den 25. Septemb. vndertiden solskienn och stundom noget skyet, stille vær. Och i denne forgangen nat hart frost, rim och ijss.

Constitut: aërea.

[1] Hans Pederssøn Basse eller Litle til Sæm paa Eker, fra 1591 Norges kansler, † 1602.

☿ Then 26. Septemb. om morgenen førend bispen drog fra Vaale skenckte hand Ellin her Rasmussis en g. daler.

Siden der effther der klocken vaar ved 8. om morgenen drog bispenn fra Vaale och fulde hannem her Bent Christopherssen, och droge wi i nord offuer her Rasmussis ødegaard liggendis strax hoss prestegaarden. Siden droge wi den samme vey som wj kom i sidstis, hen om Baatne prestegaard, och saa hen til Gubaass, der vaar her Jørgen met skiusheste, saa skiffte wi heste, och bispen gaff her Jørgen forloff at drage hiem, men wi droge fort hen til Angerskleffuen och der offuer, och saa den vey wi droge i sidstis alt hen til Sanden, men der wi komme i Sanden sogn til Skieruig, om huilcken gaard wi droge siste gang, møtte her Pouell paa Sanden oss, siden droge wi til Sanden och komme wi did imellum 11 och 12. Der tøffuede bispenn och giorde maaltid met her Pouel, Kirstin och her Bent.

Siden droge wi fra Sandenn och fulde oss her Pouell och her Bent, och droge wi den samme vey i nordoust och i nord som wi kom i sidstis, hen om lendsmandsgaardenn Bollem och saa hen ad Skouge bygdenn, och kiøpte bispen samme tid paa veyen nogle tænknapper och 2 tænskieder aff en fremmede mand som ther sad paa veyen; siden droge wi hen om Kniffue gaardene och haffde dem paa høgre haand, och droge saa 1 pilskud i norduest aff engen saa i nord och nordoust ned til stranden strax norden for Kniffue, der bød bispenn her Pouell gode nat, och wi stege saa til baads och fulde oss her Bent, saa droge wi fra Kniffue stranden en $^1/_2$ fiering øster mere end som i sidstis, och droge saa lige i nord 1 $^1/_2$ fiering hen vdj Hexelffuenn der wi lagde vd sidste gang met baaden der wi droge til Sanden. Samme tid der wi komme i land vaar her Niels capellanen i Lier tilstede met 4. hester, saa gaff bispenn her Bent Christopherssen forloff at drage hiem, och hand drog strax tilbage igienn, siden droge wi wi [sic] den samme vey til Lier som wi droge derfra i sidstis til Sanden. Der wi kom noget omkring Huseby Mikel Nielssens gaard kom her Oluff i Lider ridendis, och møtte bispenn, saa droge wi til Lier och komme der om afftenen imellum 6. och 7. i skumringen, der bleff bispenn om natten.

Samme dag der wi skulle drage fra Sanden kom her Oluff Nielssenn did och ville haffue dragit met oss, men hand haffde ingen hest, huorfor hand bleff igien paa Sanden effther oss.

Samme dags afftèn den 26. Septemb. giorde bispen maaltid

met her Oluff her Niels och Marin her Oluffs nedre vdj stuenn. Samme thid kom de vdj snack om Jon Guloug som bode strax synden for her Nielssis gaard och døde ifior, Christopher Nielsens broder, hand stod och saag paa, at for nogle aar siden bleff 2 hans sønner paa Drammen i en baad, der de skulle drage vd til nogle fremmede skib. Och siden nogen stund der effther falt der en aff hans sønner paa en steen, och nogen tid der effter døde der aff. Item for:ne Jons gaard brand och aff paa en times rum, dog alligeuell bar hand dette saa tolmodelige[1].

Samme dag formiddag klart solskienn indtil middagen effter-middag noget skyet norden vind stille vær.

Constitutio aërea.

♃ Thenn 27. Septembris sende bispen Matz Pors choralis i veyen faare ad Askesogn met tøyget. Och maatte her Oluff faa hannem 2. sine hester. Thi der vaar iche kommen skiusheste.

Sidenn der effther der bispenn haffde faait en biskenn mad, da kom ther hester och hans landbo Euind Haffskoll kom och til bispen paa veyen met 2 hester, och bispen lod hannem sette den ene hest ned, thj hand haffde hester nock.

Der klockenn vaar ved 9. formiddag drog bispenn fra Lier och fulde hannem Christiern klocker paa veyen 1 fiering. Thj her Niels vaar bleffuen siug i denne nat. Saa droge wi flux henn den samme vey som wi foer i sidstis indtil skiusskipperen Tostenn Høen. Der wi komme did talede bispenn til hannem om baad, da gick hand strax hen och tog sin eigen baad, saa drog bispen fram til Reyestad, der hand kom did vaar Oluff iche hiemme, och iche heller drengene, saa wi bekom der ingen som kunde roe, och Tosten kunde heller iche bekomme nogen saa snart. Thj hand viste intet aff tilforn thj bispens zeddel vaar icke kommen till Aske. Saa fik hand dog en hed Knud Høen. Der wi kom ned til stranden, kom her Peder capellanen paa Aske løbendis, och och [sic] haffde heller huercken rordskarle heller andet, saa tog bispen sin landbo Euind Halffskaal som vaar met oss, til for:ne Knud och stege til baads ved Siuerdstad der wi kom i land i sidstis. Saa droge wi den samme vey som wi fore i sidstis om Bryndøen liggendis paa den høgre haand.

J norduest fra Brynøen ½ fiering ligger Hestsund[2], der løber ind i Slæben och ind ad Bergemsherrit.

---

[1] Jon og Kristofer Nilssønner Tordenstjerne paa gaarden Gulloug i Lier.

[2] Sundet mellem Næsøen og fastlandet, der gaar ind til Slæbenden.

Saa rodde wi then samme vey, wi droge i sidstis som vaar imellum Nessøen och Brynøyen, siden om Ostsund. Østen for Ostsund ligger Grimsøen som wi haffde paa høgre haand. Tuert offuer fra hende i norduest ligger Selen en bergskaare ved vandet, naar siøen gaar der offuer da er det tegn at mand kand komme igiennem Hundsund. Østen for Nessøen 2 eller 3 pilskud ligger Berøen paa den venstre haand $1/2$ fiering lang. Saa alt hen indtil wi komme lige ved Snarøesund, dett droge wi nu forbj hen i øster och droge saa imellum Snarøen liggendis paa høgre haand och Rolffsøen en lang øe 1 fiering lang der droge wi i nordoust noget til øster, siden igiennem Hundsund[1] som er suare smaldt, det skiller Snarøen och Rolffsøen, i sudost, siden droge wi atter i øster imellum Rolffsøen och Snarøen, saa slap wi da Snarøen, och haffde end da Rolffsøen paa den venstre haand i[t] langt stycke, huilcken Rolffsøe strecker sig ind imod Ladegaardsøen, och haffde wi it skier liggendis strax østen for Snarøen paa den høgre haand ad oss, kallis Gieden. Siden der wi slap Rolffsøen fick wi Fornebofiorden, som wi droge ind offuer, och saa til byen den samme wey wi fore i sidstis, och komme wi til byenn der klockenn vaar 4. om afftenenn. Och der bleste en tæmmelige nordenn vind imod oss der wi vaar paa fiordenn, dog kunde wi vell roe hannem op.

Samme dag den 27. Septemb. førend wi droge fra Lier, skienchte bispen Marin hr. Oluffs 1 daler.

Constitut: aërea. Samme dag smucht klart solskienn nordenn vind.

---

[1] Hundsund maa være det grunde, nu helt gjenfyldte sund indenfor Snarøen, der før adskilte denne ø fra Fornebolandet, som paa den tid sees at være kaldt Rolfsøen. Der findes endnu paa dette land en tange, som kaldes Rolfstangen.

II.

Optegnelser om visitatsreisen i Baahuslen og Borgesyssel 1. Marts — 1. Mai 1594.[1]

P. M.

Vespera iam venit.

Ach bleib bey vns HERR Jesu Christ
　　Weil es nun abend worden ist.
Dein wort, O HERR, das ewig liecht
　　Lass ia bey vns verleschen nicht.
Kom bald lieber HERR Jesu Christ
　　Zerstör ein mal des Teuffels grüst [sic]
Jetzund braucht er vil tausendt list,
　　Vnd nim vns in der ewig frist
Allein Du vnser erlöser bist, Amen.

Magna est scelerum licentia ideo punimur à Deo.

Theten wir was wir solten so gienge es vns wie wir wolten, weil aber das nicht geschieht, so gehet es auch nach vnsere willen nicht.

Meminimus multis in liberorum obitu leuationem dolorum attulisse libri sapientiæ sententiam eruditissimis Paulini versibus expressam:

　　Gratuler an doleam? dignus vtroqve puer,
Cuius amor lachrymas & amor mihi gaudia suadet
　　Sed gaudere fides, flere iubet pietas.
Tam modicum patribus, tam dulcj è pignore fructum,
　　Defleo in exiguo temporis esse datum.

---

[1] Om denne titel gjælder det samme, som er bemærket s. 77, note 1.

Rursus vt æternæ bona voluo perennia vitæ,
Quæ Deus in coelo præparet innocuis:
Lætor obisse, breui functum mortalia seclo
Ut cito diuinas perfrueretur opes.
Ne terrena diu contagia mixtus iniquis
Duceret, in fragili corporis hospitio:
Sed nullo istius temeratus crimine mundj,
Dignius æternum traderet ad Dominum.

A° 94. Niels Bokenes.

Then 10. Martij midfaste søndag effter tienniste vaar wde kom til bispen i Naffuerstad prestegaar Niels Bokenes, paa Bergestien vdj Engedal vdj Naffuerstad prestegield och tog gaarden igienn och gaff $1/2$ daler i bøgsell (siden schreffuit i regenschabs bogen).[1] Hand antuorde och samme tid bispen en $1/2$ daler paa Amund Skeggeruds vegne i bøgsell.

Samme tid talede Niels met bispen paa enckens Tyris vegne paa Bollerud, oc begierede at hun maatte bliffue ved den samme tage som hendis hosbund haffde. Da sagde bispen at hun kunde haffue sit bud til hannem igien naar han kommer hiem.

Then 21. Aprilis der bispen visiterit Ids kircke, talede Tyrj i Bollerud, som schal haffue en vng karl til echte ved naffn Anders Matzen, met bispen, och bygde bispen hende gaarden igien och skal hun giffue hannem 4 daler til S. Hans dag vdj bygsel thj bispen haffuer en hud der wdj och 1 hud er suenskt gods. Och vaar samme tid med Tyrj denne vnge karl Anders och bleff dette siden indschreffuit i regenskabsbogen.

Venerandis viris pietate, doctrina atque omnis generis virtutibus præstantissimis, Dominis præpositis et pastoribus ecclesiarum in prouincijs Folloug, Wigen et Bahus fidelissimis, amicis suis et fratribus in Christo charissimis. S.

Etsi non ita pridem vestras ecclesias inspexi, fratres et amici charissimi: nihilominus tamen etiamnum certis rationibus adductus, vos inuisere, Deo votis annuente, decreui, hoc ordine progressurus, die Veneris I. Martij ad parochiam Aas, & die Saturni ad Vesby et Rygge. Inde die Lunæ ad Raade & Thune, atque die Martis ad Skioberg & Berg. Die vero Mercurij ad Nessing in

---

[1] Det i parenthes tilføiede er senere tilskrevet.

Vigen, vbi die Iouis 7. Martij visitationis meæ initium faciam. Atque eodem die ad Skiede, vbi die Veneris habebitur concio. Die vero Saturni ad Nauerstad, ibi Dominica Lætare 10. Martij. Porrò die Lunæ ad Krogstad, ibi die Martis: inde die Mercurij ad Faas, vbi die Iouis. Atque inde die Veneris ad Herrestad, vnde sacris, die Saturni, peractis, Oddeualdiam: vbi Dominica Iudica 17. Martij commorabor; inde discessurus die Lunæ ad Fregne, vbi die Martis: verum die Mercurij ad Hiertim, vbi die Iouis: atque inde die Veneris ad Øijsmaal, vnde die Saturni (quo festum annunciationis hoc anno iuxta ordinationem regiam celebrabitur) à concione ad Spigerud me conferam, ibi Dominica Palmarum 24. Mart: ecclesiam inspecturus. Porrò sequenti die ad Solberg, vbi die Martis: postea die Mercurij ad Kareby, vbi die Iouis: sed die Veneris, historia passionis Christi recitata & concione finita, Kongelfuiam, vbi triduum subsistam. Feria tertia vel certè quarta Paschatos in Hising, vnde primo quoque tempore ad Torsby, ibj die Iouis; et inde eodem die Marstrandiam versus, vbi die Veneris: sequenti vero die ad Tiørn, ibi Dominica Quasi modo geniti 7. Aprilis. Et die Lunæ ad Tegneby, ibi die Martis: vnde mox habita concione ad Myckleby, ibi die Mercurij, vnde die Iouis ad Draxmarch, ibi die Veneris. Atque inde die Saturni ad Bro, ibi die Dominico 14. Aprilis. Inde die Lunæ ad Sodenæs: vbi die Martis: et postridie eius diei ad Quille, ibi die Iouis sacra fient; quibus peractis ad Tønnum, vbi die Veneris, deinde die Saturni ad Skiede & ad paroeciam Iid, vbi die Solis 21. Aprilis: mox inde ad Berg, vbi die Lunæ. Et die Martis ad Skiaaberg, vbi die Mercurij, vnde negotijs ibi confectis ad Thune, vbi die Iouis; vnde die Veneris ad Raade, ibi die Saturni: inde finita concione ad Vaale: ibi Dominica Cantate 28. Aprilis. Inde die Lunæ ad Krogstad, ibi die Martis. Atque eodem die ad Aass: vbi I. Maij Philippi Jacobj finem huic visitationi (Deo iuuante) imponam. Rogo autem peramanter & officiosè vos omnes & singulos, vt quod officij vestri ratio postulat diligenter exequi, & auditorum vestrorum animos ad veram pietatem & obedientiam erga DEVM & ipsius verbi ministerium, declarandam, serijs admonitionibus maturè exuscitare velitis. Dominus noster Jesus Christus, vos vnà cum familijs & ecclesijs vestris, saluos, incolumes ac florentes, quam diutissimè conseruet ac tueatur. Amen. Asloiæ 23. Februar: A° Christi .1594.

Ioannes Nicolai
Asloënsis et Hammarensis dioecesium superintendens.

Vt tempus visitationis maturè vobis vestrisque parochianis innotescat, necesse est huic grammatophoro Petro Christiernj, & item alijs, præsentes literas ad vos perferentibus, equos cum vehiculis vel ephippijs, & cymbas quoque, vbj cymbis opus fuerit, procurari. Jterum valete.

A° 1594.

Then 17. Aprilis Onsdagen effter Dominicam Misericord. achter ieg nest Guds hielp at drage til Quille, der dagen nest effter at besøge kircken 18. Aprilis. At her Mogens i Faass, her Gunder i Krogestad, her Rasmus i Naffuerstad, her Christiern i Skiede, her Pouel i Nessing och her Jacob i Tønum, ville til forsch^e tid komme did til mig, saa at de ere der Torsdag morgen betilige forsambled vdj Quille prestegaard. Thi der bliffuer noget at forhandle om en prouist at eligere och om andet som religionen er anrørendis. Och skal denne zeddel strax vden al forsømmelse gaa met it vist bud fra den ene sogneprest och til den anden, ret lige effter som de her staa beneffnt.

Ex Tegneby die 8. Aprilis A° 94. I. N.

A. & H. dioec. superin.

A° 1594.

♀ Then 1. Martij haffde bispen til giest hoss sig borgmester Oluff Glad och her Jacob scholemester [1] och Ebbe schredder. Och der maaltid vaar giort, och klocken haffde slagit tolff, drog bispeun henn vdj visitatz neder ad Vigen och Bahusleenn. Och haffde hand skickit her Claussis choral Peder Jørgen faare en time met tyget till Aass. Och fulde ingen flere vden en scholedegen ved naffn Berhn Jacobssen, Jacob von Mønsters søn, och bispens dreng Oluff Byrgerssen och de folck som vaare met skiushesterne.

Conuiuæ D. Episcopi. Bispen drager i visitats.

Saa droge wi synder igiennem byen offuer Giedebroen hen om spitalet [2] och op ad Egeberg i sudoust, siden i synder om den gaard Egeberg liggendis paa den høgre haand. Saa therfra i synder och sudoust til Liabro en 1/2 mil fra byen, saaoffuer broen i synder och henn til en liden bro nu nyligenn giort, en 1/2 fiering fra Liabro, vnder huilcken lille bro rinder en beck kallis Hougtho becken [3] som kommer østen aff marckenn, och løber vester hen, i siøen ved Huidebiørnn. Och vaar der slemt at komme offuer samme beck. Saa droge wi derfra i synder til en gaard kallis Lijd paa den høgre haand, liggendis, 3. fieringer fra Liabro. Saa therfra i synder en 1/2 fiering til it lidet vand kallis Liusekiern [4] 2 pilskud langt och 1 pilskud bred der droge wi i

Liabro. Hougtobeck. Lijd. Liusekiern.

---

[1] Biskopens svigerfader, borgermester Oluf Glad, og hans svoger, Jakob Wolf. Smlgn. s. 65.

[2] Det gamle Franciskanerkloster, der paa reformationstiden var omdannet til et hospital og endnu bruges som saadant. Veien gik over broen, som paa denne tid fremdeles førte sit middelalderske navn (Geitabrú), om hospitalet og op over Ekeberg, omtrent paa samme sted, som den nu saakaldte gamle Ekebergvei tager op. Beskrivelsen viser meget bestemt, at veiens retning ikke kan have undergaaet store forandringer indtil i den allernyeste tid.

[3] Den lille elv, der render forbi gaardene Ljabro og Hauketo og falder ud i Bundefjorden noget nordenfor Hvidebjørnselvens udløb i denne. Det er saaledes ikke ganske nøiagtigt, hvad her siges, at den falder i fjorden „ved Hvidebjørnen".

[4] Dette tjern kaldes paa rektangelkartet Lusetjern og ligger i nord, ikke i syd for Lid, som det skulde gjøre efter den i texten givne beskrivelse. For øvrigt

synder langs ad samme vand, och var der megit vand paa jsenn at det gik noget nær op i sleden, saa therfra i synder ½ fiering thill Gierdesiøen, der haffde wi en gaard kallis Vasbaatnen[1] liggendis paa den høgre haand 1 pilskud fra veyen. Saa droge wi i synder och i sødoust offuer Gierdesiøen som er ½ mijll lang och vaar megit vand paa jsenn, synderlig der wi kom imod landdet, ved en gaard kallis Settre,[2] huor wi droge i nordoust til gaarden liggendis strax hos vandet, och er fra byen och did 2 mijll, der paa samme gaard, møtte her Christiern paa Aass[3] met skiusheste. Saa bytte wi heste, och droge derfra først i synder 2 pilskud til Høgebro,[4] saa i nordoust op for en backe, der effther i synder til Langhuss liggendis paa den høgre haand, 1 fiering fra Høige bro, saa therfra 1 fiering til en aa kallis Enishoug aa, der stod 2 sauger (strax østen for broen som wi droge offuer) paa det søndre land, stod der och 2 quernehuss imellum broenn och saugerne, dem haffde wi paa den venstre haand. Denne elff kommer synden fra aff Skiedesogn aff it vand kallis Prestegaards vandet liggendis strax nordenfaar her Nielssis gaard,[5] som ligger strax norden for Skie kircke, och løber hun i norduest vdj den elff vnder Høgebro rinder. Saa droge wi fra forschⁿᵉ Enishoug aa, til Enishoug 1 pilskud derfra, paa den høgre haand naar mand drager synder ad, saa droge wi der fra fierdeparten aff 1 fiering[6] kallis Capel-Sander, aff it lidet træ capel som staar østenn for østenn for [sic] husenne,[7] och haffde wi det paa den høgre haand, och paa den venstre haand det østre Sander ret fram om husenne. Saa therfra i synder 2 pilskud om en gaard kallis Skoro liggendis fra

Gierdesiøen. Vasbaatnen. Settre. Høye bro. Enishoug aa. Prestegaards vandit. Enishoug. Capelsander. Skoro.

---

sees det af denne, at de reisende her ikke have fulgt den samme vei, som siden var det almindelige færselsstrøg. De have derimod sandsynligvis fulgt en paa den tid almindelig benyttet vintervei og derunder saa meget som muligt benyttet isen paa vandene.

[1] Vasbotten ligger ved Gjersøens nordlige ende. De reisende have derhen draget nogenlunde i lige linje fra Hauketo for saa at kunne tage over isen. Sommerveien laa vistnok paa denne tid, ligesom siden indtil den sidste omlægning, et stykke østenfor Gjersøen. Smlgn. foregaaende note.

[2] Sætre ligger noget østenfor Gjersøens sydligste parti, et stykke fra vandet.

[3] Hr. Kristjern Mikkelssøn nævnes som prest paa Aas 8 Januar 1575. Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 6.

[4] Haugbro, et lidet stykke i syd for Sætre.

[5] Hr. Nils omtales nedenfor (30 April 1590) som hr. Jens paa Krokstads svigerfader.

[6] Her synes at mangle nogle ord, som: til en gaard.

[7] Dette kapel paa Sander omtales ikke i Jens Nilssøns register over kirkerne.

veyen 1 pilskud paa den venstre haand. Saa komme wi strax til Findstad, liggendis paa den venstre haand, saa therfra i synder och suduest en ½ fiering til Kiølstad, som her Thøger[1] boer, liggendis paa den venstre haand, saa therfra igiennem det vestre Kiølstadt. (Tuert fra disse 2. Kiølstads gaarde ligger 2 andre Kiølstadt gaarde).

Findstad. Kiølstad 4. gaarde i Aass sogn.

Saa droge wi vdj vester, offuer it vand kallis Østensiøvand,[2] liggendis strax hoss Kiølstadt. Dette vand strecker sig i synder och nord en ½ fiering langt och 2 eller 3. pilskud bred, och der wi komme imod landet haffde wi paa den venstre haand 1 pilskud fra os en gaard kallis Askim. Siden komme wi til 1 gaard heder Hoffuerstadt paa den høgre haand, men paa den venstre haand haffde wij en gaard kaldis Hougerud. Der boer her Christierns søn paa Aass ved naffen Niels.[3] Saa therfra i vester 3 eller 4 pilskud offuer en liden skouff, til en gaard kallis Slurrestadt[4] paa den høgre haand, ret fram om husenne. Saa therfra lige saa langt i vester til en gaard heder Vstby[5] och i synder om husen, som wi haffde paa den høgre haand, saa droge wi atter i vester 2. pilskud och komme wi til Aass i skumingen ved 6. slet om afftenen, huor wi bleffue om nattenn, till her Christiern.

Østensie vand. Askim. Hoffuerstad. Slurrestad. Vstby.

Samme afften giorde bispenn maaltid paa det kammer som hand laa, met her Christiern och hans høstru Ellin, och her Thøger.

Samme dag den 1. Martij formiddag skyvær vndertiden regnn och sne, effthermiddag solskien dog vaar himelenn iche ret klar, men blegactig. Synden vind, och imod afftenen skyet for solenn.

Constitutio aërea.

♄ Then 2. Martij om morgenen noget betiligen kom her Peder paa Vesby[6] til bispenn paa Aass, och talede met hannem.

---

[1] Hr. Thøger var kapellan hos hr. Kristjern paa Aas.

[2] Dette vand ligger lige ved jernbanelinjen, paa dennes østre side. De reisende have ogsaa her faret over isen.

[3] Her er rimeligvis et af de mange tilfælde fra ældre tid, hvori presternes sønner gik over til at være bønder i faderens prestegjæld.

[4] Paa rektangelkartet Slorstad, det gamle *Slufrastaðir*.

[5] Østby, det gamle *Austbýr*. De reisende have formodentlig ogsaa her fulgt en vintervei. De to sidstnævnte gaarde ligge mellem jernbanelinjen og den gamle vei, i vest for denne. Paa rektangelkartet er der her kun afsat en fodsti.

[6] Hr. Peder Lauritssøn paa Vestby forekommer som prest i dette kald allerede 20 Januar 1575 (Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 10) og skal være død 1606. B. Svendsen (II, 1, 403) kalder ham Peder Ludvigssøn.

Siden hora 8. matutina drog bispenn fraa Aass til Vesby, och fulde hannem her Peder, her Christen paa Aass och her Thøger capellan paa Aass. Och droge wi først i suduest 6 eller 8 pilskud til en gaard heder Volld liggendis paa høgre hand. Der gaff bispenn her Christiernn forloff at drage hiem igienn men her Thøger fulde met til Vesby. Saa therfra ij synder 2 eller 3 pilskud til 2 gaarde kaldis Byrissem[1] fram om husenn paa den høgre haand ligger samme gaarde i synder och nord fra hin anden. Paa den syndre gaard bode en hed Helie hand bleff slagen i høst paa en gaard heder Tompter som wi haffde paa den venstre haand, liggendis fra Byrissem i oust nordoust 2 eller 3 pilskud. Der strax synder for ligger Burim.[2]

Vold.

Byrissem.

Saa droge wi fra Byrissem i synder offuer en slem myr, paa huilcken vaar megit vand, och komme saa til Stycken gaardene liggendis strax hoss myren, i suduest derfra, men $^1/_2$ fiering fra Byrissem. Och er 3. Stycken gaarde. Den første haffde wi paa venstre haand, men de 2 ligger hoss hin anden vdj en tungaard strax synden faare, och droge wi igiennem den østre gaard, och i synder 1 pilskud derfra offuer en beck, kallis Ruds beck,[3] huilcken kommer østen aff marcken aff myrer och løber vester i siøen.

Stycken .3. grde.

Rudz beck.

Saa droge wi derfra i synder 2 pilskud, fram [til] en gaard heder Rud, liggendis i Vesbysogn (aff huilcken gaard forschne beck haffuer sit naffnn) paa den høgre haand, saa therfra i synder en $^1/_2$ fiering til en gaard kallis Kleffuer liggendis strax norden for Vesby kircke, 2. pilskud. Den haffde wi paa den høgre haand, saa droge wi sudoust $^1/_2$ fiering omkring (thj wi kunde iche komme lige offuer en beck til Vesby for vand skyld) saa i vester offuer en myr heder Vesby myr til prestegaarden, did komme wi hora 9. ante meridiem. Der tøffued bispenn och fick mad op i stuffuen. Och vaar der til bordz met bispen och her Peder Lauritzen her Thøger, och Christopher skredder her Peders suoger.

Rud.

Kleffuer.

Vesby preste-gaard.

---

[1] Det gamle *Birgisheimr*, nu Børsum.

[2] Det gamle *Burheimar*, nu Burum. Veien over Vold, de to her nævnte gaarde og videre til Støkken falder ikke sammen med de senere benyttede veilinjer; formodentlig har dette ogsaa været en almindelig vintervei.

[3] Denne bæk, der fremdeles er grænseskil mellem Aas og Vestby, kommer ikke, som det angives i texten, fra øst, men fra nordvest. Fra Støkken har reisen gaaet efter den nuværende veilinje til Vestby prestegaard.

Samme tid talede bispen met her Peder om sin landbo Jacob Heystued, huorledis at Anders schriffuer haffde giffuit hannem tilkiende nu i marckis dage,[1] at denne Jacob vaar i byen oc haffde 1 maarskind som bispen skulle haffue och hand kom iche til bispen dermet, huor om bispen talede met her Christen paa Aass, at hand ville giffue fogeden dett tilkiende.

Bispen taler met h. Peder om Jacob Heystued.

Siden der maaltid vaar giort, drog bispen fra Vesby circiter vndecimam och fulde hannem her Peder Lauritzen paa Vesby, och droge wi i øster och i sudoust hen om en gaard heder Sundby liggendis paa den høgre haand 2. eller 3. pilskud fra kirckenn, saa i sudoust 1 pilskud til en myr, saa droge wi i synder langs ad myrenn, och komme saa fram om en gaard heder Tho, liggendis paa den venstre haand 1 fiering fra Vesby kircke, saa therfra i synder til en gaard heder Bylterud paa den venstre haand noget lidet fra veyen, en $^1/_2$ mijl fra kircken, saa therfra i synder $^1/_2$ fiering om 2. gaarde kallis Kiern liggendis i synder och nord fra hin anden, och ligger it lidet vand imellem dem. Der kom wi paa den rette almanne vey som løber aff Sundbyskougen.[2] Siden droge wi offuer Sonebro, saa i sødoust och i øster til Soner, annex til Vesby 1 mil fra hoffuit kircken. Huilcken gaard [sic] er megit ilde holdenn.

Bispen drager fra Vesby. Sundby. Thoe. Bylterud. Kiern. Soner. Annex til Vesby.

Der skiffte wi hester, och vaar klocken da ved it slet. Saa droge wi synder ad igiennem Sonesogen och hen ad Kamboen,[3]

Kamboen.

---

[1] Dette er vistnok den første gang, der findes omtalt et marked i Oslo, det samme, som nu holdes i Kristiania. Den af L. Daae (Det gamle Christiania, s. 43) fremsatte formodning, at dette var en arv fra Oslo, viser sig saaledes at være ganske rigtig. Rimeligvis har Oslo marked været holdt i Januar eller Februar.

[2] Den her omtalte „almannevei“ maa paa det nærmeste have faldt sammen med den nu benyttede hovedvei, der fra Sundby af har en temmelig lige retning ned til Hølen, medens biskopen og hans ledsagere ved at lægge veien om Togaardene have taget af fra denne tilvenstre (mod øst) og beskrevet en stor bue, inden de atter kom ud paa den. De fulgte derpaa den nuværende veilinje helt frem til Soner kirke.

[3] Skrivemaaden Kamboen ved siden af Kambo kan maaske indeholde en antydning af, at udtalen endnu paa den tid mindede om navnets gamle form, *Kambhorn* eller *Kamborn*. Beskrivelsen af stedsforholdene er her for øvrigt ikke ganske klar. De reisende maa nordenfor Kambo have taget ud paa Mossesundets is; men da denne maaske har været svag, have de kort efter igjen taget op paa land og saa fortsat ned til Kilsbækken, der maa være den bæk, som i syd for Kambo falder ud i Mossesundet. Derfra have de fortsat over Mosseskoven ned til Moss.

H. Peder i Rygge møder bispen. Kijll. Kils beck.

och droge vd paa jsenn och haffde Kambo paa den venstre haand, huor her Peder paa Rygge[1] kom till bispenn och møtte hannem. Siden gaff bispen her Peder paa Vesby forloff at drage hiem.

Der effter droge wi i sønder til Kijll ret igiennem gaarden, saa ther fra 1 pilskud eller 2. i sønder til Kijls beckenn, vdj huilcken vaar megit vand, och wi kunde icke komme ther offuer førend wi maatte legge en hell hob bar och quister vdj, och spende hesterne fra sleden och drage slederne ther offuer, och lod saa hesterne gaa løse offuer. Som wi vaare offuer komne, droge wi offuer Mosseskougenn i synder, och er der en mijll imellum Soner och Maass, saa droge wi fra Maass och til Rygge prestegaard en stor ½ mil, den samme vey som wi droge i sommer, och komme wi til Rygge hora 4ª vespertina. Der bleffue wi om natten. Och fich bispen mad om afftenen vdj sit kammer alene. Thill Rygge er ingen annex eller ride kircke.[2]

Mosseskougen. Imellem Maass oc Soner 1 mijl. Rygge prestegaard.

Nomen vxoris Dn. Petrj.

Her Peders høstru heder Margrete Nielsdaatter Dorethe Anders Nielssens slecht.

Constitutio aërea.

Samme dag som vaar den 2 Martij smucht klart solskienns vær, norden vind, frost i denn forgangen natt. Dog iche ret hart.

Bispen visiterer Rygge kircke.

☉ Thenn 3. Martij visiterit bispen Rygge kircke, och predicket her Peder euangelium dominicale: Jesus erat eijciens [sic] demonium & illud erat mutum. Och der her Peder haffde predicket, gick bispenn ned i kircken och her Peder met hannem och haffde bispen en tale til folckit och raadde och formante dem til Guds ords hørelse och til Guds frycht, och til lydighed och tienniste at beuise ordsens tiennere och deris øffrighed och andet mere saadant. Siden examinerit hand nogle aff de vnge folck saa och de gamle.

Siden der al tiennistenn vaar vde gick bispen met her Peder fram i prestegaarden igien.

Conuiuæ Dn Petri in Rygge.

Samme dag vaar der til giest met bispen hos her Peder, Jørgen Lauritzen fogeden paa Maass och hans høstru Anne Christophersdaatter,[3] Jens Nielssen schriffuer,[4] en bonde ved naffn Helie

[1] Hr. Peder Anderssøn nævnes i Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 89) som sogneprest til Rygge 20 Februar 1575. Ifølge B. Svendsens haandskrevne efterretninger om geistligheden i Kristiania stift, II, 1, 657 skal han have været prest der fra 1570 til sin død i 1614.

[2] Ordet kommer af det gamle *reiða* (ogsaa *prestreiða*), almuens udredsler til sognepresten.

[3] Fogden paa Moss, Jørgen Lauritssøn, nævnes ogsaa i 1590.

[4] Skriveren Jens Nilssøn er maaske den samme, som senere var foged paa Moss og i 1607 blev lagmand i Frederikstad.

Rolffssen i Ryggesogn Jens Rostrup[1] paa Maass, en vng karl ved naffn Pouel Lauritzen Jørgen Lauritzens broder, en encke ved naffn Elze Huseby i Ryggessognn (och er den Peders moder som tien hoss Michel Funtin)[2]. Der maaltid vaar giort kom Hermand, som vaar paa capitellet i sidstis om Jngeborg N. i Frederichstadt. Strax der effter gick bispenn hen paa sit kammer.

Siden imod afftenen kom her Peder til bispen paa kammeret, och iblant andet talede hand om Jonn Aaby, paa Sodenæss, att hand skulle vere død, och som nu vaar i torsdags .14. dage sidenn. *Der sigis at Jon Aaby er død.*

Samme tid berettet her Peder och huorledis at nu igaar 8. dage siden kom der enn vng karl til hannem aff Trondhiem och achtet sig til fru Dorethe Jull, huilckenn sagde at Seffren Seffrenssenn vdj Jempteland[3] som haffde Margrete Olssdaatter schulle være død nyligenn, och at Loduig Munck skulle haffue fanget schriffuelsse der om førend denne karl drog fra Trondhiem, oc sagde at det vaar icke vden 3. vger siden hand vaar i Trondhiem. Dog kunde iche her Peder vide til visse om Seffren skulle være død. *Det vaar icke sant.*

Samme dag den 3. Martij smucht klart solskienn. Norden vind stille, och i denne forgangen nat frost. *Constitutio aërea.*

☾ Then 4. Martij hora 8. matutina drog bispenn fra Rygge och til Raade och fulde hannem her Peder paa Rygge. *Bispen drager fra Rygge.*

Samme thid førend bispenn drog aff, skienchte hand her Peders quinde Margrete enn halff daler.

Och droge wi fra Rygge først i øster och i ost nordoust om 2. gaarde heder Rør som wi haffde paa den høgre haand, 4 eller 6. pilskud fra Rygge, saa i nordoust indtil wi kom paa raenn[4] 1 *Rør 2. gaarde.*

---

[1] Jens Rostrup har neppe været medlem af den adelige danske familie af dette navn. Gaardsnavnet Rostrup forekommer i Baahuslen.

[2] Om Mikkel Funtin se ovenfor, s. 90, note 1.

[3] Søfren Søfrenssøn var lensherren Ludvig Munks foged i Jæmteland. Det her omtalte rygte, der var udspredt om hans død, viste sig senere ugrundet, og han var fremdeles i live i 1596. Da der den gang blev indgivet klager over Ludvig Munks forvaltning af Trondhjems len, forsøgte denne at redde sig ved at skyde skylden paa Søfren Søfrenssøn. Norske rigsregistranter, III, s. 435.

[4] Paa den østre side af Kristianiafjorden strækker der sig nedenfor Moss en tilsvarende moræne, som den, der findes paa den vestre side og er omtalt i det foregaaende, s. 87, note 1 og 2 og s. 88, note 2. Den østre moræne, der ogsaa fører navnet ra, er maaske mere udpræget end den vestre og længere end denne. Fra gammel tid af synes veien her, ligesom vestenfor fjorden, at have fulgt ryggen af dette ra. Gaarden Rør ligger lige ved jernbanelinien, et kort stykke fra Rygge station.

fiering fra Rygge, saa droge wi i øster och i sudoust henn ad raenn, indtil wi komme hen ved 1 fiering nær Raade kircke, huor her Gregers[1] møtte paa veyenn, saa droge wi fram ad raen i øst sudoust til Raade kircke, om Roër gaardene som ere 3. huilcke wi haffde paa høgre haand, saa komme [wi] til en gaard ligger strax hoss heder Kaaffuekot,[2] der droge wi imellum kircken och samme gaard i sudsudoust och haffde kircken paa den venstre haand och gaarden paa høgre haand, saa therfra 1 pilskud eller 1½ til Raade prestegaard, som ligger i synder fra kirckenn. Och komme wi der hora 10. ante meridiem. Der tøffuede bispenn lidet och schreff et breff hiem til moder Anne Olssdotter[3] och antuordet bispenn her Peder paa Rygge breffuet at hand skulle forskaffet hiem.

Raën.

Roër gaarde 3.

Kaaffue-kaat.

Siden giorde hand maaltid, och strax effter maaltid, kom her Jonn paa Thune[4] der til bispenn, som hand vaar ferdig at drage derfra, saa droge bispenn fra Raade och till Thune der klocken vaar 11, och fulde hannem her Jonn och her Gregers, menn her Peder paa Rygge drog hiem igien. Och droge wi fra Raade i synder och kom strax paa en liden aa kallis Strøms aa der droge wi langs ad den i synder 2 eller 3 pilskud och haffde 2. gaarde paa den høgre haand noget fra os, kallis Mussanger. Saa om Hissingby gaarde som ere 4 eller 5. liggendis vdj enn krul strax synden for Mussanger, saa komme wi paa den store elff (som kommer fra Sande och løber vd til Frederichstad),[5] och haffde wi 2.

---

[1] Hr. Gregers Jakobssøn var ifølge Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 37, sogneprest til Raade 18 Febr. 1575. I Svendsens efterretninger om geistligheden i Kristiania stift, II, 1, 691 siges, at han skal have været i kaldet fra 1537 af.

[2] De gaarde, som forfatteren her giver navn af Roer, ere formodentlig Raadegaardene, som de reisende maatte forbi, inden de kom til Kaabekot, som gaardens navn er skreven paa rektangelkartet.

[3] Biskopens kone, Anne Olufsdatter.

[4] Hr. Jon Bang skal efter B. Svendsen (anf. st. II, 1, 627) have været sogneprest til Tune i 1596 og 1597 og være død 1609. Her synes han allerede 1594 at være i samme stilling, uagtet Svendsen først lader hans formand, hr. Hans Anderssøn, dø i 1595.

[5] Musanger og Hisingby ligge paa den vestre side af jernbanelinjen. Biskopen og hans ledsagere droge saaledes fra Raade prestegaard i sydlig retning og fulgte noget nær den samme linje, hvori nu jernbanen her er lagt, indtil de naaede Skinnerfloet, den sø, som her dannes af Glommens vestre arm, og saa roede østover denne til Sande, den bekjendte sædegaard, som paa denne tid

gaarde kallis Skinderød paa denn høgre haand, liggendis i øster och vester fra hin anden 1 fiering fra Raade, paa Rolffsøen och høre de til Raade, aff huilcke gaarde elffuen haffuer sit naffn, och kaldis Skinderødsfloden, tuert offuer fra Skinderød paa den venstre haand haffde wi 2 eller 3. gaarde kallis Toffteberg liggendis udj en tungaard[1] i norduest fra Skinderød 2 pilskud, och droge wi i øster ad Skinderudsflodenn imellum Raadelandet och Rolffsøenn indtil wi komme thil Sande Peder Brockenhussis gaard, liggendis en ½ mijl fra Raade. Saa droge wi i synder, om Sande liggendis paa den venstre haand ad oss, langs ad Visteflod imellum Rolffsøen, som wi haffde paa den høgre haand, och Thunelandet paa den venstre haand, en ½ mil[2] der droge wi i land, saa gaff bispen her Gregers forloff at drage hiem, och droge wi dernest i sudoust op for en backe til Vistegaard liggendis i Thune sogn paa den høgre haand strax hoss veyen och er 4 gaarde liggendis i øster oc vester fra hin anden, icke langt imellum dem, saa droge wi offuer en skoug i ost nordost en ½ fiering til raden, siden ad raden i øster 1 fiering til Thune vatnet, der droge wi offuer den søndre ende aff vandet i øster noget til nord 2. pilskud, for:ᵉ vand strecker sig i nordost och syduest och 1 fiering langt och 3 pilskud bred, der aff rinder en bech kallis Stenbeck, vdj vester vdj Kalnesvandet tredie parten aff 1 fiering och kommer der vdj paa sidenn,[3] lige i øster fra Calnes[4] strax østen for

---

eiedes af Peder Brockenhus og siden gik over i Jens Bjelkes besiddelse. Smlgn. s. 38 flg. Tofteberg ligger paa nordsiden af Skinnerfloet, medens paa sydsiden Røklingsholm ligger lige imod. Skinnerød var denne gaards oprindelige navn, som den har baaret, indtil den 1664 (?) kom i familien Roohlenges besiddelse.

[1] Tungaard er nu et gaardsrum. Gaardene have altsaa her været byggede helt sammen.

[2] De reisende gik ikke op til Sande, men bøiede forinden ind paa den arm af Glommen, som forbinder dens vestre og østre hovedarm og danner Visterfloet, hvor de roede ned til Vistegaardene. Her gik de iland og toge atter op paa raet, hvor veien gik efter ryggen den gang, som nu. De fulgte derpaa denne til Tune.

[3] Tunevandet ligger straks nordenfor Tune kirke. Det har afløb mod vest i sin nordlige ende gjennem den lille bæk, der forbi Stenbækgaarden løber ud i det af Glommen dannede Bjørnstadvand, det samme som i texten kaldes Kalnæsvandet.

[4] Kalnæs ligger paa østsiden af Bjørnstadvandet. I slutningen af det 16de aarh. var denne gaard (egentlig to), som tilhørte kronen, (fra 1589) forlenet til den kongelige skibshøvedsmand, kaptein Thomas Norman de la Navete, der 1585

Calnesvandet synden for becken ligger en ødegaard heder Stenbeck, der staar 2 querner hos huer andre i øster och vester ved ødegaarden och hører capitenn til. Saa droge wi ost sudoust til prestegaarden 2 pilskud, och komme wi der halffgangen 2. efftermiddag. Der bleffue wi paa Thune om natten.

Kirckenn ligger 1 pilskud eller 2. fra prestegaarden i vester noget til nord, och haffde wi den paa den høgre haand strax synden for vandet.

Siden effter wi vaare komne til Thune prestegaard sende fru Marin Lycke bispen bud, at hun ville komme til hannem der.

Siden komm her Hans i Onssøen[1] til Thune der effther kom her Jacob i Frederichstadt[2] och bispenn lod kalle dem til sig paa kammeret och talede met dem, saa kom fru Marin Lyche. Der effther ginge de allesammen til bords ned i stuffuen. Strax afftensmaaltid vaar giort drog fru Marin hiem igienn.

Samme dag den 4 Martij kom Matz Pertz och en studenter medt hannem som vaar hr. Nielssis søn paa Strøm, til Berg fra Kiøpenhaffnn, och haffde Matz nu faait testimonia.[3]

Samme dag smucht klart solskien indtil imod afftenen saa bleff det skyet, norden vind stille.

Constitutio aërea.

♂ Thenn 5. Martij kom hr. Seffrenn paa Skioberg[4] til bispen paa Thune om morgenen, och strax der effter giorde bispen maaltid paa kammeret met her Jon her Jacob proësten, her Hans

---

var bleven forlenet med Rakkestad sogn (fra 1586 ogsaa med kongetienden af dette sogn) og gjentagne gange blev sendt paa expeditioner til Finmarken og den murmanske kyst, hvorhen han ogsaa førte gesandtskaber, der vare bestemte til Rusland. Uagtet Kalnæs var kronens eiendom, skrives han dog selv i kongebreve til denne gaard. Han var gift med Marine Pedersdatter Lykke, der ligesom han oftere omtales i disse optegnelser.

[1] Hr. Hans Nilssøn Bang var ifølge B. Svendsen (anf. st. II, 1, 720) allerede 1553 sognepræst til Onsø og døde 1603.

[2] Hr. Jakob Villadssøn var sognepræst i Frederikstad 1575. Povel Huitfeldts stiftsbog, fol.

[3] Mats Pors, den samme, der ledsagede biskopen paa reisen til Fritsø og den gang omtales som choralis, havde altsaa nu været i Kjøbenhavn og var bleven student. Hr. Nils Bjørnssøn var sognepræst til Strøm (Odalen) 17 juli 1575. Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 100.

[4] Hr. Søfren Nilssøn paa Skjeberg døde ifølge B. Svendsen (anf. st. II, 1, 742) i 1622.

Bang[1] och her Seffrenn, vaar der och til bords medt dem Matz Pors, den fremmede studenter Anders Nielssen och Peder Jørgenssens [sic] bispens karl. Siden, der maaltid vaar giort drog bispen fra Thune och til Skioberg, och fulde hannem paa veyen her Hans Bang, her Jon Bang och her Seffren i Skioberg, och saa bispens tiennere Matz Pors, Berhn och Oluff Byrgerssen, men Peder drog forre met tyget.

Fra Thune droge wi vdj øster och siden til sønder 1 fiering til Sarpsborg kircke,[2] huilcken wi haffde paa den høgre haand 1 pilskud eller 2 i øster fra os, saa i nord 2 eller 3 pilskud til Opsund (2 eller 3 pilskud offuen for Sarp som ligger ende øster fra kircken). Saa droge wi offuer sundet i sudsudoust 2. pilskud offuer, saa komme wi til 2. gaarder kallis Hoffslund liggendis i synder och nord fra hin anden paa den venstre haand ad oss, der gaff bispen her Hans och her Jon forloff at drage hiem igien. Saa droge wi medt her Seffren fraa Hoffslund i sudsudoust en halff mijl til Skiøberg, der tøffuit bispen icke lenger end de bytte hester, paa huilcken tid her Jens[3] vaar der, och sagde sig at ville drage til Danmarck.

Siden droge wi fra Skioberg i synder fierde parten aff 1 fiering til Skiøbergkilen saa fra Skiøbergkilen och i sudsudost til Engedalls[4] kircke en 1/2 mijll fra Skioberg, och er annex dertil (end er der en annex kallis Vlleruds kircke, trækircke 1/2 mil fra Skiøberg i suduest).

Annexer til Skioberg.

Ved Engedall møtte hr. Tiøstell[5] bispen.

Droge wi fra Engedal i synder och sudoust til 2 gaarde kallis Hielmunger och haffde ont føre huilcke gaarde wi haffde paa den venstre haand, saa komme wi strax til Hielmunger aa, oc droge

---

[1] Om hr. Hans Bang, der var prest i Onsø, smlgn. s. 112, note 1.

[2] Sarpsborgs kirke, der var indviet til Maria, nævnes ikke i biskopens register over kirkerne, ovfr. s. 11, heller ikke i Povel Huitfeldts stiftsbog. Den har saaledes paa denne tid ikke været i brug. Bispen og hans ledsagere satte over Glommen ovenfor Sarpen og kom saa til Hafslund, hvorfra de reiste i samme retning som den nuværende veilinje ned til Skjeberg, forbi Skjebergkilen og til Ingedals kirke, samt videre til Hjelmunger og til Bergs prestegaard.

[3] Formodentlig kapellan hos hr. Søfren paa Skjeberg.

[4] Senere rettet til Jngedall.

[5] Hr. Thjøstel var efter B. Svendsen (anf. st. II, 1, 793) den tredie lutherske prest paa Berg.

der offuer, saa i sudost atter til Gielestad 4 gaarde liggendis paa den venstre haand saa therfra i nordoust $^1/_2$ fiering til en bro heder Aasekierbro saa therfra i sudoust $^1/_2$ fiering offuer en skouff till Bergs præstegaard, did komme wi noget offuer middag. Och er en $^1/_2$ mijl imellum Berg och Engedall.

Strax der effter kom fru Marin Lycke til Tiøstell och tog skiusheste, och drog strax derfra och til capitenn Dyrham.

Samme thid kom der en karl aff Skiede sogn vdj Vigenn ved naffn Niels Suendssenn ocht alede met hannem, och lod hannem see en hob klagemaals breffue offuer her Pouell i Nessing,[1] som Jens i Biørnerud och forne Niels haffde tagit paa her Pouell, och haffde sagen verit for Hanniball Gyldenstiernn, och vor indset for bispen och canickerne i Oslo. Disse breffue lod bispenn lese, och siden antuorde hand forne Niels igien alle breffuene præsentibus Dno Theophilo, Dno Petro in Jid & Dno Seuerino in Skioberg paa bispens kammer til her Tiøstells.

Samme dags afftenn 5. Martij kom her Pouell paa Nessing til Berg och talede met bispenn, och bispen gaff hannem tilkiende at den Niels Suendssøn haffde verit der och klagit paa hannem.

Samme dags afften kom capiteen Dyrhams dreng til her Tiøstel met capitens breff til her Tiøstel vdj huilcket hand begierer at bispen ville være hans giest, oc bispen lod her Tiøstell schriffue hannem sin vndskylding til, at hand icke kunde komme til hannem thj det vaar aff hans vey. Capitens naffn er Alexander Durham til Høgsgaard, Kong: Matt: befallingsmand offuer Jid och Marchiers forleninger. Hans frues naffn er fru Metthe Vrne, her Johan Vrnes daatter.[2]

---

[1] Hr. Povel paa Nessing skal efter A. E. Holmberg, Bohusläns historia och beskrifning, 2. upl. ved G. Brusewitz, II, s. 18 have været sogneprest „omkring 1559“. Dette er dog rimeligvis en feilagtig opgave. Hans eftermand har formodentlig været den Hans Anderssøn, som efter samme kilde var sogneprest paa dette sted i 1609.

[2] Den kongelige skibshøvedsmand Alexander Durham til Høgsgaard, blev 1579 forlenet med Saltens len i Nordland; da dette i 1586 blev lagt under Throndhjems len, fik han i stedet en pension paa 200 daler og blev 1587 forlenet med Skipthvet og Spydeberg paa livstid, mod at han i stedet afstod til kronen sin frues, Mette Johansdatter Urnes, jordegods paa Sjæland. 1593 blev han ogsaa forlenet med Id og Marker og beholdt samtidig sit tidligere len (Veme skibrede). Under Kristian IV.s reise til Finmarken og den murmanske kyst førte han skibet „Josafat“, men fik under opholdet ved Vardøhus et slaganfald, medens han ombord paa „Viktor“ sad ved det kongelige taffel. Han overlevede ikke

Her Tiøstell Christopherssens quinde heder Elze.

Samme dag som vaar den 5. Martij formiddag vndertiden solschien och vndertiden skyet; men efftermiddag bleff det megit skyet och begynte at sne, och snede fast imod afftenen och bleste en stiff nordoust.

Constitutio aërea.

☿ Thenn 6. Martij førend bispenn drog fra Berg schreff hand hiem til sin høstru Anne Olssdotter met sin tiennere Matz Pors, huilcken bispen sende hiem met de 2 sleder som hand och dreng brugte hid neder ad, och met 3. hiunder och 2 biørnnskind; det skind och hiunde vaar det som Christopher Jenssen lagde her ned ifiord. Sende bispen och hiem met Matz sin sæle och tømmer.

Samme tid talede bispenn met Jens Bagge paa Berg vdj sit kammer.

Samme dag den 6. Martij om morgenenn tilig circiter 8. drog bispen fastende fra Berg och fulde hannem her Tiøstell och bispens eigit medt haffuendis folck. Och droge wi først i synder oc suduest til Lundestadgaardene, och haffde det store Lundestad paa den venstre haand, och det lille Lundestad paa den høgre haandt, 2. pilskudt fra Berg, saa fra Lundestad i suduest 2 pilskud til Berger aa, (huilken kommer norden til fra Aasekier, och løber synder vdj siøen offuen for fergesteden Suiusund) saa derfra om Bergergaardène i suduest, och haffde wi denn ene paa den høgre haand och den anden paa den venstre haand, och kallis det bygdelag Huenebygden,[1] saa droge wi der fra 2 pilskud i suduest til Sundskougen och ligger den 1 fiering fra Berg.

Huenebygden.

Siden der wi kom paa skougen droge wi 3 eller 4. pilskud vild och tog en vey paa den venstre haand, och droge wi i det i synder och vester, och maatte saa drage det tilbage igienn. Saa toge wi i vester, der wi kom tilbage igien och droge saa i synder til Suinsund, och er skougen en 1 fiering lang. Saa droge wi offuer sundet met fergen (thj det vaar alt obit) i sudsudost 2 pilskud offuer.

---

længe dette, da han allerede 31 Januar 1600 afgik ved døden paa Høgsgaard i Fyen. Eiler Brockenhuses kalender-optegnelser, udg. ved Johan Grundtvig, s. 148. Smlgn. Yngvar Nielsen, Kristian IV.s reise til Finmarken 1599, s. 11, note 1.

[1] For at komme fra Bergs prestegaard hen til Svinesund maatte de reisende her tage et betydeligt stykke i sydvestlig retning, hvor de fra Bergergaardene af neppe have havt noget almindelig befærdet færselsstrøg at holde sig til over Sundskoven. Efter at have sat over Svinesund vare de inden Baahuslen.

I nordoust it pilskud fra fergehusit ligger it høigt berg, der paa sigis at haffue standit it slot hed Suinborg, och der tuert offuer paa it andet berg paa den syndre side sigis och at skulle haffue standit it slot.

Fra Suinsund droge wi først i sudoust op for en backe, saa i synder oc i suduest offuer Nordbyskougen en $1/2$ mijll fra sundet, saa komme wi til oben bygdenn til en gaard heder Nordby[1] paa den høgre haand, der møtte her Pouel[2] met skiusheste, saa skiffte wi heste ved en gaard heder Sundby liggendis i synder strax hoss Nordby, saa droge wi fra Sundby i synnder och sudoust offuer Bierge til Hodals[3] kircke annex til Nessing, der droge wi ret om kircken norden for hende och haffde hende paa den høgre haand och kom strax i gaarden, Hodal, huor en heder Remmert boer, der droge wi igiennem gaarden och lige i synnder 1 pilskud til Dynekijll,[4] saa offuer Dynekijll 1 fiering i synder til Dyne, liggendis paa den venstre haand, (och gaar samme kill vd i vester och er $1/2$ vggesiøs vd til aabenhaffuet, lige i vester fra Dyne 2 pilskud ligger it ladsted kallis Laholmen, och er ladsteden paa den syndre side), och droge wi østen for denne holme der wi droge i land til Dyne. Saa fra Dynekil i øster 2 pilskud offuer Dynebeck offuer en bro och haffde wi en saug paa den høgre haand, staaendis paa det syndre land, och hør til Dyne. Saa droge [wi] i nordoust offuer en liden skoug 4 eller 5 pilskud 2 gange offuer forsch^ne^ beck til it vand kallis Vaglen[5] (aff huilckit vand forsch^ne^ beck haffuer sit vdsprung och løber i Dynekil).

---

[1] Norby er siden bleven historisk bekjendt som Karl XII.s hovedkvarter under en del af felttoget i 1716. Paa den svenske side af Svinesund har man til den sidste tid havt en meget tung og bakket vei, hvor navnlig de egentlige Svinesundsbakker længe vare berygtede for sin daarlige forfatning. Holmberg, anf. st. II, s. 6. Den vei, som de reisende her toge, falder paa det nærmeste sammen med den senere veilinje.

[2] Smlgn. i det foregaaende s. 114 og note 1.

[3] Hodal, nu Hogdal, er nu hovedsogn; presten bor imidlertid i annexsognet, Nessing, nu Näsinge. Pastoratet indtager den største del af den halvø, som dannes af Iddefjorden, Svinesund og Kattegat.

[4] Denne bugt af havet, der gaar ind i det nordligste af Baahuslen og ganske nær hen til Hodals kirke, er nu almindelig bekjendt som skuepladsen for Tordenskjolds store bedrift i 1716. Dynekilen har sit navn efter gaarden Dyne, som ligger ved dens indre ende, og hvorom veien gaar vestover til Näsinge.

[5] Nu Vaglannasjön. Veien fra Dyne til Näsinge gaar nu mere sydlig end den linje, hvorefter biskopen og hans ledsagere fore, over Sandakermyren og Vestby.

Der droge wi langs hen ad i nordoust halff parten aff $^1/_2$ fiering saa i øster-offuer samme vand 3 eller 4 pilskud.

(Dette vand Vaglenn er 1 fiering langt strecker sig i nordoust och suduest. Ved den nordre ende i norduest ligger 1 gaard heder Tueiten. J nordoust fra Vaglenn 1 pilskud ligger it vand kallis Trolle vand er ickon it lidet tiern rundt, 2 pilskud langt oc lige saa bredt, och rinder der en beck aff den syndre ende vdj Vaglenn synden for Tueitenn). Siden droge wi fra forsch^ne^ Vaglenn der wi komme i land op for en backe i sudoust ned ad Vaglebrecke, igennom en liden skoug 3. stenskast, och siden offuer en myr kallis Sandager myr, i øster 2 pilskud, saa atter i sudoust om en gaard kallis Vesby paa den venstre haand, saa igiennem en liden skog til Nessing kircke, och er fra Dyne och til Nessing en $^1/_2$ mijll, menn imellum Berg 1 fiering och 2 mijll til Nessing om Suinsundet [sic]. Och komme wi til Nessing ved 2 slet efftermiddag.

Til Nessing er 2. annexer denn ene heder Hodal ligger i vestnorduest 3 fiering och den anden Lummeland[1] i nord 1 fiering.

Sidenn der bispen vaar kommen til Nessing, gick hand neder i stuffuenn, och fick mad, och her Tiøstel, her Christen paa Hualer[2] och her Pouel met hannem.

Strax maaltid vaar giort drog her Tiøstell hiem igienn.

Samme dag den 6. Martij mørcht vær, och efftermiddag sneet det fast och bleste nordoust och imod afftenen gick vinden til øster.

Constitut. aërea.

♃ Thenn 7. Martij visiterit bispen Nessingh kircke huilcken er ilde holden baade wden och indenn met stoler och andet, och muren reffner fast, der er kalck och disk aff sølff wforgylt, jngen liussestager vden 2 smaa trestager. Samme tid befallet bispenn her Pouell at vdtage hues billeder som der vaar.

Bispen besøger Nessing kircke.

Siden hørde bispen her Pouels predicken som vaar en part aff Christj pinis och døds historie, om Christo, huorledis hand bleff ført fra den ene dommer til den anden och om Petrj fald och pænitentz. Och predicket hand vell. Almuen der sammesteds kom megit seent til kircke.

Effter predicken examinerit bispen det vnge folck vdj deris catechismo, och førde den predicken hen til catechismum. Siden

---

[1] Nu Lommelanda. Smlgn. s. 11.

[2] Hr. Kristen nævnes ikke i Svendsens efterretn. om stiftets prester.

formante hand folckit til Guds frycht och til kierlighed och lydighed at beuise imod gud och øffrigheden och deris sogneprest och at de skulle forbedre kircken och de huse paa prestegaarden och andet sligt. Der effter bleff der siunget: det hellige kaarss.

Sidenn der effter som bispen vaar kommen fram i prestegaardenn kom der en hell hob aff almuen som ville tale met bispen om tiennisten i Nessing och annexerne. Saa lod bispen her Pouel kalle op paa kammeret 4 eller 5. aff de ypperste bønder, och hørde deris begiering, som vaar, at de maatte faa messe vdj Nessing kircke och Hodal vdj 4. Søndager, huer anden hiemme och huer anden ved Hodal, och huer femte ved Lummelandtz kircke. Dett samtyckte bispen at skulle skie.

Siden talede de om en bibell som salig her Jens i Tønum[1] haffde lænt aff Nessing kircke och de nu sidenn maatte løse igienn (wanseet at de tilforn haffde kiøbt den) aff her Pouell, da sagde her Pouell at salig her Jens lod giøre en disk och ferde kalcken aff sine eigne peninge derfor gaff her Pouel hannem 2 daler och 1 biørnskind och løste bibelen igien, saa sagde bispen at her Poul schulle søge sin mand och betale bønderne igien.

Der effter gick bispen ned til bords, oc vaar der samme tid til giest her Christiern i Skiede och her Niels Clemmitzen[2] (som komme i kircken i dag) jtem Remmert som boer ved Hodal, Johan schriffuer her Pouels slegt och 2 eller 3. bønder.

Strax der maaltid vaar giort drog bispen fra Nessing och til Skiede, och fulde hannem her Christiern her Niels her Pouell, Anders Vetteland som kom til dennem paa veyen ved Nessing och Anderssis søn och bispens eigit folck, wndertagendis Peder som vaar dragen førre til Skiede medt tyget. Och haffde wi samme tid it suar skrøbeligt værligt, thj det regnet och bleste en stiff sønden vind.

Samme tid førend bispen drog aff skienchte hand her Pouels quinde Daarethe Christensdaatter en halff daler.

---

[1] Hr. Jens paa Tanum omtales ikke i den fortegnelse, som Holmberg (anf. st. II, 86 flg.) leverer over sognepresterne i dette pastorat.

[2] Hr. Kristjern Klemetssøn nævnes ogsaa af Holmberg (II, 57) som prest i Ske aar 1594. Efter samme kilde skulde der før ham, omkring 1550, have været en prest i kaldet, som hed Torger Lauritssøn, der igjen „*efterträddes, som man tror, af en vid namn Nils*“. Formodentlig har hr. Nils Klemetssøn været hr. Kristjerns kapellan. Ifølge optegnelserne for 18 August 1597 vare de brødre.

Och droge wi fra Nessing hen i sudoust noget til øster først offuer en beck strax hoss prestegaarden, kallis Sundby beck (huilcken kommer vesten fra 2 stenskast vesten for prestegaarden, aff it vand kallis Prestevandet och løber nordoust vdj det vand som kallis Lang, 3. pilskud østen for prestegaarden. Aff forsch^{ne} Lang løber en aa vd kallis Kitterud aa huilcken løber vdj i [sic] suduest aff den syndre ende som tilfornn er tegnit an ij den reysebog nest tilfornn). Siden droge wi offuer en slet marck 3. pilskud i sudoust saa offuer en liden skoug i sydsudoust 2 pilskud, oc kom saa paa forsch^{ne} vand Lang, mit paa det, och droge i synder ½ fiering (och er for^{ne} vand Lang kalled 1 fiering langt altsammen strecker sig i synder och nord), saa komme wi i land strax østen for der som forsch^{ne} Kitteruds aae løber vd paa den høgre haand ad veyen. Derfra i [sic] offuer en skoug i synder och i sudoust en ½ fiering frem om en gaard heder Jørleff liggendis paa den høgre haand, och offuer engen 2 stenskast i synder noget til vester, saa offuer en liden skouff i synder 2 pilskud, siden offuer en eng i synder 2 pilskud frem om 1 gaard heder Masleberg liggendis paa den venstre haand, saa offuer en liunghede 4 pilskud i synder, offuer en beck heder Høystad beck, saa frem om en gaard heder Høystad liggende paa den høgre haand, i synder, och der offuer engen 2 pilskud, siden i sudoust frem om den anden Høystad gaard paa høyre haand, saa offuer en beck, och derfra i sudsuduest 4 pilskud eller 5. til Skiede prestegaardt.[1] Och komme wi der horam circiter 4^{am} pomeridianam och bleffue der om nattenn. Her Christierns høstru heder Margrete Nielsdaatter.

H. Christiern i Skiede beklager at hand icke bekommer indergang.

Samme tid beklaugit her Christiernn at hand icke bekommer sin indergang[2] som er ½ pund smør, men at bønderne wille holle sig efther nogle ny retterbødter. Och her lod vdschriffue en copie der aff och aff nogle andre kongebreffue som hand haffde copier aff, oc antuorde bispenn.

---

[1] Efter at være taget op fra isen paa indsøen Langen har biskopen omtrent fulgt den samme linje, som den nuværende vei fra Näsinge til Ske, over Jörlöf, Masleberg og Hogstad.

[2] Den afgift, som betaltes til presten ved barselkoners (indgangskoners) kirkegang. Ved recessen af 1539 var denne bestemt til ½ ℔ smør for hver kone, hvis mand eiede mindst 6 kjør, men for andre til 4 skilling. Ved recessen af 1584 fastsattes afgiften til kun 2 skill. for alle. Paus, Gamle kgl. forordninger, s. 294 og 410.

Constitut. aërea.

Samme dag 7. Martij mørcht vær regn och en sønden storm.

♀ Thenn 8. Martij visiterit bispen Skiede kircke och predicket bispenn sielff den text ad Ephes: Guds salige naade er aabenbarit. De iustificatione & bonis operibus & eorum causis.

Siden effter predicken gick bispen ned paa gulfuit, och raadde och formante folckit flittelige at søge kirckenn och høre Gudtz ord. Till lydighed och al tiennistactighed imod øffrigheden, och imod deris sogneprest. Och at de skulle bygge och forbedre kirckenn, och de huse paa prestegaarden effter kong: maytz breff.

Siden examinerit och offuerhørde handt det vnge folck. Saa sang de Jesu Christ dig tacke wi. Der met vaar tiennisten wde. Och komme folcken megit seent til kircke.

Vdj Skiede vaar der en draabe[1] ret frammenfor alteret och ved chorsdøren.

Klockehusit staar paa kirckegaards murenn paa det norduestre hiørne och er det wtegt.

Skiede kircke ligger i suduest fra prestegaarden 1 pilskud.

Annex til Skiede.

Til Skiede kircke er en annex heder Tiernøe liggendis i suduest 3 fiering fra Skiede och giøris der tienniste huer søndag.

Samme dag den 8. Martij effterat bispen vaar kommen hiem fra kircken til prestegaarden och gick ned i stuffuen, vaar der forsamlit her Pouell i Nessing, Jens Jørgenssen i Biørnerud, Anders Vetteland lendtzmanden och mange andre dannemend i Skiede, paa huilcken tid Jens Biørnerud, klaugelige angaff for bispenn, her Pouel i Nessing, at hand haffde skeldet paa hannem oc sagdt, at hand ville sige hannem det som hand icke ville høre. Och der paa fremlagde breffue och beskied, saa och laugmandens Claus Jenssens auskur,[2] och her Pouel kunde sligt iche louglige aff beuise, men bestod meste parten aff klagemaalit. Och der bispen spurde huor aff samme trette sig først begaff, berettedt her Pouel at den kom aff en ødegaard heder Leffueraas som laag til prestebolit, op til for:e Jenssis eiger, huilcken Jens begiered aff her Pouel til leye, och hand den icke bekom, men (som Jens berettet) at her Pouel haffde sæt nogle skalcke der ind paa, som met andre skougtiuffue var forbødet aff kongens fougit der lenger at vere

---

[1] Formodentlig et sted i taget, hvor det har dryppet igjennem. *Drop* er i folkesproget et tagdryp. Det her brugte ord staar vist i forbindelse med dette og maa komme af „at dryppe".

[2] Det er: *orskurðr*. Om den her nævnte lagmand se s. 63.

och dem da vaar dereffter forbudit aar och dag, effter Jenssis breffs lindelsse, huor till her Pouel suarede at thend mand som bode paa Ødegaarden vaar der iche saa lenge. Da haffuer Jens giffuit sligt klaugelige tilkiende for Hanniball,[1] och samme ødegaard Leffueraass medt en anden heder Breuig som laae til prestebolit, ere nu dømbt derfra oc vnder kronenn Om alt dette sagde bispenn sig at ville tale met Hanniball och høre hans gode betenckende hervdj.

Samme tid vaar der och den Niels Suendsenn som talede met bispenn paa Berg,[2] och berettet huorledis her Pouell skulle haffue skielt hannem fore, at hand haffde løgit hannem paa, som en tiuff och skalck, huor paa hand iche alene haffde proffs breffue, men och laugmandens Claus Jenssens auskur. Och dette kunde her Pouell iche benecte.

Dette vaar aarsage her til, at den Niels skulle haffue sagt for salig Ellert Brockenhus, at her Pouell, loe ad hannem, och at den Niels skulle sagt at her Pouell vaar iche hoss salig Ellert der hand døde, huilcke ord her Pouel sagde at fru Dorethe Jull skulle haffue hørt.[3]

Siden kom en gammel quinde fram ved naffn, Marin Hellouffsdaatter, som tilforn bode i Nessing paa her Pouels ødegaard Biørnekloff, hun berettedt huorledis at hand fick en første kalffsquie aff hende i bygsell, och siden fordreff hende aff gaarden. Hun berettet och, at hun kom til hannem om Paaske dag ifior och begieret at hand ville schriffte hende och meddele hende sacramentet, da suarede hand (som hun berettet), at hendes synder vaare saa mange, at hand icke kunde tilsige hende synders forladelsse. Och paa det sidste viste hand hende fandenn i voldtt vd aff døren. Och bekiende her Pouell meste aff dette klagemaall, at hand viste hende vd aff døre fanden i vold. Thj hun giorde hannem megit harm.

Om desse klagèmaall allesammen sagde bispen at hand ville tale met Hannibal naar hand kommer til hannem.

End her foruden vaar der en som klagede paa her Pouel, at hand haffde en jernstang fra hannem, da bad bispen at her

---

[1] Hannibal Gyldenstjerne, befalingsmand paa Baahus, se s. 66.

[2] Smlgn. s. 114.

[3] Eiler Brockenhus, der døde ugift, var anden søn af Henrik Brockenhus og fru Dorthe Juel (s. 39, note 2).

Pouel skulle faa hannem sin jernstang igien: haffde hand hannem siden noget til at tale, da kunde hand tale hannem til for rette.

Siden talede de dannemend som der vaare aff Skiede sogen met bispen om deris kircke at forbedre at de skulle kiøbe lim dertil vdj Oslo fior, at bispenn ville tale met Axell Gyldenstiern at de kunde bekomme kalch der til kiøbs, huilckit bispenn loffuet at giøre.[1]

Hand loffuit och tale met Hannibal om samme kircke. Siden ginge de til bords och finge madt.

Samme dag den 8. Martij formiddag lod solen sig tilsiune igiennem skyerne, ved 8 slet, saa bleff det strax skyet och begynte at regne smaat regn synden, mørcht ver och taage den hele dag och snet i denne forgangen nat.

♄ Then 9. Martij circiter 9. horam droge bispen fra Skiede thil Naffuerstadt, och fulde hannem her Christiern och her Niels Clemmitzen och hans eigit folck och skiusfolckene.

Och droge wi i nordoust fra prestegaarden offuer engen och saa offuer en beck liggendis strax hoss prestegaarden hand kommer aff nordoust.

Siden droge wi i øster och i sudoust 1½ fiering offuer slette heder sommers veyen (och vinter veyen vaar strax synden faare) om en hob stene stode opreist hen ved 1 fiering fra Skiede[2] och komme til en gaard heder Søle der droge wi ret fram husen liggendis paa den venstre haand, ende i synder der fra 1 pilskud ligger en gaard heder Berger som wi haffde paa den høyre haand, siden droge wi i sudoust hen ved ½ fiering til Hundefaass oc offuer Hundefaassbro i øster, och haffde .2. sauger paa den høgre haand, den ene staar paa det østre land, der vdj haffuer her Christiern paa Skiede en part, met bønder, den andre staar paa vestre landet och hør Peder Knudsen til. Denne elff kommer aff nordoust 1 fiering aff 2. vand kallis Eisvand. Det ene ligger norden for det andet och løber vdj huer andre 2 stenskast och er huert vand 1 fiering langt, samme elff løber først i vester 1 fiering, strax vesten for en gaard heder Lien, och løber saa synder 8. eller 10. pilskud til 3. gaarde heder Valesgaarde, de 2. ligger østen

---

[1] Omkring den indre del af Kristianiafjorden (Oslofjorden) foregik der paa denne tid et betydeligt kalkbrænderi. Lim er fremdeles et østlandsk ord for kalk.

[2] Formodentlig de samme fortidsminder, der omtales af A. E. Holmberg, anf. st., II, s. 32.

for aaen i en tungaard, den 3. gaard ligger lige vester fra de 2. gaarde paa den vestre side ad elffuenn, ret hoss elffuen. Siden løber hun synder ad, en $^1/_2$ fiering til 1 gaard heder Gilletorp, der løber hun vesten for. Siden rinder hun vester 1 fiering til en gaard heder Trede (liggendis i sudsudost fraa Skiede 1 mijll) och løber hun vesten for Trede, i suduest, der staar en saug paa østrelandet, siden løber hun til Vetteland $1^1/_2$ fiering i vester och norduest och neder ad Giedebygden.[1]

Siden droge wi fra Hundefoss bro først i sudoust 1 pilskud, til en gaard heder Gadebu paa den venstre haand ret om husenn, saa i synder 2 pilskud offuer myrer och offuer en skouff 1 fiering i synder. Och der wi komme noget nær offuer skougen, fore wi offuer en slem myr, huor der gick igiennem isen, saa at wi haffde stor vaande der at komme offuer, thj det vaare [sic] saare dybt. Saa komme wi strax fram til 1 gaard i sudoust, heder Hem, liggendis paa den høyre haand, saa i synder offuer enn skoug 1 fiering om en elff som wi droge langs vd met och haffde den paa den høyre haand, saa i sudoust til en gaard heder Eng paa den venstre haand ret fram om husen. Derfra i synder 2 pilskud offuer it vad ved Eng och kallis samme elff Remme aa huilcken kommer østen fra 1 fiering aff myrer vdj bierget, och løber hun synden oc vesten for Eng, saa i norduest igiennem Giedegrenden.

Saa droge wi fra samme aa i synder 5 eller 6 pilskud til en gaard heder Remme[2] igiennem gaarden, saa therfra i sudsudoust en fierde part aff 1 fiering til en gaard heder Taraldrø, paa den høyre haand, saa therfra i sudoust 2 eller 3 pilskud til Elliffsrud[3] en gaard saa kallet, paa den venstre haand sidste gaard i Skiedesogn, saa droge wi igiennem Lursogn aunex til Tønum i synder noget til vester 2 pilskud til en gaard heder Berg paa den høyre haand, saa derfra i synder til en gaard heder Vasby, paa den venstre haandt. I vester fra gaarden 1 pilskud ligger it lidet vand heder Vasbykiernet, 5 eller 6 pilskud langt, strecker i sud-

---

[1] Den her omhandlede elv, der kommer fra Eigdesøerne i vest for Bullarens nordende, løber gjennem Getefjerdingen, den sydlige del af Ske hovedsogn og falder ud i Strømsvatnet indenfor Strømstad.

[2] Remne er nu den sydligste gaard i Ske pastorat. Der forlode de reisende den nuværende veilinje og fortsatte i mere sydlig retning over Taranderöd, Berga og Wasby.

[3] Elofsröd ligger lige i øst for Taranderöd og hører nu til Tanums pastorat, medens det i Jens Nilssøns tid regnedes til Ske.

suduest och i nordnordost, der aff løber en beck i norduest 1 stenkast om en gaard heder Vallebacke[1] strax vesten for becken vdj Hems aa, liggendis i Skiedesogn.

Saa droge wi fra Vasby i synder 2 eller 3 pilskud offuer en myr til 1 gaard heder Siuerdsbo,[2] der møtte her Rasmus i Naffuerstad[3] met skiusheste, saa gaff bispen her Christiern och her Niels Clemmitzen forloff at drage hiem. Der effter droge wi fra Siuerdsbu i synder en ½ fiering offuer en skoug, saa komme wi til et vand heder Bordsiøen, der droge wi tuert offuer i øster en halffierding, och haffde en holm paa den venstre haand imod det østre landet, der strecker Bordsiøen sig i nord paa baade sider 5 eller 6 pilskud oc er ickon 1 pilskud bredt imellem holmen och medielandene, siden strecker den sig i synnder 4 børsseskud fra veyenn. (Aff samme Bordsiøen rinder der en elff aff den syndre ende heder Bøledalsaaen, som haffuer sit naffn aff it lidet bygdelag heder Bøledalen, vdj huilckit ere 3. gaarde som for^{ne} aa løber vd om, den første heder Elisenn liggendis paa den vestre side ad aaen, saa ligger en gaard 1 pilskud derfra paa samme side ad aaen heder Tofft, men paa den østre side tuert offuer fra disse gaarder ligger en gaard ved naffn Thune, saa løber denne aa fra Thune i sudsudoust 4 eller 6 pilskud til en gaard heder Øyesmaal paa den østre side ad gaarden, siden rinder hun derfra i sudsudoust ½ fiering til 2 gaarde heder Grimeland och Espolund liggendis paa den nordre side ad elffuen, saa therfra rinder hun i øster tredie parten aff 1 fiering om lendtzmandsgaarden Fredsland synden for vdj it vand kallis Boleren liggendis der hoss gaarden, østen for, och ligger gaarden ½ mil i synder fra Naffuerstad).[4]

---

[1] Kaldes nu Warabacka.

[2] Kaldes nu Sifverby.

[3] Hr. Rasmus (Jenssøn) var efter Holmberg, Bohusläns beskrifning, II, 104 sogneprest i Naverstad 1575—1594 og blev i det sidste aar forflyttet til Tanum, hvor han skal have levet endnu i 1608. Han kaldes i det følgende (s. 127) Rasmus Frantssøn. Efter optegnelserne for 18—19 April 1594 var hr. Jakob Pederssøn da sogneprest i Tanum. Under 19 Juli 1597 siger biskopen, at hr. Rasmus „nylig“ var kommen til Tanum. Smlgn. s. 126.

[4] Nedre Bohlsjön har sit afløb gjennem den her omhandlede elv, som — dog tildels i nogen afstand — gaar forbi gaardene Edsäm, Tyft, Ödsmål, Grimmelund og Espelund og derpaa forbi gaarden Fresland falder ud i Søndre Bullaren noget i syd for Mo kirke.

Saa droge wi fra Bordsiø, offuer en liden skoug i øster 4 pilskud til it andet vand heder øffre Bordsiøen, som strecker sig i oster och vester 1 stor fiering langt, der droge wi langs ad samme vand i øster, det er icke synderlige bredt, och komme wi til 2. gaarder heder Skrammestad, den ene paa den venstre haand ret hoss veyen, och den anden paa den høgre haand.[1]

(Strax norden for Skrammestadt rinder en aa heder Skrammestadtz aa, som rinder vd aff øffre Bordsiø aff den østre ende i nordoust saa løber hun i ost nordoust 4. eller 6. pilskud imellum .2. gaarde heder Rød och Taarp, och ligger Rud paa den nordre side, och Torp paa den søndre side tuert fra Rød strax hoss. Der løber elffuen vdj it andet vand heder nordre Boleren som er 1 mijll langt, liggendis østen for Rød, och løber hen i nord 1 mil til en gaard heder Ellielien liggendis paa den vestre side, ved Eningdal, som er annex til Naffuerstadt. Derfra i nord rinder en aa, vd aff nordre Boleren heder Eningdals aa, ½ mil vdj Jddefiord (som gaar i nord 2 mil til Suinsund) ved en ladsted heder Ørebacke, der hoss staar 2. sauger paa det østre landet ½ fiering imellum dem).[2]

Saa droge wi i sudsudoust fra Skrammestadt och i synder en ½ fiering, til it vand kallis syndre Boleren, och saa droge wi langs ad samme vaud i synder ½ fiering, och saa i suduest op for en backe aff jsenn til Naffuerstadt kircke, och haffde den paa den venstre haand, saa i synder til prestegaarden som ligger strax synden for kirckenn. Och komme wi did 3. hora pomeridiana.

Imellum Skiede och Naffuerstad ere 2½ store mijll.

Annexer til Naffrstadt.

Til Naffuerstad er 2. annexer, den ene heder Eningdals kircke, ligger fra hoffuit kircken 1 fiering och 1 mijll ende i nord. Den anden heder Mo kircke, ligger fra hoffuit kirckenn i synder 1 mijll. Och giøris vdj Eningdal huer anden Søndag, och vdj Mo huer tredie Søndag, hiemme den første Søndag.[3]

Skiede kircke ligger fra Naffuerstad i norduest 2½ mijll.

---

[1] Skrammestad, nu Skrämstad, ligger mellem Nordre Bullaren og Öfre Bohl sjön Den sidste, der ikke staar i forbindelse med Nedre Bohlsjön, har sit afløb til Nordre Bullaren.

[2] Nordre og Søndre Bullaren have, som her omtalt, sit afløb mod nord til Iddefjorden. Elven løber ved gaarden Ellelind ud af den nordre sø.

[3] Smlgn. s. 11.

Tønum ligger fra Naffuerstad i vester 1 mijll.

Quille ligger i suduest fra Naffuerstadt 2 mijll.

Krogstadt ligger i ost sudoust 1 mijl fra Naffuerstadt, sommersveyen.

Forsch^ne syndre Boleren strecker i synder fra Naffuerstad 1½ mil til Suarteborg sogn annex til Faass och der baatner hand ved en gaard heder Vassen liggendis ½ mil i nordoust fra Suarteborgs kircke. Men den rinder vd i nordre Bolerenn 3 eller 4 pilskud imellem dem.

Oelsborg som haffuer verit it slot och leigit til Suergit, ligger 1 fiering fra Naffuerstad i sudoust.[1]

Constitutio aërea. Samme dag den 9. Martij smucht klart solskienn, frost i denne nat, nordenn vind.

Samme dag antuorde bispen klockeren i Skiede it breff scholemester tilschreffuit at bære til her Jacob i Tønnum.[2]

☉ Thenn 10. Martij, Dominica Lætare, visiterit bispenn Naffuerstadtz kircke och predickit sielff euangelium dominicale. Siden effter predicken haffde hand sin formaning til almuen effter som hand er von at giøre, oc examinerit det vnge folck. Paa huilcken tid vaar en skiøn almue forsamlit.

Bispenn formante och almuen til at forbedre deris kircke, och kirckegaarden som er ilde holdenn. Klockehusit staar paa kircke[gaarden] strax synden for kirckenn.

Samme dag den 10. Martij haffde her Rasmus til giest met bispenn, lendtzmanden i Naffuerstad ved naffn Jon Fredsland, Anders Skrammestad och Knud, her Rassmussis sognebønder, och strax effter maaltid gick bispen op paa sit kammer igienn.

Samme dag imod afftenen kom thill her Rasmuss her Jacob Pederssenn vdj Tønum och her Oluff Pederssøn, salig Henrick Gyldenstierns søns tuctemester. Och om afftenen effterat bispenn haffde giort maaltid paa kammeret, lod hand kalle her Rasmus op til sig och her Jacob, och her Oluff met hannem, och Peder Jørgenssøn bispens karl, samme tid talede bispenn her Oluff skarpelige til, och sagde huorledis, at hand haffde hørt at her Oluff skal haffue beliggit en pige och spurde hannem, om saa er, eller icke. Da suarede her Oluff at det vaar icke saa. Men der bi-

---

[1] Om ruinerne af denne bekjendte borg, der spillede en betydelig rolle i begyndelsen af det 16de aarh., se Holmberg, anf. st., II, s. 94 flg.

[2] Smlgn. ovenfor s. 124, note 3.

spen trengde hart paa och ville vide huorledis derom vaar, da suarede her Oluff saa: Jeg bær raabit, men andre graffuer groben. Siden sagde hand, at hand haffde engang til giest hoss sig ved Bahuss her Haagen och nogle aff Frederich Langis folck, och der [de] vaare gangne hen, och hand vaar drucken, lagde hand sig paa en seng vden for slottet vdj en aff hytterne, och soff, och den pige som hand haffuer skyld for, berømmit sig at hun laa hoss hannem, men hand sagde sig slet intet at vide deraff enten naar hun lagde sig eller naar hun stod op, thj hand soff, men der hand vognede, sad hun der och spand paa en rock.

Samme dag den 10. Martij smucht klart solskien norden vind och i denne forgangen nat hart frost. Constitut: aërea.

(Then 11. Martij om morgenen tilig hørde bispenn her Rasmus Frantzens predicken paa Naffuerstad, vdj kircken præsentibus Dno Jacobo Petri Dno Olao Petrj och lend[tz]manden Jon Fredsland och bispens tiennere Peder och Berhnn. Och predicket her Rasmus den text Matth. 11. Kommer til mig alle som arbede etc., wanseet at bispenn bad hannem predicket det euangelium som falt igaar, efftterdj hand da iche predicket det. Huor for talede til her Rasmus der hand kom hiem fra kircken och bad hannem studere flittelige och schriffue sin predicken.

Siden der effter som klockenn kunde være imellum 7 och 8. drog bispenn fra Naffuerstad och fulde hannem her Rasmus, her Jacob vdj Tønum och lendtzmanden vdj Naffuerstad Jon Fredsland, samme tid skienchte bispen Margrete her Rasmus en halff daler.

Haffuer her Rasmus 2. sønner, den ene heder Frantz och er gifft, den anden Michell er en vng karl wgifft.

Och droge wi fra Naffuerstad ned paa isen om kircken och haffde den paa høyre haand, i nord och nordoust, saa tuert offuer Boleren i sudoust och op for en backe til en gaard heder Røren[1] liggendis paa den venstre haand, i øster fra Naffuerstad prestegaard 3 pilskud eller 4. Der strax vesten for løb en bek och ned i Boleren. Ved denne beck, gaff bispen her Jacob forloff. Saa fra Røren i øster 1 pilskud til 1 gaard heder Backen igiennem gaarden. (Paa huilcken gaard staar marckit om Fastelauens tid som bønderne sielff haffuer begynt paa nogle aars tid). Boleren.

[1] Rörane paa Bullarens østside, omtrent lige imod Nafverstad kirke. I nordost for denne gaard ligger gaarden Backe.

Saa therfra i ostnordoust 2 pilskud offuer it lidet vand heder Backekiern, som strecker i nordoust oc i suduest. (Strax nordoust fra vandet kommer der en beck aff myrer och løber i forne vand paa enden och rinder det synder vd, 3 eller 4 pilskud vdj en elff heder Fløtemarcks aa ved en gaard heder Tegen liggendis vesten for aaen, och krøger hun sig i suduest).

Backekiern.

Fløtemarcks aa.

Saa droge wi fra Backetiernet i nordoust en 1/2 fiering, och offuer forschne Fløtemaarcks aa huilcken kommer aff nordoust 1/2 fiering aff 1 vand kallis Konsiø, 1 1/2 mijl langt strecker sig i nordoust, och er 1/2 fiering bredt, der norden for 2 pilskud ligger it andet vand kallis Øffre Konsiø, er och 1 1/2 mijl langt 2 pilskud bredt, och rinder der aff 1 aa heder Bergs aa vdj Nedre Konsiø. Der norden for en 1/2 fiering ligger it vand heder Nedre Bucksiø en mijl langt strecker sig i nordoust oc er en liden 1/2 fiering bredt. (Der begyndis landemerckit imellem Norge och Suergit och følgis saa alt hid vd til Krogstad prestegield).[1]

Fløtemaarch aa. Konsiø. Bergs aa. Nedre Bucksiø. Landemercke imellem Norge oc Suerge.

En liden halffierding norden for Nedre Bugsiø ligger it andet vand, heder Øffre Bucksiø en 1/2 mil langt och 2 pilskud bredt det strecker sig i nord ind vdj Markier. Och løber alle disse vand i huer andre ind til de komme vdj forschne Fløtemaarck aa, huilcken løber i suduest en fiering vdj Boleren ved en gaard heder Tinguald strax synden for vdj Tingualdsundet, liggendis en 1/2 fiering i synder 1 strig til øster fra Naffuerstad kircke).[2]

Øffre Bugsiø. Tinguald. Tingsualdsund.

Saa droge wi fra Fløtemarck aa i øster 1 pilskud til en gaard heder Fløtemaarck igiennem gaarden, saa therfra i øster offuer it lidet field 1/2 fiering til en gaard heder Hagen liggendis paa den venstre haand och droge ret om husenn, och er fra Naffuerstad til samme gaard en halff mijll. Saa offuer Hage engen i øster noget til synder och offuer it vand heder Hage vandet, som strecker sig i sudoust och i norduest 3. eller 4 pilskud langt, aff den norduester ende aff samme vand løber der en beck vdj

Fløtemaarck. Hagen. Hagevandet.

---

[1] De her omhandlede Kornsøer ligge paa grænsen mellem Baahuslen og Dalsland; den øverste af dem er den mest bekjendte, idet den ligger ved sammenstødet mellem begge disse nuværende svenske landskaber og Norge. Den sydligste grænserøs (no. 1) staar paa en holme i denne sø. Saalænge Baahuslen var norsk, var grænsen mellem dette landskab og Dalsland tillige rigsgrænse mellem Norge og Sverige. Længere i nord paa grænsen mellem Id og Dalsland ligge de to Bogsjöer, der have sit afløb til Bullaren.

[2] Ved gaarden Tingvall indsnevres søndre Bullaren. Efter det af det topografiske korps udgivne specialkart er der her endog bro over vandet.

den søndre ende vdj Konsiø i norduest 1 pilskud imellum Konsiø och Hage vandit. Och droge wi langs ad samme Hage vand, saa therfra i øster 2 pilskud til it vand kallis Grunde vandet 3 pilskud langt strecker sig i øster noget til synder, der droge wi langs ad det, och løber der en bech aff den vestre ende hen i nord 2 pilskud vdj Konsiø. Saa droge wi fra Grunde vandet i sudoust 4 eller 5 pilskud offuer it lidet field til it vand kallis Kleffue vand, strecher sig i synder och nord, 3. eller 4 pilskud langt 1 pilskud bredt, der droge wi offuer i sudoust. (Synden for Kleffue vandet fierde parten aff 1 fiering ligger it vand kallis Holme vandet i suduest, der aff rinder en beck hen i Kleffue vandet, aff Kleffue vandit løber 1 bech i norduest i Konsiø 1 pilskud).[1] Der wi komme offuer Kleffue vandet, komme wi til en kleff heder Tords kleffuenn, der møtte her Gunder Nielssenn i Krogsted[2] met skiusheste. Saa gaff bispen her Rasmus i Naffuerstad och lendsmanden Jon Fredsland forloff at drage hiem igienn.

Grunde vandet.

Kleffue-vandit.

Holme-vand.

Tords-kleffuen.

Siden droge wi fra Tords kleffuen i sudsudoust 2 pilskud til it vand kallis Smede vandet der droge wi langs ad det i synder 1 strig til øster 4 pilskud, och er it pilskud bredt. Det strecker sig i norduest och i sudoust, och løber der en beck aff samme vand aff den norduestre ende hen vdi Kleffue vand, huilcken wi haffde paa den høgre haand och droge wi langs met samme aa fra Kleffue vandit.

Smede vand.

Siden droge wi fra Smede vandet i synder 2 pilskud offuer en myer och offuer it vand kallis Løff,[3] strecker sig i synder och nord 3 pilskud eller 4 langt, offuer huilcket wi droge langs ad. (Der vdaff løber en beck aff nordre ende paa den østre side, och nord i Smede vandet). Saa droge wi fra Løff i sudoust $^1/_2$ fiering til en gaard heder Hofffaass, igiennem gaarden. Saa droge wi vdj sønder 1 pilskud oc offuer en aa i synder heder Ørkille, och var der iche ret gaat at fare offuer thj jsen vaar synder ved baade landene och der laa stocke offuer och haffde wi 4 quernehuss paa den høgre haand och staar der 2 quernehuss paa den nordre side och 2 paa den søndre side. Denne aa kommer aff nordoust

Løff, it vand saa kaldet.

Hoffaass.

Ørokill.

[1] De reisende have her draget nogenlunde lige i øst til Smedjevattnet. Paa dette strøg gaar der nu ingen vei, og der har neppe heller før været en saadan uden om vinteren, naar man kunde fare isen paa vandene.

[2] Nævnes ikke hos Holmberg (anf. st. II, 208) mellem presterne i Krokstad.

[3] Nu Löfsjön.

vdaff Suergit fra en kircke heder Gesetter[1] osten for kircken ret hoss (annex til Eed prestegield vdj Suergit, sognepresten heder her Lauritz Biørnssønn) en fiering fra Haafffoss och kommer hun aff nordoust $^1/_2$ mil fra Gesetter aff moraser och myrer, och kallis Tingualmoser. Wdj denne Ørekil løber 2 elffuer, den ene heder Toffte ligger ende nord fra Hofffaass 1 fiering, oc i vester fra Gesetter 8. eller 10. pilskud, och løber den vdj Ørekil ved landemerckit[2] $^1/_2$ fiering fra Hofffaass och kommer vdj Ørckil paa den vestre side.

(Den samme Toffte elff kommer aff it vand kallis Toffte siø liggendis i Suergit ende nord fra Hofffaass $1^1/_2$ mil, och er samme vand $^1/_2$ mil langt, och ickon 3 pilskud bredt, strecker sig i sønder och nord paa lengden, det haffuer sit naffn aff it sogn kallis Tofftedalssogn i Suergit 1 mil fra Hofffaass ende nordt.[3]

Saa løber det vdj sønder $^1/_2$ fiering, vdj it vand kallis Skotte vand, som haffuer sit naffn aff en gaard heder Skotten liggendis paa den vestre side ret hoss vandit huilckit er 8. eller 10. pilskud langt, och 1 pilskud bredt och ligger samme Skotte vand 1 mill fra Hofffaass i nord och løber saa Toffte elffuen aff Skotte vandet och hen i Ørekil ved landemerckit fra Hofffaass $^1/_2$ fiering som forschreffuit staar. Den anden green kallis Gibe, som kommer aff it vand heder Gibesiø, liggendis i norduest $^1/_2$ mill fra Hofffaass, oc er en $^1/_2$ fiering langt, strecker sig i norduest och i sudoust, och rinder forne Gibe vd aff den sudoust ende, och løber vdj sudost vdj Ørekil synden for Toffte, imellem Hofffaas oc Toffte).

Saa droge wi fra Hofffaass i synder 6 eller 8. pilskud til 2 gaarde heder Borgen liggendis vdj en Tungaard, der droge wi igennom gaarden, och løber Ørekil strax vesten for ved Borge engen, saa krøger hun lidet i suduest.

Borgen.

Siden komme wi fram [om] en gaard heder Medbøn liggendis paa den venstre haand ret hos veyen,[4] i sudost fra Borgen 1 pilskudt,

Medbøn.

[1] Gesäter sogn i Dalsland, indtil 1656 annex til Ed, siden tilligemed Rölanda sogn et eget pastorat. A. Lignell, Beskrifning öfver grefskapet Dal, II, s. 94 flg.

[2] Disse elve gaa egentlig sammen lidt i øst for den nuværende grænse mellem Baahuslen og Dalsland.

[3] Töftedaln i Dalsland, annex til Eds pastorat. A. Lignell, anf. st., II, s. 98 flg.

[4] Veien ligger nu paa den venstre (østlige) side af Ørkils-elven, lige ned til Krokstad hovedkirke. Da de i det følgende nævnte gaarde ligge paa samme side, maa altsaa bispen ogsaa have fulgt denne efter at have passeret elven ved Håffås.

saa droge wi i sønder 2 pilskud til Sødbøn paa den venstre haand, saa til en beck der strax i sønder, der droge wi offuer i suduest och haffde it quernehuss paa den høyre haand och staar mit i becken, denne beck kommer østen fra aff myrer och løber vester i Ørkil 2 eller 3 [pilskud] fra forne quernehuss.

Siden droge wi therfra i sønder 7 eller 8 pilskud, til en gaard heder Øyne, paa den venstre haand, liggendis och er veyen fram om husen, och fra Hofffoss och did er 1 fiering och lige saa langt imellum Tords kleffuen och Haafffaass. Saa fra Øyne i sønder til en gaard kallis Nordby 8 eller 10. pilskud offuer en liden skoug, och haffde wi gaarden paa den høyre haand, saa therfra i sønder 1 pilskud til en bæck, kallis Nordby beck, der offuer i synder, och haffde 3. quernehuss paa den høyre haand, staaendis i rad effter hin anden, mit vdj becken, och rinder derfra i vester 1 pilskud vd i Ørekil. (Oc kommer samme bæck aff it kiern ligger paa it berg heder Ryers berg, i øster en 1/2 fiering). Och droge wi derfra i sønder 6 eller 7. pilskud til 3. gaarder heder Redstad, liggendis paa den venstre haand vdj en krul, oc er fram om husen, saa derfra i synder offuer en bæck heder Redstadbeck der droge wi offuer en bro kallis Redstadbro (der møde Krogestads presteeiger). Denne samme beck kommer och aff Ryens berg och løber hen vdj vester 1/2 pilskud fra Redstadbro i Ørkil.

Nordby.

Nordby bæck.

Redstad .3. gaarde.

Redstad-bro.

Saa komme wi derfra i synder 1 pilskud til Haugebro, liggendis til prestegaarden, der vnder rinder en bæck hen vdj Ørkil it 1/2 stenskast, den beck kommer østen fra it berg heder Leffritz berg 1/2 fiering fra broen aff mosser. Hand løber først i suduest saa aff sønder i nord strax østen for prestegaarden, saa i vester vnder forne Hagebro och vdj Ørekil. Saa droge wi fra forne bro, vdj sønder til Krogstad kircke 3 pilskud, och haffde wi den paa den høyre haand, saa therfra i suduest och lidet i nord igiennem en grind och saa i vester til Krogestadt prestegaard, som ligger i vester fra kircken 1 pilskud och komme wi der hora Ia pomeridiana huor wi bleffue ind til den tredie dag der effter. Jmellum Naffuerstadt och Krogstadt er 1 1/2 mill, maa vel regnis for 2 mill.

Kroge-stadz pre-stegaard.

Mit jmellum kircken och prestegaarden ligger en høy, kaldis Tinghogen.

Strax synden for prestegaarden 1 pilskud ligger en bondegaard heder søndre Krogstad. Strax vesten for prestegaarden rinder forschne Ørckil, ved ageren, siden løber hun i suduest vdj

it vand kallis Tiern liggendis 1 fiering fra prestegaarden, met den nørdre ende, vdj huilcken ende forn• Ørckile rinder. Och strecker vandet sig i synder och nord oc er ½ mil langt.

Annexer til Krogstad ere Sande oc Hede.

Til Krogstad er tho annexer.[1] Den ene heder Sande, ligger i øster thil nord 1½ fiering fra hoffuit kircken ved Suergit, der kand mand see ind i Suergit. Och giøres tienniste vdj denne annex huer tredie Søndag, och de tho Søndager hiemme i hoffuit kircken effter hin anden, och den fierde Søndag vedt Hede annex. Men vdj bededage hollis der tienniste hiemme ved Krogstad kircke alle 3. dager. Aff den aarsage at hun ligger mit i prestegieldit.

I øster fra Sande kircke ligger it gield i Suergit heder Høyesetter, prestens naffn er her Peder. Annex dertil heder Renneland och grenser ind til Sande.[2]

Sandesiø.

Vdj Sandesogn ligger it vand kallis Sandesiø 2 pilskud vesten for der nord ifra strecker vandit sig ½ fiering, och ligger kircken ved den syndre ende aff vandet, aff samme ende løber en aa vd heder Holte aaen, och løber den i synder en ½ fiering vdj it vand kallis Lersiø liggendis i Sandesogn ½ fiering langt strecker sig i synder och nord, och er 3 pilskudt bredt eller 4. Der aff rinder en aa aff den søndre ende vd aff vandit heder Heslebrecke aa, aff en gaard heder Heslebrecke[3] liggendis strax vesten for aaen 4 pilskud fra forne Lersiø. Och løber hun i synder om samme gaard oc om 4 gaarde heder Haiem liggendis i øster oc vester fra hin anden i rad huss effter huss, strax synden for Heslebrecke der løber hun synden for Haiem och bøyer sig vester om gaarden. Siden drager hun vdj suduest en fierde part aff 1 fiering til en gaard heder Alnes, der løber hun norden for Alnes 1 pilskud, saa therfra i norduest ½ parten aff en ½ fiering vdj forschne Ørckille, ende i synder fra Krogestadt en ½ fiering.

Holte aaen.

Heslebrecke aa.

Hede kircke .2. annex til Krogestadt.

Den .2. annex heder Hede kircke ligger i sudsudoust 1½ fiering fra hoffuit kircken. I sudoust fra Hede ½ mil ligger en gaard i Hede sogn kallis Stensryr,[4] der kand mand see en gaard i Suer-

---

[1] Smlgn. s. 11.

[2] Högsäter pastorat i Dalsland med annexerne Rännlanda, Råggerd, Lerdal og Jerbo. I Rännlanda sogn ligger Lunden, en gaard, der i det 16de aarh. havde adelige beboere. Lignell, Dal, II, 85 flg.

[3] Nu paa kartet Hästebräcka.

[4] Gaarden Stensryr ligger i den sydlige del af Hede sogn.

git heder Lunden, derfra 1 fiering, ligger it prestegield i Suergit heder Fergeland, presten heder her Haluord.[1]

Samme dag den 11 Martij solskiens vær, norden vind, frost i denne nat.

♂ Then 12. Martij ipso die Gregorij visiterit bispen M. Jens Krogestadz kircke och hørde her Gunder Nielssens predicken, och predickit hand euangelium dominicale som falt i Søndags, nest forleden. Siden effter predichen haffde bispen sin formaning til almuen som hand er van at giøre och examineret oc offuerhørde folckit baade vnge och en part aff de gamle.

Bispen visiterit Krogestadtz kircke.

Samme dag som bispen vaar til bords met her Gunder och lendtzmanden Erick Sørby och .3. eller 4. aff her Gunders sognebønder, kom der en mand ind for hannem aff Krogestad, ved naffn Hans Tolleffssen och berettet at hans quinde Marin Olsdaatter haffuer belagt sig met sit syskinde barn Oluff Olffssen och hun for samme sag haffuer bødt til kongens fougit, och hendis fader Oluff Nielssen stod i rette paa hendis vegne. Och fick de den beskied at de skal møde paa Bahuss anden Paaske dag.

Haffuer her Gunder bikubber 4. eller 5.

Samme dag den 12 Martij formiddag solskien, effthermiddag sky vær norden vind och frøss hart i denne forgangen nat.

Constit. aërea.

☿ Then 13. Martij førend bispen drog fra Krogestad, lod hand kalle her Gunder Nielssen och hans høstru Anne, op paa kammeret til sig och alle deris børnn vndertagit it lidet spet barnn som er nyligen fød vdj Jull. Och skienckte hand alle børnene som vaare paa kammeret huer sig 4 skilling. Och vaare 6. børn oppe 3. piger och 4. drenger,[2] foruden det spee barn och en pige som bleff gifft i vinter. Der iblant ere 5. børn effter her Nielss Bagge, Annis første mandt, och 1 dreng effter her Niels Pors, forne Annes anden mand, och 3. børn met her Gunder. Siden skienchte bispen det lille barn en ort och her Gunders quinde Anne 1 marck i smaa peninge och 4 ß. Oc vaar til hobe 1 daler.[3]

---

[1] Ferglanda pastorat i Dalsland med sognene Ödeborg og Ferglanda, indtil 1670 tillige med sognene Torp og Ryr. A. Lignell, Beskrifning öfver grefskapet Dal, s. 76 flg.

[2] Oprindelig har der ogsaa staaet 3 drenge; men tallet er siden rettet til 4.

[3] Hr. Gunder maa efter dette have havt Nils Pors og Nils Bagge til umiddelbare formænd. Efter Holmberg, Bohusläns beskrifning, 2dra upl.,

Siden om morgenen ved 8. slæt drog bispenn fra Krogestad til Faass, och fulde hannem paa veyen her Gunder och lendtzmand Erick Sørby, och begynte samme tid at sne flux met en østen.

Och droge wi fra Krogestad i øster vdaff gaarden den samme vey som wi droge ind i gaarden hin anden dag. Der wi kom vdaff grinden droge wi i synder och i sødoust en $^1/_2$ fiering til Haiem 4. gaarde liggendis i rad huss ved huss i øster och vester fra hin anden paa den venstre haand, och fore wi om den vestre gaard i sudoust 1 pilskud, til en bro kallis Haiem bro, der staar it quernehuss paa den venstre haand strax hos broen mit i fossen och droge wi offuer samme bro i synder. Saa droge wi derfra i synder 2 eller 3. pilskud til lendzmandz gaarden som kaldis Sørby liggendis paa den høyre haand ret hoss veyen. Saa derfra $^1/_2$ parten aff en halffierding i sønder til en beck heder Tuete beck som kommer østen til fra[1] och løber i vester $^1/_2$ fiering vdj it vand heder Tiern. Men i sudoust fra en gaard heder Tueten, som ligger strax synden for forsch:ne beck, en $^1/_2$ fiering løber en aa kallis Kyle aa och løber i nord i Tuete-

---

II, 208, skal den første af disse have været sogneprest i Krokstad aar 1575 og være efterfulgt af en Pehr Udbinsøi, *„hvars dödsår är okändt“*, efter hvem Nils Bagge fik embedet. Den sidste skal ved et barsel paa en gaard i prestegjældet være dræbt af en bonde. Smlgn. nedenfor s. 139. Holmbergs beretning kan imidlertid ikke være rigtig, efter hvad her berettes. Ifølge disse optegnelser maa Nils Bagge have været den første mand i kaldet af de to her nævnte prester, og efter hans død blev hans enke gift med hans efterfølger, Nils Porn. Ved dennes død blev altsaa enken for tredie gang gift med hr. Gunder. For „Pehr Udbinsøi“ bliver følgelig ingen plads uden før alle disse tre prester. Holmberg, der i sin fortegnelse over kaldets prester ikke nævner hr. Gunder, lader Nils Bagges enke efter hans død ægte de to prester, som han opfører umiddelbart efter ham, og af hvilke den anden skal være død 1680. Men dette maa bero paa en eller anden forveksling. Enken maatte da ialt med hr. Gunder have havt fem mænd og opnaaet en ganske overordentlig høi alder.

[1] Her er i margen i det originale haandskrift tilføiet, dog uden nærmere angivelse af, hvor det skal indskydes i texten: *Strax synden for Sørby ligger en vey paa den venstre haand och er somerveyen til Faass offuer it field kallis Heste skie 1 fiering langt.* Dette maa være omtrent den samme veilinje, som den nuværende hovedvei, hvilken de reisende paa det foregaaende stykke, fra Krokstad over Haium til Sørbo, omtrent havde fulgt. Fra Sørbo toge de derimod mere vestover for at komme ned til Kärnsjön, der dannes af Ørekilselven paa dennes løb mellem Krokstad og Foss. Det er denne, som i det følgende kaldes *Tiern;* den er en af Båhuslens største indsøer.

becken, och droge wi vesten for samme aa, och haffde den paa venstre haand, saa fram om Tueten liggendis och paa venstre hand, saa therfra i synder $^1/_2$ fiering offuer en skoug til en gaard heder Maalebacke, paa den venstre haand ret fram om husen, saa derfra i synder en $^1/_2$ fiering til en gaard heder Ryr, liggendis paa den høyre haand ret fram om husen, der nest i suduest och vester 3 eller 4 pilskud igennom skougenn til it vand kallis Tiernn, och droge wi lidet nord met landet, siden i synder langs ad Tiern, ved det østre land, en $^1/_2$ mil, oc droge saa i land vd ved enden paa vandet, paa en aadde kallis Tanngen som skiuder sig vd i vandet. Paa huilcken tange, her Mogens i Faas [1] møtte met skiusheste, och skiffte wi heste, oc bispen gaff her Gunder och lendtzmand Erick Sørby forloff at drage hiem igienn och samme tid snede det flux och bleste en sudoust. Mit for Tiern paa den vestre side, rinder en aa, vdj, som kommer vesten fra en gaard heder Holt liggendis en $^1/_2$ fiering, i vester fra Tiern. Strax vesten for Holt ligger it vand, deraff rinder samme aa østen for gaarden oc vdj Tiernn. Oc staar 3. sauger vdj samme aa paa det nordre land en ved Holt oc de 2. der neden faare. Siden droge wi fra Taangen 2 pilskud i synder om en gaard heder Taarp liggendis paa venstre haandt. (Der strax østen faar kommer den aa Ørckille vd, aff forsch:e vand Tiern,[2] och løber i sudsudoust en $^1/_2$ fiering til 1 gaard heder Braaland, huor fogeden boer, och rinder hun der strax østen for gaarden. Der møder en aa kommer øster aff Suergit, som och kallis Ørckille fra Stensetterbro, 1 mill, saa løber de baade sammen vd i sudoust vnder en bro heder Questrembro 2 eller 3 pilskud fra Braaland. Och ligger samme bro i sudost fraa Faass kircke 4. pilskud. Fra denne bro løber Ørkille hen i sødoust en $^1/_2$ fiering vdj Gulmarn).[3] Siden droge wi fra Torp i synder 2. pilskud om en gaard heder Øeby liggendis paa den høyre haand strax hos veyen. Saa therfra i synder noget til øster, 1 pilskud om en gaard heder Houe, saa therfra i suduest .2. eller .3. pilskud til

Tueten.

Maalebacke.

Ryr.

Tiern it vand saa kaldet.

Questremsbro.

Øeby.

[1] Hr. Mogens Jenssøn skal efter Holmberg (anf. st., II, 194) have været sognepræst i Foss 1595—1612 efter en i 1595 afdød Nils. Her forekommer han imidlertid allerede 1594 i denne stilling.

[2] Gaarden Torp ligger umiddelbart ved elvens udløb af Kärnsjön, og derfra gaar nu vei sydover til Foss kirke.

[3] Den anden af disse elve, der kommer fra forskjellige indsøer i Dalsland, kaldes nu Munkedalselfven eller Munkedalsån.

Faass prestegaard. Och komme wi did ved middags tid. Och haffde it bister ver, met sne och regn och en sudoust storm, och siden der wi vaare kommen til herbergs, da snede det, och vndertiden regnit, al dagen och langt vd paa natten och bleste.

Constit: aërea.

Imellem Faas och Krogstad er 1½ anden mil.

Faass kircke ligger i sudoust fra prestegaarden 2 pilskud.

Her Mogenssens [sic] hustru heder Karin Jostdaatter, en dansk quinde, och haffuer de 5 pibebørn [sic] och 2 drengebørn.

Følekile en ladsted.

Ende vester fra Foss kircke ligger en ladsted kallis Følekile, den strecker sig i nord 1 fiering til Haabysogn (annex til Faass), til en bro heder Følebro. Der drager mand offuer til Bro prestegield som tager ved, paa hin side Følebroen. Til denne bro rinder en elff som kommer aff 3. grener. Den ene kommer vesten fra 1 fiering, fra en gaard heder Rom, der løber hun igiennom gaarden, och kommer aff Moser liggendis strax vesten for gaarden. Den anden beck kommer ½ parten aff en ½ fiering i nordoust fra Rom, aff moser liggendis strax norden for en gaard heder Dingle och løber samme beck igiennem gaarden oc kallis Dinglebeck.

Rom, en gaard saa kaldet.

Dinglebeck.

I sudoust fra Dingle, lige saa langt, kommer der en beck fra en gaard heder Louem, och rinder sønden for gaarden, fra en mosse liggendis strax østen for gaarden, och mødis disse forschne 3. becke i nord fra Følebro en halffierding. Och den beck som kommer fra Louem østen til rinder vdj Dinglebeck lidet offuen for den beck som kommer fra Rom.[1]

Annexer. Haaby kircke.

Til Faass ere 2 annexer.[2] Den ene heder Haaby kirck[e] liggendis 1 fiering i nord fra Faass kircke. Der giøris tienniste huer tredie Søndag aff gammelt.

Suarteborg kircke.

Den anden heder Suarteborg liggendis 1 mil i nord fra hoffuit kirckenn. Der giøris tienniste, huer anden Søndag. Men nu i thette aar haffuer her Mogens giort tienniste i dem alle huer Søndag meste parten effter Hannibals[3] befalling.

Strax norden for Suarteborg kirche 2 pilskudt ligger it vand kallis Aspe vand[4] 3 eller 4 pilskud langt strecker sig i suduest

---

[1] Beskrivelsen af den lille elv, der løber ud i nordenden af den lange Färlekile mellem Foss og Bro pastorater, er ganske rigtig. Paa det sted, hvor den falder ud i fjorden, har der altsaa i det 16de aarhundrede været et ladested.

[2] Smlgn. s. 11. Det der anførte Tose sogn er fælles med Svarteborg om kirke.

[3] Hannibal Gyldenstjerne, befalingsmand paa Baahus, se s. 66.

[4] Nu Aspesjön.

och nordoust, der aff rinder en aa aff den nordre ende, i nordoust 1 fiering, vdj syndre Borelen østen for den gaard Vassen strax hoss gaarden.

I Faass prestegaard er icke gode husse, thj vnder det kammer som bispen laa er en stue vnder saa hestestaalden vnder det ret op til stue veggen gamle huss, saa en anden liden stue.

♃ Then 14. Martij visiterit bispenn Faas kircke, och predicket sielff den text Rom. 5. Gud priser sin kierlighed imod oss, i det, at Christus er død for oss.

Siden effter predicken examinerit hand folckit och haffde sin formaning om Gudz ords hørelsse, lydighet imod øffrigheden oc deris sogneprest och andre gode dyder. Och siden spurde dem til om deris sogneprest om de klagede noget paa hannem da suarede de endregtlige ney, men de tackede hannem all ære och gaat.

Samme dag effter at tiennisten vaar vde och bispen kommen hiem til prestegaardenn och gangen nedt til her Mogens, kom der for hannem vdj fogedens Morten Baltzerssens och lendtzmandens Nielss Nielssens och mange andre deris neruerelsse [sic] vaar der en quinde hed Margrete[1] och berettet at hun haffuer faat en anden quinde heder Anne i Taarby sit barn, och samme barn er siden dødt i vuggen eller i sengen. Och bispen gaff dem beskied at the skal tage beschreffuit huorledis thet er gaait och farit och komme siden for Hannibal och hannem til Bahus.

Siden ginge de til bords, och vaar der til giest bispen M. Jens, och fogedenn Morten Baltzersen, Christen Matzen paa Falelj och hans quinde Kirstin, en vng karl hed Niels Christenssøn i Kile. och lendzmanden Niels Nielssen, boendis vdj Nordre Braaland, Mouritz Quistrem som haffuer tient Knud Grubbe,[2] Anders i Rudztorp och hans quinde Astrid en gammel tyck quinde, boendis her strax hoss i suduest 2 eller 3. pilskud, Jens i Munckedall och hans quinde Kirstin Munckedall, och mange flere.

Samme tid kom der til bispenn 2 bønder aff Krogestadt ved naffn Oluff i Hougolt och Hans Haiem och talede met hannem

---

[1] Aabent rum i haandskriftet.

[2] Knud Grubbe blev 1578 forlenet med Dragsmark klosters len, 1587 med Søndmøre og havde ogsaa en tid Andenes len.

och Morten Baltzersen fogeden om Hans Tolleffssen och Marin Olssdaatter som vaar i rette for bispen vdj Krogestad prestegaard, och en [aff dennem] lod hannem och fogeden see it contractz breff imellum forne Hans och Marin. Och gaff bispen forne Oluff och Hans, den beskied, at Hans Tolleffsen, skal tage sit skutzmaal oc komme til Bahus der met vdj Paaske helgedage thil Hanniball och bispen.

Siden effter maaltid, der bispenn vaar gaaend op paa sit kammer, kom der til hannem, Niels Nielssøn paa Braaland lendtzmanden, och Mouritz i Questrem, och talede met bispen paa Christiern klockers vegne i Faass, om en ødegaard som ligger til kircken, och Hanniball Gyldenstiern haffde vnt hannem, huorledis at den gamle lendtzmandt Hans Jonssen, som tilforn haffde den vnder sin gaard (som er suenskt gods), siger sig nu at haffue bekommet samme ødegaard igien aff Hannibal fraa klockeren. Och begierede de paa klockerens vegne at bispen ville tale met Hannibal her om at klockeren maatte den beholle.

Christen klocker i Faass.

Samme dag den 14. Martij om morgenen tilig førend tiennisten begyntis talede bispen met Christiern Brun ridefogit offuer Nordre Vigenn,[1] vdj Faas prestegaard, oc vaar da ferdig at drage der fra til Bahuss, och kom hand til Foss igaar afftes effter at bispen vaar kommen, och laa der i natt.

Bispen taler met Christiernn Brun.

Samme dag den 14. Martij mørcht vær och efftermiddag vndertiden smaat regn sudoust vind bleste hart formiddag och stillede efftermiddag men om afftenenn gaff ny maanet sig tilkiende igiennem skyerne och stiernerne, strax der effter hagle[t] det och regnit det noget alligeuel stiernerne samme tid lod sig tilsiune. Och bleff siden skyet offuer alt.

Constitut: aërea.

♀ Then 15. Martij om morgenen tilig hørde bispenn her Mogenssis predicken paa kammeret, neruerendis tilstede her Peder i Herrestad och bispens eigit folck, Peder, Berhn och Oluff Børgerssønn, och predichet her Mogens vel, haffuer it grofft maal, klart liudendis. Siden tog bispenn en bidskenn mad paa kammeret alene. Strax der effter drog hand fraa Faass, och fulde hannem her Mogens Jenssen i Faass, och her Peder i Herrestad och her Mogensses klocker Christiernn, och bispens eigit folck vnder-

H. Mogens predicker.

[1] Ridefoged her det samme som foged i almindelighed. Ordet er dansk (smlgn. ridebrev, ridemand o. s. v.).

tagen Peder Jørgenssen hand vaar dragen føre i veyen til Herrestadt. Samme tid der bispen drog aff, skienckte hand her Mogenssis daatter Kirstin en marck der hand bød god nat.

Och droge wi fra Foss i sudoust til kircken, saa i øster och haffde kircken paa den høyre haand, derfra i øster 2 pilskud noget til nord, om 1 galie och it stegel (paa huilckett den mand som slog her Niels i Krogstadt ihiel ligger)[1] i suduest fra galienn, paa den venstre haand, siden i sudoust til Questrembro liggendis $^1/_2$ fiering fra Faass, saa offuer broen i øster, en lang bro, och haffde en gaard heder Quistrem[2] liggendis paa den venstre haand, strax hoss broen i nordoust, der krøger aaen sig lidet i øster strax i synder, saa droge wi langs vd met denne elff, Ørekil,[3] som wi haffde paa den høyre haand ret hoss hende, offuer en beck som kommer øster aff field, och løber vdj Ørekil strax synden for broen, saa alt langs hen ved Ørekil halffparten aff $^1/_2$ fiering, indtil wi komme vd imod elffve munden som hun løber vdj Breuigs kill,[4] saa droge wi vdj sudoust 2. eller 3. pilskud, om en gaard heder Breuig liggendis paa høgre haand ret ved veyen. (Och gaar der en kiile ind til gaarden aff Gulmarn kaldis Breuigs kile, som strecker sig i suduest vd en $^1/_2$ fiering vdj Gulmarn, och er ichon 3 eller 4 pilskud bred, Gulmaren strecker sig i suduest 2 vggersiøes derfra. I synder fra Breuigs kile 1 fiering ligger Dynge kile er en ladsted der endis Gulmarn).

Saa droge wi offuer en beck strax østen for Breuig, som kommer norden aff fielden som ligge der strax hoss och rinder vdj Breuigs kile strax synden for Breuig. Saa therfra i øster offuer en liden skoug $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering offuer en bro, saa atter i øster 2 pilskud offuer en anden bro heder Suinebake bro, aff en gaard heder Suinebacke[5] liggendis paa den høgre haand noget fra veyen och er den sidste gaard vdj Faass. *Suinebacke bro.*

(Vnder denne bro saa och den bro wi fore offuer strax vesten fore, rinder en aa, kaldis Taske, huilcken kommer aff it vand, *En elff heder Taske.*

---

[1] Smlgn. ovenfor s. 134, note 1.

[2] Qvistrum gaard og bro ligger straks i øst for Foss kirke.

[3] Nu fører elven paa sit nedre løb efter at være kommen ud af Kärnsjön navn efter Qvistrum (Qvistrumelfven).

[4] Navnet Brevikskilen forekommer neppe nu mere, hvorimod man har gaardsnavnet Brevik ikke langt fra Qvistrumelvens udløb i Saltkällefjorden, der igjen er en arm af den store fjord Gullmaren.

[5] Nu Svinebacka.

Tresticke l. kaldis Trestickel liggendis ende øster fra Suinebacke (vdj landemerckit imellem Norge och Suergit) $^1/_2$ mil, och er samme vand 1 mill langt och en $^1/_2$ mil bredt, det strecker sig i øster ind ad Suergit paa lengden. Aff dette vand kommer samme aa Taske aff den vestre ende, och løber saa i vester til Suinebacke, ret om gaarden norden for, saa i norduest it lidet stycke vnder Suinebache bro, saa i synder vnder den vestre bro saa drager hun i vester vdj Breuigskilen, strax synden for Breuig).[1]

Saa droge wi i sødoust och i øster hen ved en $^1/_2$ fiering offuer en skoug kallis Kraageskougen 1 fiering til 2 gaarder heder Suendtzland liggendis i øster oc vester strax tilhobe, der skulle wi haffdt skiusheste, men der vaar ickon 2 suldtne øger, huilcke dugde intet saa maatte wi beholle de samme heste wi haffde fraa Faass, til Herrestadt prestegaard.

Lidet vesten for disse tho gaarde droge wi offuer forne aa Taske offuer en ny bro kallis Suendzlands bro, saa fram om forschne gaarder liggendis paa høyre haand, och løber forschne Taske aa .2. pilskud norden for Suendzlaand, saa droge wi fra Suendsland i sudoust 3. eller 4. pilskud offuer engen (paa huilcken samme tid der snede flux, stor sne lige som flag)[2] och offuer en skoug i synder och sudost $^1/_2$ fiering, kallis Bodungs skoug, och der wi komme noget bort paa skougen holt det op at sne, saa droge wi fram om en gaard heder Bodung liggendis paa den høyre haand 2. pilskud fra veyen, saa ther fra atter offuer en skoug kallis Grytingskoug i sudoust, saa om en gaard heder Gryting paa den høyre haand hoss veyen, 1 fiering fra Bodung, saa therfra halffparten aff $^1/_2$ fiering i sudoust til prestegaarden som kallis Holsberg,[3] did komme wi lidet effter middag och vaar bispenn samme tid megit vaad och gick strax op paa sit kammer, och lod kalle her Mogenns op til sig och gaff hannem forloff at drage hiem, och i dag førend bispen drog fra Faass talede her Mogens met hannem om denn steffning som er tagen offuer han-

[1] De her angivne navne findes ikke paa det topografiske korps's kart og heller ikke hos Holmberg. Aaen Taske skal, efter hvad der i det følgende meddeles, løbe straks norden for gaarden Svendsland; i dette tilfælde kan den imidlertid ikke — under forudsætning af, at kartet er rigtigt, — komme fra noget vand, der ligger paa den nuværende grænse mellem Baahuslen og Dalsland.

[2] *Flaga* er et almindeligt dialektord om en vindbyge.

[3] Den vei, som de reisende her have taget over Svensland og Gryting, falder omtrent sammen med den nyere veilinje fra Foss til Herrestad.

nem, och lod hand bispenn see dannemendz breff och segell at hand er icke skyllig vdj det som hand steffnis for.

Samme dags afften denn 15. Martij der bispenn haffde giort maaltid paa kammeret alene, och som klocken kunde vere imellum 7. och 8. kom her Jacob scholemester til Herrestadt[1] och en hoffkarl met hannem aff Nordlandet ved naffn Hanns oc laa de der om nattenn. Strax effter at scholemester vaar kommen, lod bispen kalle hannem op til sig paa kammeret och talede met hannem, och lod hente mad der op till hannem. Siden her Jacob haffde giort maaltid gick hand da ned i en stuffue som hand skulle ligge vdj om natten.

Herrestadz prestegaard er ilde bygt ickon nogle gamle huse, 2 gamle jordstuer och it lidet kammer offuer dørren paa faarstuen som bispenn laa, och it gammelt hus der strax hoss, och it andet gammelt lofft.

Samme dag mørcht vær om morgenen regnit det vndertiden, siden sneede det flux ind [til] middag saa holt det op, sudoust vind.

Til Herrestad ere 3. annexer.[2] Den første heder Skredzuig kirke liggendis i norduest fra hoffuitkircken, $^1/_2$ mil, der giøris tienniste huer anden Søndag.

Den anden annex heder Høckaass ligger i vester fra Herrestad en $^1/_2$ mijl och i nord fraa Skredzuig 1 fiering. Der giøris och tienniste huer anden Søndag. Och er disse tuende sten kircker.

Den tredie heder Ryer kircke er aff træ, ligger i øster fra Herrestad 3. fieringer. Der giøres tienniste huer tredie Søndag.

Herrestadt kircke er stenn kircke met spir mit paa, och ligger hun i ost sudoust fra prestegaarden 2 pilskudt och ligger der 5. gaarde hoss kallis Herrestadt, de 2. ligger strax vesten for kircken vdj en tungaard, och de 3. norden strax hos kircken vdj en tungaard.

Her Peders[3] quinde heder Johanne, och haffuer de 9. børnn sammen som ere leffuendis, 5. drenger, de 4. ere i Danmarck, och

---

[1] Jakob Jakobssøn Wolf, smlgn. s. 65, note 1. Hans ledsager var en „hofkarl" (ogsaa kaldet hofmand) formodentlig en tjener for en lensherre, der skulde til Danmark i dennes anliggender.

[2] Smlgn. s. 12 med note 2.

[3] Nævnes ikke i den hos Holmberg (anf. st., II, s. 221) meddelte fortegnelse over sogneprresterne i Herrestad, der først begynder med 1609.

Brynnolp er den femte. Och 4. piger, den ene er gifft, och er den som her Simen haffuer.[1] Men de andre ere smaa.

♄ Then 16. Martij hora 9 matutina drog her Jacob scholemester fra Herrestadt, paa veyen ned til Danmarck. Och vaar hand op paa kammeret och bød hannem god nat.

Samme tid skienckte bispen her Jacob scholemester 2 eller 3. reffskind, jt otterskind och it maardskind sammen bundet.

Samme dag strax effter at scholemester var henfarenn gick bispenn ad kirckenn och hørde her Peders predicken, och predicket hand det euangelium som falt nu i Søndags, om de 5000. mend som Jesus bespisede.

Siden effter predicken haffde bispenn sin formaning till almuen ther i Herrestadt, om Guds ord hørelse och Gudz frycht, om lydighed och tienniste imod deris øffrighedt och deris sogneprest, at beuise, och andet saadant. Saa examinerit bispen nogle aff de gamle saa och det vnge folck.

Land-skyld til Herre-stadtz kircke.

Samme tid berettet her Peder at kircken haffuer 6 tr. malt til jndkompst, dem anammer Peder Bagge[2] i landskyld.

Samme dag der bispen och Peder vaar kommen hiem fra kircken lod hand kalle her Peder op paa kammeret til sig, och spurde hannem om det er sandt som sigis om hans capellan her Simen, at hand skulle haffue krenckit hans daatter førend hand echtet hende, da suaret her Peder ney, at thet vaar iche til, och huo det haffuer berettet for eder, sagde her Peder, hand sagde wsant, da suaret bispen, da er det vell.

Siden, der effter gick bispenn nedt til bords til her Peders, oc vaar der samme tid til giest her Jørgen i Oddeuald, her Niels i Fregne oc her Simen her Peders capellan och suoger, och nogle aff her Peders søgnebønder.

Strax maaltid vaar giort och klocken kunde vere .2. effter-middag drog bispen fra Herrestad och til Oddeuald, och fulde hannem her Peder i Herrestad, her Jørgen i Oddeuald och her Niels i Fregne och nogle aff bispens eigit folck.

Och droge wi fra prestegaarden i øster .2. pilskud fram om kircken och Herrestad gaardene liggendis paa den høyre haand,

---

[1] Smlgn. hvad der straks nedenfor berettes om denne, der var hr. Peders kapellan.

[2] Peder Bagge (den ældre) til Holmegaard, der 21 Juni 1582 fik adelig frihed, skjold og hjelm som en anerkjendelse af den maade, hvorpaa han havde udmærket sig i krigen. Norske rigsregistr., II, s. 477 flg.

siden atter i øster 3 eller 4. pilskud om en gaard heder Frøland, paa den venstre haand liggendis, saa therfra i øster 2 eller 3. pilskud, til en bro kallis Kierrebro, och offuer den i øster.[1]

(Under denne bro, rinder en elff, som kommer norden till aff it vand, kallis Krog vand liggendis en 1/2 mijll fra Herrestadt, imellum Suergit och Norge vdj aalmercke,[2] det er en 1/2 mijll langt strecker sig i synder och nord, 1/2 fiering bredt, aff den syndre [ende] aff samme vand rinder forsch^ne aa i synder til en gaard heder Anger liggendis 4 eller 5. pilskud fra prestegaarden i nord noget til øster, der rinder hun øster ad, och gaarden ligger strax norden for, siden rinder hun derfra och til en gaard kallis Kierre 3 eller 4. pilskud, saa vnder for^ne Kierre bro som ligger strax vesten for Kierre, siden løber hun vdj siøen 4 eller 5 pilskudt).[3]

Saa droge wi fra Kierrebro offuer field 4 eller 5. [pilskud] til en gaard kallis Søruig liggendis paa den venstre haand, strax hoss veyen i Beffuesogn annex til Oddeuald, saa i øster 2 eller 3 pilskud offuer en aa, kallis Brataass aa, och haffuer sit naffn [aff] en gaard heder Brataass liggendis østen for aaen, denne aa kommer aff forsch^ne Krog vand,[4] liggendis derfra i nordoust en 1/2 mill och løber vdj Oddeualdz kile liggendis i suduest fra Brataass 4 pilskud, strax synden for den aadde, som kallis Oddeuald, huor aff byen haffuer sit naffn, och haffde wi den paa den høyre haand.

Siden droge wi i øster 2 eller 3 pilskud om forsch^ne Braataass liggendis paa den venstre haand ret hoss veyen, saa ther fra i øster 3 eller 4 pilskud offuer en beck kaldis Beffuebeck liggendis strax vesten for Oddeualds by, och kommer samme beck nordnest fra Oddeuald 1/2 fiering och løber i Oddeualds aaen, liggendis paa den høyre haand strax hoss. Saa komme wi i Oddeuald och droge i nordoust igiennem byen til her Jørgenn[5] sogneprest der sammestedtz, did komme wi hora 4^a à meridie. Siden lod bispenn kalle her Peder op paa kammeret och venlig paaminte hannem at hand skulle vaachte sig for drick och slagsmaall, som

[1] Ogsaa her have de reisende taget en vei, der paa det nærmeste faldt sammen med den nuværende veilinje.

[2] Smlgn. s. 81, note 3.

[3] Den her omhandlede gaard heder nu Kärra. „Krogvand" kaldes paa kartet Smedvattnet.

[4] Dette kan ikke være rigtigt. Paa det af det topografiske korps udgivne kart over Baahuslen er der ingen forbindelse afsat mellem denne elv og den straks foran omtalte eller det vand, hvorfra denne springer ud.

[5] Nævnes ikke hos Holmberg.

sigis om hannem. Der effter gaff [hand] hannem forloff at drage hiem. Och er $1^1/_2$ fiering imellem Oddeuald och Herrestadt.

Constitut: aërea. Samme dag vnthertiden regnn och vndertiden skien solen klart igiennem skyerne sønden vind.

☉ Thenn 17. Martij dominica judica visiterit bispenn Oddeualds kircke och predickit sielff euangelium dominicale, Joh. 8. Huo aff eder kand skylle mig for nogen synd.

Siden effter predicken formante hand folckit til Guds frycht oc andre gode dyder, der met var det endt, siden sang de, ære vere. Der effter leste her Jørgen collecten och den sidste velsignelsse, thj der vaar ingen communicantes. Siden sang de en psalme: dermet vaar tiennisten vde.

Siden gick bispenn met her Jørgen hiem i scholen som er en laafft stue, och hørde de smaa børnn som der ere, deris børnelerdom, thj de læss alle danske vden tho de læsser Donatum. Och vaar der inde met Christiern Krag borgmester i Oddeuald, Michel Tysk raadmand (hos hannem haffde bispen sit herberg der hand visiterit Oddeuald første gang) och Jørgen Reyerssen byfoget fød i Oddeuald.

Samme dag vaar hoss her Jørgen til giest met bispen forsch.ne dannemend, och haffde hand gaat vin och gaat ferskt Rostockerøll iche vden 14. dage eller 3. vger gammelt.

Igiennem Oddeualds by løber en stor elff strax norden for en gammell sten kircke heder S. Michels kircke, liggendis til it sogn kallis Beffuesogn,[1] annex til Oddeuald, och kommer aff en stor siø heder Venner i Suergit 2 mijll fra Oddeuald i øster.

Der aff løber en beck, som er wbeleilig, saa at ingen kand ro der vdj, den løber i it vand heder Øxnerød vand liggendis i øster fra Oddeuald 1 mill.[2]

Det løber siden i it vand heder Boot.

Det løber i it vand heder Skaattesiø.

Det løber i it andet vand heder Kieberødz vand liggendis i Herrestad 1 fiering i øster til nord fra kircken, och en $^1/_2$ mill fra Oddeuald i øster noget til nord, siden løber det i it vand kallis Suale siøen 1 fiering fra Oddeuald i øster til nord, siden kom-

---

[1] Bäfve sogn har nu kirke fælles med Uddevalla. Hos Holmberg (anf. st., II, s. 272) findes omtalt en gjætning, at dets gamle sognekirke skulde have været viet til den hellige Hedvig.

[2] Elven ved Uddevalla staar ikke i nogen forbindelse med Venern. Den hele beskrivelse af denne elv synes at være aldeles forvirret.

mer der it lidet andet vand, som ligger til den sudouste side 2 eller 3. pilskud det løber i nordoust, der tager aaen ved, och heder samme faas, Grorødtz faass, vdj huilcken staar en saug oc møllequern, det ene paa den nordre side och det andet paa den søndre side. Der effter løber aaen i suduest omkring den gaard Grorød, nordenfor, til en anden foss heder Rossholmsfaass 6 pilskud fra Grorød i suduest. Siden derfra i vester om Kurødtz enge til Curødstrøm 2 pilskud, och haffuer sit naffn aff en [gaard] liggendis strax hos i nord til øster heder Curød, och fra Oddeuald i nord til øster 10. pilskud, nu løber den strøm lidet fram bedre 1 pilskud i suduest, saa tager en anden stor faass ved heder Fossems foss, aff en gaard liggendis strax østen for, kallis Fossem. Der staar 3. saugemøller, den ene paa den søndre side, den anden mit i faassen och den tredie paa den nordre side, saa løber hun frem bedre i synder til vester 2 pilskud til en gaard heder Esperød[1] liggendis paa den syndre side, der er och en quern paa det nordre land oc en saug vesten for quernern [sic] paa samme land, noch en saug paa det søndre land, tuert offuer fra denn andre saug. Siden løber hun i vester fra Esperødt och ned om byens eng ved naffn Synderød liggendis paa den nordre side 3. pilskud fra forᵇᵉ gaard, i øster fra byenn 3 eller 4 pilskud, och heder den faass .S. Annes foss. Der staar 2. sauger, den ene paa det nordre, den anden paa det syndre land, saa løber hun i suduest 1 pilskud til Oddeuald østerste i byen der grener hun sig om it lidet berg 1 pilskud och kommer strax til hobe igien, der tager en faass ved, heder Kloffuen strax synden for her Jørgens gaard, der staar 2. querner paa det nordre land, der haffuer borgmesterne hafft it temmelige laxefiske. Siden løber hun i norduest ret om her Jørgens gaard, och saa mit igiennem byen, oc endis ved it [sic] heder Skibholmen liggendis i vester fra Oddeuald 3 pilskud, der møder salt vand, oc der ligger byens skib och skuder.

Det bondesogn som byen er stifftet vdj, heder Beffue sogn, och kircken som er aff steen forfalden, heder S. Michels kircke ligger paa den søndre side ad aaen i Oddeuald, och S. Annes kircke[2] som er bysens kircke norden aaen, och her Jørgens gaard imellum kircken oc aaen.

---

[1] Nu Espered i Bäfve sogn. Ogsaa navnene Groröd og Kuröd ere nu uforandrede

[2] Denne Uddevallas ældste kirke blev i 1644 ødelagt ved Svenskernes hærjing af byen. Smlgn. Holmberg, Bohusläns beskrifning, II, s. 254 flg.

Om forsch[te] S. Michels kircke bleff der taled offuer borde i dag den 17. Martij at denn schulle giøris ferdig met det første huilcket her Jørgen loffuit at schulle skie met det første thi hand er en kirckeuerger, och vaar der samme tid 2 bønder, den ene hed Niels hand talede megit for kirckenn, om hues tiende som bønderne ere hende skyllig at det maatte vdleggis och den anden loffuit at giffue 10. daler til kirckens bygning.

Constitut: aërea.

Samme dag vndertiden solskienn och vndertiden skyet och imod afftenen begynte det at blesse en stiff sønden storm.

Oddeualdz by er først stifftet aff her Erick Krumbdj och er iche gammel, haffuer sit naffn aff den aadde, som kallis Oddeuald, huor der haffuer standit marckit ij gammel dage.

H. Christiern capellan i Fregne klauger paa her Niels.

Samme dag imod afftenen som bispen vaar paa hans kammer, kom her Nielssis capellan i Fregne her Christiern, och klagede paa her Nielss, och antuordet bispen de klagemaal som hand haffde schreffuit op om her Niels.[1]

Bispen hører H. Jørgens predickenn.

(Thenn 18. Martij hørde bispen her Jørgens predicken i kirckenn, och predicket euangelium dominicale som falt i gaar, och vaar der ingen i kircken vden bispens eigit folck och en bondedreng.

Siden effterat bispenn kom hiem fra kircken, giorde hand maaltid paa kammeret met her Jørgen och borgmester Christen Krag.

Samme dag lod bispenn kiøbe 2 potter vin i sin flaske der i byen for 20 ß huilcke bispen antuordet her Jørgenn.

Samme dag skienchte bispenn bysuenden i Oddeuald ved naffn Jens 12. ß. for det hand bestillet hesterne.

Samme dag skienchte bispenn her Jørgens quinde Marin 1. g. daller førend bispenn drog aff.

Siden der klocken vaar ved 12. drog bispenn fra Oddeuald och fulde hannem her Jørgen och her Niels i Fregne som møtte bispen til her Jørgens. Och droge wi først i synder offuer Oddeualds bro saa therfra i synder 8. eller 10. pilskud offuer bymarcken slem vey til en aa kaldis Bodill aa[2], och haffde 2. sauger paa den venstre haand der wi droge offuer for[ne] aa, 2 pilskud fra

---

[1] Ingen af disse prester nævnes hos Holmberg (anf. st. III, s. 54 flg.). Af registeret over kirkerne (s. 12 ovenfor) sees, at hr. Nils i Henrik Gyldenstjernes tid (før 1592) ikke havde holdt nogen kapellan; senere har han altsaa antaget en saadan.

[2] Den lille elv, som i syd for Uddevalla falder ud i Byfjorden ved Bodelid.

os, en saug paa huert landet och kommer byfogen Jørgen Reersen til Oddeuald. Denne aa kommer østen til aff sudoust och øster en $^1/_2$ mijl aff myrer och moraser och løber vester i saltesiøen 1 pilskud fra vadet som [wi] droge offuer, och kallis Oddeualds fiorden,[1] som strecker sig i suduest en $^1/_2$ vggesiøes. Siden grener den sig i synder och i suduest, i synder til Suansund 2 vggersiøs, och i suduest 2 vggersiøs om Draxmarck der gaar den synden och siden i vester $1^1/_2$ vggesiøs vd i aabenhaffuit och hen ad Marstrand.

Siden droge wi fra forne Bodille aa i synder offuer en skoug, ond vey kleffuet och blødt, en stor $^1/_2$ fiering, kallis Houge skoug, och haffde wi mit paa skougen 3. gaarde, heder Heslerød,[2] paa den venstre haand i øster fra veyen 2 pilskud, oc 1 pilskud imellem huer gaard, som ligge i synder, och i øster och vester fra hin anden i treangels viss. Der wi slap skougen, droge wi i synder om 3. gaarder heder Houge liggendis paa den høyre haandt i øster och vester fra hin anden, hos huer andre, huilcke wi droge forbi, thj almanne veyen falt derom, men wi droge en anden vey i synder offuer engen, och offuer en beck heder Langeheeds beck, huilcken kommer aff øster vdaff myrer strax hoss, och løber i vester 3. pilskud om en gaard heder Lerbo i sudoust ved gaarden, saa løber hand synder 3 eller 4 pilskud westen for en bro kallis Store bro 1 pilskud som ligger 3 eller 4 pilskud i vester fra prestegaarden, vdj en aa kallis Førssels aa aff hoffuit kircken som heder Førssel kircke.[3] Saa droge wi i synder offuer en skoug kallis Opsals skoug 8 eller 10. pilskud til 2. gaarde heder Budeberg liggendis hos huer andre i sønder och nord, paa den venstre haand och hør Kort paa Nessøen til, saa therfra 1 stenskast, och offuer forne Førssel aa, der ginge wi offuer en klaap och lod hesterne gaa offuer for sig sielff thj der vaar megit dybt, och saa fram ij prestegaarden 1 pilskud och haffde kircken paa den

---

[1] Kaldes nu Byfjorden.

[2] Ogsaa nu gaar landeveien mod syd fra Uddevalla forbi Häsleröd.

[3] Smlgn. s. 12 og note 3. Forshälla kirke ligger noget fra landeveien, paa dennes østre side. Paa det af det topografiske korps udgivne kart staar ikke Houge afsat; Lerbo og Långehed ligge paa den vestre side af den nuværende landevei. Den lille bæk, som gaar forbi sidstnævnte gaard, løber ogsaa paa samme side af landeveien og falder der ud i den elv, som kommer østenfra og gaar forbi kirken. Buddeberg ligger derimod paa den østre side af veien, ved den store elv.

venstre haand ret hos, och komme wi til prestegaarden i Fregne der klocken kunde være 2. efftermiddag, och var bispen och wi andre megit vaade, thj det regne al veyen igiennem, och haffuer regnit i all dag sønden vind och regnit siden wi komme i prestegaarden alt til afftenen.

Constitut: aërea.

Siden der her Jørgen i Oddeuald haffde faait mad nedre i stuffuen hos her Niels gaff bispenn hannem forloff at drage hiem igienn.

Siden om afftenen fick bispen mad paa kammeret alene.

Forschⁿ: Førssel aa som wi komme offuer strax norden for kircken, haffuer sin begyndelsse aff 1 stor mosse liggendis i nordoust fra kircken $^1/_2$ fiering, der løber hun aff samme mosse i suduest til it vand heder Solberg kiern liggendis i nordoust fra Forssel kircke 5 eller 6 pilskud, saa der aff i suduest hid til kircken imellem Budeberg och kircken.[1]

I vester fra prestegaarden ligger en gaard heder Røseby 1 pilskud.

I øster fra kircken $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering ligger nogle moraser kallis Hede mosser, der aff rinder en beck, kaldis Solberg beck, løber i vester i Førssel aa strax østen for en gaard heder Kaabungen liggendis strax østen for Budeberg. Siden løber samme aa i vester $^1/_2$ fiering vdj siøen strax norden for en holme kaldis Elholmen som er en ladstedt.[2] I synder noget til øster 2 pilskud fra prestegaarden ligger en mosse, der aff rinder en beck strax synden for prestegaarden och løber i Førssel aa i nordoust fra prestegaarden 1 stenskast, vesten for kloppen, ved Budeberg.

I sudoust fra prestegaarden 1 fiering ligger it vand heder Rustevandit, 3 pilskud langt strecker sig i sønder och nord, der aff rinder en beck aff den søndre ende, i vester $^1/_2$ fiering i it vand heder Helierødsvandet i den østre ende och haffuer naffn aff en gaard heder Helierøde liggendis strax vesten for vandet, huilckett er 6. pilskud langt och strecker sig i øster och vester och sommestedtz 2. pilskud bredt, der aff rinder en aa ende i vester 1 fiering ved en ladsted heder Røstes oess, synden for Forssel aa $^1/_2$ parten aff en $^1/_2$ fiering.[3]

---

[1] Smlgn. foregaaende note.

[2] Hede er afsat paa det af det topografiske korps udgivne kart, ligesom gaardene Koppungen og Solberg, hvorimod navnet Elholmen ikke forekommer paa dette.

[3] Den elv, som gjennemløber Ruste- og Helgerödvandene, gaar i s. for den, der rinder forbi Forshälla kirke, parallelt med denne.

I vester fra Rudste vandet 6. pilskud ligger it kiern heder Lummen kiernn som er megit dybt giurie baand, och er trindt, der aff rinder en beck vdj Rustebeck paa den nordre side, 8 eller 10. pilskud fra Helierøds vandet.[1]

I sudsudoust fra Førssel kircke 1 stor mil ligger it vand kallis store Toge vand, ende øster derfra $^1/_2$ pilskud ligger lille Toge vand, der aff rinder en beck i det store Toge vand, men aff det store Toge vand rinder en aa i vester 1 fiering i et vand heder Vasbuvandet, 8. eller 10. pilskud langt, strecker sig i øster och vester, .3. pilskud bredt. I norduest fra Vasbuvandet 2 pilskud ligger it lidet vand, heder Trolsrøffuen 2 pilskud langt och 1 pilskud bredt, strecker sig paa lengden i norduest och i sødost der aff rinder en beck i Vasbuvandet paa den nordre side mit for vandet. Aff Vasbuvandet løber en aa 2 pilskud lang i vester vdj it vand kallis Fundesolds vand, aff en gaard heder Fundesold liggendis østen for vandet, som er trindt, och ligger i sudoust fra hoffuit kirckenn en halff mijll.[2]

I synder fra Fundesold .2. pilskud ligger 2. vand heder Giub (paa it field kallis Bredefield liggendis i sødoust en $^1/_2$ mill fra hoffuit kircken imellum Hiertim och Fregne,[3] paa huilcket er 24 vand smaa och store) och ligger samme vande i øster och vester fra hin anden, och løber vdj huer andre. I synder fra det syndre Giub vand ligger 2. vand kallis Stenkiesle vand 1 stenskast imellem dem liggendis i nordoust och suduest fra hin anden (och paa forne field).[4]

Saa løber der en aa aff Fundesoldvandet aff den syndre ende, i synder 4 eller 5. [pilskud] ij it vand heder Kolbiørn vand i den nordre ende, det strecker sig i synder och nord 4 pilskud langt lige saa bredt, paa den syndre side ad dette vand ligger en kleff heder Kierlingkleffuen, paa den nordre side ligger Toppedalen.[5]

---

[1] Dette tjern staar — dog uden angivelse af navn — afsat paa det kart over Baahuslen, der er udgivet af det topografiske korps, derimod ikke den bæk, som her siges at løbe derfra ned i Rustebækken. — *Gjörju* er et østlandsk ord for mudder, dynd.

[2] Tuggevattnet, Vasbosjön og Funneshult ere afsatte paa det topografiske kart.

[3] I stedet for ordene *Hiertim och Fregne* har der først været skrevet: *Suergit och Norge i landemercket.*

[4] Bredfjället er fremdeles navn paa en strækning af Grinderöds sogn paa grænsen mod Hjertum. Efter *field* har oprindelig staaet: *liggendis.*

[5] Af disse og de følgende navne lader kun en mindre del sig paavise paa det

I sudoust fra Kolbiørnsvandit ligger it vand, kallis Suarte vand 1/2 fiering, dett løber i den aa som rinder aff Fundesoldvandet och Kolbiørnvand mit imellum disse 2 vand.

Aff Kolbiørnsvandet aff den syndre ende løber en aa, heder Arøds aa, i suduest 1/2 fiering vdj siøen vdj en kile kallis Liungskile som er en ladstedt.[1]

5. Disse vand her efftersch:ne ligge paa Brede fieldet. 6. 7. 8. 9. 10.

I sudoust 1 stor mill fra hoffuit kircken i Fregne, ligger it vand kallis store Holmevandet (aff en holme som ligger der mit vdj och er noget lidt skoug paa) oc er samme vand 5 eller 6. pilskud langt strecker sig i øster oc vester, 2 pilskud bredt, det løber i øster en 1/2 mijll til it vand heder Iffuersbo vand, en 1/2 fiering langt, strecker sig i nord met den ene ende, och i sødoust met den anden, dett løber vdj it lidet vand kallis lille Galtevandet liggendis vesten for 2 pilskud, och er 4 eller 6 pilskud langt strecker sig i øster oc vester, it pilskud bret, det løber i store Galtevand[2] i vester 1 pilskud imellum dennem, saa løber det i vester en 1/2 fiering, vdi it vand kallis Buevand, det er en 1/2 fiering langt strecker sig i øster oc vester 2. pilskud bredt, det løber i vester, vdj it lidet vand heder Leren ligger mit imellum Fundesoldvandet och Buevandit. Saa løber den aa aff Buevand i forsch:te Fundesoldvandet som ligger fra Buevandet i vester 1/2 fiering.

11. 12. 13. 14.

I synder 2 pilskud fra det store Holmevand ligger lille Holmevand (vdj huilcket er och 1 holme) 3. pilskud langt strecker sig øster oc vester, saa løber det ned vdj itt vand heder Lievandet 4. eller 5 pilskud i vester, saa rinder det atter i vester 2 eller 3. pilskud vdj it vand heder store Skeresiø[3] det er 1 fiering veys langt strecker sig i vester oc i sudoust, .3. pilskudt bredt, saa løber det i vester 1 pilskud vdj lille Skæresiø som er 1/2 fiering langt strecker sig i øster och vester, och ligger det 1/2 mil i øster fra Førssel kircke.

Siden løber det i vester vdj en aa heder Tiøstelsrø aa 1/2

---

topografiske korps's kart, som derimod viser situationen i overensstemmelse med den her meddelte beskrivelse. Navnet Kolbjørnsvand staar ikke paa kartet, hvorimod ved et vand, som maa være identisk med dette, er anført en gaard Kolbengtsæred.

[1] Fra Kolbjørnsvandet løber elven forbi Aröd ud i Ljungskilen.

[2] Navnene Ivarsbovattnet og Galten forekomme paa kartet. Disse indsøer have afløb til Örsjön paa grænsen af Dalsland, hvorfra vandet løber til den forbi Uddevalla gaaende elv.

[3] Nu Skärsjön.

fiering vdj siøen ved Barsnes en ladsted. Der offuer drager mand fra Fregne och til Hiertim.

Vdj øster fra lille Holme vand ligger it vand kallis store Øre vand .3. pilskud langt strecker sig i øster och vester, och løber i øster 4 eller 5. pilskud til it vand kallis Holøre vand. 15. 16.

I synder derfra 1 pilskudt ligger it vand kaldis lille Mort vand, som løber i øster [i] Holøre vand, siden løber Holøre vand i øster vdj it lidet kiern heder Hestekiern, huilckit er trindt (liggendis strax hos Holøre vand). 17. 18.

I nord fra Hestekiern 1 fiering vey ligger it vand heder Byr vand. Det løber i sudoust vd i store Mort vand, saa løber det i sødoust 4 eller 5. pilskud vdj lille Mort vand. Det løber i it vand heder Gadde vandt j sudoust 1 pilskud. Saa løber det i it vand kallis stor Vegtoenn 1 fiering langt strecker sig i øster och vester 2. pilskud bredt, saa løber det i øster 1 pilskud vdj lille Vegtoen saa løber det i øster en $^1/_2$ fiering vdj en aa kallis Hiertims aa, den løber i øster til nord $^1/_2$ fiering i en elff kallis Venner aa[1] ret strax norden for Hiertems prestegaard, som ligger i sudoust $1^1/_2$ mil fra Førssel kircke (her om findis ydermer her effter til den 20. Martij). 19. 20. 21. 22. 23. 24.

I vester fra store Veygtoen 4 eller 6 pilskud ligger it vand kallis Grinsiøen det løber i Vegtoen paa den vestre side.

I vester fra Vegtoen $^1/_2$ pilskud ligger it vand kallis Rinde vand som løber øster i Vegtoen strax norden for den beck som kommer aff Grimsiø.

I suduest fra Førsselle kircke $1^1/_2$ fiering [fra] kyrcke ligger Byrger Greens[2] gaard Næs ved Liungskile, saa at siøen gaar ind til hans eng paa den syndre och vestre side. Børger Greens gaardt.

♂ Then 19 Martij visiterit bispenn Førssel kircke, som er hoffuit kircken i Fregne prestegield och hørde her Nielss Lauritzøns predicken, och predickit hand euangelium dominicale som falt i søndags. Siden haffde bispen sin formaning til almuen och examinerit det vnge folck.

Vdj samme kircke strax neden for chorit paa den nordre side staar it lidet steen alter, lige saa paa den søndre side, met skruff[3]

---

[1] Götaelven, som fra Venern løber ud i havet.

[2] Adelsmanden Børge Gren, broder af den senere kansler Anders Gren til Sundsby, g. m. Elisabeth Pren, døde rimeligvis i 1597 eller 1598. Norske rigsregistranter, III. s. 535.

[3] Over disse altere har der altsaa været et udbygget tag.

offuer dem, huilcke bispen befallit her Niels at lade vdbryde och giøre stoler i steden igienn.

Til samme kircke er ickon 1 gammel messeserck och it gammelt messehagel, och kalck och disk aff sølff, wforgylt. Da befallit bispen at kirken skulle forbedris och hues deel som dertil hører, da suarit her Niels, at thet er suare liden landskyld till. Och berettet at det gaar 8. alb. til kircken aff en gaard heder Aa. Noch 2. ß aff Røene. Aff Nordmannerød 2. ß. Østergaarden skylder 8 alb. til kirken. Kirckerød skylder 8. ß. Konsberg — 4 ß. Smedtztofft 6 ß. Aff Sund 1 ß. Aff Backe 4 ß. Gunderby i Herrestadt sogen 1 ß. Dette er Førssel kirckis landskyld, men annexerne haffuer ingenn landskyld. Dog haffuer kircken god tiendt.

Samme dag den 19. Martij der bispen vaar kommen i prestegaarden hiem fra kircken oc vaar gaaet ned i stuffuen til bords met her Niels oc lendtzmanden Morten Anfosterød vdj Liungsogn annex til Fregne, och hans suoger Jon Suenningssen paa Skaffterød, och mange andre aff her Nielssis sognebønder item 2 quinder den ene vaar Børger Greens slegt och holt sig lige som en anden bondequinde.

Samme tid vaar her Christiern Nielssen her Nielsses capellan, och klaugede paa her Niels, for mad, och huorledis at her Nielssis klocker schulle haffue døbt it barn och nogle andre klagemaall, da befallit bispen at her Niels her Christiernn och klockeren ved naffn Jens [1] skulle møde hannem paa Bahus vdj Paaske heliedage for Hannibal Gyldenstiernn.

Siden der maaltid vaar giort gich bispen strax op paa sit kammer, och giorde der naduere alene om afftenen.

Constitutio aërea.

Samme dag bleff smucht klart solskinn fram imod middag, och en stiff vesten vind storm, och noget lidet frost i denne nat.

☿ Then 20. Martij hørde bispenn den studenter Peder Jørgenssøn som følger hannem, hans predicken paa sit kammer vdj Fregne om morgenen tilig førend bispenn drog derfra, præsentibus Domino Nicolao in Fregne cum comministro D. Christierno, och lendtzmanden och hans suoger. Och predickit forne Peder euangelium dominicale Joh. 8. quis ex vobis arguet me de peccato. Och haffde tuende parter.

Til Fregne ere 4. kircker.[2] Hoffuit kircken heder Førssell

[1] Aabent rum i haandskriftet efter Jens.

[2] Smlgn. s. 12.

kircke. Der til ere 3. annexer, den første kallis Risterøe kircke liggendis i suduest en $^1/_2$ fiering fra hoffuitkirken. Den anden, heder, Liungs kirke ligger i sønder noget til øster fra hoffuit kircken $^1/_2$ mil. Den tredie annex heder Grinderød kircke i sudoust fra Liung en $^1/_2$ fiering, och $2^1/_2$ fiering fra hoffuitkircken och maa vel regnis for 3 fieringer. Och giøris tieniste i alle disse kircker huer søndag, naar der er capellan men ellers huer annden søndag.

Her Nielssis høstru heder Margrete, hun er fød i Drangedall, hendis fader heder her Peder.

Samme dag den 20 Martij førend bispen drog aff, til Hiertim, schienchte hand Margrete her Nielssis, hendis søstedaatter ved naffn Karin som er suensch, boendis i Oddeuald, er encke, 12. ß. Thj hun kogede der til her Nielssis.

Siden drog bispenn fra Førssels prestegaard hora 9ª matut: och til Hiertim och fulde hannem her Niels i Fregne, och bispens eigit folck. Och berettet her Niels och hans klocker, at her Christiern som er capellan i Fregne, haffuer tilforn tient for en medtienner hoss en prest i Danmarck, hed her Anders, prouist vdj Jesleherrit, och sogneprest vdj Vraasogn, vnder huilckit ere 2 andre sogner, det ene heder Emsogn, det andet Serrislee,[1] der skulle forᵉ: her Christiern haffue beliggit 3. piger, den ene heder Marin Nielsdaatter forᵉ: her Anderssis brodersdaatter, den anden hed Anne Lauritzdaatter, den tredie gick saa til och i fra gaarden.

Och droge wi fra Førssel prestegaard i synder til øster halffparten aff $^1/_2$ fiering offuer en liden skoug til en gaard kallis Helierød[2] liggendis paa den venstre haand, saa i vester offuer engen $^1/_2$ pilskud, saa lidet i synder, saa i vester offuer en beck, som kommer strax norden aff skougen och løber Helierøds aa, rindendis strax synden for Helierø, och haffde wi hende ret hoss oss paa den venstre haand, saa atter lidet i vester 1 pilskud offuer en anden beck som kommer nordoust aff skougen 1 fiering aff myrer och rinder vdj Helierøds aa, siden droge wi i vester langs vd met forschⁿᵉ aa som wi haffde paa den venstret [sic] ret hos, 6 eller 7. pilskud, om en saug staaendis paa det nordre land, huor saugedammen nu i disse dage vaar vdløben, saa droge wi offuer forschᵉ: Helierøds aa i synder til vester der vaar broen borte oc

[1] Vraa, Emb og Serritslev sogne i Børglum herred i Jylland.
[2] Helgeröd ved Helgerödsjön.

vaar dybt at ride offuer saa at det stod hesterne vnder bugenn, saa droge saa [sic] langs met aaen i vester 2 pilskud och haffde hende paa den høyre haand. Saa droge wi i synder offuer en eng 2 pilskud til en gaard heder Veyryr[1] paa den venstre haand, saa droge wi i synder offuer Veyryrs engen, da saae wi Risterød kircke annex til Fregne, vester fra os 3 eller 4 pilskud, saa droge wi i sudoust offuer en liden skoug 4 eller 6 pilskud. Och der møtte Christen Brun oss som kom nu fra Bahus slot, hand sagde bispen god nat[2] fra Hannibal och hans frue.

Siden komme wi til 2 gaarde heder Høkerud liggendis i nordoust oc i suduest fra hin anden, och droge wi imellum gaardene, och fram om en beck heder Høgerøds beck, som kommer aff en myr liggendis strax norden for den syndre gaard oc løber i synder.

Siden offuer offuer [sic] en liden skoug i synder .6. eller 7 pilskud til nordre Arødz gaard, liggendis paa den venstre haand strax hos veyen saa offuer Arøds aaen (offuer en bro kaldis Aarøds bro), strax vesten for denne bro rinder forsch:e Høgeruds beck vdj Arøds aa,[3] som løber vdj Liungs kilen paa den nørdre siden 2 eller 3 pilskud.

Fraa Aarøds aaen saa om syndre Aarøds [sic] liggendis och paa den venstre haand strax hos veyen, saa i sudoust 2 pilskud om en gaard heder Kier, liggendis paa den venstre haand, hoss veyen, saa i sudoust 1 stenskast offuer en bro kallis Kierbro, vnder huilcken rinder en beck kallis Kierbech som kommer nordoust aff fieldit en $^1/_2$ mil aff myrer och rinder i suduest vdj Liungskilenn 1 pilskud vesten for broen oc strax synden for Aarøds aa, saa droge wi i synder lang medt Liungskilen hos den høyre haand liggendis, saa komme wi offuer en aa kallis Tiøstelsrød aa 3 eller 4 pilskud synden for Kier, och løber samme aa i Liungskilen synden for Kierbeck och strax synden for den ladsted Barsnes. Vdj samme kile ligger en Øe kallis Vlffsundsøy mit i kilen 3 pilskud i vester fra det østre land.[4]

---

[1] Nu Vägeryr, en gaard der ligger lige ved den nuværende landevei.

[2] Tidens almindelige hilsen; i breve var det endnu langt ud i det følgende aarhundrede en almindelig formel, at man ønskede hverandre „mange gode nætter". Denne hilsen bruges endnu i enkelte norske distrikter.

[3] Gaarden Höggeröd ligger noget i nord for Arödsaaen. Om den sidste smlgn. s. 150, note 1.

[4] Navnene Kärr, Tjöstelsröd og Ulfverundsön forekomme fremdeles.

Liungs kircke ligger strax synden for kilen och i suduest fra en gaard heder Helle. Saa droge wi fra Tiøstelsrød aa i synder $^1/_2$ pilskud om den gaard Tiøstelsrød liggendis paa den venstre haand, strax hos, och i suduest der fra .2. pilskud liggendis paa den høyre haand. Saa droge wi fra Tiøstelsrød offuer en beck kallis Hellebeck, som kommer sudoust aff marcken 1 fiering, aff myrer, och rinder vdj Liungs kile imellum Helle och Tiøstelsaa, saa droge wi sudoust hen ved 1 fiering offuer en skoug kallis Gunnerskoug, saa om en gaard heder Gundersrød liggendis paa den høyre haand strax hoss veyen, saa derfra i sudoust 2 eller 3. pilskud om en gaard heder Kleff[1] liggendis paa den venstre haand, saa therfra i sødoust 1 pilskud offuer en beck heder Myrebeck (som kommer østen til aff marcken 1 fiering aff myrer, løber ende i vester strax synden for veyen som wi droge, och løber vdj en aa kallis Liungs strax synden for Liungs kircke. Forschne Liungs aa, kommer synden til, aff it vand kallis store Helungen,[2] som ligger i synder 1 fiering fra Liungs kircke, vdj Ocklamsogn annex til Øyesmaal. Och er samme vand 3 fiering langt strecher sig i synder och nord, och er 5 eller 6 pilskud bred, hand rinder i nord 1 stenskast i lille Hellungen, 3 eller 4. pilskud lang strecker sig och i synder och nord 1 pilskud bred. Der aff rinder forschne Liungs aa aff den nordre ende, i nord til en gaard heder Elffuersrud[3] 1 pilskud och ligger gaarden paa den østre side, och er den siste gaard vdj Grinderudsogn, och i suduest fra Grinderuds kircke 1 fiering, sidenn løber forne aa i nord til Liungs kircke, saa i norduest vdj kilen synden och vesten och vesten [sic] for kircken).

Siden droge wi fra forne Myrebeck i sødoust om Mører gaardene .2.[4] Den ene ligger paa den venstre haand och och [sic] den anden paa den høyre haand, strax hos veyen.

Siden droge wi om Grinderudt stenkirche liggendis paa den venstre haand $^1/_2$ pilskud fra veyen, i øster, och fore vesten och synden for hinde och i sudoust derfra (och haffde god slet vey) $^1/_2$ fiering, och møtte her Jens Nielssen som er capellan paa Hiertim os der paa veyen.

---

[1] Disse gaarde hede nu Hälle, Gunneröd og Klef.

[2] Nu Stora Hällungen.

[3] Nu Elfversröd.

[4] Nu öfre og nedre Myre lige ved Grinderöd kirke. Veien fulgte efter den her givne beskrivelse i det 16de aarh. aldeles den samme linje som i vore dage.

Saa komme wi til it vad ved en stor mosse kallis Kleppebroes mosse der rede wi offuer samme vad. Och der skiffte wi skiusheste, saa gaff bispenn her Niels i Fregne forloff at drage hiem. Siden droge wi vdj sudoust offuer en lang bro, 2 pilskud, kallis Kleppebro. Mit paa samme bro staar 2 smaa stocke som giør skilsmisse imellum Fregne oc Hiertim.[1] Saa droge wi atter i sudoust (om Bredefield som laa paa den venstre haand noget langt fra os) en $^1/_2$ liden fiering, offuer en skoug kallis Stocke backe skoug til en gaard kallis Moun liggendis paa den høyre haand ret hos veyen. Strax synden for gaarden ligger en liung mo, kallis Collerøds mo, der sigis at haffue verit en kiøbstad ij gammel dage och er der en vid platz omkring, och de meen och den gaard Moen skulle paa den tid iche haffue verit der. Och samme kiøpstad skulle hedt Collerødsmo.[2]

Der strax østen for 2 eller 3 pilskud ligger 2 store stene paa it field, kallis Fylckis stie, der sigis at S. Oluff schulle siddit och giort maaltid, och sendt bud til Collerødsmø [sic] effter øll, och bekom det iche, och derfor sigis den at schulle vere ødelagt. Och offuer samme berg er en gienstj lige til Hiertim 1 fiering offuer.

Siden droge wi fra Collerødtz mo i sudoust offuer Hastensrøds dall och skoug $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering til en gaard kallis Hastensrød ret om husenn liggendis paa den høyre haand, saa offuer en liden beck strax østen for husen kallis Hastensrødtz beck, huilcken kommer aff norduest fra for^{ne} Hastensrøds dall aff myrer, och løber i øster .3. pilskud fra Hastensrø, vdj en aa kallis Jore, huilcken kommer aff 2. vand. Det ene kallis Aresiøen liggendis i suduest fra Hastensrø en $^1/_2$ fiering, 3 eller 4. pilskud lang, strecker sig i nordoust och i suduest, och er 1 pilskud bredt. Vdj sudoust derfra 2. pilskud ligger it vand heder Risshaure vand, aff en gaard heder Rishaure, liggendis i nordoust fra vandet 2 eller 3 pilskud, och giør disse 2. vand skilsmisse [imellum] Hiertim och Ocklam sogn aff disse 2. vand, Rishaure vand och Are vand, kommer forsch^{ne} aa Jore, oc løber i øster 1 fiering vdj Venner aa, i øster fra Hastensrød $^1/_2$ fiering men i sudoust 4. eller 6. pilskud fra Hiertims kircke. Siden droge wi

---

[1] Paa det af det topografiske korps udgivne länskart er paa dette sted afsat en stor myr.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 65.

lidet i øster fra Hastensrøbeck saa op for en backe i nordoust siden i nord och vndertiden i nordnorduest offuer en beck kallis Suartebeck, huilckenn kommer vesten fra aff myrer liggendis strax hos och rinder samme beck vdj den aa Jore $^{1}/_{2}$ fiering vesten for Venneraa.[1]

Saa fra Suartebeck i nord 3 eller 4 pilskud, och offuer en beck kallis Krogsbeck (hand kommer aff norduest 2 eller 3 pilskud fra veyen, aff it vand kallis Krogsvand, er afflangt 2 pilskud langt och kommer forne beck aff den østre ende, och løber vdj øster, i Jore aa, østen for, der som Suartebeck rinder vdj, mit imellum samme bech och Venner aa).

Saa i nordoust och i øster $^{1}/_{2}$ parten aff $^{1}/_{2}$ fiering til Hiertim kircke, liggendis lidet i øster fra veyen, saa i nord 1 pilskud til Hiertim prestegaard, och komme wi did imellem it och thu efftermiddag.

Och er $1^{1}/_{2}$ store mijll imellem Fregne och Hiertim. Der bleff wi om natten, och fick bispen madt paa kammeret om afftenen alene.

Samme dag den 20. Martij smucht klart solskienn, vesten vind, och frost i denne forgangen nat met en suar vesten storm. Constitut. aërea.

I nordoust fra Hiertim 2 mijll ligger it stort fersk vand i Suergit kallis Venner som er 24 mil langt, strecker sig hen i nordoust ind imod Vermeland. Aff den synder ende aff Venner rinder denne store elff som rinder østen for prestegaarden och kircken, saa løber forschne elff fra Venner i suduest 1 fiering til en stor strøm kallis Troldhetten, huor der er it gruseligt høygt fald vd faare, siden løber hun atter i suduest hen ved $^{1}/_{2}$ fiering til en strøm kallis Agers strøm (der begyndis landemercke imellem Norge och Suergit: Norge paa den vestre side och Suergit paa den østre side alt vd til Bahus som ligger i suduest fra Hiertim 3. store mijll).[2]

Vdj denne strøm rinder en aa kallis Nønings aa, huilcken

---

[1] Hastensrød heder nu Hasteröd. Der forlode de reisende landeveien, som fra Grinderöd kirke fremdeles følger den samme linje, og toge mod nordost langs den lille elv, som løber op imod Hjertum og falder i Götaelven. Navnene Jore og Svartebæk findes ikke paa det af det topografiske korps udgivne kart over Baahuslen. Dette er heller ikke tilfældet med de to følgende navne, Krogsbæk og Krogsvand. Vedkommende elv, bække og vande ere imidlertid afsatte derpaa.

[2] Ved Åkerström gaar fremdeles grænsen mellem Baahuslen og Dalsland, som indtil 1658 tillige var rigsgrænse mellem Norge og Sverige.

giør skilsmisse imellum Norge och Suergit offuen for Agers strøm, och kommer denne aa aff en siø, eller vand, kallis Øer, liggendis ende vester fra Agers strøm en fiering, och er samme siø en stor mijl lang, strecker sig i suduest och i nordoust. (Der ende vester fra 1 mil ligger Førssel kircke, som er hoffuit kircke i Fregne).

Aff den søndre ende aff forsch^{ne} Øër løber for^{ne} Nønings aa vd, och rinder mit i for^{ne} Agers strøm, vdj øster fra det vand Øer.[1] Aff denne Ørsiø rinder end en aa vd aff for^{ne} ende aff nordre side kallis Ryssaa, som løber i norduest 2 mijll til Oddeuald, och er den samme der løber igiennem byen. En halffierding aff denne Øersiø imellem disse tuende aa, saa oc denne Rissaa 1 mijll fra Øersiø giør skilsmisse imellem Norge och Suergit. Siden er Norge paa baade sider adt denne Rissaa den anden mijll och kallis der Oddeualds aa.[2]

Ved Aggers strøm paa den vestre side Venner elff, ligger 3. gaarde kallis Indlaget vdj 1 tungaard sammen, och ere de øffuerste gaarde vdj Hiertimsognn 1 stor mijll fra Hiertim. I suduest derfra 3 eller 4. pilskud ved elffuen ligger en gaard heder Stenersrud, siden derfra i suduest lige saalangt ligger 4. gaarde, heder Veyesteen liggendis vdj en krul sammen, och haffuer tilforn liggett til bispestolen, men nu vnder kronen, saa i suduest fra forsch^{ne} gaarde 6 pilskud ligger en gaard heder Giedelycke, som ochsaa haffuer hørt bispen til vdj gammel dage och ligger nu vnder kronen. Och ligger samme Giedelycke mit imellum Agers strøm och Hiertim. Siden ligger der en gaard 2 eller 3 pilskud derfra kallis Aaleberg hoss elffuen paa den vestre side. Paa den anden side tuert offuer derfra paa Suergis land, ligger en gaard heder Kiøbungen ret hos

Indlaget saaledis kallet.

Stenersrud.

---

[1] Hvad her fortælles om *Nøningsaa*, er aldeles urigtigt. Örsjön staar ikke i forbindelse med Venern og Götaelv, men har derimod gjennem Risaaen sit afløb til Uddevalla saaledes, som det straks efter fortælles. Efter kartet er der heller ikke ved Åkerström paa lang afstand nogen elv, som falder ud i Götaelven. Optegnelsernes forfatter kan saaledes ikke selv have været paa stedet, men har derimod rimeligvis kjendt den gamle beskrivelse over grænsen mellem Norge og Sverige, der begynder med *Nauðingja á*. Annaler for nordisk oldkyndighed, 1844—45, s. 147—192, og 1846, s. 150—168, og P. A. Munch, Samlede afhandlinger, udg. ved Gustav Storm, I, s. 212—223. Da N. var det første deri opgivne grænsemærke, har forf. her troet at kunne sætte det ved Åkerström, medens det i virkeligheden maa søges ved Nödinge paa elvens østre side, nærmere Baahus.

[2] Smlgn. foregaaende note. Risaaen danner fremdeles paa en længere strækning grænsen mellem Baahuslen og Dalsland.

elffuen. I suduest fra Aaleberg 2 eller 3 pilskud ligger 5. gaarde kallis Wdby i Hiertim sogn vdj en klasse. Saa 2. pilskud derfra i suduest til 2 gaarde heder Torp liggendis i nordoust och i suduest fra hin andenn 1 pilskud. Fra det nederste Torp ligger en gaard heder Sollem strax norden for Hiertims prestegaard.[1] Tuert offuer elffuen fra Sollem ligger 5. gaarde paa Suergis land, kallis Fraasted 1 stenskast imellum huer, liggendis vdj en krul vdj Aassebrecke sognn annex til it sogn heder Rummelev, sognepresten heder her Peder.[2]

I nord fra Troldhetten en $^1/_2$ mil ligger en kiøpstadt i Suergit heder Brette.

Oddeuald ligger fra Hiertim i norduest 2 mijll.

Til Hiertim er ett annex heder Vistelands kircke, liggendis i sønder en $^1/_2$ mil fra Hiertims kircke. Och giøris der tienniste baade hiemme och i annexen huer Søndag.[3]

Vdj Vistelands sogn ligger it vand kallis Risteres vand norden for Vistelands kircke $^1/_2$ fiering vey, och er 3 eller 4 pilskud langt strecker sig i nord och i sønder. Aff den syndre ende aff samme vand rinder en aa, vd, kallis Sandersby aa i synder om 2 gaarde kallis Sandersby,[4] liggendis i synder och nord fra hin anden østen for aaen $1^1/_2$ pilskud, fra Ristersvand 6 eller 8. pilskud, och løber siden i synder och i øster vdj elffuen, vdj nordoust fra Vistelands kircke halffparten af $^1/_2$ fiering, och Venner elffuen løber østen for kircken 6. pilskud. Noch ligger der it vand kallis Vistesiø i vester 1 fiering fra Vistelands kircke, er en trind siø, 3. pilskud lang lige saa bredt, aff den østre side rinder en aa vd heder Viste aa, vdj øster och haffuer sit naffn aff 5. gaarde kallis Viste, liggendis strax norden elffuen i øster och vester fra hin anden 1 stenskast imellum saa løber hun i øster strax norden for Vistelands kircke 2 eller 3. pilskud, saa øster i store elffuen.

I synder til vester fra Vistelandtz kircke $1^1/_2$ fiering ligger it vand kallis Krogsiø,[5] er 1 fiering langt strecker sig i øster och vester, .3. pilskud bredt. Aff samme vands østre ende, rinder

---

[1] Efter det af det topografiske korps udgivne kart lyde disse navne nu: Inlagan, Stenarsröd, Westen, Getelycke, Utby, Torp og Sollum. Navnet Aaleberg findes ikke paa dette kart.

[2] Åsbräkka annex til Rommeled.

[3] Smlgn. s. 12.

[4] Sannersby mellem Hjertum og Vesterlanda.

[5] Nu Kroksjön. Beskrivelsen af stedforholdene er her i det hele taget rigtig.

en aa heder Tørsko aa hun løber en fiering i øster vdj Venner elffuen, der ligger 2 gaarde kallis Tørsko[1] strax vesten for den store elff, och ligger denn ene synden for Tørsko aa, och den anden norden for, lidet vesten for disse gaarde staar .2. sauger, den ene paa den nordre side och den anden [paa] den syndre side, i suduest fra den nordre Saug. Der vesten for staar 6. quernehuss .3. paa huer side ad aaen och er 3 eller 4 pilskud imellem somme. I nord fra Krogsiø 3 pilskud ligger it vand kallis Heliesiø, trind vand 1 fiering omkring. Aff den syndre side rinder en beck, och vdj Torsko aa 3 eller 4 pilskud fra Krogs vand i nordoust, siden øster vd til elffuen.

S. Oluffs kilde.

I sønder fra Vistelandtz kircke 1 stor fiering vdj Vistelandz sogn ligger S. Oluffs kilde, der til forsamler sig en stor hob folck S. Oluffs tid aff Suergit och de andre omliggendis gield, och holder der wskickelig væsen met drich och andet.

♃ Then 21. Martij om morgenen tilig førend bispenn gick i kircken kom her Anders i Hiertim op paa kammeret och talede met bispenn, om en ødegaard heder Krogstorp som haffuer liggit vnder prestegaarden aff Arilds tid, vel vdj it ½ m. aar, och berettet at ther er en vng karl heder Tosten Mortenssøn som traaer effter[2] ødegaarden, oc begierer den, fra prestegaarde, och meente her Anders at samme ødegaard kand ingelunde vere fra prestegaarden, vden prestegaarden til stor skade. Thj den er i sig selff meget liden.

Sammeledis berettet her Anders, at hans sognebønder vil iche giffue hannem indergang[3] och offertaald effter gammelt, och at de offrer iche vden om Paaske. Om alt dette loffuit bispen at tale met Hannibal Gyldenstiern, saa och om her Jens Nielssen, at her Anders maatte beholde hannem framdelis. Och skal her Jens besøge bispen 3. Paasche dag ved Bahuss.[4]

Bispen visiterer Hiertims kircke.

Samme dag den 21. Martij visiterit bispen Hiertims kircke och predicket selff den sententz ex Johan. 8. Amen Amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit. Der hand haffde for-

---

[1] Nu Troskog.

[2] ɔ: eftertragter, søger at komme i besiddelse af.

[3] Smlgn. i det foregaaende, s. 119, note 2.

[4] Hr. Anders forekommer hos Holmberg (anf. st. III, s. 72), som dog ikke kjender mere til ham, end at han kan angive hans navn. Hr. Jens Nilssøn omtales nedenfor som hans kapellan.

klaret denne sententz, haffde [hand] sin formaning til almuen (som hand pleier at giøre) och examinerit det vnge folck.

Och vaar lendtzmanden i Hiertim sogn samme tid icke vdj kircken. Hues naffn er Peder Sandersby i Vistelands sogn boendis.

Siden der bispen vaar hiemkommen fra kircken gick hand i stuffuen til her Anders och giorde maaltid. Och vaar der samme tid her Anderssis hustruis fader ved naffn Oluff Anderssen, oc 3. eller 4. aff her Anderssis sognefolck til giest. Siden vnder maaltid, kom Tormo Madtzen, en vng hermand Peder Baggis stiffsønn[1] did til her Anders och talede met bispenn och vaar der en times rum eller $1^1/_2$. Saa drog hand hiem. Der effter gick bispen paa sit kammer.

Denne Tormo Madtzen bleff gifft i høst och fich Peder Knudtzens daatter och boer i Hiertim sogn 1 fiering i synder fra kircken, paa en gaard heder Strøm, liggendis ved Venner elff, ved en strøm kallis Bernestrøm, och er den 3. strøm vdj Venner elff, som løber siden i suduest til Bahuss.

I vester .2. pilskud fra Hiertims kircke ligger en gaard heder Kiersbacke,[2] liggendis paa den venstre haand naar mand drager til Hiertim. Mit imellem kircken och denne gaard, paa Hiertims mo, sigis en hedensche jomfru at vere halshuggen, paa huilcken stedt, der er stensæt, først effterlignelse effter kroppen, siden effter baade armene, lige som de haffuer verit vdstragt fra legemmit, der effter en rund krintz met stener effter hoffuidet, som haffde ligget noget lidt fra kroppenn, hid ad kircken. Oc der skulle haffue liggit en gaard i gammel dage paa den høyre haand naar mand drager til Hiertim heder Skieden.

Samme dag den 21. Martij solskienns vær, och vaar himmelenn blegactig synden vind, och i denne nat frost. Och imod afftenen vaar skyerne noget tyckactige. Constitutio aëris.

---

[1] Smlgn. s. 142, note 2. Thormod Matssøn eiede, som det strax nedenfor berettes, gaarden Strøm i samme prestegjæld. Holmberg, Bohusläns beskrifning, (2 upl.) III, s. 61 og note 2. Han tilhørte familien Straale, der havde hjemme i dette len, hvor hans fader, Mats Pederssøn, eiede Thoreby i Foss. Thormod Matssøn var gift med Anna, en datter af Peder Knutssøn Maaneskjold til Akervik paa Thjørn. Samlinger til det norske folks spr. og hist., I, s. 378–380.

[2] Nu Kärsbacken. Om det heromhandlede fortidsminde se Holmberg, anf. st., III, s. 64 flg. Moen kaldes nu Hjertums-Ske.

♀ Then 22. Martij hørde bispenn her Jenssis her Anderssis capellan hans predicken vdj Hiertims kircke, och tracterit hand euangelium dominicale som falt i søndags. Hand predicket vell och haffuer it reent och grofft maal och en stiff røst.

Siden effter at bispenn vaar kommen hiem fra kircken kom her Anders i Hiertim op paa kammeret til hannem, och berettet at der er 2. aff hans sognebønder som ligger i løst leffnit och haffuer deris echte quinder; den ene heder Oluff Øysmaal, den quinde som hand ligger met er hiemme hoss hannem oc haffuer 4. eller 5. børn de ere och hiemme hos hannem.

Tuende bønderne i Hiertim ligger i løst leffnit.

Den anden heder Morten Anderssen boendis i nord fra prestegaarden 1 stor mijl paa en gaard heder Indlaget, om hannem berettet her Anders, at hand haffuer liggit met it quindfolck alt siden Skotte kongen[1] vaar her, saa langt tid er her Anders vitterligt och haffuer for^{ne} Anderss ochsaa denne quinde hiemme hoss sig.

Om H. Anderssis siugdom i Hiertim.

Siden taled her Anders met bispenn om sin siugdom at thet er nu paa dett 6. aar siden 14. dage for S. Mortens thid, at hand først fich denn, och meente det at vere popelssie. Hand sagde at .3. dage effter hand fich den da bleff hand saa hart angreben at hand vaar saa gaat som død, saa at de lagde hannem ned paa straa, och laa der en ½ dag. Der effter bleff hand noget tilpas. Och er endnu noget tilpass, dog iche saa at hand i nogen maade kand giøre tienniste. Thj maalit slar hannem feyll.

Liberi Dn. Andreæ in Hiertim.

Hand haffuer 2 sønner gaar i schole i Onss,[2] den ene heder Oluff, er 21. aar gammel, oc den [anden] heder Matz er 16. aar. Och begierede her Anders at bispen ville i sin tid hielpe dem til gode.

Hand haffuer och 8. døtter, den ene er gifft boer strax norden prestegaarden, och en er hos her Holger i Spigerud (som haffuer her Anderssis quindis syster) och de andre 6 ere hiemme, en aff dem er festemø.

Her Anderssis quinde heder Ingeborg er fød i Suergit, i det neste gield hoss Hiertim.

Samme dag den 22. Martij effterat bispenn haffde taget en bidsken mad paa kammeret drog hand fra Hiertem der klockenn vaar imellem 8. och 9. formiddag, samme tid skienchte hand her

---

[1] Kong Jakob VI af Skotland og hans nygifte dronning opholdt sig under nedreisen fra Oslo til Kjøbenhavn paa Baahus fra 1ste til 7de Januar 1589.

[2] Odense.

Anderssis quiende en halff daler. Och fulde hannem fra Hiertim her Jens Nielssen capellanen och bispens eigit folck.

Bispen drager fra Hiertim.

Fra Hiertim droge wi den samme vey som wi kome did, indtil den gaard Anstensrø, liggendis 1 fiering fra Hiertim, och haffde wi den endnu paa den høyre haand ret om husen i synder, saa i synder offuer Hastensrøes engen[1] 1 stenskast siden i vestsuduest hen ved en 1/2 fiering om den forsch:ne aa Jore som wi haffde paa den venstre haand, saa offuer en bro i synder liggendis offuer samme aa. Huor wi haffde ont at komme offuer. Siden derfra i sudsuduest 5. eller 6. pilskud [til en gaard] kallis Rishaure, igiennem gaardenn saa i synder 1 pilskud offuer en liden beck, som kommer østen aff marcken och løber vester i Are vandit 2 pilskud, och vdj denn beck haffde wi it quernehuss paa den venstre haand ret hoss oss, saa i synder 4 pilskud offuer en slem skouge vey saa offuer en mosse i synder huor der vaar slempt at drage offuer, och haffde wi Risshaure vandit paa den høyre haand strax hoss, som strecker sig i vester til nord, och løber i Are vandit.[2]

Siden droge wi vdj sønder offuer field och om myrer slem vey 1/2 parten aff en 1/2 fiering til 2. gaarde heder Huffuerud, liggendis i sønder oc nord fra huerandre, paa den høyre haand strax hos veyen. Saa therfra i suduest en 1/2 fiering til 4. gaarde kaldis Skiølding, de 2. ligger i øster tilhobe vdj en tungaard och de andre 2. ligger vesten for 1 pilskud vdj en tungaard, om huilcke wi droge och haffde dem paa den venstre haand ret fram om husen, saa i suduest therfra 8. eller 10. pilskud til 4. gaarde kaldis Grøsby, liggendis tilhobe i øster oc vester vdj en krull, der møtte her Niels Christiernssen i Øyssmaal[3] met skiussheste, der bytte wi heste saa gaff bispen her Jens Nielssen capellanen i Hiertim forloff at drage hiem.

I vester fra Grøsby 1 stenskast ere en hel hob stene opreist,

---

[1] Fra Hjertum til Hasteröd gaar nu ingen vei langs den der løbende, ovenfor omtalte lille elv. Fra Hasteröd af har man derimod en vei i sydøstlig retning ned til Rishageröd, hvor den bøier mod syd og kort efter forener sig med en anden, den kommer fra Grinneröd kirke. Efter at være stødte sammen gaa disse ned til gaarden Sköldunga.

[2] Formodentlig den samme som den Nils Rasmussøn, der efter Holmberg (anf. st. III, s. 93) skal have været sognepræst til Ødsmaal i 1599. Ogsaa ved visitatsen i 1597 omtales hr. Nils i Ødsmaal.

[3] Gaarden Grössby ligger ved den nuværende landevei, den samme, som de reisende her fulgte.

paa den syndre side ad veyen naar mand drager til Grøsby, huor de mener at der skulle vere begraffne kiemper.

I øster fra Grøësby 1 pilskud ligger Vggulums kircke annex til Øyesmaal. Der giøris tienniste huer Søndag saa vel som vdj hoffuit kircken, och er 3 fieringer imellum hoffuit kircken och Vggulums kircke som ligger fra Øysmaal i sudoust, och er iche flere annexer til Øysmaall.

Annex til hoffuit kirken Øysmaal.

Saa droge wi fra Grøesby i suduest 4 pilskud om it vand kallis Hellungen[1] som wi haffde paa den høyre haand, och strecher det sig derfra i nord, saa droge wi offuer en bro kallis Buxerøbro liggendis offuer en mosse strax synden for det vand Helungen. Och haffuer samme bro sit naffn aff en gaard, heder Buxerød[2] liggendis 1 pilskud i suduest fra broen. Siden droge wi op for it berg i norduest kaldis Kierlingebrecke. Saa i vester och i norduest 8. eller 10. pilskud, offuer en kleff kaldis Galtekleff, saa therfra i vester och i norduest $1^1/_2$ fiering imod Øysmaal prestegaard, saa i synder, strax i vester it tren eller thu, saa i nord offuer Øysmaall bro. Saa i øster om kircken paa den høyre haand liggendis ret hos [sic] til prestegaarden liggendis ret hos kircken østen fore. Och komme wi der hora Ia pomeridiana.

Helungen it vand saa kallet.

I nord fra Øyesmaal kircke 1 fiering ligger it stort vand kaldis Kiederøds vand,[3] 1 fiering langt, strecker sig i synder och nord $^1/_2$ fiering bredt der aff i den syndre ende rinder forsch^ne Øysmaal aa, och aff nogle myrer liggendis omkring vandit ij synder noget til vester til kircken strax synden for kircken, møgit krøgit vdj mange bugter, siden vdj vester 3 eller 4 pilskud vdj Askerøes fiord. Askerøe ligger i vester fra Øysmaals kircke 1 fiering baade til lands och vands. Der ifra i vester ligger lille Askerøe it lidet sund imellum, Askerøes fiord strecker sig i nord $^1/_2$ fiering veys til it almindelig ladsted, kongens ladsted, kallis Starkier, som er en vig ind til faste landet vdj Øysmaal och ligger samme ladsted i norduest fra Øysmaals kircke $^1/_2$ fiering. Och ligger der vdj samme ladsted 1 holme heder Starckier holme.

Suansund strecker sig i nord derfra $^1/_2$ fiering.

I sudsudoust fra fergehusit ved Suansund ligger en kilde heder S. Nicolaj kilde omkring denne kilde staar mange smaa

---

[1] Smlgn. ovenfor, s.

[2] Nu Boxeröd. Her have de reisende forladt landeveien og draget ret i vest.

[3] Saafremt hermed menes det vand, som ligger ved gaarden Tjöderöd, er afstanden her angiven altfor kort.

kors och der vdj sider hoffuit haar. Der sigis at samme kilde skulle selff haffue fløtt sig affsted .3. eller 4. træen, aff den aarsage at en øg schulle haffue staaldit der vdj.

I nornorduest ½ pilskud fra prestegaardenn ligger en gaard kaldis lille Hammer. It stenskast der ifra i nord ligger en gaard heder Næs, er fru Gurun Greens[1] gaard paa Eiger.

I nordnordoust fra prestegaard 1 pilskud ligger tho gaarder heder Berger, i øster oc vester fra hinn anden, strax hoss.

Her Nielssis quinde heder Margrete, huilcken er vng och haffuer tient fru Metthe Rud[2] paa Bahuss, der fick her Nielss hende. Och haffuer de it drengebarn sammen, heder effter salig Henrich Gyldenstiern.

Vxor Dn. Nicolaj in Øesmaal.

Samme dag den 22. Martij formiddag tynd skyet och vndertiden skien solen dog iche ret klart, efftermiddag klart solskien stille vær, och frost i denne forgangen nat.

Constitutio aërea.

♄ Thenn 23. Martij (paa huilcken mand holt Marie bebudelssis dag effter ordinantzen thj den falt nu i aar ind vdj Dømmelvgge) visiterit bispenn Øysmaall kircke, och predicket selff euangelium som falt i dag. Luc. I. De conceptione Christj.

Siden effter at bispenn vaar kommen fra kirckenn hørde hand her Nielssis predicken inde paa kammeret, och tracterit hand den samme text, och predickede vell. Och for thidsens kortheds skyld bad bispen hannem holle op, der hand haffde endt det første stycke, som vaar om Gudtz sande løffte och tilsagn at Christus schulle komme til verden.

Strax der effter gick bispenn ind vdj borrestuenn till bords met her Niels, vaar der samme tid til giest her Holger i Spigerød,[3] som da kom did at møde bispen, Jørgen Erickssen fogeden, Niels Forebo och landschriffueren,[4] Allfast, huilcken haffuer tilforn tient Niels Kaass. Item her Oluf Pederssøn,[5] som vaar

Alfast.

[1] Gaardene Lillehammer og Näs ligge ganske i nærheden af Ødsmaals kirke. Fru Gurun Green var en søster af Anders Gren (s. 151, note 2) og enke efter Jon Nilssøn Skak til Skjelbred paa Eker.

[2] Fru Mette Rud var gift med Henrik Gyldenstjerne (s. 36, note 1) i dennes andet ægteskab.

[3] Hr. Holger nævnes ogsaa hos Holmberg (anf. st. III, s. 85), men uden nærmere oplysninger.

[4] Landskriverens embede synes at være det samme som en sorenskrivers. I Osterson Weyles glossarium henvises ved „landsthings-skriver" til Kristian IVs reces af 1643 (III, 17), hvor der alene tales om sorenskrivere.

[5] Smlgn. i det foregaaende s. 126 flg.

paa Bahus. Och 3. eller 4. aff her Nielssis sognebønder som saade ved it andet bord.

Och strax der maaltid vaar giort laugit bispen sig til veys til Spigerød, samme tid skienchte bispenn Margrete her Nielsis 2. ℔. och her Nielssis daatter 1 march och det lille barnn 1 marck. Och skienchte Margrete samme dag it torreklæde. Der effter drog bispenn fra Øyssmaal da vaar klocken 3. efftermid-dag, oc fulde hannem her Niels Christensen i Øysmaal och her Holger i Spigerud.

Fra Øysmaal droge wi først i synder offuer Øyesmaals bro, saa om en gaard heder Sande liggendis paa den venstre haand strax hos veyen, i sønder fra prestegaarden $1/2$ pilskud, saa droge wi i synder til øster om 4. gaarde kallis Stening liggendis paa den venstre haand paa en backe strax hos veyen och i sønder och nord fra hin anden den ene hos den andre. Saa therfra i sønder noget til øster 3 pilskud til en gaard kallis Klep, paa venstre haand hos veyen, saa therfra i sudoust hen ved $1/2$ fiering om en gaard heder Grøderød, som wi haffde paa høyre haand liggendis 1 pilskud fra veyen i vester, och er den sidste gaard i Øysmaal paa den side.[1] Saa droge wi strax offuer en aa kallis Gadegaards aa, och er fra Øyssmaal och did en liden fiering vey.

Denne aa kommer aff 3. vand kallis Holme vand, smaa kiern, det første i øster fra samme som wi droge offuer 5. pilskud, der vden omkring ligger en maasse, som hun ochsaa haffuer sin vdsprung aff, och løber hun aff den veestre ende aff dette vand, och i nord vdj det andre .Holme vand $1/2$ pilskud imellem baade vandene, saa rinder det i suduest vdj det tredie Holme vand liggendis strax hos, siden rinder hun i vester til den gaard Gadegaard som ligger strax synden for aaen i ost sudoust fra Grøderud 2 pilskud, saa løber hun i vester 6 eller 8. pilskud til .4. gaarde kallis Steffningby der rinder hun imellum gaardene, de 3.

---

[1] Veien fra Ödsmål gaar nu efter det topografiske korps's kart over Baahuslen langs kysten. Biskopen fulgte ikke denne, men tog i sydøst forbi Kläp og Groteröd, hvorfra han fortsatte videre til Gategård. Naar det her siges, at denne vei førte forbi nogle gaarde, Stening, som laa paa venstre haand, da maa dette bero paa en misforstaaelse. Gaarden Stenung er paa kartet afsat tilhøire, i vest for de nævnte gaarde, ved den nuværende veilinje, lige ved kysten og i en betydelig afstand fra disse gaarde.

gaarde ligger synden for i suduest fra huer andre, och den 4. paa den nordre side, strax hoss aaen.

Siden løber hun vdj Askerødsfiord 1 stor fiering vey ende i vester til Askerøe.[1] Paa denne øe ligger .3. gaarde heder Askerøe, mit paa øen, den ene ligger i øster, och de .2. gaarde ligger vdj wester derfra, oc ligger de vdj øster och vester fra hinanden 1 stenskast mellum huer, i vester fra Norum kircke, $^1/_2$ fiering til lands och $^1/_2$ fiering til vands.

Saa droge wi fra Gadegaards aa i sudost om Gadegaard som er den første gaard vdj Norumsogn annex til Spigerud, huilcken gaard wi haffde paa den venstre haand strax hos veyen. Saa therfra 3. pilskud i synder til en gaard heder Collringerud paa den høyre haand strax hos veyen, saa derfra i synder 3 eller 4. pilskud til en gaard heder Holm, om nogle stene stode opreiste i vester fra gaarden 3 eller 4 treen som wi haffde paa den høyre haand, hoss veyen der mener de at vere jettegraffuer.[2] Saa haffde wi gaarden paa den venstre haand ret hos veyen, saa droge wi fra Holm i synder 6. eller 7. pilskud til en gaard kallis Høye Nordrum paa den høyre haand ret hoss veyen, och ligger Norum kircke i sudsuduest 2 pilskud derfra. Saa therfra i oustsudoust $^1/_2$ fiering til en stie, kallis Giedestien. Saa i synder derfra 3 pilskud om en gaard heder Maaselycken paa den venstre haand 1 pilskud fra veyen, saa i vestsuduest 4 eller 6. pilskud til Spigeruds prestegaard, och komme wi der imellum 4. och 5. om afftenen.[3] Strax derefter drog her Niels i Øyssmaal hiem igien.

Til Spigerud ligger en annex heder Norum kircke i nord fra hoffuit [kircken] $^1/_2$ fiering. Der giøris tienniste huer Søndag.

Ende i vester fra prestegaarden ligger Spigerud kirke 1 pilskud.[4]

Samme dags afften fick bispen mad paa kammeret alene.

Samme dag den 23. Martij som vaar Palme Lørdag smucht klart solskienn dog vaar himmelen blegactig, sønden vind stille, och frost i denne nat. Men nat til søndags en suar sudost vind, storm. Constitut. aërea.

---

[1] Askerøen og Stenungsøen ere to store øer i fjorden udenfor Ødsmaal og Norums sogne.

[2] Holmberg, Bohusläns hist. och beskrifn., III, s. 92.

[3] Fra Gategård havde biskopen og hans ledsagere taget næsten lige i syd til Spekeröds prestegaard over Holm og Högnorum; de øvrige her nævnte gaarde ere ikke afsatte paa kartet.

[4] Smlgn. s. 12, note 4.

Nomen vxoris Dn. Holgeri. Her Holgers quinde heder Aase Olssdotter och her Anders i Hiertim haffuer hendis søster.

Och haffuer her Holger 4. børn, 2 met Aase och 2. met den førrige quinde.

Bispen visiterer Spigerødtz kircke. ✠ Then 24. Martij Palme Søndag visiterit bispenn Spigerudz kircke, och predicket her Holgier Thuesen, sogneprest i Spigerud, sielff euangelium dominicale Math. 21. De equitatione Christj in Hierusolymam.

Siden effter predicken haffde bispen sin formaning til almuen, som flittelige søgte kirckenn, at de flittelige skulle høre Guds [ord] och beuise deris øffrighed lydighedt lydighet [sic]. Siden examineret och offuerhørde hand det vnge folck och giorde spørsmaal til dem.

Forschᵉ̣ᵉ her Holger predicker vel, haffuer en stiff røst baade at prediche och messe met och kand vel raade och formane, saa at folckit kand beuegis der ved.

Conuiuæ Dni. Holgeri. Samme dag haffde her Holger til giest hos sig met bispen, Jørgen Erichssønn, Rasmus Alffssøn, borger i Marstrand, lendtzmanden her i sognet Haagen Grinstorp boendis her strax hos 6 eller 8. pilskud i øster, her Oluff Pederssønn,[1] och en aff søgnebønderne Oluff i Hoell och nogle andre.

Samme tid berettet fogeden Jørgen Erichssen[2] at her Niels i Fregne haffuer iche holt predicken paa Langefredag, førend nu paa it aars tid eller thu, der Hannibal sielff eller fogeden paaminte hannem derom.

Constitut. aërea. Samme dag den 24. Martij sky ver men efftermiddag skien solen noget igiennem skyerne. Imod afftenen begynte det at regne, en stiff sønden storm saa oc i denne nat sudoust storm.

Norum aa. Norum aa kommer øster fra Norum kircke $^1/_2$ fiering, aff myrer och veldekilder och løber vester vd strax synden for Norum kircke, saa rinder hun i suduest om 1 gaard heder Norum, liggendis fra Norum kircke .3. pilskud, der rinder hun strax synden for gaarden, siden løber hun i siøen, ved en holme kallis Norum holme som ligger vester vd, fra Norim 2 eller 3. pilskud, men fra landit 1 pilskud.

I synder fra Norum holme .2. pilskud, ligger en ladsted kallis

---

[1] Her har oprindelig staaet: *och Halfast landzschriffueren;* men disse ord ere senere udstrøgne.

[2] Foged eller „ridefoged" i Inlands hered endnu i 1618. Holmberg, anf. st. III, s. 106, note 2. Smlgn. nedenfor, s.

Røeskier, vd met en holme kallis Bareby holme,[1] paa den østre side ad holmen, imellum fastelandit adt holmen 1 eller 2. pilskud offuer.

I suduest fra Spigeruds kircke $^1/_2$ fiering ligger 2 gaarde heder Braaland[2] liggendis i øster oc vester fra hin anden 1 stenskast. Strax synden for Braaland rinder en aa, der gaar landtzveyen til Solberg offuer en bro kallis Braalands bro, liggendis i Jørlandz sogen annex thil Solberg, denne samme aa kommer aff nogle vand liggendis i øster fra Spigerøds kircke 1 fiering, det første heder Kuore tiern, det andet Biøre vand, det tredie Anuige vand, det fierde Aale vand, och er ickon 1 eller 2 pilskud imellum huert vand, liggendis i øster och vester, och løber det ene vdj det andet, men siden løber forsch^ne^ aa aff Aalevandit, i vester til 1 gaard heder Rød, liggendis strax syndenfor aaen vdj Spigerudz sogn, 1 stenskast vesten for Aalevandit. Siden rinder hun i vester 3. eller 4 pilskud om en gaard heder Støttin, liggendis strax norden for aaen, men i sudoust fra Spigerud en stor $^1/_2$ fiering. Saa løber hun i vester $^1/_2$ fiering, til 3. gaarde kallis Groland, liggendis vdj en tungaard[3] strax synden for aaen, och i synder fra Spigerud 4 pilskud. Strax østen for Groland rinder enn beck vdj for^ne^ aa, paa den søndre side, oc kallis Bogstabeck. Hand kommer aff it vand kallis Lange vand liggendis i synder fra Aalevandit 3. eller 4. pilskud, samme vand er 2 eller 3 pilskud langt, strecker sig i øster oc vester, aff den vestre ende aff vandit rinder for^ne^ beck i nord, om it berg, noget til vester 1 fiering, oc vdj Braalands aa. Saa løber hun[4] til forsch^ne^ Braalandsgaarde i vester fra Groland en $^1/_2$ fiering, siden løber hun i suduest, imellum 8. gaarde kallis Aaross, 4 gaarde paa huer side vdj en klasse, 3 pilskud fra Braalandt, saa rinder i suduest i haffuet 2. pilskud derfra, vd for en holme, heder Vaeholmen liggendis 2. pilskud fra landet.

Forsch^ne^ Jørgen Erickssen, er fougit offuer 4. skibrede. Det første, kallis Faxeherritz skiprede, ligger nest ved Bahuss, der vdj ere 2. prestegield, Kareby och Torsby.

---

[1] Navnet Bärbyholme findes paa det af det topografiske korps udgivne kart. Norumholmen maa være den lille holme, som der er afsat lige ved gaarden Strandnorum.

[2] Noget i nordost fra denne gaard støder den vei, som fra det indre af landet forbi Ucklum kirke fører ned til Spekerød og videre mod syd, sammen med den ovenfor omtalte vei, som nu fra Ödsmål gaar sydover langs kysten.

[3] Smlgn. s. 111, note 1.

[4] ɔ: Braalandsaaen.

Det andet skiprede, heder Grøsbacke skiprede, nordre skibrede, der vdj er 3. prestegield, Solberg, Spigerud och Øysmaal, vdj disse 3. gield, er forne Haagen Grinstorp lendtzmand.

Det tredie er Fregne, som er it skibrede for sig sielff.

Det fierde skibrede heder Hiertim och Vistelandz skibrede. Och kallis disse 4 skiprede Indland, al sammen.[1]

☾ Then 25. Martij om morgenen tilig kom her Rasmus Alleløff[2] til Spigerød och møtte bispenn der. Och strax der effter som bispen haffde tagit en bisken mad paa sit kammer alene, lod hand kalle her Holger och her Rasmus op til sig, och kom der it par folch ind for hannem aff Spigerud, ved naffn Anders Hanssen och Birgitte N. som begierer huer andre til echte. Oc haffuer forschne Birgitte verit gifft tilforn, och hendis mand stall och løb saa fra hinde, for nogle aar siden, och nu haffuer hun aadt barn met den vnge karl Anders, som nu begierer hende til echte, och fich de den beskied at de skal møde i Kongelff anden dag Paaske. Saa vil bispen tale met Hanniball om theris sag.

Ecteskabssager vdj Spigerud.

Strax der effter der klocken vaar 8. om morgenen drog bispen fra Spigerud och fulde hannem her Holger och her Rasmus Alleløff, och lendtzmanden Haagenn Grinstorp.

Bispen drager fra Spigerud.

Och droge wi fra Spigerud i sønder, it pilskud, om en gaar heder Gaare, liggendis paa den høyre haand ret hos veyen, saa therfra i suduest 6. eller 8. pilskud til 2. gaarde, kallis Abillrød, liggendis i nordoust och i suduest fra hin anden 1 pilskud, och paa den høyre haand ad veyen, noget fra veyen. Saa droge wi vdj suduest om en gaard heder Dyretorp,[3] liggendis i suduest fra Abyrø [sic] 1 pilskud, noget fra veyen, siden droge wi atter i suduest 5 eller 6 pilskud til Braalandsgaarde 2. liggendis paa den venstre haand noget fra veyen, saa droge wi vdj vest suduest 1 pilskud til Braalandz bro, saa der offuer i synder, och er det en lang bro. Saa i suduest 3. pilskud om de 4. nordre Aarossgaarde[4] langs ved Braalands aa, och haffde wi samme gaarde och aa paa den høyre haand. Der strax vesten for ligger en

Abelrø.

Dyretorp.

---

[1] Smlgn. C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden, s. 332 flg.

[2] Kaldes af Holmberg (anf. st. III, s. 109) Rasmus Hanssøn den ældre og skal være død omkring 1620.

[3] Gaardene Gåre, Apleröd og Dyrtorp ligge efter det topografiske korps's kart mellem Spekeröd og det ovenfor omtalte Bråland.

[4] Ogsaa disse gaarde ere afsatte paa kartet. De reisende have her fulgt den nuværende veilinje.

fiord kallis Hakefiorden strecker sig i nord ad, til Oddeuald. Och er fiorden 1 vggesiøs bred offuer til Tiørnslandt. Vdj denne Hakefiord ligger en holme kallis Vaholmen 2 pilskud fra medielandit, och 4 pilskud fra Aaross i suduest.

I synder fra Vaholmen $^1/_2$ fiering ligger en øe kaldis Ramssøe,[1] en trind øe, der er en gaard mit paa øen heder Ramssøe, hør til Jørlandsogn (som er annex til Solberg), och er ickon 1 pilskud imellum medielandit oc øen.

Saa droge wi om synder Aaross gaarde liggendis paa den venstre haand noget fra veyen, saa ende i vester 1 pilskudt vd met en beck, kallis Giletorps beck, huilcken løber der megit krogede och nord i Braalands aa 1 pilskud derfra, vesten for veyen.

Saa droge wi i synder 2 pilskud offuer it lidet field kallis Aaross berg och haffde forne beck paa den høyre haand ret hoss oss, saa en bro kallis Giletorps bro, liggendis offuer forschne beck, huilcken kommer østen aff marcken aff mosser liggendis i øster fra Giletorps bro 1 fiering.

Saa droge wi fra Giletorps bro, och en gaard kallis Giletorp liggendis strax synden for broen ij sudoust paa den venstre haand, saa derfra i sønder 2 eller 3. pilskud om 3. gaarder kallis Kirckeby liggendis paa den høyre haand 1 pilskud fra veyen och i norduest och i sudoust fra hin anden, iche langt imellem gaarderne.[2]

Saa siden i synder 2 pilskud til Jørlands bro, och haffde Jørlands kircke (annex til Solberg) paa den venstre haand strax hos oss liggendis strax norden for aaen $^1/_2$ stenskast, der droge wi offuer forschne Jorlande bro i synder noget til øster. Der gaff bispenn her Holger i Spigerud forloff at drage hiem.

(Denne Jørlandtz aa kommer aff it trindt vand kallis Lillie vand, liggendis en stor $^1/_2$ mijl i øster fra Jørlands kircke, der aff rinder Jørlands aa aff den vestre side, i vester til kircken, imellem 2. gaarde liggendis 4 eller 5. pilskud fra Jørlands kircke, den ene gaard heder Tyreby, och ligger norden for aaen, den anden heder Haaby ligger synden for aaen tuert offuer fra Tyreby 2 pilskud imellem. Saa løber hun i vester om en gaard kallis Kielsby,[3] liggendis strax norden for aaen, 3 pilskud fra Jør-

---

[1] Nu Ramsön, ikke langt fra Jörlanda kirke.

[2] Gaardene Gilltorp og Kyrkeby, i nærheden af Jörlanda kirke.

[3] Disse gaarde kaldes paa det af det topografiske korps udgivne kart over Baahuslen Törreby, Håby og Källby; den første og den sidste ligge paa nordsiden af elven, den anden paa sydsiden.

lands kircke i norduest, siden løber hun i vester til synder vdj siøen 1/2 fiering fra kircken, imellum forschn. Ramssøe och en Holme kallis Kieholmen liggendis strax norden for Ramssøe 1 stenskast imellum och er ickon it lidet sund imellum kallis Ramssøesund, och ligger Ramssøe i suduest fra Jørlandtz kircke).

Siden droge wi fra Jørlands bro i synder 2. pilskud om en gaard kallis Halleby liggendis paa den høyre haand 2. pilskud fra veyen, saa therfra i synder igiennem en liden egelund kallis Katterødslund aff en gaard heder Katterud liggendis paa den venstre haand 1 pilskud fra veyen. Saa alt i synder til en bro heder Huidesteens bro liggendis 1/2 fiering fra Jørlands kircke.[1]

(Under forschne Huidesteens bro, rinder en aa kallis Langelandz aa, huilcken kommer aff mosser liggendis fra Huidesteens bro i øster 1 mijll, saa rinder hun derfra i vester 3. fieringer til 2. gaarde, den ene heder Skegsta liggendis norden for aaen, den anden heder Langeland liggendis synden for och er 2 pilskud imellem disse gaarder i synder och nord fra hin anden, saa rinder derfra 1/2 fiering i vester til Huidesteens bro (huilcken haffuer sit naffn aff .3. gaarde heder Huidesteen[2] liggendis strax norden fore paa den høyre haand som wi droge til broen 2 pilskud fra veyen. Siden løber hun i synder 1/2 fiering til en gaard heder Valby,[3] der løber hun strax norden for gaarden, saa i vester 3. pilskud vdj en kile kaldis Valby kile, liggendis i norduest fra Solberg kircke 1/2 fiering.

I suduest fra Valby kile 1 fiering ligger en øe, kaldis Løffsøen[4] som er trind, der mit paa samme øe, er en gaard, heder Løffsøen. Imellum medielandet och denne øe er it lidet sund kallis Løffsøesund, och gabit vd aff Valby kile er norden før Løffsøe, 3 eller 4 pilskudt bredt. Vesten for Løffsøe kallis fiorden Løffsøefiord, strecker sig nord ad Hagefiord, och Starkier[5] och saa hen ad Oddeuald, men sønder vd strecker samme fiord sig vd til Marstrand. Tiørnland ligger vesten for fiorden och Indland østen for).

Saa droge wi fra Huidesteens bro i synder 1/2 fiering och offuer Solberg bro. Den aa kaldis Solberg aa, och haffuer sin

---

[1] Gaarden Katteröd ligger ved den vei, som nu fører lige mod syd fra Jörlanda til Solberga kirke.

[2] Gaardenes navne ere nu Hvitsten, Långeland og Skäggstorp.

[3] Nu Wallby.

[4] Nu Löfön.

[5] Starkärr (Starkärrs strand), lasteplads i Ödsmåls pastorat.

begyndelsse aff mosser liggendis i øster fra broen 1 mijll ved ved [sic] en gaard kallis Quernedall,[1] liggendis norden for maasen och i synder derfra 1 stenskast er it quernehuss mit vdj aaen, saa løber hun i vester 3. fiering til en gaard heder Ingetorp[2] som ligger synden for aaen, en 1/2 fiering østen for Solberg kircke, saa løber hun i vester strax norden for prestegaarden och synden for kircken saa i suduest vdj en kile kallis Aaseby kile 1/2 fiering fra Solberg kircke.

Siden droge wi i vester 2 eller 3 pilskud i vester til prestegaarden som kallis Kolstorp[3] oc er rettelige vel bygdt. Did komme wi hora 11. ante meridiem. Och er imellum Spigeruds kircke och Solbergs kirche 3. store fieringer, maa vel regnis for 1 mijll.

Solberg kircke ligger i nord fra prestegaarden fierdeparten aff 1 fiering.[4]

I suduest fra prestegaarden 1/2 fiering ligger en øe som er megit høy, kallis Bratøen,[5] men skibsfolck kaller hende Blaakollen, och er det første land som de kand se naar de kommer aff siøen vnder Norgis land. Allerøffuerste paa samme øe er en gaard kallis Bratøen der boer en mand heder Børger Bratøen. Och er ickon it lidet sund kallis Bratøesund imellum medielandet och Bratøenn. Och vesten for øen løber Løffiøefiorden.

I oust sudoust fra prestegaarden 1/2 parten aff en 1/2 fiering liggit [sic] it lidet høyt berg, kallis Skredebergit, der staar de .2. Skotter som myrde salig her Arne paa Solberg, paa 8. stegell, thj de bleffue parterit vdj 8. parter. Der staar och en galie hoss steglerne, omfram de 2. galie som stode offuer de 2. stegle, och er noget borte aff den ene galie.[6]

Samme dag den 25. Martij effterat bispen vaar kommen til Solberg bleff der it quindfolch halshugget met en bredøxe paa forsch[te] Skredeberg, for sit barnn hun haffde myrt. Och sende bispen sin tiennere Peder Jørgenssen vd at skulle see dette.

---

[1] Efter det topografiske kart ligger Quarndalen ikke ved begyndelsen af den elv, som løber forbi Solberga kirke, men ved den straks foran omtalte.

[2] Gaarden Ingetorp ligger ved den elv, som gaar forbi Solberga kirke.

[3] Nu Källstorp.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 13.

[5] Nu Brattön. Om det derliggende fjeld, Blåkullen eller Blån, der fremdeles er kjendt som det første fjeld i Baahuslen, af hvilket man faar landkjending, med de dertil knyttede sagn, se Holmberg, Bohusläns historia och beskrifning, III, s. 104.

[6] Smlgn. ovenfor, s. 51 og Holmberg, anf. st., III, s. 109.

Samme dag den 25. Martij der bispen kom hart imod Solberg kom Peder Christenssen[1] som bispen haffde sendt ned met visitatz breffuit, och møtte hannem, och fuldis saa met hannem til prestegaarden.

Constitut. aërea. Samme dag den 25. Martij vndertiden regen och vndertiden skien solen, och en suar syduest vind storm, och i denne forgangen [nat] frøss det intet.

♂ Thenn 26. Martij sende bispen forsch^{ne} Peder Christiernssen hiem til Oslo, met breffue til sin kiere hustru Anne Olssdaatter. Och befallit bispen, Peder at hand skulle tage hans hest som staar paa Hiertim och føre den hiem met sig til Oslo vdj slagtoug. Och gaff bispen Peder it viaticum til presterne, och en liden zeddel om for^{ne} hest at føre hiem, och drog Peder strax aff fra Solberg.

Samme dag som vaar den 26. Martij visiterit bispenn Solbergs kircke, och hørde her Rassmus Alleløffs predicken, och tracterit hand den epistel ad Philip. 2. Lader det findes vdi eder, som oc vaar vdj vor herre Jesu Christo.

Och predicket vell och haffuer it gaat maal.

Siden effter predickenn haffde bispenn sin formaning til almuen, som vaare smuct forsamblit, som hand er vaan at giøre oc examineret det vnge folck.

Och er Solberg kircke temmelige vel flid vden paa och tegt met tagsteen vndertagen choret det er tegt met sponn. Men inden er iche vden nogle gamle stoler, och fattis lofft, vden i choret, der er nyt laafft.

Til Solberg kircke er 3. skiønne klocker och synderlige denn ene, klockehuset staar strax hoss kircken.

Annexer til Solberg. Til Solberg kircke ere 2. annexer. Den første heder Jørlands kircke liggendis i nord fra hoffuitkircke, och er en smuck sten kircke, 1 fiering fra hoffuitkircken. Den anden annex heder Holte kircke ligger i synder fra hoffuit kircken 1 fiering och er en sten kircke. Der giøris tienniste i alle kircker huer Søndag.[2]

Samme dag, som vaar den 26. Martij haffde her Rasmus til giest hoss sig bispen, Jørgen Ericksen fogeden boendis der strax hoss kircken, item en bonde heder Peder Tordssen i Rudstad[3]

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 102.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 18.

[3] Vistnok gaarden Restad i Hålta sogn.

vdj Holte sogn annex til Solberg, och er samme Peder aff adel, fører skiold och hielm och en laxerumpe inden i skiolden.[1] Item en anden bonde ved naffn Tolleff Halleby, en vng mand. Siden vnder maaltid kom der en kiøbmand ved naffn Anders, haffde hiemme vdj Kongelff och talede met Rasmus, och vaar hand lidt til bordtz medt, saa drog hand strax aff.

Strax effther maaltid gick bispenn op paa sit kammer.

Samme dag talede her Rasmus met bispen om nogle echteskabs sager der vdj gieldet, och bispen bad hannem sige dem, at de schulle møde 2. eller 3. Paaske dag ved Bahuss.

Samme dag den 26. Martij vndertiden solskienn och vndertiden regen, søndenn vind. Constitut. aërea.

Samme dag skienchte Karin Hansdaatter her Rasmussis quinde bispen it tørrklæde.

☿ Thenn 27. Martij om morgenen førend bispen drog fra Solberg lod bispen kalle her Rasmus och hans høstru, Karine Hansdaatter och 2. deris børn .2. smaa drenger och bispen ønsket dem lycke, siden skienchte hand Karin en halff daler, och saa antuordet hand hende 1 ℔ som det lille barn som ligger i vuggenn skulle haffue, saa skienchte hand de 2. smaa drenger huer sig .8. ß. Och heder den største aff dem Hans och den mindre Henrick effter salig Henrich Gyldenstiern.

Siden der effter drog bispen fra Solberg inter 8. & 9. horam matutinam, til Kareby och fulde hannem her Rasmus och bispens eigit folck.

Och droge wi først fra Solberg i oust sudost $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering vd til Skrebergit som steglerne staar och haffde det ret vd met oss paa den venstre haand, och droge wi ret offuer den sted som de Skotter bleffue smugit och brendt ihiell.

Der møtte her Christiernn i Kareby[2] bispen och her Rasmus. Saa droge wi derfra i ost sudoust 3 pilskud til en gaard heder Jeger,[3] der vdj haffuer scholemester en part, och ligger denne gaard paa den høyre haand som wi droge ret hoss oss, och vaar der icbe almanne veyen, men almanne veyen vaar øster mere, och wi droge en gienstj fra samme gaard offuer it slet berg $^1/_2$ fiering i sudoust offuer en beck kallis Skaarby beck och haffde en liden

---

[1] En linje af familien Gren skal have ført en laks i skjoldet.

[2] Denne skal have været prest i Karreby fra 1574 til 1627. Holmberg, anf. st., III, s. 124.

[3] Nu Jäger.

damb paa den venstre haand som wi [droge] synder offuer becken.[1] Och haffuer samme beck sin begyndelsse aff it vand liggendis i Solberg sogn oc kallis Engetorps vand, i nordoust 4 eller 6 pilskud derfra som wi fore offuer becken, det er affiangt, och en 1/2 fiering langt, strecker sig i sønder och nord, 4 pilskud bredt, der aff rinder forschne beck i sudsuduest 8. eller 10. pilskud til 4. gaarder kallis Skaarby, bøndergaarder, och ligger den ene i nord och de 2 i synder derfra, i synder och nord fra hin anden strax hos, och den fierde der strax østen for. Saa rinder forschne Skaarby beck østen for alle disse gaarde vdj en faass kallis Ladefaass, som løber strax østen for gaarderne, och synder omkring dennem.

Saa droge wi fra Skaarby beck i sudoust igiennom en bogeskoug, kallis Skaarbyskoug 1/2 parten aff 1/2 fiering, om it lidet fiske vand som wi haffde paa den høyre haand, och kallis Skaarby kraappedam (vdj huilckit ere kropper och suder). Der wi kom der omkring kom almanne veyen norden til igien, saa offuer en liden egeskog kallis Myrebacke skoug 5 eller 6. pilskud i sudoust offuer en bro, kallis Myrebacke bro, men aaen som rinder der vnder heder Lundby aa, och kommer den aff en mosse liggendis i sudoust en 1/2 fiering fra Myrebacke, som ligger strax i sudoust hos broen, saa løber hun imellum 2 gaarde kallis Ryngby liggendis i norduest 1/2 fiering fra mossen, och kallis hun der oppe Ring aa, och ligger disse Ringby gaarde strax østen for Myrebacke 3 eller 4. pilskud, saa løber hun fra Myrebacke, som ligger synden for aaen, i vester 1/2 fiering til forne Skaarbygaarde, synden for, vdj forne Lade faass. Siden rinder hun derfra i norduest til en bro kallis Reffuebro 6. eller 8. pilskud, der offuer drager mand alfare veyen fra Solberg och til Kongelff,[3] saa løber hun imellum Solbergsogn och Holtesogn, annex til Solberg, 1/2 mijl fra Skaarbygaarde vdj imod Blaakollenn.

Myrebacke bro. Saa droge wi fra Myrebacke bro i sudost 1 pilskud om Myrebacke, en gaard, liggendis paa den venstre haand 1 stens-

[1] Solberga kirke ligger ikke ved den hovedlandevei, som fra Jörlanda fører sydover til Karreby; der gaar nu en tværvei over til denne. Som det fremgaar af beskrivelsen, fulgte de reisende her en anden vei, idet de toge mere i sydøstlig retning over til hovedveien, som de naaede i nærheden af gaarden Skårby, som ligger ikke langt fra Karreby kirke.

[2] De her nævnte gaarde kaldes nu Myrbacka, Lundby og Ringby.

[3] Denne vei gaar fra Solberga mod syd indtil Hålta og derfra mere i østlig retning til Kongelf.

kast fra veyen, siden i sønder 8. eller 10. pilskud til Kareby prestegaardenn, och komme wi der hora 10. ante meridiem. Och er imellem Kareby och Solberg en $^1/_2$ mijll.

Siden en stund efterat bispen vaar kommen til Kareby, lod hand kalle her Rasmus i Solberg op til sig och talede met hannem.

Der effter gick her Rasmus ned i stuffuen til her Christiernn och fick mad met hannem. Siden lod bispen hente mad op paa kammeret til sig, och giorde maaltid. Samme thid vnder maaltid kom der til her Christiernn den gamle mand aff Lybeck som var i Oslo, ved naffn Jørgen Samsinghoff, och acte sig nu til Kongelff, och begierede hester och her Christiern sende strax bud til skius schicker om heste til hannem och hans tingest som hand haffde, saa bad her Christiern hannem til bords met sig. Der maaltid vaar giort gick bispenn ned i stuffuen til her Christiernn, och talede met samme Jørgen, huilcken schal vere en fiin mand, saa drog da her Rasmus Alleløff sin kos hiem til Solberg. Och bispen sad end da ned lidet och snacket met for^{ne} Jørgen. Der effter drog Jørgen fra Kareby til skiuschickeren och haffde her Christierns hest, och bispen fulde hannem vd til hest. Siden gick bispen op paa sit kammer da vaar klocken 4. efftermiddag.

En borger.

Samme dag den 27. Martij vndertiden solskien och vndertiden regen, och en suaar sønden vind synderlig efftermiddag och nat til Torsdags, som vaar Skiertorsdags nat.

Constitut. aërea.

Til Kareby er it annex kallis Rommelandz[1] kircke liggendis fra hoffuit kircken i øster en $^1/_2$ mijll, der giøris tienniste huer Søndag. Och strecker Rommelandssogn sig i nordoust fra kircken 2 mijll langs op met den elff som løber til Kongelff, vesten for elffuen, och Suergit østen faar, och er Rommelandsogn ickon it langt smaldt sogen, strecker sig och til gammel Løse liggendis i øster fra Rommelands kircke i øster 2 mil, men Kongelffuen[2] rinder synden for kirche[nn] 3. pilskud.

Annex til Spigerød er Rommelandz sogn.

I nord fra Rommelands kircke fierde part aff 1 fiering ligger it vand kallis, Rømmesiø, huilcken er trind och en $^1/_2$ stor mijl omkring, och løber der en aa vd aff den søndre side aff dette vand, och i sønder hen ad Rommelands kircke, saa løber hun vesten for kircken 2. pilskud, der en faass kallis Rømmefaass, der 5 eller 6. querner, de 5. staar paa det vestre land iche langt

Rømmesiø.

[1] Smlgn. ovenfor, s. 12.

[2] Et neppe ellers forekommende navn paa Götaelven, der ovenfor er kaldt Venerelven. Det er fremkommet ved en misforstaaet overførelse af byens nyere navn.

imellem huer och den 6. staar paa det østre land, mit for de 5. Siden løber hun derfra i sudsudoust 5. eller 6. pilskud vdj den store elff som løber ad Bahuss. I suduest fra Rommelands kircke $1/2$ parten aff $1/2$ fiering ligger it saare høyt berg kallis Aleklet,[1] i suduest therfra 8. eller 10. pilskud ligger it vand kallis Tuebaatnen, och er en $1/2$ part aff $1/2$ fiering langt och 2 eller 3 pilskud bredt, det haffuer ingen vdlaab, vden en beck som rinder vd aff den vestre ende (thj vandet strecker sig vdj øster och vester) och rinder saa i suduest $1/2$ fiering, vdj en myr heder Tranekiersmyr, saa løber becken i vester $1/2$ fiering vdj en beck kallis Ladegaardsbeck, strax norduest fra Bahuss, som ligger i sudsudoust 1 fiering fra Kareby. Forsch^{ne} Ladegaardsbeck kommer aff 1 mosse heder Solbrecke mosse liggendis i nord fra Bahuss 1 fiering. Der aff rinder samme Ladegaardsbeck i synder vdj Kongelffuen strax østen for ladegaarden och vesten for Bahuss, 4 eller 6 pilskud.

Tuebaatnen.

I nordnordoust fra Rommelandtz [kircke] en halff fiering ligger en faas kallis Liusegaards faass (och haffuer sit naffn aff en gaard heder Liusegaard[2] liggendis strax synden for faassen), huilcken faas løber i sudoust vd faar it saare høyt flog,[3] saa i sudoust vd $1/2$ parten aff $1/2$ fiering til en bro kallis Bastebro, aff en gaard heder Bastekier liggendis strax synden for broen 1 stenskast, offuer denne bro gaar almanne veyen hen ad Hiertim. Saa løber denne for^{ne} aa strax øster vdj den store elff som kallis Kongelff, ende øster fra Rommelands kircke $1\,1/2$ fiering.

I øster til nord 1 fiering fra Liusegaards faass ligger it vand vdj aalmercke[4] heder Ørevand 2 pilskud langt strecker i vester oc i nordoust, vden omkring dette vand er mosser rund omkring der aff den vestre ende och for^{ne} mosser rinder en beck kallis Ørevandsbeck, rinder først i vest norduest en $1/2$ fiering siden rinder den i synder $1/2$ parten aff $1/2$ fiering, vdj it vand kallis Drybe vand liggendis i vester fra Øre vand $1/2$ fiering, der vdj den østre ende rinder forsch^{ne} beck, och er samme Drybe vand 3 pilskud lang strecker sig øster och vester, der aff rinder en aa kallis

---

[1] Dette fjeld spiller en betydelig rolle i egnens sagn. Holmberg, anf. st., III, s. 110, 118 flg.

[2] Nu Lysegården.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 84, note 3.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 81, note 3.

Drybevands aa aff den vestre ende, saa gaar hun i vester ½ parten aff ½ fiering siden i synder ½ fiering til Liusegaards faass.

♃ Then 28. Martij Skiertorsdag visiterit bispen Karebyes kircke, och hørde her Christiern Christiernssens predickenn, och tracterit hand den text: 1. Cor. 11. de cæna Dominj. Ipse Dn. Christiernus eruditionis est mediocris sed non ita dono docendj præditus.

Effter predicken examinerit och offuerhørde bispenn almuen, de vnge børn och folck, der effter formanit dem til Guds frycht och alle christelige dyder.

Samme dag den 28. Martij solskienns vær men vndertiden vaar himmelen noget tyndskyet, blegactige skyer, sønden vind, storm, synderlig i denne forgangen nat. Constitutio aeris.

♀ Then 29. Martij som vaar Langefredag predickit bispenn M. Jens Nielssen vor Herris Jesu Christj pinis och dødtz historie vdj Kareby kircke, och haffde hand 3. stycker. Det første, huorfor at Christus ville anamme mandom och lade sig føde til verden, och lide død och pine. 2: Huorfor at Christus skulle vere baade Gud och mand. 3: Huad fruct nytte och gaffn wi haffuer aff Christj pine och død, och huorledis wi schulle den bruge. Och vaar der samme tid en smuck almue tilstede vdj kirckenn.

Effter predickenn talede bispen aff predickestolen til almuen vdj Kareby at de skulle holle klocker och giffue hannem sin rettighet. Der effter bleff ther siunget den psalme: Det hellige kors vor Herre sielff bar. Saa vaar alting wde.

Siden gick bispen fram i prestegaarden, da vaar klockenn elleff. Och strax ther effter kom her Michel i Kongelff och hans søn her Jens i Torsby, til Kareby. Och lod bispen strax kalle dem op paa kammeret til sig, och lod hente mad op, oc giorde maalltid met her Christiern her Michel och hans søn her Jens Bassj.[1] Siden der effter laugit bispen sig til veyes til Kongelff, och samme tid schienchte hand her Christierns daatter i Kareby Kirstin, en marck.

Siden der effter drog bispen fra Kareby hora 2a à meridie, och fulde hannem her Christiern i Kareby her Michel och her Jens hans sønn.

[1] Hr. Mikkel Jenssøn Basse skal have været sogneprest i Kongelf fra 1569 til 1608, og sønnen hr. Jens i Thorsby til omkring 1603. Holmberg, anf. st., III, s. 177 og 190. Smlgn. nedenfor, s. 192, note 2.

Fra Kareby prestegaard droge wi først i sudoust om Kareby kircke liggendis paa den høyre haand ret hos veyen. Saa i sudost om 3. gaarde kallis Kirckekareby liggendis strax i suduest fra kircken, paa den høyre haand ad veyen i norduest och i sudoust fra hin anden, ret hos huer andre. Saa siden i sødoust 5 eller 6 pilskud til 3. gaarde kallis Grokareby,[1] och haffde wi dem paa den høyre haand, som ligger i øster och vester, strax hoss huer andre, saa therfra i synder offuer enger 4 pilskud om 2. gaarde kallis Arnetorp liggendis ret tilhobe vdj en tungaard paa den venstre haand ad veyen, 1 pilskud derfra, siden atter i synder 5. pilskud til en beck kallis Stenvad (thj der ligger megit steen vdj samme vad, och vaanschelig at ride offuer, huor bispens hest haffde nær faldit met hannem). Och haffde wi 2 gaarde paa den høyre haand kallis Veistorp[2] noget fra veyen $^1/_2$ pilskud, liggendis strax hos huer andre i øster och vester.

I ost sudoust fra forne Stenvad en $^1/_2$ fiering ligger en myr kallis Vlsrømyr, der aff haffuer samme beck sin vdsprung, saa rinder hun i vest norduest til forschne vad, saa therfra i norduest en $^1/_2$ fiering vdj Skaareby aa 3 eller 4 pilskud vesten for Ladefaas, strax synden for Skaarbygaarder.

Saa droge wi fra Stenvadet i synder och i sudoust offuer it berg en $^1/_2$ fiering til en myr kallis Rolffsbomyr, (igennom huilcken rinder en beck, som kommer aff 1 mosse Veystorps mosse 4 eller 5 pilskud i norduest fra veyen som wi droge offuer myren, saa løber hun i Ladegaards beck i sudoust $^1/_2$ fiering, och løber i Ladegaards becken strax østen for Ladegaarden. Denne forne beck som løber aff Veystorps mosse giør skilsmisse imellem Kareby och Yttrebysogn, annex til Kongelff.

Saa fra forschne Rolsbomyr i synder $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering, offuer en grøn heed til 2. gaarde kallis Taange,[3] liggendis i øster oc vester fra huer andre 2 pilskud, vdj Yttreby sogn, och droge wi igiennom den østre gaard. (I suduest fra Taange 4 eller 5. pilskud ligger en gaard kaldis Castel Ladegaard, som nu brugis til Bahus for en ladegaard.[4]

Saa fra Taange i synder 1 pilskud til Taangebro, der rinder

---

[1] Af disse gaarde er kun Grokareby afsat paa det topografiske korps's kart.

[2] Nu Wegstorp.

[3] Tunge i Ytterby sogn.

[4] Kastellegaarden i Ytterby sogn, hvor i middelalderen Kastelle kloster var beliggende.

en beck kallis Taangebeck, vdj huilcken ere mange hengedy hos almanne veyenn.

Saa therfra i sudoust offuer Kongelff marck fierde parten til en kleff kallis Nordre kleffuen, der haffde wi en kroppedam liggendis ret hos veyen paa den venstre haand, som hørde fordum borgmester Christen Schriffuer till. Saa derfra i synder 2 pilskud til Kongelff, der droge wi vesten for Kongelff kircke igiennom byen i synder til her Michels[1] gaard, huor wi komme der klockenn vaar imellum 3. och 4. efftermiddag.

Imellum Kareby och Kongelff er $^1/_2$ mijll, men den regnis dog icke mere end for 1 fiering.

En stund effter at bispenn vaar kommen til her Michel Bassis, gaff hand her Christiernn vdj Kareby [forloff] at drage hiem effter at hand haffde talet met hannem.

Samme dag den 29. Martij Langefredag mørcht vær, dog vndertiden tyndskyet och regnit iche, eller sneet, sønden vind stille.

♄ Thenn 30. Martij Paasche afftenn schreff bispenn Hanniball Gyldenstiernn och sende breffuit til hannom met sin dreng Oluff Børgerssen och noget vilduare til Hannibal.

Samme dag sende Hanniball slotzschriffueren Hans Pederssenn ned til bispen til her Michels, och begierede paa Hannibals vegne at bispen ville komme op til slottet imod afftenen, da suarede bispen at thet vaar hannem iche beleiligt i dag men i morgen tilige ville hand komme der op. Samme tid vaar och her Christiern som er capellan paa Bahus hos bispen och talede met hannem.

Samme dag vaar bispen vdj karbad hoss her Michell och bade sig.

Samme dag den 30. Martij mørcht vær och skyet vndertagen ved 10. slet da skien lidet ret klart igiennom skyen, saa bleff det strax skyet sønden vind stille. Constitutio aërea.

☉ Then 31. Martij Paaske dag, om morgenen tilig antuorde bispen sin tiennere Berhn Jacobssen 2 halffue daler, at hand skulle offre vdj Kongelffs kircke paa bispens vegne.

Strax der effter drog bispenn op til Bahuss met baad, och 4. karle aff Kongelff rodde hannem der op, och gaff bispenn dem en marck for deris wmag, och de rodde strax hiem igien met baaden.[2]

[1] Den ovenfor, s. 119, noten, omtalte sogneprest i Kongelf.

[2] Byen laa endnu paa denne tid paa sin oprindelige plads, længere nede ved elven end nu, lige ved Kastellegaarden, 2—3 kilometer fra Baahus og det

Och bispenn gick strax op paa slottet, och møtte hannem her Christiern Nielssen (Gudtz ords tiennere paa Bahuss) och slotzfogeden, och da vaar klocken 6. och den gode mand Hannibal Gyldenstiern vaar paa den tid iche opstanden, saa gick bispen hen op paa Suend Hall, slotzfogedens kammer och tøffuede der end lidet met her Christiernn, saa kom der strax bud fra Hanniball, at bispen viille gaa op paa kongens sall, och fortøffue der indtil Hannibal vaar opstaaen, huilckit bispenn och giorde. Strax der effter kom Hanniball der til bispenn, och de ginge saa ind vdj it lidet kammer der hoss paa den vestre side och talede met huer andre. Siden gich Hannibal ned igienn vdj sit kammer, och bispen bleff der oppe, indtil det ringede sammen til høymessen, saa gick bispen ned och Hannibal kom, och møtte hannem paa trappen, saa fuldes de hen ad kircken. Och bispenn stod i stoell met Hanniball, samme tid messit her Christiernn Nielssen och predickit euangelium Marci. 16. de resurrectione Christi. Hand predicker och messer vell.

Siden effter predicken offrede Hannibal Gyldenstiernn och hans frue, fru Heluig Kaass, och de 2. jomfruer som der er.

Siden offrede bispen her Christiernn en gammel daler.

Samme dag vaar bispen Hannibals giest, oc vaar der ellers ingen fremmede. Strax maaltid vaar giort gick bispen op paa sit kammer och bleff der indtil det ringde sammen til afftensang hora 3. Saa gick Hannibal och bispen hen i kircken och fruen och alt folckit, och her Christiern predickit, it vers aff en psalme de resurrectione Christj.

Siden der de vaar kommen fra kircken och bispen vaar gaaet op paa sit kammer kom Hannibal op til hannem, och de sad lenge och talede met huer andre. Samme tid begierede bispen at hand maatte drage ned igienn til byen, men Hannibal ville iche forløffue hannem, men sende bud til her Michell i Kongelff at hand skulle komme op til hannem, saa kom her Michel op der klocken vaar ved 6. om afftenen, saa haffde Hannibal bispen och her Michel til giest om afftenen.

Der maaltid vaar giort fulde Hannibal bispen och her Michel op paa kammerit och gick saa strax ned fra dem. Och siden

---

sted, hvor den har ligget siden 1680. Fra 1612—1680 laa byen paa den samme holme som Baahus; denne kaldes nu Fæstningsholmen.

gick her Michel hen paa it andet kammer, huor hand laa om natten. Och bispen laa i det kammer som hand vaar.

Samme dag den 31. Martij talede Hannibal met bispen och begierede at hand ville fij hannem at vide, huad megit at de ørtugbol, sold och mæler item landsold de giøre.

Samme dag den 31. Martij Paaske dag saare mørcht vær, taage synderlig om morgenen, sønden vind. Constitut. aërea.

Ao 1594.

☾ Then 1. Aprilis anden Paaske dag, drog bispen och her Michell fra Bahuss met slotzbaaden. Och her Christiern som er paa slottet fulde bispen ned til baaden. Samme tid skienchte bispen Hannibals tienner ved naffn Anders fulefenger en $1/2$ daler. Saa antuorde bispen her Christiern først en $1/2$ daler som pigen skulle haffue der redde sengen. Siden antuorde bispen her Christiern 3. ℔ til de smaa trometer.

Siden droge wi langs ned ad elffuen i vester først om Tiuffueholmen[1] liggendis strax vesten for Bahuss 3. eller 4 pilskud och haffde wi samme holme paa den høyre haand, siden droge wi i vester noget til nord om Hissingsland[2] som wi haffde paa den venstre haand, ret hoss, halff parten aff $1/2$ fiering. Siden droge wi i vester och suduest om en lang holme kallis Munckeholmen[3] som recker ned imod Kongelff by och hør samme holme til slottet, och haffde wi samme holme paa den venstre haand. Siden droge wi i vester 3 eller 4 pilskud til her Michels brygge der stege wi vdj land. Samme tid skienchte bispen karlene der rodde 2 ℔ tilhobe.

Samme dag 1. Aprilis visiterit bispen Kongelffs kircke, och predickit euangelium Luc. 24. de duobus discipulis euntibus in Emaus. Sidenn effter predicken formande bispen aff predickestolen folckit til Guds ords hørelsse och til lydighed imod deris øffrighed.

---

[1] Tjufholmen en liden holme i elven, nedenfor Baahus, hvor der i gamle dage skal have været rettersted.

[2] Den store ö, Hisingen, mellem Götaelfs to hovedarme.

[3] Munkholmen er fremdeles navnet paa en af de holmer, som ligge i den arm af elven, der gaar norden og vesten om Hisingen.

Siden der tiennisten vaar wde visiterit bispen scholenn vdj Kongelff, vdj huilckenn er iche vden nogle smaa børn som leser dansche, och bispen examinerit dem vdj deris børnelerdom neruerendis tilstede her Michell Basse borgmester Niels Gad, och en aff raadet ved naffn Christopher.

Samme dag haffde her Michel til giest hos sig disse forschᵉ got folck allesamen saa och her Oluff Pederssøn.

Samme dag effterat bispenn haffde hørt her Michels predicke[n] til afftensang, drog hand fra Kongelff och til her Simen paa Hissingen, och fulde hannem paa baaden her Michell. Och droge wi fra her Michels brygge først i suduest om en holme kallis Ragnille holme paa huilckenn haffuer staait ett slot,[1] och haffde wi samme holme paa den venstre haand ret hoss oss, liggendis i suduest fra bryggen 2 pilskud. Saa therfra i vestsuduest om en øe kaldis Guløenn[2] liggendis paa den venstre haand som wi droge, strax vesten for Ragnilholmen it sund imellum, och droge wi om nogle huse staaendis paa Guløen ret nedre ved vandet, som salig Hendrick Gyldenstiern haffde ladet bygge och er nu saa gaat som forderffuit foruden tag, och er imellum Ragnillholmen och samme huse 4 eller 5. pilskud, saa droge wi i vester 2 pilskud fram om Guløen, och haffde wi Yttrebykircke, annex til Kongelff, paa den høyre haand i nord fra os 1 pilskud fra elffuen, saa droge wi i sønder it strig til vester om forschᵉ Guløen, paa den venstre haand, saa alt mere och mere i suduest, och haffde wi paa den høgre haand fra os 2 eller 3 pilskud 4. gaarder heder Teige[3] liggendis i suduest fra hin anden 1 pilskud imellum huer, och ligger den norderste gaard 1 pilskud fra Yttrebykircke i vest norduest.

Der wi slap Guløen som strecker sig paa lengden i øster och vester $^1/_2$ part aff $^1/_2$ fiering lang .5. eller .6. pilskud bred, droge wi om en gaard heder Skaallingsrud,[4] paa den venstre haand liggendis 1 stenskast i synder fra Guløen vdj Siøesogn[5] annex til Hissing. Strax norden for Skaallingsrud, rinder en

---

[1] Ragnhildarholmen, hvor der allerede længe før anlægget af Baahus var opført en borg.

[2] Om Gullön, hvor Henrik Gyldenstjerne boede, medens han var befalingsmand paa Baahus, se ovenfor, s. 36.

[3] Tega, straks i vest for Ytterby kirke.

[4] Nu Skålvisered.

[5] Säfve sogn, smlgn. s. 13, hvor det kaldes *Siöffue*.

beck, som haffuer sin begyndelsse aff it vand kallis Gulløe kiernn, som er 1 pilskud langt, lige saa bredt, der vdaff rinder en beck i suduest 3 eller 4 pilskud vdj elffuen imellum Guløen och Hissingsland. Østen for forsch^ne^ kiern er Guløen landfest met Hissingsland.

Vlffuesund en gaard.

Tuert offuer fra Skollingsrud ligger en gaard heder Vlffuesund[1] ved vandet som wi haffde paa den høyre haand, och er den sidste gaard vdj Yttrebysogn en $^1/_2$ fiering fra Yttreby kircke. Siden droge wi langs vd ad elffuen .3. fiering och haffde Hissingland paa den venstre haand, och Herrestadsogn annex til Torsby paa den høgre haand, och lagde wi vdj land vdj it lidet sund kallis Kipholmssund it smald sund imellum Hissingsland och en holme kallis Kipholmen.[2] (Strax vd for Kipholmen slipper Kongelffuen, saa tager saltesiøen ved. I vester fra Kipholmen 4 pilskud ligger Droningskier ved elffuemundenn. I suduest en $^1/_2$ vggesiøs fra Kipholmen ligger en øe kaldis Offueføen 1 stenskast fra Hissingsland). Der stege wi i land, oc her Michel drog saa hiem igienn medt baaden til Kongelff, men der wi komme i land vaar her Simen paa Hissing, der icke tilstede, vden hans klockere met 4. hester, saa spurde bispen klockeren ved naffn Anders huorfor at her Simen møtte hannem icke, da suaret hand at her Simen vaar vdj sognebud, saa droge wi da fra Kipholmssund i synder 3. pilskud til en gaard heder Kalhe[3] liggendis paa den venstre haand ret vdj veyen. Der strax vester fra ligger it næs kallis Kalhesnæs. Saa therfra i sødoust 1 pilskud til 2. gaarde kallis Norduig liggendis i øster och vester fra hin anden, der droge wi imellum gaardene. Saa i synder 2 pilskud til en gaard heder Lundegaard, som wi haffde paa den høgre haand, ret hoss veyen. Saa therfra i synder 1 stenskast til en gaard kallis Storegaard paa den venstre haand och er Børger Greens gaard.[4] Saa therfra i synder 1 pilskud om en gaard heder Biørnelandstorp paa den venstre haand, der kom her Simen gaaende til bispenn. Saa $^1/_2$ pilskud derfra i synder til prestegaarden, som kallis Biørneland, och haffde wi hoffuit kirckenn, som kallis Biørnelands kir-

---

[1] Ulfvesund, paa elvens høire (nordvestre) side.

[2] Kipholm, hvor Nordre elf falder ud i Elfvefjorden.

[3] Kalhed, lige i syd for Kipholmsundet.

[4] De her nævnte gaarde kaldes paa det af det topografiske korps udgivne kart over Baahusløn Nohlvik, Lunnegård og Storegård. Om eieren af den sidste, adelsmanden, Børge Green, se ovenfor, s. 151, note 2.

cke, paa den høgre haand som staar strax vesten for prestegaarden, 1 pilskud paa it lidet field. Och komme wi til prestegaarden hora 6. vespertina. Och er fraa Kongelff och til her Simen 1 mijl baade til lands och vands.[1]

Constitut. aëres. Samme dag den 1. Aprilis, formiddag skyet vær och om morgenen taage. Men efftermiddag klart solskien sønden vind.

Til Biørnelandtz kircke er 4. annexer. Den første heder Siøe kircke liggendis i nordost fra hoffuitkircken $1\frac{1}{2}$ fiering.

Den anden heder Øckerø kircke staaendis mit paa den øe, Øckerøe liggendis i suduest 1 fiering fra Biørneland til lands och vand. Den haffuer her Simens capellan som er en gammel mand heder her Anders Pederssen.[2]

Den tredie kircke heder Torslands kircke ligger i suduest fra Biørnelandskircke $\frac{1}{2}$ parten aff $\frac{1}{2}$ fiering, den haffuer ochsaa her Anders.

Den fierde annex heder Backe kircke ligger i øster fra Biørnelandz kircke en $\frac{1}{2}$ mill. Och giøris tienniste vdj disse kircker huer Søndag.

Paa Hissing ligger 2. kircker som hør til Suergit. Den ene heder Thuffue kircke (som er hoffuitkircken) liggendis i øster fra Biørnelands kircke $\frac{1}{2}$ parten aff $\frac{1}{2}$ fiering, annex der til heder Lundby kircke liggendis i suduest fra Thuffue kircke $\frac{1}{2}$ fiering.

Fra Biørnelandtz kircke ligger Elsborg en $\frac{1}{2}$ mijll i sudsudoust.

Nyløse ligger fra Elsborg i nordoust $\frac{1}{2}$ mijll och ifra Biørnelands kircke i øster $\frac{1}{2}$ mijll.

I suduest fra Biørnelandtz kircke $\frac{1}{2}$ fiering veigs baade til lands och vands ligger en øe kallis Biørckerøen, strecker sig i synder och nord, och er 1 fiering omkring.[3]

Imellem samme Biørckerøe och Hissingsland er it sund kallis Karlssund, er god haffn. Nordeste paa Biørckerøen ligger en gaard heder Nordøe.

I synder fra Biørckerøen 3 pilskud ligger en øe heder Grød-

---

[1] Björlanda sogn, nu annex til Säfve, var hovedsogn i den tid, det norske Hisingen var et eneste prestegjæld. Om dette og dets annexer se ovenfor, s. 13.

[2] Nævnes hos Holmberg (anf. st. III, s. 256), hos hvem derimod sognepresten hr. Simen ikke forekommer.

[3] Björkön, udenfor fastlandet; i dens nærhed ligger Öckerön, Grötön, Hönön, Fogdön (eller Fotön) og Hällsön. Ved disse har ogsaa seilleden fra gammel tid af gaaet gjennem Kalfsund. Mere tilhavs, i nordvest for Björkön ligge øerne Hyppel og Rörön, der ligesom de foran nævnte øer omtales i det følgende.

øen en ½ fiering omkring. Øckerøen ligger i suduest fra Biørkerøen 2 pilskud.

Hønøen ligger i vester fra Grødøen 1 pilskud er en ½ mijl omkring, paa den nordre side imod vandet ligger en gaard heder Hønøen vdj Øckerø sogn.

I norduest derfra 1 pilskud ligger en øe heder Fodøen som er en fiering omkring. Der er en gaard paa heder Fodøen.

I vester 1 strig til synder fra Biørckøen 2 pilskud ligger en øe kallis Hellesøen, der imellum er it sund kallis store Karlsund. Der er skiblaab i synder och nord hen ad Oddeuald och Oslo. Er en gaard paa samme øe heder Hellesøen liggendis nedre ved vandet paa den østre side. I nord fra Hellesøen ½ parten aff ½ fiering ligger en øe kallis Høppøll.

Rørøen ligger i nord fra Høppøll 1 pilskud, der imellum er en haffn kallis Rørehaffn, der haffuer veret fischeleye tilfornn.

♂ Then 2. Aprilis tredie Paaske dag visiterit bispenn Biørnelandz kircke och hørde her Simen[s] predickenn Luc. 24. Jesus kom ind aff lucte dørre.

Siden effter predicken repeterit bispen kortelige det euangelium for almuen och examinerit dem, siden formante hand dem til gudsfrycht och lydighed och andre christelige dyder at beuise deris øffrighed och sielesørger.

Samme dag haffde her Simen til giest hoss sig først bispenn, saa sin capellan her Anders Pederssen en gammel mand item 2 loffrettis mend aff sit sogn, den ene heder Peder Jude huilcken haffde 2 voxne sønner der met sig.

Strax effter maaltid der klocken vaar it efftermiddag drog bispenn fra Biørnelands prestegaard effterat hand haffde sagt her Simen och hans quinde Birgitte god nat. Saa fulde her Simen bispen ned til stranden, och droge wi den samme vey, wi kom, til Kipholmssund i nord och norduest ½ fiering. Der skulle her Michel Basse møde oss met baadenn. Men der wi kom til stranden, da var hand icke kommen, saa tøffuit bispenn der ved stranden it quartir aff 1 time. Saa kom her Michel seglendis, och fulde hannem her Hanns Bredall som tilfornn vaar capellan i Torsby.

Der her Michel vaar nu kommen, gaff bispen her Simen forloff, och drog saa derfra i nord 1 pilskud om it berg kallis Korsseberg liggendis paa den venstre haand ret hoss oss, er fasteland til Torsby. Saa droge wi i nord noget til øster om en holme

kallis Laugmandsholmen liggendis paa den høyre haand i nord fra Kipholmen hen ved ½ fiering.

Der wi komme nu en ½ fiering nord bedre kunde wi see Siøe kircke[1] (annex til Biørnelandtz kircke) i ost nordoust fra os fierde parten aff 1 fiering, saa droge wi alt i nordoust den samme vey til Kongelff, som wi drog therfra til Hissing, om en holme kallis Seffholmen liggendis strax vesten for Guløen 1 stenskast en laug holme, at vandit stod lige ved hannem, och haffde wi Guløen paa den høyre haand och Seffholmen paa venstre haand. Saa derfra i nordoust och oust nordoust til Kongelff, paa huilcken tid der regnit en liden skur, och rodde wi fram om it lidet berg kallis Koxeberg nedre ved vandit strax vesten for Kongelff paa den venstre haand ad oss. Siden droge wi derfra til her Michels brygge 3 eller 4. pilskud. Och komme wi til her Michels imellum 5. och 6. om afftenen. Samme tid strax bispen vaar kommen til her Michell, lod bispen kalle her Hanns Bredal och talede met hannem, da begerede her Hans at bispen ville giffue hannem sit ordinerings breff och commendatz til M. Mogens,[2] bispen vdj Skaane, thj her Hans schal haffue der 2. sogner.

Och bispen loffuit hannem at hand schulle bekomme sit ordinerings breff.

Constit. aërea. Samme dag anden Paaschedag 2. April. om morgenen och indtil middag smucht klart solskien, och norden vind och hart frost i denne forgangen nat rimfrost. Men efftermiddag vndertiden sky vær och vndertiden skien solen igiennom skyerne, regnbuen lod sig och tilsiune i øster och mod afftenen regnit det noget lidet. Norden vind.

☿ Then 3. Aprilis fierde Paasche dag om morgenen hora 8. kom Hanniball Gyldenstiernn och Peder Knudssenn til Ageruig vdj Tiørn,[3] til her Michel Basse och hørde sager. Och førend de begynte at høre sager gick Hannibal op paa bispens kammer och talede met hannem.

Siden gick Hanniball och bispen ned vdj her Michels stue til Peder Knudssen, och begynte at høre sager: Och vaar der først i rette her Mogens paa Faass om den contracht som hand

[1] Smlgn. ovenfor, s. 186, note 1.

[2] Mogens Madssøn, biskop over Lunds stift 1589—1611.

[3] Peder Knutssøn Maaneskjold til Akervik, i første ægteskab gift med Bodil Gren, en søster af Anders og Børge Gren, i andet med Birgitta Brun.

haffde giort met sit sognefolck om it lam at giffue hannem huer for det hand skulle giøre dem ydermere tienniste end som tilfornn, och bleff thette hannem efffterladt, saa at hand [iche] skulle lide nogen skade derfor, men her effter see sig bedre faare och iche saadant begiere vden øffrighedz beuilling och samtycke.

Siden kom her Niels i Fregne och hans capellan her Christiern i rette, och bleff saa affsagt at her Christiern skal tage sine vidnisbyrd besch.ne och møde for Hannibal til Pindstid om det sold och sax som her Niels schulle haffue brugt. Skal her Niels her effter tage flittelig vare paa sit embede, och haffue her Christen hoss sig til Pindtztid och giffue hannem kaastpenning effter som de bleffue forligte for rette. Hand skal och holle predicken om Onsdag och Fredag i Faste, vndertiden i en kircke, och vndertiden i en anden.

Siden kom der it par folck i rette aff Jørlandsogn ved naffn Anders Giødesøn och Margrete i Haffue om en echteschabs sag, och bleff saa affsagt at for.ne Anders iche maa haffue for.ne Margrete. Och huad hendis sag belanger skal indsteffnis for 6 mendt.

Jtem bleff saa affsagt for rette, at om det kand beuisis at Jens Tordsen forbrød sit echteskab och i huad maade, da schal hand vere adskild fra Marin Dauidtzdaatter och maa for.ne Marin icke giffte sig, och hand at staa en 6 mends domb.

Jtem bleff saa affsagt for rette, at som en ved naffn Golick Olssen haffuer beliggit Jngeborg Jensdaatter och de vaare iche troloffuede aff presten, saa schal samme Golick giffue samme pige effter lowen och recessen aff sine peninge.

Jtem vaar der i rette it par folck aff Solberg sogn ved naffn Steen Anderssøn och Karin Suendzdaatter, och bleff saa affsagt at Sten maa icke haffue for.ne Karin som hand haffuer beliggit efftherdj hun vaar troloffuit och for sin forseelse at stande til rette for øffrigheden som det sig bør.

Jtem vaar der i rette Jon Madtzen i Tønumsognn for en quinde ved naffn Karin Rungstung som hand haffde, och iche vaar rettelige troloffuit eller viet och giffuit sammen, och hans broder Michel Madtzen er vdj rychte for samme quinde, huorfor at for.ne Jonn haffuer faait salig Henrichs breff och Peder Knudssens at schulle vere fra samme quinde. Men nu bleff det saa, affsagt, at for.ne Jon schal steffne sin broder i rette, och maa iche giffte sig met en anden førend sagen er kommen til ende.

Jtem vaar der och vdj rette it par folck aff Spigerudsognn

ved naffn Anders Hanssøn och Birgitte Abrahamsdaatter vdj Aalebacke, huilcken forne Anders haffuer beliggit, efterat hendis første mand Anders Torbiørnssen schulle haffue rømbt fra hinde fra [sic] støll, och hun engang schulle haffue løst hannem igien, siden er hand atter løben fra hinde 7 aar siden som hun beretter, och fick hun den beskied at hun skal dette beuise met breff och segell, naar det er skied, saa maa hun møde i rette for slotzherren och prouisten.

Samme tid kom der en aff Krogestad sogn ved naffn Hans Tolleffssen i rette om en echteskaffs sag, och hans vederpart møtte iche, derfor bleff det affsagt at de skal møde baade vdj Oslo S. Hans tid.

Samme thid den 3. Aprilis skulle her Pouell i Nessing haffue mødt for Hanniball och bispen, men hand kom der iche och ey eller nogen aff hans vederpart.

Samme tid fick Christiern klocker i Faass den beschied aff Hannibal at hannem skall vdleggis en anden platz aff kirckens gaarder for den ødegaard hand haffde tilfornn.

Samme tid vaar Hanniball her Michels giest, saa och Peder Knudssenn och bispen M. Jens och nogle aff Kongelff.

Samme dag gaff bispenn her Hans Bredal sit ordinatz breff och commendatz til M. Mogens i Lund, och antuorde bispen her Hans samme breff vdj Hannibals och Peder Knudssens neruerelsse.

Samme dag tog Hannibal Gyldenstiernn fram den dom som Axel Gyldenstiern haffde giffuit offuer her Rasmus vdj Solberg, i Marstrand, och stod der først Axels naffn siden Peder Baggis, saa bispens saa Claus Jenssens.[1] Men neden vnder vaar ickon Axels och Claussis segell, och vaar Claussis segel trycht der som bispens schulle haffue standet, huorfor Hannibal [bad] at bispen ville sette sit signit der och effterdj at spectanten[2] vaar gaait løss fra voxet, fick Hannibal her Jens Basse dommen at hand schulle gaa hen til jlden och verme voxit och feste spectanten, siden fick bispen her Jens sit signit at hand [schulle] trycke vnder, och begieret bispen aff Hannibal at hans segel maatte settis effter

[1] Om Axel Gyldenstjerne se ovenfor, s. 53, note. 1, om Klaus Jenssøn s. 63, noten. Den tredie af de her nævnte verdslige dommere var den baahuslenske adelsmand Peder Bagge til Holmegaard, om hvem se ovenfor, s. 142, note 2.

[2] Rimeligvis det papir, der paa papirbreve fæstedes ovenpaa vokset og fremviste signetaftrykket.

Claus Jenssens, men Hannibal ville icke, saa trychte her Jens bispens segell i det sted som Claussis stod, thj Hannibal sagde at han kunde vel altid faa Claussis vnder igien effter hand er saa nær hoss.

Samme dag den 3. Aprilis der klocken vaar 5. om afftenen drog bispenn fra Kongelff effter at hand haffde budit Hannibal och Peder Knudssen och de andre god nat. Samme tid skienckte bispen Karin her Michels en god engelaat.[1]

Samme tid skienchte hand bysuenden vdj Kongelff 8. ß.

Och droge wi fra Kongelff til baads 1½ fiering hen ad elffuenn som wi droge i sistes indtil wi komme til en beck heder Herrestadbeck, och vaar samme tid met bispen her Michel Basse och hans søn her Jens Michelssen Basse, saa lagde wi ind vdj samme Herrestadzbeck, och stege der i land, och haffde wi god vind did hen, saa wi baade seglede och rodde. Samme tid skenchte bispen roerskarlene en ½ daler tilhobe, thj de samme rodde hannem ochsaa til och ifra Hissingen.

Siden droge wi fra Herrestadbeck til hest i vest norduest 4 eller 5. pilskud om en gaard heder Næreby[2] liggendis paa den venstre haand 1 pilskud fra veyen. Saa atter i vestnorduest 2 pilskud til Herrestad kircke (annex til Torsby) liggendis paa den venstre haand strax hos veyen, saa therfra i norduest 3 eller 4. pilskud om .3. gaarder kallis Torby[3] liggendis vdj en tungaard vdj Herrestad sogn paa den høyre haand 2 pilskud fra veyen i nord, saa i norduest 5 eller 6. pilskud om 2. gaarder heder Hermandby, vdj en tungaard paa den venstre haand 3. pilskud fra veyen, (i sudsuduest fra Hermandsby ligger en gaard heder Trondhiem der boer en knabe heder Henning)[4] och haffde wi paa den høyre haand tuert fra Hermandtzby en gaard kallis Tornebrecke

---

[1] ɔ: Angelot, („Engellot,“ „Engelskdaler,“) en guldmynt af lidt over 5 kroners Værdi.

[2] Gaarden Näreby ligger paa den sydvestre side af den her omhandlede bæk, der forbi Harestad kirke løber ud i Nordre elf.

[3] Ved Harestad kirke kom biskopen og hans ledsagere ud paa veien og passerede derpaa, idet de vedbleve at drage mod nord, forbi Thoreby, som fremdeles ligger paa høire haand fra landeveien. Den følgende gaard, Hermansby, ligger paa den venstre haand.

[4] Gaardens navn er nu Tronum; *knabe* er en lavere adelsmand. Smlgn. Dipl. Norv., VII, s. 653; IX, s. 713. Paludan-Müller, Aktst. til grevens feide, II, s. 9.

1 pilskud fra veyen saa therfra i norduest 3 pilskud om en gaard heder Lerlycke,[1] liggendis paa den høyre haand strax hos, therfra i norduest 3 pilskud och offuer en bro, heder Leffstadbro, saa therfra i norduest 3. pilskud om Torsby liggendis paa den venstre haand, och til prestegaard liggendis strax hos kircken i norduest. Did komme wi om afftenen ret som sol gick vnder hora 7.

Vnder forsch:ⁿᵉ Leffstad bro rinder en aa kallis Leffuesta aa kommer fra en myr kallis Stabymyr liggendis ij nord fra prestegaarden en $^1/_2$ fiering, der aff rinder hun i synder til prestegaarden och løber saa østen for prestegaarden och hen i sudoust til forsch:ⁿᵉ Leffuestad bro, saa i øster igiennem Herrestad sogn och kallis der Herrestadbeck, och løber norden for Herrestad kircke 3 eller 4 pilskud, saa vdj elffuen der wi lagde vdj land.

Her Jennssis quinde heder Anne Stenersdaatter, som tilforn haffde her Jacob i Torsby.[2]

Her Oluff Pederssen fanger bispens vennskab.

Samme dag vaar her Oluff Pederssøn for Hannibal Gyldenstiernn Peder Knudssen och bispen, vdj her Michels neruerelsse, och effterdj at ther vaar iche nogen som klagede paa hannem, men baade Hannibal och her Michel mente ath thet som vaar sagt om hannem och det quindfolck som hand schulle haffue beligget, vaar icke vden en floge tiende,[3] da gaff bispen hannem venschab.

Her Nielssis klocker i Fregne.

Samme dag schulle her Nielssis klocker i Fregne haffue møt for det barn hand døbte i kircken (wanseet at her Niels kom strax tilstede) men hand møtte icke.

Constitut. aërea.

Samme dag klart solskien nordoust vind, & hac præterita nocte frigus.

Bispen visiterer Torsby kircke.

♃ Then 4. Aprilis visiterit bispen Torsby kircke och predickit her Jens Michelssen Basse, den text 2. Timoth. 2. Holt Jesum Christum i dit hierte, huilcken er opstanden.

Siden effter predicken examinerit bispen almuenn thersammesteds huilcken vaar megit groffue wdj de stycker som de burde at vide. Siden formanit hand folckit til Gudfryctighet, Gudz

---

[1] Gaardene Torrebräcka og Lerlycka ligge lige ved den nuværende landevei, nordenfor Hermansby.

[2] Hr. Jens Mikkelssøn Basse skal have været prest i Thorsby til omtrent 1603; hans formand, Jakob Trulssøn skal være død i 1592. Holmberg, Bohusläns beskrifning, 2den upl., III, s. 190. Smlgn. ovenfor, s. 179, noten.

[3] o: et løst udspredt rygte.

ords hørelsse och andre christelige dyder, och vaar samme tid tilstede her Michell Basse her Anders Pederssøn capellan paa Hissing och her Pouell Christiernssøn capellan i Torsby.

Samme dag efficerat bispen kom hiem fra kircken, hørde hand her Pouel Christenssens predicken, och tracterit hand den text som falt tredie Paaske dag.

Samme dag den 4. Aprilis om morgenen tilig førend bispen gick til kircke hørde hand her Anderss Pederssens capellan paa Hising hans predicken, och predickit hand den text. Ioh. 3. Sic Deus dilexit mundum. Och kom iche synderlige hen medt sin predicken, och befalit bispen hannem at hand schulle studere flitelige her effter til sin predicken.

Her Anders Pederssen her Simens capellan paa Hissing predicher.

Samme dag efficerat maaltid vaar giort drog bispenn fra Torsby. Samme tid skienchte hand her Jenssis quinde Anne Stenersdaatter en $^1/_2$ daler noch skienchte hand det lille drengebarn som her Jens och hun haffuer tilsammen en $^1/_2$ daller.

Siden drog bispen derfra och fulde hannem her Michel i Kongelff her Jens Basse, oc droge wi først i norduest och i nord hen ved en $^1/_3$ fiering til 2. gaarde kallis Brecke liggendis strax hos veyen paa den høyre haand i synder och nord fra hin anden 1 pilskud, saa droge wi derfra i nord och norduest $^1/_2$ fiering om Claus Jenssens affuelsgaard Tofften[1] liggendis paa den venstre haand strax hoss, saa therfra i norduest $^1/_3$ parten aff $^1/_2$ fiering om Lycke kircke liggendis i nordoust for veyen 3 eller 4 pilskud (och er annex til Torsby, och er der ickon 2. annexer som er Herrestadt kircke och Lycke kircke och giøris tienniste i alle kircker huer Søndag).[2]

Saa droge wi siden i synder til vester 6 eller 7. pilskud til fergested som wi skulle legge vd met baad och kallis Knappen[3] der bød bispenn her Michel Basse god nat och gaff hannem forloff at drage hiem, och her Pouell Christiernssen her Jenssis capellan, men her Jens Basse fulde bispen til Marstrand.

Och droge wi fra Knappen om synder Krogerøen i nord til

---

[1] Saavel Tofta som den foran nævnte gaard Bräcke ligge noget vestenfor den veilinje, som nu fra Thorsby fører op til Lycke kirke

[2] Smlgn. ovenfor, s. 13.

[3] Dette sted maa søges lige ved Lycke kirke, hvorfra bispen og hans ledsagere altsaa have sat over, midt imellem de temmelig store, især lange Kråkeröer. Sundet mellem det faste land og den øgruppe, hvorpaa Marstrand ligger, er opfyldt af mange mindre øer og holmer, af hvilke en del nævnes i det følgende.

vester, och haffde wi samme øe paa den venstre haand ret hoss som er fierdepart aff 1 fiering lang 3. pilskud bred. Der er en gaard paa den østre side ved vandet. Saa droge wi om mellem Krogerøen i vest suduest liggendis paa den høyre haand, hun strecker sig i vest suduest och i ost nordoust, och ligger i nord fra syndre Krogerøen 2 pilskud. (I nord fra mellem Krogerøen 1 pilskud ligger nordre Krogerøen).

I suduest fra nordre Krogerøen ligger 1 høy holme kallis Bratholmen, och i vester fra syndre Krogerøen, och haffde wi samme holme paa den venstre haand ret hoss, der droge wi i vester til synder, saa droge wi om en holme kallis Liungholmen som wi haffde paa den høyre haand i norduest 2 pilskud. (I suduest fra syndre Krogerøen 1 pilskud ligger en holme kallis Stensholmen. Der mit imellum ligger en holme kallis Kloffholmen er iche videre imellum end mand kand ro met en baad).

Saa droge wi om en holme kallis Valholmen liggendis paa den høyre haand, i suduest fra Liungholmen. 2. pilskud. Strax hoss den holme ligger en holme kallis Nessholmen 1 pilskud strecker sig i suduest paa den høyre haand.

(I norduest fra disse holmer, 4. eller 5 pilskud ligger en øe kallis Indstøen, och er fierde parten aff 1 fiering lang, strecker sig i sønder och nord, mit paa denne øe ligger 2 gaarder heder Indstøen, liggendis i øster och vester fra hin anden 1 pilskud. Ende i nord fra Indstøen 4. pilskud ligger Elieøen 1 fiering lang, strecker sig i øster och vester der er skoug paa, 4 pilskud bred, der er en gaard paa den syndre side mit paa øen).

I synder fra Nessholmen 1 pilskud ligger en bar holme kallis Kalffholmen paa den venstre haand, der droge wi vest suduest, saa om en holme heder Quindmadzholmen paa den høyre haand der strax hoss.

Der strax vesten for droge wi om en øe heder Koøen[1] liggendis paa den høyre haand, strecker sig i øster och vester hen til Marstrand 1 fiering, saa haffde wi Kloffuerøen paa den venstre haand strecker sig i suduest och nordoust recker hen imod Marstrand. Der er 4 gaarde paa, de 2. ligger paa den vestre side i synder och nord 1 pilskud. I suduest derfra paa samme øe ligger en gaard 4 eller 5 pilskud fra de andre 2, och haffuer de

[1] Koön adskilles fra den straks nedenfor omtalte Klöfverön ved det nu kanaliserede Albrechtsund (Albrechtsunds kanal). Smlgn. s. 195, øverst.

naffn aff øen. Saa droge wi igiennem it megit smald sund kallis Albritsund, imellum Koøen och Kloffuerøen, och er icke bredere end mand kand neppe ro met en baad, saa droge wi derfra i vester it lidet stycke imellum forsch^{ne} øer, saa igiennem Marstrands haffn om en holme kallis Grundsesholmen paa den venstre haand, saa atter om Kløffuerøen, saa i vest norduest til Marstrand, om forsch^{ne} Koøen en $^1/_2$ fiering fra Albritsund. Men imellum Knappen som wi lagde vd och til Marstrand er 1 vggesiøs. Och der wi komme til Marstrand stod her Jens Christiernssen[1] sognepresten ther sammestedtz, och her Niels capellanen och Morten scholemester, paa bryggen, saa fulde bispen her Jens hiem och komme wi circiter 4. horam til Marstrand.

I suduest fra forsch^{ne} Kløffuerøen er skiblaabbet vd, ad aabit haffuit der ligger en holme kallis Tolffsskier, i norduest fra Kloffuerøen ligger en stor holme kallis Hærholmen[2] och i synder fra Tolffsskier.

Samme dag den 4 Aprilis solskiens vær, norden vind och i denne nat rimfrost. Constitut. aërea.

♀ Thenn 5. Aprilis visiterit bispenn Marstrands kircke, och predicket selff, och tracterit hand den text Rom. 4. Gud opuacte vor Herre Jesum Christum. Her aff forhandlet bispen 3. stycker: det første, om de sager huorfor Christus opstod paa den tredie dag. 2. Huad lerdom wi haffuer der aff. 3. Huorledis wi schulle bruge Christi opstandelsse. Siden effter predicken formanit bispen folckit til Gudz frycht och andre christelige dyder.

Siden gick bispen aff kirckenn hen i scholen och examinerit børnene, och vaar samme tid met hannem her Jens sognepresten i Marstrand, laugmanden Claus Jenssen, och nogle aff raadet, som vaar Hans Jørgenssøn och Jens Jude, och byfogeden Anders Jenssen. Jtem her Jens Basse.

Samme dag haffde her Jens til giest hoss sig bispen, Claus Jenssen, her Jens Basse, Niels Prip, Jens Jude raadmend och Anders Jenssønn.

Siden efftermiddag gick bispen vd paa it høgt berg liggendis strax vesten for her Jenssis gaard, huor der staar en høy stang oprest met it vand paa. Och fulde hannem her Niels capellan i Marstrand och her Jens Basse.

[1] Nævnes ikke i den af Holmberg (anf. st., III, s. 229 flg.) meddelte fortegnelse over sognepresterne i Marstrand.

[2] Herrön paa det topografiske korps's kart.

Samme dag den 5. Aprilis smucht klart solskienn och klar himmel, norden vind och rimfrost i denne forgangen nat.

♄ Then 6. Aprilis om morgenen tilig hørde bispen her Jenssis predicken vdj kirckenn och tracterit hand den text: 1 Cor. 15. De resurrectione Christi. Och haffuer her Jens it sagt maal saa at mand kand iche vel høre hannem offuer ald kircken och predicker suaare langsomt.

Strax der effter lod bispen sende bud effter her Jens Basse, som vaar der i byen, och der hand kom til bispenn, talede bispen hannem skarpelige til for det, at hand iche vaar i kircken i dag, vdj her Jenssis sogneprestens i Marstrand och Anders Jenssens deris neruerelsse, som finge mad met bispen, siden bad hand her Jens Basse gaa til bordz medt. Strax maaltid vaar endt lauget bispen sig strax til veys ad Tiørn. Samme tid skienchte bispen her Jenssis tienniste quinde som kogede och de andre quindfolck tilhobe 3 marck. (Her Jens er icke endnu gifft igienn).

Siden gick bispen ned til bryggen och fulde hannem sognepresten her Jens, byfogeden Anders Jenssen, her Niels capellanen och her Jens Basse. Der bød bispen dem god nat, och steg til baadtz, och her Jens sognepresten i Marstrand, och droge wi fra Marstrand inter 8. & 9. horam matutinam. Och haffde temmelige god vind, alt til Tiørn, saa wi baade seglede och rode. Vaar kaass vaar i nordnorduest. Och droge wi fra Marstrand først om Koøn it lidet stycke aff den vestre ende, och haffde hende paa den høyre haand och Marstrandtzøe paa den venstre haand. Der wi slap Marstrandzøe saae wi de holmer som kallis Pater noster[1] i vester fra os en vggesiøs saa droge wi i norduest om Dyrøen[2] $^1/_2$ vggesiøs fra Marstrand paa den høyre haand, 4 eller 6. pilskud ifra os i øster. I øster fra Dyrøen $^1/_2$ vggesiøs ligger Blaakolden.[3] Saa droge wi i norduest $^1/_2$ vggesiøs til Klædesholmen en gammel fiskeleye der staa Henrick Gyldenstierns boe paa den høyre haand strax hos Tiørnehoffuit ligger fra Kledesholmen i sudoust

---

[1] En temmelig betydelig gruppe af mindre øer, holmer og skjær, der fra den store ø Tjörns sydspidse strække sig mod sydvest ud i havet. Den begrænser paa den nordvestlige side det brede nordre indløb til Hakefjorden.

[2] Dyrön ligger tilligemed flera andre øer i Hakefjorden i sydøst for den sydlige spidse af Tjörn.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 173, note 5. Brattön, hvorpaa det nævnte fjeld findes, ligger over imod den østre side af Hakefjorden.

hen ved 1 fiering. I vester fra Kledesholmen[1] 4 pilskud ligger en fiord heder Toppefior imellum tho bare holmer, och haffde wi den paa den venstre haand. Saa kom wi til Fladeholmen liggendis strax norden, strax i norduest derfra ligger Vrangesund och haffde Tiørnland paa den høyre hand strax østen for, siden komme wi om en øe heder Hierterøe[2] liggendis der strax norden for och haffde wi den paa den venstre haand. Saa droge wi i nord til Toffte-nes siøbo[3], der lagde wi wdj land och er $^1/_2$ vggesiøs fra Klædes-holmen och did, men fra Marstrand 1$^1/_2$ vggesiøs ved samme Toff-tenes mødte her Niels prouisten met skiusheste. Saa gaff bispen her Jens i Marstrand forloff at drage hiem.

Siden droge wi derfra i nordoust och i øster 2 eller 3 pil-skud til en gaard heder Tofftenes, der droge wi synden for gaar-den och haffde den paa den venstre haand ret fram om husen. Saa i øster igien offuer en liden skoug och i nordoust 3 eller 4 pilskud til en gaard heder Vdeng,[4] liggendis paa den høyre haand, saa therfra i ost nordoust 2 pilskud om en kijle, kallis Breuigs kiile liggendis paa den venstre haand, och strecker samme kile sig derfra i suduest vd $^1/_2$ parten aff en $^1/_2$ fiering, saa droge wi i nordoust langs vd met en beck kallis Hellebech saa komme wi til gaarden, aff huilcken becken haffuer sit naffn, som kaldis Helle-beck, liggendis paa den venstre haand, saa droge wi offuer forsch^ne^ beck i nord, saa i nordoust 1 pilskud til Tiørns prestegaard.

Forsch^ne^ Hellebeck kommer aff en fiskedam liggendis i øster fra prestegaarden 4 pilskud och løber saa synden for prestegaar-den til den gaard Hellebeck østen for gaarden saa therfra i sud-uest vdj Breuigskile.

Jmellum Tofftenæs siøbo och Tiørns prestegaard 1 stor fie-

[1] Klädesholmen er en af de nordligste øer i Pater-noster-skjærenes gruppe. Det derværende fiskerleie har nu sit særskilte kapel, der hører til Stenkyrka sogn; til dette kapel sogne ogsaa beboerne af den nedenfor nævnte lille ø Flatholmen, der ligger mere mod nordvest, men ligeledes paa den ytre side af Tjörn.

[2] Hjerterön, straks i nord for Flatholmen.

[3] Dette sted ligger paa selve Tjörn, formodentlig lige imod den lille Toftö, der ligger noget nordenfor Hjerterön. Gaarden Toftenäs ligger noget længere inde paa Tjörn.

[4] Utängen ligger indenfor Toftenäs, i syd for Brevikskilen, der skjærer indpaa den vestlige side af Tjörn. Ved at tage op forbi denne gaard traf de reisende straks efter paa den nuværende veilinje og fulgte saa denne forbi gaarden Hällebäck til Tjörns prestegaard.

ring. Men fra Marstrand hen ved 2 mijl baade til lands och vands til Stenkircken hoffuitkircken paa Tiørn och komme wi til Tiørns prestegaard imellum 12 och it.

Stenkircken ligger fra prestegaarden i nord nordoust 5. eller 6. pilskud, och er it berg imellum, och er der berg omkring prestegaarden paa alle sider.

Til Stenkircke er 2. annexer.[1] Den første heder Valle kircke liggendis i nordoust fra hoffuit kirckenn en ½ mijll.

Den anden heder Kløffuedals kircke ligger i norduest fra hoffuit kircken en stor fiering. Tiørnehoffuit[2] ligger i synder fra Stenkircken ½ stor mijl, och er Tiørn en mijll langt och lige saa bredt sommestedtz.

Peder Knudssenns gaard Ageruig ligger i sudoust fra prestegaarden en stor fiering.[3]

Her Nielssis[4] quinde heder Gunor Biørns daatter er fød i Oslo.

Constitut. aërea. Samme dag den 6. Aprilis smucht klart solskien, baade førre och effter middag, men imod middagen vor det noget skyet, dog bleff det strax klart sønden vind, efftermiddag suduest vind.

☉ Then 7. Aprilis, Dominica Quasi modo geniti visiterit bispen hoffuit kircken paa Tiørn som kallis Stenkircke, och hørde prouistens her Nielssis predicken, och tracterit hand euangelium dominicale. Ipse mediocriter concionator est, & voce bona præditus.

Siden effter predickenn examinerit bispen almuen baade de vnge och gamle, der effter haffde bispen formaning thill almuen, om Gudz ordz hørelse, och andre christelige dyder som hand pleier at formane almuen til, at beuise imod Gud och deris øffrighed.

Siden der alting vaar endt, fulde Peder Knudtzen och hans frue, fru Beritte, och Peder Knudssens søn, Oluff Pederssen, bispen, her Niels prouisten hiem til prestegaarden, kom och samme tid, Alfast[5] schriffueren paa Indland did. Samme tid kom der en echteskab sag for met en pige ved naffn Marin Pedersdaatter som haffde troloffuit sig met tuende, den ene haffde her Peder i

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 12.
[2] Formodentlig sydspidsen af Tjörn.
[3] Smlgn. ovenfor, s. 188, note 3.
[4] Hr. Nils Jenssøn skal allerede i 1571 have været sogneprest til Tjörn. Holmberg, anf. st., III, s. 35.
[5] Smlgn. ovenfor, s. 165, note 4.

Mollesund verit offueruerendis, och den anden troloffuelse vaar prouisten och fogeden der i landet, offueruerendis. Och effterdj at de vaare iche baade tilstede, fich de den beskied, at de skulle møde allesammen i Tegneby, och her Peder i Mollesund medt dem.

Siden gick Peder Knudssen, fruen och deris søn, bispen, Alfast met prouisten till bords och giorde maaltid.

Samme tid vaar der och her Oluff Pederssen som leste for salig Henrick Gyldenstierns børn. Jtem lendtzmand ved naffn Krog Kirckefield. Siden imod afftenen drog Peder Knudssen och fru Beritte hiem. Men Oluff Pederssen och Alfast bleffue der igien.

Samme tid den 7. Aprilis antuorde bispen en vng karl ved naffn Bertel Christenssøn, som haffuer tient en frue i Danmarck heder fru Ingeborg Skeel, it breff at hand skulle antuorde bispens høstru Anne Olsdaatter, naar hand kom til Oslo, huort hen hand actet sig met det første, som hand sagde.

Samme dag strax bispen kom fra kircken kom Alfast schriffuer til hannem paa cameret och lod hannem se de domme som hand schreffuit, om de sager som der bleff hørde vdj Kongelff, och begierede at bispen ville dem besegle, da sagde bispen at hand kunde icke ene besegle dem, men at de kunde stillis saadanne at Hanniball och Peder Knudsen ville dem besegle, saa ville bispen besegle dem medt.

Samme dag den 7. Aprilis om afftenen lod bispenn kalle her Niels prouisten op til sig och talede met hannem om her Nielssis klocker i Fregne som haffuer døbt it barn i kircken, at hand ville tage samme klocker for sig effterdj at hand iche møtte i Kongelff som hannem vaar forelagt.

Samme dag der wi ginge til kircken saae wi it stegel staa paa it høigt berg strax østen for kircken. Der paa, sagde her Niels, laa en mand hede Jon som bleff rette i aar Fredagen for Fastelaffuens Søndag for det hand slo sin faders horkone ihiel i Suergit, och rømbde saa hid och bleff fangen. Och vaar samme tid it snefog.

Samme dag som vaar den 7. Aprilis solskienns vær och i denne forgangen nat rimfrost, suduest vind. **Constitutio aërea.**

(Then 8. Aprilis talede bispenn met Alfast om de breffue som hand lod hannem see igaar at Alfast ville dem omschriffue och sette Hanniballs och Peder[s] naffn først vdj, saa bispens och her Michels och drage til Hannibal, at hand ville dem besegle och

Peder Knudssøn met hannem, saa kunde Alfast komme til hannem vdj Bro, saa ville hand besegle dem, saa her Michel eller och om Hanniball ville sende bispen disse samme breffue, med de breffue som lyder om disse echteskabs sager, saa ville bispen tage dem met sig til Oslo och lade dem besegle met capitels segel och schicke hannem dem tilhaande igien medt det første.

Samme tid talede bispen met her Niels och lod hannem see salig Henrick Gyldenstierns och Offue Juls breffue om sin besolding aff hoffuit kirckerne.

Siden iblant andet talede prousten om en klocker hed Anders haffde hiemme i Solbergsognn, hand drugnet i vinter. Denne klocker haffde lert en vng quinde i Kløffuedals sogn annex til Tiørn at signe.

Samme dags morgen den 8. Aprilis inter 8. & 9. horam drog bispenn fra Tiørn och fulde hannem her Niels prouisten, och førend bispen drog aff skenchte hand her Nielssis daatter Kirstin, som er festemø, en $^1/_2$ daler. Saa droge wi fra Tiørns prestegaard først i norduest 2 eller 3. pilskud, saa i nordoust och i nord $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering om en gammel forfalden stenkircke kallis Vor Frue kircke, vdj huilcken holdis ingen tienniste.[1] Den haffde wi paa den høyre haand 1 pilskud fra veyen, och haffde wi paa den venstre haand tuert offuer derfra en gaard heder Houge[2] strax hoss veyen. Saa droge wi i norduest offuer en stenbro kallis Houlandz bro, saa komme wi strax til en gaard heder Houland[3] liggendis paa den høyre haand hos veyen 2 pilskud fra Houge i norduest. I suduest fra Hougland 2 pilskud løber en kile ind kallis Sæby kile,[4] strecker sig i suduest vd och i nordoust ind imod Houland, vdj denne samme kile rinder den aa som løber vnder Houlandsbro huilcken kommer norden til aff fielden.

Saa droge wi fra Houland, i norduest och vester 2 eller 3. pilskud om en gaard heder Kiærslet, paa den høyre haand ret hoss veyen. Saa therfra i nord $^1/_2$ fiering til en gaard heder Hualsseng paa den høyre haand, liggendis noget fra veyen som wi fore. Och haffde wi Kloffuedals kircke annex til Tiørn paa

---

[1] Smlgn. Holmberg, Bohusläns beskrifning, 2dra upl., III, s. 11.
[2] Nu Hoga.
[3] Nu Hoflanda.
[4] Säbykilen er en arm af den ovenfor (s. 197) omtalte Brevikskile. Den har sit navn efter gaarden Säby, der ligger ved dens indre ende.

den venstre haand liggendis i suduest fra Hualseng 3 eller 4. pilskud. (Strax østen for kircken vnder it field ligger lendtzmandz gaarden ved naffn Kirckefield, aff it stort field som ligger vd met gaarden norden for och kallis Kirckefield).[1]

Saa droge wi fra Hualseng 3 eller 4. pilskud ned til en lendestad kallis Hualsengs Eed. Och er fra Stenkircken och did hen ved $1\frac{1}{2}$ fiering.

Ved dette lendestad Hualsengs eed stege[2] bispen til baadz och fulde hannem prouisten her Niels, och droge wi i norduest langs vd met Tiørns land, huilcket wi haffde paa den venstre haand ind til wi komme til en holme heder Trusholmen som wi haffde paa den høyre haand strax hos oss, 6 eller 8. pilskud fra Hualsengs ed. I suduest fra samme holme haffde wi Tiørnland 2 pilskud imellem och strecker Tiør[n]landet sig i nord.

(I oust nordoust fra Trussholmen hen ved $\frac{1}{2}$ vggesiøs ligger en stor øe heder Miørn,[3] er 7. gaarde paa, och er samme øe 1 fiering lang strecker sig i nordoust och i suduest. Norden for samme øe ligger Orost it sund imellum. Och synden for øen er Tiørnland och er en bro aff øen och ind paa Tiørnland).

Fiorden som wi droge offuer heder Stiefiord.

Hellesøe ligger i nord fra Trusholmen fierde parten aff 1 fiering strecker sig i norduest och i sudoust.

I nord fra denne øe it lidet sund imellem ligger en øe, heder Stefføe, er trind.[4]

I vester fra Stefføe ligger en øe heder Valøe strecher sig i suduest och nordoust.

Der wi kom til en øe heder Kielckerøe hen ved en $\frac{1}{2}$ vggesiøs fra Hualsengs eed som wi lagde vd met baaden, och haffde øen paa den høyre haand, och en trind kolle, liggendis paa Tiørnland kallis Biørnshoffuit, paa den venstre haand, saae wi en kircke kallis Staelkircke, annex til Tegneby, i nord it strig til øster, der fra som wi rode 1 vggesiøs.[5]

---

[1] Disse gaarde kaldes nu Kärrslätt, Hvalsäng og Kyrkofjäll.

[2] Efter *stege* har oprindelig staaet *wi*, som atter er udstrøget.

[3] Mjörn er en temmelig stor ø paa nordsiden af Tjörn, adskilt fra denne ved et ganske smalt sund, hvorover der i nyere tid er lagt en stenbro. Mellem Mjörn og Oroust er det trange, men dybe Skåpesund. Holmberg, anf. st., III, s. 3. Paa Mjörn ligger familien Grens gamle sædegaard Sundsby.

[4] Hällsön og Stafön ere begge øer i Stegfjorden, mellem Tjörn og Oroust. Ligesaa Kälkerön, der omtales straks efter, og Hvalön.

[5] Smlgn ovenfor, s. 12.

Saa droge wi i nord it streg til vester om for^{ne} Kelckerøen liggendis paa den høyre haand, siden komme wi til en øe heder Lyer paa den venstre haand i norduest fra os 1 pilskud, och hør til Tegneby, och er 7. gaarder, Nessøegodtz.[1] (Samme øe er en stor fiering lang strecker sig i nordoust och i suduest. Imellum samme øe och Tiørnsland, som ligger i sudoust derfra, er it sund heder Strømsund. Fra dette sund løber forsch^{te} Stiefiord i nordoust en ½ vggesiøs til it sund kallis Skaabesund[2] som ligger i sudost fra Tegneby en ½ mijll. Strax i suduest fra dette sund ligger Miørn, paa dette Miørn boer Anders Green synderste paa, och heder hans gaard Sundsby,[3] som ligger i nord fra Valle kircke, annex til Tiørn, 1 fiering).

Saa droge wi fram om samme Lyr om den nordre ende ret vd met øen som wi haffde paa den venstre haand, igiennem it sund kallis Lyrsund,[4] och haffde wi Oroust land paa den høyre haand saa lagde wi i land ved en siøbo kallis Vasserøds siøbo der møtte her Niels i Tegneby medt hester. (Fra forsch^{ne} øe Lyr ligger Mollesund i vester 4. pilskud, vnder Oroustland, er landfast met Mollandsogn, ther skiuder sig vd en aadde aff Mollandsogn hen i synder. I vester der fra 2 pilskud eller 3. ligger en øe heder Molløe, der aff haffuer Mollesund sit naffn och er skiblaab vd aff sundet baade aff synder och nord, strecher sig øster och vester 4. pilskud langt).

Der wi komme nu i land ved forsch^{ne} Vasserøds siøbo gaff bispen her Niels prouisten forloff at drage hiem effter at bispen haffde talet her Niels Christenssøn i Tegneby skarpelige til for hans druckenschab som hand haffde hørt om hannem, dog forsuarit her Niels sig och mente at sligt schulle icke findis.[5] Disligeste talede bispen hannem samme tid til for hans kledebon, thj hand

---

[1] Her menes maaske Næsøen i Asker, som en længere tid var adelig sædegaard; muligvis kan dog godset have tilhørt den s. 147 omtalte Kort paa Næsøen.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 201, note 3.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 201, note 3.

[4] Lyrön adskilles paa den nordøstre side ved Lyrösund fra Oroust. I nogen afstand fra dette ligger paa den sidstnævnte ø gaarden Wasseröd. Mod vest begrænses Lyrön ved Långesund, udenfor hvilket en lang smal halvø stikker ned fra Oroust. Paa dennes ytre side ligger igjen Mollösund, der skiller Mollön fra Oroust.

[5] Efter Holmberg (anf. st., II, s. 307) skal den her omtalte prest i 1599 være bleven afsat for fylderi.

haffde en høy luffue met it høy reffskindz brem lige som en hoffkarl och en stachit liffkiortel.

Siden droge wi fra forsch:ne siøbo i nordoust 2 pilskud til en gaard heder Vasserød liggendis paa den venstre haand strax hoss veyen, saa therfra i nord och nordoust til en gaard heder Nødskier liggende paa den venstre haand strax hoss veyen en $^1/_2$ fiering fra Vasserøds siøbo.[1]

Saa fra Nøskier 2 eller 3. pilskud i nordoust til en bro kallis Nødskierbro som er en stenbro, och saa der offuer i nord.

Wnder denne bro rinder en aa heder Strand aa, hun kommer aff it vand heder Dybevand liggendis fra Nødtzkierbro 1 fiering i nord norduest, och er samme vand 2. pilskud langt och $1^1/_2$ pilskud bredt. I øster derfra 4. pilskud ligger it vand kaldis Krogevand, som strecker sig i sudoust och er 4. eller 5. pilskud langt, it pilskud bredt, der aff rinder en beck aff den sudoustende i synder 1 pilskud, vdj it lidet trindt vand kallis Eskekiers vand, er ickon it pilskud offuer paa alle kanter, her vdj løber forsch:ne beck paa den nordoste side. Saa rinder dette vand vd i sudoust 4. eller 5. pilskud til en damb kallis Eskekiersdam der staar it quernehuss mit i strømmen oc haffuer sit naffn aff en gaard heder Eskekier som ligger paa den østre side i oust sudost. I suduest fra Eskekiersvand 2 pilskud ligger it andet vand kallis Baanevand, der vdj løber en beck aff forsch:ne Dybevand liggendis i nordnorduest derfra 8. eller 10. pilskud och kommer i Baanevand i sudsudoust, saa løber Baanevandet i øster 4 pilskud vdj Askekiersdamb. Saa rinder forsch:ne Strandaa derfra i sønder fierde part aff 1 fiering til en gaard heder Stale,[2] østen for gaarden der staar 2. quernemøller paa det østre land it stenskast fra hin anden, saa løber hun derfra i sudoust 8 eller .10. pilskud til Nødzkierbro, saa løber hun i synder 4 eller' 6 pilskud til en gaard heder Strande och løber norden for gaarden saa i suduest vdj siøen 3 eller 4 pilskud derfra.

Saa droge wi fra forsch:ne Nødzkierbro, i nordoust 1 pilskud

---

[1] Fra Wasseröd til Nötskär gaar der ikke nu nogen vei; derimod gaar der en vei fra gaarden Nösund, som ligger længere inde ved Lyrösundet, og op til den gaard Tvet, der omtales lidt nedenfor, og hvorfra de reisende kom ind paa den nuværende veilinje til Tegneby prestegaard.

[2] De her omhandlede gaarde, Eskekärr og Stala, ligge ved den nævnte bæk, omtrent ret i vest for Tvet.

til 4 gaarde kallis Tueten, och droge wi igiennem den vestre gaard. Och ligger de 3. gaarde i øster och vester fra hin anden 1 pilskud imellum huer, och den fierde sønden for den haffde wi paa den høyre haand.

Saa droge wi fra disse gaarde i nordoust och øster henved en $^1/_2$ fiering til Tegneby prestegaard. Och haffde wi paa den venstre haand 1 gaard heder Talbo liggendis i vester fra prestegaarden 4. pilskud. Och komme wi til Tegneby imellum 12. och it efftermiddag.

Samme dag imod afftenen kom ther till Tegneby prestegaard, fogeden Gregers Christophersenn Holm, Rasmus Hammer, schriffuer der paa Oroust[1] och her Nielssis broder heder Thomes, de bleffue der och om natten.

Til Tegneby kircke ere 3. annexer.[2] Den første heder Staël kircke i ost sudost liggendis fra hoffuit kircken 1 fiering.

Den anden heder Røre kircke liggendis i nordoust fra Tegneby kircke $1^1/_2$ fiering.

Den tredie er Molandtz kircke liggendis i nordnorduest en stor fiering. Och giøris der tienniste i alle kircker huer Søndag.

Til Tegneby kircke er ingen bibell; iche haffuer her Niels Christiernssen i Tegneby dansch bibell.

Samme dag den 8. Aprilis sende bispen her Oluff Pederssen som vaar paa Bahuss til her Mogens i Faass her Gunder i Krogestad och de andre ther hos boendis at de møder bispen paa Quille den 18. Aprilis om morgenen betilig.

Constitut. aërea.

Samme dag som vaar den 8. Aprilis formiddag klart solskien, efftermiddag sky vær och regnit noget lidet, nordoust vind.

♂ Then 9. Aprilis visiterit bispen Tegneby kircke, huilcken er saare mørck, thj der er icke vden it lidet vindue, huorfor bispen bispen [sic] befoll at ther schall giøres end it vindue paa den nordre side, der iche heller nogle gode stoler.

Saa hørde bispen her Nielssis predicken, oc tracterit hand euangelium dominicale som falt nu i Søndags forleden: Iohan. 20. Huorledis Christus kom ind til sine disciple och Thoma aff luchte dørre. Och predickit her Niels vell, och lerer vel.

Siden effter predicken examinerit och offuerhørde bispen fol-

---

[1] Baahuslen har neppe endnu været inddelt i faste distrikter i henseende til administration og retsvæsen.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 12.

ckit der i Tegneby. Och der effter formanit dem til Gudtz frycht oc til all lydighed och tienniste at beuise Gud och deris offrighed, met andre christelige dyder. Och at haffue acht och skiøde paa deris kircke at forbedre, och de huse paa prestegaarden at bygge effter kongelig breff.

Samme tid efftersom her Niels beklaugit at ther vaar ingen breffue at forsuare kirckenns och prestebolens godtz medt men de brand op i feigden,[1] loffuit bispenn hannem en vdschrifft aff den røde bog.

Siden effterat bispen vaar kommen fraa kircken met her Niels, fogeden Gregers, Rasmus schriffuer, Christiern Vinter, som tilforn vaar fogit, och Thomes her Nielssis broder, kom der fram then her Frantz Bang.

Samme tid kom der vdj Tegneby prestegaard for bispen en karl ved naffn Niels Jespersen medt en pige ved naffn Marin Pedersdaatter som hand haffde troloffuit, offueruerendis her Peder Christiernssøn i Mollesund[2] och nogle andre, och hun tilforn haffde hiemmelige troloffuit sig met en anden heder Christiern Christiernssen, som ochsaa vaar tilstede, da spurde bispen forne her Peder i Mollesund om hand viste her noget aff, hand suarede ney, och suor der paa at hand iche viste det. En kort tid effterat her Peder haffde verit offuer den troloffuelse imellum forschne Niels och Marin, berettede de at forschne Christiern troloffuede hende offueruerende prousten her Niels och fougeden; thj hun berettet at hun vaar nødt til den anden troloffuelsse. Och finge de den beschied, at bispen sagde sig, at ville tale met Alfast[3] eller nogen anden aff Hannibal Gyldenstierns tienner, som bispen venter at schulle komme til sig medt det første, saa at de kunde komme for Hanniball, och siden for Oslo capitel, om sagen bliffuer iche der endt. Thj de begiere baade at vere aff med forne Marin.

Siden talede bispen forschne her Peder skarpelige til och spurde hannem hui at hand er dragen der ind i Mollesund hannem wadspurt och imod her Nielssis vilie som her Niels berettet. Siden befallede bispen hannem at hand skulle lade hannem høre sin predicken vdj Myckleby.

---

[1] Syvaarskrigen.

[2] Denne, som ogsaa er omtalt ovenfor, s. 198 flg., nævnes ikke hos Holmberg i hans notitser om presterne i Tegneby og Morlanda. Efter hvad der oplyses i det følgende, havde han bosat sig i Mollösund paa egen haand.

[3] Se ovenfor, s. 165, note 4, og 198, note 5.

Samme dag den 9. Aprilis effter maaltid vaar giort laugit bispen sig til veys ad Myckleby, och der bispen schulle gaa kom den her Frantz och sagde at hand fich[1] bispen sine testimonia och breffue der, hand vaar i rette for statholderen i Oslo, da suarede bispen hannem at hand iche fick hannem nogle breffue, men at [hand] lagde dem frem paa bordet for Axel och de andre som der vaare, och der denne her Frantz, stod end da derpaa at hand fich bispen sine breffue: talede bispen hannem skarpelige til, och sagde, at thet vaar iche sanding hand sagde.

Siden kom Christiernn Vinter til bispen ret lige der hand steg til hest, och beklaugit at her Peder i Myckleby vaar hannem nogle pendinge schyldig, och hand iche kunde dem bekomme, da talede bispen thil her Peder, som samme tid vaar der tilstede, at hand skulle betale Christiern, da suared hand, at Christiern haffuer en bog fra hannem saa god som 2. daler, da sagde bispen at her Peder schulle betale Christiern, och haffde hand siden hannem noget til at tale saa kunde hand det giøre.

Der effter drog bispen fra Tegneby inter 2. & 3. horam pomeridianam, och fulde hannem her Niels i Tegneby, her Peder i Myckleby, fogeden Gregers Christophersen och nogle andre.

Och droge wi fra prestegaarden i øster 2 pilskud om en gaard heder Skantorp liggendis paa den venstre haand, och haffde wi en gaard hed Mellby paa den høyre haand i sønder derfra 1 pilskud. Saa droge wi fra Skantorp i øster sudoust 4 eller 6 pilskud til en bro, kallis Anefosbro, och haffde wi it quernehuss paa den venstre haand ret hoss broen der wi droge offuer hende i sudsudoust.[2]

(Denne aa kommer aff myrer och moraser liggendis i nord fra Tegneby kirche 1 fiering, saa løber hun i sønder derfra och til kircken, der rinder hun norden for kircken och østen for, saa derfra i sudoust om for^{ne} Skantorp liggendis strax synden for aaen, saa løber i synder til forsch^{ne} Aanefossbro, saa therfra i synder 4 eller 6. pilskud i Stiefiord).

Saa fra broen i sudoust op for it lidet field 3 eller 4. pilskud til en gaard heder Hærlycke paa den venstre haand, liggendis en $^1/_2$ fiering fra Tegneby prestegaard. I suduest der-

[1] Efter Ivar Aasen har verbet at faa endnu i enkelte norske dialekter betydningen: at række, levere.

[2] Gaardene Skantorp og Mellby ligge straks østenfor Tegneby kirke.

fra 3 eller 4. pilskud saae wi 4. gaarde kaldis Hieluig[1] vdj en tungaard ved forne Stiefiord, strax østen for den aa som rinder fra Annefosbro.

I synder fra Hieluig ligger en øe heder Valøe strax ved landet er en rund øe, (huilcken øe wi saae der wi droge fra Tiørn oc til Tegneby).[2]

I sudoust fra Valøe $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering ligger en øe heder Rossøe, der boer en knabe[3] paa 1 gaard heder Rossøen, liggendis paa den nordre side ved vandit. Er samme øe offlang strecker sig i synder och nord, 4 pilskud lang.

I øster fra denne øe ligger it sund kaldis Skaabesund[4] fierde part aff 1 fiering imellum Orostland och Miørn, och strecker samme sund sig i nordoust 1 vggesiøs hen til Suansund,[5] der imellem er 1 fiord kaldis Halsfiord, liggendis imellem Øssmaal och Langelandz sogn (annex til Myckleby)[6]. Halsfiord.

Saa droge wi fra Herlycke i sudoust 2 eller 3. pilskud til 2. gaarde heder Kierre[7] vdj en tungaard liggendis paa den venstre haand och droge wi fram om husen och haffde Staelkircke paa den høyre haand 1 pilskud fra veyen, och er did 1 fiering fra Tegneby. Saa droge wi derfra i nordoust och i nord om en myr kallis Houge myr som wi haffde paa den høyre haand ret hoss veyen hen ved 3. parten aff 1 fiering fra Staelkirche, saa fram om it quernehuss staaendis strax østen for myren 4 eller 5 træen, derfra rinder en beck kallis Collebeck som løber i øster 1 pilskud vdj en aa Wrelen aa.

Saa komme wi strax til 2. gaarde heder Houge[8] i nordoust fra quernehusit der fore wi imellum gaardene, och ligger de 1 fiering fra Staelkircke.

Saa derfra i nordoust 1 pilskud til Vrelebro. Der vnder rinder en aa kallis Vrelen aa som kommer norden til aff moraser oc myrer 1 fiering, saa løber hun i synder til broen, och saa

---

[1] Gaardene Härlycke og Hjelmvik ligge nærmere Stahla kirke.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 201, note 4.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 191, note 4.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 201, note 3.

[5] Nu Svanesund, et smalt sund, der skiller mellem Oroust og fastlandet, den nordligste del af Ödsmåls pastorat.

[6] Halsfjorden er det bredere sund, der danner den sydlige fortsættelse af Svanesund.

[7] Nu Kärra, straks i nord for Stahla kirke.

[8] Nu öfre og nedre Hoga. Fra Kärra og til Hoga gaar nu ingen landevei.

therfra i sudoust 1 fiering vdj siøen vdj en fiord kallis Askerøe fiord, derfra som aaen løber vd, ligger Askerøe i sudoust 2 pilskud.

Saa droge wi om lendtzmandzgaarden huor lendzmanden Lauritz Hanssen boer och kallis gaarden Vrelen,[1] liggendis paa den høyre haand, och løber der en vey synden for Vrelen i oust sudoust $^{1}/_{2}$ mijl til Suansund. Och ligger Vrelen (som er den sidste gaard paa den side i Stael sogn $^{1}/_{2}$ mijl fra Tegneby).

Saa droge wi fra Vrelen i nordoust offuer en skoug kallis Biørnerudz skoug oc haffde en slem vey, der kunde wi see it vand heder Collungerøds vand[2] liggendis i øster fra Vrelen 5 eller 6. pilskud. Er samme vand 8. eller 10. pilskud laugt strecker sig i øster och vester, 2 pilskud bred. Och ligger 2. gaarde paa den nordre side ad vandet kallis Collungerød liggendis ved vandit i øster och vester fra hin anden 1 pilskud, med den østre ende ad vandit. Aff dette vand gaar der en aa aff den syndre side i synder hen ved $^{1}/_{2}$ fiering vd til 4 gaarde kallis Mølneby[3] liggendis vdj en krintz och rinder vesten for gaardene strax hos, saa rinder hun derfra i sønder 1 pilskud vdj siøen i forsch:ᵉ Halsfiord.

Der wi komme offuer Biørneruds skoug som er 1 fiering lang, droge wi om en gaard heder vestre Biørnerud[4], klockerens gaard, den haffde wi paa den venstre haand ret vd met veyen, saa i nordoust therfra 1 pilskud om den østre Biørnerud, paa den høyre haand.

Saa therfra i oust nordoust och i øster 4 pilskud vd met en mosse kallis Biørnerøds mosse paa den høyre haand til en bro kallis Myckleby bro, derfra i nord ligger Myckleby kirche 3 eller 4 pilskud. (Vnder denne forsch:ᵉ bro, hun kommer sudoust fra aff it vand heder Gunderød hen ved $^{1}/_{2}$ parten aff $^{1}/_{2}$ fiering fra broen, och er ickon it lidet trind vand). Och løber saa therfra vdj it vand kaldis Grensby vand[5] liggendis i norduest fra broen

[1] Nu Wräland, straks østenfor Hoga. Her have de reisende atter fulgt den nuværende veilinje et kort stykke, men snart igjen sluppet den.

[2] Kallungerödvatnet, i hvis østre ende gaarden Kallungeröd ligger.

[3] Kaldes fremdeles Mölneby.

[4] Gaarden Björneröd ligger ved den vei, som fra Myckleby kirke fører mod syd ned til Långelanda kirke og derfra videre til Svanesund.

[5] Nu Grinsbysjön, fra hvilken den her omtalte elv løber ud i et mindre vand ved gaaarden Asmunderöd og derpaa atter ud i et andet, endnu mindre, hvor-

5 eller 6. pilskud, och strax vesten for kircken. Strecker samme vand sig i synder och nord hen ved 1 fiering langt, der vdj kommer denne aa vdj den syndre ende. Aff dette vand rinder atter en aa vd aff den nørdre ende er 1 pilskud lang vdj it andet vand heder Asmundrøds vand, och staar der vdj denne aa en møllequern kallis Aalgaard mølle,[1] staar der och en saugemølle strax norden for (som nu er nylige bygt, och er iche nogen anden saug der paa Oroust). Strecker for^{ne} Asmundsrød vand sig i nord och i synder, er afflangt it lidet vand. Deraff rinder atter en aa vd i it vand heder Rønsby vand liggendis derfra i nord $^1/_2$ fiering, och er it trindt vand, saa løber hun i nordnordoust $^1/_2$ pilskud vdj siøen ved et ladsted kallis Rønnen[2] liggendis fra Myccklebykircke i nord en stor $^1/_2$ mijll. Saa droge wi i nordoust op til syndre Mycklebygaard 1 pilskud fra broen, liggendis paa den høyre haand, saa om nære Myckleby i nord, der strax hoss i norduest liggendis paa den venstre haand, saa offuer en liden bro kallis Prestebro i nord saa strax til Myckleby prestegaard. Och komme wi der hora 6. om afftenen. Och er 1 stor mijll imellem Myckleby och Tegneby, maa vel regnis for 5. fieringer.

Rønsby vand.

Strax bispen kom til prestegaarden gick hand op paa sit kammer, och der fich hand mad om afftenen alene.

Til Myckleby kircke ere 2. annexer.[3] Den første heder Langelandz kircke liggendis i synder en $^1/_2$ mijll fra hoffuit kirchen. Den anden annex heder Torpskircke ligger i norduest fra Myckleby kircke och en $^1/_2$ mijl. Och giøris der tienniste i annexerne huer anden Søndag och hiemme i hoffuit kircken huer Søndag. Och er offuer alt Orost 7. kirckesognn.

I nordnordoust fra Myckleby kircke 8 pilskud ligger it vand heder Grauff vand[4] som er offlangt 6. eller 8. pilskud langt, strecher sig i øster och vester, 4 eller 5. pilskud bred, och er beffuer-

---

ved der ikke paa kartet er afsat noget navn. Fra dette falder den efter et kort løb ud i havet, i en liden kile, som kaldes Runden, hvor der endnu er en *strandplats*.

[1] Ifølge Holmberg, Bohusläns beskrifning, 2. upl., II, s. 284 er der fremdeles ved denne elv *flera förträffliga och för orten högst nödvändiga qvarnverk*, af hvilke et ligger ved den her nævnte gaard Ålgård. Disse ere saaledes meget gamle paa dette sted.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 208 note.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 12. Annexernes navne ere nu Långelanda og Torp.

[4] Nu Granvattnet, hvoraf Granbäcken flyder mod vest ud i den ovenfor omtalte

hus der vdj. Der aff den venstre ende rinder en beck kallis Gransbeck i vester 5 pilskud mit paa den østre side vdj Grensby-vand.

Constitut. aërea. Samme dag den 9. Aprilis smucht klart vær efftermiddag vndertiden, men formiddag sky vær, nordoust vind storm.

☿ Thenn 10. Aprilis om morgenen tilig hørde bispenn her Peder Christiernssens[1] (Guds ords tiennere i Mollesund) hans predicken, vdj Myckleby prestegaard paa kammeret, oc tracterit hand euangelium dominicale, som falt i Søndags Ioh. 20. Jesus ingressus ad discipulos clausis ianuis. Hand kommer vell hen met sin predickenn.

Och vaar samme tid tilstede her Peder i Myckleby, her Niels i Tegneby, fogeden Gregers Christopherssen, Rasmus Hammer schriffuer, och bispens eigit selschab.

Siden effter predicken vaar endt, haffde [bispen] sin aluorlige formaning til her Niels och her Peder at de schulle flittelige tage vare paa sit embede och vaacte sig for druckenschab och alt ont som der met følger, och bruge prestelige klædebon, saa framt som hand iche i sin tid schulle effter kongens breff nødis til att sette dem aff gieldene och andre der vdj igien.

Samme dag den 10. Aprilis besøgte bispen Myckleby kircke och hørde her Peder Lauritzens[2] i Myckleby hans predicken, oc forhandlet hand euangelium dominicale. Ioh. 20. De apparitione Christi, coram Thoma & discipulijs [sic] alijs. Och predicher vell.

Siden examinerit bispen folckit effter som hand [er] von at giøre och formanit dem til Guds frycht.

Samme tid vnder predicken komme der nogle bønder ind i kircken medt it lig, och begynte at ringe, saa sende bispen klockeren ned, och bad de skulle holle op, saa suarit der en vaar Erich i Kaars broder, och sagde: lad staaen, och vaare de druckne.

---

elv, der løber fra Grinsbysjön til Runden. Efter den her meddelte oplysning har der altsaa i slutningen af det 16de aarh. været bævere i dette vand. Endnu omkring 1750 skal der i omegnen af Qvistrum og i Bullaren have levet enkelte af disse dyr, som nu imidlertid ansees for at være forlængst uddøde over hele Bohuslän.

[1] Om denne prest smlgn. ovenfor s. 198 flg. og 205.

[2] Efter Holmberg (anf. st., II, s. 288) skal denne være bleven prest i Myckleby 1580 og derefter i mange aar have havt dette kald til sin død, der efter samme kilde indtraf Palmesøndag 1625.

Samme dag den 10. Aprilis haffde her Peder i Myckleby til giest først bispenn saa her Niels i Fregne som kom did samme tid, fougeden Gregers Holm, Rasmus Hammer lendtzmanden Lauritz i Vrelen Erick Olssen i Kaar[1] en knabe, her Peder i Mollesund, och en bonde hed Oluff i Alemager,[2] och hans quinde ved naffn Birgitte.

Forsch:ᵉ Erichs gaard Kaar ligger i sudost fra prestegaarden $^1/_3$ parten aff $^1/_2$ fiering ved siøen paa 2 eller 3 pilskud nær, der vd for er en haffn och ladsted kallis Stillingsøe, thj der strax østen for 1 pilskud ligger en holme heder Stillingsøe. Och raader Oluff i Kaar for landet som ladsteden er. Forsch:ᵉ gaard Alemager ligger i norduest fra Kaar 2. pilskud. Aff denne gaard haffuer fiorden sit naffn som er østen for Stillingsøe, at den kallis Alemagersfiord, och strecker sig i nordost til Oddeuald och i synder til Marstrand om Liungskircke, annex til Fregne, som ligger i sudoust fra Myckleby kircke 1 mijll baade til landz och vands.

Fregne ligger fra Myckleby i oster 3. fieringer.

Samme dag den 10. Aprilis antuorde en bonde aff Solberg sogn ved naffn Tord i Jeger her Jacob scholemesters landbo, bispen vdj Myckleby prestegaard it breff vnder 5. mendtz indsegle som scholemester schal haffue och for:ᵉ Tord sagde at Alfast antuorde hannem det i gaar afftes och befallet hannem at hand schulle faa bispen det.

En bonde aff Solberg sogn antuorder bispen it obit breff som scholemester schall haffue.

Samme tid antuorde for:ᵉ Tord Gregers Christopherssøn fougeden her Jacobs breff hannem tilschreffuit.

Samme dag fich her Peder Christiernssen i Mollesund beskieden vdj Myckleby prestegaard, at hand skulle møde bispen i Bro eller vdj Quille medt saadant breff at hand schal der wdj bekiende at hand er kommen der ind vdj Mollesund foruden bispens, villie och samtycke, huilcket de och i lige maade schal bekiende hannem at haffue anamme[t], och hand dog thes midler tid haffuer skicket sig vel, och at de nu ere hannem begierendis aff bispen framdelis.

Samme dag som vaar den 10. Aprilis sky vær vndertiden skien solen igiennem skyerne, men om afftenen gick hun klar vnder, nordoust storm, kalt vær.

Constit: aërea.

---

[1] Gaarden heder nu Käröd. Den her omtalte knabe (smlgn. s. 191 note 4) Erik Olssøn har rimeligvis været en søn af Oluf i Kaar.

[2] Nu Allmag.

♃ Then 11. Aprilis om morgenen tilig førend bispen drog fra Myckleby lod hand kalle Gregers Christophersøn op paa kammeret til sig oc talede met hannem. Samme tid lod bispen kalle her Peders quindes moder Barbara her Christierns i Kareby op paa kammeret til sig och talede met hende.

Samme tid antuorde hand hende 2 ℔.

Strax der effter drog bispen fra Myckleby prestegaard i suduest til Myckleby kircke 2 pilskud, liggendis paa den høyre haand, saa strax offuer en liden stenbro kallis Kirckebro, (vnder denne bro, rinder forsch^{ne} Myckleby aa, vdj Grensby vandet), saa ther fraa synden for denne aa langs vd met hende 3. pilskud, saa om Grensby vand om den søndre ende ad vandet liggendis paa den høyre haand, och haffde en gaard heder Hougen paa den venstre haand, strax hoss veyen, saa droge wi i vester 5 eller 6. pilskud (och sprang der samme tid en hare tuert offuer veyen for os som wi rede, hand kom aff nord och løb i synder), saa komme wi om en gaard heder Narffuerød, liggendis paa den venstre haand strax sønden for forsch^{ne} Grensby vand, saa droge wi i vester 3 eller 4. pilskud til en gaard heder Gedesdal[1] som ligger paa den høyre haand ret vd met veyen, i suduest fra Grensby vandet 2 pilskud, och en $^1/_2$ fiering fra Myckleby kircke, saa fra denne gaard i nordvest offuer en skoug tredie part aff 1 fiering til en gaard heder Hesteleg[2] paa den venstre haand ret fram om husen, saa i nordnorduest 1 pilskud der effter i vestnorduest lige saa langt. Siden i norduest och i nord offuer en skoug kaldis Herresskoug $^1/_2$ fiering til en bro heder Herresbro,[3] der offuer droge wi i suduest.

(Denne aa kommer aff it lidet vand heder Aalekneg liggendis i Røresogn, annex til Tegneby i syder til vester, $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering, saa rinder hun i nordnordoust til forsch^{ne} Herrebro).

Saa droge wi i nord om 2. gaarder kallis Herre liggendis i Roresogn $1^1/_2$ fiering fra Rørekircke i nordoust. Och haffde wi samme gaarder paa den venstre haand, liggendis i sudoust och norduest fra hin anden 2. pilskud, och den østre gaard ligger

---

[1] Nu Gäddesdala, noget i syd for den sydlige ende af Grinsbyvandet. Navnet staar maaske i forbindelse med den baahuslenske Gjedde-slægt.

[2] Nu Hästlägg, ret i vest for Gäddesdala.

[3] Saavel gaarden som broen har faaet navn efter den straks nedenfor omtalte gaard Herre, hvis nuværende navn er Härröd, og som ligger ved en bæk, over hvilken biskopen og hans ledsagere maatte passere efter at være komne forbi Hästlägg.

strax vesten for broen, saa droge wi i nord 1 pilskud om denne forschne aa som wi haffde paa den høyre haand, saa offuer en skoug i nord och i norduest, kallis Musserøds skoug, 1/2 fiering langs vd met forschne aa.

Saa komme wi fram om en gaard heder Musserød,[1] liggendis paa den venstre haand 2 pilskud fra veyen, saa droge wi offuer forschne Herreaa offuer it vad i øster, saa strax i nord med aaen liggendis paa den venstre haand, och haffde wi en gaard paa den høyre haand heder Vlffsrud[2] liggendis op vdj en backe, saa derfra i nordnorduest offuer en liden beck som kommer østen aff marcken aff myrer och moraser, och rinder vester vdj forschne Herres aa. Saa therfra i norduest 1/2 parten aff 1/2 fiering til en bro kallis Henaass bro, i vester offuer broen, liggendis offuer forschne Herres aa. Vdj denne aa kommer en anden aa heder Biørnevands aa som kommer øster fra aff it vand heder Biørne vand liggendis fra Henaassbro 7. eller 8. pilskud och er 5 eller 6. pilskud och hart ad saa bred, strecker sig i øster oc vester och er der 3 beffuerhus ved den søndre side.[3] Aff dette samme vand rinder forne aa i vester 3 pilskud til 1 faas kallis Biørne brecke faass, der staar it quernehuss mit i faassen, saa løber hun derfra i vester til forschne Herres aa och kommer der i lidet norden for Henaas bro.

Saa droge wi therfra i nord och norduest om Henaass aa, som wi haffde paa den høyre haand .4. pilskud, til en gaard heder Henaa,[4] paa den venstre haand, 1 pilskud fraa veyen. Saa therfra i nord 2. pilskud, och offuer en bro, heder Engebro ved elffuemunden, saa therfra i nord och i nordoust 2 pilskud til en gammel siøbo, heder Engesiøbo, och haffde en gaard paa venstre haand kallis Engenn. Och gaar der en kile ind til samme siøbo kallis Engen, som er 1 ladsted.[5]

---

[1] Efter ved Härröd at være gaaede over den i foregaaende note omtalte bæk sloge biskopen og hans ledsagere ind i en mere nordlig retning og reiste med denne bæk paa sin høire haand op til gaarden Museröd. Paa hele den strækning, som de saaledes tilbagelagde, lige fra Myckleby af, findes nu — efter det af det topografiske korps udgivne kart — ingen alfarvei.

[2] Nu Ölseröd.

[3] Smlgn. de ovenfor, s. 210, meddelte oplysninger om bæverens forekomst i denne landsdel paa Jens Nilssøns tid.

[4] Nu Henån.

[5] Nu Ängskilen, der gaard ind til gaarden Äng.

Der skildis bispen ved fogeden Gregers Holm, Rasmus Hammer och lendtzmanden Lauritz Wrelen.

Siden laugde wi der vd met baaden och fuldes her Peder i Myckleby met bispen til Draxmarck.

Och droge wi først i norduest om den aadde som siøboen staar paa (och kallis Engen, och gaar der siøe?ind omkring denne holme baade paa den østre och vestre side). Saa i nord til en holme heder Engeholme 4 eller 6. pilskud, liggendis paa den venstre haand, saa i nord therfra 4 pilskud til en holme kallis Borholmen[1] och paa den venstre haand, ret hos, (och haffde wi Torpsognn (annex til Myckleby) paa Orostlandet paa den høyre haand strecker sig i nordoust, och Røresogn annex til Tegneby strecher sig fra Engen i norduest).

I nordoust fra Borholmen ligger en øe heder Kalløe[2] 4 eller 6. pilskud. Och er samme øe fierdepart aff 1 fiering lang, strecker sig i øster och vester, och er $^1/_2$ parten saa bredt.

Der strecker fiorden sig, som kaldis Collefiorden,[3] i nordnordoust derfra Kaløe 1 fiering til it sund kallis Nøddesund, (och ligger samme sund i nord fra Myckleby kirche 1 stor mijll). Oc suduest en $^1/_2$ vggesiøs fra Valløe til en gaard heder Moland[4] en herregaard, liggendis ved Molandtz kircke i nordoust fra kirchen. Saa droge wi vdj norduest tuert offuer Collefiorden om it næss kallis Reffsnæs som wi haffde paa den høyre haand i norduest fra Kalløe 4 pilskud eller 5. och er samme næs Medielandet aff Bogenæssogn annex til Draxmarck. Saa droge wi i vest norduest igiennem it sund kallis Hieltøe sund, fram om en øe heder Hieltøen[5] liggendis paa den venstre haand, strecker sig ij suduest och nordoust, 4 eller 6. pilskud lang, 3. pilskud bred. Saa therfra i vest norduest offuer en fiord heder Røsbeck kile,[6] om en øe, heder lille Bratholmen paa den venstre haand, ret hoss os, er en trind holme, synden for denne holme ligger store Bratholmen er en holme och rund, saa therfra i vester 1 strig til nord, 4 pilskud. Saa lagde wi vdj land inderste vdj kilen ved it

---

[1] Nu Barholmen.

[2] Nu Kalfön.

[3] Nu Koljöfjärden.

[4] Morlanda paa Oroust, der igjennem lange tider har været en af Baahuslens mest bekjendte herresæder og bl. a. tilhørt familien Bildt.

[5] Nu Hjeltön.

[6] Nu Rörbäckskil.

berg kallis Skaaleberg, huor der er it stort hul ind i fieldet, der siges at schulle haffue sidet en jeremit, och ligger samme berg paa den venstre haand som wi lagde ind ved Draxmarcks kloster liggendis i vester derfra och haffde wi det paa den venstre haand der wi schulle drage til prestegaarden. Och der wi komme i land vaar her Peder i Draxmarck[1] iche kommen, men ellers komme der nogle skiusheste, saa droge wi igiennem en gaard heder Closter,[2] saa therfra i nord och møtte her Peder paa veyen strax norden for denne gaard, saa droge wi til prestegaarden i nord 8. pilskud fra denne gaard Kloster. Och komme wi til her Peder i Draxmarck halffgangen 12. Och heder prestegaarden Øretorp.[3] Och er imellum Draxmarch och Myckleby kircke $1^1/_2$ mijll, baade til lands och vands.

Siden lod bispenn kalle her Peder i Myckleby ind til sig paa kammeret och talede met hannem, och formante hannem at hand schulle skiche sig vel imod sin quinde.

Samme tid talede her Peder met bispen om en, heder Oluff, som boer der i Mychleby, oc haffuer belagt sig met en quinde heder Ingier, och er saa kommen til her Peder och begieret at hand ville giffue dem tilsammen, huilcket her Peder sagde sig iche at ville giøre effterdj hand haffuer hørt at den samme Oluff haffuer sin echte quinde vdj Berg sogn ved naffn Birgitte.

Siden gaff bispen her Peder forloff at drage hiem, saa drog her Peder hiem imod afftenen.

Samme dag den 11. Aprilis smucht klart solskien nordost vind, bleste stifft. Constitut. aërea.

♀ Thenn 12. Aprilis visiterit bispenn Draxmarcks kircke som er en liden træ kirche staaendes strax hoss Closteret,[4] och hørde her Peder Anchermands predicken och tracterit hand epistolam dominicalem sist forleden 1. Ioh. 5. Omne quod natum est, och haffuer hand vel forbedrit sig vdj sin predicken.

---

[1] Hr. Peder kaldes hos Holmberg, anf. st. II, s. 234, Peder Anderssøn og skal efter denne kilde være død i 1608. I det følgende omtales han med tilnavnet Ankermand.

[2] Gaarden heder fremdeles Kloster.

[3] Örtorp ligger noget i nordvest fra Dragsmarks kirke.

[4] Om Dragsmark kloster, hvis kirke nu er annexkirke til Bokenäs, se Holmberg, anf. st. II, s. 227 flg. I den ovenfor (s. 12) meddelte fortegnelse over kirkerne synes disse sogne at betragtes som hørende under Myckleby, hvilket dog maa bero paa en unøiagtighed i udtrykket, da det f. ex. af dette sted her fremgaar, at de vare et særeget prestegjæld.

Siden effter predicken haffde bispen sin formaning til almuen om Guds ords hørelsse och andre christelige dyder, och om Draxmarchs kloster at bygge och giøre ferdig, saa at ther kunde bliffue en kirche aff. Saa examinerit hand folckit, och kunde de temelige forstaa sig, synderlige en hed Oluff Anderssen en vng mand.

Imellum Draxmarchs kloster och prestegaard haffuer der staaet 3. kaarss 1 pilskud imellum huert hos veyen och haffuer verit stenset omkring huert kaarss som siunis endnu som en rund krintz och er fra klosteret och til det første kaarss 3 eller 4 pilskud.

Til Draxmarck er en annex heder Bogenæss kircke, ligger i nordoust 1 fiering fra Draxmarck, och giøris tienniste huer Søndag.

Her Peders quinde heder Kirstin er dansch.

Draxmarck, Oddeuald och Herrestadt haffuer tilfornn hørt til Vigens proustj, thj saa berettet her Peder Anchermand at ther her Michel i Herrestad vaar proust, tha haffde hand baade Vigens och Bahusleens prouistj. Men siden der her Niels paa Tiørn bleff proust och her Jens i Tønum, saa visiterit her Niels Draxmarch, Herrestad och Oddeualds kircker, saa ville her Jens intet befatte sig der met, och der met ligger de til her Nielssis proëstj.

De gield vdj Sønderuigen ere Krogestad, Faass, Herrestad, Oddeuald, Draxmarck, Stangenæss och Sodenæss.[1]

Samme dag denn 12. Aprilis der bispenn kom fra kircken hørde hand her Seffrens predicken, som er her Nielssis capellan i Tegneby, inde paa kammeret, vdj her Peders Anchermands Niels Holtaassis Knud Grubbis[2] fogedes Christopher Alffsens (som er aff adel fød i Trundhiem) Anders Berg lendzmand och forne Oluff Anderssens och bispens eigit folckis deris neruerelse, och tracterit her Seffren it stycke aff 68. psalme de resurrectione Christi. Et ipse non est indoctus, et est mediocris concionator.

Siden effter at bispenn haffde paa Latine aluorlige formant hannem til at studere flittelige, och vaachte sig for drick och

---

[1] Med disse oplysninger om de forandringer, som provsti-inddelingen i Baahuslen havde undergaaet, kan sammenlignes, hvad biskopen har meddelt ovenfor, s. 11—13, i sit register over kirkerne, og hvad han i det følgende (s. 232) beretter om provstevalget i Qville.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 137, note 2.

tage vare paa sit kald och embede, huor paa her Seffren rechte bispen haand, saa efflerlod bispen hannem det hand haffde imod hannem for hans druchenschab.[1]

Siden gick bispenn ind i stuen til her Peder och giorde maaltid, och vaar samme tid til giest disse forsch:ne Christopher Alffssøn Niels Holtaass.

Denne samme Christopher kand vel gammel norske, och haffuer lerd latin.

Samme dags afften kom til her Peder Anchermand, her Peder i Herrestad och hans capellan her Simen,[2] och bleffue de der om nattenn.

Samme dag den 12. Aprilis smucht klart solskienn nordoust vind.

Constitutio aërea.

♄ Then 13. Aprilis inter 5. & 6. matutinam drog bispenn fra Draxmarck och skienchte hand Kirstin her Peders en marck førend [hand] drog aff. Och fulde hannem fra Draxmarch her Peder Anchermand och her Simen her Peders capellan i Herrestad. Och droge wi først fra prestegaarden i norduest 2 eller 3. pilskud om 2. gaarde heder Holtaass[3] liggendis paa den høyre haand i øster och vester strax hos huer andre, och boer Niels fogeden i den vestre gaard. Der droge wi om i vester, saa strax i norduest och vester ned til Geduigsunds kircke[4] staaendis ved stranden, der droge wi ret om hende och haffde hende paa den venstre haand och til bryggen. Der lagde vi vdaff Geduigsund met baaden och haffde 4. roers karle, och fulde her Peder och her Simen met bispenn, saa droge wi i nord vd aff Geduigsund, fra Oxeuigen[5] som wi gick til baads, om en holme kaldis Stalmesterholmen som wi haffde paa den venstre haand, och er den nordestę holme i Geduigsund, och er samme sund 8. eller 10 pilskud langt strecher sig i nord och synder och er siøboer

[1] Denne kapellan, hr. Søfren, der ikke omtales hos Holmberg, har altsaa ligesom sin prest været drikfældig. Efter hvad der berettes ovenfor, s. 202 med note 5, havde bispen irettesat presten under sit ophold i Tegneby prestegaard.

[2] Disse to prester ere omtalte ovenfor, s. 141 flg.

[3] Nu Hultås.

[4] Denne kirke omtales hverken hos Holmberg eller i biskopens eget register over kirkerne.

[5] Oksviken ligger straks i sydvest for Hultås. Det her omtalte sund, hvis navn for øvrigt ikke findes paa det af det topografiske korps udgivne kart over Bohuslän, skiller Skaftölandet fra den halvø, hvorpaa Dragsmark og Bokenäs ligge.

baade paa den østre och vestre side. Och er 4. laab igiennem, it i synder, it i sudoust, itt vdj norduest, och it i nord, saa droge wi i nord 1 strig til vester tuert offuer Guldmarn (och haffde Fischebecks kil[1] i suduest fra os, $^1/_2$ fiering fra Geduigsund liggendis, och hør til Tegneby).

Strecker Gulmarn[2] sig i nordoust ind til Faass sogn 2 wggesiøs, och i suduest vd til Fiskebecks kil. Saa droge wi i land ved en stensbrygge kallis Finsbo brygge 1 fiering offuer fra Geduigsund. Saa ginge wi i nord 1 pilskud eller 2. til 1 gaard Finsbo[3] vdj Stangeness sognn, da vaar her Anders i Bro iche kommen met hester, saa gaff bispenn her Peder forloff at drage hiem, och samme tid skienchte bispen roerskarlene 1 ℔ tilhobe.

Men her Simen bad hand følge sig til Bro, at hand kunde der høre hans predickenn. Och komme wi til Finsbo mediata 8. och tøffuede der $1^1/_2$ time førend wi finge nogle hester. Saa kom da Haagen i Buer[4] met 3. hester och en finge wi vdj Finsbo, saa drog bispen strax til veye met her Simen och sin dreng Oluff Børgersøn och Bern Jacobssøn, men Peder Jørgenssen choral, bleff igien hos godzet indtil der kom flere hester.

Och droge wi fra Finsbo, i vest norduest fierdepart aff 1 fiering til en gaard heder Øllisrød[5] liggendis paa den høyre haand strax hos veyen, och haffde wi Buer i suduest therfra paa den venstre haand 2 eller 3 pilskud. Strax norden for Øllisrød møtte her Anders capellan i Bro,[6] bispenn der met hester och Hans klocker vaar met hannem och haffde Peder Baggis hest som Peder sende imod bispenn, och bispen vaar samme tid ilde tilfridtz, fordj her Anders kom saa seent til hannem, saa red her Anders vd til Finsbo, som godzet vaar, och klockeren fulde bispen, och ville bispenn iche

---

[1] Fiskebäckskil ligger paa Skaftölandet.

[2] Denne store fjord gaar ind mellem Dragsmarks-halvøen og Stangenäs-halvøen. Bispen og hans ledsagere satte over til den sidste.

[3] Finsbo paa den nordre side af Gulmaren.

[4] Gaarden Bua, ikke langt fra Finsbo.

[5] Nu Ulseröd.

[6] Som af det følgende (s. 222) vil sees, maa presten i Bro, hr. Morten, nylig være afgaaen ved døden og kapellanen, hr. Anders Olssøn, midlertidig være kommen i hans sted. Han blev ogsaa bagefter prest i dette kald og var der, da biskopen næste gang visiterede i Bro, 13de August 1597. Men saalænge hr. Anders ikke var endelig ansat, betragtedes han kun som den, der bestyrede kaldet for hr. Mortens enke, Benthe. Smlgn. herom nærmere nedenfor, s. 222, note 3 og s. 223, note 1.

bruge Peders hest effterdj hand haffde en som hand kunde hielpe sig met. Saa droge wi i nordnordoust 4 eller 5 pilskud til 1 gaard heder Fielle, liggendis paa den høyre haand 1/2 pilskud fra veyenn, saa therfra i nordnordoust 4 eller 6. pilskud til en gaard heder Lycke, paa den høyre haand 1 pilskud fra veyenn saa therfra i nordnordoust 4 pilskud om 4. gaarder kallis Heguald, liggendis paa den venstre haand 1 pilskud fra veyen, i synder och nord fra hin anden 2. pilskud imellum huer, saa derfra i nordnorduest 1 fiering offuer en heed til en gaard heder Tønum fram om husen paa den høyre haand, saa offuer en beck heder Tønumsbeck strax vesten for en liden stenbro och til en gaardt heder Berger liggendis 1 stenskast therfra i nordnorduest fra Tønum.[1]

(Denne forschne beck kommer vesten aff myrer liggendis 1 fiering fra Tønum, ved en gaard heder Hermandsrud[2] østen for myren, strax hos, der aff rinder en green aff samme beck, strax norden for Hermandsrud, saa rinder den i øster til Tønum, imellum Tønum och Berger, den anden green kommer och aff myrer liggendis i norduest 2 eller 3. pilskud fra Hermandsrud och kallis Hobolsmyrer och er en gammell bro der offuer heder Gunnebro, liggendis ved 3. gaarder heder Tønnetorp, i synder och nord fra hin anden strax tilhobe och i norduest fra Gunnebro .2. pilskud fra myren, saa rinder samme beck i suduest til Tønum och kommer der vdj forschne beck strax ved vadit som wi komme offuer. Saa løber de baade sammen fra Tønum i ost sudoust 2 eller 3. pilskud til Tønumsquerner som ere 2. och staa ieffnsies hoss huer andre i øster och vester, saa rinder hun derfra i oust sudoust 1/2 fiering til 3. quernehuss kaldis Hegrenes querner, staaendis hoss huerandre, saa therfra i øster 3 eller 4 pilskud til Peder Baggis quernehuss som ere 4. och staa effter hin anden, saa løber hun der vesten for Peder Baggis gaard, och hen i nordoust 12 eller 14. pilskud vdj Gulmaren. Siden kommer der en bech i synder fra Peder Baggis gaard Holme,[3] 1 fiering, aff marcken och løber i nord til Holme, der rinder hun i den anden aa synden for Peder Baggis port och er der en stor bro offuer ind

---

[1] Veien fra Ulseröd til Bro kirke følger fremdeles den her beskrevne linje, om gaardene Fjälla, Lycke, Hägvall, Tånum og Berga.

[2] Nu Hermansröd.

[3] Nu Holma, ikke langt fra Gulmaren Denne gaard omtales ogsaa nedenfor, s. 220 og øverst paa s. 222.

i porten, och er aaen der megit stor, saa rinder de vd som forsch^nit staar).

Siden droge wi fra forsch^ne Berger och op for it field och der offuer i nord oc i norduest om moraser paa den høyre haand liggendis, $^1/_2$ fiering til Brasetter[1] som er hoffuit kircken, och hollis nu for annex, der gick bispen och her Simen ind i kircken och besaa och stode der nogle kaarss, huilcke bispenn befallet at Hans klocker schulle tage vd. Saa gick bispen strax aff kircken, och lod saa Hans klocker ride hiem til Peder Bagge igien met hans hest, och ligger Peder Baggis gaard Holme i østsudost fra Brasetter 1 fiering ved Gulmarn. Der effter droge wi fra Brasetter kircke, som ligger fra Finsbo 3. fieringer, offuer en stenbro liggendis strax norden for kircken och haffde en gaard paa den venstre haand heder Lund liggendis ret strax hoss kirckenn der boer skiusretteren. Wnder denne forsch^ne bro rinder en aa som kallis Brasetter aa, och haffuer sin vdsprung aff myrer och enger 1 fiering veys fra Brasetter, i nordoust saa løber hun derfra i suduest til kircken saa therfra i vester 3 eller 4 pilskud til en gaard heder Backe der rinder hun norden for gaarden strax hoss, siden derfra i vester 3. eller 4. pilskud til en gaard heder Hals, oc saa norden for gaarden och kallis der Halssaa. Saa therfra i vest suduest $^1/_2$ fiering vdj Brofiord.[2]

Saa droge wi fra forsch^ne stenbro, i norduest om Brasetter gaarder liggendis vdj en tungaard i nord fra kircken 1 pilskud, och haffde wi dem paa den høyre haand. Saa 3 eller 4. pilskud derfra i nordnorduest til Imestadbeck, och haffde wi it quernehus paa den venstre haand ret hoss os, der wi droge offuer denne beck (och kommer samme beck aff myrer och it kiern, kallis Sembs kiern liggendis i nordoust fra Imestad 1 fiering. Saa løber hand derfra i suduest 3 eller 4. pilskud til Lindedalenn, saa therfra 10 eller 12. pilskud til Imestad, der løber hand østen och synden for Imestad saa løber hand i vester och kommer i forsch^ne Halsaa strax norden for Backe).

Saa fra Imestadz beck och om Imestad[3] liggendis i nord der-

---

[1] Nu Brastad, ikke langt fra Berga, den sidste af de ovenfor (s. 219) opregnede gaarde, forbi hvilke biskopen havde reist. Lige ved denne ligger den straks efter omtalte gaard Lund.

[2] Disse gaardes nuværende navne ere Backa og Hals. De ligge ved den her omtalte bæk, der falder ud i Brofjordens nordre ende.

[3] Nu Immestad.

fra 1 pilskud fra veien paa den høyre haand, saa offuer en skoug i norduest $^1/_2$ fiering lang, saa therfra i norduest 3 eller 4. pilskud offuer Brobergs enger, och offuer en bro heder Bergsbro, och haffde en gaard heder Broberg[1] paa den høyre haand liggendis i oust nordoust 2 pilskud fra broen. Saa therfra broen droge wi i nord 3 eller 4. pilskud til prestegaardenn. Och komme wi der halffgangen 11. formiddag.

Och er imellum Draxmarck och Bro $1^1/_2$ stor mijll.

I nord nordoust fra Bro prestegaard $1^1/_2$ fiering ligger it høyt berg kallis Hallenskollenn[2] den kand mand see saare langt vd i siøen naar mand kommer aff vestre siøen. Strax østen for Hallenskolden 2 pilskud ligger en gaard heder Hallen, der rinder en elff imellum kollen och gaarden, oc kommer aff mosser som ligger imellum Stangenes och Haabysogn (annex til Faass) vdj store skouge i aalmercke, och rinder derfra imellum Hallenskollen och gaarden, siden i suduest til prestegaarden, der er en bro ret hos prestegaarden i nordoust der rinder aaen vnder, och saa østen for prestegaarden saa i synder til Bergs bro, sidenn i synder vdj Brofior, 8 eller 10. pilskud fra prestegaarden strax vesten for Halssaa. Denne Brofior strecker sig vd i suduest 1 vggesiøs inden for Malmøen,[3] och der er fiorden $^1/_2$ vggesiøs bred.

Brasetter kircke som tilforn haffuer verit hoffuitkircke och nu hollis for annex ligger fra Bro kircke i sudsudoust 1 stor fiering. Den anden annex er Liuse kircke som ligger fra Brasetter kircke i synder 3. fieringer. Om sommeren naar dagen er lang giøris der tienniste i Bro kircke och Brasetter huer Søndag. Men huer tredie Søndag vdj Liuse kircke.[4]

Stangen en lang aadde aff Stangenes skiuder sig i sudoust fra Liuse kirche en $^1/_2$ vggesiøs och i fra Finsbo i suduest strecher den sig, och staar Stangskircke en liden trækirche yderste paa Stangen der haffuer verit fiskeleye[5]. Siden ligger Fiskebecks kil i suduest derfra en $^1/_2$ vggesiøs.

---

[1] Gaarden Broberg (nordre og søndre) ligger i øst for den af biskopen fulgte veilinje. Den var tidligere en sædegaard.

[2] Nu Hallindskullen.

[3] Stor ø udenfor indløbet til Aabyfjorden og Brofjorden, som efter den under ét kaldes Malmöfjorden.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 11.

[5] Dette fiskeleie er det nuværende Lysekil. I nærheden af dette, hvis nuværende kirke er opført i 1797, maa den ældre Stangs kirke have staaet.

Holme Peder Baggis gaard ligger i sudost fra Bro en 1/2 mijl.
Faass kircke ligger fra Bro i øster til synden 1 mijll.

Constitut: aërea. Samme dag den 13. Aprilis smucht klart solskien nordoust vind kalt vær.

☼ Then 14. Aprilis dominica Misericor: ipso Tiburt: visiterit bispenn Bro kircke, och hørde her Anders Olssens predicken som er capellan i Bro, oc tracterit hand euang: dominicale. Iohan. 10. Ego sum pastor bonus. Och predicher her Anders vell och messer vell.

Siden effter predicken formante bispen almuen der sammestedtz til Gudtz ords hørelsse och til lydighed och andre christelige dyder.

Siden examinerit och offuerhørde bispenn folckit der sammesteds synderlige det vnge folck, och suarede de temmelige vel til de spørsmaal bispen haffde til dem.

Vdj Bro kircke er onde alterkleder.

Samme dag vaar der til giest vdj Bro prestegaard hos Benthe salig her Mortens, først Peder Bagge[1] och hans frue, fru Birgitte en suensk frue, och jomfru Anne, Peder Baggis daatter, bispen och en foget heder Seffren Christiernssen Jacob Sefeldtz[2] fougit boendis vdj Bro sogn paa en gaard heder Røde, och haffuer samme Seffrenn jomfru Ermegaards søster som vaar der paa Bro met hannem. Och saa nogle andre dannemend, som var her Simen her Peders capellan i Herrestad och her Jørgen Knudsenn, vdj Stang som er it fiskeleye,[3] och nogle aff sognebønderne i Bro. Strax effter maaltid gick bispen op paa sit kammer, och Peder Bagge och fruen gich op paa it andet kammer.

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 142, note 2. Peder Bagges gaard, Holme (nu Holma), er nærmere omtalt i det foregaaende, hvor Tanumsbækkens løb beskrives, s. 219.

[2] Den danske rigsraad Jakob Sefeldt († 1599) var paa denne tid befalingsmand paa Mariager kloster, men var derimod neppe forlenet med nogen del af Baahuslen eller noget af det derliggende krongods. Hans foged, som omtales her, har maaske bestyret noget ham tilhørende jordegods i denne egn.

[3] Dette fiskerleie Stang er det nuværende Lysekil (smlgn. foreg. s. note 1). Den her boende prest maa have været kapellan hos sognepresten til Bro. Af det følgende sees, at han ligeledes til samme tid har været kapellan i Tegneby. Hans stilling har forsaavidt været noget forskjellig fra de almindelige kapellaners, idet han synes at have truffet aftale med presterne i to nabogjæld om at overtage de geistlige forretninger i en del af disse. Den maade, hvorpaa straks nedenfor (s. 223) den afdøde prest i Bros enke i denne anledning omtales, er ganske mærkelig.

Siden der effter gaff bispen her Simenn forloff at drage hiem, paa huilcken tid bispenn gaff sit samtycke til att her Simen maatte bliffue capellan vdj Oddeuald (thersom her Jørgen och borgmester och raad der sammestedtz ville hannem det samtycke) effter her Simens begiering.

Samme tid gaff bispen och her Jørgen vdj Stang forloff at drage hiem, och begierede hand at bispenn ville vnde hannem at hand maatte beholle Stangen och Fischebechskils kirche saa lenge som her Niels i Tegneby och Benthe salig her Mortens ville hannem dennem vnde.[1]

Samme dags morgen den 14. Aprilis førend bispen gick til kircke, hørde hand her Simens och her Jørgens predicken paa kammerit, och predickede de, euangelium dominicale. Ioh. 10. Ego sum pastor bonus.

Samme dags afften giorde bispen maaltid nedre i stuen hoss Benthe met Peder Bagge fruen och jomfruen.

Samme dag den 14. Aprilis formiddag solskiens vær, effter-middag sky vær, och himmelen vaar saa bancket nordoust vind, saa ligt til regn, dog regnit det iche. Constitut. aërea.

☾ Then 15. Aprilis om morgenen tilig der klocken vaar 6. drog bispen fra Bro, och fulde hannem her Anders capellanen.

Och droge wi fra Bro prestegaard i vester om kircken liggendis paa den høyre haand strax hos, och i vest norduest fra prestegaarden 1 pilskud. Saa om en gaard heder Mielberg,[2] liggendis paa den venstre haand 2 pilskud i suduest fra kircken. Saa therfra i vester 3 eller 4. pilskud om en gaard heder Vrangebech[3] liggendis paa den høyre haand 1 pilskud fra veyen. Saa i suduest oc vester 2 pilskud til Rødebrygge, och haffde den gaard Røde[4] som Seffren Christiernsen Jacob Sefeldz fougit boer, liggendis paa den venstre haand i synder fra Rødebrygge 2 pil-skud. Saa droge wi tuert offuer Aabyfiord i nord 1 strig til vester 5 eller 6. pilskud til Røds siøbo. (Ende i nordoust der-fra 5. eller 6. pilskud staar Aaby siøbo. Saa gaar Aabyfiord i nordoust der fra 1 fiering. Der er en ladsted heder Laugheller,

---

[1] Smlgn. foreg. s., note 3 om denne prest og det eiendommelige forhold, hvori han stod til presterne i de to naboprestegjæld, Bro og Tegneby.

[2] Nu Mellborg.

[3] Nu Wrangebäck.

[4] Nu Röe.

ved Berfendals kircke annex til Tossene kirche som er hoffuit kircke paa Sodenæss).[1]

Der wi droge til Røds siøbo haffde wi en en [sic] liden trind øe, heder Rijssøe, paa den venstre haand liggendis mit i Aaby fiord i suduest fra Røds siøbo $^1/_2$ fiering.

I suduest fra Rijssøe en $^1/_2$ vggesiøs, vdenfor Aabyfior ligger en stor øe kallis Malmøe[2] trind, er 1 stor mijll omkring, och ligger hun i suduest fra hoffuitkircken 1 mijll baade til landz och vandz. Paa den østre side ad Malmøe haffuer verit fiskeleye der staar siøboer. Och ligger Malmøen $^1/_2$ fiering fra Stangenes land. I norduest fra Malmøe 2 eller 3 pilskud ligger en øe heder Vegge, strecker sig i synder och nord 1 fiering lang, der ere 2. gaarde paa heder Vegge,[3] liggendis i sudoust och nordoust strax tilhobe, i suduest paa øen ved vandet. Vden for denne øe er aabit haff.

Saa ginge wi op for en backe fra Røds siøbo i norduest til Rød,[4] der tøffuede wi en $^1/_2$ time førend wi finge hester. Saa kom da her Jens Pedersen[5] wdj Sodenes der til bispenn saa gaff bispenn her Anders capellanen i Bro, forloff at drage hiem.

(Samme tid fortellet den mand paa Rød bispenn huorledis at en aff Peder Baggis sønner bleff i høst met Peder Baggis kreiger som forgicks samme tid, der de skulle legge vd fra Helsingøer).

Strax hoss Rød i nordoust er 1 skøn veldekilde.

Saa droge wi fra Rød i norduest om en gaard kallis Østaad,[6] en aff fru Lizebet Gallis[7] gaarder, liggendis strax vesten for Rød,

---

[1] Aabyfjorden gaar temmelig langt op i landet. Inderst inde falder Dalån, som løber forbi Berffendals kirke, ud i denne fjord, og ved dennes udløb maa rimeligvis det her omtalte ladested have ligget.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 221, note 3.

[3] Disse gaarde, hvis nuværende navn er Vägga, ligge, som her angives, i nordvest for Malmön, men dog ikke paa nogen ø.

[4] Nu Röd, forskjelligt fra det ovenfor nævnte Röe.

[5] Hr. Jens Pederssøn omtales af Holmberg (anf. st., II, s. 141) som prest paa Sotenäs 1590 og 1598.

[6] Nu Ödstoft.

[7] Slægten Galde eiede i det sekstende aarhundrede et betydeligt jordegods i Baahuslen. Kristofer Galde, der var gift med en datter af rigsraaden hr. Klaus Bilde, og som formodentlig paa grund af denne forbindelse opnaaede at blive forlenet med Stenviksholms slot og Throndhjems len, eiede i Sotenäs prestegjæld den bekjendte sædegaard Aaby, som efter ham arvedes af hans

och haffde wi hannem paa den venstre haand 1 pilskud fra veyen. Saa droge wi norduest fierdeparten aff 1 fiering igiennem skoug til en gaard heder Tofftestad[1] ret fram om husen liggendis paa den venstre haand. Saa derfra 4. eller 6. pilskud i norduest til prestegaarden, som heder Øureby,[2] och komme wi did inter 9. & 10. horam ante meridiem.

Imellum Bro och prestegaarden paa Sodenes er en liden $^1/_2$ mijll.

Østen for Tofftestad strax ved gaarden rinder en beck, som kommer norden fra engerne och løber i sudoust fra Tofftestad 2 pilskud til it quernehuss staaendis mit i becken, derfra løber hun i øster 4 pilskud eller 5. til en ny saug som fru Lizebeth haffuer bygt. Saa løber hun derfra i øster til Aaby som fru Lizebeth Galde boer, der rinder samme beck norden och østen for gaarden och saa vd i Aabyfiord.

Tossenes kircke som er hoffuitkirche paa Sodenæs ligger fra prestegaarden i sudsuduest fierdeparten aff 1 fiering. Den første annex heder Berffendals kirche ligger i nordoust fra hoffuitkircken en stor $^1/_2$ mijll ond vey.

Den anden heder Askum kircke ligger i suduest 1 fiering. Om sommeren skier i denne annex och hiemme huer Søndag tienniste och i Berffendal huer 3. Søndag.[3]

Fra Askum kircke i suduest $^1/_2$ mijl ligger 1 fiskeleye paa Sodenæsland, heder Trælsand. I sudoust derfra 4 eller 6. pilskud ligger it andett fiskeleye paa Sodenæsland heder Skioldenborg.[4] Malmøe ligger derfra i vest suduest 5 eller 6. pilskud.

I norduest fra Malmøe 2 eller 3. pilskud ligger itt fiskeleye heder Beckeuig[5] der staar kongens taalbo. I vester derfra 4. eller 6. pilskud, ligger it andit fiskeleye, heder Visketang,[6] i synder fra Vegge 2 pilskud.

---

datter, Elisabeth Galde. Hun var først gift med Eggert Klaussøn Ulfeldt til Krogerup († 1583) og derefter med Jørgen Friis til Krastrup († 1616), som var dansk rigsraad og i aarene 1601—1608 statholder i Norge.

[1] Biskopen har her taget lige i nordvest, medens den nuværende veilinje paa dette sted gaar i en stor bue.

[2] Nu Öfverby. Gaarden er fremdeles prestegaard, uagtet den ikke ligger i nærheden af nogen af prestegjældets kirker.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 11.

[4] De her nævnte fiskeleier ere ikke afsatte paa det topografiske korps's kart over Bohuslän.

[5] Nu Bäckvik.

[6] Nu Fisketangen.

I vester fra Visketang fierdepart aff 1 vggesiøs ligger Bueskier,[1] er en haffn, liggendis imellum 2 holmer kallis oc Buer skier, och laabet vd i suduest och ind aff nordoust, liggendis en ½ vggesiøs fra Sodehoffuit[2] i suduest. Och Sodehoffuit ligger fra hoffuitkircken i vester 5. fieringer. Der er it farligt forland for dem som kommer af vestersiø. Och er den første haffn naar mand kommer aff vestersiøen vd fra Sodenæs.

I øster fra Bueskier 6. pilskud nogle haffner kallis Smøgit,[3] och indlaabet och vdlaabet i øster.

Trondsholmen ligger i nord fra Bueskier 1 wggesiøs, yderste i Baandefiord oc er skibhaffn imellum holmen och medielandet oc er skiblaabet vd och ind aff nordoust och suduest.[4]

Hundebostrand[5] er it fiskeleye ligger i synder fra Trondzholmen 2 eller 3 pilskud liggendis paa Sodenæs land.

I nordoust fra Hundebostrand 2 pilskud ligger en haffn kallis Vlffuebergs[6] haffn som er en vig ind.

Bouoldstrand[7] er it fiskeleye liggendis inderste i Bondefiorden, och Baandfiorden skier sig i nordoust derfra 8 eller 10 pilskud.

Ao 1594. Jonn Aaby fru Lizebet Galdes fougit døde den 21. Januarij der klocken vaar 10. om natten.

Constit: aërea. Samme dag den 15. Aprilis vndertiden solskienn och vndertiden sky vær, nordoust vind, blaakalt.

♂ Thenn 16. Aprilis visiterit bispen Tossene kircke som er hoffuitkircke paa Sodenæs, och hørde her Jens Pederssens paa Sodenæs hans predicken. Oc tracterit hand euangelium dominicale, som vaar i Søndags forleden Joh. 10. Ego sum pastor bonus.

Siden effter predicken examinerit och offuerhørde bispenn almuen der i Sodenæs, och haffde formaning til folckit som hand er vaan at giøre. Til Sodenæs kircke er ingen gode alterklæde, icke vden gammel ryckelinn[8] och messehagell.

---

[1] Nu Buskär.

[2] Nu Sotehufvud.

[3] Nu Smögen.

[4] Bottnafjorden gaar ind paa den nordre side af Tossene sogn. Udenfor denne maa altsaa Throndholmen have ligget.

[5] Nu Hunnebostrand, i syd for Bottnafjorden.

[6] Nu Uleberg.

[7] Nu Bovallsstrand, kaldet efter gaarden Bovall.

[8] Rimeligvis forvanskning af *röclein*. *Roc* i middelhøitydsk er det samme som det middelaldersk-latinske *froccus* eller *floccus*, en munkekappe med vide ærmer.

Samme dag den 16. Aprilis haffde her Jens i Sodenæs til giest hoss sig, fru Lizebeth Galde, och 2. hendis jomfruer ved naffn jomfru Karin och jomfru Anne Grubbe som ere vaaxne. Item her Jens i Quille som kom til bispen i dag for tiennisten ved Tossene kirche, her Bent capellan i Sodenæss, item en gammel mand hed Seffren Stogaard och hans quinde, som tilforn haffuer tient fru Lizebettis moder, och nogle andre dannemend och quinder.

Samme tid begierede fru Lizebet at bispen ville flj hende vdj en sum at vide huor mange mile der ere wdj hans bischops stigter.

Samme tid talede fru Lizebeth och her Jens paa Sodenæss om den ene annex Berffendall er megit forfaldet, och falder snart ned allsammen, dersom den iche bekommer hielp. Da bad bispen fru Lizebet at hun ville schriffue statholderen Axell Gyldenstiern til her om, saa och til Hannibal Gyldenstiern. Det loffuit hun at ville giøre, och sende breffuit met bispen til Axel.

Der de nu haffde siddet en stund effter maaltid och snacket, drog fru Lizebet hiem och jomfruerne, saa gich bispen op paa sit kammer, och her Jens i Quille kom op til bispen och bød god nat, och drog hiem.

Her Jens Pederssens quinde vdj Sodenæs heder Anne, er en gammel quinde.

Samme dag den 16. Aprilis klart solskien synderlig effter middag, om morgenen noget skyet, nordoust vind. *Constitutio aërea.*

☿ Then 17. Aprilis om morgenen tilig hørde bispenn her Bent Torchilssens her Jenssis capellan, hans predicken paa kammerit och tracterit hand euangelium Joh. 10. Ego sum pastor bonus.

Samme tid vaar tilstede her Jens i Sodenæss, her Peder Christiernssen i Mollesund[1] som paa den tid antuorde bispen sit skudtzmaals breff aff Mollesund, och Gregers Christopherssens breff, som vaar blind. Thj der stod intet naffn vnder. Strax [effter] predicken vdj her Jenssis, her Bentis och bispens eigit folckis neruerelse talede bispen her Peder til, huorfor hand imod sitt forplictelse breff baade haffde sig trengdt ind i noget kald imod bispens vilie och vidschab, och siden giffuit sig vdj echteschab, bispenn wadspurt, synderlige met en som tilforn haffuer verit be-

[1] Smlgn. ovenfor, s. 210, note 1.

liggit, och er huer mand vitterligt huordan hun vaar tilforn. Da bad her Peder at bispen ville forlade och tilgiffue hannem sin forseelse. Saa effterlod bispen hannem det.

Samme dag den 17. Aprilis inter 6 & 7. horam matutinam drog bispen fra Øyreby prestegaard paa Sodenes, och fulde hannem her Jens Pederssen paa Sodenæss. Och droge wi først i vest suduest 2 eller 3 pilskud til 4 gaarde heder Valle[1] liggendis vdj en tungaard (de 2. vestre gaarde ere suenskt gods och de 2. østre kronens godtz). Saa droge wi therfra i vester 4 pilskud offuer en myr kallis Langekier, der vaar en slem vey der falt bispens hest i, och bispen vaar ner aff, dog kom hesten op igien, saa at bispen bleff, Gud vere loff, intet at skade, saa droge wi offuer en beck i norduest fram om it quernehuss paa den høyre haand der strax østen for er en dam, kallis Rørbystemme, denne samme beck kommer af forschᵉ Langekier, saa løber den i suduest 1 pilskud vdj en aa kaldis Rørby aa. Denne aa haffuer sin begyndelse aff 2 vand liggendis i øster och vester fra hin anden strax synden for kircken 4 eller 5 pilskud imellum vandene. Det vestre heder Øynevand, ligger i suduest fra kircken 4 pilskud, det rinder i øster hen i det østre vand som kallis Kiers vand liggendis i synder fra kircken, saa rinder det i nordoust ij en mosse ret øster fra kircken. Saa rinder hun i suduest synden for kircken och saa i vester $1/2$ fiering til forschᵉ Rørby,[2] der rinder hun østen for gaarden och ligger Rørby i vest suduest fra aaen 1 pilskud, saa rinder hun derfra i vester 3. pilskud til 5. querner staaendis i rad 2 och tho tilhobe, saa star den 5 der vesten for, och kallis Findetorps querner, saa rinder hun i vest suduest 4. pilskud vdj Baandefiorden.

Saa droge wi fra Rørby dam i norduest 1 eller 2. pilskud offuer en anden beck, heder Hedebeck och haffde wi Rørby paa den venstre haand i suduest 2 pilskud fra os, (och kommer denne beck aff myrer och moraser liggendis ved en dam heder Skielledam i nordoust derfra som wi fore offuer becken $1/2$ fiering, och løber saa i suduest udj Rørby aa strax norden for den beck som løber i aaen fra Rørbystem eller damb). Saa droge wi vdj nord offuer en øddegaard kallis Heede (halffparten der aff hør til

---

[1] Nu Valla.

[2] Rörby, noget østenfor Valla, hvor veien svinger mod nord til Bottna.

prestebolit och $^1/_2$ parten haffuer M. Hans Badskier som haffuer Anne her Jenssis daatter).

Saa droge wi igiennem en grind aff ødegaarden. (Strax vesten for denne grind haffde en bødiker hengd sig sielff vdj en liden eeg). Och haffde wi der 2. runde høye berg som kand sees langt vd i siøen. Det ene paa den venstre haand heder Smørkollen, och det andet er ligt it trollehoffuit, (och maa vel saa kallis) liggendis paa den høyre haand; saa droge wi i nord 5 eller 6 pilskud om en gaard heder Sem liggendis paa den høyre haand strax hoss veyen saa derfra i nord 1 pilskud til en gaard heder Hoffuit Sem[1] der boer M. Hans Badskier. Saa droge wi i nord och i norduest om nogle stene, 4 eller 6, stode oprest och haffde wi somme paa den høyre haand och somme paa den venstre haand, och stode de i rad i sønder och nord, tho och tho tilhobe saa komme wi ned for Semsdalen til Baandefiorden til det inderste aff samme fiord en $^1/_2$ fiering fra Sem.

Saa droge wi i nordoust fra enden paa Baandefiorden 3 pilskud til en bro kaldis Bryggebro, aff en gaard heder Brygge[2] liggendis i sudoust fra broen 1 pilskud strax synden for becken, eller aa. Denne aa kommer aff it vand, kallis Tosteruds vand[3] liggendis i nordoust 1 fiering, oc er det 3 eller 4 pilskud langt, strecker sig i nordoust, och er hart ad lige saa bred, wdj samme vand er mort, abor, sig, øre, saa løber denne aa aff Tosteruds vand i vest suduest igiennom en myr liggendis der strax hoss, kallis Buxmyr, der mit vdj er it kiern, vdj huilckit er sudere, saa therfra i suduest til Bryggebro, saa i vester vdj Baandefiord. Siden rinder der en aa vd aff den nordøstre ende aff forsch^te^ Tosterudz vand, i nordoust 2 pilskud vdj it andet vand heder Vanderuds vand,[4] som er it lidet trind vand, øster vd aff det vand rinder en aa vd heder Vanderudz aa i øster 2 pilskud til 5. quernehuss staaendis i rad hoss huer andre saa rinder hun i øster 4 pilskud til Berffedals kircke (annex til Sodenæs)[5] och rinder der norden och østen for kircken, saa i synder $^1/_2$ fiering

[1] Disse gaarde kaldes nu Sem og Hogsem; den sidste er den nordligste.

[2] Gaarden heder fremdeles Brygge.

[3] Har sit navn efter gaarden Tosteröd. Efter det topografiske korps's kart har dette vand ikke afløb i den retning, som her angives, men kun i den østre ende.

[4] Efter en gaard, som nu kaldes Wattnerud.

[5] Smlgn. ovenfor, s. 224, note 1.

vdj forschᵉ ladsted Laugheller i Aabyfiord. Der met er Sodenæss omflaat, baade met ferske vand, aaer, och saltesiøen som er paa 3. sider.

Saa droge wi fra Bryggebro i nordnorduest 3 eller 4. pilskud til en gaard heder Skierholmen,[1] och er fra Sodenæs prestegaard och did 1½ fiering. Der møtte her Jens i Quille[2] met skiushester, och bytte wi hester, och droge saa i norduest om Skierholmen som wi haffde paa den venstre haand (liggendis ved enden ad Baandefiorden, vdj Baandesogn, (Skudebache[3] it fiskeleye, ligger i vest fra Skierholmen tredie parten aff 1 fiering. Breuig er och it fiskeleye ligger i norduest fra Skierholmen 1 fiering paa Quille land). Saa derfra och offuer en platz som de Suensche och Nordske tørnerit met huerandre. Och droge wi saa i nord, 4 eller 6. pilskud til en liden gaard heder Hale[4] liggendis paa den venstre haand ret ved veyen, och haffde Baandekircke i øster derfra 5 eller 6 pilskud, huilcken kircke som er annex til Quille, Suenneby kircke som er den anden annex ligger der fra Bonde kircke i vester en ½ fiering.[5]

Saa droge wi i nord 5. eller 6. pilskud til en gaard heder Hungstad paa den venstre haand 1 pilskud fra veyen, och paa den høyre haand ligger en gaard heder Tøffte,[6] der boer skiusretteren, 1 pilskud fra veyen. Saa derfra i nord 10 eller 12 pilskud til en gaard heder Lioske liggendis paa den venstre haand ret hoss veyen, saa derfra i nord 8. eller 10 pilskud til en gaard heder Quillekier liggendis paa den venstre haand ret hos veyen. Saa therfra i nord 10 eller 12. pilskud til en ødegaard heder Fauerbacke (liggendis vdj Christopher Galdis[7] eiger til Vrem hans hoffuit gaard) och droge wi fram om husen, som wi haffde paa den venstre haand, saa therfra i nord til en ødegaard heder

---

[1] Nu Skärholmen.

[2] Denne prest, som allerede tidligere havde indfundet sig hos biskopen, da denne visiterede hos hans naboprest (s. 227), skal have tilhørt familien Gjedde og være død i 1624. Hans fader var Gude Akselssøn, hvem han efterfulgte 1573. Holmberg, Bohusläns hist. och beskr., II, s. 193.

[3] Nu Skutebacken; ogsaa Brevik er fremdeles et fiskerleie i dette sogn.

[4] Nu Hala.

[5] Smlgn. ovenfor, s. 11.

[6] Nu Tyfta. Derfra har biskopen over Löska, Qvillekärr og Fagerbacka fulgt en mere vestlig linje end den, hvorefter den nuværende vei er lagt.

[7] Den yngre Kristofer Galde til Vrem, der døde ugift 1682.

Myren liggendis paa den høyre haand 1 stenskast fra Christopher Galdis eiger. Saa igiennem en hasselskog kallis Ragnilleskoug och haffde it stycke ond blød vey saa maatte wi stige aff hesterne ved 1 stenskast, och ginge offuer nogle klopper, der effter stege wi til hesterne, och droge saa igiennem samme skoug i nord fierdeparten aff 1 fiering til Quillebro, och droge wi offuer broen i norduest. Denne aa haffuer sit vdsprung aff 1 myr kallis Fulekier er 1/2 mil lang, liggendis i øster fra Quille kircke 1 fiering, saa løber hun i vester och suduest til Quille bro, saa therfra i vester 8. eller 10 pilskud til en bro kallis Jordebro, saa løber hun i norduest fierdeparten aff 1 fiering i Jordefior,[1] liggendis i vester fra Quille kircke 1/2 fiering, saa droge wi i nordnordoust 3 eller 4 pilskud til en liden beck kallis Quille kirckebeck offuer it vad, saa therfra i øster til prestegaarden 1 pilskud och komme wi did hora 10 formiddag. Imellum Quille och Sodenæs er 1 mijll, kircke imellum.

Faass ligger fra Quille i sødoust 1 1/2 mijll.

Krogestad ligger i øster fra Quille 2 1/2 mijll.

Naffuerstad ligger i nordnordoust fra Quille 2[2] stor[e] mijll.

Hornsund.

I suduest fra Quille 3. fieringer ligger it sund kallis Hornsund,[3] en 1/2 vggesiøs fra Breuig i norduest och er it fiskeleye.

Yttre Hamborgsund[4] it fiskeleye ligger i nordnorduest fra Hornsund 1 fiering och er laabet ind och vd aff norduest och sudoust.

I nordoust fra yttre Hamborgsund .2. pilskud ligger 1 stor øe heder indre Hamborgøe ere 3. eller 4. gaarder paa, och strecker samme øe sig i nordoust och i suduest 1/2 fiering lang. Ved den nordouste side ad samme øe, ligger indre Hamborgsund, strecker sig ind til medielandet, och er laabit ind och wd i nordoust och ij suduest, Hierterøesund[5] ligger fra indre Hamborgsund i nord en 1/2 vggesiøs. Och Hierterøen ligger paa den suduestre side ad su[n]dett, strecker samme sig i øster och i vester er offlang,

[1] Nu Jorefjorden.

[2] Her er oprindelig skrevet 1 1/2, der senere er rettet til 2.

[3] Rimeligvis sundet mellem Hornön og det faste land.

[4] Det gamle Hornborusund. Den store ø, som begrænser dette skibsløb, kaldes nu, ligesom paa Jens Nilssøns tid, med det forvandskede navn Hamberg- eller Hamburgön.

[5] Sundet mellem Hjerterön og Hvalön, nordligst i Fjällbacka sogn.

paa den nordouste side ad sundet ligger Varøen[1], strecker sig och i øster och vester, er offlang och ligger fra Quille i norduest ½ mijll.

Annexer til Quille kircke.

Til Quille ere 2. annexer som er Baatne kircke liggendis i sønder fra Quille en liden ½ mijll, och Suenneby kirche i sud-uest fra Quille lige saa langt och skier der tienniste huer tredie Søndag.[2]

Her Jenssis quinde vdj Quille heder Ingeborg, her Jenssis moder heder Jahanne som och vaar der tilstede.

Constit: aërea.

Samme dag den 17. Aprilis om morgenen [skyet?] siden sol-skien nordoust vind.

A° 1594.

♃ Then 18. Aprilis visiterit bispen Quille kircke, och hørde her Jenssis predicken i Quille, och tracterit hand euangelium dominicale som falt i Søndags Ioh. 10. Ego sum pastor bonus. Och predichet her Jens Gudesøn ret vell.

Siden effter predicken haffde bispen formaningen til almuen och offuerhørde det vnge folck.

Der er ingen bibel til Quille kircke. Iche haffuer heller her Jens dansch bibell.

Siden der bispen vaar kommen hiem fra kircken lod hand kalle her Jens Gudesøn i Quille op paa kammeret och alle de andre prester som der vaar kommen i dag och i gaar afftes aff søndre Vigen och Norduigen, som vaar her Rasmus i Naffuerstad, her Mogens i Faass, her Christiern i Skiede her Jens paa Sodenæss her Pouel i Nessing her Gunder Nielssen i Krogestad och her Jacob i Tønum. Der nu vaare alle sammen forsamlede, haffde bispen sin oratz och tale til dem om en prouist at eligere och vduelle. Och der hand nu haffde hafft sin tale, bad hand dem at de ville kaare och kalle en af de dannemend, saa ginge de ned paa gaarden och raadslo met huer andre her om och kallede her Jens i Quille. Siden der dette vaar skied, komme de op til bispenn, och hand siden samtychte deris kald som de haffde giffuet her Jens, och siden gaffue de her Jens deris kaldz breff, saa liudendis:

---

[1] Nu Hvalön.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 11.

Wi efftersch^{ne} Rasmus Frantzen sogneprest vdj Naffuerstad, Mogens Jenssen i Faass, Christen Clemmitzen i Skiede, Jens Pedersen paa Sodenæs, Pouel Ibsen i Nessing, Gunder Nielssen i Krogestadt och Jacob Pedersen vdj Tønum, kiendis och giøre vitterligt for alle medt dette vort obne breff at A° 1594. den 18. Aprilis vaare wi effter øffrighedz befalling forsamlede vdj Quille prestegaard til at eligere och vduellie en aff vore medbrødre sognepremester her vdj Vigen som kunde findis duelig och bequem til at vere religions prouist, kirckerne her sammestedtz at besøge oc at vdrette til gauffns och til Gudtz ære, huad andet som der til hører effter ordinantzen, tha haffue wi allesammen endrectelige vdj Herrens naffn kaaret och kaldet, och nu met dette vort obne breff kaare, kalle och vduelie til samme prouiste embede och bestilling hederlig och vellerd mand her Jens Gudesøn sogneprest vdj Quille, formodendis at hand schal det trolige och met al flid och vindskibelighed forestaa, huilcket hand loffuit och tilsagt haffuer, at giøre ville, det yderste Gud giffuer hannem sin naade til. Wi ville hannem alle och huer for sig igien beuise all tilbørlig ære och lydighed, som wi voris prouist plictige ere, bedendis vnderdanlige vore kiere øffrighet erlig och velbyrdig mand Hanniball Gyldenstiern til Restrup høffuitzmand paa Bahuss, och hederlig och høglerd mand M. Jens Nielssen superintendent vdj Oslo och Hammers stigter, at the dette vort kald wi hannem giffuit haffue beuilge samtycke, fuldbyrde, och stadfeste ville. At saa i sandhed er, haffue wi trøcht vores indsegle her neden for och med eigne hender vnderschreffuit dette breff, som giffuit er aar dag och sted som forschreffuit staar.

Samme dag haffde her Jens i Quille til giest hos sig bispenn saa alle disse forsch^{ne} prester, och her Oluff Pederssen capellan paa Tønnum, och mange andre saa at der vaare 2. bord vdsidne, paa huilcken tid de dannemend presterne vnderschreffue dette breff, och saa mange som segel haffde hoss sig besegle det.

Siden der maaltid vaar giort skenckte bispenn her Jenssis lille daatter 1 ℔. och de andre 2. drenge huer sig it par ß.

Der effter der klocken vaar 3. efftermiddag drog bispenn fra Quille, och fulde hannem prouisten her Jens i Quille, her Christiern Clemmitzen, her Pouel i Nessing och her Oluff Pederssen.

Och droge wi fra Quille prestegaard først i vester til Quille kirche och haffde den paa den venstre haand, saa offuer en liden bro, heder Kirckebro liggendis ret hos kirckegaarden norden for,

der rinder en bech kallis Quille kirchebeck; hand kommer aff 1 myr kallis Viborgsheden liggendis i nordoust fra kircken hen ved 1/2 fiering, och løber derfra i suduest til it quernehuss staaendis strax hos kircken i suduest, saa løber denne beck derfra i synder vdj Quille aa 1 pilskud fra kircken.

Saa droge wi i norduest om en gaard kallis store Quille liggendis strax hos kircken der boer her Jenssis moder Jahanne och haffde wi samme gaard paa den høyre haand strax hos. Saa droge wi i vest suduest 1 pilskud om it høyt berg liggendis paa den høyre haand der droge wi ret fram om, och kallis det Kalsaass, och der staar den jette kiste som her Jens tilforn viste bispen. Saa krøget wi atter i norduest och i nord 5 eller 6 pilskud, indtil wi komme fram om en gaard heder Kamstorp liggendis i øster fra os 1 pilskud, paa den høyre haand, saa i nord 2 eller 3. pilskud til 3. gaarder kallis Vidingsgaarder, och haffde wi den synderste gaard paa den venstre haand, saa droge wi i nord 1 pilskud igiennem en grind och komme til 4. høye stene, staaendis opreist paa en høy paa den venstre haand, huor de mener at vere kemper begraffne, saa komme wi strax til den anden Vidingsgaard, liggendis paa den høyre haand, saa i nord therfra 1 pilskud til den tredie Vidingsgaard, mit igiennem gaarden och er fra Quille och did 1 fiering, saa i fra Viding 1/2 parten aff 1/2 fiering til en gaard heder Skiestad liggendis paa den høyre haand ret hos veyen, der vdj boer 3. bønder, saa droge wi therfra i nord til 1 gaard kallis Brecke[1] 2 pilskud, och haffde det paa den høyre haand 1 pilskud fra veyen, saa i nord 2 pilskud oc offuer en beck, heder Skiestad beck huilcken kommer aff nordoust 1/2 fiering aff Enger, oc løber i suduest vdj Anrossaa 3 eller 4 pilskud fra vadit som wi rede offuer, saa droge wi i nord 6. pilskud til en gaard heder Anross,[2] vdj huilcken boer 4. bønder. Der vaar her Jacob Pederssen i Tønum[3] met hester, saa skiffte wi hester, och droge strax aff til Tønum, igiennem Anross som ligger mit imellem Quille och Tønum, vdj Tønnum prestegield en 1/2 mijll fraa Quille, och lige saa fra Tønum. Saa droge wi offuer en aa kallis Anrosaa liggendis strax norden for gaarden

---

[1] Veilinjen gaar fremdeles forbi de her nævnte gaarde Kamstorp, Vidingen, Skistad og Krokbräcke.

[2] Nu Anrås.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 124, note 3.

rinder ret fram om husen, (hun kommer aff nordoust, och løber i suduest fra Anross gaarde $^1/_2$ fiering vdj siøen vd imod en øe heder Kiedøen liggendis fra Tønumsland 3 eller 4 pilskud. Der strax sønden for ligger en øe heder Mussøen.

I nordoust fra Anrosgaard 3 eller 4 pilskud staar 2 eller 3. querner. Om denne aa findes ydermere vdj den anden bog som tilforn bleff schreffuen).

Saa droge wi fra Anrossaa i nordnorduest 3. eller 4 pilskud om en gaard heder Bro, liggendis paa den venstre haand 1 pilskud fra veyen, saa komme wi til en bro, kallis Høye bro, der droge wi offuer i norduest, saa therfra i nord $^1/_2$ fiering til 2. gaarde heder Tegneby liggendis paa den høyre haand strax hoss veyen i øster och vester fra hin anden 1 pilskud. Saa derfra i nord 3 eller 4 pilskud til 1 gaard heder Huidelycke[1] liggendis paa den venstre haand ret hos veyen. Saa derfra 2 pilskud i nord til Huidelycke bro der offuer i nord, saa therfra i nord $^1/_2$ fiering til Tønums aa, der droge wi offuer i norduest och kommer den aa norden fra aff myrer liggendis norden for Tønum. Saa droge wi om it quernehuss som wi haffde paa den høyre haand, staaendis paa en aadde, thj der strax norden for grener samme aa sig och kommer saa tilhobe igien strax synden for quernehuset. Saa droge wi i norduest op for en backe 1 pilskud til Tønums prestegaard, did komme wi om afftenen hora 6. Imellum Quille och Tønum er 1 stor mijl maa vel regnis for $1^1/_2$ mijll.

Samme dags afften den 18. Aprilis antuorde her Pouell i Nessing bispens dreng Oluff, fru Daarethe Juls breff bispen til schreffuit om tienden. Och strax bleff det antuordet bispenn. Dette breff haffde her Pouel lenge hoss sig thj det vaar schreffuit den 17. Martij.

Til Tønum er iche vden en annex heder Lurs kircke[2] liggendis i nord fra hoffuit kircken 1 mijl giøris tienniste huer Søndag.

Samme dag den 18. Aprilis solskiens vær, suduest. **Constitut. aërea.**

♀ Then 19. Aprilis visiterit bispen Tønnums kircke, och hørde her Jacob Pedersens predicken, oc tracterit hand euangelium dominicale som faldt vdj Søndags Ego sum pastor bonus.

Siden effter predickenn haffde bispen først en sermoen til

[1] Nu Hvitlycke.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 11 og note 6.

almuen i Tønum och tilspurde dem om her Jacob, huorledis at hand skicker sig imod dem i lerdom oc leffnit, da gaff de hannem alle it gaat vidnisbyrd, saa talede hand til dem om her Jens i Quille som nu er vduald oc kallet til prouist. Siden der effter haffde her Jens formaningen til almuen vdj bispens sted, och kom vel hen dermet.

Der effter examinerit och offuerhørde bispen det vnge folck.

Siden hørde hispen her Oluff Pederssens predichen hiemme paa kamerit, och tracterit hand euangelium Ioh. 16. Pusillum & non videbitis me, och predichet temmelige vel.

Samme dag haffde her Jacob hoss sig til giest først bispen, saa Christiern Brun, prouisten her Jens i Quille, her Christiern Clemmitzen i Skiede, her Pouell i Nessing, Oluff Jacobssen lendtzmanden i Tønnum Suend Jacobssen och Michell Madtzen och Joen Matzen, huilcke samme tid talede der met bispenn om en echteschabs sag met en quinde heder Karine Rungstung, som denne Jon haffuer afflit børnn met, och hiemmelige troloffuit sig met ingen prest offueruerende, och hans broder for^ne^ Michel Matzen schulle haffue varit hannem ad, saaledis at hand iche skulle befatte sig met hende. Thj hand haffde lenge siden i hendis opuext haffde [sic] sin handel met hende. Dog siger hand nu saa at, der laage 2 eller 3 søster i en seng hos hannem om natten, och hand haffde sin handel met en aff dem och hand iche viste om det vaar denne eller iche. Och her om lode de bispen see it breff som .6. mend haffde giffuit dem nu nylige, men det liudde iche huorledis det er gaait och farit met denne handel fra det første och til det siste. Huorfor at bispen sagde dem att det saa skulle liude, paa det at mand kunde komme ret i forfaring om denne sag.

Samme tid laugde bispen her Pouel i Nessing aluorlige faare at hand schulle met det første begiffue sig til denn gode mand Hannibal Gyldenstiern om sin sag. Huilckit hand sagde sig at ville giøre. Der effter drog her Christiern i Skiede och her Pouel sin kaass fra Tønnum.

Siden vaar der end en sag for om it leyermaal som en vng karl och en pige tiente Suend Jacobssen haffde hafft tilsammen, och hendis broder nu vaar med denne hendis barnefader vdj Tønum, huilcken haffde giort forbud i høst vdj it echteschab som denne schulle haffue indgaait met en anden och ther sigis at

forᵉ pige som denne haffde beliggit schulle vere troloffuit vdj Tonsbergslen, dette schulle hendis broder til visse forfare før.

Samme dag den 19. Aprilis om morgenen solskien, siden sky vær och om afftenen regnit det, smaat regn noget vd paa afftenen, sønden vind. Constitut. aërea.

♄ Then 20. Aprilis om morgenen tilig lod bispen kalle her Jens prouisten op til sig paa kammeret och talede met hannem om hans embede.

Siden lod bispen kalle her Jacob og hans høstru Anne Nielsdaatter op til sig och talede met dem. Samme tid skienchte bispen Anne 2. encken halffue daler.

Siden drog bispen fra Tønum om morgenenn der klocken kunde vere imellum 6 och 7. Och fulde hannem her Jacob Pederssøn och lendtzmanden Oluff Jacobssen. Och droge wi fra Tønum først i vester oc i norduest $^1/_2$ fiering til Hualsbro, der droge wi offuer i norduest och haffde en gaard paa den høyre haand i nordnordoust fra broen 4 pilskud, och den gaard Hual i nord fra broen 2 pilskud paa samme haand. Saa droge wi langs vd met Huals aa 2 pilskud, i vest suduest, (siden løber aaen derfra i suduest $^1/_2$ mijl vdj Sembsfiord). Saa droge wi fra aaen i vest suduest 2 pilskud, til en liden gaard kallis lille Semb, och haffde det paa den venstre haand, ret hos veyen.[1] Siden i vester til nord, om det store Semb, liggendis och paa den venstre haand 3. pilskud fra det andet Semb, 1 pilskud fra veyen, saa op for en backe i nordnorduest och i nord en $^1/_2$ fiering til en gaard heder Torp, liggendis paa den høyre haand, strax hoss veyen, saa om en anden gaard heder Houckeby i nord fra Torp it pilskud, och haffde wi den paa den venstre haand och droge fram om gaarden.[2] Saa derfra i norduest offuer en skoug och heder kallis [sic] Knems skoug och haffde der mit paa en heel hob stene, opreiste, saa komme wi til 2 gaarde kallis Knem[3] liggendis hoss huer andre. Der skiffte wi heste, och er fra Tønum och did en $^1/_2$ mijll. (I suduest derfra ligger den gaard Melckerøen,[4] huor Christiernn

---

[1] Gaardene Hval og Sem ligge nordenfor Tanums hovedkirke. Den her omtalte Semsfjord maa være den samme, som nu paa det topografiske korps's kart har navn af Sannäsfjärden.

[2] Nu Håkebytorp og Torp.

[3] Nu Knäm.

[4] Nu Mjölkeröd.

Brun boer, och samme tid som wi droge fra Knem, kom Christierns tienner til bispen paa veyen och talede met hannem).

Saa droge wi om en kile i norduest kallis Tonnams kile,[1] som skiuder sig i sudoust ind imod Knem paa 2 pilskud nær, saa vd i norduest och vester om Melcherøenn), saa komme wi igiennem en liden skoug om en gaard heder Tonnam[2] liggendis paa den venstre haand, saa i norduest och i nord offuer en lang skoug kallis Buerskoug hen ved en fiering til Buer[3] liggendis paa den venstre haand, saa atter offuer en skoug i nord och norduest til en stor bro kallis Herrebro, liggendis 1 mijll fra Hualsbro.

Saa droge wi offuer Herrebro i norduest och haffde en saug paa den venstre haand, ret hoss broen, kommer Peder Knudsen til paa Oroust, (denne aa aff øst nordoust aff Bordsiøen, och løber i vest suduest igiennem Lursogn 1 mijll til Herrebro, saa rinder hun derfra i 6. eller 8. pilskud vdj en kile kallis Krageneskilen[4] huilcken wi haffde paa den venstre haand 3 eller 4 pilskud fra veyen førend wi komme til Herrebro, strax vesten for broen ligger en gaard heder Houger).[5]

Saa droge wi fra Herrebro, i nordoust om it lidet berg, saa i nordnorduest 2 eller 3. pilskud igiennem en liden schouff, til 2 gaarde heder Kijll paa den venstre haand ret hos hinanden och komme de scholemester[6] til, saa therfra i nord och i nordoust $^1/_2$ fiering til en gaard heder Hedesland ret fram om husen, liggendis paa den venstre haand, saa derfra i nord 5 eller 6. pilskud om en gaard heder Holme, som wi haffde paa den høyre haand, saa i norduest 1 pilskud til en gaard heder Renshoug, der møtte her Christiern i Skiede och hans broder her Niels Clemmitzen met hester, saa skiffte wi hester, der effter gaff bispen her Jacob Pederssen forloff at drage hiem och lendtzmanden Oluff Jacobssen met hannem. Och er samme gaard den sidste i Lursogn annex til Tønum.[7]

---

[1] Kaldes paa det topografiske korps's kart Saltviken.

[2] Nu Tannam.

[3] Nu Buar.

[4] Kaldet efter gaarden Kragenäs.

[5] Nu Hogar.

[6] Disse gaarde kaldes nu Kihl og have altsaa paa den her omhandlede tid været henlagte til rector scholæ i Oslo.

[7] De her nævnte gaarde kaldes nu Hessland, Holma og Renshogen. Om hr. Kristjern og hans broder hr. Nils se ovenfor, s. 118, note 2.

Saa droge wi derfra i norduest 3. pilskud til en gaard heder Rijsseng,[1] saa i norduest 1 pilskud til Rijsengs bro, (och kommer denne aa aff it vand heder Eidtz vand, liggendis ved en gaard kallis Eid i Lursognn, i øster fra Rijssengsbro 1 mijl.[2] Saa løber hun i vester til broen, saa løber hun i vester $^{1}/_{2}$ mijll vdj en kile kallis Eliøe kilen, liggendis imellum 2 gaarde. Den ene heder Elgøe liggendis sønden for aaen och den anden Reffsøen norden for. Der skier kilen sig ind imellem disse gaarder).[3]

Saa droge wi i nord fierde parten 1 fiering, til en gaard heder Vig,[4] ret fram om husen liggendis paa den venstre haand, och hør samme gaard Hans Dresselberg till.[5] Derfra i norduest och i nord $^{1}/_{2}$ mijl til Vettelands aa, (som kommer aff Eidsvandene och løber vnder Hundefaas bro, som tilforn schreffuit er her frammen vdj bogen)[6] och droge wi langs vd met denne aa, som wi haffde paa den høigre haand, i norduest $^{1}/_{2}$ fiering til Vetteland, der som lendtzmanden Anders Vetteland boer, ret vd met elffuen norden for hende.

Saa droge wi derfra langs met elffuen i norduest 4 eller 5. pilskud til Vettelandzbro, (som ligger en mijll fra Herrebro), der droge wi offuer i nordoust (saa løber Vettelandsaa i norduest $^{1}/_{2}$ parten aff $^{1}/_{2}$ fiering vdj it vand kallis Strømsvand, liggendis ved siøen saa rinder det vdj siøen).[7]

Saa droge wi derfra i norduest och i nord til øster $^{1}/_{2}$ parten aff $^{1}/_{2}$ fiering til Hielskorbro, saa der offuer i nordoust, saa i nord om Helskaargaarde[8] som ere 3. liggendis i synder och nord fra hin anden 1 pilskud imellum huer paa den venstre haand som wi droge. Saa droge wi i nord om her Christierns ødegaard saa i norduest op for en bache saa i nord til Skiede kircke, liggendis paa den venstre haand saa i nordoust 2 pilskud til preste-

---

[1] Nu Resäng.

[2] En saadan gaard Eid og et Eidsvand findes ikke afsat paa det topografiske korps's kart.

[3] Angivelsen af disse gaarde Elgö og Räfvös beliggenhed stemmer ikke med det topografiske kart, hvor Elgö er afsat paa den nordre side af den kile, hvori den før omtalte elv falder ud, medens Räfvö igjen ligger mere i nord.

[4] Nu Vik.

[5] Smlgn. ovenfor, s. 89, note 6.

[6] Smlgn. ovenfor, s. 122 flg.

[7] Ved Strömsvattnets udløb ligger nu Strömstad.

[8] Nu Hjeltsgård.

gaarden, $^1/_2$ fiering fra Vetteland, och er imellum Tønnum och Skiede 1 stor fiering och 2 store mijll. Och komme wi til Skiede prestegaard ved middags tid, der huilte bispenn en stund och giorde maaltid.

Samme tid talede her Christiern met bispen att hand haffuer ingen klocker til Tiernøe och at de iche heller formaaer klocker, de ville iche heller sielffue suare prestenn.[1]

Siden der maaltid vaar giort drog bispenn fra Skiede i nord, och fulde hannem her Christiern och her Niels Clemmitzen. Och droge wi i nord 3 eller 4 pilskud, vesten før den gaard Høestad, som wi haffde paa den høgre haand noget fra veyen saa therfra 1 fiering i nord til en gaard heder Jørleff vesten for gaarden och haffde den paa den høyre haand, saa i nord 5 eller 6. pilskud til en bro kallis Kitteruds broe,[2] saa i nordnordoust 6 eller 8. pilskud til Nessing aas, der effter droge wi op for denne aass och offuer den i nord, 1 fiering i nord oc norduest, saa komme wi ned i Nessing saa droge wi i nord $^1/_2$ fiering til Nessing prestegaard, och er 1 mijll fra Skiede och did. Der wi komme vdj prestegaarden møtte Peder Christiernssøn som førde bispens heest hiem, och antuorde bispenn Anne Olssdaatters bispens høstruis breff och Oluff Glads hendis faders breff. Saa skiffte wi hester vdj Nessing och der vaar och samme tid her Peder vdj Jid,[3] och vaar der och en bonde aff Skiedesogn hed Oluff Eyst en smuck mand, saa droge wi fra Nessing henn ved $^1/_2$ fiering til 2 gaarde heder Meelgaard, liggendis paa den høyre haand, vdj en tungaard, saa komme wi strax derfra i nordoust 3 eller 4 pilskud, til det vand Lang som wi haffde paa den høyre haand, 1 pilskud fra os i synder, och strecker samme vand sig i synder, 1 fiering langt, offuer huilckit vand wi droge i vinter.[4]

Men paa den venstre haand haffde wi it lidet vand heder Ramskier strecker sig oc i sønder och nord, er offlangt 6. eller 8 pilskud langt strax vd medt en bro som wi droge offuer, en

---

[1] Tjernö sogn indbefatter de til dette prestegjæld hørende øer. Smlgn. s. 11 og 120.

[2] Veien gaar fremdeles over Hogstad, Jörlöf og Kitteröd. Smlgn. s. 119, note 1.

[3] Hr. Peder nævnes ikke i den fortegnelse over presterne paa Id, som meddeles af B. Svendsen i hans haandskrevne efterretninger om geistligheden i Kristiania stift (II, 1, s. 812 flg.). I 1575 var hr. Peder Kristjernssøn sogneprest sammesteds. Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 26, b.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 119. Den straks foran omtalte Melgaard heder nu Mellangård.

beck som rinder aff Ramskier vdj Lang. Saa droge wi derfra i nordoust 3 eller 4 pilskud til it andet fiskevand, lige saa stort som Ramskier, och ligger det paa den høyre haand, saa therfra i nord och i nordoust 1/2 fiering, til 1 gaard heder Pilegaard[1] liggendis paa den høyre haand. Saa komme wi til stranden i øst nordoust 2 pilskud. Der gaff bispen her Christiern her Pouell och her Niels Clemmitzen forloff, och førend hand drog aff talede hand met her Christiern Clemmitzen och her Pouel i Nessing, at de skulle haffue en god erlig forligelse, der effter skildis hand ved dem.

Saa droge wi till baadtz tuert offuer Jddefiorden, och haffde 2. baader, den ene var tyet inde paa, och den anden vaar bispen medt her Peder i Id, och Oluff Eist i Skiede sogn och bispens eigit folck och rorskarlene. Och droge wi ost nordoust 1 fiering til Østeheekil,[2] saa droge wi ind ad kilen i nordoust och i nord nordoust 1 fiering. Saa stege wi vdi land, oc ginge i nordoust om Østeheegaardene 2. liggendis hos hin anden, och haffde wi dem paa den venstre haand ret hos oss, saa i nord 1 pilskud til prestegaarden som kaldis Meelhee, och komme wi der 6. hora vespertina.

Imellum Nessing och Id er 1 mijll baade til lands och vandz.

Idde kircke ligger fra prestegaarden i nord 5 eller 6. pilskud norden for it berg.

Til Iid er ingen annex.

Her Peder Lauritzens quinde vdj Iidt heder Gunille, er fød vdj Idt.

Samme dag den 20. Aprilis mørcht vær, och i denne forgangen nat och i morges tilig smaat regn, sønden vind, ved middags tid bleste det hart, siden stille. Constitut. aërea.

☉ Then .21. Aprilis dominica Jubilate visiterit bispen Idde kircke och predickit sielff euangelium dominicale. Iohan. 16. Pusillum et non videbitis me, & iterum.

Siden haffde bispenn sin formaning til almuen ther sammestedtz och examinerit och offuerhørde folckit. Och vaar samme tid der i kircken Anne Trondzdaatter.[3]

Siden der bispen och de andre vaar kommen hiem fra kircken,

[1] Nu Pilegården.

[2] Den lille bugt ved Ystehede.

[3] Fru Anne Throndsdatter Rostung, efter sit giftermaal med Bothwell kaldet Skottefruen.

hørde hand her Peder[s] predicken paa kammeret, och tracterit hand forsch^{ne} euangelium.

Samme dag effter maaltid vaar giort drog bispenn fra Idt, och fulde hannem och en ved naffn Henrich schriffuer. Och droge wi aff der klocken vaar ved 3. efftermiddag, først fra prestegaarden i vester om forsch^{ne} Østehee gaarder norden for dem, och haffde dem paa den venstre haand, saa therfra i norduest igiennom en skouff til it baadsted, $^{1}/_{2}$ fiering, och kaldis samme baadsted Furuvarp, der lagde wi vd met .2. baader, och droge i nord norduest 1 fiering, och møtte os her Pouel i Nessing paa veyen som steg aff sin baad och ind til bispen och talede met hannem om en echteskabs sag, vdj huilcken vaar skyldskab paa ferde, saa at de hørde hinanden til vdj tredie paa baade sider, huilcken sag haffuer tilforn verit hos bispen, och sagde bispen at thet icke maatte skie. Thj det er imod articklene. Der effter satte wi her Pouel ind paa 1 holme. Saa droge wi i norduest 6 eller 8. pilskud derfra, om en gaard heder Helle[1] som wi haffde paa den venstre haand, fra os 7. eller 8 pilskud paa Nessingland och Iddelandet paa den høyre haand.

Saa therfra i norduest 1 fiering til en øe heder Bratøen der baade seglede wi och rode, och haffde wi samme Bratøen i nordoust fra oss 2 pilskud. Der inden for ligger i nordoust 3. pilskud ligger [sic] en øe heder Søudøen.[2] Strax der inden for medielandet ligger Anne Trondsdatters gaardt.[3]

Saa droge wi atter i norduest 3 eller 4 pilskud til Kniffsøe siøbo.[4] Der lagde wi vdj land, och vaar samme tid her Tiøstel der tilstede met hester. Saa droge wi derfra i norduest 6. eller 7. pilskud til lille Lundestad, der boer klockerenn, och droge wi igiennom gaarden, der østen for boer en gammel frue, fru Mar-

---

[1] Nu Hälle.

[2] Bratøen og Sauøen lige udenfor det senere Frederikshald.

[3] Denne gaard, hvorpaa fru Anne har boet, og som hun formodentlig ogsaa har eiet, maa efter dette have været Eskeviken, Rød eller en anden af de gaarde, som ligge i Frederikshalds umiddelbare nærhed, — maaske nærmest den førstnævnte.

[4] Knivsøen er en liden ø, hørende til Bergs prestegjæld, der ligger midt i Iddefjorden. Indenfor denne (paa øens nordre side) har der altsaa været en søbod, hvor biskopen og hans ledsagere have taget i land og derfra gaaet op til Lundestad.

grete Hardenberg aff stattelige adell,[1] paa en gaard heder store Lundestad.

Saa droge wi fra lille Lundestad i nord 1 pilskud til Bergs prestegaard. Och komme wi did inter 5. & 6. vespertinam. Imellum Id och Berg er en mijll baade til lands och vands.

Samme dags afften kom Anne Trondtzdaatter til her Tiøstell och bleff hun der om natten, och bispen gick ned til hende paa gaarden och talede met hende.

Samme dag den 21. Aprilis solskienn, smucht klart vær, varmt vær, sønden vind. Constitut. aërea.

Annexer til Berg. Er icke vden it heder Rocke kircke, ligger i nord fra hoffuit kircken en ½ mijll. Der giøris tienniste huer Søndag.

End her foruden er it lidet capel heder Asack kircke, er en affeld trækircke liggendis i nordoust fra Bergs kircke 1 mil. Der giøris tienniste huer tredie Søndag.[2]

☾ Then 22. Aprilis visiterit bispen Bergs kircke. Oc tracterit her Tiøstell[3] den locum. Rom. 8. Huo vil skilde os fra Gudtz kierlighed? Drøffuelse eller angist. De cruce.

Siden effter predicken examinerit oc offuerhørde bispenn det vnge folck vdj deris børnelerdom och andet.

Siden der effter haffde hand sin formaning til almuen om Gudz ords hørelse, gudfryctighed, kierlighed och andet mere.

Samme tid vaar tilstede vdj kircken fru Margrete Hardenberg som er en gammel frue, Jens Bagge, och her Peder vdj Idt.

Samme dag haffde her Tiøstell til giest hoss sig, forne fru Margrete Hardenberg, bispenn, Jens Bagge och hans hustru Asbiør, her Peder vdj Idh, Henrich Hanssen lenschriffuer, lendtzmanden vdj Bergsogn Gunder Tordssen boendis ved Asack kircke och nogle andre. Item Anne Trondtzdaatter. Och droge de bort imod afftenenn.

Samme dag schreff bispenn statholderen Axell Gyldennstiernn till, om hues sager som ere komne hannem fore vdj Vigen och

[1] Enke efter Daniel Bildt til Næs (i Smaalenene), med hvem hun var gift i begges andet ægteskab. Fru Margrete var, da hun ægtede ham, enke efter den skaanske adelsmand Palle Grubbe, medens Daniel Bildt i sit første ægteskab havde været gift med Blantzeflor, en datter af hr. Vincentius Lunge.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 10.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 113.

Bahusleen der [hand] nu visiterede der. Samme tid schreff ochsaa sin høstru Anne Olsdaatter til. Och sende strax sin tiennere Peder Christenssen hiem til Oslo met disse breffue.

Samme dag den 22. Aprilis schreff her Tiøstell vdj Berg capiteen Durham til paa bispens vegne, at hand iche ville mistencke hannem at hand nu icke komm til hannem som hand ellers gierne ville haffue giort dersom hans forfald haffde verit saadant. Och er capiteen megit siug. Hans naffn er Alexander Durham til Høgsgaardt. Hans frue heder fru Metthe Vrne. De haffue ingen børn.[1]

Samme dag lod bispen kalle Henrich schriffuer, op paa kammerit til sig oc talede med hannem, om sine landbønder paa Bergestienn,[2] som iche holle hans gaarde ved heffd och macht som det sig bør, at effterdj Henrich sagde sig schulle med dannemend lade besee alle jorder baade kronens och kirchernis der vdj lennit, at hand da ville lade forfare leiligheden hoss bispens landbønder met det samme, huilckit Henrich tilforn sielff bød sig til at ville giøre.

Samme dags afften talede bispenn met Anne Trondtzdaatter førend hun drog aff.

Strax der effter drog hun hen, och fulde her Peder vdj Id, hende paa baaden.

Constitutio aërea. Samme dag den 22. Aprilis vndertidenn solskien och vndertiden skyet, nordoust vind, bleste hart.

♂ Thenn 23. Aprilis førend bispen drog fra Berg kom her Seffren did til hannem.

Samme tid førend bispen drog aff, antuordet hand her Tiøstel it breff Henrich schriffuer, aff bispen tilschreffuit, at her Tiøstel ville faa Henrich det, huilchet liudde om bispens landbønder paa Bergstienn att Henrich ville paa bispens vegne holde mend paa gaardene.

Siden der effter skiennchte bispen her Tiøstels quinde Elze 1 gammel daller.

Samme dag denn 23. Aprilis drog bispen fra Berg om morgenen der klocken vaar 8. och fulde hannem her Tiøstel her Seffren i Skioberg och lendtzmanden wdj Ingedalssognn annex til

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 114 og note 2.

[2] Bergestien ligger efter s. 100 i Enningdalen, som paa denne tid var annex til Naverstad. Smlgn. herom ovenfor, s. 11, note 7.

Skioberg, och i det samme bispen drog aff thalede hand met Henrich schriffuer.

Saa droge wi fra prestegaarden i vester och i norduest 6. eller 8. pilskud til en gaard heder Aasekier[1] liggendis paa den høyre haand, och droge wi ret fram om husen, saa i vestsuduest til en bro kallis Aasekiers bro, 1 pilskud, (der vnder rinder en aa som kommer aff myrer liggendis i nordoust fra broen 1 fiering, der rinder hun fra i suduest til broen, saa i sodoust therfra rinder hun 2 pilskud, siden i sønder 1 fiering vdj Suinsund 1 fiering østen for fergesteden). Saa droge wi fra Aasekiersbro, i vest norduest 1 pilskud til kleffuen som kaldis Aasekierskleffuen, der droge wi offuer i vester 3. pilskud, saa i norduest 2 pilskud, saa i vestsuduest 3. pilskud til en rogbraadde (liggendis til en gaard heder Huseby, vdj huilcken ere 3 stuer, Nunneklosters godtz, liggendis paa den venstre haand 3 eller 4. pilskud fra veyen). Saa therfra i vester 3 pilskud, til en platz kaldis Moesteen tinghoug i Ingedalsleen, 1 fiering fra Berg. Paa huilcken platz der staar en hel hob stener vdj krintzer. Oc ere 4 eller 5. krintzer, huer saa stor som en stue, och haffde wi dem paa den høyre haand, saa droge wi therfra i norduest (offuer en stor vey som løber i nordoust hen op i Rochesogn och ad Rachestad sognn)[2] 4 eller 5. pilskud til en aa kaldis Hielmunger aa, der droge wi offuer it vad, kallis Mosteen vad, (och kommer denne aa aff nordoust aff myrer liggendis i Rockesogn annex til Berg, synden for Rocke kircke en 1/2 fiering. Saa løber denne elff fra vadit i vester it stenskast, saa i suduest fierdeparten aff 1 fiering til Hielmungerbro, och haffuer hun sit naffn aff 2 gaarder liggendis vesten for elffuen kallis Hielmunger vdj en tungaard, saa løber hun i sudsuduest 5 eller 6. pilskud vdj siøen vesten for Jens Baggis gaard 3 pilskud).

Saa droge wi fra Mosteen vadit 10 eller 12. pilskud i norduest offuer en liden myr, saa i vester 2. pilskud til en anden myr. Saa therfra i vester 8. eller 10 pilskud til en liden beck, der droge wi offuer en liden bro, kallis Besbergbro, och haffde it

---

[1] Aaskjær ligger en godt stykke nordenfor den nuværende veilinje. Biskopen har saaledes her ikke fulgt denne. Paa reisen sydover (s. 113 flg.) synes han atter igjen paa stykket fra Ingedal til Aasekjær at have fulgt en noget anden linje.

[2] Denne vei findes fremdeles.

lidet quernehus paa den venstre haand strax hoss broen, och hør lendtzmanden til, och samme beck slæt tør om sommer er iche vden en snebech haffuer iche noget vasdrag. Saa droge wi fra denne beck i vester 2 pilskud til lendtzmandzgaarden vdj Ingedals sognn annex til Skiaaberg, och kallis Besberg[1] ere 2. gaarde och lendtzmanden bruger dem baade, liggendis vdj en tungaard. Der droge [wi] mit igiennom gaardene. Saa i suduest 1 pilskud ned til it vad, eller pus der droge wi offuer och stod vandit hart ad vnder bugen paa hestene saa therfra i vester 1 pilskud til Ingedals kircke, annex til Skiaaberg, en stor $^1/_2$ mijll fra Berg, maa vel regnis for 3. fieringer. Der bytte wi heste ved kirckenn. Saa droge wi fra Ingedals kircke i norduest 1 pilskud til Ingedalsbro, der droge wi offuer i vestnorduest er en lang høy bro. Denne aa kommer aff en myr kallis Torpsmyr[2] liggendis vdj Rockesogn 1 stor fiering fra Ingedals kircke i nordoust. Saa løber hun derfra i suduest til en saug staaendis strax suduest fra broen paa østrelandet och der staar 2. querner paa dett østre land, saa løber hun i suduest derfra $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering vdj siøen vdj Grimssøe kilen.[3] Saa droge wi fra Ingedalsbro i norduest 3. pilskud, om 2. gaarder kallis Øyestad[4] liggendis paa den høyre haand 1 pilskud fra veyen, i synder och nord fra hin anden 1 stenkast. Saa droge wi therfra i vest norduest $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering offuer en skog til en bro, kallis Gudtzlandsbro (der vnder rinder en beck som kommer norden fra en myr hede Hømyr 1 fiering fra Gudsland[5] i nordt. Saa løber den i sudoust $^1/_2$ fiering, saa i synder oc i suduest til broen synden for Gudslands gaarder. Sidenn løber hand fra broen i nordnorduest vdj Skiobergkilen, 2. pilskud fra broen). Saa droge wi strax fra broen om 2 gaarder, heder Gudsland liggendis i ost nordoust och i vest suduest 1 pilskud, och haffde wi den vestre gaard paa den venstre haand, och den østre paa den høyre haand. Saa droge wi fra Gudtzland i nord norduest 2 pilskud til Skiaabergkilen, saa i nord met kilen 6 pilskud (som wi haffde paa den venstre haand och it berg kallis Røeberg, paa den høyre

---

[1] Nu Bisseberg, lige ved Ingedals kirke.
[2] Myren har sit navn efter gaarden Torp.
[3] En arm af Skebergkilen.
[4] Paa rektangelkartet: Øistad.
[5] Nu Guslund.

haand) indtil wi komme til Skiobergbroen liggendis mit paa Skiobergheden. Saa therfra i nord op for it berg til Skioberg prestegaard, liggendis en liden $^1/_2$ mijl fra Ingedals kircke. Men imellum Berg och Skioberg 1 stor mijll.

Til Skioberg komme wi ved middagstid, saa gick bispenn paa sit kammer. Och her Tiøstel gick i stuen medt her Seffrenn och bleff der om nattenn.

Thil Skioberg ere 2. annexer. Den ene heder Ingedals kircke liggendis fra Skioberg en liden $^1/_2$ mijll i sudoust. Den andenn heder Vlleruds kircke, ligger i vester 1 strig til sønder 1 fiering fra hoffuit kircken. Oc giøris der tienniste huer Søndag ved hoffuit kircken och huer anden ved annexerne.[1]

Her Seffrens quinde heder Kirstin och haffue de 4. pigebørn sammenn.

Samme dag den 23. Aprilis sky vær den hele dag nordoust vind. Constitut. aërea.

☿ Thenn 24. Aprilis visiterit bispenn Skiobergs kircke, och hørde her Seffren Nielssens predicken, oc tracterit euangelium dominicale som falt i Søndags. Ioh. 16. Pusillum & non videbitis me. De cruce, quid sit crux, & quottuplex sit.

Siden examinerit bispen det vnge folck och en part aff de gamle der vdj Skiaaberg. Der effter haffde hand formaningen til dem efftersom hand pleyer at giøre.

Siden efferat bispen vaar kommen hiem fra kircken hørde bispenn paa kammeret vdj her Seffrens her Tiøstels och her Jens i Thune och nogle andre deris neruerelsse, her Jens Aassings,[2] som nu er hoss her Seffrenn, hans predicken.

Samme dag den 24. Aprilis haffde her Seffren til giest hoss sig først bispen, saa her Tiøstel, her Jon Bang, lendtzmanden vdj Skiobergsogn, Oluff Thomessøn, Oluff Gunderssøn paa Vig (liggendis i nord fra prestegaarden $1^1/_2$ pilskud), laugrettismand, Niels Vennelbo, paa Bøe, i suduest fra Skioberg 4. pilskud. Torgudt Gudsland, Amund i Jalle laugrettismend, och fru Anne Styges[3] gaardfogit Oluff Jørgenssen.

Samme dag effter maaltid laugit bispenn sig til veys til

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 10.

[2] Rimeligvis den samme, som den s. 113 omtalte hr. Jens.

[3] Denne fru Anne Stygge har rimeligvis været gift med Mogens Baardssøn (Rosensværd eller Hartgenger), om hvem det har været antaget, at han var gift

Thune, och førend handt drog aff skienchte [hand] Kirstin her Siffrens quinde en $^1/_2$ daller och børnene 12. ß tilhobe.

Siden drog bispenn aff, fra Skiaaberg der klocken vaar ved 3. efftermiddag, och fulde hannem her Seffrenn och her Jon Bang, samme tid drog oc her Tiøstell hiem igien. Saa droge wi fra prestegaarden først i vester och i norduest tredie parten aff 1 fiering til en gaard heder Pijlefaass, liggendis ved veyen paa den høyre haand, saa i norduest 3 pilskud ond vey til en gaard heder Hage, mit igiennem gaarden. Saa therfra offuer it berg slem blød vey i vester och norduest 1 fiering til 2. gaarde heder Molteberg[1] liggendis vdj en tungaard, i nord och sønder, den søndre gaard kommer her Niels Olssen sognepresten i Oslo[2] til. Disse gaarde haffde wi paa den høyre haand ret fram om husen paa den syndre gaard. Och ligge de vdj Borresognn i Torssnes prestegield, saa derfra i norduest fierdeparten aff 1 fiering til de syndre Orimsgaarde, och haffde wi en paa den venstre haand och 2 paa den høyre haand ligger i sønder och nord ret hoss hin anden, siden komme wi til den fierde Orimsgaard 1 pilskud i nord, och kaldis den Spurffhøgs Orim paa den venstre haand ret hos veyen. Saa til den femte Orim, i nord 1 pilskud liggendis paa den høyre haand, saa i nord it stenskast til de 2. sidste Ørimsgaarde offuer en liden slem bro, ligger samme gaarde oc paa den høyre haand ret vd met veyen.[3] Saa therfra i nord 3 eller 4 pilskud til Sandesund,[4] der offuer droge wi i nord, och er 1 eller $1^1/_2$ pilskud bredt, Sandesund kommer fra Sarp som ligger i nordoust derfra $^1/_2$ fiering och løber i suduest $1^1/_2$ fiering, til Sandholmen, der møder Visteflod, saa løber hun synder ad, til Frederichstad $2^1/_2$ fiering, østen for Rolffsøen. Och kallis denne elff som løber fra Sandesund Borelfuenn.[5] En halffierding norden

Pilefaass.

med en dame af den danske adelsslægt Stygge, uden at dog hendes navn har været bekjendt.

[1] Veilinjen gaar fremdeles her over gaardene Pilefos, Hauge og Molteberg.

[2] Hr. Nils Olssøn skal efter Svendsen (anf. st., I, s. 319) først i 1597 være bleven sogneprest i Oslo, hvilket efter dette ikke kan være rigtigt.

[3] Disse gaarde kaldes nu Aarum.

[4] Sannesund i Glommen umiddelbart nedenfor Sarpfossen. Noget længere nede staar Glommen ved Rolfsøsund i forbindelse med det s. 111 omtalte Visterflo. I sammenløbet ligger en liden holme.

[5] Dette navn, egentlig Borgelven, bruges nu ikke mere. I biskopens optegnelser for 26 April (s. 253) kaldes denne elv ogsaa Borgerelven.

for Sarp kommer der en aa vdj Borelffuen kallis Ise aa, huilcken aa Ise kommer aff it stort ferskt vand kallis Isesiø[1] som ligger i nord fra Skioberg 1 fiering och er en $^1/_2$ mijll langt strecher sig i synder och nord $^1/_2$ fiering bredt, aff den nordre ende aff dette vand rinder forsch^{ne} Ise wd, krøger sig først i vester $^1/_2$ fiering saa i synder $^1/_2$ fiering til nogle faasser kallis Isefaasser, saa løber i vest suduest och i vester tredie parten aff 1 fiering, och kommer saa i forsch^{ne} Borelffuen, saa løber elffuen i synder och i sudoust til Sarp, siden i suduest til forsch^{ne} Sandesundt.

Saa droge wi fra Sandesund, i nord 3 pilskud til 3. gaarde heder Alffuem[2] liggendis i synder och nord 1 stenskast imellum huer, paa den høyre haand ad veyen som wi droge, saa therfra i nord och nordoust hen ved $^1/_2$ fiering til Thune prestegaard, som ellers kallis Valeskioll,[3] did komme wi ved 5. slet effther middag.

Imellum Thune och Skioberg [sic].

Strax effter at bispen vaar kommen til Thune kom her Jon op paa kammeret til hannem och antuorde hannem fru Dorethe Juls breff, bispen tilschreffuit om den thiende vdj Thune.[4] Och dette breff antuorde Hans Dresselberg her Jons quinde førend wi komme til Thune.

Samme dag 24. Aprilis mørcht vær. Men middags tid lod solen sig tilsiune, strax skyet nordoust vind stille.

Constitut. aërea.

Til Thune er en annex kallis Glømen[5] kircke liggendis fra hoffuit kircken i suduest 1 mill yderste paa Rolffsøen, och giøris der tienniste huer Søndag vndertagendis naar dagen er kortiste.

♃ Then 25. Aprilis visiterit bispenn Thune kircke huilcken er megit forfaldenn och haffuer god hielp behoff. Thj muren er ilde forderffuit, och der er iche heller laafft.

Samme tid hørde bispen her Jon Bangs[6] predicken och trac-

---

[1] Isevandet har afløb til en arm af Glommen, som kaldes Nipen. Den i det følgende meddelte beskrivelse over Iseelvens løb stemmer nøie med det virkelige forhold.

[2] Nu Alvim.

[3] I den røde bog, fol. 198, a (udg. s. 489): *Valaskioll.*

[4] Kongetienden i Tune var paa denne tid henlagt til Oslo domkapitels bona communia og skulde (efter Norske rigsregistranter, I, s. 593) have hørt dertil fra det 14de aarhundrede af. Fru Dorthe Juel, enke efter Henrik Brockenhus, var paa denne tid forlenet med Onsø len, medens hendes broder, Ove Juel til Kjeldsgaard, havde Tune len.

[5] Glemminge kirke ved Frederikstad. Smlgn. ovenfor, s. 10 flg.

[6] Smlgn. ovenfor, s. 110, note 4.

terit hand en part aff det euangelium Ioh. 16. Om en quinde som reder til barssøl, at naar hun føder. De cruce.

Siden gick bispen ned vdi kircken och haffde sin formaning til folckit, och examinerit dem der effter.

Siden der alting vaar wde gick bispen ned til fru Marin Lyckes[1] stoel och fich fru Marin haand, saa gick hun vdt paa gulffuit och talede met hannem.

Siden fich hand fru Kirstin Trondsdatter[2] haand, som er hos fru Marin. Samme tid gick fru Marin bag omkring hannem och lagde en vrter krantz paa bispenn huilcken bispen lod bære hiem paa sit kammer i prestegaarden och vaar giort aff miuske.[3]

Siden effterat bispen vaar kommen hiem fra kirckenn, talede hand met lendtzmanden i Thunesogn Knud Alffssen paa Berger och nogle aff sognebønderne de fornemste som der vaare tilstede wdj prestegaarden, som vaar Jonn Roestad, Peder Einersen, Jørgen Rekustad, Oluff Houge og Niels Houge, Euind Graalem, Gutorm Rostad, om tiendenn der wdj Thune, och vaar samme tid tilstede fru Dorethees Juls fougit Anders Thomessen, och bleff det dem sagt at effterdj at fru Dorethe haffuer bødit thennem thienden til kiøps da schal de vere hende nest, och kiøben[4] aff fru Dorethe efftersom hun haffuer schreffuit bispen till.

Siden holt bispenn disse dannemend [sic] at de skulle lade deris hoffuit kircke bliffue bygt och forbedrit, och hues det iche skier medt det første, da sagde bispen at ville giffue sligt klaugelige tilkiende.

Samme dag den 25. Aprilis haffde her Jon Bang hoss sig til giest fru Marin Lycke capitenn Normands frue, item fru Kirstin Trondzdaatter, som holder til hoss capiteen, jomfru Anne Gyltenberg Tiøstel Baardsens festemøe, och jomfru Anne Haard, fru Kirstins systedaatter,[5] huilche forne jomfruer ere och hoss fru

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 112.

[2] Skottefruens yngste søster.

[3] Mysk eller myske, en vellugtende urt, Asperula.

[4] o: kjøbe den, ligesom s. 85 *kalleren* for: kalder den og s. 210: *staaen*.

[5] Jomfru Anna Haard datter af fru Annas og fru Kirstins søster, fru Else, i dennes første ægteskab med Jon Haard til Gjeresvik. Jomfru Anna Gyntelberg var en datter af Axel Gyntelberg til Mel og forlovet med lagmanden Thjøstel Baardssøn (Rosensværd eller Hartgenger) til Bleken, derimod ikke med hr. Thjøstel paa Berg, saaledes som det heder i Historisk tidsskrift, II, s. 168, note 1. Paa dette sted kaldes ogsaa denne sidste Thjøstel Baardssøn. Han hed Thjøstel Kristoferssøn og var gift. Smlgn. ovenfor, s. 115 og 244.

Marin Lycke. Siden vaar der bispen M. Jens Nielssen her Seffren i Skioberg, Anders Thomessen, och lendzmanden Knud Alffssen met de forsch^{ne} andre dannemend her Jons sognebønder och nogle andre.

Samme tid kom der en mand faar aff Skiobergsogn ved naffn Torgoud Gudsland som haffuer taget en quinde til sig ved naffn Margrete Ingelbritzdaatter som hand begerer til ecte, och belagt sig met hende, huilcken vaar troloffuit met en ved naffn Mogens skomager, offueruerendis her Jon Bang och nogle andre gaat folck, der effter rømbde hand fra hende, och er nu hen ved 7. aar siden. Och haffuer for^{ne} Margrete nu verit hos forsch^{ne} Torgoud it aar. Och gaff bispen hannem den beskied, at hun skal tage sit skudtzmaal huorledis det er gaait och farit, och siden schulle de komme for capitell.

En stund effter maaltid vaar giort droge fruerne och jomfruerne bort. Der effter drog her Seffren paa Skiober ocsaa hiem, saa de andre allesammen.

Varteig her Jacob prouistens annex ligger i nordoust fra Thune kirche 1 mijll.[1]

Samme dag den 25. Aprilis formiddag sky vær och snee, saa och i denne forgangenn nat, men efftermiddag vndertiden solskien och vndertiden smaat regnn, sudoust vind, och om afftenen gick solen klar vnder.

Constitut. aërea.

♀ Then 26. Aprilis. Om morgenen tilig sende bispen sit folck Peder Jørgenssen och Berhn fore i veyenn til Raade met alt tøget. Strax der effter som klocken vaar imellum 7. och 8. drog bispen fra Thune och til Calnes[2] til fru Marin Lycke effter hendis begiering, och fulde hannem her Jon Bang, och lendzmanden Knud Alffssen, och som wi skulle ride op for en ny bro ved præstegaarden strax vden for porten, der laa nogle løsse bræder førend hesten skulle stige op paa broen, och her Jon red fore, der falt hesten i kuld met hannem och her Jon kom vnder siden paa hesten op til it gierde, och støtte sig slemmelige.

Saa steg hand dog alligeuell paa hesten och drog met bispen thill Kalnæs.

---

[1] Varteig var paa denne tid annex til Frederikstad, hvor hr. Jacob Villladssøn var sogneprest. Smlgn. ovenfor, s. 11. Senere har det derimod været henlagt under Tune og er nu eget prestegjæld.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 111 flg.

Och droge wi fra prestegaarden i vester 1 strig til nord, til Thune kircke 2 pilskud och haffde kircken paa den venstre haand och den nordre ende aff Thunevandet paa den høyre haand ret hoss. Saa droge wi i vester til Thunegaarde som ere 2. liggendis strax vesten for kircken i øster och vester strax hos huer andre och haffde wi dem paa den venstre haand. Der wi komme nu omkring disse gaarde droge wi i norduest ad raen[1] hen ved 1 fiering saa toge wi der aff i nord 3 eller 4 pilskud [til] Calnes, capiteen Normandtz gaard, och komme wi der halffgangen 9. formiddag. Der tøffuit bispen och her Jon hoss fru Marin och vaar hendis giester til middags maaltid. Och førend de ginge til bords lod fru Marin bispen see sine vrterhauger, och spisekamer och andre huse, borgestue en jordstue keller och andet sligt.

Samme tid vaar der til bords, fru Marin Løcke, fru Kirstin Trondzdaatter bispen, her Jon, jomfru Anne Gyntelberg, och jomfru Anne Haard, och 2. smaa capitens doter, ved naffn jomfru Lizebet och jomfru Margrete. Hun er ynskt, end her foruden [har] capiteen och fru Marin en vng søn sammen heder Christiern it aar gammel, noget paa andet. Vaar der och samme tid tilbords Knud Alffssen lendtzmanden. Och der maaltid vaar giortt bleff der siunget den psalme O Gud wi tacke och loffue dig.

Samme tid for maaltid lod fru Marin sine dottre de smaa jomfruer læsse for bispenn deris børnelerdom, huilcken de kunde ret væl, end ochsaa smucht forstaa den, och suare til de spørsmaal som deris scholemester wdj bispens aahøring giorde til dem.

Siden effter maaltid der klocken vaar imellum it och 12. droge wi fra Calnes, som ere 2. gaarde liggendis ost nordoust och i vest suduest fra hin anden 1 pilskud och bruger capiteen baade gaardene. (Østen for Calnes ligger et langt vand, heder Calnes vand, eller Biørnestad vand aff en gaard, heder Biørnestad liggendis i sudoust fra Calnes 4. eller 5. pilskud, saa strecker vandet sig i synder fra Calnes $^1/_2$ fiering, der baatner det och kallis Kragestad, men i nord $^1/_2$ mijll).[2]

Samme tid lænte fru Marin bispen sin eigen hest til Raade.

Fra Kalnes droge wi i vest suduest och i vester hen ved 1 fiering, der kom her Gregers och møtte bispenn, saa droge wi ind paa raenn och hen ad raen i norduest 1 fiering til Isebro,

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 109, note 4.

[2] Smlgn. s. 253. l. 5 f. o.

huor wi haffde en gaard heder Meelby[1] liggendis paa den høyre haand 1 pilskud fra veyen, och siden droge wi offuer Isebro i norduest som er 1 lang bro.

Vnder denne bro rinder en elff[2] som kommer af forschne Biørnestad vand, som strecher sig i nord fra Calnees $1^1/_2$ fiering thil en sandholme kallis Trøsken, der tuegrener hun sig, saa at halffparten rinder i suduest derfra 1 fiering til Isebro, siden i suduest til Sande $^1/_2$ fiering, rinder hun strax østen for Sande, saa i synder 1 fiering til Vistegaarde, och kallis der Visteflod, och løber hun norden och østen for Rolffsøen, och rinder vd til en Holme kallis Sandholmen vden for Sandesund och saa vd til Fredrichstadt.

Der hun kommer aff Trøsken, tager Mingevandet[3] ved och strecker det sig i nord en $^1/_2$ mil til en gaard heder Glemme liggendis i Skiptuedsogn, der møder Borgerelffuen[4] østen faar gaarden och Mingevandet synden for, der komme de sammen.

Siden droge wi op for en bache i nord 1 pilskud, saa i norduest om en gaard heder Isebacke liggendis paa den høyre haand strax hoss elffuen, saa komme wi strax til 1 kiern heder Isebackekiernn som strecher sig i nord saa droge wi derfra i nordnest och i vest norduest ad raen hen ved $^1/_2$ mijl om nogle sten krintzer opreiste, staaendis paa den venstre strax hos huer andre der droge wi vdj vester, saa komme wi strax til 2. gaarde heder Lundegaard[5] liggendis paa den venstre haand vdj en klasse, der hoss sigis at haffue staait it capell i gammel tid, och schulle samme gaarde och haffue verit herregaarde, och staar der vdj it grindeleed norden for gaardene 2 store lange stene som 2 stolper som schulle haffue verit stette til capellet.[6]

Saa droge wi i suduest och i synder 2 eller 3 pilskud til

---

[1] Nu Molleby.

[2] Den her omtalte elv, som løber under Isebro, er Glommens vestlige hovedarm, som længere oppe gaar igjennem Bjørnstadvandet, ved hvilket Kalnæs ligger. Nedenfor Isebro løber den forbi Sande, som biskopen passerede paa sin reise sydover 4 Marts. (S. 111). Ved Sande afsætter denne arm Visterfloet, hvorom s. 111, note 2.

[3] Glommens brede, indsølignende udvidelse ovenfor Bjørnstadvandet. Forbindelsen mellem dette og Mingevandet dannes ved et ganske smalt sund, paa hvis nordre side ligger Trøsken, paa den søndre Trøskebraaten.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 248.

[5] Fra Isebakke omkring Isebaktjernet og hen til Lund gaar der nu ingen vei.

[6] Et saadant kapel paa Lund i Raade omtales ikke i den røde bog.

Raade prestegaard, och haffde kirchen paa den høyre haand, did komme wi der klocken vaar 4. efftermiddag.

En stund der effter drog her Jonn Bang hiem igienn effter at bispenn gaff hannem forloff, och haffde hand fru Marins heest met sig til fru Marin.

Samme tid som her Jon steg til hest kom her Niels paa Vaale[1] och her Christiernn[2] her Nielssis capellan, til Raade och helsede her Jonn. Saa drog hand aff, och de bleffue paa Raade om natten.

Siden der effter kom her Jacob prouisten i Frederichstad til Raade og bleff der och om natten, samme afften talede bispenn met prouisten, paa sit kammer, saa gick prouisten fra bispen.

Constitut. aërea. Samme dag den 26. Aprilis formiddag solskienn efftermiddag sky vær, dog huercken regn eller sne, nordoust vind stille.

♄ Then 27. Aprilis visiterit bispenn Raade kirche, och predichet sielff, den text . . .[3]

Och siden haffde prouisten her Jacob i Frederichstad formaningen til almuen i Raade, och bispenn examinerede och offuerhørde dennom.

Til Raade er ingen annex.

Sidenn der bispenn vaar kommen hiem i prestegaarden lod hand kalle her Jacob prouisten, her Peder vdj Rygge,[4] her Niels vdi Vaale och hans medtienner her Christiern op paa kammeret til sig, disligeste och her Gregers[5] och her Glambech hans capellan och suoger och her Find Siuerdssen[6] oc hørde bispen her

---

[1] Hr. Nils Erikssøn blev 16 Juni 1583 kaldet til sognepræst til Vaale og Svindal efter den afdøde hr. Svend Svendssøn. Hans af syv lagrettesmænd udstedte kaldsbrev findes i rigsarkivet mellem bispestolens dokumenter (Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 8). Lensherren, Ludvig Munks følgebrev for ham (smstds. no. 9) er dateret 28 April 1583.

[2] Efter *Christiernn* er et aabent rum til efternavnet.

[3] Aabent rum.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 108, note 1.

[5] Smlgn. ovenfor, s. 110, note 1.

[6] Hr. Finn Sigurdssøn fra Oslo (*Vincentius Sigvardinus Asloensis*) blev i April 1600 immatrikuleret i Rostock og studerede siden ved forskjellige andre tydske universiteter sammen med adelsmanden Jens Bjelke, indtil de skiltes i Leipzig. Finn Sigurdssøn drog derfra til en jesuitisk høiskole. Norske samlinger, I, s. 90. Yngvar Nielsen, Jens Bjelke til Østraat, s. 3. Efter sin hjemkomst blev han i 1604 prest ved St. Laurentii kirke i Tønsberg. Müller, Tønsbergs beskrivelse, s. 86. Saml. til det norske folks spr. og hist., II, s. 363.

Gregerssis och her Glambecks predickenn. Her Gregers tracterit euangelium Joh. 16. Pusillum non videbitis me. Och predichet hand temmelig. Hand haffuer en laug røst.

Siden predichet her Glambech och tracterit en part aff den 37. psalme.

Samme dag haffde her Gregers til giest hos sig Peder Brochenhuss,[1] M. Jens bispen, Oluff Gallis sønner Gude Galle, och Mouritz Galle,[2] item prouisten her Jacob, her Peder paa Rygge her Niels paa Vaale, och hans capellan, her Christiernn, her Find Siuerdssen och her Glambech.

Samme tid talede bispen met Peder Brockenhuss om Thune kirche at lade bygge och forbedre efflerdj hand er kirckeuerger, huilchet hand loffuit at ville giøre.

Siden effter maaltid vaar giort drog bispen fra Raade, och samme tid skienchte hand Marin her Gregers en halff daler.

Der effter drog hand aff som klocken vaar 3. efftermiddag, samme tid drog och Peder Brockennhuss aff, och skildis de ad ved kircken, saa drog bispen fra kircken som wi haffde paa den høyre haand, och fulde hannem prouisten her Jacob i Frederichstad, her Gregers i Raade, her Peder paa Rygge, her Niels paa Vaale och hans capellan, och droge wi i vester ad raen om Roergaardene[3] som wi haffde paa den venstre haand, 3. eller 4. pilskud saa i norduest aff raen och i nord och nordnordoust ned til Raadebaatnen[4] $^1/_2$ fiering fra prestegaarden. Der wi komme ned til stranden gaff bispen her Gregers och her Peder paa Rygge forloff at drage hiem.

Siden lagde wi vd met .3. baader, vdj den ene vaar bispenn och prouestenn och roerskarlene och bispens dreng Oluff, vdj den anden vaar her Niels och her Christiern. Wdj den tredie baad vaar Peder Jørgenssen met tyget. Saa droge wi aff Raadebaanden i nord 1 fiering om en tange kallis Hedenæstangen, om huil-

---

[1] Smgn. ovenfor, s. 38, note 1 og 110, note 5. Denne Peder Brockenhus blev 1583 forlenet med Skjeberg paa Livstid og døde 1608.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 73. Gude Galde til Thom ledsagede i 1606 som hofjunker Kristian IV paa dennes reise til England og døde 1626. Han eiede ogsaa Nørlund i Jylland, som han formodentlig har faaet gjennem sit ægteskab med Helvig Jørgensdatter Marsvin (f. 1580, d. 1648), en moster af fru Kirsten Munk. Maurits Galde deltog i Kalmarkrigen.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 110.

[4] Ved Karlshusbugten, der strækker sig ind imod Raade kirke.

cken wij droge fram, och haffde den paa den høyre haand, och er fastelandet aff Raadelandet och haffde wi paa den venstre haand en anden tange aff Raadelandet kallis Starengen 1 fiering fra os.[1]

Saa droge wi fra Hedenæsstangen i nord. $^1/_2$ fiering til en øe heder Øxneøen liggendis paa den venstre haand er 1 fiering lang och 1 fiering bred,[2] (j suduest fra Øxneøen ligger 7. holmer, nogle aff dem kand mand see naar Vandsiø er stor och nogle iche, men om sommeren, kand mand see dem alle).

Norden for Øxneøen, 8 eller 10 pilskud ligger tho holme heder Dyrholme, den ene i vest och den anden i øster, i nordnest fra Dyrholmene ligger en liden holme heder Nebbe.

Norden for Nebbe ligger en øe heder Gressøe, 3 eller 4 pilskud, och er den største øe som ligger i Østerfiord,[3] 1 fiering lang i sønder och nord, och paa bredden noget mere end $^1/_2$ fiering nordeste paa, i øster och vester, och droge wi nord langs vd met denne øe och haffde den paa den venstre haand, (ved den nordre ende ligger en holme heder Syster, som wi haffde paa den venstre haand ret hos os).

I suduest fra Gressøe 1 pilskud ligger en øe heder store Løfføen, $^1/_2$ fiering i lengden ligesaa i bredden liggendis paa den venstre haand noget langt fra os, synden for Gressøe, och i sødoust fra store Løfføe ligger lille Løfføe 1 pilskud, och er 2 pilskud lang och $1^1/_2$ bredt, strecher sig i synder och nord. Vesterste imellum Gresøe och store Løfføe ligger it skier heder Aaborre skier. Østen for store Løfføe ligger 11. skier heder Knapskier, det ene kand mand altid see, och haffde wi det paa den venstre haand, noget langt fra os, de 10. skier kand mand iche see vden om sommeren naar Vandsiø er liden.

Vesten for store Løfføen ligger en holme heder Slotzholme, och kaldis den saa, thj der schulle haffue standit it slot paa, och siunis der endnu muren.

Norden for den holme Syster 3 eller 4 pilskud ligger en holme heder Roesholmen saa stor som en husstompt. Der droge

---

[1] Starengen er en gaard paa den korte tange, der mod vest begrænser Karlshusbugten, medens Henæs ligger paa den længere tange, der stikker ud paa dennes østre side og her kaldes Hedenæstangen.

[2] Øksenøen ligger nordenfor Starengen, ved et smalt sund skilt fra Henæstangen.

[3] Den østlige del af Vandsø. I dennes øvre del ligger Græsøen.

wi fram om och haffde den [paa] venstre haand.[1] (Vesten for Rosholmen ligger en liden øe heder Vngulsbrot en stenskast bred, och lige saa lang, liggendis paa den venstre haand $^1/_2$ pilskud fra os. Norden for Vngulsbrot ligger østre Katholmen. I norduest derfra ligger en øe heder Dyne, den vestre Kattholmen ligger i suduest fra Dyne 1 pilskud imellum disse holmer och Dyne liggendis i treangelsviss).

Saa droge wi i nord til en øe heder Tiursøen haffde wi den paa den høyre haand och ligger Roes[2] en gaard saa kallet derfra i sudoust 3 eller 4 pilskud, och en liden ødegaard ligger strax norden for Roes, och i øster fra Tiursøen, som er 2 pilskud lang och it stenskast bred. Vesten for Tiursøen 6 pilskud vdj en kile heder Fields kile ligger en øe heder Presteuarpholmen, der synden for ligger 2. skier, den ene synden for den anden heder Brottingskier, der synden for ligger forschne øe, Dyne. Sønden for forschne Slotzholmen ligger 5. smaa skier eller holmer, haffuer ingen naffn, och er derfra en $^1/_2$ fiering til Øxneøen.

I suduest fra disse holmer ligger en øe heder Killingoe 1 fiering lang i øster och vester, och 3. pilskud bred. I suduest derfra ligger 11. holmer, som haffuer ingen naffn, och kand mand see en part aff dem naar vandit er stort, men naar det er lidet kand mand see dem allesammen. Norden for Killingøe ligger 1 holme heder Asleholmen, den kand mand altid see, men der ligger en der østen fore, och en anden vesten fore, som mand iche kand see vden om sommeren. Norden for Asleholmen ligger 2 øer heder Biønøe, den ene er skoug och er 3. maal lang. Den anden er it skier. Norden for Biønøen ligger en holme, heder Laëholm aff en lade som der paa staar, och er eng.

Nordoust fra Laholmen ligger en øe heder Ei. Vesten for Killingøe ligger en øe heder Burøe en $^1/_2$ fiering lang och $^1/_2$ fiering bred, och ligger 4. holmer vd met som ingen naffn haffuer, vesten for Burøe ligger en øe heder Liørsholmen er 10. maal lang och 3. maal bred. Der vd met ligger en liden holme heder Biørnhu. Disse øer allesammen ere østen och i sudoust fra Mosseross.[3]

---

[1] Efter *haand* er udstrøget: $^1/_2$ *pilskud fra os.*

[2] Paa den østre bred af Vandsø, noget i nord for Græsøen.

[3] Mosserossen ligger omtrent midt i den østlige del af Vandsø, dog nærmest dennes vestre bred. Paa den sidste ligger den her omtalte gaard Mosseros, længere mod nord, lige imod Græsøen.

Synden for Mosseroes, strax vd met ligger en liden holme heder Gaasseholm, thj giesser pleier altid at ligge der paa. Vd met Gaaseholmen ligger 3. holmer heder Kragholmen. En fiering veigs fra Kragholmen synden for ligger en liden holme heder Grønsskier, i suduest fra Grønskier 7 maal ligger en holme heder Biørnhoffuit. I suduest fra Biørnhøffuit ligger en øe heder Skroteropsholme 1 maal lang och lige bred. Vesten for Grønskier ligger en øe heder Langøe 2 pilskud lang och 2 stenskast bred i øster och vester. Synden for Langøen ligger vd medt Skroteropsstaen ligger [sic] en holme heder Varhusholme. Vesten for Skroteropsstaen ligger en sted som de legge i land til met baader, heder Jungstienstaen och er fasteland, der norden for ligger en øe heder Biørnholmen, som er rund. Norden for Biørnholmen ligger en øe heder Bastholmen, thj der er baste skoug paa.

Vesten for Jungsteenstaen ligger en sted heder Hoffsteenstaën, er och fästeland, der norden faare ligger 6. smaa holmer, som mandt kand aleniste see om sommeren. Vesten for Hoffsteenstaen er der och fasteland heder Grimstastaen. Der norden fore ligger 10. holmer, nogle kand man see aff dem naar Vansiø er stor, men om sommeren allesammen.

Mit i den store fiord, ligger it skier heder Mitfiordskier. Der vesten for ligger och en skier som ingen naffn haffuer, den sees iche offte, men vndertiden somme somre. Norduest fra Grimstaastaen ligger Fressøekilen, som er fasteland. Der hoss ligger en holme kallis Murteholmen, och ligger der it lidet skier synden faar, som ingen naffn haffuer. Norden for Murteholmen ligger en holme heder Biørnøen, 4 maal lang, och lige saa bred. Imellum Biørnøen oc Miusund, ligger en øe som er baade skoug och eng paa och haffuer ingen naffn. I Miusund[1] ligger tho holmer, den ene heder Miusundholme, den anden Kiuffholme. Vesten for Miøusundholme ligger en øe heder Timmerøen och er den 20. maal lang och 10. maall bred. Østen for Timmerøen ligger Blixøen och er 1 gaard paa. Norden for Blixøen ligger en øe heder Vedøen. Imellum Blixøen och Timmerøen ligger en øe heder Liursholmen. Norden for Timmerøen vdj Ram-

Liurs-holmen.

[1] Maa være det sund, som forbinder den østlige og vestlige del af Vandø. I dettes vestlige fortsættelse ligger den store ø, Blikøen. For øvrigt er kun en mindre del af de her anførte navne afsat paa de forskjellige karter, som haves over denne egn.

sund ligger 4. holmer, haffuer ingen naffn. Østen for Kiernes[1] som er fasteland ligger en holm, heder Rudsengholm. Der østen for ligger en øe heder Harraholm, østen for Harraholm sunt scopuli multj & ferè infinitj, och kaldis Fladskier menn fiorden Suggefiord. Norden for disse Fladskier ligger en liden øe heder Glæholmen. Der østen for ligger en holme heder Biørnhoffuit. Norden for Gleholmen ligger en øe heder Kolbentholmen. Disse øer ligger i den østre fiord.

Den vester fiord i Vandsiø.

Først Dillingøen[2] som er 1 bygd gaard paa, oc er samme øe en $1/2$ mijll lang i sønder oc nord, och $1/2$ fiering bred, der som hun er brediste ligger hun i vester fra Miøsund. Sudoust fra Dillingøen ligger 2 øer heder Quernøer den største er 4. pilskud lang i sønder och nør och 2 pilskud i øst och vest. Sudoust fra Quernøer ligger 2. øer haffuer ingen naffn. Sønden for Dillingøen ligger en øe heder Sørpe. Sønden for Sørpe ligger en holme heder Støberholme och 2. øer som kaldis Keholm. Sønden for Støberholm och Keholm ligger 2. øer som heder Fæøe. Østen for Fæøe ligger en øe haffuer ingen naffn. Suduest fra Dillingøen ligger 5. holmer haffuer ingen naffn. Vest ved Oruoll ligger en øe heder Oruolnæss. Vesten for Dillingøen ligger Mossoen, och er der fra Dillingøen til Oemunden[3] et roerskiffte. Siden fra Aaemunden och til Krabfoss 2. roerskiffte. Neden for Krabfaas ligger en øe som ingen naffn haffuer. Offuen for Faassen ligger 2. øer kallis Krappefaass holmer, lille holme och store holme. Nedenn for Vrangestrøm ligger en øe, haffuer inthet naffn. Sønden for Vrangestrøm ligger 2. øer, haffuer iche heller naffn. Sønden for Norer ligger 2. holmer denn ene heder Biørnholmen den anden Varholm. Norden for Mosseoen ligger 2. øer kallis Viginsruds holmer. Norden for Gasshuss ligger en øe heder Furuholmer. Disse øer ligge i Vesterfiord wdj Vandsiø.[4]

Siden der wi komme omkring forsch^te^ Tiursøen droge wi

---

[1] Ligger paa fastlandet, nordenfor Bliksøen.

[2] Den største ø i Vandsø, kaldet efter gaarden Dillingen, der ligger paa fastlandet i syd for denne indsøs vestre arm.

[3] Mosseelvens udløb af Vandsø.

[4] Her ender beskrivelsen af Vandsø med dens mange forgreninger og større og mindre øer, og i næste linje gjenoptages beretningen om reisen til Vaale prestegaard.

nord 2 pilskud eller 3 aff Vandsiø ind vdj Stangeraa,[1] der droge wi først i nord $^1/_2$ fiering op ad elffuen til it field heder Lahelle som wi haffde paa den høyre haand der vaar elffuen smael, saa derfra i vester ad aaen 2 pilskud saa atter i nord $^1/_2$ fiering til den gaard Stanger der lagde wi i land, och er fra Raadebaatnen och til Stanger 5. fieringer.

Der wi komme i land vaare der strax skiusheste til rede, saa droge wi fram om husen paa Stanger som wi haffde paa den høyre haand, (der løber Stangeraaen strax østen for gaarden saa vd ad Vandsiø som wi droge offuer), saa droge wi fra Stanger i norduest 3 eller 4. pilskud til en gaard heder Vestland liggendis paa den venstre haand ret vd met veyen, saa therfra i norduest $^1/_2$ pilskud til en bro kallis Vestelands bro, der droge wi offuer i norduest, saa i vester fra broen, vd met aaen som wi haffde paa den venstre haand, 3 pilskud saa i nord och norduest 2 pilskud til Bergsbro, der droge wi i vester offuer broen och haffde 2. sauger paa den venstre haand 1 pilskud fra broen i suduest, saa droge wi i norduest och i nord om kircken liggendis ved broen, och haffde wi hende paa den høyre haand, til prestegaarden liggendis strax norden for kircken $^1/_2$ pilskud. Did komme wi der klocken vaar 7. om afftenenn til Vaale prestegaardt.

Och er imellum Raade och Vaale kircker $1^1/_2$ mijl.

I nordoust fra Vaale kircke ligger it kiern heder Berøe kiernn. Der aff rinder Stangeraa i suduest thill 2. gaarde heder Vegdall[2] 1 fiering fra Vaale i nordoust der løber hun imellum baade gaarde som ligge østen och vesten for aaen. Siden i suduest til prestegaarden, megit krogit, saa løber hun østen for prestegaarden och strax østen for kircken ret ved kirckegaarden, saa vnder forschne Bergsbro, saa løber hun i synder it pilskud til forschne 2. sauger. Siden rinder hun i øster .3. pilskud til den gaard Vestland, der løber hun i nor 1 stenskast, vesten for gaarden, saa rinder hun nord omkring gaarden i nordoust oc i øster vnder Vestelands bro, siden i øster och i sønder 5. eller 6. pilskud til forne Stanger, siden vdj forne Vandsiø, som tilforn formelt er.

---

[1] Denne elv falder ud i den nordligste arm af Vandsøs østre del og har navn efter gaarden Stanger. Dens øvre del heder nu Veidalselv. Som i det følgende berettes, kommer denne elv fra et tjern, der heder Bæretjern. Mellem Vaaler kirke og Stanger gaar den forbi Vestland.

[2] Nu Veidal, hvorefter elvens øvre løb har navn. (Smlgn. note 1).

Til Vaale er ickonn en annex som er Suindall liggendis i øster fra Vaale 1 mijll och giøris der huer Søndag tienniste.

Samme dag den 27. Aprilis smucht klart solskienn, sønden vind stille. Constitutio aërea.

☉ Then 28. Aprilis dominica Cantate visiterit bispenn Vaale kircke wdj nedre Borgessyssel och hørde hand sognepresten her Niels Erichssens[1] predicken, hand tracterit euangelium dominicale.

Siden examinerit och offuerhørde bispen almuen synderlige det vnge folck vdj deris børnelerdom. Och haffde proësten formaning til folckit om Gudtz ords hørelsse och andre christelige dyder, och om kirchen och prestegaarden at bygge och forbedre.

Samme dag haffde her Niels til giest hoss sig bispen proësten her Jacob och hans høstru Claus N. fogeden i Varnekloster her Christiern Michelssøn her Nielssis suoger, och en gammell mand heder Siuerd Vestland.

Samme tid berettet denne Siuerd, at her Einer Flue och h. Jon Smør drucknede ved Jersøen och h. Einer flød der i landt paa Jersøen och den steen som han døde paa er rødt ligesom blodt.[2]

Samme dag den 28. Aprilis smucht klart vær, sønden vind vd paa dagen men i denne nat kalt. Constitutio aërea.

☾ Then 29. Aprilis om morgenen tilig inter 7. & 8. horam drog bispen fraa Vaale, och fulde hannem her Niels och her Christiern Michilssen capellan i Vaale, men prouisten her Jacob bleff der igienn, och samme tid talede bispen met prouisten at hand ville haffue en flittig opsiun met presterne vdj sit prouistie at de vaacte sig vel for druckenschab, och andenn wlempe.

Samme tid skienckte bispen Lizebet her Nielssis paa Vaale en gammel daler.

Siden droge wi fra Vaale først 1 pilskud i synder och i suduest til Flesberg liggendis paa den venstre haand strax hos, saa i vester 2. pilskud til Folckestadbro, och offuer den i vestnord-

---

[1] Blev i 1583 kaldet til sogneprest og skal være død 1623.

[2] Denne Sivert Vestlands fortælling er den eneste kilde til, hvad man ved om de to rigsraader, hr. Einar Flugas og hr. Jon Smørs død ved Jarlsø udenfor Tønsberg (i 1483). Smlgn. Samlinger til det norske folks sprog og historie, III, s. 605, note 2. Hr. Einar boede selv paa Mosseros og havde sine eiendomme i de tilstødende prestegjæld; han efterlod sig en søn og to døtre, af hvilke sønnen, Peder Einarssøn, døde i 1527 og da igjen efterlod sig to sønner og en datter, der delte hans eiendomme.

uest. (Vnder denne bro rinder en beck som kommer norden aff marchen 1 fiering aff myrer, och løber saa først i synder til broen, saa fra broen i sudsudoust 3. eller 4. pilskud vesten for en gaard heder Løken,[1] som wi haffde paa den venstre haand 2 pilskud fra os, førend wi komme til Folckestabro. Saa løber hun synder vdj en aa kallis Rissem aa 2 eller 3 pilskud). Saa droge wi fra broen 1/2 pilskud til Folckestad i vester, fram om husen liggendis paa den høyre haand, saa droge wi derfra i nord och i norduest igiennom en liden skoug 5 eller 6. pilskud, om en gaard heder Torsnes liggendis paa den venstre haand 1 pilskud fra veyen, saa droge wi i vestnorduest 1 pilskud om 2. gaarde heder Kaabbel liggendis strax vesten for aaen i nordnorduest och i sudsudoust 1/2 pilskud imellum dem. Saa droge wi wi [sic] langs met denne Kobbel aa,[2] i nordnorduest 6 pilskud fra Torsnes til 1 gaard heder Skaarnes ret fram om husen liggendis paa den venstre haand, der vesten for rinder forschre aa, och haffde wi nest synden for husen en beck kallis Skaarnesbeck, som kommer aff it vand heder Askerøds kiern liggendis i nordoust fra Skaarnes 1 fiering, och haffuer det sit naffn aff 1 gaard heder Askerød[3] liggendis 1/2 fiering derfra i nordoust. Er dette vand 1 pilskud bredt och lige saa langt, och der vden omkring er myrer och moraser, her aff dette vand och moraser [rinder] forschre beck i suduest til 2. sauger, som wi haffde paa den høyre haand, der wi droge offuer Skaarnesbroen och staa de baade paa det nordre land strax hoss huer andre, saa rinder denne beck der fra i suduest vdj Kaabelaa, saa droge wi fra Skaarnes i nord 4 pilskud eller 5. til en gaard heder syndre Strøm paa den høyre haand, saa i nord 2. pilskud til nordre Strøm, liggendis paa den venstre haand, ret hos veyen 1 fiering fra Vaale. Saa droge wi i nord 8. eller 10. pilskud offuer en liden skoug kallis Curøds, til den øde gaardt Curød, paa den

---

[1] Gaardene Folkestad, Flesberg og Løken ligge i den umiddelbare nærhed af Vaaler hovedkirke.

[2] Efter at have passeret gaarden Thorsnæs kom biskopen ved gaarden Kobbel ned til Haabølelven, som paa et stykke godt kan have ført navn af Kobbelelven, ligesom den nedenfor kaldtes Risemsaa efter gaarden Risem, som den gaar forbi paa sit nedre løb. Biskopen fulgte nu denne Haabølelv nordover til gaarden Skaarnæs, Strøm og Kure.

[3] Gaarden Askerød ligger meget østligere end den veilinje, som biskopen og hans ledsagere fulgte.

venstre haand ret hos, saa i nord och i nordoust och atter i nord $^1/_2$ stor fiering fra Curød til en gaard heder østre Skielfaass[1] i Haabelsognn, liggendis paa den høyre haand 1 fiering fra Strøm och $^1/_2$ mil fra Vaale. Saa i norduest 1 pilskud til Skielfaasbro, saa der offuer i nord, och haffde wi tre sauger paa den venstre haand staaendis strax vesten for broen. De 2. staar paa det nordre land ieffnsies hos hin anden och den tredie staar paa en holme imod det syndre land tuert fra de andre tho, och rinder vandet baade synden och norden for denne holme. Saa kommer det strax i hob strax vesten for saugerne. Der staar och 2. quernehuss, det ene paa den østre side ad denne saug och det andet paa den vestre side. (Denne aa kaldis Skielfos aa, haffuer sin vdsprung aff it vand heder Mier[2] liggendis vdi Enebackesognn 1 mijl fra Skielfaass i nordoust, saa løber hun derfra det vand $^1/_2$ fiering i sønder til en gaardt heder Vegger i Tomptesogn, (annex til Hobbel), der rinder hun østen for gaardenn, saa derfra i sudsuduest til en gaard heder Brecke $^1/_2$ fiering fra Vegge, østen for Brecke, liggendis i Tomptesogn yderste ved Hobbel, saa derfra i suduest 1 fiering til Hobbel prestegaard, der løber hun vesten for gaarden och vesten for kircken, saa løber hun i vestsuduest 4. pilskud, saa i sønder 2 fieringer til nordre Skielfaass saa i sudaest 2 pilskud til broen och til saugerne. Saa løber hun i sønder til Strøm, vesten for, och vesten for Skaarnes, oc østen for Kaabelgaardene saa vesten for Torsnes, saa i sønder fierdeparten aff 1 fiering til 1 gaard heder Risem liggendis vesten for Kobbelaa och kallis der Risems aa. Saa i sudoust fra Risem 3 eller 4 pilskud, saa i sønder $1^1/_2$ fiering vdj Vandsiø, imellum 2 gaarde Siuerdsrød, liggendis paa den vestre side, och Polshuss,[3] paa den østre side, ved den østre fiord). Saa droge wi fra Skielfosbro i norduest 2. pilskud op for en backe til nordre Skielfaass liggendis paa den høyre haand ret hoss veyen. Och vestre Skielfoss paa den venstre haand 1 pilskud fra broen. Der møtte her Otther,[4] oc haffde ingen hester.

---

[1] Skjelfos, hvor nu veien deler sig.

[2] Mjørvandet i Enebak. Elvens løb fra dette forbi gaardene Vegger, Brekke og de foran anførte gaarde er rigtig angivet.

[3] Syverud og Paalshus.

[4] Her Otte Thorgeirssøn paa Haabøl skal efter B. Svendsen (anf. st. II, 1, s. 505) have været i dette prestegjæld fra 1591 til 1597, da han blev prest til Aremark.

Saa droge wi i nordoust och i ost nordoust en slem vey offuer nogle slemme broer kaldis Skielfosbroer (jordbroer) til en gaard heder Huam[1] liggendis paa den venstre haand ret fram om husen, $^1/_2$ fiering fra Skielfos, saa therfra i nordnorduest til 1 gaard kallis Saxebøl hen ved $^1/_2$ fiering liggendis paa denn høyre haand strax hos, saa i oust nordoust hend ved 1 fiering til en gaard heder Huidesteen[2] liggendis paa den høyre haand saa droge wi nordoust 2 pilskud om en gaard heder Huell som wi haffde paa den venstre haand, saa strax offuer en bro kaldis Bierffuenbro, vd met 2. sauger staaendis paa den høyre haand en paa huer side ad aaen, och 2. quernehuss paa den vestre side ad broen ret op til broen en paa dett nordre land och en paa det søndre. Saa droge wi nord ad 2 pilskud langs hen met elffuen paa den venstre haand til en gaard heder Bierffuen der rinder elffuen strax vesten for gaarden. Vdj denne gaard skulle wi hafft skiusheste och bekom ingen, vden 2 eller 3. som Peder Jørgenssen fich til tøget effter wi droge fra gaarden. Saa droge wi fra Bierffuen i vester 2. pilskud saa i norduest och i nord til 2 gaarde heder Houg liggendis vdj en tungaard der droge wi igiennem gaarde [sic] som ligge en liden $^1/_2$ fiering fra Bierffuen, synden for Houg i sudsuduest staar 3 sauger, 2. stenskast fra Hougsgaarderne som wi haffde paa den venstre haand ret hos os och staa de alle paa det østre land.

Saa droge wi nord fra Hougs gaarde 1 eller 2 pilskud och offuer en liden bro, ved huilcken strax østen for møtte 2 smaa becke, den ene kom aff nordoust och den anden aff sudoust och løbe de saare kroget ved broen, saa vnder broen och vest i Hougsaaen som wi haffde paa den venstre haand strax hoss, och er den samme aa som rinder ved Bierffuen.

Siden droge wi fra denne bro i nord til en gaard heder Grønstued liggendis i Krogestadsogn $^1/_2$ fiering fra Houg. Der

---

[1] Fra Skjelfos lige i nord til Hvam gaar nu ingen offentlig vei. Først ved gaarden Saksebøl kom de reisende igjen ind paa den nuværende veilinje, som de derefter fulgte.

[2] Nu Hvitsten. Her er en feil, idet gaardene Hul og Berve ligge søndenfor Hvitsten, saaledes at biskopen og hans ledsagere maa have passeret de første, inden de kom til den sidste. Derfra kom de igjen til Houg, som paa denne kant er den sidste gaard i Haabøl, hvorpaa følger Grøntvedt, som den første i Krokstad.

holt her Jens Kieldssenn[1] met skiusheste, saa skiffte wi der heste, och bispenn gaff saa der her Niels i Vaale oc her Otther paa Hobell forloff at drage hiem, men her Christiern Michelssen her Nielssis capellan fulde oss til Krogestadt effter bispens befalling. Saa droge wi derfra i norduest 2 pilskud til 2 gaarde heder Bierhe och haffde wi den syndre paa den høyre haand och denn nordre paa den venstre haand ret fram om husen, saa derfra atter i norduest 5. pilskud offuer en liden skoug til en gaard heder Næss paa den høyre haand, siden i nord 4 eller 5. pilskud til 2 Frestadgaardene liggendis i synder och nord fra hin anden 1 pilskud imellum dem hvilche wi haffde paa høyre haand, saa derfra i norduest 1 pilskud til Herrestadbro, aff 1 gaard heder Herrestad liggendis strax vesten for broen.[2] Denne elff rinder i sudøust vd til Hougsgaardene imellum Krogestadsogn och Kroërsogn annex til Aass, och saa vd til Bierffuen.

Saa droge wi fra Herrestadbro i norduest 2 pilskud om en gaard heder Tompter liggendis paa den høyre haand ret ved veyen, saa i vest norduest 1 pilskud til Krogestad prestegaardt liggendis ret hos kircken, vesten for, och komme wi did der klocken vaar 12. om middagen.

Saa fich bispen mad op paa kammeret aiene en $^1/_2$ time efterat hand vaar kommen did, der effter sende hand Peder Christiernnssøn til Aass at bestille forenschab til byen om Onsdagen, och kom Peder i dag tilig fra Oslo til Vaale och antuordet bispen Anne Olssdaatters breff.

Samme dag smucht klart solskienn synden vind, men i nat norden och frost. Constitut. aërea.

♂ Then 30. Aprilis visiterit bispenn Krogestad kircke och hørde her Jenssis predicken och tracterit hand euangelium dominicale, som vaar nu i Søndags, rett vell.

Siden examinerit bispen folckit och haffde formaning til

---

[1] Hr. Jens Kjeldssøn paa Krokstad, født i Holstebro i Jylland (*Johannes Chiliani Holsteburgius*). I 1582 blev han prest for denne menighed og ordineredes til preste-embedet af biskop Jens Nilssøn efter forinden at have udstedt en forpligtelse til at skikke sig flittig og tro i sit kald, som sig sømmer en Guds ords tjener, og heller ikke trænge sig ind i nogens kald imod ordinantsen og imod sin øvrigheds vilje. Denne forpligtelse er dateret Oslo 8 Decbr. 1582. (Rigsarkivet; Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 58).

[2] Veien gaar her fremdeles i samme linje, forbi gaardene Bjerke, Næs, Fredstad og Herrestad.

almuen som hand pleier at giøre, at de schulle frøchte Gud, gierne søge kircken och høre Gudtz ord, och beuise lydighet.

Samme dag den 30. Aprilis strax bispen kom hiem i prestegaarden lod hand kalle her Jens Kieldssen, her Niels her Jenssis værfader[1] och her Christiernn Michelssenn her Nielssis capellan paa Vaale, op til sig paa kammeret, och samme tid hørde hand her Christierns predickenn och tracterit hand den text Sap. I. Spiritus Dominj repleuit orbem. Och predicket vell.

Siden der effter gick bispenn ned i stuen til her Jens och giorde maaltidt, samme tid kom her Christiern Nielssøn paa Aass did til bispenn, och vaar her Jenssis giest, saa och her Niels her Jenssis høstruis fader her Christiernn Michelssøn och Haluord Grydeland lendtzmanden, och Anne her Nielssis.

Strax maaltid vaar giort lagit bispen sig til veygs til Aass, och samme tid skienchte hand her Jenssis stiffdøttre Lizebet Henrich[s] daatter och Anne Henricksdaatter, huer sig 1 ℔.

Siden drog bispenn fra Krogestad der klocken vaar imellum 2. och 3. efftermiddag, och fulde hannem her Jenns paa Krogestadt och her Christiernn paa Aass, och droge wi fra prestegaarden i vester och i vest suduest 1 fiering igiennem en skoug til Gryteland lendtzmandtzgaarden som wi haffde paa den høyre haand ret vd met veyen, saa i vester $^1/_2$ fiering til en gaard heder Tordere,[2] der droge wi igiennem gaarden (der strax norden for ligger it stort vand kallis Østensiøvandet, huor offuer wi droge i vinter der wi droge fra Skiedesogn och til Aass).[3]

Saa droge wi fra Torderø i vester och i vest suduest $^1/_2$ fiering til en gaard heder Vsby, ret fram om gaarden paa den venstre haand, saa i vestsuduest 2 pilskud till Aass prestegaard. Did komme wi der klocken vaar ved 4. efftermiddag.

Samme dags afften den 30. Aprilis bleff her Christiernn paa Aass megit siug och klaugede sig offuer sine smaa tarmer.

Samme dags afften den 30. Aprilis gaff bispenn her Jenns Kieldsen forloff at drage hiem igienn, saa drog hand hiem.

Constitut. aërea. Samme dag smucht klart solskienn norden vind om morgenen, men vd paa dagen sønden vind.

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 104, note 5.

[2] Gaardene Gryteland og Torderud ved veien mellem Krokstad og Aas hovedkirker.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 105.

A° 1594.

☿ Thenn 1 May ipso die Philippi Jacobj visiterit bispenn Aass kircke huilcken er nu flid inden tiill. Och hørde hand her Thøgers predickenn, och tracterit den text Joh. 14. och reciterit en saare lang text, hand predicker langsomt.[1]

Siden haffde bispenn sin formaning till almuen der vdj gieldet, effter som hand pleier och examinerit det vnge folck in catechismo, och i andre christelige stycker.

Samme thid der bispenn visiterit Aass kircke talet Peder Liustrups frue, fru Elzæ[2] met bispen om it stolestad op i choret at maatte bekomme til sig. Huilcket bispen bad her Christiern om at hand schulle tale met kirckeuergerne at lade giøre hende en stoull.

Samme dag haffde her Christiern til giest met bispen fru Elze och Anne Anders schriffuers. Strax maaltid vaar giort och klocken vor imellum 11 oc 12. drog bispenn fra Aass, och fulde hannem her Thøger capellan paa Aass. Och droge wi først i nord och norduest fierde parten aff 1 fiering til it stort vand kaldis Aarungen (1 fiering lang strecker sig i sønder och nord) om en gaard heder Berg liggendis strax hoss vandit och haffde wi den paa den venstre haand, saa therfra i nord vd met forschne vand liggendis paa den venstre haand, 2. pilskud til en gaard heder Siuerdrud liggendis paa den høyre haand strax hos veyen, saa atter i nord 1/2 fiering langs vd met vandet til en gaard heder Vassen liggendis paa denn høyre haand, saa droge wi i vester om enden ad forschne Aarungen 1 pilskud och offuer en bro, kallis Vassenbro liggendis vd met vandet, offuer en elff som rinder aff vandit kallis Vassen aa, som rinder først i nord oc saa i nordnorduest 1/2 fiering til en gaard heder Fløttespiel och rinder vdj østre Baanden, østen for Fløttespiel.[3]

Saa droge wi fra Vassenbro i nord langs vd met forne aa 2 eller 3 pilskud, saa i norduest igiennem en dall kallis Dret-

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 105, note 1.

[2] Peder Lystrup, et ellers ubekjendt medlem af denne adelige familie, formodentlig søn af lagmanden Nils Lystrup, der var død inden 1559.

[3] Biskopen drog paa østsiden af Aarungen, forbi gaardene Berg og Syverud til Vasum, der ligger ved vandets nordende, — og hvorfra elven løber ned til Flespjeld ved den inderste arm af Bundefjorden.

dallen, saa ned i Baanden[1] en stiff $^1/_2$ fiering fra Vassen, om 2 sauger strax hos Baanden. Och er fra Aass til Baanden $^1/_2$ mil.

Saa droge wi i nord 1 pilskud thill Mieh der lagde wi vd ved siøboen som de pleiger tage ledingen. I øster derfra 1 pilskud ligger forne Fløtespiel.

Saa droge wi til baadtz i nord ind ad Baanden mit vattens, først $1^1/_2$ fiering, saa komme wi om en vig holler ind til Dall paa den venstre haand.[2] Saa droge wi i nord om Hasle, Ronnuff Simens gaard, liggendis strax norden for Dall $^1/_2$ fiering ved vandet.[3] Tuert offuer derfra i øster $^1/_2$ fiering ligger Oppegaard, siden vider fiorden sig mere oc mer. Saa droge wi i nord mit ad fiorden 1 fiering om Nessodde-kircke liggendis paa den venstre haand op i backen fra siøen. I øster fra Nessodde kirche ligger Huidebiørn en stor fiering.[4] Der [er] fiorden 1 fiering bred imellum baade landene. Saa droge wi i nord och haffde god sacht sønden vind, 3. fieringer saa komme wi om Malmøen, som wi haffde paa den høyre haand noget langt fra oss, saa ind om Nackholmen[5] liggendis paa den venstre haandt. Saa ind om Bleggøen liggendis paa den venstre haand $^1/_2$ fiering fra byenn, saa om Hoffuitøen liggendis der strax norden for, och paa den venstre haand, saa i nordoust til byen. Did komme wi der klocken vaar 4 om afftenen.

Const. aërea. Samme dag 1 May smucht klart solskiennsvæ[r]. Sønden vind.

---

[1] Bunden, inderst i Bundefjorden. Lidt udenfor, paa fjordens vestside, ligger Mien.

[2] Gaarden Dal paa Næsodlandet.

[3] Ligger ret op for Blylaget. Om Rannoug Simens smlgn. nedenfor, s. 289.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 103.

[5] Her maa der finde en forveksling sted I stedet for Nakholmen maa rimeligvis være ment Langøen.

III.

Liber visitationis in prouincijs Hadelandensi, Hedmarchiensi in Septemb. Ao 1594.

Ao 1594.

Then 3. Septemb. vdj Hole prestegaard talede bispen medt Matz schriffuer, at hand ville paa hans vegne holle 6. mend paa Suendtzrud och forfare om der er steent och rent imellum bispens och en ved naffn Hans Rolffsenn hans part i forne Suendsrud, och flj hannem det beschreffuit, dette loffuit Matz at ville giøre.

Samme tid kom der aff Modem en mand heder Amund Biørnsson och begierede at bispen ville leye hannem sin part vdi Suendtzrud, da suarede bispen hannem, at hand ville først vide om bygsellen kommer hannem til allesammen eller iche, før kunde hand intet giøre der ved.

Samme thid berettet her Hanns Hermandsen at den Helie som vaar inde hoss bispenn i sommer och begierit Suendsrud, och fich iche beskied der paa, thj hand løb hen foruden suar, haffuer nu ladet det høe, och bispen bad Matz at hand ville lade det lowfeste.

Then 5. Septemb. bygde bispen Euind Eggene gaarden schal hand giffue 1 quie vdj bygsell, siden vdj vinter sagde bispen at ville ydermere handle om bygsellen anten det skal bliffue der ved eller hand schal giffue mere, naar hand betaler landschylden.

Then 14. Septemb. antuordet fru Barbara Arrild Olsens bispen vdi Ringesagers prestegaard 1½ [sic] paa Ener Botteruds vegne for landschyld och holding och en schedel[1] ther hos.

---

[1] o: *schedula.*

Then 17. Septemb. tog Jens Hiellem gaarden igienn it gaat slagtenødt i bygsell och føre ind til S. Michels dag och skal hand tage it stycke met sig fra her Jens i Ringesager och det schal hand haffue dog paa den hud som igienstaar ad vinteren.

Samme tid tog Oluff Gaaraass gaarden igien skal giffue it gaat slagtenød i bygsell och føre ind met det første.

Samme tid tog Lauritz Gaaraass gaarden igien skal giffue it slagtenød i bygsell.

Gutorm Horstad bleff och samme tid saa forligt at hand skal giffue it gaat slagtenød i bygsell och flj ind met det første.

A° 1594. Then 18. Septemb. tog Gunder Bersetter gaarden igien aff bispen vdj Leuten prestegaard, oc gaff hand 4. marck i bygsell aff 2 huder, den ene haffuer her Peder slotzprest. Och schal hand bygge it fæhuss i dette aaremaall och gaarden ved heffd oc magt effther Norges low. Bleff den siden schreffuit i regnschabs bogen.

Samme tid bygde bispenn och Niels Ødequedestad gaarden igien och gaff hand en daler i bøgsell oc skal hand holle gaarden ved heffdt och magt met rødning och bygning effter Norgis low och dannemends sigelsse.

Venerandis viris, pietate doctrina atque omnigenis virtutibus ornatissimis, Dominis præpositis & pastoribus ecclesiarum in prouincijs Hadelandensi & Hedmarchiensi, coeterisque verbi ministris ad quos iter, Deo dante, propediem suscepturus sum, amicis & fratribus in Christo charissimis S.

Etsi non ita pridem ecclesias vestras inspexi, fratres & collegæ charissimj: nihilominus tamen, officij ratione, & amicorum quorundam precibus adductus, vos etiamnum inuisere, Deo votis annuente, decreuj, hoc ordine progressurus. Die Lunæ secundo Septembris ad parochiam Hole: vnde die sequente, sacris peractis ad Norderhof, vbi die Mercurij habebitur concio. Inde mox ad Jeufnager, vbi die Jouis: inde ad Gran, vbi die Veneris. Porrò die Saturnj ad Thoten, ibi die Solis 8. Septemb. & die Lunæ quoque cum amicis collocuturus. Sed die Martis ad Vardal; vnde die Mercurij à concione ad Land, ibi die Jouis: atque inde festinanter ad Børrid, vbi die Veneris: eodemque die ad Ringesager, vbi die

Saturnj; & inde à concione ad Næs, vbi die Solis 15º prædictì mensis: inde die Lunæ ad Ribo, vbi die Martis; mox inde ad Leuten, vbj die Mercurij: atque inde ad Rommedal, vbi die Jouis: inde ad Stange, vbi die Veneris, & à concione eodem die vel certè die sequente ad Eidzuold, ibi die Solis 22. Septemb. Deinde ad Nannestad, vbi die Lunæ, vnde die Martis ad Gierdrum, vbi die Mercurij. Eodemque die ad Schismo, vbi die Jouis visitationj huic, Deo propicio, finem imponam. Rogo autem peramanter & officiosé vos omnes & singulos, vt id quod officij vestrj ratio postulat diligenter exequi, & auditorum vestrorum animos, ad veram pietatem & obedientiam erga Deum, & ipsius verbi ministerium, declarandam, serijs admonitionibus maturè exuscitare, & mihi equos cum ephippijs, & cymbas quoque, vbi cymbis opus fuerit, diligenter procurare velitis, ne huiusmodj adminiculis, destitutus, labore coepti itineris supersedere, vel visitationem interrumpere cogar, alioquj difficilem admodum & periculosam, hoc præsertim pluuioso & ventoso cæli statu. Dominus noster Jesus Christus vos vnà cum familijs & ecclesijs vestris, saluos incolumes ac florentes quam diutissimè conseruet ac tueatur, Amen. Ex prædio Vaalin 20. Augusti Aº 1594.

Ioannes Nicolaj Aslo-
ensis & Hammarensis
dioecesium superintendens.

Sine mora & cunctatione procedant literæ præsentes. Iterum valete.

A• 1594.

☾ Then 2. Septembris om morgenen tilig førend bispenn drog aff i visitatz vaar her Oluff Pederssønn som er capellan paa slottet, hoss bispen, oc bispen antuordet hannem 3. exemplaria concionis funebris[1] som schulle till Tunsberg, iblant huilcke vaar it til her Rasmus Hiort bunden i brun pap, grøn paa snedene oc grønne snorer vdj. Noch ett exemplar bunden i guld met snorer vdj til Giese her Rasmussis. Noch it exemplar til Jørgen Lauritzen, lige saadant som det exemplar Ceruinus fick. Och vaar disse .3. exemplaria tilsammen knippit i perme. Noch antuordet bispen her Oluff 2. exemplaria bundne i guld det ene skulle Axel Vggerup haffue, oc det andet hans frue, och vaare de tilsammen bundne i pergament. Och skulle her Oluff antuorde her Rasmus dem at hand ville lade dem komme Axel tilhaande. Och haffde bispen schreffuit deris naffn allesammen met sin eigen haand vdj huert exemplar i seier. Noch laa der 2. knippe exemplaria concionis funebris hiemme som her Oluff skulle føre til Hans Pederssen och til Peder Iffuerssen. Huor mange de vaare oc huordanne findis i tegnebogen.

Exemplaria concionis funebr. antuordes her Oluff Pedersen.

Samme dag som vaar den 2. Septemb. 6. hora matutina drog bispenn i visitatz hen ad Ringerige, fraa Vaalin,[2] och haffde hand met sig først sine sønner Christopher och Effuert Jenssen, saa och Anders Nielssen, och sin dreng Oluff Børgerssøn. Och lidt tilfornn sende hand i veyen her Claussis[3] choral Michel Matzenn medt tøgit.

Saa droge wi fra Vollin i norduest offuer Prouiste engen oc i vester saa i nord och norduest til Agersbro,[4] saa i vest nord-

---

[1] Den ligprædiken, som biskopen i 1592 (s. 60) havde holdt over Henrik Gyldenstjerne paa Baahus, og som han i 1594 havde udgivet.

[2] Paa denne gaard, hvorfra biskopen ogsaa skrev sit straks ovenfor aftrykte brev af 20 August, synes han at have tilbragt sommeren.

[3] Klaus Berg, kannik i Oslo.

[4] Broen over Akerselven ved Foss, hvorfra de reisende toge op den samme bakke, hvor man nu lige under Gamle Akers kirke har Telthusgaden.

uest op for en backe om Agers kircke, huilcken wi haffde paa den høyre haand, strax hos veyenn.

Saa droge wi fra Ager i vest norduest 2 eller 3. pilskud til en gaard heder lille Ager, liggendis paa den høyre haand strax hos veyen, der norden for, noget til øster ligger en gaard heder Steen, 2 pilskud fra lille Ager.[1] Fra lille Ager fore wi i vester en 1/2 fiering til .2. gaarde kallis Frogner[2] liggendis strax hos huer andre i sønder och nord paa den høyre haand, saa ther fra i vester offuer en liden skoug til Skaadin,[3] der som Johan Venstermand[4] bode, halffparten aff 1/2 fiering, och haffde wi den paa den høyre haand, och Ladegaardsøen[5] paa den venstre haand 2 pilskud i sønder fra Skaadin. Saa fra Skaadin i suduest offuer en liden bro, til en gaard heder Haaff,[6] som salig Oluff Glad[7] haffde, liggendis paa den høyre haand strax hos veyen. I synder fra Haaff ligger 2. gaarde heder Bestum[8] i synder och nord fra hin anden, dem haffde wi paa den venstre haand, 2 pilskud fra Haaff. Saa fore wi derfra i vester en 1/2 fiering til Faabro,[9] der offuer i suduest och haffde wi en saug paa den venstre haand staaendis strax neden for broen. Denne elff, Faaelff løber synder vd 3 eller .4. pilskud om en ødegaard heder Sollerud[10] liggendis østen

---

[1] De to her nævnte gaarde, Lille Aker og Sten, kjendes ikke ellers.

[2] Har i den senere tid kun været én gaard, som dog nu er stærkt udstykket og ialfald for den største del indlagt under Kristianias territorium.

[3] Nu Skøien.

[4] Johan Venstermand til Ølstrup, der i aarene 1568 og 1572 omtales i kongebreve som Norges riges kansler. Familiens sidste norske medlem var rimeligvis den jomfru Sofie Venstermand, som omtr. 1650 boede paa Hesby ved Tønsberg; om hende erfares af et kongebrev af 13 Febr. 1642, at hun var en datter af Jørgen Venstermand og den gang tænkte paa at indløse sin faders pantsatte gods. Smlgn. Norsk histor. tidsskr. I, s. 35, note 1 og Langes tidsskr. for vidensk. og literatur, II, s. 336.

[5] Dette navn, der ogsaa forekommer s. 79, maa saaledes allerede paa denne tid have været det almindelig benyttede. Det har følgelig nu mindst tre aarhundreders hævd.

[6] Gaarden Hof, lidt ovenfor Bæstumkilens bund.

[7] Biskopens svigerfader og borgermester i Oslo. Smlgn. s. 90, note 2.

[8] Bæstum ved Bæstumkilen.

[9] Broen over den fra Sørkedalen kommende Lysakerelv eller, som den her kaldes, Faaelv ved det senere spigerverk.

[10] Ved Lysaker paa elvens østre side. Navnet Sollerud staar muligvis i forbindelse med Solanger, der omtales i beretningen om bøndernes tog til Oslo mod kong Sverre aar 1200 og maa søges paa denne kant.

for elffuen ved it laug kallis Makril laug. Och kommer denne elff fra Ringerige aff it vand kallis øffre Flotoren,[1] liggendis i øster fra Norderhoff 1 mijll vdj aalmarcke, och er en 1/2 fiering langt 2 pilskud bredt, strecker sig i norduest oc i sudoust, och rinder det i vd i [sic] sødoust 1 pilskud, vdj yttre Flotoren, som er hen ved en 1/2 fiering langt 1 pilskud bredt strecker sig i sødoust, saa løber det i it vand kallis Houkevand, liggendis i sodoust fra yttre Flotoren 1/2 pilskud, er det it trindt vand, 2 eller 3 pilskud bredt lige saa langt, saa løber det i sødoust 1/2 fiering vdj it vand kallis Suartevand, 3. pilskud langt lige saa bredt.

Faabro. Jader Margrete Claus-daatters gaard. Vold.

Saa fòre wi fra Faabro i norduest tredie parten aff 1 fiering til Margrete Clausdaatters gaard, Jader,[2] liggendis paa den venstre haand ret hoss veyen, vdj østre Bergems herrit, saa derfra i vest norduest 5 eller 6. pilskud offuer en liden skoug, til en gaard heder Vold, liggendis paa den høyre haand, strax hos veyen, saa derfra i vester .5. eller .6. pilskud offuer en liden skoug til en gaard heder Graff liggendis vdj en dal, 1 stenskast fra veyen paa den høyre haandt. Men paa den venstre haand, haffde wi en gaard kallis Nadderud, i suduest fra Graff 3 eller 4. pilskud, saa reiste wi derfra i vester 1/2 aff 1 fiering til en gaard heder Hasle, liggendis paa den høyre haand ret hoss veyenn, huor bispenn lod kalle manden Simen Hasle til sig och spurde hannem huj hand lod hans zeddell til her Peder[3] saa lenge ligge hoss sig, da suarede hand at den laa iche hoss hannem, der medt droge wij derfra i suduest 4 eller 5. pilskud til Hasle kircke, annex til Aske, der møtte her Peder paa Aske och hans capellan her Peder Hanssen medt skiusheste. Der skiffte wi heste paa en gaard heder Haslem liggendis strax vesten for kircken, och dismidlertid gick bispenn medt her Peder paa Aske hen i kircken och besaae den, som er 1 stenkircke medt en liden spir.

Nadde-rud. Hasle. Haslem.

Samme tid talede bispen til Haagen Haslem oc spurde hannem, efftersom det vaar berettet for bispenn, huorfor hand suarit

---

[1] Nu Flaatevand. Efter store og lille Flaatevand følger Hauken og saa Svartevand, hvilke alle gjennemstrømmes af den til Sørkedalen rindende elv.

[2] Jaren paa den vestre side af Lysakerelven, et stykke ovenfor spigerverket. Derfra have de reisende taget i en bue over gaardene Vold og Grav til Nadderud, hvorpaa de kom til Haslum kirke og der kom ind paa den samme linje, som følges af den nyere vei.

[3] Denne hr. Peder paa Asker og hans kapellan ere allerede omtalte ovenfor, s. 80.

saa moduilligen der bispens zeddell her Peder tilschreffuit kom til hannem at hand schulle sende den til her Peder, da nectede hand det, och sagde, at en liden dreng bar denn til hannem, och kunde icke giøre beskied, huorfra den vaar kommen.

Siden droge wi derfra i vester och i norduest 4 eller 5. pilskud til en bro, kaldis Øffuelandtzbro,[1] der offuer fore wi vdj vester, och ligger den en mijll fra Faabro, och Faabro 1/2 mil fra Oslo. Vnder denne bro rinder en elff kallis Øffuelandsaae, hun kommer norden aff marcken aff myrer oc moraser, saa løber hun synder 1 fiering fra broen i siøen. Siden komme wi fram [til] en gaard heder Øffueland liggendis strax vesten for broen, paa den høyre haand ad veyen ret hos. Saa fra Øffueland i vester oc i norduest en halff mijll offuer en skoug kallis Øster skouff en slem vey, stenet och kleffuede til en gaard heder Buerud,[2] liggendis paa den høyre haand strax vd met veyen. Och som bispen och her Peder i Aske rede sammen, talede her Peder om Biørn Houger, at hand er kirckeverger til Tønnu[m] kircke vdj vestre Bergem annex til Aske, och hand opber kirckens rente och flier intet paa kircken som giøris for nøden behoff, icke andet end huad som hannem sielff tyckis, och der lidet eller intet er gaffnligt.

Øffuelandtz aae.

Biørn Houger i vestre Berem ber kirckens rente op och forbedrer lidet kircken.

Saa fore wi fra Buerud i norduest en 1/2 fiering igiennom en dall, kallis Lummedall, saa offuer en bro i norduest heder Lummebro, denne aa der vnder, hun kommer norden fra aff myrer liggendis op imod Ringerige i øster fra Nordroff 3. fieringer, der rinder hun fra i synder vd til Lummebro,[3] saa rinder hun derfra i syduest .3. fieringer vd til en gaard heder Bersetter liggendis vdi vester Bergem vesten for denne aa, saa rinder hun derfra i

[1] Ved gaarden Øverland, som omtales straks nedenfor.

[2] Buerud ligger i Lommedalen, ovenfor det sted, hvor senere Bærums jernverk blev anlagt, paa elvens østre side. Veien har saaledes i det 16de aarh. og formodentlig lige til anlægget af det nævnte jernverk tildels fulgt en anden linje end nu. Fra Øverland har biskopen med sine ledsagere rimeligvis taget op i skaret mellem Stensaasen (tilh.) og Kolsaas (tilv.); efter at være komne igjennem dette have de holdt sig paa høiderne ovenfor Lommedalen, idet de svingede tilhøire. Det er dog ogsaa muligt, at de have reist imellem Garløshøiden (tilh.) og Stensaasen (tilv.) og derpaa taget ligefrem til Buerud.

[3] Nedenfor Buerud er fremdeles bro over Lommeelven, selv efterat der forlængst er kommet en bro ved Bærums verk. Som her berettes, kommer Lommeelven ovenfra de store skovstrækninger, der strække sig over mod Ringerike; nedenfor Bærums verk løber den forbi gaarden Belset og falder derpaa ved Kjærbo ud i søen.

synder en $1/2$ fiering til en gaard heder Kiørbu der rinder hun østen for gaarden och kommer der i Lexe elffuen,[1] och løber de saa strax vdj siøen.

Saa droge wi fra Lummebro, i vester oc norduest $1/2$ aff 1 fiering til Jonsrud[2] den gaard ligger nest vnder Krogskougen, der kom her Hans paa Hole[3] til bispenn. Saa droge wi derfra i norduest 1 fiering och haffde en slem vey til en kleff heder Albukrocken, saa der fra framdelis i norduest offuer Krogskongen, 1 fiering, til en [sic] lidet vand heder Miskoug kiernet[4] er triad, liggendis paa den venstre haand, iche større end en fiskeparcke. Saa der fra offuer Krogskougen 2 pilskud til nogle jordbroer heder kallis [sic] Langebrymyrer,[5] offuer hvilcke wi fore, saa derfra i norduest en 1 mijll thil en stor steen mit paa skougen kallis Midskougsteen, $1/2$ mil fra Jonsrud, och lidet førend wi komme did, kom her Anders paa Nordroff[6] imod bispenn, der wi kom til for: Midskoug steen[7] huilte wi lidet och finge mad, da vaar klocken hen ved .3. efftermiddag. Samme tid skiffte wi och hester, och bispenn gaff her Peder paa Aske der forloff at drage hjem igienn. Saa droge wi fra Midskougstenen i norduest 1 fiering til S. Oluffs kilde liggendis i veyen oc haffde wi den paa den høyre haand, saa droge wi der fra offuer skougen temmelige god vey

---

[1] Det gamle *Læxa*, den lille elv, der gjennemstrømmer Engervandet lige ved Sandviken.

[2] Ved Jonsrud forlader fremdeles den nu saakaldte gamle vei over Krokskoven Lommedalen.

[3] Ifølge I. Wiels beskrivelse over Hallingdalen og Ringerike (Topogr. journal, XXX, s. 140), var hr. Hans Hermanssøn den første prest i Hole, som havde navn af sogneprest, idet Hole før havde været kapellani under Norderhov (smlgn. ovenfor, s. 17, og Topogr. journ. XXX, s. 115—117), og skal i 1617 have taget til kapellan hr. Knut Matssøn Lund, som i 1629 blev hans efterfølger. Smlgn. Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 175.

[4] Det lille tjern ved den senere ryddede plads Midtskoven.

[5] Langebro ligger østligere end Midtskoven. Den hele beskrivelse er for øvrigt forvirret, og navnlig synes afstandene at være urigtig angivne.

[6] Hr. Anders Larssøn skal efter I. Wiel (Topogr. journal, XXX, s. 191) være bleven sogneprest til Norderhov i aaret 1594. Som sin hjemmel anvender denne forfatter en tavle, der er ophængt i prestegjeldets hovedkirke.

[7] Denne Midtskovsten maa enten søges mere vestlig end det sted, som nu kaldes Midtskoven, eller ved dette. Ved den maa de reisende have forladt den nyere veilinje og holdt mere i nord, hvor veien gik lige til omkring 1800. Den straks nedenfor omtalte Olafskilde maa efter den her meddelte beskrivelse have ligget søndenfor Torvesæteren. Ifølge Topogr. journal, XXX, s. 138 skulde den være at søge mere nordlig, ved Retelsætrene.

en $^1/_2$ mijll til en slet platz som de kaller Taarget[1], thj de legge der tiere och tunge op om vinterenn.

Saa derfra i norduest $^1/_2$ fiering til Kleffuekiernit[2] och haffde wi det paa den høyre haand, det er offlangt 1 pilskud eller 2. langt, saa komme wi strax til Krogkleffuen och droge offuer en suar sten mael[3] kallis Hampeager, och saa framdelis ned for kleffuen i norduest til Hanssekleffuen $^1/_2$ fiering, saa ther fra en $^1/_2$ fiering ned til Krogsund.[4] Der fore wi offuer i vester och er .3. pilskud bredt. Saa fore wi fra sundit i norduest och i vester 3. eller .4. pilskud, saa i suduest 2 pilskud, siden i norduest igiennem en gaard heder Gedtzuald,[5] och therfra i vester 1 fiering til en gaard heder Mo,[6] och haffde wi der mit paa veyen nogle smaa kleffuer kallis Grindeberg, siden fore wi fra Mo vdj nord 3 eller 4. pilskud til Hole prestegaard did komme [wi] inter 7 & 8. vespertinam. Och er fra sundit och til Hole en stor halff mijll. Menn fra Oslo och til Hole 5. store mijll.

Bispen kommer til Hole.

Strax bispenn vaar kommen i prestegaarden gich hand paa sit kammer och fich mad der alene vdenn hans søn Ewert.

Samme dag den 2. Septembris om morgenen och ald indtil imod middagenn sky vær och taagit, siden klart solschienn, stille ingen vind.

Constitutio aërea.

Forschte Krogsund strecker sig i nord 1 fiering fra farit,[7] och er 3 eller 4 pilskud bredt, indtil en gaard heder Steen, liggendis vesten for vandit och til en gaard heder Siøervald[8] liggendis ved

Krogsund.

---

[1] Maa søges ved den nuværende Torvesæter eller ved Torvetjernet, som ikke ligger langt derfra.

[2] Klevtjernet, noget i nordvest fra Torvesæteren. Veien har efter dette sted gaaet mellem Bunderudtjernet og Klevtjernet.

[3] *Mal* eller *mol* er efter Ivar Aasen „en banke af smaasten". Den sammensatte form, *stenmal*, som her er anvendt, forekommer ogsaa ved Tønsberg, hvor byen har indtaget for sin vandledning paa „Stenmalene".

[4] Kroksund er her ikke alene benævnelsen paa det sund, der forbinder Stensfjorden med Tyrifjorden, men ogsaa paa hele Stensfjorden. Det er nu tillige navnet paa den paa sundets vestside liggende gaard. Der synes paa denne tid ikke at have været bro over sundet. Den gamle vei kom ned længere i nord end den nu saakaldte Krokklev. Smlgn. s. 57 med note 2 og s. 67.

[5] Nu Gjesvold.

[6] Ligger ikke langt fra Hole kirke.

[7] Her vistnok i betydning af „overfartssted". Navnet Stensfjorden synes forfatteren ikke at kjende, og det har derfor neppe heller paa hans tid været i brug.

[8] Nu Skjørvold, som dog ikke ligger helt inde i bunden af Stensfjorden.

enden paa vandet .3. fieringer fra Hole, i nordoust. Siden strecker sundet sig i synder 1 fiering til en stor øe kallis Biscopsøe[1] och er 1 stor gaard paa, samme øe er en $1/2$ mijll omkring, och iche vden 1 pilskud imellum fastelandet och den østre side ad øenn, men paa den vestre side er fiorden en $1/2$ fiering offuer. Synden for øenn er fiorden, som kallis Tyrj,[2] 3. fieringer bred fra østrelandet och til en gaard heder Gullerud[3] liggendis paa Modem. Siden strecker fiorden sig i sudoust 2 mijll til Lider thill en gaard heder Suang,[4] och kallis Holtzfiorden, och er der ickon $1/2$ fiering bredt och baatner sig ved forneffnde Suang. Vesten for Biscopsøen 3 eller .4. pilskud ligger en øe heder Fronøen[5] 1 fiering rund omkring, och er hun offlang. Ved denne øe kallis fiorden Tyrj er 1 mill lang strecker sig i synder fra Gummenæssland[6] liggendis i suduest fra Hole 1 fiering til Furulandet, aff en gaard heder Furu[7] paa Modem, der grener fiorden sig, den ene gren løber hen ad Holssfiorden. Den vestre grenn strecker sig i suduest 1 fiering til it sund kallis Vigesund,[8] der løber en strøm hen til Eger i sønder oc i suduest til it sund kallis Hougsund, ved Torgier Hoënn,[9] 3 mijll fra Vigesund, och er sommesteds et pilskud och sommesteds bredere. Strax vestenn for Hole rinder en elff, kallis Strømselff,[10] denn kommer af 2 grener, den ene kommer aff Rann[11] it langt vand liggendis strax vesten for Jeffnager $1^1/_2$ mijll fra Hole i nordoust, och er samme Ran 5 mijll langt strecker sig i nord om Haland til Land 1 fiering nord omkring Landtz kircke, staaendis ved vandit østenfor. Denn anden

Tyrjfiorden.

Gullerud.

Holtzfiorden.

Vigesundt.

Strøms elff.

Rann.

---

[1] Storøen. Smlgn. s. 56, note 2. At Kroksund regnes helt ud til Storøen, er i god overensstemmelse med de naturlige forhold paa stedet.

[2] Fjordens gamle navn er alene Tyri.

[3] Gulsrud paa nordspidsen af Modums halvø.

[4] Ved Sylling kirke i Lier, hvor man har den bekjendte Svangstrand.

[5] Frognøen.

[6] Gomnæs ved Storelvens udløb i Tyrifjorden.

[7] Nu Fure.

[8] Vikersund, hvor elven løber ud af Tyrifjorden.

[9] Gaarden Hoen ligger lige ved Hougsund.

[10] Strømselven er den samme, som nu fører navn af Storelven. Af det følgende sees, at elven har havt dette navn lige fra sit udløb af Spirillen; det kommer saaledes rimeligvis af de strømme, som findes i denne elv, af hvilke den øverste er Kongstrømmen ved elvens udløb af Spirillen.

[11] Randsfjorden, hvis gamle navn *Rønd* altsaa fremdeles maa have været i brug paa Jens Nilssøns tid.

grenn kommer aff norduest fraa Valdres, den gaar igiennom it stort vand kallis Sperillen liggendis fra Hole i nord 4 mijl och er samme vand 2½ mijll langt och 1 fiering bredt strecker sig i sudoust och i norduest, och rinder Strømselffuen aff den søndre ende aff dette vand i sønder, er 2 stenskast bred, til en gaard heder Vestrem,[1] liggendis i Nordroff sognn 3 fieringer fra Hole i nord, och 1 fiering fra Nordroff i nord, der strax vestenfor dette Vestrem møder den elff, som kommer aff Rand, siden løber de synnder ad til Hole iche megit krog och gaar vdj Tyrifiordenn 3 eller 4. pilskud i suduest fra Hole, och er Hole saa gaat som omflot, paa 3. sider, som er østen til, vesten til och synden thill men paa den nordre side er det landfæst met Nordroff, dog[2]

Sperillen.

Vestrem.

♂ Then 3. Septembris visiterit bispen M. Jens, Hole kircke, och førend tiennisten begyntis, bleff her Hans Hermandtzens barnn paa Hole døbt aff her Anders paa Nordroff och bleff kallit Judit effter Hanssis førrige quinnde, och stod bispenn fadder, Matz schriffuer och en ved naffn Lauritz skredder. Och nogle bønderquinder. Siden bleff ther siungit, Gud fader oc søn oc den hellig aand. Siden gick her Hans ad predickestolenn och tracterit hand det siste styche aff det euangelio som falt i Søndags Luc. de Samaritano reuerso ad Christum, agente illi gratias.

Sidenn haffde bispenn effter predicken sin formaning thil almuen, som hand er von at giøre at de schulle frøcte Gud och elsche hans ord och det høre, och beuise deris øffrighet geislig och verdslige reuerentz ære och tieniste och lydighedt.

Hole kircke er temmelige vel holden baade inden och vdenn och tagit vaar nu nylige forbedrit och braad met beg, førend wi komme did.

Til Hole kircke er en annex heder Lunde kircke, en trækircke, ligger 3½ mijll fra Hole i vester imod Hallingdall, der giøris tienniste 7. eller 8. gange om aarit.[3]

Her foruden er der en stenkircke heder Bønisnæs[4] kircke liggendis 1 fiering fra Hole i synder til vester, der giøris ingen tienniste. Noch er der en kircke heder Steenskircke,[5] ligger 1

---

[1] Nu Vestern, straks nedenfor Hønefos, nær det sted, hvor elvene gaa sammen.
[2] Herpaa følger i haandskriftet to ubeskrevne sider.
[3] Lunder kirke i Sognedalen.
[4] Bønsnæs kirke var i mange aar aldeles forfalden, indtil den i 1676 blev istandsat.
[5] Stens kirke ligger nu fuldstændig i ruiner.

fiering fra Hole i øster, deri giøris iche heller tienniste. Noch er der en kircke heder Viger kircke i øffre Ordal,[1] liggendis i nord fra Hole mod Valdres .6. mijll, er en tre kircke. Der giøris och ingen tienniste. Der fra er 3 mijll fra den yderste gaard som ligger i Hole sogn kallis Næs.[2]

Fields gaarde ligge vdj en tungaard i søduest fra Hole en $^1/_2$ fiering. Der strax hos ligger Leiene i sønder 3 eller 4. pilskud fra Field. Gummenæs ligger i vester oc til synder fra Hole $^1/_2$ fiering. Biørnestad ligger i øster 1 fiering fra Hole. Suendzrud ligger paa Tyristranden 1 vggesiøs fra Hole i sudsuduest. Strax østen for Suendsrud ligger Nackerud ret ved vandit.[3]

Modem kircke ligger i sudsuduest fra Hole 2 mijll.

Samme dag den 3. Septemb. haffde her Hans til giest hoss sig met bispen til giest [sic] her Anders paa Norderhoff, Matz Pederssenn schriffuer och nogle aff sine sognebønder.

Samme dag sende bispenn sin søn Effuert ind til Ragnille her Hansses høstru medt 1 daler vdj faddergaffuer som hand schienchte hende.

Samme dag der klockenn vaar 3. effter middag drog bispenn fra Hole och fulde hannem her Anders paa Nordrog och her Hans fulde hannem ickon lidet paa veyenn saa gaff bispenn hannem forloff. Och droge wi fra Hole i nordoust 4 pilskud til en gaard heder Frog[4] liggendis paa den venstre haand, strax hos veyen, siden fore wi offuer en mo i nordoust 1 fiering til en gaard heder Mo, liggendis paa den høyre haand, saa atter i nord-

---

[1] Viker kirke i den øvre Aadal (oldn. *Árdalr*, hvorom den her anvendte form Ordal minder).

[2] Næs ved Bægnas udløb i Spirillen. Af de her opregnede annexkirker under Hole hørte senere saavel Lunder, som Viker under Norderhov. Smlgn. Topogr. journ. XXX, s. 117 flg. og 142. Naar det ovenfor, s. 11, siges, at Hole havde et annex, som hed Næs, da maa dette være en forveksling med Lunder kirke. I Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 172 flg. opføres Haug som annex til Norderhov og fol. 175 flg. Lunder som annex til Hole. Om Lunder er med en anden haand end den, hvormed stiftsbogen er skreven, tilføiet følgende bemærkning: *Der skier tienniste men er 3 elver at fare offuer.*

[3] De her nævnte gaarde Fjeld, Lene og Gomnæs ligge alle paa Holes store halvø, Svendsrud og Nakkerud paa Tyristranden.

[4] Nu den første gaard i Norderhov. Den straks efter nævnte gaard Mo ligger i Hole og søndenfor Frog. Saaledes maa her rimeligvis være indløbet en forvekaling af de to gaardsnavne, og biskopen er da først kommen til Mo og saa til Frog.

nordoust och i nordoust $^1/_2$ fiering offuer moen och haffde god slet vey til Norderhoff prestegaard, did komme wi 4a hora pomeridiana, saa gick bispen strax op paa sit kammer, der fich hand mad om afftenen och haffde ingen hoss sig, vden sin søn Effuert Jenssenn.

Samme dag som vaar den 3. Septemb. smucht klart solschienn; norden vind stille.

Constit. aeris.

☿ Then 4. Septemb. predicket bispen mester Jens, vdj Nordroffs kircke oc tracterit denn text ad Ephes. 2. Saluati estis gratia DEi non ex vobismetipsis sed fide.

Siden effter predicken examinerit bispen almuen i Norderhoff siden haffde bispen sin formaning til folckit adt de skulle flitelige søge kircken, høre Gudtz ord, elsche deris øffrighet och beuise den lydighet forbedre kircken och kirckegaarden som er sommestedtz megit forfalden. Och andet saadant mere.

Samme dag haffde her Anders til giest hoss sig bispen her Hans paa Hole, her Peder Mortenssøn paa Jeffnager Mats Pederssenn schriffuer och .3. eller 4 bønder, och gaff bispenn her Hanns forloff at fare hiem.[1]

Strax maaltid vaar giort føreand der bleff optagit och giemt maden, steg bispenn op fra bordet, och her Anders, her Peder paa Jeffnager och Matz schriffuer, och droge til veygs til Jeffnager ret middags tid. Først i nordoust fra Norderhoff til en gaard heder Hesleberg,[2] en tredie part aff 1 fiering, liggendis paa den høyre haand, saa ther fra i nord lige saa langt til en gaard heder Vllerud[3] oc paa den høyre haand strax hoss veyen. Siden derfra i nord 1 fiering til tho gaarde kallis Klecken,[4] vdj en tungaard liggendis paa den høyre haand hoss veyen, derfra 3. pilskud i nord til en gaard ved naffn Houg paa den høyre haand, der strax norden for ligger Hougs kircke, steenkirke, annex til Nordrog,[5] oc haffde wi denn strax hoss oss paa den venstre haand, saa fore wi derfra i nord tredie part aff 1 fiering til en platz paa almanne veyen kallis Torp, der schiffte wi heste, oc der skildis Matz schriffuer fra bispenn. (Strax vesten for denne sted ligger Kne-

[1] Hr. Hans Hermanssøn maa altsaa være kommen efter biskopen, uagtet han kort forud havde faaet dennes tilladelse til at vende tilbage til Hole.

[2] Hesselberg, ikke langt fra Norderhovs kirke.

[3] Kullerud?

[4] Kløkken.

[5] Smlgn. ovenfor, s. 17.

stang[1] 2. gaarde i en dall vdj en tungaard). Der effter droge wi i nord 4 pilskud eller 5. til en beck kallis Aurebeck, som kommer østen fra aff fielden en 1/2 mijll och løber i vester 1/2 fiering derfra som wi fore offuer hannem, och vdj den aa som kommer fra Rannd, den beck fore wi 2 gange offuer, icke it 1/2 stenskast imellum, thj hand tuegrener sig lidet offuenfaare och kommer saa strax tilhobe igienn. Saa fra denne beck fore wi offuer i nord 1 fiering til en gaard heder Skolestad,[2] liggendis paa høyre haand. Derfra i nord 1 fiering offuer en mo kallis Hademoen til en høy small steen stod opreist kallis Mosteen paa den østre side ad veyen,[3] saa derfra i nor 4 eller 5 pilskud offuer en bro heder Mobro. Der vnder rinder en aa kaldis Moaaen, hun kommer østen aff marcken och løber vester i Ran 3. eller 4. pilskud der fra som wi fore offuer forne aa.

Siden derfra fore wi i nord och i nordoust til Jeffnagers prestegaard om Jeffnager kircke som wi haffde paa den venstre haand och komme wi vdj prestegaarden imellum 2. och 3. efftermiddag.

Strax der effter kom her Tostenn paa Gran och hanns capelann her Knud til Jeffnager och gick her Tosten op paa bispens kammer och talede met hannem, och her Anders paa Norderhoff. Samme tid schienckte bispen her Anders 4. exemplaria precatiunculæ. It paa det aar 90. it paa det aar 91. it paa det aar 92. och it paa det aar 93. Siden gaff bispenn her Anders forloff at fare hiem. Och der effter gich her Tosten och her Anders ned i stuen och finge mad: Siden foer hand hiem. Men her Tosten bleff der om natten.

I sudoust 1 pilskud fra Jeffnager ligger en gaard heder Bratuold.[4]

Lunder annex til Jeffnager.

Til Jeffnager er en annex heder Lunder kircke ligger i nordoust en 1/2 mijll der giøris tienniste huer tredie Søndag. End her foruden er der en kircke heder Haffland 1 fiering fra Lunder i sudoust oc i øster fra Jeffnager 3. fieringer, der giøris ingen tienniste. Noch Biørie kircke liggendis fra Lunder 1 fiering.[5]

---

[1] Ligger betydelig vestenfor den nuværende veilinje fra Norderhov til Jevnaker.

[2] Nu Skougstad?

[3] Den her omtalte sten er en anden end den, som beskrives hos N. Nicolaysen, Norske fornlevninger, s. 146. Hademoen kaldes nu Momoen, og stenen skiller mellem Ringerike og Hadeland.

[4] Bratvold.

[5] Smlgn. s. 17, med note 2.

Samme dag den 4. Septemb. smucht klart solschienn, stille vær. Constitut. aeris.

Denne dag førde de Oluff Jensen bispens lille søn vd til Sigrj som tilforn bode paa Rudstad, som nu vaar i hus hoss en encke, som Anne Olssdotter berettet for bispen der hand kom hiem.[1]

♃ Then 5. Septembris visiterit bispenn Jeffnagers kircke, och hørde her Peders sogneprest i Jeffnager[2] hans predicken. Oc tracterit den text. Luc. XI. Disciputi Christj orant eum vt doceant [sic] illos precarj.

Siden effter predicken examinerit och offuerhørde bispenn det vnge folck der i Jeffnager og haffde der effter formaningen til dem som hand pleier at giøre, om Gudtz ords hørelsse, och andet mere saadant.

Jeffnager [kircke] er ilde holden, thj muren er megit forderffuit synderlige den østre gauffuel aff choret, och der er ingen laafft offuer som duer anten i choret eller kircken. Huor om bispenn formanit almuen til at forbedre och bygge deris kircke och kirckegaardt.

Siden der alting vaar at ende gick bispen hiem i prestegaarden och giorde maaltid met her Peder her Tosten och her Knud [och] Christopher Jenssen, och vaar der och samme tid til giest en heel hob aff her Peders sognebønder, saa at ther vaar it helt langbord vdsidet.

Strax maaltid vaar giort, drog bispen fra Jeffnager, paa huilcken tid hand schienchte Margrete her Peders 1. gammel daler, førend hand drog aff. Och fulde med bispen her Tosten her Peder i Jeffnager, her Knud her Tostens capellan, Christopher Jenssen Euert Jenssenn.

Och droge wi fra Jeffnager først i vester 1 pilskud om en gaard heder østre Vang liggendis paa den høyre haand ret hoss veyen,[3] der effter i nord, langs vd medt det vand Ran huilcket wi haffde paa den venstre haand, en fierdepart aff 1 fiering til en gaard heder Biellem liggendis paa den venstre haand ved

[1] Ordene fra *denne dag* til *hiem* ere tilføiede noget senere og med andet blæk.

[2] Efter hvad der er berettet ovenfor, s. 17, skulde Jævnaker have været annex under Gran. Alligevel sees det her at have egen sogneprest. Denne hr. Peder (Nilssøn) omtales efter Svendsen (II, 2, s. 1427) endnu i 1616 som sogneprest paa Jævnaker og skal være død i 1621.

[3] Efter den her givne beskrivelse maa landeveien have gaaet aldeles i samme linje, som den gjør den dag idag, forbi Vang (tilh.) og Bjellum (tilv.).

Ran, saa fore wi i nord lige saa langt til en bro kallis Roenbro, vnder huilcken rinder en elff som kommer aff it vand kaldis Roken er offlangt liggendis i nordoust fra broen en stor $^1/_2$ mijll. Det rinder vdj it vand heder Grumstadkiern i sudvest 3. eller 4. pilskud. Noch ligger der it vand i øster fra Grumstadtiernet 2 eller 3. pilskud heder Øieskoug vand, det løber i .2. vand kaldis Orene vand liggendis i vester 3 eller 4 pilskud imellum disse vand och ligge de vdj rad effter hin anden, aff disse fore vand kommer Roen elffuen, och løber i vester vdj Rann.[1] Der effter fore wi fra Roenbroen i nord 2 eller 3 pilskud om een gaard heder Roen liggendis paa den venstre haand, paa en backe strax hos veyen, der synden for skier der sig en liden vig ind aff Ran. Fra Jeffnager och til Roen er 1 fiering. Siden fore wi fra Roen i nord en $^1/_2$ fiering til en gaard heder Sogn, paa den høyre haand strax hos veyenn, saa therfra i nord 6 eller 7 pilskud til en gaard heder Heider[2] liggendis paa den høyre haand strax hos veyen der droge wi fram om hussen. Saa therfra i vester och i norduest 6 eller 8. pilskud aff almanne veyen en stj igiennem en skoug til en ødegaard heder Biella[3] liggendis paa den venstre haand, siden i nord til en liden kleff kallis Grindberg[4] 6. pilskud. Derfra i nord 4 eller 5. pilskud til en beck kaldis Fallangers beck, der effuer i nord. Hand kommer aff it vand kallis Vigsvand liggendis strax østen fore i sudoust fra en gaard Fallang 1 pilskud, det løber i norduest i it andet lidet vand kallis Fallangers kiern, liggendis i nordnorduest fra Fallang 1 pilskud. I nord fra Fallangerkiern ligger it vand kaldis Lofftsiøen 4 eller 5. pilskud det er 1 fiering langt strecker sig i nord, 3. pilskud bred, det løber vdj en beck som rinder aff Fallangerkiern, och rinder saa i Ran. Saa droge wi fra Fallanger beck 1 pilskud i nord igiennem den gaard Fallanger, huor Hans Amundssenn boer, der

---

[1] Roenelven er et ikke ganske ubetydeligt vasdrag, der kommer ned i Randsfjorden ved gaarden Roen og bl. a. løber forbi gaardene Oren og Grumstad og gjennem flere mindre vand.

[2] Landeveien, som ved Roen bøier ind i landet før at komme til Gran, gaar fremdeles forbi gaardene Sogn og Heier. Fra den sidste gaard synes ogsaa bispen og hans ledsagere at have fulgt den nuværende veilinje, hvor der imidlertid paa den tid kun var en sti, uden at det kan sees, hvorledes alfarveien den gang gik.

[3] Lidt i vest (tilvenstre) for den nuværende landevei.

[4] Ved gaarden Grind.

talede bispen met Hans. Siden fra Fallanger i øster och nordoust 3. eller 4 pilskud offuer Knarrudsengen[1] och saa i øster offuer Biørneruds engen, saa i nord, ad almanne veyen til Gran prestegaard liggendis fra Fallanger 1 fiering. Och komme wi til Gran circiter 4. horam vespertinam. Der bleffue om natten.

Strax hos prestegaarden i sudoust staar 2 kircker paa en kirckegaard, kallis S. Nicolaj kircke der giøris altid tienniste, den kircke er størst met vinger och er met huggen steen vdj, den anden heder Vor Frue kircke staar strax synden for, och icke met vinger eller saa vel prydet medt stoler som den anden. Der giøris tienniste stundom. Annexer til Gran ere .3. Først Tingelstadt kircke steen kircke, liggendis i nord fra Gran en liden fiering, der giøris tienniste huer anden Søndag. 2. Grindager kircke ligger i norduest fra Gran 1 fiering. Der giøris tienniste 3. eller 4. gange om aarit. 3. Næs kircke vdj Brandebo liggendis i norduest ved Ram, fra Gran en ½ mijll. Der giøris tienniste huer tredie Søndag. End foruden ere der nogle andre kircker som ere øde, 1. Horgen kircke, trekircke, liggendis i øster fra Tingelstad och i nordoust fra Gran 1 fiering. 2. Bildem kircke aff træ, ligger fra Gran i norduest 1 fiering 2 eller 3. pilskud fra Grindager i vester. 3. Kius kircke i nord fra Næs kircke ½ fiering. Noch it capell ligger ved en gaard heder Duergesteenn kallis S. Karins capell. Och er tilhobe offuer aldt Hadeland 13. kircker baade de, der giøris tienniste vdj och de som iche skier tienniste vdj.[2]

I nordnorduest fra Grann 7. eller 8. pilskud ligger it vand kallis Jader 1 fiering langt strecker sig i synder och nord, sommesteds er det 5. eller 6. pilskud bredt, sommesteds mindre. Der aff rinder en aa heder Vigleaaen, rinder i norduest 1 fiering saa i Ran synden for en gaard kallis Vigen liggendis i sudoust fra Næs kircke 6 pilskud ved Ran. I dette vand er ørit, røye, abor, karuser och kime, huilcken ere lige saadan som krøgklinger.[3]

Samme dag der wi vaare kommen til Gran skienchte bispen

---

[1] Gaardene Falang og Knarud tæt ved den nuværende landevei. Kort efter ere de reisende igjen komne ind paa alfarveien, som de derpaa fulgte i nordost (ikke i nord) frem til Grans prestegaard.

[2] Om kirkerne i Grans prestegjæld smlgn. ovenfor, s. 17, med note 2.

[3] Jadren, det ved Grans hovedkirke liggende vand, har afløb til Røkenviken gjennem den elv, som her kaldes Vigleaaen.

her Tosten 4. exemplaria precatiunculæ, paa disse aar, 90, 91, 92 och 93.

Constitut. aërea. Samme dag den 5. Septemb. smucht klart vær, søndenn vind.

♀ Thenn 6. Septemb. visiterit bispenn S. Nicolaj kircke vdj Grann, och hørde her Tostens predicken.[1] Och tracterit hand den Leuit. 6. Herren velsigne och beuare dig.

Siden effter predickenn examinerit bispen det vnge folck i deris børnelerdom. Der effter predickenn haffde bispen sin formaning til almuen som hand er von at giøre, och iblant andet formante hand dem til at forbedre kirckegaarden som er sommesteds forfalden, och haffuer verit en skiøn mur omkring, och at bygge de huse paa prestegaarden och forbedre som dem bør, och andet mere saadant.

Samme dag før tienniste vaar bispen met her Tosten i Vor Frue kircke och besaa den vdj huilcken er ickon gamle stoler.

Samme dag ret som tiennisten begyntis kom her Laffue paa Modem,[2] vdj kircken paa Gran. Och vaar hand her Tostens giest effter tiennisten saa oc her Peder i Jeffnager og Hans Amundssen och lendtzmanden och 2 eller 3. andre bønder. Och der her Peder haffde faait mad drog hand hiem igienn.

Siden der maaltid vaar giort gick bispen op paa sit kammer igien.

Her Knud predicker. Samme dag hørde bispenn her Knud Lagesen her Tostens capellans hans predicken paa kammeret. Oc tracterit hand den text: Quecunque scripta sunt, in nostram doctrinam. Oc vaar samme tid tilstede her Tosten her Lage her Peder oc bispens eigit folck.

Constitut. aërea. Samme dag den 6. Septemb. solskien stille vær.

♄ Thenn 7. Septemb. om morgenen tilig inter 6. & 7. drog bispen fra Gran och samme tid skienckte hand Anne her Tostens 1. gammel daler.

Siden drog hand aff och fulde hannem her Tostenn, Christopher Jenssenn Euert Jenssen och de andre bispens folck. Och fore wi fra Gran i nord 2 eller 3. pilskud til en gaard heder

[1] Hr. Torsten Søfrenssøn Morsing var kannik i Hamar, blev 1587 sogneprest til Gran efter først at have været prest paa Ringebo. Han skal have levet endnu 1606, men være død før 1612. Svendsen, anf. st., II, 2, s. 1445.

[2] Hr. Lage Lagessøn var fader af den nedenfor (s. 289) omtalte hr. Thomas, og skal efter Svendsen have været sogneprest paa Modum fra 1559 og til sin død, der indtraf i 1603.

Thu,[1] liggendis paa den venstre haand. Saa atter i nord 3 eller 4. pilskud til en gaard heder Mollestad liggendis noget fra veyen paa den venstre haand, saa therfra i nord 4 eller 5. pilskud til 2. gaarde heder Tingelstad liggendis vdj en tungaard, paa den venstre haand, och ret der hos i norduest ligger Tingelstad kircke anex till Gran, der fore wi omkring och haffde den paa den venstre haand strax hos. Saa therfra i norduest 1 fiering til Dellinbro, der vnder rinder den aa som kommer aff det vand Jader. Strax vesten for denne bro vnder en en [sic] høy backe ligger 5. gaarde kallis Dellin[2] de 3. ligger vdj en klasse, och de andre tho ligge der strax østen for i øster och vester fra hin anden iche langt imellum dem.

I norduest derfra ligger Egge ret øffuerst vnder it høigt berg. Fra Gran til broen $^1/_2$ mijl. Saa fore wi fra Dellinbro, i nord offuer Kiølveyen 1 mijll til en platz kallis Løffstuen der skiffte wi hester. Saa fore wi derfra i nord offuer Kiølveigen 1 mil til nogle kaars staaendis vdj it varp,[3] som wi haffde paa den høyre haand paa en backe. Och haffde wi tilforn 3 eller 4 varp 1 fiering imellum huert.

Fra disse korss droge wi mere i nord 3. fieringer offuer Kiølveigen en slem ond vey til en bro kallis Inebro, och der offuer i nordoust. Denne elff rinder østen fra aff vildmarcken aff myrer och moraser liggendis fra Inebro 1 mij[l] eller tho. Saa rinder hun vester vdj it vand kallis Inen, vdj den søndre ende 1 pilskud fra broen, och er dette vand 1 mijl langt strecker sig i norduest, och 1 fiering bredt.[4]

Siden fore wi fra Inebro i ost nordoust oc i norduest en fiering til en gaard heder Tetrog[5] liggendis en mijll fra korssene. Der huilte wi och finge madt som her Tosten førde met sig. (Och ligger samme gaard til prestebolit paa Gran. Och ligger denne gaard ret hoss det vand Inen, nordenfor, och fanger skiøn [sic] der wdj ørit och andet. Samme tid kom her Thomes Jørgenssen[6] ca-

---

[1] Thuf.

[2] Dælen, hvor Kjølveien til Thoten tager af (tilh.) mod øst. Biskopen og hans ledsagere fulgte nu denne op til Løvstuen.

[3] Smlgn. s. 81, note 2. Stedet, hvor disse kors stode, er rimeligvis det samme, som endnu kaldes Høikorset, paa Kjølveiens høieste punkt.

[4] Kjølveien kommer ned ved Enavandets søndre ende, hvor dette optager Helgedalselven.

[5] Teterud.

[6] Hr. Thomas Jørgenssøn Nyborg nævnes ikke hos Svendsen.

pellanen paa Thotenn och haffde en korff mad met sig och en flasche øll. Och strax de haffde giort maaltid och skifftet hester, droge de til veys adt Thotenn, fra Tetro i nord 1 fiering til en beck kaldis Tostensbeck, som giør skilsmisse imellum Hadeland och Thoten oc kommer østen fra, strax hos som wi fore offuer, aff myrer, och løber vester vdj Inen 1 fiering. Siden fore wi fra Tostensbecken i nord .3. fieringer til Viggebro,[1] der offuer i nordnest. Vnder denne bro, rinder en beck, som kommer aff myrer østen fra 1 fiering och rinder i vester vdj Inen 1 fiering fra Viggebro. Saa derfra i nord .3. fieringer til Tandaa, huilckenn kommer aff it lidet vand kallis Vinflod, 1 fiering langt smald, liggendis derfra som wi fore i synder, saa rinder hun i nordoust.[2]

Siden droge wi fra Tandaa i nord $^1/_2$ fiering til Lunder ødegaard[3] der schiffte wi atter hester. Saa therfra i nord til Braastenbro $^1/_2$ fiering ond vey. (Vnder denne bro, rinder I. aa heder Løëneaaen,[4] huilcken kommer aff 1 vand liggendis i sudsudoust 1 mijll er $^1/_2$ fiering langt, sommesteds 2 pilskud bredt och sommestedtz en $^1/_2$ fiering bredt, der aff rinder denne aa i nord oc siden bøier hun sig i øster igienn ved en gaard heder Skiøl[5] liggendis $^1/_2$ fiering fra Brostenbroen i nord, der møder Tandaa, och saa rinde de alt øster vnder en bro heder Høiembro liggendis i nordoust 4 eller 5 pilskud fra Hållingstad Peder Knudssens gaard, och der nest øster i fossen i Vigen ved en gaard heder Rogstad, oc siden lige vd i Miøs ved Skredenn).[6]

Siden droge wi fra Brossenbro i nordoust 4 pilskud til Hoël paa den venstre haand ret hoss veyen, siden i nord til øster 1

---

[1] Over elven Vigga.

[2] Paa amtskartet kaldes denne fra Vindfloen kommende elv Brandelven. Omtrent paa det sted, hvor biskopen og hans ledsagere, som, da de forlode Eassøen, sloge ind i en mere østlig retning, kom ned til elven, ligger imidlertid nu en gaard, som kaldes Tansæter, der minder om navnet Tandaa.

[3] Dette synes at være den første gaard paa Thoten, hvortil biskopen kom, og følgelig maa alle de gaarde, som nu ligge ved den af ham tilbagelagte vei, være ryddede i en senere tid.

[4] Lena eller Storelven paa Østre Thoten.

[5] Skjøl ligger længere nede end de to elves sammenløb.

[6] Her følger i haandskriftet et raat rids af de her beskrevne elves løb — med følgende navne, *Vinfloden*, *Lønsiøen*, *Skiøl*, *Høiembro*, *Rogstad*, *Miøs*. — Hallingstad ligger ved den øvre del af Lenas Løb, medens Fossen og Rogstad ligge længere nede, ikke langt fra udløbet i Mjøs. Dette er ved Skreifjeldenes nordlige skraaning.

fering til Hallingstad Peder Knudssens gaard, der wi komme imod gaarden kom Peder Knudssen[1] och Anthønis imod hannem och her Tostenn och bød dem fram. Men bispenn vndschyldet sig at hand icke kunde fare did fram i afften, men her Tosten foer fram til Hallingstadt som laa paa den venstre haand, saa droge bispen och her Thomes Nyborg Christopher Jenssen och wi andre derfra først i nordoust 4 eller 5. pilskud och offuer forsch:ne Hoiembro i øster saa i nordoust derfra oc i øster til prestegaarden, did komme wi hora 5. vespertina. Da vaar her Thomes Lagesønn[2] ald ferdig at fare til brøllupsgaarden, och vaar der i prestegaarden en stor hob folck, som skulle giøre hannem selschab, som vaar Jørgenn Skrøder, Bertel Mule, Seffren Mogenssen, oc en vng kiøbmand aff Oslo heder Hans Busch, och nogle borgersker Kirstin Trondtzdaatter Ronnoug Simens och Margrete Clausdaatter, och maagle [sic] andre ther aff Thoten och andersteds. Strax efflerat bispen vaar kommen, drog her Thomes medt for:ne gaatt folck til brøllupsgaarden, vndertagen her Lauge hans fader bleff igien vdj prestegaarden.

Siden giorde bispenn maaltid paa kameret met her Thomes Jørgenssen capellanen och Evert Jenssen. Och her Lauge, Christopher Jenssen och de andre finge mad nedre i stuen.

Samme dag den 7. Septemb. solschiens vær dog vndertiden noget skyet, sønden vind stille.

Constitutio aërea.

Til hoffuitkircken paa Thoten som ligger fra prestegaarden i sudnest 1 stenskast oc kaldis Haaffs kircke ere 2. annexer.

1. Er Balcke kircke ligger i øster en liden ½ mijl fra hoffuitkirckenn.

2. annex. Er Mollestadtz kircke som ligger i Kollebo en ½ mijll fra hoffuitkircken i suduest och giøris tienniste i denn huer tredie Søndag.

Noch er der it capel heder S. Michels capell ligger 1 mijll fra hoffuitkircken i vester der giøris tienniste S. Michels dag.

Noch en kircke kallis Alffuestads capel, der vdj giøris ingen tienniste, ligger i vester fra Haaffs kircke .3 eller 4 pilskud, er en liden trekircke met spijr paa.

---

[1] Peder Knudssøn var foged over Thoten, Hadeland, Land og Valdres og nævnes som saadan 1589, 1595, 1602. Han omtales i 1609 som „forrige foged“.

[2] Hr. Thomas Lagessøn (smlgn. ovenfor, s. 286 note 2) blev 1594 sogneprest paa Thoten efter hr. Karl Thordssøn Skonk (1568 - 1593), kaldtes 1603 til Oslo og døde der af pest i 1630. Svendsen, anf. st., II, 2, s. 1211.

Noch en kircke heder Fieldz kircke liggendis i nord fra Haaf 1 mijll, der giøris ingen tienniste.

Huems kircke ligger i øster fra haaffuitkircken ½ fiering.

Diuster capel ligger i synder 1 mijll fraa hoffuitkircken.[1]

☼ Then 8. Septemb. dominica 15 post Trinitatem visiterit bispenn Haaffs, som er hoffuitkircken paa Thotenn, huilcken er smucht flid inden met nye stoler och en ny predickestoell. Och predickit bispen sielff euangelium dominicale Math. 6. Nemo potest duobus dominis seruire.

Math. 6.

Samme tid viët bispenn her Thomes Laffuessen medt sin brud, Marete Olssdaatter Peder Knudssenns stiffdaatter.

Siden der alting vaar vde, fore de fram i prestegaarden met brudgommen och bruden och lagede sig til, och fore saa til bryllupsgaarden Hallingstad. Och fuldes bispen met dem och vaar her Thomessis brudmand met Jørgen Kruckou.[2]

Samme dag vaar ther til giest paa Hallingstadt først Jørgen Kruckou och hans frue, fru Margrete Brockenhuss som vaar brudquinde, Arrildt Olssen som vaar ledesuen och hans frue, fru Barbara,[3] huilcken vaar och brudquinde, item bispen, M. Jens, jomfru Anne Baardsdaatter,[4] hustru Ingierd paa Hedmarcken, som Morten Seyersen[5] schal haffue tilechte, hustru Magnille, Margrete salig Lauritz Hanssens effterleffuerske.

Item prester, her Jens paa Ringesager[6] her Tosten paa Gran,[7] her Laffue paa Modem,[8] her Haagen paa Vang,[9] her Oluff Mor-

---

[1] Om kirkerne paa Thoten smlgn. ovenfor, s. 16 flg. Fjeld ligger i den nordre del af prestegjældet, Hveem mellem Hofs og Balke kirker og Dyste i den sydlige del.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 39, note 2.

[3] Arild Olufssøn Gyldensø blev i begyndelsen af 1594 lagmand paa Oplandene.

[4] Rimeligvis af familien Rosensværd eller Hartgenger.

[5] Denne Morten Segerssøn var foged over Hedemarken og Østerdalen og nævnes som saadan 1588, 1589 og 1594.

[6] Hr. Jens Lauritssøn Bugge var først kapellan og fra 1581 prest paa Ringsaker, død 12 April 1612 i en alder af 70 aar. G. m. Zipora Pedersdatter, der sammen med ham skal være begraven i hovedkirken. Smlgn s. 55.

[7] Smlgn. ovenfor, s. 286, note 1.

[8] Smlgn. ovenfor, s. 286, note 2.

[9] Hr. Haagen Mogenssøn, en Jemtelænding, der blev sogneprest til Vang 1589 og døde i denne stilling 1610.

tenssen paa Næs,[1] her Anders Holgaard,[2] her Hans i Vardal[3] och her Peder Frantzen capellan vdj Land.[4] Och meste parten aff deris quinder, som vaar: Siffrj her Jenssis, Ragnille her Laffues, Anne her Haagens, Marin her Oluffs, och Anne her Peders. Item Moises Stub och hans quinde Ellin Mogensdaatter, Karin her Karls, Anthonius[5] og hans quinde Ingerj Mogensdaatter. Morten Seyersen. Dyre Mogenssen oc hans quinde Metthe. Seuald Mogenssen aff Oslo: Jørgen Skrøder, Bertel Mule, Seffren Mogenssen oc Hans Busch, item Kirstin Trondzdaatter Ronnoug Simens och Margrete Clausdaatter, Dorethe her Nielssis paa Vllensager,[6] her Jenssis søster paa Ringesager ved naffn Johanne, Marin her Christens paa Byrj.[7] Item Pouell Læt[8] met sin quinde Kirstin, Peder Buskerud oc hans quinde Margrete Laffuesdaatter och mange andre baade bønder och bønderquinder aff Thoten och anderstedtz. Och forligtes alle vell.

---

[1] Hr. Oluf Mortenssøn var sogneprest til Næs fra 1593.

[2] Hr. Anders Kristenssøn Holgaard blev 1589 af almuen valgt til sogneprest til Faaberg og fik 11 November s. a. statholderens konfirmation. (Bispestolens dokumenter i Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 44 i rigsarkivet) Han skal efter Svendsen (anf. st. II, 2, s. 1265) være død 14 Juli 1603.

[3] Hr. Hans Einarssøn omtales ogsaa i det følgende som sogneprest til Vardal, men nævnes ikke hos Svendsen (anf. st. II, 2, s. 1240).

[4] Hr. Peder Frantssøn var fød 1547 i Skaane eller i Aarhus, hvor hans fader skal have været sogneprest, gik først i Helsingørs skole, siden i Oslos, hvorfra han deponerede 1570, og skal 1579 være bleven kapellan paa Akershus slot. 1580 blev han kapellan paa Thoten og 1592 i Land, hvor han efter den nedenfor (s. 296 og note 3) nævnte hr. Didriks død blev sogneprest i 1602. Han aflagde sin ed 6 Febr. 1602. Død 16 Juli 1634. I 16 eller 25 aar skal han derhos have været provst. Svendsen, anf. st. II, 2, s. 1300 flg. G. Treschow, Jubel-lærere, s. 295.

[5] Omtales ovenfor, s. 289 sammen med Peder Knutssøn paa Hallingstad. Rimeligvis er dette Anthonius Knutssøn, som blev foged over Hedemarken og Østerdalen efter Morten Segerssøn (s. 290, note 5), men inden 2 Novbr. 1602 havde fratraadt denne stilling. Han blev senere borgermester i Oslo.

[6] Hr. Nils Thomassøn var efter dette allerede i 1594 bleven sogneprest til Ullensaker, medens han efter Svendsen (anf. st., s. II, 1, s. 198) først i 1597 skal være kommen i denne stilling.

[7] Hr. Kristen paa Biri maa rimeligvis have været eftermand af hr. Mats Lauritssøn, der efter Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 157, a, i 1575 var sogneprest i dette prestegjæld.

[8] Paul Leth var 1595 foged i Gudbrandsdalen, blev senere raadmand i Oslo og 1607 lagmand i Stavanger.

Samme dag den 8. Septemb. lod bispen hente sit tingest fra prestegaarden och till Peder Knudsenns och bleff der om nattenn.

Constitut: aërea. Samme dag formiddag sky vær, och noget lidet regn lige som taage, sønden vind stille efftermiddag solschienn.

☾ Then 9. Septemb. om morgenen lod bispen kalle alle presterne ind paa kammerit til sig, som vaar, her Jens paa Ringesager, her Tosten paa Gran her Laffue paa Modem her Haagen paa Vang her Hans i Vardal her Thomis Laffuessen, her Anders Holgaard och her Peder Frantzenn, och talede medt dem om en prouist som schulle vduellis vdi salig her Karls stedt.[1] Och der bispen haffde talet met dem der om, och begieret aff dem at de ville kalle en ginge de vd och raadsloge met huer andre och kallede her Tosten der til. Der effter ginge de ind igien til bispen, och sagde hannem dette, och hand och gaff sin samtycke der till att her Tosten schal vere prouist.

Siden kom Peder Knudssenn ind til bispen och talede met hannem om Karin Seualdsdaatter salig her Carls efterleffuersche, at forhielpe til gode.

Siden talede her Jens paa Ringesager met bispen och her Haagen talede och met hannem.

Samme dag schreff bispen ett breff till Anne Olssdotter met Bertel Mule, och antuordet hand Bertel det paa kammeret til Peder Knudssens.

Samme dag den 9. Septemb. sende bispen sin søn Ewert til bruden met it stycke guld, och hun forærede bispen igien met en skiorte.

Exemplaria conciunc. fun. skiencht Jørgen Krukou. Samme dag schienckte bispenn Jørgen Kruckou it exemplar conciunculæ funebris bunden i brun pap grøn paa snedene och grøne snorer vdj, och bispen schreff Jørgens naffn met sin eigen haand. Noch skienchte hand fru Margrete it forgylt exemplar conciunculæ, och hendis naffn der i schreffuit met sin eigen haand. Och suobte vden om huer bog .2. exemplaria precatiunculæ. Samme tid vdj bispens kammer antuordet bispen Jørgen it exemplar conciunculæ til Luduich Munck[2] bundet i huid pergament. Och it forgylt exemplar til Luduickis frue, medt deris

Exemplar: conc. funeb send Luduich Munck.

---

[1] Thotens forrige sogneprest, hr. Karl Thordssøn Skonk, smlgn. ovenfor, s. 17, note 1 og s. 289, note 2.

[2] Ludvig Munk til Nørlund, befalingsmand over Throndhjems gaard og len 1571 –1577 og 1584–1596, g. m. fru Kirsten Marsvin.

naffn der vdj och 2 exemplaria precatiunculæ til huer dem, at Jørgen ville forskaffe dem tilhaande medt første.

Samme dag fick bispen til Peder Knudsens, her Matz Grams[1] schriffuelsse om en bonde aff Ringebo ved naffn Jon Jenssen paa Rumssaass som vaar kommen i schade for sit barn, som hans tiennistepige haffde ladet forfarit, huor om bispen talede met prouisten och de andre dannemend, och bleff det saa sagt, at effterdj pigen vedt naffn Ellin Christophers daatter vaar fuldmectig oc tilbetroet at tage vaare paa barnit, schulle hun for sin forsømmelsse, giffue 1 daler til hospitalit och tage schrifft.

Samme dag .9. Septemb. skienchte bispen Peder Knudsen it exemplar conciunculæ funebris, bundet vdj brun pap, grøn paa snedene.

Samme dag skienchte bispen her Thomes Laffuesen 4. exemplaria precatiunculæ, it paa det aar 90. it paa det aar 91. it paa det aar 92. oc it paa det aar 93.

Samme dags afften den .9. Septemb. effter at bispen vaar gaait aff brøllupsstuen och op paa sit kammer til Peder Knudssens kommer her Anders Holgaard op met hannem och talede met hannem om it par folck, der i hans gield som vdi en brullups [sic] først haffde loffuit hin anden echteschaff, medt det skiel, at den karl som spurde til pigen kunde fij sig 1 gaard at boe paa, och hand fij sig en part vdj sin faders gaard, siden ville hun icke haffue hannem. Men nu vill hun haffue en anden, och de hør hin anden ner til, och begierde, sagde her Anders, at hand ville liusse for dem. Da sagde bispen at hand schulle lade dem komme ind for capitelet. Om denne sag talede och Poul Læt fogeden, dog talede han intet der om, at de hører huer andre till.

Constitut. aërea.

Samme dag denn 9. Septemb. vndertidenn klart solschien och vndertidet [sic] skyet stille vær.

Jon Rumssoss i Ringeboe.

♂ Then 10. Septemb. fick Jonn Rumsaass i Ringebu schriffuelsse til her Matz Gram om den pige Ellin Christophersdaatter som lod hans barn forfaris, at hun schal staa obenbar schrifft. Samme tid vdlagde denne Jonn 1. gammel daler paa pigens vegne til de fattige i hospitalet, som schal antuordes her Lauritz Jacobssenn.[2]

---

[1] Hr. Mats Pederssøn Gram var ifølge Svendsen (anf. st., II, 2, 1132) 1587—1611 sogneprest til Fron. Smlgn. H. F. Hiorthøy, Beskrivelse over Gudbrandsdalens provsti, II, s. 105.

[2] Hr. Laurits Jakobssøn omtales ikke mellem de hos Svendsen opregnede prester ved Oslo hospital.

Den 28 Septemb. S. Michelss afften antuordet ieg Oluff Byrgerssen her Lauritz Jacobssen 1 daler i bispens snale som ieg anammit aff forne Jon Rumsaass.[1]

Samme dag talede bispenn medt her Haagen paa Vang om sin søn Ewerth at sende til hannem.

Samme dag den 10. Septemb. effter at bispen haffde giort maaltid, foer hand fra Peder Knudssenns och til Vardall, och fulde hannum her Hanns i Vardal och her Thomes Nyborg capellan paa Thoten, och droge wi fra Hallingstad den samme vey som wi fore til prestegaarden offuer Hoiembro, saa i nordnordoust 3 eller 4. pilskud til Alffuestadt liggendis noget fra veyen paa den venstre haand, der toge wi aff veyen som løber paa den høyre haand ad prestegaarden, och fore i nord 2 pilskud til 2. gaarde, den første heder Lunden och den anden Sogestad, baade paa denn høyre haand østen for veyen strax hos, siden droge wi offuer en liden skoug i nord 1 fiering til en gaard heder Grosetter[2] liggendis paa denn høyre haand ret hos veyen (och haffde wi tilforn synden 3 pilskud en gaard kallis Berg oc paa den høyre haand. Imellum disse tuende gaarde, kunde wi see offuer Miøs Stange kircke).

Siden fore wi fra Grosetter i nordoust 5 eller 6 pilskud til Brelj liggendis paa den venstre haand noget fra veyen, och er 1 mijl derfra och til Hallingstad, saa droge wi derfra i ost nordoust 3. eller 4 pilskud neder til stranden, der effter langs vd met Miøss, som wi haffde paa denn høyre haand, i nord 1 fiering, saa i land i nord fra Miøss, som bøyet sig hen i nordoust, en ½ fiering igiennom en liden skoff, til en høy bro kallis Hundebro, der vnder rinder en strj strøm kallis Hundefaass, (och kommer denne elff aff det vand Inen och løber derfra i nordoust och saa i øster fra broen ½ parten aff ½ fiering vdj Miøs).[3]

Siden fore wi fra Hundebro først it lidet stycke i nordoust, saa i nord, der effter i norduest, til .2. gaarde heder Hund liggendis vdj en tungaard om annexen til Vardal, kallis Hunde kircke

---

[1] Denne notits, fra *Den 28 Septemb.*, er tilføiet senere. Naar det straks efter heder *samme dag*, da er dette den 10 September.

[2] Den ene af de veie, som føre nordover fra Hofs kirke og Alfstad, gaar fremdeles forbi gaardene Lunden, Sogstad, Berg og Grotsæt. Den kommer ved den i det følgende omtalte gaard Bredlid ned i nærheden af Mjøsen.

[3] Ved Hun's kirke i Vardal, ved den nuværende kjøbstad Gjøvik, kommer Hunselven fra Enasøen ned i Mjøsen.

som wi haffde paa den høyre haand, liggendis i sødoust ret op til Hund $1/_2$ fiering fra Hundebro. Der droge wi fram och skiffte wi hester, och der gaff bispenn her Thomes capelan paa Thoten, [sic] oc der vaar her Peder Frantzen før os.

Siden fore wi fra Hund først i norduest op for en stor høy backe, til 2 gaarde kallis By, 3 eller 4 pilskud, liggendis i øster oc vester fra hin anden strax hos veyen, saa derfra i nordnorduest 1 pilskud til Eeg paa den venstre haand ret hos veyen, derfra i norduest offuer en skoug ond vey, och kaldis Hundedalsskoug, 1 fiering. Och noget førend, wi slap denne skoug, vaare der 2 veye, den ene i nord paa den høyre haand, 3 eller 4. pilskud, til 2 gaarde kallis Huge oc Mælem, den anden vey, paa den venstre haand i norduest saa komme [wi] ad den vey til 2 gaarde kallis Skierffuen, liggendis i sudoust och norduest fra hin anden dem haffde wi paa den venstre haand, saa derfra i vest norduest 2. pilskud til By, paa den venstre haand, der vaar en skiøn humblehaffue, saa i vester .3. pilskud Mielstad, paa den venstre haand ret hos veyen, der boer bispens landbo Torbiørn Mielstad som bruger Skonhoffd, saa i vester 2 pilskud om den gaard Gryte paa venstre haand, som Matz bispens landbo boer, huilcken met Torbiørn bruger Skiønhoffd[2] der til haffue it smucht fiske vand.[1]

Siden fra Gryte i vester 3. eller 4. pilskud till 1 gaard, kallis Børstad liggendis paa venstre haand vd met husen, en slem blød vey, derfra i vester 1 pilskud til prestegaarden paa Vardal som kallis Torestad, did komme wi hora 5. vespertina, oc er $1/_2$ mijl fra Hund, oc 2 mijll fra Thoten. Kircken som kallis Hougs kircke ligger fra prestegaarden i nordoust 1 pilskud, en træ kircke met spijr.

Til Hougs kircke ere 2. annexer. Hund, der giøris tienniste huer tredie Søndag. 2. Brastad kircke ligger i nord fra Hund 1 fiering, men 3. fieringer fra hoffuit kirchen, der giøris 3. gange tienniste om aarit.[3]

Samme dag som vaar den 10. Septemb. om morgenen tilig solskienn siden bleff det sky vær indtil imod afftenen lod solen sig tilsiune igiennom skyerne i vester sønden vind stille. *Constitut: aërea.*

---

[1] Ved veien fra Hun til Vardal ligge de her nævnte gaarde, By (Øverby og Nerby), Ek, Hage, Mælum, Skjerve, Gryte, By og Mjølstad.

[2] Skonhovd i Vardal med Skumsøen, det her omtalte fiskevand.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 17.

Bispen visiterer kircken i Vardall.

☿ Then 11. Septembris visiterit bispenn Hougs kircke hoffuitkircken i Vardall och hørde her Hans Einerssens predicken som tracterit psal. 105. der aff it stycke.

Siden effter predickenn examinerit bispen folckit i deris christelige børnelerdom oc haffde sin formaning til almuen ther sammestedtz som hand er von at giøre.

Samme dag førend maaltid vaar at ende steg bispenn fra bordet och drog fra Vardall imellum 11. och 12. slet och fulde hannem her Hans i Vardall, Christopher, och Everth Jenssøn, her Hanssis søn, Jacob en vng karl och bispens egne karlle. Och fore wi fra Vardall fra prestegaarden først och i vester 2 pilskud til en gaard liggendis paa den høyre haand kaldis Hørstad hos veyen.[1]

(Derfra ligger Alm Jørgen Krockous gaard i norduest 1 pilskud).

Fra Hørstad fore wi vdj suduest vd for en brat backe ned til en aa som rinder igiennom 1 dall kallis Aadalen och heder aaën Mustad aaën. (Hun kommer norden fra aff nogle vand ½ mijll och løber i Hunde aaen en ½ fiering vesten for fossenn).

Der effter fore wi i suduest igiennom en skouff ½ fiering til Mustad en gaard, liggendis paa venstre haand hos veyen 1 fiering fra prestegaarden i Vardal. Saa fra Mustad i suduest oc i vester 1 fiering offuer en skoug kallis Seuals skoug til it kors, paa den venstre haand ad veyen staaendis. Siden i vester och i vest suduest 2 fieringer igiennom skougen til 1 ødegaard heder Seual,[2] der vaar her Dirick[3] och hans capellan her Peder Frantzen met hester, saa schiffte wi hester. Och bispen gaff her Hans Einersen forloff at fare hiem igien. Men hans søn Jacob fuldis met os til

[1] Hørstad ligger, ligesom den straks efter nævnte gaard Alm, lige i vest for Vardals hovedkirke.

[2] Fra Hørstad have bispen og hans ledsagere taget nedover mod elven til gaarden Mustad, hvorfra de reiste i en mere vestlig retning frem til Seval. Den nuværende veilinje gaar her mere sydlig; men ogsaa paa den maa den her nævnte Sevalselv passeres. Denne kommer imidlertid ikke saaledes, som det berettes i texten, fra noget større vand, kun af et lidet tjern. Smlgn. hvad der berettes nedenfor under 12 Septbr. om dette „Hillestadvand“ (s. 299, note 1).

[3] Hr. Didrik Kjeldssøn var allerede 1575 sogneprest til Land (Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 162, a). Efter Svendsen (anf. st. II, 2, s. 1300) skal han være kaldet til sogneprest i 1550 og være død 1603 i en alder af 93 aar. Af det ovenfor, s. 291, note 4 meddelte fremgaar, at han allerede maa være død 1601.

Land. Siden droge wi derfra atter offuer Seualsskougen 2 pilskud ned for en backe, och komme ned til Seuals aaen, huilcken kommer aff it vand kallis Hillestadtz vand 1 fiering langt strecker sig i øster och vester liggendis i norduest fra Seualds aaen hen ved $^1/_2$ mijll, och rinder samme aa i sønder i Sørbygden annex till Land vd ved en gaard heder Hald, 3 fiering derfra som wi fore offuer, vdj Rann. Saa fore wi fra Seualds aa, i suduest, synder och vester 3. fieringer, til en gaard heder Næreby,[1] igiennem gaarden. Siden derfra i suduest och vester halffparten aff en $^1/_2$ fieringer [sic] til Granim[2] liggendis paa den høyre haand, saa i norduest oc i vester en $^1/_2$ fiering oc i suduest til Lands prestegaard som kallis Fluberg liggendis fra Seuald 1 mijll menn fra Vardall 2 store mijl ond vey synderlige offuer Seualsskougenn.

Och komme wi til Fluberg 3. hora pomeridiana. Hoffuit kircken som kaldis Fluberg kircke ligger fra prestegaardenn i nordnorduest 1 pilskud. Der strax vesten fore løber Rand, och i vester derfra 1 pilskud eller 2. ligger en gaard paa en tange, kallis Næs, fra kircken. Der norden fore vider Ran sig vd oc er 5. eller 6. pilskud bred, och strecker sig i nord derfra 1 fiering.[3]

Vdj den nordre ende aff Rand rinder 2 elffuer, den ene kallis Ethna, hun kommer aff Valdris fra 1 dall kallis Etnedalen liggendis imellum Valdris och Gudbrandtzdalen, $4^1/_2$ mijll fra Fluberg i nordnordost. Den anden elff heder Docke, hun kommer oc aff Gulbrandzdalen i nord och løber i Rand strax østen for Ethna.[4]

Annexer til Land. Nordsindre ligger $2^1/_2$ mijl fra Hoffuit kircken i norduest. Der giøris tienniste, huer 3. Søndag. Der strax synden for rinder forsch^{ne} Etna och saa synder adt.

Østre Sindre ligger 2 mijll fra Fluberg i nord (och $^1/_2$ mijll fra det nordre Sinde). Der boer her Peder, oc giøris der tienniste huer 2. Søndag och huer tredie i nordre Sindre.

Forsch^{ne} elff, Dockenn, rinder 1 fiering vesten for østre Sindre.

End her for vden er der en kircke kallis Kinne kircke i

---

[1] Nærby.

[2] Granum.

[3] Næs paa Randsfjordens vestside, paa den odde, som lige imod Fluberg indsnevrer denne til et smalt sund.

[4] Elvene Etna og Dokka ere her rigtig beskrevne. Den sidste har sit udspring paa de Gudbrandsdalske høifjelde.

Torpen, det bygdelag saa kallet, liggendis i nord 2 mijll fra østre Sindre, offuer en skoug faller veyen, kallis samme skoug, Slummeloen, der vesten for rinder Docken.

Noch en annex kallis Haaff kircke liggendis i synder fra hoffuit kircken 2 mijll. Der giøris tienniste huer 3. Søndag Der strax synden for rinder Senals aaenn vdj Rannd.[1]

Land prestegield er 7 mijll langt och 1 mijll bredt.

Constit. aërea. Samme dag som vaar den 11. Septemb. mørcht vær och smaat regn, men midafftens tid skien solenn noget lidet, siden skyet, stille vær.

Bispen visiterer Landtz kircke. ♃ Then 12. Septemb. visiterit Fluberg kircke hoffuit kircken i Land, och hørde her Diricks predicken. Och der hand skulle lese texten foer hand vnderlige affsted der met. Hand begynte 3 eller 4. ord, saa gick hand ned aff predickestolen, och stod och leste texten paa gulffuit ved dørren, och som hand leste noget hen, sagde hand, ia, det er nu nock. Saa gick hand op [paa] predickestolen och predicket. Och der bispen formerchte at hand ey ville finere sin predicken, talede hand til hannem oc sagde: fac finem. Da suarede her Dirick, ia fac finem, ia ia, det skal da bliffue finis, saa fineret hand omsider.

Siden effter predicken examinerit bispen folckit och haffde formaning til almuen som hand pleier at giøre.

Samme dag den 12 Septemb. førend maaltid vaar ende steg bispen fra bordit och gich op paa sit kammer. Och strax der effter drog hand derfra til Byrj, och fulde hannem her Dirich och her Peder capellanen Christopher Jenssen oc Euert Jenssøn, och bispens eigit folck.

Bispen far fra Land.

Och fore wi fra prestegaarden Fluberg den samme vey, tilbage igien indtil wi komme op paa Nærebу engen 2. pilskud vesten for husen, der toge wi aff veyen och droge ende i nord offuer en liden skoug i nordoust til en gaard heder Rodem[2] paa den venstre hand, strax hos veyen. Der strax vesten for slipper Rand, och ligger Rodem 1 fiering fra Fluberg, saa therfra i nord oc nordoust offuer en skoug oc field, hen ved 3. fieringer lang kallis Hillestadskoug, och der wi slap skougen droge wi ned for

---

[1] Kirkerne i Lands prestegjæld ere ikke medtagne i biskopens register (s. 3—17). I Povel Huitfeldts stiftsbog, fol. 160 flg. opregnes følgende: Lands hovedkirke, *Garder*, *Honer* og *Hoff*.

[2] Raaum.

en backe til it vand kallis Hillestad vand,[1] aff huilckit rinder en aa, i vester (vdj forschne elff Dockenn), huilcken åa vi fore i nord vd met Hillestad vand, och haffde it quernehuss paa den venstre haand, siden fore wi vd met forne vand i nor oust 1 pilskud, saa i øster 5 eller 6. pilskud langs ad siden paa vandet til en gaard heder Hillestad[2] liggendis ved vandit, och 1 mijll fra Landz prestegaard, der boer en mand heder Oluff oc quinden Damøj, hun kom vd til bispen met en paat øl och skienchte hannem, oc de andre som vaare medt hannem, samme tid forærede hun Christopher Jenssen met it par fingervanter oc Euert met it traae nyste.

Siden fore wi derfra i øster ½ fiering langs vd met det vand Hillestad, (huilckit er i sig sielff 1 fiering langt, oc 4 eller 5. pilskudt bredt strecker sig vdj øster oc vester, oc aff den østre ende rinder Seuals aaen[3]) och komme til en øde gaard kallis Aass,[4] Jørgen Krockous gods saa och Hillestadt och haffuer samme ødegaard verit 1 bygd gaard i gammel dage, der fore wi op for en brat høy bache, i nord oc i nordoust offuer ødegaarden och hen offuer en liden myr, siden droge wi offuer 1 aass ½ mijl lang i øst nordoust saare ond vey offuer en hob smaa myrer, saa droge wi aff aassen ned for en saare lang brat backe, heder Rongsbacken,[5] oc i øster it lidet stycke til 1 liden aa kallis Nitaassaaen, der fore wi offuer i øster, oc kommer denne aa aff norduest aff myrer 1 fiering, saa droge wi øster op til en setter 2. pilskud, oc kallis Nitaass,[6] offuer huilcken wi fore vdj øster siden i sudoust oc i øster en ½ fiering til en stor aa kallis Storaa,[7] och er 1 mijll fra Hillestad til samme aa, der fore wi offuer it vad i øster. Och kommer samme elff aff it stort vand

[1] Dette Hillestadvand er det samme, som paa amtskartet benævnes Landaasvand. Her siges ganske rigtig, at det har afløb til Dokka, hvorimod det ikke staar i nogen forbindelse med Sevalselven, saaledes som det siges ovenfor, s. 296 og straks nedenfor paa denne side.

[2] Paa amtskartet er der ved dette vand ikke afsat nogen gaard Hillestad.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 296, note 2 og s. 297.

[4] Nu Landaas.

[5] Her findes nu en gaard, Rognhaugen.

[6] Nitaasen er nu gaard. Paa amtskartet kaldes den derforbi flydende elv Evjeelven.

[7] Hovedelven i Snertingsdalen, der straks nedenfor kirken løber igjennem Ringsæen.

liggendis strax norden for der wi droge [offuer] elffuen, kallis Ringsiø, er $^1/_2$ mijll lang strecker sig i norduest och er ickon 2 pilskud bred, derfra løber elffuen i synder 2 eller .3.. pilskud, siden løber hun i øster 1 mijll och 1 fiering vdj Miøs men for^{te} Nitaassaa rinder i denne Storaa 1 fiering derfra som wi fore offuer hende.

Denne Storaa er en farlig elff at fare offuer naar der er stor vansflum, thj der er ingen bro, men hun vaar nu ickon liden thj der haffuer verit en lang tid tør vær.

Siden droge wi fra aaën och komme strax til 2 gaarde kallis Noss,[1] liggendis i øster och vester fra hin anden 1 pilskud, och fore wi igiennom den vestre gaard, och den østre haffde wi paa den høyre haand ret hos veyen, siden i nord oc i nordoust offuer en liden skoug, (iche almanne veyen, thi den laa paa den høyre haand ved østre Nos) saa komme wi til en liden aa kallis Segals aa,[2] der møtte den vey som kommer fra Torpen annexen vdj Land, aff vester.

Saa fore wi offuer denne aa i øster, (och kommer aff norduest aff myrer 1 fiering och løber i suduest 1 fiering derfra som wi fore offuer, i den store aa). Saa i øst nordoust, oc i øster, en $^1/_2$ fiering til Segals kircke annex til Byrj, liggendis paa den venstre haand 1 fiering fraa Nos. I sudoust fra kircken 1 stenskast ligger en gaard Segal der igiennom fore wj, oc haffde paa den venstre haand, Quisgaard, ligger i nord fra Segal strax hos, siden fore i øster 2 pilskud til en gaard kallis Snertem liggendis paa den høyre haand ret hos veyen. Derfra i øster 3 pilskud til en liden bro, heder Snertemsbro. Der fore wi offuer i øster, och rinder der vnder en aa kallis Snertims aaen, hun kommer norden fra aff myrer $^1/_2$ mijll fra broen, och rinder i suduest 1 fiering fra broen i Storaaen $^1/_2$ fiering fra Snertim, och løber østen och synden for Snertim.

Siden droge wi fra Snertims aa i øster til 1 gaard heder Drogsetter,[3] liggendis paa den høyre haand, strax hoss veyen, siden derfra i øster $^1/_2$ fiering igiennom Snertimsdalen til en bro, kallis Bugebro, der slipper Snertimsdalen der offuer fore wi i øster och haffde en slem vey igiennem forsch^{te} Snertimsdall.

(Den elff som rinder vnder Bugebro, kommer norden fra aff

---

[1] Nu Nes.
[2] Den lille elv, der forbi Segaards kirke rinder udi Størelven i Snertingsdalen.
[3] Gaardene Kvisgaard, Snartum og Drogset ligge i nærheden af Segaards kirke.

myrer aff aasen 1 fiering och kaldis Bukeaaen løber i sødoust vdj Storaa en halffiering). Derfra i øster en. 1/2 fiering droge wi til en liden aa, kallis Markings aa, offuer en liden bro i øster kallis Markingsbro.

Denne aa kommer aff norduest 1 fiering aff aasen oc løber i Storaa i synder strax vesten for en gaard Marcking[1] som wi haffde paa den høyre haand der wi komme offuer broen, och ligger samme gaard til Ringesager, en 1/2 mijll fra Segals kircke annex til Byrj.

Siden fore wi fra Marking i øster 1/2 fiering til Skaadin[2] liggendis paa den høyre haand. Saa derfra i øster offuer en stor ødegaard kaldis Ethenstad,[3] som haffuer bygde gaarde 2 eller 3. Siden fore wi derfra i sudost igiennom en liden skoug til en gaard kallis Roglj,[4] der boer skiusskipperen, der vaare wi framme, och sagde folckene at hesterne tøffuede der synden for nedre ved stranden paa den vey som ligger fra Vardall, och mente at bispen schulle haffue kommit den vey fram, der vaar och her Christiern i Byrj.

Lige øster derfra ligger Ringesager kircke 1/2 mijll offuer vandet.

Strax synden for Roglj rinder Storaa vd i Miøs.

Siden droge wi derfra i nordosth och i nord 3 eller 4 pilskud til en liden gaard heder Lider oc fore wi igiennom gaarden. Saa therfra i nord langs vd met Miøs 1/2 mijll til en bro heder Skulesbro der offuer i norduest. Der vnder rinder en elff, kommer vesten aff aasen 1 fiering aff myrer oc løber øster vdj Miøs. Siden droge wi i norduest 2 pilskud til en gaard heder Skulaass liggendis paa den høyre haand, strax hos veyen 1 pilskud.[5]

Derfra atter i norduest op for en brat backe kallis Klundebykleff, och komme til Klundeby, liggendis paa den høyre haand,

---

[1] Markeng.

[2] Skøien.

[3] Etnestad.

[4] Rolid.

[5] Veien nordover langs Mjøsen fører forbi gaardene Lier og Skulhus; i nærheden af den sidste passeres Skulhusbækken. Derpaa have de reisende taget tilvenstre, op forbi Klunby, Skjønsby og Melby frem til Biri prestegaard. Melby siges her at være første gaard i Biri prestegjæld, idet nemlig den saakaldte Rødalens fjerding paa denne tid hørte til Ringsaker, medens den nu er henlagt under Biri.

och derfra 1 pilskud paa den venstre haand haffde wi en gaard Skiønsby. kallis Skiønsby, liggendis til Ringesager vesten for Miøs.

Siden derfra i norduest 2 pilskud til Meelby første gaard i Byrj gield, liggendis paa den høyre haand strax hos veyen, saa therfra i norduest til en ødegaard kallis Jelmstad, der offuer i norduest, saa derfra ½ fiering atter i norduest til en stor bro, kallis Sigestad bro, der offuer i nord. (Der vnder rinder en stor aa kallis Sigestad aa hun kommer norden fra aasen aff aalmercket 2 mijl aff myrer oc løber i sudoust til en gaard heder Sigestad liggendis strax hos kircken i norduest, der rinder hun synden for och synden for kircken och saa synden for prestegaard och østen for, i nordoust til Miøs 3. pilskud fra prestegaarden). Saa droge wi i sudnest 1 pilskud til prestegaarden som kallis Sigestad, did komme wi 8. slæt om afftenen, och er 1 mijll derfra och thil Hougli. Men fra Land och til Byrj 4½ mijll den vey som wi fore, och vaar dog alligeuell ½ mijll eller 3. fieringer gienner, ond vey.

Der wi komme i prestegaarden vaar her Christiern icke hiemme men vaar dragen til Vardall, och kom dog hiem en time effter at bispen vaar kommen.

Her Dirich kom til prestegaarden effter bispen och drog strax derfra och talede intet met bispen førend hand drog aff, men her Peder hans capellan bleff der om natten.

Constitut: aërea. Samme dag som vaar den 12. Septembris formiddag sky vær, efftermiddag solschienn en stiff norduest vind synderlige efftermiddag, oc om afftenen liumme[1] eller nordliusning.

Segals kircke annex til Byrj. Til Byrj er icke vden en annex heder Segals kircke vdj Snertimsdalen der giøris tienniste huer tredie Søndag ligger 2 store mijl fra hoffuitkircken.

♀ Then 13. Septemb. visiterit bispen Byrijs kircke och hørde her Christierns [sic] Jacobssens predicken, och tracterit hand it vers aff denn 119. psal. Det er min trøst i min modgang at dit ord vederqueger mig. Och predicket hand ret vell.

Siden effter predicken examinerit bispen folckit der vdi Byrj och haffde formaning til dem som hand pleier at giøre om Guds ords hørelsse, och andet mere.

Siden der maaltid vaar giort, drog bispenn fra Byrj och fulde hannem paa veyen ned til Miøs her Christiern och her Peder

---

[1] Det oldnorske *ljómi*: stærk lysning. Fra *oc* er senere tilføiet.

Frantzen capellan vdi Land, och her Hans Einerssens[1] søn Jacob Hanssenn.

Och droge wi fra Byrj imellum 11 och 12. først offuer forschne Sigestadt bro, i nordost och i synder, siden fra broen i nordoust 4. eller 5 pilskud til en gaard heder Skumsrud,[2] liggendis paa den høyre haand, der om krøget wi i nord saa i nordoust til Miøs it pilskud. Der lagde wi vd met 2 baader. Bispen her Christiern paa Byrj Christopher Jenssen oc Effuert och 4 eller 5. rorskarle vaare paa den ene baad, och paa den anden, vaar bispens folck och tøget, her Peder Frantzen och her Hanssis søn bleff tilbage igienn. Saa droge wi langs ad Miøs fra Skumssrud (huor Miøs er icke vden 1 fiering bred tuert offuer til det andet land vdi Ringesagersogn) i sudoust 3 fieringer til en vig kallis Stensvigen,[3] der lagde wi ind met baaderne vdj land, och ginge saa therfra i sudoust om Steen som wi haffde paa den haand[4] saa i sudoust 2 eller 3 pilskud til Ringesager prestegaard, did komme wi imellum it och 2. efftermiddag och ligger Ringesager 1 mijll fra Byrj i sudoust.

Der wi komme til Ringesager vaar her Jens[5] prouisten icke hiemme, men vaar dragen bispen forbi til Byrj. Och kom dog strax hiem en time efterat bispen vaar kommen til Ringesager.

Samme dag berettet her Christiern paa Byrj at den gaard Sigestad som ligger strax hos kircken er kongens gaard, och haffuer verit prestegaard i gammell dage, och den eng som ligger der omkring kirckegaarden haffuer verit klocker engen, huilcken den som boer paa Sigestad nu bruger och giffuer bønderne 1 tønde øl der aff vor herre himmelsfærds dag och den dricher de der vdj, huor om bispen talede til dem i dag i kircken at de skulle haffue det i fordrag.

Sammeledis berettet och her Christiern at thet som nu er prestegaard haffuer i gammel verit klocker gaarden. Thj den er megit liden, och den forschne eng ved kircken haffuer verit der vnder.

Samme dag antuordet bispenn her Christiern Jacobssenn paa Byrj .2. gamle daler til at kiøbe humble faare, huilcken her Chri-

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 291, note 3.

[2] Skumsrud ligger nedenfor Biri kirke, ikke langt fra Mjøsen.

[3] Den lille vik, der gaar ind nordenfor Ringsaker kirke, ved gaarden Sten.

[4] *venstre* eller *høyre* er ikke udfyldt i haandskriftet.

[5] Smlgn. ovenfor, s. 290, note 6.

stiern loffuit at fij bispen ind naar føret bliffuer. Samme tid gaff bispen her Christiern forloff at fare hiem igien.

Samme dag schienchte bispen prouisten her Jens Buggj it exemplar concionis funebris bundit i brun pap, grøn paa snedene, och schreff hand her Jenssis naffn der vdj. Samme tid schienchte hand hannem 4. exemplaria precatiunculæ, som bispenn antuorde her Jens den anden dag der effter.

Samme dag 13. Septemb. smucht klart vær norduest vind bleste hart formiddag.

♄ Then 14. Septemb. ipso die crucis visiterit bispenn Ringesagers kircke och hørde hand prouistens her Jenssis predickenn, och tracterit euangelium dominicale Matth. 6. Nemo potest duobus dominis seruire.

Siden effter predicken examinerit bispen det vnge folck och haffde sin formaning til dem oc vaar samme tid Jørgen[1] och fruen i kircken saa och fru Barbara Arrild Olssens. Men der vaar ellers iche ret megit folck tilstede effter som at det er it stort gield.

Ringesager kircke er en skiøn stor stenkirche, korskircke, met vinger och spir, som Maz taarnbygger nu bygger paa, der er och en saare skiøn taffle til alterit, saa att der icke findis en skiønnere vdj Norge, huilcken en ved naffn M. Ansteen Skonck,[2] haffuer ladit giort och staar hans naffn beneffnd der paa vdj nogle verss som der er schreffuit vden paa tafflen, oc vaar samme taffle der for feigden.[3]

Til Ringesager ere annexer, den første heder Brattom ligger i nord fra Ringesager 2 mijll, der giøris tienniste huer 5. eller 6. Søndag.

Den anden annex kallis Veldre, ligger vdj sudoust fra hoffuit kircken i sudoust 3. fieringer. Der giøris tienniste huer 3. Søndag.[4]

Samme dag den 14. Septemb. vaar der til giest hos her Jens Jørgen Kruckou, fru Margrete Brockenhuss, fru Barbara Arrild Olssens, hustru Anne, bispen M. Jens, och hans sønner Christopher och Euert her Anders capellanen paa Ringesager, och en

---

[1] Jørgen Krukow.

[2] Sogneprest til Ringsaker 1512—1545.

[3] Den nordiske Syvaarskrig.

[4] Smlgn. ovenfor s. 13 med note 2.

vng karl heder M. Balzer, och som maaltid vaar begynt kom her Oluff paa Næs til Ringesager. Vaar der och en hel hob aff bønderne. Och som maaltid vaar neppelige giort laugede bispen sig til veys til Næs, och tilforn hand drog aff schienchte hand Seffrj her Jenssis 1 daler.

Siden drog bispenn och her Jens prouisten fra Ringesager til lands til Næs, men her Oluff Mortenssen drog til baadtz och fulde hannem en aff bispens karle som vaar Michel Matzen medt tøigit. Och droge wi fra Ringesager der klocken vaar ved 2. efftermiddag, och haffde bispenn, Jørgen Krockes hest som hand lænte bispenn. Først droge wi vesten for kircken som staar strax norden for prestegaarden, saa norden for hende hen i øster, och i sudoust oc synder 2 pilskud til en gaard heder lille Ringesager paa den høyre haand derfra i synder 2 pilskud til Venne[1] lendtzmandsgaarden, liggendis paa høyre haand ret fram om husen fald veyen, saa derfra i synder 1 fiering til en beck heder Gubben, der begyndis det bygdelag Suadebo,[2] som er 2 fierdinger, denne beck kommer aff myrer liggendis strax østen for, och løber i vester norden for Tierne Jørgen Kruckis gaard, liggendis fra Ringesager i synder en $1/2$ mijll, oc saa i Miøs 3 eller 4 pilskud vesten for Tierne. Och der ved denne beck falt veyen hen til Tierne i vester 3 pilskud men wi droge i synder fra Gubben til en gaard heder Refflen[3] paa den høyre haand 4 eller 5 pilskud fra Gubben, och er $1/2$ mijll fra Ringesager til Refflen och i norduest derfra 2 pilskud ligger Tierne.

Siden fore wi i synder til hustru Guruns gaard Skrieshoel[4]

---

[1] Paa amtskartet Vinju.

[2] *Svaðabú* var efter P. A. Munch, Norge i middelalderen, s. 141, det gamle navn paa Ringsakers og Flisakers sogne. Den her omtalte bæk, Gubben, maa være den, som rinder søndenfor gaarden Hersoug, et stykke i nord for Tjerne. S. 306 angives Svabos sydgrænse omtrent ved den nuværende grænse mellem Næs og Ringsakers prestegjæld, og saaledes kan der ialfald i slutningen af det 16de aarh. ved dette navn kun være forstaaet det korte stykke (2 fjerdinger, som det heder i texten), der ligger mellem disse yderpunkter. Nedenfor, s. 311, heder det: Svabo udi Ringsaker.

[3] Refling.

[4] Sædegaarden Skridshol. Den her omtalte hustru Gurun kjendes ikke ellers. Da hun fører den gamle titel hustru, har hun rimeligvis hørt til en af de paa Hedemarken paa denne tid levende lavere adelige sætter; titelen hustru synes nemlig i disse optegnelser at have bevaret sin gamle betydning. Smlgn. ovenfor, s. 290. Hustru Gurun har rimeligvis paa en eller anden maade været

liggendis paa den høyre hand strax hos veyen 2 pilskud fra Refflen, och haffde en gaard heder Giølestad[1] paa den venstre haand 1 pilskud fra veyen, hos huilcken staar en liden trækircke kallis Giølestadtz kircke, och er Jørgen Kruckous gaard, och den kircke vil hand lade bygge och forbedre igien.

Siden fore wi i synder $1/_2$ mijll offuer en skoug heder Ascheskoug $1/_2$ mijll til en beck kallis Suartebeck, och er ickon en liden flumebech. Och giør skilmisse imellum Suabo och Næs.[2]

Siden fore wi therfra i synder $1/_2$ mijll til en gaard heder Huse i Næs prestegieldt, paa den venstre haand, ret hoss veyen, der strax norden fore skiffte bispen hester, och sende Jørgen Kruckous hest tilbage igien til Tierne. Siden fore wi fra Huse 3 eller 4. pilskud fram om 1 gaard i synder och sudoust heder Gourim paa den høyre haand fram om husen, saa therfra til Hulleberg 3 eller 4 pilskud, liggendis paa den venstre haand, saa therfra i synder 2 eller 3. pilskud til en gaard heder Koxhus liggendis paa den venstre haand, saa derfra i synder 2 pilskud til en gaard kallis Sølffsberg paa den venstre haand, saa derfra i sønder $1/_2$ fiering till Hoël Tiøstel Baardsens gaard, liggendis ved Miøss, oc droge wi der saa gaat som igiennem gaarden, saa derfra i sudoust 1 pilskud til en gaard heder Skindstad paa den høyre haand, saa therfra i synder 2 pilskud til Miølstad paa den høyre haand, vd met husen, saa therfra i synder 1 pilskud igiennem gaden til Næs prestegaard,[3] som kallis Vllensager. Och komme wi did 5. hora vespertina.

Och er imellum Ringesager och Næss 2 mijll. Der wi komme til Næs, vaar her Oluff icke hiemkommen fra Ringesager met baaden, men hand kom en $1/_2$ time eller 3. quartir effter os. Saa gick prouisten fra bispen ned i stuen medt her Oluff och

---

beslægtet med familien Krakow paa Tjerne. Smlgn. Samlinger til det norske folks sprog og historie, I, s. 403 flg.

[1] Gjølstad. Smlgn. ovenfor, s. 13, om den gamle kirke, som stod paa denne gaard.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 305, note 2.

[3] Efter den her beskrevne rute have biskopen og hans ledsagere paa den første del af veien fulgt den nuværende veilinje til Gaarum, hvorimod veien nu paa strækningen forbi Huleberg, Sølvsberg, Hol, Skinstad og Mølstad gaar noget anderledes, skjønt dog væsentlig i samme retning. Gaarden Hol har efter det i texten meddelte paa den tid været eiet af lagmanden Thjøstel Baardsøn Rosensværd til Bleken. Smlgn. ovenfor, s. 250, note 5 og Saml. til det norske folks spr. og hist., I, s. 429 flg.

giorde der maaltid. Och fich bispenn mad paa kammeret alene om afftenen, och vaar ickon hans lille søn Euert hos hannem.

Samme dag som vaar den 14: Septemb. om morgenenn tilig solskienn, och i denne forgangen [nat] saare kalt rimfrost, norden vind, och imod middag bleff thet skyet och regnit alt indtil imod afftenen begynte det at klaris op, saa at stiernerne och maanen skiente igiennem skyerne.

Constitutio aërea.

Til Næs er en annex kallis Ballesol ligger i norduest fra Næs 1 fiering der giøris tienniste huer 3. Søndag.

I synder fra Næs 1 pilskud fra kircken ligger en stor øe vdj Miøss, kallis Øen,[1] paa huilcken ere 15 eller 16. gaarde ligger til Næs, och der haffuer verit en kircke i gammel dage, er nu øde. Huilcken øe er $^1/_2$ mijll lang strecker sig i synder och er 1 fiering bred i øster oc vester.

Synden for Øien er Miøs saare bred 1 stor mijll fra Thoten och til Hammer.

Strax ved prestegaarden kand de faa neigenøgen naar de legger hør i vandet och icke ellers.

☉ Thenn 15 Septemb. dominica [16] post Trinitatem visiterit bispen Næs kircke paa Hedmarckenn oc hørde her Oluff Mortensens [predicken, och] predickit hand euangelium dominicale.

Om den enckis sønn i Nain som Christus opuecte aff døde.

Siden effter predicken examinerit folckit och kortelige repeterit den predicke[n] igien som her Oluff haffde. Der effter haffde prouisten her Jens paa Ringesager formaningen til almuen vdj Næs, om Gudtz ords hørelse, om den lydighed ære och tienniste som de ere deris øffrighed den geislige och verdslige plictige, siden om kirckenn och kirckegaarden at forbedre och holle ved mact, och om de husse paa prestegaarden som dennem bør at bygge.

Næs kircke er vel flid inden met smuche nye stoler alter och predickestoll, men laafftet er gammelt.

Samme dag effter alting vaar vde i kircken och de vaar kommen hiem igien fra kircken i prestegaardenn, haffde her Oluff til giest hos sig bispenn M. Jens, her Jens prouisten, Christopher och Euert Jenssen, Birgitte salige her Mortens,[2] Jost By, Thomes

---

[1] Helgøen.

[2] Enke efter den forrige prest paa Næs, hr. Morten Olufssøn og hr. Olufs moder. Smlgn. s. 291, note 1.

Stenerog[1] och en aff Tiøstels tienere ved naffn Offue skredder oc nogle andre.

Siden der maaltid vaar giort gick bispenn op paa sit kammer och lod kalle prouisten til sig och talede met hannem.

Samme dags afften kom Anthønis schriffuer[2] til Næs, och bispen lod kalle hannem til sig och talede met hannem, siden gick prouisten och Anthønis fra bispenn hen paa deris kammer.

Samme dag skienchte bispen her Oluff 3. exemplaria precatiunculæ, som vaar, it paa det aar 90, it paa det aar 91, och det tredie paa det aar 92, at her Oluff giøre [sic] en taffle och sette dem paa och henge dem i kircken.

Om deris maal paa Hedmarcken.

Samme dag bleff der talit om huorledis de haffuer det paa Hedmarcken, met mæle settinger och sold som er 3 settinger vdj en mæle och 6 mæler vdj en tynne, 18. settinger vdj en tynne, men vdj Oslo 12. settinger och synder vd i Børgesyssel och paa Hedmarcken 12. settinger vdj it sold. Men i Guldbrandsdalen bruger de iche sold, och deris settinger ere større saa at det er ickon 2 settinger vdj mælen.

Const. aeris.

Samme dag smucht klart solschiens vær, stille.

☾ Then 16. Septemb. om morgenen tilig foer bispenn fra Næs, til baads, och fulde hannem paa baaden her Jens Buggj, her Oluff Mortenssen och Anthønis schriffuer, Christopher Jenssen och Ewert Jenssen, disse vaar met roreskarlene paa en baad, och bispens folck met hans tøyg paa en anden baad, och drog wi i øster fra Næs kircke som wi haffde paa den venstre haand, och Øen, som er ligger[3] til Næs, paa den høyre haand 1 pilskud fra os. Der wi komme noget vd paa Miøs i øster fra Næs, kom her Haagen paa Vang,[4] met en baad och møtte bispenn. Och saa steeg hand ind i den baad som bispen vaar paa, och Anthonis steg ind i den baad her Haagen haffde och drog tilbage til Næs igienn, och hente sit tingest som hand lagde der ned.

Saa droge wi øster ad Miøss om 2 gaarde heder Skielffue liggendis i øster fra Næs 3 eller 4 pilskud ved vandit i øster och vester fra hin anden. Siden rode wi fram om 2 gaarde heder By liggendis i øster oc vester fra hin anden 3 eller 4 pilskud oc

---

[1] Det gamle *Steinrof*, nu Sterud.

[2] Maaske den samme mand, som omtales s. 291 og note 5.

[3] I haandskriftet har der oprindelig staaet: *som er en annex*; ved forandringen er ordet *er* ved en inkurie blevet staaende.

[4] Smlgn. ovenfor. s. 290, note 9.

haffde dem paa den venstre haand. Och haffde wi[1] Stangelandet i synder fra os en 1/2 mijll paa den høyre haand.

Strax østen for By strecker Miøs sig i nord 1 1/2 stor mijll imellum Næs landet och Hammers kircke och Ribo,[2] til en gaard heder Vig det [sic] baatner hun sig. Och ligger Ringesager derfra i nord en 1/2 mijll, och er Miøs der ved Hammer 1 fiering bred fra By.[3]

Siden droge wi fram om Hammers kircke[4] liggendis i øster fra Næs en 1/2 mijll, men ifra os 3 pilskud eller 4. Nu smaler Miøs sig mere oc mere ind ad Agervigen, och der droge wi ind i øster, och haffde Aker paa den venstre haand strax hos oss liggendis i øster fra Hammer 1 1/2 fiering, der lagde wi ind vdj en elff kallis Koteruds aaen, aff en gaard heder Kaaterud liggendis til Stangesogn i synder fra Vang 2 pilskud.[5] Der bode Birgitte Vang. Saa ginge wi fra aaen i nordoust op til prestegaarden Vang did komme vij ved 10. slet.

Imellum Vang oc Næs er 1 mijll och ligger Næs fra Vang i vester til synder.

Hammers kircke ligger 1 1/2 fiering fra Vang i vester til synder.

Strax vesten for Vangs prestegaard ligger Ager huor Karin s. her Karls nu boer.[6]

Annex till Vang.

Annexer til Vang ere 2. den I. heder Deylum kircke paa Furenæs fra Vang i nornorduest 1 1/2 fiering, der giøris tienniste huer anden Søndag. Den anden annex, heder Humblestadtz kircke liggendis i øster til nord, fraa Vang 1/2 mijll der giøris tienniste 10. eller 12 gange om aarit effter leilighedenn.[7]

Samme dag 16 Septemb. lod bispen kalle her Jens prouisten, her Haagen och her Christopher Nielssen capellan och scholemester i Vang, och Christopher Jenssenn op til sig paa kammeret. Samme tid talede hand medt her Haagen och her Christopher, oc antuordet her Haagen sin søn Euert Jenssen oc begieret

---

[1] Disse to ord ere senere underprikkede.

[2] *Riðabú*, det gamle navn paa Vangs prestegjæld.

[3] Furnæsfjorden, der gaar op til gaarden Vik.

[4] Hamars domkirke blev paa denne tid neppe benyttet, efterat den var afbrændt under Syvaarskrigen.

[5] Kaaterud paa Akersvikens sydside.

[6] Aker var senere adelig sædegaard. Karin, som boede der i 1594, var enke efter den forrige sogneprest.

[7] Smlgn. ovenfor, s. 13 og note 3.

at hand ville haffue en flittig opsiun til hannem, och begieret bispen och det samme aff her Christopher at hand ville flittelige lære oc vnderuise hannem och haffue god varetecht paa hannem och lade hannem altid vere hoss sig. Dette loffuede de flittelige at ville giøre, huor paa de racte bispenn haand.

Samme tid lod bispenn Anders Nielssen antuorde her Christopher Ewertis klæder, som vaar en ny kappe, jtem en ny klædes vampe[1] vnderforet met otther, oc en gammel klædes vampe wforet, en ny leertrøye met nøye sardugs ermer, oc en gammel leertrøye met sardugs ermer. Jtem 2. par buxer it nyt och it noget slet som hand haffde paa. Jtem it par ny leerhoser, it par bundingshoser sorte, och it gammelt och it par kledis strømper. Jtem 4 skiorter baade gamle och ny. Jtem 3. kraffuer och en ny hat. Disse vaare Ewertis klæder baade som hand haffde paa, och icke haffde paa.

Samme tid anammit och her Christopher Euertis bøger som vaar: Colloquia Viuis.

Colloquia Maturini Corderi.

Grammatica Sorensis, Grammatica Torrentinj.

Nogle andre scholebøger i tuende baand synderreffuen oc ilde metfaren.

Psalterium Dauidis, Catechesis Vitebergensis.[2]

---

[1] Efter Ivar Aasen en sid trøie, vams.

[2] De her nævnte bøger vare de almindelige, som paa den tid brugtes i de danske og saaledes ogsaa i de norske skoler. Smlgn. R. Nyerup, Skildring af tilstanden i Danmark og Norge, III, 1, 3—82 passim. Johan Ludvig Vives var en af de betydeligste og mest indflydelsesrige reformatorer paa pædagogikens omraade i det 16de aarhundrede. Han var født i Valencia 1492, tilbragte sit liv paa forskjellige steder, i Spanien, i Belgien, i England og i Frankrige og døde 1540. Hans her omtalte skrift er *Linguae Latinae exercitatio, Joa. Lodo. Vivis Valentini libellus valde doctus et elegans.* Paris 1539, 8vo. Den i Norge benyttede udgave har rimeligvis været den, som i 1582 udkom i Nürnberg in 8vo under titelen: *J. L. Vivis colloqvia sive exercitatio linguæ Latinæ, Joannis Thomae Freigii notis illustrata*, og som 1625 er optrykt i Wittenberg. Smlgn. Mémoires couronnés par l'academie royale de Bruxelles, tome XV, première partie, 1840—1841, pag. 82 seqv. (Udg. er af hr. universitets-bibliothekar A. C. Drolsum gjort opmærksom paa dette verk, hvori der findes en indholdsrig *mémoire sur la vie et les écrits de Jean-Louis Vivés par A. J. Namèche*). — Maturin Cordier (Maturinus Corderius) var forfatter af de saakaldte *Colloqvia scholastica*, en særdeles benyttet skolebog. Han var født 1479, tilbragte den største del af sit liv i Schweiz og døde i Genf 1564. Calvin var en af hans disciple. — Hermannus Torrentinus

Siden gick bispen needt i stuffuen till her Haagen och giorde maaltid met her Haagen, prouisten her Jens, her Oluff paa Næss, her Peder paa Leuten som da kom, her Christopher Nielssenn, Christopher Jenssen oc Ewert Jenssøn oc nogle andre.

Siden effter maaltid gick bispen op paa kammeret, igienn.

Samme dag den 16. Septemb. imod afftenen 4. hora gick bispen henn vdj Vangs kircke, oc hørde huorledis degnerne i Hammers schole siunge i choer, och der komme her Jens prouisten her Haagen, her Oluff och her Peder i Leuten Christopher Jenssen til bispen, samme tid vaar oc her Christopher Nielssen tilstede. Der effter gick bispen oc de andre allesammen hen i scholestuen som staar strax østen for kircken, och besaae den, oc hørde huorledis her Christopher leste for dem oc repeterit met dem. Och der effter siunget de den psalme, Solen er nedergangen klar.

Siden gick bispen op och besaa den raffn[1] der er, som her Christopher haffuer sin verelse vdj.

Siden begieret bispenn it register paa scholebørnene som der ere. Och ere de saa mange som her effterfølger: først.

Nomina eorum qui liberalitate regia fruuntur.[2]

1. Jacobus Olai hans fader boer paa en holme her strax hoss.
2. Ostanus Jonæ hans fader er død, oc bode paa Virso i Ribo.
3. Ericus Olaj hans fader boer paa Gothestad i Stange sogn.
4. Theophilus Theophilj hans fader boer paa Freberg i Ribo.
5. Ericus Gunderj hans fader boer paa Fielstad i Suabo vdj Ringesager.
6. Siuardus Olaj, Jacobi Olaj frater.

---

var fra Zwolle og virkede som lærer i Groeningen; død 1520. Den af ham istandbragte forbedrede udgave af den middelalderske lærebog i grammatik, *Doctrinale Alexandri*, blev i midten af det 16de aarh. indført paa de danske og norske skoler i en for dette øiemed særlig besørget udgave. Smlgn. Nyerup, Librorum, qui ante reformationem in scholis Danisæ prælegebantur, notitia, pag. 22—25.

[1] Ordet *raffn* er her sikkert; smlgn. s. 85 med note 5 Det maa ikke, som der antydet, staa i forbindelse med det oldn. *ráf*, skur, men med *ramr*, loft, hvilket sidste endnu findes i enkelte dialekter.

[2] Ved kongebrev af 19 April 1572 var Hamars kapitels gamle kommune-rente henlagt til skolen i Hamar (fra 1584 paa Vang) til underhold for ti fattige disciple. Det er hertil, der sigtes ved ordene: *liberalitate regia fruuntur*. Smlgn. Yngvar Nielsen, Om Hamars gamle skole, bilag 3 ved Hedemarkens amtsformandskabs forhandlinger i 1871, s. 15 flg.

7. Johannes Joannis hans fader er en hoffdreng.
8. Ericus Olaj her Oluffs søn paa Vinger.
9. Johannes Jonæ hans fader boer paa Opsal i Suabo.
10. Joannes Matthiæ hans fader vaar her Matz som bode paa Byrj.
11. Petrus Nicolaj hans fader er en hussmand paa Røre i Rommedall.

Cæterorum nomina hæc sunt.

1. Franciscus Michaëlis.
2. Nicolaus Christophorj.
3. Jacobus Theophilj.
4. Olaus Kilianj.
5. Andreas Matthiæ.
6. Laurentius Erici.
7. Fridericus Michaëlis.
8. Georgius Canuti.
9. Ericus Erici.
10. Severinus Michaëlis.
11. Carolus Carolj.
12. Olaus Paulj.
13. Abdias Haggej.
14. Torgerus Alberti
15. Joannes Siuardj.

Samme dag den 16. Septemb. antuordet her Jens Buggj proësten bispenn en schrifft som en vng person ved naffn Johan Christiernssen som er hoss proëstenn haffde componerit til bispenn om hielp.

Samme dags afften kom her Oluff Morthenssen op paa kammeret til bispen och begierit forloff at fare hiem. Och fich forloff och drog strax hiem.

Constit: aëris. Samme dag som vaar den 16. Septemb. formiddag sky vær oc taage, efftermiddag klart solskienn stille vær.

Ende nord fra Vang $1/4$ deel aff 1 fiering ligger en bro, kallis Flackstadbro, der vnder rinder en elff som kommer aff en siø heder Quesiø[2] liggendis 2 mijll fra Vangs prestegield i nord, er ickon it lidet vand, och rinder samme elff østen for Furenes kircke en stor fiering, saa i synder til Vang och rinder vdj Achervigen, vesten for Acher.

Vesten for Furenæss en stor $1/2$ mijll rinder en elff kallis Breminaa hun kommer aff it vand kallis Breminsiø, liggendis der nord i fra tho store mijll i fielden, er samme vand 1 fiering langt strecker sig i øster oc vester, der rinder elffuen vd aff siden aff

[1] Maaske den hr. Hans Matssøn, som 1609 var sogneprest til Slidre. (Oslo kapitelsbog 1606–1618, fol. 39 flg. i rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 2, h.).

[2] Lundselven, der kommer fra Kvæaasøen.

samme vand, och rinder i synder vdj Miøss, en $^1/_2$ mijll fra den gaard Vig i sudoust, huor der staar it quernehus, kallis Bremin querner.[1] Offuer denne aa ligger en bro heder Breminbro, der offuer faller en alfar [sic] fra Ringesager och til Leuten 3. store mijll. Men fra broen ligger Leuten i sudoust 2 store mijll. Hoss denne bro staar 2. quernehuss, det ene paa den ene side ad broen och det andet paa den anden side.

♂ Then 17. Septembris visiterit bispen Vangs kircke och hørde her Haagen Mogenssens predicken oc tracterit her Haagen den text Joh. 5. Forundrer eder icke, thj den time skal komme.

Siden effter predickenn haffde bispen en liden tale til folckit. Der effter offuerhørde dem i deris børnelerdom och aff predicken.

Dernest haffde prouisten her Jens formaningen thil almuen i Ribo, efftersom bispen er von at giøre.

Vdj Vangs kircke er nu nylige giort it nyt pulpitum neder imod tornet och en ny taffle ved altaret. Men der [er] ingen smuck predickestoell eller andre støle.

Samme dag den 17. Septemb. efftarat bispen prouisten, och her Haagen vaare komne fra kircken lod de hente den lille breff-kiste op paa bispens kammer, som Hammer capitels breffue ere foruarit vdj, och offuersaa huis breffue som der vaare. Och der iblant vaar 1 gammel fundatz breff, som en ved naffn Ingri Nielsdaatter haffde funderit och vaar 1 pergementz breff oc it lidet papirs breff der hos tilhobe festit. Forsch^{te} fundatz haffde disse efterschr^{ne} beseglit som vaar bisp Hermand i Hammer, bisp Herlog i Oslo, her Jon Pouelsen prouist til Mariekircke, her Oodt Alffsen ridder, her Hans Pedersen, her Carl Jenssenn M. Thomes canick i Hammer oc Lasse Muss aff vaaben, vdj huilcken fundatz icke findis Duesetter beneffndt til altare 5. vulnerum som her Matz Gram haffuer, och er daterit A° 1493, anden dag Paaske i sacherstiet i Hammers domkircke.[2]

Fundatz paa altare 5. vulnerum.

Siden de haffde offuerseet alle breffue lagde dem i skrinet igien och leste det igien och besegle dett. Men efterdj her Jens prouistenn haffde icke sit segel medt sig vnderschreff hand met sin eigen haand.

---

[1] Brumunelven, der kommer fra Brumunsøen og falder ud i Furnæsfjorden.

[2] I jordebogen af 1546 over Hamars kapitels jordegods er Duesæter ikke opført mellem de gaarde, som hørte til fem vunders alter. Brevet er trykt i Dipl. Norv., I, no. 976.

Siden ginge de ned till bords, paa huilcken tid der vaar oc til giest Karin salig her Karls, Anthønis schriffuer och hans quinde Ingerj Mogensdaatter och 2 aff Karin her Karls døtter, Erich schriffuer, Christopher Jenssenn, h. Christopher Nielssen Ewert Jenssenn, nogle bønder som vaar Mogens Aatlestad, lendtzmanden Haluord Stange och nogle andre som vaar Matz Matz [sic] Torssøn, Jens Hiellem.

Exemp. preca. vdelte. Samme dag skienchte bispen her Haagen 4. exemplaria precatiunculæ, it paa det aar 90. it paa det aar 91. it paa det aar 92. och it paa det aar 93.

Samme dag som vaar den 17. Septemb. førend bispen foër fra Vang skienchte hand her Haagens quinde Anne Mortensdaatter 1 gammel daler.

Siden fore wi fra Vang der klocken vaar 3 efftermiddag, samme tid gaff bispen, her Jens prousten forloff at fare hiem. Men her Peder paa Leuten[1] fuldes met bispen och Christopher Jenssen. Och fore wi fra Vang i nord om kircken och scholestuen, der fore wi synden fore i øster och haffde dem paa den venstre haand, saa i nordoust 3. eller 4. pilskud til Torsow,[2] liggendis paa den høyre haand, ret met husen, siden derfra i nordost til en ødegaard heder Paradiiss[3], liggendis paa den høyre haand strax hoss veyen, saa therfra i øster 3. eller 4. pilskud, til Helestad,[4] liggendis paa den høyre haand vd met veyenn. Saa therfra i ost nordoust 2 eller 3. pilskud til en gaard kallis Gruboll,[5] paa den venstre haand, siden i øster 2 pilskud til Aatlestad[6] paa den venstre haand 1 stenskast. Der kom her Haagen effter bispenn och fulde hannem til Leuten.

Siden fore wi fra Aatlestad i synder 1 pilskud til 2. gaarde heder Inguolstad[7] liggendis i synder och nord fra hin anden, der droge wi i øster imellum baade gaardene. Och haffde wi Humblestadtz kircke annex til Ribo, i suduest 1 pilskud, fra os paa den høyre haand, $^1/_2$ mijll frå Vang. Siden fra Inguolstad ij øster

[1] Hr. Peder Svendssøn fik kaldsbrev paa Løiten 30 Juni 1588, blev provst 1616 og døde 24 April 1636, otti aar gammel.

[2] Thorshoug.

[3] Nævnes ikke i matrikulen.

[4] Helstad.

[5] I matrikulen: Grubhol.

[6] Aalstad.

[7] Ingvaldstad.

offuer en liden aa kallis Lauer aaen,[1] der offuer i øster, oc saa øster langs met aaen om it quernehuss paa den venstre haand, it lidet stycke. Saa komme wi til 2. gaarde liggendis vdj en tungaard, heder Obstad,[2] halffparten aff $^1/_2$ fiering fra Humblestadt, der fore wi igiennom gaardene. Saa i øster $1^1/_2$ pilskud fra Obstad til en gaard heder Linholt[3] paa den venstre haand ret vd met veien. (Forschne Laëraaen kommer nordenn til en $^1/_2$ mil fra Obstad affj fieldene och rinder først aff skougen fram[4] om Opsall Erick schriffuers gaard liggendis i Heckuefierdingen vdj Ribo prestegield en $^1/_2$ fiering ij nord, och løber saa vesten for Opsall til Obstad en $^1/_2$ fiering i synder der løber hun vesten for i syduest oc i synder til Anthønissis gaard Farmen[5] $^1/_2$ mijll fra Opsall, der rinder hun paa den østre side ad Farmen, saa therfra til Horne[6] $^1/_2$ fiering i sudoust, saa møder Furen i nordnest fra Horne. Der om findis mere strax hereffter). Siden fore wi fra Linholt i sudoust 1 pilskud til en gaard heder Spaberg,[7] liggendis paa den høyre haand. Saa derfra offuer Leutenskoug i øster 1 fiering och haffde en beck saa gaat som mit paa skougen kallis Stabecken, er icke en liden beck, kommer norden aff marcken.

Der wi slap skougen droge wi offuer en bro, kallis Leutenbro, der fore wi offuer i sudoust saa derfra 1 pilskud i øster til Leuten prestegaard. Did komme wi circiter .6. horam ret vid solglads tid. Och er imellum Vang och Leuten 1 mijll.

Denne elff kallis Furen.

Den elff som rinder vnder forschne Leuten bro, hun kommer aff myrer och moraser liggendis ved it field kallis Suanen i nord fra Leuten $1^1/_2$ mijll der rinder hun fra i synder til prestegaarden och løber saa der vesten for och kaldis samme elff Furen. Siden løber hun igiennem bygden til en gaard heder Toffso liggendis i synder fra prestegaarden 1 fiering der rinder hun østen for gaarden, saa krøger hun sig i suduest 1 fiering til Horne der rinder

[1] Lageraaen.

[2] Opstad.

[3] Lindholt.

[4] Efter *fram* har oprindelig staaet: *Anthønessis gaard Farmen*, hvilket igjen er udstrøget.

[5] Gaardene Farmen og Dalfarmen ligge sydligere end den veilinje, som biskopen her tog, noget i nord for jernbanelinjen mellem Hjellums og Ilsengs stationer.

[6] Horne i Romedal.

[7] Ogsaa denne gaard ligger i Vangs prestegjæld.

hun norden fore, och der møder forsch.. Laër aaen i norduest fra gaarden it pilskudt, saa løber de til Ageruigen i norduest 1 fiering.[1]

Til Leuten er ingen annex eller ridekirche. Fra Leuten ligger Elffuerim i øster 2 smaa mijll.[2]

Fra Flagstadtz bro och til Leutenbro 1 mijll fra Leuten bro til Breminbro 2 mijll fra Bremenbro til Mobro liggendis i norduest fra Ringesager 1 fiering och kallis den elff Moelff.[3]

Constit: aërea. Samme dag den 17. Septemb. smucht klart solchienn, stille vær.

Bispen visiterer Leutens kircke. ☿ Then 18. Septemb. visiterit bispen Leuten kircke, och hørde her Peder Suenssens predicken i Leuten, oc tracterit hand denn text Joh. 3. Sic DEVS dilexit mundum.

Samme tid der wi ginge i kircken kom her Kiell i Rommedall, och der effter kom der bud, at hand maatte i sognebud.

Siden effter predicken offuerhørde bispen det vnge folck saa oc de gamle en part, och vaar der en skiøn almue forsamlit. Der effter haffde bispen formaningen til almuen, som hand er von at giøre.

Bispen taler met her Haagen om scholen i Hammer. Samme dag talede bispen medt her Haagen i prestegaarden om dem som haffuer kongens kost i Hammer,[4] och bad her Haagen at hand ville schriffue hannem til oc sende hannem register paa al handlingen.

Samme dag haffde her Peder til giest hoss sig bispenn, her Haagen paa Vang, Erich schriffuer, Christopher Jenssen, och nogle aff her Peders sognebønder. Jtem her Amunds[5] quinde. Samme tid kom Jngeborg her Lauritzis i Elffuerim[6] och talede met bispen och vaar hun her Peders giest. Och der effter talede hun met

---

[1] Fureelven er efter amtskartet over Hedemarkens amt navnet paa en bielv til Svartelven, der kommer østenfra, fra Rokosøen, og optager saavel Fureelven, der kommer fra nord, fra Svanfjeld, som den ovenfor nævnte Lageraa. Efter dette sted skulde derimod Fureelven være hovedelven og have dette navn lige til sit sammenløb med Lageraaen. — Gaarden Toftsrud ligger strax nordenfor Hørsands jernbanestation.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 14 og note 2.

[3] Moelven, der gjennemløber det store vand Næren i nord for Ringsaker.

[4] Smlgn. ovenfor. s. 311, note 2.

[5] Hr. Amund har rimeligvis været hr. Peders umiddelbare formand.

[6] Hr. Laurits Kristenssøn blev maaske allerede 1576 sogneprest paa Elverum og døde 8 August 1608.

bispen paa kameret om sin dotter och bispen loffuit at ville hielpe hende tilgode i huad maade hand kunde, dog iche met her Adam.[1]

Samme dag 18. Septemb. drog bispen fra Leutenn der klocken vaar 3. efftermiddag. Och førend bispen foër aff gick hand op til her Peders quinde Anne, som laa siug aff rosenn, och talede met hende.

Samme tid schienchte bispen pigen 1 marck.

Saa droge wi fra Leuten, och fulde her Peder met bispen, men her Haagen fich forloff at fare hiem igienn. Jtem fulde och Christopher Jenssen bispen och nogle andre. Och droge wi fra Leuten først i suduest om kircken, staaendis strax synden for prestegaarden, oc haffde wi den paa den venstre haand, oc komme fram om 2. gaarde heder Nordroff[2] liggendis vdj en tungaard paa den venstre haand 1 pilskud fra kircken. Saa derfra i suduest 2 pilskud til en gaard heder Nordseng,[3] der droge wj igiennem en vlffue haffue staaendis strax østen for husen paa Nordseng. Saa therfra i suduest til en liden aa kallis Vindelgiesten, en liden $^1/_2$ fiering fra Leuten, och kommer denne aa nordoust fra 1 fiering aff myrer oc moraser ved en ødegaard heder store Ødegaard[4] det rinder hun mit igiennem, saa rinder hun derfra i suduest til en gaard heder Holingstad,[5] huilcken wi haffde paa den venstre haand strax effter wi komme offuer forne aa, och rinder hun i suduest fra Holingstad 2 pilskud, der møder forne aa Furen.

Saa fore wi fra Holingstad, 2 pilskud i suduest om .3. gaarder heder Rudstad[6] liggendis i synder oc nord fra hin anden it stenskast imellum huer, paa den venstre haand, saa derfra i synder 2. pilskud i synder saa offuer en ødegaard heder Besseby[7] i sudost. Der effter komme wi til en gaard heder Omang[8] liggendis paa den høyre haand strax hos veyen, saa therfra i sud-

---

[1] Hr. Adam har formodentlig været kapellan hos hr. Laurits eller hos en af dennes naboprester.

[2] Norderhaug.

[3] Nordereng.

[4] Kaldes fremdeles Storødegaarden.

[5] I matrikulen: Hølingstad.

[6] Rustad.

[7] I matrikulen: Besseby (Berseby).

[8] Ommang.

uest 2 pilskud til en gaard heder Løcken[1] paa den høyre haand, strax hos veyen. Siden i suduest 3. pilskud til en gaard heder Englo[2] liggendis paa den venstre haand, siden i suduest 2 pilskud til en gaard kallis By liggendis paa den høyre haand, ret hos veyen och der strax hos er en stor bro kallis By bro, der fore wi offuer i sudoust, och haffde wi it quernehuss paa den venstre haandt ret hos broen. Denne aa kommer aff 2 grene, den ene heder Miølske, den kommer østen fra aff it vand kallis Rockesiø liggendis en $^1/_2$ mijll i øster fra Bybro, oc er samme vand 3. fieringer langt strecher sig inde i øster, en liden fiering bred mit paa, och der østen for 1 stenskast ligger lille Rockesiø.

Den anden green heder Suart aaën,[3] hun kommer aff sødoust aff it vand kallis Liødholmen 1 mijll, fra Bybro, oc er det en stackit fiering paa alle kanter det er 3.kantet, der rinder Suartaaën och kommer i Miølsken 1 fiering østen for By bro, siden kallis de baade Byelffuen, saa løber hun fra broen i suduest til Skaadin liggendis i vester fra By 3 pilskud, der rinder hun synden[4] for gaarden, der møder Furen østen for och de komme sammen synden for Skaadin, saa løber hun i vester til Ageruigen $^1/_2$ mijll. For:ne By aa giør skilsmisse imellum Leuten oc Rommedall.

Siden fore wi fra By bro i synder 2 pilskud til 2 gaarde kallis Bryn[5] liggendis i synder och nord fra hin anden 1 stenskast oc haffde wi dem paa den høyre haand. Saa fra syndre Bryn .3. pilskud eller 4. i suduest offuer it slemt dige til en ødegaard heder Vollum paa den venstre hand, men almanne veyen ligger østen for ødegaarden. Oc haffuer samme ødegaard verit en bygd gaard er bondegods der boer en encke hun eiger det. Saa fore wi derfra i suduest oc vestsuduest til en ødegaard kallis øde Fielestad[6] der staar ickon 2 lader en paa huer side ad veyen,

---

[1] I matrikulen: Løken (Løyken).

[2] Engelhaug.

[3] Mjølske kaldes paa amtskartet Rokoaaen, Svartaaen Sagaaen. Den første kommer fra Rokosøen, den anden fra Gjetholmvandet. Paa amtskartet føre de først efter sit sammenløb med Furen navn af Svartaaen. Gaarden Skaadin heder nu Skøien.

[4] Haandskriftet havde her oprindelig *østen oc synden*, men de to første ord ere senere udstrøgne.

[5] Bryn og den straks nedenfor nævnte gaard Vollum have begge fremdeles de samme navne.

[6] I matrikulen: Fjædstad-engeslet.

som falt i suduest. Siden komme wi til en gaard heder Jrestadt liggendis paa den venstre haand strax hos veyen, 1 pilskud fra øde Fielestadt, och haffde wi Løcken[1] der som Christopher bispens landbo boer, paa den høyre haand oc ere 2. gaarde vdj en tungaard. Saa derfra i synder 1 pilskud til tho gaarde heder Gouthestad[2] vdj en tungaard, der fore wi ret fram om husenn liggendis paa den venstre haand. Saa therfra i synder 1 pilskud och offuer en bro i vester och haffuer sit naffn aff Rommedals kircke som kallis Vangs kircke. Denne aa haffuer sin begyndelse aff it lidet vand saa stort som it giorde, kallis Vaalekiernit liggendis i Stange sogn i synder fra Rommedalskircke 1 fiering, saa rinder hun derfra i nord til kircken, der rinder hun østen for, saa derfra i norduest til Horne 1 fiering, der løber hun i Furen østenn for Horne.

Saa fore wi fra broen i vester til prestegaarden som kallis Vang, och haffde wi kircken paa den høyre haand ret hos veyen. Och komme wi til prestegaarden lidet effter 5. slet. Imellum Rommedall oc Leuten er en stor $^1/_2$ mijll.

Till Rommedall er en annex kallis Vallesetter ligger i sudoust 1 miill fra hoffuitkircken der giøris tienniste .3. gange om aarit.[3]

Samme dags afften den 18. Septemb. fick bispen alene mad paa kammeret, och her Peder giorde maaltid met Christopher Jenssen nedre i stuen om afftenen hos her Chiell.[4]

Her Kields quinde heder Brynnild.

Samme dag skienchte bispen her Peder paa Leuten 3. exemplaria precationum, it paa det aar 90. oc it paa det aar 91. och 92.

Samme dag formiddag mørcht vær och taage, efftermiddag klart solschien norden vind stille. *Constit. aërea.*

♃ Then 19. Septemb. visiterit bispen Rommedals kircke, och hørde her Kiels predicken oc tracterit hand it euangelium Matth. 3. de S. Mattheo vocato à Christo in apostolum. *Bispen visiterer Rommedals kircke.*

Siden effter predickenn examinerit och offuerhørde folckit der i Rommedall och siden haffde hand sin formaning til almuen, at

---

[1] Løken. Gaarden Irstad kaldes i et diplom fra 1442 *Yrikstader*.

[2] Gaustad.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 14, note 1.

[4] Hr. Kjeld Torgerssøn omtales ifølge Svendsen (anf. st., II, 1, s. 1041) også 7 Juni 1594 som sognepræst paa Romedal.

de skulle flittelige søge kirckenn høre Gudtz ord och haffue det kier, beuise deris øffrighed ære tienniste och lydighet och andet saadant mere.

Rommedals kircke er smucht limkastet[1] vdenn till, men ij choret haffuer hun god hielp behoff, thj muren er sønder reffnit paa den nordre side.

Samme dag haffde her Kield bispen her Peder paa Leuten Christopher Jenssen til giest, saa oc Thomes Skaadin, som tilforn vaar lendtzmand, och nu er kirckeuerger, och lendtzmanden ved naffn Albert en tysk som kand alligeuell god dansche, er enøgit. Jtem en hed Thomes Skelffue i Stangesogn, och Thomes Skaadins suoger, Christopher Løgen och nogle andre. Samme tid lod her Kiel bispen see salig Mogens Baardsens[2] breff paa 94 daler som hand vaar Rommedals kirche skyldig derpaa betald 137 m℔.

Mogens Baardsen er skyllig Rom: 94 daler.

Samme dag der klocken vaar imellum 2 oc 3. drog bispen fra Rommedall, och tilfornn skienchte hand her Kieldtz daatter ved naffn Bodel 1 m℔ och en liden her Kiells søn en marck. Saa gaff hand her Peder i Leuten forloff at fare hiem.

Siden fore wi fra Rommedall och fuldes her Kieldt met bispen, oc fore wi først ij suduest 3 eller 4. pilskud til en gaard heder Huse liggendis paa den venstre haand, framdelis i synder 3 eller 4 pilskud fram om en gaard heder Audestad vd met husen paa den høyre haand, der boer Christopher Børgerssenn.

Huse en gaard. Audestad.

Och paa den venstre haand i synder fra Audestad haffde wi en gaard heder Liøstad.

Liøstadt.

Siden derfra i suduest 2 eller 3 pilskud til 2. gaarde liggendis i Stangesogn heder Lenestad 1 fiering fra Rommedals kircke, paa den venstre haand ret hoss veyen, vdj en tungaard.

Saa therfra i vestsuduest, offuer landtzveyenn fra Gudbrandsdalen som løber i synder till Modskougen, och komme til en gaard heder Vedestad 3 eller 4. pilskud fra Lenestad ret vd met husen liggendis paa den venstre haandt.

Saa therfra i sudsuduest oc i synder om Øffregaard liggendis paa den venstre haand, saa therfra i norduest 1 pilskud offuer en [sic] saa fore wi om en gaard heder Alm liggendis strax vesten for broen paa den venstre haand, i nordnordoust oc i norduest

[1] ɔ: kalket, smlgn. ovenfor, s. 122, note 1.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 247, note 3.

2 pilskud till Stange prestegaard,[1] did komme wi inter 3. eller 4. horam vespertinam. Och vaar her Christiernn icke end kommen fra byen men hans quinde Kirstin kom hiem fra byen igaar som hun sagde.[2]

Imellum Rommedall [oc Stange] er 1 liden halff mijll.

Til Stange er en annex heder Othestad i nord fra Stange 1 fiering. Der giøris tienniste huer Søndag och vndertiden huer anden Søndag.[3] Stange kircke staar ret hos prestegaarden i vester.

Samme dag den 19. Septemb. effter at bispen vaar kommen til Stange lod hand schriffue en tancke zeddell til her Haagen[4] om det slagterfæ som bispen schall haffue der i gieldet hoss sine landbønder at de nu strax skulle haffue det vd.

Och at her Haagen ville betiligen i morgen kome hid til bispen.

Constitutio aërea. Samme dag den 19. Septemb. smucht klart solschienns vær, norden vind.

Exemplaria precationum skenckt her Kield. ♀ Then 20. Septembris om morgenen tilig skiennchte bispenn her Kield i Rommedal vdj Stange prestegaard .2. exemplaria precationum, it paa det aar 90, och it paa det aar 91.

Bispen visiterer Stange kircke. Samme dag visiterit och besøgte bispenn Stange kircke och hørde her Daniel[5] som er capellan der sammestedtz hans predicken, paa huilcken tid der vaare saare faa folck tilstede. Thj det vaar tilig.

Stange kircke er och saa smucht kalckit och temmelige stoler men en styg predickestoll och laafft.

Siden gick bispen ned paa gulffuit och sette sig der vdj en stoell oc opleste en tex[t] ex Paulo, de magistratu, och explicerit och vdlagde den for almuen som da komme til kirckenn paa huilcken tid kom ochsaa her Haagen paa Vang och Morten Seyersenn. Siden der bispen vdlagt den text hand opleste, bleff der siunget den psalme Gud fader vdj Himmerig.

---

[1] Veien fra Romedals kirke til Stange gaar fremdeles forbi de her nævnte gaarde, Huse, Austad, Ljøstad, Linstad, Vestad og Alm, i sydvestlig retning.

[2] Hr. Kristjern Kristjernssøn blev i Juni 1583 kaldet til sogneprest for Stange menighed efter hr. Nils Snell og fik 22 Juni s. a. statholderens stadfæstelse herpaa. Han maa være død kort efter biskopens besøg, da dennes søn, Kristofer, i 1595 blev hans eftermand. Smlgn. s. 77 flg., note 1.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 14 med note 3.

[4] Om denne se ovenfor, s. 290, note 9.

[5] Hr. Daniel Jørgenssøn Svaning, der i 1595 blev forbigaaet ved kaldets besættelse.

Siden gick bispen fram i prestegaarden och giorde maaltid met her Haagen Morten Seyersen Anthønis schriffuer som da kom, Dyre Mogenssen och her Kiel i Rommedall vaar der och Michel Findssen och en ved naffn Thomes Skielffue, och Erich schriffuer, samme tid lod Erich bispen see it vdkast som haffde optegnit huad der bleff affsagt igaar om Matz Torsou och Christopher Kius for 6 mendt. Och bispen bad at hand maatte det bekomme beseglit met det første huilcket Anthønis oc Erich loffuit bispen.

Strax maaltid vaar giort gick bispen op paa sit kammer och laugit sig til veys til Eidtzuold, samme tid kom Christopher Kiuss til bispen och bød hannem it otherskind som hand ville skiencke hannem, men bispen bad hannem behollet sielff indtil sagen imellem hannem och Christopher er kommen til en ende, saa at hand fick dannemendtz breff och segel, saa ville hand see huad hand kunde giøre.

Samme tid førend bispen foër fra Stange forærit hand Kirstin her Christierns met en daler.

Bispen drager fra Stange.

Strax der effter drog bispenn fra Stange imellum 11 och 12. och fulde hannem her Haagen, Morten Seyersen, Anthønis schriffuer Dyre Mogenssenn och her Kield i Rommedall. Och fore wi vdj synder och suduest 3 eller 4. pilskud til 2 gaarder heder Reckstadt vdj en tungaard liggendis der droge wi igiennem. Siden bøyet wi i vester och i suduest och droge om en gaard liggendis fra Rechstadt i vester 1 pilskud heder Veen,[1] paa den høyre haand noget fra veyen it stenskast. Saa i suduest 2 eller 3 pilskud nedt til stranden der skillis her Haagen Morthen Seyerssen Anthønis Dyre Mogenssenn fra bispenn, och bispen gick strax til baads, och haffde wi 2. baader den ene vaar bispen och her Kield i Romedall Christopher Jenssen och bispens dreng Oluff paa och rorlskarlene, och den anden vaar bispens karle Anders och Michell met tøget paa, och droge wi i synder ad Miøs och haffde øen paa den høyre haandt liggendis i norduest fra Stange kircke 1 fiering, synderste paa øen ligger der en gaard heder Haaffuin[2] en saare stor gaard, der er hun smaall och der strax synden for ligger en liden holm heder Haaffuin holmen. Den haffde

Reckstad 2. gaarde.

[1] Veen ligger ikke langt fra Gillundstranden, nedenfor Stange hovedkirke. I nærheden ligger ogsaa Rekstad.

[2] Hovinsholm paa Helgeøen.

wi fra os i norduest $^1/_2$ fiering. Och fore wi i synder vd met det østre landt och saae Hammer kircke ende i nord fra os, der wi komme 1 fiering fra lændestaden som wi lagde vd, vaar Miøs megit bred 1 mijl fra Todenslandet fra Tods vigen oc til Diuvigen paa den østre side, oc der er Miøs aller bredeste, saa fore wi flux i synder om Skougssanden paa den venstre haand der skier 1 tange sig vd i suduest 3. fieringer fra Stange, der smaler Miøs sig. Saa komme wi fram om Skreden[1] som wi haffde paa den høyre haandt strax hos, och saae wi der øffuerste paa at der skinte vdj biergit; och sigis det at vere it tegnn til regn om sommeren och ligger Skreden 1 mijll fra Stange.

Strax synden for, droge wi om en gaard, ligger til Thotenn, heder Torgunnerødt paa den høyre haandt, siden fore wi fram om en gaard heder Fagenæs[2] strax synden for i Fægring annex til Eidtzuold, saa droge wi alt i synder ad Miøs och haffde Modskougen paa den venstre haand och Fegringen paa den høyre, der er Miøs ickon 1 fiering bred, saa komme wj ieffnte Modstuen[3], liggendis i øster fra os $^1/_2$ fiering, och haffde wi da farit $2^1/_2$ mill. Saa fore wi i synder ad Miøs 2 mijll til her Suends ødegaard Dor,[4] som wi haffde paa den venstre haandt i øster fra os 2 pilskud, der ieffne ved slipper Miøs, och den elff Vormen tager der ved, och er det iche vden 1 pilskud bredt der som Miøs løber vd, ved det østre landet saare strømt. (Saa vider elffuen sig noget der øffuerste. Siden er hun lige bred alt vdt hen ved 2 pilskud bred). Der droge wi langs neder ad i synder til Edsualdsund 1 mijll fra Dor, der lagde wi vdj land, och ginge op for en backe[5] 2 eller 3 pilskud i synder till Eidsuoldskircke. Der møtte bispen her Suenn,[6] saa gick wi fram i prestegaarden liggendis strax synden for kircken, did komme wi ved 6. slet, och vaar solen da alt vndergaait, och haffde wi i dag gaat stille vær. En stund der effter komme bispens folck met tøget til Eidsuold.

Same dags afften fich bispen madt [paa] kammeret alene.

---

[1] Skreifjeldene paa Mjøsens vestlige bred.

[2] Nu hører saavel Torgunrød som Fagernæs til Feiring, medens den første gaard paa Jens Nilssøns tid hørte til Thoten.

[3] Morstuen paa Morskoven, sydligst i Stange Prestegjæld, lige ved grænsen mellem de nuværende Hedemarkens og Akershus amter.

[4] Dorr ved Minne, hvor Vormen løber ud af Mjøsen.

[5] Eidsvoldsbakken ved Eidsvolds hovedkirke.

[6] Hr. Svend var prest paa Eidsvold til 1610. Svendsen, anf. st., II, 1, s. 125.

Constitut. aërea. Samme dag den 20. Septemb. smucht klart solskienn, och norden vind saa gaat som stille.

Her Kield fanger forloff at fare hiem. ♄ Thenn 21. Septemb. om morgenen tilig gaff bispen her Kield i Rommedall forloff at fare hiem igien. Och strax der effter drog hand aff.

Samme dag gick bispenn medt her Suenn hen i kircken och besaa denn och det sakerstie som der er.

Siden der effter offuer saa huis gamle breffue som her Suend haffde.

Annexer til Edsuold. Til Eidtzuold er 2. annexer, den ene heder Fægring kircke ligger i nord $2^1/_2$ mijl, den anden, heder Hurdedals kircke ligger fra Eidtzuold i norduest 3 mijll. Och giøris tienniste vdj huer annex engang om aarit.[1]

Constitutio. aërea. Samme dag som vaar den 21. Septemb. førend dag mørcht vær och taage och i denne nat kalt, rimfrost, men effermiddag klart solskienn, norden vind, bleste iche hart.

Bispen visiter: Eidtzuold kircke. ☉ Then 22. Septemb. visiterit bispen Eidtzuold kircke, och hørde her Suends predicken, och tracterit hand euangelium dominicale Luc. 14. huorledis at Christus til en aff de øffuerste til giest [sic] oc de toge vare. Der vaar en smucht [sic] almue forsamlet och siunger vell, kircken er smucht flidt inden met stoler och andet sligt.

Siden effter predicken haffde bispenn sin formaning till almuen ther sammestedtz och offuerhørde folckit i deris christelige børnelerdom och andet mere.

Der alting vaar at ende vaar klocken hen ved 12. Saa gick bispen fram i prestegaarden och giorde maaltid, oc vaare der samme tid til giest lendtzmanden Haagen Hoëll Børger Baadtzow Oluff Egger och bispens landbo Oluff Hoëll, huilcken haffuer nu noget lidet faait sin siun igienn.

Samme thid der maaltid vaar giort drog bispen fra Eidtzuold och skienchte hand Anne her Suends 1. gammel daler i giestepenninge.

Siden der effter droge wi fra Eidtzuold och fuldes her Suend met bispen. Och droge wi først i vester 2 pilskud, synden for kircken, om en gaard heder Morck[2] liggendis paa den venstre

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 8 med note 7.

[2] Mork og den straks efter omtalte gaard Bjerke ligge begge ved den vei, som fører fra Eidsvold til Nannestad.

haand 2 eller 3. pilskud fraa veyen. Siden fore wi i synder til vester, om 1 gaard heder Byrcke liggendis paa den venstre haand en $^1/_2$ fiering fra Eidtzuold och 1 pilskud fra veyen, saa derfra i synder til en gaard heder Dønnum 3. eller 4 pilskud, fra Byrcke, oc haffde Dønnum[1] paa den venstre [sic] 1 stenskast fra veyen, saa i synder 1 pilskud til en liden bro kallis Nessebro 1 fiering fra Eidtzuold, oc fore wi offuer broen i suduest. (Denne elff som der rinder kallis Nessen, hun kommer norden fra, aff it vand heder Aassvandit $1^1/_2$ mijll fra broen, oc er it rund kiern, der løber hun aff i sudoust til forsch^{ne} bro, saa løber hun synden for Dønnum oc i sudoust en tredie part aff 1 fiering vdj en elff kallis Andelff ved en gaard heder Kalseg liggendis i sønder fra Donnim 2 pilskud eller 3. der om rinder hun norden och østen for Kalsberg och kommer saa i Andelffuen).[2]

Dønnum.

Siden fra Nessebro i suduest 3 eller 4 pilskud til 3 gaarde kallis Vennier[3] liggendis paa den venstre haand i øster och vester fra hin anden den østre ligger for sig sielff, och de[n] vestre tilhobe vdj en tungaard, saa derfra i vester 3 eller 4 pilskud til 3. gaarde heder Fossem,[4] och fore wi først om den østre Fossem ret om husen som wj haffde paa den venstre haand, saa i vester vd met forsch^{ne} Andelff som wi paa den venstre haand haffde, der gaar en effie ind och er 2 pilskud bred. Saa komme wi til vester Fossem liggendis paa den venstre haand norden for elffuen ved 1 stor faass, der staar 2. querne ved det nordre land vesten for Fossem 1 pilskud. Det tredie Fossem ligger i synder fra det østre Fossem ved elffuen. Saa fore wi fra disse Fossemgaarde i vester 3 eller 4 pilskud til en gaard heder Staffue ret vd met husen liggendis paa den venstre haand, saa komme wi til it vand heder Staffue vand[5] som er 1 fiering langt och 2 pilskud bredt. (Af dette vand rinder den elff, Andelff vd aff den østre ende, och rinder om for^{ne} Fossem, och saa i sydost vdj Vormen 4 eller 5. pilskud fra Eidtzuold vnder Vennerbro liggendis fra den vestre Venier i suduest 3 pilskud).

[1] Dønnum ligger lidt østligere end den nuværende veilinje.

[2] Næselven kommer, saaledes som her siges, fra et lidet vand ved Aassæteren under Miøtbjerget.

[3] Venger.

[4] Paa Fossums og Stavis grund anlagdes i det 17de aarh. Eidsvolds jernverk, ikke langt fra Andelvens udløb af Hurdalssøen.

[5] Den nederste del af Hurdalssøen.

Och droge wi langs ad Staffue vandit i vester saa komme wi till en laug holme kaldis Kongsholmen, saa stor som it stuegulff, liggendis paa den venstre haand som wi fore 1 pilskud, saa fore wi igienum it smald sund saare farligt for klipper som der giffuer vd i sundit, saa komme wi ind vdj it vand kallis Hurdedals-vandt, der droge wi tuert offuer i suduest ved den syndre ende, som kaldis Biøruigen och haffde der en stor øe som er 2 pilskud lang och 1 pilskud bred, liggendis paa den venstre haand, saa lagde wi i land ved it lændested kallis Stuffuevarpit vesterste i Biøruigen, ende vester fra Staffuevandet 1 fiering. Men strax synden for Stuevarpit er it andet lendested heder Limstuen ½ fiering fra Stuevarpit (til huilckit wi skulle haffue lagt ind oc kunde icke kome der ind, thi der vaar grund) der løber en viig aff Hurdedals vandit och kaldis Limen oc ligger imellum tuende setter, den ene heder Limesetter ligger i øster fra Limen 1 pil-skud, den anden setter heder Stensgaard, her Lauritzis setter i Nannestad, i vester fra Limesetter 3 pilskud.[1] Dette Hurdedals vand er 2 mijll langt strecker sig i nordnorduest och er en ½ mijll bredt. Hurdedals kircke annex til Eidsuoldt ligger fra van-dit 2. pilskud ved den nordre ende.

I norduest fra Biøruigen ligger it lidet bygdelag, nyligen op-tagit, kallis Skruckelj ligger til Gran prestegield, haffuer tilforn ligget til Hurdedalen halff parten der aff, och er 1 mijll fra Hur-dedal och til Skruckelj och er 3 mijll til Gran liggendis i vest-suduest fra Skruckelj.[2]

I Hurdedalen ligger en høy kolle kallis Ruds kolle[3] 1 fiering fra vandit i norduest.

Siden fore wi fra Stuevarpit i vester en bløđ slem vey 2 pil-skud til en ødegaard ved naffn Nordby liggendis paa den høyre haand, saa ther fra i suduest 2 pilskud om forne Stensgaard lig-

---

[1] Hvad her berettes om, at Limset paa Jens Nilssøns tid var sæter, er af megen interesse gjennem de oplysninger, som man saaledes faar om den ældre bebyg-gelse i en af det østenfjeldske Norges skovbygder. Nu er nemlig Limset en gaard. Hurdalen synes i det hele taget paa denne tid kun at have været meget tyndt bebygget, eftersom der kun holdtes gudstjeneste i kirken én gang om aaret. Straks nedenfor siges det ogsaa, at Skrukkelien var *nyligen optagit*. Denne bygd ligger vestenfor Hurdalens kirke, og dalens vasdrag løber ned i Hurdalssøen.

[2] Skrukkelien (smlgn. foregaaende note) henlagdes ved reskr. af 3 Septbr. 1777 fra Gran til Hurdalen, som den gang fremdeles var annex til Eidsvold.

[3] Rudskollen ved den nordre del af Hurdalssøen.

gendis paa den venstre haand, der strax hoss kom her Lauritz paa Nannestad[1] til oss, saa gaff bispen her Suend forloff at fare hiem igien, saa droge wi i synder en $1/2$ fiering til en setter kallis Herberg,[2] der fore wi offuer setteren i synder, och der mit paa setteren kom wi paa almanne veyen som gaar fra Eidsuold, saa droge [wi] ad almanneveyen 3 pilskud i vester til Herrebro och der offuer i vester. (Der vnder rinder en aa heder Hæren, som kommer synden fra aff myrer $1^1/_2$ fiering och løber i nord vdj Hurdedalsvandet en $1/2$ fiering norden for den ødegaard Nordby).

Framdelis fore wi fra Herrebro, offuer en mo kallis Kopperudsmoen[3] i vester 1 strig til nord och siden offuer en aass, kallis Stens aass, i vester til nord til Stenssetter, som er en ødegaard liggendis paa den høyre haand, 1 fiering fra Herrebro, derfra fore wi i vester 3. pilskud til Holckeby veyerskill.[4]

Saa toge wi i suduest 3 pilskud til Moraa grind, aff 1 gaard heder Moraa, liggendis paa den høyre haand, noget fra veyen, saa fore wi therfra i suduest oc i synder en $1/2$ fiering til en gaard heder Biørcke liggendis paa den høyre haand strax hoss veyen. Siden komme wi strax til en liden kircke heder Biørcke kircke annex til Nannestad der giøris [tienniste] en eller 2 gange om aarit och stundem offtere, effter leiligheden, och haffde wi den paa den høyre haand i sudost fra den gaard Biørcke 1 stenskast.

Siden derfra offuer en skoug 1 fiering i synder och suduest til Nannestad prestegaard. Did komme wi afftenen imellum 6 och 7. slet, och da vaar der for os her Seffren paa Næs[5] och nogle andre.

Imellum Eidtzuold och Nannestadt er 2 mijll, och den vey som wi fore offuer de .2. vand er megit farlig naar der er en

---

[1] Hr. Laurits Frantssøn paa Nannestad (smlgn. ovenfor, s. 68) var gift med biskopens søsterdatter, Rønnoug. Han fik 1581 expektansebrev paa kaldet, som han fik efter sin faders død, og skal have havt det til 1614. Svendsen, anf. st., II, 1, s. 157.

[2] Er nu gaard; ligger ved veien mellem Eidsvold og Nannestad.

[3] Har sit navn efter gaarden Kopperud.

[4] Den gamle veilinje har efter dette havt en mere nordlig retning end den nuværende. Holkeby ligger langt i nord. Derop ere dog de reisende ikke komne, men have ved veiskillet taget hen til gaarden Morud og derfra ned til Bjerke kirke.

[5] Hr. Søfren Iverssøn nævnes efter Svendssøn (anf. st., II, 1, s. 231) som sognepræst til Næs i 1572, 1575, 1598 (da hans kone skal være død), 1600 og 1609.

norden vind, och veyen til och fra vandene er megit bløđ, naar der er megit regn, men nu vaar det gaat thi det vaar stille och icke regn.

Samme dags afften 22. Septemb. schreff bispen en schedell hiem til Anne Olssdaatter och antuorde Anders Nielssen den at hand schulle fare hiem der medt och gaff hannem en schedel till presterne paa veyen, och drog Anders affsted om morgenen dereffter.

Constitutio aërea.

Samme dag som vaar den 22. Septemb. vndertiden solskien och vndertiden sky vær, norden vind och rimfrost i denne forgangen nat.

Bispen visiter: Nannestads kircke. Ao 94. Nata est filiola Hilleburgia D. Laurentij in Nannestad.

☾ Then 23. Septemb. visiterit bispen M. Jens Nannestad kircke och hørde her Lauritz Frantzens predicken, oc tracterit hand en text, ex Paul. 2. Timoth. 3.

Strax predicken vaar at ende, christnet her Seffren Iffuerssenn her Lauritzis barnn, som vaar it pigebarn och bleff kallet Hilleborg effter bispens moder, och bispen stod fadder. Och bleff forne barn fød den 26. Augusti inter 8 & 9. horam vespertinam.

Siden explicerit bispen en text ex Paulo de magistratu.

Siden talede hand almuen skarpelige thil der i Nannestad for theris forsømmelsse til at søge kircken naar den visiteris och truit dem, at thersom de icke raaderbøder derpaa, da schulle hand giffue giffue [sic] øffrigheden det klaugelige tilkiende. Der effter formante hand dem til gudsfrycht oc al gudelighet.

Samme dag ther bispen kom hiem i prestegaarden igien, antuorde her Seffren paa Næs bispen 9. daler aff hoffuit kircherne i her Seffrens prouistj pro hoc anno labente. For huilcke bispen gaff hannem samme dags afften en quittantz.

Samme thid skienchte bispenn her Lauritzis vnge daatter som bleff christnet 1 daler i fadder gaffuer som hand antuorde hendis moder Ronnoug. Samme thid skienchte bispen her Lauritzis de 2. andre smaa dotter, som vaar Margrete en spansch penning god om $^1/_2$ daler, och Magdalene en marck.

Samme dag 23. Septemb. vaar der til giest hoss her Lauritz, bispenn M. Jens her Seffren Iffuerssen prouisten Christopher Jenssen, Seffren Pederssen, her Lauritzis moder, siden en stor hob bønder met deris quinder, som vaar, Oluff Kringler met sin høstru: Knud Eliethо: Erick Lysog: Tord Wkustad: Gutorm Reuol: Gundmund [sic] Skenim: Gulbrand Skenim: Siuord Aanessrud:

Trund Kinstadlj: Hagen Wkustad: Joen Oustad, och deris hustruer allesammen. Och forligtis de alle vell.

Och strax effter maaltid imod afftenen gick bispen op paa sit kammer.

Samme dag som vaar den 23. Septemb. vndertiden solschienn och vndertiden schyet frost i denne nat rimfrost, norden vind. Constitutio aërea.

♂ Thenn 24. Septemb. kom Rasmus Bagge fogeden til Nannestad, samme thid giorde bispen maaltid' paa kammerit, och prouisten her Seffren, Rasmus Bagge, her Lauritz och Christopher Jenssen. Samme tid komme de vdj snack om her Lauritzis søster Lucretia Frantzdaatter, hendis forseelse och lod fogeden hende och en vng karl ved naffn Haluord Haluordsen som lendtzmanden haffde fangit, och hun schylde for at vere hendis mødemand[1] komme ind, och vaar hendis moder Margrete och Ronnoug her Lauritzis samme tid tilstede, och hørde der paa, at fogeden tilspurde Lucretia huo der vaar barnefader, da først bekiende hun denne Haluord at haffue først verit i handel met hende vdj her Augustins gaard vdj en stolpebu suall och siden bekiendte hun och en anden ved naffn Oluff Nielssen paa Skattim vdj Høland. Der effter tilspurde bispen fogeden och de andre som der vaare forne Haluord om hand haffde beliggit hende, huor til hand suarit ney, saa ginge her Seffren och lendtzmanden vd for dørren met hannem, och bade hannem bestaa sandhed anten hand vaar wschyldig eller schyldig, da suarede hand, at hand viste icke huad hand schulle giøre. Der met ginge de ind igien och kunde iche faa andet suar. Men langt omsier effter at de vaare nedgangne lendsmand och hand: kom lendtzmanden och en anden mand met hannem och forne Haluord, och sagde at hand bekiendet. Da sagde bispen til hannem, see til, du liuffuer iche paa dig sielff oc siger en anden ney och at du vaarst nødt til at sige det. Da sagde hand ney. Der met ginge de hen. Oc bleff det sagt at de schulle allesamen møde paa Skismoug. Om her Lauritzis søster.

Siden laugede bispen sig til at fare til Gierdrum. Samme tid skienchte hand Ronnuff her Lauritzis 1 daler, och hendis søster Anne Siuerdsdaatter 1 m℔ paa kammeret.

Der effter drog hand aff och gaff her Seffren forloff at fare hiem, men fogeden Rasmus Bagge och her Lauritz fulde hannem paa veyenn.

---

[1] Mødemand, hvis betydning her er utvivlsom, er maaske kun en udvidet form, saaledes at ordet kommer af mø.

Och droge wi fra Nannestad i sudsuduest 1 pilskud til Nannestad, liggendis paa den høyre haand ret hoss veyen, saa therfra i suduest til en gaard heder Laake[1] liggendis paa den høyre haand, 3 eller 4 pilskud fra kircken.

Siden fra Laake i synder igiennem en dal oc op for en backe til en gaard heder Haffstad, 2 pilskud, liggendis paa den høyre haand. Saa therfra i sudsuduest .3. pilskud til 2. gaarde kallis Humble liggendis vdj en tungaard och fore wi igiennom tungaarden. Saa therfra i suduest ned for en slem backe, til Humblebro, 2 pilskud eller 3. Saa offuer broen i synder, huilcken er en høy slem bro, der vnder rinder den elff Læren som kommer norden fra, aff Biørsogn annex til Nannestad, der rinder hun vdaff it stort vand heder Leersiø,[2] i norduest fra Biørcke kircke 1 fiering saa rinder hun i sødoust om en gaard heder Vollou, synden for, siden i sødoust megit kroget til en gaard heder Logem fra Vollou .3. eller 4. pilskud, oc rinder norden for Logem, saa therfra it pilskud i sønder til Breën der rinder hun østen for, saa therfra i synder 1 stenskast til en gaard heder Dollin, vesten for, saa therfra i synder 1 fiering til Kringle och løber megit kroget nu i øster, nu i vester, saa rinder hun vesten for Kringle, saa therfra en ½ mijll i synder oc i øster til forschne Humble bro, 3 eller 4. pilskud vesten for Nannestad. Strax østenn for Humblebro, staar 2. quernehuss paa det nordre land strax hoss huer andre. Saa rinder hun i sydoust och i synder til en gaard heder Oudestadt. Her om findis ydermere her strax effter.

Saa fra Humblebro i synder offuer en liden aass til Nordby liggendis i Holtesogn 1 fiering fra Humlebro, paa den venstre haandt strax hos, saa therfra i synder 2 pilskud til en gaard heder Slattim paa den høyre haand, saa derfra i øster 2. eller .3. pilskud til Jader der fore wi igiennum gaarden, oc er 3. fieringer fra Nannestad, den vey som wi fore, och kunde wi see noget aff Nannestad kircke ende i nord ther fra, lige til er en ½ mijll. Saa derfra i nordoust och i synder 2 pilskud til 2 gaarde heder Oudestad liggendis vdj en tungaard, der fore wi ret fram om husen som wi haffde paa den venstre haand, saa i øster imellum

---

[1] Det fra kampen i 1240 bekjendte *Láka*.

[2] Lerelven kommer ganske rigtig, saaledes som her angives, fra Lersøen. Efter amtskartet over Akershus ligger dette imidlertid ikke i Bjerke sogn, men indenfor grænserne af Kristians amt. Smlgn. nedenfor, s. 332 og note 2.

husen vd aff en grind, (strax østen for disse gaarde rinder Læren, oc som wi komme vd om denne grind, kom den østre vey igien som wi schulle haffue faret).

Siden fore wi fra Oudestad igiennem en slem dall och backe op ad igienn i synder $^1/_2$ fiering til Eeg liggendis paa den høyre haand der fore wi igiennom fægaarden, saa therfra i øster 3. pilskud til østre Eeg 2. gaarde liggendis i synder och nord fra hin anden it $^1/_2$ stenskast, paa den venstre haand hos veyen. Saa therfra i synder 2. pilskud til 2 gaarde heder Ørpestad liggendis i nord och synder fra hin anden paa den høyre haand, saa therfra offuer en bro kallis Holte bro, saa therfra i sudoust op for en backe, saa i øster 3 eller 4. pilskud til Holte kircke[1] annex til Nannestad, der hoss boer Seffren Holter, hoss kircken som wi haffde paa den venstre haand. Der strax synden holt her Lauritz paa Gierdrem[2] met hester, och vaar der met hannem Jacob schriffuer hans suoger och en bonde hed Hans Hauge i Holtesognn er oc her Lauritzis suoger. Der wi haffde schifft hester gaff bispen her Lauritz paa Nannestad forloff at drage hiem. Men Rasmus Bagge fogeden fuldes met bispen och de andre til Gierdrum. Och droge wi fra Holter i sødoust .2. pilskud til en gaard heder Løgen paa den venstre haand, saa therfra i synder en $^1/_2$ part aff $^1/_2$ fiering til Hauffue paa den venstre haand, strax hoss veyen. Derfra i synder oc i sødoust om it capel heder Fos kircke liggendis i øster fra os 1 pilskud paa den venstre haand, saa i synder oc sudoust til den første gaard i Gierdrum sognn, kallis Løffuestad $^1/_2$ fiering paa den høyre haand. (I nord therfra 3. eller 4. pilskud fore wi offuer en bro heder Løffuestadbro, i synder, den beck som der rinder kommer vesten fra aff myrer vdaff fielden en mijll och løber øster fra broen vdj Leren 3. eller 4 pilskud).

Saa fore wi fra Løffuestad i synder $^1/_2$ fiering til 3. gaarde heder Sanden, de 2. ligge i sønder oc nord hoss hin anden paa den venstre haand, och den 3. gaard paa den høyre haand, oc

---

[1] Paa dette stykke gaar veien fremdeles tæt forbi eller ialfald i nærheden af gaardene Nordby, Jar, Austad, Eg og Aspestad frem til Holter kirke.

[2] Hr. Laurits Pederssøn var allerede sogneprest paa Gjerdrum i 1575 og havde samme stilling i 1597. Han skal være død i slutningen af aaret 1605. Svendsen, anf. st., II, 1, 181.

der[1] vaar den gaard, som der[1] spøgede saa megit for nogle aar siden.[2]

Siden droge wi i sønder 2. eller 3. pilskud til Gierdrum kircke som wi haffde paa den høyre haand. Siden i sødoust 1½ pilskud til prestegaarden som kallis Ousby. Did komme wi inter 3. & 4. horam. Och er imellum Gierdrum och Holter en ½ mijll. Men imellum Gierdrum och Nannestad 2 mijll. Dog de regner det icke mere end for 1½ mijll.

Leren rinder om Oudestad.

Forne elff Leren rinder i sødoust fra forne Oudestad 1 fiering til en gaard heder Huem liggendis i Holtesogn, der rinder hun norden for, saa rinder hun derfra i øster til en faass heder Krogefaass liggendis imellum Holtesogn och Jessem, annex til Ullensager, 1 fiering i øster fra Holte kircke. Saa rinder hun derfra i synder 1 fiering til Loffuestad der løber hun østen for 2. pilskud eller 3. Saa rinder hun i synder derfra 1 fiering om Vsby prestegaard, østen for 3. pilskud. Saa therfra i synder 1 fiering til Sørem Jacob schriffuers gaard, østen for 3. eller 4. pilskud. Saa ther fra 1 fiering i synder igiennem Goutøm annex til Sødrum til en gaard heder Hixeberg, østen for gaarden saa therfra ij synder en ½ mijll til Biørke Klemmit Biørckes gaard liggendis vesten for elffuen ret hoss hende, saa i synder 3 eller 4 pilskud til Hoglj liggendis østen for elffuen. Der er Læresund. Saa therfra i sødoust och i synder 1 fiering til 2. gaarde i Skismo heder Sødrem i synder och nord strax hoss huer andre, vesten for Aaën, och ligger Skismo derfra i norduest 1 fiering, saa fra Sødrem rinder hun i sønder 1 fiering vdi Nittiun den elff som kommer fra Nittedalen.[3]

Samme tid som bispen kom til prestegaarden vaar her Niels paa Vllensager[4] nyligen did kommen och bispen talede met hannem paa kammeret. Der effter gick her Niels ned i stuen til her Lauritz och giorde der maaltid met fogeden oc de andre.

Samme tid vaar och Anders Nielssen som bispen sende hiem

---

[1] Der kan maaske ogsaa læses: *det.*

[2] Gaardene Løken, Hage, Løvstad og Sandum ved landeveiens fortsættelse mod syd til Gjerdrums hovedkirke.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 330 og note 2. Elvens løb er her rigtig beskrevet forbi Hveem over Krogfos, forbi Gjerdrums prestegaard, Sørum i Gjerdrum, Hekseberg, Hougli ved Lersund og Sørum i Skedsmo. *Jessem* er Hovins annex (*Hofvin a Jasheimi*), og *Gautøm* er Frogner annex (*Fraunar á Gauteið*).

[4] Smlgn. ovenfor, s. 330, note 2.

til byen igienkommen och talede met bispen och sagde hannem huorledis det stod til hiemme.

Samme dag som vaar den 24. Septembris formiddag sky vær och regnn efftermiddag imod solskien vndertiden, och i denne forgangen nat rimfrost, norden vind. Constitutio aërea.

Til Gierdrum er en annex heder Hene kircke liggendis fra Gierdrum i norduest $^1/_2$ fiering.[1]

☿ Then 25. Septemb. visiterit bispen Gierdrums kircke som er en trækircke och er smucht flid inden vdj. Och hørde hand her Lauritzis predicken, och tracterit hand den text Joh. 3. Sic DEvs dilexit mundum.

Siden effter predicken examinerit och offuerhørde bispen folckit i deris christelige børnelerdom. Der effter haffde hand sin formaning till almuen til Gudz ords hørelsse och til ære tieniste och lydighet at beuise imod øffrigheden baade geislige och verdslige, om kircken och kirckegaarden at holle ved mact oc de huse paa prestegaarden.

Samme dag haffde her Lauritz til giest hoss sig bispenn, fogeden Rasmus Bagge, her Niels paa Vllensager som kom igien til hannem i dag her Mouritz paa Skismo,[2] som oc kom did i dag imod bispen, Jacob schriffuer her Lauritzis suoger och nogle andre.

Samme dag førend bispen drog aff skienchte hand her Lauritzis quinde Thore en $^1/_2$ daler.

Siden foer bispen fra Gierdrum, och fulde hannem Rasmus Bagge her Lauritz her Mouritz paa Skissmo, Jacob schriffuer Christopher Jenssen och nogle andre. Och fore wi først fra Gierdrum i suduest 3 pilskud til .2. gaarder heder Smedestad liggendis paa den høyre haand i sønder och nord strax hoss huer andre. Saa therfra i suduest 4 eller 5. pilskud, til en bro, heder Suendsrudbro, ther offuer i vester.[3]

(Vnder denne bro rinder en aa kaldis Germulle, hun kom-

[1] Smlgn. ovenfor, s. 8 og note 5.

[2] Hr. Maurits var fremdeles prest paa Skedsmo i 1610, men blev da paa grund af sit forargelige forhold dømt fra embedet. Oslo kapitelsbog for 1606—1618, fol. 58 flg. i rigsarkivet (Kristiania bispearkiv, 2, h).

[3] Veien gaar her fremdeles i sydvestlig retning over Smestad og Svendsrud. Ved den sidste gaard fører en bro over Gjermaaen, der kommer fra Øiungsøen mellem Gjerdrum og Hakedalen. Nedenfor broen løber denne lille elv forbi gaardene Krogvold, Ask, Hønsie og Hekseberg, ved hvilken sidste den falder ud i Lerelven.

Germilling, it vand. mer aff it vand heder Germilling liggendis i norduest 2 mijl eller 3. i aalmercke oc ere de 2. vand ickon it smal sund imellum, strecke sig i norduest 1 fiering langt baade vandene 3. eller 4. pilskud bredt, der aff rinder aaen aff den østre ende i sudoust imellum Gierdrumsogn och Henesogn, annex til Gierdrum, om 2 gaarde heder Kroguol liggendis i øster oc vester fra huer andre synden for elffuen. Saa rinder hun derfra i sødoust en ½ fiering til Suendzrudbro, saa rinder, saa [sic] derfra ij sudsudoust til Jacob schriffuers gaard Sødrem liggendis østen for aaën, oc rinder saa i Leren imellum Sødrem och Hixeberg, synden for Sødrem oc norden for Hixeberg).

Siden fore wi fra Suendzrudbro, 1 pilskud i suduest til Suendsrud her Lauritzis ødegaard, imellum husene, saa therfra i vester ⅓ part aff 1 fiering til 2 gaarde heder Asch, i øster och vester fra hin anden, paa den høyre haand, saa therfra i synder 2 eller 3. pil[skud] til Hønssen 2. gaarde, vdj en tungaard, paa den venstre haand, saa therfra i synder 5 pilskud til 2. gaarde heder Fielestad[1] i synder och nord, ret hos huer andre paa den venstre hand, ret fram om husen. Derfra i sønder 4 eller 5. pilskud til en gaard heder Asmyr liggendis paa den venstre haand hos veyen, en ½ mijl fra Gierdrum. Saa fore wi fra Assmyr til en gaard i synder 3 pilskud heder Braate paa den venstre haand, der toge wi aff almanne veyen som holt paa venstre haand, och fore i suduest offuer en aass kallis Flatneraass[2] 1 fiering til en ødegaard heder Lequam,[3] huor der bode en mand hed galne Stener, der gaff bispen her Lauritz paa Gierdrum forloff[4] at fare hiem och Jacob schriffuer drog tilbage igien medt hannem. Saa droge wi fram om for^{ne} ødegaard liggendis paa den høyre haand, saa therfra i suduest i sønder 1½ fiering til Skismo prestegaard, da vaar klocken 5. efftermiddag. Och er imellum Skismo och Gierdrum 5 fieringer.

Constitut. aërea. Samme dag som vaar den 25. Septemb. vndertiden solschien och vndertiden schy vær synderlig efftermiddag, nordoust vind.

♃ Then 26. Septemb. visiterit bispen Skismou kircke och hørde her Mouritzis predicken. Siden effter predicken offuerhørde

---

[1] Fjeldstad.

[2] Efter gaarden Flatner, der ligger i syd for Asmyr, skilt fra Braaten ved en liden bæk.

[3] Le.

[4] Foran *forloff* har oprindelig staaet *af*, som siden er overstrøget.

oc examinerit och offuerhørde [sic] bispen folckit och sidenn haffde formaning til almuen ther sammestedtz efftersom hand er von att giøre.

Samme dag haffde her Mouritz til giest hos sig met bispen Rasmus Bagge fogeden Christopher Jenssen, lendtzmanden aff Feedsogn och lendtzmanden aff Skissmou oc nogle andre, samme tid lod Rasmus bispen see nogle klaugemaall antegnit offuer her Anders i Sødrum.[1]

Siden talede lendtzmendene om en ødegaard heder Hollem som salig Christopher schulle foruden lenssmanden eller andre dannemend haffue forhøyet 1 fierings schyld, saa ther gick tilforn $^1/_2$ pund och der gaar nu 15 lispund aff och kongens leding foring och viser er icke forhøyet.

Samme dag den 26. Septemb. strax maaltid vaar giort drog bispen fra Skismo hora 12. och fulde hannem her Mouritz och Rasmus Bagge. Och droge wi i synder fra prestegaarden 1 pilskud til kircken som wi haffde paa den venstre haand, saa i vester och i suduest 4 eller 5. pilskud om en gaard heder Braanaass, liggendis paa den venstre haand strax hos veyen it stenskast. Saa therfra i vester, syduest och i synder om en ødegaard och ned til sundet som kallis Nittesund,[2] huilcket vaar saare lidet, der rede wi offuer i synder, och kommer samme elff aff Nittedalen och rinder vd til Feedsogn, (huor om findis ydermere i visitatzbogen som nest tilforn vaar schreffuen der bispen visiterit paa Rommerige). Siden droge wi i synder om Sundgaarden som wi haffde paa den venstre haand. Saa derfra i synder 1 pilskud och vd igiennem en grind. Der gaff bispen Rasmus Bagge forloff och der schilldis de ad, men her Mouritz fulde bispen hiem. Saa fore wi fra for^ne grind i syduest en $^1/_2$ fiering til Kielderaass stenen som wi haffde paa den høyre haand ret vd met os, saa offuer Kielderaassen[3] i synder och i suduest och saa fore wi om Høyebraatte 2 ødegaard[e], den ene paa den venstre haand 1 mijll fra sundet, och den anden paa den høyre haand, saa i suduest 1 fiering om Furusetter 2. ødegaarde en paa huer haand, saa

---

[1] Hr. Anders omtales ikke i den af Svendsen meddelte fortegnelse over Sognepresterne til Sørum.

[2] Veien fra Skedsmo til Nitsund gaar fremdeles over Braanaas.

[3] Gjelleraasen. Herfra har biskopen taget den samme retning som den, hvori nu Strømsveien gaar, over Furuseter og Stubberud, over broen ved Alna og forbi Ulvin og Etterstad til Oslo.

therfra i suduest 1 fiering til Stubberud paa den venstre haand, saa offuer jordbroen i vester, $^1/_2$ fiering, saa i suduest $^1/_2$ fiering til Alnebro,[1] der fore wi offuer elffuen strax synden for broen och haffde wi slem blød vey alt fra sundet.

Siden fore wi om Vlffuen 1 pilskud fra broen, och haffde wi det paa den høyre haand, saa i suduest oc vest suduest offuer Ederstadt och til byen. Did komme wi hora 2. pomeridiana. Saa fulde her Mouritz och her Anders klocker paa Sødrum, som kom til bispen paa veien, hiem i bispens gaard. Och framdelis fulde her Mouritz bispen op i stuen och bispen talede met hannem en $^1/_2$ time, saa lod bispen hannem see sine nye studere kammer. Der effter gaff hand hannem forloff at fare hiem. Och kom her Mouritz samme dags afften i liuse hiem igien, som bispen fick siden at vide.

Constit. aërea. Samme dag den 26. Septemb. om morgenen noget schyet, siden klart solschien norden vind.

---

[1] Alne-elven forekommer i de gamle byvedtægter for Oslo, som ere trykte i Meddelelser fra rigsarkivet, I, s. 298.

IV.

Visitatio in Telemarchia, a° D. 1595.[1]

A° 1595.

Den dag nest for ieg for vd i denne visitatz som vaar den siste Junij eller den 29 Junij lente ieg her Nils paa Vllenssager min bog som den suenske Olaus Magnus haffuer giort de rebus Sueticis et historiis (?) regnorum septentrionalium, bunden i huid pergament in 4°. Oc samme tid antuorde ieg hannem sin bog igien som vaar in 8° eiusdem argumenti vaar den tid Peder Knudsen[2] hos mig oc nogle andre venner.

At visitere, fra Nummedall til Tind 5 miil imelum, fra Tind, offuer Tindsiø 4. mijll saa til lands igiennom Grandtzherrit annex til Hierdall och Seudeland oc annex til Hierdall, oc at huile en nat enten vdj Grandsherrit eller Seudeland, oc er fra Tindsiø oc til Hierdall $3^1/_2$ mill. Men der som det bless at mand icke kand komme offuer Tindsiø, da til lands igiennom Tudalen annex til Hierdall.

Fra Hierdall til Vennie $5^1/_2$ mijll om Oluff Nub i Langelien, oc igiennom Ødefield annex til Lauerdall, saa til Vennie derfra 1 mill oc 1 fiering.

Fra Vennie til Fyrisdall til lands igiennom Fyrisdals annex.

Fra Fyrisdal til Lauerdal igiennom Heggelands och Vædums annexer 4 mijll.

Fra Lauerdall til Huidesiø 2 mijll til baads offuer Bandall ther er och landuey imellum.

---

[1] Paa indsiden af omslaget paa dette hefte staar skrevet: *Den 31 Julij antuorde Oluff Reiestedt bispen 6 m ß.*

[2] Smlgn. ovenfor, s. 289 og note 1.

Fra Huidesiø til Sillegiord 2 mijll.

Fra Sillegiord til Heiderdall offuer Grunningsdall $3^1/_2$ mijll. Saa therfra til Seude 2 mijll. Saa til Sandsuer.

Venerandis viris Dominis pastoribus ecclesiarum in prouincia Thelemarcica, et aliarum, quæ hic infra scriptæ sunt, Joannes Nicolaj Asloënsis & Hammarensis dioecesium superintendens. S. D.

Ecclesias vestras inspecturus, fratres & amicj charissimi, ordinem, quo in itinere progrediar, vobis breuiter his literis significandum duxi. Primum igitur die Martis Calend. Julij hinc ad Lider me conferam vbi ipso die visitationis Mariæ sacris interesse, Deo votis annuente, decreui: Inde die Jouis ad Modem, vbi die Veneris: Die vero Saturni ad Sigdal, vbi die Solis 6. videlicet Julij: Inde die Lunæ ad Flesckeberg, vbi die Martis habebitur concio. Inde eodem die ad Rollaug, vbi die Mercurij, vnde die Jouis ad Tindsdal ibi die Veneris, vnde mox à concione quàm ocyssimè rectà ad pastoralem curiam Vennie contendam. Quo cum die sequente peruenero parochianos ibidem die Dominico 13° prædictj mensis sum salutaturus. Inde die Lunæ ad Lauerdal, ibi die Martis: vnde die Mercurij ad Fyrisdal, ibi die Jouis. Porrò die Veneris ad Huidesiø, vbi die Saturnj: atque eodem die ad Sillegiord, vbi die Solis 20. vnde die Lunæ ad Hierdal, ibi die Martis; vnde die Mercurij ad Heiderdal, vbi die Jouis: mox inde à concione ad Seude, vbi die Veneris, atque inde die Saturni ad Sandsuer, vbi die Solis 27. mensis eiusdem, atque inde die Lunæ ad Eger, vbi die Martis: vnde die Mercurij ad Ascke vbi die Jouis concionandum, vnde sacris peractis domum mihi, Deo propicio, redeundum est. Rogo autem peramanter & officiose vos omnes & singulos, vt id quod officij vestri ratio postulat fideliter exequamini rectè nimirum atque inculpatè docendo et viuendo, vtque non minus vosmetipsos quam auditores vestros ad veram pietatem & obedientiam erga Deum & verbi diuinj ministerium, declarandam, serijs ádmonitionibus exuscitetis. Cumque nihil mihi perinde in votis sit, quàm vt breui temporis intercapedine visitatio hæc absoluatur, necesse est vt non modo equi cum ephippijs, verum etiam cymbæ, vbi traiectione opus est, in procinctu habeantur, ne huiusmodi adminiculis destitutus la-

bore cæpti itineris supersedere, vel visitationem alioqui difficilem admodum & periculosam interrumpere cogar. Interim etiam velim, vt hoc epistolium cognitum & perlectum absque omni mora & cunctatione procedat cum vestro proprio famulo, vel alioqui fide digno nuncio, iuxta ordinem præscriptum. Quod si quis neglexerit, aut hic tergiuersatus fuerit, sciat se haud impune laturum. DEus omnipotens pater Domini nostri Jesu Christi vobis omnibus & singulis adsit sua gratia, cui vos vestraque omnia commendo. Bene & feliciter valete. Asloiæ 25. Junij A° 1595.

A° 1595.

Bispen far i visitats ad Askesogn. ♂ Then I. Julij hora 5. matutina foer bispen M. Jens vdj visitatz til baadtz henn ad Askesogn och haffde sin værmoders Margrete salig Oluffs[1] baad, en skiøn stor baad, och haffde, Gud vere loff gaat verligte. De som fulde hannem vaare disse Christiernn Skredder som er hoss hannem, Niels Lauritzen her Lauritzis søn paa Heydrem[2] och en fremmet studenter ved naffn Rasmus Mickelssen, och bispens dreng Oluff Birgerssenn. Och 2. roerskarle, her aff byen hed Tormo Mogenssen och Seffren Pederssen en vng karll som bispen leigde for sin pening aff den aarsage, at hand icke bekom de roerskarle som vaar bestillet aff slotzfogedenn, som vdloffuit vaar, at de schulle komme tilig nock och de icke kom. Och der wi lagde vd fra bryggen [saa wi] it stort makrill stim.

Fra byen fore wi i suduest oc vester vd om slottet och Hoffuitøen, saa i vester om en liden holme heder Kaffringen liggendis paa den høyre haand strax vestenn for slottet. Der tuert offuer i fra haffde wi Nackholmen strax hoss oss paa den venstre haand strax vesten for Hoffuitøen.

Kaffringen. Nackholmen.

Hug. Ladegaardsøen. Siden fore wi om en holme heder Hug som wi haffde paa den høyre haand, liggendis i sudoust fra Ladegaardsøen it stenskast. Men 1$^1/_2$ fiering fra byen. Och haffde wi Ladegaardsøen noget langt fra oss paa den høyre haand.

Siden rode wi suduest offuer Fornebofiorden $^1/_2$ vggesiøs lang, och om 2 holmer heder Fladholmer liggendis hoss huer andre i øster och vester dem haffde wi paa den høyre haand iche langt fra oss. Och er der ferskt vand paa den østre holme, och findis karuser der wdj.

Fladholmer.

Snarøen. Ende i nord der fra ligger Snarøen strax hoss, huor der er

[1] Den da nylig afdøde borgermester Oluf Glad.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 89, note 1 og s. 91.

it sund kallis Snarøesund,[1] der igiennom pleier wi fare hen ad Askesogn, men wi fore nu synder mere, om forsch:• holmer i vester til Ost, liggendis $^1/_2$ fiering fra holmene, det haffde wi paa den høyre haandt 1 pilskud fra oss. Saa fore wi i suduest[2] vd medt Ostlandet som wi haffde paa den høyre haand, och Gaassøen paa den venstre haand. I norduest fra Gaassøen, som er 2 eller 3 pilskud lang, ligger en liden laug suart holme ved Ostlandet heder Biørnen.[3]

Gaassøen.

Der wi slap Gaassøen droge wi derfra i vestsuduest 3 eller 4. pilskud, och siden igiennem it sund kallis Langaarsund i vester $^1/_2$ fiering langt och er ickon smald kand vere 1 pilskud offuer sommestedtz, och haffde wi Langaaren, en øe saa kaldet, paa den venstre haand och Brynøen paa den høyre haand. Siden fore wi i norduest 1 fiering om den vestre ende aff Bryndøen om en gaard som der ligger kallis Brynnøenn, offuer Brynøefiorden till it lendestadt heder Syuerdstad stødit.[4] Der lagde wi vdj land och finge mad, och da vaar klocken ved 9. slet. Och der wi haffde faaet mad kom her Peder paa Aske[5] medt hester, der vaar och bispens landbo met sine hester. Saa lagde de salerne paa hesterne och bispenn antuordet roerskarlene Tormo och Søffren korffuen, medt 1 teenfadt och 2 tentalercken och hues mad som ther vaar til offuers, dog hand gaff dem och andre meste parten deraff, och en teenkande och bad dem føre dett hiem och antuordet moder det igienn.

Siden skienchte hand dem 2 marck for deris wmag.

Der effter lagde de vd medt baaden och fore hiem.

---

[1] Da biskopen 18 Septbr. 1593 reiste til Fritsø, fulgte han den samme vei, som denne gang, indtil han kom til Fornebofjorden. Herfra tog han en anden vei, idet han nu drog udenom Østøen og ikke gjennem Snarøsundet og over Slæben. (Smlgn. s. 79 flg.). — Kavringen er fremdeles navnet paa et skjær eller holme ved Hovedøen. Fladholmene ere rimeligvis de samme holmer, som paa det topografiske rektangelkart kaldes Vasholmene.

[2] Oprindelig har staaet: *vester*, som senere er overstrøget.

[3] Paa det topografiske rektangelkart er Bjørnen navn paa en plads, der ligger paa selve Østøen.

[4] Medens biskopen i 1593 reiste mellem Brønøen og Næsøen, lagde han nu veien mellem Brønøen og Langaaren. I begge tilfælde maatte han over Brønøfjorden, eller, som den nu almindelig kaldes, Holmenfjorden, hvor han lagde til land ved Syverstadstøen, der ligger ved en liden bugt paa vestsiden af denne fjord.

[5] Smlgn. ovenfor, s. 80, note 2.

I denne samme vig saae wi tilforn it herligt ma[krill]stim, saa och smaa sild.

Siden foer bispen ochsaa sin kaass derfra medt her Peder och sit eigit selschaff, hen til Lider. Och fore wi først i vester op for en backe 2 eller 3 pilskud til Siuerstadt liggendis paa den venstre haand strax hoss veyen. Saa therfra i vester 2. pilskud til en gaard heder Hoffstadt paa denn høyre haand ret frem vd met husen. (I sudsudoust derfra 1 pilskud ligger Reiesta). Siden fra Hoffstadt i vester oc i norduest $^1/_2$ fiering til 2 gaarde heder Høen der fore wi imellum baade gaarde liggendis tilhobe, i norduest, saa atter i vester till 2. Askegaarde liggendis ret hoss huer andre i øster oc vester. Och er fra stranden oc did 1 fiering men fra byen 2 mijll baade til vands och lands.[1] Disse tuende gaarde haffde wi baade paa den høyre haand och strax ther hoss i nord noget til øster, ligger Asche kircke.

Hoffstadt. Reyestadt. Imellum byen oc Aske er 2. mill.

Siden fore wi i suduest ned for en backe 2 eller 3. pilskud till Askebro, huor wi droge offuer i vester. (Der vnder rinder en elff heder Askerelff, hun kommer aff it vand kaldis Fløten liggendis fra Aske i nord 1 stor mijll, och strecker samme vand sig i sønder och nord, der aff rinder forsch^ne^ elff i synder aff den søndre ende $^1/_2$ mijll vdj it vand heder Sembs vand liggendis strax norden for Asche kircke tredie parten aff 1 fiering och er it rundt vandt. Saa rinder hun i synder derfra til Askebro, siden atter i synder en stor fiering vdj it vand heder Baande vand, saa ther aff i sudoust $^1/_2$ fiering om Aaby der rinder hun synden for gaarden, saa i siøen derfra 2 eller 3 pilskud i sødoust).[2]

Askebro. Aske elffuen Fløten. Sembs vand. Baande vand.

Der effter fore wi fra Askebro i vestsuduest offuer en skoug heder Skieggeruds skoug $1^1/_2$ mijll.[3]

Askebro. Skieggerudts skoug.

Mit paa skougen fore wi offuer en ødegaard kallis Heden,[4] huor wi haffde husen paa den venstre haand. Der wi slap denne ødegaard droge wi offuer en liden elff kallis Groelff, hun haffuer sit vdsprung aff en myr liggendis i nord paa for^ne^ Skieg-

Groelff.

---

[1] Den her beskrevne, fremdeles mellem gaardene benyttede vei over Syverstad, Hofstad og Høen op til Asker falder paa det nærmeste sammen med den, som biskopen fulgte i September 1593, kun med den forskjel, at han den gang tog op til gaarden Reistad, mellem Syverstad og Hofstad.

[2] Smlgn ovenfor, s. 80.

[3] Den samme, som tidligere (s. 80) er kaldt Askerskoven. Gaarden Skjeggerud omtales straks nedenfor.

[4] Heia.

geruds skoug 1 mijll. Och løber samme elff først i synder til Grobro som wi fore offuer, siden løber hun fra broen 4 pilskud vdj it vand heder Grønsiø er $^1/_2$ mijll omkring. saa faller hun i synder der aff 2. pilskud vdj it andet vand heder Rønnevand, saa ther fra i synder 1 fiering vdj Gelim vand $^1/_2$ fiering langt strecker sig i sønder och nord och er smald, ligger det i Aske-sogn, saa i sønder igiennom Røgensogn 1 mill i sønder och i sødoust til Aaross, der rinder hun synden for gaarden der falder hun i siøen 2 pilskud fra Aaross

Røne-vand. Gelim vand.

Siden fore wi fra Grobro i vester 1 fiering, och offuer Hielle-beck, der offuer vaar ingen bro, den samme beck fryss aldrig.[2] Hand kommer norden till aff myrer, och løber i sønder til it li-det vand heder Baandekiern liggendis 2 eller 3 pilskud fra al-manne [veyen] som vi droge, siden løber hun i vester 4 pilskud til it vand heder Damvand er it trint vand, siden ther aff i ve-ster om en gaard heder nordre Stocke $^1/_2$ fiering fra vandet, rin-der hun norden for gaarden liggendis i øster fra hoffuitkircken vdj Lider $^1/_2$ fiering. Saa therfra i en aa kallis Hegsaa ther strax hoss.

Hielle-beck. Damb-vand.

Der effter for wi fra Hiellebeck i suduest $^1/_2$ fiering. Saa offuer Breckene (slette berge huor bispen steg aff hesten och gick ther offuer). Der synden for ligger en ødegaard heder Skieg-gerud[3] aff huilcken forne skoug haffuer sit naffnn, denne ødegaard haffde wi paa den venstre haand strax hoss veyen. Siden fore wi i suduest, $^1/_2$ fiering om Haffskaall liggendis paa den høyre hand ret hoss veyen, ere tho gaarde vdj en tungaard.[4] Och paa veyen, imellum den forne ødegaard Skieggerud och Haffskaall kom her Oluff vdj Lier[5] och møtte bispen. Siden fore wi offuer en stor bro i vester kallis Hægsbro liggendis strax hoss Haffskaal. Vnder thenne bro rinder en stor aa heder Nittiø, huilcken haffuer sit vdsprung[6] aff it vand ligger vesten for Solberg $^1/_2$ mijl heder Nittiøvand i Sillingdall vdj Lier prestegield $1^1/_2$ mijll fra Hægsbro.

Haff-skaall. Hægsbro. Nittiø-vand.

---

[1] Om elven Gro smlgn. ovenfor, s. 81, note 1. Denne elv falder ved gaarden Aaros ud i Kristianiafjorden.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 81 med note 1. Damtjernet og gaarden Stokke ligge ved den nye vei over Paradisbakkerne.

[3] Skjeggerud ligger omtrent midt imellem den gamle og den nye vei over Pa-radisbakkerne. Smlgn. foreg. side og note 3.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 81 og note 1.

[5] Smlgn. ovenfor, s. 82, note 1.

[6] Oprindelig har staaet *naffn*, som senere er overstrøget.

Der fra rinder hun i synder igiennom Lider til Hægsbro. Saa ther fra i synder $1/_{2}$ fiering vd om Huseby der østen for, och norden for Lindenes her Nielssis gaard, saa i Drammen[1] i vester, och kallis samme elff nu paa denne thid Hægs aa, aff en ødegaardt heder Hæg liggendis strax vesten for broen, huilcken ødegaard wi haffde paa den venstre haand.[2]

Hægs aa.

Saa ther fra fore wi i suduest oc vester 3 eller 4. pilskud till prestegaarden vdj Lier som kallis Froner prestegaardt och haffde wi kircken paa den venstre haand, och fore wi vdj prestegaarden i nord. Och komme wi der hora 2. post meridiem.

Imellum Aske oc Lier 2 mijll.

Imellum Aske och Lier ere 2 store mijll.

Froner kircke (hoffuit kircken) staar strax hoss prestegaarden it stenskast i synder derfra.

Till Lier ere 2. annexer.[3] Den ene heder Traneby ligger i nordoust fra hoffuit kircken $1/_{2}$ mijll.

Den anden annex heder Sillingdals kircke ligger i nord fra hoffuit kircken 2 mijll.

Hudrems kircke ligger fra Liers prestegaard i sønder noget til øster 2 mijll och kand mand see hende aff Liers prestegaardt.

Samme dags [sic] den I. Julij en time effterat bispen vaar kommen til Lier foer her Peder paa Aske hiem igienn.

Samme dags afften giorde bispen afftensmaaltid nedre [i] stuen hoss her Oluff, och vaar her Niels capellanen samme tid tilgiest medt.

Constitutio. aërea.

Samme dag den I. Julij smuckt klart solskien norduest vind, och bleste saare hart i denne forgangen nat, men idag ickon temmelig varmt vær.

☿ Then 2. Julij visitationis Mariæ besøgte bispen M. Jens Froner kircke vdj Lier, och predicket selff euangelium Luc. I. Exurgens Maria in diebus illis.

Och strax effter predickenn gick hand ned paa gulffuit och

---

[1] o: Dramsfjorden.

[2] Den beskrivelse, som her gives af den elv, som nu fører navn af Lierelven, afviger forsaavidt fra den, der er meddelt ovenfor, s. 81, som forfatteren her betragter den saakaldte Solbergelv som dens hovedarm. Dette er vistnok ogsaa rigtigere end at gaa ud fra, at den dannes af de to tilløb, der komme fra Glitrevandet paa den saakaldte Finmark og fra Sandungen. Solbergelven kommer fra et lidet vand, der paa det topografiske rektangelkart fører navnet *Nykju*, vistnok det oprindelige, hvormed det ogsaa benævnes her i texten.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 3.

haffde formaning til almuen ther i Lier, at de schulle frøcte och elske Gud och hans gudommelige ord. Dernest at frøcte och tienne deris øffrig[hed] baade den verdslige och geiselige.

Siden att de skulle haffue god acht och skiøde paa deris kircke och kirckegaardt at bygge och forbedre, synderlige deris kirckegaard som er forfallen och at de ochsaa schulle bygge oc forbedre de husse paa prestegaarden som dem bør at giøre. Och andet mere saadant.

Siden examinerit hand det vnge folck i theris catechismo och børnelærdom end ochsaa de gamle.

Der tiennisten vaar nu vde och de vaare komne frem i prestegaarden gick bispen op paa sit kammer, och lod der kalle op til sig her Oluff her Niels Mickell Nielssen och sit eiget selschaff och i deris neruerelsse hørde hand her Nielsses predicken, oc tracterit hand det euangelium som falt i dag.

Der effter gick bispenn til bords nere vdj stuffuenn medt her Oluff Pharsen, vaar der och samme tid til giest her Niels capelanen, Mickell Nielssen och hans høstru Margrete Jensdaatter item Mickels schriffuer Esbiern, item 3 eller 4 bønder och bønderquinder aff her Oluffs sognefolck och bleff bispenn nere hoss dem indtil imod 8 slet om afftenen, och der klocken vaar imellum 6. oc 7. om afftenen kom her Laue paa Modem[1] til her Oluff, och bleff strax der effter sat til bords. Siden gick bispen op paa sit kammer til for:ne tidt.

Samme dag den 2. Julij solskiens vær, dog vaar himmelen offuerdragen vndertiden met blege schyer, sønden vind. *Constitut: aërea.*

♃ Then 3. Julij om morgenen der bispen haffde giort maaltidt laugit hand sig strax till veys hen ad Modem. Och førend bispen foer af skenckte hand Marin her Oluffs 1. gammel daler, och daatteren Birgitte Oluffsdaatter 1 marck. *Huad bispenn skencher Marin her Oluffs.*

Der effter som klocken kunde vere imellum 8. oc 9. drog bispenn fra Lier, och fulde hannem her Laue och her Niels her Oluffs suoger, men her Oluff fick forloff at bliffue hiemme. Thj det regne flux, saa fulde hannem oc hans eigit medthaffuendis folck Rasmus, Christiern Skredder och hans dreng Oluff Børgerssen. Men Niels Lauritzen drog fore met tøigit. *Bispen far fra Lier til Modem.*

Och fore wi fra Liers prestegaard som ellers kallis Froners prestegaard, om Froner kircke liggendis paa høyre haand, i syn-

[1] Smlgn. ovenfor, s. 286, note 2.

der 1 pilskud til en gaard heder Huall igiennom gaarden, saa derfra i sønder 2 pilskud til en gaard kallis Viulstadt, almindelige steffne stue, igiennom gaarden saa ther fra i synder 1 pilskud eller 2 offuer en elff heder Lekenelff, den kommer vesten aff marcken aff myrer offuenfor en gaard heder Steenn liggendis en $^1/_2$ fiering fra Viulstadt i vester, der rinder hun synden for gaarden och løber saa øster vdj Hegs aa, norden for Huseby och Lindenæs.

Der nest droge wi i synder 2 pilskud til 3. gaarder heder Lien liggendis i rad i synder oc nord fra huer andre, icke langt imellum huer, dem haffde wi paa den venstre haand.

Saa derfra i synder it pilskud til 2. gaarde kallis Stoppen liggendis i synder och nord fra huer andre ret hoss hin anden, paa den venstre haand. Dernest i sønder 3. pilskud til 2. gaarde heder Nyste den ene paa den høyre haand oc den anden paa den venstre haand i øster oc vester fra hin anden.[1]

Tuert offuer fra disse gaarde $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering ligger it almindelige ladsted heder Kaaberuigen vdj Drammen,[2] och haffuer sit naffn aff en gaard ligger strax hoss heder Kaaberuig vdj Skougbygden (annex til Sanden), der strax offuen slipper Drammen.

Saa droge wi fra Nystegaardene i vester igiennom Bragerhaffue til Bragenes liggendis strax norden for Kaaberuigen. Siden kallis det vand som er offuen for Bragenæs Egerelffuen men aff gamelt kallis den Drag eller Drum aff en gaard heder Drammedall.[3]

Saa fore wi fra Bragenes (som ligger 1 fiering fra Froner prestegaard) langs vd met Egerelffuen som wi haffde paa den venstre haand til Løffuegaard i vester, igiennom gaarden, dog vaar det icke almanne veyen. Men den ligger strax offuen for gaarden i nordost paa denne gaard boer en heder Niels badschier.

---

[1] Over de her nævnte gaarde har biskopen draget ret i syd til Nøste, der ligger straks udenfor Bragernæs.

[2] Kobbervik omtales allerede i det femtende aarhundrede som et ladested, der besøgtes af udenlandske skibe.

[3] Smlgn. om Dramselvens navn ovenfor, s. 83. Gaarden Dramdal omtales nedenfor s. 348. Den ligger noget i nord for Kværk. Bragerhagen maa være den østligste del af det nuværende Bragernæs.

Dereffter fore wi derfra i vester 3. pilskud til Strøm, en gaard saa kaldet, paa den venstre haand strax hoss veyen.[1]

Saa derfra i vester $^1/_2$ fiering til en gaard heder Landfald ligger paa den høyre haand, oc elffuen paa den venstre ret hoss. Saa derfra i vester $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering til en gaard heder Vienes liggendis paa den høyre haand och er den første gaard paa Eger.[2]

Saa derfra i vester 1 fiering til en aa heder Solberg aa, der fore wi offuer en bro heder Solberg bro i vester. Denne aa kommer norden aff marcken aff den skoug som ligger imellum Eger och Lier, och staar der 7 sauger paa den nordre siden i rad strax hoss huerandre. Och løber forne Solberg aa vd i Eger [elffuen] som wi haffde paa den venstre haand strax hoss oss.[3]

Saa fore wi fra Solberg aa i norduest $^1/_2$ mijll til en anden elff heder Krogestadelffuen. Der staar 8. sauger oc droge wi om 2. sauger staaendis paa den nordre side dem haffde wi paa den høyre haand, 3. pilskud imellum huer, och 6. paa den venstre haand noget langt fra oss, ret hoss huer andre.

Denne elff kommer norden fra aff forne skoug imellum Lider och Eger, oc løber vd i Eger elffuen hen ved 2 eller 3 pilskud derfra som wi fore offuer forne Krogstad aa.

Siden fra Krogstad aa droge wi i norduest 1 pilskud om en gaard heder Krogstadt liggendis ret hoss veyen paa den venstre haand.

Saa fore wi derfra i norduest $1^1/_2$ fiering igiennom nogen smaa skoug til en gaard heder Sande och haffde Egerelffuen paa den venstre haand 3. pilskud fra oss. Der wi kom til Sande møtte her Tiostell Olssøn her Lauritzis[4] capellan paa Eger, bispenn och antuordet hannem her Lauritzis breff.

Der effter skifftet wi hester paa forne Sande.

Siden fore wi derfra i norduest $^1/_2$ parten aff en $^1/_2$ fiering til Sundgaarden (ved Hougssundt som mand drager offuer til her Lauritzis paa Eger) och er der fra Lier och til dette sund 2 mijll. Imellum Lier oc

[1] De her nævnte gaarde have ligget i den vestlige del af Bragernæs. Strøm er en anden gaard end det Strøm, som ligger paa elvens sydside.

[2] [Nedre] Ekers grænse gaar fremdeles paa samme sted.

[3] Solbergelven kommer fra nogle smaavande i den sydligste del af den store skovstrækning mellem Lier, Eker og Modum, som nu bærer navnet Finmarken. Det samme er ogsaa tilfældet med den næste elv, som biskopen passerede.

[4] Hr. Laurits Kristoferssøn var allerede prest paa Eker i 1576.

Hougs-sund 2. mijll.

Saa fore wi fra Hougssund i nordnorduest $^1/_2$ fiering igiennom en skouff til Vldrene elffuen, der fore wi offuer it vad i nordnorduest. Och kommer denne aa aff nogle smaa vand liggendis øster i marcken.[1]

Saa fore wi fra Vldrene elffuen i nordnorduest 3. fieringer til en gaard heder Drammedall,[2] der skifftet wi hester, och boer der en heder Anders och hans quinde, Aase, hun haffuer verit gifft tilforn och haffde en hed Christoffer, er smucke effnige folck, der vaar bispen op i stuen oc drack engang imeden de skifftet hester.

Der effter fore wi derfra i nord 2 pilskud til en bro heder Kniffuebro[3] liggendis 1 mijll fra Hougsund. Der vnder rinder en beck kommer østen aff marcken 1 mijll aff myrer oc løber vester vdj Egerelffuen.

Saa derfra i nord 1 fiering til en gaard heder Varp liggendis paa den venstre haand, iche langt fra veyen. Der ende vester i fra $^1/_2$ fiering ligger Buskerud, der fogeden Peder Christiernssen her Laues suoger boer.[4]

Siden droge wi fra Varp i nord 3. fieringer offuer en skoug kallis Mælimskoug[5] til it vand heder Bærsiø,[6] som kommer norden fra it vand heder Tyrj $^1/_2$ fiering. (Och haffuer sit vdlaab aff Vallers, och rinder thette samme vand vdj Egerelffuen ved Buskerudt norden for $^1/_2$ fiering. Der staar kongens sauger[7] som ere 3. de 2. paa det østre och den ene paa det vestre land. Der kommer och 2 andre elffuer tilsammen och møder der, den ene kommer aff Hallingdall[8] aff norduest och den anden aff Sigdall[9] aff vester och der samles de ved Buskerød. (Her om findis ydermere her effter i bogen imellum Sigdall och Modem.[10]) Siden

---

[1] Biskopen satte ikke over Dramselven, men beholdt den fremdeles tilvenstre og kom saaledes til Ullernelven, der falder ud i denne større elv noget nordenfor Hougsund.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 346.

[3] Ved gaarden Knive.

[4] Gaardene Verp og Buskerud ligge paa hver sin side af Dramselven.

[5] Efter gaarden Meleim.

[6] Dramselvens indsølignende udvidelse nedenfor Vikersund indtil Gjethus.

[7] Ved Aamot jernbanestation.

[8] Snarumselven.

[9] Simoa.

[10] S. 351 flg.

løber de i synder och i sudost vdj Drammen och kallis siden fra Buskerød Egerelffuen.

Vdj denne elff ere thuende fosser. Den ene heder Deuigfaass ligger ved Buskerød østen for der en kongens laxefiske.[1] Der neden for 1 mijll i synder ligger en anden faass heder Hillefaass).

Der wi komme til forschne Bærsiø, der stege bispen och her Laue till baads och bispens dreng Oluff Byrgerssenn och her Laues søn ved naffn Jens rodde baaden. Saa droge wi først i nord aff en effie neppelige saa bred at mand kunde ro, 2 pilskud, saa komme wi vd paa vandet i sig selff och droge saa i nord halffparten aff $^1/_2$ fiering op vnder prestegaarden, der komme de andre som vaare met oss her Niels vdj Lier her Tiøstell och vort eigit selschaff til oss met hesterne thj de fore til lands, saa droge wi i nord op til prestegaarden 2 pilskud, som kallis Hæggins prestegaardt. Did komme [wi] ved 4. slet efftermiddag och vaare megit vaade thj det regnit den hele dag igiennom alt fra i morgens det liuste.

Imellum Lier och Modem den vey som wi reiste er 5. mijll tilhobe. Men ellers ret lige tuert offuer it fiell[2] er det ickon .2. mijll och ligger i sudsudoust fra Modem och den vey far de icke gerne. Thj ere myrer oc saare ond vey.

Fra Lier oc til Modem 5. mijll.

Nordroug ligger fra Modem 2 mijll i nord noget till øster.

Samme dags afften den 3. Julij giorde bispen maaltidt paa sit kammer alene, men de andre som vaare met oss, nedre i stuen hoss her Laue.

I dag den gandsche dag igiennom regn dog smaat alt ifra i morgens thet begynte at liuse och alt indtil afftenen, sudost stille vær.

Constitutio aërea.

♀ Then 4. Julij visiterit bispenn Hægims kircke som er hoffuit kircke paa Modem, och hørde hand her Laues predicken. Hand effter bispens befallingh tracterit det euangelium som falt i Søndags nest forgangen.

Bispen visiterer Hægims kircke paa Modem.

Effter predicken haffde bispen sin formaning til almuen ther sammestedtz effter som hand pleyer. Først om Gudtz ords hørelsse. Siden om øffrigheden at frøcte och tienne. Och andet saadant mere, och iblant andet haardelige straffet nogle som

[1] Det øverste af de bekjendte gamle lakseflskerier i Dramselven er ved Døvikfossen.

[2] Den ovenfor omtalte Finmark mellem Lier og Modum. Veien over denne har omtrent den her angivne længde.

schulle nu paa Vor Frue dag nest forleden fløtt bord och tømmer vdt till Bragenæss och forsømmit tiennisten.

Hægims kircke er ickon liden stenkircke der er it lidet pulpitum, och smucke stoler och predickestoll.

Till Modem er 2. annexer.[1] Den ene heder Ny kircke i syd oc 1 mijll fra hoffuit kircken men ickon 3. pilskud fra Buscherø vesten for. Der vdj giøris tienniste huer fierde Søndag.

Den anden annex heder Snarum, i nord noget til vester fra hoffuit kircken 1 fiering och en mijll, der giøris oc tienniste huer fierde Søndag.

End her foruden er der en steen kircke met spir paa er øde, och saa gaat som forfalden. Den ligger i nord ½ fiering fra hoffuit kircken.

Och heder samme øde kircke, Vige kircke.

Samme dag den 4. Julij giorde bispen maaltid nedre i stuffuen hoss her Laue, och vaar der samme tid til giest her Niels her Oluffs suoger i Lider, her Tiøstell Olssen Peder Buskerød, en gammel bonde aff Modem boendis strax hoss prestegaarden hed Nerj Hofflen och hans quinde som heder Astrid, huilcke haffue en søn haffuer lenge verit vild. Var der och 3 eller 4 andre aff her Laues sognebønder met deris quinder.

Constitut: aërea. Samme dag den 4. Julij vndertiden solskien och vndertiden regnn, østen vind stille.

♄ Then 5. Julij effterat bispen haffde faait mad (paa huilcken tid der vaar til bords met hannem nedre i stuen, her Lauffue, her Niels, her Tiøstell Peder Buskerø och en bonde hed Siuerd aff Lier, da schreff hand hiem til sin høstru Anne Olsdaatter och antuorde her Niels breffuit at skicke hende tilhaande). Der effter laugit hand sig til veys at fare til Sigdall, och gaff hand her Niels och her Tiøstell [forloff] at fare hiem.

Samme tid skenckte hand Ragnille her Laues 1. gammel daler.

Fra Modem droge wi hora 8. matutina. Oc fuldes met bispen paa veyen ad Sigdall her Lawe och Peder Buskerø, och de personer som følger bispen. Och fore wi først i nord ½ fiering til forne Vige kircke liggendis paa den venstre haand strax hoss veyen, saa therfra i nord 2 pilskud til Vigesund, och droge der offuer i norduest 2 pilskud offuer.

(Ende sønder fra sundet 3. pilskud ligger en faass heder

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 4 og note 2.

Vigefoss, der slipper Tyrj vand, och der tager forsch^ne Bersiø ved, huilcken er $^1/_2$ fiering lang och strecker sig i sønder och nord er 3. pilskud bred ved begge ender, men mit paa ickon 2. pilskud. Och aff den søndre ende i suduest rinder der en elff vd aff Bersiø kallis Iloug elff,[1] løber i sydost hen ved en $^1/_2$ fiering och faller saa vdj en faass heder Giuregraff).

Der effter fore wi fra Vigesund i vester och i suduest $^1/_2$ fiering til en gaard heder Kongsrud paa den venstre haand ret hoss gaarden er veyen. Saa ther fra i vester $^1/_2$ fiering til en gaard heder Hære paa den venstre haand strax hoss veyen. Siden i norduest $2^1/_2$ fiering til en gaard heder Gundhuss paa den venstre haand strax ved veyen. Saa therfra i nord $^1/_2$ fiering til Halgsem paa den høyre haand strax ved veyen. Siden derfra i synder 3. pilskud ned til Snarumsund. Saa fore wi offuer Snarum sund i vest norduest 1 pilskud offuer.

Ende nord fra sundet ligger Snarum kircke annex til Modem.[2]

(Denne elff kommer norden fra aff it field, liggendis imellum Hallingdall och Nordland[3] i vestnorduest fra Snarum sund, och er samme field 12 mill offuer, der mit paa begyndis allerførst denne Snarumelff, aff myrer, och er derfra och hid hen ved 27 eller 28. mijll. Saa rinder hun derfra i sydoust 6 mijll fram igennom it annex heder Quidtla[4] liggendis vdj Hallingdall i Staffuangers stigt. Saa derfra i sudoust 2 mijll vdj it vand heder Strands vand, en mijll langt strecker sig i sudoust, $^1/_2$ fiering bred, siden rinder hun derfra i sudoust $3^1/_2$ mijll til it annex heder Goull kircke 3. pilskud synden for kircken, siden gaar hun i nord $^1/_2$ mijll til 2 gaarde den ene heder Hofftun och den anden Eglj oc ligger Egli paa den søndre side, och Hofftun paa den nordre side. Siden rinder hun der fra ende i sønder 2 mijll til it prestegield heder Næss vdj Hallingdall och løber i synder om prestegaarden som kallis Næss, der rinder hun vesten for 3. pilskud. Saa atter ende synder $^1/_2$ mijll til it vand, heder Brumma 1 mijll langt, strecker sig i synder och i sødoust, ickon 4 eller 5 pilskud

---

[1] Den samme som Dramselven, hvori Dyregravfos ligger.

[2] Den her fulgte vei over Kongsrud, Hære, Gunhus og Hildsen er den samme som den nuværende veilinje. Ved den sidstnævnte gaard satte de reisende over Snarumselven og toge over den aas, som skiller Snarum fra Simoas dalføre.

[3] Nordlandet er her Vestlandet.

[4] Kvisle er en del af Hallingdalens hoveddalføre, der ligger ovenfor Strandefjorden, hvor elven gaar i mange kvisler.

bred, saa ther fra først i synder oc vndertiden i sødoust, saa atter i sønder igiennom it annex heder Flaasogn vdj Hallingdall $2^1/_2$ mijll fra det vand Bruma. Saa therfra i sønder $^1/_2$ fiering vdj it lidet vand heder Flaasiøen 1 fiering langt 1 pilskud bredt i thet brediste, saa therfra i sødoust $^1/_2$ mijl til tre gaarder[1] heder Guelsuig liggendis vesten for elffuen i rad, der faller hun vdj it stort vand heder Krøren 4 mijll langt strecker sig i sødoust. Aff samme vand hør 1 mijll til Hallingdall, men de andre 3. mile til Sigdall. Strax vesten for dette vand ligger Vleberg kircke annex till Sigdall. Der aff forne Krøren falder Snarum elff, och rinder i sødoust om en Mo kallis Slettemo 7. fieringer lang, saa fra moen 1 fiering i sødoust til Snarumsund, saa derfra i sødoust 3. fieringer til forschne Giuregraff der møder Ilougelffuen, saa følgis de adt och rinder i suduest 1 fiering til it berg heder Aamods bergit liggendis i Modems prestegieldt).[2]

Der wi komme offuer forschne Snarumsund droge wi derfra i norduest $^1/_2$ fiering, siden op for it berg kallis Byeraasen i synder 1 fiering til en liden beck kallis Næs beck. Der møtte her Peder i Sigdall[3] bispen, saa gaff bispen her Laffue forloff at fare hiem, och der bødt de huer andre gode nat saa och Peder Buskerød, saa droge de tilbage igien hiem adt.

Byraasen.

Men [wi] fore alt flux fram offuer forne Byraass først derfra $^1/_2$ fiering i sønder til it lidet kiern heder Næskiern,[4] som wi haffde paa den høyre haand er trindt, der om fore wi i suduest, siden derfra i vester $^1/_2$ fiering til en setter kallis Bysetter[5] der skifftet wi hester. Saa fore wi therfra i sønder och i vester $^1/_2$ mijll offuer forne Byraass en slem vey al aasen igiennem och komme saa til en gaard i Sigdalls prestegield heder By som er den første gaardt paa den venstre haand strax hoss veyen. Saa ther fra i vester 2 pilskud til en gaardt heder Skafftued liggendis paa den høyre haand, strax vd met veyen, saa i norduest 2 pilskud til en gaard heder Støffren paa den høyre hand. Samme kaass derfra $^1/_2$ fiering til Hoffland 1 gaard, paa den venstre haand 1 pilskud fra veyen. Saa ther fra i norduest $^1/_2$ fiering

---

[1] Da *tre* er utydelig skrevet, er der sat *3* over linjen.

[2] Den her givne beskrivelse over Hallingdalselvens løb er i det væsentlige rigtig.

[3] Hr. Peder Matssøn nævnes ikke hos Svendsen mellem presterne i Sigdal.

[4] Saavel Næsbækken, som Næstjernet maa ligge ved gaarden Næs paa vestsiden af Snarumselven.

[5] Bysæter ligger straks i vest for grænsen mellem Snarum og Sigdal.

til en gaard heder Vad[1] paa den høyre haand ret ved veyen. Saa ther fra i suduest 1 pilskud om en saug staaendis paa den venstre haand ret op til veyen vdj en bæck kallis Vadtzbeck. Den kommer aff myrer liggendis i nordoust therfra $1/_2$ mijll. Saa løber hand i suduest och faller vdj en stor elff strax synden for for:te saug 1 pilskud och kallis samme elff Semo.[2] (Huorfra hun kommer och rinder vdt findis strax her effter).

Vad.

Saa fore wi fra forsch:ne saug i norduest langs vd met den aa Semo $1^1/_2$ fiering til hoffuit kircken i Sigdall som kallis Holmen kircke och haffde wi hende paa den høyre haandt ret hoss oss, saa strax vdj Holmen prestegaard liggendis ret hoss kircken i sønder. Och komme wi did hora 4. efftermiddag. Imellum Hæggim hoffuit kircken paa Modem och Holmen kircke ere 3. store mijll, maa vell regnis for $3^1/_2$ mill.

Imellum Modem kircke oc Sigdall er 3 mijll.

Samme dag der wi komme til Sigdall vaare wi megit vaade thj det regnit flux smaat regn all veigen igiennom.

I suduest fra prestegaarden 4 eller 5. pilskud ligger it stort vand kallis Sonerenn, som er 1 mijll langt strecker sig i norduest och i sødoust, och er sommesteds $1^1/_2$ fiering bredt der aff løber forsch:te elff Semo, i sødoust til forsch:te gaard Vad, saa therfra i sødoust 3. mijll til Aamodsbergit der faller hun vd iblant de tuende forsch:ne elffuer som kommer aff Hallingdall och Tyrj.

Till Sigdall ere 2. annexer.[3] Den ene heder Krøsherrit, men kircken ther sammestedtz Vlebergs kircke liggendis i nord fra hoffuit kircken 2 mijll, der giøris tienniste huer tredie Søndag oc vndertiden huer fierde effter leiligheden. Den anden annex heder Eggedall men kircken Hofflandt liggendis i norduest 3 mijll fra hoffuit kircken, der giøris tienniste huer tredie Søndag. Men hiemme i hoffuit kircken huer anden Søndag.

Annexer till Sigdall 2.

Her Peders quinde i Sigdall heder Kirstin haffuer tilforn tient i Oslo hoss Rasmus Viborg. Hun er fød i Jeffnteland.

Samme dag den 5. Julij giorde bispen afftensmaaltid vdj Sigdal i Holmen prestegaard afftensmaaltidt [sic] paa kammerit for sig selff alene.

Samme dag den 5. Julij om morgenen skien solen noget lidet, siden bleff thet megit och noget vd paa dagen begynte det at regne smaat regn, al dagen igiennom indtil midafftens tid holt

Constitut. aërea.

---

[1] Veien gaar fremdeles lige forbi gaardene By, Skadthveit, Støvren og Hofland.

[2] Simoa.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 4 og note 3 og 4.

noget op, dog schyet, stille vær, indtil middags bleste det en sudoust.

☸ Then 6. Julij Dominica 3. post Trinitatis visiterit bispen hoffuit kircken i Sigdall som kaldis Holmen kircke, som er ickon en liden trekircke met omgang omkring. Och haffuer de begynt at fij paa kirckegaarden met ny planckeuerck. Samme tid predicket hand selff ther sammestedtz euangelium dominicale, Luc. 15. De publicanis venientibus ad Christum.

Bispen visiterer Sigdals kirke.

Effter predicken haffde bispen sin formanning til almuen ther sammestedtz som hand pleer och der effter examinerit och offuerhørde bispen det vnge folck end ochsaa de gamle.

Siden der al tiennistenn vaar wde och bispen vaar kommen frem i prestegaarden lod hand kalle her Peder Matzen op paa kammeret til sig och ther hørde hans predicket [sic]. Hand tracterit euangelium dominicale.

Der effter gick bispen ned i stuen till her Peder och der giorde maaltid, och vaar der til giest nogle aff her Peders sognebønder, som vaar Knud Græsuig bispens landbo, huilcken och vaar i kircken i dag men ellers ingen aff bispens landbønder vaar til kircke. Item, vaar ther och til giest Reer Bergen som haffuer Nerj Hofflensdaatter i Modem, Ketill Støffren, Euind Floen, item en heder Peder Skredder och klockeren Simen Enerssenn. Och der maaltid vaar giort gick bispen strax op paa her Peders studere kammer och besaae hans bøger. Siden gick hand op paa sit kammer, och vaar der oppe al afftenen.

Constitutio aërea.

Samme dag den 6. Julij klart solschiens vær formiddag regnit det en stor skur, och bleste en hard norduest der effter klar solskien och klar himmell.

I nordoust 1 mill fra hoffuit kircken i Sigdal ligger en setter kallis Hofflands setter, saare høyt, saa at mand kand see til Oslo, som ligger fra Sigdall i nordoust 11 mijll.

Mand kand oc see fra samme setter til Ringerige til Modem til Eger och til Hadeland.

I nord fra Sigdalls kircke, 1 mijll ligger it vand heder Glessiø[1] $^1/_2$ mijll langt strecker sig i sønder och nord, och er 1 fiering bred, aff den nordre ende aff dette vand rinder en beck, haffuer ingen naffn, hen ad Krøsherrit $^1/_2$ mill och løber i Krøren paa den vestre side, paa en fiering ner den søndre ende.

---

[1] Paa amtskartet Glæsnesøen.

Vdj Éggedall ligger it vand heder Solems vand 3. fieringer fra Eggedalls eller Hofflands kircke i sudoust, er $^1/_2$ mijll langt strecker sig vdj øster och vester, och er det brediste ved enderne, der er det $^1/_2$ fiering bredt.

Aff dette vand rinder en elff aff den østre ende heder Narums elff och haffuer sit naffn aff en gaard heder Narum liggendis 3. fieringer fra Solems vand i øster, der om rinder elffuen i øster, vesten for Narum 1 pilskud, saa rinder hun derfra 1 fiering i sødoust vdj dett vand Soneren och løber der vdj den vestre ende.

¶ Then 7. Julij om morgenen tilig circiter 6. horam drog bispen fra Holmen prestegaard vdj Sigdall, och fulde hannem her Peder och bispens eigit folck, vden Niels Lauritzen hand føer fore i veyen till Flesberg met tøigit disligeste fulde ocsaa Knud Græsuig met oss oc en anden bonde hed Arffue Eger oc viste vey.

Oc droge wi fra prestegaarden først i øster it stenskast om en gaard heder Hougen[1] paa den venstere haand ret hoss veyen, siden i sudoust 3. eller 4. pilskudt til it vad heder Hogenvad vdj den elff Semo, der fore wi offuer i synder it stenskast, saa i sudoust och i øster en stackit $^1/_2$ fiering til en gaard heder Rolffsstadt paa den venstre haand ret hos veyen, saa ther fra i synder och i suduest en fiering til it høigt berg kallis Graagalten,[2] der fore wi ende op fore saare slem vey i suduest och vndertiden i sønder, och regnis thet for $^1/_2$ mijll, thj det er slem vey. Der wi kom der op, drog wi hen til Benknoll och saa ned til hoffuit kircken da laa hun i nord derfra. Saa fore wi fra det berg hen ved en $^1/_2$ fiering offuer nogle myrer i synder noget til vester, och der nest offuer en liden elff kallis Rødaaen som kommer aff forne myrer och løber først i vester it lidet stycke saa i sønder. Der effter fore langs vd met hende i sønder $^1/_2$ fiering, saa fore wi atter offuer forne aa.

Saa droge wi ij suduest 1 fiering til it lidet kiern och haffde aaen noget langt huilcken løb i sønder. Dette kiern heder Ingelbritz kiern er ickon it lidet rundt kiern, der vdj er ørit och aaber, och haffde wi samme kiern paa den høyre haand, ret hoss oss, saa therfra tredie part aff 1 fiering i synder och i sødoust til forne Rødaaen ther fore wi atter offuer i sødoust och saa derfra

[1] Haugan.

[2] Et fjeld paa 750 m., som ligger paa sydsiden af Simoa, i syd for Rolfstad.

i sød sødoust $^1/_2$ fiering igiennom it bygdelaug heder Vassaass bygden, vdj huilcken haffuer verit skiøne gaarde vdj gamle dage och er nu ingen vden nogle ødegaarde, oc komme wi til en ødegaard heder Vaslj,[1] liggendis paa den venstre haand strax hoss, och haffde it stort vand paa den høyre haand, heder Eger vand. (Vdj dette Eger vand faller for^{ne} Rødaa ij den nordouste side 1 fiering fra den nørdre ende. Dette vand er $^1/_2$ mil i sønder oc i norduest, och det gaar megit viget, sønderlige paa den søndre ende. Aff dette vand løber en aa vd i norduest heder Horgen aaen 1 mijll, til Græsuig, der faller hun vdj for^{ne} vand Soneren strax synden for Græsuig, 1 fiering fra den søndre ende paa Soneren huilcken ligger strax østen for Gresuig). Saa droge wi langs vd met for^{ne} Eger vand hen ved 1 fiering i sudoust, saa i søduest $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering ved enden om dette vand til it veyerskil, som løb i sødoust hen til Vassaass kircke liggendis ther fra 3 pilskud i sudoust. Och er øde. Men i gammel dage brugte de megit affguderj der vdj met deris helligdom. Thj der komme de sammen 3. gange om aarit alt der omkring. Och ligger samme kircke til Sigdalls prestegieldt.[2] Saa fore wi fra dette veyerskiell 4 eller 5 pilskud i suduest til it andet veyerskill, der møder den vey som kommer aff Grenskoug, den vey pleir mand ellers fare om vinteren fra Sigdall och til Flesberg. Saa fore wi fra dette veyerskill 3 pilskud eller 4. til it varp som de kaller Kastet i suduest. (Och der imellum snoffuet bispens hest saa at bispen vaar ner fallen fram offuer hoffuit paa hesten oc hatten røg aff hannem der ved. Thj det vaar en saare slem och veg hest, och wi haffde en ond vey offuer for^{ne} aass Graagalten. Ved dette varp slipper Eger vand, saa oc Sigdall, och der pleier de komme och møde met skiusheste aff Flesberg, men der wi komme did waare der ingen heste, icke heller her Pouel i Flesberg).

Saa fore wi fra dette varp i synder $^1/_2$ mijll ond vey stenet och blød sommesteds til en gaard heder Lecknelid som er den

---

[1] Denne gaard ligger ved et stort vand, som her kaldes Ekervandet, paa amtskartet derimod Løvnesvandet. Gjennem Horgeelven har dette afløb til Soneren. — I haandskriftet er paa dette sted i randen tilføiet et rids af vandet med dets forskjellige bugter, samt Rødaaen og Horgeelven.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 4 og note 4.

første gaard vdj Flesberg prestegield.[1] Der holt her Pouell met skiusheste. Och der gick bispen ind vdj it stegers och tog en bedsken mad met her Peder, aff den mad som her Peder førde met sig, thj der vaar ingen folck hiemme i den gaard. Der wi haffde skifft hester, gaff bispenn Knud Gresuig forloff at fare hiem igien, saa fore wi der fra och fuldes her Peder i Sigdall met til Flesberg. Och fore wi først fra Lecknelid i suduest 1 pilskud offuer en beck kallis Lecknelidbech. (Denne beck kommer vesten aff marcken aff smaa vand 1 fiering och løber øster vdj it vand heder Lecknelidvand, som ligger strax østen for Lecknelid, det strecker sig i øster $^1/_2$ fiering lang, och 3. pilskud bred.

Lecknelidbech.

Aff den østre ende vdaff dette vand rinder en elff heder Neffneaa, som løber i øster 3. mijll til en gaard heder Vlland liggendis paa Eger, der strax norden denne aa och faller vdj Egerelffuen strax østen for Vlland 1 stenskast. Och er der fra oc til Hougs Sund).

Saa fore wi fra Lecknelidbecken i suduest $^1/_2$ mill offuer en skoug til en gaard Fetien[2] igiennom gaarden, den første gaard i it lidet bygdelagd hør til Flesberg oc kallis Liungdal. Der fra fore wi 2 pilskud i suduest til en bro, heder Lyngbro, der offuer i suduest, (der vnder rinder en aa, heder Liungaa, huilcken kommer norden fra, aff it vand liggendis i norduest fra broen $^1/_2$ mijll, och heder Strande vand 1 fiering langt strecker sig i sudoust och i norduest, och er icke bred, ickon 1 pilskud offuer, saa løber denne elff fra broen i sødoust 1 fiering, vdj it vand kaldis Lidevand. Vdj huilckett vand ligger mange holmer. Der er 1 mijll langt. Men der som det er brediste er det $^1/_2$ fiering, der aff rinder den aa Liungaa vdj den store elff Lougen i vest $^1/_2$ mijll, ved en gaard heder Skartim, der norden for, oc i Lougen som rinder vesten for Skartim 1 pilskud).[3]

Siden fore wi fra Liungbro 1 pilskud i suduest om en gaard heder Berg liggendis paa den høyre haand ret hoss veyen. (Ende

---

[1] Nu Letmolid. Den derforbi flydende elv falder i Dramselven ikke langt fra Ulveland, i nærheden af jernbanestationen Skotselvene.

[2] Nu Fikkan i Lyngdal.

[3] Af de her nævnte vande kaldes Lidevandet paa amtskartet Vatnebrynvandet. Elven falder ved Skartem ud i Laagen.

i nord derfra 1 pilskud ligger it lidet tre kapell heder Kamperstadt der vdj giøris ingen tienniste).[1]

Siden fore wi til en gaard heder Liffland i suduest 2 pilskud liggendis paa den venstre haand ret hoss veyen. Saa therfra i vest suduest 1 fiering offuer en skoug heder Lijdskoug, och komme til 3. gaarde, heder Lijd. De 2. gaarde ligger vdj en tungaard der fore wi igiennom dem. Men den tredie ligger i øster therfra strax hoss. (Strax østen for disse gaarde ligger forschᵉ Liid vand).

Saa fore [wi] i suduest $^1/_2$ fiering offuer en kleff heder Lijde kleff, saa therfra i suduest $^1/_2$ fiering til en gaard heder Ødeberg liggendis paa venstre haand, siden i suduest 1 pilskud til 2. gaarde heder Lande liggendis i øster och vester fra huer andre, och droge wi igiennom den østregaardt. Siden therfra i synder och i syduest 1 fiering til en gaard heder Syndstegaard som brugis vnder Flesberg prestegaard den haffde wi paa den venstre haand, saa therfra i vester 1 pilskud til Flesberg prestegaard. Did komme wi middags tidt imellum et och 12 nogit vaade, thj det regnit smaat regn.[2]

Fra Sigdall oc Flesberg 4 mijll.

Imellum Sigdals kircke och Flesberg ere 4 mijll, dog de regner icke vden 3. mijll. Ondt vey.

Flesberg kircke staar fra prestegaarden i synder 1 pilskud, och er en trekircke met omganger.

I nord fra prestegaarden ligger it høgt field heder Flexaass[3] en halffierding. Och i øster fra prestegaarden ligger it andet høigt berg heder Kollekind 1 fiering. Men i vester fra prestegaarden ligger it høigt berg heder Vrengaassen en stor fiering. Paa denne aass ligger it vand heder Hoppevand[4] en stor $^1/_2$ mijll fra kircken i vester, det er en fiering langt strecker sig i øster och vester, oc er sommestedtz 2 pilskud bredt och sommestedtz 3. pilskud bred.

Vdj dette vand faller it vand heder Lillevand ligger i vester derfra it pilskud, dernest ligger it vand heder Holmevand i sud-

[1] Dette kapel nævnes ikke i biskopens register over kirkerne, s. 7. Lyngdals kirke staar nu ikke langt fra gaarden Kamperstad.

[2] Fra gaarden Lifland gaar der fremdeles en vei over gaardene Lid og Lande til Flesberg kirke.

[3] Paa amtskartet over Buskeruds amt kaldes dette fjeld Fleksaasnuppen (877 m.).

[4] Paa amtskartet Hoppestvand, der igjen staar i forbindelse med de nedenfor nævnte vande, Holmevand og Mjøvand.

uest 1 pilskud derfra, och rinder vdj Lillevand, och er forsch^{ne} Holmevand 1 fiering langt streeker sig i suduest 1 pilskud bredt. Saa løber der vdj it andet vand heder Miovand i suduest 1 pilskud, det strecker sig i øster och vester $^1/_2$ fiering langt 1 pilskud bredt. Der vdj løber fremdelis it andet vand heder Sandvand er ickon en faass imellum, er 1 fiering lang och $^1/_2$ fiering bredt, strecker sig paa lengden i vester oc øster. Aff forsch^{ne} Hoppevand rinder der en elff vd heder Vrengeraa[1] ned for Vrengeraasen i nordoust ned i Lougen norden for Hemyr[2] lensmandtzgaarden, som ligger i suduest fra kircken 3 pilskud. Och løber Lougen strax vesten for kircken 1 pilskud och hend ad Sandssuer.

Till Flesberg er en annex, ved naffn Sueningh kircke $1^1/_2$ mijll i sudoust fra hoffuit kircken och giøris der tienniste 2 Søndager i hoffuit kircken och den tredie ved annexet.[3]

Samme dags afften kom her Peder paa Rollaug[4] till Flesberg efferat bispen vaar gaaen til seng.

Samme dag den 7. Julij om morgenen tilig skien solen noget igiennom skyerne, saa bleff thet strax skyet offueralt, men i øster och i nordoust, vaar der en glætte, siden der effter som wi vaare dragne fra Sigdall begynte det at regne smaat regnn indtil middag, saa klaret det lidet op, och solen begynte at skine ved 1 slet, saa atter schyet och regn, der effter skien solen vndertiden och regnit vndertiden, indtil imod [aften] bleff det heell skyet, stille vær och regn al natten til Tisdags.

Samme dag der bispen vaar kommen til Flesberg giorde hand maaltid alene paa kammeret der var saare ont øll.

♂ Thenn 8. Julij visiterit bispen Flesbergs kircke och hørde her Pouells predicken oc tracterit hand euangelium dominicale, Luc. 15. de publicanis & mediocriter concionatus est.

Siden effter predicken repeterit bispen korteligen predicken for almuen oc examinerit dem. Der effter haffde hand formaningen til almuen som hand pleier at giøre. Der alting vaar wde bleff der siunget budordene: Gud fader vdj Himmerig, sin vilie hand os kiende.

---

[1] Paa amtskartet Vrænga.

[2] Høimyr.

[3] Smlgn. s. 7 ovenfor.

[4] Hr. Peder Lauritssøn paa Rollag omtales ikke hos Svendsen (II, 2, s. 1651). 1598 var kaldet ledigt. Smlgn. s. 89 ovenfor.

Samme dag strax tiennisten vaar vde gick bispen frem i prestegaarden och giorde maaltid, och samme tid sagde bispen till her Pouell och til lendzmanden Oluff Hømyr Knud Græsuigs broder, at de for ingen skulle tilstede bønderne ther sammesteds att holle nogen kiørmesse her effter men slet den at afflegge.

Bispen far fra Flesberg til Rollaug.

Siden ther maaltid vaar giort drog bispen fra Flesberg, da vaar det ved middags tidt, och sagde hand her Pouels quinde ved naffn Cicelle tilforn god natt. Her Pouell fuldes met bispen och her Peder Lauritzen paa Rollaug saa och lensmanden Oluff Hømyr, och bispens eigit selschaff. Och droge wi først fra Flesberg i vester och i norduest 1/2 fiering til en gaard heder Forløff[1] liggendis paa den høyre haand ret hoss veyen. Saa therfra i nordnorduest 1/2 fiering til en gaard heder Aslefeed,[2] paa den venstre haand ret hoss veyen, och ligger Lougen strax vesten fore. Saa therfra den samme koss 1/2 fiering om Lougen til en effie, och løber hen i nord aff Lougen, der er megit vred vell 2 eller 3 pilskud, och løber hun der aff norduest.

Saa droge wi langs vd met forsch.ne effie 1/2 fiering i nord, siden fore wi tuert offuer effien i norduest och strecker hun sig derfra som wi fore offuer 1/2 fiering i nord. Der effter fore wi op for en backe i vest norduest, saa om en gaard heder Effie[3] paa den høyre haand liggendis 2 pilskud fra veyen dereffter i norduest 1/2 mijll offuer en slet mo heder Effiemo, god vey til en bro kallis Stenkloppen, der slipper Flesbergs prestegield och Rollaug begyndes der. Och kommer den beck som rinder vnder forsch.ne Stenkloppen østen aff fielden 1 mijll aff myrer och løber vest i Lougen som rinder strax hoss, huilcken wi haffde paa den venstre haand.

Saa droge wi fra Steenkloppen i norduest 1/2 fiering til en gaard kallis Fossan,[4] och er den første gaard vdj Rollaug, der møtte lendtzmanden Knud Tradem vdj Rollaug met skiusheste, och der wi hoss [sic] och der gaff bispen leensmanden vdj Flesberg

---

[1] Førlid.

[2] Aslefet.

[3] Gaarden Evje ligger ligesom de foregaaende gaarde ved den vei, som paa Laagens østside fører nordover fra Flesberg. Den nyere hovedvei gaar paa vestsiden.

[4] Fossan er fremdeles den første gaard i Rollag. Derfra gaar veien videre forbi gaarden Helle, Ulvik og Hof. Foruden disse ligger der nu ved denne vei flere andre gaarde, som ikke nævnes her i texten.

Oluff Hømyr forloff hiem igien, men her Pouell vdj Flesberg fulde bispen till Rollaug.

Siden fore wi fra Fossem i norduest 1 fiering til en gaard kallis Helle, igiennem gaarden. Derfra i norduest 1 fiering till Vlluig, der igiennom gaarden. Siden i nordoust 1 pilskud, och der effter i vester ned for en backe huor Vluigs kleff begyndes der ned for 1 fiering. Saa i nordoust op for høieste kleffuen som bær ende op saare slem, saa mand kand icke ride der op, men wi maatte gaa der op fore.

Siden fore wi i norduest $^1/_2$ fiering ned for en backe vdj en dall kallis Suinsigdall, oc offuer en beck kallis Suinsigbeck 1 mijll fra Stenkloppen. Denne beck kommer aff nordoust fra fieldet 1 mijll, och løber i suduest vdj Louen 1 fiering fra den lille bro som vi fore offuer forsch^{ne} beck.

Saa fore wi derfra i nord tredie parten aff 1 fiering til tre[1] gaarde heder Hoffsgaarder, liggendis i synder och nord vdj rad strax hoss huer andre. Dem haffde wi paa høyre haand. Saa therfra 1 stenskast i nord offuer en effie som skiuder sig ind vdj nord $^1/_2$ fiering vdj marcken aff Lougen som wi haffde strax hoss oss paa den venstre haand. Vdj denne effie strax ved Lougen faller en liden aa vd, kallis Hoffsaa, den kommer och aff nordoust aff myrer liggendis 2 eller 3. mijll hen vdj marcken.

Siden fore wi fra Hoffs effie i nord $^1/_2$ fiering til en gaard heder Biergen[2] paa den høyre haand ved veyen. Derfra i nord till nordre Bergen 1 pilskud oc paa den høyre haand fram vd met husen. Saa therfra i nord 1 stor fiering til lænsmands gaarden som kallis Tradem[3] igiennom gaarden.

Dereffter fore wi strax offuer en aa kallis Rollaugs aa,[4] der vaar ingen bro offuer.

(Denne aa kommer aff it vand heder Rollaug siøen liggendis nordoust i fieldet 1 mijll derfra. Och er det vand $^1/_2$ mijll langt strecker i øster och vester, 1 fiering bredt. Aff den vestre ende rinder forsch^{ne} Rollaugs aa vd, och rinder i suduest vdj Louen som rinder strax vesten for lensmands gaarden).

Siden fra Tradem 2 pilskud i nord till Rollaugs prestegaard.

---

[1] Over *tre*, der ved rettelse fra en er noget forkludret, er for tydeligheds skyld skrevet et 3-tal.

[2] Bjørge.

[3] Troen.

[4] Paa amtskartet Troelven, som kommer fra Rollagtjernet.

Imellum Rollaug och Flesberg 3 mijll.

Did komme wi hora 4. a meridie. Och er imellum Flesberg och Rollaug 3. mijll.

Rund omkring Rollaugs prestegaardt ligger store høige berg.

Samme dag den 8. Julij om morgenen tilig lod solen sig tilsiune igiennom schyerne noget lidet strax schyet och begynte at regne och regnit den gandsche hele dag, och om afftenen effter wi vaare komne til Rollaug stri regnit det den hele afften igiennom och al nat til Onsdags, sudost vind. Saa at alle becker och aaer bleffue megit store.

Rollaug kircke ligger fra prestegaarden 1 pilskud i vester noget til sønder och rinder Lougen ret vd met hende paa den vestre side.

Till Rollaug ere 3. annexer.[1] Den første heder Veglj kircke, ligger i norduest fra hoffuit kircke 1 mijll. Der giøris tienniste huer tredie Juledag, huer tredie Paaskedag och huer tredie Pindtzdag, och ellers saa offte som bønderne begierer tienniste efftherdj den ligger iche saa langt fra hoffuit kircken som de andre annexer.

Den anden annex heder Nore kircke ligger fra hoffuit kircken i nord 3 miill der giøris tienniste huer tredie Søndag.

Den tredie annex heder Opdals kircke ligger och i nord fra Rollaug kircke 5. mijll. Der giøris tienniste huer fierde Søndag.

Bispen visiterer Rollaugs kircke.

☿ Thenn 9. Julij visiterit bispen Rollaugs kircke som er en trekircke medt omgang runde omkring, megit liden, och hørde hand her Peder[s] predicken, och tracterit hand euangelium dominicale Luc. 15. De publicanis. Och om det fortabte faar. Et bene concionatus est.

Effter predicken haffde bispen formaningen til almuen och offuer hørde det vnge folck, saa och de gamle, och kortelige repeterit predicken som her Peder haffde for dem.

Siden der de vaare komne hiem fra kircken och bispen vaar gaaen op paa sit kammer lod hand kalde her Peder i Rollaug her Pouell i Flesberg och sit eigit selschaff op till sig oc examinerit dem, och siden hørde hand Niels Lauritzens och Rasmus Michelsens predicken. Och tracterit Niels epist. I. Johan. 3. Ne miremini fratres, si oderit vos mundus Duas habuit partes.

I. De ingratitudine mundj de præmijs ingratitudinis, cur persequuntur pij, & quare Deus hoc permittat.

II. De consolatione contra mundj ingratitudinem ponenda.

---

[1] Smlgn. s. 7.

Men Rasmus tracterit epist. 1. Cor. 11. De cæna domini. Quid hic cæna dominj; & quod titulj.

Siden gick bispen ned i stuenn till her Peder och der met hannem och her Pouell i Flesberg giorde maaltid, och vaar der til giest nogle aff her Peders sognebønder, som vaar leensmanden, Knud Tradem, Haluord och .3. eller 4. andre aff her Peders sognebønder.

Samme tid sagde bispen till her Peder, leensmanden, och de andre, att de skulle icke holle kiørmesse, och at de kiørmesse oster och det redemiell som de kaller skulle de ochsaa afflegge efftèrdj det vaar dem fradømt paa Oslo raadstue.[1] Men ellers kunde de dog giffue til de fattige.

Strax maaltid vaar giort stod bispen op fra bordit och gick op paa sit kammer. Och leensmanden och bønderne gick hen och laugit flaader til, at wi kunde [komme] offuer Lougen medt i morgen.

Siden gick bispen lidt vd i marcken met her Peder och sit eigit selskaff.

Samme dag den 9. Julij om morgenen sky vær och regnn indtil halffgangen til middags saa klaret det op, och vaar siden klart vær och solskienn den hele dag igiennom norduest.

Constitut: aërea.

♃ Then 10. Julij om morgenen tilig inter 5 & 6. horam drog bispen fra Rollaug och fulde hannem her Peder vdj Rollaug och leensmanden der sammestedtz Knud Tradem, och hans eigit medthaffuendis folck. Och droge wi først i norduest om kircken som wi haffde paa den venstre haand, och dernest offuer en skoug 1½ fiering i norduest til Lougen huor wi haffde 2 gaarde heder Mo,[2] paa den høyre haand i synder och nord strax hoss huerandre, 1 pilskud fra Louenn.

Siden fore wi offuer Lougen i vester 1 pilskud bred, och vaar hun megit strid och stor. Det sund kallis Mostødit.

Siden derfra om Sundgaarden som kallis Lougen liggendis

---

[1] Formodentlig ved et af de søndenfjeldske overlagthing. Kirkens indvielsesdag har efter dette endnu i slutningen af det 16de aarh. været feiret af almuen i Rollag, som til denne fest har ydet kjørmesseoste og redemel. Den første del af sammensætningen i det sidste af disse ord er den samme, som ogsaa forekommer i ordet „redegjerd“. Hvem der har oppebaaret disse oste og dette mel, kan ikke sees.

[2] Moen, liggende paa Laagens nordøstre side. Herfra satte de reisende tværs over elven til gaarden Laugen.

ther strax hoss paa den venstre haand. Derfra i norduest $^1/_2$ fiering til en aa kallis Hegle aa, offuer en bro i norduest.

(Den aa kommer vesten aff fieldet $^1/_2$ mijll aff nogle smaa vand och løber øster i Lougen $^1/_2$ fiering fra Heglebro).

Saa fore wi derfra i norduest en fierdepart aff en fiering til en gaard heder Rijsstegen,[1] oc igiennom gaarden. Siden i norduest 1 pilskud oc offuer en liden bro heder Rijsteigbro. Der vnder rinder en flumbeck øster i Louen. Siden therfra fore wi vdj norduest 2 pilskud til en aa kallis Syndste aa,[2] der offuer it vad i nord. (Denne aa kommer 1 mijll vesten fra fieldet, aff it vand heder Baatnedals Vand, er 1 mijll langt strecker sig i vester och i øster, en $^1/_2$ mijll bredt, der rinder samme elff aff den østre ende oc løber saa øster i Louen 1 fiering fra veyen som wi fore). Saa therfra i norduest 3 pilskud til en anden elff kallis Midtaaen och ther offuer i norduest. Den aa kommer aff it vand ligger vest i fieldet $^1/_2$ mijll, det haffuer intet naffn, hun løber och øster i Louen.[3]

Siden fore wi fra Midtaa i norduest 2 pilskud och offuer en aa kallis Nørdste aa, den er stor och løber vdj 3. grener, och fore wi offuer alle tre grener och vaar ingen bro offuer nogen aff disse forsch.ne elffuer. Strax østen fore som wi fore offuer samlis de 3. grener 1 pilskud fra veyen.

Denne aa haffuer sin begyndelsse aff it vand heder Lange vand liggendis vester i fieldett $1^1/_2$ mijll. Det vand er 2 mill langt i synder och nord, och 3 fierdinger bred, och rinder forsch.ne Nørdste aa aff den østre side imod den nørdre ende, och løber øster i Louen.[4]

Disse 3. forsch.ne elffuer heder tilhobe Vegli aaer.

---

[1] Risteigen.

[2] Sønsteelven. Den kommer fra syd, hvor den har sit udspring paa Stavefjeldet. Hvad her fortælles om, at den kommer fra et stort vand, der kaldes Botnedalsvandet, er aldeles urigtigt.

[3] Midtelven kommer fra det lille Sundtjern i sydvest for Vægli kirke.

[4] Fortællingen om, at den nordligste af disse smaaelve, Nørsteelven, kommer fra et stort fjeldvand, som skal hede Langevandet, er ligesaa urigtig, som hvad optegnelsernes forfatter ovenfor har berettet om Sønsteelvens udspring. Nørsteelven, der kommer fra to smaatjern ved Kraakaassæteren under Skjerveeller Skyrvenuten, er kun en stor bæk, som i sit øvre løb paa flere steder kan passeres blot ved at springe over paa stenene.

Saa fore wi framdelis i norduest op for en backe 3 eller 4 pilskud til Vegli kircke annex til Rollaug och haffde dem paa den venstre haand ret hoss veyen, 1 mil fra Rollaug kircke. Der gaff bispen leensmanden Knud Tradem forloff hiem.

Siden fore wi derfra i norduest 2 pilskud til 2. gaarde heder Møckestue[1] liggendis vdj en tungaard paa den høyre haand strax hoss kircken i norduest.

Siden om en gaard heder Hougkind i norduest 3 pilskud, oc ligger den paa høyre haand. Och fulde oss 2 bønder ved naffn Haluord Barck, en gammel mand, och Niels Houkind som vaare tilsæt aff leensmanden at følge oss offuer fieldet.

Och droge wi fra Houkind i vester till en gaard liggendis vdj marcken heder Bøler $^1/_2$ mijll fra Houkind slem vey, och haffde den paa denn høyre haand ret hoss veyen.[2] Saa derfra i norduest $^1/_2$ mijll offuer en skoug kaldis Bølermarcken, ond och blød vey met field och myrer, saa offuer en aa (den haffuer intet naffn vden den kand kallis Bøler aaen, den kommer aff forsch:ne myrer, och løber synder vdj Nørdste aaen $^1/_2$ mijll).[3]

Saa therfra 1 fierding i norduest til it field kallis Rollaugs field, eller Killing field, aff en vaare som ther staar opreist aff steen och kallis Killingen som wi haffde paa den venstre haand.[4]

Saa therfra offuer for:ne field, (som er slet ingen skoug paa, men der voxer skiønn søde, huor aff bispen lod hente en stor

---

[1] Møklestue ved Vægli gamle kirke.

[2] Gaarden Haugheim ligger noget ovenfor Vægli kirke. De reisende have ved at lægge veien til Bøler om denne gaard gjort en omvei, idet det er mere lige, naar man allerede tager op ved kirken, hvor nu ogsaa en tarvelig kjørevei fører op. Ovenfor Bøler ligger nu fjeldgaarden Lid i en betydelig høide. Da denne ikke omtales i optegnelserne, er den rimeligvis først ryddet i en senere tid.

[3] Denne lille bæk, der forener sig med Nørsteelven, er aldeles ubetydelig. Den hurtigste vei havde her været at gaa ret mod vest over denne bæk og længere fremme over Nørsteelven. De reisende bleve imidlertid af sine veivisere førte i en mere nordlig retning, formodentlig for at undgaa de myrer, som findes mellem den sidste elv og Skyrva, den første elv paa Tinnsiden. Den nordre vei var ogsaa opvardet og sees at have været den, som almindelig benyttedes, naar biskopen drog paa sine visitatsreiser.

[4] At varder have saadanne navne, er ikke ualmindeligt. Biskopsvarden (s. 366) har rimeligvis staaet paa den høide, som paa amtskarterne kaldes Dagro- (eller Dragon-) Nuten.

hob).[1] Der fore wi offuer i vester $1^1/_2$ fiering til en anden vaare kallis Biskops vaaren. Der pleier sognepresten vdj Tind møde bispen med hester. Men der wi komme vaar huercken her Hans vdj Tind eller nogen hester kommen derfra.

Saa fore wi therfra med de hester wi haffde i vester offuer forne field 1 fiering, der huilte wi och finge mad, och derfra kunde wi see i suduest it saare høigt [field] ligge kallis Gousta field,[2] vell 4. mijll derfra. Och der paa laa megen sne, och skal der neppelige findis høyre field synden fields. Och der kand ingen komme op, paa det høyeste aff det field.

Der wi haffde nu faait madt droge wi derfra middags tid, och ned for en backe aff dette Rollaugs fieldt i suduest 1 fiering. Dette field gjør skilsmisse imellum Numedall och Tindsdall.

Saa komme wi ned til en seter kallis Fieten, liggendis vdj en dall, heder Ordall imellum Tind och Nummedall, der møtte nogle hester aff Tind, och der skiffte wi hester, saa gaff bispen forne Haluord Barck och Niels Houkind forloff at fare hiem. Men her Peder i Rollaug fulde oss fremdelis. Thi her Hans i Tind kom icke och møtte. Men bønderne som komme met hesterne sagde att hand skulle møde ved stranden met baad $1^1/_2$ mijll derfra vdj Tindsiø.

Strax norden for denne setter ligger it stort vand, heder Skiersiø $1^1/_2$ fiering langt strecker sig vdj sønder och nord, och er ickon 2. pilskud bredt, och det gaar megit viget. Der aff rinder en aa heder Skierffuenn strax østen for setteren offuer huilcken wi fore i vester och løber denne aa derfra i synder $1^1/_2$ mijll vdj Tindsiø. Saa fore wi dernest offuer nogle myrer liggendis vdj forne Ordall saare bløde och onde, siden i suduest $^1/_2$ mijll offuer field til en anden setter heder Tyrisetter ret fram om husen paa den venstre haand, der vd met paa den østre side ligger it lidet trindt kiern heder Tyrisetter vand.[3]

---

[1] Smlgn. s. 69. Paa denne fjeldovergang er der kun en ganske kort fjeldryg, paa hvilken man er over skovgrænsen. Ellers reiser man nu overalt gjennem skov.

[2] Gaustas top sees overalt paa fjeldet, saasnart man har naaet høiden.

[3] De her nævnte steder gjenfindes med lethed paa amtskarterne. Ordal er imidlertid ikke navnet paa det dalføre, hvori biskopen og hans ledsagere kom ned, men paa et mere nordligt, der gaar ned i Tessungdalen. De kom derimod ned i Skyrvas dalføre, en bred og flad dal, som har afløb til Tinnsøen

Siden fore wi fra denne setter i suduest offuer Tindsfield, som er slet ingen skoug paa, der voxer och søde. Och fore wi først der offuer ½ mijll. Siden vd for samme field en saare lang backe ned til bygden imod Tindsiø ½ mijl i suduest saare slem vey och farlig. Saa komme wi til en gaard heder Backe liggendis ret hoss veyen paa den høyre haand.[1]

Saa therfra i sønder 2 pilskud til Rud paa den høyre haand, saa therfra 2 pilskud til Tindsiø om en gaard heder Siøtued paa den venstre haand strax hoss vandet.[2] Der wi komme ned till Tindsiø da vaar her Hans icke kommen der met baadt, men wi finge en liden baad aff bønderne ther hoss. Der steg bispen ind och her Peder i Rollaug och bispens dreng Oluff Byrgerssen, och droge saa vestsuduest offuer Tindsiø ½ mijll thill en siøbo hør presten till vdj Tind. Men de andre bispens folck Rasmus och Christiern, fore till lands med Asser schriffuer som fuldes met oss fra Rollaug, och de møtte oss ved denne forᵉ siøbo, och de vaare ned drucknet vdj en stor aa kallis Moren, som løber i Tindsiø strax norden for siøboen 3 eller 4 pilskud, vdj en faass, offuer huilcken ingen er nogen [tidt?] kommen offuer thj den er saare dyb och strj, saa at hesterne suømidt ther offuer met dem, och en bonde dreng som vaare met dem viste dem ther offuer och red fore i lige stor fare[3].

Men der wi komme til forᵉ siøbo, vaar her Hans icke end da kommen, wanseet at bispens karll Niels Lauritzen vaar da kommen til hannem for oss met tøigit.

Saa fore wi fra siøboen i norduest och i vester 1 fiering offuer en mo, till Tinds kircke som kallis Atraa kircke. Der sende

nedre del. Sæteren *Fietens* navn forekommer ikke paa amtskartet, derimod Tyssetvand og Tyssetsæter. Skyrva er en temmelig bred, rolig flydende elv, som kan vades. Ogsaa paa den ovenfor (s. 365, note 3) omtalte sydligere vei maa denne elv passeres mellem Skyrvasæter og Groveskarssæter.

[1] Fra Skyrvas dalføre, der hører til Tinn og er sæterdal for dette prestegjæld, gaar det temmelig brat op paa en ny fjeldryg, der kun paa det øverste stykke er skovbar. Forholdene i denne henseende synes nu at være de samme som i det 16de aarhundrede. Høiden kaldes i optegnelserne Tinnsfjeld, paa amtskartet Rusfjeld. Derfra bærer det brat nedover til Tessungdalens nederste gaarde, mellem hvilke den her omtalte gaard Bakken er.

[2] Gaardene Rui og Sjøthveit.

[3] Maaren kommer fra det store Maarvand inde paa fjeldvidderne. Smlgn. s. 368 note 4.

bispen sit folck fra fore i prestegaarden, och drog saa met her Peder och sin dreng Oluff Børgerssen i synder til en aa strax synden for prestegaarden, oc ville faret der offuer til en bondegaard efffterdj her Hans icke møtte hannem nogen steds, men ther vaar ingen bro offuer, och elffuen vaar stor, saa at hand icke kunde komme ther offuer. Saa vende hand tilbage til prestegaarden. Da kom her Hans och møtte hannem ved gaarden. Saa talet bispen til hannem huorfor hand icke møtte hannem paa veyen som andre prestemend pleier at giøre. Der effter steg hand aff hesten och gick op paa thet kammer som hand schulle være. Och der wi komme til prestegaarden som kallis Atraa vaar klocken hen ved 5. slet.

Fra Rollag oc til Tind 5. store mijll.

Imellum Rollaug och Tind ere 5. store mijll saare slem och farlig vey. Och er fieldene offuer, bøgdene imellum 3. mijll.

Samme afften giorde bispen maaltid paa kammeret alene.

Constitut. aërea.

Samme dag den 10. Julij smucht klart solskien stille vær.

Strax østen for prestegaarden staar kirckenn it stennskast. er en liden trekircke.

Till Tindzdall ere 3. annexer.[1] Den første heder Hoffuin kircke ligger i øster noget till nord 3. mijll hoffuit kircken.

Den anden heder Meels kircke ligger fra hoffuit kircken i sødoust 1 mijll och 1 fiering.

Den tredie heder Dalls kircke ligger fra hoffuit kircken hen ved 2 mijll i synder.

I nord 4 mijll fra prestegaarden ligger it vand heder Maar. paa it field heder Vijd[2] som ere 16. mijll offuer hvilcket mand far til Nordlandt.[3] Dette vand er 2 mijll langt strecker sig i synder och nord, 1 fiering bredt, der aff rinder den aa More i sødoust, vdj Tindsiø 2 pilskud norden for siøboen vdj den vestre ende aff Tindsiø ved den nordre side.

Strax sønden for prestegaarden rinder en elff kallis Giøst, kommer aff it vand heder Giøstis vand, liggendis i vester fra prestegaarden 3 mijll, det er 1 mijll langt, strecker sig i synder och nord 1 fiering bred, der aff den østre side, rinder forsch^{te} aa, hen i øster til prestegaarden, der lige i synder fra, kommer

---

[1] Smlgn. s. 16.

[2] Navnet „Vidden" har altsaa ogsaa paa denne tid været benyttet om det store fjeldparti mellem Thelemarken, Numedalen, Hallingdalen og Hardanger.

[3] Efter den endnu almindelige talebrug det samme som Vestlandet.

en anden aa heder Beraa, vdj Giøst, som kommer aff it vand heder Bærebu vand, 1½ mijll fra prestegaarden i sønder, det er 1 fiering lang strecker sig i øster och vester, och 2 pilskud bred, der begynder forne Beraa, aff den østre ende, saa løber hun først i nordoust siden i nord ned for bergit vdj den aa Giøst lige for prestegaarden. Siden løber de baade sammen vdj øster i Tindsiø 1 fiering fra prestegaardenn.[1]

Bispen visiterer hoffuit kircken vdj Tind.

♀ Thenn 11. Julij visiterit bispen Attraa kircke hoffuitkircke vdj Tind, och hørde hand her Hanssis predickenn, oc tracterit hand euangelium dominicale Luc. 15. de publicanis aduenientibus ad Christum, & de oue perdita & drachma perdita.

Siden effter predicken haffde Bispen sin formaning til almuen ther sammestedtz om Guds ords hørelsse, och huad andet som hand pleier at formanne dem till. Dernest examinerit hand det vnge folck, saa oc de gamle. Och vaar der samme tid tilstede gandske faa aff her Hanssis almue och sognefolck.

Samme dag førend tiennisten begyntis lede her Peder i Rollaug her Hanssis quinde vdj Tindall i kircke effter sin barnefødsell, och christnet her Hanssis barnn. Samme dag effterlod bispen her Hanss sin forsømmelsse at hand icke møtte hannem igaar.

Sidenn ther al tiennisten vaar vde, gick bispen fram i prestegaarden och giorde maaltid met her Hanss nedre i stuen, met her Peder, Asser och leensmanden Oluff Goudestadt och sit selschaff som hand haffuer met sig.

Samme dag den 11. Julij strax maaltid vaar giort drog bispen fra Atraa prestegaard hora 9. ante meridiem, och bød prestequinden Karin god nat, och droge wi den samme vey til Tindsiø som wi komme did til prestegaarden, nedt til siøboen. Der gaff bispen her Peder i Rollaug och Asser forloff at fare hiem igienn. Saa fore wi til baads medt her Hans offuer Tindsiø, oc droge wi først i øster ½ fiering siden i sudoust 2½.

---

[1] Den elv, der falder ud i Tinnsøen søndenfor Tinns prestegaard, dannes af to tilløb. Det største af disse gaar forbi et par gaarde af navnet Gjøsdal og kaldtes ialfald i forrige aarh. Gjøsdalselven. J. M. Lund, Forsøg til beskrivelse over Øvre Tellemarken i Norge, s. 270. Efter samme kilde skulde denne elv have sit udspring i Livandet, vistnok det samme, som paa amtskartet kaldes Gjøsdalsvand. Det mindre tilløb gjennemløber oppe paa høifjeldet et par mindre tjern, hvoraf det ene paa amtskartet kaldes Bjergbutjern; den her i texten givne beskrivelse af *Bærebuvand* passer dog ikke paa dette

Siden 1 fiering i suduest om it næs som wi haffde paa den høyre haand, aff det syndre land, it saare høigt field, der droge wi langs vd met fra det første wi fore fra siøboen och indtil wi komme i landt ved Meels kircke annex til Tind, der slipper Tindsiø paa den søndre side, och er 1 mijll fra siøboen som wi gick till baads, och til Meel kircke, huor wi lagde vdj land, och gick bispen medt her Hans der ind och besaag samme kircke.[1]

(For:ne Tindsiø er 4 mijll langt och strecker sig i øster 3 mijll fra det næss, wi fore om, vd imod Hitterdall. Och er Tindsiø 1 mijll bredt fra den gaard Hakeness[2] liggendis fra det næs i øster 1 fiering, och til en gaard heder Siøtued der wi lagde vd met baaden til Tind, ellers er Tinndsiø icke vden 1 fiering och sommesteds $^1/_2$ fiering bredt).

Saa ginge wi fra Meels kircke fram i Meels gaardene som ligger strax hoss synden och ere 3. gaarde. De 2. ligger nest kircken i øster och vester strax hoss huer andre, och den 3. ligger i sønder ther fra. Och finge wi hester vdj disse gaarde, saa droge wi therfra langs vd met en aa heder Maanen som wi haffde paa den venstre haand, 1 fiering i vester noget til sønder och offuer en anden aa heder Medøll.[3] Hun kommer aff it lidet kiern heder Medelkiern[4] i nord fra almanne veyen 1 mijll, och løber sønder i Maanen. Saa fore wi ther fra i vester 1 pilskud til 2. gaarde heder Melem[5] paa den høyre haand vdj en tungaardt, ret vd met veyen. Saa therfra i vester 1 pilskud till 2. gaarde heder Biørtu[6] paa den høyre haand, liggendis i øster och vester 1 pilskud imellum dem, och haffde wi Maanen paa den venstre haand strax hoss. Saa therfra i vester 3 pilskud til Goudestadt[7] leensmandtz gaarden liggendis $^1/_2$ mijll fraa Meels kircke. Therfra i suduest $^1/_2$ fiering till Halleland[8] en gaard saa kallet liggendis paa den høyre haand, saa

---

[1] Tæt ved Mel kirke falder Maanelven ud i Vestfjorden, en arm af Tinnsøen. Herfra fortsattes veien op igjennem Vestfjorddalen, langs Maanelven eller Maanen, som den kaldes i det følgende.

[2] Haakenæs. At regne afstanden fra Haakenæs til Sjøthveit som Tinnsøens bredde er urigtigt.

[3] Middøla.

[4] Ved Middølsæteren.

[5] Milland.

[6] Bjørtuft.

[7] Gautestad.

[8] Skrives paa amtskartet i overensstemmelse med den thelemarkske udtale: Hadeland.

therfra 1 fiering i vester til sønder till 2. gaarde heder Dall[1] paa den venstre haand, i øster och vester strax hoss huer andre. Saa therfra i suduest 1 pilskud til Dals kircke annex til Tind och ligger ret vnder Goustafieldet, oc Maanen løber imellum fieldet och kircken. Och haffde wi hende paa den venstre haand en $^1/_2$ mijll fraa Goutestadt. Dernest i suduest fra Dals kircke 2 pilskud til en gaard heder Tuergrøt.[2]

Saa therfra i vester 1 fiering til Øffueland[3] paa den venstre haand. Siden i vester 2. pilschud til Tueiten[4] paa den høyre haand strax hoss veyen. Saa therfra 2 pilschud i vester til Ingulsland,[5] paa venstre haand, siden therfra hen ved $^1/_2$ fiering i vester til 2. gaarde heder Bøe[6], den ene paa den høyre, den anden paa den venstre haand. Saa therfra i vester till nord $^1/_2$ fiering til Soims bro, som er en lang høy och small bro liggendis i sønder och nord met begge ender offuer den elff Maanen, der ginge wi offuer, siden therfra i suduest 1 pilskud til 2 Soimsgaarde[7] liggendis ret tilhobe, der bleffue wi om natten, och komme wi did hora 3. eller noget ther effter. Och ligger samme gaarde ret vnder fieldet som wi schal offuer till Vennie och laagh bispen i den søndre stue och her Hans met leensmand Oluff Gouthestadt i then nordre gaardt, och bispens folck ther hoss. Den mand som bode vdj den stue bispen laa heder Asle Soim.

Samme dags afften lod bispen kaage nogen fersk øret, som wi haffde met oss fra Meel och giorde bispen maaltid met her Hans och sit eigit folck och bønderne, som ther vaare tilstede met skius hesterne, paa huilcken tid lensmanden kom til oss och haffde en god flaske øll met sig.

Samme dag den 11. Julij formiddag noget schyet oc vndertiden skien solen dog iche ret klart, efftermiddag regen vær, østen vind, och nat til Lørdags regnit det flux.

♄ Anden dag der effter som [vaar] den 12. Julij om morgenen tilig 3. hora drog bispen fra Soim och fulde hannem her Hans och bispens eigit selchaff och nogle bønder, Asle Soim, Tosten Soim

---

[1] Dale.

[2] En gaard af dette navn findes hverken i matrikulen eller paa amtskartet.

[3] Øverland.

[4] Thveiten.

[5] Ingolfsland.

[6] Bøen.

[7] Søum.

och en anden mand hed Nerj, och paa samme tid regnit thet flux men leensmanden Oluff Gouthestadt bleff igienn paa Soim. Saa fore wi fra Soim 2 pilskud i vester til kleffuen som kallis Kloffsaass. Saa ther op $^1/_2$ mijll baade i vester i norduest oc i synder, men vor visse kaass ther op vaar i norduest. Saa komme wi til en setter kallis Kloffsaassstoullen liggendis paa den venstre haandt noget fra veyen hen ved 1 pilskud oc de paa Soim bruger samme setter. Saa fore wi i norduest oc i vester $^1/_2$ mijll om it vand heder Sanssesiø[1] liggendis paa den venstre haand strax hos veyen. Oc strecher samme vand sig i norduest oc i sudoust $^1/_2$ mijll langt oc en $^1/_2$ fiering bredt.

Siden droge wi frem bedre fra vandet i suduest 1 mijll offuer forne Tinds field der komme 2 veyerskill, den ene vey som siuntis noget holt hen ad Aamodsdall annex til Sillegiord, den anden holt hen ad Vennie och siuntis ingen vey andet end som wi stemde, der droge wi i vester oc i norduest om it field heder Bostnud[2] $^1/_2$ mijll saa komme wi til it vand heder Veisfeed[3] liggendis paa den venstre haand der droge wi ret vd met vandet, huilcket vand strecker sig i sønder och nord 1 fiering langt oc fore wi om den nordre ende, i norduest saa fremdelis den samme koss 1 fiering och haffde Menns vandet 1 fiering fra oss i nord paa den høyre haand, oc io nermer wi komme til Bostoul io nermere fore wi om den vestre quisle eller green aff Møons vandet[4] som ligger paa it field heder Viden det er 16 mijll offuer, oc kallis derfor Viden.[5] Saa fore wi norduest vd for en slem backe til Bostoull, der huilte wi och giorde maaltid aff den mad her Hans haffde met sig.[6] Och strecker forschne Møns vand sig indtil Bostoull, der skiuder en tange sig vd i vandet vandet [sic] fra Bostoull 2 mijll i norduest och er forne Meens vand 4 mijll langt strecker sig i sødoust oc i norduest 1 fiering bredt der aff kommer forschne elff Maanen aff den østre ende oc løber til Soim

---

[1] Sandsætvandet. Biskopen og hans ledsagere have fra Søum taget op paa fjeldet i syd for Vestfjorddalen og ere saaledes ikke komne om Rjukan. Deres vei er faldt langs skraaningen af Maanelidbrotet.

[2] Bosnuten (1474 m.).

[3] Paa amtskartet Veisingvand.

[4] Mjøsvandet.

[5] Smlgn. ovenfor, s. 368, note 2.

[6] Der synes efter dette ikke den gang at have været fast bebyggelse, men kun sætre ved denne ende af Mjøsvandet.

liggendis fra Møøns vand 2 mijll, oc haffde wi samme Maane paa den høyre haand der wi droge op for kleffuen.

Der maaltid vaar giort droge wi fra Bostoul offuer Tindsfield[1] i suduest oc i vester oc norduest 1 mijll saare ond vey bløđ oc myret. Saa komme wi til en setter hør til Vennie prestegield[2]. Der møtte her Matz Jenssen met hester. Oc er fra Soim oc til den setter 4 store mijll offuer fieldet saare ond oc farlig vey. Paa dette field voxer skiersøde nock, och angelich, som bønderne kaller huannerød vd met becker, oc er 2 slags. Det ene er knuded paa stilcken och er iche den rette. Den anden er slet och roden lige som en næbe den er sødt.

Der nest fore wi fra denne setter i norduest 1 fiering. Saa komme wi til en gaard kallis Tuetecke[3] i Østbø bygden vdj Røelandsogn annex til Vennie, der fore wi norden for gaarden vd met husen.

Synden for denne gaard 3 pilskudt, ligger it vand heder Østbø vand,[4] er 3. fieringer langt strecker sig vdj øster oc vester fra for^{ne} Tueteke (som ligger imod den vestre ende), vdt til en gaard heder Lomuig liggendis paa den nørdre side imod den østre ende, och er det 3 pilskud bredt mit paa.

Siden fore wi fra Tuetecke i vest suduest 1 fiering til it bygdelaug heder Nesland[5] vdj Roelandsogn imellum tuende gaarde, ved naffn Sualestue paa den venstre haand, och Vadshuss paa den høyre haand, liggendis ret hoss it vand heder Totag, der droge wi tuert offuer i vester till nord, $^1/_2$ mijll til en gaard heder Koerstueidt,[6] och er thet it farligt vand at fare offuer naar det bless. Thi der tager saare vind. Men nu wi komme der offuer vaar det stille vær. Dette vand Totag strecker sig i sudsuduest oc i norduest, er $2^1/_2$ mijll langt. Men fra Koerstueid och til Røelandskircke er for^{ne} vand brediste som er 3. fieringer. Oc ligger kircken fra Korstued i nordoust vdj en vig, och strecker

---

[1] Her navn paa fjeldstrækningen mellem Mjøsvand og Totak.

[2] Maa være en af de sætre, som ligge under Bratskarnutene.

[3] Tvitæken ved Lognvikvandet. Retningen er her angiven nøiagtig.

[4] Vandet har nu almindelig navn efter den straks nedenfor omtalte gaard Lognvik. Det har afløb til Totak.

[5] Næslandsgrenden, hvor Svalestue og Vatshus ligge lige ved bredden af selve Totak. I haandskriftets rand findes to raae rids af Lognvikvand og Totak.

[6] Fra Svalestue og Vatshus er overfarten over Totak til Kosthveit, omtrent paa det korteste.

Totag sig therfra i norduest 2 mijll der baatner det, ved en gaard i Røelandssogn heder Wrebø liggendis hoss enden.[1]

I nordnordoust fra forschne Vadtzhuss ligger Røelands kircke en 1/2 mijll, østen for vandet ret hoss det imod den søndre ende, aff huilcken ende en elff heder Todka[2] vdrinder igiennom Vennie. Der wi vaar kommen til Koerstueid droge wi strax derfra met hester til Vennie, først i vester 1/2 mijll offuer myrer, kleffuer och berg, offuer en hed, heder Koerstueid hed.

Siden i suduest 1/2 mijll offuer myrer till en gaard heder Orhuss[3] i Venniesogn vdj Haagen grenden ret vd met husen liggendis paa den venstre haand. Saa therfra i norduest 2 pilskud och offuer en aa heder Jemskaar aa,[4] oc kommer hun østen fra aff nogle smaa vand heder Thiøn vand, oc løber saa i vester indtil veyen der wi fore offuer, saa i norduest 3 eller 4 pilskud vdj Vennie vand.

Saa derfra i vester 1 fiering oc i suduest til Vennie prestegaardt did komme wi der klocken vaar 9. om afftenen oc vaar bispen samme tid saare træt oc mødig, saa at der hand kom ind paa kammeret til her Matzis, da siuntis hannem att ther løbe om baade bord och bencker.[5]

Fra Tind oc til Vennie 9. mijll.

Oc er fra Koerstueid 1 fiering och 1 mijll, men fra Tind och til Vennie 9. mijll 1 fiering ringere naar mand kommer lige offuer det vandt Totag som wi nu fore offuer, men ellers naar mand schal til lands der omkring er der en stor mijll lenger, saa at ther er da vell hen ved 10. mijll imellum Tind och Vennie.

Constitut: aërea.

Samme dag den 12. Julij mørcht vær taage oc smaat regnn den gandsche dag, nordoust bister vær, sønderlige der wi vaare paa fieldet.

---

[1] Urebø ligger noget ovenfor bunden af Totaks nordvestlige arm. I haandskriftet er der i margen tegnet et løst rids af Totak for at vise beliggenheden af de her anførte gaarde.

[2] Tokeelven, der rinder fra Totak til Bandak.

[3] Aarhus, hvor veien fra Kosthveit dengang kom ned, medens den nu gaar mere østlig.

[4] Denne elv, der har sit navn af gaarden Jamsgaard, kommer fra et vand, som paa amtskartet kaldes Hvammervand.

[5] At tilbagelægge veien fra Vestfjorddalen til Vinje prestegaard paa 18 timer maa regnes for et meget godt dagsverk, og det er derfor let forklarligt, at en ældre mand kunde blive stærkt medtagen deraf. Afstanden maa mindst anslaaes til omkring 55 kilometer.

Till Vennie ere 2. annexer[1] den ene heder Røelands kircke ligger fra hoffuit kircke i nordoust $1^1/_2$ mijll.

Den anden annex heder Netzlands kircke ligger fra hoffuit kircken i sudsudoust $1^1/_2$ mijll. Och giøris i disse annexer [tienniste] vndertiden huer tredie oc vndertiden huer fierde søndag.

☉ Then 13. Julij Dominica 4ª post Trinitatis visiterit Vennie kircke, och predicket selff euangelium dominicale Luc. 6. Estote misericordes sicut pater vester misericors est.

Bispen visiterer Vennie kircke.

Siden effter predicken haffde bispen sin formaning till almuen om Gudtz ordz hørelsse oc om deris øffrighedt at frychte och tienne, och andet mere saadant.

Siden ther alting vaar endt och bispen vaar kommen hiem i prestegaarden, lod hand kalle her Matz op paa kammeret til sig och hørde hans predicken, och tracterit hand euangelium dominicale som faldt i dag.

Der effter gick bispen ind till bordz till her Matz oc vaar der til giest lendsmanden Gunder Smørklep och nogle andre aff her Matzis sognebønder.

Samme tid sagde bispenn thill her Mats och leensmanden att de for ingen deell skulle tilstede almuen, att holle kiørmesse men den afflegge, saa och det sion och arffue som de bruger, skall slet være afflagt och iche brugis her hereffter i nogen maade.

Siden strax maaltid vaar giort gick bispen ind paa sit kammer och bønderne som der vaar ginge hiem allesammen.

Samme dag den 13. Julij smucht klart vær norden vind.

Constitutio aërea.

☾ Thenn 14. Julij om morgenen tilig en liden stund som en halff time førend wi fore fra Vennie lod her Matz sine drenge drage vd paa Vennie vandit strax vden for prestegaarden och fiske, och finge de samme tid 8. skiøne øret, som her Matz tog met sig ther wi fore fra Vennie.

Strax som drengene kom hiem met forschⁿᵉ fisk drogh bispen fra Vennie och skenchte hand samme [tid] Elze her Matzis en daler.

Saa ginge wi til baads strax synden for prestegaarden der klocken vaar 6. om morgenen och haffde 3. baader. Den ene vaar bispen, her Matz och bispens dreng Oluff Børgerssen paa. Den anden vaar noget aff tøigit och Niels Lauritzen och Ras-

---

[1] Smlgn. s. 16 ovenfor.

muss paa. Den tredie vaar Christenn paa. Thi de vaare smaa baader. Saa droge wi langs ad Vennie vand i sudoust $^1/_2$ mijll, huilcket vand er it herligt fiskevand, och er icke megit dybt icke vden 2 faffne der som det er diubeste, och gresbaand och er $^1/_2$ fiering bredt, strecher sig i sudoust och i norduest paa lengden $^1/_2$ mijll. Saa lagde wi i land ved den østre ende aff vandet, til en aass heder Serenaass (den haffuer sit naffn aff 3. gaarde ligger der tuert ifra i nordoust 3 pilskud. De 2. gaarde ligger vdj en tungaard, men den tredie ligger therfra i suduest).[1]

Der wi komme vdj land ved forschᵐᵉ Serenaass vaar her Peder i Lauerdall ther tilstede. Saa huilte bispenn der och giorde maaltid met her Peder och her Matz och andre.

Der wi haffde faait madt fore wi therfra i sudoust offuer Serensaas $^1/_2$ mijll til it lidet bygdelaug heder Manaass ligger til Vennie.[2] Der droge wi i øster om en gaard heder Nordbøn och igiennom gaarden, saa therfra 1 pilskud i øster til Grouen, en gaard saa kallet, der oc igiennom gaarden. Saa ther fra i sudoust lige saa langt til en gaard heder Kaldager liggendis paa den venstre haand. Der bleff en dreng stucken nu vor frue afften Mariæ visitationis, saa at tarmene runde vd aff maffuen, och leffde hand it jeffn døger. Hand slog først øret sønder met en øxe paa den som hannem stack.

Strax synden for denne gaard vaar der vdj en kaarss vey en graff vdj jorden som de bruger til at smøge folck igiennom naar de haffue liggit lenge siuge. Om denne graff fore wi (thi den vaar mit i veyen) vdj sønder och i sødoust $^1/_2$ mijll ond vey oc blød, oc komme til en bro heder Giøtell bro, der fore wi offuer i nordoust, det vaar en slem small bro, saa wi icke kunde ride den men maatte gaa ther offuer.[3]

---

[1] Gaardenes eller rettere grendens navn er Særen; den ligger ved Vinjevandets sydøstlige ende.

[2] Manaas er ligesom Særen en af de ni grender, hvori Vinje deltes fra gammel tid, og hvis navne opregnes hos J. M. Lund, Beskrivelse over Øvre-Tellemarken (1789), S. 172 flg.

[3] Veien har her gaaet i en helt anden retning end den nuværende veilinje. Medens denne ikke gaar over den fra Vinjevandet kommende elv, gik den gamle vei over denne, forbi Groven og Kalaak, der, hvor nu veien til Næsland fører i S. Maaske har den gaaet helt frem til Næslandsgrenden og forbi Gjelhus og Sandaak ned til Tokeelven, men har saa ikke gaaet nedover til Eidsborg, men lidt i Nordøst op til Gjøttel.

Vnder denne bro rinder en aa kaldis Todka[1] som kommer aff tuende vand. Den ene gren aff Vennie vand aff den østre ende strax østen for som wi lagde vdj land ved Serensaass, och løber hun der fra i sudoust 3. fieringer. Der møder den anden grenn som kommer aff det vand Totag, (som wi fore offuer fra Rølandsstrand) aff den søndre ende, och løber saa i søduest 1 fiering siden i sønder 1 mijll, der møder denne forschne aa som rinder aff Vennie vand siden løber de baade sammen i sudoust ½ fiering til Giøtelbro.

Siden løber hun fra Giøtelbro i synder oc suduest 1½ mijll vdj it vand heder Bandall[2] der faller hun vdj enden der aff 1 mijll fra Lauerdals kircke i norduest.

Saa fore wi fra Giøtel bro i nordoust och øster op for en backe 2 pilskud til 3. gaarde heder Giøtel. De 2. gaarde nørdre gaard ligge vdj en tungaard der skiffte wi heste, oc der effter gaff bispen her Matz paa Vennie forloff at drage hiem fra Giøtell. Saa droge wi derfra i sønder til den tredie Giøtelgaard it pilskud igiennom gaarden, saa therfra i sudoust 1 fiering bløđ veig offuer myrer til en setter kallis Gaasekiern, der hoss strax synden ligger it lidet kiern heder Gaasekiernskijll som wi haffde paa den høyre haand.[3]

Siden droge wi therfra i sudoust ½ fiering til Langsee, it vand saa kallet, der vd met ½ fiering i sudost, til it vad offuer forschne vand, der offuer i sudost huilcket er icke bredere end 1 liden aa. Fra dette vad strecker Langesee sig vdj synder ½ mijll och i nord der fra 1½ fiering oc nest synden for vadit er det bredest som er ½ fiering bred i norduest, men ellers er ther icke vden 1 pilskud eller 2 bredt der vdj er baade øre oc aber. Aff den nordre ende aff dette vand rinder en aa heder Gryte aa, hun løber i norduest i Todka 1 fiering norden for Giøtell.

Saa fore wi fra Langeesee vad i sudoust 1 fiering offuer nogle myrer och backer thill en setter kallis Fieldsetter liggendis mit paa it field heder Ørfield, der strax vd met i synder er thet

---

[1] Smlgn s. 374, note 2.

[2] Bandaksvand, hvis navn undertiden findes skrevet Bandalsvand.

[3] Gaasetjern er ikke afsat paa karterne. Biskopen og hans ledsagere have reist paa den vestlige side af den elv, som paa amtskartet kaldes Langeelven, men her nedenfor Gryteaaen, og fulgt denne op til Langsøen, som de satte over paa dens smaleste punkt.

saa høyt at mand kand see therfra till Goustafield i nordoust therfra, oc er ingen skoug paa dette Eerfield.[1] Saa fore wi østen for dett høyste der aff och offuer samme field i sudoust och ned for en backe 1 fiering. Siden i nordoust 1 pilskud til en gaard heder Vlffuesacker der skiffte wi skius heste och druck engang aff det øll som her Peder i Lauerdall haffde ladet først did. Der effter droge wi derfra tilbage i suduest $^1/_2$ pilskud til en gaard heder Midbøn och igiennom gaarden. Saa therfra i suduest igiennom Stolledalen offuer nogle myrer 2 pilskud. Siden i sudoust offuer en elff heder Stolledals aaen,[2] som kommer aff forne myrer, saa fore wi i sudoust 1 pilskud vd met forne aa oc haffde hende paa den venstre haand, til en ødegaard heder Mo, der droge wi atter offuer Stolledals aaen oc haffde hende paa den høyre haand. Saa offuer Mo 1 pilskud i sudost der effter 1 pilskud vd met forschne aa, i sudost, saa atter offuer hende, och haffde hende da paa den venstre haand hen ved $^1/_2$ fiering i sudoust til Stolledalsbro, der fore wi østen for broen och haffde hende paa den høyre haand ret hoss.

Saa droge wi langs vd met elffuen oc haffde den paa den høyre haand $^1/_2$ fiering i sudoust til Orlandslid[3] ther boer leensmanden vdj Lauerdal ved naffn Osuald. Och fore wi igiennom gaarden vd met it stort gammelt høigt lofft paa den venstre haand. Saa therfra i sudost 1 pilskud ned for en backe til Orlandslid bro. Der fore wi vesten for offuer it vad der møder en anden elff kallis Hegtued aa,[4] hun kommer norden fra it vand heder Louge vand er rund 1 fiering omkring vdj huilcket er øret och aaber, och ligger $^1/_2$ fiering fra Orlandslidbro. Der aff rinder Hegtued aa aff den søndre side, strax østen for Orlandslid, oc Stolledals aaen strax norden for och mødis vdj forne vad.

Saa fore wi therfra langs vd met aaen oc haffde den paa høyre haand, i sudoust $^1/_2$ fiering til Haatuedbro[5], der fore wi østen for broen, och droge saa vd met aaen liggendis paa den venstre haand, 1 pilskud i sudost til Homs kleff,[6] och ther offuer

[1] Eirfjeld, 1085 m. Paa dettes østlige side ligger flere gaarde ved veien mellem Eidsborg og Høidalsmo. En af dem er Midbø.

[2] Paa amtskartet Stødledalsaaen.

[3] Paa amtskartet Aalandslid.

[4] Efter gaarden Hegthveit.

[5] Efter gaarden Haathveit.

[6] Efter gaarden Home.

i suduest it stenskast. Siden therfra i suduest 4 eller 5 pilskud til prestegaarden som kallis Eg liggendis $^{1}/_{2}$ fiering fra Haatuedbro. Och komme wi did circiter horam 3. pomeridianam.

Fra Vennie oc til Lauerdall 4. mil.

Imellum Vennie och Lauerdalls kircke 4 mijll ond vey synderlig naar thet er regnvær som thet nu haffuer verit en tid lang.

Constit: aërea.

Imod det wi komme til Egs prestegaard begynte det at regne, och regnit siden en stund indtil imod afftenen. Men i dag formiddag solskiens vær stille.

Strax synden for prestegaarden ligger kircken som kallis Egs kircke.

Och der strax hoss ligger det vand Baandaff synden och østen for prestegaarden och kircken och er der bredist hen ved 1 fiering, och strecker sig i øster fra prestegaarden 1 mijll, saa i synder 4 mijll igiennom Lauerdall och Huidesiø til Flaabygden liggendis 3 mijll fra Huidesiø i synder.

Siden strecker Baandal sig i vest norduest fra Lauerdals kircke 1 mijll $^{1}/_{2}$ fiering bred. Det er saare diubt, synderlige vd for prestegaarden, och de kand derfor icke offte bekomme nogen god stor øre, men smaa och vndertiden nogen sig.[1]

Till Lauerdall er 3. annexer.[2] Den første heder Esborg kircke i norduest 1 fiering och 1 mijll.

Annexer til Lauerdall 3.

Den anden heder Hedalsmo kircke ligger i nordnordoust 1 mijll. Och giøris tienniste huer tredie Søndag vdj disse tho kircker saa och hiemme i hoffuit kircken, och vndertiden huer fierde Søndag.

Den tredie annex heder Ødefields kircke, ligger i nord $2^{1}/_{2}$ mill fra hoffuit kircken, der giøris tienniste 8. gange om aarit.

Her Peders quinde heder Marin Jensdaatter her Jenssis daatter i Hitterdall, hun haffde tilforn her Seffren fordum sogneprest i Vennie.

♂ Then 15. Julij visiterit bispen hoffuit kircken vdj Lauerdall, och hørde her Peders predichen. Oc tracterit hand euangelium dominicale, Luc. 6. Estote misericordes sicut pater vester misericors est.

Siden effter predicken examinerit bispen almuen, det vnge

---

[1] Optegnelsernes forfatter har her betragtet Hviteseid- og Flaavandene som umiddelbart sammenhængende med Bandak.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 16.

folk oc en part aff de gamble vdj theris christelige børnelerdom, och repeterit noget aff her Peders predicken for dem oc offuerhørde dem ther vdj.

Siden haffde hand sin formaning til dem om Gudtz ords hørelsse, om øffrigheden at beuise lydighet reuerentz och ære, och mere andet saadant. Och iblant andet formante hand dem alffuorlige at de schulle afflegge saadan wgudelige affgudsdyrckelsse och papistiske handel som de vaare von at bruge, som er sion och arffue och met kiørmesse at holle.

Siden, der alting vaar endt och bispen vaar kommen hiem i prestegaarden, gick [han] op paa sit kammer, och strax der effter nedt till bords medt her Peder.

Samme tid haffde her Peder til giest lendsmand Osuald, och en tysk mand heder Jens[1] huilcken kand saa god norsk som de andre bønder i Telemarcken, och boer vdj Lauerdall paa it saare høigt field $^1/_2$ mijll fra kircken. Hans fader som oc er en Tysk boer vdj.[2] Item vaar der oc til giest nogle andre aff Lauerdals prestegield.

Strax maaltid vaar giort gick bispen op paa sit kammer igienn. Och bønderne ginge alle sin kaass hiem.

Samme dags afften kom her Jens i Fyrisdal til her Peder imod bispen oc bleff der om natten.

Constitutio aërea.

Samme dag den 15. Julij smucht klart vær formiddag oc om morgenen kalt vær norduest bleste stifft. Siden gick den til vester och efftermiddag kulevær met regn och atter vndertiden, oc sommetid baade regnn och solschienn, saadant vaar det ind til afftenen.

Bispen far fra Lauerdall til Fyrisdall.

☿ Then 16. Julij om morgenen circiter 4. horam drog wi fra Lauerdall først till vands tuert offuer Bandaff i synder $^1/_2$ fiering, och fulde bispen her Peder i Lauerdall och her Jens i Fyrisdall, saa lagde wi i land ved it lendestedt heder Kløffuerrudstødet,[3] der effter droge wi til hest op for en kleff kallis Kløffuerudsbrecken først i sydoust oc i synder, oc siden i sudduest $^1/_2$ fiering till den gaard Kløffuerud, igiennom gaarden. Siden atter i suduest 1 pilskud til en anden gaard heder Blekan igiennom gaarden, saa therfra i sudsuduest oc i sønder en liden fiering til en gaard heder Eggeland igiennom gaarden. Saa therfra

[1] Aabent rum i haandskriftet.

[2] Aabent rum i haandskriftet.

[3] Ved Bandakslid, hvor Kløverud ligger oppe i bakken; længere i S. Blakum.

i sønder, offuer berg och myrer hen ved 1 mijll, saa atter offuer it berg 3 pilskud i suduest til en bro, heder Fontzøbro, der offuer i suduest. Vnder denne bro en aa megit strøm met faasser heder Fontseaa hun kommer aff it vand ligger strax hoss broen i suduest heder Faansøe, er $^{1}/_{2}$ mijll langt strecker sig i suduest oc i norduest, er 1 fiering bredt, der aff rinder denne aa aff den nordre ende, i nordoust 1 fiering, strax østen for almanne weyen som wi fore, vdj it vand, heder Roevand der tager Huidesiø ved.

Saa fore wi fra Faansebro i synder offuer en mo, kallis Fonsøstrand oc haffde Fonsøe paa den høyre haand 2 pilskud fra veyen och sommesteds mere, saa komme wi til en gaard heder Hougom $^{1}/_{2}$ mijll fra Faansøebro, der fore wi igiennom gaarden, oc ligger den mit imellum Lauerdall och Fyrisdal 2 mill fra Lauerdall. I suduest 1 pilskud fra Hougom ligger en gaard heder Faantze, aff huilcken gaard, forsch:e vand och elff haffuer sit naffn.[1]

Siden fore wi fra Hougom i synder igiennom en skoug 1 fiering, siden i suduest 1 fiering igiennom en skoug, til en gaard heder Vædum,[2] der droge wi frem och huilte wi och finge madt. Och droge saa strax derfra i suduest om Vædum kircke liggendis strax synden for gaarden, annex til Fyrisdall, och haffde wi hende paa den venstre haand.

Saa therfra i vestsuduest oc i suduest 1 fiering til en bro kallis Kieserbro, der offuer i synder. (Vnder denne bro rinder en aa heder Kieseraa, hun kommer af 2. smaa fiske vand liggendis hoss huer andre, i øster och vester, haffuer ingen naffn, en $^{1}/_{2}$ mill fra Kieserbro, och løber samme elff i vester til Kieserbro, och faller vdj en beck rinder ret strax vesten for broen, och kommer norden til, $^{1}/_{2}$ fiering aff myrer som wi haffde paa den høyre haand ret vd met veyen førend wi komme til Kieserbro. Der effter løber for:e Kieseraa i sønder $^{1}/_{2}$ fiering, vdj en aa heder Spaakelj aa, den aa kommer aff tuende grener. Den ene aff it vand heder Miovand liggendis i vester 1 stor mijll paa Hesteheden, och er samme vand 3. fieringer langt strecker sig vdj sødoust oc norduest, 3. pilskud bred. Saa rinder samme Spaakelj

---

[1] **Navnene ere nu helt forandrede. Det her omtalte store vand er Skrævandet, som gjennem en fossende elv har afløb til Vraavandet, hvis bredder fremdeles høre til Hviteseid prestegjæld. En gaard Faanse findes nu ikke, derimod en, som heder Folsæt.**

[2] **Veum, hvor Veum kirke var bygget.**

aa aff den syndre ende i synder til en gaard heder Spaakelj liggendis strax norden for hende, 2. pilskud vesten for Kieser aa siden løber Spaakelj aa i øster vdj Kieser aa, den anden green aff Spaakelj aa, heder Sangedals aa, den kommer aff it vand heder Skaadelj vand liggendis i vester fra Kieser aa 2 mijll, løber derfra i øster til den gaard Spaakelj och kommer i aaen paa den syndre side).

Saa fore wi fram bedre i synder langs vd met Spaakelj aa, som wi haffde paa den høyre haand, 1/2 mijll oc til en aa heder Gryte aa, oc offuer en bro heder Grytebro i synder oc haffde it quernehuss paa den venstre haand.

Denne Gryte aa kommer aff it vand heder Rollestad vand liggendis paa Hægefield i nordoust fra Grytebro 5. fieringer, det er 1/2 mijll langt strecker sig i øster oc i vester 1 fiering bred, aff den vestre ende rinder Gryte aaen i syduest till forne Grytebro, saa kommer hun strax vdj Spaakelj aa, icke langt fra broen.

Der effter fore wi langs vd met Spaakelj aa i synder (østen for hende) 1/2 fiering til en gaard heder Hougen paa den høyre haand, och en gaard heder Lillestue paa den venstre haand.

Siden fore wi therfra i synder 1 fiering til Heggelands kircke annex til Fyrisdall der fore wi fram om hende oc haffde den paa den høyre haand, siden fore wi therfra langs vd met forne Spaakeli aa østen for hende 1 fiering til en liden aa heder Modill och ther offuer i synder, denn aa kommer østen aff fielden 1 mijll aff myrer, oc løber i Snertims aa (oc er dog den forne Spaakeli aa) oc løber denne aa 1/2 fiering therfra i synder vdj Fyrisvandt.

Fra Lauerdal oc til Fyrisdal 4. mijll.

Saa fore wi fra Modell i synder 1 fiering til prestegaarden i Fyrisdall som kallis Moland. Did komme wi hora 11. ante meridiem. Och er imellum Lauerdall och Fyrisdall 4. mijll temmelige god vey en part der aff.[1]

Hoffuit kircken som kallis Molands kircke, en trekircke, ligger ret hoss prestegaarden vesten for. Och der synden strax hoss ligger it vand kallis Fyrisvand, det strecker sig i nord fra kircken met den nordre ende 1/2 fiering, och er samme vand 3 mill

[1] Den her beskrevne vei falder i det væsentlige sammen med den nuværende veilinje fra Veum til Fyrrisdal, forbi gaardene Gryt, Haugen og Lillestuen. Spaakelidaaen kaldes paa amtskartet Dalselven; Modil heder der Middels. Om den nu nedlagte Hæglands kirke se s. 16. Hægefjeld er nu kun navn paa den del af dette fjeldparti, som ligger længst over mod Nissedal.

langt i sønder oc nord och en $^1/_2$ mill bredt, fra en gaard heder Breuig, liggendis vesten for vandet, och til en gaard heder Mommerag østen for vandet.

Aff den syndre ende rinder en faass heder Glummen i synder vdj it vand heder Drang (icke mere imellum end fossen) huilcket vand Drang $^1/_2$ mil langt strecker sig i synder, er en $^1/_2$ fiering bred. Der aff rinder en aa vdj suduest hen til Nenes. Her om findis ydermere her effter aff Huidesiø vandet [sic].

Til Fyrisdall ere 4. annexer.[1] Den første heder Heggelandtz kircke $^1/_2$ mil fra hoffuitkircken i synder.

Den anden annex heder Vædum ligger fra hoffuit kircken i nordnordoust $1^1/_2$ mill.

Den tredie annex heder Skaffse kircke i nordoust $3^1/_2$ mijll fra hoffuit kircken.

Den 4. annex kallis Mokircke ligger 2 mijl i suduest fra Skaffse, men fra hoffuit kircken 5 mijll i suduest. Och giøris tienniste vdj alle disse annexer huer for sig huer 5 Søndag oc vndertiden huer siette. Saa och hiemme.

Samme dag den 16. Julij formiddag klart solskien men effter-middag bleff thet schyet, och regnet noget lidet stille vær synden. Siden skien solen vndertiden noget, dog icke ret klart.

Constitutio aërea.

♃ Then 17. Julij visiterit bispen Molands kircke hoffuit kircken i Fyrisdall. Och hørde her Jens Christiernsens Sogne-prest ther sammesteds hans predicken, oc tracterit hand den text I. Rom. 8. Jeg holder det saa faare, at denne tidtz pinactighed er icke.

Bispen visiterer Fyrisdals kircke.

Siden effter predicken examinerit bispenn det vnge folck saa och en part aff de gamble vdj deris christelige børnelærdom, och forfor huad de merckte aff predicken.

Der effter haffde bispen sin formaning till almuen ther sammestedtz, at de flittelige skulle søge kircken och høre Gudtz ord.

Siden at de skulle ære och fryete deris øffrighed baade den verdslige och geislige. At de skulle bygge oc forbedre kircken och deris kirckegaard som megit er ilde forfallen, och de huss paa prestegaarden at forbedre och holle ved macht. Och andet saadant mere.

Siden der bispen vaar kommen hiem paa kammeret, lod hand kalle her Jens och her Peder i Lauerdall ind til sig, saa och de

---

[1] Smlgn. S. 16.

vnge personer som medt hannem ere, Niels, Rasmus och Christiernn. Och lod hand samme tid Niels Lauritzen och Rasmus predicke. Først predicket Niels, den sententz Joh. 3. Sic Deus dilexit mundum. Siden predicket Rasmus sextam petitionem orationis dominicæ: Et ne nos inducas.

Der effter tilspurde bispen dem huad bønen er vdj almindelighet.

Siden gick hand ind til her Jens till bords, och met hannem och her Peder och sit eigit selschaff giorde maaltidt. Och her Jens lod samme tid kalle 3 eller 4. til sig aff sin grander til giest, och bispen vdj deris neruerelsse talet til her Jens om den kiørmesse som de holler i Telemarcken alleuegne, oc om sion oc erffue som de bruge effter deris døde, skulle hand for ingen deel tilstede sitt sognefolck her effter, saa framt de icke ville lide skade derfaar.

Samme thid kom bispen i tale om her Jenssis daatter ved naffn Marin Jensdaatter, och spurde om hun vaar gifft, da sagde her Jens och hans quinde Karin ney, men at en degne ved naffn Erick Lauritzen, som ther for nogen tid lang siden leste for hans søn, belaag hende, och rømde sin kaass, och vaar samme Erick fød strax inde vdj Suergit oc haffde tilforn gaait i schole vdj Oslo.

Sammetid talet her Jens om den Jørgen som vaar scholemester i Skien, at hand haffde stedt hannem til at lese for sin søn it aar, och her [Jens paa?] Hollen och her Seffren i Bøe, toge hannem til sig at lese for deris børn wanseet at her Jens haffde stedt hannem til sin søn, och hans søn bleff forsømt. Mente therfor sig aff dem at vere skiet wret.

Siden strax maaltid vaar giort gick bispen ind vdj sit kammer och bleff ther. Och bønderne som vaare til giest ginge hiem.

Constitutio aërea.

Samme dag den 17. Julij formiddag smucht klart vær, men efftermiddag imod afftenen bleff thet skyet dog regnit thet icke vden noget lidet, suduest.

Bispen sender breff till M: Jørgen i Staffanger.

♀ Then 18. Julij: om morgenen tilig inter 3. & 4. antuordet bispen en bonde vdj Fyrisdalls prestegaard hed Ouden Lijd it breff som hand schreff till M. Jørgen i Staffanger, at denne Ouden skulle føre til her Peder i Setterdal vdj Staffuangers stigt. Her Jens och samme tid antuorde for^{ne} Ouden it breff til her Peder at hand met it vist bud wfortøffuit ville sende bispens breff til M. Jørgen. Denne for^{ne} H. Peder boer vdj it gield heder Vallegield vdj Settersdal liggendis i vester fra Molands prestegaard i Fyrisdal

4. mijll. Der tager it field ved at reise offuer til Staffuanger heder Settersfield 12 smaa mijll offuer, saa kommer mand till M. Jørgens gaardt ved naffn Liuse liggendis vdj Høfflesogn vdj Strand prestegield 2 mijll [fra] byen. Fra Liuse tager siøen ved och er derfra 5. mijll til Staffuangers by.

Bispen drager fra Fyrisdall til Huidesiø.

Siden samme dags morgen den 18. Julij hora 4. drog bispen fra Fyrisdall, och fulde hannom her Jens sogneprest der sammesteds, her Peder vdj Lauerdall, och her Christiern i Huidesiø, och de vnge personer som er met bispen.

Och fore wi fra Fyrisdall i nord oc i nordoust den samme vey tilbage igien som wi komme did 2 mijll til en gaard heder Hougom[2] igiennom gaarden. Siden fore wi derfra en anden vey end wi komme did først heden i nordoust 1/2 parten aff 1/2 fiering offuer it field kallis Roelij aass, der effter fore wi fram bedre offuer samme aass i nord 1/2 fiering, saare slem vey, och vaar mogit [sic] igienfalden met store træer och louger[3] saa at vi haffde ont at komme ther offuer. Siden i øster oc vdj nordoust 3. eller 4 pilskud vd met en myr til en ødegaard heder Napper paa den høyre haand oc fore wi da ned for en backe i norduest der effter i nord 4 pilskud til it vand heder Roevand[4], der huilte wi och finge madt. Siden der maaltid vaar giort gaff bispen her Jens i Fyrisdall [forloff] at fare hiem saa och her Peder i Lawerdall, saa foer hand tuert offuer forne Roevand och hiem ad. Och bispen och her Christiernn lagde och vd met baad paa samme vand aff it lendestad heder Rolistødit[5], och strax norden for 1 stenskast faller forschne aa Fontze vd i enden.

Saa fore wi i øster til synder langs ad samme vand 1 fiering om en gaard heder Heggeland paa den venstre haand 1/2 parten aff 1/2 fiering fra oss. Siden fore wi i ost sudoust 1/2 fiering om

---

[1] Lyse ved bunden af Lysefjorden i Høle sogn, der nu er fraskilt Strands prestegjæld.

[2] Ved Skrævandet. Herfra toge de reisende tilhøire i en retning, der gik lidt mere østlig end den nuværende veilinje, og kom ned til Naper i Vraalid, der er en anden gaard end det Naper, som ligger ved Napervand, paa fjeldet mellem Fyrisvand og Nisservand.

[3] Laag (i flertal læger) betyder et nedfaldet træ.

[4] Vraavandet, der gjennemløbes af Nidelven, hvis øvre løb her kaldes Fontse, nu tildels Verkselven. Det har en længde af 16 km. og staar ved en nu kanaliseret kort strøm i forbindelse med Nisservand. Ved dets bredder ligge gaardene Hægeland og Vraa i vestenden.

[5] Ved Vraalidosen.

2 gaarde heder Roegaarde, liggendis strax hoss huer andre i synder och nord paa den høyre haand 2 eller 3 pilskud fra oss.

Siden fore wi i sudoust 5 fieringer langs ad forne vand om en gaard liggendis ind imellum fielden heder Sundaass 3 eller 4 pilskud fra oss. Saa therfra i sudoust 1 fiering til enden af forschne vand som er vngeferlig 2 mijll langt och $^1/_2$ fiering bred, oc til en strøm kallis Store Strøm (en faass) der stege wi vdj land, och lod drage baaderne offuer it lidet berg vd met samme foss. Saa lagde wi atter vd met baaderne och droge i øster $^1/_2$ fiering vdj it smald vand lige som en elff heder Nisser, til en liden strøm oc der igiennom, siden atter i øster en $^1/_2$ fiering offuer samme vand vd met en øe som wi haffde paa den høyre haand och kallis Øyen, der er en gaard mit paa kallis ochsaa Øyen. Saa lagde wi vdj land til it lendestødt kallis Eidstødit[1].

Emellum midielandet och forne Øye er it lidet sund itt stenskast offuer. Saa strecker forne vand Nisser sig fra denne øe, i sønder $3^1/_2$ mijll[2] til Tredungs kircke annex til Huidesiø, er en $^1/_2$ mijll bredt mit paa, der faller en aa vd paa den vestre side ad kircken, och løber 1 mijll fra Tredungs kircke i suduest, der møder den aa som kommer fra Fyrisdall aff Drang, saa løber de baade sammen i suduest 3. mijll igiennom it gield i Staffangers stigt kallis Omlid strax østen for Omlidtz kircke. Saa fra kircken i sødoust 6 mijll vdj siøen[3].

Saa fore wi fra Eidstødit, tuert offuer it berg som de kaller Eiden først i nord 1 fiering, siden i øster och i nordoust $^1/_2$ fiering, siden i nord, ost sudoust 1 fiering til Huidesiø prestegaard om kircken som wi haffde strax hoss prestegaarden, och komme wi did hora 3. efftermiddag, da begynte det at regne och regnit all afftenen igiennom.

Fra Fyrisdal oc til Huidesiø er $5^1/_2$ mill.

Imellum Huidesiø och Fyrisdall den vey som wi nu foer er $5^1/_2$ mijll baade til lands och vandtz. Men fra Fyrisdall och til Huidesiø offuer it field heder Hægefield[4] er 5 mijll dog saare slem och farlig vey.

Annexer til Huidesiø ere 4.

Till Huidesiø ere 4. annexer. Den første annex kallis Brun-

---

[1] Eidstaa. Øen ligger lidt i syd for dette sted.

[2] Nisservand har en længde af 36 km. Hele Nisserdal hørte paa denne tid, ligesom fremdeles Vraadal, til Hviteseid. Smlgn. s. 16.

[3] Nidelvens løb nedenfor Nisservandet gjennem Aamlid er her rigtig beskrevet. Drangen er et stort vand, lidt søndenfor Fyrrisvand.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 382, note.

ckeberg i norduest 1 mijll fra hoffuit kircken. Der giøris tienniste huer tredie Søndag. Den 2. annex kallis Roeli ligger fra hoffuit kircken i vester 1 mijll. Der giøris tienniste huer fierde Søndag.

Den 3. annex heder Nissedals kircke ligger fra hoffuit kircken 3 mijll i suduest, men fra Roeli i synder 1 mill. Vdj denne annex giøris tienniste huer femte Søndag.

Den 4. annex heder Tredungs kircke ligger fra hoffuit kircken i suduest 5. mijll. Der giøris tienniste huer 6. Søndag[1].

Huidesiø kircke er en stenkircke och haffuer verit saa gaat som nedfalden paa den søndre side, men nu er thet opmurit, och de haffuer begynt at ferde[2] tagit. Men inden til haffuer den god hielp behoff, baade met stoler och andet.

Samme dag den 18. Julij formiddag klart solskien, men effter-middag skyet, och midafften begynte det at regne och regnit al afftenen. Sønden vind.

Constitut: aërea.

♄ Then 19. Julij visiterit bispen Huidesiø kircke, och hørde hand her Christiern Olssen sogneprest i Huidesiø, hans predicken. Och tracterit hand euangelium dominicale som falt i nest forgangen Søndag.

Siden effter predicken examinerit det vnge folch saa oc en part aff dett gamle folck vdj theris christelige børnelerdom.

Der effter haffde hand sin formaning til almuen ther sammestedtz om Gudtz ords hørelsse oc andet mere saadant som hand er von att giøre. Och vaar der samme tid nogle flere aff almuen tilstede end som thet pleier naar der visiteris, dog vaar der saare mange borte aff gieldet, synderlige vnge folck och quindfolck.

Der alting vaar nu at ende gick bispen frem i prestegaarden, som er nu vel forbedrit baade met huss och andet som ther hør til, och giorde maaltid hoss her Christiern. Samme tid kom der til her Christiern den gode mand Peder Iffuersens tienner Hans Fod, som nu achter sig til Norlanden[3] til Bergen, och vaar der til giest[4]. Samme tid vaar der en stor hob aff her Christierns sognebønder, baade leensmenderne[5] och andre til giest.

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 16.

[2] ɔ: sætte istand, gjøre færdig.

[3] Nordlandet er her det samme som Vestlandet. Endnu længe efter denne tid henregnedes det vestenfjeldske Norge til det nordenfjeldske. Hans Fod maa have lagt veien fra Fritsø til Bergen over Vinje, Røldal og Hardanger.

[4] Smlgn. s. 79, note 2.

[5] Der har altsaa i dette store prestegjæld været flere lensmænd.

Samme dag den 19. Julij strax maaltid vaar giort drog bispen fra Huidesiø der klocken vaar it efftermiddag oc bød hand Hans Fod god nat, som och samme tid drog aff.

Samme tid bød hand her Christiern och hans quinde Marin Seffrensdaatter, her Seffrens daatter i Bøherrit, god nat och skenckte hende 1 daler, huilcken daler her Christiern igien antuordet bispen i dag for den daler bispen vdlagde paa her Christierns vegne for hans collatz.

Der effter drog hand fra Huidesiø offuer Huidesiø vand som ligger ret hos prestegaarden och kircken østen oc sønden for, der fore wi offuer Huidesiøsund (som løber aff Baandall) i nord ½ fiering om en øe heder Huidingsøe som wi haffde paa den høyre haand, 2 pilskud fra oss. Och haffuer Huidesøe prestegield sit naffn deraff. Der voxer och Mysicke paa samme øe. Och en aadde som vaar midielandet paa den venstre haand, saa droge wi om samme aadde i norduest ind vdj en vig aff samme forᵉ vand, ½ fiering och laugde vdj [land] ved 2. gaarde heder Vdsund. Der møtte her Lauritz Hanssen vdj Sillegiord, saa gaff bispen her Christiern vdj Huidesiø forloff at fare hiem. Der effter steg bispen til hest och droge wi igiennom disse gaarde liggendis hoss huer andre i norduest och i sudoust. Saa fore wi therfra i norduest ½ fiering god slet vey til en gaard heder Midsund igiennom gaarden. Saa ther fra i norduest ½ parten aff ½ fiering til en aa heder Morgedals aa, som wi haffde ret hoss oss paa den venstre haand, huor hun falt vdj forᵉ vig aff Huidesiø vand[1].

Denne aa kallis Sifftesta aa, och kommer aff it vand heder Morgedals vand, liggendis 1 miil fra ossit eller elffuemunden i norduest, det vand er ½ fiering langt strecker sig paa lengden i nord och i sønder, 3. pilskud bredt. Och rinder forᵉ elff derfra, aff den den [sic] søndre ende i sudoust vdj Huidesiø vand vdj forᵉ vig.

Saa fore wi fra osit eller elffuemunden i norduest ¼ part aff 1 fiering til en gaard heder Gadeholt god slet vey, och laag gaarden paa den høyre haand ret hoss veyen.

Saa therfra i nord ½ fiering til en gaard heder Groffuen lig-

---

[1] Biskopen og hans ledsagere have her roet over det østlige udløb af det smale sund, der fører over til Bandak. Saa have de roet forbi Spjotsod og havt den lille ø tilh., som her faar navn af Hvidingsø, men paa amtskartet over Bratsberg amt kaldes Bukøen, og ere saa komne op i Sundkilen til Sundbygden, hvor gaardene Utsund og Midtsund ligger, og hvor Morgedalselven kommer ned. Denne elv kaldes strax nedenfor Sifftesta aa.

gendis paa den høyre haand 1 pilskud fra veyen[1]. Saa therfra i nord 2 pilschud om Brunckeberg kircke som wi haffde paa den venstre haand liggendis ret hoss veyen. Siden therfra i nordoust offuer Brunckebergskoug 1 fiering til en gaard heder Sandland igiennom gaarden. Saa therfra i øster 1 pilskud och strax ned for en backe i øster 1 fiering til it lidet vand heder Vigdesiø, der fore wi langs vd met forschᵗᵉ vand offuer Brunckebergskoug som er .3. pilskud paa lengden och 2 pilskud bred, siden therfra i øster ½ mijll vd met 1 aa som rinder aff den østre ende aff Vigdesiø, til en platz huor der haffuer staait it capell ved naffn S. Lauritz capel paa den søndre side hoss veyen oc ther strax sønden rinder forschᵗᵉ aa.

Och er fra Huidesiø kircke och till forᵗᵉ capell 2 miill. Och derfra och til Hiertdall 2 mijll.

Saa fore wi fra forᵗᵉ capell i nordoust ½ fiering til en beck heder Skirffuebeck, som kommer af moraser och myrer liggendis i nord derfra paa fieldet en halff mijll, och løber vdj Nessaa som rinder aff forᵗᵉ Vigdesiø, strax hoss veyen som wi fore offuer becken, och løber samme aa i øster 1 fiering vdj Sillegiords [vandet] imod den den [sic] nordre ende.

Siden fore wi therfra i nordoust 1 pilskud om 2 gaarde heder Oppebø[2] liggendis paa den venstre [haand] hoss veyen strax hoss huer andre i nordoust och i søduest. Saa therfra i nordoust 1 pilskud til en gaard heder Graff[3] igiennom gaarden, derfra til Sillegiords kircke i nordoust ½ fiering, den haffde wi paa den høyre haand ret hoss veyen.

Saa i nord och norduest 2 eller 3. pilskud offuer en aa heder Prestegaardtz aa. Saa therfra it stenskast til prestegaarden vdj Sillegiord som kallis Skornes. Did komme wi hora 6 vespertina.

Och er imellum Huidesiø och Sillegiord 2 mijll och 1 fiering. Den ene mil temmelig vey den anden ond vey fieldet.

Fra Huidesiø til Sillegiord 2 mil oc 1 fiering.

Samme dag den 19. Julij sölskienns vær suduest stille.

Constitutio.

Forschᵗᵉ Prestegaards aa[4] kommer aff norduest fra nogle myrer 3. fieringer fra prestegaarden och løber først i synder, siden i

---

[1] Gaardene Gadeholt og Groven passeres under den bratte opstigning fra Sundbygden til Brunkeberg kirke.

[2] Kaldes paa amtskartet Bøen.

[3] Kaldes paa amtskartet Graver.

[4] Denne elv kommer fra Sundsbarmvandet og forener sig nede i dalbunden med den fra Fladdal kommende elv.

sudost om prestegaarden, och rinder derfra i øster til kircken, norden for kircken, och faller vd i en stor aa strax østen for kircken kallis Berger aa, saa løber de baade sammen vdj Sillegiordsvand liggendis synden for kircken 1 pilskud och strecker samme vand sig i sønder 1 mijll en ½ fiering mit paa. Der ligger en ødegaard vesten for heder Sillegiord. Huor aff gieldet haffuer sit naffn.

Vdj dette vand tagis ørit, aabor, sijg och aall, och it slags ørit kallis hakeørit er lige som lax. Och i gammel tid gick lax ther ind.

Aff dette Sillegiords vand rinder 1 aa vd i sønder igiennom Bøherrit 2 mil i Nordsiø oc kommer der vdj den nordre ende. Och er Nordsiø .3. mijll langt strecker sig først i sønder 1 mijll och er 1 fiering bred. Saa gaar det ind til en øe heder Valeøe, som ligger mit imellum Hollensogn och en gaard heder Vale ½ mil det brediste. Saa skiøder vandet sig i sødost 2 mill til en faas heder Skaadfaass, liggendis ifra Skienn 1½ fiering i norduest.

Vdj dette vand Nordsiø faller ochsaa en aa vd aff Huidesiø vandet eller Flaa vandet som kallis der offuen for ved Lauerdall Baandall, och vdj Flaabyg faller en aa eller sund kallis Lundefar, aff en kircke heder Lunde kirche annex til Bøherrit, 3. mijll fra Huidsiø, saa rinder hun fra Lundefar vdj øster 1 mijll til en faass kallis Vlefoss liggendis i Hollensognn, den faller vdj Nordsiø mit for vandet vdj den vestre side[1].

Til Sillegiord ere 2. annexer. Den ene heder Aaamodsdall ligger i norduest fra hoffuit kircken 3 mijll, der giøris tienniste huer fierde Søndag oc vndertiden huer femte. Det haffuer sit naffn aff 1 gaard heder Aamod ligger i nordoust fra kircken 1½ fiering.

Den anden annex heder Fladals kircke, men aff gammelt Raabygd, ligger fra hoffuit kircken i norduest 3 fieringer der giøris tienniste huer tredie Søndag[2].

☉ Then 20. Julij Dominica 5. post Trinitat. S. Margaretæ dag visiterit bispen Sillegiords kircke, och predicket selff euangelium dominicale Luc. 5. om det store fiskefang. Der effter examinerit hand folcket der sammestedtz baade de vnge och en part aff de gamle. Siden haffde hand sin formaning til dem om Guds ords hørelsse och om den lydighet ære och tienniste som

---

[1] Den her meddelte beskrivelse af Norsø er i det væsentlige rigtig. Dette vand har sin største bredde mellem Holden og Hvalen, hvor Hvaløen ligger midt i.

[2] Smlgn. s. 16.

de ere deris øffrighet baade verdslig och geislige plictige, och andet saadant.

Denne Sillegiords kircke er en steenkircke ilde holden inden til met stoler och andet saadant.

Staar der och paa samme kirckegaard i sødoust fra hoffuit kircken en anden steen kircke imod kirckegaards muren, som de bergsgeseller haffuer i gamel dage bygt och er nu slet forfallen. Thi der [er] intet tag paa, och alt treuercket er nedraaddit[1].

Siden der bispen kom hiem i prestegaarden lod hand kalle her Lauritz Hanssen sogneprest i Sillegiord op paa kammeret til sig och ther hørde hans predicken. Hand predicket evangelium dominicale som falt i dag.

Der effter gick bispen ned i stuen til her Lauritz och giorde maaltidt met hannem, och vaar der samme tid til giest en tysk gammel mand boer der i sognit en aff de bergsmend heder Casper til giest, och saa nogle andre aff her Lauritzis sognefolck.

Samme tid vaar ther tilstede en aff her Lauritzis sognebønder ved naffn Christiern Tho, som haffuer verit affskild met sin echte quinde for capitelet vdj Oslo for horerj som hand bedreff met en pige, siden ther hans quinde var fraskildt met hannem belagde hand sig met en løss quinde, som her Lauritz berettet. Der effter kom ther schriffuelsse til Oslo at hand ville gerne haffue sin førrige echte quinde igien, och de finge forloff at komme tilsammen. Och hand haffuer nu atter paa ny afflit barn met forne løsse quinde. Huor til hand suarit ney, at thet icke er saa, dog sagde her Lauritz at quinden haffuer thet frilige for hannem bekient, och her Lauritz meente det saa i sandhet at vere. Da sagde denne Christiern at hand ville lade hente sine breff hand haffde faait aff capitelet, men de kom iche tilstede, och hand løb och bort och kom icke igienn.

Siden der bispen vaar gaaen op paa sit kammer kom her Lauritz op paa kammeret til hannem medt it par folck aff sit sogn ved naffn Torckil Offrebø och Maritte Suenckesdaatter som paa nogle aars tid haffuer verit fra huer andre aff oc til for hendis stride sinde schyld. Och bispen bad dem at de schulle forligis och vere tilhobe, da sagde manden ney, och er vden tuiel

En mand oc quinde ville skiellis aff met hin anden.

[1] Smlgn. Wille, Siljords beskrivelse, s. 18. Lund, Øvre Tellemarken, s. 232. N. Nicolaysen, Norske fornlevninger, s. 222. L. Daae, Norges helgener, s. 197 flg. M. B. Landstad, Gamle sagn om Hjartdølerne, s. 11 flg.

en suar skalch, men paa det sidste bad bispen at her Lauritz och de vnge personer som ere met bispen schulle see om de kunde forlige dem, huilcket oc skiede langt omsiger [sic].

Samme dag den 20. Julij strax disse for^{ne} folck vaar nedgangne fra bispenn kom her Niels Olssenn vdj Hiærdall til bispenn hoss her Lauritz, och bispen lod kalle her Niels op til sig och taledt met hannem, der effter bad hannem gaa ned til her Lauritz. Och bispen bleff saa paa kammeret alene om afftenen och giorde maaltidt.

(Her Lauritzis [quinde] heder Marin, hunn bode tilforn i Edanger och haffde en mand hedte Mickel Oterbeck for end her Lauritz fich hende. Hun er noget ved alder.)

Constitut: aërea.

Samme dag den 20. Julij formiddag regen vær och vndertiden schien solen, men efftermiddag solskien norduest vind.

Bispen far fra Sillegiord.

☾ Then 21. Julij om morgenen hora 5. drog bispen fra Sillegiord, och fulde hannem her Lauritz och her Niels i Hierdall, och fore wi ij norduest 4 pilskudt til en aa heder Berge aa, der red her Niels vdj Hiærdall medt bispens dreng offuer it vad vdj samme aa kallis Laxehøll, men bispen her Lauritz, Rasmus och Christiern droge omkring til en bro offuer samme aa kallis Sathabro $^1/_2$ fiering fra hølen i vester och i nord| en slem vey offuer field och kleffuer[1].

Oc ligger samme bro imellum thuende berg it stort diubt suelg til vandet er lige som 2 myrer och er broen icke vden it trees lengd lang, och ligger offuer aaen met begge ender i nordoust och i suduest.

Grundaa.

Saa fore wi therfra i norduest $^1/_2$ fiering til en bro kallis Grundebro, ther offuer i norduest. Dervnder rinder en liden aa kallis Grund aa, kommer fra aff it lidet vand heder Sloke vand, liggendis vdj øster fra broen 1 fiering och 1 mill vdj en dall heder Grundings dall, och ligger mit imellum Sillegiord oc Hitterdall, dette vand er 1 fiering langt strecker sig i øster og vester $^1/_2$ fiering bredt, derfra løber hun aff den vestre ende i vester til broen, siden der fra 1 pilskud vdj for^{ne} Berge aa.

Siden therfra i norduest 4. pilskud til 1 gaard heder Orhuss, liggendis paa den høyre haand it steenskast fra veyen.

---

[1] Veien gaar nu paa den samme side af den fra Fladdal kommende elv, tilhøire for denne, lige fra Silgjord af. Her passeres Grundingsdalen, som tilhøire gaar ind imellem fjeldene og gjennemstrømmes af en liden elv.

Der lagde bispen och her Niels vd met baad paa it vand heder Fladsiø, der fore de langs offuer i norduest 1 fiering ligesaa langt er vandet och $^1/_2$ fiering bredt mit paa.

(Aff dette vand rinder forsch^{ne} Berge aa aff den sødøstre ende. Men vdj samme vand rinder en aa kallis Fladals aaen som kommer aff forsch^{ne} vad Sanssøe och Veisfeed liggendis paa Tinds fieldet paa hin side Bostoullff[1].)

Och wi andre fore til lands om for^{ne} Fladsiø langs ther vd medt.

Saa fore wi therfra, der bispen och her Niels komme vdj land, i norduest $^1/_2$ fiering til en gaard heder Sundbø, liggendis paa den høyre haand nogit lidet fra veyen. Saa fore wi fra Fladals aaen i vester saa i norduest $^1/_2$ fiering til Fladals kircke liggendis paa den venstre haand. Saa therfra i nord op for en backe och saa ned til en aa heder Aassbeck. Och kommer nordost fra aff myrer liggendis strax offuer for bergit, och løber i vester vdj Fladals aa 2 pilskud fra den vey som [wi] kom offuer. Saa op for en backe i nord 2. pilskud til en gaard heder Aass.[2] Der fore wi frem i gaarden och taledt met quinden ther sammestedz om it horn som skulle vere kommen aff en houg liggendis strax norden for gaarden heder Vallerhoug. Da suaret quinden, at samme horn vaar fallet vdj arffueskiffte, och er nu paa en gaard ligger vdj Huidesiø kallis Øsenaa. Medt dette horn haffuer thet sig saaledis, at en bonde som ther bode vdj fordum tid ved naffn Gunder Giesemand, hand drog om Juletid fra Hierdall och hiem til sin gaard, och som hand kom frem til Vallerhoug, da raabte hand och sagde: hør du drog i Vallerhoug, stat op oc giff Gunder Giesemand dricke. Da suaret den i hougen, ia, och sagde til sin dreng tap vdj oc giff hannem dricke, icke aff thet beste och icke aff thet verste. Der for^{ne} Gunder hørde dette, saa kiørde hand paa hesten, da kom der en vd aff hougen, oc kastet hornet effter hannem, oc ramte hesten bag paa lenderne, der effter gick baade haar och hud bort. Och samme horn falt ned i veyen, saa tog Gunder hornit op met en skudhiørne (et slags øxe saa kallit)[3]

---

[1] Smlgn. s. 372.

[2] Gaarden Aase, hvor Aasebrekkene gaa op, og hvor nu veien til Dyrlandsdalen og Aamotsdal tager af.

[3] Det gamle skothyrna. I margen findes en afbildning af denne, som omtrent svarer til den, der findes i *Norske magasin*, I, XXII. En anden gammel økseform var halfþynna; en saadan økse omtales i 1651 i Valdres. *Folkevennen*, XXI, s. 104. *Yngv. Nielsen, Træk af den norske bondestands kulturudvikling*, s. 18.

ved saadan manering, och førde det hiem met sig til sin gaard. Och siden naar de drucke aff samme horn, och sloge det imod bordet, da bleff ther strax slagsmaall aff imellum saa mange som i stuen vaare.

Siden fore wi fra for:ne gaard Aass, i nord om Vallerhoff liggendis paa høyre haand. Och staar ther rund omkring hougen store biercke træ.

Siden fore wi fra hougen i nord fierdepart aff 1 fiering offuer it berg heder Skieggeberg[1]. Saa der ned fore i nord, der nest i øster offuer en liden aa, heder Suarte haffuer sit naffn aff en dal kallis Suartedall som hun rinder igiennom och giør samme aa skilsmisse imellum Fladall och Hierdall.

Saa fore wi langs vd met denne aa i øster $1^1/_2$ fiering igiennem Suartedalen. Saa løber for:ne aa Suarte i øster derfra som wi slap hende $^1/_4$ part aff 1 fiering til en gaard heder Fladeland der faller hun vdj en stor aa heder Risuals aa norden for Fladeland[2].

Siden fore wi fra Suarte aa i nordoust 1 pilskud til Tho, første gaard vdj Hierdall, liggendis paa den venstre haand.

Saa therfra i øster 3. eller 4. pilskud til for:ne Rissuald aa och ther offuer i øster til prestegaarden som ligger strax hoss, och haffde kircken paa den høyre haand liggendis strax sønden for prestegaarden. Did komme wi hora mediata decima ante meridiem.

Fra Sillegiord och til Hierdal 1 mil och 3. fieringer.

Och er imellum Sillegiord och Hiertdall 1 mijll och 3. fieringer. Men fra S. Lauritz capell i Sillegiord och til Hierdall er 2. mill.

Rijssuald aa.

Forsch:ne Rijssuald aa kommer aff nogle smaa vand liggendis norduest i fielden, och thet vand som aaen vdfaller aff heder Skiedes vand[3] ligger 2 mijll therfra i norduest. Saa løber hun therfra i sudoust igiennom Hierdall, hen til prestegaarden der rinder hun vesten for, oc synden oc vesten for kircken, och bøyer sig saa om kircken i nordoust, huorfor kircken staar paa en

---

[1] Den lave høide, som ovenfor Aase skiller Fladdal fra Hjærtdal. Dette navn forekommer neppe nu længer. Paa den anden side aabner sig Svartdalen, hvori den ældre vei til Aamotsdal gik af fra hovedveien.

[2] Gaarden Fladeland ligger i nærheden af Hjærtdals hovedkirke, hvor den elv, som kommer ned gjennem Svartdalen, forener sig med en anden, der kommer nordenfor ned forbi kirken. Denne sidste fører paa amtskartet over Bratsberg amt et andet navn; her har den navn efter gaarden Risvold, som ligger lige ved den.

[3] Paa amtskartet Skedsvand.

aadde som er danit oc skicket lige som it hierte, saa ligger oc gieldet lige som it hierte vd met fielden, och haffuer der aff sit naffn, och kallis Hiertdall. Siden løber samme aa i østen oc ostsødost 1 fiering vdj it lidet vand heder Hiersiø. Huor om findis ydermere her strax effter vdj bogenn.

Annexer til Hierdall ere 3[1]. Den første heder Seudelandz kircke ligger fra hoffuit kircken som kallis Holms kircke i ost sudoust 2 mill. Der giøris tienniste vndertiden huer anden Søndag oc vndertiden huer tredie Søndag.

Den 2. annex heder Grandzherrit men kircken Landtzvercks kircke, haffuer sit naffn aff en ødegaard, som haffuer verit gammell prestegaard. Men sognit haffuer sit naffn aff en gaard ligger sønden for kircken 4 pilskud heder Grandaass. Och ligger samme annex i nordoust fra Seudeland 1 mil oc 1 fiering, men fra hoffuit kircken 3 mil och 1 fiering i nordoust, der giøris tienneste vndertiden huer fierde Søndag och vndertiden huer femte Søndag efter leiligheden.

Den 3. annex heder Tudall ligger i nordnordoust fra hoffuit kircken 3 mil och 1 fiering, der giøris tienniste vndertiden huer femte vndertiden huer siette Søndag effter som verit er till.

Tind ligger fra Hierdall i nordnordoust 7 mijll.

Vennie ligger fra Hierdall i vester 5½ mill.

Samme dag den 21. Julij formiddag klart vær siden vndertiden klart oc vndertiden schyett dog regnit det icke, norduest vind.

Constitut: aërea.

Her Nielssis quinde vdj Hierdall heder Anne de haffue 2 børn en dreng heder Claus och en pige heder Karin er voxen.

Her Nielssis quindis naffn.

♂ Then 22. Julij visiterit bispenn hoffuit kircken vdj Hiertdall som kallis Holms kircke oc er en trækircke, der er smucke stoler oc predickestoll och nyt lofft nedre vdj kircken.

Bispen visiterer Hierdals kircke.

Samme tid [hørde] bispen her Niels Olssen sogneprest i Hiærdall hans predicken, och tracterit hand it euangelium om Maria Magdalena Luc. 7. huorledis at Christus vaar indbøden aff en Phariseer til bords, oc der kom en synderinde til hannem. Tres habuit locos.

1. De pænitentia. 2. De iustificatione. 3. De causis pænitentiæ.

Siden haffde bispen sin formaning till almuen der sammestedtz efftersom hand er von at giøre. Dernest examinerit oc

---

[1] Smlgn. s. 16.

offuerhørde hand det vnge folck saa vell som en part aff de gamle vdj theris christelige religions lerdom om pænitentz och om retferdiggiørelssen och andet sligt.

Der alting vaar nu at ende, och de schulle gaa hiem, kom her Jens prouisten paa kirckegaarden till bispen, saa fuldes de frem i prestegaarden met her Niels och her Lauritz i Sillegiord.

Contitutio aërea. Samme dag den 22. Julij vndertiden solskien och vndertiden sky vær, dog iche regn norduest vind.

Bispen drager fra Hierdall. ☿ Thenn 23. Julij om morgenen tilig hora 5. drog bispenn fra Hierdall, och samme tid gaff hand her Lauritz i Sillegiord forloff hiem. Och fuldes met bispen, her Jens prouisten vdj Heiderdal, her Niels i Hierdall och bispens egit folck. Och fore wi først i nordoust aff prestegaarden, saa bøyet wi strax i øster oc drog ½ fiering til en gaard heder Meland paa den høyre haand, der lige sønden faar ligger it field heder Melandsfield[1]. Saa fore wi fra Meland i øster en fierde part aff 1 fiering til en gaard kallis Hoffuin paa den venstre haand strax hoss veyen. Saa therfra i øster til nord 2 eller 3. pilskud til en gaard heder Berg[2] paa den høyre haand ret hoss veyen. Saa therfra i nordoust och i øster 2 eller 3. pilskud offuer nogle kleffuer til Huamsgrænden, der komme wi til it vand heder Hiersøe er en liden fiering langt strecker sig i øster och vester, der vdj faller forsch:ᵉ Risualds aa i den vestre ende, huilcken wi haffde strax sønden for oss alt fra prestegaarden och til dette vand. Saa fore wi langs vd met for:ⁿᵉ vand Hiersø i øster strandveyen slem vey 1 fiering om en gaard heder Hiersøe[3] liggendis ret hoss den østre ende aff dette vand som wi haffde paa den høyre haand, liggendis strax synden for en aa kallis Hiersiø aa som vdfalder aff den østre ende och løber i øster oc i sødoust 1½ mijll vdj en aa heder Skougssaa[4].

Saa fore wi der nest strax norden for aaen i øster 1½ fiering, ond vey, til leensmandtzgaarden ved naffn Lone, der boer lensmanden Annulff, och haffde wi samme gaard paa den venstre haand.

Siden fore wi vdj øster 1 fiering til en aa heder Skaarnes aa, der offuer i nord (den er ickon liden, och er en ond bro

---

[1] Melfjeld (1430 m.) ligger i syd for den straks foran nævnte gaard Melland i Hjærtdal.

[2] Efter den her givne beskrivelse maa i det 16de aarhundrede veien have gaaet høiere oppe, end den nu gjør.

[3] Gaarden af dette navn ligger paa den sydlige side af Hjærsøen.

[4] Denne elv kommer ned fra Tuddal.

offuer) och kommer denne aa aff it vand heder Vatner liggendis therfra i nord 1 mill. Och løber saa i sødoust till Skornes bro. Siden der fra 2 eller 3. pilskud vdj Hierdalsaa eller Hiersøe aa, strax sønden for 2. gaarde heder Skaarnes och haffde wi samme gaarde, den ene paa den venstre haandt, och den anden paa den høyre haand, liggendis i øster fra broen fierde part aff 1 fiering[1]. Siden fore wi fra Skaarnes i øster offuer en mo heder Spiudemo hen ved 1 fiering saa ned for en backe, kallis Spiudemo brecke, saa fremdelis offuer Spiudemo i øster $^1/_2$ fiering til en gaard heder Moesbø, der droge wi frem och huilte och giorde maaltid.

(I sødoust therfra 1 mijll ligger it fieldt heder Heming[2].)

Siden fore wi fra Moosbø i øster 1 pilskud til Seudelandtz kircke annex till Hierdal der fore wi først om en gaard heder Kaarshuss[3], der haffuer her Niels bøgt et skønt nyt huss, som hand bruger naar hand giør tienniste vdj annexen. Och der gaff bispenn her Niels forloff at fare hiem igien. Saa fore wi frem om kircken liggendis paa den venstre haand ret hoss veyen. Saa strax om en anden gaard heder Prestegaard liggendis østen for kircken, den haffde wi paa den høyre haand, och bruger her Niels baade denne och den anden som ligger vesten for kircken som er kirckens gaard, huor der oc stod herligt kornn.

I suduest derfra 2 eller 3. pilskud ligger en gaard heder Frøeland strax synden for aaen, der bor en heder Toff Frøland som haffuer en træfod, huilcken vaar fremme i Mosbø der wi finge mad och skifftede hester, och er hand noget graaskeggit en firskudt mand. Den samme mand hand schal for en tid lang siden haffue spaattet en anden hed Tosten Skelbrit i Lauerdal vdj Telemarcken for 1 træbeen, oc begierit det til kiøps, oc en kort tid der effter da falt der 1 stock paa hans been och slo det aff oc hand laa paa sengen it aar. Saa maatte hand bruge træbeen.

Siden fore wi fra Seudelandtz kircke i øster fierdepart aff 1 fiering til forneffnde Skougs aa, ther fore wi offuer it slemt vad i nord. Saa op for en backe i nordoust til en gaard heder Skoug, liggendis paa den venstre haand ret hoss |veien. (Aff denne gaard haffuer forschne aa sit naffn, och kommer samme Skougs aa nord-

---

[1] Den elv, der ved Skaarnæs forener sig med elven i Hjærtdals hoveddalføre, kaldes paa amtskartet Skorva.

[2] Himingen, et fjeld, som nedover i dette dalføre sees omtrent overalt.

[3] Kroshus, lige ved Saudlands kirke, i hvis nærhed man ogsaa har gaarden Mosebø.

uest fra fielden aff it vand heder Vindsiø[1] ligger fra Skoug 4 mijll i norduest, oc er samme vand en $^1/_2$ mijll langt strecker sig i øster och vester och en $^1/_2$ fiering bredt der faller forschⁿᵉ Skougsaa aff den østre ende, och løber derfra i synder oc vdj sødoust igiennom Thudalen annex till Hierdall liggendis i nordnordoust fra hoffuit kircken 3 mijll och 1 fiering mit imellum Tindsdall och Hierdall, och rinder forⁿᵉ aa frem om Tudalskircken strax sønden for[2], siden i sødoust derfra 3 mill om en gaard heder Olmnes der sønden for der ligger en faass heder Olmnessfaass i Seudelandssogn, fierdeparten aff 1 fiering, siden rinder hun derfra i øster igiennom all Hitterdal $1^1/_2$ miill til Hitterdalsvand.

Siden fore wi fra Skoug i sødoust $^1/_2$ fiering til en mo heder Olmo, saa ther offuer en stor fiering i sudoust, god vey. Ved enden paa denne mo komme wi offuer en sand backe, kallis Hollegathu. Saa therfra fore wi 1 pilskud til en liden aa, heder Erffuill[3], der offuer it vad i sødoust. Denne aa kommer aff Grandtzherrit annex til Hiærdal aff myrer liggendis fra den vey som wi fore 1 fiering i nord. Saa løber hun i sønder och kommer vdj Skougsaa, 2 pilskud sønden for almanne veyen.

Siden fore wi fra Erffuill i sødoust $^1/_4$ aff 1 fiering til Tellebrecke (en sand backe saa kallet). Der slipper Telemarcken och Skatlandet som hør til Hammers Stigt. Och Tindtaget begyndes der som hør til Oslo stigt.

Der vaare 2 veye, den ene vey holt paa den venstre haand heen ad Grandtzherrit, och den anden paa den høyre haand til Heiderdal, ther fore wi i sudoust $^1/_2$ fiering och komme til 4. gaarde heder Seude ligger vdj Heiderdall. Der droge wi igiennom den første gaard, siden i sudoust therfra 1 pilskud til tho aff de andre gaarde liggendis vdj en tungaard paa den høyre haand.

Saa therfra i sudsudoust om den fierde gaard, oc paa den

---

[1] Vindsøen, som ligger langt inde i fjeldene op under Vindeggen.

[2] Den elv, som gaar forbi Tuddals kirke, er en sideelv, som falder ud i den elv, der kommer fra Vindsøen.

[3] Ørvella. Den straks efter omtalte grænse mellem Øvre og Nedre Thelemarken, Skatlandet og Tiendetaget gaar fremdeles fra fjeldet Kjøivingen over til Himingen og følger nede i dalbunden en liden bæk, som gaar lidt østenfor Ørvella; saaledes kommer ogsaa gaarden Ørvella, der ligger østenfor elven, til at høre til Øvre Thelemarken. Thelebrekken er altsaa den bratte klev ved Ørvella paa veien mellem Sauland og Hiterdal.

høyre haand. Siden i sudost $^1/_2$ mill offuer en skoug god vey til en aa heder Recku[1], och theroffuer i øster, den aa kommer fra en aass ligger imellum Hitterdall och Grandzherrit, rinder aff nogle myrer liggendis i nord 3. fieringer, saa løber hun i den store aa Skougs aa i synder $^1/_2$ fiering fra veyen.

Siden fore wi fra Recku i sudsudoust $^1/_2$ mil till Ryen kircke, hoffuitkircken vdj Heiderdall, der fore wi vesten for, och haffde den paa den venstre haand, saa i sønder it steenskast til Ryen prestegaard, och komme wi did inter 11. & 12. horam ante meridiem. Och er fra Mosbø och til prestegaarden $1^1/_2$ mijll, men fra Hierdall och thill Heiderdals prestegaard $3^1/_2$ mijll. Den første mil ond vey men de andre $2^1/_2$ mijll god vey.

Fra Hiertdal oc til Heiderdall $3^1/_2$ mill.

Och haffuer Heiderdall sit naffn aff heden som der omkring ligger.

Hiterdals kircke kallis Ryen kircke.

Ende i nord fra kircken 1 pilskud ligger 2. gaarde heder Ryen strax hoss huer andre i sønder och nord.

Annex til Heiderdal .1.

Til Heiderdall er ickon en annex heder Lilleherritz kircke ligger i nord fra hoffuitkircken 3. store fieringer[2].

Igiennom denne annex rinder en stor aa heder Tinde, hun kommer aff Tindsiø, som ligger fra Lilleherritz kircke i norduest $2^1/_2$ mil. Och løber forne Tinde aa strax norden for kircken[3], siden rinder hun therfra i sønder 3. fieringer till Tindebro, som ligger i øster fra Heiderdals kircke $^1/_2$ mill. Saa løber hun derfra i sønder $^1/_2$ mijll vdj Heiderdalsvandet.

Samme dag den 23. Julij effter bispenn vaar kommen til Heiderdall kom prousten her Jens[4] op paa kammeret til hannem och iblant andet begieret hand at bispen ville haffue hannem forskonit met prouiste embede her effter, for hans skrøbeligheds skyld, thj hand beklaugede sig at vere saa skrøbelige i sine been aff rosen at hand icke kand fare vd at besøge kirckerne ther vdj prostiet.

Samme dag den 23. Julij formiddag klart solskienn, effter-middag bleff thet skyet och midafftens inter 4. & 5. begynte det at regne en stor skur, støbregn, och strax der effter lod regenbuen sig tilsiune i ost nordoust syduest vind bleste hart der den regn kom, och vaar vden tuiell torden vær langt vester vdt.

---

[1] Rekaa, der kommer ovenfra Kjøivingen.

[2] Smlgn. s. 16.

[3] Lilleherreds, ikke Hiterdals kirke.

[4] Hr. Jens Jakobssøn var allerede 1578 prest i kaldet. Smlgn. Chr. Glückstad, Hiterdals beskrivelse, s. 18. Smlgn. s. 403.

Bispen visiterer Heiderdals kircke.

♃ Then 24. Julij visiterit bispen Heiderdals kircke som er en trækircke megit vnderligt bygt met 3. smaa torn, it paa den østre ende paa chorit, it mit paa choret, och it mit paa kircken som klockerne henger vdj oc er størst. Oc er hun smucht flidt inden vdj [met] stoler, der er oc en smuck predichestoll, och andet saadant.

Samme tid predicket her Jens prouisten oc tracterit hand euangelium Luc. 18. de cæco sedente iuxta viam, quem Jesus sanauit.

Siden haffde bispen sin formaning till almuen ther sammestedtz, om Gudtz ords hørelsse, och om lydighet ære och tienniste at beuise deris kiere øffrighed och andet mere saadant.

Siden der alting vaar vde, och bispen kom frem i prestegaarden och gick ned i stuen till her Jens til maaltid, da kom der en quinde ved naffn Anne Jørgensdaatter ind, for bispen och prouisten och berettet at for 3 aar siden skall hendis echte mand vere løben fra hender for horerj och andet saadant, och hun siden dismidlertid haffuer belagt sig met en anden, huilcken hun begierer til echte, och nu for en kort tid siden skall hendis førrige mand vere igienkommen, och vill haffue hende igien. Och fick hun den beskied at hun skulle komme ind for capitelet met breffue och beskied.

Samme tid berettet her Jens prouisten, at ther en løss quinde heder Thone Heliesdaatter haffuer leigit sit barn ihiell, hun skiøder huercken om prouist eller prest, eller om fogeden eller leensmanden, de haffuer sagt hende at hun skulle fare ind til Oslo naar hun haffuer faait sit proffs breff, och tage beskied huad hun skall giffue til de fattige. Men hun vill iche dertill.

Och den som hende haffuer beleigit er en gil skalck.

Der skall oc vere kommen en vng karl ved naffn Niels Askildssen til Hitterdal, skall haffue hiemme i Vangsogn, huis pasbord vaar leest vdj Hitterdals prestegaardt, skal forfaris om thet er saa eller iche, om hans vilkaar.

Samme tid haffde her Jens til giest, bispen och hans folck, item sin suoger Bent oc hans høstru Anne Jensdaatter, item Jahanne Jensdaatter, her Jenssis døttre.

Item en vng karl heder Niels Claussen, her Claussis søn vdj Sønderborg, som er her Jenssis slegt. Item Matz Matzen en vng karl, som er oc her Jenssis slegt och boer i Skien, bruger kiøbmandschab, vaar der och en scholedægne aff Oslo heder Engel Lauritzen som kom did til prestegaarden i dag.

Der vaar oc leensmanden och en 2 eller 3 andre aff her Jenssis sognebønder foruden roerskarlene.

Siden der maaltid vaar giort och klocken vaar 12. drog bispen fra Heiderdal, och tilforn skenchte bispen her Jensis quinde Metthe 1. gammel daler och bød hende god nat.

Bispen far fra Heiderdal och til Seude.

Der effter foer hand aff och fulde hannem her Jens Jacobssen prouisten, Matz Matzen, Niels Claussen, och en snicker heder Jens boendis i Skien och bispens eigit folck. Saa fore wi fra prestegaarden i øster oc i sudoust fierde parten aff 1 fiering til Heiderdals aa som løber strax sønden for prestegaarden (offuer huilcken wi tilforn fore i gaar ved Skoug, och kallis Skougs aa, men her kallis hun Heiderdals aa), der ginge wi til baads saa for wi vndertiden i sødoust oc vndertiden i øster langs ad Heiderdals aa 1 fiering til elffuemunden som kallis Heiderdalsoss, der faller hun vdj Hitterdalsvand, saa fore wi fremdelis offuer dette vand langs ad det, imod det søndre land i sødoust 3 fieringer til it bygdelag heder Hiogsebygd, som hør til Seude, der ligger 8 gaarde och haffuer samme bøgdelag sit naffn aff en gaard heder Hiogse ved vandet oc haffde wi den paa den venstre haand[1].

Der norden for rinder en aa heder Hioxe aa vdj Heiderdalsvand, strax norden for Hiogsegaard. Der staar 4. sauger mit vdj aaen i rad, strax effter huer andre. Siden fore wi fremdelis i sudoust $^1/_2$ mijll till it sund heder Soudeskaarsund aff en liden [gaard] liggendis paa den østre side ad sundet heder Soudeskaar paa den venstre haand, strax hoss oss, och er sundet smald 1 stenskast offuer, saa fra Seudeskaar 1 pilskud i sønder om en gaard heder Arud der begyndes vandet at vide sig[2].

Hioxse aa.

Denne gaard ligger høig paa en backe paa den venstre haand, ther fore wi frem om. Vdj denne gaard slog torden en quinde ihiell hed Suanog den 27 Maij som vaar den Tisdag nest for Ascensionis Domini .2. bededag efftermiddag, som hun sad inde i en gamell stue paa bencken oc en liden pige hendis daatter 8 eller 9 aar gamel sad hoss hende, men de andre hendis børn haffde hun lidet førend hun bleff ihielslagen lucht inde vdj en stolpebosuall oc lucht døren igienn for dem, och vaare de tilhobe 4. børn, en liden dreng oc 3. smaa piger, men ellers haffde hun derforuden 2. piger som vaare hendis døttre vdj setter. Da slog tor-

En quinde ved naffn Suanog slaaes ihiell aff torden i Seudeherrit.

[1] Hjukse, hvor man nu har dampskibsanløbsstedet Hjuksevelta.

[2] Gaarden Arrud ligger ligesom Hjukse paa Hiterdalsvandets østlige side.

den ned vdj den gamle stuffue igiennom taget ved gafflen lige offuer som hun sadt, men pigen som sad hoss hende skadde intet. Och hendis mand vaar gangen samme tid ned til stranden, och strax begynde stuen at brende, oc kom der da bud til manden therom, saa gick [hand] ind i stuen oc bar sin quinde vdt, som laa omkuld falden i bencken, och der vaar icke kient paa hende huor [hun] haffde faaet slaget, vden haaret vaar sueet.

Siden tog nogen mielck och slog paa ilden, saa sløgtis den, der effter sluchte de den vd slet met vand. Och berettet folcken for bispen at samme lue vaar huid och tyck, och gaff sig icke saa op i verit som anden ild, men brende saa stille.

Siden fore [wi] fra denne gaard, och haffde paa den høyre haand i vester 3 eller 4 pilskud en gaard heder Kløffuerud[1] strax hoss vandet der boer her Lauritzis suoger ved naffn Rolleff Amundssen. Der strax nörden rinder en liden aa heder Kløffueraa hun kommer aff smaa kiern och myrer liggendis i norduest derfra $^1/_2$ mijll, saa rinder hun i sødoust hen til Kløffuer, saa rinder hun vdj Hitterdals vand strax østen for Kløffuer, der staar en saug.

Siden fore wi fremdelis i synder 1 fiering imod det vestre side, der lagde wi vdj land, och kallis samme lendestødit Sanden.[2] Der vaar da her Lauritz i Seude[3] tilstede och her Jesper i Drangedall[4] met hannem. Oc $^1/_2$ mijll førend wi komme til landtz møtte de oss paa veyenn, dog taledt bispen icke medt dem førend wi komme vdj land.

Strax østen for som wi lagde i land, rinder en elff[5] vd aff Heiderdalsvand oc løber i sønder $^1/_2$ mijll til Nordsiø der faller hun vdj Nordsiø vdj den nordre ende.

Fra Heiderdall oc till Seude 2 mil oc 2 fiering.

Saa rode bispenn och her Jens prouisten och her Lauritz och wi andre ginge til prestegaarden paa Seude i synder oc i suduest en tredie part aff 1 fiering. Och komme wi did imellum 4 oc 5. om afftenen. Imellum Heiderdal oc Saude ere 2 mijll och 1 fiering.

---

[1] Kløverød, ogsaa paa østsiden af Hiterdalsvandet.

[2] Sanden ligger tæt ved Farvolden, hvor der nu sættes over Saucrelven.

[3] Hr. Laurits Matssøn var allerede 1575 sogneprest til Saude.

[4] Hr. Jesper Lange fulgte som sogneprest i Drangedal efter hr. Jens Hanssøn, som havde embedet i 1575. Hr. Jesper var gift med formandens enke.

[5] Sauerelven, der gaar ned i Norsø fra Hiterdalsvandet.

Till Seude er ickon en annex heder Næs ligger fra hoffuit kircken i suduest 1/2 mill der gjøris tieneste huer tredie Søndag[1]. Til Seude er 1 annex.

Seude kircke er en sten kircke smucht flidt hun staar strax [hos] prestegaarden østen for.

Samme dags afften som vaar den 24. Julij efftterat bispenn vaar kommen til Seude kom her Thomes Anderssen[2] vdj Skien till Seude, och der taledt med bispen op paa hans kammer, oc antuordet bispen borgmesternis breff vdj Skienn om en person til scholemester ther sammestedtz. Her Thomes i Skien kommer til Seude.

Samme tid haffde her Thomes en foerflaske met 5. eller 6. smaa glas vdj, och der adskillige slags vin, baade brende vin och reinske viner som hand ville forære bispen, men hand vill den iche haffue til skienck, men sagde at her Thomes kunde beholle den hoss sig indtill hand kommer til hannem.

Samme dags afftenn, lod bispen kalle her Jens prouisten op til sig och iblant andet talede hand met hannem om M. Beda, at her Jens ville anten selff tale met M. Beda om hans leilighed kunde sig saa begiffue, eller och paa bispens vegne schriffue M. Beda, at hand ville sende bispen det breff igien som her Christoffer Jenssen[3] gaff hannem der hand drog til Skotland, och at M. Beda ville anamme sine breffue igien hos bispen, som hand haffde antuordet her Christoffer Jenssenn. Dette loffuit her Jens at giøre. Her om dette samme taledt och bispen medt her Thomes, at tale met M. Beda.

Samme tid begieret her Jens at hand maatte forskones medt proste[4] embede, oc at ther maatte tilskickes vdj hans stedt en anden anten her Christiern i Huidesiø eller her Niels i Hierdall. Da sagde bispen at hand ville tage det i betenckende. Siden bød her Jens bispen god nat, och strax effter midnat drog hand hiem igienn.

Samme dag den 24. Julij, formiddag, solskien, dog vaar himmelenn blegactig sønderlige vdj øster, men efftermiddag schyet Constitut: aërea.

---

[1] Smlgn. s. 15.

[2] Hr. Thomas Anderssøn var i 21 aar sogneprest til Solum og fik 30 Jan. 1584 af Ove Juel og biskop Jens Nilssøn kollats som provst i Thelemarken efter afdøde hr. Hans Haakenssøn. Senere blev han efter hr. Jørgen Jørgenssøn tillige sogneprest til Skien mod at holde kapellan i Solum. (Rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 2, e og 2, h, fol. 40—46).

[3] Biskopens søn, om hvem bl. a. smlgn. s. 77, note 2.

[4] Smlgn. s. 399.

vndertiden och regnit en skur der wi vaare paa Heiderdalsvandet, siden dereffter skien solen vndertiden. Sønden vind imod oss.

Bispen visiterer Seude kircke.

♀ Then 25. Julij ipso die Jacobi visiterit bispen Seude kircke. Och hørde her Lauritz vdj Seude hans predicken, som tracterit euangelium Matth. 20. de filijs Zebedæi, Johanne euangelista & de Jacobo Maiore.

Siden effter predicken haffde bispen sin formaning til almuen vdj Seude, som hand er von at giøre, och iblant andet talet hand dem til for hellige dags misbrug och for slagsmaall och druckenschaff oc anden saadanne laster, och straffet dem haardelige.

Siden examinerit oc offuerhørde hand det vnge folck saa oc en part aff de gamble vdj deris christelige religions lerdom.

Samme dag den 25 Julij. der alting vaar vde i kircken och bispen vaar kommen hiem i prestegaarden, lod hand kalle op paa kammeret til sig her Thomes, her Lauritz i Seude, her Jens Nielssen[1] paa Hollen som kom i dag for tiennisten, oc her Jesper i Drangedall, oc vdj deris neruerelsse hørde de vnge personer Rasmus Mickelssens och Niels Lauritzens predicken, oc tracterede de baade det euangelium Luc. 5. om den store fiskedrette disciplene giorde effter Christi befaling.

Siden talede her Jesper paa kammeret met bispen om en gaard heder Find, vdj huilcken halffparten hør til presten och halffparten til kircken, der boer en bonde paa, och meute her Jesper sig at vere den nermere end en anden leilending, och begieret derfor at bispen ville forhielpe hannem til at hand maatte den bekomme.

Han talede och met bispen om de husse paa Drangedals prestegaard, som bønderne ther sammestedtz bør at bygge ere icke ferdiggiort,[2] och begieret derfor bispens schriffuelsse til dem her om.

Samme dag schreff bispen dem til met her Jesper om forne huse at indrede och giøre ferdige.

Her Jesper talede och medt bispen om en gaard heder Bø[3],

---

[1] Hr. Jens Nilssøn var allerede 1575 sogneprest til Holden.

[2] I en skrivelse af 7 April 1590 (Rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 19) paalagde statholderen, Axel Gyldenstjerne, almuen i Drangedal at gjenopføre prestegaarden, der var fuldstændig afbrændt „nu kort tid siden af vaadeild og ulykke.“

[3] Finø, ikke langt fra Drangedals hovedkirke, og Bø eller Bøen tæt ved Tørdals annexkirke.

som aff øffrigheden schulle veret vndt her Jenssis quinde i Drangedal som her Jesper nu haffuer til echte, at bo paa quit foruden landschyld, oc effterdj her Jesper nu haffuer quinden kreffuis hannem landschyld, och begieret hand nu bispens gode hielp ther vdj.

Siden gick bispen nedt til bords hoss her Lauritz, oc vaar samme tid til giest her Thomes Anderssen prousten, her Jens paa Hollen, her Jesper paa Drangedall, item leensmanden vdj Seude ved naffn Peder Amundsen och hans broder, Rolleff Kleffuer her Lauritzis suoger och nogle andre aff her Lauritzis sognebønder och deris quinder.

Samme tid komme de i tale om en hed Houne Hokeli boendis vnder Hogeli field som ligger fra Vennie $2^1/_2$ mill i nordnest, at begynte først til Rommerport met kiøller[1], och en hedt Torbiørn Tælen hand vaar medt.

Samme dag den 25 Julij kom ther til bispen som hand med de andre forne sad offuer maaltid vdj Seude prestgaard it par folck boendis vdj Seudeherrit ved naffn Gudulff Anderssen och Torbiør N. som ere kommen i schade for theris barn, och effterdj at de iche haffde deris proffs breff, da schulle de tag[e] det beschreffuit, oc saa skal forne Gudulff anten selff komme ned til Oslo, eller it vist bud met det første oc da at haffue met sig 1 daler til hospitalet, som hannem bleff nu forelagt at giffue vdj barneskade, effterdj hand er ickon en hussmand. Samme tid taledt och bispen medt prouisten her Thomes om det par folck i Edanger som her Thomes schreff bispen til om nu sist ved naffn Jacob Røraa huilcken skall paa sin pigis vegne, som schal vere schyldig i barnens død, vdlægge 2. daler oc sende dem til Oslo medt det første, och schall pigen tage schrifft.

Samme dags afften schreff bispen her Thomes till at hand ville medt den fromme mand Peder Jørgenssen tale met M. Beda om thet breff som her Christoffer Jenssen haffuer giffuit hannem oc anamme sine breff igien. Dette breff her Thomes tilschreffuit sende bispen til hannem paa hans kammer i Seude prestegaard om morgenen der effter met sin dreng Oluff Børgerssenn.

Samme dag den 25. Julij schy vær och regn vndertiden formiddag oc vndertiden skien solen noget lidt igiennem skyen, men effter middag begynte flux oc regnit al dagen stridt regn, saa oc natten til lørdagen stiff sødoust vind. Constitut: aërea.

[1] *Rommerport* rimeligvis 6 Mai (Johannes ante portam Latinam). *Kiøler* formodentlig en sygdom (koldfeber?).

♄ Then 26. Julij schreff bispen her Thomes i Skien til om morgenen førend hand foer fra Seude, at hand ville paa bispens vegne helse borgmesterne ther i byen, och sige dem, at hand ville det første handt kunde bekomme en god duelig person til scholen i Skienn sende dennom den.

Samme tid førend bispen foer aff skenchte hand Ingeborg her Lauritzis 1 g. daler och bød hende god nat. Strax der effter bød hand her Thomes her Jens i Hollen och her Jesper i Drangedall god nat, och drog aff til Sandsuer och fulde hannem her Lauritz paa Seude oc da vaar klocken hen ved 5. slet, saa ginge wi den samme vey nedt til stranden som wi kom til Seude om en stor steen heder Ligsteen som ligger i en backe 3 pilskud fra siøen paa den østre side ad veyen, der pleier de at huile met lijg som føris offuer vandet, och der vaar endnu kiend blodsdropper paa stenen effter den quinde Suannogs lig som torden slo ihiell paa Arudt.

Der wi komme ned til stranden ved Heitterdals vandet saa droge wi fra det lendestedt Sanden, och droge i nord til Arud, der lod bispen legge vdj land, och foer op till gaarden och saae huorledis at torden haffde slagit ild i tagett der hun slog Knud Jenssens paa Arud hans quinde Suanog ihiel och vaar nogle smaa ribler i vegger och aasen vnder taget effter stenen.

Denne forne Knud er fød vdj Maarss oc men sig att vere her Peder scholemesters slegt, hand eiger selff en part i gaarden som hand fich met sin quinde, men det andet ligger til Gimsøe kloster[1]. Saa gick bispen fra Arud ned for en backe i vester til baaden, der effter rodde ij nordoust 1 fiering, saa lagde wi i land ved Hiogsebygden och droge saa i nordoust 2 pilskud til en gaard heder Søgaard[2], der droge wi frem och huilte och tog en bisken madt som her Lauritz haffde met sig. Och den mand som boer paa gaarden ved naffn Tord Søgaard oc hans quinde ved naffn Gurun Ands daatter vaare bispens oc her Lauritzis giester, oc haffde samme Tord gaat Rostocker øll och skenckte dem.

Denne forne quinde Gurun siger sig att vere bispens høstru Anne Olssdaatters slegt, och at forne Guruns fader schulle vere Anne Reuls søskenbarn.

Der bispen och de andre haffde nu faaet madt droge de derfra, och fulde dem forne Tord Søgaard oc viste dem vey offuer Raadtz-

[1] Gimsø kloster ved Skien.

[2] Ogsaa denne gaard ligger paa vandets østlige side.

heen och [droge] wi fra Søgaard imellum 8 oc 9. først i nordoust 2 pilskud til en gaard heder Jerssøe strax hoss veyen paa den venstre haand, saa komme wi strax til en gaard heder Andengaard der droge wi igiennom gaarden, som hør fru Gurun till paa Eger[1]. Strax hoss denne gaard i thet samme thun ligger den gaard Hiogse.

Saa fore wi therfra i nordoust offuer Raadsheden 1 fiering, siden offuer samme hee 1 fiering i ost sudoust, da kunde wi see til Goustafield liggendis therfra i norduest.

Siden fore wi bedre frem offuer forne Raadshee, i sudoust oc vdj sudoust $^1/_2$ mijll oc 1 fiering til en aa heder Hiogsaa som løber i norduest oc i vester i Hitterdals vandet strax norden for den gaardt Hiogse, och kommer hun aff nogle myrer och smaa myre kiern liggendis strax synden for veyen 2 pilskud om huilcke wi fore oc haffde dem paa den høyre haand. Dernest i sudoust $^1/_2$ fiering til it vand heder Holms vandt liggendis paa den venstre haand ret hoss veyen. Oc der wi vaare imellum forschne myrer oc Holms vand møtte her Marcus Jensen her Nielsis suoger och medtiener i Sansuer och sagde at her Niels er saare siug derfore kunde hand ingelunde møde.

Der effter fore wi om dette forne Holms vand vd met den søndre ende i sudsudoust 3. eller 4. pilskud. Och strecker forne vand sig derfra paa lengden i nord 1 fiering. Saa fore wi langs vd met en aa som faller aff Holmsva[n]d i sønder, som wi haffde paa den venstre haand ind til wi komme til en setter heder Arebo liggendis fra Holmsvand $^1/_4$ part aff 1 fiering. Der skiffte wi hester, oc dernest gaff bispen her Lauritz vdj Seude och Tord Søgaard forloff hiem igien.

Saa droge wi fra Arebosetter i nordoust ned for en liden backe offuer den aa som kommer aff Holmsvandet oc rinder vdj Arebo vand som wi haffde paa den høyre haand der wi fore offuer aaeff 1 pilskud fra oss i sønder. Der effter 2 eller 3. pilskud i sødoust offuer forne hee, der nest i nordoust $^1/_2$ mill ond vey stenet och klippet oc vndertiden myrer og diger. Saa komme wi til it vand heder Raievand liggendis paa den venstre haand ret hos veyen, der fore ,wi om i sudoust 2 eller 3 pilskud. Dette vand er hen ved en fiering langt løber megit viget, strecker sig i nordnorduest oc i sudsudoust. Saa fore wi therfra i nordoust

[1] Fru Gurun Gren paa Skjelbred paa Eker, omtales i det følgende, s. 414, under optegnelserne for 28 Juli 1595. Smlgn. s. 165, note 1.

op for en backe til 4 eller 5. setter kallis Raiesettre, liggendis strax hoss huer andre. Oc haffde wi somme paa denn venstre haand och somme paa den høyre haand. Saa fore wi fremdelis offuer forⁿ͘ heed i nordoust $^1/_2$ mijll til den den [sic] første gaard i Sansuer som kallis Liuterud liggendis paa den venstre haand noget fra veyen som it pilskud[1]. Saa fore wi frem bedre 2 eller 3 pilskud. Der kom Lauritz Plommgaard[2] til bispen oc antuordet bispen her Rasmus Hiortis breff bispen tilschreffuit om kirckernes bygning ther i Tonsberg leen.

Huilcket breff bispen strax opbrødt oc leste imedens hand red. Saa fore wi fremdelis i nordoust 2 eller 3. pilskud och offuer en bro heder Liuteruds bro i nord.

Saa fore wi fra broen i nordnordoust $^1/_2$ fiering til 2 gaarde heder Muggerud oc Krogsrud,[3] liggendis i øster oc vester 1 pilskud fra hin anden, der fore wi igiennom Muggerudt och haffde Krogsrud paa den venstre haand, saa therfra 2 pilskud i øster der effter i nornordoust hen ved 1 fiering til en gaard heder Hyllestedt liggendis paa den venstre haand, vd met veyen. Saa fore wi therfra i nordoust $^1/_2$ fiering til en gaard heder Strenge, der drog wi fram och skiffte hester. (Der saae wi Hedestad kircke annex till Sandtzuer 1 fiering derfra i nordnorduest[4]). Saa fore wi fra Strenge i øster oc i sudoust tredie part aff 1 fiering til 1 gaard heder Risstued paa den venstre haand vd met veyen. Saa ther fra i sudoust 2 eller 3 pilskud til 2 gaarde heder Morck[5] paa den høyre haand strax hoss veyen i sønder oc nord hoss huer andre. Saa therfra i øster 1 pilskud til en gaard heder Lindtued paa den venstre haand. Saa therfra i sødoust offuer en liden skoug 4 eller 5. pilskud til en gaard heder Kirffuestad liggendis paa den høyre haand paa en høy backe ret fram om husen.

Saa i sødoust ned for en backe til Kirffuestadbro der offuer

---

[1] Den fjeldstrækning, som ligger mellem Hiterdalsvandet og Sandsværs dalføre, kaldes her Rosheien. Holmsvandet ligger i Bratsberg amt, med tilløb fra Harebuvandet og Ravalsøen i Buskeruds amt og med afløb gjennem den lille elv, der ved Hjukse falder ud i Hiterdalsvandet. Amtskartets Harebuvand kaldes her Arebovand. Raisæter ligger længere fremme, ovenfor Langeruddalen, hvorigjennem den meget benyttede vintervei fra Kongsberg til Skien fører. Endnu længere fremme ligger gaarden Løiterud.

[2] Er ogsaa nævnt ovenfor, s. 86 flg.

[3] Ser ud, som om der stod *Krigsrud*, men skal dog rimeligvis være: *Krogsrud*.

[4] Gaardene Muggerud, Kroksrud, Hildestad og Strenge i Hedenstad sogn.

[5] Gaarden Mørk i Elftelød sogn.

i sønder. Der vnder rinder en aa heder Kirffuestads aa[1], hun kommer suduest fra aff fieldet som ligger der strax hoss oc løber øster i Louen 3 eller 4 pilskud fra broen.

Saa fore wi i øster fra broen 1 stenkast om en nye saug der strax østen for i samme elff staar en anden saug. Och der vaar den saug som den bonde i Sansuer ved naffn Arne Vettestadt faldt ned vnder vadshiulet den 26. Maij første bededag, paa huilcken dag hand forsømte predicken och vaar der paa saugen och skar oc ligger end nu megit haardelige der aff. Saa at de troer hannem icke til liffuit. Thj hand vill intet koste paa sin sundhet som de siger. Oc ligger samme Vettestadt strax vden for Sansuer kircke hen ved 1 fiering vdj sønnder.

Saa fore wi fra den saug 2 pilskud i sødoust frem til en gaard heder Haartueid[2]. Och førend wi komme til gaarden fore wi om 2 lange graffuer paa den venstre haand ret hoss veyen, der sigis en konge oc en dronning vdj hedenschabit at vere begraffuen, och at schulle heedt koning Raie och droning Helge och kallis den platz som de ligger, Kongsvollen.

Saa komme wi strax frem om husen paa Haartued, liggendis paa den venstre haand. Saa fore wi dernest i sødoust 1 fiering offuer en skoug til en stor lang bro offuer en effie som skiuder sig i vester hen aff Louen, der fore wi østen for broen offuer it vad op til broen och haffde 2. gaarde heder Effie[3], den ene paa den høyre haand oc den anden paa den venstre haand ret hoss Louen.

Saa derfra offuer en skoug i sødoust oc i sønder $^1/_2$ fiering frem om en gaard heder Lijd paa den høyre haand, saa komme wi strax til 2. gaarde heder Lund, liggendis oc paa den høyre haand i sønder oc nord 1 pilskud fra huer andre oc lige saa langt fra veyen. Der effter vdj øster offuer en liden skoug $^1/_4$ aff 1 fiering frem om hoffuit kircken vdj Santzsuer som kallis Effteleute liggendis paa den venstre haand. Saa i sønder 1 pilskud til Effteleute prestegaard. Der kom her Niels[4] imod oss i gaarden

---

[1] Gaardene Lindthveit og Kjørstad i Elftelød sogn. Kjørstadelven kommer fra Løvervandene, ikke langt fra Langeruddalen.

[2] Paa amtskartet Hørthveit.

[3] Evje i Elftelød, ligesom de to følgende gaarde, Lund og Lid.

[4] Hr. Nils Paulssøn skal ifølge Svendsens efterretninger (II, 2, s. 1621) kun have været prest i Sandsvær til 1592.

oc stødde sig met en staff och vaar saare skrøbelig. Da wi kom vaar klocken imellum 4. oc 5. efftermiddag.

Fra Seude och til Sandsuer er 5. mijll ringer en fiering.

Imellum Seude och Sandsuer er 1 fiering ringer end 5. mijll ond vey indtill mand kommer vdj Sandsuer prestegield der er god slet vey alt til prestegaarden. Heden er 2½ mijll offuer, oc siden derfra oc til Effteleute 1½ mijll, och førend mand kommer til Heden fra Seude ere 3. fieringer.

Der bispen kom i prestegaarden gick hand strax op paa sit kammer, och giorde der maaltid om afftenen.

Effteleute kircke och prestegaard ligger vd met Louenn strax vestenn for.

Constitutio aërea.

Samme dag den 26. Julij om morgenen tilig begynte klares och bleff solskien al dagen igiennom norduest vind.

Til Santzsuer ere 3. annexer[1]. Den første heder Hedestad kircke ligger en mijll fra hoffuit kircken i norduest, strax vesten for Louen. Der giøris tienniste hver tredie Søndag.

Den anden annex heder Kopmannes, ligger i sødoust ½ mijll fra hoffuit kircken.

Den tredie annex kallis Tofft i sødoust ½ mijll. Och giøris tienniste vdj baade disse annexer huer fierde Søndag tillige.

Bispen visiterer Sandsuer kircke.

☉ Then 27. Julij Dominica VI. post Trinitatis visiterit bispenn M. Jens Effteleutes kircke hoffuit kircken y Sanssuer, oc predicket selff evangelium dominicale Matth. 7. Nisi abundauerit iustitia vestra Pharisæorum, non potestis.

Siden effter prædicken examinerit bispen folcken ther i Sandsuer, oc dernest haffde sin formaning som hand pleier at giøre och iblant andet straffet Guds ords foractelse och hellige dags misbrug och andet saadant mere.

Sidenn ther al tiennisten vaar endt oc bispen vaar kommen hiem i prestegaarden lod hand kalle her Marcus[2] op paa kammeret til sig, och hørde hans predicken. Paa huilcken tid vaar tilstede Lauritz Plommegaard och bispens eigit folck. Oc tracterit her Marcus euangelium dominicale. Nisi abundauerit & mediocriter concionatus est høy stemme. Och haffuer en god røst at messe medt.

Samme dag førend bispen gick i kirckenn kom her Nielssis

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 6.

[2] Hr. Markus Jenssøn omtales s. 407 som hr. Nils's svoger og kapellan.

quinde Inge op til hannem paa kammerit oc taled met bispen om en klocher bolig, och berettet at ther ligger en ødegaard strax hoss kircken som tilforn haffuer ligget till klockeren, oc begierit at bispen ville forhielpe hannem der till. Oc er samme klocker her Oluff Pedersens i Øyer hanns broder.

Samme dag giorde bispen middags maaltid nedre i stuen, oc vaar her Niels till bords met hannem en liden stund, saa gich vd paa sit kammer och laugde sig for sin skrøbeligheds schyld.

Samme tid vaar der oc til bords Inge her Nielssis, her Marcus och hans quinde Karin Nielsdaatter Lauritz Plommegaard, oc en god dannemand heder Jacob Snicker boer der i sognet. Item bispens folck och saa nogle andre bønder.

Strax maaltid vaar giort gick bispen op paa sit kammer, och lod sin dreng Oluff schriffue it breff til her Rasmus Hiort, suar til igienn paa thet som hand schreff hannem till om kirckernis bøgning oc om hospitalit i Tønsberg.

Samme dags afften den 27. Julij vaar Lauritz Plommegaard bispens giest paa kammerit, oc der antuordet hand hannem breffuit till Ceruinum.

Samme dag den 27. Julij formiddag schy vær oc smaat regn en liden schur, siden klart vær sønden. Constitutio aërea.

☾ Then 28. Julij om morgenen tilig hora 5. drog bispenn fra Santzuer och til Eger och fuldes met bispen her Marcus, Lauritz Plommegaardt och bispens eigit folck, vden Niels Lauritzen hand vaar dragen førre met godzit.

Och fore wi fra prestegaarden i nord om kircken oc haffde hende paa den venstre haand oc ned til Louen 2 pilskud fra prestegaarden, der droge wi offuer i nordoust medt baadt, saa komme wi strax til en gaard heder Skulestad liggendis ved Louen der fore wi igiennom gaarden. Saa therfra i nord ½ fiering til en gaard heder Senning liggendis strax østen for Louen[1].

Vdj denne gaard boer en enkemand heder Kiedell, hand haffde en tienniste quinde hedte Liffue som vaar fød i Nummedall, denne samme quinde slog torden ihiel den 19. Junij som vaar en Torsdag, oc vaar der samme tid inde hoss hende en liden dreng ickon paa 3. aar oc it lidet speet barn laa ther inde i stuffuen som quinden bleff ihellslagen, oc vaar manden samme tid gaaet hen i En quinde i Sandzuer ihielslaacs aff tordenn.

[1] Gaardene Skjulestad og Sæning paa Laagens østlige side i Elftelød sogn. Længere øst ligger den senere omtalte gaard Bjerknæs.

en smedie der strax hoss. Oc viste her intet aff førend der kom bud effter hannem. Oc der hand kom hiem laa quinden dø ved skorstenen paa gulffuet.

Saa fore wi frem i gaarden och ginge ind i stuen och saae huorledis torden haffde slagit ned, och der siuntes endnu vnder en hylde offuer en kaaffuedørren haarit paa veggen som torden haffde slagit aff den quinde som hun schulle gaait ind ij kaaffuen, der siuntes och offuer døren nogle blods dropper paa veggen endog thet vaar meste parten affuaskit. Och stedet som torden slog ned giennom veggen ved møns aasen ret offuer kaaffue dørren oc der gaait it stycke vd aff veggen vd met aasen ret offuer kaaffue døren och haffde stenen flogit vd aff stuedøren och i faastuen [sic] och slagit ned i gulffuit bag ved dørren ved kaaffue bolcken huor der var it lidet hul effter, oc vinduerne floige oc vd samme tid der torden slog ned.

Siden ginge wi op i raffnen[1]. Der kunde wi see huor ilden haffde teent vdj enden paa aasen, och der vaar 3. vegger offuenfor som hun haffde slagit ned igiennom.

Der wi haffde nu thette seet och forfarit fore wi therfra i nordnorduest 1 pilskud til den anden Senings gaard igiennom gaarden. Saa therfra i nordnorduest paa den østre side ad Louen til 2 gaarde heder Biertnes liggendis $^1/_2$ fiering fra Senning, oc haffde wi samme gaarde paa den venstre haand oc ligger i sønder oc nord for huer andre.

Siden i nordnorduest fierde part aff 1 fiering til en gaard heder Breffio[2] liggendis paa den venstre haand. Derfra i vester paa hin side Louen ligger en skiøn gaard heder Gunnæss.

Siden fore wi fra Breffie offuer en liden skoug i norduest 3 eller 4. pilskud til en gaard kallis Hougenæss liggendis paa den venstre haand 2 pilskud fra veyen ret hoss Louenn. Saa droge wi offuer Hougenæselffuen offuer en bro, och haffde it quernehuss paa den høyre haand oc it quernehuss paa den venstre haand och 2 sauger ther strax hoss vesten for quernehusidt det er ickon en liden flumelff.

Saa fore wi derfra offuer en skoug i norduest 2 eller 3. pilskud. Saa offuer Huams enger och haffde husen paa den høyre

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 85, note 5 og s. 311, note 1.

[2] Paa amtskartet over Buskeruds amt: Bredevja. Gunnæs, som omtales straks nedenfor, ligger paa Laagens vestlige side.

haand 1 pilskud fra veyen oc ere det Huam 2 gaarde ligger i sønder och nord for huer andre[1].

Siden fore wi i vest norduest 1 pilskud om en gaard heder Øyen ligger mit vdj Louen[2], som wi haffde strax hoss oss paa den venstre haand, saa i suduest oc i sønder 2 pilskud fram om 2. gaarde kallis Haastueid[3] liggendis paa den venstre haand vdj en tungaard. Der slap wi Louen. Saa fore wi dereffter i nordoust offuer en skoug $^1/_2$ fiering om en saug staaendis vdj en liden flommebeck paa den høyre haand som wi fore offuer.

Saa therfra i nordoust offuer samme skoug 3 eller 4 pilskud, om 2. gaarde heder Verp liggendis i øster oc vester fra hinanden, den ene paa den venstre haand oc den anden paa den høyre haand.

Siden i nordoust 1 pilskud om en gaard heder Nyhuss paa den høyre haand vd met veyenn. Saa atter i nordoust 1 pilskud eller 2. om 2 gaarde heder Graauoll, den ene paa den venstre haand, oc den anden paa den høyre haand, 1 pilskud fra veyen[4].

Derfra i nordoust $^1/_2$ fiering til en gaard heder Teigen igiennom gaarden. Saa i nordoust fremdelis 2 pilskud til en gaard heder Hasle. Der boer Jakob Snicker, der fore wi frem och huilte hoss hannem och finge madt. For.ne Jacobs quinde heder Gunor. Hun er fød i Tønsbergsleen vdj Vaalesogn. Hun vaar til bords met. Der wi haffde giort maaltid gaff bispen Lauritz Plommegaard forloff at fare tilbage igien. Men her Marcus fulde til Eger.

Saa fore wi fra Jacob Snicker i øster om en anden gaard heder Hasle 1 stenskast fra den andre, den bruger och Jacob, der fore wi igiennom gaardenn. Saa komme wi ind paa Eger til en gaard heder Vego[5] liggendis paa den venstre haand strax hoss Hasle.

Saa fra Vego i øst nordoust $^1/_2$ fiering offuer en liden skoug ther møtte her Tiøstell capellan paa Eger och fru Guruns tienner

---

[1] Veien paa Laagens østlige side gaar fremdeles om de to her nævnte gaarde Haugenæs og Hvam.

[2] Denne gaard er omflydt af Laagen.

[3] Hosthveit. Her forlode de reisende Laagen og toge op tilhøire, forbi gaarden Verp, der ligger nedenfor jernbanestationen Skollenborg.

[4] Gaardene Nyhus og Grotsvold; længere fremme, tæt ved den nuværende jernbanelinje, ligger den straks efter omtalte gaard Hassel.

[5] Paa amtskartet Veghø.

Jens N. och bød bispen at hand ville komme frem til fru Gurun[1] da vndschyldet bispen at hand icke kunde det giøre. Saa komme wi til 2 gaarde heder Stafflem[2], den ene paa venstre haand oc den anden paa den høyre haand. Siden i nordoust 1 fiering til 2. gaarde heder Fiskumgaarde den ene paa den venstre oc den anden paa den høyre haand. Saa strax offuer Fiskum bro i nord. Saa i nordoust om Fiskum kircke annex til Eger, liggendis paa den høyre haand ret hoss veyen.

Vnder forschne Fiskumbro rinder en aa heder Fiskumselff[3]. Hun kommer aff it lidet kiern liggendis i suduest fra Fiskum 1 mill, der rinder hun fra i nordoust till Fiskum kircke oc løber saa sønden for kircken, siden løber hun i øster fra kircken 1 pilskud der faller hun vdj it vand heder Fiskum vand, huilcket va[n]d strecker sig i nordoust oc i suduest 1 fiering langt, oc en $^1/_2$ fiering bredt mit offuer der faller it andet vand heder Egeren paa den østre side.

Saa fore wi fra Fiskum kircke i nordost 1 pilskudt om Fiskum prestegaardt som haffuer verit prestegaard i gammel dage och kallis derfor endnu intet andet endt Prestegaarden. Den haffde wi paa den venstre haand. Saa fore wi therfra i nordoust langs vd met Fiskum vand (liggendis paa den høyre haand) 1 stackit fiering til fru Guruns gaardt Skelbred paa den venstre haand paa en backe oc da begynte at regne flux. Saa fore wi strax offuer en elff heder Dørieaa offuer en bro kallis Dørrie bro vdj øster. Denne aa kommer aff nordųest fra nogle myrer och moraser 1 mill fra forne bro, och løber vdj Fiskum vand i den nordre ende ved den vestre side[4].

Saa fore wi fra Dørie bro i nordoust op for en backe til Lunder Reul Pederssens gaard liggendis paa den høyre haand strax hoss veyen. Der nest i nordoust 2 eller 3. pilskud til den søndre Kolberggaard liggendis paa den venstre haand, strax hoss veyen. Saa therfra i nordoust $^1/_4$ part aff 1 fiering til Sperem gaarde, och komme wi først til den søndre gaard liggendis paa den høyre

---

[1] Fru Gurun Gren, smlgn. ovenfor, s. 407.

[2] Paa amtskartet Stableim.

[3] Der er ved Fiskum kirke to elve, som falde ud i Fiskumvandet. Den ene, den, som her omtales, kommer ganske rigtig fra sydvest; medens den anden har et bugtet løb og kommer inde fra skovmarkerne i nordvest for Fiskum.

[4] Dørjeelven ved Skjelbred.

haandt[1]. Derfra i sødoust 3 eller 4. pilskud ligger Fossem fru Ingeborgs gaard. Der strax østen for rinder en elff som kommer aff Fiskum vandet aff den nordre ende ved den østre side, som ligger fra Fossem i sønder 3. eller 4. pilskud. Der staar Hans Pederssens sauger lige ved Fossem de 2. paa det østre land och den tredie paa det vestre land. Och ligger der en bro tuert offuer heder Fossembro. Saa løber hun der fra i nordoust[2].

Dernest fore wi fra Sperem 3 eller 4. pilskud om Berg[3] liggendis paa den venstre haand siden i nordoust derfra 1 pilskudt, til Sem Hans Pederssens gaard. Der stod Hans selff vde, och bød bispenn ind met sig til giest. Da vaar klocken 12. Saa bleff da bispenn hoss hannem till middags maaltid, och her Marcus met hannem och hans karll Christiern Skredder. Men de andre bispens folck fore effter hans befalling til Hougs prestegaard. Och fore wi fraa Sem som wi haffde paa den høyre haand vd met veyen i nordoust 3 eller 4 pilskud til Fiskem bro oc der offuer, vnder huilcken rinder en liden regnbeck. Saa fore wi derfra i nordoust 2 pilskud til Hogs prestegaard om Hougs kircke som wi haffde paa den høyre haand, liggendis strax vesten for prestegaarden. Och komme wi did inter 12. & 1 horam.

Imellum Sandsuer och Eger kircke imellum 2. store mijll, temelige god vey paa den venstre side Louen, men paa den østre side som wi fore er det icke saa god vey.

Fra Sandzuer oc til Eger 2 store mill.

Samme dag den 28 Julij formiddag solskien indtil imod middag, da begynte det at regne en stor skur. Siden holt det op och solskien vndertiden imod afftenen, sønden vind.

Samme dag der klocken vaar hen ved 5. slæt kom bispen fra Hans Pederssen och til Hougs prestegaard til her Lauritz[4].

♂ Then 29. Julij S. Oluffsdag visiterit bispen Hougs kircke paa Eger och predicket selff den text Rom. 13. de magistratu & subditis. Och vaar samme tid tilstede i kircken Hans Peders-

---

[1] De her nævnte gaarde ligge alle paa den vestre side af den dal, som fra Fiskumvandet fører over til Dramselvens dalføre.

[2] Ved Speren kom biskopen ovenfor gaarden Fossen, hvor endnu paa denne tid fru Ingeborg Nilsdatter synes at have boet. Hun var en datter af fru Inger Ottesdatter og gift med Peder Hanssøn Basse. Det er deres søn, Hans Pederssøn Basse, der her omtales som eier af sagbrugene; han boede paa Sæm og var gift med fru Anne Skinkel. Smlgn. s. 95, note 1.

[3] Om Berg smlgn. ovenfor, s. 3, note 1.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 347, note 4.

sen och fru Anne och hans dotter jomfru Anne Hansdaatter item fru Gurun.

Siden der predicken vaar vde gick bispen ned paa gulffuitt som hand er von at giøre och haffde formaningen till almuen ther paa Eger och iblant andet lastet hand flux deris uskickelige væsen met druckenskaff och slagsmaall och andet saadant.

Siden der formaningen vaar endt examinerit hand folckit baade vnge och gamle vdj theris christelige religion och cathechismo.

Siden bleff der siunget Gud fader vdj Himmerig sin vilie hand oss kiende.

Der effter gick Hans Pederssen och bispen hiem i prestegaarden och gick Hans op met bispenn paa hans kammer, och der skenchte bispen hannem 3 eller 4. maarskin och 6. hermelin. Siden lod Hans sin tiennere [hente] en liden stenflaske aquæ vitæ och skienchte bispen, och igaar skienchte hand bispen en liden tønne syltedt Ingefær.

Samme dag haffde her Lauritz til giest hoss sig Hans Pederssen och hans frue fru Anne Skinckell, jomfru Anne Hansdaatter och Hanssis søn Frederick Hanssen en liden vng juncker, item fru Gurun Green, och hendis søn en liden juncker heder Niels Jonssen och hendis daatter jomfru Alitz. Item bispen M. Jens, oc 2 smucke mend ther i sognet ved naffn Oluff Reyerssen paa Ager liggendis i sønder fra prestegaarden 3 eller 4. pilskud oc Pouell Hoen Torgier Hoens søn. Oc ligger Hoen i nord fra prestegaarden 3 eller 4 pilskud.

Saa vaar der ved de andre 2. bord først en hed Christiern Berg oc hans quinde Anne Berg, Niels Kolberg, Engelbret Snicker och hans quinde Elze. Item Jens fru Guruns foget och Hans Pederssens fogit Casper Dirickssen och 2 eller 3 vnge kiøbsuenne aff Bragenes.

Och om afftenen der klocken vaar 7. drog Hans Pederssen oc fru Anne hiem och deris folck til baads. Och l[idet] tilforn foer fru Gurun hiem.

Saa gick bispen strax op paa sit kammer effter hand haffde met her Lauritz fuldt Hans Pederssen och fruenn ned till baads.

Samme dag den 29. Julij om morgenen noget skyet och regnit smaat regnn, siden bleff thet klart vær solschienn. Søndenn vind.

Samme dags afften siden folckit vaar hiemgaaen kom Hans Pederssens folck igien til prestegaarden och met de vnge kiøb-

suenne begynde at dricke, och siden imod dagningen sloes de met tørre hug och buldrede saa at ther kunde ingen haffue ro om natten.

☿ Then 30. Julij hora 4. matutina drog bispen fra Hougs prestegaard paa Eger, oc da skenchte hand Elin her Lauritzis 1. gammel daler.

Bispen drager fra Eger.

Saa ginge wi til baadtz til en elff rinder strax østen for prestegaarden $^{1}/_{2}$ stenskast huilcken kommer fra Fossem oc Sem. Der rinder hun oc østen for, och i nordoust til prestegaarden. Saa droge wj langs ad denne aa i nordoust 2 pilskud, der møder en effie som kommer aff Eger elffuen aff nordnordoust 4 eller 5 pilskud fra prestegaarden oc løber i Hougs aa som wi lagde vd aff met baaden, saa fore wi fram bedre om en øe kallis Løesøe, som wi haffde paa den venstre haand $^{1}/_{2}$ fiering lang, (mit for denne øe ligger en lang bro offuer, heder Loes bro, aff den gaard Loo,) som ligger derfra i sønder 3 eller 4 pilskud, siden fore wi fra denne øe i ost nordoust som och tilforn, 3 eller 4. pilskud. Saa komme wi vdj Eger elffuen, oc fore i øster 1 fiering til en gaard heder Skrammenæ[s liggen]dis paa det søndre land. Ved den høy[re] haand. Saa therfra i øster $^{1}/_{2}$ fiering til en liden øe ligger vdj Egerelffuen haffuer intet vist naffn der er en gaard paa, der tuert offuer paa det søndre land ligger en gaard kallis Daller.[1]

Saa therfra i øster $^{1}/_{2}$ parten aff $^{1}/_{2}$ fiering til Niels badschiers øe som wi haffde paa den venstre haand, 2 pilskud lang der tuert offuer ligger den østre Daller gaard. Siden atter i øster $^{1}/_{2}$ mijll til Bragenæss. Derfra i nordoust 1 fiering offuer Drammen til en gaard heder Gilhuss[2] som Michell Nielssen bruger. Der lagde wi i land met baadenn oc ginge op til gaard[en] liggendis 1 pilskud fra vandet der vaar Mickell, saa fulde bispen Michel hiem til Huseby, som ligger derfra i nord 4 eller 5. pilskud. Der wi komme did vaar klocken ved 8. slæt.

Saa huilte bispen der och vaar Michels giest. Saa kom først her Niels der til bispen och skienchte hannem 1 spegelax.

Siden kom her Oluff i Lier did til bispenn. Samme tid

---

[1] Hougselven er den elv, der fra Fiskumvandet forbi Vestfossen falder i Dramenselven, som her kaldes Ekerelven. Smlgn. s. 346. Den ene af de her omtalte øer maa være Faldlaksøen. Gaardene Skramnæs og Daler paa Eker.

[2] Gilhus ligger ved Lierelvens udløb i Drammensfjorden, ikke langt fra Huseby. Om de her nævnte personer smlgn. s. 82, 96 og 346.

schienckte Michell bispen en spegelax, oc hans quinde Margrete sende bispens høstru Anne Olssdaatter 1 par flouels taaffell til foræring.

Der maaltid vaar giort och de |haffde tøffuit en halff time effter maaltidt drog bispen fra Huseby, da vaar klocken imellum 12. och 1. Och fuldes her Niels och her Tiøstel met bispen til Aske. Och fore wi fra Huseby først i norduest 2 pilskud til 1 gaard hedder Aaby paa venstre haand. Saa strax offuer forsch^{te} Leken aa i nord.[1]

Dernest droge wi vdj nord 2 pilskud om 3. gaarder heder Valler, den første haffde wi paa den høyre haand 1 pilskud fra veyen. Saa fore wi i nord noget til vester til de 2 andre Valler gaarde $^1/_2$ pilskud oc ligger de i norduest fra den første, den ene haffde wi paa den venstre haand oc den anden paa den høyre haand strax hoss huer andre. Siden derfra i nordnorduest 2 pilskud til en ødegaard heder Hæg liggendis paa den høyre haand. Der pleiede almindelige ting i gamle dage at hollis, och ligger der paa samme sted mange høye, och det sigis at huert fogderj haffuer huer hafft sin høy at stande paa, som ther er kommen tilsammen.

Saa droge wi i nord 2 pilskud til Hægsbro, der løber en vey hen i nord (førend mand drager offuer broen til Aske) till Hallingdall och hen til Ringerige.[2] Saa fore wi offuer Hægsbro och der effter i nordoust 4 pilskud om lendzmandsgaarden Ilen. Huor der boer en ved naffn Lauritz Ilen, der skildis hand fra oss, |oc foer hiem. Saa droge wi derfra den samme [vey] wi komme sist offuer Skieggeruds skoug til Aske i ost nordoust.[3] Och der wi komme mit paa skougen kom her Peder paa Aske imod bispen. Saa fore wi fremdelis til Aske i nordoust til kirken och haffde den paa den venstre haand, saa i nord 1 pilskud til prestegaarden, oc da begynte det at haugle. Och komme wi did imellum 4. och 5. Och er fra Eger och til Aske 4. mijll.

Constitutio aërea.

Samme dag den 30. Julij formiddag klart solskien vden om

---

[1] Lekenaa maa være det lille tilløb til Lierelven, der rinder straks i nord for gaarden Aaby. Gaarden Valle ligger igjen noget nordenfor denne.

[2] Den her omtalte vei gaar til Sylling; forsaavidt det siges, at den fører til Hallingdal, har dette dog neppe været den almindelige vei derhen. Man maatte ialfald ro over Holsfjorden.

[3] Smlgn. s. 342

morgenen tilig vaar thet noget schyet, eftermiddag mid afftens lidt sky vær, och hagell noget lidet. Kule vær. Sønden vind.

♃ Thenn 31. Julij om morgenenn tilig førend bispenn gick til kircke [hørde] hand her Tiøstel som er capellen paa Eger hans predichen paa kammeret paa Aske. Oc tracterit hand den sententz Joh. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum.

Och vaar samme tid inde tilstede her Peder paa Aske och her Niels i Lier, och de vnge personer som ere met bispenn.

Strax der effter gich bispenn och presterne hen vdj kirkenn och ther hørde her Peders predicken. Oc tracterit hand en text Marc. 10. de filijs Zebedæj.

Der effter bleff der siunget Gud Faders Søn oc den hellig aand, at folcken kunde samles.

Siden effter predicken gick bispen ned paa gulffuit som hand pleyer at giøre oc ther kortelige forklarit locum justificationis. Siden examinerit hand folchit och der effter haffde formaning till dem som hand er von at giøre.

Siden bleff ther siunget Gud Fader vdj Himmerig. Her met vaar det vde.

Samme dag haffde her Peder til giest hoss sig til middags maaltidt bispen M. Jens, her Niels i Lider, her Tiøstell Olssen capellan paa Eger, Hans Jenssen, Henrick Aske lenns[manden] Haagen Haslum och nogle andre.

Strax ther maaltid vaar giort och klocken vaar it efftermiddag drog bispen fra Aske. Oc samme tid gaff hand her Niels och her Tiøstell forloff at fare hiem. Men tilforn baade i dag tilig och nu offuer borde bad bispen her Tiøstell at hand schulle sige her Lauritz paa Eger alffuorlige at handt tager kirckernis regenschaffs[bøger] met det første oc visiterer thj der klauges fast at regenschaffet er iche taget vdj 8. eller 9. aar sommesteds som de oc berettet her vdj Aske.

Och at her Lauritz ville haffue en flittig tilsiunn medt almuen ther paa Eger at de søger kircken oc lader den wskickelige væsen som de haffue. Disligest ville ochsaa haffue en god tilsiun i sit huss oc see huorledes ther gaar til baade vde oc inde.

Der dette vaar nu giort, drog bispen fra Aske først i sudoust 3. eller 4. pilskud indtil wi komme paa den vey wi nu sist fore, fra stranden, saa droge wi den samme vey tilbage hiem om Hoensgaarde oc til Siuerstadt oc nedt til stranden der gaff bispen her Peder forloff at fare hiem igienn. Saa ginge wi til baads oc

27*

haffde 2. baader, en til bispen og en till en part aff hans folck. Saa droge wi i nordoust om Bryndøen norden for den oc haffde den paa den høyre haand oc Nessøen paa den venstre haand oc saa igiennom Hundsund[1] 2½ fiering fra Siuerstadt oc er lige saa langt derfra Hunsund oc til byen. Saa therfra i nordoust til byen offuer Fornebofiorden, och bleste der vndertiden hart nordvest. Och komme wi til byen der klocken vaar imellum 4. oc 5. om aftenenn. Saa lod bis[pen] giffue roerskarlerne madt, som vaar Oluff Reiestadt, Hoffuord Berg Christoffer Berg och Rasmus Hvoll, de rode bispen: och saa 2 andre vnge karle som rodde hans folck.

Samme tid lod bispen antuorde Hoffuord Berg Elze her Hanssis korff igien som hun sende hid met fersk fisk, hand tog oc her Peders glassflaske met sig, effter bispens befalling at antuorde her Peder igien.

Constitut: aërea. Samme dag den 31. Julij formiddag klart solskien efftermiddag noget skyet vndertiden oc regnit noget lidt kule vær. Nordvest vind.

---

[1] Smlgn. s. 98.

V.

Profectio Dn. episcopi M. Joannis Schienam versus in sepulturam Pros Laurentzens quæ facta est XI. Februarij A° 1596.

♀ Then 6. Februarij om morgenen der klocken vaar imellum 6. oc 7. slæt, drog bispenn paa veyen vester ad Skien, och fulde hannem Hanns Glad,[1] oc bispens choral Jacob Lauritzen, Christiern skredder oc bispens dreng Oluff Byrgersenn, disligeste fuldes met bispens slæde Ouden Olssen.[2] Oc der wi komme vester omkring slottet paa Fornebo fiorden[3] vaar isen megit veeg, synderlige der wi komme til Hug[4] vaar hand reffnet oc saa tynd at vandet bublet op igiennom. Oc der wi komme noget lenger vester paa isen vaar hand end da verre, saa at bispen oc wi andre maatte staa aff slederne och gaa offuer en skiøre, och saa kiøre hesterne offuer, och der den tredie oc sidste hest kom offuer, da begynte isen at giffue sig ind vnder hannem. Och vaar det alle bispens egne hester, saa kiørde wi da vd offuer Slæben til Aske, och komme

Bispen far fra byen oc vester ad Skien.

---

[1] Hans Glad var i 1599 lagmand paa Oplandene, og var maaske allerede ved denne tid i samme stilling. Han var rimeligvis en slægtning, maaske broder af biskopens hustru, Anne Olufsdatter Glad. Smlgn. s. 90, note 2, s. 103, note 1 og s. 340. Denne familie Glad havde ogsaa slægtskabs-forbindelser i Thelemarken. Smlgn. s. 406.

[2] Denne er rimeligvis den samme, som tidligere (s. 78) forekommer under navnet „Ouden paa kannikegaarden".

[3] Dette samme navn forekommer ogsaa s. 79 om den bugt af Kristianiafjorden, der gaar ind imellem Ladegaardsøen og Snarøen.

[4] Hak var oprindelig kun navn paa den ganske lille holme, der ligger udenfor den sydøstligste spidse af Ladegaardsøen.

wi til Aske der klocken kunde vere 9. formiddag, saa gick bispen och Hans Glad ind i stuen till her Peder.[1] O[ch] vaar her Christiernn paa Røgen[2] der til stede efftersom bispen tilforne schreff hannem thill at hand der schulle møde. Och ther bispenn formerckte at den vey om Røgen vaar ond, sende hand strax den fremmede studenter Peder Thybo som vaar før hannem paa Aske, til Lier at giffue her Oluff[3] tilkiende at hand ville komme den vey, at hand ville forschaffe hannem skiusheste. Siden der wi haffde skifftet hester, gaff bispen Ouden och sin arbeyds dreng Knud Jørgenssen befalling at fare hiem til byen igien medt hesterne, och icke fare den vey som wi fore til Aske offuer Fornebofiorden. Saa fore wi strax der fra Aske och offuer Skibberudsskougen,[4] och der wi kom offuer skougen til bispens gaard Haffskoll lod bispen kalle Euind Haffskaal til sig oc bad hannem komme til sig i Lier prestegaard met hester.

Dernest fore wi til Lier och komme wi did der klocken kunde vere 2. efftermiddag, oc bleffue der den nat offuer. Och strax sende bispen forne Peder Thybo fra Lier oc til Sanden der at bestille skiusheste oc saa derfra til Haaff.

Samme dags aften giorde bispen maaltid nedre i stuen hoss her Oluff, paa huilcken tid der oc vaar til bords her Niels her Oluffs capellan,[5] saa oc Hans Glad oc en vng karl ved naffn Henrick Christophersenn.

Constitut: aërea. Samme dag den 6. Februarij formiddag smucht klart solschienn, efftermiddag noget schyet och sneet lidet norden vind stille, intensum frigus.

♄ Thenn 7. Februarij om morgenen der klockenn kunde vere ved 8. slæt, oc bispenn oc hans methaffuendis folck haffde giort maaltid hoss her Oluff, laugitt hand sig veys till Sanden. Och samme tid skenchte hand Marin her Oluffs .1. daler.

Strax der effter foer hand oc Hans Glad aff thill Sanden och fulde hannem paa veyen her Niels her Oluffs suoger. Saa droge

[1] Smlgn s. 80, note 2

[2] Hr. Kristjern Erikssøn var ifølge Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 91, a) allerede 20 Juni 1575 sognepræst til Røken.

[3] Smlgn s. 82, note 1.

[4] Smlgn. s. 80, note 6 og s 342 flg. Om den straks nedenfor nævnte gaard Hafskjold se se 81, note 1.

[5] Smlgn. s. 81, note 4 og s. 82. Hr. Nils var, efter hvad der meddeles i det følgende, en svoger af sognepresten i Lier.

wi i sønder oc i suduest tuert offuer[1] Drammen[2] 1 fiering til Skougebygden, der droge wi i land om en gaard heder Nordby, och der vi komme noget frem bedre til en gaard heder Eg liggendis paa den høyre haand der holt bønderne met skiusheste, oc de komme strax effter oss met hesterne, saa skifftet wi hester, siden kom her Pouell paa Sanden[3] oc hans søn her Niels Pouelsen oc møtte bispenn. Och samme tid gaff bispen her Niels i Lier forloff at fare hiem, saa for wi flux til Sanden. Och der wi komme til leensmandtzgaarden,[4] kom leensmanden, Haluard vd imod bispen oc talede met hannem. Der effter fore wi till Sanden oc komme wi did der klocken kunde vere imellum 10. och 11. formiddag. Och er der 2 mijll fra Lier oc til Sanden. Paa Sanden tøffuede bispenn icke lenger end som de skifftet hester, imeden vaar hand inde och talede met her Pouell om de peninge som hans søn her Niels er schyldig Hans Tysch i Kiøbenhaffn.

Siden fore wi strax fra Sanden oc paa veyen til Haaff, och vaar her Peder paa Haaff[5] samme tid tilstede paa Sandenn och fuldes met hiem ad, her Pouell fulde och saa met paa veyen, och droge wi i synder och i suduest offuer Hanekleffuenn,[6] och der wi komme imod it vand heder Hillestadtz vand gaff bispen her Pouell forloff at fare hiem igienn.

Siden fore wi offuer Hillestads vand i synder oc i vester 1 fiering, der effter komme wi i land oc fore op for en backe i norduest och saa i nord 1 fiering til Haaff, did komme wi der klocken vaar 2. efftermiddag. Oc er imellum Haaff oc Sanden 1 stor mijll, meste parten ond vey. Och huilte bispenn paa Haaff och tog en bisken mad, met her Peder oc Hans Glad. Och strax maaltid vaar giort, drog bispenn och hans methaffuendis folck fraa Haaff, i suduest oc sønder 1 mijll til Skerffuenn,[7] huort den

---

[1] Oprindelig har derefter staaet: *Hanekleffuen*, hvilket siden er overstreget.

[2] *Drammen* er her Drammenselvens udløb i fjorden. Smlgn. herom og om gaardene Nordby og Ek s. 83 og note 2.

[3] Smlgn. s. 83, note 3.

[4] Smlgn. s 83.

[5] Hr. Peder Pederssøn skal ifølge B. Svendsen (II, 3, s. 1829) have været sognepræst til Hof fra 1580 til sin død i 1616.

[6] En høide paa veien mellem Sande og Hof.

[7] Øvre Skjerven i Hems sogn til Lardals prestegjæld, tilhørte i slutningen af det 16de aarhundrede Jon Nilssøn Tordenstjerne til Gulloug. Frederik Lange, som med sin frue (Dorthe Kristofersdatter Lindenow) her traf biskopen, var en jydsk adelsmand, der var indvandret til Norge, hvor han blev eier af Falken-

gode mand Frederick Lange oc hans frue, vaare nylige kommen. Saa gick bispen som snariste ind i stuen oc talede met Frederich och fruen.

Der effter drog hand strax derfraa oc i vester 3 eller 4. pilskud ned til Lougen, saa fore wi langs ad isen $^{1}/_{2}$ fiering i sønder oc suduest, saa atter vdj land thj elffuen vaar somme stedtz aaben, siden fore wi offuer Laugerbro,[1] saa fore wi vndertiden paa isen oc vndertiden landueyen thill Laugerdall, oc komme wi der om aftenenn der klocken kunde vere ved 6. slet. Och er imellum Haaff oc Lauerdall 2. mijll.

Samme thid kom der en dreng aff Skien oc antuordet bispenn her Thomes Andersens[2] beskeden som hand sende bispen om salig Pross Lauritzens herkomst liff leffnit oc om hans siugdom oc endeligte.

Samme dag den 7. Februarij smucht klart solskienn, norden vind & vehemens frigus.

☉ Thenn 8. Februarij effterat her Hans i Lauerdall[3] haffde verit ved sit annex Hem oc giort tienniste for Frederich Lange oc fruen oc sit sognefolck oc hand vaar kommen hiem gick hand i hoffuitkircken effter bispens begiering och predicket for hannem oc hans medthaffuendis folck, menn der bleff ingen messe holden. Thi der vaar ingen folck tilstede vden bispen oc hans folck, oc her Hanssis quinde Ingrj.

Siden der de komme hiem fra kircken, gick bispen til bords neder i stuen hoss her Hans oc giorde der maaltid oc Hans Glad met hannem. Oc strax maaltid vaar giort gich bispen op paa sit kammer.

Samme thid loffuit bispenn her Hanns en dansk bibel til kiøbs, oc sagde thil hannem at naar hand schriffuer hannem til der om oc sender peninge ind saa skulle hand faa en bibell.[4]

---

sten og i en lang aarrække var befalingsmand over Tønsberg len. Smlgn. s. 43, hvor han allerede 1584 omtales som Falkenstens eier.

[1] Efter dette sted maa der i det 16de aarhundrede have været en bro over Laagen mellem Hems og Svarstad kirker i Lardal.

[2] Smlgn. s. 403, note 2.

[3] Hr. Hans Berentssøn var ifølge Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 79, b) allerede 16 Mai 1575 sogneprest til Lardal og skal ifølge B. Svendsen (II, 3, 2093 flg.) være død i denne stilling i August 1602.

[4] Her ligger en løs seddel, paa hvilken der paa den ene side er skrevet: „S. kiere Dn: præposite beder ieg Eder attj ville vell giøre oc læne mig Institutiones Leonharti Fuchsij paa nogen tid lang, som I nu sist siunte mig. I

Samme dag den 8. Februarij smucht klart solskienn norden vind stiff blest, & acre frigus.

Constitut: aërea.

☾ Thenn 9. Februarij om morgenen der bispenn haffde faaet en bidsken mad paa sit kammer met her Hans oc Hans Glad, oc klocken kunde vere 8. drog hand fra Laugerdall och fulde hannem her Hans, Hans Glad oc de andre personer som vaare met bispenn vndertagen Peder Tybo hand foer førre igaar at bestille forenschaff. Och droge wi i synder oc suduest om Styreualds kircke annex til Laugerdall liggendis $^1/_2$ mijll fra hoffuitkircken, oc haffde wi hende paa den høyre haand, saa fore wi igiennom Styreualdssogen och dernest offuer Lauerdalsheeden[1] i suduest en ond oc slem vey til Slemdal. Der møtte her Hans vdj Gierpenn[2] och her Peder vdj Edanger[3] ved Silie kircke,[4] saa fore [wi] offuer en stor bro ved kirckenn, oc saa igiennom Slemdalsogn annex til Edanger, indtil wi komme vnder Slemdalshedenn der bytte vi hester vdj en gaard vnder heden. Oc der gaff bispenn her Hans i Lauerdall forloff at fare hiem igien.

Saa fore wi offuer Slemdalsheden oc offuer nogle smaa ise paa heden, siden der wi slap heden fore wi tuert offuer it ferskt vand kallis Berssesiø i vester oc saa i norduest til Gierpene liggendis der strax hoss 3 eller 4. pilskud derfra. Och komme wi til Gierpene der klocken kunde vere imellum 2 och 3. efftermiddag oc bleffue der hoss her Hans Hiort.

Imellum Gierpene och Laugerdall ere 3. store mijll.

Det huss eller herbergere paa Gierpen som bispen schulle være vdj er saare ilde holdet met vindue oc tag oc er it kalt kammer, och her Hanns berettet at hand haffuer 3. eller 4. gange tiltalit sine sognebønder oc paamint dem att de schulle lade ferdiggiøre thet herremag.[5]

---

skulle vell bekomme dem igenn. Vale cum honestissima vxore tua & tota familia. Asloiæ 5. Martij Ao 1597. I. N. A.

Paa den anden side findes en stump af et udkast til en latinsk prædiken.

[1] Den skovbevoksede fjeldhøide mellem Laagendalen og Slemdal.

[2] Hr. Hans Hjort nævnes ikke hos B. Svendsen.

[3] Hr. Peder Hanssen blev i 1587 sogneprest til Edanger. Hans kollats er udstedt af høvedsmanden paa Akershus, Ove Juel til Kjeldgaard, 12 Mai s. a. (Rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 7.)

[4] Smlgn. s. 16, note 1.

[5] ɔ: herregemak.

Samme dag strax bispen vaar kommen til Gierpenne gick hand met her Hans och Hans Glad hen i kircken och saa graffuen, som er giort til salig Prossis lig, hand saae och det sacrastie som ther er hoss kircken.

Siden gaff hand her Peder vdj Edanger forloff at fare hiem.

Constit: Samme dag den 9. Februarij sky vær oc sne formiddag sudvest vind bleste hart mild vær, men midafftens thid klaret det op, oc solen begynte at schine.

♂ Then 10. Februarij drog bispen och Hans Glad thill Skien, oc her Hans Hiort fulde dem. Oc som de komme noget paa veyen kom Peder Iffuersen oc Knud Knudsen[1] imod bispen oc talede met hannem oc antuordet hannem en fortegnelse om salig Prossis slect oc byrd oc liff oc leffnit, anderledis stillet end dett her Thomes Andersen sende til bispen.

Samme tid begierede de at bispenn ville komme ned til byen oc vere deris giest i afften. Saa fore de ned igienn, oc bispen foer samme tid ned effter dem oc her Hans Hiort oc Hans Glad met hannem, och besøgte det herberge som vaar bestillet til hannem i Skien hoss en raadmand heder Iffuer Christenssen Jørgen Ansbackis suoger, der gik bispen ind paa sit kammer ved en time oc sætte sig til at schriffue.

Siden foer hand op till Gierpene igien och bleff der om natten oc Hans Glad met hannem oc finge de mad paa kammeret for dem selffue.

Samme dag sende Peder Iffuersen och Knud Knudsen en aff raadmendene i Skien ved naffn Lauritz Hanssen, op til Gierpene til bispen oc begierede at hand ville nu i afften komme til dem, da vndschyldet bispen sig at hand icke kunde komme i afften.

Constit: aërea. Samme dag den 10. Februarij smucht klart solskienn norden vind & intensum frigus.

☿ Then XI. Februarij om morgenen tilig kom her Thomes Andersen op til bispen paa Gierpenne oc taled met hannem om sangen som skal skie for liget, oc om degnene som schulle bære liusene for liget. Saa drog hand strax ned igien til byen.

Pross Lauritzens lijg begraffuis vdj Gierpene kircke. Siden der klocken vaar ved 9. slet drog bispen, her Hans paa Gierpene oc Hans Glad ned til byen at følge salig Pross Lauritzens lig til sin legerstedt vdj Gierpene kircke, der møtte her Jens paa Bamle[2] bispen oc fuldes met ned til byenn.

[1] Om Peder Iverssøn Jernskjæg smlgn. s. 79, note 2 og om lagmanden Knud Knudssøn s. 89, note 5.

[2] Hr. Jens Jenssøn skal ifølge B. Svendsen (II, 2, 2155) være død 1614.

Saa gick bispenn strax hen vdj sit herberg til Iffuer Christernsens oc her Jens paa Bamble met hannem. Och kom der til dem her Peder Væmundsen,[1] her Thomes her Jens paa Hollen[2] her Lauritz paa Seude[3] her Hans Hiort och talede met hannem. Saa gick bispen, presterne oc Hans Glad hen vdj Prossis gaardt, oc tøffuit der noget lidet op i stuen imeden de sætte liget paa ligvognen eller ligslæden. Der det vaar skeet kiørde de det op til Gierpene kircke met 1 hest, saa gick presterne oc alt clericiet for ligget nest for de 12. degner som baare vogliusene [sic].

Effter kiørde Peder Iffuersen Knud Knudsen Frederich Lange oc Lauritz Liustrup.[4]

Dernest fru Kirstin,[5] fru Margrete, jomfru Ulffuille oc de andre fruer, fru Ingierd,[6] fru Daarethe Lindenaa, fru Dorthe Oluff Gallis,[7] fru Dorethe Jull[8] oc jomfruerne allesammen.

Der effter kiørde bispenn, her Peder Væmundsen oc borgmester oc raad àff Skien som siden baare salig Protzis lig ind i kircken, oc satte det i choret indtil predichen vaar endt, oc predicket bispen, oc forhandlit den text ad Rom. 5. For synden schyld kom døden i verden.

Der predicken vaar vde, oc liget vaar begraffuet vdj Gierpenne kircke strax ved chorit bleff der siunget den psalme: Nu lader oss hans, traadde Frederich Lange frem i chorit oc haffde en oratz til alle som haffde fuld den salige mands lig til sin huilestedt, ædel oc wædel, leeg oc lerdt.[9]

---

[1] Smlgn. s. 59, note 1.

[2] Smlgn. s. 404, note 1.

[3] Smlgn. s. 402, note 3.

[4] Laurits Lystrup var, efter hvad der oplyses s. 428, fader til de to s. 92 omtalte jomfruer, Maria og Adelus, af denne lidet kjendte adelslægt. Han havde tidligere boet paa Hauger i Vestby. Smlgn. optegnelserne for 11 Juli 1597. Peder Lystrup omtales s. 297.

[5] Pros Lauritssøns enke, fru Kirsten Iversdatter, om hvem se s. 89, note 5 og s. 92. Om fru Margrete smlgn. s. 79, note 2 og om jomfru Ulfhild Iversdatter s. 92, note 8.

[6] Fru Inger Jørgensdatter Litle var gift med Olaf Kalips i dennes andet ægteskab. Smlgn. N. Nicolaysen, Norske stiftelser, III, s. 967 flg.

[7] Smlgn. s. 73 og s. 92 med note 3.

[8] Enke efter den i 1588 afdøde Henrik Brockenhus.

[9] Om Pros Lauritssøn Hørby til Nørholm findes fornemlig oplysninger i Samlinger til det norske folks sprog og historie, I, s. 371 flg. Han skal have været en uægte søn af en jydsk adelsmand, der eiede gaarden Hørby, hvilket senere gav anledning til slægtens navn, og blev adlet 1560. Han var

Siden der alting vaar wde, gick bispen som suariste hen i prestegaarden paa Gierpene oc op i sit kammer, der komme Peder Iffuersen oc Knud Knudsen op til hannem oc begierit at hand ville komme til byen til giest.

Strax der effter drog bispen til byen oc gick saa til giest til Pross Lauritzens effterleffuendis husfrue, huor der vaare til giest, Peder Iffuersen Frederich Lange Knud Knudsen item en stor hob prester som vaar her Peder Væmundsen her Thomes Andersen, her Peder paa Tiødling her Lauritz paa Heydrem, her Jens paa Hollen her Seffren paa Bø, her Lauritz paa Seude, her Hans Hiort her Jens paa Bamble, her Peder vdj Edanger, her Jesper vdj Drangedal.[1] Item disse effterschreffne fruer och jomfruer: fru Daarethe Lindenaa Frederich Langis, fru Margrete Brede Peder Iffuersens, fru Daarethe Oluff Gallis, fru Ingier Oluff Kalips oc fru Daarethe Jull.[2] Item jomfru Vluille Iffuersdaatter, jomfru Barbara Brede, jomfru Anne Lindenaa, jomfru Boël Galle, jomfru Karen Galle, jomfru Emmerentz, jomfru Alitz, Lauritz Liustrups daatter oc jomfru Soffij, Henrick Brockenhusis daatter.[2]

Item baade borgmesterne i Skien, Peder Schriffuer oc Peder Jørgenssøn, item Peder Jørgenssens fader, oc andre raadmender, iblant huilcke vaar Iffuer Christensen, Verner, och Lauritz Rasmussøn oc mange andre baade aff raadet och borgere ther i Skienn.

Och vaar Lauritz Liustrup och en [aff] raadet ved naffn Lauritz Tolder.

Samme dags afften der klocken kunde vere 8. gick bispen derfra, och hen i sit herberg til Iffuer Christiernsens oc laa ther om nattenn.

Constitut: aërea. Samme dag den XI. Februarij smucht klart solskienns vær norden vind hart frost.

♃ Then 12. Februarij om morgenen kom til bispenn paa kammeret som hand vaar vdj Skien til Iffuers vdj Jørgen Ansbackis

1559 lagmand i Oslo, kom derfra som lagmand til Stegen og blev tilsidst lagmand i Skien, hvor han døde 11te Januar 1596. Han eiede og skrev sig til gaarden Nørholm i Nedenæs len. Smlgn. ovenfor, s. 58, note 2 og s. 90, note 4.

[1] De her nævnte prester ere alle nævnte i det foregaaende, dels under biskopens reise til Fritsø 1593, dels under hans reise i Thelemarken 1595.

[2] Af de her opregnede adelige fruer og jomfruer ere de fleste allerede nævnte i det foregaaende, dels under denne reise, dels under reisen til Fritsø 1593.

gaard, baade borgmesterne vdj Skien Peder Schriffuer och Peder Jørgenssen oc talede met hannem om her Michel Matzen, som vaar capellan der tilforn, paa huilcken tid vaar tilstede hoss bispen, her Thomes Andersen, her Seffren paa Bø, her Lauritz i Seude, her Jens vdj Bamble, her Jens Nielsen paa Hollen, her Peder vdj Edanger, her Hans Hiort paa Gierpene oc her Jesper vdj Drangedall. Da lod bispen for borgmesters och her Thomessis bøn och begiering schyld der ved bliffue, at her Michel schal paa en tid lang icke bruge dett prestelige embede for sit fald oc forseelse schyld, oc siden naar hand faar forloff det at bruge igien, da schal [hand] icke vere der i Skien, men en andenstedtz.

Hand schal oc forlige sig met den gode mand som lænit haffuer, om hand haffuer der vdj at sige, och schall der effter vdj nogle gaat folckis aahøring tage schrifft vdj choret eller huor her Thomes siunis.

Siden kallet borgmesterne her Niels Lauritzen til capellan och scholemester der i byen.[1]

Samme thid stedde her Thomes her Ambross til sin medtienner vdj Solem, och schall hand giffue hannem 12. daler om aarit.

Siden der effter som borgmesterne vaar hengaait, talede bispen met presterne om huad brøst och bræck som kunde findes hoss deris sognefolck, at de schulle giffue thet tilkiende. Saa talede de om den kiørmesse som bønderne holler oc de icke ville affstaa disligiste ocsaa om den wskickelighet som skier om Søndagerne met druckenschaff vnder tiennisten. Huor om sognepresterne

1.

2.

[1] Forholdet mellem Skiens og Solums sognekald var i denne tid noget uklart. Af de i den ældste kapitelsbog i rigsarkivet (Kristiania bispearkiv, 2, h, fol. 40—46) indførte brevskaber viser det sig, at Skiens borgermestere og raad gjorde fordring paa kaldsret til Solum og dets annex Mælum, hvorover bønderne i 1609 førte klage. Det oplystes, at i Syvaarskrigens tid havde en hr. Søfren været prest i Solum og Mælum, og da han var bleven forflyttet til Bøhered, vare de to sogne henlagte til Skien, som da var *„gansche liden och ringe for sognepresten“*, mod at han holdt kapellan i Solum. Saa blev hr. Thomas Anderssøn kapellan og fik et par aar senere kaldsbrev som sogneprest, hvad han var i 21 aar. Som sogneprest i Skien holdt han senere undertiden kapellan og undertiden ikke. Da bønderne klagede over den derved voldte forsømmelse, antog han en gang hr. Mikkel som kapellan, hvem bønderne i 1608 efter hr. Thomas's død søgte om at faa til sogneprest. Ved kongebrev af 1 Mai 1609 blev imidlertid Solum og Mælum indtil videre henlagte til Skiens daværende sogneprest, hr. Hans Jørgenssøn, som annexer.

3. skulle schriffue bispen thil. Siden bleff ther och talet om dem som ligge hen vdj it wgudeligt leffnit oc vil sig iche rette och bedre, at de schal settis i band, och det skal saaledis skie, at først skal presten vare den det giør, saa hemmelige, siden skal hand skal hand [sic] tage 2 mend til sig oc giffue hannem det tilkiende i deris aahøring, och dernest liuse det paa predickestolen at der findis saadane menniske iblant hans tilhører, det schal skee i 2. Søndager oc dog icke naffngiffue nogen. Men dersom hand icke vil sig end da bekiende schal det aabenbarlige liusis aff pre-
4. dickestolen den tredie Søndag oc da settis i band. Der bleff oc talet om dem som bedriffuer hoer oc ligger i it løst leffnit at de skal tage schrifft aabenbarlige i kircken.

5. Men er der nogen vng karl eller pige som beligger sig met huerandre, at de icke haffue verit beryctet tilforn, da kand de tages for udj chorit vdj nogle deris neruerelse oc affløsis.

Samme tid kom derind paa kammerit till bispen Knud Knudsen och paa fru Kirstin Prossis vegne talet met hannem och antuordit hannem it styche guld som hun sende hannem.

Samme dag kom derind paa kammerit til bispen aff Skien 2 raadmend ved navn Lauritz Rasmussen och Christiernn Kotte och talede met hannem om en ecteskaffs sag som her Thomes nogen tid forleden siden schreff bispen thill om. Och finge de den beskied at de schall møde for Oslo capitel til Midfaste førstkommende.

Samme dag kom der oc en aff borgerne i Skien ved naffn Jacob Lauritzen och talede met bispen at hand ville forhielpe hans søn til gode som gaar i schole i Danmarck at hand kunde bekomme kaast. Her om schreff forne Jacob och siden til bispenn.

Samme dag den 12. Februarij sende de 2. rætter af Herregaarden[1] ind paa kammeret til bispen, saa giorde bispen maalthid, och vaar her Jens vdj Bamble oc her Peder vdj Annebo[2] bispens giester, saa och Iffuer Christiernssen vor vært och hans høstru Margrete Jørgensdaatter som samme thid rettet mere an.

---

[1] Rimeligvis den saakaldte *„Herrans garðr“*, en af de i middelalderen oftere forekommende bygaarde i Skien. Maaske har lagmanden der havt sin faste bolig.

[2] Denne hr. Peder er maaske den samme som den hr. Peder Jenssøn Holm, der efter Svendsen (II, 3, 1949) skal have taget afsked som sogneprest i Andebo 1628 og være død 26 April 1629.

Samme dag lod bispen hente sit tingest fra Gierpene och ned til byenn hen i sitt herberg.

Samme dag den 12. Februarij vaar bispen atter til giest til Prossis, oc vaar ther oc alle herre folcken som vaar der igaar och en stor hob aff presterne och aff Skien borgmesterne oc raadet. Och maatte bispen same thid saa som oc igaar, endelige loffue Peder Iffuersen at hand skulle følge hannem hiem til Fridsiø.

Samme dag smucht klart solschien norden vind & vehemens frigus. Constitutio aërea

♀ Thenn 13. Februarij om morgenen vaar bispen oc Hanns Glad i Skienn kircke och hørde her Niels Lauritzens predicken, oc trachterit cap. 5 aff Syrach Forlad dig icke paa rigdom etc.

Siden giorde bispen maalthid paa kammerit met værten Iffuer Christiernsen och hans hustru Margrete Jørgensdaatter, och vaar samme tid til giest her Jens vdj Bamble, och her Jens paa Hollen och hans hustru.

Samme dag den 13. Februarij der maaltidt vaar giort oc klocken vaar 12. laugit bispen sig til veys at fare met Peder Iffuersen. Och samme thid skiennchte bispen Iffuers hustru 1. gammel daler och en liden pige som vaar hendis slegt ved naffn Ingeborrig 1 marck. Der effter bød hand god nat och drog til veys oc Hans Glad met hannem, och der de komme paa torrit møtte Peder Iffuersen dem, som oc vaar ferdig at fare aff, saa drog hand oc Friderich Lange aff til Fridsiø och fruerne och jomfruerne allesammen, och fulde bispen, Peder Jørgensen borgmester, item Lauritz Rasmussen och Verner oc Hans Glad medt. Och droge wi fra Skien først i øster vd aff byen oc saa i sødoust 4 eller 5. pilskud om Brasberg strax vesten for, saa i sødoust 3. fieringer igiennem Gierpensogn til en heed kallis Ocklangsheed, som er 1 mijll lang, der fore wi offuer i sødoust och offuer 2. smaa vand oc kallis Ocklangs vand[1] det ene løber i det andet it lidet stycke imellum oc vaar vor koss der offuer i sudoust, saa haffde wi atter it lidet stycke skoug paa samme heed der wi slap disse vand, der effter komme wi komme [sic] til it stort vand, kallis Pharijss[2] som strecker sig i nord til Quelle annex til Hedrem och i sønder til Fridsiø 5. fieringer derfra som wi komme vd paa isen, och der wi komme til Pharijss, skifftet wi hester, saa fore wi i sødoust oc i sønder til Fridsiø, 5. fieringer

[1] Aaklungen.

[2] Farrisvand ved Larvik og Fritsø.

oc komme wi der der klocken kunde vere 5. om afftenen. Och er fra Skien och til Fridsiø den vey om Ocklangsheden 3. stercke mijll. Men den vey om Edanger er megit lenger thj den er 4 mijll lang.

Samme dags afften den 13. Februarij vaar til giest hoss Peder Iffuersen Friderich Lange oc hans frue, fru Daarethe Lindenaa, fru Dorethe Oluff Gallis, fru Ingier Oluff Kalips oc fru Daarethe Juell, jomfru Barbara Brede, jomfru Ulffuille, jomfru Anne Lindenaa, jomfru Boël Galle, jomfru Karin Galde, jomfru Soffij Brockenhuss. Item bispen, Peder Jørgenssen, Lauritz Rasmussen, Verner oc Hans Glad. Der afftensmaaltid vaar giort gick bispen op paa sit kammer.

Constitutio aërea. Samme dag smucht klart solskienn norden vind stille, & intensum frigus.

♄ Then 14. Februarij schreff bispen en tanckeschedel der hand vaar paa Fridsiø, thill her Peder Væmundsen oc de andre dannemend presterne om forennschaff, thj hand actet at fare fra Fridsiø i dag eller i morgen betilige, och sende hand strax Peder Thybo i veye for met forne schedell til her Peder Væmundsen.

Strax der effter kom fru Margrete Peder Iffuersens oc jomfru Ulffuille, och talede met bispen at hand ville i dag offuertøffue paa Fridziø. Huilcket hand da omsiger loffuit. Siden begierit jomfru Uluille at hand ville besøge hendis huss.

Der effter kom Peder Iffuersen op paa kammeritt och talede met bispenn.

Siden gick hand ned til bordtz met Peder Iffuersen, och vaar der da samme tid alle herrefolckene oc borgmester, Peder Jørgenssen och de andre aff Schienn till bords met saa och Hanns Glad.

Siden ther maaltid vaar giort gick Peder Iffuersen, Frederich Lange, bispenn, Hans Glad hen thill Peder Iffuersens siøbod oc sauger och saae huorledis der stod till.

Samme dag drog jomfru Ulffuille hiem til sin gaard Maloug[1] liggendis 1 fiering fra Fridsiø i nordoust, samme tid drog och jomfru Anne Lindenaa fru Dorethe Lindenaaes slegt heden.

Constitut: aërea. Samme dag den 14. Februarij solskienn formiddag, men imod middag bleff himmelen saa blegactig och begynte at skye paa och frostet at formildes. Synden vind.

[1] Mellø i Hedrum hovedsogn.

☉ Then 15. Februarij Dominica Sexagesima hørde Peder Iffuersen, Frederick Lange bispenn, alle fruerne och jomfruerne och de andre allesammen som vaar forsamblitt, predicken paa Fridsiø i den store ny saell: och predicket en student ved naffn Seuerinus Canuti Peder Iffuersens børns scholemester euangelium dominicale. Luc. 8. de quadruplici semine.

Siden der predicken vaar wde ginge de til bords allesammen, Peder Iffuersen Frederich Lange, fru Daarethe Lindenaa, fru Daarethe Oluff Gallis, fru Ingier Oluff Calips oc fru Daarethe Jull. Item jomfru Barbara Brede, jomfru Boël Galle, jomfru Karin Galle, jomfru Soffij Brockenhuss, jomfru Emmerentz oc jomfru Alitz, Lauritz Liustrups daatter som tien fru Margrete Brede.

Samme dags afften antuorde jomfru Emmerentze bispenn sin schriffuelse.

Samme dag den 15. Februarij sky vær oc i denne forgangen nat falt der noget sne, men i dag efftermiddag begynte at regne sødoust vind, mild vær. Constitut: aërea.

☾ Then 16. Februarij kom her Niels paa Nessit[1] til bispenn hoss Peder Iffuersen oc skenckte hannem et quartir lax.

Samme dag den 16. Februarij der maaltid vaar giort bød bispenn Peder Iffuersen och hans frue, fru Margrete Brede god nat saa oc de andre gaat folck som der vaare. Saa foer hand strax aff och fulde hannem her Niels paa Nessit, men Hans Glad bleff tilbage igien thj hand viste icke at bispen vaar førre herfolckene som ochsaa allesammen droge samme tid aff och til jomfru Vlffuille, och der bispenn kom til sundgaarden ved Lowen som kallis Faret, der vaar tuende veye den ene til jomfru Vlffuilles gaard och den anden hen til Sandeherrit offuer Loffuen, saa drog bispen offuer Loffuen met her Niels, (thj det tøde och regnit flux, ellers haffde hand sæt sig fore at drage til Melenn til jomfru Vluilde) oc fort hen ad raden hen til her Peders gaard paa Sande, oc der wi komme did, vaar her Peder faren til jomfru Vluilde der

[1] Hr. Nils Jenssøn blev 1592 af almuen i Tanum (Brunlanæs) kaldet til sognepræst og fik 17 Juli s. a. statholder Axel Gyldenstjernes konfirmation, med forpligtelse til at gjøre tjeneste i hovedkirken og i Bergs annex mindst hver Søndag, samt hver fjerde Søndag i Tjose annex, saalænge han var alene; men naar han fik kapellan, skulde der være tjeneste i alle kirker hver Søndag; han maatte ogsaa *„sielff personeligen residere och boe hoess samme sogner och icke ij nogen kiøbstæd“*. (Rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 20, e, no. 38).

at møde bispen. Saa flide her Hans Chistophersen her Peder capellen 2 eller 3. hester siden gaff bispen her Niels forloff at fare hiem, och foer siden fra Sande, i nordoust om Peder Iffuersens affuelsgaard ved naffn Vndeberg som wi haffde paa den høyre haand der stod it skiønt nyt huss, en liden ½ fiering fra Sande, siden komme wi til en gaard heder Frounegaard østen for veyen, saa ther fra i nordoust til 1 gaard heder Bergan 1 stor fiering fra Sande. Oc i suduest derfra haffde wi 2 (?) gaarde heder Raastadgaarde paa den venstre haand, dernest komme wi til 2 gaarde heder Staffnem strax østen for veyen oc ligger de vdj Stockesogen ½ mijll fra Sande i nordoust, siden droge wi i nordoust 1½ fiering om en ødegaard heder Husen, strax vesten for veyen, saa droge wi derfra til Stocke prestegaard i nordnordoust, oc komme wi did der klocken vaar 6. om afftenen, oc vaar megit vaade. Thj det regnit flux den hele dag efftermiddag. Sønden vind.

Constit: aëris.

Der bleffue wi om natten. Och giorde bispen samme afften maaltid nedre i stuen hoss her Christen.[1]

Samme afften schreff bispen til her Simen paa Nøtterøen[2] at hand schulle møde bispen paa Stocke om morgenen men hand kom intet.

♂ Then 17. Februarij om morgenen tilig imellum 5. oc 6. drog bispen fra Stocke i norduest 1 fiering igiennem en liden skoug til Skiede kircke annex til Stocke. Der komme wi paa raen som løber fram om kircken, huilcken wi haffde paa den venstre haand. Thj wi fore da i nordoust hen ad raenn indtil Vglum bro 1 mijll fra Skiede kircke. Saa fore wi offuer broen i øster, saa fore wi flux fram igiennom Sembs sogn oc Raffnesogen indtil wi komme til Valler leendsmandsgaarden, der skulle wi hafft hester men der vaare ingen komne did der wi komme. Saa fore wi flux fram bedre indtil wi komme til Vaale och fuldis her Christiern paa Stocke met bispen. Did komme wi noget for middag. 2 mijll fra Vglum bro, men fra Stocke oc til Vaale ere 3. store mijll. Saa huilte bispen paa Vaale och giorde maaltid met her Rasmus oc Ellin her Rasmus, — her Christiern och her Bent.[3]

---

[1] Om her Kristjern Mikkelsøn se s. 86, note 1.

[2] Hr. Simon Lauritssøn var først skolemester i Tønsberg, men blev efter hr. Kristjern Mortensøns død af almuen i Nøterø kaldet til deres sogneprest. Kaldsbrevet, der er udstedt i Tønsberg, er dateret 25 Juli og Ove Juels bekræftelse 31 Juli 1585. (Rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 46–47).

[3] Om her Rasmus og her Bent se s. 85, note 3.

Der maaltid vaar giort foer bispen fra Vaale, och gaff hand her Christiern paa Stocke forloff at fare hiem, men her Bent fuldis met bispen til Sanden. Oc der wi komme imod prestegaarden paa Baatne toge wi aff veyen oc droge vesten for husen ½ pilskud. Saa i norduest ½ fiering, saa finge wi andre hester som her Jørgen skaffet oss, saa fore wi fremdelis hen i nord oc i nordoust ned for en stor backe oc kom til Hillestadt kircke annex til Baatne 1 fiering fra Baatne der fore wi vesten oc norden for kircken oc haffde den paa høgre haand ret ved Hillestadt vand, saa fore wi i nordoust 1 fierde part aff 1 fiering indtil wi komme til den ellff som kallis Slobsrud aaen (som vi i sist fore ned paa Hillestad vandet der wi fore fra Sanden oc til Haaff). Saa fore wi flux hen ad Hanekleffuen som wi fore nu sist oc komme til Sanden ved soleglads tid. Der bleffue wi om nattenn. Och er imellum [Vaale] oc Sanden 2 store mijll.

Samme dag den 17. Februarij formiddag, sky vær, efftermiddag solskienn. Sønden vind. *Constitutio aërea.*

☿ Then 18. Februarij om morgenen tilig førend bispen foer fra Sanden antuorde hand i her Pouel Nielsens oc hans høstruis neruerelse op paa kammeret som bispen laa, her Pouel Christoffersen her Jørgens capellan paa Baatne, den haandschrifft som her Christoffer Jenssen haffde giffuit hannem paa 15. daler. *Bispen antuorder her Pouel Christoffersen sin haandschrifft igien.*

Strax der effter inter 5. & 6. matutinam drog bispen fra Sanden och fulde hannem her Pouel paa Sandenn, oc fore wi den samme vey wi droge nu sist fra Lider, til Lider igien offuer Drammen oc komme wi til Lider imellum 10. oc 11. slæt. Oc der bispen kom til Lider vaar her Lauritz paa Eger[1] der for hannem och tog kirckens regenschaff, saa huilte bispen der och giorde maaltid, oc vaar samme tid til bords met hannem her Oluff oc hans høstru Marin, her Lauritz, her Pouell paa Sanden oc Henrick Christoffersen som følger her Lauritz, oc en aff her Lauritzis sønner. Samme thid klagede her Oluff hart paa Peder Tybo at der hand nu igaar vaar hoss hannem haffuer hand giffuit en hob næseuise ord fra sig.

Siden strax maaltid vaar giort foer bispen fra Lider oc flux hen til Aske, oc der hand haffde skifft hester foer hand der fra oc til byen offuer isen offuer Slæben oc saa lige til Fornebo, oc

---

[1] Om her Laurits se s. 347, note 4.

om Fornebo. Siden i sødoust hen til Hug, oc siden offuer isen alt ind til byen den vey wi fore nu sist. Och komme wi hiem der klocken vaar 3. efftermiddag. Huilcken dag vaar klart solskien formiddag, efftermiddag noget skyet dog lod solen sig tilsiune vndertiden. Men om afftenen begynte det at sne oc vaar mild vær. Men i dag formiddag oc i denne forgangen nat frost, dog icke ret hart frost.

Constitut: aërea.

VI.

Liber visitationis in Rommerige Odal Solør. Anno 1597 in Januario.

Viue Deo mortis memor, vt duce & auspice Christo
Post mortem possis viuere, viue Deo.
Det tibi, qui solus vitam largitur & annos
Omnipotens vitæ tempora longa, Deus.

A° 1597.

Den 5. Januarij hellig tre konger afften antuorde Oluff Borgestadt bispen vdj Ourskoug prestegaard, 1. daler for bygsellen. Och skal hand komme ind til hannem til S. Pouels tid[1] oc da at thale fulde ord met hannem om bygsellen naar landskylden er betaldt. Och tuilte bispen paa, om det schulle vere en god daler eller icke thj den vaar klypt.

Venerandis viris Dominis præpositis & pastoribus in prouincijs Rommerige Odal & Solsier, fratribus & amicis in Christo charissimis. S.

Ecclesias vestras solenniter inspecturus, charissimj fratres, visitationis huius progressum & regressum in hac schedula, vobis præfinitum, breui temporis intercapedine (Deo votis annuente) ab-

Hic ordo nonnihil immutatus est: videlicet quod non penult. Decemb.

[1] Dette var den tid, da Oslo marked eller stevne holdtes. Smlgn. s. 107, note 1.

ad Schismo. sed die Veneris hinc rectà ad Feed. De- inde, die Lunæ ad Høland & inde die Martis a concione ad Ourskoug ibi die Mercurij: mox inde sacris peractis ad Næs, vbi ipso die Epiphaniæ habita est concio Reliqua iuxta præscriptum harum literarum.

soluam, ita vt die Jouis penultimo mensis huius ad Schismo, & inde die sequente ad Feed, vbi Calendis Januarij, ipso die videlicet circumcisionis Dominj, religiosæ inspectionis ergo, commorabor: atque inde die Lunæ ad Høland rectà contendam, vbi die Martis: inde die Mercurij ad Ourskoug, vbi die Jouis: & mox inde à concione ad Næs: vbi die Veneris subsistam. Die verò Saturni ad Strøm: vbi die Solis 9. Januarij habebitur concio. Porro die Lunæ ad Vinger, vbi die Martis: sequenti verò die ad Grufue, vbi die Jouis: vnde sacris peractis ad Haaff. Cæterum die Veneris finita concione ad Grufue reuertar, & postridie eius diei ad Vinger: et inde ad Strøm, die Dominico 16. prædicti mensis. Vnde die Lunæ ad Næs & die Martis ad Sødrum, vbi die Mercurij finem huic visitationi (Deo volente) imponam. Rogo autem peramanter & obnixè vos omnes & singulos, vt auditores vestros ad veram pietatem & obedientiam Deo & magistratui præstandam, diligenter & seriò exuscitare, & mihi meisque equitium & si qua sunt alia, quorum visitationis vsus indigeat, maturè procurare velitis. Dominus noster JESVS CHRISTVS vos vnà cum familijs & eclesijs vestris saluos incolumes ac florentes, quam diutissimè conseruet ac tueatur. Amen. Asloiæ 21 Decemb. A° 1596.

Joannes Nicolai
Asloënsis et Hammarensis dioecesium superintendens.

At her Mouritz[1] ville forskaffe mig god forenskaff, oc læne mig herberg paa en nattis tid, om leiligheden sig saa begiffuer at ieg foraarsagis til at fare did for wføre skyld. Ellers huis føret er gaat och ieg kan komme lige til Feed, da acter ieg fare Lørenskouffuen, at ther ochsaa kunde bliffue bestyrt skiusheste paa den dag som ieg far herfra efftersom visitatz breffuet vduiser. Och at her Mouritz ville strax lade her Engelbrit fange dette at vide, oc at hand wfortøffuit met it vist bud [ville] sende hannem visitatz breffuit. Paa huilcket skall schriffuis, efftersom seduonligt er, naar de dett bekommet oc igen affhendet haffuer, saa att det icke nogensteds bliffuer forsømmit men at thet gaar flux fra den ene prestmand och til den anden. Och att her En-

[1] Hr. Maurits var prest paa Skedsmo. Smlgn. s. 333, note 2.

gelbrit ville strax skicke it vist bud til her Pouel i Enebacke, at hand kommer did til Feed paa samme tid naar der nu visiteris.

Actum Oslo den 21. Decemb. A° 1596.

I. N. A.

At her Mouritz strax schriffuer mig til om min landbo Anders Olstadt haffuer i rette tide fremført dette breff eller icke.

En copie aff bispens breff til her Hans paa Our.[1]

S. Kiere her Hans den tid ieg lod schriffue mit visitatz breff vaar ieg megit wledig, saa at det bleff icke schreffuit som ieg ville. Thi mit forseet vaar att komme til Næs hellig tre konger afften och der att besøge kircken hellig tre konger dag (som mit forsæt och saa nu er) men det bleff icke saa schreffuit i visitatz breffuit. Saa acter ieg at fare her fra Feed paa Mandag och til Høeland, oc om Tisdagen strax effter predicken til Ourskoug, och der besøge Eders kircke om Onsdagen som er Epiphaniæ afften, och strax samme tid derfra oc til Næs, der att besøge kircken ipso die Epiphanias. Attj derfor ville strax schriffue her Søffren paa Nes[2] til oc sende hannem denne schedel indelucht i Eders breff, at hand kand rette sig der effter. Oc at hand ville det saa bestyre att her Suend paa Eidtzuold[3] kommer did om Fredagen 7. Januarij, der haffuer ieg noget at tale met hannem som ligger macht paa. Kiere lader nu icke dette bliffue forsømmitt. Bene vale. Ex parochia Feed ny aars afften ultimo Decembr. A° 1596 in 97.

Joannes
Nicolaj.

[1] Hr. Hans Jenssøn var ifølge Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 107) allerede 29 Juli 1575 sogneprest til Urskoug (Aur.)

[2] Hr. Søfren Iverssøn (s. 447) — eller som han kaldes hos Svendsen (II, 1, 231) Sivert Jenssøn — skal efter denne kilde have været sogneprest til Næs fra 1572 eller endnu tidligere og være død 1611.

[3] Om denne se s. 323, note 6.

A° 1596 in 97 ᵐ.

♀ Then 31. Decembris som vaar ny aars afften om morgenen hora 7. foer bispen hen vdj visitatz till Feed, oc maatte bruge sine egne heste allesammen, thj der kom icke en skiushest aff Aggerssogen, som vdloffuit vaar, at de skulle haffue kommit til hannem i gaar afftes, och fuldes met hannom Hans Glad[1] och hans egit folck, Jacob Lauritzøn choralis Christiern Søffrenssen skredder, och bispens dreng Oluff Børgerssøn. Och droge wi flux hen om Vlffuen[2] i nordoust och saa offuer Alne bro,[3] oc der effter offuer Jordbroen,[4] och saa heden ad Lørenskouffuen och der offuer i ost nordoust til Bagaassen[5] en stor mijll fra byen. Siden derfra fremdelis ofiuer Lørenskouff i nordoust til en gaard heder Løgen liggendis paa den venstre haand.[6]

Paa denne gaard vaar der nu nylige vdj disse dage dødt en dreng aff blodsott, och berettes at hand laa ickon 3. dage siug, oc at hans lijg stod endnu i Lørenskouff kircke wbegraffuit.

Saa fore wi fra denne gaard 1 fiering i nordost op til denn gaard som ligger nest ved Lørenskouff kircke ved naffn Hammer. Der skulle her Mouritz paa Skissmo haffue mødt met skiusheste, men hand vaar der icke. Men bispen lod strax bonden skaffe nogle hester. Saa sende hand Ougden[7] och Haluord hiem igen met sine hester. Och wi fore flux heden den vey til Feed om Lørenskoff kircke i nordoust, oc haffde den paa den høyre haandt.

---

[1] Smlgn. s. 421, note 1.

[2] Den gaard, paa hvis grund nu Østre Akers kirke er opført.

[3] Alnebro over Akerselven ved Alna. Smlgn. s. 336, note 1.

[4] Dette sted nævnes ogsaa i Oslo bys vedtægter af 1595. Meddelelser fra rigsarkivet, I, s 299.

[5] Mellem Grorud og Lørenskovens kirke.

[6] Den nuværende veilinje gaar aldeles som den gamle, først til Løken og saa til Lørenskovens kirke. Denne sidste er opført paa den lille gaard Hammer.

[7] Smlgn. s. 421, note 2.

Der wi vaar kommen hen ved $^1/_2$ fiering derfraa kom her Engelbrit[1] imod bispen medt heste. Saa droge wi flux hen i øster oc ned til Niuttiun,[2] oc langs heden medt samme elff paa søndre side och der nest tuert offuer hende oc offuer Leren,[3] och saa flux hen til Feedsundt,[4] i øster. Och der droge wi offuer met stor fare thj isen vaar aaben paa baade sider veyen mit paa elffuen. Dog komme wi vel ther offuer. Saa fore wi i sudost oc i sønder til prestegaarden 3 eller 4. pilskud. Och komme wi did som klocken kunde vere ved 2. slet efftermiddag. Och er imellum byen och Feed 4 mijll.

Samme dag den 31. Decemb. ny aars afften strax bispen vaar kommen til Feed, schreff hand thil her Hans paa Our, at hand actet at komme til hannem paa Tisdagen først kommendis. Och om Onsdagen ther fra strax effter tiennisten oc til Næs. Huilcket breff strax [bleff] send i veye til Our medt en vng karl heder Gudbrand boendis i Feedsogn strax hoss prestegaarden.

Samme dag sne fog saa gaat som dagen igennom, dog imod middag vaar himelen noget klar, nordoust, hart frost. **Constitut: aërea.**

A° 1597.

♄ Then 1. Januarij ny aars dag predicket bispen paa Feed, euangelium Luc. 2. Et postquam consummati dies octo & duas habuit partes. I. de circumcisione. 2. de nomine Jesu. Och her Engelbrit messit. **Bispen prediker paa Feed.**

Siden der alting vaar vde gick bispen frem i prestegaarden och Hans Glad met hannem. Der effter ginge de ned i stuen til her Engelbrit och giorde der maaltidt och vaar der samme tid ingen anden fremmit til giest. Der maaltid vaar giort gick bispen op paa sit kammer, oc Hans Glad met hannom.

---

[1] Hr. Engelbret Svendssøn (Engelbertus Svenonis Norvagus) var barnefødt i Oslo og blev 1587 sogneprest paa Fet. (Rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 56.)

[2] Smlgn. s. 81, note 3 og s. 335

[3] Lerelven, der sammen med Nitteelven falder ud i Øieren over de store sletter ved dennes nordvestre hjørne. Smlgn. s. 330, note 2 og s. 332, note 3.

[4] Glommens brede udløb i Øieren.

Constitutio aërea. Samme dag den 1. Januarij smucht klart solschien vndertagendis om morgenen tilig, da vaar dett skyet, norden vind & vehemens frigus.

Her Engelbrit predicker. ☉ Then 2 Januarij hørde bispen her Engelbritz predicken. Oc tracterit hand evangelium dominicale de defuncto Herode.

Bispen visiterer Feeds kircke. Siden effter predicken haffde bispen sin formaning til almuen, at de skulle elske och frycte Gud oc haffue hans guddommelige ord kiert, det gierne høre och beuare, och at de skulle frycte oc ære kong. matt. och bede Gud trolige for hannem oc all anden øffrighed, verdslige och geislige, oc andet mere som hand paaminte dem om.

Feed kircke er vel flid vden till, i det att hun er saare vel syet[1] omkring medt bord; men taget, beklauget her Engelbrit at hun icke er vell foruaret medt. Thj det er lang tid siden der bleff lagt steen paa.

Predickestolen vaar vdseiget fra veggen, saa at den vaar farlig at staa vdj. Her om paaminte bispen kirckeuergerne att de skulle lade hannem vel opsette igien.

Samme dag den 2. Januarij vaar til giest hoss her Engelbrit medt bispen och Hans Glad, Hans Euindsøn. Item 2. aff her Engelbritz sognebønder som ere kirckeverger och 2. bønderquinder.

Samme dag foruentet bispen att her Pouel paa Enebacke[2] schulle haffue kommitt til hannem paa Feed efftersom bispen formedelst her Engelbritt gaff hannem derom bud. Men hand kom icke til Feed.

Constitut: aërea. Samme dag den 2. Januarij sky vær och taage norden vind & accerrimum frigus.

☾ Then 3. Januarij om morgenen effterat bispen haffde met Hans Gladt, her Engelbrit oc hans hustru taget en bedskin paa kammeret lauget hand sig til veys til Hølandt. Och samme tid forærit hand deris lille søn Lauritz Engelbritzønn medt en halff daler.

Siden foer bispen fra Feed der klocken kunde vere imellum 8. oc 9. Och fuldes her Engelbrit medt hannem paa veyen, men Hans Glad bleff igen i prestegaarden, och achtet da strax att fare hiem igen til Oslo, oc loffuit hand at tage bispens den store hiem met sig.

---

[1] Af *syða* (oldnorsk: klæde med bord).

[2] Hr. Povel Arnesøn var ifølge Povel Huitfeldts stiftsbog allerede 3 August 1575 sogneprest paa Enebak.

Saa fore wi fraa Feed om kircken i sønder oc haffde hende paa den høyre haand och en gaard liggendis strax hoss kircken i sudoust, paa den venstre haand kaldis Øffreby. Saa derfra i sudoust om Øyer liggendis paa den høyre haand oc offuer en effie som gaar ind vdj landet aff forne Øier, 1 fiering fra Øffreby och komme strax til en gaard heder Suindall[1] liggendis paa den høyre haand. Siden therfra i sudoust oc til en gaard ligger strax vd medt heder By igennom gaarden der effter i sudost 1 fiering til Arnerud bispens gaard som ligger strax ved skougen, til huilcken gaard er skiøne lunder. Der fore wi strax frem om husen liggendis paa den venstre haand. Saa therfra offuer skougen som kaldis Feedstigen i sudoust oc øster saare ond vey til en gaard liggendis mit paa samme stie, kallis Midskoug, ther møtte her Augustin[2] och hans sønn her Ambrosius medt skiusheste. Och er $1\frac{1}{2}$ mijll imellum Feed och Midskoug. Och paa veyen imellum Midskoug och Arnerud gaff bispen her Engelbrit forloff at fare hen, vdj sognebud.

Saa fore wi fra Midskoug i sudoust 1 fiering oc offuer en bro kallis Helffuedis bro, huor der er skilsmisse imellum Feed och Høland. Dernest i sudoust offuer samme skoug 1 fiering til it vand kallis Tunsiø liggendis paa den venstre haand oc strecker sig i nord fra den søndre ende (om huilcken wi fore) $\frac{1}{2}$ mijll oc er ickon smald. Siden fore wi derfra i sudoust $\frac{1}{2}$ mijll offuer en skoug heder Biørckedalerne ret ond vey til en gaard kallis Halangbeck[3] liggendis paa den venstre haand ret hoss veyen. Saa therfra i øster offuer en bro, kaldis Faassbro, vnder huilcken rinder en liden elff som kommer aff forschne Tunsiø och rinder i sønder, vdj it vand ligger $\frac{1}{2}$ mijll fra Høland heder Øgder.[4] Der nest komme wi til en gaard heder Mo liggendis $\frac{1}{2}$ fiering fra Halangbeck oc vaar kaass i øster til samme gaard, der fore wi igennom gaarden. Saa therfra i øster $\frac{1}{2}$ fiering til en gaard heder Vestring,[5] paa den venstre haand liggendis. Der effter offuer

---

[1] Til Svindal fulgte de reisende Øierens bred, men toge saa ind i landet forbi Unnerud (her Arnerud) og videre til Midtskoven.

[2] Hr. Augustinus Frantssøn var ifølge Povel Huitfeldts stiftsbog (fol. 107) allerede 31 Juli 1575 sogneprest i Høland.

[3] Paa amtskartet over Akershus amt: Halebæk.

[4] Øgderen i Hemnæs annexsogn.

[5] Paa amtskartet: Vestereng.

en liden skoug 1 fiering i sudoust til 2 gaarde den ene heder Skattim liggendis paa den venstre haand: oc den anden heder Riser liggendis paa den høyre haand. Saa therfra i sudoust 2 pilskud frem om kircken som kallis Løgen kircke paa den venstre haand och til prestegaard Løgen. Did komme wi der klocken kunde vere imellum it och 2 efftermiddag.

Och er imellum Feed och Høland kircke imellum 3 store mijll.

Til Høland er ickon en annex, som er Hemnæss liggendis en ½ mijll fra hoffuit kircken i sønder der giøris nu tienniste huer Søndag.

Samme dag den 3. Januarij effterat bispen vaar kommen til Høland sende hand til her Augustin it exemplar concionis funebris medt sin dreng Oluff Børgersen til foræring.

Siden kom her Augustin op paa kammeret til bispen och forærit hannem met noget vild vaare.

Her Augustins quindes naffn er Lizebeth.

Constitut: aërea. Samme dag den 3. Januarij sky vær norden vind, frost och om afftenen bleff thet klart ver.

♂ Then 4. Januarij visiterit bispen hoffuitkircken i Høland som kallis Løgen kircke, och samme tid hørde hand her Augustinj predicken. Siden examinerit hand dett vnge folck oc haffde sin formaning thil almuen der vdj Høland.

Til Hølandtz kircke er 2. skøne klocker. Och haffuer de begynt at sy om choret.

Samme dag vaarj der til giest til her Augustin bispen, en borger aff byen ved naffn Tord Tembermand,[1] och en anden vng karl aff byen ved naffn Pouell, item leensmanden, och 2. aff kirckeuergerne och nogle bønderquinder iblant huilcke vaar en ved naffn Birgitte Eid. Och vnder maaltid kom her Hans paa Our til her Augustin.

Strax der maaltid vaar giort, foer bispen fra Høland, och fuldes met bispen her Hans paa Our her Augustin oc hans søn her Ambrosius. Och fore wi i nordoust om Rackestadtgaardene, oc saa offuer it ferskt vand[2] til 2. gaarde i nord oc nord [sic], oc kallis Skreppestedt, der skiffte wi hester vdj den nordre gaard.

---

[1] Maaske er den i Meddelelser fra rigsarkivet, I, s. 78 flg. omtalte Frederik Tømmermand en søn eller sønnesøn af denne Thord. Smlgn. anf. st., s. 297. Af Kristiania ministerialbøger fra det 17de aarh. (efter 1648) sees, at Temmermand eller Timmermand da var et almindeligt tilnavn, som formodentlig i regelen har betegnet vedkommendes haandtering.

[2] Birklangen, der maa være passeret paa isen. I nord derfor ligger Skrepstad.

Der gaff bispen her Augustin forloff at fare hiem, oc er 1 mijll fra Hølands prestegaardt.

Siden fore wi i nord offuer en mosse $^1/_2$ mijll oc der effter offuer en liden haug i norduest til Lidergaardene som ere 2. liggendis i vester fra huer andre paa den venstre haand. Siden derfra i vester 1 fiering til Haluordsrud, oc paa den venstre haand ved veyen, der effter i vester 1 fiering oc i norduest til Our prestegaard. Och komme wi did, der klockenn kunde vere imellum 3. och 4. efftermiddag.

Och er imellum Høland oc Our 2 mijll.

Samme dag den 4. Januarij formiddag klart solskienns vær, & vehemens frigus efftermiddag skyet och bleff noget mildere, norden vind.

Constitutio aërea.

☿ Then 5. Januarij hellig tre konger afften om morgenen tilig hørde bispen her Ambrosij predicken op paa kammeret, oc tracterit hand det evangelium som falt i Søndags nest forleden, de fuga Josephi & Mariæ in Ægyptum. Paa huilcken tid vaar tilstede her Hans och Søffren Jørgenssøn som tiente her Claus och bispens eigit folck.

Bispen hører H. Ambrosij predicken.

Strax ther effter gick bispen hen i kircken och hørde her Hanssis predicken, oc tracterit hand den sententz: Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud.

Bispen visiterer Ours kircke.

Siden haffde bispenn sin formaning till almuen, som hand er von att giøre, oc der nest offuerhørde dem i deris catechismo och børnelerdom.

Samme dag den 5. Januarij strax effter at bispen kom fra kirckenn foer hand fra Our och fulde hannem her Hans oc hans eigit folck. Oc samme tid gaff hand her Ambrosius forloff att fare hiem.

Bispen faer fra Ourskoug til Næss.

Saa drog bispen fra Ourskoug och fore wi først i suduest oc i vester $^1/_2$ fiering om en gaard heder Findestad paa den høyre haand liggendis. Siden derfra i vester oc vestnorduest offuer Blakermoen om en ødegaard heder Killingmo liggendis paa den venstre haand, strax dereffter kom her Anders paa Sødrum[1] och møtte bispen och talede met hannem paa veyen som wi fore vesterat offuer forsch^{ne} mo indtil wi komme til it varp liggendis 1 stor mijll fraa Ourskoug prestegaard. Der gaff bispen her Anders forloff at fare hiem. Der ere 2 veye det [sic] ene holder paa

---

[1] Smlgn. s. 335, note 1.

den venstre haand til Blager och det andet paa den høyre haandt nord adt til Næssogn. Och droge wi i norduest och nord samme vey til Næssogn oc komme til 3 gaarde i Næssogn kallis Oulene, liggendis en stor ½ mijll fra forsch.ne varp, oc de 2. gaarde ligger i sønder oc nord fra hinanden, oc den tredie i vester therfraa.

I den forsch.ne nordre gaard toge wi skiusheste oc der skienckte manden bispen och her Hans dricke. Saa lauge [sic] wi oss til veyes. Och dismidlertid kom her Søffren paa Næss,[1] saa gaff bispen her Hans forloff att fare hiem igen. Siden fore wi fraa Oulene i nord 1 fiering til en gaard heder Findholt, igiennom gaarden, saa therfra i nord 3 pilskudt til en gaard heder Stadhow, siden therfra 1 pilskud eller 2 till en gaard kaldis Bodeng, mit igiennom gaarden. Saa therfra i nord 3 eller 4 pilskud til en gaard heder Gruffue langs op medt elffuen som kommer fra Næs, huilken wi haffde paa den venstre haand, oc gaarden paa den høyre haand. Saa derfra i nord ½ fiering til en gaard heder Drogenæss igiennom gaarden. Siden therfra i nordnordoust op met forsch.ne elff, saa fore wi offuer elffuen som kallis Glommen, och vaar isen megit suag, saa at then knaget vnder oss. Och rinder samme elff igiennom Soløier.

Saa therfra i sønder ½ fiering til Næs prestegaardt. Did komme wi der klocken kunde vere ved 3. och 4. efftermiddag. Och haffde wi en stor fiering til krogs, thj wi wi [sic] kunde icke komme lige offuer Glommen til Næs. Och er imellum Our och Næs 3. store mijll foruden den vey wi fore omkring.

Til Næs er ickon en annex heder Vddeness liggendis fra hoffuit kircken en stor ½ mijll i sønder.

Anne Olsdotters oc Hans Gladtz breff aanammis.

Samme dags afften den 5. Januarij fich bispen breff fra sin hustru Anne Olsdaatter oc Hans Glad, och noget confect som hun sende bispen vdj en pung, medt her Søffrenns drenger som komme fra byen.

Constitutio aërea.

Samme dag den 5. Januarij hellig tre konger afften sky vær och sne den gandtske dag igiennom. Saa oc i denne nat, nordouest vind bleste stifft.

Bispen visiterer Næs kircke.

♃ Then 6. Januarij ipso die Epiphaniæ predicket bispen vdj Næs kircke, euangelium Matth. 2. om de vise aff Østerlanden.

[1] Smlgn. s. 327, note 5.

[2] Smlgn. s. 8 og note 3.

Siden effter predicken haffde bispen sin formaning til almuen som hand pleier att giøre, och examinerit dett vnge folck vdj deris børnelerdom.

Samme dag vaar der til giest paa Næs, bispenn, och lennsmanden ther i sognet ved naffn Hans Dockenæss, och hans quinde Birgitte Olsdaatter, her Oluffs daatter paa Gruffue, item Christoffer Berg fordum leensmand i Nessogn. Och 2 eller 3. andre bønder och bønderquinder. Item her Christiern capellanen.

Samme dag schreff bispen sin hustru Anne Olsdaatter till. Och bleff breffuit antuordet samme dag en bonde vdj Næss prestegaard, heder Tolleff Sund, att hand skulle antuorde en ved naffn Oluff Kiølstadt samme breff, at hand schulle lade sin søn føre dett til byen til bispens hustru.

Bispens breff til sin hustru Anne Olsdaatter.

Samme dag fick bispen att vide at her Torckill fordum sogneprest paa Vllensager døde i dett nest forgangen aar 96, Torsdagen for S. Nicolaj afften 2. Decemb.

Samme dag den 6. Januarij smucht klart solschienn ost nordoust vind & ingens frigus. Storm.

Constitut: aërea.

♀ Then 7. Januarij hørde bispen her Søffrens capellan her Christern Nielsøns predicken om morgenen tilig paa kammeret. Oc tracterit hand den text: om englernes loffsang.

Siden hørde bispen her Søffren Iffuersens predicken i kircken. Oc tracterit hand det euangelium som falt igaar, om de vise aff Østerlandene.

Samme dag effterat bispen haffde hørt her Søffrens predicken gick hand medt her Søffren, her Suend paa Eidtzuold och her Christiern capellanen heden omkring kircken oc besaae de jordfaldt som der ere skied. Det ene er i vester fra kirckegaarden, ickon hen ved 3. faffne derfra, oc hen vdj Vormen som rinder der strax vesten for, neppelig it pilskud fra kircken och berettet her Søffrenn, at effter det jordfald skiede, opuelde der en kilde strax neden vnder backen, och tilforen, for end det jordfald skiede, vaar der ager.

Item berettet her Søffren, at det græss som staar paa baanden vdj Vormen vel 4. faffne diub, er lige saa salt som det tang som er vdj saltsiø. Saa at naar feet faar det at æde, da kunde de icke lade aff at æde der aff for den sølte (?) skyldt. Siden ginge de øster omkring kirckegaarden oc saae det jordfald som der er skied, for nogen tid lang siden, neder at Glomen (som løber paa den østre side 2 pilskudt fra kircken) huorledes at de store grantræer som

tilforn stode (som her Søffren berettet) oppe imod kirckegaarden staa nu nedre ved Glomen, oc løbe vd met jorden, oc bleffue da staaendis som de staa nu ved Glomen. Och er imellum kirckegaarden och samme jordfald 1 stenskast i øster fra kircken. Vdj huilcken dal der er och en kilde lige øster fra den anden kilde som er paa den vestre side. Och ere mange i den mening at den ene løber vdj den anden vnder kirckegaarden strax sønden for kircken. Thj den ene kilde er i suduest oc den anden vdj sudoust fra kircken, och staar kircken paa en aadde som er en høy backe. Och Vormen, som kommer aff nordnorduest fra Miøss, løber paa den vestre side, kircken, och prestegaarden, huilcken staar ret op til kircken nordenfor: och Glomen, som kommer aff nordoust fra Soløier, paa den østre side kircken, och rinder disse 2. elffuer, Glommen och Vormen tilsammen i sønder fra kircken 2 pilskud, siden løber de vd om Blaker oc Feed i Øieren. Oc saa om Eidtzberg och hen til Sarp.

Samme dag imod afftenenn drog her Suenn hiem igenn effterat bispen haffde taledt medt hannom.

Samme dag den 7. Januarij solschienn, efftermiddag icke ret klart men taaget norden stille, & vehemens frigus.

Bispen for fra Næss oc till Strøm.

♄ Then 8. Januarij om morgenen effter at bispen haffde medt prouisten her Søffren och hans hustru giort maaltid, och klocken kunde vere vid 9. slæt drog hand fra Næs oc fulde her Søffren och hans capellan her Christiern bispen paa veyen til Strøm. Och fore wij først i nord 2 pilskud fra Næs til en gaard heder Vllensag paa den høyre haand, saa therfra i nord 2 eller 3. pilskud til en gaard heder Leer paa den høyre haand, siden i nordoust 3 pilskud til en gaard heder Vdenes paa den venstre haand ret hoss veyen, saa derfra i nordoust 4 pilskud til en liden elff heder Vden, der offuer i nordost, hvor hun løber strax hos i Glommen, som wi haffde paa den høyre haand. Forsch^{ne} Uden kommer aff it lidet vand liggendis ved en gaard heder Siølid i Nessogn 1 stor mijll i norduest derfra som wi fore offuer Vden, och ligger samme vand østen for Siølid, det er offlangdt, der løber hun aff den søndre ende, oc i sødost til Glommen. Oc er en liden fiering fra Næss til Vden. Der nest fore wi fra Vden i ost nordoust 2 pilskud til en gaard ved naffn Opagger paa den venstre haand liggendis.

Saa therfra i sudoust til Frogner liggendis paa den venstre haand 1 stenskast fra veyen. Saa derfra i øster $^{1}/_{4}$ aff 1 fiering,

langs vd met Glommen som wi haffde paa den høyre haand, til Fundefaass.[1] Och ligger bispens gaard Funde der strax hoss paa dett søndre land i sudoust 1 pilskud fra for^{ne} foss. Och er derfra oc til Næs $^{1}/_{2}$ mijll.

Lidet tilforn at wi komme til Fundefoss gaff bispen her Christiern forloff at fare hiem.

Siden fore wi fra for^{ne} Fundefaass i nordoust langs vd met Glomen paa den nordre side 3 eller 4 pilskud om en ødegaardt heder Biertnes liggendis paa den høyre haand.

Saa therfra i nordnordoust $^{1}/_{2}$ mijll langs vd met Glommen, och offuer samme elff, thill en gaard heder Gierdsøe[2] liggendis østen elffuen, der fore wi igennom gaarden, oc er den første gaard i Strømssogun. Saa derfra i nordoust 1 fiering til Vllern kircke annex til Strøm. Der skiffte wi heste vdj den gaard som ligger hoss kircken sønden for oc kallis Vllern huor bispen ocsaa gaff her Søffren forloff at fare hiem, effterat her Niels paa Strøm[3] vaar komen til hannem.

Siden fore wi therfra i nord $^{1}/_{2}$ fiering til en ødegaard kallis Sandenes, igiennom gaarden. Saa atter offuer Glommen paa den vestre side, oc offuer en aass heder Trantaass i nordoust 3 fieringer til en gaard heder Mangesett liggendis paa den høyre haand hoss veyen. Siden therfra i nordoust $^{1}/_{2}$ fiering til Glommen,[4]

---

[1] Efter den her meddelte beskrivelse har veien i slutningen af det 16de aarhundrede gaaet meget nærmere ved Glommen, end den senere har gjort. Den gaar fremdeles, ligesom i 1597, forbi gaardene Ullershoug og Ler, derpaa over den lille elv, der i nyere skrifter kaldes Uven eller Uva og kommer fra Stensøen i Eidsvold, samt paa sit løb gjennem Næs prestegjæld passerer gaarden Skjørli (efter amtskartet) eller, som den her kaldes, Sjølid. Nu, som 1597, gaar veien videre forbi Opaker og Frogner, men bøiede saa den gang ned til Glommen, hvor man kom til den i texten omtalte fos. I 1597 fulgte man derfra Glommen forbi Bjertnæs, medens veien i nyere tid har gaaet i nogen afstand fra elven. Funnefossen benyttes nu til et stort industrielt anlæg.

[2] Gjersøien i Søndre Odalens prestegjæld, Ulleren sogn.

[3] Hr. Nils Bjørnssøn sogneprest til Strøm eller Søndre Odalen, er allerede omtalt i det foregaaende, s. 112, note, i anledning af, at biskopen paa sin visitatsreise til Baahuslen i 1594 traf sammen med hans søn, da denne vendte tilbage fra Kjøbenhavn, hvor han studerede.

[4] Textens fremstilling er ikke ganske rigtig. De reisende siges først at have reist over elven til Gjersøien og derefter passeret Ullern og Sandenæs, som altsaa skulde ligge paa Glommens venstre side (regnet fra dens udspring), medens de i virkeligheden ligge paa den høire. Derpaa skulde de have sat over elven og paa dens høire (vestre) side passeret aasen og Mangset, som dog lig-

och der offuer i nord oc i Strøms prestegaardt som ligger ret hoss Glommen. Did komme wi der klocken kunde vere imellum 2 oc 3 slæt efftermiddagh. Och er imellum Næss 2 store mijll til Strøm.

Imellum Næss oc Strøm 2 mijll.

Til Strøm ere 4. annexer.[1] Den første heder Opstadt ligger i norduest fra hoffuitkircken 1 mijll. Der giøris tienniste huer 3. Søndag. Den anden annex: Wllern 1 mijll fra Strøm i suduest. Der giøris tienniste 5 eller 6 gange om aarit.

1. annex Opstadt.

2. Ullern.

3. annex, Sandskircke ligger i norduest $2^1/_2$ mijll, der giøris tienniste huer femte Søndag.

3. Sand.

4. Mo annex ligger i nordnorduest fra Strøm 3 mijll, oc i nord fra Sand.

4. Mo.

I nordnorduest fra Strøm 1 mil, ligger it vand heder Øe vand,[2] huilcket er 2 mijl langt oc strecker sig i nord oc sønder, er en $^1/_2$ mijll bredt, oc ligger Mo ved den nordre ende. Oc Sand kircke, ved den vestre side imod den nordre ende, der løber en fiord ind er 1 fiering bred. Aff dette forsch^{ne} Øe vand, rinder en aa vd, kallis Oess aaen, aff den søndre ende, oc løber i Glommen, ved en gaard heder Oess, oc faller vd vesten for gaarden oc sønder i Glomen $^1/_2$ mijl fra Strøm. Opstadt kircke ligger østen for Oesselffuen mitt imellum vandet och Strøm.

Naar Miøss er icke ferdig oc mand vill fare til Hedmarcken kand mand fare om Sand kircke, oc saa derfra i nord $^1/_2$ mijll til en gaard heder Houg, der att huile, om mand vil, førend mand faer offuer Rossdalsskougen, huilcken er 3 mijll offuer, saa kommer mand ind paa Hedmarcken vdj Rommedals prestegield, til en gaard heder Amundrud.[3] Siden er derfra oc til Rommedal 2 mijll.

En vey att fare til Hedmarcken igennom Odalen.

---

ger paa venstre side, og derpaa atter taget over Glommen „i nord“ og kommet til Strøms kirke, som netop ligger paa den høire side. Rimeligvis have de allerede ved Bjærtnæs sat over paa venstre side, fulgt denne til Gjersøien, saa atter taget over paa høire side og passeret Ullern og Saudenæs, derefter reist paa venstre side til Mangset og derfra sat over paa høire bred til kirken.

[1] Smlgn. ovenfor s. 8, note 2.

[2] Storsøen i nordre Odalen, der gjennem Oselven har afløb til Glommen. Paa en ø i dette vand ligger en gaard, Øien, der kan have givet det navnet *Øvand*, som her forekommer og minder om Øierens gamle navn, *Eyjavatn*. For øvrigt fører paa amtskartet over Hedemarkens amt ogsaa en fjeldstrækning i nordost for Storsøens nordre ende fremdeles navn af Øibjerget.

[3] Veien fra Houg ovenfor Sands kirke er kun en fjeldvei næsten helt frem til Amundsrud i Romedal. Imellem disse gaarde ligge gaardene Ytre og Øvre Rasen ved Rasensøerne, efter hvilke denne skovhøide maa have faaet navn.

Samme dag den 8. Januarij der wi kom til Strøm, smucht klart solskien, norden vind & vehemens frigus. Constitut: aërea.

☉ Then 9. Januarij Dominica I. post Epiphanias predicket bispenn y Strøms kircke euangelium dominicale Luc. 2.

Oc samme tid effter predicken haffde bispen sin formaning till almuen ther sammestedtz som hand er vaan att giøre, och vdrettet huad andet som hør til hans visitatz.

Oc vaar der samme tid brudfolck til kircke aff Mo annex, som her Niels viede for predicken.

Samme dag vaar bispen till bords nedre i stuen hoss her Niels och giorde ther maaltid, paa huilcken tid der vaar thil giest her Nielssis søns værfader ved naffn Peder Gierdsøn, item Hans Borgersøn, borger i Oslo oc en[?]snecker ved naffn Søffren och her Nielssis søn ved naffn Hans Nielsøn.

Och imod afftenen der maaltid vaar giort gick bispen op paa sit kammer.

Her Nielssis hustru heder Ingeborg Nielsdotter. De haffue 4. børn leffuendis. 3 sønner oc en daatter. De 2. ere giffte, som er Hans Nielsøn och Ellin Nielsdaatter, de andre tho, her Anders oc Biørn er wgiffte.

Samme dag den 9. Januarij smucht klart solschienn, norden stille, & intensum frigus. Constitutio aërea.

☾ Then 10. Januarij om morgenen kom her Hans paa Vinger till Strøm imod bispen. Och strax der effter hørde bispen her Nielssis predicken paa kammeret, oc tracterit hand euangelium dominicale nest forleden, de educatione liberorum, & de officijs quæ parentes ijs debea[n]t, & ipsi, parentibus rursus, præsentibus Domino Johanne & ministris Domini episcopi. Siden der bispen haffde medt her Niels oc her Hans taget en bidsken madt paa kammeret, drog hand met dem fra Strøm, paa huilcken tid, klocken vaar imellom 10. och 11. slæt formiddag. Och foer wi først vdj øster 3. eller 4. pilskud til en gaard heder Meelstrøm liggendis paa den venstre haand langs vd met Glommen som wi haffde paa den høyre haandt (ellers pleier mand fare al isen op adt). Siden i øster derfra til en gaard kaldis Sundby oc paa den høyre haand, did er 1 fiering fra Strøm. Siden i øster til Fiskenbro ½ mijll fra Strøm, vnder huilcken løber en effie aff Glommen i nord it lidet støcke. Saa fore wi ned for en backe i sudoust oc haffde forsch:ᵗᵉ bro paa den venstre haand oc komme saa ned paa Glommen. Der føre [sic] wi først tuert offuer i sudost thill 2 gaarde kal-

des Hærrenæss liggendis i øster och vester fra huer andre, it giordes lengd imellom dem, paa dett søndre land, der fore wi siden fremdelis i øster paa isen vd met det søndre land, ½ mijll til en gaard heder lille Fulu, liggendis paa den nordre side, huor wi fore vdj land oc haffde gaarden paa den venstre haand ret hoss veyen. Saa atter i øster hen ved ½ fiering til store Fulu, oc paa den venstre haand, saa droge wi op for en backe oc langs vd met elffuen liggendis paa den høyre haand, saare ond vey, 3 eller 4 pilskud, saa møtte oss en bedre vey aff isen, der droge wi da i nordoust oc i øster til Nyhuss, ½ mijll fra Fulu, oc er den første gaard i Vingers prestegield, liggendis paa den venstre haand. Saa therfra i øster 2 pilskud til 2 gaarde heder Greagger liggendis i nordoust oc i suduest fra hinanden, paa den venstre haand haffde wi den søndre nær hoss veyen.

Siden fore wi 3 eller 4. pilskud i øster til en beck heder Bogerbeck, huilcken giør skilsmisse imellom Odalen och Vinger. Och haffuer den sit naffn aff en liden ødegaard heder Bouger, er hospitals, liggendis paa den venstre haand norden for samme beck. Siden fra Bogerbeck i øster 3. eller 4 pilskud til Langelands ødegaarde som ere 2. Den ene paa den høyre haand oc [den anden paa] den venstre haand, liggendis i nordoust och i suduest fra huerandre 1 pilskud. Did er 1 fiering fra Nyhuss. Saa fra for: ødegaarde i nordoust oc øster til en gaard heder Trostad hen ved 1 fiering, igiennom gaarden. Saa i øster ned for en backe oc offuer Glommen i øster, der effter i nord om kircken liggendis strax hoss paa den høyre haand, och til Vingers prestegaard 1 pilskud.[1] Oc komme wi did, der klocken vaar jt efftermiddag.

Imellum Strøm och Vinger ere 2 mijll. Glommen løber fra Vinger i nord, mit igiennom Soløier.

I øster fra Vinger kircke 2 eller 3. pilskud ligger it vand heder Vingersiø er ½ mijll langt strecker sig i øster oc vester, oc 1 fiering bred. Det løber i Glommen synden for kircken oc det vdløb kalles Noret, aff 1 gaardt heder Nord ligger der strax synden for.

I øster fra Vingersiø 1 mijll ligger 2 vand heder Ocklangene,

---

[1] Den af biskopen og hans ledsagere fulgte vei er her beskreven med en saadan tydelighed, at den med lethed kan gjenfindes paa amtskartet. Grænsen mellem Vinger og Odalen gaar nu mere østlig end ved Bougenbækken. Ligeledes laa i 1597 baade Vingers kirke og prestegaard mellem Glommen og Vingersøen.

huert vand $^1/_2$ mijll langt smald, oc er ickon 1 stenskast imellum dem der løber en strøm aff det ene och i dett andet. Saa løber de i Vingersiø. Oc naar Glommen er stoer, saa løber det aff hende oc i vandene, oc naar hun er liden rinder vandet atter vdj Glomen igen.[1]

Edskouff annex till Vinger.

Til Vinger er ickon 1 annex som heder Midskoug kircke, men bøgdelaget Edskoug, oc ligger i ost sudost fra hoffuit kircken .3. mijll.[2]

Fra Eidskoug kircke i øster 1 mijll ligger 1 gaard heder Magnor den sidste gaard paa Edskougen. En $^1/_2$ mijll derfra ligger 1 bro, heder Magnor bro. Der er skilmisse imellom Norge oc Suergit.

Siden er der fra den broe, och til det første prestegield i Suergit til her Salomon paa Kølløn $1^1/_2$ mill.

Constitutio aërea.

Samme dag den 10. Januarij smucht klart solskien, norden, stille, & intractabile frigus der wi reiste till Vinger.

Samme dag imod afftenen foer her Niels paa Strøm hiem effterat hand haffde faait forloff aff bispen att fare hiem.

Bispen visiterer Vingers kircke.

♂ Then XI Januarij visiterit bispen Vingers kircke, oc predicket selff ther sammestedtz, den text Act. 10. Om hannem bære alle propheter vidnisbyrd.

Siden effter predicken haffde bispen sin formaning til almuen ther sammestedtz, att de skulle gierne søge kircken oc høre Gudtz ord, och sky alle groffue synder oc laster. Och ære oc dyrcke deres øffrighed, geistlige og verdslige.

Siden taledt hand almuen til, at de icke skulle tilstede nogre fremmede som ere fordreffne aff andre land, att de skulle haffue nogen vaaning och verelse paa Eidskougen som dog nu skier oc tilforn altid skied er, och bad hand ochsaa att her Hans ville haffue der indseende medt att det icke hereffter skier.

Siden der bispen haffde nu vdrettet huad hannem burde att giøre, bleff der siungen it vers eller 2. aff den psalme: Al den ganske christenhed. Der met vaar alting endt.

---

[1] Aklangen har afløb til Venern gjennem Vrangselven, og saaledes gaar det vand, som Glommen ved flom sender derover, den samme vei. Formodentlig er dette første gang, man finder dette fænomen omtalt; det hænder fremdeles jævnlig, at Glommens vand paa den her omtalte maade kommer over i Vrangselven.

[2] Den nuværende, i 1751 traktatmæssig fastsatte rigsgrænse gaar nogle kilometer østenfor Magnor.

Samme dag der de kom hiem fra kircken gick bispen till bords y borrestuen effterat hand haffde verit lidet inde paa sit kammer. Och vaar samme thid ther til giest 2. aff her Hanssis sognebønder som vaare kirckeuerger ved naffn Torckill Setter och Haagen Eidsetter.

Samme dag effterat maaltid vaar giort och bispen vaar gaaen ind paa hans kammer kom der ind til hannem Birgitte Matram, och beklaugit sig att hun slet ingen voning och verelse haffuer, naar vaaren er forbj gaaen, effter att hun kommer fra Karin Vinger, och begierit fordj nogle gode raad aff bispen, saa lod hand kalde her Hans ind til sig, och talede met hannem herom. Da sagde her Hans, att hand icke viste nogen gaard hun kunde faa, som hun oc vel selff bekiende, men 1 fiering schyld haffde hand loffuit hende i en gaard heder Næs, den skulle hun faa enten aff den gaard eller aff en anden. Och førend det schulle glippe, skulle hand før selff legge det vd aff sit egitt, och loffuit bispen at thersom hun kommer til byen och bliffuer hoss sin daatter, ville hand hielpe hende i huad maade hand kunde.

Constitut: aërea. Samme dag den XI. Januarij klart solskien vndertiden, oc stundem skyet, norden vind, stille, & vehemens frigus, men imod afftenen noget mildere.

☿ Then 12. Januarij om morgenen kom her Oluff paa Gruffue[1] till bispen paa Vinger. Och strax bispen haffde taget en bidskin mad, drog hand fra Vinger circiter horam 8. matut: Oc fulde hannem her Oluff oc her Hans paa veyen. Och fore wi først y nord offuer en slet mo længer vd met Glommen $^1/_2$ mijll thill 2. gaarde heder Rudstadt, den første paa den høyre haand, oc den anden laae i nord therfra 2 pilskud, igiennom gaarden, der effter fick wi en slet mo, huor fogden Lauritz Beyer[2] møtte oss mit paa samme mo, der talede bispen medt hannem. Samme thid gaff bispen her Hans forloff at fare hiem igen medt fogden at tage tiende. Siden fore wi offuer samme mo i nord til en gaard heder Øyen, och er samme mo $^1/_2$ mijll lang. Den gaard Øyen er den første gaard i Gruffue prestegield, liggendis paa den høyre haand. Oc er omfløt, huor Glommen græner sig: paa den østre oc søndre siden er den ene gren liden. Och paa den vestre och

---

[1] Hr. Oluf Hanssøn var i 1592 kapellan hos hr. Oluf Iverssøn i Grue, og blev efter dennes død, 22 Juni 1594, kaldet til sogneprest sammesteds. (Rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 3 og 15.)

[2] Laurits Beyer omtales i et diplom fra 1599 som foged paa Nedre Romerike.

nordre side er hun stor. Saa therfra Øyen i norduest offuer Glommen 1 pilskud eller 2. Saa komme wi til 2. gaarde heder Giølestadt, den første fore wi mitt igienom och den anden som ligger i nord derfra 1 pilskud haffde wi paa den venstre haand. Der møtte wi schriffueren och fogdens dreng.

Siden fore wi i nord langs vd met Glommen, liggendis paa den høyre haand, $^1/_2$ mijll. Mit paa samme vey møtte wi Rasmus Bagge.[1] Saa komme wi til en gaard heder Onim[2] liggendis ret hoss veyen, paa den venstre haand.

Siden fore wi i nord 3 eller 4. pilskud, der effter i nordoust ned for en backe paa elffuen, der fore wi ved den vestre side $^1/_2$ fiering paa isen i nord, saa i nord, saa i land och der wi komme derfra i nord 2 pilskud fore wi om Biørnestadt liggendis paa venstre haand. Saa therfra i nord 4 eller 5. pilskud til en effie kallis Agnaa, som skiuder sig ind y det vestre land aff Glommen, offuer huilcken effie wi fore, siden komme wi til Furlund kircke annex til Gruffue,[3] liggendis $^1/_2$ fiering fra Agnaa men 2 mijll fra Vinger. Oc havde wi samme kircke paa den høyre haand, om huilcken vi fore i nord.

Saa derfra i nord 3. pilskud til en gaard heder Faass, igiennom gaarden, och i nordoust der wi slap gaarden, ned for en backe til Glommen oc vd paa isen, saa der langs ad i nord ved det vestre land, 3 eller 4 pilskud, saa fore wi i land och kom til een gaard heder Fosseid (liggendis $^1/_4$ deel aff 1 fiering fra Faass. Men 1 fiering fra Furlund kircke). Der vd met gick Glommen, som wi haffde paa den høyre haand, saare strid.

Der wi kom vdj for:ne gaard Fosseid, holt der skiusheste, saa skiffte wi heste, oc bispen sende strax her Hans paa Vinger hans dreng och hest hiem igenn. Sidenn fore wi derfra i nordoust ned for en backe, ned paa Glommen, der fore wi i nord offuer isen 1 fiering ved det østre land, til en vig kallis Reguig, der møtte wi andre skiusheste aff Gruffue sogn men bispen skiffte der icke heest, thj hand haffde nest tilforn faait en god hest for sin slæde. Der bøier elffuen sig i norduest. Saa droge wi der i land, oc siden i nord 3 pilskud til en gaard heder Huæber liggendis paa den høyre haand. Did er 3 mijll fra Vinger. Siden fore wi i

---

[1] Rasmus Bagge omtales ovenfor, s. 333, som foged og har rimeligvis havt denne stilling paa Romerike.

[2] Paa amtskartet over Hedemarkens amt: Unum.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 7, note 3.

nord offuer en mo kallis Grinermo, først 1 fiering, om en gaard liggendis mit paa moen, heder Mo paa den venstre haand, och strax wi komme der omkring møtte her Søffren paa Haaff[1] oc hans capellan her Søffren Rasmussen oss, saa fore wi fremdelis offuer samme mo i nord 1 fiering. Saa fore wi om it vand der slap moen, heder Gardsiø, liggendis strax hoss veyen, huilckit vand er 1 fiering langt, oc strecker sig i vester oc øster der aff løber en elff vester i Glommen, som ligger der vesten for 3. eller 4 pilskud, och naar Glommen er stor om vaaren da løber vandet aff hende oc vdj Gardsiø, oc staar offuer all marcken saa at de kand ro fra den ene gaard oc til den anden der som ellers er tørd, oc gaar op i husene saa baade gulff och bencker flyde.

Saa fore wi offuer forsch:e lille elff som rinder aff Gardsiø oc komme strax til en gaard heder Kongshou liggendis paa den høyre haand oc er clostergodtz.[2] Derfra i nord 1 pilskud en gaard heder Brynd paa den høyre haand hoss veyen. Siden derfra i nord 4 eller 5. pilskud til en gaard kallis Vold paa den høyre haand 1 stenskast fra veyen. Saa therfra i nord 4 pilskud til How paa den høyre haand, fram om husen, siden i nord 1 stenskast til Horrenbeck en gaard saa kallet, paa den høyre haand liggendis. Saa i nord 3. pilskud, om en gaard heder By, liggendis paa den venstre haand 1 pilskud fra veien saa derfra i nord $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering til Gruffue prestegaard. Did komme wi middags tid. Oc er imellum Vinger oc Gruffue 4. mijll.

Thill Gruffue ere 2 annexer.[3] Den første heder Furlund 2 mijll i sønder, der giøris-tienniste huer fierde Søndag.

2. annex heder Berger ligger i sudoust fra Furlund paa den østre side elffuen, och er 3 mijll fra Gruffue i sønder noget til øster, der giøris tienniste huer tredie Søndag.

Samme dags afften den 12. Januarij giorde bispen afftensmaaltid paa kammeret allene. Men de andre prester her Søffren paa Haaff och hans capellann finge mad nedre i stuffuen hoss her Oluff met bispenns folck.

---

[1] Hr. Søfren Larssøn skal efter Svendsen (II, 1, 292) kun have været prest til 1594. Dette er altsaa urigtigt. Efter samme kilde skal hr. Søfren Rasmussøn have været hans eftermand og siden være bleven slotsprest paa Akershus.

[2] Kongshaug i Grue tilhørte fra middelalderen Nonneseter kloster i Oslo. Smlgn. for øvrigt om denne gaard, en af de største i Solør, A. E. Eriksen, Kongshaug-ætten, (Kristiania, 1869).

[3] Smlgn. ovenfor, s. 7, note 3.

Samme dag sky vær norden vind stille och iche aldelis saa hart frost, som igaar och de andre dage.

Constitut: aërea.

♃ Then 13. Januarij bleff her Oluff Hanssens bnrn, som vaar it pigebarn christnet vdj Gruffue kircke aff her Søffren Rasmussen capellan paa Haaff, och bleff kaldet Magdalene effter bispens daatter oc førrige hustru. Och vaar bispen och her Søffren paa Haaff faddere. Saa och Karin salig her Nielssis paa Vinger och 2. bønderquinder ved naffn Thru Stemsrud oc Birgitte Biørcke.

Her Oluffs barn christnes.

Och bleff samme barn født natt til Søndags sidst forleden den 9 Januarij.

Samme dag den 13. Januarij visiterit bispen Gruffue kircke, och predicket selff.

Siden effter predicken haffde bispen sin formaning til almuen ther i Gruffue prestegield om Guds ords hørelsse, oc om den fryct oc elskelighed, som de ere Gud och øffrigheden plictige.

Siden examinerit oc offuerhørde hand det vnge folck som der vaar, och vaar der en stor hob tilstede aff dem.

Samme dag haffde her Oluff til giest hoss sig, bispenn M. Jens her Søffren Lauritzøn paa Haaff, och hans capellan her Søffren Rasmussøn, item leensmanden Gunder Kongsgaardt, och de 2 quinder som vaare fadder i dag, Thru Stemsrud, och Birgete Biørcke.

Strax bispenn och de andre haffde giortt maaltid, foer hand fra Gruffue der klocken kunde vere 3. efftermiddag, oc fuldes medt hannem her Oluff Hanssen, her Søffren paa Haaff och hans capellan her Søffren Rasmussøn, och bispens egit folck.

Och fore wi først i nordoust offuer elffuen som rinder strax hoss prestegaarden norden fore, siden fore wi i nordoust oc i nord 3. eller 4. pilskud til 2. gaarde heder Enger, liggendis i øster och vester fra hin anden, och haffde wi den østre gaard paa den høyre haand 1 stenskast fra veyen oc den vestre paa venstre haand, ret fram om husen.

Ved denne gaard gaff bispen her Oluff forloff att fare hiem igenn til sine gester.

Siden fore wi i nord offuer en skouff kaldis Rismo 3. fieringer til en aae kaldis Hougsaa,[1] hun kommer aff it vand liggendis

[1] Den forbi Houg rindende elv kaldes paa amtskartet over Hedemarkens amt: Østaaen og det vand, hvorfra den har sit udspring, kaldes Hukesøen.

der vesten for 1 mijll, heder Wkusiø, som er 1 mijl lang, strecker sig i sønder oc nord 1 fiering bred, och falder forsch:e aa vd aff denne siø, aff den østre side mit for vandet, saa rinder hun i øster, til en gaard heder Houg, liggendis strax norden for for:e elff der som wi fore offuer hende, der rinder hun strax vesten for gaarden huor der staar 4. quernehuss hoss huer andre, saa bøier hun i sødoust synden for gaarden, der møder it lidet vandt østen for Hou oc løber i Houg aa, siden løber den synder vd $^1/_2$ fiering paa den østre side almanne veyen som er offuer Rismoen, der effter falder hun i Glommen.

Saa fore wi om forsch:e gaard Houg, liggendis paa den venstre haand strax hoss veyen. Der effter i nord 2 eller 3 pilskud til it lidet capell heder Mo capell, huilcket er øde, saa att ther giøris ingen tienniste vdj.[1] Der fore wi i nord imellum samme capell och en gaard heder Kirckemo, capellet haffde wi paa den høyre haand, oc gaarden paa den venstre haand. Siden strax ned for en backe i nord, paa it lidet smald vand heder Mosiø. Der tuert offuer i nord (huilckett løber vdj Glommen strax østen for som wi fore offuer vandet, 2 pilskud derfra, och tuert offuer derfra østen Glommen ligger 3. gaarde heder Sorckenes vdj en klasse, oc høre til Gruffue sogn. Men forsch:e Mosiø bøyer sig paa den vestre side i nord omkring kircken oc saa i øster vdj Glommen. Her om findis ydermere her strax effter).

Siden fore wi i nord $^1/_2$ fiering til Haaffs kircke oc en bondegaard ligger strax hoss synden for, heder Haaff, den haffde wi paa den høyre haand ret om husen oc kircken paa den venstre haand, saa fore wi i øster til prestegaarden, som ligger strax østen for kircken 1 pilskud. Och komme wi did der klocken kunde vere 4. om afftenen, och da vaar Erick Olssens søn Oluff Erickssøn nylige kommen did til Haaff. Thj hand vaar medt en Oslo borger i Gruffue kircke i dag. Och bleff Oluff paa Haaff om natten.

Imellum Haaff och Gruffue 1 mijll.

Strax østen for Haaffs prestegaard ligger her Søffren Rasmussens capellanens gaard ved naffn Borg, er kongens jord.

I vester fra kircken 1 pilskud ligger 1 gaard heder Omestad. I vester derfra 2 pilskud ligger en gaard heder Betenæs. I sudvest fra kircken $^1/_2$ fiering ligger en gaard heder Stømne. Der

[1] Smlgn. ovenfor, s. 7, note 3.

strax norden for ligger en gaard kaldis Strand. Alle disse gaarde ligger lige som de laae paa en øe, thj alt det land som de ligger er beringet aff forschne Mosøø, och løber i vester fra capellet, saa i nord, der i øster strax norden for Haaffs kircke oc prestegaarden oc faller der i Glommen met den nordre ende, oc er $^1/_2$ fiering, der imellum som hand faller i elffuen der østen for som wi fore offuer hannem.

Annexer til Haaff. 1. Aassnæss. 2. Vaale.

Till Haaff ere 2. annexer,[1] den ene heder Aassnæs ligger 1 mijll fra Haaff i nord. Der giøres tienniste huer tredie Søndag. Den anden annex heder Vaale, ligger oc i nord 3. mijll fra Haaff. Der giøris tienniste huer fierde Søndag. Den haffuer her Søffren capellanen, oc ligger baade disse kircke ret paa veyen, naar mand faer til Elffuerim, oc ligger det 6 mijll fra Haaff i nord.

Stange ligger fra Haaff y norduest, oc er imellum Haaff oc Stange .9. mijll.

Prestegaardens bygning paa Haaff.

Prestegaarden paa Haaff er passelige vell bygget, och sønderlige det kammer bispen vaar vdj. Thj dett vaar baade mørcht, och en slem skaarsteen vdj, der røg slemmelige ind. Och det ene vindue vaar vdslaget oc der stod itt hiunde vdj vinduet igenn.

Her Søffrens quindes naffn.

Her Søffrenns quindes naffn er Marin.

Och capellanens quinde Ronnoug Søffrensdotter.

Constitutio aërea.

Samme dag den 13. Januarij sky vær, och om afftenen begynte det at sne noget norden vind stille, icke ret hart frost.

Huad beskeed der er giort imellum her Søffren paa Haaff och hans capellan findis besked her effter, vdj Gruffue prestegaard.[2]

Bispen visiterer Haaffs kircke.

♀ Thenn 14. Januarij visiterit bispen Haaffs kircke oc hørde her Søffrens predickenn, oc tracterit hand den sententz Matth. 25. Venite patris mei benedicti & possidete regnum.

Siden effter predicken examinerit oc offuerhørdet [sic] bispen dett vnge folck i Haaff. Och haffde sin formaning till almuen ther sammestedtz, som hand pleier, att de skulle flittelige høre Gudtz ord, oc søge kircken oc ære deris øffrighet.

Siden hørde bispen vnge her Søffrens predicken hiemme paa kammeret, som vaar englernis loffsang et in terra pax.

Samme dag den 14. Januarij kom her Oluff paa Gruffue[2] imod

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 7 og note 2.

[2] Smlgn. følgende side.

bispen paa Haaff vnder maaltid samme tid vaar der til giest medt bispen Anders Røiene, Oluff Ericksønn, och her Søffrenn Rasmussøn capelan.

Siden strax maaltid vaar giort drog bispen fra Haaff, oc fulde her Søffren Lauritzøn, her Oluff Hanssen paa Gruffue och her Søffrenn Rasmussøn. Och fore wi den samme vey tilbage til Gruffue igen som wi sidst fore did hend, och komme wi til Gruffue prestegaard der klocken kunde vere 4. efftermiddag. Och bleff nu her Søffren Lauritzen och hans capelan paa Gruffue om natten.

Samme dags afften giorde bispen maaltid paa kammerit allene.

Om klocker oc klockerbolig.

Samme dag den 14. Januarij paa Haaff offuer maaltid taled bispen met her Søffren och spurde om der vaar klocker, da sagde her Søffren ney, da sagde bispen att hand haffuer kongens breff att der skal vere klocker til alle gield, oc om klocker bolig. Der her Søffren dette hørde, sagde hand att ther ligger it lidet stycke jordsmon strax østen kircken heder Lund, det kunde hand iche benecte at klockeren haffuer io boet derpaa i gamle dage.

Constitut: aërea.

Samme dag den 14 Januarij sky vær, oc i forgangen natt noget lidet sne. Nordoust, stille, icke saa hart frost som dett vaar i disse dage.

♄ Then 15. Januarij om morgenen predicket her Oluff Hanssen paa Gruffue for bispen paa kammeret, orationem dominicam, paa huilcken tid vaar tilstede begge her Søffren oc leensmanden i Gruffue sogn, Gunder Kongsgaard, oc bispens egit folck.

Siden der her Oluff haffde endt sin predicken oc vaar nedgaaen aff kammeret, bleff her Søffren Lauritzen sogneprest paa Haaff och hans capelann her Søffren oppe paa kammerit igen hoss bispen, da taled hand met dem, huorledis, att thet skulle vere met renten dem imellum, att som de tilforn, haffue giort sig indenbyrdis imellum en contract, at den vnge her Søffren skall haffue dett ene annex Vaale; saa bleffue de nu saaledis forligte, at naar dette aar er omgangen, loffuit her Søffren Lauritzøn sogneprest paa Haaff, at ville oplade halffparten aff al renten offuer alt gieldet for sin suoger her Søffren Rasmussen, oc at hand ville da flytte aff prestegaarden til den gaard Borg som vnge her Søffrenn nu paa boer, och hand da at fløtte vdj prestegaarden igenn. Och bleff denne contracht saaledes giort paa øffrigheds gode behag, om de dett ville samtycke.

Strax der effter ginge de ned, saa lauget bispen til att fare

fra Gruffue. Oc gick saa ned i stuffuen oc bød her Oluffs quinde Karin Olsdaatter, god natt.

Der effter foer hand fra Gruffue om morgenen inter 6. & 7. horam fastendis. Och fuldes met hannem paa veyen her Oluff paa Gruffue her Søffren paa Haaff oc hans capelan her Søffren Rasmussøn oc bispens egit methaffuendis folck. Oc fore wi den samme vey fra Gruffue, som wi sidst fore did fraa Vinger indtill wi komme til en ødegaard heder Fosseid, der vaare skiusheste bestillet, saa skifftet wi hester, och der gaff bispen begge her Søffren [forloff] hiem igen. Oc leensmanden Gunder Kongsgaard skildes ochsaa der fra oss. Siden fore wi frem bedre til den gaard Foss, huilcken ligger til prestebolit paa Gruffue, der huilte wi paa samme gaard, och giorde maaltid, thj her Oluff lod føre did mad och øll. Der maaltid vaar giort, fore wi strax derfra, som klocken kunde vere ved 10 slet, och til Vinger den samme vey [som wi] sidst fore derfra och til Gruffue. Och komme wi til Vinger middags tid, der klocken kunde vere imellum 12. och 1 slæt. Och haffde da ferdis 4. mijll fra Gruffue och til Vinger.

Samme dag den 15. Januarij effterat bispen vaar kommen til Vinger, talede her Oluff Hanssøn met hannem om Karin salig her Nielssis effterleffuerske paa Vinger, och paa hendis vegne begierit att bispen ville talet met her Hans at hun maatte bekomme de penninge som hun skal haffue aff her Hans, huorfor bispen lod strax kalle hannem ind til sig, oc vdj her Oluffs neruerelse taled met hannem och raadde hannem aluorlige till att hand skulle lade hende bekomme samme peninge til den tid som de vdloffuit er. Och samme tid lod her Hans bispen see den contract som er giort imellum hannem och hende.

Siden gaff bispenn her Oluff forloff att fare hiem. Och drog hand strax der effter sin kaass hiem igenn.

Samme dag den 15. Januarij smucht klart vær & vehemens frigus, norden vind. *Constitutio aërea.*

☉ Then 16. Januarij Dominica .2. post Epiphanias om morgenen tilig hørde bispen her Hans Pederssens predicken paa Vinger, och predicket hand inde paa bispens kammer, oc tracterit euangelium dominicale Joh. 2. de nuptijs in Cana Galilea.

Siden laugit bispen sig till veyes til Strøm, oc foer hand derfra ther klockenn kunde vere 6. om morgenen i synder til Glomen och ther offuer i vester, saa droge wi synder vd met landet 2 eller 3 pilskud en anden vey end som wi droge nu sidst,

saa droge wi i land om den søndre Trostad gaard oc haffde den paa den høyre haand, saa komme wi strax til den vey som wi reiste sidst, til Vinger, 2 pilskud i vester fra Trostad. Der wi komme til Fulu, gaff bispen her Hans forloff at fare hiem igen. Saa fore wi derfra i vester offuer Glommen den samme vey wi fore nu sidst. Oc der wi komme i land af isen kom her Niels paa Strøm imod bispen, saa fore wi til Strøm prestegaard, och komme wi did før messen begyntes, och samme tid vaar her Oluff Ericksøn fordum [capellan?] paa Vinger[1] der. Saa kom her Niels op paa kammeret och begierit att her Oluff maatte predicke och holde messe. Thj han haffde ikke laugit sig paa at predicke aff den aarsage at fogeden Lauritz Beyr foer nu første, fra hannem i morges tilig effter at hand haffuer y disse dage verit der och taget thiende.

Strax der effter bleff tiennisten effter bispens befalling, begynnt, och her Oluff messit oc predicket. Och vaar bispen i kirckenn vnder predicken.

Samme dag giorde bispen maaltid nedre i stuen. Och vaar samme tid til cords met hannem her Niels her Oluff, Peder Gierdsøe her Nielssis suoger, her Nielssis søn Hans Nielssøn och her Nielssis daatters mand.

Samme tid taled her Niels om forne Peder Gierdsøis broder, at nu i Onsdags forgangen døde hand om afftenen, och vaar helbrit om morgenen, indtil hen imod middag. Da fick hand først sin siugdom som hand oc hans [broder] Peder saadde tilhobe vdj en slede. Oc begyntes lige som hand schulle fantisere, oc der de komme til en gaard, bandt hand sin hest op til en planckegaard, och begynte att giffue paa hannem medt en suøbe, oc sagde att thet vaar saa gaat som langhalm, saa fick hand fatt paa nogit gammel opsmulit halm som haffde verit vdj en sadel, oc holt det til munden, at hesten skulle ædit. Siden der de fore therfra oc kom paa veyen, da begynte siugen at tage hannem ydermere, saa att hand strechte vd hender oc føder och miste strax maalit. Saa maatte Peder hans broder føre hannem vdj en anden gaard, der bleff hand liggendis och døde, oc tilforn strechte hand sig saa forferdeligte att det knagit vdj huer leed paa hannem vaar.

---

[1] Hr. Oluf Erikssøn nævnes ikke i den af Svendsen (II, 1, 272—285) meddelte fortegnelse over sogneprester og kapellaner i Vingers prestegjæld.

Samme dag den 16. Januarij klart solschien & intractabile frigus. Norden vind.

Constitut: aërea.

☾ Then 17. Januarij om morgenen tilig circiter horam 8. foer bispen fra Strøm den samme vey til bage igenn till Næs som hand sist kom derfra. Och fuldes medt bispen paa veyen her Niels Biørnnsøn paa Strøm indtill wi komme hid omkring Gierdsøe ned paa isen offuer Glommen der møder her Søffren paa Næss oss. Saa gaff bispen her Niels forloff hiem igen.

Bispen faer fra Strøm oc til Næs.

Saa droge wi alt den samme vey wi fore nu sidst indtill wi komme omkring Fundefoss.

Saa fore wi langs vd ad Glommen offuer isen ved det vestre land i sønder til den elff Wden, der fore wi ind i land i norduest langs samme Wden siden i synder til prestegaarden den wey wi sidst reiste. Och komme wi til Næs prestegaardt vid middags tid. Och haffde da reist 2. store mijll fra Strøm.

Samme dag giorde bispen maaltid paa kammeret medt her Søffren och hans høstru Karin Carlsdaatter. Samme tid lod her Seffren bispen see Institutiones Leonharti Fuchsij in octauo: cuius libri titulus est:

Institutionum medicinæ, ad Hippocratis, Galenj aliorumque veterum scripta rectè intelligenda, mirè vtiles, libri quinque.
Leonharto Fuchsio
medico, & academiæ Tubingensis professore publico, autore: nunc postremum diligentissimè recogniti ab innumeris mendis repurgati compluribusque in locis auctiores redditi: cum regum & locorum insignium plenissimo indice.
Basileæ ex officina Oposiniana.[1]

Siden effter maaltid imod afftenen gick her Søffren ned fra bispenn.

Samme dag den 17. Januarij sky vær och sne men imod middag siuntis solen oc himmelen begyntis at bliffue klar, siden atter schyett nordoust, stille, sacht frost.

Constitutio aërea.

♂ Then 18. Januarij om morgenen laugit bispen sig til veys fra Næs, och samme tid skienckte bispen Karin her Søffrens 1 gammel daler.

Siden der effter foer hand fra Næs der klocken kunde vere imellum 7. oc 8. Och drog wi først fra Næs i synder ned paa

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 424, note 4.

paa Vormen, saa der offuer i synder .2. pilskud i land, der effter op foer en backe oc siden 3. pilskud i synder til en gaard heder Runden, igennom gaarden, saa therfra i synder noget til vester 1 fiering til Fænestad liggendis paa den venstre haand. Saa therfra i sønder .3. pilskud til 2 gaarde kaldis Raatnes, liggendis vdj en tungaard der fore wi igennom gaarden. Saa therfra i sønder, til en gaard heder Mørdre, der tøffue wi lidet imeden her Søffren skifftet hest. Der fore wi fram om husen som wi haffde paa den høyre haand, 1/2 mijll fra Næss.

Saa derfra i synder hen ved 1 fiering til en gaard heder Huam liggendis paa den venstre haand, huilcken gaard er en skiøn gaard, huor Thore Michel Funtins farfader bode.[1] Siden fra Huam i sønder 3 eller 4. pilskud ned for en backe, saa der effter i sønder langs vd met elffuen, der fore wi ved det vestre land offuer en slet sand, kallis Bergs holmen 1/2 fiering, siden fore wi op for en backe om Berg paa den høyre haand 1 stenskast fra veyen, der boer Christoffer Berg.

Siden i sønder 2 pilskud til Presterud, paa den venstre haand. Saa derfra i sønder en fierde part aff 1 fiering til 2. gaarde heder Frøie, liggendis hos huer andre, der skiffte wi hester i den søndre gaard, oc der møtte her Anders paa Sødrum. Saa gaff bispen her Søffren forloff. Och ligger samme gaarde 1 mijll fra Næss i synder. Der effter fore wi i sønder 2 eller 3. pilskud til en gaard heder Fladstad paa den høyre haand. Siden i suduest 1/2 fiering til en gaard kallis Raanaass paa den venstre haand, hoss veyen. Saa i suduest offuer en skouff kaldis Byrgen aassen, 1 fiering til en gaard heder Siuerdsrud paa den venstre haand liggendis, der komme wi effter Christoffer Mogenssøn,[2] saa drog hand ind i samme gaardt. Siden fore wi frem bedre offuer samme Byrgen aass, i suduest 1 fiering til en gaard heder Byrge, fra huilcken Emishoug ligger i synder 1 pilskud. Oc fore wi fremdelis fra Byrgen i vester 2 pilskud til Vald paa den høyre haand,

---

[1] Den s. 90 omtalte Mikkel Funtin, der var raadmand i Oslo, har altsaa, efter hvad her oplyses, tiltrods for det fremmede sving, som han havde givet sit navn, været af en norsk bondeslægt. Overhovedet vil vistnok en nærmere undersøgelse af de gamle borgeres genealogiske forhold for de østlandske byers vedkommende vise, at dette i stor udstrækning har været tilfældet. Ialfald er det ved en gjennemgaaen af de ældre ministerialbøger fra Kristiania tydeligt, at det fremmede element i denne by har været aldeles forsvindende. Mikkel Funtins kone og tre af hans børn omtales nedenfor, s. 465.

[2] Maaske et medlem af den adelige familie Hardingmand.

fram om husen. Saa derfra i suduest $^1/_2$ fiering til prestegaarden paa Sødrum som kaldis Huseby. Oc komme wi did middags tidt. Och er imellum Næss och Sødrum 2 mijll.

Samme dag den 18. Januarij effter wi vaare komne til Sødrum schreff bispen til her Mouritz paa Skitzmo om forenschaff att fij hannem nu paa Torsdagmorgen god forennskaff hiem til byen, och om hans landbønder, att de ville fij hannem nogen fersk fuell hare och andet saadant til disse steffne dage.[1] Dette breff sende bispen strax til Skitzmo medt en ødegaardtzmand heder Børger Netlerud.

Samme dag som bispen sad for sig selff paa kammeret och giorde maaltid, kom her Niels paa Uldensager oc ville tale met bispen, och ther hand hørde at bispen vaar icke ledig, foer hand til Niels Sødrum, saa lod bispenn strax der effter sende bud til her Niels att hand ville komme til hannem. Och hand kom til hannem, och talede met hannem paa kammeret.

Samme dag den 18. Januarij sky vær och sneet fast effter-middag indtil afften, blaa kaldt vær østen til nord. Constitut:

I gaar, sagde her Anders, vaar H. Daniel[2] som vaar capelan paa Stange, paa Sødrum oc drog strax derfra oc paa hiemuegen til Stange.

☿ Then 19. Januarij visiterit bispen Sødrums kircke, oc predicket selff, en epistel ad Rom. 13. de magistratu honorando.

Siden effter predicken haffde bispen sin formaning til almuen ther sammestedtz som hand er von att giøre, att de flittelige schulle høre Gudtz ord och søge flittelige kircken.

Der effter examinerit oc offuerhørde hand folcket. Och vaar der saare faa vngt folck tilstede.

Samme dag 19. Januarij giorde bispenn maaltid nedre i stuen hoss her Anders och vaar samme tid til giest medt bispen Thore Michel Funtins medt 3. sine børn Hans Michelsøn, och Marin och Anne Michelsdotter, Niels schriffuer paa Sødrum och hans hustru Daarethe Østens daatter, Lauritz Bild, och en vng mand ved naffn Christiern Mortensen huilcken tiente Erich Giertzøn.[3]

Samme dag vnder maaltid kom til her Anders, her Niels paa Vldensager och Hanns Busch. Imod afftenen der maaltid vaar

---

[1] Det forestaaende Oslo marked. Smlgn. ovenfor, s. 437 og note 1.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 321, note 5.

[3] Foged i Solør og død 1593; tilhørte den jydske adelsæt, Vognsen. Personalhistorisk tidsskrift, I, s. 258 og 306 flg.

giort, gick bispen op paa sit kammer, saa fore de andre alle sammen sin kaass strax der effter.

Constitut: aërea. Samme dag den 19. Januarij sky vær maadelig kuld, nordoust.

Bispen hører H. Anderssis predicken. Then 20. Januarij effterat bispen haffde sendt sin tienere Christern skredder førre i veye til byen medt godtzet om morgenen for dag, hørde hand her Anders Bladbergis predicken paa kammeret som det vaar bleffuit nogit liust. Oc tracterit hand epistolam dominicalem som falt nu i Søndags sidst forledenn.

Siden strax der effter laugit bispen sig til at ferdis fra Sødrum, och samme tid skienchte hand Daarethe her Anderssis en ½ daler. Saa fore wi fra Sødrum der klocken kunde vere ved 8. slæt, och fuldes met bispen her Anders. Oc droge wi først i vest norduest 1 pilskud om Aalgaard der som leensmanden Iffuer Aalgaard boer, huilcken haffuer her Anderssis værmoder. Och haffde wi den paa den venstre haand. Saa therfra i norduest 3 pilskud til 2. gaarde kallis Løren liggendis vdj en tungaard paa den høyre haand, derfra y vester 2 pilskud til Remmusund[1] huilcken elff kommer aff en stor myr som ligger vdj it bygdelaug kallis Kisen i Vllensager sogen, 7. fieringer fraa Remusund i nordnordoust. Hun rinder vdj den store elff som kommer fra Næs, ½ fiering i synder fra Remusund. Saa fore wi derfra i vester 2. pilskud til en gaard heder Nordlidt paa den venstre haand, saa therfra i suduest ¼ aff 1 fiering til en gaard heder Hønsen paa den høyre haand, saa derfra i suduest 2 eller 3. pilskud til en gaard heder Lunder paa den venstre haand, 1½ fiering fra Sødrum, siden therfra i suduest offuer en stor mo kaldis Lundermo 1 fiering til en gaard heder Yssen liggendis paa den høyre haand, och er her Claussis gaard 2½ fieringer fra Sødrum. Saa therfra 2 eller 3. pilskud til en beck heder Gislenn, huilcken kommer fra en mo kallis Biørckemo aff myrer, ½ mijll ligendis derfra i nord, denne beck rinder vdj Leren 1½ fiering fra den vey som wi fore offuer Gislen. Saa der offuer i suduest 2 eller 3. [pilskud] til Skreffuer, ret fram om husen liggendis paa den venstre haand, 1 mijll fra Sødrum. I norduest derfra ligger Frogner kircke annex til Sødrum 4 eller 5. pilskud fra Skreuer. Der giøris tienniste huer 3. Søndag.

It stenskast fra Skreuer i vester ligger almanne veyen, som

---

[1] Rømuelven, der vestenfor Sørum kirke falder i Glommen.

løber op adt landett.[1] Saa komme wi paa samme almanne vey oc droge i suduest 2 pilskud til en gaard heder Myrer paa den venstre haand, siden i sudsuduest 3. eller 4. pilskud til en gaard heder Lererud paa den høyre haand. Siden derfra i sudsuduest 4 eller 5. pilskud til Houlid paa den venstre haand, saa strax offuer Leersund. Siden komme wi strax til Sundgaarden som ligger ther hoss paa den høyre haand. Saa therfra i sudsuduest 3 eller 4. pilskud om 2 gaarde kallis Kius liggendis i nord och synder fra huer andre paa den høyre haandt baade vdj Skitzmosogn.

Siden therfra 4 eller 5. pilskud til 2 gaarde den ene kallis Sloim liggendis paa den høyre haand, oc den anden paa den venstre haand, ved naffn Tompt.[2] Saa derfra offuer en liden skoug ½ fiering til Kieller i synder oc suduest. Der huilte wi och kom ther til bispen Niels Sødrum som vaar i selschaff met oss, item Hans Busk, Thore Michel Funtins och Daarethe Niels schriffuers, saa giorde bispen maaltid medt her Anders och dem, och met her Mouritz paa Skitzmo, som samme tid møtte der met skiusheste. Strax maaltid vaar giort gaff bispen her Anders forloff at fare hiem och giorde Niels schriffuer hannom selschaff. Dereffter foer bispen fra Kieller, och fulde hannem her Mouritz, Hans Busk, Thore Michels och hendis børn Hans Michelssøn, och Marin och Anne Michelsdaatter, oc Daarethe Østensdotter Niels schriffuers hustru.

Saa fore wi y sønder offuer en eng kallis Valder eng oc nogle slore enger[3] och saa offuer Nittiun och der strax effter offuer en liden elff som løber nest norden for Stalsberg och kommer aff Lørenschoff i suduest fra kircken, oc løber i Leren strax østen for den vey, wi komme offuer hende och stode der 2 eller 3. sauger strax norden for Stalberg. Saa fore wi op for en backe til Stalberg, der skildis Hans Busk, Thore Michels met sine børn och Daarethe Østensdotter oc haffde wi Stalberg paa den høyre haand 1 fiering fra Kieller. Saa fore wi derfra i synder och suduest 1½ fiering til Lørenschoff kircke norden for kircken siden derfra offuer Lørenskouffuenn och hiem til byenn den samme vey som wi nu sist reiste vdt. Och komme wi hiem der klocken kunde

---

[1] Hovedveien fra Oslo til Mjøsen har efter den her meddelte beskrivelse i det væsentlige fulgt samme linje som i senere tid.

[2] Gaardene Slogum og Tomt i Skedsmo, paa vestsiden af Lerelven.

[3] *Slore* efter Ivar Aasen et smaalensk ord for en lang myr.

vere imellum 2 och 3. slet efftermiddag, och fulde her Mouritz hiem, saa gaff bispen her Mouriz strax forloff att fare hiem.

Imellum Sødrum oc byen 5. mijll.

Och er imellum Sødrum och Oslo by 5. mijll. Och imod dett wi komme hart ad ved byen begynte dett sne fast, och vaar schyever all dagen nordoust blaa kalt vær.

Constitutio aërea.

VII.

Optegnelser om visitatsreisen i Baahuslen og Borgesyssel 9 Juli—3 September 1597.[1]

Vir bonus egregia virtutis laude triumphat,
Vnde fluit veræ nobilitatis honos.

I. N. A.

Nobilitate generis pietate & vera virtute juuenj præstantissimo, D. Mauricio Galde in aliquod gratitudinis & obsequij signum, scripsit Johannes Nicolai Asloiensis & Hammariensis dioecesium superintendens, cum ecclesiam in parochia Raade religiosæ inspectionis ergò visitaret die 28. Augusti A° gratiæ 1597.

Omnis spes in virtute locanda.

Dette forsch.ne schreff bispenn vdj Mouritz Galdis stambog vdj Raade prestegaardt den for.ne 28. Augustj A° 97.

A° 1597.

Den 16. Julij som bispen foer fra Skioberg och til Berg, kom til hannem paa veyen Heli Geilestad ved for.ne gaard och antuordett hannem 2 gamle daler for 2 huder i landskyld som stod igien wbetaldt ifior vinter.

Den 23. Augusti vdj Torsness prestegaard kom til bispen Hans Kiølberg oc taledt met hannom, da lagde bispen hannom faare att hand skulle komme til hannom i Frederichstadt oc der inden han drog derfra fornøye hannem de pund malt som staar wbetald, oc giffue hannem 4 daler for huert pund efftersom dett gaar oc gielder. Men hand kom der icke.

[1] Haandskriftet mangler titel. Smlgn. s. 77, note 1.

Samme thid talede oc Jens i Hund met bispen oc fich oc den beskied att hand schulle kome til hannem i Frederichstadt oc betale de 4 aars landskyld hand sider inde met som er tilhobe 1 pund. Men hand kom oc icke.

Samme thid fich Tiøstel i Hund den besked i Torsnes, att hand schal betale nu i høst først kommendis.

Samme thid vaar Karin Lauritz Kiølstadtz begierendis att bispen ville annamme andet verd i landskyld end som korn da sagde bispen ney. Och bad hende betale dett pund smør Lauritz er skyllig.

Venerandis viris, Dominis præpositis & pastoribus ecclesiarum in prouincijs Friderichstadiensi, Vigen: & Bahusiensi fidelissimis, amicis & fratribus in Christo charissimis. S.

Jubeor edicto magistratus ecclesias vestras non ita pridem inspectas, iam denuò visitare fratres & amici mihi sincerè dilecti. Quare die Saturni 9. videlicet mensis huius hinc excurram ad Vesby, vbi die Solis commorabor. Inde die Lunæ ad Rygge, vbi die Martis: atque inde die Mercurij per parœciam Raade ad Thune, vbi die Jouis: vnde die Veneris ad Skioberg, vbi die Saturnj. Deinde sacris maturè peractis ad Berg, vbi die Dominico, 17. Julij: sequente verò die ad Skiede, vbi die Martis: inde eodem die ad Tønnem, vbi die Mercurij: mox inde ad Quille, vbi die Jouis: vnde eodem die ad Faas, vbi die Veneris: vnde die Saturnj Oddeualdiam progrediar, vbi die Solis 24. prænominati mensis. Porrò die Lunæ ad Fregne, vbi die Martis: & inde confestim ad Øesmaal, vbi die Mercurij: mox inde ad 'Spigerud, vbi die Jouis: vnde finita concione ad Solberg, vbi die Veneris: eodem die ad Kareby, vbi die Saturnj: atque inde festinanter Chongelfuiam, vbi die Solis pridie Calend. Augusti & sequenti die Lunæ subsistam. Die verò Martis ad Hising, vnde die Mercurij ilico à concione ad Torsby, vbi die Jouis: et mox inde Marstrandiam versus proficiscar, vbi die Veneris: inde die Saturni ad Tiørn vbi .7. Augusti dominica videlicet XI. post Trinitat. Inde die Martis ad Tegneby, vbi die Mercurij, qui diuo Laurentio sacer est, cum ecclesia colloquar. Inde finita concione ad Myckleby, vbi die

Jouis. Porrò die Veneris ad Draxmarck, vbi die Saturni: vnde salutata ecclesia traijcietur ad Bro, vbi die Dominico 14. prædicti mensis habebitur concio. Sequenti verò die Lunæ ad Sodenæs, vbi die Martis: postea die Mercurij ad Quille & inde e uestigio ad Tønnem, vnde die Jouis sine omni mora et cunctatione per parochiam Schiede ad Nessing: vbi die Veneris visitabitur ecclesia. Cæterum die Saturnj, si commoda fieri poterit traiectio, ad Hualør rectà contendam, vbi die Solis 21 mensis prænominati, quod mei muneris & officij fuerit pro viribus exequar. Inde die Lunæ ad Torsnæs, vnde die Martis audita concione, Frederichstadium, vbi die Mercurij religiosæ inspectionis ergò commorabor. Deinde die Jouis ad vicinam ecclesiam Othoniensem, vbi die Veneris: deinde die Saturni ad Raade, vbi die Solis 28. Augustj sacra fient. Et sequentj die Lunæ ad Vaale, vbi die Martis. Eodemque die ad Haabøl, vnde die Jouis negotijs confectis ad Krogstad, vbi die Veneris concionandum. Die verò Saturnj visitatione hac absoluta, domum, Deo propitio, reuertar. Quid facto iam sit opus ex literis eiusdem argumenti ad vos sæpenumero datis, cognoscere haud obscurè potestis, id saltem moneo, vt vestrum faciatis officium, & diligenter & maturè mihi meisque equitium procuretis & cymbas quoque vbi traiectione opus fuerit etc. In Christo Jesu feliciter valete. Asloiâ 4. Julij A° 1597.

Joannes Nicolaj
Asloënsis & Hammarensis dioecesium superintendens.

Att sige her Christiern i Aass gode nætter oc bede hannom att hand nu paa Lørdag morgen betilige møder mig ved siøboderne vdj Baanden medt 7 eller 8. gode ferdige skiusheste, oc att de haffue baade ride sadeler och kløff sadeler oc meiser medt sig, och att hand nu strax schriffuer mig til igen medt sit egitt visse bud, oc giffue tilkiende, att thette skal til forsch^ne tid bliffue bestyrtt. Actum Oslo den 6. Julij A° 1597.

I. N. A.

S. Kiere Domine præposite. Jeg haffde satt mig for att bliffue hoss eder 2. nætter oc siden att fare derfra oc hiem, men effterdj det gield Aass bleff wdeglempt aff mitt visitatz breff acter ieg strax ieg haffuer besøgt kircken hoss Eder at fare til Aass, der at visitere om Lørdagen som er den 3. Septemb. Oc samme dag therfra oc hiem, attj derfor ville strax wfortøffuit lade denne schedel gaa til Aass, att dette nu paa Søndag nest kommendis som er den 28. Augustj, kand bliffue almuen der sammestedtz tilkiende giffuit att de komme til kircken paa for[ne] thid den 3. Septemb. oc att her Christiern ville forskaffe mig skiusheste fra sig til Baanden oc siden gode baader och roersfolck saa att ieg kan komme vel derfra oc hiem til Oslo. Bene vale ex Hualør den 21. Augustj A[o] 1597.

Johannes Nicolaj.

A° 1597.

ђ Then 9. Julij om morgenen tilig ved 6. slæt foer bispen i visitatz, hen vd adt Baanden oc fuldes til bryggen medt hannem, hans hustru Anne Olsdaatter, saa oc børnene, Effuert, Niels, Hilleborg och Margrete Jensdaatter, item Anne Siuerdsdaatter. Saa bød bispen dem gode nat och gick til baads, och haffde hand medt sig i visitatz her Find Siuerdsøn,[1] och sin egen tiennere Christiern Søffrensøn oc sin dreng Oluff Børgersønn. Item fuldes medt hannem paa baaden Oluff bysuend och hans quinde ved naffn Ingrj. Saa oc en borger heder Kiel Olssøn oc en anden mand, item Anders Andersøns dreng ved naffn Søffren, oc 2 andre drenge som rode. Och haffde wi en god stor baad, medt segel och 4. aarer. Oc der wi komme nogett vdt paa Biøruigen hidsett wi seylitt op, oc baade rode oc seylede, thj wi haffde sagdt norden vind, saa førøgte vinden sig mer oc mere oc bleff norduest. Oc fore wi om Siuerdsøen liggendis paa den høyre haand strax hoss Hoffuittøen i sudoust derfra. Siden fore wi i synder igiennom Ormsundt[2] imellum Ormøyen, liggendis paa den venstre haand, och Malmøen paa den høyre haandt, saa alt i sønder alt fort vdt adt om Oppegaardt ved dett østre land, oc da begynte dett att blesse hartt norduest, saa att wi haffde en god driffuende bør, oc seyledt siden meste parten vd i Baanden, och samme thid giorde bispen oc hans methaffuendis folck maaltid paa baaden. Saa seylede wi flux oc vndertiden rodde de noget lidett naar

---

[1] Hr. Finn Sigurdssøn (Vincentius Sigvardinus) blev tilsidst sogneprest ved St. Laurentii kirke i Tønsberg. Smlgn. ovenfor, s. 254, note 6 og de der anførte skrifter.

[2] Ormsund er nu det smale sund mellem Ormøen og fastlandet; men dette navn har altsaa i det 16de aarhundrede været benyttet for sundet mellem Ormøen og Malmøen.

vinden sagtede sig, indtill wi komme vd til den gaard Fløtespield,[1] som ligger yderste i Baanden. Saa lagde wi vdj land ved siøboderne som der staar, och da vaar klocken noget lidet offuer 9. slætt.

Paa huilcken tid her Christiern paa Aass och hans capellan her Thøger[2] vaare der tilstede mett skiusheste. Saa lod bispen strax sale hesterne oc laugit sig til veys.

Samme thid skienckte hand Oluff bysuend oc de andre roersKarlene tilhobe 1 marck, førend hand steg til hest, och bad hand Oluff att naar hand kommer hiem att hand ville gaa til hans høstru Anne Olsdaatter och antuorde hende igien det hiunde som bispen haffde vdt met sig, och den tenflaske och korffuen met hues der vdj vaar oc den lille bempell, som wi haffde mett oss.

Siden droge wi derfra, oc samme thid lagde och Oluff oc de som mett hannem vaare hiem igen medt baaden. Saa fore wi flux hen ad landueyen om Froner kircke liggendis paa den venstre haand hen til Vesby oc fuldes met oss her Christiern paa Aass oc her Tøger. Saa om Biørckegaarde i synder huilcke wi haffde paa den høyre haand. Siden alt fort hen ad i sønder om 2. Furugaardene, denn ene paa den høyre haand' oc den anden paa den venstre haand i øster oc vester fra hin anden. Saa komme wi til en gaard heder Hoffuerstad, hen ved $2^1/_2$ fieringer fra Baanden. Huilcken gaard wi haffde paa den venstre haand. Som wi vaare komne der om holt der en vey hen i nordoust thil Aass, der fich her Christiern forloff att fare hiem. Saa fore wi siden om Venneskaall rett om husen liggendis paa den venstre haand. Siden i sønder om Stycken skougen til den første gaard i Vesby ved naffn Jord, saa alt fordt til Vesby.[3] Der wi komme nogett ner til Vesby prestegaard om Kleffuer liggendis paa den høyre haand, kom her Peder paa Vesby[4] effter oss fra Aass. Saa fore vi frem i prestegaarden, oc da wi kom der, vaar klocken 1 efftermiddag. Strax

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 267 flg.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 104, note 3 og s. 105, note 1.

[3] Den vei, som biskopen og hans ledsagere denne gang fulgte, skiller sig noget fra den, som han tog 1 Marts og 1 Mai 1594. Smlgn. ovenfor, s. 104 flg. og 267 flg. I Marts 1594 drog han saaledes i øst, denne gang i vest for Hoverstad. Nu tog han lige fra Bunden, forbi Frons kirke, vestenfor Aarungen til Klever og Vestby prestegaard.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 105, note 6.

der effter foer her Thøger hiem igen effteratt bispen haffde giffuit hannem hiemloff.

Samme dag den 9. Julij effterat bispen haffde giort afftensmaaltid paa kammeret allene gick hand met her Peder och her Find hen i kircken oc besaae hende, saa oc alterklæderne, huilcke ere saare lidet duendis, och kirckemuren paa dett vestre hjørne som vider i suduest er ilde reffnet, och taget offuer choret, berettet her Peder, at thet rinder flux alligeuell att dett er tegt medt bly. Samme thid taledt bispen der om at der skulle giøris it pulpitum vdj samme kircke.

Der effter ginge de lidet vd paa engen strax østen for kircken, och der komme de i tale om her Peders klocker, ved naffn Oluff Olssøn fød y Jemptelandt, huilcken stiff och traadsig kompan dett er. Oc berettet her Find huorledis att hand taledt mett her Peder om forenskaff som skulle bestilles vdj Sonesogn, att klockeren kunde gaa did hen effterdj hand haffuer nu intet andett at giøre, oc bestille forenskaff. Da suared her Peder, at hand duer der intet till. Thj, sagde hand, jeg begieritt nu hin anden dag, der bispens visitatzbreff kom hid til mig att hand skulle fare til Rygge mett breffuitt, da kunde ieg icke faa hannom affstedt, wanseet att ieg ville haffue faait hannem baade hest och sadell, oc ieg sagde til hannom att det vaar bispens breff, da suaret hand, att hand skiøtte der intet om, oc att hand haffde intet aff hannom, oc icke heller viste hand hannom noget til vilie.

Om klockeren i Vesby hans stiffhed oc trossighed.

Da bad her Find att samme klocker schulle komme til hannom, och der hand kom, sagde her Find til hannom, at hand skulle fare vdt til Soner oc bestille skiusheste til bispen til Mandags morgen, da suarede hand støssig, oc sagde: Jeg kand icke bestille hester. Jeg veed icke huor skiusskickeren boer eller huo hand er, jeg drager icke did hen, saa neffned her Peder skiusskickeren for hannom 2 eller 3. gange, men dett hialp intet, hand sagde alligeuell att hand iche viste huo hand vaar, oc att hand icke kunde fare der vdt. Dette fortaalde her Peder och her Find, bispen, saa lod bispen kalle samme klocker til sig, oc spurde hannom huor hand vaar fød, da suarede hand i Jempteland, huad heder Du, sagde bispen til hannem? Hand suarede oc sagde Oluff Oluffsøn heder ieg. Da sagde bispenn, huorfor offuerfalder Du mitt folck. Hand suarede, jeg faller dem intet offuer. Framdelis sagde bispen, Du skall icke vere her klocker, men Du skalt her fra. Da gaff samme

Oluff knubberuordne ord vdt, och lagde sine finger i kaarss, oc begynte att suære om Guds død, att hand skulle fare ind til Axell oc klage her Find, att hand kalle hannem en hund. Da sagde bispen til her Peder, att hand for ingen deel skulle haffue hannem lenger hoss sig, men lade hannem fare sin kaass, da sagde her Peder att hand haffuer offte foruist hannom, menn hand kommer alligeuel igenn, och sagde sig nu, att skulle icke lade hannem vere der lenger.

Constitutio aërea. Samme dag 9. Julij smucht klart solskien norduest vind.

Bispen visiterer Vesby kircke oc predicker. ☉ Thenn 10. Julij Dominica 7. post Trinitatis visiteret bispen Vesby kircke oc predickede selff euangelium dominicale Marc. 8. Jesus spisede 4000. mend.

Siden effter predicken haffde bispen sin formaning til almuen om Gudtz ords hørelse, och om lydighed att beuise øffrigheden, oc andett saadantt mere.

Der effter gick bispen aff predickstolenn oc der bleff siunget: Ere vere Gud fader.

Siden gick hand ned paa gulffuitt oc examinerit vngefolck vdj deres catechismo och børnelærdom.

Almuen i Vesby begierer en anden klocker. Siden spurde bispen almuen adt, om de haffde nogen klocker, da suared der en aff dem ved naffn Christoffer Tueiter, wi haffue vell en, men hand duer intett. Saa begierede de att bispen ville fli dem en anden klocker. Oc hand loffuitt att de skulle faa enn naar hand kommer hiem igenn. Der effter kommer leensmanden i Vesbysogn ved naffn Hans Houger til bispen oc ville tale medt bispen om tiennisten, saa bad hand hannem komme fram i prestegaarden och der met nogle andre giffue tilkiende huad hand haffde derom att berette.

Samme dag den 10 Julij der alting vaar endt vdj kircken oc bispen vaar kommen hiem i prestegaarden op paa sit kammer, lod hand kalde her Peder, oc leensmanden oc de andre dannemend som hand haffde met sig ved naffn Christopher Tueiter, Christoffer Ørebeck, Torgier Reffuog, Thorer Galeby och Thorer Grøestadt, oc hørde huad deris begiering vaar, da sagde de alle, att de vaar gierne begierendis, om dett maatte skie medt bispens minde, att her Peder maatte giøre tienniste hiemme i hoffuitkircken vdj tuende Søndage oc den tredie Søndag ved Soner, eller icke. Da suared her Peder, att hand haffuer holt dett met tiennisten baade hiemme oc ved annexene Soner oc Garder, ligesom hans antecessor her Jens Tolffsøn giorde for hannom. Men bøn-

derne berettede att førend her Jens kom der da bleff holt tienniste vdj hoffuitkircken 2 Søndager oc ved Soner den 3. Søndag, ligesom de begierede, da suarede bispen oc sagde, kand skie, bønderne i Sonesogen vill icke vel vere tilfridtz der medt. Men paa det att det kand vere trygd, da vil ieg tale medt den gode mand Axell Gyldenstiern her om naar ieg kommer ned i Vigen oc wi faar tale met huer andre. Da vill ieg giffue hannom dette før, och naar Gud [will] ieg kommer hiem igen aff Vigen til Krogstadt saa kunde I komme der til mig saa schulle I faa suar her paa.

Medt denne beskied ginge de ned aff kammeret.

Siden gick bispenn ned til bords vdj borgestuen hoss her Peder, oc vaar der samme tid til giest leensmand Hans Houger och hans quinde Jøran, saa oc de andre dannemend som vaar oppe paa kammerit. Item Christoffer skredder och hans hustru, saa oc her Peders søn Oluff Pederssøn.

Strax maaltid vaar giort gick bispen op paa sitt kammer igenn, oc vaar hand der all afftenenn. Och der giorde hand afftensmaalthid allene for sig selff.

Samme dag den 10. Julij klart solschienn formiddag, efftermiddag noget schyett vndertiden oc regnitt lidet, norduest vind. Constitut: aërea.

(Then XI. Julij om morgenen haffde bispen vdj acht førend hand foer fra Vesby att haffue hørt her Peders predicken. Men hand bleff siug igaar afftes, oc laa nu ved sengen oc kunde icke staa op som hand lod sig høre, saa foer bispenn fra Vesby der klocken vaar 7. om morgenenn. Och vaar ingen anden medt hannom end her Find, oc hans egen dreng Oluff Byrgersøn, saa och skiusskickeren men Christiernn skredder vaar faren till stranden tilfornn medt tygett. Bispen far fra Vesby.

Och fore wij fra Vesby i suduest til en gaardt heder Houger der som leensmanden Hans Houger boer paa huilcken gaardt Lauritz Liustrup[1] tilforn bode,[2] liggendis 1 fiering fra prestegaardt, da kom leensmanden vd och talede met bispenn, disligiste kom ocsaa hans hustru vd til hannom oc haffde 1 pot øll och ville skencke hannom. Men hand drack intet thj hand vaar fastendis. Saa red hand strax derfra ned i stranden 1 fierde part aff 1 fiering om 4 eller 5. sauger som stode i rad ned til stranden paa

[1] Smlgn. ovenfor, s. 427, note 4.

[2] Fra *paa* til *bode* er senere tilføiet, nederst paa siden, der ender med *Hans Houger*, uden hensyn til, at det derved kom foran *boer*.

den høyre haand ad oss, och fuldes leensmanden Hans Houger ned til stranden met bispen oc hans folck, til it lendested heder Emestad.[1] Der lagde wi vd mett 2. baader, paa den ene baad vaar bispen her Find oc bispens dreng medt 4 roerskarle. Den anden vaar Christiern medt tyget paa. Saa droge wi først i suduest aff Emestad som er enn god haffn, siden i synder vd medt østre landett, langs vd medt Vesby sogn oc Sonesogn, och haffde i vester fra oss Hudrems landet, saa fore wi alt vdj sønder først vd till Soenn liggendis paa den venstre haand 1 mijll fra Emestadt, saa komme wi ind i Mossefiorden och haffde siden Jelløen paa den høyre haandt, och komme wi til Maass der klocken vaar imellum 9. oc 10. slet formiddag, och haffde rett gaatt vær och vndertiden seglede wi och rodde medt, oc haffde en norduest vind, men io nermær [sic] wi kom Moss io mere gick vinden til vester och siden til sønder. Och er fra Emestadt till Maass 2 vgger siøes.

Der wi kom til Maass lagde wi i land ved siøboderne, och da vaar her Peder i Rygge[2] der tilstede medt hester och samme thid førend bispen steg til hest talede hand medt fogden paa Maass Dirick.

Siden foere wi fra Maass och til Rygge den vey som wi ere vaan att fare ad raden, oc komme wij till Rygge der klocken [vaar] ved 1. slæt eftermiddag. Oc er imellum Rygge och Vesby den vey som wi nu droge hen ved 3 mijll baade til landtz och vands. Men ellers offuer Mosseskougen er der 2½ mijll imellum Rygge och Vesby.

Strax bispen kom til Rygge gick hand op paa sit kammer, der vaar hand al dagen och giorde der maaltid om afftenen for sig selff allene.

Samme dag effteratt bispen vaar kommen til Rygge prestegaard lod hand her Find Siuerdsøn schriffue hiem till moder Anne Olsdotter och antuordet her Peder breffuit och loffuit hand att forskicke bispens hustru dett til haande medt dett første visse bud ther stedis.

Samme dag skienckte bispen her Peder it exemplar procemij in Genesin wbundit.

Her Peder loffuit at sende bispen ½ t:e mackrill til foræring.

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 33, note 2.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 108, note 1.

Samme dag den XI. Julij smucht klart solschienns vær, meste-parten all dagen, norduest om morgenen dog stille, men vd paa dagenn gick vinden først thill vester, siden til sønder, och bleste noget hart.

Constitutio aërea.

♂ Then 12. Julij visiterit bispen Rygge kircke och predicket selff den text Act.

Och tracterit der aff locum, de iustificatione.

Siden effter predicken haffde bispen sin formaning til almuen vdj Rygge att de skulle flittelige høre Guds ord oc anamme sacrame[ntet] titt och offte. Oc der nest vere deris øffrighed lydelighet [sic] som dem bør at giøre, och andet saadant mere som hand er von att paaminde dem om.

Der effter examineritt bispen nogle aff sognefolckene der sammestedtz, oc lod nogle aff de smaa børn som der vaare, dog de vaare saare faa tilstede, læse for sig deris børnelærdom.

Samme dag vaar der til giest hoss her Peder met bispen, fogeden paa Moss Dirick Hanssøn, Jens Nielssøn landsschriffuer, Søffren Nielsøn fogeden i klosteret oc hans hustru, Giertrud Jensdaatter huilcke fore strax hiem igen vnder maaltidt. Item vaar der och Jørgen Lauritzøn fordum fogit paa Maass,[1] Niels Høg Diiricks tienere. Hans Vallacker borger i Nestvedt. Item 2. aff her Peders sognebønder ved naffn Helie Dellin och Tord Giffsøe. Item vaar der och samme thid en fremmett tysk prest ved [naffn] M. Anders Pitzsch, huilckenn sagde sig att vere promouerit vdj Lybeck,[2] men hans promotz sagde hand sig att haffue lagt igen vdj Kiøbenhaffn.

Samme dag effteratt bispenn vaar gaaen paa sitt kammer kom til her Peder Axell Gyldenstiernns tiennere Christiern Aalborg medt nogle hester som hand schulle føre ned till Danmarch.[3]

Samme dag den 12 Julij smucht klart solskienn sønden vind.

☿ Thenn 13. Julij hørde bispenn her Peders predicken i Rygge, oc tracterit hand euangelium dominicale Marc. 8. de turba magna, quam Christus 7. panibus & paucis pisciculis cibauit.

[1] Didrik Hanssøn havde altsaa efter 1594 afløst Jørgen Lauritssøn som foged over Mosse fogderi. Smlgn. ovenfor, s. 108. Smstds. oplysninger om Jens Nilssøn, der var skriver. Søfren Nilssøn var foged paa Værne kloster.

[2] Da Lübeck ikke havde noget universitet, gjør dette den reisende Tydskers magistergrad endnu trivlsommere.

[3] I det 16de og 17de aarhundrede udførtes stadig heste fra Norge. — Kristjern Aalborg siges straks nedenfor at have været Knud Gyldenstjernes tjener,

Oc predickett hand rett vell. Och vaar samme tid i kircken Knud Gyldenstierns tienere Christiern Aalborrig oc en anden vng karll en Tysk. Oc nogle aff skiusfolckene. Och strax predicken vaar vde gick bispen hiem i prestegaarden. Och der hand kom vd omkring kirckegaarden møtte hannem her Gregers paa Raade[1] oc hans suoger oc capelan her Glambeck, saa ginge de frem i prestegaarden. Oc bispen gick lidett op paa sit kammer oc tøffuit der imeden de salede hesterne.

Saa fore [sic] hand strax fra Rygge oc fulde hannom her Peder, her Gregers her Glambeck oc her Find Siuerdsøn. Oc da vaar klocken imellum 9. oc 10. slætt formiddag. Saa fore wi øster omkring Rygge liggendis paa den venstre haand, saa i sødoust en tredie part aff 1 fiering til raden, der møder oss her Jonn Bang[2] i Thune och hans capellan her Matz Porss,[3] saa fore wi flux fram ad raden i sødost ind till Raade kircke liggendis 1 mijll fra Rygge, saa derfra nedt til prestegaarden. Der steeg bispen aff hesten oc gick op i stuen och der medt de andre som met hannem vaare giorde maaltid. Thj hand foer fastendis fra Rygge, och vaar klocken XI. der wi komme till Raade, oc tøffuede wi der 1 time.

Strax maaltid vaar giort drog hand fra Raade som klocken vaar ved 12. slætt, och da gaff hand her Peder paa Rygge forloff att fare hiem, och her Gregers fich och loff att bliff[ue] hiemme. Men her Jon och her Glambeck fuldes met bispen, (her Matz Porss vaar faren førre at bestille baad) och droge wi fra Raade i nord til kirckenn, saa der fra i sudoust 1 pilskud til Lundeby liggendis paa den høyre haand, saa therfra i sudoust $^1/_3$ part aff 1 fiering til en gaard heder Houger, liggendis paa den venstre haand, saa therfra i sudoust 3 eller 4. pilskud til en gaard kallis Jeresøe liggendis paa den høyre haand, vdj huilcken gaard Ceruinus[4] eiger en part, och bonden 1 part som bor paa gaarden. Siden fore wi derfra i sudoust 3 eller 4 pilskud til Peders Brockenhussis gaard Sande.[5] Der vaar her Matz Pords tilstede medt baad och roerskarle, saa gick bispen til baads strax synden for Sanden, 1 stenkast fra husen. Och som bispen vaar gaaen i

Bispen drager fra Raade.

[1] Smlgn. ovenfor, s. 110, note 1.
[2] Smlgn. ovenfor, s. 110, note 4.
[3] Smlgn. ovenfor, s. 112, note 3.
[4] Hr. Rasmus Hjort, provst i Tønsberg. Smlgn. ovenfor, s. 93, note 1.
[5] Smlgn. ovenfor, s. 110, note 5.

baaden kom fru Elzeby oc begierit hand ville komme til hende. Men hand vndskylditt sig att hans leylighed gaff sig icke saa for hannem denne gang. Saa fore wi strax derfra langs ad Sande elffuen som kallis Visteflod først i synder, siden i sudost til en gaard heder Vister 1 stiff fiering fra Sande, der lagde wi i land, oc der møtte her Matz oss medt hesterne, som hand red omkring ad raden ½ mijll, oc vaar en stor fiering til giennvey for oss der wi fore til vands.

Saa droge wi fra Vister først i ost nordoust itt stycke op igiennom en skouff om en steen kaldis Sedsteenn staaendis vdj veyen. Strax der effter komme wi paa raden, oc fore saa i østsudoust til Thune kircke 1 fiering fra Vister, saa i øster 2 pilskud til prestegaarden imellum kircken och Thune vand. Oc komme wi til Thune der klocken vaar imellum 2 och 3. slett effter middag. Och er imellum Raade oc Thune 1½ mijll naar mand far raden vd. Men den vey som wi droge vaar ½ mijll steckre.[2]

Samme dag skenchte bispen her Jonn Bang it exemplar proœmij wbunditt.

Samme dag den 13. Julij der klocken vaar henn ved 5. slæt kom capiteen Nordmand[3] til her Jon paa Thune, saa gick bispen strax ned til hannem i gaarden och talede medt hannem. Och der effter ginge de ind i stuen tilhobe til her Jon och giorde der afftensmaaltidt. Och der klocken vaar hen ved 9. slett drog capiteen hiem och bød hand bispen til giest til sig i morgen.

Samme dag den 13. Julij om morgenen oc indtill imod middag sky vær. Men siden klart solschien den gantske dag igiennom, sønden vind; dog bleste det icke hartt.

♃ Then 14. Julij visiterit bispen Thune kircke, och predickett selff den text Ephes. 2. I ere bleffne salige aff naade formedelst troen. Och tracterit hand deraff den lerdom, de justificatione.

Bispen visiterer Thune kircke.

Och vaar samme thid tilstede capiteen och hans frue, fru Marin Lycke och fru Kirstin Trondzdotter[4] som er der hoss dem. Och nogen aff børnene. Item her Matzis[5] festemø Anne Henricksdaatter.

---

[1] Elsebe Mogensdatter Juel fra Knivholt i Jylland, gift med Peder Brockenhus.

[2] Med denne beskrivelse af den vei, som nu fulgtes, kan sammenlignes den, som er meddelt i det forrige, s. 111 flg.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 111, note 4.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 250, note 5.

[5] Rimeligvis den foran omtalte Mats Pors.

Siden effter predickenn examinerit och offuerhørde bispenn nogle aff almuen ther sammestedtz vdaff sin predicken som hand haffde der for dem, och lod nogle smaa børn lese sin børnelærdom endog de vaare saare faa tilstede.

Samme thid haffde bispenn sin formaning till folckitt ther sammestedtz om Guds ord flittige at høre oc søge kircken. Och om lydighed imod øffrighedenn att beuise. Siden om kirckenn att bygge och forbedre, huilcken haffuer det saare vell behoff der sammestedtz. Thj den er saare ilde holden och staaendis.

Siden fuldis bispenn hiem medt capiteen Normand til Calness, der alting vaar endt i kirckenn, och vaar hans giest, der fuldes och medt her Jonn och hans hustru och her Find Siuordsøn saa och her Matz Portz.

Och bleffue de paa Calness om nattenn.

Samme dag 14. Julij kom did til capiteen en fremmedt mand aff Aalborg ved naffn Thøger Lauritzønn, som for en tid lang siden schall haffue kiøpt her Jon nogen skiffslast aff, bord, lecter och baandstager, oc att hand skulle haffue annammedt dem Philippi Jacobi thid der effter effter en vdskaaren schrifftis[1] liudelse som de gaffue huer andre. Och paa forne last gaff samme kiøbmand her Jon 12 gamle daler, strax. Och skulle siden forne last fornøye hannem vdj adskillige vaare som de bleffue forligte om. Men hand kom siden icke igen at hente samme last førend nu. Da meente her Jon att effterdj forne Thøger icke haffuer holt sitt breff, vaar hand icke forplictig til att holde samme last lenger effter hannom, effterdj hand icke kom [och] anammitt den last. Och sagde her Jon sig derfaar att haffue der aff tagit stor skade. Och den anden vndskylditt sig att hand icke kunde komme til den tid som vaar vdloffuitt, thj hand haffde siden faait stor skade till siøes. Saa bleffue da her Jon och Tøger vdj capiteens och bispens neruerelsse oc for deris forbøn skyld, saa forligte, att her Jon skulle nu i foraarit igen førstkommendis leffuere forne Thøger 6. tølter gode deler, och endog att her [Jon] besuærit sig der

[1] „Udskaaren skrift" kaldtes ogsaa „udskaaren sert". Derved menes en *chirographus* eller *charta partita*, et dokument, udstedt in duplo, paa hvilket den ene rand var udklippet saaledes, at den nøiagtig passede til den anden. Dette opnaaedes ved at skrive begge dokumenter paa samme pergament eller papir og derefter klippe dem fra hinanden med tagget rand. Der, hvor man skulde klippe over, var hyppig skrevet: chirographus, hvoraf da en del kom til at staa paa hver af de to „udskaarne serter".

vdj att giffue hannem 6. tølter Danmarcks bord dog for deris bøn skyld loffuit hand hannem 6. gode tølter bordt.

Och vaar for:ᵉ Thøger ochsaa den gode mand capiteens giest.

Samme dag den 14. Julij schreff bispen her Jens paa Rackestadt[1] atter til om capiteens børns scholemester att hand schulle hannem anamme til klocker, och bleff samme person ved naffn Jacob Pederson bispens breff til her Jens antuorditt hiemme til capiteens.

Samme dag skenchte bispen den gode mand capiteen it exemplar prooemij bunditt i rød pergamente. Saa skienckte capiteen bispenn en stor tysk bog igen in folio.

Haffuer den gode mand capiteen och hans kiere [frue] 4. børn tilsammen, som er, Christian Normand oc Peder Normand, jomfru Lizebeth Normand och jomfru Margrete Normandt.[2]

Samme dag den 14. Julij smucht klartt solschienn nordoust vind stiff blest.

♀ Then 15. Julij om morgenen betilige foer bispenn, her Jon och her Find fra Calness til Thune, langs ned ad Thune vanditt. Och der de komme til Thune kircke, gick de ind i kirckenn, och der hørde bispenn her Jon Bangs predickenn. Oc tracterit hand euangelium dominicale præteritum Marc: 8.

Siden gick bispen fram i prestegaardehn oc der hørde hand først her Matz Porssis predicken oppe paa sitt kammer, och tracterit hand och forgangen Søndags euangelium Mar. 8. om de 4000. mend som bleff bispisett [sic] aff Christo medt 7 brød oc nogle faa smaa fiske.

Der effter hørde bispen der sammesteds effter capiteens bøn oc begiering hans tieneris Erick Matzøns predicken, och tracterit hand den sententz Joh. 3. Sic DEVS dilexit mundum.

Strax der effter kom en anden aff capiteen Normandtz tiennere Søffrenn Christofferssøn medt fru Marin Lyckes breff bispen tilschreffuit och antuordett hannem, lyendis om her Matz Pords och Erich Matzsøn att forhielpe till gode. Her hoss sende capiteen Normand en liden teenflasche fuld met aqua vitæ til bispenn, som hand skulle haffue met sig paa reysenn. Och samme thid drack bispen capiteens och fru Marins skaall aff aqua vitæ.

---

[1] Hr. Jens fik i 1587 kongebrev paa at være sogneprest paa Rakkestad efter sin afdøde fader, hr. Østen, mod at holde kapellan, indtil han blev færdig med sine studeringer. (Rigsarkivet, Kristiania bispearkiv, 2, e, no. 58).

[2] Smlgn. ovenfor, s. 252.

Siden gick hand ned i borrestuen till her Jonn och hørde der den tyske prestis M. Anders Pitzschis[1] predicken. Och tracterit hand ochsaa euangelium Marc. 8. paa tysk rett vell. Och vaar samme thid tilstede her Jonn her Søffrenn paa Skioberg som da vaar nyligen kommen til Thune, saa och baade capiteens tienere Erick Matzøn och Søffren Christofferssøn item her Matz Portz.

Der forᵉ M. Anders haffde endt sin predicken gaff bispen hannom 20. skilling.

Samme dag schreff bispenn den gode frwe, fru Marin Lycke til igenn medt hendis tiennere Erich Matzønn: och strax der effter som maaltidt vaar giort gick bispen op paa sitt kammer igen och der schreff hand vdj M. Andersis den tyskis stambog efftersom hand vaar dett aff hannem begierendis:[2]

Strax der effter der klocken vaar 12. foer bispen fra Thune och fulde hannom her Søffren paa Skioberg, her Jonn Bang her Find Siuerdsønn och her Matz Porss, och fore wij først offuer Sandesundt liggendis $1/2$ fiering fraa Thune saa igiennom Borre sogn annex til Torsnæss om nogle gaarde kaldis Orimgaarde saa i øster offuer en skoug kallis Molteberg skoug til en gaard heder Hauge, saa til Skioberg, did komme wi der klocken vaar imellum 2 och 3. efftermiddag. Oc er ickon 3. fieringer imellum Tune och Skiaaberg. Och er wi tilforn nu sidst bispen vaar i Vigen kommen den samme vey.[3] Och bleffue wi der om nattenn.

Imellum Skioberg och Thune 3. fieringer.

Her Søffrens quinde heder Kirstine.

Samme dags afften denn 15. Julij foer her Joen och Matz Pors hiem igenn efferatt de finge forloff aff bispenn.

Samme dag schreff her Find hiem till moder Anne Olsdaatter.

Makril loffuis bispen til forsæring.

Samme dag loffuit her Jonn att sende bispen til forsæring $1/2$ tønne makrill.

Disligiste loffuit och her Søffren bispen 1 tønne makril til forsæring i vinter.

Samme dag 15. Julij smucht klart solskienn nordoust vind.

♄ Thenn 16. Julij visiterit bispen Skiaabergs kircke, och predickett selff der sammestedtz oc tracterit den text Gall. 2. Wi vide att mennisket bliffuer icke retferdigt ved lowens gierninger.

Siden effter predickenn haffde bispen sin sermon och forma-

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 479.

[2] Herpaa aabent rum, hvor det, som bispen skrev, skulde have plads.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 248 flg.

ning thill almuen ther sammestedtz om Guds ords flittige hørelse. Och om den lydighet som de bør att beuise deris øffrighet baade den geislige och verdslige, och andett mere som hand er vaan att paaminde almuen om.

Samme thid paaminte bispen her Søffrenn om en liden klocke som hengde i chorit, medt huilcken de pleyer ringe naar sacramentis ord lessis for alteret, att hand schulle lade nedtage samme klocke och foruare den, och den icke lenger bruge saaledis.

Som altingist vaar endt, och bispenn och her Søffren gick hiem i prestegaarden aff kircken kom her Tiøstell paa Berg[1] och møtte dem paa kirckegaardenn, och fulde dem frem i prestegaardenn.

Samme thid begroff her Søffrens capellan her Jens Aassing[2] itt barnn.

Strax der effter førend maaltid begyntes hørde bispenn paa sitt kammer, først her Søffrens predicken, oc tracterit hand euangelium dominicale nest forleden Marc. 8. om de 4000. som Christus spisede i ørcken medt 7. brødt.

Siden hørde bispen strax samstundis her Jens Aassings predicken paa kammerit, oc tracterit hand euangelium dominicale som falder imorgen, de pseudoprophetis. Matth. 7.

Oc vaar samme thid tilstede der bispen hørde for^{ne} her Søffrens och her Jenssis predicken, her Tiøstell, her Find oc en bonde aff Bergsogn heder Habo Engerudt, som er slegtt til s. Oluff Calips oc bispens egit folck.[3]

Siden ther effter gick bispen till bords vdj Borrestuen til her Søffrens, och vaar samme thid der til giest her Tiostell, her Find for^{ne} Habo Engerud och Jon Frantzøn i Ullerødssognn annex till Skioberg.

Samme dag den 16. Julij strax maaltid var giort laugitt bispen til veys til Berg. Och førend hand foer aff, skienchte hand Kirstine her Søffrenns en $^1/_2$ daler.

Bispen foer fra Skioberg.

Strax der effter foer hand fra Skioberg och fulde hannom her Søffren, her Tiostel her Find, her Jens Aassing och for^{ne} Habo

[1] Smlgn. ovenfor, s. 113, note 5, s. 115, s. 244 og s. 250, note 5.

[2] Formodentlig den samme som den s. 113 omtalte her Jens.

[3] Hvorledes biskopen har været i slægt med den her omtalte bonde, der igjen siges at være en slægtning af Olaf Kalips, oplyses ikke nærmere; men maaske kan forbindelsen søges paa hans norskfødte moders eller paa hans anden hustrus side. Smlgn. s. 406 og s. 421, note 1.

Engerud paa veyen til Berg. Och fore wi først fra Skioberg ned for en backe til Skiaaberg kilenn, der langs vd medt. Saa i sudost oc synder til Engedals kircke annex til Skiaaberg, der møtte bønder medt skiushester. Saa skiffte wi strax hester, oc lode her Søffrens hester strax fare hiem igen. Thj der komme ingen skiushester i prestegaarden, och her Søffren maatte fordj lade sine egne hester till.

Samme thid gaff bispenn her Jens Aassing forloff att fare hiem igenn. Och er ½ mijll fra Skiaaberg och til Engedall.

Siden fore wi derfra i synnder, oc sudost til bispens gaard Gillestadt liggendis paa den venstre haand hoss veyen, der kom Helie Gielestadt och taledt medt bispen som staar wbetaldt [sic]. Samme thid antuorditt hand bispenn 2 daler.

Siden fore wi igiennom en liden skoug en gienstj (huilcken wi dog tilforn haffuer reist) i sudoust oc i øster till Berg. Och komme wi did som klockenn vaar 4. efftermiddag till her Tiøstels.[1] Och er imellum Skiaaberg och Berg 1 mijll.

Samme dag den 16. Julij strax effter bispenn vaar kommen til Berg, kom capiteen Durhams[2] tienere til hannom och antuordet hannom en spegelax, som den gode mand capiteen sende bispen til skenck oc forsæring.

Samme lax antuordet bispen her Thiøstell att hand ville den foruare indtil bispen kommer tilbage igenn fra Vigenn til Frederichstadt, der att skicke hannom samme lax til haande.

Constitutio aërea. Samme dag den 16. Julij smucht klart solskien nordoust vind.

Bispen visiterer Bergs kircke. ☉ Then 17. Julij Dominica 8. post Trinitat. visiterit [bispen] Bergs kircke oc predicket selff euangelium dominicale Matth. 7. de pseudoprophetis. Oc vaar samme thid tilstede den gode mand capiteen Durham som kom til kircken førend tiennisten begyntis.

Siden haffde bispen sin formaning till almuen ther sammestedtz om Gudtz ords flittige hørelse, och om lydighet imod deris øffrighet, om kircken att bygge oc forbedre oc holde ved macht oc andet mere saadant.

Conuiuæ Dn. Theophilj. Samme dag vaar der til giest hoss her Tiøstell vdj Berg, først den gode mand capiteen Durham, bispenn, siden, her Jens

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 118 og 250, note 5.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 485.

i Marckier,[1] her Peder paa Id[2] som kom did effter messen. Item Jens Bagge, Gunder Nordby boendis i Asacksogen annex till Berg. Item Staffen Vig oc Siuerd Fosby kirckeuergere vdj Berg sognn item Jens Bagges hustru.

Samme dag førend capiteen och bispen ginge till bords talede de medt huer andre om her Jens i Aremarck och hans hustru, oc raadde her Jens till att hand skulle lade sig forlige igenn medt sin hustru.

Samme dag der maaltid vaar giort, stod her Peder vdj Id op fra bordett, oc klaugelige berettett for capiteen oc bispenn, huorledis att hans sognebønder forholde hannem den offerskieppe som er saa megitt som 2 settinger korn, oc vil icke den vdgiffue for den bondelot[3] skyldt.

Siden gaff hand och tilkiende, att der er ingen klocker, men att hand haffuer selff tagit vare paa samme tienniste, saa som oc hans formand for hannem, oc opbaaritt klockertaald, men nu berettet her Peder att bønderne icke ville vdgiffue samme klochertaaldt. Icke ville de heller holde klocker. Och fick her Peder den beskeed, att naar den gode mand capiteen holder ting der vde, da schulle her Peder begiere en klocker; saa ville capiteen [schriffue] til statholderen eller til dem som haffuer slotzlaagen i hans steed, och till bispen der om.

Samme thidt talede och klockeren i Berg Jørgen met capiteen och bispen om en gaard til klockerbolig, och efftrerdj hand haffde iche tilforn talett met capiteen der om, da sagde capiteen, att naar hand fanger Axels breff derom, da ville hand rette sig der effter.

Samme dag den 17. Julij berettet kirckeuergerne i Bergsogn ved naffn Staffen Viig och Siuord Fosby for den gode mand capiteen Durham vdj bispens neruerelse vdj Bergs prestegaard huorledis att M. Haluords[4] breff skall nu Langfredag nest forleden verit leest paa Bergs kirckegaard om nogle peninge som vaar $5^1/_2$ daler och $^1/_2$ pund grydt som Niels remesnider paa Ousgaard i Berg sogn (huilcken nu nylige haffuer giffuit sig ind vdj Oslo

---

[1] Hr. Jens Bertelssøn var efter Svendsen (II, 1, 612) prest i Aremark 1575 og 1603.
[2] Smlgn. ovenfor, s. 240, note 3.
[3] Bondelodden, den bønderne tilkommende fjerdedel af tienden.
[4] Halvard Gunnarssøn, den bekjendte forfatter, der var medlem af Oslo domkapitel.

hospital) skal haffue antuordett for:ᵉ kirckeuergere, for en $^1/_2$ hud i for:ᵉ Ousgaard som en Skotte for en tid lang siden skall haffue pantet sig till for for:ᵉ peninge huilcke peninge samme Skotte i sin døds stund gaff til Bergs kircke.

Samme dags afften schreff bispen strax M. Haluord til her om. Och antuordit hand her Tiøstell breffuitt att hand met dett første ville skiche dett till M: Haluord. Disligiste antuordett her Find ocsaa her Tiøstell itt breff som hand effter bispens befalling haffde schreffuit bispens hustru Anne Olsdaatter til att hand ville dett och sende til hende met itt vist bud, medt dett allerførste.

Samme dags afften foer capiteen Durham hiem fra Berg.

Constitut: aërea.

Samme dag den 17. Julij smucht klartt solskienn nordoust vind, & vehemens calor.

Bispen hører H. Tiøstels prediken.

(Then 18. Julij om morgenen tilig hørde bispen her Thiøstells predicken vdj Bergs kircke, oc tracterit hand euangelium Matth. 7. de pseudoprophetis.

Bispen drager fra Berg til Skiede.

Strax der effter der klocken kunde være ved 7. slet foer bispenn fra Berg, och fulde hannom her Tiøstel her Pouell i Nessing[1] som kom da nylige tilfornn, saa oc her Jens i Markier, oc her Find Siuerdsønn. Och fore wi først til lands nedt till stranden, paa huilcken tid her Pouell taledt met bispenn om en bog som hand schall haffue leent her Lauritz Darumb, och hand siden schal haffue send den til her Tiøstell, oc hand sagde sig framdelis att haffue antuordet den fra sig enten til her Pouels broder eller hans klocker.

Och fore wi til stranden om den gaard Lundestadt der som fru Margrete bode,[2] och haffde wi den paa den venstre haand oc fore wi strax ther hoss. Saa komme wi til den lendestadt Knifføe,[3] der skillis bispenn fra her Jens i Marckier.

Och ginge wi strax der effter til baads, och haffde 2. baader, vdj den ene baad, vaar tygitt och vdj den anden, vaar bispen, her Tiøstell, her Find och her Pouell paa Nessing.

Saa fore wi i ost nordoust 1 fiering till Hallen it ladstedt saa kallet,[4] siden i sønder $^1/_2$ mijll om Helle, der som wi pleier ligge i land naar wi drager til Nessing, saa i sønder ved det østre land,

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 114, note 1.

[2] Fru Margrete Hardenberg, om hvem se ovenfor, s. 248, note 1.

[3] Knivsøen, lige i syd for Lundestad.

[4] Det senere Frederikshald, ved Tistedalselvens udløb i fjorden.

som er Iddelandt, om Furuholmen liggendis paa den venstre [hand] i øster fra Helle, saa i sønder om en vig liggendis nest synden for Furuholmen kallis Furu varpet, saa langs synden ad Iddefiord thill Biørneruds siøbo och haffde Iddelandet paa den venstre haand, oc Nessinglandt paa den høyre haandt.[1]

Der wi komme til Biørneruds siøbo liggendis i Skiedesogn der lagde wi vdj land, och vaar der samme thid tilstede her Christiernn Clemmitzøn oc hans broder her Niels Clemmitzøn[2] medt skiusheste. Saa lagde wi strax saler paa hesterne.

Samme thid talede bispenn medt her Tiøstell om Hallerud liggendis i Idde prestegield, att hand ville flj bispen att vide huorledis det haffuer sig ther medt, om dett er bydt bortt oc giffuen nogen anden gaard for den, eller iche. Disligiste ocsaa huorledis dett haffuer sig medt Røuelsrud, som ieg tilforn haffuer taled met hannom der om.

Der effter gaff bispen her Tiøstell forloff hiem. Saa fore wi fra Biørneruds siøbod offuer en liden elff kallis Krogs aaen, saa droge wi i suduest op for en backe oc en liden skug 4 eller 4 [sic] pilskud til 2 gaarde heder Krogsgaarde liggendis i øster oc vester fra huer andre, oc fore wi igiennom den østre gaardt. Strax vesten for disse gaarde ligger it vand heder Krogsvandett som er itt lidett kiern, der aff den nordre ende rinder forne Krogs aae som rinder i nordoust vd til Biørneruds siøbo.

Och staar vdj samme aa 2 sauger icke rett langtt fra hinanden och brugis de til en gaardt heder Biørnerud liggendis vesten for Krogsvandt ved den nordre ende, lige tuert offuer fra Krog.

Saa fore wi fra Krog til en gaard heder Fløholt, i synder, oc ligger samme gaard vesten for veyen 1 pilskud. Men 1 fiering fra Biørnerudz siøbod som wi komme i land.

(Ved samme gaard ligger itt vandt heder Fløholtz vand ved engen, oc er $^1/_2$ fiering omkring strecker sig i sønder oc nord. Der aff løber en strøm vdt for it stort høyt field vdj forne Krogs vandt. Och staar der en saug vdj samme strøm).

Siden fore wi derfra i sønder offuer en slætt mo kallis Flø-

[1] De reisende toge denne gang en helt anden vei end i 1594. Smlgn. s. 115 flg. og 242.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 118, note 2.

holtz mo oc er 1 fiering lang til en gaard heder Buer liggendis paa den venstre hand strax hors veyen, der slipper for^{ne} mo. Saa derfra i synder noget til vester offuer myrer oc slette enger ½ fiering til en gaard kallis Hesteskie liggendis paa den høyre haand strax hoss veyenn. Saa therfra i synder oc i sudnest 1 fiering offuer myrer oc enger til tho gaarde heder Hielmstadt som ligger vdj en tungaard paa den høyre haand, der faller veyen rett fram om gaarden, der krøget wi lidett i vester omkring gaarden synden for, saa fore wij strax i sønder, langs vd medt en liden aa som kommer aff forsch^{ne} myrer oc kaldis der Hielmstad aa, men vden for prestegaarden naar mand far til Vettelandt far mand offuer samme aa offuer en bro kallis Helskaar bro, huor elffuen kallis der oc Hielskaar aa, hun rinder vdj Vettelands aa.

Saa fore wi fra Hielmstadt i suduest offuer slette enger ½ fiering til Skie prestegaardt.[1]

Did komme wi der klocken vaar it efftermiddag.

Samme dag giorde bispenn afftens maaltid paa sitt kammer allene.

Samme dag den 18. Julij smucht klart solschienn nordoust vind formiddag, efftermiddag sønden.

Constitut: aërea.

♂ Then 19. Julij visiterit bispenn Skiede kircke, oc predickett selff denn text Rom. 13. Huer mand skall vere øffrigheden vnderdanig.

Siden effter predicken haffde bispenn sin aluorlige formaning til almuen i Skiede om Gudtz ords flittige hørelse, och om lydighet att beuise øffrighedenn. Disligiste formante hand dem paa thet flitteligste besynderlige kirckeuergerne, att de skulle lade deris kircke bliffue vell bygdt och holden och staaendis baade vden och inden, saa fremtt de icke ville lide tiltal therfor, dersom dett bleff forsømmitt. Och at de ville tiltencke att lade de huse paa prestegaarden bliffue bygde, och giøre den dannemand sognepresten sin rettighet och lade hannom bekomme sin indergang[2] saa som de andre sogneprester bekommer den.

Siden tilspurde bispen dem om de haffde hannom eller hans

---

[1] Den her fulgte veilinje er ikke tidligere beskreven af disse optegnelsers forfatter. Efter det topografiske korps's kart over Bohuslän gaar der fremdeles omtrent i samme linje en vej fra Krokstrand ved Iddefjorden over Flöghult og videre forbi Hästeske og Hjelmstad over den forbi Hjeltsgård rindende elv til Skeekirke. Noget længere sydlig gaar en fodsti, der ikke angives paa kartet, fra Berby til Skee.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 119, note 2.

capellan nogett att beschylde enten vdj lerdom eller leffnitt, da sagde de alle ney at de haffde dem intet att skylde for noget.

Samme dag den 19. Julij effteratt bispen haffde giort maaltid medt her Christiern, her Niels hans broder, leensmanden Anders Vetteland, foer hand fraa Skiede som klocken vaar 1 efftermiddag til Tønum. Oc fulde hannom her Christiern och her Niels Clemmitzøn oc her Find Siuerdsøn.

Saa droge wi fra Skiede i suduest hen om klockergaarden, saa offuer Hielskaar bro, oc til Vetteland 1 fiering fra Skiede, sønden for gaardenn, oc strax offuer Vettelands aa, som nu vaar meget liden. Der effter fore wi langs vd medt samme Vettelandtz aa i synder 4. eller 5. pilskud, saa i synder oc suduest til en gaard heder Husstøfft liggendis paa den høyre haand ret vd medt veyen, saa om en gaard heder Vig 3 fieringer fra Skiede, der effter om Herrebro, som wi haffde paa den høyre haand, huor der staar en saw, paa den vestre side broen.

Der wi vaar komne noget lidett omkring for:ᵉ bro møtte her Jens i Quille,[1] her Jacob i Tønum[2] och lendtzmanden ther sammestedtz Oluff Jacobsøn. Saa gaff bispen her Christiernn och Niels Clemmitzøn forloff att fare hiem. Siden fore wy derfraa om en gaard heder Buer liggendis paa den høyre [haand] i sudsuduest, saa therfra om Mielckerøen liggendis paa den høyre haand til 2 gaarde kaldis Kneem, der skiffte wi heste. Siden fore wi strax derfra i sydoust offuer nogle slette heder 1½ fiering til Hualsbro, saa strax ther offuer om en gaardt heder Hual liggendis paa den høyre haand i suduest fra broen. Men strax ther effter haffde wi i nordoust der fra en gaard heder Ryland. Saa fore wi i synder oc sudoust 3 eller 4 pilskud op for en backe til Tønum prestegaardt,[3] och komme wi did der-klocken vaar 6. om afftenenn.

Samme thid vaar der paa Thønum her Daniell Jørgenssøn[4]

---

[1] Hr. Jens Gudessøn (Gjedde), om hvem se ovenfor, s. 230, note 2 og s. 238.

[2] Hr. Jakob Pederssøn, om hvem se ovenfor, s. 124, note 2. Hvad der meddeles om, at han i 1597 ikke var sogneprest i Tønum, beror paa en misforstaaelse hos Holmberg. Smlgn. nedenfor, s. 492, note 1.

[3] Om denne vei se ovenfor, s. 237.

[4] Den tidligere kapellan i Stange paa Hedemarken, der er omtalt s. 78, s. 321 og s. 465. Som det sees af det følgende, havde han efter at være forbigaaet ved besættelsen af Stange prestekald, faaet et kongebrev, der lovede ham befordring, men var nu, da han søgte at blive prest i Herrestad, atter bleven tilsidesat.

som vaar kommen igen fra Bahuss, oc taledt medt bispenn om dett gield Herrestadt oc berettett att her Brynnild hafiuer bekomitt kald och collatz der paa, wanseett att bispen viste tilforn intett der aff.

Samme dags afftenn giorde bispen maaltid paa kammerett allene, men de andre prester, her Jens i Quille prouist i Norduigen, her Rasmus i Naffuerstadt som och samme tid vaar nylige kommen til Tønum,[1] her Find Siuerdsøn, her Daniell giorde maaltid i borrestuen hoss her Jacob och hans hustru Anne Nielsdaatter.

Constitutio aërea.

Samme dag den 19. Julij sky vær regen vndertiden oc somme thid lod solen sig til siune, besønderlige om morgenen tilig skien hun klart, nordoust formiddag, men efftermiddag søduest vind.

Bispen visiterer Tønnums kircke.

☿ Then 20. Julij visiterit bispen Tønums kircke oc predickett selff, den text ad Gall. 2. Wi vide att mennisket bliffuer icke retferdigt ved lowens gierninger.

Siden effter predicken haffde prouisten her Jens i Quille formaningen til almuen i Tønum effter bispens befalling, om de samme stycker som bispen pleier att formane almuen. Siden ther hand haffde endt sin formaning examinerit bispenn dett vnge folck vdj deris catechismi oc børnelærdom. Disligiste offuerhørde hand och nogle aff de gamle, aff predicken.

Samme dag efffterat bispen vaar kommen hiem i prestegaarden aff kircken, lod hand kalle her Rasmus i Naffuerstad och talede medt hannom om almuen i hans gield, oc spurde huorledis thet haffde sig met dem oc hannom, da suarede hand att dett haffde sig vell.

Bispens breff til Axel Gyldenstiern.

Samme thid antuordett bispen her Daniel Jørgenssøn sit breff til den gode mandt statholderen Axel Gyldenstiern, att effterdj [hand] icke bekom dett gield Herrestadt i Bahusleen som vaar dett første gield der vacerit effter kong. matts. breffs liudelse, att hand da ville være for^{ne} H. Daniel behielpelig att hand kunde bekomme thett første gield som enten vdj Oslo eller Hammers stigt kand først bliffue ledigt.[2]

---

[1] Hr Rasmus har saaledes fremdeles været sogneprest i Naverstad og har ved denne leilighed kun aflagt et besøg i Tanum for der at træffe biskopen. I overensstemmelse hermed maa det s. 124, note 3 anførte berigtiges. Smlgn. s. 491, note 1.

[2] Baahuslen hørte under lensherren paa Baahus, som der skulde udstede kollats

Samme thid antuordet her Find her Daniell itt breff til bispens hustru Anne Olsdaatter thj H. Daniel achtet sig strax ther fra medt baad hiem till Oslo.

Siden gick bispen ned til bords i borrestuen til her Jacob och giorde der maaltidt.

Och vaar samme tid der til giest medt bispen, prouisten her Jens Gudesøn, her Rasmus i Naffuerstadt, her Find Siuerdsøn, her Daniel Jørgenssøn och leensmanden Oluff Jacobssen.

Samme tid talede bispen met her Rasmus om den gaard Hallerud oc Røuelsrud at hand ville forfare huorledis thet haffde sig der met.

Strax maaltid vaar giort drog bispen fra Tønnem, och fulde hannom prouisten her Jens, her Jacob i Tønnem, her Find och leensmanden Oluff Jacobsøn, saa fore wi flux henn til 3. gaarde kallis Anross liggendis i sønder fra Tønnem en stor $^1/_2$ mijll. Der skiffte wi hester, och kom samme thid vd aff den ene gaard, en mand heder Oluff Torckilssøn paa Anross och skienchte bispen att dricke och haffde temmelige gaatt øll. Der gaff bispen her Jacob forloff att fare hiem igen. Saa fore wi fra Anross till Quille liggendis derfra en $^1/_2$ mijll, och komme til prestegaarden der klocken vaar 5. om afftenen.

Och er imellum Quille och Tønum en saare stor mijll, vell saa lang som ellers 2 mijll norden for Suinsundt.

(Oc er samme vey paa dett flittigste tilforen optegnitt i visitatzbogen her neder adt til Vigen och Bahusleen.)[1]

Samme dag den 20. Julij efteratt bispen var kommen till Quille skenchte bispenn her Jens prouisten it exemplar proœmij in Genesin.

Samme dag den 20. Julij om morgenen solskien, men imod middag schyett och regnit fast, siden efftermiddag klart solschienn sønden vind dog østerlig.

Constitutio aërea.

---

i forening med bispen, medens den samme rettighed i de dele af de forenede Oslo og Hamars stifter, der laa under statholderen som befalingsmand over Akershus len, tilkom denne. Hele Hamars stift laa under Akershus len, og af det gamle Oslo stift var det kun Baahuslen, Tønsbergs len og Thelemarken, hvor statholderen ikke var lensherre. Men ogsaa her synes han at have havt den geistlige jurisdiktion.

[1] Smlgn. ovenfor, s. 233—235, hvor der — i omvendt orden — er givet en mere udførlig beskrivelse af veien mellem Tanum og Qville. Den ene mil mellem de to prestegaarde sættes der lig med $1^1/_2$ af de almindelige.

Bispen visiterer Quille kirke.

♃ Then 21. Julij visiterit bispenn Quille kircke oc predicket selff, oc tracterit hand den text, Ephes. 2. I ere bleffne salige aff naade formedelst troen.

Siden effter predicken haffde bispenn sin formaning thill almuen ther i Quille som hand er vonn att giøre.

Strax effteratt bispen vaar kommen hiem i prestegaarden fra kirckenn, gick hand ned i borrestuen til bords medt her Jens prouisten, och vaar der samme tid til giest Mogens i Jorde, item Christoffer Gallis gaardsfougit paa Vrim,[1] Christoffer N. her Find, item her Peder Saltum,[2] som kom vnder maaltid fra Faass.

Strax maaltid vaar giort och klocken vaar ved 2. slæt efftermiddag, drog bispen fra Quille och fulde hannom her Jens Gudesøn, her Find forne Christoffer Gallis gaardsfougit, her Peder Saltum och nogle bønder, iblant huilcke vaar en ved naffn Jon Fulekier.

Och fore wi fra Quille i øster 1 pilskud eller 2 om en gaard heder Allestaarp liggendis paa den venstre haand, saa therfra i øster langs vd mett Quille aa i øster 1/4 deell aff 1 fiering til Kalstorp, der droge wi offuer forne aa, saa strax om Kalstaarp, liggendis paa den venstre haand hoss veyen, och hør samme gaard til Quille presteboll. Siden fore wi derfra i øster 4 eller 6 pilskud til en gaard heder Hede, paa den venstre haand liggendis strax hoss veyenn.[3]

Saa therfra i øster 4 eller 5. pilskud til en gaard kaldis Borgenne, huilcken wi haffde paa den høyre haand strax ved veyen. Oc er did 1 fiering fra Quille. Saa fra Borgene 5 eller 6 pilskud i øster til Berg, igiennom gaarden. Saa therfra i sudoust 3 eller 4 pilskud til en gaard heder Grind, liggendis oc paa høyre haandt. Saa komme wi strax til nogle store myrer kaldis Fulekier, huor wi droge offuer nogle kloffuer oc nogle jordbroer en slem vey, saa att bispen motte der aff hestenn, saa komme wi siden till 3. ødegaard som kallis ochsaa Fulekier, som ligger mitt paa Fulekier, de 2 vester gaarde haffde wi paa den høyre

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 230, note 7.

[2] Kapellan hos hr. Mogens i Foss.

[3] Den her beskrevne vei er en anden end den, som beskrives ovenfor, s. 228—231. Gaardene Alstorp, Kalstorp og Hede ligge efter hinanden i lige østlig retning fra Quille kirke.

haand liggendis i øster oc vester fra huer andre, men den tredie haffde wi paa den venstre haand, siden fore wi ost sudoust til it lidett bøgdelag heder Aassgreenden liggendis i Faass prestegield, en stor $^1/_2$ mijll fra Quille,[1] der møtte her Mogens i Faass[2] medt skiushester, saa skiffte wi hester, oc fore saa der fra om en gaard kallis Kloffuenn, och her Jens fuldis medt, oc haffde wi samme gaard paa den høyre haand, saa fore wi saa gaatt som i sønder offuer en ødegaard (eng) oc nogle smaa skouffue 5 eller 6 pilskud til en gaard heder Stockebro, liggendis paa den venstre haand rett hoss veyen. Siden derfra i sudsudoust .3. eller 4 pilskud til Bæreby, der fore wi igennom gaardenn. Saa therfra i sudoust 4 eller 6. pilskud til en gaard heder Fylckisberg paa den høyre haand. Siden therfra 5 eller 6. pilskud i sudoust til Østeby bro, en $^1/_2$ mijll fra Aassgrenden. Vnder denne bro, rinder en elff heder Østeby aa, hun kommer nordoust fra, aff Suartebergsogn annex til Faass aff myrer och moraser 1 stor fiering fra Østebybro liggendis, saa løber hun derfra i suduest i Guldmarsfiord $^1/_2$ fiering fra Østeby bro.[3]

Saa komme wi om Østeby paa den venstre haand hoss broen østen for.

Siden fore wi derfra i sudoust offuer nogle smaa skouge $^1/_4$ part aff 1 fiering til en gaard heder Skindfelderud liggendis paa den høyre haand. Saa dernest ligesaa langt i sudoust til Hoby kircke annex til Faass liggendis paa den venstre haand hoss veyen.[4]

Saa therfra i sudoust 4 eller 6. pilskud til Selleby beck, saa ther offuer oc om Selleby liggendis paa den høyre haand, saa therfra i sudoust oc i synder til Faass prestegaard, liggendis en liden fiering fra for:ne annex.[5]

Och komme wi til Faass der klocken vaar 7. om afftenen och bleffue wi der om natten.

---

[1] Fra Hede gaar den her fulgte veilinje mod øst i en stor bue over Borgane, Berg og Fågelkärr til Ås, der ligger straks indenfor grænsen af Foss pastorat.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 185, note 1.

[3] De her nævnte gaarde, Kläfvene, Stockebro, Bärby og Folckesberg, ligge i østlig og sydøstlig retning fra Aasgrenden.

[4] Ved Østby kom de reisende ind paa den store veilinje fra Svarteborg forbi Skinnfälleröd, Håby og Säleby.

[5] Smlgn. ovenfor, s. 187.

Prestequinden ther sammestedtz heder Karin Jostdaatter en dansk quinde.[1]

Imellum Faass oc Quille er $1^1/_2$ stor mijll. Oc maa vel regnis for 2 mijll.

Constitutio aërea.

Samme dag som vaar den 21. Julij formiddag vndertiden solskien oc vndertiden sky vær oc regn, menn efftermiddag solschienn sønden.

Bispen visiterer Faass kircke.

♀ Then 22. Julij ipso die Mariæ Magdalenæ visiterit bispen Faass kircke oc predickett selff den text: Rom. 13. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. De magistratibus & subditis.

Siden effter predicken haffde prouistenn her Jens Gudesøn formaningen til almuen i Faass, om Gudtz ords hørelse, oc om huis andett som hannom vedkommer att paaminde dem. Der effter examinerit bispen folckit baade de vnge oc de gamle vdj deris børnelærdom, saa och aff predicken.

Samme dag haffde her Mogens til giest hoss sig medt bispenn, her Jens, sin suoger ved naffn Niels Christiernsønn som er slegt til Peder Bagge, och hans høstru Kirstin Mogensdaatter leensmanden i Faass Niels Nielssøn och en ved naffn Christiern Matzøn som er och Peder Baggis slecht, och hans hustru Kirstin, huilcken er her Jenssis ner slegt. Item Christopher Galdis gaardsfougitt.

Samme thid talede bispen her Mogenssis capellan her Peder Saltum till, for hues klagemaall som vaar kommen offuer hannom for bispenn, och iblant andett spurde hand H. Peder, om her Holgier i Spigerud och hand vaare forligte om den kappe som her Peder haffde leent aff hannom. Da suarede hand, att de vaare forligte.

Constitutio aërea.

Samme dag den 22. Julij solskien, men imod middag tordnet dett i sønder langt bortte saa att thet hørdis der icke megitt och regnitt dett samme thid ickon saare lidett men ellers vaar himmelen skyett flux i sønder, sønden vind. Och falt der ett stort regen i Oddeuald och anderstedtz ther omkring.

♄ Then 23. Julij om morgenen tilig hørde bispenn op paa sitt kammer her Mogenssis predickenn. Och tracterit hand euangelium Luc. 16. om den wretferdige hussfogitt.

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 142, note 2.

Och vaar samme thid tilstede paa kammeret hoss bispen, her Jens prouisten, her Find Siuerdsøn oc bispens egit folck.

Strax ther effter den 23. Julij der klocken vaar hen ved 9. slæt som bispen haffde tagit en bidsken mad paa kammerit allene, foer hand fra Faass, och gaff hand samme thid her Jens prouisten forloff att fare hiem. Saa fuldis medt bispen her Mogens och hans suoger Niels Christiernssøn som kom til Faass der wi droge aff, item fulde oc her Find, her Peder Saltum oc bispens egitt folck medt tøgett, item klockeren i Faass Christiern och droge wi i sudoust hen om Faass kircke liggendis hoss veyen paa den venstre haand, saa hen til Quidestrøms bro der offuer i øster huilcken er en stor lang bro, liggendis i sudoust fra Faass 8 eller 10. pilskud.

Siden droge wi fort i sudoust hen om Breuig en ladstet, huilcken løber ad Guldmaren.[1]

Siden fore wi flux fram ad i sudsudost indtil wi komme til Kragerskougen 1/2 mijll fra Faass, der droge wi offuer saa gaatt som i sønder 1 fiering till nogre gaarde liggendis y Herrestadt prestegieldt heder Suendslandsgaarde, der møtte her Simon[2] oc her Brynnild[3] medt hester, disligiste møtte her Jørgen i Oddeuald[4] bispen ther sammestedtz.

Saa gaff bispen her Mogens och hans capellan forloff att fare hiem medt Niels Christiernsøn her Mogenssis suoger.

Siden fore wi fram om forne gaarde som ere 2, oc ligge i ost nordoust oc i vest suduest fraa huer andre paa den høyre haand, sidenn komme wi til en skoug heder Boungs skoug, der fore wi offuer i sudoust oc er 1/2 fiering lang, saa komme wi til 2 eller 3 gaard liggendis vdj en klasse, heder Boungsgaarde, paa den høyre haand, strax der synden for droge wi offuer en bro kaldis Boungs bro, och rinder der vnder en beck aff øster oc løber i vester.

Siden droge wi i sønder til øster, offuer en skoug kallis Grytingsskouff er en stor 1/2 fiering lang och mitt paa samme skouff ligger tuende jordbroer, den ene lidet fra den anden.

---

[1] Den samme vei er ovenfor, s. 139 flg., beskreven med større udførlighed.

[2] Kapellan hos den foregaaende prest i kaldet og gift med dennes datter. Smlgn. ovenfor, s. 142.

[3] Den nye prest i Herrestad, omtalt ovenfor, s. 492.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 143 og note 5.

Saa fore wi igennom 2 gaarde kallis Grytingen. Saa droge wi strax østen for Herrestadt som [wi] haffde paa den høyre haand 2 pilskud fra veyen strax effteratt wi vaare komne omkring for^{ne} gaarde.[1]

Siden fore wi i sudsudoust 1 fiering til 2 gaarde heder Kierre liggendis paa den høyre haand vester for desse gaarde fore wi offuer en aa heder Kierre aa, hun kommer norden fra aff moraser och myrer oc løber i sønder i Oddeualsfiord som strecker sig fra Oddeuald i vester til nord 2 mijll och kallis samme fiord ved Herrestad Vrangelycke der vdj løber for^{ne} aa vesten for Kierrenæss, som ligger strax synden for Kierre. Der strax hoss i øster ligger 2. holmer kallis Kierre holmer. Siden komme wi til 2 gaarde heder Søruick liggendis strax hoss veyen paa den høyre haandt fierde parten aff 1 fiering fra Kierre.

Der strax sønden for ligger itt næss vdj for^{ne} fiord Vrangelycke heder Søruigsnæss.

Siden fore wi om it næss ligger østen fra Søruig hen ved 4 pilskud heder lille Oddeuald. Der vaar første gang den by Oddeuald stifftet.[2]

Siden fore wi i oster der fra til synder, 2 eller 3 pilskud til en aa heder Brataass aa, huilcken kommer norden fra aff 2 vand, det ene heder Kragevand 3. fieringer fra den vey som wi kom paa, dett løber vdj it vand heder Giæddevand liggendis derfra i sønder $^1/_2$ af 1 fiering. Saa løber for^{ne} aa i sønder $^1/_2$ mijll til Brataassgaarde vesten for gaarden oc løber vdj Oddeualdsfiord strax østen for dett næss lille Oddeualdsholmen.[3]

Saa fore wi offuer en bro, kallis Brataass bro, hoss huilcken bro nogle gaarde heder Brataass ligger i oust nordoust 3 pilskud.

Siden fore wi framdelis i øster 8 eller 10. pilskud til Oddeualds by och droge wi til her Jørgen som boer ret nest hoss kircken och komme wi did, der klocken vaar imellum it och 12. slæt efftermiddag, huor wi bleffue om nattenn. Och heder Jørgens quinde Marin.

---

[1] Veien er i det væsentlige den samme, som den, biskopen og hans ledsagere fulgte 15 Marts 1594. Smlgn. ovenfor, s. 138 flg. Den gang stansede de paa Herrestad, hvor der holdtes visitats, medens reisen nu, i 1597, gik umiddelbart til Oddevald.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 143 og s. 146.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 143.

Imellum Faass och Oddeuald er $1^1/_2$ stor mijll, men imellum Herrestadt och Faass 1 mijll och siden derfra 1 mijll hid til Oddeuald.

Her Jørgens quinde heder Marin, och haffde hun tilforn her Jacob fordum sogneprest i Oddeuald.

Samme dag den 23. Julij klart solschienn syduest vind, haard blest.

Constitutio aërea.

⊕ Then 24. Julij Dominica 9. post Trinitat: visiterit bispenn Oddeualds kircke, och predickit selff euangelium dominicale Luc. 16. om den wretferdige husfougitt.

Bispen visiterer Oddeualds kircke.

Siden haffde bispen kaartelige formaningen til folckit ther sammestedtz, och besønderlige formante hand dem til att den schole som pleyer att vere kunde holdis ved macht, och att de icke skulle tage deris børnn der fraa.[1]

Siden ther formaningen haffde att ende leste her Jørgen collecten aff alterbogen. Thj der vaar ingen communicantes. Oc der effter den sidste velsignelse. Saa siunge de siden Gud fader vdj Himmerig.

Samme dag den 24. Julij haffde her Jørgen til giest hoss sig bispenn, borgemesteren i Oddeuald Christiern Krog en gammell [mand], Jørgen Reyersøn huilcken de begiere til borgemester Michell Tysk raadmand, Rasmus glassmester byfogeden.[2]

Samme thid kom til her Jørgen den gode mand Steen Malthesøns[3] tienere Lucas N. som vaar sendt til Oddeuald aff Steen om en ved naffn Henrick Jenssøn, Jens Anderssønn fordum borgmester i Oddeuald hans søn, som nu i disse dage bleff slagen i byenn af nogle som hannem skulle fange, efterdj hand icke ville lade sig fange effter slotzherrens befalling, men bød verge for sig, huilcken udi langsommelig tid haffuer leffuit vdj bolerj oc iche ville sig rette och bedre effterat hand for saadan sin slemme synd vor baandsatt, at for^{ne} Lucas skulle begiere dom offuer for^{ne} Henrick Jenssøn, om hand burde att leggis vdj christenn jord eller icke.

Hues lig hans slegtinge och venner dog storlige ere begie-

---

[1] Om Oddevalds skole smlgn. ovenfor, s. 144.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 144, hvor dog Rasmus, der efter 1594 havde afløst Jørgen Reiersøn som byfoged, ikke omtales.

[3] Sten Maltesøn Sehested, befalingsmand over Baahus slot og len 1595—1606.

rendis att maatte komme i kirckegaardt, da sagde Lucas att samme lig maatte vel leggis i jorden effter hans hosbonds befalling, videre haffde hand icke beskied om nogle cæremonier enten medt predicken eller sang. Och berettet her Jørgen att hand vaar hoss samme Henrick och hørde hans bekiendelsse oc meddelte hannom sacramentet effter hans begiering, oc haffde hand it gaatt bekiendelsse, om hand icke derfaar maatte kaste jord paa hannom som paa andre lig. Da meente bispen att dett kunde icke hindre.

Samme dag vaar der itt andett lig i Oddeuald at jorde ved naffn Jacob bødicker oc spurde fordj her Jørgen om for^{ne} Henricks lig maatte bæris frem vnder dett samme; da mente bispen att dett kunde bæris frem enten tilforn eller och effter. Men saa ville for^{ne} Henriches slectinge icke saaledis lade hannem iorde, oc bleff det derfor icke begraffuen den dag.

Men for^{ne} Jacob bødicker bleff samme dag begraffuen.

Och hørde bispen her Jørgens predicken offuer hannem, som bispen stod i sit vindue, thj liget bleff begraffuit i den kirckegaardt, som er nest op til her Jørgens huss.

Samme dag taledt bispenn medt borgmester och de andre som vaare tilstede hoss her Jørgen om den steenkircke som staar paa hin side Oddeualds aaenn,[1] att den kunde bliffue ferdiggiort, och spurde om der ligger icke nogen renthe der til, da sagde de ja, at ther ligger en eng som borgmester och her Jørgen haffuer tilsammen och gaar der aff til samme kircke 6 ℔ aarlige, och nogett andet haffuer hun ochsaa, och dog er hun slet bygfalden och taget slet forderffuitt.

Constitut: aërea. Samme dag den 24. Julii solschienns vær och sønden vind.

(Then 25. Julij ipso die Jacobi kom her Jørgen oc bespurde sig atter medt bispen om hand maatte kaste muld paa den Henrick Jenssens lig som de andre deris lig, da sagde bispen att thet maatte skie, att hand kunde kaste 3 skaaffuel jord paa hannom, men hand skulle ellers ingen andre cæremonier bruge, enten sang eller predicken. Och berettet her Jørgenn att de ville haffue samme liig begraffuit i dag.

Samme dag den 25. Julij strax bispen haffde faait en bidskenn mad laugit hand sig til veys til Fregne.

---

[1] St. Mikaels forfaldne stenkirke i Bäfve sogn, om hvilken smlgn. ovenfor, s. 145.

Samme thid lod hand kalle den gamle her Lauritz som der boer op paa kammerett til sig och taledt medt hannom, och skenckte bispen hannom — 1 ℔ danske.

Samme thid førend bispen foer fra Oddeuald skenchte hand Marin her Jørgens hustru 1. gammel daler.

Samme thid skenchte hand och bysuenden Jens N. som skaffet skyeshester 8 skilling som vaar tho firskilling stycker for sin wmag.

Siden der klocken kunde være 9. formiddag drog bispen fra Oddeuald, oc fulde hannom her Jørgenn, her Niels i Fregne[1] som kom da paa samme thid til bispen, her Find Siuerdsønn, och saa 4 eller 5 aff borgerne i Oddeuald medt bøsser offuer skouffuenn til Fregne.[2] Hues naffn vaare som her effterfølger.[3]

Saa fore wi først offuer Oddeualds bro i synder, siden framdelis i sønder offuer en skoug heder Hougeskow hen ved [en] halff mijll, saa komme wi till gaarde [sic] heder Budeberg liggendis paa den venstre haand, ret fram om husen. Saa derfra strax offuer en beck til prestegaarden vdj Fregne, och komme wi did, som klocken vaar 11 formiddag. Och er ickon $^1/_2$ mijll imellum Fregne och Oddeuald.

Samme thid strax bispenn vaar kommen til Fregne skenchte hand de .5. karle som vaare medt hannom aff Oddeuald 1 marck och 4 skilling for sin wmag.

Och gaff hand samme thid her Jørgen forloff at fare hiem, och hand drog strax hiem medt forne karle.

Samme dags afftenn effteratt bispen haffde giort afftenns maaltid kom till hannem Jørgen Reyersens tiennere Jon Suendsønn ved naffn, medt en glassflaske fuld aff seck vin,[4] som Jørgen sende hannom til foræring. Saa tømbde bispen strax vinett aff flasken och antuordett drengen den igen. Och skenckte hand drengen en $^1/_2$ marck.

Samme dag den 25. Julij om morgenen tilig skyet och regen i denne forgangen natt, men vd paa dagen bleff dett klart solskien, sønden vind. Constitut: aërea.

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 146 og s. 153.

[2] Veien over skoven mellem Oddevald og Fräkne maa efter dette have været usikker. Paa visitatsreisen i 1594 (s. 146 flg.) havde biskopen ikke væbnede mænd med sig, da han reiste derimellem.

[3] Navnene ere ikke udfyldte.

[4] Tør vin (smlgn. Canari sec o. lign.)

Bispen visiterer kircken i Fregne. ♂ Then 26. Julij visiterit bispen Fregne kircke som kallis Førsselle kircke och predickett selff denn text [Ephes. 2. I ere bleffne salige aff naade.

Siden effter predickenn examinerit oc offuerhørde hand folckitt baade de vnge och de gamle, vdj deris christelige religions lærdom. Och haffde sin formaning till almuen vdj Fregne, att de skulle flittelige søge kirckenn och høre Gudtz ord. Dernest att de skulle vere deris øffrighet lydige. Disligiste att de skulle bygge oc forbedre deris kircke, och andett mere som hand pleier att foreholde almuen.

Oc samme thid befallit bispen att her Niels skulle lade tage vd de 2. altere som staa neden for chorit aff steen, det ene paa den nordre side, och dett andet paa den søndre side medt it gammelt skruff offuer huert, huilcke skulle vdtagis.[1]

Oc er samme kircke ilde holdendis baade medt laafft och stoler.

Samme dag den 26. Julij om morgenen tilig førend bispen gick i kircken lod hand kalde her Niels y Fregne op paa kammeret til sig och der hørde hand hans predicken, oc tracterit hand euangelium dominicale som falt i Søndags, om den wretferdige hussfougitt.

Och vaar samme tid ingen anden tilstede end bispens egitt folck.

Samme dag den 26. Julij som bispen haffde tagit en bidsken madt for sig selff paa kammeritt och klocken imellum XI. oc XII. drog hand fra Fregne, och fuldis medt hannom her Niels, oc saa bispens egitt folck her Find, och saa 3 eller 4. bønder aff Fregne, oc fore wi fra prestegaarden it lidett stycke i vester, saa i synder om Risterud kircke som wi haffde paa den høyre haand i vester fra oss 3 pilskud, och er den ene annex til Fregne oc ligger ½ fiering fra hoffuit kircken.

Saa fore wi fremdelis i sønder til øster hen ved 1½ fiering till Liungskile, huilcken vey wi reiste och siste gang.[2] Der wi komme nu til forsch^{te} kile vaar der 2 veye om forsch^{te} kile, den ene vey paa den venstre haand holder til Hiertim,[3] men den anden vey paa den høyre haand holder hen til Liungsskouffuen,

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 151 flg.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 155.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 155—157.

oc er en slem ond vey oc farlig 1 stor mijll offuer skougen til Øesmaall. Paa huilcken skoug der sigis att ther bleff nu i aar myrd itt quindfolck, och nu i disse dage bleff der en aff Oddeuald, ved naffn Oluff knecht, stucken aff skouffs røffuer i sin arm oc ilde skamferit, der hand skulle gaa till Bahuss medt nogle breffue.

Denne skouff komme wi forbj, i dett att wi gick til baads ved forschⁿᵉ Liungs kile oc lagde vd aff it lendested heder Bersness.

Samme thid vaar der tilstede den her Christiern som vaar her Nielssis capellan,[1] och bispenn bad hannom møde nu enten paa Søndag eller Mandag i Kongelff eller paa Bahuss, disligiste bad bispen leensmandens søn som daa vaar tilstede att hand ville sige sin fader Morten Anfasterud att hand ville tilsige de proff som ere steffnede om den sag imellum her Niels och H. Christiern at de komme til Kongelff enten paa Søndag eller Mandag først kommendis.

Saa droge wi fra Liungskile, huor der laage 2 krejgere,[2] och haffde wi en god stor baad, oc haffde halff vind och strømmen medt oss, saa att thet gick smucht fram. Oc vaar vor kaass aff forⁿᵉ kile først i suduest, oc der wi komme noget vd fra landet saae wi Liungs kircke (annex til Fregne) i øster fra oss 4 eller 6 pilskud.

Saa droge wi om en øe heder Vlffssundsøe som wi haffde paa den høyre haand, oc haffuer sit naffn aff en gaard ligger der strax norden fore paa fastelandet heder Vlffsund.

Siden droge wi i sønder och haffde Oroust paa den høyre haand i vester icke langt fra oss, och i øster haffde wi Fregne prestegield om leensmandsgaarden som kallis Anfasterud liggendis i sønder fra prestegaarden en $^1/_2$ stor mijll. Saa framdelis i sønder om en ladstedt kallis Stillingsøe liggendis ved Oroust $^1/_2$ mijll fra Liungs kile som wi ginge thill baads, saa droge wi fremdelis i sønder langs offuer Suansund, oc lagde saa i sudoust til en lasted heder Starkier vdj Øesmaal prestegield en stor mijll fra Liungskile. Och haffde wi Liungsskougen paa den venstre haand til Starkier.

Der wi komme til Starkier holt her Niels i Øssmaal[3] strax der

[1] Smlgn. ovenfor, s. 152 flg.
[2] Kreierter, handelsskibe.
[3] Smlgn. ovenfor, s. 168, note 2.

norden for i en gaard vnder skougen, saa bleff der strax send bud effter hannom, oc hand kom der till bispenn medt nogle hester. Och beklaugitt att skiuskickeren ville icke forskaffe saa mange heste som bispen skulle haffue men suar dt trosselige dertill.

Saa fick her Niels i Fregne forloff at fare hiem och wi droge strax fra Starkier i sudost oc i sønder $^1/_4$ part aff 1 fiering til Øesmaal prestegaardt, och komme wi did hora 3. efftermiddag.

Och er imellum Fregne och Øesmaal $1^1/_2$ stor mijll, enten mand farer till lands eller vandtz.

Her Nielssis quindes naffnn er Margrete.

Constitutio aërea. Samme dag den 26. Julij formiddag smucht klart solskienn alt indtil mid afftens tid saa bleff dett skyet och regnitt noget lidet østen vind, som gick mere oc mere til sønder.

☿ Thenn 27. Julij visiterit bispen Øesmaal kircke oc predickett selff den text Ephes. 2. de iustificatione.

Siden der predicken vaar endt haffde bispen sin formaning till almuen ther sammestedtz om Guds ords flittige tilhørelse. Om lydighet imod øffrigheden och andet saadantt som hand pleier att formanne almuen om.

Siden examinerit och offuerhørde hand dett vnge folck vdj børnelærdommen. Disligiste offuerhørde hand oc de gamle aff predickenn.

Der altingset vaar nu endt och [bispen] gick hiem aff kirckenn, da møtte hand vden for kirckegaardenn sin suoger Søffrenn Søffrensøn, som da vaar nylige kommen fra Nordland medt Jacob Trollis karl ved naffn Niels Jenssøn.[1]

Samme thid ginge de fram i prestegaarden met bispenn och vaare der til giest met hannom til her Nielssis. Vaar der och Niels Forebo boendis vdj Spigerudtz prestegieldt Rasmus Rud en gammel mand boendis vdj Øesmaal Eschild Berg, kirckeuerger.

Samme thid lod bispen, her Find schriffue M. Jacob Jacobsønn i Othensee till. Oc sende samme breff mett Søffrenn Søffrensøn til M. Jacob.[2]

---

[1] Søfren Søfrenssøn, som var foged i Jæmteland, omtales ovenfor, s. 72 og s. 109 med note 3 Jakob Trolle var befalingsmand over Throndhjems len, 1596—1601. Her menes ved Nordland det nordenfjeldske Norge i almindelighed.

[2] Magister Jakob Jakobssøn Wolf var, efter først at have været rektor i Oslo, i 1593 eller 1594 bleven udnævnt til lector theologiæ i Odense. Paa reisen til dette sted traf han 16 Marts 1594 biskopen. Smlgn. ovenfor, s. 65, note 1, s. 141, og J. C. Bloch, Den fyenske geistlighed, I., s. 280—287.

Siden der maaltid vaar giort drog bispen fra Øesmaall der klocken vaar ved 2. slet. Och fulde hannom her Niels i Øssmaall, Søffrenn Søffrenssøn och forne Niels Jenssøn och bispens egit folck. Och fore wi fra Øesmaall offuer Øssmaall bro i suduest, saa i sønder langs vd met siøen $1/2$ fiering til 4. gaarde kallis Steffningby liggendis paa den venstre haand vdj en klasse i Spigeruds prestegield, och boer forne Niels Forebo paa den ene gaardt.

Saa droge wi therfra $1/2$ fiering til Norim gaardt liggendis paa den venstre haand strax høss [sic] veyen saa therfra i sønder $1/2$ fiering til en gaardt heder Dyretaarp, liggendis paa den høyre haandt hoss veyenn, och der er veyeskill til Bahuss paa den høyre haand, och den anden vey til Spigerud. Och der skildis Søffrenn Søffrenssøn och Niels Jenssøn fra bispenn huor de bøde huer andre gode nætter. Och Søffren foer til Bahuss. Och bispen foer der effter till Spigerud om en gaard heder Abelrød liggendis strax hoss Dyretaarp, paa den venstre haand hoss veyenn. Saa i sudoust oc i nord $1/2$ parten aff $1/2$ fiering till Spigerud prestegaardt. Och komme wi did der klocken [vaar] 3. efftermiddag.

Och er imellum Øesmaall och Spigerud $1\,1/2$ fiering.[1]

Der wi kom i prestegaarden gick bispen och her Niels i Øesmaal ind i stuenn til her Holger[2] och talede medt hannom, thj [hand] laa slet ved sengen och vaar megit siug. Strax der effter gick bispen op paa sitt kammer. Och siden hand vaar kommen der op, gaff hand her Niels forloff att fare hiem. Saa drog hand strax aff.

Her Holgers quinde heder Aasse Olssdotter och haffuer her Anders i Hiertim hendis søster.

Samme dag den 27. Julij smucht klart vær indtil midafftens tid, der wi vaare komne till Spigerud begynte dett att regne fast, men siden holt det lidet op imellum adt, syndenn vind. *Constitutio aërea.*

♃ Then 28. Julij visiterit bispenn Spigeruds kircke oc predicket den text ad Ephes: 2. de iustificatione. Och vnder predicken kom den dannemand her Rasmus Alleløff,[3] prouist i Bahusslenn vdj Spigerudtz kircke. Och der predicken vaar endt, gick bispen ned paa gulffuit, oc samme thid talede hand met

---

[1] Denne vei er noget forskjellig fra den, som biskopen i 1594 reiste mellem de samme prestegaarde.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 165 og 168.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 170 og note 2.

prouisten, att hand ville haffue formaningenn. Saa giorde prouisten formaning thill almuen i Spigerud, først om Gudtz ords hørelsse dernest om tienniste oc lydachtighet imod deris øffrigheden [sic], baade den geyslige och verslige.

Der effter examinerit och offuerhørde bispen først det vnge folck vdj deris børnelærdom.

Siden de gamle vdaff predickenn som hand haffde for dennom.

For:ᵉ Spigeruds kircke er saare mørck thj vinduerne ere megit smaa.

Siden ginge bispenn och prouisten hiem vdj prestegaardenn, och giorde strax maalthid vdj borrestuenn der som her Holger laa. Och vaar samme thid til bords met dem och met bispens folck her Anders i Hiertim,[1] som kom der til bispenn vnder maaltid, och talede met hannom. Item vaar der oc en bonde aff Norimsogn annex til Spigerudt ved naffn Reyer Notnæss. Och ved it andett bord kirckeuergerne och nogle andre.

Saa skenckte bispenn vdj it sølffstaab bester[2] aff sin flaske, och antuorditt her Holger att dricke, som hand oc giorde.

Strax maaltid vaar giort drog bispen fra Spigerud. Oc fulde hannem her Rasmus Alleløff her Find Siuerdsøn och her Holgiers søn ved naffn Thue Holgersønn. Oc samme tid gaff bispen her Anders forloff hiem igen. Och droge wi først it lidet stycke i suduest om Abelrød liggendis paa den høyre haand, saa i sønder til Brolands gaard offuer en bro heder Brolandtz bro.

Siden i sønder til Jørlands kircke liggendis paa den venstre haand saa offuer Jørlands bro, siden der fra i sønder halffanden fierring til Solberg prestegaardt, och der wi komme imod prestegaarden bøyede veyen sig offuer en beck i vester, oc i vest nordnest til prestegaardenn. Och komme wi did hora 2. efftermiddag. Och er imellum Spigerud och Solberg en halff mijll.[3]

Imellum Spigerud och Solberg ½ mijll.

Samme dags afftenn giorde bispen maaltid paa sit kammer allene. Men bispens folck i baarrestuen hoss her Rasmus och hans hustru, Karin.

Constitutio aërea.

Samme dag den 28. Julij formiddag sky vær och regen, som oc i denne forgangen natt. Men efftermiddag bleff det klartt solschienn, sønden vindt.

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 160, note 4.

[2] Saa staar der. Skal formodentlig være: *resten*.

[3] Veien er mere udførlig beskreven ovenfor, s. 170 flg.

♀ Then 29. Julij ipso die Olai visiterit bispen Solbergs kircke och predickett hand den text Gall. 2. Wi vide at mennisket bliffuer icke retferdigt ved lowens gierninger.

Bispen visiterer Solbergs kircke.

Oc effter predicken haffde ickun en kaart formaning till almuen ther sammestedtz.

Strax effterat bispenn vaar kommen hiem fra kircken gick hand neder i borrestuen till her Rasmus, oc der giorde maaltidt, oc vaar der samme tid til bords medt bispen, her Rasmus oc hans moder,[1] och hans hustru Karin, item her Find oc Kirstin Jørgen Ericksøns fougedens hustru paa Indlandt.[2] Och strax som de vaare kommen til bords, kom her Christiern vdj Kareby til Solberg at møde bispen, oc bleff strax sæt till bordtz.

Ved it andett bord sad nogle aff her Rassmussis sognebønder.

Strax maaltid vaar giort laugitt bispen sig til veys til Kareby, och samme thid kom der it par folck aff Marstrand om en echteschaffs sag, ved naffn Peder Carlssøn fød paa Tiørn, och Ingeborg Jensdaatter. Och er samme sag sig saaledis tildragit, at forne Peder haffuer først [festit] en pige paa Tiørn ved naffn Karin Ragnorsdaatter, paa det tredie aar siden (som hand berettet) och strax der effter er faren derfra Tiørn, til Marstrand, och der belagt sig medt forne Ingeborg Jensdaatter oc afflidt barn met hende, oc den vil hand nu haffue til echte. Och de finge saadant suar att de skulle møde paa Bahuss nu paa Mandag oc den som hand festit paa Tiørn skall der oc samme tid møde met dem eller nogen paa hendis vegne, huor om prouisten lod schriffue did hen til hendis fader Ragner i Bø.

En echteskaffs sag aff Marstrand.

Strax forne par folck haffde faaitt deris beskieden drog bispen fra Solberg som klockenn kunde være ved 2. slet efftermiddag, oc fulde hannom her Rasmus Alleløff, her Christiern i Kareby[3] her Find och de andre bispens folck. Och fore wi i sudoust om det bierg som steylene staa paa, oc siden offuer en skoug, den samme vey, som bispenn reiste sidst hand visiterit her neder, til Kareby, oc komme wi did hora 3. efftermiddag. Oc er ickun 1 fiering imellum Solberg oc Kareby.

Strax der effter gaff bispen, prouisten forloff att fare hiem,

---

[1] Derpaa et mindre, aabent rum i haandskriftet.
[2] Smlgn. ovenfor, s. 169.
[3] Smlgn. ovenfor, s. 175, note 2.

thj den gode mand Jørgen Frijss[1] laa nu i denne forgangen natt thill Anders Greens[2] paa Sundtzby, oc vaar foruentendis, men hand drog Solberg forbj och kom samme afftenn till Bahuss. Saa bleff her Rasmus paa Kareby om natten. Oc giorde afftens maaltid medt her Christiern och hans hustru Barbara nedre i borrestuenn.

Men bispen giorde maaltidt alene paa sitt kammer.

Samme dag der bispen foer fra her Rasmus i Solberg skienchte hand hans hustru Karin 1 gammel daler.

Constitut: aërea.

Samme dag den 29. Julij smucht klart solskienn sønden vind.

♃ Then 30. Julij visiterit bispenn kircken vdj Kareby och predicket selff denn text, Gall. 2. Wi vide. De iustificatione & bonis operibus.

Och strax efterat predickenn vaar begynt, kom her Michel i Kongelff[3] vdj Kareby kircke vnder predicken. Och der predicken vaar endt, haffde prouisten her Rasmus, formaningen til almuenn i Kareby effter bispens begiering. Om Gudz ords hørelsse, om lydighet imod hærskab att beuise. Och andett saadant.

Samme dag haffde her Christiern til giest hoss sig till middags maaltid, bispen, prouisten, her Rasmus Alleløff, her Michel i Kongelff, her Jens i Torsby,[4] och her Find Siuerdsønn och nogle bønder, som vaare kirckeuergere. Och samme thid offuerhørde bispen en liden dreng ved naffn Raffuell N. vdj sangen, efterdj der er ingen klocker vdj Kareby, och kirckevergerne vaare samme lille dreng begierendis til klocker, huilcket bispen och tilstedde.

Siden strax maaltid vaar giort och klocken kunde vere 2. efftermiddag drog bispen fra Kareby, oc fulde hannom her Michell, her Christiern i Kareby her Jens i Tordzby, her Find Siuerdsøn. Och samme thid drog her Rasmus prouisten hiem, och loffuit hand att møde bispen vdj Kongelff i morgenn.

Saa droge wi først i sudsuduest och siden i sønder offuer nogle slette enger, der effter komme wi offuer en liden skoug i sønder, saa i sudoust offuer bymarcken som hør till Kongelff,

---

[1] Jørgen Iverssøn Fris til Krastrup, der nærmere omtales nedenfor s. 510, note 2.

[2] Kansleren Anders Gren, smlgn. ovenfor, s. 151, note 2, s. 165, note 1.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 179, note 1.

[4] Smlgn. ovenfor, s. 192, note 2.

och komme saa strax der effter i Kongelff by som ligger 1 stor fiering fra Kareby.

Der wi vaare kommen til byen, fore wi flux hen til her Michell som boer i suduest fraa kircken ret hos elffuenn, och da vaar klocken 4. efftermiddag.

Strax som bispenn vaar kommen til her Michel kom her Anders Nielsønn som er slotzpredicant paa Bahuss[1] til hannem, och paa den gode mand Steen Malthesøns vegne talede met hannom oc begierit att hand ville komme til slottet i morgen, da vndskyldett bispen sig, att hand skulle imorgen visitere kircken her i byen. Och loffuit hand at ville komme thill den gode mand paa Mandag.

Samme dags afften hørde bispen paa kammer her Christiernns predicken vdj Kareby, oc tracterit hand den locum ex Jacob. 5. cap. de oratione, quid sit oratio, & quæ sint causæ orationis.

Oc vaar ingen tilstede vden bispens dreng Oluff Byrgersen.

Der effter gaff [bispen] her Christiernn forloff att fare hiem, och gaff hannom ochsaa dett effter att hand icke schulle møde hannem paa Myckleby, som hand tilforn idag gaff hannem tilkiende hiemme offuer borde.

Samme dag den 30. Julij giorde bispenn afftenns maaltid til her Michels paa sitt kammer allene.

Samme dag den 30. Julij smucht klart solschien indtill mid afftens tid, da begynte dett att regne flux, och alligeuell skien solen vndertiden, sønden vind.

Constitutio aërea.

☉ Thenn 31. Julij Dominica 10. post Trinitat: visiterit bispenn kirckenn vdj Kongelff och predickett selff til høymesse, euangelium dominicale Luc. 19. huorledis Herren Christus græd offuer Jerusalem.

Samme dag den 31 Julij haffde her Michell i Kongelff til giest hoss sig till middags maaltid bispenn, item Axell Gyldenstierns tiennere Christiernn Aalborg medt huilcken bispen sende breff hiem som H. Find haffde schreffuit till bispenns hustru Anne Olsdaatter. Oc drog Christiern strax derfra och til Marstrand. Vaar der oc til giest tho raadmænd vdj Kongelff ved naffn Simen Gundersønn oc Giøstad Suensønn, som vaar 2 gamle graahærede mender.

H. Finds breff til moder met Christiern Aalborg.

[1] Havde efterfulgt den s. 182 omtalte hr. Kristjern Nilssøn.

Samme dag vaar bispen i afftens sang oc hørde her Michels predickenn. Och tracterit hand epistolam dominicalem.

Samme dag effter afftensang lod bispen kiøbe brød der i Kongelff for 2 eller 3 m⁁ och skifftett vd iblant fattige folck baade gamle och vnge forvden penninge som hand gaff dem samme dag, saa att det beløb sig vell 1 daler eller mere som hand gaff fattige folck, børn och andre.

Samme dags afften gick bispen met her Michel hen vdj hans hauffue som hand haffuer strax vesten for som hand boer, huilcken er megitt skiøn och er der bygt it smucht lidet lysthuss der vdj. Och haffuer hand reist op 2 master i samme haffue lige som paa it skiff met en merss paa den ene mast och 2 fløer. Och vaar samme thid met dem her Find, her Anders Nielssøn slotzpredicant[1] som kom til her Michel for afftensang och bispens tienner Christiern skredder och Oluff Byrgersønn.

Samme dag 31. Julij drog den gode mand Jørgen Frijss,[2] som kom aff Nordlanden, fra Bahuss der klockenn vaar imellum XI. och XII. formiddag.

Constitut: aërea — Samme dag den 31. Julij smucht solschienn sønden vind.

A° 1597.

☾ Then 1. Augusti om morgenen tilig drog bispen medt baad op til Bahuss fra her Michel oc fulde hannom her Rasmus Alleløff, her Michell Basse, her Find Siuerdsønn och her Anders Nielsønn. Oc der wi komme till siøboen ved Bahuss, der som wi skulle legge vdj land, der stod den gode mand Steen Maltesønn. Saa fulde hand bispen op til slottet, och her Rasmus och her Michell ginge der effter op met till slottet.

Saa gick bispen ind paa salen medt slotzherren och talede mett hannem.

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 509.

[2] Rigsraaden Jørgen Fris til Krastrup, som nu var paa nedreisen fra den i Throndhjem afholdte herredag. Han var senere, 1601—1608, statholder i Norge og døde 1616.

Samme thid forærit hannom noget vilduare.

Siden ginge bispenn och presterne her Rasmus och her Michel op paa itt kammer offuen paa salen, och strax der effter kom slotzherren Steen Malthesønn til dem, och da lod de kalle her Niels i Fregne och hans capellan her Christiernn der ind for sig och 2 bønder aff Fregne som schulle proffue met her Christiern och forhørde samme sag. Och da bleff her Niels sagd frj, och drog saa hiem igen.

Siden lod slotzherren och bispen kalle her Brynnild Pedersøn vdj Herrestad ind for sig, och bispen tilspurde hannom huorfor hand haffde hannom wuitterligt taget kald och collatz paa thet gield Herrestadt, och der til medt (som bispen nu nylige fick att vide) belagt sig medt dett quindfolck som hand haffuer, førend hand giorde brøllup met hende. Oc vaar derfor Steens mening att hand burde steffnes ind for capitelitt vdj Oslo. Och fick hand saadan beschied, att hand skall komme for Oslo capitell inden Michaëlis.

Der effter gick Steen och bispen och de andre ned til bords vdj fruer stuen som bispen vaar inde tilfornn, och vaar der och samme tid til giest medt dem Claus Jenssøn laugmande[n], oc borgmesteren i Kongelff Niels Gad, item her Find och her Anders slotzpredicant oc en tysk scholemester, som der vaar och trette met en om nogle penninge.

Siden maaltidt vaar giort gick Steen Malthesønn medt bispen, laugmanden borgmester Niels Gad, prouisten her Rasmus her Michel her Find vd paa Vollen, och nord omkring slottet der som de haver begynt den ny muer och viste Steen dem all leylighet med for•• arbeyd som er ret vell begynt. Huor de arbeyder flux. Och skenckte bispen muremesterne tilhobe 1 daler samme thid.

Der de haffde nu seet all den handling ginge de ind paa slottet igenn, da stod der nogle som haffde nogle echteschaffs sager, iblant huilcke vaar nogle bønder aff Spigerud prestegield, medt en sag, om en vng karll som haffde fest en pige, och døde strax der effter førend brølluppett bleff giort. Och er enn anden vng karl som er søskindebarn til den der døde, oc vil haffue hans festemø til echte. Och finge den beskied, att samme pige skall giøre sin vndførssell att hun iche haffde hafft noget medt sin festemand som døde. Och naar dett er skeed, saa maa hun faa

forloff att begiffue sig vdj echteskaff met den som hende nu er begierendis til echte.

Samme thid vaar oc dett par folck aff Marstrand som vaar hoss bispen vdj Solberg, ved naffn Peder Karlssøn och Ingeborg Jensdotter som vdj lang tid haffuer leigit vdj it slemt leffnit til hobe vdj hoër. Och bleff strax samme Peder satt i tornit som kallis Faders hatt,[1] och kom siden i en spaare.[2]

Der effter gick den gode mand Steen op paa stuen igen och bispenn och de andre prester fuldis op met hannom. Men laugmanden Claus Jenssøn och borgmester Niels Gad komme sin kaass ned til byen.

Saa vaar bispenn och presterne Steens giester till afftenns maaltid.

Constitutio aërea. Samme dag den 1. Augustj smucht klartt solskienns vær, sød-uest hard blæst.

♂ Thenn 2. Augustj om morgenenn tilig der bispen vaar nylige opstaaenn kom den gode mand Steen Malthesønn op paa kammerit til hannem, och forærit hannem it stycke guld. Och bispen begierede samme thid forloff, men hand ville icke forløffue hannem oc de andre dannemend presterne førend de haffde faait frokost. Saa gick bispen och de andre der effter ned i frustuen att biude gode natter saa maatte hand met de andre først endelige til bords. Siden der de haffde giort maaltid bød bispenn gode natt, och fick siden forloff met de andre att fare till Kongelff igenn. Och fulde den gode mand Steen Malthesøn bispen ned till baads. Der effter drog bispenn, her Michel och her Rasmus ned til byen til her Michel oc her Anders slotzprest fuldis medt dem. Och haffde wi første gang der wi lagde fra slottet en halff vind nordoust, saa wi seglede. Men der wi kom noget nær imod byen begynte dett att blæsse en stiff suduest, saa voxte vinden alt mer och mere, effteratt wi vaare komne hiem til her Michel, skienchte hand de 4 som rode for hannem til Kongelff 1 marck dansk. Strax der effter laugitt bispen sig til veye att fare til Hissing, och lod her Michel bestyre skiussheste efftenrdj det vaar en flyende suduest storm imod oss, att wi icke kunde komme thill baadtz.

---

[1] Fars hat og Mors hue ere fremdeles de navne, hvorunder de to store taarne paa Bahus benævnes i folkemunde.

[2] Dette ogsaa ellers forekommende ord synes at betyde en celle eller noget lignende fængselsrum.

Saa gick bispen ned i stuen til her Michel och giorde maaltid met hannom och hans hustru Karine, och vaar der samme thid til giest, laugmanden Clauss Jenssøn, byfogeden Peder Kolding. Samme thid lod bispen schriffue it breff til Frederum i Rostock de carmine imprimendo, som hand haffuer hoss sig, och antuordet bispenn Peder Colding samme breff. Oc hand loffuit att forskicke dett met itt vist bud till Rostock.[1]

Samme thid sende den gode mand Steen en flaske reinskt vin och en flaske øll aff sitt egit øll som vaar bruggit medt Enula campana, till bispenn. Saa bleff der druckitt noget aff vinen men intet aff ølet. Thj bispen ilede fast att drage aff.

Samme dag den 2. Augustj der klocken kunde være imellum 2. och 3. efftermiddag droge wi medt baad fra Kongelff tuert offuer elffuen i sudoust til Hissings land ind i Høigsbeck der lagde vi i land, och haffde megitt vanskeligt att komme offuer for^{ne} elff, for den haarde storm som der bleste aff suduest. Siden der wi vaare komne i land gaff bispenn her Rasmus och her Anders slotzpredicant forloff hiem igenn.

Der effter foer bispenn met hest offuer land, fra for^{ne} Høigsbeck (som haffuer icke noget sønderlig vdflod men er ickon en regnnbeck, och kommer østen fra och rinder samme beck om en gaard heder Høgsgaard liggendis strax norden for).

Och fulde hannem her Michell och her Find. Och fore wi i sønder oc siden i suduest oc i vester om en dall kallis Dybedall huor der ligge 2 eller 3. gaarde som wi haffde paa den venstre haand, huor wi fore i suduest $^1/_2$ fiering til en gaard heder Mulrød ved veyen paa den høyre haand, siden derfra i suduest 4 eller 5 pilskud til 4. gaarde heder Kirckeby liggendis vdj en klasse paa den høyre haand, hoss huilcke gaarde wi haffde Søe kircke[2] annex til Biørnelands kircke som er hoffuit kircke paa Hising, paa den venstre haand, saa therfra i suduest 3 pilskud til Søebro, oc der offuer i vester, huilcken er en stor lang bro, liggendis offuer en strøm eller aa, kallis Søestrøm eller Søe aa hun kommer aff sødoust aff den søndre elff som løber vd om Løes,[3] och rinder i norduest i den nordre elff som kommer fra Kongelff by en $^1/_2$ fiering i norduest fra Søe kircke, oc er samme strøm icke andet end som en effie, att lige elffuene voxer, saa voxer den och.

[1] Biskopens skrifter bleve forlagte i Rostock.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 164, note 5.

[3] Lødøse.

Siden droge wi fra Søbro i suduest offuer nogle enge till 3 gaarde kallis Kalsheed liggendis paa den høyre haand i rad hoss huer andre, saa therfra i suduest offuer deris fæmarck 3. pilskud fra Kalshee til 2 gaarde heder Solberg liggendis paa den høyre haand til hobe vdj en tungaardt.

Siden fore wi offuer en slæt hee kallis Myckleho i vester oc i suduest $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering til nogle store høye stene och kaldis Høyesteen, der sigis att skulle haffue staait it slag i gammel dage. Och staar der oprest 14 eller 16. høye stene om de ere icke flere.

Der strax hoss møtte her Simen paa Hising.[1] Saa droge wi fra Høyesteen i sønder igiennom en liden egelund 3 eller 4. pilskud och komme fram om en gaard heder Hoggaard liggendis paa den høyre haand, saa therfra i suduest 2 eller 3 pilskud til prestegaarden paa Hising som kaldis Biørneland, liggendis $1^1/_2$ fiering fra Søe kircke menn 1 mijll fra Kongelff dog icke saa stor til landtz som til vandtz. Och komme wi til Biørneland der klocken vaar ved 5. slætt om afftenenn. Och heder her Simens quinde Birgitte, huilcken tiente hannom tilforn førend hand gaff sig vdj echteskaff mett hende.

Till Biørneland er 2 annexer,[2] den ene er Søe kircke som wi droge om i dag. Den anden annex Backe annex ligger i sønder imod Løss $^1/_2$ mijll fra hoffuit kirckenn. Och giøris vdj alle kircker tienniste huer Søndag.

Samme dag igen antuordett bispen her Simen en gammel schreffuen bog, som her Simen laante hannom sidst hand vaar hoss hannom.

Constitutio aërea.

Samme dag 2. Augusti sky vær och regnn indtil imod afftenen, saa begynte dett klarris och skine soell, och vaar samme dag en forfærdelige søduest storm, och blæste den gandske nat igiennom til Onsdag en saare storm.

Bispen visiterer kircken paa Hising.

☿ Then 3. Augusti visiterit bispen Biørnelandtz kircke, som er hoffuit kircke paa Hising och predickett selff Ephes. 2. Gratia estis saluati par fidem. De iustificatione quomodo iustificamur coram Deo.

Siden haffde bispen sin formaning till almuen ther samme-

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 186, note 2.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 13 og 156, note 1.

stedtz om Gudtz ords flittelige hørelse, om lydighet imod øffrighed att beuise och saadant andett mere.

Der effter examinerit och offuerhørde hand folckit ther sammestedtz som hand pleyer at giøre vdj deris catechismo oc børnelærdom, oc aff predickenn.

Samme dag effteratt bispen vaar kommen hiem i prestegaarden lod hand kalle her Simen oc hans capellan her Anders[1] op paa kammeritt til sig, oc vdj her Michels, her Finds oc sit egitt folckis neruerelse, hørde først, her Simens predickenn. Oc tracterit hand euangelium dominicale det nest forgangen Luc. 19. Quomodo Christus fleuit supra ciuitatem Hierusalem, & de vastatione Jerusolymæ.

Siden hørde bispen her Anderssis predickett [sic]. Oc tracterit hand den text Joh. I. Ecce agnus Dei qui tollit pecata mundi.

Der effter gick bispen neder i stuen til her Simon och giorde maaltid medt hannom. Och vaar der samme thid til bords medt dem, her Michell Basse her Find, her Anders her Simens capellan.

Samme dag vnder maalthid kom her Jens vdj Torsby[2] til her Simen. Och strax maaltid vaar giort lod bispen hannom fare førre och følge Christiern medt thøgett til stranden oc flj dett vel offuer.

Strax der effter som klockenn vaar imellum it [sic] och 12. foer bispen fra Biørneland, och fulde hannom her Michell vdj Kongelff, her Simen paa Hising och her Find.

Och vaar bispen saare fortørnit paa her Simen fordj att hans klocker vaar iche tilstede at siunge som hand haffde befallitt, men hand kom da strax effter dem paa veyen.

Och fore wi fra Biørnelandtz prestegaard den samme vey wi kom igaar, indtil Høyesteen. Siden derfra i nord $^1/_2$ fiering til 3 gaarde kaldis Aaseby, oc ligger paa den østre siden veyen vdj en klasse. Saa therfraa i nordnordoust 4. pilskud til en gaard heder Hougen paa den venstre haand. Siden derfra i nord 3 eller 4. pilskud til en gaard heder Øxnes, liggendis paa den høyre haand, saa i norduest ned til stranden til Søstrøm, och saae wi da Søe kircke i sødoust fra oss $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering.

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 186, note 2.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 192, note 2.

Och er fra Biørneland oc til Søstrøm hen ved 1 halff mijll. Der wi kom nu [til] samme strøm som løber der vdj elffuen, fore wi der tuert offuer elffuen oc haffde wi en saare suduest storm, saa att de kunde neppelige roe offuer for de saare store bølier som der gick, och der slo flux ind i baaden, dog kom wi vel offuer oc lagde ind vdj en beck kallis Hærrestad beck.

Oc samme thid der wi skulle gaa til baadtz, gaff bispen her Simen forloff att fare hiem, oc foer hand strax tilbage, førend wi komme offuer elffuenn; men hans klocker Anders fulde oss offuer, och bispen examinerit hannom vdj sangen, och sagde hannom for huorledis hand skulle fare der met affsted. Der effter gaff [hand] hannom forloff att fare hiem igenn effter hand haffde siungett.

Siden fore wi fra Herrestad beck i vester om Næreby liggendis paa den venstre haand $^1/_4$ part aff 1 fiering til Hærrestad kircke annex till Torsby, oc haffde wi samme kircke och paa den venstre haand.

Saa therfra i norduest 1 fiering offuer slette enger til Torsby prestegaardt. Och er en liden mijll fra Biørneland och Torsby.[1] Oc komme wi did der klocken vaar halffgangen 5. om afftenenn. Her Jenssis quinde vdj Torsby heder Anne.

Constitut: aërea. Samme dag den 3. Augustj klart solschien och wsigelige sødvest storm denne gantske natt och dag, saa som igaar. Vdj huilcken storm der forgicks mange skibe.

♃ Then 4. Augusti visiterit bispen Torsby kircke och predickett selff, oc tracterit euangelium Luc. 18. de Pharisæo & telonio.

Siden haffde hand sin formaning thill almuen ther i Torsby om Gudtz ords hørelsse. Oc andet mere som hand er vaan att paaminde almuen huor hand visiterer. Och i sønderlighet aluorlige paaminte hand dem att de skulle icke tilstede att de skulle komme aff andre gield och offre voxebørnn och bruge theris vrange Gudtz dyrckelse som her thill dags skeed er.

Samme dag som vaar den 4 Augusti strax bispen vaar kommen hiem fra kirckenn, lod [hand kalle] her Michel och her Jens i Torsby op til sig paa sit kammer disligiste ochsaa her Find och de andre aff sit egit selschaff, och samme thid hørde hand her Jenssis predickenn, oc tracterit euangelium dominicale som falt

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 191 flg.

i Søndags forgangen, om Christj graad offuer Hierusalem, och om Hierusalems ynckelige forstørring, och huad wi haffuer deraff att lære. Luc. 19.

Siden gick bispen ned til bords vdj borrestuen och vaar samme thid til bords met bispen och her Jens, her Michell och hans høstru Karin, item her Christiern y Marstrand[1] som da kom der till bispenn; her Find och 2 aff kirckeuergerne ther y Torsby. Och da atter iblant andett talet bispen om den wskickelige væsen som ther haffuer verit vdj Torsby medt dett offer som er skeed Hellig kors thid aff andre gield der omkring och aff Suergitt medt deris voxe børn och andet sligt som de haffuer da offret til Torsby til det hellige kaarss, huicket er en vrang Gudz dyrckelse, och skal for ingen deel tilstedis dem. Och lod bispen dem høre it vdkast til den gode mand Steen Malthesønn her om. Thj hand haffde i acht att schriffue hannom thil om samme wskickelige væsen, men hand lod thet fare denne gang.

Samme dag den 4. Augusti strax maalthid var giort drog bispenn fra Torsby och vaar klocken samme thid imellum 1 och 2 slætt. Oc fulde hannom her Michell, her Jens Basse her Christiernn vdj Marstrand her Find. Och droge wi til Lyckebacke liggendis 1 fiering fra Torsby (och haffuer sit naffn aff Lycke kircke[2] annex til Torsby, som wi haffde paa den høyre haand, i øster fra os 1 pilskud). Och droge wi denne samme vey siste gang bispen vaar her och foer till Marstrandt.

Saa lagde wi vd medt 3 baader fra Lyckebacke. Paa den ene baad vaar bispen, her Michell Basse oc her Christiernn i Marstrandt. Paa de andre tho baader vaar bispens folck och tøgett, saa och her Jens i Torsby, och droge wi om Bratholmen[3] den samme vey som wi komme sidste gang bispen visiterit her nedre, siden imellum Koøen och Kloffuerøen som strecker sig vd imod Marstrand, der droge wi igiennom it smaldt sund kallis Albridtz sund 1 fiering fra Marstrand. Siden komme wj til Marstrand, och vaar klocken samme thid, ved 5. slæt efftermiddag. Och er imellum Lycke-

---

[1] Hr. Kristjern Nilssøn, efterfølger af den s. 195 under 4 April 1594 nævnte hr. Jens; det viser sig af det følgende, at den i 1594 omtalte kapellan, hr. Nils, fremdeles var i denne stilling hos den nye sogneprest.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 193.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 194, hvor ogsaa de straks efter nævnte steder, Koön, Klöfverön og Albrechtsund, omtales.

backe oc Marstrand 3. fieringer til siøes. Men fra Torsby och til Marstrand 1 mijll.

Der wi komme thil Marstrand fuldes bispen oc de som met hannom vaare hiem medt her Christiern att bliffue der hoss hannom.

Her Christierns hustrues naffn er Susanna Linnertzdaatter, bygmesterens daatter paa Bahuss, oc er hun hollensk.[1]

Samme dags afften den 4. Augustj effterat bispen vaar kommen till Marstrand kom den gode mand Axell Gyldenstiern[2] til Marstrand der klocken vaar ved 9. slætt.

Constitut: aërea. Samme dag den 4. Augusti klart solskienn syduest vind bleste iche rett hart men god sacht vind.

♀ Then 5. Augustj om morgenen tilig schreff bispen den gode mand Axell Gyldenstiern till om dett vaar noget som hand ville haffue vdrettet paa religionens vegne, da schulle dett skie. Och der breffuitt vaar schreffuit kom Axels tienere til bispen, oc sagde att Axel lod hannom bæde att hand ville komme til hannom til borgmesters Mogens Pederssøns oc væ[re] hans giest till middags.

Saa sende bispen strax sin dreng til Axel met breffuitt.

Samme dag den 5. Augusti visiterit bispen kircken vdj Marstrand. Oc predickett selff den text Rom. 13. de magistratu; loci 2.

I. De causis magistratus. 2. De vsu.

Och vaar samme thid ingen aff borgemesterne tilstede, och gandsche faa aff raadett men ellers vaar der en stor hob aff borgerne och borgersker. Item vaar och samme tid Peder Paaske tilstede.

Effter predicken haffde bispen sin formaning til menigheden ther sammestedtz, om Gudtz ords flittige tilhørelse och betrachtelse. Om deris schole att holde ved macht och icke at lade forfalde. Disligiste deris kircke at bygge oc forbedre och andett saadant mere.

---

[1] Lennert von Porten omtales i Norske rigsregistranter, III, s. 532 som „murmestersvend" paa Baahus. Dels af de i det nævnte verk indeholdte kongebreve, dels af de regnskaber fra Baahuslen, som findes i de danske arkiver, sees, at der i slutningen af det 16de aarhundrede, medens Sten Maltessen var befalingsmand over lenet, foretoges meget betydelige arbeider paa Baahus slot, der paa den tid i det væsentlige fik det udseende, som det siden beholdt, og som endnu kan gjenkjendes i dets ruiner.

[2] Statholder i Norge og befalingsmand paa Akershus 1588—1601. Smlgn. s. 53, note 1.

Siden der alting vaar end, medt predicken och sangen, gick bispen hen i scholestuen som er strax hoss kircken, och fulde hannom her Rasmus Alleløff prouisten, her Michell oc hans søn her Jens her Christiernn sognepresten i Marstrand oc hans capellan her Niels, och der examinerit bispen scholebørnene i deris catechismo oc børnelærdom baade Latine oc Danske.

Siden exhorterit hand scholemesteren Morten til flittighet att beuise imod børnene, att de kunde lære bogen.

Siden strax effterat bispen vaar kommen hiem i prestegaarden gick hand heen til den gode mand statholderen til borgemesters Mogens Pedersøns och der talede met for^{ne} gode mand, oc fuldis bispen met Axell ned paa bryggen strax ved borgmesters gaard paa den østre side, och vaar Mogens samme thid met dem. Och da iblant andett talede de om kircken der i Marstrand att den er saa gaatt som bygfalden besønderlige tornit, och begierit borgmester derfor att de maatte fange nogen hielp, da sagde [Axel] att de kunde schriffue til canceller[1] der om, och begiere ochsaa aff bispen att hand ville och schriffue hannom till.

Siden der de haffde nu gaaitt alleuegne der paa bryggenn och beseet alting, ginge de hiem met borgemester igenn, och Axell bød bispen ind met sig til giest, samme thid vaar och Claus Jensønn tilstede.

Samme dag der maaltid vaar giort, gick Axel och bispenn atter ned paa bryggenn och talede met huer andre om for^{ne} kircke. At ther kunde schriffuis til canceller der om.

Samme thid talede bispen och met Axel om den her Brynnild i Hærrestadt, huorledis hand vden bispens samtycke haffde tagit kald och der paa bekommitt collatz, och huorledis hand nu vaar der for vdj rette paa Bahuss for den gode mand Steen Malthesøn och bispen, och att dett vaar Steens mening, att for^{ne} her Brynnild skulle møde for capitelitt derfor. Da suaritt Axell, det er och min mening. Och hand maa vel mistet.

Siden bøde de huer andre gode nætter och skildis der medt der fra hin anden, saa gick bispenn strax hiem til her Christiernn.

Strax effteratt bispen vaar kommen hiem y sitt herberg, schreff hand den gode herre canceller till om for^{ne} Marstrands kircke. Huorledis breffuit liudde findis vdj copiebogenn.

Samme thid schreff bispen och den fromme mand doctor

---

[1] Hans Pederssøn Litle til Sæm paa Eker, Norges kansler 1591—1602.

Pouell [til] och sende hannom indelucht vdj breffuitt tuende chrusatter[1] til en forsæring for de 2. bøger hand sende hannom nu forgangen høst oc bleff der suøbt vden samme breff it stycke pergament och beseglidt.

Samme dags afften den 5. Augusti sende bispen for^{ne} 2. breffue til den gode mand Axell Gyldenstiernn medt sin dreng Oluff Børgersøn och Axels tiennere Hanns lakey tog for^{ne} breffue oc bar dem ind til Axel. Strax dereffter kom hand vd och sagde, att statholderen bad hannom gaa hen oc legge dem i hans kiste.

Samme dag gaff bispen de 4. karle som rode hannom til Marstrand igaar och haffde hiemme ther sammestedtz 1 marck dansche tilhobe.

Item skifftedt hand vd iblant fattig folck ther sammestedtz en marck.

Constitutio aërea.

Samme dag den 5. Augustj formiddag smucht klart solskien indtil midafftens tid, da bleff dett sky vær oc om afftenen begynte dett att regne flux smaatt regnn, och regnitt all natten til Lørdags oc blæste sødoust saare kule vind. Oc i dag en stiff sønden vind.

Bispen hører her Christiern i Marstrand hans predickenn.

♄ Then 6. Augusti gick bispenn, prouisten, och de andre dannemend presterne her Michell, her Christiern, her Jens, her Niels capellan i Marstrand, her Find, hen vdj kircken, och der hørde bispen, her Christiern Nielssens predicken vdj for^{ne} dannemendtz oc andre deris neruerelse. Oc tracterit hand euangelium dominicale som faller i morgen de Pharisæo & publicano Luc. 18.

Locj .3. I^{us} de Pharisæo. 2us de publicano.

3us judicium de vtroque.

Siden der bispen kom hiem fra kircken lod hand kalle op paa sitt kammer her Rasmus Alleløff och her Christiern vdj Marstrand och lod dem copiere aff dett breff, som hand schreff cancelleren til paa Marstrandz kirckes vegne, om nogen hielp, att her Rasmus oc her Christiern kunde sige borgemester huorledis breffuit liudde, och att de ville sige borgmestere att de skulle selff schriffue met til canceller och naffngiffue huad hielp de ville der til begiere.

Siden talede bispen met her Rasmus att hand skulle flittige tage vare paa sitt kaldt oc embede som er att besøge kirckerne

---

[1] *Crosatus* (*croisiatus*), en mynt med korstegn eller i korsform, der forekommer fra middelalderens senere halvdel og ned i den nyere tid.

och haffue flittige indseende til presterne vdj sit proëstj. Och att hand skulle raade den H. Brynneld att hand vden al forsømmelse forholder sig til Oslo til den tid som hannom er faarelagdt. Och vaar samme thid her Michel ochsaa tilstede paa kammerit hoss bispen.

Strax der effter laugitt bispenn sig til veys fra Marstrand till Tiørnn. Och samme thid skenchte bispen her Christiernns hustru Susannæ[1].

Saa gick hand ned til bryggen, oc fulde hannom her Rasmus proësten, her Michell oc hans søn H. Jens Basse, her Christiern y Marstrand, her Find, her Niels capellanen i Marstrandt. Der wi kom paa brøggen gaff bispenn her Rasmus, her Michel oc her Jens forloff att fare hiem, saa bøde de huer andre gode nætter.

Saa gick bispenn till baadtz och her Christiern och her Find met hannom. Och haffde wi 4. roerskarle, saa rode wi aff, da kunde klocken vere ved 7. slæt om morgenen.

Der wi komme noget vd paa Marstrand [sic] føigit vinden sig, saa hidset wi seylitt op, och baade rode oc seylede offuer Marstrandz fior som er 1 mijll offuer, oc vaar kaassen i norduest. Saa sagtedis vinden, och wi strigte seyledt oc rode saa ind vdi [it] lenndestad kallis Tofftenes[2] $1^1/_2$ vggesiøs fra Marstrand, der lagde wi vdj land. Men den anden baad som godzet vaar paa kom der langt effter. Oc strax wi komme i land, gaff bispen her Christiern forloff, thj her Jens paa Tiørn[3] var da tilstede och møtte oss mitt paa Marstrandtz fiord. Och samme thid der her Christiern fich forloff forærit bispen roers karlene 1 march til dricke peninge. Saa drog her Christiern sin kaass hiem igenn til Marstrandt.

Och bispenn foer met her Jens til Tiørn til prestegaarden som kallis Siebrecke, liggendis fra Tofftenes 1 fiering i nordoust. Och komme wi til prestegaarden imellum 9. och 10. slæt formiddag.

Imellum Marstrand och prestegaarden paa Tiørnn er hen ved 2 mijll. Och droge wi nu den samme vey, baade til landtz och

Mellum Marstrand och Tiørns prestegaardt hen ved 2. mile.

---

[1] Summens størrelse, eller hvori gaven overhovedet bestod, hvis det ikke var penge, er ikke udfyldt.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 197.

[3] Hr. Jens havde efterfulgt sin s. 198, under 6 April 1594, omtalte fader, hr. Nils Jenssøn, som sogneprest paa Tjørn.

Constitutio aërea. vandtz, som wi fore sidstegang, bispen visiterit vdj Marstrandt. Oc regnitt det flux dog smaatt regn, alt fra det wi fore fra Marstrand och indtil wi komme til prestegaardenn, saa att wi vaare megit vaade dog vaar vinden smuck sagtferdig och bleste først aff en sudoust, siden gick hand til nord efftermiddag, och da bleff det klart solschien.

Her Jenssis moder paa Tiørn heder Gunor oc hans quinde Marin Christoffersdaatter, hun haffuer tient Steen Malthesens frue i lang tid.

Samme dag giorde bispen baade middags maaltid och afftens maaltid paa kammeret allene.

Samme dag som vaar den 6. Augustj drog den gode mand Axell Gyldenstiernn fra Marstrand efftermiddag, och vaar samme tid hoss hannem Steen Malthesøn och Peder Knudsøn paa Tiørnn.[1]

☉ Then 7. Augusti Dominica XI. post Trinitat: visiterit bispen hoffuit kircken paa Tiørn som kallis Steen kircke. Och predickett selff euangelium dominicale Luc. 18. de Pharisæo & publicano. Och vaar samme thid tilstede Peder Knudsøn och fru Birgitte, och Anders Green[2] och F. Metthe Grubbe.

Siden effter predicken haffde bispen sin formaning til almuen om Gudtz ords flittige tilhørelsse, om lydachtighet imod øffrigheden om kircken att forbedre och de huse paa prestegaarden och andett mere saadant.

Siden examinerit hand dett vnge folck vdj deris catechismo och børnelærdom.

Saa oc nogle aff de gamle aff predicken.

Siden der alting vaar endt fuldis hiem y prestegaarden med bispen, Peder Knudssøn och hanns frue, Anders Green och hans frue F. Metthe Grubbe. Och vaare de her Jenssis giester medt bispenn. Item vaar der oc Peder Knudssøns søn Knud Pedersøn. Och droge de samme dags afften alle sammen hiem.

Samme dag den 7. Augusti vaar der nogle folck i rette om nogle echteskaffs sager.

Først en ved naffn Christoffer Oluffsøn boendis her paa Tiørn, huilcken haffuer verit fra sin quinde Margrete Suendsdaatter

---

[1] Peder Knutssøn Maaneskjold til Akervik paa Tiørn, om hvem se ovenfor, s. 161, note 1, s. 188 med note 3 og s. 198.

[2] Anders Gren til Sundsby, senere Norges kansler; smlgn. ovenfor, s. 151, note 2, s. 201, note 3 og s. 202.

paa dett tredie aar, aff den aarsage att hun skall haffue staalitt en veder fra Oluff i Helle, huilcket hun och selff bekiende att haffue giort medt en anden quinde.

Men for^{ne} Christoffer och hans quinde bleffue forligte saa att de skulle her effter vere tilsammen, offueruerendis her Jens Nielssøn oc hans capellan her Niels Søffrenssen och her Find Siuerdsønn.

Item vaar der och samme thid en anden sag for imellum Gudmund smed, tienendis Anders Green, och hans quinde, saaledis att hun schall veret gangit fra hannom 4 eller 5. gange hiem til sin moder, och ville icke vere hoss hannom.

Hand fick beskied, att effterdj hun icke vaar der tilstede, att hand skall tage dett beschreffuit som [hand] klauger paa hende, oc siden besøge prouisten att hand kand kiende paa sagen, och siden lade den komme for slotzherren eller for Oslo capitel, om den icke kand komme til ende der.

Samme dag der bispen skulle gaa til kircke kom den quinde aff Marstrand Ingeborg Jensdaatter medt den tilnaffn Lasken, met den gode mandtz Steen Malthesøns breff, bispen tilschreffuit huilcket H. Find antuordett bispen.

Denne sag bleff och samme dag forhørt, imellum Ingeborg Lasken och Peder Carlssøn som er paa Bahuss vdj en spaare. Och vaar samme thid tilstede for^{ne} Peder Karlssøns festemøes fader Ragner, och gaff tilkiende huorledis at for^{ne} Peder, festedt hans daatter ved naffn Karin, presten offueruerendis, oc er strax der effter dragit derfra Tiørn och til Marstrandt oc belagdt sig met for^{ne} Ingeborg, oc siden haffuer for^{ne} hans daatter forseet sig met en skredder. Men hun vaar icke tilstede. Huorfor der bleff sendt bud effter hende, att hun skulle komme til prestegaarden. Och fick for^{ne} Ingeborg den beskied att den Peder Carlssøn och hun maa iche stedis att vere tilsammen, thj dett er imod articklerne.

Her om schreff bispen samme dags afften den gode mand Steen Malthesøn till, att for^{ne} Peder Karlssønn och Ingeborg Lasken icke [maa] bo tilsammen.

Samme dag den 7. Augusti smucht klart solskienn formiddag, men efftermiddag bleff dett sky vær, oc om afftenenn begynte dett att regne smaatt regnn sønden vind. *Constitutio aëreа.*

☾ Then 8. Augusti om morgenen hørde bispen her Jens Nielsønns predicken paa kammeritt neruerendis tilstede her Find Si-

uerdsøn oc her Niels capellan paa Tiørn, oc tracterit her Jens euangelium dominicale Luc. 18. de Pharisæo & publicano.

Samme thid hørde bispen her Nielssis predickenn, oc tracterit hand euangelium Mar. 7. de muto & surdo.

Strax ther effter lod bispen kalle den Marstrandtz quinde op paa kammerit och antuordett hennde breff til den gode mand Steen Malthesøn.

Samme thid vaar oc Ragne[r] och hans daatter Karin for:e Peder Karlssøns festemø tilstede och bispenn spurde hende, huilcken der forligte hende met sin festemand, att hun skulle aldelis vere hannom quitt, da sagde hun att ther vaar ingen forligelse giort imellum dem. Siden sagde bispen til hende att hun skulle ind til Bahuss til den gode mand Steen Malthesønn fordj att hun icke møtte nu ther bispenn vaar der paa Bahuss. Och sagde bispen faderen til att hand endelige skulle lade hende komme for den gode mand Steenn.

Samme thid vaar der vdj prestegaarden nogle folck aff Maallesund, som klaugede paa her Peder[1] att hand icke ville begraffue it barn och en gammell mand som vaar nylige dødt vden hand fich strax penninge. Saa bad bispen dem att de skulle møde met hannom i morgen vdj Tegneby.

Samme dag den 8. Augusti der klocken kunde vere imellum 8. oc 9. om morgenen drog bispenn hen til den gode mand Peder Knudssønn effter hans begiering, och vaar hans giest. Och fulde hannom her Jens her Find och bispens tienere Christiernn skredder, och droge de først fra prestegaarden i sudoust $^1/_2$ fiering til en gaard heder Høkerø liggendis paa den høyre haand strax hoss veyen, siden i oust nordoust 6 pilskud til Refflandbro, offuer huilcken de fore i øster 1 fiering fraa prestegaarden, oc der vnder rinder en beck, heder Refflandtz beck huilcken kommer aff en quernedam liggendis fra broen i sønder $^1/_2$ parten aff $^1/_2$ fiering den kommer aff en myr heder Budals myr 5. eller 6. pilskud i sønder derfra. Siden løber samme beck i nordnordoust om en gaard heder Aaseby, vdj en kile heder Aasebykile i sudoust fra gaarden 1 pilskud.

Siden droge de fra Refflandtz bro i oust sudoust $^1/_2$ fiering til en gaard heder Otznes en herregaard som kommer Peder

[1] Smlgn. ovenfor, s. 198 flg., s. 205 og s. 210.

Knudsøn [til] liggendis paa den høyre haand paa en høy backe, oc skall hans søn Knud Pedersøn haffue samme gaard.

Derfra fore wi sudoust 5 eller 6 pilskud til Peder Knudsøns affuelsgaard ved naffnn Brecke liggendis paa den høyre haand.

Saa therfra i sudsudoust 3 eller 4. pilskud til Peder Knudssøns sædegaard Ageruig, der som hand boer paa, liggendis ½ mijll. Der vaar bispenn och de som met hannom vare til giest indtil offuer middag, oc bleffue rettelige vel tracteret.

Saa droge de fra Ageruig, den samme vey til bage igen indtil Refflandbro, der de vaare komne der offuer droge de i nord offuer Refflandtz enger och haffde den gaard Reffland paa den venstre haand. Saa therfra i nord ½ parten aff ½ fiering om en gaard Knim liggendis paa den høyre haand. Saa therfra i norduest offuer ett berg heder Varberg til Steen kircken, hoffuit kircken paa Tiørn, saa i sønder til prestegaardenn. Och komme de hiem som klocken kunde vere imellum 3 och 4 efftermiddag. Och vaar da her Anders Nielssøn met dem.

Samme dag den 8. Augusti sky vær regn vndertiden kule vær, oc stundem solschien, sødost vind formiddag, men efftermiddag suduest saare storm. Constitut: aërea.

♂ Then 9. Augusti drog bispenn fra Tiørnn oc fulde hannom her Jens, her Anders Nielssøn her Find. Och fore wi i vester och i norduest om en forfalden stenn kircke Vor fru kircke som wi haffde i øster fra oss paa den høyre haand 1 pilskud.

Saa fore wi framdelis i nordnorduest til Kierslet liggendis paa den høyre haand, ret hoss veyen, paa huilcken gaard her Nielssis søn ved naffn Biørn Nielssøn boer, ½ fiering fraa prestegaarden.

Saa fore wi i nord ½ fiering til Hualseng, igiennom gaarden, saa therfra offuer en slet eng 7. eller 8 pilskud i nordnorduest til it leendestadt, heder Hualsengseyd, der lagde wi vdt met baadt, och droge offuer en fiord heder Stiefiord i nordnorduest oc i nord om en øe heder Lyr, huilcken wi haffde paa den venstre haand, saa komme wi i land ved en liden gaard heder Vasserø. Huor wi oc sidstegang bispen visiterit paa Tiørn lagde vdj land.[1] Och der wi nu komme til samme gaard vaar her Niels i Tegneby[2] nyligen kommen did och haffde ingen skiusheste.

---

[1] Den her fulgte vei er mere udførlig beskreven under visitatsreisen i Baahuslen 1594, ovenfor, s. 200—202.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 202.

Saa tøffuede bispenn der och fick mad vdj gaarden, aff den mad som her Jens paa Tiørn førde met sig, saa kom der en hest eller 2, saa drog bispen derfra och til Tegneby met her Niels her Find och her Anders och de andre komme saa effter som vaar her Jens och bispens folck met tøgit. Och fore wi fra stranden først i nordnordoust til en gaard heder Nøskier, liggendis paa den venstre haand. Saa derfra i ost nordoust $^1/_2$ fiering til Tegneby prestegaarden.[1] Och kom bispenn did, som klocken kunde vere imellum 2 och 3. efftermiddag. Och er imellum Tiørn och Tegneby kircke imellum [sic] 1 stor mijll baade til lands och vandtz. Først er der 1 fiering fra Tiørn til stranden, siden er fiorden $^1/_2$ mijll offuer, dernest en stiff fiering til Tegneby.

Samme dag den 9. Augusti der bispen vaar kommen til Tegneby, vaar Vincentz Bild[2] der for hannom, saa och her Peder i Maallesund och de folck der klagede paa hannom igaar. Och bispen lod kalle Vincentz op paa kammeret til sig och de dannemend presterne som der tilstede vaare, som vaar her Jens paa Tiørn, her Anders Nielssøn, her Niels i Tegneby och her Find Siuerdsønn, samme thid lod hand oc kalde her Peder i Mollesundt och de som met hannom vaare aff Mollesundt.

Da kom først frem Erick Biørnsøn och Ingeborg Andersdaatter, och klagede huorledis att Knud Gyldenstiernn skulle nu i disse dage hand vaar der met sin fader, den gode mand Axell Gyldenstiernn haffue spurdt for^{ne} Engeborg om en gammell mand, som der skal haffue liggit død i en boed, huorfor hand laa der oc icke bleff begraffuen, da skal hun haffue suaridt dertill, att hand kunde icke bliffue begraffuen, fordj hand vaar fattig, oc haffde iche peninge att giffue presten. Och berettet hun igaar for bispen der hun vaar paa Tiørn at samme fattige mand schall haffue liggen offuen jorden .3. dage, huilcket hun nu nechtet. Da suarede her Peder Christiernsøn vdj Maallesund, att den samme dag som Knud saa for^{ne} fattige mandtz lig, da døde hand, huilckett de gode folck som nu tilstede vaar met her Peder aff Maallesund vdj bispenns kammer samtyck[t]e och bestode, hues naffn vaar, Lauritz schriffuer, Christen Munck, Hans Lange, Christiern Jenssøn, Anders muremester, Peder Jenssøn oc andre flere.

---

[1] Veien er mere udførlig beskreven ovenfor, s. 203—204.

[2] Den ældre Vincents Bildt, søn af Daniel Bildt til Morland.

Oc bleff siden samme sag forligt vdj forne gaat folckis neruerelse.

Siden kom der en quinde fram ved naffn Alhed Andersdaatter, som vaar en løss quinde, oc beklaget huorledis att hun for en kaart tid siden kom til her Peder oc begierede att hand ville iorde hendis barn, da schal hand haffue suaredt att hand iche ville iorde dett met mindre att hun haffde penninge, da sagde hun att hun iche haffde penninge strax. Oc hun spurde hannom fordj om hun maatte selff begraffuit, och berettet hun, att hand skal haffue giffuitt hende loff dertil, och der effter er strax gaait heden oc begraffue dett selff.

Her til suarit her Peder att der klocken var 3. efftermiddag skal hendis barn haffue dødt oc samme dags afften ved solegladtz tid kom hun til hannom oc begierit at hand ville dett graffeste, da bad hand hende, at hun ville tøffue der met til anden dag, saa ville hand begraffue dett, da skal hun haffue suaredt at hun icke ville tøffue der met saa lenge. Men ville strax haffue dett begraffuit.

Huorfor hun begroff dett selff, och her Peder sagde sig icke att haffue giffuit hende dertil forloff, huilcket hand strax beuiste met forne gode folck zom der tilstede vaar.

Saa bad bispen her Peder tage dette alsammen beschreffuitt. Och fich forne Alhed den beskied att hun for sit slemme och løssactige leffnitz skyld att hun icke skall lenger vere der som [hun] nu haffuer veritt, men vige derfra.

Siden talede Vincentz medt bispen om Maalandtz sogn, och først gaff thett før, att thet skall iche vere it annex til Tegneby. Men att thet skal tilforn haffue hafft sin egen prest.

For dett andett, effterdj att kircken staar paa hans grund, mener hand sig att haffue ius patronatus der til, oc effterdj her Niels haffuer icke tagitt kaldtz breff huercken aff hannom eller hans foreldre der paa, da vill hand icke kiende her Niels for sin sogneprest. Da vndskyldett her Niels sig att der ingen aff dem vaar tilstede paa den tid. Saa bleff det saa staaendis til anden dagen, att ther kunde komme nogen aff Molandtz sognn.

Samme thid talede bispen her Niels till vdj Vincentzis oc de dannemendtz presternis neruerelse som der tilstede vaare, for hans druckenskaff och wskickelige leffnett, som der sigis om hannom, da forsuor hand dett, oc ønskede Guds vrede oc fordømmelse offuer sig, om hand nogen [tid] haffuer staaitt for alterit drucken eller vdj predickestolen.

Strax der effter drog Vincentz hiem igenn oc de folck som vaare aff Mollesundt. Men her Jens paa Tiørnn her Anders Nielssøn och her Peder i Mollesundt bleffue der tilstedis til anden dagen effter bispens befalling.

Samme dag den 9. Augusti om morgenen førend bispenn foer fra Tiørn hørde hand her Anders Nielsens predicken paa kammerit, oc tracterit hand epistolam Pauli ad Rom. 8.

Constitutio aërea.

Samme dag den 9. Augusti formiddag sky vær oc regnn, men efftermiddag bleff thet klart sønderlig imod afftenen, en suduest storm denne gantzske dag saa och i denne forgangen natt.

☿ Thenn 10. Augusti ipso die Laurentij om morgenen tilig førend bispen gick til kircke hørde hand her Nielssis predicken paa kammeritt oc tracterit hand euangelium Mar. 7. de muto & surdo homine, quem Christus sanauit.

Och vaar samme tid tilstede her Jens paa Tiørn her Anders Nielsøn her Find oc her Peder i Mollesundt.

Bispen visiterer Tegneby kircke.

Siden gick bispenn och de andre heen att kirckenn. Oc predicket selff den text ad Gall: 2. Wi vide at intet menniske bliffuer retferdigt ved lowens gierninger.

Der aff tracterit hand locum de iustificatione, quod non iustificamur operibus legis, sed fide. Cur igitur bona opera sunt facienda.

Samme dag den 10. Augusti strax efftteratt bispen vaar kommen hiem aff kircken lod hand kalle alle presterne op til sig paa kammerit, oc der hørde her Peders predicken i Mollesundt oc tracterit hand euangelium Luc. 18. de Pharisæo & publicano.

Samme thid hørde bispen her Søffren som er capellan i Molandtz sognn, hans [sic] predickit en text. Apoc. Ver tro ind til enden, saa skall ieg giffue Dig liffsens krune.

Saa gick bispen ned til bords vdj borrestuen och vaar der samme thid til giest med hannom her Peder i Myckleby[1] (som da vaar nylige kommen), her Jens paa Tiørnn her Anders Nielssønn her Peder, capellan i Mollesund och her Søffrenn i Maalands sognn. Item Niels Bertelsøn Erich Kaasis fougitt.

Siden vnder maaltid kom den gode mand Vincentz Bild til her Nielssis, oc der hand kom thil bordtz talede hand atter om dett samme hand foregaff igaar om Mollandtzsognn, att dett iche skall vere nogen annex til Tegneby, och der til met effterdj att

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 210, note 2.

her Niels icke haffuer hans eller hans foreldris kalds breff, da ville hand icke kiende hannom for sin sogneprest. Da meente bispen att effterdj der vaar ingen tilstede idag aff Mollandsogn, som kunde vide noget der aff huorledis thet haffde sig ther medt, kunde mand intet giøre der ved, vden att der skal tagis steffning.

Samme thid gaff her Søffren klaugelige tilkiende att her Niels er hannom schyllig baade kiør kornn och offerpenning, och hand bekommer intett deraff. Da sagde bispen her Niels till att hand skulle fornøye hannom, huad hand er hannom skyllig medt dett første.

Strax der effter som maaltid vaar giort laugit bispenn sig til veye att fare till Myckleby saa bød hand Vincentz gode nætter, saa och her Jens paa Tiørn och her Anders Nielsøn. Siden droge wi fra Tegneby der klocken kunde være ved 2. slett efftermiddag och fuldes met bispen her Peder i Myckleby, her Niels y Tegneby och her Find Siuerdsønn. Oc fore wi først i øster oc i sødoust til Alefosbro, ½ parten aff ½ fiering, siden i sudoust hen ved ½ fiering til Staël kircke[1] annex til Tegneby, liggendis paa den høyre hand ½ pilskud fra veyen, siden droge wi derfra i øster oc i nordoust til en gaard heder Vrælen liggendis paa den høyre haand, mitt imellum Tegneby oc Myckleby, siden derfra i nordoust offuer nogle field om nogle myrer til Myckleby prestegaardt, did komme wi imod 5. slæt om afftenen. Och er der imellum Tegneby och Myckleby 1 mill.

Her Peders quinde heder Ingierd Christensdaatter.

Samme dag den 10. Augusti effteratt bispen vaar kommen til Myckleby och haffde giort afftensmaaltidt paa kammerit alene, kom til Myckleby her Niels y Øyesmaall, oc bleff der om natten saa oc her Niels i Tegneby.

Samme dag den 10. Augusti smucht klart vær sønden vind.

Bispen visiterer Mycklebyes kircke.

♃ Then XI. Augusti visiterit [bispen] Myckleby kircke, oc tracterit den text Rom. 13. Huer mand skal vere øffrighed vnderdanig.

1. De causis cur magistratus institutus est.
2. De fructu magistratus.

Siden effter predicken haffde bispenn sin formaning til almuen ther sammestedtz om Gudtz ords flittige tilhørelse. Och andett mere saadant som hand pleier att formane dem om. Siden holt hand sin examinatz medt børnene saa oc met de gamle.

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 204.

Strax effteratt bispenn vaar kommen hiem paa kammerit hørde hand først her Niels vdj Øssmaal hans predicken. Oc tracterit hand en part aff den psalm.[1] Jacta curam tuam in Domino.

1. Ad quem fugiamus in necessitatibus.
2. De mandato Dej ad inuocationem.
3. Naar der forhalis att wi icke strax bliffuer bønhørt, att wi skal icke falde i mistuill.

Siden predickett her Peder, & pro textu recitauit orationem dominicam. Och der aff tracterit hand de remissione peccatorum.

1. Quis remittit peccatum.
2. Quibus remittuntur.
3. Quo instrumento consequitur remissio peccatorum.

Oc vaar samme thid tilstede her Niels i Tegneby, her Find oc de andre bispens folck.

Siden der dette vaar skied gick bispen till bords nedre i borrestuen, och vaar da til giest met hannom her Niels i Øyesmaall, her Niels i Tegneby, her Find, oc en bonde ved naffn Erich i Kaarre, huis quinde hør Anders Green till.[2]

Samme dag den XI Augusti vaar der en mand aff Øyesmaall ved naffn Anders Andersøn i Starkier for bispen om en echteschaff [sic] imellum hans stiffdaatter oc en vngkarl som hende haffde i prestens neruerelse troloffuitt, och hun nu icke vil holde samme sin troloffuelse fordj att hendis festemand sigis att skal haffue staalit 1 tølt .7. alne gransperrer, som 2 borgere vdj Lemuig ved naffn Jens Christiernsøn och Jens Olssøn skall haffue kiøbt aff hannom oc siden att vere beslagitt. Oc efterdj forne Anders icke haffde nøyactige breff och beuisning paa samme sag, bleff hannom forelagt att hand skulle fij sig nøyactig breffue och beuisning, oc siden lade prouisten och øffrigheden forfare leylighet.

Samme dag vaar der och en sag imellum it par folck y Myckleby, saaledis att en haffde fest en pige presten offueruerendis. Och siden haffuer en anden truit hannom met hug oc slag som tilforn schall haffue frijt til hende, huorfor hendis troloffuede festemand vnderstaar sig att vill vere aff met hende. Her om findis ydermere her effter til 17. Augustj att vere handlit vdj Tønnum.

Samme dag den XI. Augustj gaff bispen her Niels i Øesmaall

---

[1] Foran *psalm* et aabent rum i haandskriftet.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 211, hvor Erik kaldes en *knabe*, uden at noget nærmere oplyses om hans slægtsforhold.

och her Niels vdj Tegneby forloff att fare hiem. Och vaar de samme thid oppe paa kammerit hos hannom.

Der effter fore de baade hiem, fra Myckleby.

Samme dag den 11. Augusti smucht klart solskienn sønden stille vær.

Constitutio aërea.

♀ Then 12. Augusti om morgenenn klockenn kunde vere 7. slett drog bispenn fra Myckleby endog dett icke vaar gaatt val paa skiusheste. Och fulde hannom her Peder oc her Find.

Och fore wi den samme vey til stranden som wi fore sidste gang bispenn visiteritt her, oc til en leendestadt heder Eng huor der staar en siøbod, och er 1 mijll did fra prestegaardenn. Der wi komme nu til siøboden, vaar der ickun en liden baad til bispen, oc icke vden en roerskarll, wanseett att her Peder haffde tid nock att bestille baader och roerskarlle. Saa stod der en gammel mand som vaar her Peders broder, den tog her Peder da ind met paa bispenns baadt. Men til godtzett maatte de tage en baad som der laa, och vaar icke bestyrt tilfornn, saa droge wi fra Eng i nord och norduest offuer Kaallerødsfiord 1 mijll till Draxmarck, och haffde gaatt verligtet, ellers haffde wi staaitt en høy fare. Thj baaden [var] liden oc de 2. som rode vaar icke megitt kundige.[1]

Der wi komme nu i land ved Draxmarck stod her Peder sognepresten[2] ther sammestedtz och her Simen her Peders suoger vdj Herrestadt. Saa gaff bispenn her Peder i Myckleby forloff, oc vaar icke veltilfredtz met hannom for forenskaff skyld. Der effter foer bispenn til prestegaarden som ligger der strax norden for 3 eller 4 pilskud fra stranden, oc komme wi did middags tid. Oc er imellum Myckleby och Draxmarck 2 mijll.

Samme dag den 12. Augusti giorde bispenn middags maaltid inde hoss her Peder Anckermand och vaar samme thid til bordtz medt hannom her Simen her Find, oc Knuds Grubbis[3] fougit Niels[4] och en anden aff her Peders sognebønder. Och strax maaltid vaar giort, gick bispenn ind paa sitt kammer igenn.

Siden kom her Simen ind till bispenn och vaar begierendis aff hannom att hand ville forhielpe hannom til noget kald, och bispenn loffuitt hannom att dett skulle skie dett første mueligt kand være.

---

[1] Om veien fra Myckleby til Dragsmark se ovenfor, s. 212—214.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 215, note 1.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 137, note 2.

[4] Efter *Niels* aabent rum i haandskriftet.

Siden talede bispenn met her Simen om dett gield Herrestadt, och sagde att den H. Brynnild skal vere aff mett samme gield. Och att her Simen skulle sige hannom att hand skal møde i Oslo inden S. Michels thid som hannom tilforn er forsagt. Siden gaff bispen hannom tilkiende om H. Daniel att hand haffuer bekommit Kong. Matt. breff paa thet første gield som vacerer, att dersom hand icke bekommer forne Herrestad, men att der bliffuer nogett kald anderstedz, som hand kan faa enten vdj Oslo eller Hammers stigter, da skulle her Simen vere Herrestad nest.

Siden kom her Brynild til Draxmarck men bispen talet intet met hannom.

Samme dag schreff bispen til her Peder i Myckleby att hand schulle møde hannom enten i Bro eller i Sodeness, och lod hand her Peder i Draxmarck forskaffe breffuitt til hannom.

Constitut: aërea. Samme dag den 12. Augusti smucht klart solschien, sønden vind.

♄ Then 13. Augusti visiterit bispen kircken vdj Draxmarck oc predicket hand selff den text Gall. 2.

Loc. 2. 1. Quod non iustificamur operibus legis.

2. Cur bona opera facienda cum non per illa iustificamur.

Siden haffde hand sin formaning til almuen ther sammestedtz om Gudtz ords hørelse om øffrighed at beuise lydighet om kircken oc prestegaarden att bygge oc forbedre.

Siden examinerit bispen folckit der sammestedtz baade de vnge oc gamle.

Samme dag hørde bispenn her Peders predickenn paa kammerit om morgenen tilig førend hand gick til kircke och vaar samme tid tilstede her Anders i Bro,[1] som da vaar nylige kommen, oc hans capellan her Jørgen i Stang.[2] Item her Find.

Oc tracterit her Peder epistolam.

Samme dag den 13. Augustj ved middags thid som bispenn och her Peder, her Anders her Jørgen, her Find och fougeden Niels haffde giort maalthidt drog bispenn fra Draxmarck oc nedt til Geduigsundt,[3] der lagde wi vdt met baader, och vaar samme thid i selskaff met bispenn her Peder i Draxmarck, her Anders och her Jørgenn vdj Stang offuer Guldmarenn oc vaar vor kaass

[1] Smlgn. ovenfor, s. 218, note 6 og de der anførte steder.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 222, note 3.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 217.

i norduest der offuer til Liusekil østen for, der som wi lagde sidst i land bispen visiterit.

Samme dag den 13. Augustj smucht klart solschienn ost nordoust vind sagt vind.

☉ Thenn 14. Augusti Dominica 12. post Trinit. visiterit bispen Bro kircke. Och predicket selff euangelium dominicale Marc. 7.

1. De muto & surdo.
2. De adferentibus mutum ad Christum & de Christo curante illum.
3. Exemplum gratiarum actionis in hac turba.

Siden haffde bispen sin formaning til almuen ther sammestedtz som hand er von att giøre.

Samme dag den 14. Augustj strax effteratt bispen vaar kommen hiem i prestegaarden, lod hand kalde alt clericiet op paa kammeritt och samme thid hørde hand her Anderssis predicken oc tracterit hand euangelium Mar. 7. de muto.

1. locus. De muto & surdo.
2. De turba quæ attulit mutum Domino Christo.
3. Om Jesu Christo, huorledis hand forholdt sig imod samme menniske.
4. Gratiarum actio.

Siden predickett her Jørgen som er capellan vdj Stang samme euangelium, och haffde 3. parter.

1. Huorfor mennisken er saa megen sorg oc iammer vndergiffuenn.
2. Huem der leger oc helbreder dett døffue oc dumme menniske.
3. Om dette folckis exempel som fører dette menniske til Christum til att tacke oc prise Gud derfor.

Samme dag haffde her Anders til giest hoss sig bispen, och hans folck her Find, och her Jørgen i Stang en quinde ved naffnn Margrete och Hans klocker. Och vaar Benthe[1] megitt sorrigfulde samme thid, for sin daatters død. Strax maalthid vaar giortt gick bispenn oc her Anders och her Find och de andre bispens folck vester till it bierg ligger i vest suduest fra prestegaarden ved .2. pilskud, heder Brufield, der vdj paa den vestre

[1] Bente var enken efter den forrige prest, som her Anders havde ægtet. Smlgn. ovenfor, s. 218—223.

ende aff biergit ved jorden er it hull ind, huilckit er 6. alne bred och 6½ alne lang men yderste i hullit er saare sneffuert att gaa ind, och ligger der vden fore saare mange store stene. Der gick bispen och de andre som vaare met hannom ind vdj samme hull, och haffde de liuss och løcte met dem thj der er saare mørckt.

Oc sigis dett att der vdj skall i gammel tid haffue liggit enn mand som vaar kommen vdj mandeskade vdj 7. aar, och ingen viste det vden hans quinde, hun skal haffue gaait til hannom och baaritt hannom madt.[1]

Siden gick bispenn, her Anders och her Find derfra och til 2. gaarde heder Bruberg kommer Kort paa Nessøen[2] till, och haffuer samme Bruberg i fordum tid veritt itt herresæde. Och ligger strax synden for Bro prestegaard. Vd medt for Bruberg paa den østre side ligger en høy, der vdj ere 2 murede graffuer, den ene bøyer sig i sudsuduest oc den [anden] i øster, och ere de icke høyre end som mand kand krybe der ind paa kneerne. Der lagde bispen sig ned oc saa der ind.

Siden ginge wi hiem til prestegaarden igenn.

Samme dag bleff den gode mandz Byrger Greenn[3] lig vdj Fregne begraffuenn.

Constitut: aërea. Samme dag den 14 Augusti smucht klartt solschien østenn vind.

☾ Then 15. Augusti om morgenen tilig hørde bispen her Peder Saltums predicken i Bro prestegaardt paa sitt kammer oc tracterit hand euangelium dominicale som falt vdj gaar de muto & surdo.

Oc vaar samme thid tilstede her Anders Olssøn her Find oc de andre bispenns folck.

Strax der effter imellum 6. oc 7. slet om morgenen drog bispen fra Bro oc fulde hannom til stranden her Anders och H. Peder Salthum her Mogens i Faass hans capellan, oc fore wi til Røde brygge i suduest ½ fiering om den gaard Røde som fougden Søffrenn paaboer och haffde wi den paa den venstre haand nedre imod stranden. Der wi kom til stranden der som baaderne laae gaff bispen her Anders forloff hiem effterdj hand och hans

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 72 flg.
[2] Smlgn. ovenfor, s. 147.
[3] Smlgn. ovenfor, s. 151.

hustru Bennte haffde nu vdj acht at lade i dag hente deris daatters lijg hiem och lade begraffue, huilckenn døde vdj Oddeuald aff den farlige siuge blodsott nu forgangen Tisdag den 9. Augusti der klockenn kunde være 8. om morgenen. Huor hun vaar att skulle lære att sye.[1]

Siden fore wi tuert offuer Aabyfiord til Rudz siøbo,[2] der lagde wi vdj land, och da vaar her Jens vdj Sodenes[3] och hans capellan tilstede met heste, saa och leensmanden Mogens Berhnnssøn.

Der effter droge wi til prestegaarden i norduest 1 fiering fra strandenn, men $^1/_2$ mijll fra Bro. Och komme wi did til her Jens paa Sodeness der klocken kunde vere 9. slætt. Och da kom hans hustru ved naffn Ellin Hansdaatter vd imod bispen endog der er ickun 8 dage, siden hun føde en vng søn. Oc siden gick bispen strax op paa sitt kammer. Och der giorde hand samme dag baade middags och afftens maaltid.

Den vey som wi fore fra Bro och til Sodeness haffuer wi tilforn dragitt, och findis flittigen antegnitt vdj den visitatz bog her nest tilforn.

Samme dag den 15. Augusti smucht klart solschien sønden vind men imod afftenen nogett regn.

Constitutio aërea.

♂ Then 16. Augusti visiterit bispenn hoffuit kircken paa Sodeness och predickett hand dett euangelium Mar. 7. som falt i Søndags. Och haffde 3. parter.

1. Om den døffue och dumme menniske.
2. Om dem som samme menniske framførde til Herrenn, och huorledis hand det helbreder.
3. Om denne almues tacksigelsse, vdj huilcken wi haffue it herligt exempell.

Siden der predicken vaar vde haffde bispen sin formaning thill almuen der sammestedtz om Gudtz ords hørelse, och andett som hand pleyer att paaminde sognefolckit om.

---

[1] Denne bemærkning savner ikke interesse. Presten har altsaa sendt sin datter til den nærmeste kjøbstad for der at lære at sy, hvorved neppe alene har været ment, at hun skulde erhverve den simple færdighed at sy klædningsstykker, men ogsaa at blive oplært i den mere kunstfærdige udsyning, som paa hin tid var i mode. Efter det nære forhold, hvori presterne overhovedet stode til sine menigheder, maa det igjen antages, at saadanne udlærte prestedøtre have søgt at bibringe sine omgivelser paa landet færdighed i de samme kunster, som de selv havde tilegnet sig.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 223 flg.

[3] Smlgn. ovenfor, s. 224, note 5.

Samme dag den 16. Augusti stod bispen fadder til her Jenssis barnn som bleff kaldit Hans och skenckte hand .1. gammel daler vdj faddergaffuer. Her Jens prouisten christnet barnit førend predicken begyntes.

Strax efteratt bispen kom hiem i prestegaarden fra kirckenn, lod hand kalde clericiet op til sig och hørde først her Jenssis predicken paa kammerit och tracterit hand euangelium dominicale Mar. 7. de muto.

1. De causis cur homini tot mala imposita sunt.
2. De medico hoc Jesu Christo.
3. Quid debemus medico huic pro beneficijs.

Och vaar samme thid tilstede met clericiet Jørgen Frijssis fougitt en vng herremand ved naffnn Niels Bagge boendis paa Aaby.

Siden hørde bispen her Bentis predicken oc tracterit hand samme euangelium. Och haffde 3. parter.

1. Om dette menniskes elendighed och om den [sic] som bare dett frem.
2. Om dett ord, och de prisede Gud.
3. Quid discamus ex hoc euangelio.

Siden ther effter gick bispenn ned vdj baarrestuen till bords, och vaar samme thid til bordz medt met hannom, her Jens Niels Bagge, prouisten her Jens vdi Quille, her Find Siuerdsøn her Bent her Jenssis capellan, leensmanden Mogens Berhnnissøn, Jens salter paa Hundebo, Hans Tofftestad huilcken loffuit att sende bispen nogle nøder i høst. Item Anne M. Hans badschiers, Anne Hans skreders, Karin Dauids i Vllebergshaffnn.

Och strax maaltid vaar giortt gick bispen op paa sitt kammer och de andre droge samme dags afften huer hiem til sitt, disligiste och prouisten.

Bispen skencker H. Jens .1. prooemium in Genesin.

Samme dags afftenn skenckte bispen her Jens Pedersønn it exemplar prooemij in Genesin oppe paa sitt kammer.

Constitutio aërea.

Samme dag den 16. Augusti solschienns vær sønden vind stille.

☿ Thenn 17. Augusti om morgenen tilig drog bispen fra Sodeness, och fulde hannom her Jens sogneprest ther sammestedtz her Find oc bispens dreng. Och fore wi den samme vey til Quille (om Baatnefiorden och haffde Baatne kircke paa den høyre haandt) som wi drog sidst fra Sodeness och til Quille.[1] Och er 1 mill

[1] Smlgn. ovenfor, s. 228—231.

imellum, och der wj kom noget ner 1 fiering fra Baatnekircke møtte her Jens[1] prouisten medt skiusheste.

Och komme wi til Quille imellum 9 och 10 slett formiddag. Saa tog bispen en bidsken for sig selff paa kammerett, och her Jens vdj Sodeness oc bispens folck giorde maalthid vdj stuen hoss prouistenn.

Samme thid meddelte her Jens i Sodenes Ingeborg her Jenssis vdj Quille sacramentet thj hun vaar megitt siug aff fleckesotten.

Siden gick bispen ind i stuen til her Jenssis quinde och talede met hende førend hand drog aff till Tønnem.

Samme thid, der bispen vaar hoss prousten antuordet hand hannom it breff til prousten i Bahuusleen her Rasmus Alleløff om her Peder i Myckkebyes moduillighet. Thj her Jens i Quille achtet sig til Bahuss effter slotzherrens schriffuelse, huorfor bispen gaff hannom forloff at hand icke schulle følgis lenger met hannom.

Saa droge wi strax fra Quille och fulde da bispen her Jens vdj Sodenæss och her prouistens broder Jacob Gudesøn thill Anross och der wi kom hen ved $^1/_2$ fiering fra Quille kom her Jacob i Tønnum imod bispenn och fuldis met til Anross. Huor wi skiffte hester, saa gaff bispen her Jens paa Sodeness oc Jacob Gudesøn forloff.

Saa fore wi der effter till Tønnem, och vaar der met bispen her Jacob her Find, lendtzmanden Oluff Jacobsønn.

Och komme wi til Tønnems prestegield der klocken vaar ved 3. slett efftermiddag. Och er fra Sodenes och til Tønnnem [sic] 2 store mijll.[2]

Samme dag den 17. Augustj der bispen var kommen till Tønnum bleff hannom antuordett sin hustruis Anne Olsdaatters breff som vaar kommen til her Jacob imeden bispen haffuer verit ved Bahuss, och er samme breff schreffuit den samme dag som bispen vaar her sidst paa Tønnem den 20 Julij.

Samme dag den 17. Augustj som bispen vaar kommen fra

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 280, note 2. Hr. Jens's broder, Jakob Gudessøn, omtales straks nedenfor.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 284, hvor der gives en nærmere beskrivelse af veien mellem Qville og Tanum.

Quille och til Tønnem kom her Peder vdj Myckleby der til hannom och talede met hannom, och effterdj att hand kom nu der til hannom, och icke sad hans breff offuerhørig bleff bispen vel tilfridtz [met] hannom och gaff hannom en schedel derom til prouisten, disligiste fich her Peder saadan beskied om dett par folck: Simen Olssøn och Giertru Lauritzdaatter som ere ret troloffuede sammen effter ordinantzen, att dee skulle lade sig vie sammen, vden der findis nogen anden forhindring. Huorledis schedelen liuder findis vdj den dansche copiebog.[1]

Constitut: aërea. Samme dag den 17. Augusti smucht klartt solschienn sønden stille ver.

♃ Then 18. Augusti om morgenen tilig hora 6. hørde bispenn først her Jacobs predicken vdj Tønnem paa kammerit. Oc tracterit hand euangelium Marc. 7. de surdo & muto. Oc haffde 3. stycker.

1. De causis propter quas genus humanum varijs morbis, doloribus & alijs malis subiectum sit.
2. De medico curante.
3. Quid debeamus Christo pro suis beneficijs.

Siden predickit hans capellan her Peder Mule paa kammeritt, oc haffde hand dett samme euangelium. Och skifftet vdj 3. parter.

1. Om dem som fører denne dumme[2] menniske til Christum.
2. Christj mirackell.
3. Huorledis de anammede dette mirackel.

Och hørde bispen noget aff huer deris predicken for tidsens kaarthed schyld.

Strax der effter drog bispenn fra Tønnem oc fulde hannom her Jacob, her Find, her Peder capellanen, oc leensmanden Oluff Jacobssøn til den gaard Knem der skiffte wi hester, saa skillis [sic] leensmanden ther fra oss, oc wi droge saa fort hen adt paa veyen til Skiede indtil wi komme til en gaardt heder Reenshoug den første gaard vdj Skiedesognn. Der møtte her Christiern och hans broder her Niels met hester oc der huilte bispen och de andre och tog en bidsken mad som H. Jacob haffde met sig.

Samme thid kom der 2. hoffkarle haffde hiemme vdj Varnekloster och heder den ene Niels Høg dem bad bispenn til giest met sig. Och samme thid antuordet bispen forne Niels en sche-

[1] Denne er nu, saavidt vides, ikke længere bevaret.
[2] o: døvstumme.

dell met sig till her Peder paa Rygge att hand ville schriffue bispens hustru till, att hand vaar nu kommen hid tilbage igenn. Dis vere Gud loffuit och vaar tilpas.

Siden lagett b[1].

♀ Then 19. Augusti visiterit bispenn Nessings kircke oc predickett hand dett euangelium Mar. 7. som falt i Søndags de muto & surdo. Och haffde 3. parter.

Bispen visiterer Nessing kircke.

1. De muto & surdo.
2. Om dem som førde samme menniske til Herren, och huorledis hand helbreder samme meniske.
3. Om den tacksigelssę som almuen giøre [sic] och priser Gudtz gierning.

Siden haffde bispenn sin formaning til almuen der sammestedtz om de støcker som hand pleyer att paaminde sognefolckit vdi sin visitatz. Siden examinerit hand dett vnge folck och nogle aff de gamle medt.

Strax efteratt bispen vaar kommen hiem fra kircken lod hand kalle clericiet op paa kammeritt til sig, och først hørde hand her Pouels predicken, oc tracterit en text ex Apocal.

Och haffde hand 3. parter der aff.

1. De inferno, quid sit, & de tormento.
2. Quibus paratum sit tormentum.
3. De æternitate cruciatus.

Siden hørde hand ther sammestedtz her Christiern vdj Skiede hans predicken. Oc tracterit den sententz Marc. 1. Agite pœnitentiam & credite euangelio. Och der aff tracterit hand 2. parter de pænitentia.

1. Quid sit, & de partibus pænitentiæ.
2. Quæ causæ impulsiuæ.

Samme thid vaar der tilstede her Peder vdj Id och her Christiernn paa Hualør, som kom til Nessing i morgens tilig.

Siden gick bispen ned till bords vdj borrestuen och vaar der samme thid tilste [sic] bords met hannom her Pouell, her Christiern vdj Skiede, her Christiern i Hualør, her Peder vdj Id, her Find och 2. aff her Pouels sognebønder ved naffn Anders Mossetaarp och Angrim Hødall.

Samme thid berettet forne Anders huorledis att her Tiøstell paa Berg skall vere hannom nogle peninge schyldig paa hans

[1] Det øvrige er ikke udfyldt i haandskriftet.

værmoder Marin Hansdaatters vegne for nogle bøger som hand schall haffue faaitt aff hende effter hendis hosbonds dødelige affgang. Och begierit forne Anders bispens schriffuelsse til her Tiøstel om forneS bøger. Huilcken hand och bekom samme thidt.

Forne Angrim taledt och met bispen om sin hustru att hun haffuer fløtt fra hannom och skifft halffparten aff hiemmelett[1] met hannom imod hans vilie. Saa bad bispen tage dette altsammen beschreffuitt som er tilgangitt och komme for capitelitt.

Samme thid talede bispen medt her Peder vdj Id oc met sin landbo Knud Hallerud som ther oc vaar tilstede, om de gaarde Raffuelsrud och Hagelund som schyller huer sig $1^1/_2$ hud. Da berettede de att de kunde ingenstedtz opspørge Reffuelsrud. Men om dette Hagelund taled bispen met dem att de skulle tilsige Gunder Hagelund att hand skulle komme til hannom met sine breff til Torsnæs att hand der aff kunde komme i forfaring huorledis thett haffuer sig thermedt.

Samme thid drog her Peder hiem igenn och Knud Hallerud met hannom.

Siden der effter foer och her Christiern sin kaass hiem igenn.

Constitutio aërea. Samme dag 19. Augusti sky vær oc regnn men vndertiden efftermiddag solschien dog icke rett klartt, sødoust vind.

♄ Then 20. Augusti om morgenen tilig imellum 6 oc 7. slætt drog bispen fra Nessing, oc fuldes met hannom her Pouell och her Find. Men her Christiern paa Hualør vaar faren til stranden noget tilforn medt Christiern skreder met tøigit. Och fore wi fra prestegaarden i nord 3 eller 4 pilskud offuer it field til en gaard heder Vesby liggendis paa den venstre haand rett fram om husen. Saa offuer Vesby eng i norduest til en beck heder Vesby beck oc offuer en bro kallis Vesby bro.

(Denne beck haffuer sin begyndelse aff en myr heder Sandager myr liggendis i suduest fra broen 3 eller 4 pilskud, saa løber hun i nordoust $^1/_4$ part aff 1 fiering vdj it fersk vand heder heder [sic] Lang, offuer huilckett vand wi kom sidste gang bispen visiterit vdj Vigen.[2]

Såa fore wi fra Vesby bro i norduest offuer it berg heder Tuete kleff en slem oc ond vey, oc offuer en beck imellum 2.

---

[1] Det oldnorske *heimili* o: bo.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 119.

vand, det ene heder Trollekiern paa den høyre haand strax hoss oc dett andett, Vaglenn paa den venstre haand. Och kom wi sidste gang der offuer fra Bierg oc till Nessing.[1]

Siden fore wi offuer en liden ødegaard heder Kingsbacken i norduest, til en gaard kallis Tueiten paa den høyre haand, hoss veyen, oc er fra Nessing oc did en stor fiering. Saa derfra i vester oc suduest 3. eller 4 pilskud til en ødegaard heder Granholt paa den venstre haand liggendis rett hoss veyen.

Saa i vester igiennom en skouff offuer en jordbro, och til en gaard heder Raffndall paa den høyre haand ved veyen, noget nær $^1/_2$ fiering fra Granholt.

Siden i suduest offuer nogle enge til Hodall annex til Nessing, emellum baade Hoffdalgaardene i vester oc haffde kircken paa den høyre haand ved den vestre Hoffdall. Saa komme wj til en kile heder Dynekill,[2] der ginge wi til baadtz, oc fore wi først i suduest, oc haffde 2 gode baader, frem om it ladstedt ved Dyne 3 eller 4 pilskud fra Hoffdall heder Laholmen paa den venstre haand. Siden i vester frem om Krosøen $^1/_2$ fiering fra Laholmen paa den venstre haand. Saa therfra i vest nogett til norduest fram om nogle smaa holmer liggendis paa den venstre haand, oc haffue intet vist naffn, vdt til Liesundholme $^1/_2$ fiering. Nu i vest offuer Hualørfiord $^1/_2$ fiering. I søder fra oss haffde wi 1 øe heder Hellisøe $^1/_2$ fiering oc hør til Skiede sognn. Der paa en gaard heder Hellisøe liggendis mitt paa samme øe. Der ifra i suduest 1 stor mijll ligger Kaaster.

Siden i nordnorduest fram om en øe heder Sandøe strecker sig i synder oc i nord 1 fiering lang oc lige saa bred, paa huilcken ere 3. gaarde, den første heder Næregaard ligger vesterste paa øen den anden gaard Løgeberg i sønder derfra 1 pilskud. Den 3. gaard heder Rud liggendis fra Løgeberg i øster 2 pilskud, denne øe haffde wi paa den høyre haand, oc der wi komme der mitt for droge wi igennom it smaldt sund heder Asgierssund. Siden i nordoust til en holme heder Søwholme paa den

I nordoust ifra Sandøe ligger Nørdsandøe it lidett sund imellum, paa den østre side er 1 gaard heder Nørsandøe.

[1] Smlgn. ovenfor, s. 116, note 5 og s. 117.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 116, note 4.

[3] Efterat have forladt den baahuslenske skjærgaard kom nu biskopen og hans ledsagere til Hvaløerne, over Hvalørfjorden mellem fastlandet og disse til Akershus len hørende øer. Af dem var Sydsandø den første, de naaede. De roede vestenfor, mellem den og Herføl, og saa i nordlig retning mellem de forskjellige der liggende holmer op til Tareholmen, der ligger i syd for Kirkeøen, tæt ved det sydlige endepunkt af den over denne ø førende vei.

høyre haand der strax hoss. Framdelis om en øe heder Herføll paa den venstre haand siden om en holme kallis Tarholmen paa den venstre haand ½ parten aff ½ fiering fra Søuholme, saa therfra i norduest om en holme heder Fornytt ved den brygge som er giort paa Hualør der som Axel Gyldenstiern pleier at gaa i land, der lagde wi och i land ½ fiering fra Sandøe och er imellum Hodall oc samme brygge 1 mijll eller 1 stor vggesiøes.

Der hoss samme brygge ligger en holme kallis Boltholmen paa den østre side att Fornytt oc haffde wi den paa den venstre haand.

Den øe som her Christiern boer paa kallis Kirckeøen oc er en trind øe, och staar kircken oc prestegaarden yderste paa tangen paa den østre side, oc er samme øe 2 mijll omkring, oc der ere 22. gaarde.[1]

De øer som ligger vester ifra Kirckeøen och høre der til ere disse: først Asmaløen der paa er en gaard, oc er samme øe 1 fiering lang strecher sig i suduest oc i nordoust, oc ligger lige vest fra Kirckeøen, oc er it sund imellum kallis Løbersund[2] ½ fiering bredt, oc er almindelig skiblaab thill Frederichstadt. Item ligger der it andett sund ther hoss paa den venstre haand kaldis Asmalsund. Der offuer ligger en øe heder Dybedalsøe[3] i vester 1 pilskud, paa huilcken ligger 3. gaarde.

Der vden for i suduest ½ fiering ligger en øe heder Agerøe, ther paa ligger en liden gaard, som haffuer sit naffn aff øen oc kallis Agerøe,[4] y suduest vd imod haffuit.

Vnder Agerøen paa den nordoust side ligger 1 almindelig skiffshaffn kallis Agersund vdlaab, oc indlaabet i sudoust oc i norduest.

Paa den nordre side Agerøen ligger it sund kallis Oslosund, strecker sig i nord til Frederichstadt 1 vggesiøs. Vesten for Oslo sund ligger en øe heder Lunderøe[5] paa huilcken ere 6

---

[1] Kirkeøen er den største af Hvaløerne. Antallet af de paa denne liggende gaarde er nu meget større, end det var i Jens Nilssøns tid, hvilket i det hele er tilfælde med bebyggelsen paa alle disse øer.

[2] Saa kaldet efter en ø Løberen.

[3] Nu Spjerøen, paa hvilken der ligger en gaard, Dybedal.

[4] Akerøen, der i det 17de aarhundrede blev befæstet og siden i over 50 aar havde sin egen kommandant. I begyndelsen af det 19de aarhundrede bleve fæstningsverkerne sløifede.

[5] Kaldes nu Vesterøen.

gaarde. Oc er samme øe rund, $1/2$ mijll offuer, oc ligger 1 mijll fra Kircherøe. Strax der vestenn for ligger en øe heder Papøe[1] huilcken haffuer sitt naffn aff 2 smaa klipper som staar op ligesom 2 quindepatter naar mand er noget langt derfra. Och er forne øe ochsaa en trind øe, der paa slipper de fæ och andet queg der fra ligger Oslofiord i nordoust oc haffuer der sin begyndelsse $1 1/2$ vggesiøs fra Kircke øen.

I vester vd fra alle disse øer som kallis tilhobe Huallør er aaben haff, men ellers huor mand schall therfra i land er 1 vggesiøs.

Och er Hualør 4 mill omkring.

Der wi vaare nu kommen i land paa Kircke øen ginge wi i norduest till prestegaarden 3 eller 4 pilskud. Och komme wi der, som klochen som [sic] kunde vere ved 11. formiddag. Och haffde wi samme thid wi droge fra Nessing oc til Hualør gaatt stille vær, men ellers er dett megitt farligt att reyse den vey fra Nessing til Hualør, besønderlige naar der blesser en stiff suduest, thj der vden faar er aaben haff. Men det er bedre att fare fra Hualør til Nessing, fordj mand haffuer da vinden effter sig. Och berettet her Christiern[2] att ther skall ingen bispen [sic] haffue nogen tid visiterit paa Hualør tilfornn, førend denne gode mand M. Jens bleff bisp.[3]

Samme dag den 20. Augusti strax effter bispen vaar kommen till Hualør, kom prouisten her Jacob Villatzønn[4] did til hannom. Men bispen talede intet met hannom den dag thj hand var alene op paa sitt kammer.

Samme dag den 20. Augusti smucht klart solskienn stille vær. Dog bleste dett saa sagtelig en nordenn. Constitutio aërea.

☉ Then 21. Augusti Dominica 13. post Trinitat. visiterit bispenn kirckenn paa Hualør och predichet selff euangelium dominicale Luc. 10. de legisperito. Och haffde hand 3. stycker.

1. De beatitudine discipulorum Christj.
2. De legisperito qui tentauit Christum.
3. De sauciato & de Samaritano.

Siden der predicken vaar ende [sic] haffde prousten her Jacob sin

---

[1] Nu Papperø.
[2] Smlgn. ovenfor, s. 117.
[3] Biskopen havde tidligere været paa Hvaløerne 1580, 1582 og 1587.
[4] Smlgn. ovenfor, s. 112, note 2.

formaning effter bispens befalling til almuen ther sammestedtz om Gudtz frycht om Gudtz ordtz flittige hørelse om øffrigheden att beuise lydighet och andet saadant mere.

Siden der bispen vaar kommen hiem fra kirckenn lod hand kalde prouisten och her Christiern oc hans eigit folck op paa kammeritt och der hørde hand her Christiernn vdj Hualør hans predicken, och tracterit hand euangelium dominicale. Och haffde hand 3. parter i acht at tractere, men predickon [sic] den første de beatitudine discipulorum.

Siden gick bispen til bords medt prousten oc her Christiernn, och vaar der ellers ingen fremmede, vden bispens egit folck till middags maaltid. Men imod afftenen effteratt bispen vaar gaaen op paa sitt kammer igen, kom her Dynes i Raade[1] och hans capellan her Pouell Christiernnsønn.

Samme dag den 21. Augustj sigis fru Ingeborg Nielsdaatter Hans Pederssøns moder att haffue dødt. Huilcken vaar en saare gammel frue, oc haffuer lenge verit siug.[2]

Daniel Olssøn sendis til her Peder paa Vesby at vere hans klocker. Constitut: aërea.

Samme dag schreff bispen her Peder paa Vesby till medt Daniel Olssøn som en tid lang haffuer verit klocker paa Hualør att her Peder ville anamme samme Daniel til klocher.

Bispen schreff och en schedel met hannom til her Jens paa Krogstad om Aass at visitere.

Samme dag smucht klart solschienn norden vind.

☾ Then 22. Augusti om morgenen tilig foer bispen fra Hualør, som klocken kunde være imellum 5 oc 6. slæt, och fulde hannom prouisten her Jacob Villadzen, her Christiernn paa Hualør her Dines i Torssness oc hans capellan her Pouell Christiernssøn, som komme til Hualør i gaar afftes, oc reed bispen oc prousten ned till stranden, och haffde bispen samme tid en hest som kunde huercken medt bidtzell oc spaarer, saa att hand haffde nær slagitt bispenn aff sig, der hand skulle drage aff prestegaardenn. Och droge wi i nord til stranden til Suanekile 4. eller 5. pilskud fra prestegaarden, der lagde wi vd til baads, och haffde 3. baader. Oc fore wi derfra først i nordnordoust oc i nord en tredie part aff 1 fiering igiennom it sund heder Rumsund om en holme kallis Rumsholme som er en liden trind holme liggendis paa den høyre

---

[1] Raade er her urigtigt; hr. Dines var prest i Thorsnæs.

[2] Fru Ingeborg var en datter af rigshofmesteren Niels Henriksøn (Gyldenløve) og fru Inger Ottesdatter og var enke efter Peder Hanssøn.

haand, och her Christierns affuelsgaard Kill paa den venstre haand.[1] Der fra ligger Suinsund i nord norduest 1 stor vggesiøs offuer en stor fiord. Siden fore wi fra Rumsholme i nord $^{1}/_{2}$ fiering til nogle smaa bare holmer kallis Glorackskier,[2] paa den høyre haand 3 pilskud fra oss.

Saa droge wi i nord noget til vester offuer 1 stor fiord kallis Singleøe fiord[3] $^{1}/_{2}$ vggesiøs til en øe heder Singleøe liggendis paa den høyre haand oc er en trind øe, oc ligger der en gaard paa heder Singleøe kommer her Søffren i Skiøberg till. Strax østen for 1 pilskud ligger en holme heder Singleøe kalff. Och er imellum Singleøe oc Kirckeøen 1 stor vggesiøs.

Vesten for Singleøe ligger 3 holmer, den ene heder Lindholmen 1 pilskud der fra. De andre 2 holmer heder Kiepping[4] de ligger vesten for Lindholmen 4 eller 6. pilskud, i øster oc vester fra huer andre, oc haffde wi disse 3 holmer paa den venstre haandt noget langt fra oss.

Der wi komme omkring Singleøe begynte fiorden att smalis, saa droge wi i nord til en holme heder Toshoffkalff $^{1}/_{4}$ part aff 1 fiering, oc haffde wi samme holme paa den venstre haand, men paa den høyre haand haffde wi en øe heder Kalsøe liggendis i øster fra Tossoffkalff $^{1}/_{4}$ part aff 1 fiering, oc er samme øe 1 fiering omkring. Och ligger der 1 gaard paa heder Kalsøe, som S. Oluff Kalips haffde och dog kommer bispen til effter jordebogen.[5]

Saa fore wi fra Tosoff kalff 3 eller 4 pilskud i nordnorduest om en kile, heder Quernebougen paa den venstre haand, der star [sic] fru Ingierds sauger, och vdj samme boug voxer Angelica oc luchter der saa gaatt vdj samme sted lige som vdj it apoteche.

I fra samme Querneboug ved 1 stenskast ligger en holme, Furuholm[6] ved naffn oc paa den venstre haand.

Siden therfra i nord noget til vester, 4 eller 6 pilskud til en liden holme kallis Hammeren der fore wi fram om, oc haffde den

[1] Et lidet stykke i nord fra Hvaløernes kirke ligger gaarden Svanekil, i nærheden af en paa Kirkeøens østre side indskydende bugt. Her roede biskopen og hans ledsagere ud og langs østsiden med Romsholmen tilhøire, medens de tilvenstre saa gaarden Kil paa Kirkeøen.

[2] Kaldes paa rektangelkartet: Gloraka.

[3] Singlefjorden med Singleøen og Singlekalven.

[4] Kaldes paa rektangelkartet: Lina og Kjeppingerne.

[5] Thorsøkalven og Søndre Karlsø ved indløbet til Thorsøkilen.

[6] Paa vestsiden af indløbet til den nævnte kile.

paa høyre haand. Men y vester derfra 2 eller 3 pilskud haffde wi fru Ingierds gaard Toshoff paa den venstre haand. Saa droge wi derfra ind vdj en kile heder Hundekiile,[1] der lagde wi vdj land och gich op til prestegaarden som ligger der strax hoss i norduest oc kaldis Heder,[2] did komme wi som klocken kunde være ved 9. slæt formiddag. Och er imellum Hualør och Torsnæs $1^1/_2$ mijll.

For:e Hundekile ligger strax østen for prestegaarden, oc strecker sig i nord therfra til Hundebro 1 fiering, oc haffuer samme kile sin begyndelsse ved Tosshoffkalff och er $^1/_2$ mijll lang.

Constitutio aërea. Samme dag den 22. Augusti formiddag noget skyet oc vndertiden solskien, men efftermiddag regnn och torden it slag eller thu, østen vind.

♂ Then 23. Augusti visiterit bispen kirchen vdj Torsnes som kallis Holms kircke.

(Til huilcken er 1 annex heder Borre $^1/_2$ mil derfra i nord der giøris tieniste huer Søndag.[3]) Och predickit bispen selff oc tracterit hand den text ad Gall. 2. Wi vide at mennisket bliffuer icke retferdigt ved lowens gierninger. Och haffde hand der aff, huad sager der ere, hui att mennisken iche bliffuer retferdig ved loffuens gierninger. Siden huorfor wi schulle giøre gode gierninger effterdj wi kunde iche bliffue retferdige der aff.

Samme thid vaar fru Ingierd salig Oluff Kalips effterleffuerske[4] i kircken.

Siden effter predicken haffde her Jacob prouisten, formaningen til almuen i Torsnæss. Der effter examinerit och offuerhørde bispen folckit ther sammestedtz.

Samme dag den 23. Augusti om morgenen førend bispen visiterit kircken lod hand kalle prouisten oc alt clericiet op paa kammerit, och der hørde hand først her Dynessis predicken, oc tracterit hand euangelium Luc. 17. de 10. leprosis. Och haffde 3 parter.

1. De calamitate leprosorum.
2. Cur missi a Christo ad sacerdotes.
3. De Samaritano, qui redijt & agebat Deo gratias.

[1] Hundebunden.
[2] Heie.
[3] Smlgn. ovenfor, s. 10.
[4] Smlgn. ovenfor, s. 427, note 6.

Sidden predickett hans capellan her Pouel, oc tracterit hand euangelium dominicale nest forgangen. Oc schifftet vdj 3. parter.

1. De beatitudine discipulorum.
2. De legisperito tentante Christum.
3. Alligoria de Samaritano & de sauciato qui cecidit inter latrones.

Samme thid vaar der och tilstede her Søffren paa Skioberg oc hans capellan her Jens Aassing.

I denne forgangen natt vaar der ildløss vdj stegerssit paa Torsnæs och haffde icke capellanen her Pouel bleffuet dett vaar, da haffde ilden giort stor skade. Men den bleff strax vdsløgt.

Samme dag den 23. Augusti vaar der til giest medt bispen, her Jacob prousten, her Søffren vdj Skioberg, her Hans Anderssøn capellanen i Frederichstadt her Find, her Jens Ossing, item Michel Søffrenssønn, boendis i Skioberg.

Samme dag strax maaltid vaar giort och klocken kunde vere imellum 2. och 3. efftermiddag laugitt hand sig til veys til Frederichstadt, oc samme thid gaff hand her Søffrenn oc hans capellan forloff hiem.

Saa droge bispen fra Heder prestegaard i Torsnæs oc fulde hannom her Jacob Villadtzønn prouist, her Dynes och hans capellan her Pouel item her Hans Anderssønn och her Find. Och vaar voss [sic] kaass aff prestegaarden i norduest til hoffuit kirckenn som kallis Holms kircke liggendis paa den høyre haand en tredie part aff 1 fiering fra prestegaarden, men paa den venstre haand haffde wi Holmsgaarde som ere 2 oc ligge tilhobe hoss kircken, huilcke kommer Oluff Galde till.

Saa therfra i norduest offuer slette enger vesten for 3. gaarde kallis Heyer liggendis vdj en klasse til søndre Grimestadt vd met husen paa den venstre haand liggendis ½ fiering fra kircken.

Siden i norduest 4 eller 6 pilskudt offuer it berg till en gaard heder Lauerud [1] paa den høyre haand.

Saa therfra i vest norduest offuer en skouff ½ fiering til Begby paa den høyre haand vd met husenn. Saa therfra i vester offuer en skou til Housteen ½ fiering, om husen paa den venstre haand. Saa i vester offuer slette enger til Frederichstadt, oc droge saa i sønder ind i byen, och hen til her Jacob prouisten. Och komme wi der som klocken kunde vere imellum 4 oc 5 om

[1] Laverød.

afftenen. Och er imellum Torsnæss och Friderichstadt en stor $^1/_2$ mijll maa vel regnis for 3 fieringer.

Strax effter att wi vaare komne till Frederichstadt begieredt her Dynes och hans capellan forloff hiem igen, saa gaff bispen dem forloff.

Samme thid bespurde her Pouel sig medt bispen om sitt echteskaff medt her Dynessis daatter om hand skall lade dett gaa for sig eller icke, hand sagde sig at ville intet giøre her vdj, vden bispens minde: fich hand dett suar, att hand kunde giøre her vdj som hannom selff siuntis.

Samme dags afften talede bispen medt Niels Heliesøn[1] til her Jacobs oc forhørde met hannom huorledis dett staar til hiemme, da sagde hand, att ther staar vel till.

Samme thid antuordett her Find, Niels it breff til moder Anne Oluffsdaatter.

Constitutio aërea.

Samme dag den 23. Augusti sky vær oc regnn vndertiden, østenn oc imod afftenen regnit det flux. Dog regnitt dett icke der wi drog fra Torsnes oc til Frederichstadt.

☿ Then 24. Augusti ipso die Bartholomej visiteritt bispenn Frederichstads kircke. Oc predickitt hand selff den text Rom. 13. Huer mand skal vere øffrigheden vnderdanig.

Oc tracterit hand 2. parter.

1. Huad sager der ere, huorfor vndersaatterne skulle vere øffrigheden vnderdanig.
2. Huad vndersatterne ere øffrigheden plictig.

Siden haffde bispen sin formaning til menigheden ther sammestedtz.

Och vaar samme tid tilstede vdj kircken capiteen Durham och capiteen Nordmand, saa och fru Daarethe Jull. Item baade borgmesterne Oluff Holck och Alff Mougenssøn, och raadet. Och den gemeyne mand.

Siden der bispenn vaar kommen aff kircken gick hand henn vdj scholen oc fulde hannom proesten her Jacob, her Hans Anderssøn her Find Siuerdsønn. Och der examinerit bispen børnene ther sammestedtz baade vdj deris børnelærdom och vdj deris scholebøger. Och ere de temmelige vell vnderuiste, vdj deris grammatica oc de andre smaa bøger.

---

[1] En borger i Oslo, hvis slægtsforhold oplyses paa næste side.

Samme thid lod scholemesteren Rasmus dem siunge it stycke discantz som vaar. In te Domine speraui.

Samme dag den 24. Augusti vaar der til giest hoss her Jacob, capiteenn Durham capiteen Normand, fru Daarethe Jull oc vndertiden maaltid kom ochsaa did Christoffer Galde, item vaar der oc til giest bispen, oc baade borgemesterne Oluff Holck, Alff Mougensønn. Item Jon Ericksøn Giertt Michelsønn, Henrick Beyer Christoffer Hannssønn, byfogden, Reenholt, Hans Kock Henrick Jostsønn, Niels Heliessønn, oc hans moder Marin Helie Bentzøns.

Samme dag den 24. Augusti imod afften kom her Tiøstell paa Berg till bispen til her Jacobs. Oc strax der effter gick bispen vd paa sitt kammer, och lod der kalle her Tiøstell till sig, och talede medt hannom først om dett breff som bleff schreffuit till M. Haluordt om den $^{1}/_{2}$ hud til Berg, effterdj at capiteen Durham taled der om i dag att hand haffde ingen beskied faait derfra igen, da sagde her Tiøstell att M. Haluord haffuer schreffuit did til Berg sidenn. Saa bad bispenn her Tiøstell att hand skulle giffue capiteen dett tilkiende i morgenn.

Samme thid talede bispenn medt her Tiøstell om den bonde Anders Mossetorp i Nessing att her Tiøstell ville fornøye hannem de bøger som hand fick aff hans værmoder sal. her Michels efterleffuerske paa thet att hand ichke ydermere skulle klage, da sagde her Tiøstell att hand ville faa hannom for:e bøger igen, oc eske sin vdlagde peninge igen.

Samme thid imeden bispen snackede medt her Tiøstell ginge capitenn Durham, capiteen Normand Christoffer Galde och fru Dorethe Jull sin kaass.

Samme dag den 24. Augusti formiddag skien solenn nogett lidett, efftermiddag schy vær oc regnn den gandske halffue dag igiennom, saa och natt till Torsdag oc en nordoust vind saare kule vind besønderlige om nattenn.

Constitutio aëreа.

♃ Then 25. Augustj om morgenen tilig hørde hand her Hans Anderssønns[1] predicken vdj kircken, neruerende tilstede H. Jacob prouisten her Tiøstell oc her Find. Oc tracterit hand euangelium dominicale Luc. 10. Och haffde 3. parter.

Bispen hører H. Hans Andersøns predicken.

1. De beatitudine discipulorum Christj.
2. De legisperito.
3. De Samaritano & sauciato.

[1] Rimeligvis kapellan hos hr. Jakob Villadssøn.

Samme dag strax bispenn haffde hørt H. Hanssis predickenn giorde hand maaltid met her Jacob, her Tiøstell, H. Hans Anderssøn her Find Siuerdsøn och Peder Hollender borger i Frederichstad. Paa huilcken tid for^{ne} Peter gaff bispen tilkiende om sin quinde huorledis hun er affsindig, oc ville vide huorledis hand skulle forholde sig ther met; och fick hand den besked att hand icke therfor maatte forlade hende effterdj de ere echtefolck, men haffue god acht och varetecht paa hinde hiemme i sit huss.

Der effter drog bispenn fra Frederichstadt oc vaar da klocken 9. formiddag, och fulde hannom H. Jacob prouistenn och H. Find. Oc der wi komme vd imod Nygaard[1] som ligger strax vesten for byen, kom her Hans Bang[2] imod oss med sin baad, saa bød bispen hannom stige ind til sig. Och der wi fore om Nygaard liggendis paa den høyre haand paa Rolffsønn, stod Christoffer Galde vde i sin portt och helssede bispenn och de andre som met hannom vaare.

Siden droge wi i norduest op ad elffuen imellum Rolffsøen liggendis paa den høyre haand, och Onssøe paa den venstre haand om Søffren Mulis gaard Trossuig liggendis 1 fiering fra Frederichstadt, paa den høyre haand.

Siden droge [wi] langs op ad elffuen om 2. gaarde kallis Strand liggendis paa østre side elffuen oc hør den søndre gaard til scholen, saa lagde bispen i land vdj Onssøe sund, och der gaff hand prouisten her Jacob forloff hiem att giøre dett breff som fru Ingierd begierer paa den gaard som hun haffuer giffuitt till Frederichstadtz kircke.

Saa gick bispen op til [en] gaard heder Kiølberg[3] som er Peder Iffuersønns sædegaard, paa huilcken salig Oluff ochsaa haffuer boett.

Der tøffuede bispenn lidett effter hester, saa droge wi derfra i vester $^1/_4$ part aff 1 fiering till prestegaarden paa Onssøen som kallis Vellj, did komme wi ved 11 slætt och regnitt noget lidet smaatt regn imeden wi vaare poa vandett siden holt dett op att regne.

Imellum Frederichstadt och Onssøen er $^1/_2$ mijll.

---

[1] Gammel adelig sædegaard paa Rolfsøen i Glemminge sogn, der i flere slægtled gjennem det 16de og ind i det 17de aarhundrede tilhørte medlemmer af familien Galde.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 112, note 1.

[3] Gammel adelig sædegaard i Onsø sogn.

Her Hans Bangs quindes naffn er Marin. Huilcken er en gammell quinde.

Samme dag kom H. Jon Bang och hans hustru, Marin till Onssøe om afftenen, och bispen lod strax kalle her Jon op til sig paa kammerit och der antuorde hand hannom igen den dansche schreffne bog de medicinis som H. Jon lænte bispen sidst hand vaar paa Thune hos hannom.

Samme dag den 25. Augusti sky vær formiddag och smaatt regnn vndertiden. Men efftermiddag imod afftenen klarett det op norden.

Then 26. Augusti visiterit bispen kircken i Onssøe och predickit hand euangelium dominicale Luc. 10. de beatitudine.

1. Om Christj disciplers lycksalighet i dett de saae Christum.
2. Om loffkiønn som achtet met sine gode gierninger att ville bliffue retferdig.
3. Om dett menniske som falt iblant røffuer och om den Samaritan.

Siden haffde bispen sin formaning till almuen ther sammestedtz, att de skulle flittelige søge til kircke och høre Gudtz ord och beuise deris øffrighet lydighet.

Samme thid vaar fru Daarethe Jull i kirckenn och hendis daatter mett hende jomfru Soffy Brockenhuss. Som siden fuldes hiem til prestegaardenn mett bispenn. Oc vaare her Hanssis giester. Item vaar der til giest her Jonn Bang oc hans hustru Marin oc fruens pige.

Samme thid kom de i tale om her Søffrens annex i Skioberg, och berettede fru Dorethe oc her Hans, att der findis mange billeder vdj Ingedals kircke til huilcke mange søge hen och bede.

Her om schreff bispenn strax til her Søffrenn medt her Jonn Bang.

Och liudde breffuit som her efflerfølger:

S. Er dett berettet for mig kiere her Søffren, huorledis att ther skall findis vdj Eders annex Engedal nogle statuæ och billede, til huilcke mange endnu saa vell som vdj gammel thid skulle søge hen och tilbede. Attj derfor lader samme billede och knubber bliffue affskaffet medt dett allerførste, saa framt attj ville icke lide tiltal och høre ilde derfor. Bene vale. Aff Onssøen 26. Augusti A° 1597.

Johannes Nicolaj.

Venerabili viro Domino Seuerino pastori in Skioberg amico suo.

Samme dags afften drog fru Daarethe och jomfru Soffy hiem.

Samme dag den 26. Augusti smucht klart solskienn stille vær sønden.

♄ Then 27. Augusti om morgenen tilig hørde bispenn her Hans Bangs predicken paa kammerit, oc tracterit hand euangelium Luc. 10.

1. De beatitudine.
2. De legisperito som fristede Herren.
3. De Samaritano & sauciato.

Siden reciterit hand Decalogum och tracterit saa kaartelige 7. præceptum. Dette alsammen sagde hand sig att haffue forholt sin menighet nu y Søndags sidst forleden.

Oc vaar samme thid ingen anden tilstede paa kammerit end her Jonn och bispens eigit selskaff.

Strax ther effter drog bispen fra Onssøe prestegaard Vellj, der klocken kunde være imellum 8. oc 9. Och fulde hannom her Hans Bang och H. Find. Och droge wi først i nord 1 pilskud til 2. gaarde heder Valle igiennom gaardene som ligge vdj en klasse siden droge wi i norduest til en gaard heder Mollestadt liggendis paa den venstre haand strax hoss veyen, men ½ fiering fra prestegaarden och er den sidste gaard vdj Onssøe paa den side, der wi vaare komne der omkring paa en liden skouff møtte her Gregers paa Raade saa droge wi offuer samme skoug i norduest ned til en saug, kommer en bonde y Raade til heder Torbiørn Kill huilcken haffuer den quinde som her Hans tretter medt.

Saa fore wi offuer en liden [sic] strax østen for saugen oc i norduest op for en backe til Kilsgaardene som ere 3. gaarde. De 2. ligger paa den venstre haand, vdj den ene aff dem boer Torbiørn och hans quinde Asgierd.

Den tredie gaard haffde wi paa den høyre haand. Siden komme wi strax til 4. gaarde kallis Hisingby. De 3. gaarde ligge vdj en klasse paa den høyre haand, oc den fierde paa den venstre haand. Saa therfra i norduest 4 eller 5 pilskud om 2. gaarde heder Musanger huer paa sin haand i norduest oc i sudoust fra hin anden. Saa therfra ned for en backe i nord til en aa kaldis Fierdingsaaen som ligger ind til Raade prestegaards eiger, saa therfra i norduest oc i nord til Raade prestegaard, ved 11. slæt

oc er $^1/_2$ mijll imellum Raade oc Onssøe. Och fich her Hans strax forloff.

Imellum Onssøe oc Raade $^1/_2$ mijll.

Samme dag solschienn sønden vind stille vær.

Const: aërea.

☉ Thenn 28. Augusti Dominica 14. post Trinitat. visiterit bispenn Raade kircke, och predicket selff euangelium dominicale Luc. 17. de decem leprosis.

Bispen visiterer Raade kircke.

Och haffde 3. parter.

1. Om disse 10. spedalskis wselhet, och huorledis att de vdj samme deris gienuordighet søger til den Herre Christum. Och huad aarsage det monnne vere til deris och alle menniskis vselhet och gienuordighet.
2. Huorledis de bliffue behiulpen oc rengiorde, och huorfor att Christus viser dem til presterne.
3. Om denne Samaritan som kommer tilbage och tacker Herren, oc om de 9. som iche komme tilbage oc beuiste tacksigelsse.

Siden haffde bispenn sin formaning till almuen ther i Raade om Guds frycht, om Guds [ords] flittige hørelse, om lydighet imod øffrighet och andet mere som hand pleyer att paaminde sognefolckit om huor hand visiterer.

Der effter examinerit och offuerhørde hand baade dett vnge folck, saa och de gamle vdj deris christelige religions lerdom.

Samme thid vaar der tilstede den gode mand Oluff Galde och hans kiere frue, F. Dorethe Mauritz daatter medt deris elskelige børnn, Mouritz Galde[1] och jomfru Bodille oc J. Karine Galde.

Messenn haffde her Gregerssis medtienner her Glambeck. Och bleff der samme thid christnet 2 børn, dett ene for tiennisten och dett andett effter at bispens formaning till folckitt haffde ende.

Siden der alting vaar vde fuldes hiem til prestegaarden met bispen den gode mand Oluff Galde och fruen och deris børn, Mouritz Galde, J. Bodille Galde oc J. Karin Galde. Saa kom Oluff Galde strax hen paa bispens kammer och haffde sitt flaskefoder met sig met attskillige slags vand. Och samme thid skienckte hand bispen 3. slags herlige vand som hand haffuer lade hentet aff Hollandt.

Siden ginge de ind til bords, Oluff Galle oc hans kiere frue,

[1] Smlgn. ovenfor, s. 469.

fru Daarethe, oc deris børn Mouritz Galde oc jomfru Bodille Galde oc jomfru Karin Galde. Item bispen, samme thid kom der til Raade her Niels paa Vaale [1] oc hans capellan her Christiernn N. Item vaar der och Jørgen Lauritzøn salig her Christopher paa Hobell hans suoger oc hans hustru, Anne Christoffersdaatter, Margrete her Peders paa Rygge och hendis daatter. Oc nogle andre aff her Gregessis sognefolck.

Samme natt bleff Oluff Galde och fruen och jomfruerne vdj prestegaarden, men Jørgen Lauritzøn och hans hustru fore hiem.

Constitut: aërea. Samme dag den 28. Augusti formiddag solskienn, efftermiddag sky vær och regn imod afftenen rett fast, sønden.

☾ Then 29. Augusti om morgenen tilig hørde bispenn her Gregers predicken paa sitt kammer, oc tracterit hand euangelium dominicale de 10. leprosis.

Oc siden hørde bispen her Glambecks predickenn, oc tracterit euangelium Luc. 21. Cauete vobis ne grauentur corda vestra crapula & ebrietate. Oc skiffte hand samme text vdj 3. parter.

1. Huad oss her forbiudis.
2. De breuitate temporis som oss skal foraarsage til att sky disse synder.
3. De oratione.

Oc vaar samme thid tilstede hoss bispen paa kammeritt Oluff Galde fru Daarethe Mouritzdaatter, jomfru Boelle Galde och J. Karin Galde, her Niels paa Vaale och hans capellan her Christiern, item her Gregers och H. Find Siuerdsønn.

Siden strax der effter der klocken kunde vere imellum 6. och 7. drog bispenn fra Raade, efflerat hand haffde bøditt Oluff Galde, fruen och jomfruerne gode nætter. Oc fulde hannom her Gregers, her Niels paa Vaale, her Peder paa Rygge som kom den samme thid bispen foer fra Raade. Item fulde hannom ocsaa her Christiern capellan paa Vaale oc her Glambech capellan paa Raade. Och droge wi først i nord til kircken, oc der effter om Raadegaardene liggendis paa den venstre haand, hen ad raen y vester saa strax deraff nedt til en lendestad heder Skraatorpstadt i norduest, $1/2$ fiering fra Raade kircke. Och ere wi icke vaan att komme der til baads men vdj Raadebaatnen.[2] Huorfor der wi komme nu ned til for:ᵉ Skraatorpstadt, da vaar der icke een

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 261 og note 1.
[2] Smlgn. ovenfor, s. 255.

baadt. Men langt om siger der wi haffde tøffuit mere end 1 time, komme de da roendis medt en liden baad som hørde Oluff Galde til oc vaar den minste hans baad. Men den anden baad som større vaar, som hand igaar leente bispenn vaar borttagen. Oc vaar da ellers samme thid ingen anden baad tilstede vden it gammellt skarn som dugde slett intet. Derfor nøddis bispen til [at] bruge samme baad offuer Vandsiø icke vden liffs fare, och vaare der icke flere paa samme baad end bispen, och her Niels paa Vaale, bispens dreng och 2 roerskarle. Men her Find, her Christiern, her Nielssis capellan och Christiern skredder bleffue igen hoss tøget som laa der paa landet. Och maatte de tøffue der saa lenge indtill wi vaare komne offuer Vandsiø saa skickett her Niels samme baad met en anden tilbage igen til dem. Huilcket icke er nogen tid skied bispen tilfornn att hand haffuer io faait saa mange baader att hans folck oc medhaffuendis gods er kommen enten strax effter hannom, eller och medt hannom.

Oc droge wi fra forne Skraatorpstadt i nord offuer en stor fiord heder Øxnefiord vdj Vansiø huor der gick en stor siø oc bleste en stiff sønden, saa wi haffde ra for en vind, ellers haffde wi staait en høy fare der offuer, dog allígevel tog baaden nogett vand ind. Oc er samme fiord 1 stor fiering offuer i nord til en øe heder Øxne øe som wi haffde paa den venstre haand der droge wi langs vd met i nord oc er hun 1 fiering lang,[1] lige saa bred. Siden fore wi om en øe heder Gressøe liggendis strax norden for Øxneøen huilcken wi oc haffde paa venstre haandt. Saa droge wi framdelis i nord den samme vey wi fore sidst bispen visiterit vdj Raade och Vaale om Røes liggendis paa den høyre haandt noget langt fra os: til Stanger aa, saa langs ad elffuen op imod den gaard Stanger[2] førend wi lagde i land, saa stege wi i land, och lod dem strax drage tilbage met baaden som før er rørd. Saa [stege] wi til hest, som der stode alt til rede, och droge till Vaale. Oc komme wi did som klocken vaar imellum 11 och 12. Och er imellum Raade oc Vaale $1^1/_2$ mijll.

Samme dag efferatt bispen vaar kommen til Vaale, kom prouisten her Jacob i Frederichstad did til hannom offuer Vandsiø medt den gamle baad som der laa i Skraatorpstad och bleste samme thid en suar sønden storm.

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 256.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 259 flg.

Strax effter prouisten vaar kommen till Vaale lod bispenn kalde hannom til sig. Och der hand kom til hannom, antuorde hand bispenn fru Ingierd, Oluff Kalipssis efferleffuerskis breff bispen tilschreffuit, vdj huilckit hun sende hannom en skie oc en guld ring til forsæring.

Samme thid lod prouisten bispen see dett breff som fru Ingierd haffde ladett giort paa den gaard i Frederichstad som hun skenchte kircken der i byenn, huilckett bispen ochsaa effter hendis begiēring strax beseglede.

Saa schreff bispen her Jacob en schedell til at hand ville helse fru Ingierd paa hans vegne met mange gode [nætter och megen tacksigelsse for hendis forsæring.

Samme dags afften kom her Find och Christiern till Vaale medt tøgett fra Raade.

Constitut: aërea. Samme dag den 29. Augusti solschienn kule vær, sønden storm.

♂ Then 30. Augusti visiterit Vaale kircke oc predicket ther sammestedtz en text Leuiticus 26. Jeg vil haffue min bolig iblant Eder.

Her aff tracterit hand 1. part som vaar:

1. Huad sag der monne vere til huj att dett menniskelige kiøn er saa megen vselhet vndergiffuenn her i verdenn.

Siden effter predicken haffde bispenn sin formaning till almuen der i Vaale om Gudz frycht, om Gudtz ords flittige hørelse om lydighet imod hærskaff och andre saadanne christelige dyder.

Siden examinerit folckit der sammesteds.

Strax efteratt bispen kom hiem fra kircken lod hand kalde op paa kammerit til sig prouisten oc alt clericiet, och hørde først her Nielssis predicken, oc tracterit hand euangelium dominicale. Luc. 17. de 10. leprosis.

Oc skifftet dett vdj 3. parter.

1. Huorfor att spedalske siuge paaleggis disse arme menniske, och om de tegn som de skulle kiendis paa, disligiste om deris bøn til den Herre Christum.
2. De medico Jesu Christo.
3. Om de 9. wtacknemmelige och om denne Samaritan som kommer tilbage til Herren och priser hannom for sine velgerninger.

Siden hørde hand her Christierns predicken som er capellan

i Vaale, och tracterit den sententz Luc. 17. Jesu præceptor miserere nostri.

Der aff tracterit hand 5. parter.

1. Om Gud er naadig oc barmhiertig eller ey.
2. Huor paa wi skulle kiende Gudz naade och barmhiertighed.
3. Huor wijt den strecker sig.
4. Huorledis wi skulle bruge Guds naade.
5. Om der er nogle som den misbruger.

Samme thid antuorditt bispen her Jacob it breff til her Hanns Bang om Kragetaarp att der kand holdis mend paa den 12. Septembris.

Samme thid antuorditt bispen her Jacob itt breff til her Gregers vdj Raade at hand skall møde for capitelit 14. Octobris die Calixti.

Samme dag antuordett her Niels bispen sitt vndskyldnings breff om forenskaff fraa Raade.

Samme dag vaar der til giest hoss her Niels først bispenn, prouisten her Jacob och hans hustru, her Otter[1] som kom i dag der tiennisten begyntis i kircken.

Samme dag den 30. Augusti strax maaltid vaar giort drog bispen fra Vaale. Och da vaar klocken henn ved 4. slæt. Och fuldes mett hannom her Otther, her Niels och hans capellan her Christiernn. Men prouisten her Jacob bleff tilbage igen i prestegaarden. Der wi komme nogett paa veyen gaff bispen her Niels forloff att fare hiem igenn til prouistenn. Saa droge wi den samme vey som wi fore sidste gang imellum baade Strømsgaardene, saa offuer en liden skoug kallis Culerødsskougen[2] och haffuer sit naffn aff en ødegaard ligger mitt paa skougen heder Kulerud paa den venstre haand; der wi slap for^{ne} skoug kom wi till Skielfoss liggendis 1 fiering fra Strøm och $^1/_2$ mijll fra Vaale, der boer Hans Pedersøns fougitt Niels Pedersøn och heder østre Skielfaass, och bød Niels bispen och her Otther fram i gaarden, saa ginge de som snariste op i stuen medt Niels och drack en gang eller tho imeden de skiffte hester. Och vaar dett samme tid ner afften ellers haffde de tøffuit lenger hoss hannom.

Saa droge wi fra østre Skielfoss i nord 1 pilskud til en ødegaard heder Kalstadt paa den venstre haand. Saa therfra langs

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 263 og note 4.

[2] Navnet har ovenfor, s. 262, en noget anden form.

vd met Haabels aa østen for $1/2$ parten aff $1/2$ fiering til en gaard heder Hole paa den høyre haand. Saa therfra i nord langs vd met forschne aa offuer nogle enger til Lurengaard saa kallet, igennom gaarden, och ligger den mitt imellum Skielfoss oc Hobbel 1 fiering fra Hobbel oc 1 fiering fra Skielfoss.

Saa droge wi elffuenn forbj, i nord offuer en stor $1/2$ fiering til en gaard heder Riser, liggendis paa den venstre haand strax hoss veyen, saa therfra i nord en liden $1/2$ fiering til Hobbell prestegaard, did komme wi halffgangen 7. om afftenen ret som soel gick vnder.

Constitutio aërea. Och er imellum Vaale och Hobbell 1 stor mijll.

Samme dag den 30. Augusti solskienns vær. Sønden vind.

Bispen visiterer Hobbels kircke. ☿ Thenn 31. Augusti visiterit bispenn Hobbels kircke oc predicket selff, oc haffde den text ad Ephes. 2. I ere bleffne salige aff naade.

Oc tracterit hand der aff disse parter:

1. Quid sit iustificatio oc huor vdj den staar funderit och grundit som er vdj Jesu Christo.
2. Ved huad middel wi schulle hannom annamme som er ved troen.
3. Cur non iustificamur operibus legis.

Siden effter predicken haffde prousten her Jens Kieldsønn[1] sin formaning till almuen ther sammestedtz effter bispenns befalling. Om Guds ords hørelse.

Der nest examinerit och offuerhørde hand dett vnge folck oc end ochsaa giorde spørgsmaall til de gamle aff predickenn.

Siden der bispen vaar kommen hiem fra kircken, lod hand kalle alt clericiet saa och Christiernn i Fieldgaarden som vaar der samme tid tilstede op paa kammeritt, och hørde bispenn samme thid her Otthers predickenn, och tracterit hand euangelium dominicale Matth. 6. Nemo potest duobus dominis seruire.

Bispen hører H. Otters predicken.

Och skifftet dett vdj 2. parter.

1. Om den slemme last bugsorg.
2. Christi raadt som hand faareholder sine discipler, sigendis: Querite primum regnum Dei.

Samme dag den 31. Augusti haffde her Otter til giest hoss sig, bispen, her Jens Kieldsøn prouisten, Christiernn vdj Field-

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 265 og note 1.

gaarden, leensmanden, her Find, Daarethe salig her Christoffers, Anne Jørgens Lauritzsøns.

Strax maaltid vaar giort gick bispenn op paa sitt kammer igenn.

Siden kom Anne Jørgen Lauritzønn op til bispenn och talede met hannom om Raade leding och begierede att Jørgen maatte den bekomme. Saa loffuit bispen att thale met sine medtbrødre canickerne naar hand kommer hiem. Och att hand ville giøre der vdj huad hannom mueligt er att giøre.

Samme dag denn 31. Augusti om morgenen klart solschien saare koldt, siden sky vær efftermiddag, och imod afftenen regn oc regnet langt vd paa natten sødoust. Stiff blest.

Constitut: aërea.

♃ Thenn 1. Septembris om morgenen tilig drog bispen fra Hobbel som klocken vaar 6. oc fulde hannom prouisten her Jens Kieldsøn her Otter, her Find. Och droge wi fra Hobbel i vester 3 eller 4. pilskud offuer Hobbels bro, til Hougs aass saa droge wi aff almanne veyen som holder hen paa den venstre haand, men wi tog paa den høyre haand offuer forⁿᵉ Hougs aass en temmelig god tør vey i vest norduest til Hougsgaardene 1 fiering fra Hobbell. Der droge wi igiennom gaardene. Saa derfra i nord til Grønstued siden om Biercke liggendis paa den høyre haand, siden om en gaard heder Nes paa den høyre haand. Saa om Fredstadgaardene. Dem haffde wj oc paa den høyre haand. Siden offuer Herrestadt bro en stor høy bro, i norduest.

Siden i norduest til Krogstadt prestegaardt.[1] Did komme wi som klockenn kunde være noget offuer 8. slæt formiddag.

Och er imellum Krogstadt och Haabell en stor $^1/_2$ mijll.

Der wi komme til Krogstadt vaar her Peder paa Vesby[2] der før oss.

Strax effter wi vaare komme til Krogstadt begynte dett att regne och regnit indtil mid afftenstid, och tilforn i morges vaar dett klart solskien och i denne forgangen natt rimfrost.

Constitut: aërea.

I dag sønden vind storm, och mid afftens solschien undertiden oc stundom regnn.

Samme dag den 1. Septembris gaff bispen her Otter forloff att drage hiem som hand oc giorde.

♀ Then 2. Septembris visiterit bispenn Krogestad kircke. Oc

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 265.

[2] Smlgn. ovenfor, s. 105, note 6 og s. 474.

predicket bispen den text Gall. 2. Wi vide at mennisket bliffuer icke retferdigt ved lowens gierninger.

Oc tracteritt hand der aff ickon denne part:

1. Cur non iustificamur operibus.

Siden effter predicken haffde bispenn sin formaning til almuen der sammestedtz om Gudtz ords hørelse, om lydighet at beuise øffrigheden oc andet mere saadant.

Samme thid examinerit oc offuerhørde handt folckitt, de vnge, saa oc de gamle.

Samme dag strax bispenn kom hiem fra kircken lod hand kalle prouisten her Jens op til sig, saa oc de andre prester som der vaare, her Peder paa Vesby, her Niels Pedersøn fordum sogneprest paa Krogstad[1] her Hans Claussøn,[2] her Find Siuerdsen item her Tøger paa Aass,[3] som vaar der oc samme tid tilstede. Och vdj deris neruerelse hørde bispenn her Peders predicken.

Oc tracterit hand euangelium Matth. 6.

Nemo potest duobus dominis seruire.

1. Om den slemme bugsorg oc om den last gerighet.

2. Querite primum regnum Dej.

Siden gick bispen oc disse for^ne^ prester ned til bords vdj borrestuen paa huilcken tid der vaar oc til giest, Margrete her Hanssis, Anne Henricksdaatter, item borgmesters Anders Nielsøns pige Marin Hansdaatter, item Israel Henrickson her Jenss Kieldsøns stiffsøn. Och vnder molthid kom Lambert Morck til her Jenssis och talede medt bispen, och actet Lambert sig samme dag thill Oslo.

Samme dag strax maaltid vaar giort och klocken kunde vere 2. drog bispenn fraa Klogstadt [sic] til Aas, och fulde hannom her Jens Kieldsøn, her Hans Claussøn, her Thøger och her Find Siuerdsønn. Och droge wi vester oc i vest suduest til leensmandtzgaarden Gryteland, der fore wi imellum husen. Oc saa fort hen til Aass den samme vey som wi fore sidst fra Krogstadt oc komme wi til [Aass] hora 3. efftermiddag. Strax der effter gaff bispen her Jens och her Hans forloff hiem igenn.

Imellum Aass oc Krogstadt $1/2$ mijll.

---

[1] Smlgn. ovenfor, s. 104, note og s. 266.

[2] Maaske kapellan i Krokstad eller hos en af nabopresterne.

[3] Smlgn. ovenfor, s 104, note 3, s. 105, note 1 og s. 474.

Samme dag den 2. Septemb. om morgenen noget schyett siden klartt solschin nordoust vind. En stiff storm.

Constitutæ: aëreæ.

♄ Thenn 3. Septemb. om morgenen tilig hørde bispen her Thøgers predickenn paa kammerit, och tracterit hand euangelium dominicale som skal falde paa Søndag nestkommendis Matth. 6. Nemo potest duobus dominis seruire.

1. Om denne slemme last gerighet oc bugsorg.
2. Mandatum Christi quo ordine bona petenda & quærenda sint.

Och vaar samme tid ingen anden tilstede paa kammerit vden bispens egit folck.

Thj her Christiernn laa slet ved sengen oc vaar megit siug.

Siden besøgte bispenn Aass kircke och predicket selff den text Rom. 13. de magistratu. Och skifftet samme text i tho parter.

1. De causis cur subditi magistratibus obedire debent.
2. Quid debent magistratibus.

Siden formante bispen almuen ther sammestedtz kaartelige aff predickestolen til Guds fryct och andre saadanne gode dyder.

Samme dag den 3. Septembris strax bispenn haffde giort maaltid medt fru Elze Peder Liustrups, her Thøger, Haluard Reffuig lendtzmanden och Haluord Burim her Find nedre i borrestuen der som her Christiern laa drog hand fraa Aass och hiem offuer landt. Och fulde hannom her Thøger och her Find, oc en anden vng karll ved naffn Jon N. Och droge wi vdj nord fra Aass om en gaard heder Norderaass liggendis paa den venstre haand, saa droge [wi] i nordnordoust offuer en skoug kallis Sundby skoug, til Meelby paa den venstre haand, saa om Nordbygaardene oc kircken huilcke wi haffde paa den venstre haand. Siden droge wi i nordoust offuer Nordby skougen $^1/_2$ mijll til Høyebro, saa derfra i nord oc nordoust om Greffuerudsgaardene, siden derfra vnder Hillerasten i nord slem bløde vey.[1] Der wi komme vnder Hillerasten gaff bispen her Thøger forloff hiem igen.

Siden droge wi offuer Hillerastenn i nord oc der wi komme

---

[1] Den her beskrevne vei over Norderaas, Sundby, Melby, Nordby, Haugbro og Greverud falder sammen med den senere almindelig fulgte veilinje fra Aas til Oslo, paa østsiden af Gjersøen, der nu er afløst af en ny vei paa dennes vestside. Da biskopen i Marts 1594 reiste denne samme vei fra Oslo til Aas, tog han over den tilfrosne Gjersø og fulgte derved en anden retning.

nogit ner mitt paa Hillerasten fore wi om 2. heller liggendis paa den høyre haand, kaldis Kongs borditt.

Der wi slap Hillerasten fore [wi] offuer Liabro saa alt flux ind til byen i nord oc norduest 1 fiering offuer 2 ødegaarde ved naffn Setter.

Saa i nord oc norduest 1 fiering til den gaard Egeberg paa den venstre haand. Siden ned for Ryenbergit[1] och hiem.

Imellum Aass oc Oslo 3 mijll.

Och komme wi hiem der klocken vaar imellum 4 oc 5. om afftenen.

Constitut: aëris.

Oc er 3 mijll imellum Aass och Oslo.

Oc samme dag smucht klart solschien norden vind.

---

[1] Dette navn har altsaa endnu ved slutningen af det 16de aarhundrede været fælles for hele den fjeldryg, der mod øst begrænser Akersdalen. Dog har dens sydlige del ogsaa paa denne tid været kaldt Ekeberg efter gaarden af samme navn. Smlgn. ovenfor, s. 102.

TILLÆG.

UDVALG AF BISKOP JENS NILSSÖNS UTRYKTE SKRIFTER.

I.

Biskop Jens Nilssøns beretning om sit levnetsløb og sin slægt.[1]

Syluula seu rudis quædam congeries et farrago γενεθλίων καὶ γαμικῶν *et aliorum negociorum ad me meamque familiam spectantium.*

Anno 1538 patre Nicòlao Georgii filio Frendesonio natione Dano navarcho et gubernatore (*en skipper oc styremand*), matre Hilleburgia Jonæ filia Norvegiana, editus sum hìc Asloiæ, qvorum ille qvidem (Nicolaus inqvam pater meus) anno 1549 die ♃. 28 Februarii, hæc verò anno 1578 in profesto Paschatos die ♄ 29 Martii fatis concessit.

Anno 1550. mater mea conscenso navigio me puerulum ad honestam disciplinam et bonas artes addiscendas primùm Hafniam mox inde Roschildiam deduxit, vnde anno proximè seqvente domum reversus, hìc, qvanta per ætatem licuit diligentia, literis humanioribus operam dedi. Cæterum anno 1554. Hafniam me recepi, vbi schola triviali biennium (ni fallor) freqventata studiosorum albo adscriptus sum, unde huc reversus collaboratoris munus in hac schola suscepi anno 1558. qvo munere et officio seqvente anno resignato, rursus Hafniam me contuli atqve inde huc redij. Anno 1563. die ♀ 23. Aprilis scholasticæ pubis in hac mea patria urbe regendæ gratia vocatus, (qva provincia die ☾ 3. Maii ejusdem anni suscepta et decennium fermè administrata defunctus sum anno 1571 die ♀ 19 Octobris) die verò 10. Octobris ejusdem anni 1563. desponsata mihi fuit Magdalena M. Francisci Bergii qvondam episcopi Asloensis et Hammarensis filia, qvæ vitæ suæ primordia sumpsit Ripis anno 1546. die ♃. 1. Maii hora 2. pomeridiana. Nuptiæ nostræ celebratæ sunt anno 1564. die ● 16 Januarii, hìc Asloiæ. Ex ea suscepi liberos utriusqve sexus 9. vel 10. qvorum

[1] Trykt med enkelte forkortelser af N. Nicolaysen i Norske magasin, II, s. 126—180.

1. NICOLAVS primogenitus prodiit in lucem anno 1565. die ☾ 14 Maii, hora 9. minut: 30. post meridiem. Obiit ejusdem mensis die ♃. 24. inter 6. et 7. matutinam.

2. ANNA nata est anno 1566 die 1. Decembris hora 12 noctis vel qvartale post duodecimam. [Hanc Jacobo Jacobæo Volfio despondi anno 1584. die ♃ 27 Augusti, qvo die provinciam scholasticam hîc adeptus, et postea die ☉ 4. Octobris ejusdem anni sacris initiatus est. Anno verò 1585. die Solis 3. Januarii ejus nuptiæ hîc celebratæ sunt. Porro Hafniam profectus mense Martio anno 1594. et die ♂ 7 Maii, ibidem magisterii gradu ornatus, huc ultimo ejusdem mensis redijt, et paulò post se scholastico munere abdicauit, die videlicet 21 Junii. Hinc mox composita suppellectile, die ☾ 8. Julii circiter .7. horam vespertinam vnà cum vxore et liberis, Jacobello nimirum filiolo suo, et duabus filiabus Magdalena et Anna se dedit itineri, et difficili primùm, postea tandem felici navigatione pervenit Othoniam die ♄ 27. ejusdem mensis et anni, vbi nunc juxta vocationem suam legitimam lectoris seu theologi munus obit].

3. LAVRENTIVS natus anno 1570 die ♂ 28 Februarii hora 6 minut: 40. ante meridiem. Obiit die ♀ 5 Maii hora 6. matutina eju[s]dem anni.

4. CHRISTOPHORVS natus anno 1572 die ☾ 25. Februarii hora .9. minut: .0. ante meridiem, hic domi semper inde vsqve à teneris ad virtutem et honestatem educatus et assuefactus, Hafniam me parente comite et ductore venit anno 1584. vbi .12. Julii in numerum studiosorum receptus et mensa ac disciplina domini doctoris Andreæ Laurentii (piæ et felicis memoriæ) aliqvantisper vsus est, donec exacto anni vnius curriculo huc revocatus et .13. Novembris reversus, mediocrem in literis et moribus progressum suum nobis probauit. Qvam ob rem vberioris ingenii cultus capessendi gratia Rostochium missus est anno 1588 .8. Julii, vnde anno 1589. die 1. ♄. Nouembris reduci gratulantes, non ita multò post anno scilicet 1590. die 12 Aprilis Dominica Palmarum Hafniam eum remisimus, eo proposito eaqve animi intentione, vt in aliqvam regiæ classis navem, eo tempore in Scotiam vela daturæ correperet, sed qvia paulò ante ipsius adventum inde solverat prænominata classis, opinione frustratus rediit, non qvidem huc, sed Marstrandiam, vbi navem qvandam isti oræ applicatam conscendit, eademqve felici cursu, paucis interjectis diebus, *Letham* appulit, et inde confestim *Eidenburgum* perrexit, vnde domum reversus anno 1591 20 Au-

gusti, nobiscum hic conversatus est, vsqve ad annum 1593. cujus anni die mensis Martii 19. ad Dominum Tychonem Brahe, virum nobilissimum profectionem suscepit, à qvo literis aliqvoties ad me datis, amoris et benevolentiæ plenissimis, erat invitatus. Cum autem necesse esset certis qvibusdam de causis, vt inde primò qvoqve tempore domum rediret filius, cum vir optimus nostræ petitioni lubens acqviescens, honesto testimonio et multis aliis beneficiis affectum, cum bona gratia dimisit, nobisqve restituit anno 1594. die .10. Julii. Jam verò hoc anno labente 1595. die ☉ 19 Januarii vocatus est ad pastorale munus ecclesiæ *Stange* in provincia *Hedmarchiensi*, vbi ante aliqvot annos munificentia regia, canonicatum adeptus est Hammariæ, qvem vberioribus adhuc reditibus auctum iri speramus, pro qvibus hinc in Daniam se contulit nuper sexto Februarii, vnde suscepta manuum impositione eum imprimis reducem, exspectamus. Rediit huc ex Dania sacris initiatus die ☉ 12. Maii ejusdem anni. Anno 1596 die Solis 25 Julii celebrantur nuptiæ ipsius cum Margareta Petri Canutii præfecti Hadelandensis filia in Hallingstad.

MARINA nata anno 1573 die ♂ 28 Julii, hora 7. minut. 20 ante meridiem, obiit die ☿ 23 Septemb: ejusdem anni paulò post 7. matutinam. *5.*

NICOLAVS (fratris sui nomen referens) prodiit in lucem anno 1575. die ♄ 19. Martii, hora 7. minut. 30. ante meridiem. Obiit eodem anno die 3. Nouembris inter 11 et 12. noctis. *6.*

CATHARINA. nata anno 1578. die ♂ 11 Februarii, hora 2. minut: 15 post meridiem: in fata concessit anno 1581, die ♀ 4 Augusti paulò post 2. pomeridianam. *7.*

HILLEBVRGIA. nata anno 1579. die ☉ 29 Martii hora .9. pomeridiana minut. 10. Illa nupsit[1] Erico Olai, consuli reipub: Asloensis prudentissimo anno 1597. qvo eorum sponsalia celebrata sunt die ☉ 25. Septembris. Nuptiæ verò 20 die Novembris. *8.*

(Priore conjuge *Catharina Outenia* piè in Christo defunctâ die 10 Maii ejusdem anni hora .10. ante meridiem, sepultâ verò die 13. Asloiæ in templo cathedrali).

EVERHARDUS, natus anno 1581 die ☿ .5. Julii hora 3. minut: 30 post meridiem, prospera nunc vtitur valetudine, et schola Hammariens: aliqvamdiu freqventata, huc rediit anno 97. *9.*

Anno 1583. die ♂ 12. Februarii hora 4. matutina appropin-

[1] Haandskriftet har: *mupsit.*

qvante partu vitam (proh dolor) cum morte commutavit charissima conjunx mea *Magdalena Francisci filia*, prædictorum liberorum mater.

Anno 1585. die ☉ 14 Nouemb: *Anna Læta*, (Olai Læti consulis Asloënsis filia) mihi desponsa; nupsit anno 1586. die ☉ 16 Januarii, et qvinque mihi genuit genialis pignora lecti, qvorum nomina hîc subscripta sunt.

1. MAGDALENA. nata die ♄ 6. Maii inter 7. et 8. ante meridiem anno 1587. Eodem anno cessit è fugaci vita die ♄ 17. Junii inter 7. et 8. eadem scilicet hora, qva prodiit in hanc lucem.

2. OLAVS natus anno 1588. 3. Augusti, die ♄. inter 12 et 1. noctis, *nat til Søndag*. Obiit anno 1590 die ♀ 14 Augusti inter 2. et 3. pomeridianam.

3. NICOLAVS natus anno prædicto 1590 die ☉ 11 Januarii, hora 10. minut: 45 post meridiem, adhuc, sit Christo gratia, in viuis est et perbellè valet.

4. OLAVS (fratris nomen referens) natus anno 1591. die ♃ 8. Julii minut: 30. ante meridiem commoda vsus est valetudine vsque ad annum 1593. diem ♀ 3. Augusti, quo circiter horam 5. vespertinam horribili spasmo et conuulsione subita correptus, morti propropinquus erat, sed post triduum divina adiuvante clementia, convaluit, vt prorsus pristinam sanitatem recuperasse sit visus, verùm elapso menstruo spacio, rursus in eundem morbum miser puerulus incidit, cum quo diu conflictatus est, et tandem 1595. die ♂ 22. Aprilis circiter 6. matutinam placidissimè obiit hîc Asloiæ in ædibus ad amnem septemtrionalem propinquum *Lide* vulgò nuncupatum extructis. Die verò ♃. 24 mensis ejusdem sepultus in cæmiterio Divi Haluardi.

5. MARGARITA. eodem anno 1593 nata die ♄ 29. Decemb: qvartale ante 2. matutinam, viuit et commodissima vtitur valetudine, coelestis et æterni patris benignitate, hoc anno labente 1598 die 14 Aprilis, quo hæc scripta et in hunc libellum relata sunt.

Horum 5. liberorum mater *Anna Læta*, parentibus honestis *Olao Læto* et *Margarita Petreia* hîc Asloiæ prognata, in lucem edita est, feria 3. Paschatos nempe die ♂ 28 Martii, tempore matutino anno 1570. Cæterum frater ejus *Johan: Lætus* natus est in Asdal in provin: Stafuang: Nedenes, vigil: S. Botulphi videlicet die ☾ 16 Junii anno 1567. vbi vnâ cum parentibus suis velut exulauit propter impressionem Sueticam, qvam fugere coacti sunt

Hic Johan: Lætus Nidrosiæ nunc est, ubi hoc anno 1598, die[1] nuptias celebrauit cum honesta et pudica virgine *Adelheda*, M. Johan: Magni episcopi Nidrosiensis filia.

Tempus examinis, ordinationis et promotionis, apud Hafnienses, necnon visitationis meæ apud Telemarchienses hîc in Norveg: susceptæ et inchoatæ anno 74.

Anno 1562. die ♃ 12 Februarii, pro gradu bacalaureatus suscipiendo examen privatum. Die 17. examen publicum. Die 20 disputatio privata. Die 21 disputatio publica. Die 26. ejusdem mensis promotio. D. doctore Erasmo Læto rectore.

Anno 1571 die .☿. 11. Julii Asloiâ iter ingressus, Hafniam veni 18 die ejusdem mensis. Die verò .☿. 5. Septemb: privatim, die .6. publicè examinatus, die 12. sacris initiatus et post disputationem die 15 institutam magisterii titulo die 18 decoratus, huc redii die 30 ejusdem mensis et anni.

Anno 1573. die .♂. 27 Octobris hîc in domo capitulari electus sum in cooperarium M. Francisci Bergii, et communi suffragio regii præsidis et vtriusque collegii Asloënsis et Hammarensis approbatus, anno sequente 1574. ecclesias, qvæ sunt in provincijs Schienensi et Telemarcica, primum, deinde reliqvas accessi religiosæ inspectionis ergò.

Anno 1580. die 2. Julii episcopale munus suscepi a Domino doctore Pavlo Matthiæ in templo Divæ virginis Hafniæ, qvo tempore ibidem concionem habui, et ad diem 26. mensis ejusdem Asloiam reversus sum ego Johannes Nicolai.

[1] Datum er ikke udfyldt i haandskriftet.

II.

Biskop Jens Nilssøns fortegnelser over norske konger og biskoper.

Konnunga ætth.

*1. H*araldr hinn harfagre var fyrstr einvalds konungr i Norege, oc rade firir Norege þria vette oc lxx vættra: han atte xx sunu. *2.* oc ein af þeim heit Eirikr blodøxe, oc var firir Norege fim vetter. *3.* en þa kom Hakon Adelsteins fostr til oc rædh firir Norege xxvi vættra. oc var høygdr a Sæmi a Vestfold. *4.* Enn þa tok land oc riki Haraldr græfeldur sun Eiriks blodøxi oc redh firir Norege ix vætr oc fell i Limafyrdi i Sælendi. *5.* þa tok Hakon lade iarl land oc riki oc rædh firir Norege xxxiii vetr oc var høyder a Gauladale. *6.* Enn þa tok Olafr Tryggiason oc rædh firir Norege fim vettre. oc christnade fim land, oc fell i vidra vage. *7.* þa tok Eirikr iarlsson sun Hakon iarls oc redh firir Norege xii vetter oc var han skoren ulfr i Englande. *9.* oc do afþer epter þat tok Suend oc Hakon land oc riki epter fader sin. oc rædh firir Norege ij vetter oc flado (sic) sidan or Noregi firir Olafr hin helga. *9.* Enn Olafr hinn helgi redh firir Noregi fimtan vetter. oc fell a Steigi. *10.* Epter han tok land oc riki Sueinn Alfifuson oc redh firir Noregi vj vetter. *11.* Enn þa tok Magnus hinn gode land oc riki rædh firir Norege xij vætter. *12.* Epter han kom Harraldr hin hardrade, oc rede firir Norege xx vætter, oc fel a Englande. *13.* þa tok Olafr kyrri land oc riki epter Haraldr fader sin oc redh firir Noregi xxvij vetter. *14.* þa tok Magnus hin berføtte land oc riki epter fader sinn oc rædh firir Noreg ix vetter, oc atte v sunu. *15.* oc rædo firir land oc riki Øystenn oc Sigurdur. 5 vetter. *16.* en þa atte Sigurdur son oc hett Magnus hin blinde, enn broder hans

hett Haraldr gillir, oc rædo firir Noregi vj vetter. *17.* Enn þa atte Haraldr sunu þria. heit ein Øysteinn. Sigurdur oc Ingi kroppr. rædo firir Noregi xxv. vetter. *18.* Enn þa tok Magnus oc ræd han firir Noregi 23 vetter. oc liggr i Christ kirkio i Bærguinn. *19.* þa tok Suerrere oc radh firir rikino 25. vetter. oc let gera (sic) oc borg. *20.* þa tok land oc rikti (sic) Hakon son hans epter han oc ræd firir Noregi ein vetter. *21.* þa tok Magnus land oc riki Noreg oc ræd firir 17 vetter. *22.* þa tok Eirikr. konungr oc rædh firir Noregi 20. vetter. *23.* en þa tok Hakon broder hans land oc riki epter han oc rædo firir Noregi 20. vetter. oc andast à Tunsberighusi. *24.* þa tok land oc riki Magnus Erikxson oc ræd firir Noregi 56 vetter. *25.* þa tok Hakon son hans land oc riki epter han oc rædh firir Noregi xxv. vetter. *26.* en þa tok Olafr son hans epter han, oc ræd firir Noregi 9. vetter. oc død i Danmarck. *27.* en þa tok land oc riki eptir han Eirekr son hertogsens af Pomeren oc systur dottur sin drotningene i Norge. oc rædh han firir Noregi 52 vettre. *28.* En þa tok Noreg Christopher som hertog var i Beyrn oc pallatz greiffue a Rijn, oc ræd firir Noregi 7. vetter. *29.* oc þa Christiern oc ræd firir Noregi xxxv vetter. *30.* en eptir han tog konung Hans.

Ein stutt tilvijsan, vm alla þa einwalds konninga, sem verit hafua i Norege til þessa dags.

1	*H*araldr hårfagre var fyrstr einualdz konungr i Norege oc kom han til rikisstiornar nær 860 arum epter Christi burd. eller det aar 850 vdi keyser Lotharij tid. døde 931		
2	*E*irekr blodøxe var konung epter sinum faudur. oc raade i 5 aar		
3	*H*akon Adalstein epter Eirickr sinn brodur regeret 26. vettre. lod bygge		

	Helsinge land. bleff begraffuen i en høig vid Sæm paa Vestfollen.		
4	*H*araldr gráfeldur, epter Hakon sin faudur brodur Erick blodøxe søn. raade 9. aar		
5	*H*akon jarl, arum epter Guds burd 930 regeret 28 aar. ligger begraffuen i en høig i Guldal		*Hakon ladeiarl alij. Rige iarl.*
6	*O*lafr Trygguason kom først christne i Norie, Island oc Grønland. oc raade for riget i .5. aar.		
7	*E*rikr sonar Hakonar jarls. lod skiere sin vlff vdi Engeland. regerede 20 aar.		
8	*S*uend jarl, Hakonar broder. Suend Erick jarils broder oc Haken Erickis son raade 2. aar. oc flyde for Olaff dygre. oc Hakon var 17 aar. der han begynte at raade.		
9	*H*akon rickte met Sueine sinum faudurbrodur.		
10	*S. O*lafr hann var vegin anno 1028. vel 1029. 4 Cal: Aug: feria 4.	10	Olaff hin digre drog af landet da 12 aar gamel var. oc kom Norie til møken gieffue oc lad (sic) christne alt riget, oc insette christne lag oc lantz lag som kallis *Graagos.* hans regiment var i .15. aar. oc bleff saa slagen paa Stikelstad, en Onsdag 4. Kal: Aug: aar. 1029.
11	*S*ueinn konung Knudson af Danmarck anno 1030.	11	*Suend Alphinas* Tiueskeg konung Knuds Dan-

		marckis oc Engelands konungs son. raade 6. aar.
12	*M*agnus konungr hin gode sonr S. Olafs, anno 1040.	
13	*H*araldr hardradr S: Olafs broder anno 1050.	
14	*M*agnus Haraldz son med sinum fader.	
15	*O*laf kyrri Magnus brodir. anno 1063.	
16	*M*agnus Berføter epter sin fadur Olaf. aar 1089.	*K*oning Magnus berføtz ordtzquidar: *Til fregdar skal mand konunga haffa end eigi til lang liff.*
17	*H*akon, son Magnussar Haraldz sonar rikte tillika met konung Magnus Berfot.	
18	*Øystein* Magnussar berfodz son anno 1100.	
19	*S*igurder Jorsalafara rikte tillika med sinum brodur Øystein. oc ligger begraffuit her i Oslo i S. Haluords kircke.	*Sigurder* haffde riget i Orcknøe .7. aar.
20	*M*agnus blinde effter Sigurd sinn fader anno 1127.	
21	*H*araldr gilde epter sin broder son Magnus anno 1130. *H*an lod blinde konung Magnus Siuorson.	
22	*I*nge krokback epter sin broder Harald.	*Haraldr Sigursøn* fundator Asloiæ. S. Olai halff broder till møne. fundator Mariæ kirke, i Tronhem 50 aar døde hand.
23	*S*igurdur epter sin broder Inga.	
24	*Ø*ystein epter sin broder Sigurd.	

25	*H*akon hærdabreidr, konungs Sigurdz son, epter sin fadurbrodur.
26	*M*agnus Ellingson konung Sigurd Jorsalafara dotturson feltt 1178.
27	*S*uerrie.
28	*H*akon Suerrisson aº 1203.
29	Guttorm, Suerris broder.
30	*H*akon Hakonarson sem døydi anno 1262.
31	*M*agnus epter sin fader Hakon, han døydi anno 1280.
32	*E*rikr epter Magnus sin fader. han var kronader i Biorguin, árum epter Christi burd .1281.
33	*H*akon epter sin broder Erik, han var kronader i Oslo anno 1299.
34	*M*agnus smeck epter Hakon, sinn moderfader 1321.
35	*H*akon epter sin fader Magnus.
36	*O*laf met sinne moder Margareta bleff konung .1374.
37	*E*rik aff Pomeren. bleff koning anno 1389.
38	*C*hristophorus af Beyrn.
39	*C*hristian hinn fyrsta.
40	*J*ohannes epter sin fader.
41	*C*hristianus sa annar epter sin fader.
42	*F*rederich epter sin broderson.
43	*C*hristianus hin 3. epter sin fader.
44	*F*rederich sa annar ep-

	ter sin fader, gud gefe honum langt lif, oc luckusamt regimente.		

Þesser hafua biscopar verit i Nidrosi.

1.	*Sigurder* vor bisp i Oluff Trygsøns tid.		
2.	*Grinkiel*, var den første erchibiscop i Nidrosie i S. Oluffs tid. hannom loffuede S. Oluff aff Mostra ting, at han skulle raade for kircken oc ald christendomen i sit biscopsdomme.		
3.	*Jon.*	3.	*Johannes eller Jonas.*
4.	*Radulfr.*	4.	*Rudolphus.*
5.	*Ragnar.*		
6.	*Kitil.*	6.	*Chitillus.*
7.	*Asgautur.*		
8.	*Sigurdr.*		
9.	*Adalbrichtr.*	9.	*Adalricus vel Adalbertus.*
10.	*Simon.*		
11.	*Juar.*		
12.	*Reidar.*		

End hedan i fra erchie biscopar i Þrandhiem.

1.	*Jon.*	1.	*Johannes vl* (sic) *Jonas.*
2.	*Øystein.*	2.	*Augustinus.*
3.	*Erickr.*		
4.	*Torer.*		
5.	*Gutormr.*		
6.	*Peter.*		
7.	*Þorer.*		
8.	*Sigurder.*		
9.	*Solli.*		
10.	*Einar.*		
11.	*Hakon.*		
12.	*Jon.*	12.	*Johannes.*

Quidam ex his Jonas nomen fuit tempore Innocentij papæ, et canonicus fuit Asloensis.

13.	*Jarmund.*	13.	*Raimundus.*
14.	*Eileifer.*	14.	*Olaus.*
15.	*Pal.*		
16.	*Olaffr.*		
17.	*Þronder.*		
18.	*Askiel.*		
19.	*Aslag. bolt.*		
20.	*Olafr.*		
21.	*Gaute.*		
22.	*Erick Valckendorp.*		
23.	*Torbern Oluffssen.*		
24.	*M. Hans Gaaes.*		
25.	*M. Hans Moenssen.*		
26.	*M. Isaac Grønebeck.*		

Oslo bispar.

1.	*Asgautr.*		
2.	*Helgi.*		
3.	*Salomon.*		
4.	*Þorolf.*		*Torlaffus.*
5.	*Aslake.*		
6.	*Gierarder.*		*Geraldus.*
7.	*Kollr.*		*Coillus.*
8.	*Petr.*		
9.	*Wilialmr.*		
10.	*Þostein.*		
11.	*Helgi.*		
12.	*Niculas.*		
13.	*Ormr.*		
14.	*Þorkiel.*		
15.	*Hakon.*		
16.	*Anders.*		
17.	*Evind.*		
18.	*Salomon.*		
19.	*Giurder.*		
20.	*Sigfrider.*		
21.	*Haluarder.*		
22.	*Jon.*		*Johannes* eller Jones

		gaff capitel Othensøe thiende. sedit aº 1377. 2 die Aug:
23.	*Øystein.*	
24.	*Jacobus* natione Danus.	
25.	*Johannes etiam Danus.*	
26.	*Gundar.*	
27.	*Niels.*	*Nicolas Karleby.*
28.	*Herloff.*	*Herlaus Kyrning.*
	Anders Mus.	
	Hans Reff.	
	Anders Matzøn.	*Der* han var it lidet barn bleff hand borttagen aff en vlff, 3 dage, oc i samme 3 dage forsørgede vlffuen ham sin føde, dette bekende M. Anders selff paa sit yderste, disligest ocsaa hans moder. dette berette her Hans Bang for mig 14 Sep: aº 82.
	M. Frantz Berig. Othoniensis. kom til Oslo aº 1548. vid Pintz tid, oc døde 1591. den 2. dag Nouemb: mellem 2. oc 3 efftermiddag. Aº 1591. den 5. Nouemb: bleff M. F. begraffuen i domkircken vid predickestolen. concionem funebrem habuit I. N. A.	M. F. B. vor hen vid .90. aar gammel effter hans egen beretning. Somme er i den mening at han vor vel 100. aar gammel, disse tuende stiffter visiterit hand sielff ab aº 1548 vsque ad annum . 74. et nihilominus postea vtrique dioecesi præfuit, vsque ad annum 1580.
	M. Jens Nielssøn Asloënsis.	*M. Johannes Nicolai,* Aslojënsis et Hammariensis dioecesium superintendens, à Doctore Pavlo Matthiæ ordinatus, Hafniæ ipso die visitationis beatæ virginis aº

Domini 1580 postqvam prænominati M. Johannis, socer M. Franciscus ei munus episcopale resignasset, in exedra seu domo capitulari Asloiæ, paulò ante, videlicet die 29 Julij, ejusdem anni, siquidem in eum usque diem ab anno 1574 ob ingrauescentis ætatis molestias ipsius tanqvam coadjutoris opera de mandato Regiæ Maiestatis in visitandis ecclesiis et alijs hujus officij negotijs conficiendis vsus est M. Franciscus. Post cuius obitum hanc functionem administrauit prædictus M. Johannes, atque etiamnum administrat hodierno die, qui est 25 Martij quo celebratur festum annunciationis Mariæ. anno labente, 1598. et posthac administrabit qvo ad Christo pastorum principi nostro visum fuerit.

Hammars bispar.

1.	*Arnalder* kom aff Engeland til Hammer anno 1049. sendt aff paffen Eugenio 3. i kong Oluff Trygssøns tid, han lod bygge hellig trefold: kircke i Hammer.	*Arnoldus.*	

2.	*Ormr* fuldė Arnoldum til Rom, oc bleff der ordinerit af hannom Hammers bisp at vere, i hans sted a°. 1156. oc 1157. ipse vita functus et sepultus est Hammariæ.	Om denne *Ormr* taler Crantzius at han handlede met Voldemar Danmarcks kong, der det ganske rige for hans mact vor forskrekit. Thi kongen laa met sin berustede skibs flode, vid Dramen oc Tonsberg Noruegiæ lib. 5. cap. 10. dette skede tempore Friderici Barbarossæ, qui electus fuit imperator a° 1153. et regnauit annos 37.
3.	*Ragnar* canonicus Hammariensis reiser til Rom a°. 1152. oc bliffuer der ordinerit til bisp effter hannom, hand beflitede sig meget til at forfremme oc opbygge Trinitatis kircke.	
4.	*Þorer* etiam contendit Romam vbi ordinatus est episcopus ab Alexandro 3. a°. Christi 1160. quo tempore Fridericus Barbarossa Romæ fuit anathemate notatus ab Alexandro qui superbe pressit collum ipsius his verbis. Super aspidem et basiliscum ambulabis.	Hic *Torias* accitus ad cæsarem et interrogatus de S. Erico rege Sueciæ, om hans handdel, cum eo colloquitur.
5.	*Juar*, etiam ordinatus a pontifice Romanensi, et ipse quoque dedit operam structuræ templi. hand vor stackit tid biscop, døde i Hammer oc liger der begraffuen.	
6.	*Haluarder* breui tempore	Vdi hans tid bleff Oslo

episcopus fuit, ipse de mandato pontificis templicæ structuræ maximam nauauit operam. obijt Hammariæ ubi etiam sepultus est.

7. *Pal* reiste til Rom vbi ab Innocentio 3. episcopus promotus et domum reuersus etiam structuræ templi curam gessit maximam vdi dennis tid effter longsom krig oc blodstørtning var nu mesten al kong slect oc blod i Norige ødelagt saa at en hed Magnus greffesøn vor bleffuen en kronede oc saluede kong til riget aff bisp Niels i Oslo. Da opuactis *Suere* aff kong blod oc i hielslo kong Magnum.

8. *Peter* etiam profectus est Romam vnde ordinatus et reuersus episcopus cæpit fundare curiam episcopalem Hammariæ. vbi obijt et sepultus est.

9. *Gillebert* a° 1278 regnante Magno 4 rege Norуegiæ. canonicus quidam Hammariensis Enarus nomine Romam ablegatus a pontifice Vrbano impetravit ne quis intruderetur ad episcopatum sine vocatione et electione collegii Hammarensis.

10. *Þorfinnr* a° 1278 vocatus

domkircke funderit aff Haraldo rege cognomento Gille, qui cæpit regnare a° 1130 et regnauit annos 6.

*D*enne Biscop Paulus kronede oc saluede *Suere* til Norgis konning. *I* Bergen i herredagen lader kong Suere affliffue biscop Niels, fordi saa at han kronede oc saluede kong Magnum. *O*bijt Hammariæ et ibi sepultus est Paulus.

*e*o reuerso mox iuxta tenorem priuilegiorum suorum communi suffragio eligerunt Gillebertum natum in Hetland, qui tunc fuit Hammariæ archidiaconus. Is Romam missus ab Vrbano pontifice ordinatus et domum reuersus templum et episcopalem curiam extrui curauit, ibidem mortuus et sepultus.

*D*en ridder som for-

a capitulo et ordinatus ad episcopatum, a Martino 4°. Sed parum fælici successu Illum n. [sic] multi persecuti sunt præsertin eques quidam auratus Hedmarchiensis hand met mact intog biscopsgorden oc bispen bleff saargiort saa han døde.

11. *Jorunder* a° 1291. regnante Haquino episcopus Hammariensis fuit, en merckelig oc drabelig mand hand bleff kallit at vere erchebiscop i Tronhiem, for til Rom der at stadfestis aff pauen, beholt alligeuel Hammers Stigt, oc der til ordineret selff en suffraganeum som hed Thomas.

12. *Tostein*. Romam profectus est cum literis commendatijs capituli, a° 1300. vnde redijt muneri episcopali initiatus. obiit a° 1305. quo tempore Helgo episcopus erat Asloënsis.

13. *Ingeldus* a° 1307. vocatus et creatus episcopus bygde megit paa kirken oc biscopsgaarden. hand førde paa erchebiscop *Eileffs* vegne, 400 florener guld for en skenck til pauen a° 1312.

14. *Bottulff* etiam vocatus ab Hammarensibus et Romæ ordinatus fuit.

15. *Haluord* vocatus et ordinatus Romæ a° 1326.

fulde *Þorfin* motte der for til paue Nicolaum 4. i Rom, at hente breff oc affløsning. Miles iste dictus est Haquinus Ragnel. A° 1280 Romæ fuit Torfinnus 3° anno Martini 4. papæ indictione 11ª.

Scholam iussit aperiri Hammariæ in qua erudi-tentur pueri, ipse funda-tur fuit mensæ communis. Et a° 1347 [sic], ad generale concilium Nidrosiam ad Arnonem archiepiscopum profectus vbi comparuit cum Torstano episcopo Bergensi Gutormo Sta-uangrensi, och med biscop Erick Augustini søn, oc kaldis bisp Salomon aff Oslo. Vixit et mortuus est et sepultus Hammariæ a° 1330.

16. *Hofuord.* præfuit dioe-cesi Hammarensi a° 1337. et a° 1341. etiam 1352. obiit Hammariæqve se-pultus est.

17. *Magnus Danus.* vor en regerendis herre oc biscop offuer Hammers stigt a° Christi 1364. i kong Mag-nus tid, som da vor Nori-gis oc Suerigis konung han regerede stigtid i 24 aar oc døde.

18. *Anbernus.* creatus est episcopus qui antea fuit præpositus Hedmarchien-sis. obiit Hammariæ.

19. *Siuardus* a° 1440 ordi-natus est episcopus cum antea fuisset pastor Van-giensis ab a° 1419. vsque ad prædictum annum sub Erico rege huilcken han kom til hielp met hun-drede rytter fra Hammer

emod de Suenske, obiit et sepultus est Hammariæ.

20. *Petrus Danus* natus in Fionia factus est episcopus aº 1445. vel vt alii numerant 1437. hand lod bygge det høye torn paa Hammers biscopsgaard, obiit Hammariæ.

21. *Gunner.* en riddermandsmand fuit episcopus aº 1466. hand gaff megit gods baade til kircken oc communet. en gudfryctig oc from mand. hand liger begraffuen i domkircken.

22. *Karl Segersøn.* her Segers søn paa Greffsene i Ness paa Hedmarcken, tiente i kong Hansis cancelleri. fick først Thoden, met ald kongelige oc prestelige rente, holt der stedtze en capellan, der nest bleff biscop i Hammer. fick oc Aggershus i forlening der døde hand oc lod sig føre til Hammer at begraffuis.

23. *Hermannus.* aº 1495 bleff hand eller vor da biscop i Hammer. hand vdrettit meget got, eblant andet kiøbte hand met sine peninge iorder oc iordeparter oc funderit deraff met sit capitels raad S. Catharinæ altare[1] hand bleff der død oc

---

[1] Smlgn. Diplom. Norveg. I, no. 1008 og III, no. 1107.

	i domkirken begraffuen. 1500.[1]	
24.	*Karl Jensøn Jempt.* kallid fra Thoten der hand vor sogneprest. til at vere bisp i Hammer i erchibiscop Goutis tid i Tronhiem. hand funderit altare quinque vulnerum. bleff fangen oc førdt til Oslo for det opløb som skede paa kiøluegen aff Todens bønder, oc skylte hannom med wrette derfor, de bleffue same dag fangne allesamen oc indsat i den huelffde murede kielder i prestegaarden.	Denne Karl Jensøn døde i fengselet i Oslo, oc i domkircken bleff hand begraffuit. men 3 aff de øffuerste oprørske bønder bleffue affliffuit. Alle de andre løste sig med store peninge.
25.	*M. Mogens Lauritsøn* anno 1527. bleff kallid fra Oslo at vere bisp i Hammer hand funderit vor frue capel oc altere i domkircken aff Greffsen oc Greffsens gods. der bleff intid bistandigt. Thi hand bleff fangen for archibisp Oluffs skyld som lod ihielsla her Vincentz Lunge. *Her Claus Bilde* tog til sig formedelst kongens beuilning og samtycke alt det godtz. Biscopen døde i Anderskou. a° Domini 1542. den 3. Octob: Hic Magnus ultimus episcopus Hammarensis fundator altaris saluatoris, captus fuit, et in Daniam	

[1] Smlgn. N. Nicolaysen, Norske fornlevninger, s. 66 flg. og s. 73.

	abductus a° 1537. xi Calendas Iulij in profesto St. Divi Iohannis Baptistæ.		

Staffangers Bispar.

1.	*Reinnolder.*		
2.	*Jon.*		
3.	*Peter.*		
4.	*Amunder.*		
5.	*Eirikr.*		
6.	*Nial.*		
7.	*Heinrekr.*		
8.	*Askiel.*		
9.	*Þorgiuls.*		
10.	*Arne.*		
11.	*Kietil.*		
12.	*Hakon.*		
13.	*Botolfr.*		
14.	*Hakon.*		
15.	*Oudin.*		
16.	*Gunnar erchibiscop.*		
17.	*Sigurdur.*		
18.	*Alfer.*		
19.	*Eilef.*		

Bergum Biscopar.

1.	*Beinnarder.*		
2.	*Magne.*		
3.	*Ottor.*		
4.	*Sigurder.*		
5.	*Nicolas.*		
6.	*Pal.*		
7.	*Marteinn.*		
8.	*Hauorder.*		
9.	*Arne.*		
10.	*Peter.*		

11.	*Askatim.*			
12.	*Narfue.*			
13.	*Arne.*			
14.	*Olafr.*			
15.	*Þorleif.*			
16.	*Firke [Finke?].*			
17.	*Hans.*			

Orkieøyum Bispar.

1.	*Biliarhnr.*			
2.	*Biarne.*			
3.	*Viliarlmr.*			
4.	*Jofrøyir.*			
5.	*Henrekr.*			
6.	*Peter.*			
7.	*Oolfinne.*			

I Ferøyium Bispar.

1.	*Gunmunder.*			
2.	*Martein.*			
3.	*Rore.*			
4.	*Sueinn.*			
5.	*Suerquir.*			
6.	*Bersuend.*			
7.	*Niculos.*			
8.	*Gauti.*			
9.	*Ellender.*			
10.	*Loden.*			

I Skalahølte a Island Biscopa.

1.	*Isleifr.*			
2.	*Gissur.*			
3.	*Magnus.*			

4.	*Þollakr.*		
5.	*Klengr.*		
6.	*Þollakr hin helgi.*		*S. Tollacus* bleff fød i kong Magnus Siuorssøn oc kong Harals gildis tid. Saxo. lib: 14. fol: 151.
7.	*Pal.*		
8.	*Magnus.*		

Bischoper aff Grønland.

1.	*Erick* første bisp paa Gaarde i Grønland aº 1152. y. S. Oluffs tid.	

III.

Prædikener af biskop Jens Nilssøn.

Euangelium Dominica 4 post Epiphanias, de nauigatione Christj Matth. 8.
Conciuncula habita Asloiæ 1582 die 28 Janua: cum celebrarentur nuptiæ Andreæ Huidfeldij et nobilis virginis Margaretæ Petri Iohannis filiæ, præsentibus cancellario Regiæ Maiest. Nicolao Kaas, Christophoro Domino de Dunnau, libero Barone & Burggrauio & Hacco Holgersen, Ludouico Munchio & multis nobilibus:
I.N.A.

I dette euangelio rettelig affmalis oss den christelige kirckis vilkor och lycke her vdi verdenn, och giffuis klarligen thilkiende huorledis at hun er stedd i stor vaade och fare och trengis paa alle sider aff sine fiender och vuenner. Lige som it skib driffuis stødis och slaaes aff stormuind och vandbølger i det villende och brusende haff: och at hun dog icke skall aldelis omkuldkastis, heller forderffuis och ødeleggis i grundt, emeden och all den stundt at denne store herre och regentere Christus Jesus Gudtz euige søn er inden skibsborde neruerendis tilstede. Thi endog hand soffuer, heller handt siunis vnderthiden at soffue for sine vduolde børn och then christelige kirckis lemmer, och icke at haffue nogen omhyggelighedt for dennem naar de ere bestedde i angist og nødt: saa skall handt alligeuel opuogne vdi sin thidt, naar trangen er størst och det gielder haardest i kniben, och beuise sin guddommelig almectighed och stille sine och sine christelige kirckis fiender, som her i verden bruser och stormer

fast, och støder hart ind paa de gudfryctige och legger vind paa at forderffue och ødelegge dennom i grund som troer och haaber paa Gudt, priser hans hellige naffn och beuiser hannom lydighedt.

Her ville vi forhandle kortelige tre stycker:

1. Det første skall vere om den christelige kirckis kaars och modgang, och huadt orsager der er till, hui at de gudfryctige lider stor vselhed, hadis och forfølgis och ere bestedde i stor vaade fare och fristelsse: men de vgudelige her imodt leffuer i alsomstørste herlighed och vellyst: och hui at Gud saadant tilsteder huadt sager der monne vere till saadan vskickelig och vordentlige handell, at det gaar ilde till med de gode, och det gaar vell thil med de onde her vdi verden.

2. Siden ville vi see for det andet, huadt lerdom och trøst vi kandt hente aff dette euangelio, at sette emod saadan fare och fristelse och gienuordighed sorrig och bedrøffuelse som oss kandt hende og vederfaris her vdi verden; och huort at vi skall fly hen i kaars och modgangs thidt, at vi skall søge till Christum och begiere hielp och trøst raadt och redning aff hannom alene. Thi hand er baade it sant menniske och en sand och euig Gudt, huilcken der kandt och vill hielpe, och forskyder ingen for sin troes skrøbelighedtz skyldt, naar der ellers findis troens gnist i hannom, saa at troen er icke aldelis vdsluct. &c.

3. Det tredie stycke skall vere om den tacknemmelighedt som vi och alle tro christne skall beuise Gud och hans kiere søn vor herre Jesu Christ for saadan befrielse, att hand redder och befrier oss aff all fare och fristelsse, och for hans store velgerninger: at vi skall frycte och elske hannom, och aff saadane iertegen och vnderlige gierninger, lere at kiende honnom rettelige, hans person och embede och at prise hans godhed och barmhiertighed, och at beuise hannom en euig lydighed och tacknemmelighed.

Prima pars.

Och Jesus gick i skibet och hans discipler fulde hannom, och see, da begyntis en storm vdi haffuet, saa at skibet skiultis ochsaa aff bølgerne; och hand soff.

Effter at Christus haffde nu stadfestet sin prædicken och lerdom medt mange iertegen som hand giorde i Galilæa; och der medt beuiste huadt hand vaar for en person, at hand vaar Gudtz euige søn, den forloffuede Messias, verdens frelser och saliggiørere: da stigede hand ind i it skib medt sine disciple,

icke for den sag skyld saa synderlig, at folcket icke skulle trenge hannom paa landet (som de giorde huor hand prædickede och stadfested sin prædicken medt iertegen och vnderlige gerninger, der forsambledis møgen almue thill hannom, holt sig ner thill hannom och threngde hannom, huorfor handt nøddis offte till at vige anten oppaa berget, heller hen i ørcken, heller vd paa vandet) men meget mere for denn sag skyldt at hand end ochsaa her ville beuise sin guddommelige almectighed och lade paaskine, at hand vaar saadan en herre der kunde bønhøre och hielpe alle dennom som vore bestedde vdi haffsnød och vdi nogen vaade och fare, saa vell till vandtz som till landtz.

Siden ville hand och her med lære sine disciple oss och alle menniske, huordant at hans rige er och huadt for en lycke at thene christelige kircke, det er, alle gudfryctige menniske skall haffue at foruente, som vill hannom efftherfølge, naar hand stiger i skibet och giffuer sig till søes, at de skall lide megen vselhed, sorrig och bedrøffuelse och sette sig i stor liffs fare efften at vederligtet vill icke da lenger bliffue stille och skiønt, men mørckt och bistert och der vill da haffuet bruse och storme och skibet driffuis for vind och vaag, och offuerslaaes och skiules aff bølgerne. Thi denne store storm som begyntis der Christus gick ind i skibet med sine discipler, om huilcken euangelisten her taler, er en figur och bemalning till den gantzsche christelige kirckis fare och fristelse, som hun haffuer veret bested vdi alle dage fraa første verdens begyndelse, end nu er och bliffuer emeden verden staar for vor herris Jesu Christi hellige naffns bekiendelsse skyldt. Thi det haffuer sig alt saa met alle gudfryctige althid och alleuegne, lige som det haffde sig her med Christi discipler: før end de kom i skibet och gaff sig till søes med Christo, da var haffuet alt stille: men siden begynte det at bruse, skryde och storme forferdeligen, effther at de vaare komne inden skibs borde medt Christo. Søen voxte och formeredis och skibet tog ind paa alle sider, offuersloges och skiultis medt bølgerne. Disciplerne løbe frem och tilbage, vaare offuermaade sorrigfulde og bedrøffuede och saa gaatt som aldelis mistrøstige. Thi de bleffue i mange maade her fristede och forsøgte aff menneskelig skrøbelighed och dieffuelens indskiudelse, huilcken her, vden thiffuell, haffuer lagt sig om borde med dennom, och indgiffuet vdi deris hierter farlige tancker, at de skulle siuncke: See, vi arme folck ere nu gangne till skibs medt vor mester och

herre Christo effther hans villie och hans bud och befalling i den act och mening at oss skulle inthet vorde at skade, effterdi at vi skulle haffue hannom inden skibs borde met oss: men nu haffuer det sig fat anderledis. Thi hand soffuer och haffuer forlatt oss och vi vdi denne store storm forfaris och forderffuis; det haffde io veret oss bedre, at vi haffde bleffuet paa landet och icke kommet i skibet medt hannom end at vi skulle her forgaa. Saadane tancker haffde de vden thiffuel hafft i deris store trang och nødt der de nu vore bestedde vdi stor liffs fare.

Wille vi nu see till vor tid, och denne verden som vi nu leffuer vdi, da skall vi det i sandhedt befinde at det haffuer sig nu fast lige saa som paa den thid. Thi mange ville heller vere aff medt Christo och den sande religion och vden fore den christelige kircke end at de ville lide noget och sette sig i fare for Christi hellige naffns skyld. Och at en stor part i verden icke ere gudfryctige och fromme, eller och om de end skø[n]tt ere gudfryctige och fromme i begyndelsen och siden lade aff; dett skeer fordi at de formercker at det gaar menligen gierne saa till i verden, at de gudfryctige och rettferdige haffue en tynd lycke, men de vgudeliges och de vrettferdiges handell och vesen gaar lycksaligen for sig, som mand pleger att sige: Jo arriger skalck io bedre lycke, och saa langt er det nu kommet i verden, at somme menniske de end ochsaa (des vere) tør berømme sig aff theris onde gierninger, och sige at de ere lycksaliger naar de giør det onde som kand vere Gudt emodt, end som naar de giøre det gode effter hans villie och effter hans bud och befalling. Saadane tancker kommer i deris hierter her aff, at de icke seer eller ved andet end at Gud er anten icke till, eller och at hand icke haffuer nogen omhyggelighedt for mennisken, som disciplene her tencker om Christo at hand aldelis soffuer och skiøder dem inthet, huilchet vaar dog en vrang mening. Endog Christus nu her soffuer paa skibet som et andet menniske, och i det hand traadde ind i skibet och lagde sig der till at soffue, beuiste hand der med, at hand var it rett sant naturligt menniske: dog alligeuel vaagede hans siel och hierte, som der staar in Canticis i Salomons høige sang: Ego dormio, sed cor meum vigilat. Jeg soffuer men mit hierte vaager. Ja hand vaar vaagendis paa sin guddommelige naturis vegne, huilcket hand och strax beuiste, der hand taled till vederet och haffuet, och det lagde sig strax

Canti. ca. 5.

och bleff gantzche stille som thillforn brusede och stormede forskreckelige.

Her maa nogen spørge, huadt orsage der er till saadan vskickelig handel, at de gode fromme och gudfryctige menniske (saadane som Christi disciple vaare) de haffuer liden lycke och fremgang i verden, lider sorg och bedrøffuelse, stor fare och fristelse och alskens gienuordighed, och ere kaars och modgang vndergiffne: naar de vgudelige, onde, arrige och forgifftige menniske dem lider vell, och de leffuer seckere och trygge i deris flor och blomster, och kiødelige vellyst, huilcket synis at være meget vnderligt. Monne icke Gudt vere en rettferdig Gudt och en vis och forstandig Gudt, alligeuel at de gode och fromme lider stor vselhedt her i verden, och de onde och vgudelige haffuer glæde och frygd, och stor herlighed! Ja visselige det. Wi skulle dette achte och besinde, at Gudt haffuer skabt ordinerit oc skicket rettelige vell, och styrer och regierer alting viselige, och haffuer omhyggelighed for sine creatur, som hand haffuer skabt.

Men effter voris første foreldris faldt och offuertredelse, haffuer Satan fanget saa stor mact och velde, at hand er bleffuen verdens Gudt och første, i det, hand forstørrer, foruender och omkuldkaster (saa meget som hannom mueligt er, och hand mest formaar) alt huadt Gud haffuer rettelige skabt ordinerit och skicket, och huadt som vell er begynt bedacted och raadslaget, det legger hand vind paa at forhindre at dett icke skall haffue fremgang och komme till en god ende. Det gode giør hand sin flidt till at affskaffe, eller och hand det forkrencker: Men det onde fordrer og fremmer hand och besmycker og vdstafferer det, at det icke skall synis ont at vere, som det dog er i sandhed. At dieffuelen er en orsage till saadan vskickelighed och at hand kand saadant vdrette aff Gudtz tilladelse: det lerer Christus oss med den parabel om den vuen, som saadde klinter iblant den gode sæd. Aff denne verdens Gudt och første Satan dieffuelen viste hedninger inthet at sige. De kunde fordi heller icke vide sagen till saadan confusion och forstørring: men vi christne vide det aff Gudtz ordt.

Matt. 13.

Kiere huadt sag er der da till, at Gud saadant tilsteder, at dieffuelen skall foruende hans skick och ordning, och at de gudfryctige skall lide kaars och modgang sorg och bedrøffuelse och alskens gienvordighed her i verden?

Det skeer icke foruden merckelige sager, huilcke ere mange, men ieg vill her opregne tre besynderlige.

Den første, thi Gudt vill her med beuise sin godhed emodt mennisken, och lerer dem at kiende sig sielff, at ingen skall fordriste paa sin fromhed, paa sin tro, styrcke sin egen hellighed och rettferdighed, efflterdi at alle menniske end ochsaa de gudfryctige ere aff naturen suacke och skrøbelige, huilcket kand beuisis i mange och adskillige maade: først med Christi egne disciplers exempel. Thi før end de droge till søes med Christo, da lod de sig vel tycke at de vaare veldige helter, mectige och store kemper, saa faste och stercke i troen som en mur, och fuldkomne i alle maade; helst efterdj at de haffde hørt Christi prædicken thit och offte, och seet mange och adskillige iertegen, som handt giorde, men der laa dog en stor vantro hemelige skiult og forborget i deris hierte, den de kunde icke sielff see for end de komme vd paa haffuet, og det begynte at bruse och at storme, saa at skibet offuerslogs och skiultis medt bylgerne, der Christus soff och de vaare nu bestedde i stor liffs fare: der gaff de da deris skrøbelighed tilkiende, der de ginge till Christum vegte hannom op och sagde: Herre hielp oss vi forderffuis. Derfor straffede Christus dem och sagde: J lidet troendis hui ere I saa fryctactige? Som hand vilde saa meget sige: I lader Eder vell tycke, at I skulle vere hellige, gudfryctige, fromme och rettsindige nock, och at I skulle vere stercke faste och stadige nock i troen, och der till medt villige och redebodne till at taale och lide for mit hellige naffn skyldt, huadtsomhelst vlycke sorg och gienuordighedt, som Eder kandt tilslaaes eller hende och vederfaris: men I ere dog aff naturen skrøbelige, redde, fryctagtige och skyldige och brøde, for den almectige Gud.

Siden haffue vi ochsaa et merckeligt exempel i den hellige Job, huilcken vaar meget from, gudfryctig och rettferdig, till det at hand vaar offuerflødig rig, saa at hans lige fandtz icke i det gantzsche landt i gudfryctighed rettferdighedt och fromhedt, huilcket hand haffde ochsaa aff Gudt sielff. Jngen menniske kunde vide eller see och formercke och befinde andet, end at handt haffde io it gaat och fromt hierte, och at hand beuiste lydighedt emodt Gudt och kierlighedt modt sin neste. Han haffde och sielff vden thuiffuel, hafft den meni[n]g om sig, at hand vor from och god och retferdig i alle maade. Men her ville alt Gudt riste skarnet aff filterne, och lade thil siune de gamble besmittede paltrer som laae skiult vnder den skiøne kaabe. Det er, den oprindelig syndz smitte, som laa

skiult och forborget i hans hierte, och den slemme vanart och tilbøyelighed till Gudtz fortørnelse och bespaattelse, den store vantro, aff huilken alle groffue synder kommer. Derfor tilsteder Gudt at dieffuelenn skall plage hannom och friste och forsøge hannom haardelige, som hand och giør aff Gudz tilladelse i mange och adskillige maade. Och endog at Job vaar Gud lydig for i begyndelssen och stodt mandelig emodt fristelsen: saa skulle det onde alligeuel bryste vdt, som laa skiult i hans hierte, omsiger. Thi der Job hørde saae och formerkte, at hand vaar bleffuenn aff medt sine børn, fæ, faar och kameler och andet gode tingist (som hand miste paa en dag 7000 faar, 3000 kameler, 500 par øxen, 500 aseninder, sine siu sønner och tre døtter, da bar handt det kaars tolmodelige, annammedt aff Herren och viste at sige: Dominus dedit Dominus abstulit sit nomen Domini benedictum. Herren gaff Herren tog, Herrens naffn vere loffuet. Men efther att hand vaar slagen med bulder och saar fraa sin jesse och til sin taa, och nu hørde at hans egen hustru bespottede och foractede hannom, och at alle mandt haffde rett en vederstyggelighedt thill hannom: der gaff hand da rettelig thilkiende, huordant at hans hierte vaar, at det vaar alt fult aff syndt och ondskab, i det, at hand forbandede den dag paa huilcken hand vaar fød, och i sin store vantro bespottede Gudt sin herre och skabermandt, huilcket vaar en græselige stor och en gruelig och forfærdelig synd. Och huo ville tro det, at den fromme gudfryctige mandtz hierte skulle haffue veret beladd med saa meget onde? Saa at det er alt som Jeremias siger: Cor hominis prauum est et peruersum et quanta sit malitia eius nemo nisi solus Deus perspicere et perscrutari potest. Menniskens hierte er ont och vrangeligt, saa at ingen, vden Gudt allene kanndt vide huor meget ont det er belagt medt.

Job. 1. 2 Job. 3.

Fast ner lige saadant exempel haffue vi ochsaa i den gudelige prophet Jeremia. Gud kallede hannom till en prædicant, at handt skulle prædicke om Jerusalems forstørring: hand giorde ochsaa effther Gudtz villie och befalling, hand vaar Gudt lydig fore och prædickede met flid, lerde och vnderuiste folcket och raadde och formanedt thennom thill poenitentz: och straffede synden aluorlige, men der hand bleff bespaattet och foractet och ilde tracteret met hugg och slag och kast i fengsell for sin prædicken och lerdom och tro tieniste, at hand straffede synden, effter som hannom burde paa sit embedtz vegne at giøre: da bleff

hand der offuer saa gram och forbittret och saa saare vtaalmodig, at hand forbandede ochsaa i lige maade den dag paa huilcken hand vaar født. Skulle och nogen ville tro det at saadan groff synd kunde findis i den hellige gudfryctige och fromme mandtz hierte? Ja saa ville alt Gud end ochsaa lære de gudfryctige retteligen at see och beskue deris hiertis vgudelighedt och deris skrøbelige naturis forkrenckelighed, at de icke skulle fordriste sig paa dennom sielff, deris egne gode gerninger fortieniste och verdskyldt eller deris egen hellighedt fromhedt och rettferdighedt: menn paa Gudtz godhedt och hans blote naade och barmhiertighed.

Den anden sag huorfor at Gudt tilsteder at dieffuelen skall paaføre de gudfryctige vlycke sorg och gienuordighedt, er denne: paa det at hand vilde der med opuecke troen vdi dennom och en brendendis kierlighedt emod Gud, och en aluorlig bøn och paakaldelse. Och det er en sag huorfor at Christus her soffuer i skibet, det giør hand alt paa det, at hand icke allene vill prøffue och forsøge sine disciplers tro, och lære dem at kiende sig sielff, som nu tilforn sagt er: men at hand ochsaa ville giffue dem orsage till, at de vdi saadan stor fryct och fare, skulle bede om hielp aluorlige och inderlig aff hiertet, med en brendendis attraa, begiering och forlengelse effter Gudtz naade och barmhiertighedt. Thi det hender sig offte, at de gudfryctige end ochsaa forsømmer bønen, saa at de icke beder aluorlige aff hiertet, och de maa for den sag skyldt lide straff andre till it exempel. Som vi les Judicum .20. om det israelitiske folck, huorledis at de effter Gudtz villie och befalling stridde emod de Beniamitter, men de bleffue aff dem offueruundne och slagne tysser paa fluct, thi the bad icke Gudt om en frimodig och dristig aandt och en fast och stadig tro, men de forlode sig paa deris egen macht och styrcke och deris store mangfoldige krigs hær.

Den tredie sag, hui at Gud tilsteder at de gudfryctige skulle komme udi vaade och fare och paaføris vlycke, er denne: thi Gud haffuer beredt sine vdualde en offuerflødige stor velsignelse glæde ære och herlighed i det tilkommendis liff, huilcket hand vill at de skall i sandhedt foruente och icke thuile der paa. Therfor tilsteder handt at de skall her vdi verden lide stor vselhedt och gienuordighedt paa det at de der aff skall lære at kiende, vide och forstaa, at der stunder et andet liff till effter dette liff, vdi huilcket deris ære skall vorde saa meget diss

større, effterdi at deris sorg och bedrøffuelse er stor, huilchet icke kannd slaa dennom feil: effterdi at Gud er en retferdig och en sandrue Gud, huilcken der holder fuldkommelige sine ord och løffter, och vill icke haffue det gode vbelønt, som de giør i troen till hannom. Ther som det icke skeer her i verden (som det icke althid skeer at de gode bliffuer her med gaat belønt, och de onde straffet) da skall det io visselige skee i den tilkommende verden. Och det er it vist argument och beuisning at der stunder it andet liff till efther dette liff.

Det andet stycke.

Huad haffue vi nu her aff at lære?

Først lære vi, at huor den rette sande, christelige kircke er, der er ochsaa stor forfølgelse. Thi det er fornøden (som Sancte Pouell siger) at alle de som ville bliffue gudelige i Christo Jesu, de skall lide forfølgelse.

2 Timo. 3

Acto. 15.

Och som vi leser i apostlernis gierninger, at formedelst mangfoldig tribulatz och modgang, skall vi indgaa vdi Gudtz rige. Per multas tribulationes oportet nos introire in regnum DEi. Och det gaar alle dage saa till, at io gudfryctiger et menniske er, och io nermere hand er kommen till Gudt, io større kaars och modgang haffuer hand at foruente. Exempel haffue vi i det israelitiske folck. Thi der de vaare vnder Pharaonis trældom, da bleffue de saa meget dis haardere plaget aff den vgudelige tyran siden effter at de vaare kallede af Gud, och skulle nu formedelst Mosen och Aaron vdledis aff Ægypten, och vandret hen till det foriette Canaans landt.

Thet samme beuiser Christus sielff och stadfester med sitt eget exempel. Huilcken bleff haardelige fristede och forsøgte aff dieffuelen, strax effter at hand vor døbt och formedelst den Helligandt induiedt thill det hellige prædickede [sic] embede. Orsagen hui at de retsindige och gudfryctige menniske som holder sig fast ner till Gudt, de saa meget dishaardere plagis, er denne: thi dieffuelen den onde Leuiathan och grumme och forferdelige hafftrold och søehane legger sig da allermest om borde medt mennisken och frister dem, naar handt seer at de ere sluppen aff hans garn, och kommen i skibet medt Christo, det er, naar de ere bleffne retsindige lemmer i den christelige kircke, da giør handt sin største flidt till, at handt kanndt støde dem vd for borde hoffuidkuldt ned i haffuet, paa det, at de aldrig skulle

komme till en god haffn, til det foriette landt, det er Himmerigis rige: men at de kand bliffue ....[1] med den vgudelige verden, huilcken her lignis vidt et stort viit och breet haff. Och der till bruger dieffuelen mange adskillige konster och mange instrumenter eller middeler, i det, at hand opuecker storm och kuleueder, huirffueluindt och mørcke skyer, taage, støffrengn, hagelstene, torden och liunildt, till at nederslaa, forderffue och ødelegge i grunde skibet och skibsmendene. Det er, hand paafører mennisken allehande slags fristelser i alle statter: i religionen verdslig politi och hussholdning. Hand opuecker vdi hiertet stor vantro, mistrøstighed, Gudtz bespottelse och foractelse, dødelige forskreckelse, Gudtz vredis grumhedt och helffuedis sorg och pine. Jtem ond attraa och begierlighedt i hiertet. Och her aff kommer tyrannj till att martere och plage de gudtfryctige. Jtem, ketterie, had, affuindt, nid, kiff, trette, krig, tuedragt, orlog och blodtstyrtning, hunger och dyrthidt och all skade och vlycke: huilcke ere de rette bylger och vandvaager, medt huilcke hand legger vind paa at driffue skibet paa klipperne eller indt paa grunden, saa at det kanndt stødis synder i stycker, eller och i andre maade reffne och skillies adt och omkuldkastis i haffuet, och at alt huadt som der i er kandt forgaa och bliffue om inthet. Och dett altsammen vdretter handt vndertidenn sielff, vnderthiden ved middell, formedelst onde och vgudelige mennisker, troldkoner, tyranner, ketter och formedelst skadelige diur paafører de gudfryctige alt ondt, huilcke ochsaa aff deris egen art och natur ere skrøbelige saa at naar de ville end skø[n]t holde sig fraa syndt och last och fraa den vgudelige verden, och thiene Gudt allene, da kandt de icke alligevel det giøre for den store storm, bulder och blæst som er i haffuet. Det er, for de mangfoldige fristelsser och forfølgelse, aff huilcke de driffuis hidt och didt, lige som for vand och vaag. Som Augustinus schriffuer merckelige her om en stedz: thi først er vinden for stiff och støder hart ind paa skibet, det er dieffuelens fristelser ere store och stercke emodt de gudfryctige. Siden er haffuet rørt, och gaar alt i store bylger och dønninger, det er, denne vgudelige verden er opsatt emodt de gudfryctige ruller och vugger dennom hid och did. For det tredie er ochsaa værligtet bistert, medt storm, regn, hagel, mørck taage och

---

[1] Aabent rum i haandskriftet.

sorte skyer, det er, menniskens hierte er fult aff allehande onde tancker och fristelse, aff sitt eget kiødt och blod i mange maade. Thi naar der er noget ont for handen och neruerendis tilstede, da frycter mandt: vnderthiden foruenter mand och det gode, och det slaar dog ofte feil: naar det gaar oss vel medt, da ere vi saare lystige, dristige och frimodige, och der till medt seckere och trygge, men naar der kommer nogen stød och anfecting och lycken er oss vblidt, strax falder modet paa oss och da ere vi suare redde och fryctagtige: saa at det er alt som Jeremias siger cap. 17. Cor hominis aut pavidum est, aut supra modum lasciuiens. Exempel haffue vi vdi den apostell S. Peder, och mange andre flere, end ochsaa vdi vor thidt.

Huad skal vi da her giøre, mon vi skulle giffue os fra skibet eller kaste oss i haffuet? Jngelunde det. Menn vi skall see till, at vi icke fortørner skipperen eller den pilot som vi ere inden skibs borde medt. Det er, wi skall icke forsage Gudt den herre Christum och hans christelige kircke, och giffue oss thill den vgudelige verden i saadan fare och fristelse, men vi skall see till at vi kandt bliffue i skibet foruaret. Derfor skall vi holde fast ved roret och masten, det er ved Gudz ordt och den sande euangelij lerdom; vi skall icke falde i misshaab, men haabe och tro paa Gud, och giffue oss till bønen, och der medt opuecke Christum, naar handt soffuer eller siunes at soffue: vi skall staa mandelige emodt fristelsen, och forbie och foruente Gudz hielp och bistand, som propheten Abacuc raader, der handt siger: Si moram fecerit Dominus expecta eum, quia veniens veniet et non tardabit. Der som Herren tøffuer och forhaler sin hielp, saa skalt du dog bide och foruente hannom, thi handt skall viszelige komme icke forsilde, men i rette thide och som Dauid ochsaa siger merckelige i psalmen Expecta Dominum viriliter age et confortetur cor tuum et expecta Dominum.

Aba. 2.

ps.

Saa seer vi at Moses giorde sin bøn till Gudt, och der medt opuecte Christum Gudtz søn, som da syntis at soffue paa den thidt, der det israelitiske folck bleffue trengde aff fienderne hos det røde haff, och Gud bønhørde hans hiertens røst och raab, och sagde till hannom: Sig till Jsraels børn at de drage fram, och opløffte Din staff och vdstreck Din handt offuer haffuet och skill det adt, paa det at Israels børn kunde gaa mit igennem medt tørre føder. Jeg vill forherde Egypternis hierte at de skall forfølge Eder, och ieg vill legge ære ind paa Pharao. Saa

14. Exo.

seer vi ochsaa at Christi egne disciple giøre, der de nu ere her bestedde medt haffs nødt och i stor liffs fare, løber de till Christum och vecker hannom op, och siger: Herre hielp oss, thi vi forderffuis, ret nu forgaa vi. Och endog at Christus straffer dennom for deris vantro, och siger: I lidet troende hui ere I saa fryctagtige? saa hielper handt dennom dog strax (effterdi der vaar dog troens gniste vdi dennom) i det at hand stodt op och truede væder och haffuet, saa at det bleff gantzsche stille. Och der medt beuiste handt, icke allene sin vilge och redeboenhedt till at hielpe alle dem som hannom i sandhed paakalde: men end ochsaa sin almectighed, och giffuer klarlige tilkiende, huadt hand er for en person, at hand er icke allene it sant naturligt menniske, men hand er ochsaa enn sand euig Gudt: huilchet end ochsaa de døde och vskellige creatur bekiender, i det at de er hannom lydige fore; saa at været och haffuet stiller sig och vandbølgerne legger sig lige som tienere och vnderdanige deris rette herre. Och effterdi at vi ere suacke och skrøbelige i troen, lige som disciplene vaare: da skall vi bede Gudt at hand vil forøge troën vdi oss; och her skall vi sige medt dennom: Domine adauge nobis fidem O Herre styrcke och formere vor tro. Saa vil hand haffue medlidelse och tolmodelig bære offuer medt oss, som vi seer at handt holt till gode och omdrog tolmodelig med den drengis fader som haffde den stumme aandt (Marci 9) och robte med grædende taare och sagde: Credo Domine, succurre incredulitati meæ: da bønhørde Christus hannom. Derfor vill Paulus at de skrøbelige skall anammis och icke forskiudis Rom. 14. effterdi at Christus haffuer icke forskut dennom.

Luc. 17.

Derfore er nu denne den besynderligste lerdom som vi haffuer at merke i dette euangelio: at naar vi ere bestedde i nogen nødt och trang eller nogen vaade och fare, anten till landtz eller vandtz, huor det kandt vere, da skall vi raabe thill Christum Gudtz euige søn och begiere hielp och trøst aff hannom och aff ingen anden, huercken aff jomfru Maria, eller S. Peder, eller S. Pouell eller nogen Gudtz helgen, meget mindre aff hedningernis affguder Hercule, Cerere, eller andet saadant som de giøre, i hedenskabet och i den mørcke och blinde paffuedom. Thi de kand icke hielpe; engelen vdi himmelen kand icke hielpe naar vi ere bestedde med alsomstørste trang och nødt: ingen creatur kand hielpe: ingen, ingen i den gantzsche verden vden Jesus Christus Gudtz søn. Derfore huo somhelst der er bestedd i

haffsnød hand skal icke bede at Castor oc Pollux skall hielpe hannom, eller Neptunus, som hedninger tilbede: icke heller S. Nicolaus som er Papisternis och Moscouiternis affgud: men de skall bede at Christus vill dem naadelige hielpe. Siden der som nogen er fattig och trengt aff hungersnød, da skall hand icke raabe till Herculem och Cererem eller thill S. Vrban, men thill Christum. Huo der er belad med siugdom och kranckhedt hand skall icke paakalde Æsculapium eller Rochium eller Valentinum eller S. Sebastian, men Christum allene: och huo som er vdi fengsell, hand skall icke giøre sin bøn til S. Leonhardum, eller och naar der er krigs nødt forhanden, da skall mand icke raabe till Palladem eller Martem eller ridder Sancte Jørgen, men til den store mectige herre Christum, Gudtz søn, huilcken haffuer sit regimente i himmelen, her neder paa jorden, i lufften, i haffuet, och er alleuegne tilstede, raader og biuder offuer alting: huilcken der och kandt och vill endelige befrie oss och skillie oss ved fattigdom siugdom, fengsel, hunger, krig, orlog och alle andre plager: effterdi hand er vaar Gud och herre, vor kiere broder frelsermandt och salig giører. For hannom skall vi beklage vor trang och nødt och for ingen anden, besynderlig naar vi ere stedde i stor liffs fare. Thi saa haffuer alle gudfryctige menniske giort baade i det gamble och ny testamente de haffue i deris angist och nødt begieret hielp aff Herren, och bekommet gaat suar. Som vi maa see mangestedtz i bibelen, och besynderlig i Dauidtz psaltere, huilcken er en ret kierne aff den hellige schrifft och en liden bibell och handbog.

Psalterium Dauidis est parua biblia.

Psal. 42. Dixi ad Deum, petra mea quare oblitus es mei, et quare contristatus incedo?

Psal. 44. Exurge quare obdormis Domine? expergiscere et ne repellas in perpetuum. Quare faciem tuam abscondis et obliuisceris afflictionis et tribulationis nostræ?

Thill saadanne klagemaal suarer de gudfryctige sielff, eller den Helligand paa deris vegne. Psal. 121. Non dabit ut moueatur pes tuus neque dormit qui custodit te. Ecce non dormitabit neque dormit qui custodit Israel.

Psal. 62. Nonne Deo silet anima mea ab ipso enim salutare meum.

Psal. 33. Ecce oculi Domini super timentes eum superspicientes in misericordia eius vt eripiat ex morte animas eorum et alat eos in tempore famis. Anima nostra expectat Dominum, auxilium et scutum nostrum ipse est.

Psal. 30. Jn beneuolenta tua constabiliuisti montem meum sed antequam absconderes faciem tuam sum conturbatus.

Psal. 31. Dixi in auxietate mea, proiecetus sum ab oculis à facie oculorum tuorum, et tu tamen exaudisti vocem orationis meæ dum clamarem ad te.

Hvad trøst haffue vi nu aff dette euangelio? Først er dette oss en stor trøst, at vi vide, at endog Christus siunis vndertiden at soffue och icke haffue nogen omhyggelighedt for sin christelige kircke, i det at hand thilsteder at de vgudelige skall støde hart ind paa hende: saa vill hand dog aldrig forlade hende, men staa hende troligen bie. Thi ligeruis dette skib som Christus vaar i medt sine disciple det stødis och slaaes och driffuis for vind och vaag, ia offuerslaaes och skiulis medt vandbølgerne och det gaar dog icke till grunden, men kommer till god haffn och vdi sitt beholdt: saa haffuer det sig ochsaa med den christelige kircke hun er bestedd vdi stor vaade och fare her i verden och synis vnderthiden lige som hun skulle bliffue aldelis forderffuet och ødelagt vdi grunden, naar hun hadis och forfølgis af tyranner och voldzmendt och andre vgudelige: men hun bliffuer dog beuaret formedelst Christum Gudz søn oc jomfru Mariæ søn.

Saa seer vi at hun er hadet och forfuld i vore første foreldris thid, aff den vgudelige Cain, huilcken slog sin broder Abel ihiel for den sande religions skyldt at hand fryctede Gud och trode paa den tilkommende Messiam: dissligeste ochsaa i Noe tid aff den fortredelig bespotter Cham: i Abrahams tid aff Ismael: i Jsaachs thidt aff Esau. J Mose tid aff den forherdede Pharaone: och hun bleff dog reddet och befriet.

Fremdelis seer vi och huorledis at vdi den ypperste prestis Eli tid bleff Gudtz arck fangen och bort ført aff de Philistere, och det lod sig ansee lige som den christelige kircke skulle da haffue veret slet och aldelis ødelagt: dog beuarede Gudt den herre Christus hende. Siden ochsaa vdi Jeremiæ tid seer vi, huorledis at Jerusalem bleff forstørret och ødelagt aff de Babilonier, och da syntis det at vere aldelis vde medt den christelige kircke: men hun kom for sig igienn. Saa gick det och till udi Christi thidt, der Christus bleff sielff hadet och forfult, bespyttet, bespottet, tornkronet och omsiger kaarsfested och død och begraffuen: da syntis den gantzsche christelige kircke at vere gantzsche forderffuet och om inthet, effterdi at Christus som vaar hoffuedet och herren for sin kircke, nu vaar tagen aff dage:

som de tuende discipler gaffue tilkiende som gick thill Emaus:
Luc. 24. vi haabede (sagde de) at hand skulle forløse Jsrael. Men vdi saadan stor fare och fristelse bleff den christelige kircke veldelige och meget vnderlige befriedt och beuaret. Thi at endog
Matth. 27. Christus i sandhed døde paa kaarset och bleff lagt neder vdi
28. graffuen och der soff indtill paa den tredie dag, saa vognet hand alligeuel strax op igen, och med sin guddommelige mact och krafft beuarede den lille hiord och forsambling, sine disciple, emodt Herodis och Pilati Phariseer och schrifftkloge deris raadt och anslag, huilcke fnysede med had och trusell, och brusede och stormede fast imodt dennom.

Ligeruis som Christus vdi fordom thid beuiste sin gudommelige mact och krafft, baade før end hand anammede mandom och effter, medt mange och adskillige iertegen som hand giorde, alligeuel at hand syntis vndertiden at soffue; i det at hand vdi vandfloden styrede, ledsagede och beuarede Noæ arck: i det at hand och ledde sit Israelitiske folck igennom det røde haff (huilcket stod op for dennom som mure paa begge sider imod sin natur) och ødelagde den forherdede Pharao medt sin gantzsche krigshær: i det at hand vdi ørcken kledde och fødde dennom, der bespisede dem med Manna det himmelske brød, och gaff dem at dricke aff den haarde klippe, i vnderlige vis och maade, imod all naturlig lob: i det hand beuarede Jonam den prophete i hualsens bug mit vdi haffsens bylger leffuendis och vskadt: i det hand beuarede de tre vnge personer i den gloendis ovn, saa at ilden miste sin krafft, och kunde aldelis ingen skade giøre dennom icke ved it hoffuet haar, huor handt och sielff lodt sig tilsiune hos dennom i it menniskis lignelse: i det hand ochsaa beuarede Daniel i løffue kulen och giorde mange andre vnderlige tegen baade i himmelen, her paa jorden och vdi haffuet, som der staar Daniel. 6. Jpse est enim liberator et saluator faciens mirabilia in coelo et in terra. Hand er en frelsermand och saliggiører, huilcken der giør vnderlig ting i himmelen och paa jorden: i det at hand och effther sin mandoms anammelse beuiste sin guddommelige almectighed, veluillighed till at hielpe, med saadane tegn, som er at hand bespisede noget ner fem thusinde mennisker, med fem bygbrødt och tho fiske, och udledde och befriede S. Pouel, S. Peder som vaare kast i fengsel, der de giorde sin bøn till hannom vaar hand alt neruerendis tilstede hos dennom och haffde omhyggelighed for

dem, alligeuell hand syntis at soffue, och at vere aldelis langt borte fraa dennom. Saa giør hand end nu den dag vdi dag er, effter at hand er opfaren till himmels och haffuer satt sig ved Gudtz høygre handt, da haffuer hand icke for den sag skyldt forlat sin christelige kircke, endog at hand siunis vndertiden at soffue: men hand haffuer nu meget mer omhyggelighed for hende, hand vaager for hende, och er alleuegne tilstede till at styre och regere, beskytte och beskerme och at forsuare, bønhøre och hielpe hende, och at giøre bøn for hende till sin hemmelske fader som Paulus schriffuer merckelige herom: Deus est qui iustificat, quis est qui condemnet? Rom. 8.

Saa er det oss io visselig en stor trøst, at vi vide at imeden och all den stundt, vi ere inden skibs borde med denne mectige herre Jesu Christo, det er, emeden vi ere lemmer och borgere och indbyggere i den christelige kircke, da kandt oss intet skade, alligeuel vi ere bestedde i vaade och fare. Thi vdi hannom och formedelst hannom kandt vi offueruinde alle vore fiender, och bliffue reddet och befriet fraa alt ont som oss kand hende och vederfare.

Det tredie stycke.

Huad ere vi Gudt pligtige igen for sin velgerning, at hand befrier oss fraa all perickel och och [sic] fare och fraa alt ont? Det giffuer desse ord tilkiende, som her effterfølge i texten: men menniskene forundrede, och sagde: Huad er dette for en mand, at vært och haffuet ere hanom lydige? Lige som disciplene tilforn vaare betagne medt stor fryct och redtzell: saa bleffue de nu hiertelige glade, och bekiender den herre Christum for den som hand er, med stor forundrelse och hiertelige tacksigelse, at hand er et sant menniske, dissligeste ochsaa en sand Gudt: effterdi at de døde och vskelige creature ere hannom lydige, saa som sinn skabermandt. Marcus schriffuer at der vaare ochsaa nogle andre skib i flode och fylge medt Christo, och haffuer samme skib, uden thuiffuel veret alt fult aff folck, baade med Christi discipler och andre huilcke prisede Gudt der de saae det iertegn och icke de allene som vaare i skibene, men ochsaa menniskene, som stode paa landet och gaffue acht der paa, de ochsaa loffuede Gud och bekiende at Jesus Mariæ søn, som giorde dette jertegn, hand vaar ochsaa Gudtz euige søn och den forloffuede Christus, verdens frelsermandt och saliggiører.

Huadt haffue vi nu her aff at lere? Dette lerer vi at vi skall forundre oss paa Gudtz gerninger, och lade mod om dennom, och ther aff lere at kiende Christum rettelige, huadt hand er for en person och hvadt velgerninger handt beuiser. Siden skall vi och prise hans godhedt och barmhiertighed, naar hand lader oss komme vdi vaade och fare, och da veldeligen redder och befrier oss der aff igen. 'Thi derfor tilsteder handt at mennisken skall lide nogen gienuordighedt, at de vdi deris angist och nødt kandt haffue orsage till at raabe thill hannom och bliffue bønhørt och tacke hannom for sin befrielse, som der staar Psal. 49. Jnuoca me in die tribulationis etc. och som Augustinus siger smuct: Jdeo premuntur iustj vt pressi clament, clamentes exaudiantur, exauditi glorificent Deum. Och for then sag skyldt seer vi huorledis at Christus lader komme en stor storm paa haffuet, at disciplene kandt der aff bliffue redde, och at den redtzell kandt komme dennom thill at raabe om hielp, och at deris raab bøn och begiering kand giffue Christo orsage till at giøre dette jertegen at stille vand och væder: och at dette store jertegen kandt beuege disciplene till troen forundring och en hiertelig tacksigelse.

Finis.

Conciuncula habita Haffniæ die ♄ 2 Iulii nempe ipso die visitationis B: Mariæ in æde sacra D: Virginis cum a D. D. Paulo Matthiæ episcopali muneri inauguraretur M. Iohannes Nicolai dioecesium Asloensis et Hammarensis in Noruegia superattendens anno 1580.

Euangelium Luc. 1.

Om Mariæ biergegang.

Denne fest och høgtid som vii nu idag begaar kaldis almindelig Vor Frue dag biergegang eller Mariæ besøgelsis høgtidt, huilcken samme høgtid de hellige lerefedre och forstandere i den christelige kircke haffuer indskicket, och er oss forschreffuen och biudis och befallis i Kong: Matt[s] ordinantze att den schall hollis effter gammel seduane paa denne dag: iche for den sags skyld att den vgudelige handel som haffuer verit i disse lande tilforn i den mørke och blinde paffuedøme med helgens paakaldelse och andre affguds dyrckelse schal igen optagis som nu (des vere Gud loffuet) for mange aar siden er affskaffet eller her med styrckis och stadfestis i nogen maade: menn for mange andre merckelige sagers skyldt iblandt huilcke disse ere de besynderligste.

Den første. Paa det att Christne och Guds børn kunde paa denne dag som paa en viis thid om aarit komme tilsamen och høre lere mercke och bevare den herlige yperlige och drabelige historie som nu bleff oplest: och saa ther hoes betracte och offuerueige den store velgerning som den almegtigste Gud fader i himelen haffuer beuist det ganske menniskelige kiønn och slegte

i det hand haffuer send sin elskelige søn til verden, och beskicket hannom til en frelsermand och saligiørere der schulle befri os och alle tro Christne fra synden fra døden dieffuelenn och helffuede effter som hand haffde loffuit och tilsagt vore første foreldre Adam og Euæ vdj Paradis och deris børn och effterkommere de hellige patriarcker propheter och konger, att quindens sæd skulle sønderknuse slangens hoffuit, och att i same deris sæd och affkomme (som er Christus den velsignede den leffuendis Guds søn) skulle alle slecter paa jorden benedides och velsignes. Huilcken samme sin velgerning hand haffuer kundgiord och obenbaret, iche allene for den hellige møe och gudfrøctige jomfru Maria formedelst engelens bebudelse tilforn: men end och saa i dag formedelst hendis besøgelse i det att Maria hun besøgthe (effter hun haffde vndfanget Christum) den gode gamble dannequinde sin frencke Elizabeth och det aff Guds forsyn och effter hans gode guddommelige raad och bestilling, som vij ville faa att høre.

Gen. 3.

22.

Siden den anden sag huorfor att vij nu i dag begaar denne fest och høgtid i Christendommen er denne, paa det att vij kand lere att effterfølge Mariæ Zachariæ Elizabeth och andre Guds helgen deris exempel och øffue os i sand gudfrøgtighed, i en christelige tro och bekiendelse, i kierlighed, ydmyghed, flittighed i vort kald och embede, danished och godhed, tolmodighed vnder det hellige kaars och andre saadane gode dygder, med huilcke de haffuer verit rigelige begaffuit och beprydet aff Gud.

Her ville vij nu paa denne korte tid allene forhandle til historiens forklaring thuenne stycker.

Først ville vij faa att høre, huorledis at Maria er kommen til sin frenche Elizabeth och haffuer helset hende och paa huad tid och sted att det er skedt, og huad vij ther aff schal tage os til vnderuisning och lerdom [Siden for thet andet ville vij forhandle nogit kortelige om de sager huorfor att[1] der Maria then vnge jomfru som vor icke vden femthen aar gammel som Hieronimus schriffuer att hun ville reise saa langh veig fra sit hus och hiem der som hun bode i Nazareth heden ind i Jødeland och der besøge sin frencke Elizabeth Zachariæ hustru [hvad hende haffuer der til berørd eller kommet hende til att gaa[2] der hun

[1] Udstrøget i Haandskriftet.
[2] Udstrøget i Haandskriftet.

haffde ganget den lange och onde veig offuer bierg och dale, och der til med en farlige veig icke alene for veigen i sig selff: men end och saa for thet megle krigsfolck, røffuere, mordere, och jomfru krenckere som landet paa den tid vor al fuld aff.

Det første stycke.

Saa siger euangelisten Lucas.

Och Maria stod op i de dage och gick hastelig paa biergene til Judæ stad och kom i Zachariæ hus och helsede Elizabeth.

I de dage (siger euangelisten) det er strax effter att Gabriel engel haffde bebudet och forkynt for Maria att hun schulle vndfange i liffuet och føde en søn hues naffn schulle kallis Jesus huilcken schulle bliffue stor och kallis then høiestis søn, och att Gud herren skulle giffue hannom Dauidtz sin faders stoel och att hand skulle vere en konge offuer Jacobs hus euindelige och att der schulle icke vere ende paa hans kongerige. Och der engelen haffde nu sagt Mariæ huorledis att den helligand schulle komme offuer hennde och den høgistis krafft schulle offuerskugge hende: huorfor och saa det hellige som skulle fødis aff hende, skulle kallis Guds søn; och der engelen end ydermere til hendis troes bestyrckelse och stadfestelse haffde och saa giffuet hende itt vist tegn som vor att Elizabeth hendis fencke vor for 6 maaneder siden och saa bleffuen fructsomelig med en søn i sin allerdom. Der engelen haffde dette sagt til [den gamble vdleffde vfructsomelig quinde[1] och skildis fra hende paa den tid stod Maria strax op och skyndede sig hastelig hen aff den stad Nazareth i Galilea och til en stad i Jødeland det er anten til Jerusalem eller och til Betlehem huilchen af the steder det haffuer verit kand mand icke sige for visse. Thi euangelisten neffner icke staden huad hand hede.

Huorledis att Maria er kommen ther hen om hun haffuer verit ene eller om ther haffuer verit noget selskab med hende der om taler icke heller euangelisten nogit det giøris och icke heller storligen fornøden behoff att vide: men thet haffue vij att agte att hand siger. Hun gich hastelig paa biergene til Juda stad och kom i Zacharias hus och helsede Elizabeth. Med huilche ord hand giffuer tilkiende hendis flittighed ydmyghed tugtighed, och gudfrøgtighedt; thi ligeruis som hun iche tog nogen

[1] Udstrøget i Haandskriftet og derpaa rettet: til *hende*.

søffn eller forsømelse fore denne sin reise: men skyndet sig hastelig hen och iche sparede møde och vmage kost och thæring endog hun vor en fattig jomfru: saa førde hun iche heller stor statt hun kom iche med stor pral ridendis paa høige hingstre eller agendis i forgylte vogne som andre fruer och jomfruer pleiger att komme (dog mand det icke laster att ædel och yperlige folck holder sig effter sin stat och vilkor) saadant gaff hun inthet om alligeuel hun vor aff kongelige slegte och vor vel verd for thet foster skyld som hun haffde vndfanget och bar i sitt jomfruelig liff langt større ære end om keiserinden Liuia Ducilla eller kong Herodis dotther eller nogen førstinde kunde vere verd. Det skede och iche foruden sag att hun løb saa hastelig hen offuer biergene, vel 19 eller 20 mil veigs fra Nazareth och til den stadt som Zacharias och Elizabeth bode vdj, och icke tog ther nogen søffn eller forsømelse fore. Thi huor Christus er neruerendis tilstede med sin Helligandtz naade (som han io viszelige vor her med den gudfrøctige jomfru Maria) der haffuer io hofferdighed stor pral brask och bram ingen rom eller platz icke heller kræsenhed och leckerhed, icke heller ladhed doffuenhed och forsømmelse: men der er guds frøct inde i hierthet der er troen der er haabet kierlighed ydmyghed danished och godhed flittighed och troskab i sitt embede och bestilling och dristighed och frimodighed til saadant att vdretthe i sitt kald och bestilling som Gud kand komme til ære och sig selff och andre til nytte och gaffn til salighed och euige velferd. Saadane dygder bør att findis hos alle retskaffne tro Christne och besynderlig haffuer quindfolck fruer och jomfruer eller danequinder och erlige piger och høffuitzske møer Mariæ exempel at effterfølge, att naar de schal gaa aff theris hus och hiem hen til deris slegt och byrd eller andenstedtz udj fremmede stæd nogitt att bestille och vdretthe da schal de iche holde fadder snach paa veigen eller tellie tagstenerne [gaa och suandtze[1] och lade sig beschoe megit mindre schal de føre squalder i by eller lade sig høre med nogle vtugtige ord och løsagtig snach och tale som en part (disuer) gjøre iche schal de vnge foragte de gamble men tale dem venlige til och med alsomstørste tugt reuerentz och ære omgaaes med dem och beuise sin ydmyghed thienstagtighed och fromhed mod dem, ønsche dem fred god lycke

[1] Udstrøget i Haandskriftet.

Guds naade och velsignelse, ja thet bør os alle att giøre effter Christi egen befallning Luc. 10. Och effter som then hellige och gudfrøctige jomfru Maria hun her giør der hun kommer ind i Zacharias hus til sin fenche Elizabeth som vij ville siden faa att høre her om ydermere.

Luc. 10.

Om tiden paa huilchen Maria besøgte sin fencke Elizabeth giøres icke nu behoff megitt att tale eller huor lenge hun vor hoes hende. Thi det siger euangelisten kortelig att hun bleff der ved 3 maaneders tid och saa drog hun hiem igen til sit egit. Aff huilche ord mand kand forstaa att Maria begyntedene sin reise sist i Marsmaanet nogit for Paasche høgtid och vor der saa hoes sin fencke Elizabeth intil Elizabeth hun haffde fød sin søn S. Hans baptist. Saa haffuer da Maria begaaet thisse tho fester och høgtider som er Paasche høgtid och Pindtz høgtid hos Zachariam och sin fencke Elizabeth. Disligiste och saa den hellige døberis S. Hansis fødtzels høgtid med aandelige gledschab loffsang och tacksigelse for Guds velgerninger huilche hun prisede paa thet allerhøgiste som hendis deilige loffsang vel vduiser. Der haffuer hun snacket och talet om Gud och Guds store velgierninger och hans naade och barmhiertighed huilchen hand haffuer rigeligen beuist och beteed emod hende och hendis venner, ia emod alle tro menische i den ganske verden i det hand nu haffde send sin søn den forloffuede Messiam til att frelse och forløse hende och thet ganske Israelitiske folch det er alle dem som tror paa hannom fra synden døden dieffuelen och helffuede. Att hun haffuer hafftt saadan snach och samtale med sine slegt och venner och kyndinger, det kand vij och saa vel forstaa aff de ord som her formeldis i texten saa lydendis. Och det begaff sig der Elizabeth hørde Mariæ helsen da frydede barnet sig vdi hendis liff och Elizabeth bleff opfylt med den Helligand robte med høig røst och sagde: Welsignet est Du eblant quinderne och velsignet er Din liffs fruct, och hueden kommer det mig, att min herris moder kommer til mig? Ligeruis som then gode gamble gudfrøgtige danequinde hun taler her om Gud och Guds store velgierninger emod hende och emod thet ganske meniskelige kiøn och slegte i det hand nu haffuer send sin søn til verden huilchen hun formedelst den Helligandtz opliusning nu sog och forstod att hand var vndfangen i jomfru Mariæ liff och vor

3 maaneder vaar Maria hoss Elizabet.[1]

[1] Tilføiet med en anden Haand.

nu her neruerendis tilstede hos hende, huilchen hun och for den sag skyld bekiende for sin Gud och herre frelsermand och forløsere. Det samme giør och barnet end nu vfød Johannes der hand hoppede rørde och frydede sig ved Mariæ helsen och Christi neruerelse i sin moders liff: saa giør och den hellige och gudfrøctig jomfru Maria hun gleder och fryder sig priser Guds barmhiertighed hun taler merckelig om Guds velgierninger och de store iertegen och vnderlige gierninger som Gud haffde giort och siger och siunger. Min siæl holder møgit aff Herren och minn aand fryder sig i Gud min frelsere.

Kiere huad velgierninger och vnderlige gerninger forkynder Maria? Sker her och nogle iertegn? i denne forsamling? Ja visselige det. Wij haffuer her att agte 3 eller 4 iertegen i denne historie som schede paa den tid der Maria nu besøgte sin fencke Elizabeth effter hun haffde talet med engelen Gabriel och der hun nu vor i Zachariæ hus hen ved 3 maaneders tid.

Først er det iche allene en offueruette stor velgerning: men end och saa et ganske merckeligt stort iertegen och en vnderlig gierning att den som er en sand euige almegtige och vdødelige Gud hand saa forringet och fornedret sig att hand bliffuer itt uselt och armt och dødeligt menniske att den som er skabermanden vilde bliffue menniske sin creatur lig i alle maade (synden vndertagen) och vilde lade sig sømme att besøge sin creatur, som den herre Jesus Christus, vndfangen i jomfru Mariæ liff her besøger Zachariam och Elizabeth og S. Hans sin thiener der hand och saa vor i sin moders liff och helser hannom hemmeligen ved huilchen helsen Johannes frydet sig inderligen aff ganske hierte lige som Elizabeth hans moder gledde sig ved Mariæ vduortis helselse der hun med sin legomlige mund helsede hende.

Siden det andet iertegen som wij haffue att agte vdj denne historie, huorledis att Gud haffuer udrettit vnderlige tingiste formedelst den vnge jomfru Mariam som vor iche vden 15 aar gamel i det att hun haffuer emod al naturlige lob och offuer al mennischelig fornufftt och forstand vndfanget och fød foruden mandtz beblandelse Christum Guds søn sin jomfrudom aldelis vskad och vforkrencket saa att hun er bleffuen en jomfru saa vel effter sin undfangelse och fødtzel som tilforn.

For det tredie, ser vij huorledis att Elizabeth som vor en gamel vdleffde quinde offuer sin barneger och der til med aff naturen vfructsomelig hun er nu bleffuen fructsomelig med en

søn. Hun och saa bekiender att det foster som Maria haffde vndfanget i sit liff det vor hendis Gud och herre hendis frelsermand och saligiørere der skulle befri hende och det ganske menniskelig kiøn fra synd och sorg fra alskens iammer och nød fra den euige død och fordømelse, huilchet hun och giffuer tilkiende med sin predicken der hun haffde for Maria der hun robte med høig røst och sagde: Velsignet est Du eblant quinderne, och velsignet er Din liffs fruct, och hueden kommer det mig att min herris moder kommer til mig? See der ieg hørde din helselsis røst da rørde barnet sig i mit liff aff ret glede, och salig est Du som trode. Thj det schal alt samen fuldkommis som Dig er sagt aff Herren.

Kiere hueden haffde Elizabeth fanget denne kundschab om Christo att hand vor nu neruerendis tilstede vndfangen i jomfru Mariæ liff? Huem haffde sagt hende det? Huorledis kunde hun vide det att Maria vor Herrens moder?

Den kundschab haffde hun iche aff sig selff. Thj kiød och blod kand iche begribe och forstaa de ting som aandelige ere: 1 Cor: 2. Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus. Men den haffde hun aff den Helligand med huilchen den herre Christus begaffuit och opliuste hendis hu och sind och hierte rigeligen som her staar i texten. Et repleta est spiritu sancto Elizabeth, att Elizabeth bleff opfylt med den Helligand. Huo der rigelig er begaffuen med Guds aand hand kand rettelig høre, se och forstaa sig paa de aandelige ting som ellers ere skiult och forborget for den kiødelige fornufftt och forstandt. Thj huor den Helligand er en regenter och herre der giør hand hørelsen subtilig synen skarpsigtig mennischens ord och tale tapper och heftig, huor den Helligaand er inde i menischens hierte der er den høieste visdom och forstand, der er alle gode konster, der er gode verck och gierninger, der er lycke och gode raad, der er det euige lius, der er salighed och euige veldferdt kortelig der er alle aandelige, himelsche och euige gode tingist. Derfor schulle vij gierne høre Guds ord och tro det, vij schulle iche effterfølge vore eigne sind och tancker, men vij schulle lade oss styris och regeris af den Helligand och huad vij tager os for att giøre och bestille i vort kald och embede det schal vij giøre i Herrens fryct med flidt och troschab och giernne tale om Gud och Guds velgierninger som hand haffuer beuist os och andre menniske.

1. Cor: 2.

Thisse ere de tre iertegen som vij her haffuer att agte vdj denne historie.

Det fierde iertegen som her sker er att Johannes den hellige døbere der hand nu vor i sin moders liff bekiender hand med sin rørelse frygd och glede att Christus den Maria haffde vndfanget var hans frelsermand hans Gud och herre lige som vij nu hørde att hans moder Elizabeth bekiender det sielfisame i det att hun kaller det foster sin herre som Maria haffde vndfanget i sit liff och siger: Och hueden kommer det mig att min herris moder kommer til mig: velsignet est Du eblant quinderne och velsignet er Din liffs fruct.

Hun bekiender att Christus Mariæ søn hand er Guds euige søn den sande forloffuede Messias den velsignede Abrahams sæd vdj huilken alle slegter paa jorden schal velsignes.

Det same schal vij och giøre bekiende den herre Jesum Christum att vere vor eniste Gud och herre frelsermand och saligiørere, wij schal tro och forlade os paa hannom, och vide thette att hand iche allene vil vere neruerendis tilstede hos os och begaffue os med den Helligand: men hand vil och saa vere krafftig formedelst sin Helligand i voris børn att forschaffe och vdrette sin gierning sig til ære och dem til salighed. Efftterdj vij seer att hand haffuer verit saa krafftig vdi den hellige och gudfrøgtige gamble dannequinde Elizabeth och hendis foster som hun bar i sit liff den hellige døbere S. Hans baptist, huilchet er och itt fast och vryggeligt vidnisbyrd att de gudfrøctige mennischers børn ere gud kiere och tachnemelige och att de haffuer troen effter sin maade formedelst den Helligandtz naade som er krafftig i dem, huorfor att mand for ingen deel schal negte smaa børn daaben eller thuile paa theris salighed om saa er att the iche kand kome til daaben der som de ellers ere fød aff gudfrøctige foreldre huilche giøre sin bøn til Gud for dem om de end bliffuer forrasket och daabeløss saa schal mand dog haffue en god forhobning om dem att de ere salige med Gud. Emod hine vederdøberis falsche lerdom. Thi ligeruis som den hellige døbere S. Hans bleff opfylt med den Helligand i moders liff som engelen tilforn sagde om hanom at hand schulle opfyllis med den Helligand. Saa kand och andre gudfrøctige mennischers børnn bliffue begaffuet med den Helligand.

Den anden part.

De sager huorfor att Maria besøgte sin fencke Elizabeth ere 3 eller 4.

Den første och den besynderligste paa det att Guds velgierning kunde bliffue kundgiort och obenbaret iche allene for Zacharia och Elizabeth och deris naboer slegt och kyndinger: men end och saa for det gansche jødiske folch och siden for os hedninge och for alle menische i verden som hand nu beuist haffde i det att den forloffuede quindens sæd som skulle sønderknuse slangens hoffuit huilchen de hellige propheter patriarcher och konger och alle gudfrøctige intil dene tid forbidde och foruenthet hen ved 4000 aar att schulle kome til verden den velsignede Abrahams sæd vdj huilchen alle slegter paa jorden schulle velsignes, hand er nu komen vndfangen i jomfru Mariæ liff och beteer och obenbarer sig her for denn gudfrøctige quinde Elizabeth och det formedelst den Helligandtz opliusning saa att hun ser hannom der hand end nu er i sin moders liff och bekiender hannom for thet som hand er att handt er hendis Gud och herre. Thet same giør och hendis foster som hun bar i sit liff (som vij tilforn hørde) den hellige døbere S. Hans hues vndfangelse och fødtzel Gud vilde iche heller haffue dølt: men for mange kundgiort och obenbaret, effterdj hand schulle vere Christi forløbere en raabendis røst i ørcken; bereder Herren veigen som then prophet Esaias och Malachias haffde spaad om hanom. Ja saa vilde alt Gud att thisse thuenne gudfrøctige yperlige och drabelige quindfolck hues lige iche er funden i den ganske vide verden schulle med theris slegt och kyndinger och naboer forsamlis i Zachariæ hus lige som till itt almindeligt concilium att de der schulle snacke och tale med huer andre om Guds velgierninger och prise hans godhed och barmhiertighed med herlige tacksigelse och med glede och fryd och att de schulle med same deris snack och samtale bekreffte den artickel om Christi vndfangelse och mandoms anamelse til vor christelige troes bestyrckelse med schrifften och schrifftens vidnisbyrd med de herlige løffter prophetier och spaadomer som lydde om Christo huilche de vden thuil haffuer framtaget och der med vnderuist alle dem som paa same tid haffuer verit neruerendis tilstede, effterladendis os exempel att i den sted mange andre haffue løst och behagelighed til at baguasche och bagthalle til squalder vnyttige fabeler remser och effuentyr och anden skarns snack. Da schal vij holde

Esa: Cap: Malac: 3 et 4.

os til Guds ord gierne tale med huer andre om Gud och hans velgierninger och det som os och vor neste kand kome til god vnderuisning til nytte och gaffn til glede och trøst och salighed.

Den anden sag huorfor att Maria drog den lange veig fra Nazareth til den stad i Jødeland der som Zacharias bode vor dene: paa det att hun vilde der thiene sin fencke den gode gamble dygdelige danequinde Elizabeth i sin barnefødtzels tid, huilchet vor och saa vden al thuil giort med alsomstørste flid. Thi der er ingen thuil paa att Maria io haffuer beuist sin fencke Elizabeth al ære och thíenstagtighed iche allene med venlige och kierlige och gudfrøctige ord och tale och sin ydmyge omgengelse: men end och saa med gerningen paa att hun haffuer forringet sig vnder hende och vil lade sig sømme att thiene hende i alle maade, att løffte och lette hende der hun laa i sin barselseng att rede sengen, att hente hende mad och øl att staa och gaa for hende, och i alle maade haffuer hun sed hende til gode som en erlig och tugtig jomfru och iche alene seed hende til gode: mend end och saa barnet, det haffuer hun røgtet, hun haffuer suøbt det vasket och thoet och sat sig hos vuggen.

Och her haffuer alle jomfruer erlige møer och vnge quindfolck itt merkeligt ydmyghedtz exempel att effterfølge. Thj deris vilkor kand ingelunde vere bedre end hendis vor i huor yperlige the ere eller vere kunde thj Maria vor i sandhed ophøget offuer alle quinder, saa att ingen drotning ingen keiserinde ingen førstinde eller førstindis dotther kunde vere hendis lige i al verden. Dog ser vij att hun iche hoffmoder sig ther aff hun tencker iche saaledis. Du est en jomfru om huilcken Esaias spaade, See en jomfru skal vndfange.

Esa: 7.

Therfor schall alle vere Dig vnderdanige och Du schalt side som en drotning och lade andre thienere [sic] Dig: de haffuer nu Dig behoff och Du icke dem de schal ære Dig och Du icke dem. Saaledis tenckte hun iche: men hun ydmyget sig med al thienstagtighed och vnderdanighed.

Den tredie sag paa thet att hendis tro kunde her med bliffue bestørcket och stadfestet att hun iche schulle thuile der paa att thet io saa vor i sandhed och att thet schulle gaa for sig alt huad engelen haffde sagt hende. Thj engelen haffde giffuit hende det tegn med huilchet hendis tro schulle bekrefftis som vor att Elizabeth, den vfructsomelig hun haffde nu i sin allerdom vndfanget en søn. Effterdj da att det iche vor vmueligt for Gud

att giøre hende fructsomelig: saa vor thet iche heller vmueligt att Maria skulle kunde vndfange aff den Helligand och føde Guds søn foruden mands beblandelse.

Her aff lere vij att tro Guds ord och att ther er ingen ting vmueligt for Gud alligeuel att det synis att vere vmueligt for vor menischelig fornufftt och forstand. Wij lerer ochsaa her, saa att tro Guds ord att vij iche schal voncke [sic] med voris tancker som Jøder Turcher och hedninge eller driste paa vor egen fornufftt och forstand: men att vij schal vere viss ther paa att huad Gud loffuer och tilsiger os da vil hand holde det vryggeligen och att hand vil endelig giøre oss salige paa den yderste domme dag der som vij tror paa den som hand vdsende som er hans søn Christus om hues vndfangelse engelen Gabriel ber vidnisbyrd der han taler med Maria (huilchet skede i det aar effter verden vor schabt der mand schreff 3963 den 25 Martij) disligiste och nu siden for Maria och Elizabeth att ieg iche schal tale om den engel der predickede for hiurdene om Jule nat vden for Bethlehem och den ganske himelske herskaris mangfoldighed som prisede Gud och med sin gledelige loffsang beuiste att den herre Christus al verdens frelsermand vor iche allene vndfangen: men ochsaa nu fød itt sant naturlige meniske til verden huor om hiurdene och saa ber vidnisbyrdt disligiste ochsaa de vise aff Østerlandene item Simeon och Anna den prophetinde och mange andre flere. Den fierde sag huorfor att Maria vilde besøge sin fencke Elizabeth er dene: att hun i hendis siugdom och kranckhed vilde trøste hende och anamme trøst och husualelse aff hende igen i den farlige tid der alting stod i bister maade och vilde raade baade i den geislig och verdslig stat saa att de gudfrøctige och fromme vor vndertrøgt och lidde stor vold och vrett aff tyranner och vgudelige menischer som landet vor al fuld aff. Men de vnde och Guds forgangne meniske som øffuet sig i adskellige groffue synder och laster de haffde herredøme och regemente. Huilchet och saa thiener os til vnderuisning och lerdom att naar vij ere bested i nogen angest och nød, da schall vij klage det for Gud och vore gode venner och aff dem begiere raad trøst och husualelse i vor sorg och drøffuelse formedelst Guds ord och i synderlighed haffuer erlige quindfolch her aff att lere huorledis att naar de haffuer besøgt nogen anthen deris slegt och venner eller andre i deris retferdige ærin och bestilling schal de iche alle dage bliffue borte fra theris hus

och hiem alligeuel att de haffuer noget merckeligt att bestyre och vdrette i fremede sted: men de schal vige hiem til deris hus igen som her staar sist i texten om Maria att hun bleff hos sin fencke Elizabeth hen ved 3 maaneder och saa kom hun hiem igen til sit hus.

Och der er ingen thuil paa att lige som hun skyndet sig bort, saa haffuer hun io ochsaa gaaen hastelig hiem igen hun haffuer iche spazeret ørkeløs eller gaaet aff det ene hus och i det andet att lade sig skoe (som en part quindfolch giør och ere sielffue en orsage til deris egen och mange andre deris skade, vlycke och forderffuelse som vij haffuer exempel i Dina Jacobs dotther och Vriæ hustru: men paa veigen haffuer hun icke tøffuit lenge, och siden hun er kommen hiem haffuer hun taget vare paa sit hus. Det bør alle dannepiger och dannequinder att giøre. De schal iche vere fyg om by: men de skall side hiemme offteste och nere och pryde deris hus. Derfor kaller och den Helligand quinden Decus et ornamentum domus. En Huspryde. Psal. 68. Och S. Pouild schriffuer om de vnge quindfolck och siger: Volo vt iuniores οἰκοδέσπολοι sint (domum curent non rempublicam).

Psal. 68.

TILLÆG OG RETTELSER.

Pag. XIV, note 1. Her bør tilføies, at der endnu kjendes to andre børn af dette ægteskab, nemlig *Anne* og *Finn*; smlgn. s. 473.

- XXXIV, l. 20 f. n. *geistligheden*, læs: *geistlighedens*.
- XXXVI, l. 14 f. o. *migth erfaare*, læs: *mig therfaare*.
- XLVI, l. 24 f. n. *nuncuputo*, læs: *nuncupato*.
- XLVII, note 3. Her bør tilføies en henvisning til Tyge Brahes Epistolæ astronomicæ, pag. 12, 30.
- LXX, l. 23 f. n. *Peder Iverssøn* læs: *Iver Pederssøn*.
- CI, l. 3 f. n. *19de*, læs: *20de*.
- - l. 2 f. n. *25de*, læs: *27de*.
- CXXIII. Ved beskrivelsen af no. 4 maa tilføies, at Jens Nilssøns manuskript har været kjendt af Henrik Høier, idet denne har excerperet det i haandskriftet Adversaria Huitfeldiana (Arn. Magn. 22 fol.). Hans uddrag bærer overskriften „Ex Ep[iscopi] As[loensis] libello". (Ifølge meddelelse fra professor dr. G. Storm). Man har saaledes her et bevis for, at Henrik Høier har kjendt Jens Nilssøns virksomhed og havt adgang til at benytte hans skrifter, formodentlig dog først efter hans død.
- CLVII, l. 19 f. o. og CLXXIX, l. 3 f. o. og l. 8 f. o. Hr. *Hans* Bang i Tune maa være *Jon* (Jens) B. i Tune; Hans var i *Onsø*.
- CLXIX, l. 20 f. o. Her bør ogsaa henvises til s. 200.
- CCIII, noten, l. 3 f. n. (s. 503), læs: (s. 403) og udgaar ordene „skibsbygmester Hugo Beda eller".

S. 4, l. 16 f. n. *repugnerit* er naturligvis en skrivfeil af forf. for *repurgerit*.

- 7, l. 1 f. n. Efter *nedlagte* tilføies: *og Brandvold kirke er opført for de to sogne tilsammen*.
- -, l. 5 f. n. tilføies: *Ogsaa Aasnæs blev 1848 skilt fra Hof og gjort til eget prestegjæld*.
- 8, l. 1 f. n. Tørning kapel maa være det samme som Turnings kirke i Dural, der nævnes i den røde bog, s. 480, smlgn. 256, 559 (paa sidste sted Tyrnings). Jvfr. Þynnyssokn, Dipl. Norv. I, s. 337. Kapellet har formodentlig ligget paa Tønsaker.
- -, note 5 udfyldes henvisningen med s. 417.
- 10, l. 12 f. n. *disse*, læs: *de to andre*, nemlig Folkenborg og Tenols kirker.
- 12, l. 2 f. o. Foruden de 3 her nævnte kirker i Tjørns prestegjæld omtaler Jens Nilssøn s. 200 en gammel forfalden kirke, som kaldtes Vor frue kirke.

S. 13, l. 2 f. o. Ifølge Norske fornlevninger af N. Nicolaysen, s. 76 faldt Hommelstad kirke ned af ælde i 1703.

- -, l. 12 f. n. Gjølstads gamle navn er Gøylastaðir, Dipl. Norv. III, s. 395. Af de øvrige i det følgende nævnte kirker ere de paa Stang og Berg tvivlsomme. Nogen gaard af navnet Stang findes ikke i Ringsaker, og kirken omtales ikke i andre kilder. Bergs kirke er maaske indkommet ved en forveksling med Bergs kirke i Næs. Jens Nilssøn nævner ikke kirkerne paa Am (Dipl. Norv., I, s. 404) og Steinberg (D. N., IX, s. 260).

- 14, l. 14 f. n. Vallesetter kirke findes; det er Tomter kirke i Romedal; Tomter sogn kaldes endnu i daglig tale Valset sogn.

- 15, l. 8 f. n. Kongens kapel paa Steig nævnes 1358, Dipl. Norv., II, s. 277.

- 16, l. 2 f. n. *1848*, læs: *1844*.

- 26, l. 14 f. n. *75* skal være *76*.

- 35, l. 16 f. n. *Kongens*, læs: *kongens*.

- 38, l. 3 f. n. *151*, læs: *131*.

- 44, l. 4 f. o. *Irlands* er en skrivfeil for *Inlands*.

- 45, l. 5—6 f. o. er ordet *deuolui* delt galt; det skal deles *deuol-ui*.

- 46, l. 8 f. n. *ti*, læs: *til*.

- 47, l. 4 f. o. *1585* er en skrivfeil for *1584*.

- 48, l. 11 f. o. *1585* er en skrivfeil for *1586*.

- 49, l. 10 f. o. *1586* er en skrivfeil for *1587*.

- - l. 4 f. n. Vrængen kaldes paa flere steder i kongesagaerne *Grindholmssund*. Se registeret til Fornmanna sögur, XII.

- 56, l. 9 f. o. *1591* maa være en skrivfeil for *1590*.

- 67, l. 14 f. n. *Hadeand*, læs: *Hade[l]and*.

- 68, l. 7 f. n. *Leien* bør vistnok rettest skrives: *leien*.

- 70, l. 16 f. n. *Styrelands* er en skrivfeil for *Styrevolls*.

- 80, l. 12 f. n. Slæbene er vistnok fremdeles egentlig navnet paa vandveien eller paa isveien indenfor øerne ved Sandviken. Smlgn. navnet *Slæbenden*.

- 81, l. 13 f. n. Hafskjolds rette gamle navn er *Hoskollar* (Dipl. Norv., IV, s. 263) eller *Haskollar* (Røde bog, s. 279); nu udtales det *Haskaall*.

- 87, note 2, l. 5 f. o. *langt*, læs: *lagt*.

- 90, l. 10 f. n. *1589*, læs: *1585*.

- 92, l. 4 f. o. *Fruerne*, læs: *fruerne*.

- -, l. 14 f. o. *Bencken*, læs: *bencken*.

- 104, note 5. *1590*, læs: *1594*.

- 114, l. 9 f. o. *ocht alede*, læs: *och talede*.

- 115, l. 15 f. n. *Hveinabygd* omtales i den røde bog, s. 501.

- -, l. 1—4 f. n. Formodningen om, at der paa denne kant neppe gik nogen almindelig færselsvei ned til Svinesund, er ikke holdbar.

- 116, l. 4 f. n. *vestover*, læs: *østover*.

- 124, note 3, udgaar (Jenssøn), da han hed Frantssøn.

- 158, note 1. Ifølge meddelelse fra hr. rektor I. G. Hamnquist i Uddevalla er den skildring, som Jens Nilssøn giver af naturforholdene ved Øresjøen, aldeles korrekt, saadan som de vare paa hans tid. Det nuværende løb, der er traadt i det gamles sted, kan nemlig tydelig sees at være sprængt ud i fjeldet og maa være yngre.

- 163, l. 17 f. o. udgaar notetallet 2.

S. 163, l. 4 f. n. ombyttes notetallet *3* med *2*.
- - - 1 f. n. sættes ved Grosby notetallet 3.
- 164, note 1 tilføies sidetallet 155.
- 175, l. 12 f. n. Smlgn. pag. CCI og note 1.
- 181, note 1. *s. 119*, læs: *s. 179*.
- 196, note 2. *flera*, læs: *flere*.
- 214, l. 20 f. o. *Valløe*, læs: *Kalløe*.
- 217, note 3 f. o. *under sit ophold i Tegneby prestegaard*, læs: *strax ved sit møde med ham ved Vasserøds søbod paa reisen til Tegneby prestegaard*.
- 236, l. 8 f. o. *hispen* l. *bispen*.
- 242, note 3. Blandt de her oprégnede gaarde bør vistnok ogsaa Os medtages.
- 244, note 4. Bergestien tilhører ogsaa for en del hovedsognet Id.
- 273, note 1. Sten nævnes i den røde bog, s. 237, som liggende ved Aker. Den gik senere ind under Kristiania bymark (Norske rigsregistranter, VI, s. 286) tilligemed Valle og Vøien, hvis navne fremdeles forekomme, og som ligge i Aker, ikke, som paa det anførte sted af rigsregistranterne formodet, i Bærum. Den gamle veilinje kan fremdeles paavises; den gaar op Telthusgaden og derfra Daulsbergstien, der i den tilstand, hvori den for nogle aar siden, før omlægningen, befandt sig, var en rigtig type paa en middelaldersk vei. Den har sit navn efter en midt i forr. aarh. levende brandinspektør i Christiania *Daulsberg*.
- 283, note 2. (Jenssøn) udgaar, da han hed Mortenssøn (s. 281).
- 284, note 4. *Grind*, læs: *Grinden*.
- 289, note 1. Her tilføies en henvisning til Saml. til det n. folks sprog og hist., I, s. 378.
- 297, note 4. Beskrivelsen af de to elves løb er dog ikke aldeles rigtig, forsaavidt som Dokka forener sig med Etna et godt stykke ovenfor Randsfjorden.
- 314, note 3. Ifølge Schøning skal gaarden Paradis være gaaen ind under prestegaarden.
- 325, l. 17 f. o. de[n] l. de.
- 330, l. 1—2 f. o. Efter Nannestad tilføies et [sic].
- 332, note 4 gaar ind i note 3, hvorfor notetegnet i texten udgaar.
- 334, note 3. *Lequam* er Leikvold i Skedsmo, opr. Leikvangr, hvilken form i det 16de aarhundrede ogsaa andensteds skreves Lequam.
- 335, note 1 udgaar, da hr. Anders ikke var *prest*, men *klokker* i Sørum (se s. 336).
- 337, l. 11 f. n. *Langelien* maa være *Langlim*, der efter ældre jordebøger er det gamle navn paa Nordgaarden og Sugaarden i Aamotsdal sogn, matr. no. 117 og 118. Navnet kjendes endnu. Smlgn. Dipl. Norv., XI, s. 208, 807.
- 368, note 2. Navnet *Vidden* forekommer allerede 1472 i Dipl. Norv., IX, s. 336, hvor Skryken siges at ligge paa Vidden, og 1486 i D. N., I, s. 681 i et brev fra Rauland.
- 369, note 1. Elven, der gaar forbi Gjøsdal, heder *Jøist* (oldnorsk *Geyst* af *geysa*).
- 370, l. 1 f. n. *Hadeland*, læs: *Haddeland*.
- 372, note 3. *Veisfet* er det rigtige navn paa det her omhandlede vand.
- 408, l. 5 f. n. *Løiterud*, læs: *Ljøterud*.

S. 410, l. 1 f. n. *Svoger* bruges her i betydning af *svigersøn*. Smlgn. s. 411 l. 9–10 f. o.
- 411, l. 1 f. n. *Bjerknæs*, læs: *Bjertnæs*.
- 413, l. 1 f. n. *Veghe*, er feilagtigt; *Vego*, som staar i texten, er rigtigere. Oldn. *Veghaugar*, udtales *Vegu*.
- 414, note 2. *Stavlum* er den rette form for gaardens navn
- 415, l. 22 f. o. *venstre*, læs: *vestre*.
- 422, l. 12 f. o. *Skibberudsskougen* maa være det samme navn, som det oftere i middelalderen brugte *Skegvegsskógr* eller *Skegvegr* (Røde bog. s. 260, Dipl. Norv., II, s. 74; III, s. 172; XI, s. 39), der sees at have været grendenavn for den østligste del af Trandby sogn, henimod grænsen af Asker. Navnet skal nu ikke kjendes.
- —, l. 1 f. n. *Svoger* er vel ogsaa her = *svigersøn*.
- 427, note 4. *Maria*, l. *Marin*.
- 429, l. 17 f. o. Notetallet 1 flyttes til l. 20 f. o. efter *aarit*.
- 434, l. 1 f. o. *Peder*, læs: *Peders*.
- 440, l. 6 f. n. *Akerselven*, læs: *elven*.
- 442, l. 5 f. n. Efter *store* maa noget være udeladt i haandskriftet, som hest, slæde eller noget lignende.
- 443, note 1. *Unnerud* læs: *Aanerud* (Arnerud).
- 446, l. 11 f. o. tilføies efter Uddeness notetallet 2.
- 449, l. 9 f. n. Ordet *Søndre* udgaar foran *Odalen*.
- 456, Notetallene 3 og 2 ombyttes.
- 457, l. 3 f. o. *bnrn*, læs: *barn*.
- 462, l. 10 f. o. *til cords met haunem*, læs: *til bords met hannem*.
- 464, l. 12 f. o. Thore Michel Funtins farfader ɔ: Thoras, M. Fs. (kones), farfader. Selvfølgelig bortfalder noten, der er grundet paa, at M. Fs. farfader hed Thore[r], (jfr. s. 465 l. 7 f. n. (i texten): „Thore Michel Funtins med 3 sine børn" og 467 l. 6 f. n. (i texten): „Thore Michels med sine børn").

  Michel Funtin var maaske fra Baahuslen, hvor navnet Funtin forekommer straks udenfor Konghelle som stedsnavn.
- 481, l. 1 f. o. sættes efter fru Elzeby notetallet 1.
- 486, note 2. *s. 485* læs: *114 flg. og 244*.
- 490, l. 2 f. o. *hors*, læs: *hoss*.
- 492, l. 2 f. n. *note 1*, læs: *note 2*.
- 496, l. 2 f. o. udgaar notetallet 1, der flyttes til l. 19 f. o. efter Peder Bagge.
- 504, l. 4 f. o. *suar dt*, l. *suaridt*.
- 507, l. 3 f. n. notetallet *3* skal være *1*.
- —, l. 9 f. n. notetallet *2* skal være *3*.
- 511, l. 14 f. n. *Vollen* læs: *vollen*.
- 513, note 2. *s. 164*, læs: *s. 184*.
- 569, l. 4 f. o. Komma efter *promotionis* udgaar.
- 580, l. 6 f. o. *Biscop*, læs: *biscop*.

REGISTER.

[1] De med Kursiv satte Tal henvise til Indledningen.

*) Hvor han feilagtig kaldes Peder Madssøn.